

خصوصیات

☆ اعراب

☆ تحت السطور ترجمہ

☆ خلاصہ و متن

☆ اغراض و جامی

☆ فوائد نادرہ

☆ نکات، لطیفہ

☆ نقشہ جات

معرب

مبنی

مکتبہ رحمانیہ

محکمہ جنگی قصہ خوانی بازار پشاور

0302- 62 09 815

حَسْبُكَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

دعوی مشہور و مشکل ترین کتاب اسانہ شرحہ

فَيْضُ الْجَامِي

پُستُ شرح

مُتَلَا جَامِي

تأليف

حضرت مولانا عبدالرحمن جامی رحمہ اللہ

مترتب

مولانا محمد رفیع الہادی حقانی

پسند فرمودہ

شیخ الحدیث حضرت مولانا محمد ادریس ترمذی رحمہ اللہ

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

easypaisa
پسانگ پسانگ

حنبل

+923052488551
+923247442395

مالکی

د کتاب نوم : **فيض الجامي پښتو شرح د شرح جامي**

مصنف : حضرت مولانا عبدالرحمن جامي رَحْمَةُ اللهِ

مُرْتَب : ابو الطيب مولوي محمد فيض الهادي " حقاني "

فاضل دارالعلوم حقانيه اكوړه خټک

مدرس بهدرسه عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چارسده روډ، پشاور

تصحيح : مولوي نصير الدين " حقاني "

فاضل دارالعلوم حقانيه اكوړه خټک

تصحيح و نظر ثاني : مولوي محمد جان " حقاني "

فاضل دارالعلوم حقانيه اكوړه خټک

نظر ثالث : مولوي حافظ عبدالصبور " حقاني "

فاضل دارالعلوم حقانيه اكوړه خټک

كمپوزنگ : ابوبدر كمپوزنگ سنټر، پشاور

پرودہ پرائيټر : ابو الطيب " حقاني " موبائل نمبر: **0311-9316109**

سال اشاعت بار اول : ۱۴۳۵ هـ موافق ۲۰۱۴ء

سال اشاعت بار سوم : ۱۴۳۷ هـ موافق ۲۰۱۶ء

ناشر : مکتبه رحمانيه محله جنگي پشاور

﴿ د چاپ ټول حقوق د ناشر سره محفوظ دي ﴾

فهرست جز اول :

شماره	مضمون	مخ	شماره	مضمون	مخ
۱.	تقریظ حضرت مولانا دریس	۸	۲۵	دوهم قول	۱۸
۲.			۲۲	دریم قول	۱۹
۳.	اعتذار او غوښتنه	۱۰	۲۷	وجه تسمیه د علم نحوې	۱۹
۴.	د مصنف د ژوند حالات	۱۲	۲۸	تاریخ د علم نحوې	۱۹
۵.	پیدائش	۱۲	۲۹	اول دور	۱۹
۶.	تعلیم او تعلم	۱۲	۳۰	دوهم دور	۱۹
۷.	استاذان	۱۳	۳۱	دریم دور	۱۹
۸.	تصوف او بیعت	۱۳	۳۲	مقام او مرتبه د علم نحوې	۲۰
۹.	اولاد	۱۳	۳۳	د علم نحوې د فضیلت	۲۱
۱۰.	اخلاق او عادات	۱۳	۳۴	مقدمه	۲۲
۱۱.	تصنیفات	۱۴	۳۵	په الحمد لله سره د کتاب...	۳۱
۱۲.	عربي تصانیف	۱۴	۳۶	تعریف د کلمې	۳۴
۱۳.	فارسي تصانیف	۱۴	۳۷	وضاحت د لفظ	۳۸
۱۴.	وفات	۱۴	۳۸	تعریف د وضع	۴۱
۱۵.	یو څو ضروري خبرې	۱۵	۳۹	تعریف د معنی	۴۳
۱۶.	تعریف د علم	۱۵	۴۰	د یو سوال جواب	۴۴
۱۷.	د نحوې لغوي معنی	۱۵	۴۱	یوه نکته	۴۸
۱۸.	د نحوې اصطلاحی معنی	۱۶	۴۲	د کلمې اقسام	۵۵
۱۹.	غرض او غایت	۱۷	۴۳	تعریف د حرف	۶۰
۲۰.	د نحوې غرض او غایت	۱۷	۴۴	تعریف د فعل	۶۱
۲۱.	موضوع	۱۷	۴۵	تعریف د اسم	۶۴
۲۲.	د علم نحوې موضوع	۱۷	۴۶	تعریف د کلام	۶۸
۲۳.	واضع د علم نحوې	۱۷	۴۷	د کلام د واقع کیدو ځایونه	۷۷
۲۴.	اول قول	۱۷	۴۸	د حاصل او محصول بحث	۸۳

۴۹	خواص د اسم	۹۱	۷۵	ترکیب	۲۱۳
۵۰	دخول د لام تعریفی	۹۳	۷۶	د یو سوال جواب	۲۱۵
۵۱	دخول د جر	۹۵	۷۷	الف او نون زائدتان	۲۱۶
۵۲	دخول د تنوین	۹۷	۷۸	دالف او نون زائدتان شرط	۲۱۷
۵۳	اسناد	۹۸	۷۹	وزن الفعل	۲۲۰
۵۴	اضافت	۱۰۰	۸۰	دامام سیه به او داخفش...	۲۳۰
۵۵	اقسام د اسم	۱۰۱	۸۱	د یو سوال جواب	۲۳۳
۵۶	تعریف د معرب	۱۰۲	۸۲	د یو سوال جواب	۲۳۶
۵۷	د معرب حکم	۱۰۸	۸۳	د غیر منصرف باب کله...	۲۳۷
۵۸	د یو سوال جواب	۱۱۳	۸۴	د مرفوعاتو نقشه	۲۴۲
۵۹	اقسام د اعراب	۱۲۲	۸۵	د مرفوعاتو تعریف	۲۴۴
۶۰	تعریف د عامل	۱۲۶	۸۶	فاعل	۲۵۲
۶۱	د اسم معرب د اعراب اقسام	۱۲۸	۸۷	د فاعل تعریف	۲۵۲
۶۲	د اعراب لفظي او تقدیری...	۱۴۴	۸۸	په اسم باندې د فعل او...	۲۵۹
۶۳	تعریف د غیر منصرف	۱۵۰	۸۹	د فاعل دپاره یوه ضابطه	۲۶۴
۶۴	اقسام د غیر منصرف	۱۵۲	۹۰	د فاعل د تقدیم و جویی...	۲۷۰
۶۵	د غیر منصرف د اقسامو...	۱۵۶	۹۱	د فاعل د تاخیر و جویی...	۲۷۶
۶۶	د غیر منصرف حکم	۱۵۶	۹۲	د فاعل د حذف جوازي بحث	۲۷۹
۶۷	عدل	۱۶۶	۹۳	د فاعل د حذف و جویی...	۲۸۶
۶۸	د عدل اقسام	۱۷۸	۹۴	د فعل او فاعل د وارو...	۲۸۹
۶۹	وصف	۱۸۳	۹۵	د تنازع الفعلین بحث	۲۹۱
۷۰	د وصف شرط	۱۸۵	۹۶	د تنازع الفعلین صورتونه	۲۹۶
۷۱	معرفه	۱۹۵	۹۷	اختلاف د نحویانو	۳۰۰
۷۲	عجمه	۱۹۷	۹۸	د بصرینو په نزد د قطع...	۳۰۲
۷۳	جمع	۲۰۱	۹۹	تبصره	۳۰۷
۷۴	د یو سوال جواب	۲۰۷	۱۰۰	فائده	۳۰۷

۱۰۱	د مثالونو خلاصه دبصرینو	۳۱۰	۱۲۷	د مبتدا د تقدیم د وجوب	۳۲۹
۱۰۲	د کوفیانو په نزد طریقہ	۳۱۰	۱۲۸	د مبتدا د تاخیر د وجوب	۳۷۰
۱۰۳	د مثالونو خلاصه د کوفیانو	۳۱۳	۱۲۹	د خبر د متعدد کیدو بحث	۳۷۵
۱۰۴	په ضمیر کې د مثالونو	۳۱۴	۱۳۰	مبتدا معنی د شرط لړه	۳۷۸
۱۰۵	د کوفیانو د یو دلیل جواب	۳۱۴	۱۳۱	مبتدا معنی د شرط لړه	۳۸۰
۱۰۶	مفعول مالم یسم فاعله	۳۱۷	۱۳۲	لیت او لعل په هغه	۳۸۴
۱۰۷	د مفعول مالم یسم فاعله	۳۲۰	۱۳۳	دخول د ان وغیره په	۳۸۶
۱۰۸	د مفعول مالم یسم فاعله	۳۲۱	۱۳۴	د مبتدا حذف کول	۳۸۸
۱۰۹	مفعول به په نائب فاعل	۳۲۴	۱۳۵	فائده	۳۹۱
۱۱۰	مبتداء او خبر	۳۲۹	۱۳۶	د خبر حذف جوازي	۳۹۳
۱۱۱	د مبتداء ثاني تعريف	۳۳۲	۱۳۷	د خبر د حذف جوازي اول	۳۹۵
۱۱۲	د صیغې د صفت ترکیبې	۳۳۶	۱۳۸	د خبر د حذف جوازي دوهم	۳۹۸
۱۱۳	د خبر تعريف	۳۳۸	۱۳۹	د اول جز شپږ صورتونه	۹۹۳
۱۱۴	په مبتدا کې عامل	۳۴۳	۱۴۰	د دوهم جز شپږ صورتونه	۴۰۱
۱۱۵	احکامات د مبتداء	۳۴۴	۱۴۱	د ټولو مثالونو خلاصه	۴۰۱
۱۱۶	د مبتدا نکره کیدل	۳۴۷	۱۴۲	په ذکر شوي مقام کې	۴۰۳
۱۱۷	د تخصیص دوهمه وجه	۳۴۹	۱۴۳	تبصره	۴۰۵
۱۱۸	د تخصیص دریمه وجه	۳۵۰	۱۴۴	د خبر د حذف وجوبی دریم	۴۰۶
۱۱۹	فائده	۳۵۱	۱۴۵	د خبر د حذف وجوبی څلور	۴۰۷
۱۲۰	د تخصیص څلورمه وجه	۳۵۲	۱۴۶	خبر د ان اود اخواتو دان	۴۰۸
۱۲۱	د تخصیص پنځمه وجه	۳۵۴	۱۴۷	دان د خبر تعريف	۴۰۸
۱۲۲	د تخصیص شپږمه وجه	۳۵۵	۱۴۸	دان د خبر احکامات	۴۱۳
۱۲۳	خبر جمله کیدل	۳۵۷	۱۴۹	د لای نفي جنس د خبر	۴۱۷
۱۲۴	ظرف په ناویدل د جملي کې	۳۶۰	۱۵۰	په لای نفي جنس کې	۴۲۱
۱۲۵	د مبتدا د تقدیم د وجوب	۳۶۳	۱۵۱	د ماو لامل مشبهتین بلیس	۴۲۲
۱۲۶	د مبتدا د تقدیم د وجوب	۳۶۵	۱۵۲	په لاکې د بلیس عمل	۴۲۴

۴۸۸	په منادی بلام الاستغاثه	۱۷۹	۴۲۸	اَلْمُتَّوْبَاتُ	۱۵۳
۴۹۰	منادی مېني په فتحې سره	۱۸۰	۴۳۰	د مفعول مطلق تعريف	۱۵۴
۴۹۱	د منادی منصوب بيان	۱۸۱	۴۳۵	دمفعول مطلق احكامات	۱۵۵
۴۹۵	توابع د منادی	۱۸۲	۴۳۹	دمفعول مطلق فعل حذف	۱۵۶
۵۰۲	په معطوف کې دنحويانو	۱۸۳	۴۴۰	دمفعول مطلق فعل حذف	۱۵۷
۵۰۵	د توابعو د مضاف بيان	۱۸۴	۴۴۲	دمفعول مطلق فعل حذف	۱۵۸
۵۰۷	توابع د بدل او دغير	۱۸۵	۴۴۸	د فعل د حذف وجوبي	۱۵۹
۵۰۹	منادی مفرد معرفه او	۱۸۶	۴۵۰	د مضمون جملې د	۱۶۰
۵۱۱	فانده	۱۸۷	۴۵۱	د فعل د حذف وجوبي	۱۶۱
۵۱۲	دمعرف باللام دندا طريقه	۱۸۸	۴۵۲	د فعل د حذف وجوبي	۱۶۲
۵۱۴	توابع د معرف باللام	۱۸۹	۴۵۷	د فعل د حذف وجوبي	۱۶۳
۵۱۸	تنبيه	۱۹۰	۴۶۰	د فعل د حذف وجوبي	۱۶۴
۵۱۸	په ياتيم تيم عدي کې د	۱۹۱	۴۶۳	اَلْمُتَّوْبُونَ	۱۶۵
۵۲۱	تبصره	۱۹۲	۴۶۳	د مفعول به تعريف	۱۶۶
۵۲۲	په منادی مضاف الی	۱۹۳	۴۶۵	د تعريف د قيودو فوائد	۱۶۷
۵۲۴	په يايي او يايي کې	۱۹۴	۴۶۶	د فعل د فاعل نه مراد	۱۶۸
۵۷۲	په يايي امر او يايي امر	۱۹۵	۴۶۸	د مفعول به جوازي او	۱۶۹
۵۲۹	د منادی د ترخيم تعريف	۱۹۶	۴۶۹	د مفعول به د فعل	۱۷۰
۵۳۲	فانده	۱۹۷	۴۷۱	دمفعول به د فعل حذف	۱۷۱
۵۳۲	د ترخيم د منادی شرائط	۱۹۸	۴۷۳	د منادی تعريف	۱۷۲
۵۳۶	د منادی د ترخيم څلورم	۱۹۹	۴۷۶	تبصره	۱۷۳
۵۳۹	په ترخيم د منادی کې	۲۰۰	۴۷۷	د طلب اقسام	۱۷۴
۵۴۴	د مرکب کيدو په	۲۰۱	۴۷۸	د منادی د منصوب کيدو	۱۷۵
۵۴۶	د منادی مرخم اعراب	۲۰۲	۴۸۰	اعراب د منادی	۱۷۶
۵۴۹	د مندوب تعريف	۲۰۳	۴۸۴	منادی مجرور په لام	۱۷۷
۵۵۲	د مندوب حکم	۲۰۴	۴۸۷	د منادی په لام الاستغاثه	۱۷۸

۲۰۵	په مداتو سره الحاق د...	۵۵۳	۲۶	د مفعول له تعريف	۲۲۸
۲۰۶	نډبه د چا کيدې شي؟	۵۵۶	۲۷	مفعول له په مستقل	۲۳۱
۲۰۷	د مندوب په آخر کې د...	۵۵۸	۲۸	د مفعول له د نصب شرط	۲۳۳
۲۰۸	د حرف ندا حذف کول	۵۶۱	۲۹	په مفعول له کې د لام...	۲۳۵
۲۰۹	د حرف ندا په حذف...	۵۶۴	۳۰	الْمَفْعُولُ مَعَهُ	۲۳۸
۲۱۰	د منادی حذف کول	۵۶۶	۳۱	د مفعول له د لفظ...	۲۳۸
۲۱۱	د فعل د حذف دریم مقام	۵۶۷	۳۲	تبصره	۲۴۱
۲۱۲	د ما اضمر عامله خلور...	۵۷۴	۳۳	د مفعول معه تعريف	۲۴۱
۲۱۳	په ما اضمر عامله کې د...	۵۷۸	۳۴	په مفعول معه کې د واز...	۲۴۴
۲۱۴	په ما اضمر عامله کې د...	۵۸۴	۳۵	الْحَالُ	۲۴۸
۲۱۵	په ما اضمر عامله کې د...	۵۸۹	۳۶	د حال تعريف	۲۴۸
۲۱۶	په ما اضمر عامله کې د...	۵۹۱			
۲۱۷	د ما اضمر عامله د...	۵۹۴			
۲۱۸	د ما اضمر عامله د...	۵۹۶			
۲۱۹	د ما اضمر عامله د...	۵۹۸			
۲۲۰	په الزائیه والزائې باندې...	۶۰۱			
۲۲۱	خلورم قسم: تحذیر	۶۰۵			
۲۲۲	د تحذیر تعريف	۶۰۵			
۲۲۳	د تحذیر مثالونه	۶۰۸			
۲۲۴	د تحذیر د مختلف...	۶۱۲			
۲۲۵	الْمَفْعُولُ فِيهِ	۶۱۴			
۲۲۶	د مفعول فيه تعريف	۶۱۴			
۲۲۷	د مفعول فيه اقسام	۶۱۸			
۲۲۸	په ظرف زمان او مکان...	۶۲۰			
۲۲۹	په مکان مبهم باندې د...	۶۲۳			
۲۳۰	الْمَفْعُولُ لَهُ	۶۲۸			

تقریظ

بركة العصر ، المحدث الكبير شيخ الحديث حضرت مولانا محمد
ادريس ترنگزئي صاحب

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد خاتم النبيين وعلى آله وأصحابه هداة الدين
أما بعد!

زیر نظر کتاب "فیض الجامعي پښتو شرح د شرح جامي" د بعضي موضوعو مطالعه مې وکړه.
فاضل مؤلف "مولانا محمد فیض الهادي حقاني صاحب" په پښتو ژبه کې د شرح جامي ډیر بهترين
خدمت کړې دي.

کافیه د نحوې په کتابونو کې ډیر اهمیت لري ډیر مختصر کتاب دي لیکن که په غور یې
مطالعه وکړې شي نو د نحوې د قواعدو یوه عظیمه مجموعه ده ددې وجې نه د درس نظامي
په نصاب کې ډیر اهمیت لري.

په مختلفو ادوارو کې لوي لوي علماء کرامو ددې شروح او حواشي په مختلفو ژبو کې لیکلي
دي لیکن مولانا عبد الرحمن جامي رحمه الله چې کومه شرحه لیکلي ده نو د "سونه په هلم"
مصادق دي الله تعالي دې لره یو مقبولیت ورکړې دي او د متن په شان د درس نظامي د
نصاب اهم کتاب منلې شوي دي.

په مختلفو ازمنو کې ډیرو علماء کرامو دې حواشي او شروح لیکلي دي په مختلفو ژبو کې.
زیر نظر کتاب هم د شرح جامي د شروحو په شان یوه شرحه ده، ما په ډیر عجلت د بعضي
موضوعو مطالعه وکړه فاضل مؤلف په سلیس انداز لیکل کړي دي او د متن آسانه ترجمه او د
مولانا جامي رحمه الله اغراض، شرح او وضاحت د مغلقو خایونو، فوائد قیود او د امثلو
وضاحت او د شرح او متن ضروري تطبیقاتو باندې مزین کتاب مرتب کړي دي او محترم
ورور شهزاده صاحب ترې د اشاعت ذمه داري اخستې ده.

د الله تعالی نه دعا ده چې د مدرسینو او طلباو د پاره یې باعث د استفادې او د فاضل مؤلف
او ناشر د پاره باعث د اجر او ثواب ذریعه وگرځوي آمین فقط

محمد ادريس عفی عنه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اعتذار او غوښتنه :

الحمد لله والصلوة على نبيه والصلوة والسلام على عباده الذين اصطفى . أما بعد !

دیني عالمانو سلفاً او خلفاً په هر وخت کې د دین د نشر او اشاعت په غرض د خپل ذوق او استعداد او د وخت د ضرورت او مصلحت په اساس په مختلفو علومو کې لیکني کړي دي او د دې ربط خلکو دیني ضرورت او مشکل یې پوره کړي دي .

محترمو ! شرح ملا جامي چې د درس نظامي یو مهم او قیمت بها کتاب دي او په دې باندې خان پوه کول او مقصود ته رسیدل ډیر زیات گران او مشکل کار دي ، چونکې موجوده وخت کې طالب العلم د مختلف النوع مشکلاتو او پريشانو سره لاس او گریبان دي ، او څه د همتونو کمزورتیاگانې دي ، نو د مشکلاتو او د کم همتي د وجې نه مقصود ته رسیدل ورته مشکل او سخت وي .

نو ددې وجې نه د بعضو ملگرو دا خواش وو چې داسې یوه مجموعه تیاره شي چې مدرسین وروڼه او طالب علما ترې په آسانه مستفید او د شرح جامي چې کوم مقصود دي هغه حاصل کړي ، نو ددې مجموعې په جمع کولو باندې مو شروع وکړه .

اصلاً زموږ نیت او اراده داسې وه چې د شرح جامي معرب او مبني دواړو شرحه تیاره کړو او محترمو طالبانو او علماو ته یې وروړاندې کړو ، خو چونکې د بیماری او د مشکلاتو د ډیر والي او د وخت د تنگوالي په اساس باندې مو مبني تر معرفي او نکړې پورې وکړه او ان شاء الله آینده ایډیشن کې به مبني تر آخره پورې مکملوو .

نو الحمد لله دالله تعالی په فضل او کرم او د مشفقو استاذانو د نیکو دعاگانو په برکت سره دا مجموعه یو څه وخت وروسته اختتام ته ورسیده .

این سعادت بزور بازو نیست ☆ تا نه بفهمد خدای بفهمد

د خپل استعداد او طاقت موافق مو ددې مجموعې په تیارولو کې ښه کوشش او محنت کړي ترڅو چې غلطې او تیر ووتنه په کې رانه شي خو انسان کمزوري او د نسیان خکار کیدلې شي نو په دې اساس که تاسو په دې مجموعه کې څه کمی محسوس کړي نو موږ ته یې نشاندې کړئ ترڅو په آینده ایډیشن کې اصلاح او اصلاح شده مجموعه محترمو طالبانو او مدرسینو وروڼو لاس ته مخکې شي .

د کتاب په باره کې يو څو گذارښات:

(۱) په متن باندې اعراب: په اعراب کې مو ډير کوشش کړې دي ترڅو ظاهره او علمي غلطۍ تيره نه شي خو بيا هم خلق الانسان ضعيفا.

(۲) تحت السطور ترجمه: په ترجمه کې مونږ حد الوسع کوشش کړې ترڅو روانه، سليسه او عام فهمه ترجمه وکړو ترڅو د عبارت مغلقات پرې حل شي.

(۳) خلاصه دهتن: تر خپل طاقته پورې مو کوشش کړې چې د متن خلاصه بيان کړو.

(۴) اغراض د جامي: د هر يو لفظ اغراض او مقاصد د جامي مو بيان کړي او د ډير قيل او قال نه مو ډډه او اجتناب کړې دي.

او په څه ځايونو کې مو نقشه جات، نکت غريبه او فوائد عجيبه هم ذکر کړي دي.

د کتاب د حجم زياتوالي په اساس مو کوشش کړې دي چې ډير قيل او قال رانه شي او چې کوم مهم سوالات او جوابات، مغلقات د جامي دي نو هغه مو تر يو اندازه حل کړي دي.

اود تصحيح مو هم تر حتمی الوسع کوشش کړي خود وقت د تنگوالي په اساس به ان شاء الله په آينده دوهم ايډيشن کې د کتاب په ترتيب او ترتيب او تصحيح کې به نور کوشش هم وشي.

د ټولو هغو علماو نه مشکور یم او د قادر ذات نه ورته د دارينو د خوشحالي، سعادت او کاميابي غوښتونکي یم کومو علماو چې مونږ سره ددې مجموعې په ترتيب، تصحيح او ترتيب کې همکاري کړي ده او ددې کتاب په تکميل کې يې زمونږ سره تکاليف او سختۍ گاللې دي.

الله تعالی دې زما د عاجز بنده دا کمزوري خدمت په خپل دربار کې قبول او منظور کړي، او زما او زما والدينو، استاذانو او د ټول امت مسلمه د پاره د مغفرت او بخښنې سبب وگرځوي.

غرض لخواست کړنایا داند ❀ که هستی را نمی بینم بهائے

مگر صاحب دلی روز به بر رحمت ❀ کند روح این مسکین دعائے

محمد فیض الهادي حقاني

مدرس پندرسه عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

لنډې سړک سټاپ، چارسده روډ پشاور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
د مصنف د ژوند حالات :

د مصنف نوم عبدالرحمن او لقب يې عماد الدين يا نور الدين دي او كښت يې ابوالبركات دي د پلار نوم يې احمد او د نيکه نوم يې محمود دي او بعضې علماء وايي چې دده لقب عماد الدين وو ، ليکن وروسته بيا په نورالدين لقب سره مشهور شو .
پيدائش : دده پيدائش په جام کلي کې په يو بستې خرچرد نومې ځاي کې په ۲۳ د شعبان ۸۱۷ هـ مطابق ۷ نومبر ۱۴۱۴ء ماخوستن پيدا شوي دي
 په خپله علامه جامي د خپل پيدائش ځاي او خپل نسبت طرف ته په دې لاندې اشعارو کې اشاره کړي ده .

موند جام و رشحه قلم جرعة جام شيخ الإسلام است

لا جرم ور جريدة أشعار بدو معق تخلصم جامي است

دده نسب امام محمد بن الحسن الشيباني شاگرد امام الاعظم ابي حنيفه نعمان بن ثابت ته رسيږي .

شيبان د عربو په قبيلو کې مشهوره ده مثنی بن حارثه الشيباني او معن بن زائدة شيباني دې قبيلي سره تعلق لري .

تعليم او تعلم : داد ذهن نه ډير کمزوري ؤ چې دده د ذهن د کمزورې په باره کې يوه قصه نقل ده چې يو ځل يې خوب وليده ملگري ورته په خوب کې وايي چې راځه چکر ووهو ، ده ورته وويل چې يو څو زما ذهن ډير کمزوري دي او بل مې تاسو چکر ته بوځي خو دريم ځل باندې ورته ملگرو وويل چې نبي عليه السلام دې غواړي نو دې زر ورغلو .

نو نبي کریم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې : عبدالرحمن مونږ دې غواړو او ته نه راځي هغه ورته وويل چې زه د تاسو نه خبر نه وم چې تاسو يې ، نو د خپل ذهن د کمزورتيا شکايت يې ورته وکړو .

نو نبي کریم صلی الله عليه وسلم ورته په خوله کې خپلې لارې مبارکې ور واچولې نو سهر يې استاذ په سبق کې خپل استاذ ته مسلسل جوابونه ورکول نو استاذ يې ورته وويل چې : ته خو هغه عبدالرحمن نه يې کوم چې مخکې وي .

په ماشومتوب کې د پلار سره هرات او سمرقند ته لاړو چې په دې وخت کې د اسلامي علومو او د فارسي د ادب مرکز وو ، شمس الدين محمد الشتي چې په خپله زمانه کې مشهور قاضي او مفتي او د احنافو د اکابرو علماو نه وو دده نه يې علم حاصل کړو

بيا دده پلار هرات ته لاړو او علامه جامي يې په مدرسه نظاميه کې داخل کړو چې هلته دوي د شيخ جنيد الاوصلي ، شهاب الدين الحاجري په شان د علم د غرونو نه علم حاصل کړو ، بيا سمرقند ته لاړو او خواجه علي السمرقندي او قاضي زاده الرومي نه يې سبق وويلو .

استاذان : دده په مشهورو استاذانو کې نظام الدين احمد الدشتي ، شيخ جندي الاصولي ، شهاب الدين الحاجري ، خواجه علي السمرقندي ، قاضي زاده الرومي رحمهم الله وغيره شامل دي .

تصوف او بيعت : د تعليم نه پس تصوف او بيعت ته يې رجوع وکړه او سعدالدين محمد کاشغري او خواجه علي سمرقندي په حلقه ، طريقت کې داخل شو ، او په لږ وخت کې دده شمار په خلفاوو کې وشو .

په ۱۴۷۲ کې حج ته لاړو ، په مختلفو ښارونو کې د گرځيدو نه پس هرات ته واپس راغې او همدلته وفات شو .

اولاد : د علامه جامي رحمه الله نکاح د خپل مرشد شيخ سعدالدين الکاشغري د لور سره شوي وه ، دده څلور زامن وو ، اول بچي يې د ولادت نه پس متصل وفات شو ، او دوهم بچي يې د ولادت نه يو کال پس وفات شو دده نوم جفې الدين محمد وو ، دريم بچي يې ضياء الدين يوسف وو دا يو سې نغه بچي وو چې دا ژوندي پاتې شوي وو چې ده ته خپل پلار علامه جامي د کافيې شرحه الفوائد الضيائية ليکلي وه ، دده پيدائش ۸۸۲هـ کې شوي وو ، او څلورم بچي يې ظهيرالدين عيسى دی دا د خپل ورور ضياء الدين يوسف د پيدائش نه نهه (۹) کاله پس پيدا شو ليکن داهم د پيدائش نه څلوېښت (۴۰) ورځې پس وفات شو .

اخلاق او عادات : علامه جامي انتهائي متواضع انسان وو اکثر به په زمکه مخ په قبله کيناستو او هر راتلونکي ته به اوږدريدو او ملاويدو ، هميشه به يې په خوراک کې فقيران او نور غريب خلک شاملول ، د نرم طبيعت او د دقيق احساس مالک وو ، خوش طبعه او خنده زوي انسان وو ، دده يو کتاب مستقل په لطائفو ليکل شوي چې نوم يې : لطائف الطوائف ، دی ، تنهائي او فقيري به يې خوښوله .

تصنیفات: دده تصانیف ډیر زیات دی ، په قاموس المشاهیر کې دده تصنیفات ۴۴ لیکلي دي ، او د بعضو حضراتو په قول باندې یې د تصنیفاتو تعداد ۹۹ دی دده په تصانیفو کې مشهور تصانیف په لاندې ډول دي :

عربي تصانیف: تفسیر القرآن الکریم ، دا تفسیر یوه سپاره ده ، الدرر الفخریة ، هرح قصص

الحکم لابن العربي ، الفوائد الیهیائیة چې په شرح ملا جامی په نوم باندې مشهور شوي .

فارسي تصانیف: اهمة اللغات ، بهارستان ، تاریخ هراة ، دیوان قصائد و غزلیات ، رساله در فن قافیة .

رسالة في السلسلة اللغھیندیة ، هرح النقابة ، مختصر الوقایة ، مثنویات هفت اورنگ ، مناقب الشیخ

جلال الدین الرومي ، نفحات الأتس ، نقد النصوص في هرح نقش القصص ، للإمام محی الدین بن العربي ،

حاشیة على المفتاح ، رسالة في أسئلة الهندستان وأجوبتها ، رسالة في الموسيقى ، وغيره .

وفات: دا په ۱۳ محرم په ۸۹۸هـ کې بيمار شو ، او بيا په ۱۸ د محرم په ۸۹۸هـ كال كې

وفات شو او د خپلې مرشد خواجه سعد الدين كاشغري په څنگ كې دفن كړي شو .

یو څو ضروري خبرې :

د هر علم د شروع کولو نه مخکې د څو شیانو پیژندل ضروري دي :

(۱) **تعریف د علم** : د دې دپاره چې طلب دمجهول مطلق لازم رانه شي .

(۲) **موضوع د علم** : ځکه چې یو علم چې د یو علم نه جدا کیږي نو هغه په موضوع سره جدا

کیږي نو د دې وچې نه موضوع د علم پیژندل ضروري دي .

(۳) **غرض او مقصد** : د دې دپاره چې طلب او کوشش عبث او بې ځایه لازم رانه شي .

(۴) **واضع د علم** : د دې دپاره چې د علم عظمت او مرتبه اوشان په زړه کې کیني ،

(۵) **تاریخ د علم** : د دې دپاره چې د عظیم الشان علماو د محنت او کوشش معلومیدو نه په

زړه کې د دې علم نور عظمت او قدر هم راشي .

(۶) **مقام او مرتبه د علم** : د دې دپاره چې د دې علم د ویلو شوق پیدا شي .

(۱) تعریف د علم :

د نوري لغوي معنی :

نحو په لغت کې په څو معانیو سره راځي ، چې اوه معاني په دې لاندې شعر کې ذکر دي :

نحو نأ نحو نحوک یا حبیبی

نحو نأ نحو الف من رقیب

قصد و کړو مونږ ستاد قبیلې په طرف ای زما دوسته - وگرځوله مونږه اندازه د زرو رقیبانو

و جندنا هم مریضاً نحو قلبی

تمنوا منک نحواً من رقیب

و موندل مونږ هغوی مریضان دخپل زړه په شان - تمنا کوله د تانه دیو قسم کشمش (اوسکي) .

په دې شعر کې اوه معاني ذکر دي : (۱) قصد ، (۲) طرف ، (۳) قبيله ، (۴) گرځول ، (۵) اندازه ،

(۶) مثل (۷) قسم .

د دې نه غیر نورې معاني هم دی لکه : (۱) الطریق لاره ، محاوره ده : (هذا النحو السوي) ، یعنی

الطریق السعوي (نیغه او سید ها لاره) . (۲) الفصاحة : محاوره ده چې ما احسن نحوک فی الکلام

ستافصاحت فی الکلام څومره ښه دي . (۳) الانحاء (اړول) لکه انحیتُ عنه بصري اي : عدلته ،

ما دهغه نه خپلې سترگې واړولې . (۴) الاعتناء الاعتناء والیمل (متوجه کول ، اعتماد کول ،

مايل کول) .

دنجوي اصطلاحی معنی :

هو علم يعرف بها احوال او اخر الکلم الثلاث من حيث الاعراب والبناء وكيفية التركيب بعضها مع بعض . دا داسې علم دی چې پیژندل شي په دې سره احوال داخرو کلمو دریو دحیثیت دااعراب اوبناء نه او د کیفیت دترکیب دبعضو سره دنورو بعضو .

فائدة: چې کله ديو څيز تعريف کولې شي نو دې ته معرف او محدود ويلي شي او د تعريف الفاظو ته معرف او حد او تعريف ويلي شي ، په تعريف کې ابتدائي الفاظ په درجه دجنس کې وي چې هغه معرف ته هم شاملیږي او غیر معرف ته هم ، او وروستي الفاظ په درجه دفصل کې وي چې ددې په ذریعه دنورو نه خارجونې شي ، نو دلته النحو معرف او محدود دی ، علم بأصول الخ معرف اوحد او تعريف دی په دې تعريف کې اولنې لفظ علم بأصول په درجه دجنس کې دې چې معرف ، یعنې نجوي ته هم شامل دی او غیر دنجوي نه نورو ته هم .

يعرف بها احوال اولنې فصل دی په دې سره ترې هغه علم خارج شو چې په هغې سره دکلمې احوال نه شي پیژندل کیدي بلکې دکلمې ذات پرې پیژندل کیدی شي ، لکه علم صرف او همدارنگې هغه علم ترې هم خارج شو چې په هغې سره دکلمې معاني پیژندل کیدي شي لکه علم منطق ، علم معاني ، علم بیان

او اخر الکلم الثلاث دوهم فصل دی ددې نه هغه علم خارج شو چې په هغې سره دکلمې اول او دوسط حال معلومیږي لکه علم لغت ، او هغه علم ترې هم خارج شو چې په هغې سره دپیریانو اودانسانانو احوال معلومیږي نه ددري کلمو داخر احوال لکه علم فقه .

او من حيث الاعراب والبناء دریم فصل دی ددې نه هغه علم خارج شو چې دهغه نه دکلماتو احوال معلومیږي مگر په اعتبار دمغرب اومبني سره نه ، بلکې په اعتبار دقافیې سره لکه علم عروض او علم قوافي .

كيفية تركيب بعضها مع بعض ، داڅلورم فصل دی په دې سره ترې هغه علم خارج شو چې په هغه سره د مفرداتو کیفیت معلومیږي نه د بعضې کلماتو د نورو بعضو سره د یو ځای کولو طریقه لکه علم هندسه ، علم هیئت او علم اشتقاق وغیره .

(۲) غرض او غايت :

د غرض لغوي معنی نښه ده او اصطلاحی معنی مایکون باعثاً للفعول ، غرض هغه څیز دی چې په یو کار باندې باعث او برانگیخته کولو والاوي

د نحوې غرض او غايت :

میانة الذهن عن الخطأ اللفظي في كلام العرب. ساتل ذهن دي د خطا لفظي نه په کلام د عربو کې ، عن الخطأ اللفظي په دې قيد سره ترې علم صرف او علم معاني ، علم بیان ، علم منطق خارج کړی شو ځکه چې د علم صرف غرض د صیغوي غلطو نه بچ کیدل دي او د علم معاني او بیان غرض معنوي غلطی نه بچ کیدل دي او د علم منطق غرض فکري غلطی نه بچ کیدل دي او د علم نحوې غرض لفظي غلطی نه بچ کیدل دي .

(۳) موضوع :

د موضوع لغوي معنی وضع ایخودل دي او اصطلاحی معنی مایبحث فيه عن عوارضه الذاتية. موضوع هغه څه ته وایي چې بحث کیږي په دې علم کې د عوارضو ذاتیو نه ، او د هر علم موضوع هر هغه څیز دی چې دهغې د عوارضو ذاتیو یعنی حالات ذاتیو نه په دې علم کې بحث کیږي لکه د علم طب موضوع د انسان بدن دی ځکه چې په علم طب کې د انسان بدن د احوالو نه بحث کولې شي .

د علم نحوې موضوع :

د علم نحوې موضوع کلمه او کلام دی ځکه چې په علم نحو کې د کلمې او کلام د عوارضو ذاتیو او د احوال ذاتیو مثلاً منصرف ، غیر منصرف ، معرب ، مبنی ، مفرد ، تشبیه ، جمع ، مذكر ، مؤنث ، مرکب تام ، ناقص ، وغیره نه بحث کیږي .

(۴) واضع د علم نحوې :

د علم نحوې د واضع په باره کې دوه (۲) قوله دي :

اول قول : اول او مشهور قول دادې چې د علم نحوې واضع هغه حضرت ابو الاسود دونلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دي ، دده نه مروی دي چې څلورم خلیفه امیر المؤمنین حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په خدمت کې حاضر شوم نو ما حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ولیدو چې په سوچ کې ناست دي ، ماترې د سوچ او د فکر کولو په باره کې ترې تپوس وکړو نو حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وویل : چې هاسوچ کول چې

د عجمو او عربو د اختلاط او د گډوډیدو د وجې نه په لغت عربي کې فساد راځي مادڅه اصولو د منضبط کولو او تیارولو اراده کړي چې په دې اصولو باندې عمل وشي او د فساد نه محفوظ پاتې شي، دري ورځې پس زه بیا حاضر شوم نو ماته یوه قطعه رایاده شوه چې په هغه قطعه کې دا مضمون وو:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْكَلَامُ كُلُّهُ لَكَلَّةٌ اِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ فَاَلَا اِسْمٌ مَا اَلْبَاءُ عَنِ الْمُسْنَى وَالْفِعْلُ مَا اَلْبَاءُ عَنِ الْقَاطِلِ وَالْحَرْفُ مَا اَلْبَاءُ عَنِ مَعْنَى لَيْسَ بِاِسْمٍ وَلَا فِعْلٍ﴾.

بیا یې وویل ته په دې کې څه اضافه وکړه، بیا ابوالاسود رڅه الله وایي چې ما څه نور قواعد جمع کړل، عطف، لغت، تعجب، استفهام، باب اِنْ وغیره دا مې راجمع کړل او حضرت علي رڅه الله ته مې پیش کړل په حروف مشبه بالفعل کې ما لیکن ذکر نه کړو نو هغوي وویل چې دا په کې هم شامل کړه نو دنجوي یوه خاصه مجموعه او قواعد مرتب شو، حضرت علي رڅه الله چې کله دا مجموعه ولیده نو وویل: ﴿مَا احسن هذا النحو الذي قد نحتوت﴾ څومره څه دا چې د کومې تاسو قصد کړي وو، یعنې ډیر ښه قواعد دې تیار کړي، ددې قول مطابق واضع اول دنجوي هغه څلورم خلیفه حضرت علي رڅه الله دي.

دویم قول: د دوهم خلیفه حضرت عمر فاروق رڅه الله په زمانه کې یو بانډه چې دخلکو نه درخواست وکړو چې ماته په نبي کریم صلی الله علیه و سلم راږل شوي کلام الهي یعنې د قرآن مجید تلاوت وکړي یو عجمي دې بانډه چې ته تلاوت شروع کړو چې کله سورة براءة دې آیت ته ورسیدو چې: ﴿اَنْ اَللهُ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولِهِ﴾

ترجمه: بې شکه الله تعالی د مشرکینو نه هم بري دی او د خپل رسول نه هم بري دي (العیاذ بالله).

نو دې بانډه چې وویل چې: ابرئ الله من رسوله؟ آیا الله تعالی دخپل رسول نه بري دي، نو بیا دې بانډه چې وویل چې: ان کان الله بربیما من رسوله فانا بربئ منه، که چیرته الله تعالی دخپل رسول نه بري دي نو زه هم ددې رسول نه بې زاره او بري یم، (نعدو بالله).

چې کله حضرت عمر رڅه الله ته ددې واقعې اطلاع ملاو شوه نو ډیر زیات خفه شو او فکر یې وکړو چې څه قوانین وضع کول په کار دي چې په دې قواعدو سره عجمي خلک د غلطیو نه محفوظ شي نو حضرت عمر رڅه الله حضرت ابوالاسود دولي ته د قوانینو د وضع کولو حکم

و کړو د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حکم مطابق حضرت ابوالاسود د ډولي قواعد وضع کړل ددې قول مطابق په حیثیت د آمر سره حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ گویا چې واضع د علم نحوې دي .

دریم قول : حضرت ابوالاسود د ډولي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ چې د حضرت حسن او د حضرت حسین رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ استاذ دی ، د یو کس نه دا واوریده : **﴿أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾** ورسوله یې په کسرې سره وویل ، نو حضرت ابوالاسود د ډولي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خفه شو او وي ویل : **هذا كفر** ، بیا د حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په خدمت کې حاضر شو او عرض یې وکړو چې : **لنحت ان اصنع ميزانا للعرب** ، زما اراده ده چې زه د عربو د پاره یو میزان او قانون جوړ کړم چې دوي دخپلې ژبې الفاظ او کلمات صحیح ادا کوي ، نو حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وویل : **اقصد نحوه** ، دې طرف ته قصد وکړه ، ددې وجې نه ددې نوم هم علم نحو ایخودل شوي دي او دې علم ته علم الاعراب هم ویلي شي ځکه چې اعراب ته په دې کې هم دخل دی ، ددې قول مطابق د علم نحوې اول واضع حضرت ابوالاسود د ډولي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دي .

وجه تسمیه د علم نحو :

چونکې حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د خوشحالي اظهار وکړو او دې مجموعې ته یې لفظ د النحو استعمال کړو نو ددې وجې نه ددې علم نوم هم علم نحو کیخودل شو .

(۵) تاریخ د علم نحوې :

اول دور : اول دور خو دادي چې په کوم کې دوهم خليفه حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او څلورم خليفه حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او حضرت ابوالاسود د ډولي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بنیاد ایخوي وو .

دوهم دور : ابوالاسود د ډولي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ددوي دېچو نه دا علم نحوه حاصله کړي ده همدارنگې دده نه ابواسحق ، عیسی الثقفی ، ابو عمرو بن العلاء ، رحمهم الله هم دا علم حاصل کړي ، نصر بن عاصم او عبدالرحمن بن هرمز الاعرج ، یحیی بن یعمر رحمهم الله وغیره هم په تدریج سره دې علم ته ترقي ورکړي ده .

دریم دور : ابو عمرو بصري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دده شاگرد ابو عبدالرحمن خلیل بن احمد فراهیدي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (متوفی ۱۲۰هـ) او د خلیل شاگرد امام ابوبشر عمرو بن عثمان سیبویه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (متوفی ۱۲۱هـ) تحقیق کړي . امام سیبویه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کلي په کلي وگرځیدو او د کلو نه یې خالص فصیحه عربي اوریده او ددې نه به یې قواعد راټولول لکه دوي یو کتاب لیکلي چې کتاب دسیبویه په نوم

مشهور شوي چې د راتلونکي نحوي کتابو دپاره دامام حیثیت لري ، ابو عمرو عیسی بن عمرو الثقفی رحمه الله په نحوه کې دوه کتابونه لیکلي دي (۱) الاکمال (۲) الجامع بیا نحویان په دوه ډلو وویشل شو (۱) یوه ډله نحویان د کوفې (۲) اودوهمه ډله نحویان د بصرې ، مشهور علما ، چاچې په علم نحو کې کوششونه کړي دي دهغوي مشهورو شخصیاتو نومونه دادي مبرد ، اخفش ، ابو عثمان بکر بن محمد بن عثمان المازني ، زجاج ، محمد بن سراج ، ابو علي فارسي ، عبد القاهر جرجاني ، ابن هشام ، جار الله زمخشری ، امام ثعلب ، علامه رضي ، علامه ابن حاجب او صاحب د کتاب ابو حیان رحمهم الله وغيره .

(۶) مقام او مرتبه د علم نحوي :

علوم په دوه قسمه دي (۱) مقصوده عاليه (۲) غير مقصوده آليه علم نحو خو ده د غير مقصودو نه ځکه چې دا د علوم عاليو تفسير ، حديث فقه وغيره دپاره آله ده او په خپله مقصود نه دي ليکن د مقصود دپاره موقوف عليه ده ، ددې وجې نه صاحب د مفتاح وايي چې د علم نحوي حاصلول فرض کفايه دی ، ددوهم خليفه حضرت عمر رضي الله عنه قول دي چې : (تعلموا النحو كما تعلمون السنن والفرائض) علم نحوه زده کړئ لکه څنگه چې تاسو سنن او فرائض زده کوي .
ايوب سجستاني رحمه الله وايي : (تعلموا النحو فانه جمال للوضع وترکه هجته للشريف) علم نحو زده کړي ځکه چې دا جمال دي د کمزوري سړي دپاره او ددې پريخودل باعث د عيب دی د شريف سړي دپاره .

امام کسائي رحمه الله وايي : (انما النحو قياس يتبع وبه كل علم ينتفع) علم نحو قابل د اتباع د قياس دی او هم ددې نه په هر علم کې فائده حاصلولې شي .
ددې عظمت او ضرورت د ظاهريدو نه پس د علماء کرامو عجيب اونا اشنا آثار دی لکه :

(۱) النحو في الكلام كالملح في الطعام .

نحو په کلام کې لکه مالګه په طعام کې .

(۲) النحو للعلوم كالضوء للنجوم .

نحو د علومو دپاره لکه رڼا د ستورو دپاره

(۳) النحو في الكلام كالضوء في الظلام .

نحو په کلام کې لکه رڼا په تیاره کې .

د علم نحوې د فضیلت په باره کې یو خوب :

ابوبکر بن مجاهد المقرئ رَحْمَةُ اللهِ اَمَام ثعلب رَحْمَةُ اللهِ سره ناست وو امام ثعلب رَحْمَةُ اللهِ دنا امیدی او د افسوس اظهار یې وکړو چې چا د علم تفسیر خدمت وکړو چا د علم حدیث خدمت وکړو او چا د فقهې او چا د اصول فقهې ، او مونږ ټوله زندګي په ضرب زید عمرو او کې تیره کړه ، د شپې ابوبکر مقرئ رَحْمَةُ اللهِ ته په خوب کې د نبی کریم ﷺ زیارت ورنصیب شو او ورته یې وفرمایل : ثعلب ته زما سلام ووايه ، اوزېري ورته واوره او : أنت صاحب العلم المستطيل ، یعنی ته مه خفه کیږه ته هم یو اوږد علم والا یې عندالله .

مقدمه:

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ الصَّلَاةُ عَلَى نَبِيِّهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ ثنا ددهغه رب لره چې لاق دحمد دي اور حمت دي وي په بيغمبر دهغه باندې اوبه آل دهغه اوبه اصحابو دهغه
الْمُتَّابِينَ بِآدَابِهِ أَمَّا بَعْدُ فَهَذِهِ قَوَائِدُ وَائِيَّةٌ بِحَلِّ مُشْكِلَاتِ الْكَافِيَّةِ بِعَلَامَةٍ چې ادب اخستونکي دي اخلاقو دهغه لره اما بعد دا فوائد دي پوره په حل د مشکلاتو دکافيې د علامه چې مشهور
الْمُشْتَهَرِ فِي الْمَقَارِبِ الشَّيْخُ ابْنُ الْحَاجِبِ تَقَمَّدَهُ اللَّهُ بِفَخْرَائِهِ وَ أَسْكَنَهُ دي په مشرق او مغرب کې شيخ ابن حاجب رحمه الله، پت دي کړي الله په خپل مغفرت سره او ودي وسوي الله په
بِحُبُوحِهِ جَنَائِهِ تَكْنِشَتُهُ فِي سِلَاحِ التَّخْرِيرِ وَ سِمَاطِ التَّخْرِيرِ لِلْوَلَدِ الْعَزِيزِ ضِيَاءُ الدِّينِ يُوسُفُ مينخ دجنت کې چې نظم کړي دي لره په تار دتقير اوبه ريشه دتحرير کې دپاره دبچي گران ضياء الدين يوسف
حَفَلَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَنْ مُوجِبَاتِ التَّلَافُفِ وَ النَّاسِيفِ وَ سَمَّيْتُهَا بِالْقَوَائِدِ الْخَبَائِثَةِ لِأَنَّهَا ودي ساتي الله تعالی دتکليفونو دهلاکت نه اودغم نه اونا مداره کړه دامابه فوائد ضيائيه سره ځکه چې دا ددي
الْجَمْعِ وَ التَّالِيَةِ كَالِجَمْعِ الْغَائِيَةِ . نَطَقَهُ اللَّهُ بِهَا وَ سَائِرِ الْمُبْتَدِئِينَ جمع اوتاليف دپاره په شان دعلت غاښه وونفع دي ورکړي الله تعالی په دي سره ده ته اوتولوشروع کوونکو ته
وَمِنْ أَصْحَابِ التَّحْمِيلِ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ وَهُوَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ . د خاوندانودعلم نه و ما توفیقي الا بالله وهو حسبي ونعم الوکیل.

خلاصه دهتن: په دي عبارت سره صاحب دکافيې مقدمه بيان کړه او په مقدمه کې علت غاښه يې بيان کړه چې هغه علت غاښي دده زوي ضياء الدين يوسف وو.

اغراض دجامي: الحمد: په دي عبارت سره غرض دشارح په الحمد کې دپنځو (۵) خبرو بيانول دي: (۱) وجه د راوړو د حمد (۲) الف لام (۳) معنى د حمد (۴) وجه دغوره کولو ددي جملې (۵) معنى ددي جملې.

اوله خبره: وجه د راوړو دحمد ، اودا خو مشهوره ده.

دوهمه خبره: په الف لام کې دري (۳) مذاهب دي: (۱) صاحب دکشاف جارا لله زمحشري وايي چې دلته الف لام جنسي دي يعنې جنس حمد الله لره ثابت دي.

الف لام جنسي دي ته وايي چې حکم شوې وي په طبيعت باندې قطع نظر دلحاظ د افرادو نه لکه په علم منطق کې الانسان نوع نو يو انسان خو نوعه نه ده بلکې مکمل انسانان نوعه او جنس دي.

(۲) محققین علماء لکه علامه تفتازانی وایي چې دلته الف لام استغراقي دي

الف لام استغراقي دې ته وایي چې حکم وشي په ټولو افرادو باندې نو معنی به یې داسې شي چې هر فرد دافرادو دحمد دثابت دي الله تعالی لره ، او په دې دواړو باندې اعتراض دي
اعتراض : اعتراض په الف لام استغراقي کې دادي چې که هر فرد د افرادو دحمد نه شي نو هر فرد دافرادو د حمد خو الله لره نه دي ثابت لکه ښه موټر او داسې نور او که الف لام جنسي شي نو جنس خو په یو فرد کې نه متحقق کیږي ؟

جواب : دا ټول صفات الله تعالی ته ثابت دي حالاً وي او که مآلً وي نو حالاً خو انسان دا موټر جوړ کړي او انسان خو الله جوړ کړي نو بیا آخر هم رجوع یې الله تعالی ته کیږي .
(۳) دریم قول دادي چې الف لام عهد خارجي دي ، نو په دې باندې اعتراض وارد یږي :
اعتراض : چې الف لام عهد خارجي شي نو الف لام عهدی خو معهود غواړی نو معهود کوم یو دي ؟

جواب : مراد دحمد نه هغه صفتونه دي چې هغه خاص وي تر الله تعالی پورې .
دریمه خبره معنی دحمد : محققین علماء وایي چې حمد ، شکر او مدحه یو څیز دي .
بعضی علماء وایي چې حمد عبارت دي د هو الثناء باللسان علی الجمیل الاختیاری سواء کان بمقابله النعمة أولا ، چې دا ثناء ده په ژبه باندې په ټولو صفاتو اختیاریو برابره خبره ده که په مقابله دنعمت کې وي او یا نه ، په باللسان قید سره ترې شکر خارج شو ځکه شکر عام دي هغه که جوارحو سره وي او یا په غیر جوارحو ، او په علی الجمیل سره سخریه خارج شو او په اختیاری سره مدحه خارج شوه ځکه مدحه عامه ده .

نو حمد خاص دي په اعتبار دمورد سره او عام دي په اعتبار دمتعلق سره شکر په لغت کې :
فعل یلنی عن تعظیم المنعم لکونه منعماً ، نو شکر عام شو په اعتبار دمورد سره ځکه چې باللسان وي او که بالجوارح وي ، او په اعتبار دمتعلق سره خاص دي ځکه چه دا حرف په مقابله د نعمت کې وي نو دحمد او دشکر په مابین کې نسبت دعموم او خصوص من وجه دي یوه ماده داجتماع او دوه مادي دافتراق غواړي .

مدحه صفت کول دي په هغه صفاتو سره چې دمحمود په اختیار کې نه وی لکه عرب وایي مدحت اللؤلؤ علی صفاتها .

څلورمه خبره: وجه دغوره کولو ددې جملې ، نو په دې باندې یو سوال دي

اعتراض: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وَلِي مخالفت وکړو دنورو کتابونو ؟

جواب: شارح ددې دوه جوابات ورکړي دي

اول جواب: ددې یوه وجه داده چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ اشاره کوي دې ته چې داحمد زما تقلیدي نه دي بلکه دا زما دزړه څخه دي نو ددې وجې نه یې جمله بدله کړه

دوهم جواب: دوهم جواب یې دادې چې د متوهم دا وهم رانه شي چې حمد صرف الحمد لله ویل دي په خوله باندې ، که دزړه نه وي او یا نه وي ، نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وویل چه هر لفظ وي خو چې دزړه نه وي .

لولیه: په دې عبارت سره غرض د شارح د ولي د لفظ وضاحت کول دي : د ولي څلور (۴) معاني دي . (۱) ولي په معنی د لائق ، (۲) په معنی د صاحب ، (۳) په معنی د متصرف ، (۴) په معنی د قریب ، او دلته اوله معنی مراد ده چې هغه لائق د حمد د پاره چې الله تعالی دي حمد هغه لره دي .

سوال: عام مصنفین دالله علم ذاتي ذکر کوي او وایي الحمد لله مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د الله پاک علم ذاتي ولي ذکر نه کړو ؟

جواب: شارح ددې داجواب ورکړې دي چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ تعظیماً او احتراماً داسې ونه کړو ځکه چې د یو معزز کس په نوم اخستلو کې دومره ادب نه وي څومره چې د یو معزز کس د صفاتو په ذکر کولو سره وي .

سوال: لفظ د ولي په ذات دالله تعالی باندې دلالت کوي نو هغه مستحق د تقدیم وو نو هغه دې ولي مقدم نه کړو ؟

جواب: حمد مبتدا جوړیده او په مبتدا کې اصل تقدیم وي نو ددې وجې نه مو حمد په لولیه باندې مقدم کړو .

والصلوة: په دې عبارت کې شارح معنی لغوي دصلوة بیانوي : په معنی لغوي د صلاۃ کې اختلاف دي : جار الله زمحشرې وایي چې صلوۃ تحریک الصلوهین ته وایي بیا ددې معنی رانه نقل شو او نوم شو دپاره دارکان مخصوصو نو ددې سره یې مناسبت دادې چې په مونځ کې هم تحریک الصلوهین کېږي .

او جمهور علماء وايي چې صلوٰة په لغت کې دعاته وايي بيا رانقل شو ارکان مخصوصو ته ځکه لمونځ هم مشتمل دي په دعاء باندې

علي نبیه: په دې عبارت سره شارح د نبی وضاحت کوي او بل د یو سوال مقدر جواب ورکوي: نبی یا خود نبأ نه مشتق دي چې د نبأ معنی ده خبر ورکول او نبی هم د الله تعالی د طرف نه د راتلونکو حالاتو خبر بندگانو ته رسوي، نو په دې صورت کې به ددې اصل نبیۍ شي نو د خطیئة او مقروءه په قانون سره به همزه به یې په یاء سره بدله کړې شي او یاء به په یاء کې مدغم شي نو لهی به ترې جوړ شي.

او یاداد لېوټه نه مشتق دي د لېوټه معنی ده اوچت والې، او نبی هم په اعتبار د مرتبې سره اوچت وي، نو ددې وجې نه ده ته نبی ویلې شي، نو په دې صورت کې به دده اصل لېو وي نو د قوتل په قانون سره به و او په یاء سره بدل کړې شي او یاء به په یاء کې مدغم کړې شي نو لهی به ترې جوړ شي.

سوال: په نبیه کې ضمیر چاته راجع دې حمد طرف ته که ولي طرف ته، که حمد طرف ته یې راجع کړي نو معنی یې نه صحیح کیږي او معنی به یې داسې شي چې درود دې نازل وي دحمد په نبی باندې اودا معنی غلطه ده، او که ضمیر ولي طرف ته راجع کوي نو معنی یې اگر چې صحیح ده لیکن انتشار دضمانرو لازم راځي ددې دپاره چې د لیه ضمیر حمد طرف ته راجع شي او دنبیه ضمیر ولي طرف ته راجع شي نو انتشار دضمانر به لازم راشي اودا صحیح نه دي.

جواب: په دواړو کې یې چې کوم یو ته یې راجع کوي نو هیڅ انتشار لازم نه راځي ځکه چې که چیرته حمد طرف ته راجع شي نو مراد به ترې نه صفت استخدام شي او دصفت استخدام دعلم معاني یو اصطلاح ده چې کله دیوڅیز طرف ته صراحتاً ذکر وکړې شي نو معنی به یې یوه شي او چې کله یې ضمیر طرف ته راجع شي نو معنی به یې بله شي نو دلته هم مراد صفت استخدام دي، همدارنگې که چیرته د الحمد ذکر صراحتاً وکړې شي نو معنی مصدري به یې مراد وي او چې کله دې طرف ته د نبیه ضمیر راجع شي نو مصدر مبني للمفعول به وي نو معنی به یې دا شي چې درود دې نازل وي د محمود په نبی باندې اودا معنی بالکل صحیح ده. او که چیرته ضمیر راجع وي ولي طرف ته بیا هم صحیح دي. باقي پاتې شو ستا اعتراض چې انتشار دضمانرو لازم دې نو ددې جواب دادې چې دا دوه جملي دي او انتشار د ضمایرو په یو

جملہ کی قبیح وی پہ دوه جملون کی قبیح نہ وی

سوال : سوال دادی چې تاسو علی نبیہ وویل او علی رسولہ مولیٰ ونه ویل ؟

جواب : دادی چې د سجعې د موافقت دپاره یې داسې وکړل که چیرته رسولہ یې ویلې وي نو د لولیه سره یې سجع صحیح نه راتله
دلته یو سوال را ځي .

سوال : سوال داچې تا دلته نبی ذکر کولو نو د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نوم به یې ذکر کړې وي ؟

جواب : شارح ددې نه دوه جوابات ورکړې دي :

اول جواب : دا چې تعظیماً یې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نوم ذکر نه کړو .

دوهم جواب : دا چې په دې سره دې خبرې طرف ته اشاره ده چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د نبوت هغه مقام ته رسیدلې دي چې اوس دا وصف د نبوت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم دپاره په منزله د علم جوړ شوې دي نو کله هم چې د نبی ذکر وشي نو ذهن نبی کریم صلی الله علیه وسلم طرف ته ځي .

په نبی اور رسول کې فرق : نبی عام دي او رسول خاص دي رسول ته نوې شریعت اود نوي کتاب ورکول ضروري وي ، اود نبی دپاره دا ضروري نه وي هر رسول نبی کیدې شي مگر هر نبی رسول نه شي کیدې .

وعلی آله : په دې عبارت سره شارح د آل تفصیل اود آل مصداق بیانوي : آل په اصل کې اهل وو په دلیل د اهل سره بیا اعلان وشو په کې نو آل شو ، دوهم داچې د آل نه مراد کل تقی و نقی فهو آل دي .

اود آل په مصداق کې پنځه اقوال دي : (۱) کل تقی نقی فهو آل ، په دې صورت کې د اصحابو ذکر تخصیص بعد التعمیم وي . (۲) بنو هاشم او بنو عبدالمطلب . (۳) صرف بنو هاشم . (۴) ازواج مطهرات لوریانې او زومان ، (۵) صرف لوریانې اوزمان اودا قول د روافضو دي .

فرق په مینځ د آل او اهل کې : د آل او اهل په مینځ کې فرق په پنځو طریقې سره بیانېږي .

اول : دا چې د آل استعمال صرف په ذوی العقول کې وي او اهل عام دي .

دوهم : آل په ذوی العقول کې صرف دمذکر دپاره استعمالېږي او اهل عام دي .

دریم: آل داشرافو دپاره ویلې کیږي او اهل عام دي

څلورم: د آل اضافت ضمیر طرف ته زیات وي او اهل کله کله وي.

پنځم: دا چې آل استعمالیږي په اشرافو کې برابر خبره ده چې دا شرافت دنیوي وي او که اخروي وي، او اهل عام دي اشرافو او ارزالو دواړو ته استعمالیږي.

واصحابه: ددې مفرد صحب دي لکه انهار جمع د نهر یعنی صحب جمع د اصحاب، نو صحابي هغه چاته وایي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم یې په حالت دایمان کې لیدلې وي او بیا په حالت ددې ایمان کې وفات شوې وي حقیقتاً وي او که حکماً حکماً لکه عبدالله ابن ام مکتوم ځکه چې دا ړوند وو نو نبي کریم صلی الله علیه وسلم یې نه شو لیدلې نو حکماً صحابي شو.

المتأدبين بآدابه: په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه سوالونه جوابات ورکول دي.

اول سوال: المتأدبين جمع ده او په دې باندې الف لام استغراقي داخل شوې دي نو معنی یې دا شوه چې ټول صحابه او بآدابه هم جمع ده نو معنی یې داشوه چې ټول صحابه مؤدب وو په ټولو آدابو دنبي کریم صلی الله علیه وسلم نولزم شو مساوات، او دلته دصحابه کرامو او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مینځ کې مساوات نه صحیح کیږي.

دوهم سوال: دا چې ادب خو عرض دي انتقال په کې نه راځي ځکه انتقال د عوارضو دا

مستلزم دي انعدام داعراضو لره نو څنگه منتقل شو صحابو ته.

د اول سوال جواب: اول اعتراض دفع شو په قید دجنس د ادب دنبي کریم صلی الله علیه وسلم سره نو الف لام جنسي دي استغراقي دي او قرینه پرې داده چې المتأدبين جمع ده او آدابه هم جمع ده او جمع چې په مقابله دجمع کې راشي نو مقصود تقسیم وي په افرادو باندې لکه عرب وایي ركبوا دوا بهم لبثوا ثیابهم.

د دوهم سوال جواب: دا چې مونږ قید ولږولو چې په مثل دجنس د ادب دنبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې، نو په مثل دجنس قید سره هغه سوال دفع شو.

اما بعد: په دې عبارت سره شارح د اما بعد دلفظ تحقیق کوي: اما بعد دا په اصل کې مهمما یکن من هم بعد الحمد والصلاة وو د یو قول مطابق هم لره یې د متعلقاتو سره حذف کړو او د هغې په ځای یې اما راوړو لکه څنگه چې یوه جمله حذف کړي او دهغې په ځای صرف نعم راوړي، او بعضو ویلي دي چې فعل شرط لره یې سره دخپل متعلقاتو حذف کړو نو صرف مهمما

باقي پاتې شو بيا يې ها په همزې سره بدل کړو نو مثلاً ترې نه جوړ شو او بيا يې دهمزې او ميم قلب مکاني وکړه او ميم يې په ميم کې مدغم کړو نو اماً ترې نه جوړ شو بيا چې حرف شرط او جزا سره جمع شو نو بعد يې په مينځ کې راوړو نو اماً بعد شو

“فہذہ فوائد وافیہ: په دې عبارت سره غرض د شارح ددرې سوالونو جوابات ورکول دي:

اول سوال: دا چې هډه اسم اشاره ده مشار الیہ غواړي نو مشار الیہ کومه ده؟

جواب: دا چې تا وویل چې هډه اسم اشاره ده مشار الیہ غواړي او مشار الیہ نشته نوزہ درته وایم چې کوم ماحضر فی ذہن المصنف دي نو هغه یې مشار الیہ شوه.

دوهم سوال: دا چې په هډه سره اشاره مفرد ته کیږي او فوائد خو جمع دي مفرد نه دي.

جواب: چې تا وویل چې په هډه سره اشاره مفرد ته کیږي او فوائد خو جمع دي مفرد نه دي نو جواب یې دای چې په حضور اجمالي سره دا فوائد اجمالاً په ذہن دمصنف کې امر واحد گرځیدلي او امر واحد مفرد دي نه جمع.

دریم سوال: دا چې په هډه سره اشاره محسوس ته کیږي او کتاب خو محسوس نه دي.

جواب: نو جواب دادې چې دادکمال استحضار دوجې نه کالمحسوس وگرځیده

دلته یو بل سوال هم واردیږي:

سوال: فوائد خو موصوف دي او وافیه ددې صفت دي او موصوف جمع ده او صفت واحد

مؤنث دي نو موصوف او صفت په مینځ کې مطابقت راغې.

جواب: فوائد په تاویل د جماعه سره واحد مؤنث دي لهذا مطابقت راغې.

بحل مشکلات الکافیہ: په دې عبارت سره شارح په محل کې د بام متعلق بیانوي چې بام متعلق

ده تر فوائد پورې.

للعلامة: للعلامة جار مجرور دي متعلق دي تر صنف پورې، او علامه مبالغه ده په عالم کې او

علامه دا هغه عالم ته وایي چې عالم وي په علومو نقلیو عقلیو باندې، او په علامه کې تاء د

مبالغې دپاره ده، نو په دې باندې یو سوال واردیږي:

سوال: چې تاء دپاره د مبالغې شوه نو په کار داوه چې د علامه اطلاق په الله هم وشي؟

جواب: په دې کې لږه شبهه دتانیث ده لکه څنگه چې الله پاک دي دتانیث حقیقي نه نو

همدارنگې دده اسماء هم پاک دي دسېبه دتانیث نه

في المشارق والمغارب: په دې عبارت سره شارح د يو سوال مقدر جواب ورکوي

سوال مشرق او مغرب خو يو يو دي نو جمع راوړ ته څه ضرورت وو؟

جواب: ملا عصام رَحْمَةُ اللَّهِ ددې جواب دا ورکړې دي چې دلته د مشرق او مغرب نه حقيقي معنى مراد نه ده بلکه ددې نه مراد بلاد شرقيه او بلاد غربيه دي نو ځکه د جمع په راوړو کې سه اشکال نشته

الشيخ: شيخ دا بدل دي د علامه نه نو علامه مجرور دي نو دابه هم مجرور وي ، شيخ يا بودا ته وايي او يا شيخ ماهر في الفن ته وايي ، ماشوم چې په گيده د مور کې وي نو جنين ورته وايي او چې پيداشي تر دوو (۲)، کالو پورې هغې ته رضيع او طفل وايي او د دوو (۲) نه تر اوه کالو پورې دې ته صبي وايي او داو (۷)، کالو نه تر پنځلسو کالو پورې دې ته مراهق وايي او د پنځلسو (۱۵) نه تر ديرشو (۳۰)، يا څلوېښتو (۴۰) کالو پورې دې ته شباب وايي او د ديرشو (۳۰) نه تر اتيا (۸۰) کالو پورې دې ته شيخ وايي او د اتياو (۸۰) نه چې زيات شي نو بيا ورته کهول وايي . او په دې باندې درې واړه اعرابات صحيح دي که مرفوع يې وايي نو دابه خبروي دمبتدا محذوف دپاره او که منصوب يې وايي نو مفصول به وي د اعنى فعل محذوف دپاره او که مجرور يې وايي نو بدل به وي د للعلامه نه .

ابن الحاجب: دا يې اسم کنيه ده لقب يې جمال الدين دي او نوم يې عثمان دي په ۵۷۰ کې پيدا شوي دي او وفات يې په ۶۴۲ کې وفات شوي دي بناء بر اختلاف .

تعمد الله بغفرانه: په دې عبارت سره غرض شارح د يو سوال جواب ورکول دي :

سوال: تعمد او غفران دواړه پتولو ته وايي او په بغفرانه کې بام سببيه ده نو لازم شو سببيت د خيز د خپل نفس نه اودا باطل دي .

جواب: شارح ددې نه دوه جوابات ورکړې دي :

اول جواب: دا چې دلته د پتولو نه خاص پتول مراد دي نو سببيت د خاص راغې دعام نه ، او عام پتول داچې گناهونه ورته وبخښي ، او خاص پتول داچې گناهونه يې په نيکيو بدل کړي .

دوهم جواب: دا چې مونږ په دې ځاي کې تجريد کوو ، تجريد دې ته وايي چې استعمال د لفظ وکړي په بعضي معنى کې لکه سبحانه الذي اسرى عبده ليلاً ، نو دلته د غفران معنى پتول د

گډهونو دي نو مونږ به معنی داسې وکړو چې پټه دې کړي الله گناهونه دده .

بحبوحه: بحبوح په معنی د وسط ، درمیان او یاد بهتره سره راځي

نظمها في سلك التقرير وسط التحرير: ددې ځای نه شارح دخپلې شرحې صفت کوي: نظم وايي په تار کې دملغلرو اچول ، سلك خالي تار دملغلرو ته وايي ، او سبط چې ملغلرې په کې وي ددې شرحې الفاظ سلك (يعنې خالي تار دملغلرو) دي او معاني يې په شان د سبط (چې ملغلرې په کې وي) دي .

للولد العزيز: په دې عبارت سره شارح وجه دتصنيف ذکر کوي ، للولد جار مجرور دامتعلق دي په نظمها پورې اويا متعلق دي په صنفها پورې ، عزيز هغه خامنو ته وايي چې ډير کم پيدا کيږي ، ضياء الدين يې لقب دي اونوم يې يوسف دي .

التلف والتأسف: تلف او تأسف دواړه غم ته وايي نو دا الفاظ مترادفه او معنی واحد شو . بعضې علماء وايي چې تلفت هغه غم ته وايي چې راشي په سبب دداسې يو کار کولو چې پريځودل يې ضروري وي لکه جوارې کول وغيره . او تأسف هغه غم ته وايي چې په پريځودو دداسې کار سره راشي چې کول يې ضروري وي لکه لمونځ .

وسببها بأفوائد الضيائية الخ: په دې عبارت سره شارح نوم دشرحې ذکر کوي ، نو دلته يوه قاعده ده :

قاعده: په سوسي باب کې چې کله نسبت مفعول اول ته وشي نو معنی بيا ذکر وي لکه په مفعول مالم يسم فاعله کې او کله چې اضافت وشي مفعولين ته نو بيا په معنی دنوم ايځودلو سره راځي لکه هُوَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ الآية دلته معنی دنوم ايځودلو سره راغلې دي .

لانه لهذا الجمع والتأليف الخ: په دې عبارت سره شارح وجه دتسميې ذکر کوي ، او دفع ديو سوال هم کوي :

سوال: د کتاب نسبت مصنف ته کيږي او تا د کتاب نسبت زوي ته کړي دي په کار دا وه چې تا فوائد جاميه ويلې وايي .

جواب: دا چې زما زوي دپاره تصنيف دا علت غائي دي ځکه يې نسبت ورته کړي دي .

سوال: جمع او تاليف يو څيز دي لهذا ذکر د تاليف پس دجمع نه مستدرک اوبې فائدي دي .

جواب: جمع مطلق جمع کولو ته وايي او تاليف جمع سره دترتيب ته وايي نو ذکر دخاص شو

پس دعام نه

وسائر المبتدئين: د سائر دوه معنی گانې دي يو په معنی دباقي سره لکه سؤر الحماس ، او دوه هم په معنی د جميع سره لکه سور البلد

وما توفیقي: توفیق په لغت کې: دست دادن کسی را در کاری ، لاس ورکول دي يو چاته په يو کار کې ، او په اصطلاح کې: جعل الاسباب موافقة للمطلوب ، او بعضې په کې قيد د محید زیاتوي اود بد کار اسباب تیارولو ته خللان وايي

وهو حسبي ونعم الوكيل الخ: په دې عبارت کې يې دې طرف ته اشاره وکړه چه زه به څه یم او زما علم به څه وي داهر څه چي دي دادالله په توفیق وشو او همداخبره حقیقت ده او داهل الله هم داعقیده ده او په دې عبارت سره ديو سوال جواب ورکول هم دي

سوال: نعم الوكيل عطف دي په حرف حسبي باندې او دا خو عطف دجملې راځي په مفرد باندې اودا باطل دي

جواب: حسبي په معنی د يحسبني سره دي نو عطف د انشاء په انشاء باندې راځي او يحسبني په معنی د کافي دي نو سوال دفع شو

په الحمد لله سره د کتاب دنه شروع کولو وجه:

إِعْلَمْ أَنَّ الشَّيْخَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى لَمْ يَصْدِرْ رِسَالَتَهُ هَذِهِ بِحَمْدِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ بِأَنْ جَعَلَهُ جُزْءَ
پوه شه اچې شيخ رحمه الله صادره نه کړه رساله خپله دا په حمد د الله تعالی سره په داسې شان چې وگرځوي جزء
مِنْهَا هَضْباً لِيَتَفَسَّرَ بِتَجْوِيدٍ أَنَّ كِتَابَهُ هَذَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ كِتَابُهُ لَيْسَ
ددې رسالې دوجې دانکسار دنفس نه په دې خيال چې داکتاب دده په داسې شان چې داکتاب دده نه دي په
كَتُبِ السَّلَفِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى حَقٌّ يُصَدَّرُ بِهِ عَلَى سُنَنِهَا وَلَا يَلْزِمُ مِنْ ذَلِكَ عَدَمُ الْإِبْتِدَاءِ بَلْ
شان دکتابونودسلفو رحمهم الله ترخو صادر کړي په طريقې دهغوي اونه لازميږي ددې نه عدم ابتداء په حمد
مُطْلَقاً حَقٌّ يَكُونُ بِتَرْكِهِ انْقِطَاعُ لِحْوَازِ إِثْبَاتِهِ بِالْحَمْدِ مِنْ غَيْرِ
سره مطلقا تردې چې شي په پريخود لود هغې سره کمزورې دوجې دراتلو دده نه په حمد سره قولېه غير ددې نه
أَنْ يُجْعَلَ جُزْءٌ مِنْ كِتَابِهِ وَبَدَأَ بِتَجْوِيدِ الْكَلِمَةِ وَ الْكَلَامِ لِأَنَّهُ يُبَيِّنُ فِي
چې وگرځوي جزء د کتاب خپل نه او شروع يې وکړه په تعريف دکلمې او کلام سره ځکه چې بحث کيدې شي په
هَذَا الْكِتَابِ عَنْ أَحْوَالِهِمَا فَمَتَى لَمْ يَعْرِفَا كَيْفَ يُبَيِّنُ عَنْ أَحْوَالِهِمَا
دې کتاب کې داحوالود هغې نه نو ترڅو چې ونه پيژندل شي دادواړه نو څرنگه به بحث وکړي شي داحوالود دې

وَقَدْ كُنْتُ عَلَى الْكَلَامِ لِكُنِّي أَفْرَادًا جُزْءًا مِنْ أَفْرَادِ الْكَلَامِ وَ مَفْهُومُهَا جُزْءٌ
نه اومخکې يې کړه کلمه په کلام باندې څکه چې افراد د کلمې جز دی د افرادو د کلام نه اومفهوم د کلمې د اجز
مِنْ مَفْهُومِهِ.

دي دمفهوم د کلام نه

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره صاحب د کافي د کتاب شروع په الحمد لله سره د ن
کولو وجه بيانوي.

اغراض دجامي: اعلم: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي:

سوال: دا چې په اعلم سره بعضې شارحين اوه (۷)، شيان اخلي: (۱)، کله غرض د شارح بيان د
مذاهبو وي، (۲)، کله غرض د شارح بيان د دلائلو د مذاهبو وي، (۳)، کله غرض د شارح بيان د
ترجیح مذهب اوج وي، (۴)، کله شارح د ماتن رای نه وي خوښه نو دهغې رد کوي، (۵)، کله
غرض د شارح په ماتن باندې سوال راځي نو شارح ورسره قيد و لږوي، (۶)، کله غرض د شارح
په ترکیب کې خفاء وي نو شارح د هغې خفاء ازاله وکړي، (۷)، کله غرض د شارح تتميم د
ماتن کوي، نو بعضې شارحين دا اوه (۷)، اغراض اخلي، نو تاسو په کې کوم يو غرض اخستي
دي؟

جواب: دادې چې دلته شارح دفع د يو سوال کوي:

سوال: الحمد لله دې ولې رانه وړه د قرآن حديث اوسلفو نه دې مخالفت ولې وکړو؟

جواب: شارح ددې نه دوه جوابات ورکړي دي:

اول جواب: نو شارح په أن الشيخ لم يصدر رسالته بهذه بحمد الله سبحانه وتعالى سره جواب
ورکړو چې مصنف رَحْمَةُ اللهِ خُو په رساله يعنې په منتخب الوصول کې الحمد راوړي دي نو دې هڅه
سره اشاره کافيې ته کوي چې په دې کې يې الحمد نه ده راوړي.

دوهم جواب: چې ماتن شروع په الحمد لله سره ونه کړه نو دا يې د قرآن کریم، حديث شريف
اود سلفو صالحينو مخالف ونه کړو بلکه دا يې کسر د نفس وکړو يعنې زه هم ورکوته يم او
زما کتاب هم ورکوته دي نو زه خان څنگه د قرآن کریم اود حديث شريف اود سلفو صالحينو
سره برابر کړم.

پان جمله جزء منها الخ: په دې عبارت سره دفع د يو سوال مقدر کوي:

سوال : چې تاته څه پته ده کيدې شي چې په ژبه يې ويلې وي

جواب : چې ددې نه مراد دادې چې ماتن به يې شکه په ژبې سره الحمد لله ويلې وي خو بيا يې هم الحمد لله جزء د کتاب نه دي گرځولې نو دا مخالفت شو که .

بتغیل ان کتابه : په دې عبارت سره شارح د هضماً لنفسه کوي د هضماً لنفسه معنی خپل نفس ماتول دي ، نو شارح الحمد لله رانه وړه په دې خیال سره چې دده کتاب دسلفو په شان نه دي **من حیث انه کتاب الخ :** په دې عبارت سره شارح ديو سوال جواب ورکوي .

سوال : سوال دادې چې تا وویل چې دده کتاب په شان دسلفو نه دي ، نو زه وایم چې ولې نه دي په دې کتاب کې خو هم صرف اونحو دي ، اودسلفو په کتابونو کې هم همدا وي **جواب :** جواب دادې چې ددې کتاب دوه حیثیته دي یو دا چې دا کتاب دنحوې دي نو دې حیثیت سره دسلفو نه هم مخکي دي ، او بل حیثیت دا چې زما کتاب دي او زه خلف یم دهغوي نه نو زه دهغوي ته نه شم رسیدې .

حق یصدر به : دا تفریع ده په منقې باندې چې کتب السلف دي ، نو معنی دا شود چې که دده کتاب په شان دسلفو وي نو ده به په کې هم الحمد راوړې وي نو چې کله دده کتاب په شان دسلفو نه شو نو الحمد یې په کې رانه وړه

ولا یلزم من ذلك عدم الابتداء الخ : په دې عبارت سره شارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا خبره خو ډیره آسانه ده چې نه وایي چې زه کمزور یم او زما کتاب دسلفو په شان نه دي نو ما ځکه الحمد رانه وړه ، نو یو کس به وایي چې زه لمونځ نه کوم ځکه چې زه گنهگار یم او لمونځ کول خو لوی کار دي نو دمصنف رحمه الله دا توحیه صحیح نه ده ځکه چې حدیث نه مخالفت راځي .

جواب : شارح په ولا یلزم سره جواب طرف نه اشاره کوي چې په حدیث شریف کې خو لیکل نه دي راغلې بلکه لم پیدای راغلې دي اودابتداء دري صورتونه دي ۱۰ زړه کې راتلل ، ۲۰ لیکل ، ۳۰ په ژبه ویل ، که لیکلي یې نه وي نو یا به یې په ژبه ویلې وي او یا به یې په زړه کې راغلې وي ، نو اشکال دفع شو

وبدا بتعريف الكلمة والكلام الخ : په دې عبارت سره غرض دشارح : یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: مقصود په نحو کې مرفوعات، منصوبات او مجرورات دي او تا په کلمه او کلام کې

شروع وکړه نو دا خو غیر مقصود دي په کار داوه چې په مقصود کې دې شروع کړې وي

جواب: مرفوعات، منصوبات او مجرورات دا احوال د کلمې دي او تا چې کلمه نه وي

پېژندلې نو څنگه به یې دا احوالونه بحث وکړي نو مرفوعات وغیره د موقوف دي په کلمه او

کلام پورې اوبحث دشی د موقوف علیه نه دا عین بحث وي په موقوف کې

و قدم الکلمه علی الکلام الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کلمه یې ولې مقدم کړه په کلام باندې سره ددې نه چې کلمه مفید د فائده تامې نه ده

او کلام مفید د فائدي تامې دي نو په کار داوه چې کلام یې مقدم کړې وي په کلمه باندې

جواب: شارح ددې نه دوه جوابات ورکول دي

اول جواب: کلمه مقدمه وه طبعاً نو مونږه مقدم کړه وضعاً د باره ددې چې مناسبت د وضعي

رشي د طبعي سره نو ددې وجې نه یې کلمه مقدم کړه په کلام باندې

دوهم جواب: دا چې کلمه محتاج الیه ده او کلام محتاج دي او کلام محتاج وي کلمې نه نو

ددې وجې نه یې کلمه مقدم کړه په کلام باندې

لکون افرادها جزء الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکول دي

سوال: افراد د کلمې خو جزء نه دي د افرادو د کلام نه

جواب: مفهوم اجمالي د افرادو د کلمې دا جزء دي د مفهوم تفصيلي د افرادو د کلام نه

ومفهومها جزء من مفهومه: او مفهوم د کلمې دا جزء دي د مفهوم د کلام نه او جزء مقدم وي په کل

باندې طبعاً نو کلمه مقدم شوه په کلام باندې

تعريف د کلمې:

فَقَالَ الْكَلِمَةُ قِيلَ فِي: وَالْكَلَامُ مُشْتَقَانِ مِنَ الْكَلِمِ بِتَشْكِينِ اللَّامِ وَ هُوَ الْجَزْءُ

پس وي ويل کلمه . چاويلي دي چې دا کلمه او کلام مشتق دي د کلم په سکون د لام سره د ويلې شي رحمه نه د

لَتَأْتِيَنَّ مَعَانِيَهَا فِي النَّفْسِ كَالْجَزِ وَ قَدْ عَرِّفَ بَعْضُ الشُّعْرَاءِ عَنْ بَعْضِ

وجې د تأثير د معنی د معنی نه په نفسونو کې لکه زخم او په تحقيق سره تعبير کړي دي بعضی شاعران د بعضی

تأثيراتهما بالجزء حيث قال هُفُو: جَوَاحِثُ الْبَشَرِ لَهَا الْبَيِّنَاتُ وَلَا يَلْتَقِمُ مَا

تأثيراتو د معنی نه په زخم سره لکه څنگه چې ويل شوی دي شعرونه د جوړو د نوري نه د جوړ بدل نه او په عبرتي شغه

جَرَحَ اللِّسَانَ وَ الْكَلِمَةُ يَكْسِرُ اللَّامَ جُنْش لَا جَنْعٌ كَقَتَرٍ وَ تَمَرَةٍ بِدَلِيلٍ
زخمونه کوم چې ژبو زخمې کړي دي او کلمه په کسري د لام سره جنس دي جمع نه ده لکه تمر او تمره په دليل
قَوْلِهِ تَعَالَى إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ قِيلَ جَنْعٌ خَيْثُ لَا يَقَعُ إِلَّا عَلَى الْقَلْبِ
ددې قول دانه تعالى سره اليه يصعد الكلم الطيب چاوپي دي چې جمع ده ځکه چې دانه واقع کيږي مگر په دريو
فَصَاعِدًا وَ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ مُؤَوَّلٌ بِبَعْضِ الْكَلِمِ وَ اللَّامُ فِيهَا لِلْجَنَسِ وَ النَّاءُ
باندې او ياد دريو نه په زياتواو الكلم الطيب موزول دي په بعضي کلمو سره اولام په دې کې دجنس دي او تاء په کې
يَلُوحَدِّ وَلَا مُتَّفَاةً بَيْنَهُمَا لِجَوَازِ إِقْصَائِ الْجَنَسِ بِالْوَحْدَةِ وَ الْوَاحِدِ
دوحدت ده او نشته منافات په ميسخ ددې دواړو کې ځکه چې جنس متصف کيدې شي په وحدت سره او واحد په
بِالْجَنَسِيَّةِ يُقَالُ هَذَا الْجَنَسُ وَاحِدٌ وَ ذَلِكَ الْوَاحِدُ جُنْشٌ وَ يُنَكِّنُ حَتْلَهَا عَلَى الْعَهْدِ الْخَارِجِي
جنسيت سره ويلې شي هذا الجنس واحد و ذلك الواحد جنس نو ممکن دي حمل کول دالف لام په عهد خارجي باندې
بِإِزَادَةِ الْكَلِمَةِ الْمَذْكُورَةِ عَلَى أَلْسِنَةِ النَّحَاةِ
چې کلمه مذکوره ترې واخستل شي به ژبه دحويانو باندې

خلاصه دمټن: په دې عبارت سره صاحب د کافي تعريف د کلمې کړي

اغراض د جامي: فقال: په دې عبارت سره شارح توطيه او تمهيد بيانوي، او په دې عبارت باندې يو سوال وارديږي:

سوال: قال فعل دي او ضمير په کې هو دي چې راجع دي شارح ته نو هغه يې فاعل او الکلمه يې مرفوع وويله په کار خو دا وه چې الکلمه يې منصوب ويلې وي چې مفعول مطلق واقع شوې وي

جواب: اعراب په دوه قسمه دي حالي، حکاني، دلته اعراب حکاني دي نه حالي، او ستا اعتراض په هغه وخت کې راتللو چې اعراب حالي وي.

الکلمه: په دې عبارت سره شارح د کلمې او کلام د اشتقاق تفصيل بيانوي په دې کې د علم او اختلاف دي چې کلمه او کلام مشتق دي او که نه دي، نو په دې کې دوه ۲۰ مذاهب دي

اول مذهب د جمهورو علماو: جمهور علماء وايي چې دا اسماء برأسها دي

دوهم مذهب د بعضي علماو: بعضي علماء وايي چې دا مشتق دي د کلمه نه

دليل د جمهورو: جمهور علماء وايي چې دارومدار داشتقاق دا بناء دي په تکلفاتو بعيديو باندې، يو تکلف دادې چې کلمه په معنی دجر چې سره دي او هره کلمه خو جرحه نه کوي بلکې

کلمه سینه او بده کلمه جرجه کوي اوددې په مینځ کې هیڅ مناسبت نشته دي او بل تکلف دادې چې کلمه غوڅول نه کوي بل دا چې دجرچې سره به څه مشابهت لري په حذف کې نو دا ټول تکلفات دي

دوهم مذهب ضعیف دي ځکه چې مصنف رحمۃ الله علیه په قیل سره ذکر کړې او اختلاف په کې دي دبعضو دپاره دلیل هغه دا شعر دي

جراحات السنان لها التیام ولا یلتام ما جرح اللسان

تأثیر معانیها فی النفوس: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي

سوال: اشتقاق هلته کیږي چیرته چې د دوو لفظونو په مینځ کې مناسبت لفظي او معنوي دواړه وموندل شي ، دلته خو ددې دواړو په مینځ کې مناسبت لفظي خو شته او معنوي نه شي موندلې ځکه چې کلم په سکون د لام سره په معنی د زخم او دکلام معنی ده ما یتکلم به او ددې دواړو په مینځ کې څه مناسبت نشته دي .

جواب: علامه جامی رحمۃ الله علیه هغه طرف ته جواب ورکړې دي چې د مشتق اود مشتق منه په مینځ کې چې کوم معنوي مناسبت دي هغه عام دي برابره خبره ده که په معنی مطابقي کې وي او یا په تضمیني کې اویا التزامي کې وي او په مدلولات ثلاثه کې هر یو مدلول کې چې وي نو د اشتقاق دپاره کافي دي او دلته مدلول التزامي کې مناسبت موجود دي هغه داسې چې زخم ته هم تاثیر لازم دي او کلمې او کلام ته هم تاثیر لازم دي .

قیل هی والکلام: دلته مصنف رحمۃ الله علیه هی ضمیر راوړو او کلمه یې په اسم ظاهر سره ذکر کړو ځکه چې کلمه مخکې ذکر وه صراحتاً او کلام نه و ذکر .

والکلام جنس لایجمع: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان اختلاف دي : چې کلمه جنس دي او که جمع په دې کې دوه مذاهب دي : اول مذهب دجمهورو علماو ، دوهم مذهب دبعضې علماو جمهور علماو وایي چې دا جنس دي جمع نه ده او ددوي دپاره څلور دلائل دي :

اول دلیل دادې چې تمیز دعدد اوسط مفرد نکره راځي لکه اثنا عشر کلماً او مفردونه وي مگر جنس

دوهم دلیل دادې چې تصغیر ددې بنفسه کلیم راځي او ددې رجع مفرد نه نه کیږي .

دریم دلیل دادې چې ددې وزن د جمعې په اوازونو کې نشته دي .

څلورم دلیل دادې چې په قرآن کریم کې الله تعالی فرمایي إِنَّهُ يَضَعُ الذُّكُورَ الذَّكَاتِ الذَّكَاتِ

صفت د کلم دي ، که چیرته کلم جمع وي نو صفت به یې الطبیات راغلې وي .
او بعضې علماء وايي چې دا جمع ده جنس نه دي جمع وايي : ما یطلق علی ثلاثة فصاعدا وليس له
مفرد من لفظه نحو مسلمون ، یعنې جمعه هغې ته وايي چې اطلاق یې په دریو او یا په زیات د
دریو باندې کیږي اونه وي ددې دپاره مفرد من لفظه ، او جنس هغه دي چې : یطلق علی الماهیة
معری من الافراد نحو انسان وليس له مفرد من لفظه .

دلیل د بعضو : د بعضو د پاره دلیل دادې چې ددې اطلاق په دریو او په زیات ددریو باندی
کیږي .

دوي رد کوي په جمهورو باندې داول دلیل نه جواب دا کوي چې زه دا منم چې تمیز دعدد
اوسط کلمه نه راځي بلکه کلمه راځي .

او ددوهم دلیل نه دا جواب کوي چې ددې تصغیر اول راجع کیږي مفرد ته یعنې کلمه ته او بیا
یې تصغیر کلیم راځي .

او د دریم دلیل نه جواب دا کوي چې وزن یې په جمعو کې شته چې همدا وزن دي .

اود څلورم دلیل نه جواب دا کوي چې دا آیت مؤل دي په تاویل د بعض سره یعنې آیت داسې دي
چې : بعض الکلم الطیب نو الطیب صفت د بعض واقع شوې او بعض مفرد دي .

نو مونږ ملګرتیا کوو دجمهورو او داول رد نه دا جواب ورکوو چې ستاسې دعوه بلا دلیل ده
ځکه په کلام دغږیو کې ددې ثبوت نشته دي .

اوددوهم رد نه هم جواب دا کوو چې ستاسې دعوه بلا دلیل ده .

او ددریم رد نه جواب دا ورکوو چې دا خو مصادر له المعلوم کوي .

او د څلورم رد نه جواب دا کوو چې تاویل هغه وخت کیږي چې استعمال د حقیقت متعذر وي .
دلته سائل یو سوال کوي :

سوال : دادې چې تا اول تحقیق داشتقاق وکړو اوبیا دې دجنس وکړو او اوس دالف لام کوي ،
په کار خو دا وه چې اول دې بحث د الف لام کړې وي او بیا دې تحقیق په نفس کلمه کې کړي
وو .

جواب : دادې چې کلمه معروض ده او الف لام عارض دي کلمې ته او معروض مقدم وي په
عارض باندې .

واللام فيها للجنس: په دې عبارت سره غرض دشارح اول تعين دالف لام کوي ، دوهم تعين د تاء کوي او دريم دفع دسوال کوي .

اول الف لام په دوه قسمه دي اسمي ، حرفي . الف لام اسمي هغه ته وايي چې په اسم فاعل او اسم مفعول کې وي نو په النکمة کې خو الف لام اسمي نه دي ځکه کلمه خو نه اسم فاعل ده او نه اسم مفعول ، او الف لام حرفي هغه دي چې په غير داسم فاعل او اسم مفعول نه وي خو الف لام حرفي په دوه قسمه دي زائد ، غير زائد ، زائد هغه ته وايي چې سقوط يې مخل نه وي معنی لره نو دلته خو دا هم نه دي ځکه سقوط سره يې نکارت دمبتداء لږميږي ، او غير زائد په څلور قسمه دي : (۱) جنسي ، (۲) استغراقي ، (۳) عهد خارجي ، (۴) عهد ذهني ، دلته جنسي استغراقي نه صحيح کيږي ځکه چې په دې کې کثرت وي او دکلمې په آخر کې تاء د وحدت لږيدلې ده اود کثرت او وحدت په مينځ کې منافات دي ، که چيرې الف لام عهد خارجي جوړ کړي نو ددې دپاره مخکې معهود ضروري وي او دلته مخکې معهود نشته . او که چيرې الف لام عهد ذهني جوړ کړي نو ددې مدخول به دنکړې په حکم کې وي نو بيا د نکارت والاخرايي لږم راځي ، نو الف لام په ټولو اقسامو کې دلته يو قسم هم نه جوړيږي .

جواب : دلته الف لام جنسي دي او بيا تې شوه دا خبره چې د جنس او وحدت په مينځ کې منافات دي نو ددې جواب دادې چې وحدت په څلور قسمه دي : وحدت جنسي لکه حيوان ، وحدت نوعي لکه انسان ، وحدت صنفي لکه رومي ، وحدت فردي لکه زید . اوس الف لام جنسي او وحدت فردي کې منافات دي ، باقي وحدتونه درې واړه قسمون الف لام جنسي سره جمع کيدې شي .

ويمکن حملها على العهد الخارجی: په دې عبارت سره شارح د سوال دوهم جواب ورکوي چې په النکمة باندې داخل الف لام عهد خارجي دي باقي ستاسو دا وينا چې ددې نه مخکې معهود نه دي ذکر نو ددې جواب دادې چې معهود مخکې ذکر کول ضروري نه دي بلکه معلوم کيدل او معين کيدل کافي دي او دلته کلمه معلوم او معين دي چې ددې نه مراد هغه کلمه ده چې مذکوره ده په ژبو د نحواتو .

وضاحت دلفظ:

لَفْظُ الْكَلِمَةِ فِي الْفَتْحَةِ الْوَعْدُ يُكَالُ أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَ تَلَفْتُ التَّوَاتُ أَي رَوَيْتُهَا ثُمَّ لَوْحٌ لَفْظٌ بِه لَفْتُ كَيْ وَ يَشْتَلُو تَه وَيَلِي شَيْ وَيَلِي كَبِيرِي أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَلَفْتُ التَّوَاتُ أَي رَوَيْتُهَا مَعْنَى وَه مِي وَيَشْتُو بِيَا نَقْل

فِي غُرْبِ النَّحَاةِ إِيْتَاءَ أَوْ بَعْدَ جَعَلَهُ يَمَعْنَى الْمَلْفُوظِ كَالْخَلْقِ يَمَعْنَى الْمَخْلُوقِ
شوه په عرف د نحويانو کې اولاوروستو دهغې نه وگرځیده په معنی دملفوظ سره لکه خلق په معنی د مخلوق سره
إِلَى مَا يَتَكَلَّفُ بِهِ الْإِنْسَانُ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا مُهْمَلَانِ كَانَ أَوْ مَوْضِعًا مُفْرَدًا كَانَ أَوْ
هغه څه ته چې په هغې باندې انسان تلفظ کوي حقیقتاً او حکماً مهمل دي او که موضوع وي مفرد وي او که
مُرَكَّبًا وَ اللَّفْظُ الْحَقِيقِيُّ كَزَيْدٍ وَ صَرَبٍ وَ الْحُكْمِيُّ كَالْتَنَوِي فِي زَيْدٍ صَرَبٍ وَ أَضْرَبَ إِذَا
مرکب وي اولفظ حقیقي لکه زید او ضرب او حکمي لکه په نیت کې وي په جمله زید ضرب او ضرب کې ځکه چې
لَيْسَ مِنْ مَقُولَةِ الْحَرْفِ وَ الصَّوْتِ أَصْلًا وَ لَمْ يَوْضِعْ لَهُ لَفْظٌ وَ إِنَّمَا عَزَّوْا عَنْهُ
نشته په مقوله د حرف او آواز کې بالکل اونه دي وضع شوې دې دپاره لفظ بلکې تعبیر کړي دي ددې نه په
بِاسْتِعَارَةٍ لَفْظِ الْمُتَفَصِّلِ لَهُ مِنْ كَحَوْ هُوَ وَ أَنْتَ وَ أَخْزَوْا عَلَيْهِ أَحْكَامُ اللَّفْظِ
استعاري دلفظ دمتفصل ددې دپاره لکه په هواوات کې اوجاري کړي دي په دې باندې احکام دلفظ نودا
فَكَانَ لَفْظًا حُكْمًا لَا حَقِيقَةً وَ الْمَخْلُوقُ لَفْظٌ حَقِيقَةٌ لِأَنَّهُ قَدْ يَتَكَلَّفُ بِهِ الْإِنْسَانُ فِي بَعْضِ
شولفظ حکمي نه حقیقي اومحدوف دا لفظ دي حقیقي ځکه چې تلفظ کوي په دې باندې انسان په بعضي
الْأَخْيَانِ وَ كَلِمَاتِ اللَّهِ تَعَالَى دَاخِلَةٌ فِيهِ إِذَا هِيَ مِنَّا يَتَكَلَّفُ بِهِ الْإِنْسَانُ
وختونو کې او کلمات دالله تعالی داخل دي په دې کې ځکه چې دادهغې جملې نه دي چې تلفظ کوي انسان
وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ كَلِمَاتُ التَّلَايِكَةِ وَالْجِنِّ وَالْذُّوَالِ الْأَرْبَعِ وَ هِيَ الْخُطُوبُ وَالْعُقُودُ وَالنَّصَبُ وَالْإِهَارَاتُ غَيْرُ دَاخِلَةٍ
وعلی هذا القیاس کلمات دفرشتواو پیریانو ادول اربعه یعنی خطوط، عقود، نصب او اشارات داخل نه دي په
فِيهِ فَلَا حَاجَةَ إِلَى قَيِّدٍ يَخْرُجُهَا وَ إِنَّمَا قَالَ لَفْظٌ وَ لَمْ يَقُلْ
لفظ کې پس ضرورت نشته داسې یوقیدته چې هغه پرې وویستل شي اومصنف وویل لفظ اووي یې نه ویل
لَفْظُهُ لِأَنَّهُ لَمْ يَقْصُدِ الْوَحْدَةَ وَ السُّطَابِقَةُ غَيْرُ لَازِمَةٍ لِغَيْرِ الْإِثْبَاتِي مَعَ كَوْنِ
لفظ ځکه چې دهغه قصد وحدت نه دي اومطابقت غیر لازم دي دوجې دنتوالې د اشتقاق نه سره ددې نه چې
الْلَفْظُ أَحْصَرُ.
لفظ کوناه دي

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره صاحب دکافیې د لفظ لغوي اواصطلاحی تعریف بیانوي.

اغراض دجامي: لفظ: په دې عبارت سره شارح دلفظ وضاحت کوي لفظ مصدر دي او مصدر مبني للفاعل او مفعول دواړه کیدې شي دلته مبني للمفعول دي په معنی دملفوظ سره لکه خلق په معنی د مخلوق سره او ضرب په معنی د مشروب سره نو داعام شو که موضوع وي او که مهمل که مفرد وي او که مرکب حقیقتاً وي او که حکماً، قلیلا وي او که کثیرا.

کله چې دلفظ تعريف په مایه لفظ به انسان سره وکړه نو ټول اجزاء او اقسام د کلام په کي داخل شو حتی چې کلام الله چې کله متلفظ دانسان وگرځي اگر چې دانته پاک کلام دي لکن په تعريف دلفظ کې داخلېږي ، نو دلته یو سوال راځي

سوال : چې ضما نرو ته لفظ ويل کيدې شي او که نه ؟

جواب : چې کله ناکله ورباندې تلفظ کيږي نو هغه هم په تعريف دلفظ کي داخل دي .

سوال : سانل سوال کوي چې صاحب د کتاب د لفظ په ځای لفظه ولي ونه ويلو نو بيا به مطابقت د الکلمه سره راغلي وي نو دغه اعتراضات چې په الکلمه باندې راغلي دابه نه راتلې .

جواب : صاحب د جامي جواب کوي چې لفظ دا خبر دي دمبتداء ، او په مينځ دمبتداء او خبر کي چې کله شروط ثلاثه موجودو بيا مطابقت شرط دي او هغه دلته نه دي موجود نو مطابقت شرط نه دي ، او هغه شروط ثلاثه دادي :

(۱) دواړه به په اشتاق او عدم اشتاق کي برابر وي ، او دلته نه دي برابر ځکه کلمه مشتق ده او لفظ غير مشتق دي .

(۲) بله دا چې ضمير مسند به راجع وي خبر ته ، او هغه هم نه دي موجود ځکه په لفظ کي ضمير نشته .

(۳) عدم تساوي په تذکیر او تانيث کي لکه لفظ د جريح نو کله چه شرط منتفي شي نو مشروط هم منتفي کيږي او دلته زموږ مقصد وحدت ذکر کول نه دي بلکي عامه کلمه تعريف کول ځکه که وحدت مقصود شي بيا لفظ د عبدالله به خارج شي دکلمي نه اوحالاتکي عبدالله ديو رجل اسم داخل دي په تعريف دکلمی کي نو ځکه مو لفظ ذکر کړو نه لفظه .

بله دا چې دا تعريف دکلمي دي او بهتر په تعريف کي هغه الفاظ دي چې مختصر وي نو لفظ دا مختصر دي د لفظه څخه او نطق کول پرې هم آسان دي .

والمطابقة غير لازمة : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : الکلمه مبتدا ده او لفظ ددې خبر دي او په مبتدا او خبر کې مطابقت ضروري وي او دلته مطابقت نشته دي .

جواب : دمبتدا او خبر دمطابقت دپاره اوه (۷) شرطونه دي :

اول : مبتدا او خبر به دواړه اسم ظاهر وي احترازي مثال لکه هي اسم وفعل وحرف .

دوهم: خبر به مشتق وي احترازي مثال لکه الکلمه لفظ

درېم: په خبر کې به د مبتدا ضمير وي احترازي مثال لکه زېږېد. وسفر

څلورم: د خبر په اسم تفضيل مستعمل په من سره نه وي احترازي مثال لکه الصلوة

پنځم: چې خبر صفت خاصه د مؤنث دپاره نه وي احترازي مثال لکه المرأة

شپږم: چې خبر به د مفعول په وزن باندې نه وي احترازي مثال لکه المرأة صبور

اووم: چې خبر به د فعليل په وزن باندې نه وي احترازي مثال لکه المرأة جريح

نو خلاصه د جواب داده چې دلته خبر مشتق نه وي ددې وجې نه مطابقت ضروري نه دي

مع کون اللفظ اخصر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: چې که چيرته مطابقت ضروري نه وي نو عدم مطابقت به هم ضروري نه وي مطابقت

په هر حال کې د عدم مطابقت په مقابله کې بهتر خو دي

جواب: شارح جواب ورکړې دي چې دلته عدم مطابقت بهتر دي په نسبت سره مطابقت ته

ځکه چې دا متن دي او بناء د متونو په اختصار وي نو په لفظ کې زيات اختصار دي په نسبت

سره لفظ ته ، نو په دې باندې يو بل سوال راځي :

سوال: چې په غورزیدو د یو تاء سره نفس اختصار خو حاصل شو مگر دا خبره چې زیادت دا اختصار

راځي دا خبره دې د کوم ځای نه ثابته کړه چې تا صیه د اسم تفضیل وویلہ مع کون اللفظ اخصر

جواب: دلته یوه تاء نه ده غورزیدلې بلکه درې تاء گانې غورزیدلې دي که چیرته لفظه یې

ویلې وي نو وضعت به یې هم ویلو او په یو احتمال سره ددې صفت جوړیدو نو معلومه شوه چې

په ظاهره خو یو تاء غورزېږي خو په حقیقت کې درې تاء گانې غورزېږي ددې وجې نه مونږه

صیغه د اسم تفضیل استعمال کړه

تعریف د وضع:

وَضَعُ الْوَضْعِ الْخَصِيصُ شَيْءٌ بِشَيْءٍ بِحَيْثُ مَتَى أَطْلُقَ أَوْ أُجَسِّنَ الشَّيْءَ

وَضْعُ وَضْعٍ خَاصٍ كَوَلِّدِيوُ خِيَزْدِي په بل څيز پورې په داسې شان سره چې كله مطلق ذكر شي او يا حس شي شئ

الْأَوَّلُ فَيُحْمَلُ مِنَ الشَّيْءِ الثَّانِي قِيلَ يُخْرِجُ عَنْهُ وَضْعُ الْعَرَبِ حَيْثُ لَا يُفْهَمُ مِنْهُ مَعْنَاةٌ

اول نو فهمېږي ترې شئ ثاني ، چاويلي دي خارج شو ددې نه وضع د حرف ځكه نه فهمېږي ددې معنى ددې

مَقَى اُطْلِقَ بَلْ اِذَا اُطْلِقَ مَعَ صَمِّ صَيِّمَةٍ وَ اُجِيبَ بِأَنَّ الْمُرَادَ مَقَى اُطْلِقَ
 كله چې مطلق ذكر شي بلکې چې کله مطلق ياد شي سره دصم صميمې په جواب دادي چې مراد کله چې ذکر
 اِطْلَاقًا صَحِيحًا وَ اِطْلَاقَ الْحَرْفِ بِإِلَاقَةِ صَيِّمَةٍ غَيْرِ صَحِيحٍ وَلَا يُبْعَدُ أَنْ يُقَالَ
 شي په اطلاق صحيحه سره او اطلاق دحرف بي دصم دصميمې نه داغير صحيح ده بعيد نه ده چې وويل شي
 الْمُرَادُ بِإِطْلَاقِ الْكَلِمَاتِ أَنْ يُسْتَعْمَلَهَا أَهْلُ اللِّسَانِ فِي مُحَاوَرَاتِهِمْ وَ بَيَّانَ مَقَاصِدِهِمْ
 چې مراد په اطلاق دالفاظو سره چې استعمالوي هغې لره اهل لسان په خپلو محاورو کې اوبيان دمقاصدو کې
 فَلَا حَاجَةَ إِلَى إِعْتِبَارِ قَيْدِ زَائِدٍ.

پس حاجت نشته اعتبار ديو قيد زائده

خلاصه دهن: په دې عبارت سره صاحب دکافيې تعريف دوضع بيانوي

اغراض دجامي: وضع: په دې عبارت سره شارح دکلمې په تعريف کې اول فصل بيانوي
 دا دکلمې په تعريف کې اول فصل دي، نو په دې سره ترې مهملات خارج شو او هغه الفاظ
 چې دلالت بالطبع کوي هغه هم خارج شو، ددې وجې نه چې اگر که الفاظ دلالت په خپلو
 معانيو باندې کيږي مگر هغه دلالت بالوضع نه کيږي

وضع په لغت کې نهادن ايخودلو ته وايي او په اصطلاح کې تخصيص الشئ بالشئ بحيث مطلق
 او احس الشئ الاول فهم منه الشئ الثاني. تخصيص ديو څيز دبل څيز سره خاص کول په داسې شان
 سره چې کله هم دا اولني څيز اطلاق يا احساس وکړي شي نو دهغې نه دويم څيز په ذهن کې
 راځي.

سوال: لفظ د متی دعموم د اوقاتو دپاره راځي چې کله هم وويل شي نو شئ ثاني ترې نه په
 ذهن کې راځي چې کله په اولني خل ويلو سره په ذهن کې راځي نو که چيرته په دوهم خل ويلو
 سره هم په ذهن کې راځي نو تحصیل د حاصل لازمېږي اودا باطل دي.

جواب: د معنې نه مراد التفات اودالتفات نه مراد جديد يعنې چې کله متکلم خبرې کوي نو
 مخاطب اوسامع لره ددې معنی طرف ته التفات جديد وي.

سوال: ستا دوضع په تعريف سره هغه الفاظ خارجيږي چې دهغې علم نه متکلم ته شته دي
 اونه سامع ته لکه تشابهات وغيره همدارنگه هغه الفاظ ترې نه هم خارجيږي چې دهغې علم
 خو متکلم ته شته دي خو سامع او مخاطب ته نشته دي لکه عربي والاعجمي د غير عالم په
 مخامخ الفاظ عربيه وايي.

جواب: دلته د بعد العلم بالوضع والا قيد معتبر او ملحوظ دي.

سوال: ستا دوضع تعريف جامع نه دي خپلو ټولو افرادو لره ددې نه وضع دحروفو خارجيږي ځكه چې كله ددې اطلاق وكړې شي نو ددې معنى په ذهن كې نه راځي بلكه په هغه وخت كې راځي چې كله ورسره ضم د ضميمې هم وي.

جواب: شارح ددې نه دوه جوابات وركړي دي:

اول جواب: شارح هندي په واهيب سره جواب وركړي دي چې دا اطلاق نه مراد اطلاق صحيحه دي او دحروفو اطلاق په غير د ضم د ضميمې نه دسره نه صحيح كيږي.

دوهم جواب: شارح په ولاي بعد سره دوهم جواب وركوي چې دا اطلاق نه مراد اهل لسانو لره په خپلومحاوراتوكې استعمال او اهل لسان دحروفو اطلاق په غير دضم دضميې نه كوي نو كله هم چې اهل لسان دحروفو اطلاق كوي دضم دضميې سره نو ددې معنى په ذهن كې راځي. فلا حاجة الى اعتبار قيد زائد: په دې عبارت سره شارح د علامه هندي د جواب كمزوري طرف ته اشاره كوي: چې زما جواب د علامه هندي د جواب نه بهتر دي ځكه چې علامه هندي په جواب كې د اطلاق صحيحه قيد ولږولو په غير د ضرورت نه يې مطلق مقيد كړو چې كله مطلق په خپل اطلاق باندې په پريخودلو سره سوال ختميږي نو بيا په غير د ضرورت نه مطلق مقيد كول هم صحيح نه دي.

تعريف د معنى:

لِتَعْنَى الْمَعْنَى مَا يُقْصَدُ بِشَيْءٍ فَهُوَ إِمَّا مَفْعَلٌ إِسْمٌ مَكَانٍ يَتَعْنَى الْمَقْصِدُ
لدى معنى هغه ده چې قصد کولې شي په یوڅیز سره پس دا وزن د مفعول اسم مکان دي په معنى د مقصد سره
أَوْ مَصْدَرٌ مَبْنِيٌّ يَتَعْنَى الْمَفْعُولُ أَوْ مَفْعَلٌ مَعْنَى إِسْمٌ مَفْعُولٌ كَمَبْنِيٍّ وَ لَنَا كَانَ التَّعْنَى
او یا مصدر ميمې دي په معنى د مفعول سره او یا مخفف په معنى د اسم مفعول سره لکه مربي هر کله چې وه معنى
مَأْخُوداً فِي الْوُطْعِ فَلَذَكَرَ التَّعْنَى بَعْدَهُ مَبْنِيٌّ عَلَى تَجْرِيدِهِ عَنْهُ فَخَرَجَ بِهِ
ماخوذه په وضع کې نو ذکر د معنى وروستو دهغې نه دا مبني ده په تجريد د معنى د وضع نه نو خارج شوی دی
الْمُهْلَكُ وَالْإِلْقَاظُ الذَّالَّةُ بِالطَّنْبِ إِذْ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِهَا وَطْعٌ وَ تَحْصِينُ أَصْلًا وَ بَقِيَّتُ
سره مهملات او الفاظ داله بالطبع ځكه چې تعلق نشته ددې پورې د وضع او تخصيص بالكل اوباقې پاتې شو
حُرُوفُ الْهَجَاءِ الْمُطَوَّعَةُ لِقَرْضِ التَّوَكُّلِ لَا يَأْزِلُ التَّعْنَى وَ خَرَجَتْ بِقَوْلِهِ لِمَعْنَى
حروف هجاء چې وضع شوې وودپاره د غرض تركيب نه په مقابل د معنى او خارج شوی دی قول سره چې لى

إِذْ وَضَعَهَا لِيُغْرِضَ الَّتْرَكِيبَ لَا بِإِزَاءِ التَّغْنَى.

ځکه چې وضع ددې دپاره دغرض ترکیب ده نه په مقابلې دمعنی

خلاصه دهن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې دمعنی وضاحت کوي

اغراض دجامي: لعنف: په دې عبارت سره شارح د کلمې په تعريف کې دوهم فصل بيانوي ، په دې سره حروف تهجي ترې خارج شول ، ددې وجې نه چې حروف تهجي اگر که موضوع کيږي ليکن په مقابلې

کې موضوع نه کيږي بلکه غرض ترکیب دپاره هغه وضع کولې شي معنی په لغت کې ما بقصد بشق ته وايي ، چې د يو څيز نه مقصود وي يعنې مقصود من الشئ ته معنی وايي اود معنی لغوي معنی دادعنايت نه مشتق ده د معنی معنی ده قصد کول ده

مفرد: په دې عبارت سره شارح د کلمې په تعريف کې دريم فصل بيانوي ، په دې سره مرکبات کلاميه او غير کلاميه ټول خارج شول نو گویا چې د کلمې په تعريف کې يو جنس دي او درې فصله دي اوس د کلمې د تعريف لاندې صرف هغه لفظ پاتې کيدې شي چې هغه لفظ هم وي موضوع هم وي او موضوع هم د معنی په مقابلې کې وي اومفرد هم وي لکه زيد ، رجل وغيره .

فخرج به المهملات الخ: په دې عبارت سره شارح دا بيانوي چې وضع اول فصل دي په دې سره مهملات او الفاظ داله بالطبع خارج شول او لمعنی دا دوهم فصل دي په دې سره حروف تهجي خارج شول ځکه چې هغه اگر که وضع کولې خوشي ليکن دمعنی په مقابلې کې نه وضع کيږي بلکه عرض ترکیب دپاره هغه وضع کيږي .

د يو سوال جواب :

قُلْ قَدْ وَضِعَ بَعْضُ الْأَلْفَاظِ بِإِزَاءِ بَعْضٍ آخَرَ فَكَيْفَ تَصُدِّقُ

که چيرته وويل شي په تحقيق سره وضع شوي بعضي الفاظ په مقابلې د بعضي نوروکې نوڅنگه به اطلاق کيدې

عَلَيْهِ أَنَّهُ وَضِعَ لِيُغْرِضَ فَلَنَا أَلْتَّغْنَى مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ

شي په هغې باندې چې دا وضع شوي دي دپاره دمعنی ، مونږ وايو معنی هغه ده چې تعلق نيسي د هغې پورې

الْقَصْدُ وَهُوَ أَعَزُّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَفْظًا أَوْ هَيْئَةً قُلْ قَدْ وَضِعَ بَعْضُ

پورې قصد دعامه ده ددې نه چې لفظ وي او که غير لفظ که چيرته وويل شي په تحقيق سره وضع شوي بعضي

الْكُتَابَةِ الْمَفْرُودَةِ بِإِزَاءِ الْأَلْفَاظِ الْمُؤَكَّدَةِ كَلَفْظِ الْجُمْلَةِ وَالْخَبَرِ فَكَيْفَ يَكُونُ مَوْضُوعًا لِمَفْرُودٍ فَلَنَا

کلمات مفرد په مقابلې د الفاظ مرکبوکې لکه لفظ دجملي اود خبر نوڅنگه به دا وضع وي دپاره دمفرد مونږ وايو

هَذِهِ الْإِلْفَاظُ وَإِنْ كَانَتْ بِالْقِيَّاسِ إِلَى مَعَانِيهَا مُرَكَّبَةً لَكِنَّهَا بِالْقِيَّاسِ إِلَى الْفَالِطِهَا التَّوْضُوعِ بِإِزَائِهَا مُفْرَدَةٌ
 دالفاظ اگرچې په قیاس سره خپلو معناتو ته مرکب دی لیکن په قیاس سره د الفاظ موضوع ته په مقابل د مفردو
 وَ قَدْ اجْتَبِ عَنِ الْأَشْكَالَيْنِ بِأَنَّهُ لَيْسَ هَهُنَا لَفْظٌ وَضِعَ
 کې دي او په تحقیق سره جواب ورکړې شو د دواړو اشکالو نه چې نشته دلته یو لفظ چې وضع شوې وي په
 بِإِزَاءِ لَفْظٍ آخَرَ مُفْرَدًا كَانَ أَوْ مُرَكَّبًا بِإِزَاءِ مَفْهُومٍ كُنِيَ أَفْرَادُهُ الْفَالِطُ كَلَفْظِ الْإِسْمِ
 مقابل د لفظ آخر کې مفرد وي او که مرکب وي په مقابل د مفهوم کلي چې افراد د هغې الفاظ دي لکه لفظ داسه
 وَ الْفِعْلُ الْحَرْفُ وَالْحَبْرُ وَالْجُنَّةُ وَ غَيْرَهَا وَلَا يَخْفَى عَلَيْكَ أَنَّ هَذَا الْحُكْمَ مُنْقُصٌ بِأَمْثَالِ
 اود فعل اود حرف او د خبر اود جملې او غیر ددې نه پته دي نه وي په تائیدې چې دا حکم مات نه شي په مثل د
 الْقِسَامَاتِ الرَّاجِعَةِ إِلَى الْفَالِطِ مَخْصُوصَةً مُفْرَدَةً أَوْ مُرَكَّبَةً فَإِنَّ الْوَضْعَ فِيهَا وَ إِنْ كَانَ عَامًا
 ضمائرو چې راجع دي الفاظ مخصوصو ته مفرد وي او که مرکب وي خکه چې وضع په هغې کې اگرچې عامه
 لَكِنَّ التَّوْضُوعَ لَهُ خَاصٌّ فَكَيْسَ هُنَاكَ مَفْهُومٌ كُلُّهُ هُوَ التَّوْضُوعُ لَهُ فِي الْحَقِيقَةِ مُفْرَدٌ
 ده لیکن موضوع له خاص دي نو نشته هلته یو مفهوم کلي چې وضع شوې وي د هغې دپاره په حقیقت کې مفرد
 وَ هُوَ إِمَّا مَجْرُورٌ عَلَى أَنَّهُ صِفَةٌ لِيَتَعْنَى وَ مَعْنَاهُ جِيئَئِلَ مَا يَدُلُّ
 دا یا مجرور دي بنا په دې چې د اصفت دي دپاره د معنی او معنی یې په دې وخت کې هغه ده چې دلالت کوي
 جُزْءٌ لَفْظُهُ عَلَى جُزْأَيْهِ وَ فِيهِ أَنَّهُ يُؤْهَمُ أَنَّ الْفَلْظَ مَوْضُوعٌ لِيَتَعْنَى
 جز د لفظ ددې په جز د معنی باندې اوبه دې کې داوهم کیدې شي چې لفظ وضع شوې دپاره د معنی هغه معنی
 الْمَتَّصِفُ بِالْإِفْرَادِ وَ التَّزَكِّيُّ قَبْلَ الْوَضْعِ وَ لَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ فَإِنَّ إِتِّصَافَ الْمُتَعْنَى
 چې کومه متصفه ده په افرادو ترکیب سره مخکې د وضع نه حالانکه داسې نه ده خکه چې اتصاف د معنی په
 بِالْإِفْرَادِ وَ التَّزَكِّيُّ إِنَّمَا هُوَ بَعْدَ الْوَضْعِ فَيَتَبَيَّنُ أَنَّ يَزَكِيكَ فِيهِ تَجُوزُ كَمَا يَزَكِيكَ فِي مِثْلِ مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا
 افرادو ترکیب داوړوستو د وضع نه دي پس مناسب دي چې واخستل شي په دې کې مجاز لکه په من قتل قتیلاً
 فَكُلُّهُ سَلْبُهُ أَوْ مَرْفُوعٌ عَلَى أَنَّهُ صِفَةٌ لِلْفَلْظِ وَ مَعْنَاهُ جِيئَئِلَ مَا لَا
 فله سلبه کې یا مرفوع دي بنا په دې چې د اصفت دي دپاره د لفظ نوم معنی یې په دې وخت کې هغه ده چې نه
 يَسُدُّ جُزْأَهُ عَلَى جُزْءٍ مَعْنَاهُ.

کوي دلالت جز د لفظ په جز د معنی باندې.

خلاصه د همت: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د یو سوال جواب ورکوي

اغراض د جامي: فان قلت: قد وضع بعض الالفاظ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو - حوال
 جواب ورکول دي:

سوال: تعريف دكلمې دې جامع نه دي خپلو ټولو افرادو لره ځكه چې تا دكلمې په تعريف كې ذكر كړې دي لفظ وضع لمعني ، نو ددې هغه تمام كلمات خارج شو چې لفظ خو وي خو هغه دبل لفظ په مقابل كې وضع كړې شوې وي لكه لفظ د اسم چې دا زید په مقابل كې وضع كړې شوي دي اولفظ فعل لره د ضرب او نصر په مقابل كې وضع كړې وي نو لفظ اسم او فعل دواړه دكلمې دتعريف نه خارج شول .

جواب: ستا خبره صحيح نه ده ځكه چې زما مراد دلمعني نه هغه ده چې د چاسره قصد تعلق ونيسي نو هغه خير كه لفظ وي او كه معني .

سوال: ستا تعريف بيا هم جامع نه شو خپلو ټولو افرادو لره تا چې دمفرد كوم قيد ذكر كړې دي دهمه قيد دوجې نه هغه الفاظ خارج شول چالره چې دالفاظ مركبه په مقابل كې وضع كړې دو هغه الفاظ مركبه اكر چې ستا دقول مطابق په معق كې داخلېږي خو هغه ددې قيد نه خارجېږي لكه چې لفظ جمله اولفظ خبر لره د زيد قائم وغيره په مقابل كې وضع كړې شوي دي . زيد قائم خو مركب دي خو لفظ جمله او لفظ خبر ستا دكلمې په تعريف سره خارج شو .

جواب: شارح ددې جواب دا وركړې دي چې زيد قائم وغيره دوه حيثيته دي يو دخپل مافوق دلفظ موضوع په اعتبار سره او دوهم دخپل ماتحت معني موضوع له (زيد قائم) په اعتبار سره د اولنۍ حيثيت په اعتبار سره دامعني ددې ځكه چې دلفر جز دامعني په حيز باندې دلالت نه كوي يعنې دلفظ جملې جسم دقائم په ځان باندې دلالت نه كوي ددې حيثيت نه دامعنه ددې او كوم حيثيت نه دامركب دي هغه حيثيت نه لفظ جمله او خبر والا موضوع له نه دي .

وقد احيى: په دې عبارت سره شارح د مخكنې سوال جواب كوي : مونږ دا خبره نه منو چې مذكوره الفاظ د الفاظ مفردو او الفاظ مركبه په مقابل كې وضع شوې وي بلكه الفاظ ديو مفهوم كلي په مقابل كې وضع شوې دي او مفهوم كلي معني من المعاني دي مثلاً اسم ته مفهوم كلي ما دل على معني في نفسه غير مقتون باحد الازمنة الثلاثة ، په مقابل كې وضع شوې دي او ضرب نصر وغيره ددې مفهوم كلي والا افراد دي وعلى هذا القياس خبر جمله وغيره هم

مفرد ، هو امام مجرور : په دې عبارت كې علامه جامي رحمه الله په لفظ دمفرد كې په احتمالي تركيبونو كې دري احتماله بيانوي :

اول احتمال: دا به مجرور وايي اود معني دپاره به يې صفت جوړ كړي په دې صورت كې به دكلمې تعريف داسې شي چې كلمه هغه لفظ دي چې وضع كړې شوې وي دداسې معني په

مقابلہ کې چې هغه مفرد وي او معنی مفرد هغه وي چې ددې معنی په مقابلہ کې چې کوم لفظ موضوع وي ددې لفظ موضوع یو جز هم ددې معنی په جز، باندې دلالت نه کوي

وفیه انه یوهم: په دې عبارت سره شارح په اولني احتمال باندې یو سوال راځي هغه ذکر کوي.

سوال: د خان پوهولو دپاره مخکې د یو تمهیدي خبرې پیژندل ضروري دي چې قانون او قاعده داده چې کله دفععل یا شبه فعل تعلق د یو متصف بالصفة سره وي نو ددې متصف اتصاف ددې صفت سره ددې تعلق نه مخکې وي اول به هغه متصف وي او بیا به ددې فعل یا شبه فعل تعلق وي لکه ضربت رجلاً قیاماً یا جامنې زهداً اکباً نو دلته به رجل قائم اول کې وي او مضروب به وروستو جوړېږي همدارنگې زهداً اکباً په اول کې وي او مجئیت به وروستو وي.

نو خلاصه د سوال داده چې کله د وضع فعل تعلق د یو داسې معنی سره وي چې متصف بالافراد وي نو د مذکورې قاعدې مطابق دا خبره په ذهن کې راځي چې د معنی اتصاف افراد او ترکیب سره مخکې د وضع نه وي یعنې مخکې به معنی مفرد یا مرکب جوړېږي او وروستو به موضوع له جوړېږي اودا خبره بالکل غلطه ده بلکه وضع کیدل د لفر د معنی په مقابلہ کې مخکې وي او مفرد او مرکب خو بیا وروستو جوړېږي ځکه چې افراد او ترکیب خو فرع ده د دلالت اود عدم دلالت اود دلالت اود عدم دلالت مرتب کیږي په وضع باندې لهذا اول به لفظ لره وضع کړې شي دهغې په مقابلہ کې بیا به ددې لفظ جز دلالت کوي په جز دهغې باندې یا به یې نه کوي چې دهغې په نتیجه کې هغه معنی به مفرد جوړه شي یا مرکب او هغه ترکیب چې کوم تا ذکر کړې دي دهغې نو خو بالکل مخالف په ذهن کې راځي

جواب: علامه جامي رحمه الله ددې جواب ورکړې دي چې داد مجاز مشارفت د قبیلې نه دي یعنې په اعتبار د مایوول سره دې معنی لره دمفرد جوړیدو نه مخکې مفرد وویل یو معنی دمفرد جوړیدو په خپله باندې د وضع نه وروستو مگر ده لره یې د وضع نه مخکې مفرد وویل لکه طالب علم ته چې د عالم جوړیدو نه مخکې عالم وایي.

لکه څنگه چې رسول الله ﷺ قتل لره د قتل جوړیدو نه مخکې قتل ويلي وو او ارشاد یې وفرمایلو **من قتل قتیلًا فله سلبه**، او همدارنگې په قرآن کریم کې الله تعالی د حضرت یوسف علیه السلام د قید خانې په دوه ملګرو کې د یو خوب را نقل کوي چې هغه وویل **انی اری اعصر خمرانو** د شراب جوړیدو نه مخکې یې ورته شراب وویل نو دې ته یې مجاز مشارفت اوبه نویل د مایوول سره وویل نو همدارنگې دلته هم دمفرد د جوړیدو نه مخکې یې ورته مفرد

وړولو په اعتبار د م یول سرد

او مرفوع عل ا نه صفة للفظ: **دوهم توکي احتمال**: یا به مفرد لره مرفوع وایي نو په دې صورت کې به دا صفت جوړ شي دلفظ دپاره نو دکلمې تعریف به دسای شي چې کلمه هغه لفظ مفرد دي چې هغه لره یې دیوې معنی په مقابل کې وضع کړې وي او لفظ مفرد هغه ته وایي چې ددې دلفظ جز په خپله معنی موضوع له باندې دلالت نه کوي په دې باندې یو سوال وارد یږي:

سوال: چې لفظ موصوف دي او لفظ ورلره صفت دي دصفت او موصوف په مینځ کې په وضع لسمې سره فاصله راغله اودا صحیح نه ده.

جواب: دا فاصله د اجنبي نه ده بلکه وضع لسمې هم دلفظ اولنې صفت دي.

پوه ښکته:

وَلَا بُدَّ جَنْبِئِهِ مِنْ بَيَانٍ لِكَيْفِهِ فِي إِفْرَادِ أَحْدَادِ الْوُصْفَيْنِ جُمْلَةً فِعْلِيَّةً وَالْآخَرَ مَفْرُوداً وَ كَانَ النُّكْتَةُ

پس ضروري ده نه دغه وخت کې پوه ښکته په مراد کولو دیود صفتینو نه جمله فعلیه او بل مفرد گویا چې ښکته

فِيهِ التَّنْبِيْهُ عَلَى تَقْدِيْمِ الْوَضْعِ عَلَى افْرَادِ حَيْثُ اَتَى بِهِ بِصِيْقَةِ الْمَاضِي

په دې کې تنبیه ده په تقدیم دوضع په افراد باندې ځکه چې راتگ یې وکړو په دې سره په صیغې دماضي سره په

بِحِلَالِ الْاَفْرَادِ وَ اَمَّا نَصْبُهُ وَ اِنْ لَمْ يُسَاعِدْهُ رَسْمُ الْخَطِّ فَعَلِ اَنَّ حَالَهُ مِنَ الْمُسْتَكِنِ

خلاف دافراد او هر چې نصب ددې اگر که موافق نه دي د رسم الخط سره سا، په دې چې حال دهغې چې مستکن

فِي وَضْعٍ اَوْ مِنَ النُّعَى قَالَهُ مَفْعُولٌ بِهِ بِوَاسِطَةِ اللَّامِ وَ وَجْهُهُ صَحْوُ

دې په وضع دهغې کې یا ماخوځ دي دمعنی نه ځکه چې دامفعول دي په واسطې دلام سره وجه دصحت یې داده

اَنَّ الْوَضْعَ وَ اِنْ كَانَ مُقَدِّماً عَلَى الْاَفْرَادِ بِحَسَبِ الدَّيَاتِ يَكُنُّهُ مَقَارِنٌ لَهُ بِحَسَبِ الزَّمَانِ وَ هَذَا

چې وضع اگر که مقدمه ده په اعتبار دوضع دذات سره لیکن پیوسته ده دهغې سره په اعتبار دزمان سره اودا

الْقُدْرُ كَانِ يَصْحَوُ الْحَالِيَّةُ وَ قَيْدُ الْاَفْرَادِ لِاخْرَاجِ الْمُزَكَّاتِ مُطْلَقاً سَوَاءً

قدرکافي دي دپاره دصحت دحالیته دهغې او قید دافراد دپاره دخروج دمزکاتو دي مطلقاً برابره خبره ده چې

كَانَتْ كَلَامِيَّةً اَوْ هَكَذَا كَلَامِيَّةً فَيُخْرُجُ بِهِ عَنْ حَدِّ الْكَلِمَةِ وَمِثْلُ الرَّجُلِ وَ قَائِمَةٌ وَ بَصْرِيَّةٌ وَ

کلامي وي او که غیر کلامي وي پس خارج یږي په هغې سره تعریف دکلمې نه لکه الرجل او قائمه او بصري کې او

اَمَّا هَذَا وَمِثْلُ ذَلِكَ جُزْءُ اللَّفْظِ عَلَى جُزْءِ النُّعَى لِكَيْفِهِ يَخْتَلِفُ لِهَذَا الْاِمْتِزَاجِ لَفْظاً

په مثل ددې باندې هغه چې دلالت کوي جز دلفظ په جز دمعنی باندې لیکن داشمارلې شي دشدت امتزاج دلفظ

وَاجِدَةً وَ اُغْرِبَ بِاَفْرَادٍ وَاجِدٍ وَ بَقِيَ وَمِثْلُ عَبْدِ اللَّهِ عَلِيّاً دَاخِلاً فَيُؤَيِّدُ مَعَ

واحدة نه او معرب شوي دي په یو اعراب سره او باقي پاتې شوي په مثل د عبدالله علم چې داخل وي په هغې کې سره

أَنَّهُ مُعَرَّبٌ بِأَعْرَابَيْنِ وَلَا يَخْفَى عَلَى الْفَقِيهِ الْعَرَبِيِّ بِالْفَرَضِ مِنْ عِلْمِ النَّحْوِ
ددې نه چې دا معرب دي په دوو اعرا سوسره او بېه دي په وي په ركي چې سوه وي په غرض د علمه نحوې باندې
أَنَّهُ لَوْ كَانَ الْأَمْرُ بِالْعَكْسِ لَكَانَ السَّبَبُ وَ مَا أَوْزَدَهُ صَاحِبُ الْمُفَصَّلِ فِي تَعْرِيفِ الْكَلِمَةِ حَيْثُ
كه چېرته امر بالعكس وي نو دا به مناسب وه او هغه چې راوړي صاحب دمفصل په تعريف دكلمې كې چې
قَالَ هِيَ الْتَلْفُظَةُ الدَّالَّةُ عَلَى مَعْنَى مُفْرَدٍ بِالْوُضْعِ فَيَمْلَأُ عَبْدُ اللَّهِ عَلَيْهِ الْخُرْجُ عَنْهُ
ويلي دي چې دالفظ داله دي په معنى مفرد بالوضع باندې نوبه مثل د عبدالله چې علم وي پس خارج شوه هغې
قَائِلُهُ لَا يُقَالُ لَهُ لَفْظُهُ وَاحِدَةٌ وَ بَقِيَ مِثْلُ الرَّجُلِ وَ قَائِمَةٌ وَ بَصْرَتِي مِثْلًا
نه ځكه چې نه شي ويل كيدې هغې نه لفظ واحد اوباقې باسې شو په مثل د الرجل او قائمه او بصري د هغه نه چې
يُعَدُّ لِشِدَّةِ الْأَمْتِزَاجِ لَفْظُهُ وَاحِدَةٌ دَاخِلًا فِيهِ فَأَخْرَجَهُ بِقَيْدِ الْإِفْرَادِ
شمارلي شي دوجې دريات اختلاط دهغې نه بولفظ داخل په هغې كې پس خارج كړې به يې وي په قيد د افراد
وَ لَوْ لَمْ يُخْرِجْهُ يَتَذَكَّرُ لَكَانَ السَّبَبُ لَنَا عَرَفْتُ.
سره ليكن چې خارج يې نه كړو په پريخود لود هغې سره دازيات مناسب دي لكه څنگه چې تا وپيژندل

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دكافيې يوې نكتې طرف ته اشاره كوي

اغراض دجامي : ولا بد حينئذ من بيان نكتة په دې عبارت سره غرض دشراح د يو سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : چې كله د يو موصوف دپاره دوه صفته وي نو په دې كې مطابقت ضروري وي يا خوبه دواړه جملې وي او يا به دواړه مفرد وي اودلته د لفظ صفت اول جمله ده او صفت ثاني يې مفرد دي اوداد فصاحت نه خلاف دي

جواب : علامه جامي رَحِمَهُ اللهُ ددې جواب داسې ور كړې دي چې ماتن ديوي نكتې طرف ته اشاره كول غوښتل نو يو صفت يې جمله راوړه او بل يې مفرد راوړ او هغه دانكته بيانول وو چې د الفاظو وضع مقدم ولې ده دافراد اوتركيب نه ځكه چې افراد اوتركيب موقوف وي په دلالت اوعدم دلالت باندې او دلالت موقوف وي په وضع باندې نو وضع به مقدم وي دافراد او تركيب نه .

اوس ددې تقدم د بيانولو دپاره صفت اول لره جمله په صورت دفعل ماضي كې راوړه ځكه چې فعل ماضي په تقدم زماني باندې دلالت كوي . اودلته يو سوال وارد يږي

سوال : تقدم دوضع دافرادو اوتركيب نه داتقدم ذاتي دي نه زماني ځكه چې وضع علت دي او

افراد او ترکیب معلولو دي او مقدم کول د علت د معلول نه دا تقدم ذاتي وي تا ددې تقدم بيانولو دپاره چې کومه صیغه دماضي ذکر کړې ده نو هغه په تقدم زماني باندې دلالت کوي
جواب: ستا خبره خو صحيح ده مگر د تقدم ذاتي بيانولو دپاره بده صیغه هم په کلام د عربو کې موضوع نه وه ددې دپاره يې په طريقې داستعارې د فعل ماضي صیغه استعمال کړه

واما نصبه وان لم يساعد: په دې عبارت سره علامه جامي دريم احتمال بيانوي

دريم احتمال: دا دې چې دا منصوب وويلې شي نو بيا به دا وضع د ضمير مستتر نه حال جوړ شي او ددې تعلق به د لفظ سره وي ځکه د وضع هو ضمير مستتر راجع وي د لفظ طرف ته اوبابه دا حال وي د معنی نه په دې صورت کې ظاهره ده چې ددې تعلق د معنی مفرد سره دي نو اوس په دې احتمال باندې شارح دري سوالات کړي

اول سوال: دا رسم الخط د منصوب کيدو درسم الخط سره موافق نه دي ځکه چې په رسم الخط کې د منصوب په آخر کې الف ليکلي کيږي

جواب: د منصوب په آخر کې د الف د ليکلو دپاره شپږ ۷، شرطونه دي

اول شرط: چې ددې منصوب کيدل به قطعي و يقيني وي او دويم احتمال به په کې نه وي او دلته په مفرد کې د رفع او جر احتمال هم شته دي.

دوهم شرط: دا منصوب به معرف باللام نه وي احترازي مثال لکه ضربت الرجل.

دريم شرط: ددې منصوب په آخر کې به تاي متحرکه نه وي لږيدلي دا احترازي مثال لکه رأيت جاریه

څلورم شرط: دا منصوب به غير منصرف نه وي احترازي مثال لکه رأيت احمد.

پنځم شرط: دا منصوب به مضاف نه وي احترازي مثال لکه رأيت غلام الرجل.

شپږم شرط: ددې منصوب په آخر کې به داسې الف مقصوره نه وي چې په ياء سره بدل شوې وي احترازي مثال لکه رضی

دوهم سوال: فانه مفعول به بواسطة اللام، دې لره د معق نه حال جوړول صحيح نه دي ځکه چې حال هغه چا ته ويلي شي چې د فاعل هېنت بيانوي ياد مفعول هېنت بيانوي او معق نه فاعل دي او نه مفعول.

جواب: شارح ددې جواب دا ورکړې دي چې د لام په واسطې سره دا مفعول جوړېږي د وضع

دپاره خلاصه داده چې مفعول به په دوه قسمه ده صریح او غیر صریح
مفعول به صریح: هغه ته وایي چې په غیر دواسطې دحرف جر نه وي لکه ضرب رید عمرأ په
 دې کې عمرأ مفعول به صریح ده

مفعول به غیر صریح: هغه ته وایي چې په واسطې د حرف سره وي نو دلته لمعنی دلام جاره
 دوجې نه مفعول به غیر صریح دي

دریم سوال: دې لره د وضع ضمیر نه حال جوړول صحیح نه دي ځکه چې قانون دادې چې
 دحال اودعامل دذوالحال زمانه یوه وي او دلته زمانه یوه نه ده ځکه چې د ذوالحال عامل
 وضع دي او هغه مقدم وي د افرادو نه

جواب: شارح چې ددې کوم جواب ورکړې دي په هغې باندې د حان پوهه کیدلو نه مخکې
 یوه تمهیدي خبره باندې خان پوهه کړي چې د تمهید خلاصه داده چې دتقدم شپږ (۶)
 صورتونه دي

اول: تقدم ذاتي: چې متقدم د متأخر دپاره محتاج الیه او علت وي لکه حركة اليد د حركة
 المفتاح دپاره

دوهم: تقدم طبعي: چې متقدم د متأخر دپاره محتاج الیه خو وي مگر علت نه وي لکه تقدم
 الواحد على الاثنين

دریم: تقدم رتبي: چې متقدم د متأخر نه صرف رتباً مقدم وي اگر که زماناً مؤخر وي لکه
 تقدم رتباً دني کریم صلى الله عليه وسلم په نورو انبياء کرامو عليهم السلام باندې

څلورم: تقدم زماني: چې په اعتبار دزمانې سره مقدم وي لکه تقدم د حضرت آدم عليه
 السلام په نورو انبياء کرامو عليهم السلام باندې

پنځم: تقدم مكاني: چې تقدم په اعتبار د خای اود مکان سره وي لکه تقدم د امام په
 مقتديانو باندې

شپږم: تقدم ذکري: چې په اعتبار د ذکر سره مقدم وي لکه تسميې لره په تحمید باندې
 تقدم ذکري حاصل دي یا تحمید لره په باقي مضمونونو باندې تقدم ذکري حاصل دي

وس ددې تمهید نه پس دجواب خلاصه داشوه چې تقدم دوضع په افرادو باندې دا تقدم ذاتي
 ي او تقدم ذاتي د حاليت منافي نه دي بلکه دحاليت منافي هغه تقدم زماني دي او په وضع
 په افرادو کې تقدم او تأخر زماني نه دي بلکه اقتران زماني دي چې کومه زمانه د وضع وي

بعینه هغه دلفظ هم ده مفرد او مرکب کیدو زمانه وي په مینځ کې یې څه فصل نه وي . نو خلاصه دا شوه چې وضع اگر چې په اعتبار دافرادو او ترکیب سره مقدم ذاتي دي خو په اعتبار د زمانې سره هغه ددې سره مقارن وي اومقارنت زماني هم دحلیت دصحيح کیدو دپاره کافي وي اودتقدم ذاتي سره اقتران زماني جمع کیدل ممکن وي لکه تقدیم د حرکت الید په حرکت الملتاح باندې داتقدم ذاتي دي نو په دواړو کې اقتران زماني موجود دي

وقيد افراد لاخراج المركبات مطلقاً: غرض دشارح په دې عبارت سره دوه خبرې بیانول دي : اوله خبره دا چې لفظ دمفرد په تعریف دکلمې کې دریم فصل دي او دلفظ مفرد ویلو سره ماتن د کلمې دتعریف نه مرکبات خارج کړل برابره خبره ده که دا مرکبات کلامیه وي اوکه غیر کلامیه د مرکبات کلامیه مثال لکه زید قائم . او د مرکبات غیر کلامیه مثال لکه غلام زید

دوهمه خبره دا چې په ماتن باندې یو سوال واردیږي

سوال: تا چې دکلمې کوم تعریف وکړو نو دا جامع نه شو افرادو خپلو لره اومانع هم نه دي د خول دغیر نه . جامع خو ځکه نه دي چې الرجل وقائمة او بصري دکلمې افراد دي دکلام افراد نه دي ددې وجې نه ددې اعراب یو دي که چیرته دکلام افراد هم وي نو بیا به یې اعراب یو نه وي بلکه دوه به وي نو دکلمې افراد دي نو چې کله تا دمفرد قید ولږولو نو دادکلمې دتعریف نه خارج شو ځکه چې دامفرد نه دي ځکه چې ددې جز دلفظ دلالت کوي په جزء دمعنی باندې لکه په الرجل کې الف لام په تعیین باندې او رجل په رجلیت باندې ، اویه قائمة کې قائم دلالت کوي په ذات من له القیام باندې او تاء ددې ذات په مؤنث کیدو باندې دلالت کوي ، همدارنگې په بصري کې دبصره لفظ دلالت کوي په ښار دبصري باندې اویا په منسوب الی البصره باندې دلالت کوي نو خلاصه یې دا شوه چې دا اعراب دیو کیدو په وجه باندې دا کلمه وه خو چې تا ورسره کله دمفرد قید ولږولو نو تا دې لره دکلمې تعریف نه وویستله نو تعریف دکلمې جامع نه شو خپلو افرادو لره اومانع هم نه شو ځکه چې کلمه نه ده ځکه چې ددې اعرابه دوه دي که چیرته کلمه وي نو اعراب به یې وي مگر دمفرد دقید دوجې نه دادکلمې په تعریف کې داخلیدو ځکه چې په حالت دعلمیت کې ددې جز دلفظ دلالت نه کوي په جزء دمعنی باندې نو پته ولږیده چې هغه مفرد دي نو دمفرد په قید سره هغه دکلمې په تعریف کې داخل شو نو تعریف دکلمې ~~هغه~~ نه نه شو دخول دغیر نه

جواب: علامه جامی رحمه الله ددې جواب ورکړې دي او وایي چې تعریف دکلمې جامع هم

دي اومانع هم دې اود الرجل اوقائمة اوبصري خارجول بنه خبره ده خكه چې دا مركب دي او پاتې شوه دا خبره چې ددوي اعراب يو دي هغه ددې وجې نه ، نه دي چې دايوه كلمه ده بلكې دا دوه كلمي دي نو د شدت اتصال دوجې نه يې دې لره په منزله ديوي كلمې وگرځولو اودې لره يې يو اعراب وركړو

اوهمدارنگې عبدالله مفرد دي اودكلمې يو فرد دي نو ددې داخلولو بنه خبره ده او پاتې شوه داخبره چې دې لره يې دوه اعرابه وركړي دي نو دا يې ورله دوضع سابقه دوجې نه وركړل اوهغه دكلمې يو فرد جوړ شو اوپه كلمه كې داخليدو نو هغه دوضع ثاني دوجې نه دعلميت په اعتبار سره دي بهر حال تاسو ته غلط فهمي شوې وه نو دكلمې تعريف جامع هم دي اومانع هم دي

ولا يخفى على الفطن العارف بالغرض الخ . په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب وركول دي ، خود سوال نه مخكې يوه خبره په ذهن كې كينوي هغه خبره دا چې ابن الحاجب او علامه زمحشري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دې خبره باندې اتفاق كړي دي چې دكلمې كيدو دپاره وحدت دمعنى ضروري دي خو په دې خبره كې اختلاف دي چې دكلمې كيدو دپاره وحدت دلفظ هم ضروري دي او كه نه ؟ نو دعلامه زمحشري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په نزد د وحدت معنوي سره سره وحدت لفظي هم ضروري دي خكه چې ده تاء د وحدت ذكر كړه اوي ويل هي اللفظة الدالة ، اود ابن حاجب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په نزد باندې د وحدت دمعنى سره وحدت دلفظ ضروري نه يد نو ددې وجې نه ده لفظ وويلو اوتاء د وحدت يې ذكر نه كړه او وحدت چې ددواړو په نزد ضروري دي نو ددې وجې نه دواړو الرجل قائمة اوبصري لره دكلمې د تعريف نه خارج كړو خكه چې په دې كې وحدت دمعنى نشته دي ، البته د عبدالله په حالت دعلميت كې داخلول او ويستلو كې ددواړو اختلاف دي ، د علامه زمحشري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ په نزد وحدت دلفظ ضروري دي نو هغه عبدالله لره دكلمې دتعريف نه خارج كړو خكه چې ددې الفاظ دوه دي اود ابن حاجب په نزد وحدت دلفظ ضروري نه دي نو هغه عبدالله لره داخل پريخودو خكه چې په دې كې وحدت دمعنى موندل كيږي اودكلمې كيدولو دپاره وحدت دمعنى هم كافي دي دا پوره تفصيل په ذهن كې د كينولو نه پس اوس دعلامه جامي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ سوال ته غورځئ

سوال : نحويان بحث كوي دالفاظو نه او غرض د تدوين دعلم النحو هم همدا دي نو ددې غرض تقاضا داوه چې الرجل سره دخپلو ملگرو نه ده كلمي په تعريف كې به دې داخل كړي وي خكه چې دا ده الفاظو په اعتبار سره كلمه ده او عبدالله دكلمې دتعريف نه وځي خكه چې هغه

د الفاظو په اعتبار سره کلمه نه ده نو دابن حاجب په تعریف کې دوه نقصانات راغلل

اول: دا چې الرجل یې سره دخپلو ملګرو خارج کړو لیکن دهره داخلول په کار وو

دوهم: دا چې عبدالله لره یې داخل کړو حال دادې چې هغه لره خارجول په کار وو نو چالره چې داخلول په کار وو هغه یې خارج کړو او چالره چې ویستل په کار وو هغه یې داخل کړو

اود علامه زمخشری رَحِمَهُ اللهُ تعریف کې یو نقصان راځي او هغه یو نقصان دا چې په الرجل یې سره دملګرو دمفرد قید ولرولو او دکلمې دتعریف نه یې خارج کړو حال دادې چې دهره، داخلول په کار وو البته عبدالله لره خارجول یې ډیر ښه کار وکړو ، نو په دې سره دشارح ذکر شوې عبارت په خپله حل کیږي ان شاء الله

وَأَعْلَمُ أَنَّ الْوُضْعَ يَسْتَعْلِزُ الدَّلَالَةُ لِأَنَّ الدَّلَالَةَ كَوْنُ الشَّيْءِ بِحَيْثُ يُفْهَمُ مِنْهُ قَوْلُ أَخِي
په ښه چې وضع لازم ده دلالت لره ځکه چې دلالت دیوڅیز دي په داسې شان سره چې فهمیږي دهغې نه بل څیز
قَوْلُ تَحَقُّقِ الْوُضْعِ تَحَقُّقِ الدَّلَالَةِ قَبْعَدَ وَكُرِ الْوُضْعِ لَا حَاجَةَ إِلَى وَكُرِ الدَّلَالَةِ
څیز پس کله چې تحقق دوضع راشي نونابت شي دلالت نووړوستو د ذکر دوضع نه ضرورت نشته ذکر د دلالت
کَمَا وَكَّرَ فِي هَذَا الْكِتَابِ لِكِنَّ الدَّلَالَةَ لَا تَسْتَعْلِزُ الْوُضْعَ لِامْكَانِيَّتَيْنِ أَنْ
ته لکه څنگه چې واقع دي په دې کتاب کې لیکن دلالت نه لازمي وضع لره دوجې ددوه امکانونو نه چې کیږي
تَكُونُ بِالْعَقْلِ كَدَّلَالَةِ لَفْظٍ وَيُزَادُ التَّسْنُوعُ مِنَ وَزَائِدِ الْجِدَارِ عَلَى وَجُودِ الْأَقْوَامِ أَنْ
شي چې وي په عقل سره لکه دلالت دلفظ د ډیر چې واوریدل شي وروستو د دیوال نه په وجود دلافظ باندې اویا
تَكُونُ بِالتَّنْبِيهِ كَدَّلَالَةِ أَحَدٍ عَلَى وَجْهِ الْقَبْعَدِ وَكُرِ الدَّلَالَةِ لَا بُدَّ مِنْ وَكُرِ الْوُضْعِ
وي په طبع سره لکه دلالت دلفظ د اح اح په درد دسینې باندې نووړوستو د ذکر دلالت نه لږدي ده د ذکر دوضع
کَمَا فِي الْمَقْصَلِ .

لکه په مفصل کې چې ذکر دي .

اغراض دجامی: واعلم ان الوضع يستعزز الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي .

سوال: سوال چا دا کړې دي چې مونږ دتانه پوښتنه کوو چې دکلمې په تعریف کې د دلالت اعتبار شته دي او که نه که چیرته ته وایي چې ددلالت اعتبار په کې شته دي نو بیا دکافیه والا تعریف ناقص دي ځکه چې هغه په تعریف کې ددلالت ذکر کړي دي اوستا دقول مطابق دلالت دکلمې په تعریف کې معتبر نه دي .

جواب : علامه جامي رحمه الله په اعلم ان الوضع يستلزم الدلالة سره د دې اعترا ب جواب ورکړي دي چې خلاصه يې داده چې دلالت کلمه په تعريف کې معتبر دي باقي پاتې شو دا سوال چې کافيې والاد دلالت ذکر ولې نه دي کړي داسې دکلمې تعريف ناقص لازم راځي

ددې جواب دادې چې دکافيې والا په تعريف دکلمې کې د وضع ذکر کړي دي او دلالت ته مستلزم دي نو دوضع په ضمن کې دلالت والا ذکر هم راغې اوصاحب مفصل اول دلالت والا ذکر وکړو نو دلالت وضع ته مستلزم نه دي ددې وجې نه دي لږه بعد کې وضع والا ذکر هم وشو اوس په آخر کې داخبره چې وضع دلالت ته څنگه مستلزم دي او دلالت وضع ته څنگه مستلزم نه دي ددې تفصيل چې دلالت عام دي او وضع خاص دي ددې وجې نه چې دلالت خو وضع په صورت کې هم موندلې شي او د دلالت طبعي او دلالت عقلي په صورت کې هم موندلې شي او وضع صرف دلالت وضعي کې متحقق وي نو دلالت عام دي او وضع خاص ده او قانون دادې چې خاص وجود عام وجود لږه مستلزم کيږي مگر عام وجود خاص وجود ته نه مستلزم کيږي لکه د انسان وجود د حيوان وجود لږه مستلزم دي ، مگر د حيوان وجود انسان وجود لږه مستلزم نه دي ، ددې وجې نه چې ممکن دي چې هغه د غوا او چيلې په شکل کې وي.

د کلمې اقسام :

و هي ائى الْكَلِمَةُ اِسْمٌ وَ فِعْلٌ وَ حَرْفٌ ائى مُنْقَسِمَةٌ اِلَى هَذِهِ الْاَقْسَامِ الثَّلَاثَةِ مُتَحَصِرَةٌ فِيْهَا لِاَنَّهَا
او دا يعنې کلمه اسم ، فعل او حرف دي چې منقسم دي دې اقسام ثلاثو ته چې منحصر دي په دې کې ځکه چې
اِئى الْكَلِمَةُ لِمَا كَانَتْ مَوْطُوْعَةً لِمَعْنٰى وَ الْوُطْعُ يَسْتَلْزِمُ الدَّلَالَهَ اِثْمًا مِنْ صِفَتِهَا اَنْ كُنْ دَلَالٌ
دايعنې کلمه چې کله وضع وي دپاره دمعنى او وضع لازمونکې وه دلالت لږه ياد صفت دهغې نه دادې چې دلالت
عَلَى مَعْنٰى كَائِنْ فِيْ نَفْسِهَا ائى فِيْ نَفْسِ الْكَلِمَةِ وَ الْمُرَادُ بِهَؤُنِ الْمَعْنٰى فِيْ نَفْسِهَا
وکړي په هغه معنى چې کومه پرته ده په نفس ددې کلمې کې او مراد په کيدلو د معنى په نفس دکلمې کې دادې
اَنْ كُنْ دَلَالٌ عَلَيْهِ بِنَفْسِهَا مِنْ هَؤُنِ حَاجَةٍ اِلَى الْاِضْمَارِ كَلِمَةٍ اُخْرٰى اِلَيْهَا لِاسْتِغْلَالِهَا
چې دلالت وکړي په نفس کلمه باندې په غير ضرورت د انضمام د بلې کلمې نه دې ته ځکه چې دامستقله ده په خپل
بِالْمَعْنٰى وَ اَوْ مِنْ صِفَتِهَا اَنْ لَا كُنْ دَلَالٌ عَلَى مَعْنٰى فِيْ نَفْسِهَا بَلْ عَلَى مَعْنٰى
مفهوم کې ياد صفت دکلمې نه دا چې دلالت وکړي په معنى باندې په خپل نفس کې بلکې په داسې معنى چې
فِي الدَّلَالَةِ عَلَيْهِ اِلَى الْاِضْمَارِ كَلِمَةٍ اُخْرٰى اِلَيْهَا لِعَدَمِ اسْتِغْلَالِهَا بِالْمَعْنٰى وَ اَوْ اِثْمًا
دلالت وکړي په هغې سره د انضمام دکلمې آخري نه دې ته د وجې د عدم استقلال د مفهوم دهغې نه او زړدي چې رابېشي

تَحْقِيقُ ذَلِكَ فِي بَيَانِ حَدِّ الْأَسْمِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى مُبْحَاثَةً.

تحقيق ددي په بيان د تعريف د اسم كې ان شاء الله تعالى

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب د كافيې د كلمي تقسيم كوي اقسام ثلاثو ته چې

هغه اسم ، فعل او حرف دي

اغراض د جامي: ومي: ماتن چې كله د كلمي د تعريف نه فارغ شو نو شروع يې وكړه په

تقسيم د كلمي باندې څكه چې تقسيم د تعريف تشمه وي نو وي ويل چې كلمه په دري (۳)

قسمه ده اسم ، فعل ، حرف

اي الكلمة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب وركول دي

سوال: سوال دادي چې د ما ، هي ، ضمير مرجع څوك جوړوي ، د كلمي الفاظ ، يا د كلمي

مفهوم كه چيرې د كلمي الفاظ جوړ كړي نو تقسيم الشئ الى نفسه والاخرابي لازم راخي څكه چې

د كلمي الفاظ خو اسم دي په دليل د دخول دلام په دې باندې مخكې په تقسيم كې تا اسم ، فعل

او حرف ذكر كړو نو لازم شو تقسيم دهو الى نفسه او كه چيرې ته د هي ضمير مرجع د كلمي

مفهوم جوړ كړي نو د ضمير او مرجع په مينځ كې مطابقت نه پاتې كيږي چې مفهوم مذكر دي او

ضمير يې مؤنث دي ، نو د دواړو په مينځ كې مطابقت نشته دي .

جواب: د هي د ضمير مرجع الكلمة ده په اعتبار د الفاظو سره او مقسم جوړيږي د مفهوم په

اعتبار سره

و منحصرة فيها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب وركول دي .

سوال: چې راتلونكي عبارت د ماتن لاتها سره دليل د حصر بيانيوي او دليل د حصر خو دعوى

وي او دلته دعوى د حصر خو دسره نشته نو دليل د څه څيز وركوي .

جواب: د مصنف عبارت اگر چې دعوى د حصر صراحتاً مذكور خو نه دي مگر ضمناً ذهن ته

راخي همدارنگې چې كله يې د كلمي اقسام بيان كړي نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دري قسمه بيان كړل

او خاموش شو . نو اوس كه چيرې څلورم قسم وي نو ضرور به يې بيان كړې وي چې كله يې

بيان نه كړو نو ذهن كې راغي چې د كلمي اقسام په دري اقسامو كې منحصر دي څكه چې

قاعده ده چې السكوت في مقام البيان بيان ، نو دعوى د حصر ضمناً ذكر ده

لاناها: په دې عبارت سره شارح دليل د حصر بيانيوي په اقسام ثلاثه كې ، نفس مسئله خو

بالکل واضحه ده چې یا به کلمه په خپلې معنی باندې په خپله دلالت کوي او یا نه ، که دلالت نه کوي نو حرف که چیرې دلالت کوي نو بیا به خالي نه وي یا به په دریو زمانو کې دیوې زمانې سره مقترن وي یا نه وي ، که نه وي نو اسم ، او که چیرې مقترن وي نو فعل

ای الکلمه: په دې عبارت سره شارح په لاندې کې د ها ضمیر مرجع یې متعینه کړه .

لما کانت موضوعة الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي

سوال: ته چې دلته کوم دلیل پیش کوي دهغه دلیل او دعوی مینځ کې مطابقت نشته ځکه چې په دلیل دلالت او عدم دلالت ذکر دي او په دعوی کې د دلیل بالکل ذکر نشته

جواب: علامه جامی رحمۃ الله په ای الکلمه منقسمه الی هذه الاقسام الثلاثة سره ددې سوال جواب ورکړي دي ، چې خلاصه د جواب داده چې کله انواع حمل وي په جنس باندې نو مراد هغه حمل نه وي کوم چې عبارت دي د صدق الخبر علی جمیع افراد المبتدأ ، بلکه مقصود د متکلم تقسیم الجنس الی الانواع وي لکه څنګه چې متکلم دا عبارت وایي چې الحيوان انسان ، و فرس و بقر و غنم نو مقصود تقسیم د حیوان دي انسان ، فرس ، بقر او غنم ته نو همدارنګې دلته هم چې کله ماتن وویل چې الکلمه اسم و فعل ، حرف نو د ماتن مقصود هم تقسیم د کلمې دي اسم او فعل او حرف ته

دلته دري سوالات راځي

اول سوال: هي ضمير مبتدا ده او اسم يې خبر دي نو دلته د مبتدا او خبر په مینځ کې مطابقت نشته دي ځکه چې مبتدا مؤنث ده او خبر مذکر دي اگر چې دلته د مطابقت د ضروري کیدو دپاره شرطونه خو نه شي موندل کېږي چې مبتدا اسم ظاهر نه ده بلکه اسم ضمیر ده او خبر مشتق هم نه دي مګر بیا هم مطابقت مستحسن خو وو .

دوهم سوال: قانون دادې چې ضمیر کله دائر وي په مینځ د خبر او مرجع کې نور رعایت د خبر اولی وي نه د مرجع نو تاد خبر رعایت وکړو ضمیر د مذکر دې رانه وړو بلکه د مرجع رعایت یې وکړو چې ضمیر د مؤنث یې راوړي دي .

درېم سوال: قاعده داده چې : الجمع يعرف الجمع كالجمع بلفظ الجمع ، یعنی مسلمون لفظ جم کې درې مسلمانان جمع دي همدارنګې که چیرې واو حرف جمع سره دا وویلې چې مسلم و مسلم و مسلم نو دې کې هم درې مسلمانان جمع ششول ، نو سوال دادې چې هي ضمير چې

مرجع یې الکلمه ده دا مبتدا جوړېږي . اسم او فعل او حرف یې خبر جوړېږي او ددې په مینځ کې حرف عطف و او راوړې شوې دي چې هغه د جمعیت په معنی باندې دلالت کوي نو ددې درې واړو مجموعه سره یوځای کړي نو خبر جوړېږي او حمل به شي الکلمه په مبتدا باندې او معنی به یې دا جوړه شي چې کلمه د اسم ، فعل او حرف د مجموعې نوم دي حالانکه دا خبره بده ده باطله ده بلکه کلمه خو یواځې د اسم او یواځې د فعل او یواځې د حرف نوم دي ددې درې واړو نه هر یو کلمه ده

جواب : علامه جامي رحمه الله ددې درې واړو سوالونو ته د جواب وړ کولو دپاره دا عبارت ذکر کړې دي چې اي منقسمة الى هذه الاقسام الثلاثة ، نو خلاصه د جواب داده چې ته په غلط فهمي کې واقع شوې یې تا خبر اسم او فعل او حرف په ذهن کې کینولې دي ، اسم وغیره خبر نه دي بلکه خبر دلته مقدر دي منقسمه او قرینه په مقدر کیدلو باندې مقام د تقسیم دي چې کله منقسمه خبر جوړ شو نو مبتدا او خبر کې هم مطابقت پیدا شو

اوس دریم سوال پاتې شو ددې جواب کولو ته مخکې دوه خبرې په ذهن کې یادې ساتئ :

اوله خبره : چې کله یو مبتدا دپاره متعدد خبرونه ذکر کړې شي په واسطه د حرف عطف نه هلته یو ربط او یو عطف کیږي د ربط مطلب دادې چې دا خبر د مبتدا دپاره ثابتېږي او د عطف مطلب دادې چې چې دویم خبر او دریم خبر په اول خبر باندې د معطوف کیدلو په واسطه سره مبتدا لره ثابتېږي د متعدد خبرونو په صورت کې کله عطف مقدم کیږي او کله ربط مقدم کیږي په دواړو صورتونو کې په معنی کې فرق راځي . مثلاً الکلمه اسم و فعل و حرف ، که چیرې عطف مقدم وي نو معنی یې دا جوړېږي چې کلمه اسم او فعل او حرف دي او که ربط مقدم وي نو معنی یې دا جوړېږي چې کلمه اسم دي او فعل دي او حرف دي .

دوهمه خبره : تقسیم په دوه قسمه دي یو تقسیم کل طرف ته د اجزاو کیږي او یو تقسیم کلي طرف ته د خپلو جزئیاتو کیږي نو قانون دادې چې که چیرته تقسیم کل طرف ته اجزاو وي نو هلته به عطف مقدم وي نه ربذ مثال لکه مکان کل دي هغه اجزاو دیوالونه ، کهږکي او دروازه او چټ و غیره دي نو دلته عطف مقدم وي ربط نه او همدارنگې به وایو مکان دیوالونه کهږکي او دوازه او چټ دي همدارنگې به نه شي ویلې چې مکان دیوالونه او کهږکي دي یا لکه د مثال په طور باندې چای کل دي اوبه ، چینی او پتي دا یې اجزاو دي نو همدارنگې به ویلې شي : چای ، پټ اوبه او چینی او پتي دي همدارنگې نه ویلې چې چای پټ دي .

او که چیرته تقسیم کلي طرف ته د خپلو جزئیاتو وي نو هلته به ریډ مقدم وي عطف نه لکه انسان کلي دي زید عمر بکر دده جزئیات دي نو همدارنگې ویلې شي چې انسان زید دي او عمر دي او بکر دي همدارنگې داسې نه شي ویلې چې انسان زید عمر او بکر دي .

فهي اما من صفتها الخ : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي .

سوال : سائل سوال کوي چې په لاندې هاضمیر چې هغه راجع دي صرف کلمه ته هغه د ان اسم جوړېږي او کلمه ذات دي او ان تدل دمصدر په تاویل کې شوي د ان دپاره خبر جوړېږي او خبر د ان په اسم د ان باندې محمول کیږي او دلته حمل صحیح نه دي ځکه چې اسم خو ذات دي او خبر مصدر په تاویل کې وصف شول او د وصف حمل په ذات باندې صحیح نه دي .

جواب : چې ان تدل په تاویل دمصدر سره دي او مصدر په معنی داسم فاعل سره وي په معنی د دال سره او حمل داسم فاعل په ذات باندې صحیح دي خو دا جواب کمزوري دي ځکه چې په دې جواب کې مجاز فی المجاز لازم راځي ځکه چې ددې مضارع لره په تاویل دمصدر سره کول هم مجاز دي او بیا مصدر لره په معنی داسم فاعل کول هم مجاز دي .

کائن في نفسها : د کائن عبارت یې ذکر کړو نو د علامه رضي تردید کوي علامه رضي نفسها ظرف لغو ومنو د ان تدل متعلق یې جوړ کړي ووبیا په دې باندې یو سوال واردېږي :

سوال : سوال دادې چې د دلالت صله فی نه راځي بلکه بآء یا علی راځي .

جواب : ددې جواب علامه رضي دا ورکړې دي چې دلته فی په معنی د بآء سره ده .

علامه جامی رحمه الله د علامه رضي تردید کوي چې فی په معنی د بآء سره کول دا مجاز دي او په تعریف کې په غیر د ضرورت نه ارتکاب دمجاز صحیح نه دي ځکه چې مقصود د تعریف نه وضاحت وي او په مجاز سره ابهام پیدا کیږي چې په مقصود کې خلل پیدا کوي نو علامه جامی رحمه الله د کائن لفظ راوړو اشاره یې وکړه چې فی نفسها ظرف مستقر دي اود معنی دپاره صفت دي .

والمراد بكون المعنى الخ : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي .

سوال : په فی نفسها کې ضمیر چا ته راجع دي کلمې ته ، که معنی ، که کلمې ته راجع کوي نو هم صحیح نه دي ځکه چې ظرفیه د کلمې راځي دپاره دمعنی یعنې ظرفیه الدال للمدلول لازم راځي اودا باطل دي ، او ظرف به یا زمان وي او یا به مکان او کلمه نه زمان ده او نه مکان ، او که

مرجع معنی جو پوي نو دضمير او دمرجع په مينځ کې مضبقت هم پاتې نه شو ځکه ضمير مونږ دي او مرجع مذکر ده او بله دا چې ظرفية الشئ لنفسه لازم راځي

جواب: علامه جامي رحمه الله ددې جواب ورکړې دي چې د هاضمير مرجع کلمه ده پاتې شوه دا خبره چې کلمه نه ظرف زمان دي او نه مکان نو ددې جواب دادې چې دلته في ظرفيت په معنی باندې نه ده بلکه في په معنی د بهاء سره ده او معنی يې داده چې دا کلمه په خپله معنی باندې په خپله دلالت کوي يعنې د خپل ذات په اعتبار سره دلالت کوي او د ضم د ضميمي محتاج به نه وي په وجه د مستقل بال مفهوم سره

تعريف د حرف:

الْقِسْمُ الثَّانِي وَ هُوَ مَا لَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا الْحَرْفُ كَيُنَ وَ إِلَى قَائِلُهَا
دوهم قسم دا هغه دي چې دلالت نه کوي په خپله معنی په نفس دهغي کې لکه حرف دین او الی ځکه چې دا
يُخْتَلَفَانِ فِي الدَّلَالَةِ عَلَى مَعْنَيَيْنِهَا أَغْنَى الْإِيجَادِ وَ الْإِنْجَاءِ إِلَى كَلِمَةٍ أُخْرَى كَالْبَصْرَةِ وَ الْكُوفَةِ
دواړه محتاج دي په دلالت کې په خپلو معنی گانو باندې يعنی ابتدا، اوانتها، بلې کلمې ته لکه بصره او کوفه
فِي قَوْلِكَ سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ وَ إِنَّمَا سِرْتُ هَذَا الْقِسْمَ حَرْفًا لِأَنَّ الْحَرْفَ فِي اللُّغَةِ الْكَلِمَةُ
په دې قول ستا کې سرت من البصره الی الکوفه او مسمی کړې شو دا قسم په حرف سره ځکه حرف په لغت کې طرف
وَ هُوَ فِي طَرَفٍ أَى جَانِبٍ مُقَابِلٍ لِلْإِسْمِ وَ الْفِعْلِ حَيْثُ يَتَقَعَانِ
ته ویلې شي او داهم په طرف کې دي يعنی په جانب مقابل د اسم او فعل کې په داسې شان چې واقع دي اسم او
عُنْدَهُ فِي الْكَلَامِ وَ هُوَ لَا يَقَعُ عُنْدَهُ فَيَوْ كَمَا سَتَعْرِفُ.
فعل عمده په کلام کې اودانه واقع کېږي عمده په کلام کې، زرده چې ته به پوه شي

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب دکافيې د حرف تعريف بيانوي

اغراض د جامي: القسم الثاني: دلته شارح د الثاني نه مخکې القسم مقدر راوويستو نو په دې سره د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: الثاني صفت دي چې ددې دپاره موصوف لازمي وي او ددې موصوف کلمه ده او هغه مونږ ده او الثاني مذکر دي نو د موصوف اوصفت په مينځ کې مطابقت راغلو

جواب: شارح رحمه الله دلته القسم لفظ مقدر راوويستو نو دې خبرې طرف ته يې اشاره

وکره چې ددې موصوف الکلمه نه ده بلکه القسم دي او القسم مذکر دي، نو سوال دفع شو

وهو ما یدل علی نفسه الخ: په دې عبارت سره غرض د شرح د یو سوال جواب ورکول دي

سوال: د ماتن عبارت الثاني الحرف په دې کې الثاني مبتدا ده او الحرف ددې خبر دي او خبر په مبتدا باندې محمول وي او دلته حمل صحيح نه دي ځکه چې که حمل شي نو بیا یې معنی دا جوړېږي چې الثاني حرف دي حال دا چې چې الثاني حرف نه دي بلکه اسم دي ځکه چې په الثاني باندې د اسم: خراسو نه الف لام داخل دي

جواب: شارح ددې جواب دا ورکړې دي چې د ثاني نه مراد لفظ ثاني نه دي بلکه د ثاني مصداق

دي او هغه ما لا یدل علی معنی فی نفسها دي او په دې مفهوم باندې د حرف حمل صحيح نه دي **کمن والی:** په دې عبارت سره شارح د حرف مثالونه بیانوي، چې د من او الی معنی ابتداء او انتهاء ده او د احروف په معنی باندې د دلالت کولو کې غیر ته محتاج دي.

وانما سبي هذا القسم حرفاً: په دې عبارت سره شارح وجه تسمیه د حرف بیانوي چې حرف ته حرف ځکه وایي چې حرف په لغت کې طرف ته وایي لکه عرب وایي: جلست حرف الوادی ای طرف الوادي. او حرف هم د کلام په یو طرف کې وي ددې وجې نه دي ته حرف وایي.

ای جانب مقابل: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي:

سوال: په زید فی الدار کې حرف په مینځ کې واقع شوې دي په طرف باندې نه دي واقع شوې.

جواب: د طرف نه مراد د کلام طرف نه دي بلکه مراد د طرف نه دا چې حرف د اسم او فعل جانب مقابل جوړېږي په دې اعتبار سره چې هغه دواړه په کلام کې عمده واقع وي او د کلام رکن جوړېږي او دا بالکل ددې په جانب مقابل کې وي چې په کلام کې عمده او رکن نه جوړېږي

تعریف د فعل:

وَالْقِسْمُ الْأَوَّلُ وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا إِنَّمَا مِنْ صِفَتِهَا أَنْ يَفْتَرْنَ ذَلِكَ الْمَعْنَى
او قسم اول هغه دي چې دلالت کوي په معنی په خپل نفس د هغې یا د صفت ددې نه چې پیوسته به وي دامعنی
الْمَذْنُونُ عَلَيْهِ بِنَفْسِهَا فِي الْقَهْمِ عَنْهَا بِأَحَدِ الْأَزْمَةِ الْفُلْكَهْ أَخْفَى الْمَاضِي وَالْحَالِ وَالْإِسْتِقْبَالِ أَيْ
مدلول علیه په نفس دهغې کې په فهم کې ددې نه په یو د زمانو ثلاثو سره چې ماضی، حال او استقبال دي یعنی
جِئْتُ يُفْهَمُ ذَلِكَ الْمَعْنَى عَنْهَا يُفْهَمُ أَحَدُ الْأَزْمَةِ الْفُلْكَهْ أَيْضاً مَقَارِناً لَهُ أَوْ مِنْ
په داسې شان چې فهم ددې معنی نه معلومېږي فهم داز منو ثلاثو همدارنگې چې پیوسته وي هغې لره اویا

أَنْ لَا يَقْتَرْنَ ذَلِكَ الْمُتَعَيُّ فِي الْقَهْمِ عَلَيْهَا مَعَ أَحَدِ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ.

دعمنی نه داخیره ده چې پیوست نه وي دامعنی په فهم کې ددې نه سره دیو دازمنو ثلاثونه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافیه د فعل تعریف بیانوي،

اغراضی دجامی: یَقْتَرْنَ ذَلِكَ الْمَعْنَى: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب

ورکول دي

سوال: د یقترن ضمیر پخاته راجع دي د الاول الفاظو ته راجع دي او که د الاول معنی ته راجع دي او هر یو ته یې چې راجع کوي نو صحیح نه دي ځکه چې که چیرته د الاول الفاظو ته یې راجع کوي نو لازمېږي چې د الاول الفاظ دزمانې سره مقترون دي، حال دادې چې یو خودزمانې سره اقتران د الفاظو نه وي بلکه دمعانی وي، دوهم داچې الاول اسم دي نو لازمېږي داسم د زمانې سره مقترن کیدل حال دادې چې اقتران دزمانې سره خودفعل کار دي داسم نه دي او که چیرته ته د یقترن دضمیر مرجع د الاول معنی لره جوړه کړي نو دوه نقصانات لازمېږي.

اول: اضمار قبل الذکر لازم راځي ځکه چې دمعنی په ماقبل کې ذکر نشته دي.

دوهم: اقتران دزمانې دزمانې سره راځي ځکه چې د الاول نه مراد فعل دي او دفعل معنی د ذري څیزونو د مجموعې نوم دي او چې کله ضمیر راجع شي دمعنی طرف ته نو دفعل معنی به مقترنه شي دزمانې سره او دفعل معنی دا دري څیزونه دي دري زمانو سره مقترن کیدل نو ددې په ضمن کې زمانه هم د زمانې سره مقترنه شوه نو لازم شو اقتران دزمانې دزمانې سره اوداباطل دي.

جواب: علامه جامی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په دې ذکر شوي عبارت کې ددې سوال جواب ورکوي چې مونږ

داقتران ضمیر د الاول الفاظو ته نه راجع کوو بلکې معنی ته یې راجع کوو.

اوپاتې شو ستا دا سوال چې اضمار قبل الذکر لازم راځي نو ددې جواب دادې چې دمعنی ذکر اگر چې په ماقبل کې صراحتاً ذکر نه دي خو ضمناً ذکر دي ځکه چې د الاول نه مراد کلمه د اوکلمه دال وي او معنی ددې مدلول جوړېږي اوددال په ضمن کې مدلول هم موجود وي

دوهم نقصان چې اقتران الزمان بالزمان لازم راځي نو ددې جواب دادې چې دفعل دوه معنی دي مطابقی اوتضمنی معنی مطابقی خو ددرې څیزونو د مجموعې نوم دي معنی تضمینی ددې درې څیزونو کې د هر یو نوم دي او زموږ مقصد دلته دفعل دتضمن معنی مراد ده معنی مصدری

او باقي نور شيان مراد نه دي

في الفهم عنها: په دې عبارت سره غرض د شارح د دوه سوالونو جوابات ورکول دي

اول سوال: ستا چې کوم تعريف د فعل دوچې د حصر نه معلومېږي هغه مانع نه دي د دخول د غير نه ځکه چې دا تعريف په مصادر و باندې رښتوني راځي مثلاً ضربا داپه خپله معنى مصدري باندې دلالت کوي او دامعنى دزمانې سره مقترنه وي ځکه چې وهل خو يا په زمانه ماضي کې موندلې شي اوياپه حال اويا په استقبال کې

جواب: د في الفهم لفظ يې راوړو شارح جواب ورکړو چې د اقتران بالزمان دوه حيثيته دي اولنې حيثيت د اقتران بالزمان من حيث الوجود والتحقق دي ځکه چې هغه په زمانه کې موندلې شي او موجود يې ځکه چې هغه دزمانې سره مقترن دي . او دوهم حيثيت من حيث الفهم د زمانې سره اقتران وي چې کله د فعل تلفظ وکړې شي نو ددې دلالت په معنى مصدري باندې کېږي ددې حيثيت نه چې ددې دالفاظو نه زمانه په ذهن کې راشي نو دلته د اقتران بالزمان نه مراد باعتبار الفهم دي نه په اعتبار دوجود او تحقق سره او دمصادر و چې کوم اقتران دزمانې سره وي نو هغه په اعتبار دوجود او تحقق سره وي .

دوهم سوال: مونږ تاته يو داسې اسم چې دهغې به دزمانې سره اقتران بالفهم وي لکه زيد ضارب عمر غدا ، زيد وهونکي دي عمر لږه سبا نو بيا هم ستادفعول تعريف مانع نه شو د دخول د غير نه

جواب: په منته سره شارح جواب ورکړو چې هغه زمانه ددې فعل دالفاظو نه په ذهن کې راځي او تا چې کوم مثال ورکړو نو په دې کې زمانه ده ، د دوهم لفظ غدا نه په ذهن کې راځي .

اعني الماضي والحال والاستقبال: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي :

سوال: ستا تعريف د دخول دغير نه مانع نه شو ځکه چې صبح د سهر شراب او غېوق دماخا ، شراب ته ويلې کېږي نو دا اسم دي خو زمانه ددې دخپلو الفاظو نه په ذهن کې راځي نو د فعل په تعريف کې دا داخل شو .

جواب: شارح جواب ورکړو چې دزمانې نه مراد مطلق زمانه نه ده بلکه په دري زمانو کې يوې زمانې سره اقتران دي د صبح او غېوق چې کومه دسحر او ماخام والازمانه په ذهن کې راځي هغه مطلق زمانه ده ماخام اوسهر که دماضي وي اوکه دحال وي اوکه داستقبال

تعارف د اسم

الْقِسْمُ الثَّلَاثِي وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا غَيْرَ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدٍ قِسْمٌ ثَالِثٌ هُوَ دِي چي دلالت کوي په خپله معنی باندې چې پيوسته نه وي تر يودار منو ثلا توپوري اسم دامأخوذ
الْأَزِمَةُ الثَّلَاثِيَّةُ الْإِسْمُ وَهُوَ مَا أَخُوذُ مِنَ الشَّيْءِ وَهُوَ الْفَعْلُ لِإِسْتِغْلَاكِهِ عَلَى أَخَوِيهِ حَيْثُ يَكُونُ بِمَعْنَى دى سونه په معنی داوچتوالي سره خکه چې داهم اوچت دي په خپلو اخوينو په داسې شان چې جوړيږي ددې نه
وَأَخُوذُ الْكَلِمَ دُونَ أَخَوِيهِ وَفِيهِ مِنَ الْإِسْمِ وَ هُوَ الْعَلَامَةُ لِأَنَّهُ عَلَامَةُ وَخِذْ کلام نه د فعل او حرف نه اوچاويلي چې اسم مرکب دي دوسم نه په معنی دنسې سره خکه چې دانسه ده
عَلَى مُسْتَأْنَدٍ وَ الْقِسْمُ الْأَوَّلُ وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا مُقْتَرِنٍ بِأَحَدٍ الْأَزِمَةُ په خپل مسمی باندې او اول قسم دا هغه دی چې دلالت کوي په خپله معنی باندې چې مقترن وي يوداز منو
الثَّلَاثِيَّةُ الْفِعْلُ شَيْءٌ يَوْ لِيَتَّخِذُوهُ الْفِعْلُ الْفَعْلُ وَ هُوَ الْمَصْدَرُ ثلا توپوري فعل دي مسمی شو په دې لفظ درجي دتضمن د فعل لعوي لره چې هغه مصدر دي

خلاصه د معنی : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د اسم تعريف بيانوي .

اغراض د جامي : وهو مأخوذ من السمو : په دې عبارت سره شارح وجه تسميه د اسم بيانوي په وجه تسميه د اسم کې دبصرانو او کوفيانو اختلاف دي بصرين وايي چې داد سمو نه مأخوذ دي چې معنی يې ده اوچت والې او اسم هم په خپلو ملگرو فعل او حرف باندې اوچت دي په دې اعتبار سره چې صرف په اسم سره کلام په وجود کې راځي او حرف خو دکلام رکن هم نه شي جوړيږي او فعل هم دکلام په جوړيدو کې اسم ته محتاج دي .

د بصریانو دليل : په کلام د عربي کې اوپه قرآن مجيد او احاديث مبارکو کې ددې باب ټولې صيغې د ناقص واوي نه مستعمل شوې دي د مثال واوي نه ، نه دي لکه سمي سمي تسميه باب تفعليل د ناقص واوي نه راځي جمع تکسير اسماء راځي بيا د دعاء والا قانون سره ترې نه اسماء جوړ شو تصغير ددې سمي راځي چې په اصل کې سمي وو نو بيا د قويل په قانون سره ترې سمي جوړ شو .

نو خلاصه دکلام دا شو چې داپه اصل کې ناقص واوي وو ، سمو او مو حذف کړو اودميم سکون دسيم طرف ته مو خلاف القياس منتقل کړو په شروع کې مو همزه وصلي ورسره ولږوله نو اسم ترې نه جوړ شو .

دليل د کوفيانو : کوفيان وايي چې دامثال واوي دي اوپه اصل کې دا وسم وو اود وسم معنی

ده علامت اودا هم په خپل مسمی باندې علامت جوړېږي او کوفین دبصرینو ددلیل جواب ورکوي چې تاسو څومره مثالونه دناقص واوي پیش کوي په دغه ټولو کې قلب مکاني شوې ده مثلاً اسماء په اصل کې اوسام وو ، خو دکوفینو مذهب ددوه وجهو نه کمزوري دي ځکه شارح دې لره په قیل سره ذکر کړو .

اولئو وجه دکمزورتیا یې داده چې په مسمی باندې علامت جوړیدل داداسم خصوصیت نه دي بلکه حرف اوفعل هم په خپله مسمی باندې علامت جوړېږي اگرچې ددې جواب دکوفینو د طرف نه دا ورکړې شوې دي چې دوجهي دتسمیې جامع کیدل اومانع کیدل ضروري نه دي خو بیا هم سوال واردېږي خو چې دبصرینو وجه تسمیه چې ددې په مقابله کې ده جامع اومانع ده . په دې باندې څه سوال هم نه واردېږي او وجه دتسمیې لره جامع او مانع کیدل ضروري خو نه دي خو وجه دترجیح خو جوړیدې شي .

دوهم وجه دکمزورتیا یې داده چې ستا دقول مطابق قلب مکاني کول په کار دي ځکه چې قلب مکاني په یو نیمه صیغه کې کیږي دلته که چیرته ستا مذهب مراد واخستلې شي نو په ټول باب کې به قلب مکاني کول په کار وي ، ولا نظیر له .

سې به لتضمنه الفعل اللغوي : ددې ځای نه وجه تسمیه دفعل بیانوني چې خلاصه یې داده چې فعل په لغت کې کردن یعنې کول اودا مصدر شو نو فعل مصدر شو اوجز شو ، او دفعل اصطلاحي معنی ددري څیزونو دمجموعې نوم دي هغه دري څیزونه زمانه ، نسبت الی الفاعل او معنی مصدری ده نو فعل لغوي مصدر جوړ شو دفعل اصطلاحي نو دا تسمية الكل باسم الجزء دقبیلې نه شو ، همدارنگې فعل لغوي مدلول شو دفعل اصطلاحي دپاره نو تسمية الدال باسم المدلول دقبیلې نه شو اوفعل لغوي فعل اصطلاحي لره متضمن شو نو دا تسمية المتضمن (اسم فاعل ، باسم المتضمن دقبیلې نه شو .

وَقَدْ عَلِمَ بِذَلِكَ أَنَّ يَوْجُوَ حَضَرَ الْكَلِمَةَ فِي الْأَقْسَامِ الثَّلَاثَةِ حَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا أَيْ
په تحقیق سره معلوم شو په دې سره یعنې په وجې دحصر دکلې په اقسام ثلاثو کې تعریف دهریودې نه یعنې
مِنْ بَلَكِ الْأَقْسَامِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّهُ قَدْ عَلِمَ بِهِ أَنَّ يَوْجُوَ الْحَضَرَ أَنَّ الْحَرْفَ كَلِمَةٌ لَا كَلْبٌ
ددې اقسامونه اودا ځکه چې معلوم شوی په دې سره یعنې په وجې دحصر چې حرف کلمه ده چې دلالت نه کوي په
حَلْ مَقْفٍ فِي نَفْسِهَا بَلْ تَحْتَاجُ إِلَى الْأَقْسَامِ الْآخَرَى وَالْفِعْلُ كَلِمَةٌ كَلْبٌ عَلَى مَقْفٍ فِي نَفْسِهَا كَلِمَةٌ مَقْفُورٌ
خپله معنی بلکې محتاج وي انضمام دبلې کلمې ته اوفعل کلمه ده چې دلالت کوي په خپله معنی لیکن پیوسته

بِأَحَدِ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ وَالْإِسْمُ كَلِمَةٌ تَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهَا غَيْرَ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ
وي تريوداز منونلاتو پوري او اسم كلمه ده چې دلالت كوي په خپله معنى اوييوست نه وي تراز منونلاتو پوري پس
فَالْكَلِمَةُ مُشْرُوكَةٌ بَيْنَ الْأَقْسَامِ الثَّلَاثَةِ وَالْحَرْفِ مُنْتَازِعٌ عَنْ أَخَوِيهِ لِعَدَمِ الْإِسْتِقْلَالِ فِي الدَّلَالَةِ
كلمه مشتركه شوه په مابين ددري قسمونو كې حرف جدايې دخپلو اخويونو نه په عدم استقلال سره په دلالت كې او
الْفِعْلُ مُنْتَازِعٌ عَنِ الْحَرْفِ بِالْإِسْتِقْلَالِ وَعَنِ الْإِسْمِ بِالْإِقْتِرَانِ وَالْإِسْمُ مُنْتَازِعٌ عَنِ الْحَرْفِ بِالْإِسْتِقْلَالِ وَعَنِ الْفِعْلِ
فعل جدايې دحرف نه په استقلال كې او داسم نه په اقتران كې اسم جدايې دحرف نه په استقلال كې او د فعل نه
يَعْدِمُ الْإِقْتِرَانُ فَعَلُهُ لِكُنِّ وَاحِدٍ مِنْهَا مُعَرِّفٌ جَامِعٌ لِأَفْرَادِهِ مَانِعٌ عَنْ دُخُولِ غَيْرِهَا فِيهِ
په عدم اقتران كې پس معلوم شوه د هر يو دپاره تعريف چې جامع وي خپلو افرادو لره او مانع وي د دخول دغيره په دې
وَلَيْسَ الْمُرَادُ بِالْحَرْفِ هَهُنَا إِلَّا الْمُعَرِّفُ الْجَامِعُ وَالْمَانِعُ وَ لَوْ دَرُ الْمُصَنِّفِ حَيْثُ أَهَارَ
كې اونه دي مراد دلته مگرداسې تعريف چې جامع او مانع وي الله دې خير كثير وركړې مصنف ته چې اشاره يې
إِلَى حُدُودِهَا فِي ضَمْنِ دَلِيلِ الْخَصْرِ ثُمَّ ثَبَّتَ عَلَيْهَا بِقَوْلِهِ وَ كَذَلِكَ عُلِمَ بِذَلِكَ
و كړه تعريف داسم، فعل او حرف ته په ضمن د دليل دحصر كې بياتتبييه و كړه په دې باندې په دې قول و قد علم بذلك
ثُمَّ صَوَّحَ بِهَا بِنَاءً عَلَى ثَقَاوَتِ مَسَارِطِ السُّلْطَانِ
سره بيا تصريح و كړه په هغې سره په لحاظ ساتلو دفرق د مختلفو طبيعتونو.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دكافيې د كلمې د ذكر شوو دريو تعريفونو نتيجه او خلاصه بيانوي .

اغراض دجامي : وقد علم بذلك اى بوجه حصر الكلمة في الاقسام الثلاثة الخ : په دې عبارت سره د انحصار سره سره د اقسام ثلاثه نه د هر يو حد او جامع او مانع تعريف هم معلوم شوې دي ځكه چې جامع او مانع تعريف هغه دي چې په جنس او فصل باندې مشتمل وي په دې دليل دحصر كې د هر يو جنس او فصل مذكور وي ددري وارو په تعريف كې كلمه جنس ده او دحرف په تعريف كې عدم استقلال في الدلالة فصل دي چې دهغې نه اسم او فعل دواړه خارجيږي او دفعل په تعريف كې استقلال في الدلالة فصل اول دي چې حرف ترې نه خارج شو او اقتران بالزمان فصل ثاني دي چې دهغې نه اسم خارج شو او داسم په تعريف كې استقلال في الدلالة فصل اول دي چې دهغې نه حرف خارج شو او عدم اقتران بالزمان فصل ثاني دي چې دهغې نه فعل خارج شو .

دلته دوه سوالات راځي :

اول سوال : د کوم یو څیز ذکر چې کله په دوهم خل وکړې شي نو د ضمیر په شکل کولې شي ماتن د اسم اشاره په صورت کې د دوباره وجه د حصر ولې ذکر کړه ده لره دا ویل په کار وو . وقد علم به ، شارح هم تفصیل بیانوي .

جواب : دا وضع المظهر موضع المضمر د قبیلې نه ید او نکتته په دې کې دخپل وجه حصر دکمال انکشاف طرف ته اشاره کول مقصود دي ځکه چې د اسم اشاره مشار الیه محسوس مبصر وي نو دلته هم مصنف اسم اشاره راوړه دا دعوی کول غواړي چې زما بیان شوې وجه حصر دومره واضحه ده چې دې لره یې په منزله دمحسوس مبصر وگرځوله او په اسم اشاره سره یې دې طرف ته اشاره هم کولې شي .

دوهم سوال : دلیل د حصر خو قریب وو اسم اشاره بعیده یې ولې استعماله کړه اشاره به یې قریبه ذکر کړې وي .

جواب : شارح ددې نه دوه جوابات کړي دي :

اول جواب : بُعد په دوه قسمه ده : بُعد رتبي او بعد مکاني دلته دا وجه د حصر د عظمت شان دوجې نه بُعد رتبي لره یې دبعد مکاني قائم مقام وگرځولو اسم اشاره بعیده یې استعمال کړه لکه چې په قرآن کې ارشاد دي ذلک الكتاب لاریب فیه یا ذلکم الله ربکم .

دوهم جواب : وجه د حصر په اعتبار د انتهاء سره خو قریب وه خو په اعتبار دابتداء سره بعید وه نو دابتداء اعتبار یې وکړو اسم اشاره بعیده یې استعماله کړه

ولیس المراد بالحد الخ : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي :

سوال : حد خو د یو څیز هغه وي چې د ذاتیاتو نه مرکب وي او ددې وجه د حصر نه چې کوم تعریف معلوم شو هغه د عرضیاتو نه مرکب دي ځکه چې په هر یو تعریف کې د اقتران او عدم اقتران او د دلالت ذکر دي او داد کلمې احوال او عوارض دي ذاتیات خو نه دي نو ماتن لره د اسم لفظ ویل په کار وو حد کل واحد ویل صحیح نه وو .

جواب : ماتن چې کوم لفظ ویلې دي چې کل واحد منها دادنحویانو د اصطلاح موافق دي او نحویان د حد نه تعریف جامع او مانع مراد اخلي او جامع او مانع تعریف هغه دي چې په جنس او فصل باندې مشتمل وي او د اقسام ثلاثه تعریفونه چې د وجه حصر نه معلومیږي هغه جنس او فصل باندې د مشتمل کیدو دوجې نه جامع هم دي او مانع هم دي په دې اعتبار سره دې ته حد

ویل صحیح دي اوتاجې کوم اعتراض وکړو هغه دمنطقه اصطلاح مراد اخستی اوکړي يې ده دمنطقو په نزد حد هغه ته وايي چې د ذاتياتو نه مرکب وي.

ولله : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي

سوال : مقصد دمانت اختصار وو اوداختصار تقاضا دا وه چې داقسام ثلاثو يې صرف يو خل تعريف کړي وي نو ده دري ځله تعريف وکړو اوارتکاب دتکرار يې وکړو چې دااختصار منافي دي . اول ځل يې په ضمن دوجه دحصر کې تعريف وکړو ، اوبه دوهم ځل يې په وقد علم بذلك سره تنبيه وکړه د اقسام ثلاثه حدودو طرف ته په دريم ځل يې دتولو په صراحت سره تعريف وکړو لکه څنگه يې چې ويلي دي چې الاسم مادل الخ .

جواب : په دې کې هيڅ تکرار نشه دي داخبره چې تاته عيب په نظر راځي دا خو خوبي ده مصنف ددريو وارو ذهنونولحاظ وساتلو : (۱) دذکي دپاره يې په وجه دحصر کې دننه تعريف وکړو (۲) دمتوسط دپاره يې په وقد علم بذلك سره تنبيه وکړه (۳) اودغبي دپاره يې تصريح وکړه در المصنف : در په لغت کې پښو (شودو) ته وايي اواهل عربو به اکثره گزاره په پښو کوله نو د پښو دپاره خیر کثیر لازم دي ، نو ذکر يې دملزوم وکړو اومراد ترې نه لازم واخستو .

تعريف د کلام :

الْكَلَامُ فِي اللُّغَةِ مَا يَتَكَلَّمُ بِهِ قَلِيلًا كَانَ أَوْ كَثِيرًا أَوْ فِي إِصْطِلَاحِ النُّحَاةِ مَا كَتَبْتَن
کلام په لغت کې مایتکلم به ته ویل کیږي که لږوي اوکه ډیروي اوبه اصطلاح دنحویانو کې هغه دي چې متضمن
أَنَّى لَفْظًا كَتَبْتَن كَلِمَتَيْنِ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا أَمَّا يَكُونُ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا فِي مَوْضِعِهِ
وي یعنې داسې لفظ چې متضمن وي دوو کلمو ته حقیقتاً یا حکماً یعنې کیدل هریو ددې دواړو نه په ضمن ددې
قَالَ كَتَبْتَن إِسْمٌ قَاعِلٌ هُوَ الْمَجْمُوعُ وَ الْكَلِمَتَيْنِ إِسْمٌ مَفْعُولٌ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْ كَلِمَتَيْنِ فَلَا
کلمې کې پس متضمن اسم فاعل دي چې هغه جمع کړي شوې دي اومتضمن اسم مفعول دي هریو دوو کلمو نه
يَلَزِمُ إِتِّحَادَهُمَا بِالْإِسْتِثْنَاءِ أَنَّى تَضَمُّنًا حَاصِلًا بِسَبَبِ إِشْتَاوِ إِحْدَى الْكَلِمَتَيْنِ
پس نه لږمیري یو دالې ددواړو په اسناد سره یعنې داسې متضمن چې حاصل وي په سبب داسې ددو دوو کلمو نه
إِلَى الْأُخْرَى وَالْإِسْتِثْنَاءُ نِسْبَةُ إِحْدَى الْكَلِمَتَيْنِ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا إِلَى الْأُخْرَى بِخَيْثُ تَلْقَى الْمُخَاطَبَ قَائِدَةً
بلې ته اواسناد نسبت دیو کلمې دي حقیقتاً او حکماً بلې ته په داسې شان چې فائده ورکوي مخاطب ته فائده
قَائِمَةٌ فَقَوْلُهُ مَا يَتَكَلَّمُ الْمُهْمَلَاتُ وَ الْمُفْرَدَاتُ وَ الْمُؤَكَّدَاتُ الْكَلَامِيَّةُ وَ غَيْرُ الْكَلَامِيَّةِ .
پوره پس داوینادده چې ما داشاملینې مهملاتو اومفرداتو اومرکباتو کلامیو اوغیر کلامیو نه

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د کلام تعريف او تفصيل بيانوي

اغراض د جامي: الكلام في اللغة ما يتكلم به قليلا كان او كثيرا: په دې عبارت سره شارح د کلام لغوي او اصطلاحي تعريف بيانوي. کلام په لغت کې: ما يتكلم به قليلا كان او كثيرا، او د نحويانو په اصطلاح کې: ما تضمن كلمتين بالاسناد، يعنې کلام هغه لفظ ته وايي چې متضمن وي دوه کلمو لره په سبب د اسناد سره.

په دې تعريف کې د مالفظ جنس دي چې مهملات، مفردات او مرکبات کلاميه او غير کلاميه ټولو ته شامل شو، او تضمن کلمتين اولنې فصل دي ددې په وجې سره مهملات او مفردات خارج شو، او بالاسناد دا دوهم فصل دي په دې سره مرکبات غير کلامه خارج شو لکه اضافي توصيفي وغيره ځکه چې هغه داسې دوه کلمو لره متضمن وي چې په هغې کې اسناد نه وي. دلته يو سوال راواردېږي:

سوال: کلمه او کلام دا دواړه د نحويانو موضوع وه نو په دواړو کې مناسبت وو نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ لَه په کار وو چې د الکلام عطف يې کړې وي په الکلمه باندې نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ حرف عطف ولې رانه وړو؟

جواب: شارح ددې نه دوه جوابات ورکړي دي:

اول جواب: کله چې داسې يې کړې وي نو کلمه به متبوع وي او کلام به تابع وي لکه څنگه چې معطوف عليه متبوع وي او معطوف تابع وي نو دا وهم به پيدا کيدو چې کلمه د علم نحو په موضوع کيدو کې اصل ده او کلام د علم النحو په موضوع کيدو کې ددې تابع دي او حال دادي چې په دې کې هر يو په موضوع کيدو کې اصل او مستقل بالذات دي يو د بل تابع نه دي.

دوهم جواب: دا عبارت فصل بعد فصل او باب بعد باب د قبيلې نه دي او د دواړو فصلونو په مينځ کې حرف عطف نه شي راوړې.

وفي اصطلاح النحاة: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي:

سوال: ستا د کلام تعريف په قرآن باندې صادق نه راځي ځکه چې هغه متضمن کلمتين لره نه دي بلکه هغه متضمن دي سورتونو لره نو ستا د کلام تعريف جامع نه شو خپل ټولو افرادو لره.

جواب: قرآن دمعرف فرد نه دي که چيرته په ده باندې رښتيا نه راځي نو نه دي راځي ځکه چې په الکلام باندې الف لام د عهد دي او مراد ددې نه هغه کلام دي چې هغه ته د نحويانو په

اصطلاح کې کلام وايي

لفظ: په دې عبارت سره غرض د شارح ددوه سوالونو جوابات ورکول دي

اول سوال: د ما د لفظ نه ته څه مراد اخلي لفظ يا کلمه يا شئ کوم به هم چې ترې نه اخلي صحيح نه دي که چيرته لفر ترې نه مراد اخلي نو ستا تعريف د زيد قائم په جواب کې واقع کيدونکې والې پاندي صادق راځي ځکه چې هغه لفظ هم دي او کلمتين لره متضمن هم دي ځکه چې د نعم معنی ده ای زید قائم او که چیرته کلمه ترې نه مراد واخلې نو الکلام به مبتدا شي او ما خبر ، او خبر په مبتدا باندې محمول وي اودلته حمل صحيح نه دي ځکه چې الکلام کُل دي اود ما نه مراد که ته کلمه اخلي او کلمه دکلام جزء دي اوحمل د کل په جزء باندې صحيح نه دي ځکه چې داسې نه شي ويلې چې الکلام کلمه بلکې داسې ويلې شي چې الکلام کلمتين

او که چيرته کلام ترې نه مراد واخلې نو اخذ دمحدود راځي په حد کې چې دامستلزم دي دور لره او دور خو باطل دي او کوم څيز چې باطل لره مستلزم وي هغه هم باطل دي لهذا استاد کلام تعريف باطل شو ، چې تفصيل ددې دادي چې دمحدود اومعرف پيژندل موقوف وي په حد او تعريف باندې اوس که چيرته په حد کې هم معرف مذکور وي نو بيا په حد باندې ځان پوهول دوباره موقوف شويهم محدود دسره اوهم دې ته دوروايي او که چيرته ته دمانه مراد شئ اخلي نو ستا تعريف په کاپي اوپه هغه ديوال هم صادق راځي چې په هغې باندې ليکل شوې وي زيد قائم

جواب: د ما نه زمونږ مراد لفظ دي پاتې شوه دنعم والا سوال نو دهغې جواب دادي چې د ما نه وروستو متضمن کلمتين راغلي دي اودمتضمن نه مراد په مثل دمتضمن کل دي اجزاو لره اونعم چې متضمن دي دوه کلمو لره هغه په طريقي دتاويل سره دي يعنې نعم مژول دي لکه زيد قائم همدارنگې متضمن نه دي کله چې کل خپلو اجزاو لره متضمن وي ځکه چې نعم کل نه دي او زيد قائم دهغې اجزاء نه دي .

دوهم سوال: الکلام مبتداء دي او ماتضمن کلمتين ددې خبر دي ځکه چې الکلام هم معرفه ده اوپه ماتضمن کلمتين کې ماموصوله ده اومتضمن کلمتين ددې صله ده اوموصول هم معرفه وي نو خبر هم معرفه شو اوقانون دادي چې کله مبتدا اواخر دواړه معرفه وي نوددې په مينځ کې ضمير دفصل راوړې شي مصنف رَحْمَةُ اللهِ دلتته دخبر اومبتدا په مينځ کې ضمير د فصل ولې

ذکر نه کړو

جواب: دا ما موصوله نه ده بلکه موصوفه ده چې دنکړې په حکم کې ده ځکه چې دامقام د خبر دي اواصل په خبر کې تنکیر وي ددې وجهې نه مایې موصوفه کړه شارح لفظ نکره راوړ نو دې جواب طرف ته یې اشاره وکړه ، اوچې کله ما موصوفه شوه نو خبر نکره شو نو مبتدا اوخبر دواړه معرفي نه شوې بلکه صرف مبتدا معرفه شوه

حقیقتاً او حکماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي .

سوال: تعریف دکلام دې جامع نه شو خپلو ټولو افرادو لره ځکه چې ددې نه زید قائم ابوه او جسق مهمل او دیز مقلوب زید او اضرپ خارج شو ځکه چې په دې کې اول کلمتین لره متضمن نه دي بلکه متضمن دي کلمې او جملې لره اودوهم او دریم متضمن دي مهمل او کلمې لره اوڅلورم یوه کلمه ده دوکلمو لره متضمن نه ده .

جواب: دکلمتین نه مراد عام دي که حقیقتاً وي هغه کلمتین او که حکماً په دې ټولو کې اگر چې تضمین کلمتین حقیقتاً نه ده خو حکماً تضمین موجود دي چې تفصیل یې په دې ډول دي : حقیقتاً کلمه هغه وي چې په هغې کې تلفظ هم حقیقتاً وي اوافراد هم حقیقتاً وي او وضع هم حقیقتاً وي او حکماً هغه ته وایي چې په هغې کې ددې دري امورو نه یو څیز حکماً وي اوس په اولنې مثال کې زید قائم ابوه کې جمله په تاویل دمفرد سره ده قائم الاب سره نودا حکماً کلمه شوه ځکه چې په دې کې افراد حکماً دي وجه یې داده چې دا قضیه حملیه ده اودقضیه حملیې داطرافو تاویل په مفرد سره کیدې شي .

نو خلاصه دجواب داشوه چې زید قائم ابوه یا زید ابوه قائم یوې کلمې اویوې جملې ته متضمن نه دي بلکه دوه کلمو ته متضمن دي چې په هغې کې یوه کلمه حقیقي اودوهمه حکمي وي همدارنگې جسق مهمل د جسق په تاویل د هذاللفظ سره کولې شي اودیز مقلوب زید کې دلفظ دیز تاویل په هذاللفظ سره کولې شي چې معنې یې ده هذاللفظ مهمل او هذاللفظ مقلوب زید نو په دې کې اولنې کلمه حکما ده ځکه چې په دې کې وضع حکمي ده نوداهم متضمن مهمل او کلمې لره نه شو بلکه متضمن کلمتین لره دي چې په معنی کې یوه کلمه حکمي ده همدارنگې په دریم مثال په اضرپ او لاتضرپ کې انت ضمیر مستتر دي چې فاعل جوړېږي نو دا انت کلمه حکمي ده ځکه چې په دې کې تلفظ حقیقتاً نه دي بلکه حکماً دي نو اضرپ هم

متضمن کلمتین لره شو خو یوه کلمه حقیقي ده اویوه حکمي ده

ای یکن کل واحد منها فی ضمنه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي.

سوال: تاچې کوم تعريف دکلام تعريف کړې هغه باطل دي ځکه چې دامستلزم دي اتحاد

المتضمن والمتضمن چې دا باطل دي ددې وجې نه ستا تعريف باطل شود کلام تعريف تادا کړي چې

کلام هغه دي چې متضمن وي دوو کلمولره او کلمتین بعینه کلام دي نومتضمن هم کلام شواو

متضمن هم کلام شو، یا متضمن هم کلمتین شواو متضمن هم کلمتین شولکه زید قائم دا

کلمتین هم دي او کلام هم دي نو خلاصه داشوه چې دلته متضمن په کسرې دمیم سره او متضمن په

فتحې دمیم سره اتحاد لازم راځي او تضمن خو یونسبت دي چې دهغې په اطرافو کې تغاثر وت وي.

جواب: اتحاد نه لازمېږي ځکه چې په دواړو کې اعتباري فرق دي مثلاً زید قائم مجموعه من

حيث المجموعه متضمن عل صیفة اسم فاعل جوړېږي او زید انفرادي حیثیت سره او قائم انفرادي

حیثیت سره متضمن عل صیفة اسم مفعول جوړېږي نو فلا اتحاد.

تضمناً حاصل: په دې عبارت سره شارح د بالاسناد ترکیب ذکر کوي چې بالاسناد په ترکیب کې

مفعول مطلق محذوف صفت جوړېږي یعنې بالاسناد ظرف مستقر دي حاصل لره او هغه صفت

دي تضمناً محذوف دپاره چې مفعول مطلق جوړېږي تضمن الکلمتین لره.

بسبب الاسناد الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال جواب ورکول دي:

سوال: اسناد دکلام دتعريف جزء دي کله تضمن کلمتین چې څنگه دتعريف جز دي او اسناد

یو معنوي څیز دي او کوم څیز چې دلفظ او معنی نه مرکب وي هغه غیر لفظ وي نو بیا ستا

کلام لره لفظ ویل صحیح نه دي.

جواب: په بالاسناد کې به د سببیت دپاره ده او د اسناد اعتبار په کلام کې بطور سبب دی او

سبب په سبب کې داخل نه وي، بلکې خارج وي لکه وقت د لمونځ دی لپاره سبب دی خو هغه د

لمونځ نه خارج وي همدارنگې دلته اسناد هم دکلام نه خارج دی.

و یَقْدِرُ كَسْمِي كَلِمَتَيْنِ حَرْفَتِ الْمُفْرَدَاتِ وَ يَقْدِرُ الْإِسْنَادُ حَرْفَتِ الْمُزَكَّاتِ الْفَعْلِ الْكَلَامِيَّةِ

اوپه قیدد تضمن کلمتین سره خارج شو مهملات او مفردات اوپه قیدد اسناد سره خارج شو مرکبات غیر کلامیه

وَمِثْلُ غَلَامٍ زَيْدٍ وَ رَجُلٍ قَائِلٍ وَ بَقِيَّتِ الْمُزَكَّاتِ الْكَلَامِيَّةِ سَوَاءٌ كَانَتْ حَرْفِيَّةً مِثْلَ حَرْفِ زَيْدٍ وَ حَرْفِ

لکه غلام زید ورجل قائل او باقي پاتې شو مرکبات کلامیه برابره خبره ده که خبري وي لکه ضرب زید و ضربت

هَذَا وَ زَيْدٌ قَائِمٌ أَوْ الْخَائِيَةُ مِثْلُ اضْرَبْ وَلَا تَضْرِبْ فَإِنَّ كُنَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا تَضَعْنَ كَلِمَتَيْنِ هند و زيد قائم او که انشايه وي لکه اضر ب ولا تضرب خکه چې هر يو واحد دي دواړو نه متضمن دي کلمتينو
إِحْدَاهُمَا مَلْفُوقَةٌ وَ الْأُخْرَى مَنُوقَةٌ وَ بَيِّنَتُهُمَا إِسْنَادٌ يُفِيدُ الْمُخَاطَبَ قَائِلَهُ لره چې يو يې لفظي ده او بل يې منوي ده او يه مينځ ددې دواړو کې اسناد دي چې فائده ورکوي مخاطب ته فائده
قَائِمَةٌ وَ حَيْثُ كَانَتِ الْكَلِمَتَانِ أَعْمُ مِنْ أَنْ يَكُونَا كَلِمَتَيْنِ حَقِيقَتَيْنِ أَوْ حُكْمًا دَخَلَ فِي التَّعْرِيفِ پوره په داسې شان چې وي دواړه کلمې عامې ددې نه چې داکلمې دي حقيقتاً او حکماً داخل شو په تعريف
مِثْلُ زَيْدٌ أَبُوهُ قَائِمٌ أَوْ قَامَ أَبُوهُ أَوْ قَائِمٌ أَبُوهُ فَإِنَّ الْإِخْبَارَ فِيهَا مَعَ أَنَّهَا مُرَكَّبَاتٌ ددې کې لکه زيد ابو قائم او قام ابو او قائم ابو خکه چې اخبار په دې کې سره ددې نه چې د امر کيات دي
لَكِنَّهَا فِي حُكْمِ الْكَلِمَةِ الْمَفْرُوعَةِ أَغْبَى قَائِمٌ الْأَبَ وَ دَخَلَ فِيهِ أَيْضًا مِثْلُ جَسَقٌ مُهْمَلٌ وَ زَيْدٌ مَقْلُوبٌ زَيْدٌ لکن داپه حکم د کلمې مفردې کې دي يعنې قائم الاب او داخل شوي په دې کې په مثل د جسق مهمل ديز مقلوب زيد
مَعَ أَنَّ الْمُسْتَدَّ إِلَيْهِ فِيهَا مُهْمَلٌ لَيْسَ بِكَلِمَةٍ قَائِلُهُ فِي حُكْمِ هَذَا اللَّفْظِ. سره ددې نه چې مسند اليه په دې دواړو کې مهمل ده کلمه نه ده خکه داپه حکم ددې لفظ کې ده.

خلاصه د هتن : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د قيوداتو فائدي بيانوي .

اغراض د جامي : و بقيد تضمن کلمتين : په دې عبارت سره شارح د تضمن کلمتينو د قيد فائده بيانوي چې په دې قيد سره ترې مهملات او مفردات خارج شو .

وبقيد الاسناد : په دې عبارت سره شارح د اسناد د قيد فائده بيانوي چې په دې قيد سره ترې مرکبات غير کلاميه خارج شو لکه مثال غلام زيد ورجل فاضل .

وبقيت المركبات الكلامية : په دې عبارت سره شارح د مرکب کلاميه بيان کوي چې مرکب کلامي که خبري وي لکه مثال ضرب زيد و ضربت هند و زيد قائم او که مرکب انشائي وي لکه اضر ب ولا تضرب دا په خپل حال پاتې شو خکه چې هر يو ددې دواړو نه متضمن وي کلمتينو لره چې يوه کلمه ملفوظ او بله منوي وي او يه مينځ ددې دواړو کې داسې اسناد دي چې فائده ورکوي مخاطب ته فائده تامه .

وحيث كانت الكلمتان : په دې عبارت سره شارح د حقيقتاً او حکماً قيد فائده ذکر کوي ، او د يو سوال جواب هم کوي :

سوال : تعريف د کلام دې جامع نه شو خپلو ټولو افرادو لره خکه چې ددې نه زيد قائم ابو او جسق مهمل او ديز مقلوب زيد او اضر ب خارج شو خکه چې په دې کې اول کلمتين لره متضمن نه

دي بلکه متضمن دي کلمې او جملې لره او دوه هم او دریم متضمن دي مهمل او کلمې لره او څلورم یوه کلمه ده دوکلمو لره متضمن نه ده

جواب : دکلمتين نه مراد عام دي که حقیقتاً وي هغه کلمتين او که حکماً په دې ټولو کې اگر چې تضمين کلمتين حقیقتاً نه ده خو حکماً تضمين کلمتين موجود دي چې تفصيل يې په دې ډول دي حقیقتاً کلمه هغه وي چې په هغې کې تلفظ هم حقیقتاً وي او افراد هم حقیقتاً وي او وضع هم حقیقتاً وي او حکماً هغه ته وايي چې په هغې کې ددې دري امورو نه يو څيز حکماً وي اوس په اولنې مثال کې زید قائم ابو کې جمله په تاویل دمفرد سره ده قائم الاب سره نو دا حکماً کلمه شوه ځکه چې په دې کې افراد حکماً دي وجه يې داده چې دا قضيه حمله ده او دقضيه حمله يې دا طرافو تاویل په مفرد سره کيدې شي .

نو خلاصه دجواب داشوه چې زید قائم ابو يا زید ابو قائم يوې کلمې او يوې جملې ته متضمن نه دي بلکه دوه کلمو ته متضمن دي چې په هغې کې يوه کلمه حقيقي او دوه هم حکمي وي همدارنگې حسق مهمل دحسق په تاویل دهذا اللفظ سره کولې شي او ديز مقلوب زید کې دلفظ ديز تاویل په هذا اللفظ سره کولې شي چې معنی يې ده هذا اللفظ مهمل او هذا اللفظ مقلوب زید نو په دې کې اولنې کلمه حکماً ده ځکه چې په دې کې وضع حکمي ده نو دا هم متضمن مهمل او کلمې لره نه شو بلکه متضمن کلمتين لره دي چې په معنی کې يوه کلمه حکمي ده همدارنگې په دریم مثال په اضرب او لا تضرب کې انت ضمير مستتر دي چې فاعل جوړيږي نو دا انت کلمه حکمي ده ځکه چې په دې کې تلفظ حقیقتاً نه دي بلکه حکماً دي نو اضرب هم متضمن کلمتين لره شو خو يوه کلمه حقيقي ده او يوه حکمي ده .

إِعْلَمْ أَنَّ كَلِمَةَ الْمُضَرَّبِ رَجَعَتْ إِلَى كَلَامِهِ فِي أَنَّ كَتَبَ ضَرْبُكَ زَيْدًا قَائِمًا يَجْمَعُونَ كَلَامًا بِخِلَافِ
يُوهَ شَهْ جُحِي كَلَامٍ دِ مَصْنَفِ رَجَعَتْ إِلَى ظَاهِرِ دِي بِهْ مِثْلِ دِ ضَرْبِ زَيْدٍ أَقَامَا كِي چې مجموع ددې کلام دي په خلاف د
كَلَامِ صَاحِبِ الْمُفَصَّلِ حَيْثُ قَالَ الْكَلَامُ هُوَ الْمُضَرَّبُ مِنْ كَلِمَتَيْنِ أُشْدِدَتْ
كَلَامٌ دِصَاحِبِ دِمَفْصَلِ بِهْ دَاسِي شَان چې هغه ويلي چې کلام د امر کب ددوه کلمو نه دي چې اسناد شوې وي يو
إِعْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى قَائِلَةً صَرِيحٌ فِي أَنَّ الْكَلَامَ هُوَ ضَرْبُكَ وَ الْمُتَعَلِّقَاتُ خَارِجَةٌ عَنْهُ.
ددواړو کلمو ليکي ته ځکه دا ويناده صريحه ده په دې کې چې کلام دا ضربت دي او متعلقات خارج دي ددې نه

اغراض د جامي : اعلم ان کلام المصنف رحمه الله الخ : په دې عبارت سره شارح د ماتن او دصاحب مفصل د تعريف په مينځ کې فرق واضح کوي، چې خلاصه يې داده چې مصنف به

خپل عبارت کې د بالاسناد سره د فقط قيد هم ونه لېونو، او کلمه د حصر يې هم ذکر نه کړه، چې د هغې نه معلومه شوه چې د ضربت زيد قائماً د پوره مجموعې نوم کلام دی، ځکه چې په هغې کې اسناد يو دی نو د مصنف په نزد متعلقات د کلام په کلام کې داخل وي او صاحب د مفصل مبتدا او خبر دواړو لره معرفه ذکر کړو د دواړو په منځ کې ضمير د وصل ذکر کړو، چې مفيد للحصر دی چې د هغې نه معلومه شوه، چې کلام صرف د دوه کلمو نوم دی او متعلقات د کلام د کلام نه خارج دي.

او بعضې په دې سره ديو سوال جواب کوي:

سوال: کافيه ماخوذه د مفصل نه مصنف په تعريف کې د دې مخالفت ولې وکړو؟

جواب: جواب يې دا ورکړو چې دې د دواړو د متعلقاتو د کلام، د دخول د کلام او د عدم دخول په باره کې اختلاف و داد تعريف والا سوال په هغه اختلاف باندې مبني دی هر يو د خپل مذهب مطابق تعريف کړې دی.

ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّ صَاحِبَ الْمُفَصَّلِ وَصَاحِبَ الْبَابِ ذَهَبَا إِلَى تَرَادُفِ الْكَلَامِ وَالْجُمْلَةِ وَكَلَامِ الْمُصَنِّفِ أَيْضًا
بيا پوه شه چې صاحب د مفصل او صاحب د لباب د هاب کړي ترادف د کلام او جملې ته او د کلام د مصنف نه هم
يُنْظَرُ إِلَى ذَلِكَ فَإِنَّهُ قَدْ اكْتَفَى فِي تَعْرِيفِ الْكَلَامِ بِذِكْرِ الْإِسْتِثْنَاءِ مُطْلَقًا وَ لَمْ يُقَيِّدْهُ
همدا نظر معلومېږي ځکه چې ده اکتفاء وکړه په تعريف د کلام کې په ذکر د اسناد سره مطلقاً او مقيد يې نه کړو
بِكَوْنِهِ مَقْصُودًا لِذَاتِهِ وَ مَنْ جَعَلَهُ أَحْصَى مِنَ الْجُمْلَةِ قَيِّدَهُ بِو
په کيدلو د دې چې مقصود لذاته او چا چې ګرځولې خاص د جملې نه مقيد کړي يې دي په مقصود لذاته سره نو
فَيُجَنَّبُ الْمُصَنِّفُ الْجُمْلَةَ عَلَى الْجُمْلَةِ الْخَبَرِيَّةِ الْوَاقِعَةِ اخْتِارًا أَوْ أَوْصَافًا بِخِلَافِ الْكَلَامِ وَ فِي
په دې وخت کې اطلاق کيږي د جملې په جمله خبریه باندې چې واقع وي اخبار او يا صفت په خلاف د کلام او په
تَفْضِيلِ الْعَوَاشِي أَنَّ الْمُرَادَ بِالْإِسْتِثْنَاءِ الْمَقْصُودُ لِذَاتِهِ وَ جُنُبُهُ لِكَوْنِ الْكَلَامِ
بعضو حواشيو کې راغلي چې مراد د اسناد نه هغه اسناد مقصود لذاته دي او په دغه وخت کې به وي کلام په
جُنْدِ الْمُصَنِّفِ أَيْضًا أَحْصَى مِنَ الْجُمْلَةِ.
نزد د مصنف هم خاص د جملې نه.

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د کلمې او جملې په مينځ کې فر

بيانوني.

اغراض د جامي: ثم اعلم ان صاحب المفصل الخ: په دې عبارت سره علامه جامي په کلام او

جمله کې فرق کول بیانوي، خو په دې باندې د ځان پوهه کېدلو نه مخکې په یوه خبره باندې ځان پوهه کول ضروري دي، هغه خبره داده چې اسناد په دوه (۲)، قسمه دي (۱)، اسناد مقصود لذاته (۲)، اسناد غیر مقصود لذاته

(۱) **اسناد مقصود لذاته** هغه اسناد ته وایي چې د هغې نه مخاطب ته فائده مقصود وي او دا اسناد د یو بل اسناد دپاره موقوف علیه او وسیله جوړه نه شي، لکه زیند قائم او ضرب زیند نو په دې کې چې کوم اسناد دي نو دا مقصود لذاته دي.

(۲) **اسناد غیر مقصود لذاته** هغه ته وایي چې د یو بل اسناد لپاره موقوف علیه او وسیله جوړېږي لکه چې هغه جملې خبرې چې د یو مبتدا لپاره خبر جوړېږي یا د یو موصوف د لپاره صفت جوړېږي لکه زیند اېوه قائم په دې کې اسناد غیر مقصود لذاته دي.

اوس دلته دوه جملې دي یوه جمله کېږي ده چې په هغې کې زیند مبتدا جوړېږي او قائم اېوه ددې خبر جوړېږي، په دې جمله کېږي چې کوم اسناد دی هغه مقصود لذاته دی او دوهه جمله صغری ده چې په هغې کې قائم شبه فعل پسند جوړېږي، او اېوه ددې فاعل مسندالیه دی او په دې دواړو کې چې کوم اسناد دي هغه غیر مقصود لذاته دي، ځکه چې دا جمله صغری والا اسناد د جمله کېږي والا اسناد دپاره موقوف علیه او وسیله او ذریعه جوړېږي.

اوس ددې نه پس د جملې او د کلام په مینځ کې په فرق باندې ځان پوهه کړئ چې خلاصه ددې داده چې په دې کې دوه قوله دي، اول قول د صاحب د مفضل د صاحب د لباب او د مصنف رحمه الله دی. د دوي په نزد په کلام او جسه کې ترادف دی دواړه یو څیز دی کوم چې کلام دی هغه جمله هم ده او کوم چې جمله ده هغه کلام هم دی نو نسبت په کې د مساوات دی.

دوهم قول د بعضي نحاتو دی، ددوی په نزد په کلام او جمله کې نسبت د عموم خصوص مطلق دی، کلام خاص دی او جمله عامه ده، د هر کلام جمله کیدل ضروري ده، خود هرې جملې کلام کیدل ضروري نه دي، وجه دفرق په دې دواړو کې داده چې کلام هغه ته وایي چې په هغې کې اسناد مقصود لذاته نه وي او په جمله کې موندونکي اسناد عام دي برابره خبره ده، که مقصود لذاته وي او که نه وي نو زیند قائم اېوه دې ټول ته کلام هم ویلې شي او جمله هم ویلې شي خو ددې جملې کېږي په ضمن کې چې کومه صغری ده صرف قائم اېوه په دې باندې د جملې اطلاق خو کیدای شي، خو د کلام اطلاق پرې نه شي کیدای شي، ځکه چې په دې کې اسناد د لذاته نه دي.

وفي بعض الحواشي: په دې عبارت سره شارح د علامه هندي قول نقل کول غواړي، علامه هندي وفرمايل چې د متن په عبارت کې کوم لفظ اسناد مطلق وي او د هغې نه مراد اسناد مقصود لذاته دی، نو ددې وجې نه د دوي په نزد کلام خاص او جمله عامه ده، ځکه چې په دې اسناد باندي داخلیدونکی الف لام عهدی دی او معهود اسناد مقصود لذاته دی.

د کلام د واقع کیدو ځایونه:

وَلَا يَتَأْتَى أَيْ لَا يَحْصُلُ ذَلِكَ أَيْ الْكَلَامُ إِلَّا فِي هُنِي اسْمَيْنِ أَحَدُهُمَا مُسْتَدٌّ وَالْآخَرُ مُسْتَدُّ إِلَيْهِ أَوْ فِي هُنِي اسْمٍ
اونه حاصلیري دا کلام مگر په ضمن د دوه اسمونو کې چې یو مستند او بل مستند الیه وي او یا په ضمن د اسم د
مُسْتَدُّ إِلَيْهِ وَ فِعْلٍ مُسْتَدٍّ وَ فِي بَعْضِ النُّسَخِ أَوْ فِي فِعْلٍ وَ اسْمٍ فَإِنَّ التَّوَكُّبَ
مستند الیه او په فعل مستند کې او په بعضی نسخو کې په ضمن د فعل او یا په ضمن د اسم کې ځکه چې ترکیب
الْفَتْحَى الْعَقْلِي بَيْنَ الْأَقْسَامِ الْكَلِمَةِ يَرْتُقِي إِلَى سِتَّةِ أَقْسَامٍ كَلِمَةٌ مِنْهَا مِنْ جُنْسٍ وَاحِدٍ اسْمٌ وَاسْمٌ فِعْلٌ
ثانې عقلي په مینځ د اقسام ثلاثو کې رسیږي شپږو اقسامو ته درې دهغې نه د جنس واحد نه د اسم او د اسم د فعل
وَ فِعْلٌ حَرْفٌ وَ حَرْفٌ وَ كَلِمَةٌ مِنْهَا مِنْ جُنْسَيْنِ اسْمٌ وَ فِعْلٌ اسْمٌ وَ حَرْفٌ فِعْلٌ وَ حَرْفٌ وَ مِنَ الْبَيْنِ
او فعل د حرف او حرف او درې دهغې نه د دوه جنسونو نه چې اسم او فعل اسم او حرف او فعل او حرف او ظاهره داده
أَنَّ الْكَلَامَ لَا يَحْصُلُ بِدُونِ الْإِسْتِثْنَاءِ وَالْإِسْتِثْنَاءُ لَا بُدَّ لَهُ مِنَ مُسْتَدٍّ وَ مُسْتَدُّ إِلَيْهِ وَ هُمَا لَا يَتَحَقَّقَانِ
چې کلام نه حاصلیري په غیر د اسناد نه او د اسناد د پاره ضروري دي چې مستند او مستند الیه وي او نه محقق
إِلَّا فِي اسْمَيْنِ أَوْ اسْمٍ وَ فِعْلٍ وَ أَمَّا الْأَقْسَامُ الْأَرْبَعَةُ الْبَاقِيَةُ فَفِي الْحَرْفِ وَ الْحَرْفِ وَ الْحَرْفِ
کیري دا دواړه مگر په دوه اسمونو کې او یا په اسم او فعل کې هر چې اقسام اربعه باقي دي نو په حرف او حرف
كِلَاهُمَا مَفْقُودَانِ وَ فِي الْفِعْلِ وَ الْفِعْلِ وَ الْفِعْلِ: الْحَرْفُ الْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ مَفْقُودٌ وَ فِي الْاسْمِ وَ الْحَرْفِ أَحَدُهُمَا
کې دواړه مفقود دي او په فعل او فعل او حرف کې مستند الیه مفقود ده او په اسم او حرف کې یو ددې دواړو
مَفْقُودٌ فَإِنَّ الْاسْمَ إِنْ كَانَ مُسْتَدًّا فَالْمُسْتَدُّ إِلَيْهِ مَفْقُودٌ إِنْ كَانَ مُسْتَدًّا إِلَيْهِ فَالْمُسْتَدُّ مَفْقُودٌ
نه مفقود دي ځکه اسم که چیرته مستند وي نو مستند الیه مفقود ده او که چیرته مستند الیه وي نو مستند مفقود ده
وَنَحْوُ يَأْتِي بِتَقْدِيرٍ أَدْعَاؤُهُمْ أَقْلَمُ لَكُنْ مِنْ تَرْكِيبِ الْحَرْفِ وَالْاسْمِ بَلْ مِنْ تَرْكِيبِ الْفِعْلِ وَالْاسْمِ الَّذِي هُوَ
اوپه مثل د یازید په تقدیر د ادعوا زید ا پس نه شو داد ترکیب د حرف نه بلکې دا شو د ترکیب د فعل او دهغه اسم نه
الْمَنْوِي فِي أَدْعَاؤِهِ وَ هُوَ أَلَا.
چې هغه منوي وي په ادعو کې چې هغه انا دي.

خلاصه د همت: په دې عبارت سره صاحب د کافي د کلام تقسیم کوي، چې کلام په دوه قسمه دي، یو جمله اسمیه او بل جمله فعلیه.

اخرافه د جامی : ای لایحصل : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : لایطاق : اتیان نه مشتق دی اودا خاصه ده د ذي روح او کلام خو غیر ذي روح دی نو تا ددې دپاره د اتیان لفظ ولې استعمال کړو ؟

جواب : اتیان لره حصول لازم دی نو ذکر د ملزوم او مراد ترې نه لازم شو ، نو لایطاق لازم دی نو لایطاق کنایه ده ، د لایحصل نه دلته بیا بل سوال واردیږي :

سوال : د لایطاق به ځای به یې لایحصل وبلې وي کڼه لایطاق یې ولې ذکر کولو ؟

جواب : مونږ لایطاق ځکه ذکر کړو ځکه چې کنایه دا ابلغ وي دتصریح نه ځکه چې په کنایه کې لږ شان سوچ راځي اود سوچ نه پس ذهن ته راځي دطلب اومشقت نه پس حاصلیدونکي څیز واقع فی الذهن وي ځکه وبلې شي چې : الکناية ابلغ من التصريح نو ددې وجې نه مونږ هم کنایه استعمال کړه .

ای الکلام : په دې عبارت سره شارح د ذلک مشارالیه متعینه کوي ، او یو سوال طرف ته هم اشاره کوي :

سوال : چې کله د یو څیز دوباره ذکر وکړای شي نو د ضمیر په شکل به کولې شي نو تا د اسم اشاره په صورت کې ولې ذکر کړو .

جواب : که چېرته د ذلک په ځای مونږ اسم ضمیر راوړی وي ، نو د هغې په مرجع کې به درې احتمال له وی : بالاسناد بالاسناد به هم ددې مرجع جوړیدای شي او د ماتضمن نه چې کوم مصدر په ذهن کې راځي هغه هم مرجع جوړیدای شي او د الکلام هم مرجع جوړیدای شي او په مرجع کې بهتره خبره داده چې هغه نژدې وي نو الاسناد اقرب دی او تضمن قریب دی او الکلام بعید دی نو دا وهم پیدا کیدو چې ددې مرجع شاید الاسناد یا تضمن وي د وجې دنژدې والې نه او الکلام د لرې والې دوجې نه مرجع نه ده او ددې دواړو د مرجع جوړېدو په صورت کې د حد تقسیم لازم راتلو او تقسیم خو د محدود کولې شي د دې ټولې خرابیو نه د خان ساتلو دپاره ماتن اسم اشاره بعیده ذکر کړه ددې دپاره چې د دې مشارالیه صرف کلام جوړ شي او د الاسناد او تضمن د مشارالیه د جوړېدو احتمال بالکل ختم شي .

ضمن اسمین: په دې عبارت سره شرح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: د الا في اسمين عبارت صحيح نه دی ځکه چې في د ظرفيت دپاره راخي ددې ما بعد ظرف جوړېږي، او ما قبل يې مظروف جوړېږي او په دې دواړو کې مغايرت وي او دلته مظروف خو کلام دی او ظرف اسمين دی او اسمين هم کلام دی نو ظرف او مظروف يو شول نو ظرفية الشئ لنفسه لازم راغلو، نو تقدير د عبارت داسې شو چې لا يتاقى الكلام الا في الكلام او ظرفية الشئ لنفسه باطل دی

جواب: شارح د ضمن لفظ راوړو او جواب يې ورکړو، چې دا ظرفية الشئ لنفسه نه دی، بلکې ظرفية الخاص للعالم دی او دا صحيح دي، ځکه چې د خاص په ضمن کې عام موجود وي دلته چې ظرف دی نو هغه عام دی، ددې په وجود کې د راتلو دوه صورتونه دي، يود في اسمين والاصورت او بل د في اسم و فعل والاصورت او في اسمين په دې صورت کې چې کلام په وجود کې راخي. ظاهره ده چې هغه خاص وي د مطلق کلام نه نو ظرف خاص شو او مظروف عام شو، نو د ظرفية الخاص للعالم د قبيلې نه جوړ شو دا عبارت چې صحيح دی نو فلا اعتراض احد هما منه والاخر مسند اليه: په دې عبارت سره شرح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې مونږه تاته ښايو دوه اسمونه خو د هغې نه کلام په وجود کې نه راخي لکه غلام زيد؟

جواب: د اسمين نه مراد مطلق دوه اسمونه، نه دي، بلکې داسې دوه اسمونه ترې نه مراد دي چې په هغې کې يو مسند اليه او دويم مسند جوړېږي.

في بعض النسخ او في فعل واسم: په دې عبارت سره شارح اختلاف د نسخو بيانوي چې خلاصه داده چې په بعضو نسخو کې اسم يې مقدم کړې دی که چېرته دا نسخه صحيح وي، نو وجه تقديم به ددې شرافت وي د پورتنې فعل هغه چې ظاهر دی چې اسم مسند او مسند اليه دواړه جوړېږي او کلام لره په وجود ورکولو کې اسم د فعل محتاج نه دی په خلاف د فعل نه چې هغه صرف مسند جوړېدای شي او مسند اليه نه شي جوړېدای نو کلام لره په وجود ورکولو د فعل اسم ته محتاج وي او په بعضو نسخو کې فعل لره يې مقدم کړی دی وجه د تقديم يې داده، چې په ترتيب کې فعل مقدم وي په اسم باندې لکه څنگه چې په جمله فعلیه کې وي.

فان الترتيب الثنائي العقلي: په دې عبارت سره شرح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: د کلمې په تقسیم کې د اداتو د حصر ذکر ونه کړو نو د کلام په تقسیم کې یې د اداتو د حصر ذکر ولې وکړو؟

جواب: هلته د اقسام ثلاثه نه علاوه څه دویم احتمال نه و، چې هغې لره د ویستلو لپاره د اداتو حصر ذکر کوي او دلته عقلي طریقي سره (۶) احتمالات دي، چې په هغې کې صرف دوه داسې احتمالات صحیح دي، چې د هغې نه کلام مرکب وي نو د باقي احتمالات د ویستلو لپاره د اداتو د حصر لره یې ذکر کړو.

و نحو یازید پتقدیر ادعوا زیداً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: نا وویل چې کلام صرف د اسم او فعل اویا د دوه اسمونو نه مرکب وي نو زه به تاته ویناښم چې کلام د اسم او حرف نه هم مرکب وي، لکه په یازید کې لفظ یا حرف دی او زید اسم دی او ددې دواړو نه کلام مرکب شوې دی.

جواب: دلته یا زو زید دواړه لره په کلام کې هیڅ دخل نشته دی بلکې یا حرف ندا قائم مقام د ادعوا دی او کلام ادعوا دی، چې په دې کې یو فعل په خپله ادعوا دی او دویم په دې کې انا ضمیر مستتر اسم دی ددې دواړو نه کلام مرکب کېږي، نو یازید کې هم کلام دی اسم او فعل نه مرکب شو، د حرف او اسم نه مرکب نه دی.

الْإِسْمُ مَا دَلَّ أَنْ كَلِمَةً دَلَّتْ عَلَى مَعْنَى كَاتِبٍ فِي كَلِمَتِهِ أَيْ فِي نَفْسِهِ مَا دَلَّ بِغَيْرِ الْكَلِمَةِ فَتَذَكَّرُوا
اسم هغه کلمه ده چې دلالت کوي په معنی چې کاته وي په نفس د کلمې کې یعنې په نفس د کلمه کې نو تذکر د
الضَّمِيرِ بِنَاءٌ عَلَى لَفْظِ التَّوَصُّلِ قَالَ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْإِبْطَاحِ شَرْحَ الْمُفَصَّلِ الْفَصْلُ فِي مَا دَلَّ عَلَى
ضمیر بناء دي په لفظ د موصول باندې وویل مصنف رحمه الله په ایضاح شرح د مفصل کې ضمیر په ما دل علی
مَعْنَى فِي نَفْسِهِ يَزْجَعُ إِلَى مَعْنَى أَنَّ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى بِإِعْتِبَارِهِ فِي نَفْسِهِ
معنی په نفس کې راجع دي معنی ته یعنې هغه چې دلالت کوي په معنی په اعتبار ددې معنی په نفس ددې کې
وَ بِالْغَيْرِ إِلَيْهِ فِي نَفْسِهِ لَا بِإِعْتِبَارِ أَمْرٍ خَارِجٍ كَقَوْلِكَ الدَّارُ فِي نَفْسِهَا
اوپه نظر سره دې معنی ته په نفس ددې کې نه په اعتبار د امر خارج سره ددې نه لکه دا قول ستا الدار په نفسها
حُكْمُهَا كَذَا أَنَّ لَا بِإِعْتِبَارِ أَمْرٍ خَارِجٍ عَلَيْنَا وَ لِذَلِكَ قِيلَ الْهَوْنُ مَا دَلَّ عَلَى
حکما کذا یعنې نه په اعتبار د امر خارج ددې نه ددې وجې نه وویل شوې دي چې حرف هغه دي چې دلالت کوي په
مَعْنَى فِي هَوْنِهِ أَنَّ حَاصِلٌ فِي هَوْنِهِ أَنَّ بِإِعْتِبَارِ هَوْنِهِ لَا بِإِعْتِبَارِهِ فِي نَفْسِهِ إِنْ كُنَّا
معنی د غیر کې یعنې حاصل وي په غیر کې یعنې په اعتبار د متعلق سره نه په اعتبار د نفس سره ختم شو کلام د مصنف

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د اسم تعريف او تفصيل بيانوي او د دې خای نه صاحب د کافيې د اقسام ثلاثو تعريفات بالتفصيل بيانوي اسم ته په اخوینو يعنې فعل او حرف باندې شرافت حاصل دي نو د دې شرافت د وجې نه یې مقدم کړو.

اغراض د جامي: کلمه دلت: په دې عبارت سره شارح د دوه سوالونو جوابات ورکوي

اول سوال: تا مبتدا هم الاسم معرفه راوړې ده او خبر هم معرفه، ځکه چې ما موصوله ده او اسم موصول معرفه وي نو کله چې مبتدا او خبر دواړه معرفه وي نو ضمير فعصل راوړلی شي نو تا د ضمير فصل ذکر ولې ونه کړو؟

جواب: شارح جواب ورکړی دی چې ای کلمه کلمه یې نکره راوړه او وي ويل چې دا ما موصوله نه ده، بلکې ما موصوفه ده. چې د نکرې په حکم کې وي، ځکه چې دا مقام د خبر دی او اصل په خبر کې نکارت وي

دوهم سوال: چې ته د ما نه څه مراد اخلي. عقلا څلور احتمالات دي مگر یو هم صحيح نه دي چې هغه څلور اسم اشاره يا هيء يا لفظ يا کلمه چې داهر يو احتمال مراد کوي نو صحيح نه دي که ته اسم مراد کړي نو اخذ د محدود راځي په حد او اخذ د محدود په حد کې دا مستلزم وي دور لره او دور باطل دي که چيرته شی مراد اخلي نو دوال اربعه اونقوش دزید کوم چې په دیوال لیکل شوې وي په هغه باندې هم تعريف داسم صادقېږي او که چيرته لفظ مراد اخلي نو دزید قائم په مجموعې باندې داسم تعريف صادقېږي او همدارنگې ټول مرکبات او که چيرته کلمه مراد اخلي نو د دل دضمير او مرجع په مینځ کې مطابقت نه پاتې کېږي کلمه مؤنث ده او د دل ضمير مذکر دي.

جواب: شارح کلمه دلت جدا ذکر کړو نو په دې سره جواب کوي چې زمونږ مطلب په څلورو احتمالاتو کې کلمه ده باقي پاتې شو ستا دا سوال چې دضمير او مرجع په مینځ کې مطابقت نشته نو جواب دا دی چې لفظ دما په اعتبار د الفاظو سره مذکر دی ددې وجه نه دې طرف ته ضمير راجع کیدونکی هغه مذکر راوړلی شو

کائن: په دې عبارت سره شارح د بعضې شارحینو تردید کوي: چې بعضو في نفسه ظرف لغو گرځولې او متعلق کړي یې تر مادل پورې، علامه جامي وايي چې في نفسه ظرف مستقر دی

او متعلق دي تر کائن پورې، د معنی صفت دی ددې وجې نه که چېرې ماډل متعلق شي نو سوال واردېږي چې دلالت صله علی یا بام راخي في نه راخي
في نفس ماډل يعني الکلمه فتذکر الضمیر بناء لى لفظ الموصول الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د في نفسه ضمير به تاسو څه جوړوئ، اسم یا کلمه یا معنی کوم یو هم چې جوړ کړئ، نو صحیح نه دی که چېرې اسم جوړ کړئ، نو پنځه خرابیاني لازم راخي
 ۱: اخذ د محدود په حد کې، (۲) عدم مطابقت په مینځ د تفصیل او اجمال کې، (۳) ظرفیت د الاسم دپاره د معنی به لازم راخي، (۴) توجیه القول بما لا یرضی به القائل به لازم راشي، (۵) د حرف تعریف به باطل شي ځکه چې اسم او حرف دواړه په خپل مینځ کې یو بل سره مقابل دي
جواب: شارح ددې دوه جوابات ذکر کړي دي:

اول جواب: چې خلاصه د جواب داده، چې مونږه ددې مرجع کلمې لره جوړوو د اولنۍ خرابۍ جواب دا دی، چې د ضمیر مذكر کېدل د موصول په بناء باندې دي، ځکه چې لفظ د مامذکر دی د دوهمې خرابۍ جواب دادی چې د مفصل په شرح ایضاح کې مصنف د في نفسه ضمیر مرجع معنی ددې دپاره جوړ کړې دی چې هغه مرجع نږدې وه او په مفصل کې هیڅ وجه د حصر نه وه، اود دریمې خرابۍ جواب دادی چې ظرف په دوه قسمه دي ظرف حقيقي او ظرف تشبیهي، کلمه اگر چې د معنی لپاره حقیقتاً خو ظرف نه دی مگر تشبیهي ضرور دی، د څلورمې خرابۍ جواب دادی چې د حرف تعریف هم صحیح دی ځکه چې کله د اسم په تعریف کې د في نفسه د ضمیر مرجع کلمه یې جوړه کړي ده او معنی یې کړې ده، چې اسم هغه کلمه ده چې دلالت کوي په معنی باندې په اعتبار د خـ ذاب سره یعنې هغه کلمه مستقل بالمفهومیت وي، نو د حرف په تعریف کې د في غیږه ضمیر مرجع به هم کلمه وي اود ماډل علی معنی في غیر الکلمه مطلب به داسې، چې حرف هغه کلمه ده چې دلالت کوي په معنی باندې په اعتبار د خپل غیر کې، یعنې هغه معنی چې غیر مستقل بالمفهومیت وي.

قال المصنف في الايضاح هرح المفضل: په دې عبارت سره شارح د دوهم جواب ذکر کوي:

دوهم جواب: یا خو مونږ د في نفسه د ضمیر مرجع معنی لره جوړوو، لکه څنگه چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ په خپله د ایضاح په شرح مفصل کې جوړه کړې ده.

د حاصل او محصول بحث :

و مَحْصُولُهُ مَا ذَكَرَهُ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ حَيْثُ قَالَ كَمَا أَنَّ فِي الْخَارِجِ مَوْجُوداً قَائِماً
او محصول هغه چې ذکر کړي بعضې محققین په داسې شان سره چې ویلي دي چې په خارج کې موجود قائم
و بَدَائِهِ وَ مَوْجُوداً قَائِماً بِغَيْرِهِ كَذَلِكَ فِي الذَّاهِي مَعْقُولٌ هُوَ مُدْرِكٌ قَصْداً مَلْحُوظاً فِي ذَاتِهِ
بالذات او موجود قائم بالغیر همدارنگې په ذهن کې معقول د امر د کړي قصداً چې ملحوظ وي په ذات خپل
يَضْلُجُ أَنْ يَخْتَلَفَ عَلَيْهِ وَ بِهِ مَعْقُولٌ هُوَ مُدْرِكٌ تَبَعاً وَ آتَاهُ
کې صالح ددې چې حکم وکړي شي په دې باندې او ددې دپاره او معقول هغه مدرک دي تبعاً او آله ده دپاره د
الْمَلْحَظَةِ غَيْرِهِ فَلَا يَضْلُجُ لِحَقِّي مَنَهْمَا فَلَا لِبَدَائِهِمْ مَثَلًا إِذَا لَاحَظَهُ الْعَقْلُ
لحاظ دغیر پس صالح نه شي کیدې دپاره دیوڅیز ددواریس ابتداء، مثلاً کله چې ملحوظه کړي دې لره عقل
قَصْداً أَوْ بِالذَّاتِ كَانَ مَعْقُولٌ مُسْتَقِلًّا بِالنَّفْهُوِيَّةِ مَلْحُوظاً فِي ذَاتِهِ وَ لَرِمَهُ تَعْلَلٌ مُتَعَلِّقٌ
قصداً او بالذات دابوې معناً مستقل بالمفهومیة ملحوظه وي په ذات خپل کې اولزم به وي تعقل دمتعلق
إِجْمَالًا وَ تَبَعاً مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ إِلَى ذِكْرِهِ وَ هُوَ بِمَعْدِ الْإِغْتِيَابِ مَذْلُولٌ لَفْظُ الْإِبْتِدَاءِ فَقَطْ فَلَا حَاجَةَ
ددې اجمالاً و تبعاً په غیر د حاجت نه ذکر ددې ته اودا په دې اعتبار مدلول دلفظ ابتداء ده فقط پس حاجت نشته
فِي الدَّلَالَةِ عَلَيْهِ إِلَى سَمَرٍ كَلِمَةٍ أُخْرَى إِلَيْهِ لِيَدُلَّ عَلَى مُتَعَلِّقِهِ وَ هَذَا هُوَ الْمُرَادُ بِقَوْلِهِمْ
دلالت ته په دې باندې ضم د کلمې اخی ته چې دلالت وکړي په متعلق دهغې باندې او همدامراد دي په قول
أَنَّ لِلْإِسْمِ وَ الْفِعْلِ مَعْنًى قَائِماً فِي نَفْسِ الْكَلِمَةِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ إِذَا
ددوي چې د اسم او فعل دپاره داسې معنی ده چې کانه ده په نفس د کلمې چې دال وي په همدې معنی کله چې
لَاحَظَهُ الْعَقْلُ مِنْ حَيْثُ هُوَ حَالُهُ بَيْنَ السَّيْرِ وَ الْبَصَرَةِ مَثَلًا وَ جَعَلَهُ آتَاهُ
ملاحظه کړي عقل په دې اعتبار سره چې دابو حالت دي په مینځ دسیر او دبصره کې مثلاً وگرځول دهغې آله
لِيَتَعَرَّى حَالَهُمَا كَانَ مَعْقُولٌ هَكَذَا مُسْتَقِلٌّ بِالنَّفْهُوِيَّةِ وَلَا يُمَكِّنُ أَنْ يَتَعَلَّقَ إِلَّا
دپاره دپیژندلو د حال ددواریس په معنی غیر مستقلة بالمفهومیة ممکن نه دي چې عقل ته راشي دامعنی مگر
وَيُذَكِّرُ مُتَعَلِّقَهُ بِمَحْضِهِمْ وَلَا أَنْ يَدُلَّ عَلَيْهِ إِلَّا بِشَرِّهِ كَلِمَةٍ أُخْرَى دَالَّةٌ
په ذکر دمتعلق دهغې خاصاً او نه داچې دلالت وکړي په هغې باندې مگر په ضم د کلمې اخی سره چې دلالت کوي
عَلَى مُتَعَلِّقِهِ.
په متعلق دهغې.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکافیې د حاصل او محصول بیان کوي .

اغراض دجامی : و محموله : دا په حقیقت کې د یو سوال جواب دي چې کوم دکاف تشبیه

چې کوم په ذکر شوي مثال الدار في نفسها نه پيدا کيږي

سوال: خلاصه د سوال داده چې د اسم په تعريف کې چې کوم في نفسه ذکر دي نو داد في نفسها په شان نه کيږي ځکه چې د اسم په تعريف کې چې کوم في نفسه ددې مقابله في غيره ده، لکه الدار في نفسها حکما کذا نو لهذا ستاسو د اسم په تعريف کې في نفسه د الدار في نفسها حکما کذا سره تشبيه ورکول صحيح نه دي

جواب: د تشبيه نه مقصود دا نه دی. چې مشبه من کل الوجوه د مشبه به په شان وي، بلکې د تشبيه نه مقصود دا وي، چې مشبه په وجه د شبهه کې د مشبه به په شان وي، يعنې مشبه په هر اعتبار سره د مشبه به په شان کېدل ضروري نه دي، بلکې صرف په هغه څيز کې د مشبه به په شان ضروري وي، يعنې چې په کوم څيز کې تشبيه ورکولې شي.

فلا ابتداء مثلاً الخ: د دې ځای نه شارح د مدرک بالذات او د مدرک بالتبع مثال بيانولو سره فرق واضح کول غواړي چې خلاصه يې داده چې ابتداء يوه معنی ده چې کله عقل د دې لحاظ وکړي نو قصد او بالذات په غير د خيال کولو نه د مامنه الابتداء نه يعنې په خپله دې لره پېژندل مقصود وي نو په دې صورت کې به دا مدلول جوړ شي د لفظ ابتداء، چې کوم مصدر دی د باب افعال نه چې د هغې معنی د تشریح کړل او په دې صورت کې مدرک بالذات به شي معنی اسمي به يې شي چې مستقل بالمفهوميت به وي او د محکوم عليه او محکوم به صلاحيت به لري، او چې کله عقل ددې لحاظ وساتي بالتبع يعنې دې لره آله جوړه کړي، بصره او د سير د احوال د پېژندلو د پاره دا خو به معنی دار شي، او د لفظ من مدلول به شي غير مستقل بالمفهوميت به وي او د محکوم عليه او محکوم به د جوړېدو صلاحيت به نه لري

ولزمه تعقل متعلقاته اجبالاً: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: چې کله عقل د ابتداء لحاظ وساتي قصد يا بالذات نو په دې وخت کې به هم دا يو نسبت وي، چې ددې لپاره به د منسوب او منسوب اليه خيال کول او پېژندل ضروري وي، نو دا ابتداء چې کله د لفظ ابتداء مقصود د باب افتعال مدلول جوړ شي نو هله به د منسوب او منسوب اليه خيال کول او ذکر کول ضروري وي نو دا محتاج شو نو بيا مستقل بالمفهوميت څنگه شو او معنی اسمي څنگه شوه بيا خو دا معنی حرفي جوړه شوه

جواب: چې کله ابتداء د باب افتعال د مصدر مدلول جوړېږي، او عقل ددې قصد او بالذات لحاظ کوي نو په دې وخت کې ددې متعلقات د منسوب او منسوب اليه تصور او تعقل اجمالاً کافي وي په تفصيل سره ددې ذکر کولو ته ضرورت نه وي په خلاف د هغه ابتداء چې د لفظ من معنی او مدلول جوړېږي، او عقل ددې بالتبع لحاظ کوي

وَالْحَاصِلُ أَنَّ لَفْظَ الْإِبْتِدَاءِ مَوْضُوعٌ لِمَعْنَى كَلِّ وَ لَفْظُهُ مِنْ مَوْضُوعَةٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْ
اوتنبیحه د بحث داده چې لفظ د ابتداء وضع شوې دپاره د معنی کلي اودا یولفظ دي چې وضع شوې دهریود
جُزْئِيَّاتِهِ الْمُخْصُوصَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ مِنْ حَيْثُ أَهْلُهَا حَالَاتٌ لِمُتَعَلِّقَاتٍ أَوْ آلَاتٍ لِعَقُوبِ
جزئیاتو مخصوصو متعلقو دپاره په داسې شان چې داخلات دي دخپلو متعلقاتو دپاره اولات دي دپاره دپیژندلو
أَحْوَالِهَا أَوْ ذَلِكَ الْمَعْنَى الْكُلِّي يُمَكِّنُ أَنْ يَتَعَقَّلَ قَصْدٌ أَوْ يُلَاحَظُ فِي ذَاتِهِ
داحوالود هغې اودامعنی کلي ممکنه ده چې معلومه شي قصد او ملحوظه شي په تعریف ذوات خپل کې پس
فَيَسْتَقِلُّ بِالْمَفْهُومِيَّةِ وَ يَضِلُّحُ أَنْ يَكُونَ مَخْكُومًا عَلَيْهِ وَ بِهِ وَ أَمَّا تِلْكَ
مستقله به شي په اعتبار د مفهومیت سره اوصالحه به وي چې شي محکوم علیه اومحکوم به اوهرچې دا
الْجُزْئِيَّاتِ فَلَا تَسْتَقِلُّ بِالْمَفْهُومِيَّةِ وَلَا تَضِلُّحُ أَنْ تَكُونَ مَخْكُومًا عَلَيْهَا وَ بِهَا
جزئیات دي مستقل نه دي په اعتبار د مفهومیت سره اوصالحه نه دي چې محکوم علیه اومحکوم به وگرځي
إِذْ لَا بُدَّ فِي كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يَكُونَ مَلْهُوْطًا قَصْدًا لِيُمْكِنَ أَنْ يَتَعَبَّرَ بِالنَّسْبَةِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ
ځکه چې ضروري ده په هریودې کې چې ملحوظ شي قصد اوددې دپاره چې معتبر شي نسبت په مینځ ددې اود
غَيْرِهِ بَلْ تِلْكَ الْجُزْئِيَّاتِ لَا تَتَعَقَّلُ إِلَّا بِذِكْرِ مُتَعَلِّقَاتِهَا لَتَكُونَ آلَاتٍ لِلْمُلَاحَظَةِ
غیر کې بلکې دغه جزئیات نه معلومیږي مگر په ذکر د متعلقاتو سره ددې دپاره چې آلات دپاره ملحوظولو د
أَحْوَالِهَا وَ هَذَا هُوَ الْمُرَادُ بِقَوْلِهِمْ أَنَّ الْحَزْنَ كَلِمَةٌ كَذُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهَا وَ إِذَا
احوالود هغې اوهمدغه مراد دي په قول ددوي سره چې حرف کلمه ده چې دلالت کوي په معنی په غیر کې هرکله
عَرِفْتُ هَذَا عَلِمْتُ أَنَّ الْمُرَادَ بِكَيْفِيَّةِ الْمَعْنَى فِي نَفْسِهِ اسْتِقْلَالُ
چې دې دا وپیژندل نو پوه شه چې مراد په کیدلو د معنی په خپل ذات کې استقلال ددې معنی په اعتبار د
بِالْمَفْهُومِيَّةِ وَ كَيْفِيَّةِ الْمَعْنَى فِي نَفْسِ الْكَلِمَةِ دَلَالَتُهَا عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ إِلَى ضَرْفٍ كَلِمَةٍ
مفهومیت سره اوپه کیدلو د معنی په نفس د کلمه کې دلالت د معنی په دې باندې په غیر د حاجت نه ضم د کلمې
أَعْرَضَ إِلَيْهَا لِاسْتِقْلَالِهِ بِالْمَفْهُومِيَّةِ لَمَزَجِ كَيْفِيَّةِ الْمَعْنَى فِي نَفْسِهِ
اخری ته ځکه چې استقلال د کلمې په اعتبار د مفهومیت سره پس مرجع د کیدلو د معنی په نفس د معنی کې او
وَ كَيْفِيَّتِهِ فِي نَفْسِ الْكَلِمَةِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ إِلَى أَمْرِ وَاحِدٍ وَ هُوَ اسْتِقْلَالُهُ
کیدلو ددې معنی په نفس د کلمې کې چې دلالت کوي په دې باندې امر واحد ته هغه استقلال ددې معنی

بِالسَّفَرِ مَيَّةَ

بِالْمَنْهُومِيَّةِ دِي

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د حاصل بیان کوي

اغراض دجامي : لفظ الابتداء : په دې عبارت سره شارح د دوه سوالونو جواب ورکوي :

اول سوال : چې ابتداء خو يو څيز دی هغه مستقل هم جوړېږي، او غير مستقل هم حال دا دی. چې مستقل او غير مستقل خو د يو بل منافي دي دا دواړه په يو څيز کې نه شي جمع کېدای يعنې يو څيز مستقل او غير مستقل دواړه نه شي جوړېدای

دوهم سوال : دا چې کله ابتداء معنی مستقل بالمفهوميت دی نو بيا لفظ من لره هم مستقل کيدل په کار دي، ځکه چې د هغې معنی هم ابتداء ده.

جواب : شارح د دې سوالونو يو مشترکه جواب ورکوي، چې استقلال او عدم استقلال په دوه جهتنو سره دی لفظ د ابتداء چې کله د باب افتعال نه مصدر وي د دې وضع يو معنی کلي په مقابل کې د مطلق شروع کول د کوم مکان نه چې وي او کوم فعل لره چې شروع کوي گویا چې د لفظ ابتداء وضع د مطلق شروع په مقابل کې ده، چې يوه معنی کلي ده (يعنې مطلق شروع کول).

او د دې معنی کلي چې کوم جزئیات دي د سير ابتداء کول د بصره وغيره نه ابتدا کول د خوراک ابتدا کول د دې جزئیاتو په مقابل کې لفظ من لره يې وضع کړی دی نو په اول جهت سره استقلال دی او د دویم جهت په اعتبار سره عدم استقلال دی نو کله چې اعتبارات او جهته بدل شو نو د تناقض او منافات والا سوال لازم راغلو.

واذا عرفت هذا علمت ان المراد : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : چې کله د ضمير مرجع معنی جوړ کړه، نو په اجمال او تفصيل کې مخالفت لازم راځي ځکه چې په اجمال کې يې د ضمير مرجع الکلمه جوړ کړې او دلته ته معنی جوړوي.

جواب : د جواب خلاصه داده، چې دا صرف لفظي مخالفت دی په حقيقت کې هيڅ مخالفت نشته دی د دواړو حال يو دی، ځکه چې کله د ضمير مرجع کلمې لره جوړ کړې، نو مفهوم به يې شي کنیونه المعنی في نفس الکلمه، د دې مطلب هم دا دی، چې هغه معنی مستقل بالمفهوميت وي او چې کله د ضمير مرجع معنی لره جوړ کړې نو مفهوم به يې شي کنیونه المعنی في المعنی

ددې مطلب هم دا دی، چې هغه معنی مستقل بالمفهومیت وي بهر حال د دواړو حال دا دی، چې هغه معنی مستقل بالمفهومیت وي لهذا په اجمال او تفصیل کې هیڅ مخالفت نشته دی

فَلْيُحَذِّرْ هَذَا الْكِتَابَ الصَّيْغَةُ الْمَجْزُوزُ فِي نَفْسِهِ يَحْتَمِلُ أَنْ يُزَجَّعَ إِلَى مَا الْمُؤَوَّلَةُ الَّتِي هِيَ عِبَارَةٌ عَنِ
پس په دې کتاب کې ضمیر مجرور په نفسه کې احتمال لري چې راجع شي ماموصولي ته چې عبارت دي د
الْكَلِمَةِ وَ هَذَا هُوَ الظَّاهِرُ لِيَكُونَ عَلَى كَلْبِي مَا سَبَقَ فِي وَجْهِ الْحَصْرِ مِنْ كَيْفِيَّةِ التَّغْيِ فِي لَفْسٍ وَ
کلمې نه اودا ظاهري ده چې شي موافق دما سبق سره په وجه دحصر کې دکیدلو دمعنی نه په نفس دکلمې کې او
يَحْتَمِلُ أَنْ يُزَجَّعَ إِلَى التَّغْيِ وَ لَذَا وَكُرِيَ الصَّيْغَةُ ثَلَاثِينَ عَلَى صَحْوِ إِزَاجٍ
احتمال لري چې راجع شي معنی ته او ددې وجې نه ذکر کړو مصنف رحمه الله تنبيه په صحت د مراد کولو د
وَلَا التَّغْيِينَ وَ لَكِنْ عِبَارَةٌ الْمُفَسَّلُ ظَاهِرٌ فِي التَّغْيِ الْأَخِيرِ وَ هُوَ إِزْجَاعُ الصَّيْغَةِ إِلَى التَّغْيِ
دواړو معنولیکن عبارت دمفصل ظاهردي په آخره معنی کې چې هغه راجع کیدل دضمیردي معنی ته دوچې د
لَعْدِمِ مَسْئُومِيَّتِهَا بِمَا يَدُلُّ عَلَى إِخْتِيارِ كَيْفِيَّةِ التَّغْيِ فِي لَفْسِ الْكَلِمَةِ وَ لِهَذَا أَجْزَأُ
عدم مسبوقیت دمعنی نه چې دلالت کوي په اعتبار دکیدلو د معنی په نفس د کلمې کې ددې وجې نه یقیني
الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللَّهُ هُنَاكَ يَرْجِعُ إِلَى التَّغْيِ وَ بِمَا سَبَقَ مِنَ التَّحْقِيقِ فَكَلَّهَ أَنَّهُ
کړو مصنف رحمه الله دلته په راجع کولو ددې ضمیر معنی ته او هغه چې تیر شو د تحقیق نه پس خکاره شوه چې
لَا يَحْتَمِلُ حَدُّ الْإِسْمِ جَمْعاً وَلَا حَدُّ الْحَرْفِ مَنَعاً بِالْأَسْمَاءِ
نه گډوډ پرې تعریف داسم په اعتبار دجمعیت سره اونه تعریف دحرف په اعتبار دمعنویت سره په هغه اسم اوچې
الْإِزْجَاعُ الْإِضَاقَةُ مِثْلُ ذُو فَوْقٍ وَ تَحْتٍ وَ قَدَّارٍ وَ خَلْفٍ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ لِأَنَّ مَعَانِيَهَا مَفْهُومَاتٌ كَلِمَةٌ مُسْتَوَلَّةٌ
لزم دي اضافت لره لکه ذو، فوق، تحت، قدام او خلف وغیره ځکه چې معنی ددې مفهومات کلیه دي چې مستقل
بِالْمَفْهُومِيَّةِ مَلْحُوظَةٌ فِي حَدِّ ذَاتِهَا لَوَمَهَا تَحَقُّلٌ مُتَعَلِّقَاتِهَا إِجْمَالاً
دي په اعتبار دمفهوم سره ملحوظ دي په تعریف دذات ددې کې پس لازم شوتعلل دمتعلقاتود هغې لره اجمالاً
وَ تَبَعاً مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ إِلَى ذِكْرِهَا لَكِنْ لِمَا جَرَتْ الْعَادَةُ بِإِسْتِعْيَالِهَا فِي
اوتبعاً په غیر د حاجت نه ذکر کولو د هغې ته لیکن کله چې جاري وو عادت په استعمالولود هغې په خپلو
مَلْعُومَاتِهَا مُضَافَةٌ إِلَى مُتَعَلِّقَاتِ مَلْحُوظَةٍ لِأَنَّهَا أَلْفُزُش مِنْ وَطْئِهَا لَوَمَ وَ ذِكْرُهَا لِقَهْمِ
مفهوماتو کې چې مضاف وي متعلقات مخصوصوته ځکه چې غرض دوضع د هغې نه لازمي ذکر د هغې په فهم
هَذِهِ الْمُحْصِيَّاتِ لَا لِأَجْلِ قَهْمِ أَصْلِ التَّغْيِ فِي دَالِهِ عَلَى مَعَانِيهَا مُتَعَلِّقَةٌ فِي حَدِّ
ددغو خصوصیاتوباندې نه دوچې د فهم داصلي معنی پس دادلالت کوي په معانیو خپلوچې معتبروي په تعریف
لَفْسِهَا لَا فِي غَيْرِهَا فِي دَاخِلِهِ فِي حَدِّ الْإِسْمِ لَا فِي الْحَرْفِ
دذات دهغوي کې نه په بل کې پس دا داخل دي په تعریف داسم کې نه په حرف کې

اغراض د جامی: و بیا سبب من التحقیق ظهر انه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب

ورکوي

سوال: تعریف د اسم دې جامع نه دی او د حرف تعریف دی مانع نه دی. ځکه چې اسماء لازم الافة اسم دی خو په دې باندې د حرف تعریف صادق راځي، ځکه چې ددې معنی د مضاف الیه نه په غیر کې نه راځي، لکه فوق چې ترڅو پورې فوق السطح وغیره ونه وایي نو پته نه لري چې ددې څه مطلب او مقصد دی.

جواب: چې د اسماء لازم الاضافة وضع هم په اصل کې دیو مفهوم کلي په مقابل کې دی او هغه مفهوم کلي مستقل بالمفهومیت دی او ددې د متعلقاتو تعلق اجمالاً کافي وي د ذکر کولو ضرورت نه وي لکه دلغت کتاب ویونکي استاذ طالبانو ته وایي چې د فوق معنی ده پورته اود تحت معنی ده لاندې د قدام معنی ده مخکې نو په دې ټولو مفهومات کلیو باندې ددې دلالت مستقل وي د طالبانو په ذهن کې د متعلقاتو اود مضاف الیه تصور اجمالاً راځي. بیا په دې باندې اعتراض کېږي چې کله ددې دلالت په مفهومات کلیو باندې مستقل دي نو بیا دې ته اضافت ولې لارم دي.

جواب: ددې جواب دادې چې د اصل وضع په اعتبار سره خود مضاف الیه ضرورت نشته مگر په اعتبار د استعمال سره ده ته اضافت لازم وي چې عرب په خپلو محاوراتو کې چې کله دا استعمالوي نو د استعمال نه په غیر یې نه استعمالوي ځکه چې مضاف الیه نه په غیر ددې څه خاص معنی نه معلومېږي.

نو خلاصه د جواب داشوه چې د اصل وضع په اعتبار سره دې ته د مضاف الیه ضرورت نه وي.

وَلَمَّا كَانَ الْفِعْلُ دَالًا عَلَى مَعْنَى فِي نَفْسِهِ بِإِغْتِبَارِ مَفْتَاةِ التَّحْقِيقِ أَغْنَى الْخَدِّكَ وَكَانَ ذَلِكَ
او هر کله چې وو فعل چې دلالت یې کول په معنی خپله په اعتبار د معنی تضمین سره یعنې حدوث او وي دغه
الْمَعْنَى مُقْتَرِنًا مَعَ أَحَدِ الْأَكْرِمَةِ الثَّلَاثَةِ فِي الْقَهْمِ عَنْ لَفْظِ الْفِعْلِ أَخْرَجَهُ بِقَوْلِهِ عَنِ الْمُقْتَرِنِ
معنی مقترنه تر یو دازمنو ثلاثو پورې په فهم کې د لفظ د فعل نه خارج یې کړو په قول د مصنف چې غیر مقترن
بِأَحَدِ الْأَكْرِمَةِ الثَّلَاثَةِ أَيْ عَنِ الْمُقْتَرِنِ مَعَ أَحَدِ الْأَكْرِمَةِ الثَّلَاثَةِ فِي الْقَهْمِ عَنْ لَفْظِهِ الدَّالِّ عَلَيْهِ
بأحد الاکرمه الثلاثة یعنې غیر مقترن به وي سره د درېو مانو په فهم کې دهغه لفظ نه چې دال وي په هغې باندې
فَهُوَ صِفَةٌ بَعْدَ صِفَةٍ لِلْمَعْنَى لِمَا لَفْظُهُ الْأَوَّلُ أَخْرَجَ الْحَرْفَ عَنْ حَيْثُ الْإِسْمِ وَ
پس - صفت شو دپاره د معنی وروستو د بل صفت نه پس په اول صفت سره خارج شو حرف د تعریف د اسم نه او په

بِالْقَانِيَةِ الْفِعْلُ وَ التَّمَاذُ بِعَدَمِ الْإِقْتِرَانِ أَنْ يَكُونَ بِحَسَبِ الْوَضْعِ الْأَوَّلِ فَدَخَلَ فِيهِ
 دوهم صفت سره خارج شو فعل مراد په عدم اقتران چې وي په به اعتبار د اولي وضعي پس داخل شو په دې کې
 اَسْمَاءُ الْأَفْعَالِ لِأَنَّ جَمِيعَهَا إِنَّمَا مَنْقُولَةٌ عَنِ الْمَصَادِرِ الْأَصْلِيَّةِ سَوَاءٌ كَانَ النُّقْلُ فِيهَا صَرِيحاً نَحْوُ
 اسماء افعال خكه چې داتول يا منقول دي د مصادر واصلونه برابره خبره ده چې وي نقل په هغې کې صريح لکه
 وَوُيِدَ فَإِنَّهُ قَدْ يَسْتَعْمِلُ مَصْدَرًا أَيْضاً أَوْ غَيْرَ صَرِيحٍ نَحْوُ هَيَّاهُ فَإِنَّهُ وَإِنْ لَمْ يَسْتَعْمِلْ مَصْدَرًا إِلَّا أَنَّهُ
 روید خكه چې د استعمالیږي مصدر هم يا غير صريح لکه هیاه خكه چې اگر که مستعمل نه شي مصدر مگر دا
 عَلَى وَزْنِ قَوْلِكَ مَصْدَرٌ قَوِيٌّ أَوْ عَنِ الْمَصَادِرِ الَّتِي كَانَتْ فِي الْأَصْلِ أَمْوَئًا نَحْوَ صَهُ أَوْ عَنِ الْقُرْبِ
 په وزن د قوفاه چې مصدر د قوتي دي او ياد هغه مصادر وړنه وي چې هغه په اصل کې اصوات دي لکه صه او ياد ظرف
 أَوْ الْحَارِ وَ الْمَجْزُورِ نَحْوُ أَمَامَكَ زَيْدًا وَ عَلَيْكَ زَيْدًا فَلَيْسَ لِيَشْيَ مِنْهَا الدَّلَالَةُ عَلَى أَحَدٍ
 نه وي او ياد جار او مجرور نه وي لکه اېماک زيدا و عليك زيدا پس نشته د دې څيز دپاره د دغو الفاظو دلالت په يو
 الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ بِحَسَبِ الْوَضْعِ الْأَوَّلِ.

دازمو ثلاثو په اعتبار د وضع اولي سره

خلاصه دهن: په دې عبارت سره غرض شارح داسم په تعريف باندې سوالات وړاد شوي نو
 داد هغه سوالونو جواب ورکوي.

اغراض د جامي: ولما كان الفعل دالاً: په دې عبارت سره غرض د شارح په تعريف داسم
 باندې يو سوال ذکر کوي.

سوال: داسم په تعريف کې ما دل على معنى في نفسه کې دمعنی نه مراد ستا څه څيز دي مطابقې،
 تضميني او که التزامي که چيرته مطابقې ترې نه مراد اخلي نو بيا د معنى في نفسه د قيد نه څنگه
 چې حرف خارجيږي داسم د تعريف نه همدارنگې فعل هم خارجيږي خكه چې د معنى في نفسه نه
 مراد معنى مستقل وي او د فعل مطابقې معنى غير مستقل وي خكه چې فعل نوم دي د دري
 څيزونو د مجموعې چې هغه دري شيان: زمانه، نسبت الى الفاعل او معنى مصدرې په دې کې
 نسبت غير مستقل دي او کوم څيز چې د مستقل او غير مستقل نه مرکب وي هغه هم غير مستقل
 وي نو ثابتيږي دا خبره چې د فعل مطابقې معنى غير مستقل ده نو د معنى في نفسه د قيد نه څنگه
 چې حرف خارجيږي نو همدارنگې فعل ترې هم خارج شو نو بيا خو غوږ مقترون باحد الا زمته
 الثلاثه خو مستدرک شو اوس که چيرته، ته د معنى نه مراد تضميني اخلي نو اسماء بسيطه
 داسم د تعريف نه خارجيږي خكه چې دهغې جزه وي نو معنى تضميني به د کوم ځاى نه وي لکه

وي او که عام مراد اخلي نو هغه هم د خاص په ضمن کې موجود وي

جواب: شارح په ولماکان الفعل دالاسره ددې سوال جواب ورکړو چې داسم په تعريف کې چې کومه معنی ده ددې نه مراد عام دي که مطابقي وي او که تضميني نه التزامي يعنې دالتزامي نه غير باقي دواړو کې په نسبت سره دې کې عموم دي اوس په دې کې اسماء بسيطة داخليږي خکه چې ددې معنی مطابقي وي اوفعل ددې قيد نه نه خارجيږي خکه چې اگرکه دفعل معنی مطابق غير مستقل وي خودفعل معنی تضميني يعنې معنی محسوري مستقل وي نو ددې قيد نه نه خارجيږي نو غير مقترون باحد الازمنة الثلاثة قيد ددې دخارجولو دپاره ولږولو نو هغه قيد مستدرک اوبې فائدي نه دي.

لما فرغ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې دتعريف تتمه تقسيمېري مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دتعريف نه پس اودتقسيم نه مخکې دخواصوبيان ولې شروع کړودتعريف اودتقسيم په مينځ کې فاصله راوړل په اجنبي سره صحيح نه دي

جواب: دخواصوبيان هم دتعريف تتمه وي دتقسيم په شان خکه چې ددې نه هم دمعرف دمعرفت فائده حاصلېږي نو فاصله داجنبي لازمه رانغله وجه ددې داده چې مثلاً چې داسم دپاره چې کوم دوه وجوده دي يو وجودذهني اودوهم وجودخارجي دوجودذهني معرفت دتعريف نه حاصلېږي اودوجود خارجي معرفت دخواصو دمعرفت نه حاصلېږي.

وَحَرَجَ عَنْهُ الْأَفْعَالُ الْمُنْسَلَخَةُ عَنِ الزَّمَانِ لَكُنْ عَنَى وَكَادَ لِإِقْتِرَانِ مَعَانِيهَا بِوَ بَحْسِ أَصْلِ
اوخارج شوددې نه افعال منسلخه عن الزمان لکه عسى وکاددوچې داقتران دمعانيودهغې نه په اعتبارداصل
الْوُطْعِ وَ حَرَجَ عَنْهُ الْمُخَارِجُ أَيْضاً قَائِلُهُ عَلَى تَقْدِيرِ اهْتِرَاكِهِ بَيْنَ الْحَالِ وَ الْإِسْتِقْبَالِ قِيدُ
وضعی سره اوخارج شوددې نه مضارع هم خکه چې په تقدیرداشتراک ددې په مينځ دحال اواستقبال کې دلالت
عَلَى زَمَانَيْنِ مُعَيَّنَيْنِ مِنَ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ قِيدُ عَلَى وَاحِدٍ مُعَيَّنٍ أَيْضاً فِي مَبْنِيهَا إِذَا
کوي په دوو زمانو معينو باندې ديو ددريوزمانونه پس دلالت کوي په يوې معنی هم په ضمن ددوو کې خکه چې
لَا يَقْدَحُ فِي الدَّلَالَةِ عَلَى أَحَدٍ مُعَيَّنٍ الدَّلَالَةُ عَلَى مَا سِوَاهُ لَكُنْ يَقْدَحُ فِي إِزَادَةِ الْمُعَيَّنِ إِزَادَةً مَا سِوَاهُ
بعیده نه ده په دلالت کې په يو معين باندې دلالت په نورو هغو بعیده ده په ارادې د معينې سره اراده د ماسوې
وَ أَتَيْنَ الدَّلَالَةَ مِنَ الْإِزَادَةِ.
اوچيرته دي دلالت دارادې نه

خلاصه دهن: په دې عبارت سره شارح دقيوداتو فوائد بيانوي

اغراض دجامي: وخرج عن المضارع: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: ستا تعريف داسم مانع نه دي ددخول دغير نه ځکه چې فعل مضارع ستا په تعريف کې داخليږي ځکه چې تاوويل چې داسم معنى ددريو زمانو نه يوې زمانې پورې مقرر نه وي اودفعل مضارع معنى هم ديوې زمانې پورې مقرر نه وي بلکې ددوو پورې مقرر نه وي

جواب: په فعل مضارع کې دري (۳) مذاهب دي:

(۱) په حال کې حقيقت، په استقبال کې مجاز. (۲) په حال کې مجاز، په استقبال کې حقيقت، (۳) په حال او استقبال دواړو کې شريک وي نو په اولنې دوو باندې خو سوال نه واردېږي ليکن که چيرته دريم مذهب واخستل شي داشتراك والانو ددې جواب بيا دادې چې فعل مضارع کوم چې په دوه زمانو باندې دلالت کوي نوددې په ضمن کې په يو باندې هم دلالت کوي اوديو سره مقرر نه وي نو داسم تعريف نه به فعل مضارع خارجه شي.

اذلايقده: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا وويل چې فعل مضارع په دواړو زمانو باندې دلالت کوي نو چې کله په دواړو زمانو باندې دلالت کوي نو لازميږي عموم الاشتراك او عموم الاشتراك خو جائز نه دي.

جواب: دلته دوه شيان دي تاسو ته دالتباس دوجې نه غلط فهمي شوي يو څيز دي دلالت دادلفظ صفت دي چې معنى يې ده معنى دلفظ نه په ذهن کې راتلل او دې ته دلالت وايي په دې کې عموم اشتراك جائز وي لکه لفظ دعين په ديرو معنو باندې دلالت کوي.

خواص داسم:

وَلَمَّا قَرَأَ مِنْ بَيِّنَاتٍ حَذَّ الْإِسْمِ أَوَادَ أَنْ يَذْكُرَ بَعْضَ خَوَاصِّهِ
کله چې فارغ شو مصنف دبيان دتعريف داسم نه نو اراده يې وکړه چې ذکر کړي بعضي خواص داسم ددې دپاره
لِيُبَيِّنَ زِيَادَةَ مَعْرِفَتِهِ بِهِ فَقَالَ وَ مِنْ خَوَاصِّهِ مَكْتَبُهَا بِصِنْفَةٍ جَنَعَ الْكَلِمَةُ عَلَى
چې فائده ورکړي ددې رتعريف نووي ويل اودخواصو داسم نه تنبيه ورکړه مصنف په صيفي دجمع کثرتې سره په
كُثْرَتِهَا وَ يَوْمَ التَّبْوِينِ عَلَى أَنَّ مَا ذَكَرَهُ بَعْضُ مِنْهَا وَ هِيَ جَنَعَ خَاصَّةٌ
کثرت دخواصو داسم باندې اوپه تن تبصيه سره هغه چې ذکر کړي دي بعضي دهغې نه اوداجمع دخاصه ده
وَ خَاصَّةُ الشَّيْءِ مَا يَلْتَقِشُ بِهِ وَلَا يُوجَدُ فِي غَوِيهِ وَ هِيَ إِمَّا هَامِلَةٌ لِيَجْمَعَ أَفْرَادُ
اواخصه دڅيز هغه ده چې خاص وي ددې پورې او نه موجود ډيري په غير ددې کې اودابه ياشامله وي ټولو افرادو

مَا هِيَ خَاصَّةٌ لَهُ كَالْكَاتِبِ بِالْقُوَّةِ لِلْإِنْسَانِ أَوْ غَيْرِهِ شَامِلَةٌ كَالْكَاتِبِ بِالْفِعْلِ لَهُ.

خاصه لره لکه کتابت بالقوة انسان ته او بابه غير شامل وي لکه کتابت بالفعل انسان ته

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب دکافيي خواص داسم بيانوي

اغراض د جامي: منبها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي.

سوال: مصنف خو صرف پنځه خاصي ذکر کړي دي اوصيغه دجمع يې دکثرت دپاره راوړه

حال دادې چې ددې مناسب خودجمع قلت صيغه وه نه د جمع کثرت

جواب: دجمع کثرت صيغه يې راوړه دفي نفسه کثرت طرف ته يې اشاره وکړه چې په نفس

الامر کې داسم خواص ډير دي اومن تبعيضيه يې راوړه او اشاره يې وکړه چې په دې کې به صرف بعضو لره ذکر کومه اوبعضو لره ددې دپاره بيان کړل چې مقصود وه وضاحت دتعريف او هغه ددې نه پوره کيدو اودې پنځو لره يې ددې دپاره بيان کړل چې دا زيات مشهور دي.

وهي جمع خاصة: ددې خای نه شارح دخاصي تحقيق کوي چې خواص جمع د خاصي ده اود خاصي تعريف دي مايختص بالشئ ولايوجد في غيره چې خاص وي تر يو څيز پورې اونه موندل کيږي په غيرددې کې ، اوس په دې باندې يو سوال راځي :

سوال: چې دخاصي په تعريف کې ولايوجد في غيره قيد زائد دي ځکه چې داقيد د مايختص بالشئ نه په ذهن کراځي اختصاص بالشئ خو هله کيږي چې کله ددې په غير کې ونه موندلې شي نو دوباره ددې د ذکر کولو څه ضرورت وو ؟

جواب: دادقبيلې د تصريح بما علم ضمتا نه دي يامونږ وايو چې په مايختص کې دننه چې کوم اختصاص دي دهغې دوه جزونه دي جزايجابي مايوجد فيه اوجز سلبې ولايوجد في غيره نومونږ په اختصاص کې د جزء سلبې تجريد کوو او مايختص بالشئ معنى به شي مايوجد فيه فقط .

وهي اما شاملة: په دې عبارت سره شارح دخاصي تقسيم کوي چې دخاصي دوه قسمه دي : شامله اوغير شامله : شامله هغې ته وايي چې دمختص به په ټولو افرادوکې موندلې شي لکه کاتب بالقوة دانسان دپاره خاصله شامله ده ، اوغير شامله هغې ته وايي چې دمختص به په ټولو افرادوکې موندلې کيږي نه بلکې په بعضوکې موندلې شي اوپه بعضو کې نه شي موندلې لکه کاتب بالفعل دانسان دپاره خاصه غير شامله ده .

دخول دلام :

فَيْنَ خَوَاضِ الْإِسْمِ دُخُولُ اللَّامِ أَيْ لَامِ التَّعْرِيفِ وَ لَوْ قَالَ دُخُولُ حَرْفِ التَّعْرِيفِ لَكَانَ شَامِلًا
پس دخواصو داسم نه دخول دلام دي يعنې لام تعريف كه چيرته وييلې وي مصنف حرف التعريف نو دابه شامل
لِلْوَيْمِ فِي مِثْلِ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَيْسَ مِنْ أَمِيرِ امْصِيَامٍ فِي امْسَقَرِ لَيْكُنْهُ لَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ
وي ميم ته هم په مثل دقول دښي عليه السلام كې ليس من امير امصيام في امسقر ليكن تعارض ونه كړو هغې ته د
لَعَدَمِ شَهْرَتِهِ وَ فِي اخْتِيَارِهِ اللَّامُ إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ الْمُخْتَارَ عِنْدَهُ مَا
وچې نه شهريت دهغې نه او په اختيار د مصنف كې لام ته اشاره ده چې مختار دده په نزد باندې هغه دي چې
ذَهَبَ إِلَيْهِ سَبَبُهُ مِنْ أَنَّ آدَاةَ التَّعْرِيفِ هِيَ اللَّامُ وَ حَدَّثَنَا زَيْدٌ عَنْ عَلِيٍّ هَمْزُ الْوَصْلِ
ذهاب كړې دي هغې ته سببويه چې حروف دتعريف هغه لام دي يواځې اضافه كړي په هغې باندې همزه دوصل
لِقَعْدَرِ الْإِبْتِدَاءِ بِالسَّكَنِ وَ أَمَّا الْخَلِيلُ فَقَدْ ذَهَبَ إِلَى أَنَّهَا أَلْ كَهَلْ وَ الْمُبْدُ
دوچې دعدم ابتدا په ساكن سره اوهرچې خليل دي نو ذهابت يې كړې دي ته چې ال په شان دهل دي اومبرد
إِلَى أَنَّهَا الْهَمْزُ الْمَفْتُوحَةُ وَ حَدَّثَنَا زَيْدٌ اللَّامُ يَلْقَوْنِ بَيْنَهَا
ذهاب كړي چې همزه مفتوحه خان ته آله دتعريف ده اضافه كړي دي په هغې باندې لام دپاره دفرق په مينځ
وَ بَيْنَ هَمْزِ الْإِسْتِفْهَامِ وَ إِنَّمَا اخْتَصَّ دُخُولُ حَرْفِ التَّعْرِيفِ بِالْإِسْمِ لِأَنَّهُ لِيَتَعَيَّنَ
ددې اوپه مينځ دهمزه داستفهام كې اوخاص شودخول دحرف تعريف په اسم خكه چې دادپاره دمعلومولود
مَعْنَى مُسْتَقِلٍّ بِالْمَفْهُومِيَّةِ يَذُلُّ عَلَيْهِ اللَّفْظُ مُطَابَقَةً وَ الْحَرْفُ لَا يَذُلُّ
معنى مستقل بالمفهومية دي چې دلالت كوي په دې باندې لفظ مطابقتاً حرف هغه دي چې دلالت نه كوي په
عَلَى الْمَعْنَى الْمُسْتَقِلِّ وَ الْفِعْلُ يَذُلُّ عَلَيْهِ كَضَمًّا لَا مُطَابَقَةً وَ هَذِهِ الْخَاصَّةُ لَيْسَتْ شَامِلَةً
معنى مستقلة او فعل هغه دي چې دلالت كوي په دې معنى باندې تضمني نه مطابقتي اوداخاصيت شامل نه
لِجَمْعِ أَفْرَادِ الْإِسْمِ فَإِنَّ حَرْفَ التَّعْرِيفِ لَا يَدْخُلُ الضَّمَاوُ وَ اسْمَاءُ الْإِشَارَةِ وَ غَيْرَهَا
دي ټولو افرادو داسم ته خكه چې حرف تعريفې نه داخليري په ضمائر و اسماء اشارات اوپه غيرددې نه لكه
كَأَلَمْ يُولَدْ وَ كَذَلِكَ سَأُو الْخَوَاضِ الْخَمْسِ الْمَذْكُورَةِ هَهُنَا.
موصولات او همدارنگې ټول خواص خمسة مذكوره دلته.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب د كافيې په خواصو داسم كې د اول خاصيت

يعنې دخول دلام تفصيل بيانوي .

اثر ارض دجامي : اي دخول لام التعريف : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال

جواب وركول دي :

سوال : نا وويل چې دخول دلام خاصه داسم دده به تاته وينېم چې الف خو په فعل باندې هم داخلېږي لکه ليضرب .

جواب : زمونږ دلام نه مراد لام تعريفې دي ځکه چې په دخول اللام باندې چې کوم الف لام داخل دي دا عوض دي دمضاف اليه دپه اصل کې وو دخول لام التعريف .

ولو قال حرف التعريف : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي :

سوال : چې لام دتعريف دې نو همدارنگه ميم هم دتعريف وي لکه څنگه چې در رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمان دي : ليس من اميرائنا في امسفر کې نو ساتن لره په کار وو چې حرف التعريف يې ويلې وي ددې دپاره چې ميم تعريف ته هم خاصه شامله شوې وي .

جواب : ميم لره يې دعدم شهرت دوجې نه پريخودو ياداجې ميم بدل دي دلام نه اواصل په تعريف کې لام دي نو چې کله يې اصل لره ذکر کړو نو فرع هم ددې په ضمن کې ذکر شو .

وفي اختياره : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي :

سوال : تمام نحويان دخول الالف واللام وايي نو ده ددهغوي مخالفت ولې وکړو اوصرف دخول اللام يې ولې وويلو ؟

جواب : په لام تعريف کې دري مذاهب دي چې په الف لام کې کوم يو تعريف دي اولنۍ مذهب دسيبويه دي دسيبويه په نزد حرف لام دتعريف دي نواوس په هغې باندې ضمه ثقيله وه چې فتحه يې وويله نو دلام ابتدائيه تاکيده سره يې اقتباس راتلو اوکله چيرته کسره يې ويلې نو دلام جاره سره يې اقتباس راتلو نو پته ولريده چې دمتحرک ويلو هيڅ صورت نه جوړېږي نو مجبورا دې لره يې ساکن کړو اوابتداء بالسکون مشکل وه نو په شروع کې يې همزه وصلې راوړه .

دليل : اودليل پرې دادې چې تعريف ضد دتکثير دي اودتکثير دپاره يو حرف دي نون تنوين هغه چې نون ساکن وي ددې وجې نه مناسب داده چې تعريف دپاره هم يو حرف وي لام ساکن .

دوهم مذهب دميرد دي دميرد په نزد همزه دتعريف داستفهام اودتعريف په مينځ کې دفرق دپاره لام يې زيات کړو دليل يې دادې چې تعريف ضد دتشکيک دي اودتشکيک دپاره حرف همزه ده لهذا دتعريف دپاره هم يو حرف وي .

دريم مذهب دخليل دي چې الف لام په شان دهل دي يعني څنگه چې داستفهام دپاره پوره هل

دي دها اولام مجموع دي همدارنگې دتعريف دپاره هم پوره ان وي يعنې دالف اولام مجموعه وي دليل يې هغه دمبرد والادي ماتن په دې درې واړو کې دسيويه والام مذهب اختيار کړي نو ددې وجهې نه يې وويل دخول اللام وجه يې داده چې يو خو ددواړو دليلونه په خپل مينځ کې مخامخ کيږي دوهم همزه وصلې په درج دکلام کې غورخيږي اودعلامت قانون دادې چې دې لره نه شي غورخولې ددې نه معلومه شوه چې همزې لره په تعريف کې دخل نشته دي.

والما اختص دخول حرف التعريف: په دې عبارت سره غرض دشارح وجه داختصاص بيانوي چې خلاصه يې داده چې لام دتعريف واضح وضع کړي ددې معنی دغني دپاره په دې معنی کې دوه شرطونه موندل کيږي: اول هغه معنی مستقل بالمفهوميت وي، دوهم لفظ په هغې باندې دلالت کوي مطابقتا نو اوس دحرف معنی خو مستقل بالمفهوميت نه وي اودفعل معنی اگرکه مستقل بالمفهوميت وي خو فعل لره په دې باندې دلالت مطابقي نه وي بلکې دلالت تضمني وي.

وهذه الخاصة ليست شاملة الخ: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال جواب ورکول دي: سوال: چې ته وايي چې لام تعريف دلام سره خاص دی، زه به درته وښاتم چې ډېر داسې اسمونه دي چې په هغې باندې خوالف لام داخل کېدای نه شي، لکه اسماء اشارات اسماء موصولات، اسماء ضمائر او اسماء اعلام وغيره، ځکه چې دا د ټولو نه مخکې معرفه ده اوس که چېرته دې باندې حرف تعريف داخل شي نو تحصیل د حاصل لزمېږي، او تحصیل د حاصل خو محال وي، نو معلومه شوه چې په مذکوره ټول اسماء باندې لام تعريف نه داخلېږي، نو دا بيا څنگه خاص شوه د اسم پورې.

جواب: دلته چې څومره خواص بيان شوي دي، هغه ټول په ټوله خواص غير شامل دي.

دخول دجر:

وَمِنْهَا دُخُولُ الْجَزْءِ إِنَّمَا إِنْخُصَّ دُخُولُ الْجَزْءِ بِالْإِسْمِ لِأَنَّهُ
او بعضې د خواصو د اسم نه دخول د حرف جر دي په تحقيق سره خاص يې کړو دخول دجر په اسم باندې ځکه
أَنَّ سَرْبَ الْجَزْءِ فِي التَّجْزِؤِ بِوَلَفْظٍ وَفِي التَّجْزِؤِ بِوَلَفْظٍ إِنَّمَا فِي الْإِصْفَاءِ التَّغْوِيَّةِ وَدُخُولُ حَرْفِ الْجَزْءِ
دالثر دحرف جر دي په مجروره کې لفظاويه مجروره کې تقدیرالکه په اضافت معنوي کې اودخول دحرف جر
لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا يَخْتَصُّ بِالْإِسْمِ لِأَنَّهُ مَوْضِعٌ لِلْإِصْفَاءِ مَعْنَى الْفِعْلِ إِلَى الْإِسْمِ فَيَكُونُ
لفظا اوتقدیرا خاص دي تراسم پورې ځکه چې وضع شوې دپاره داضافت دمعنی دفعل اسم ته پس مناسب دي

أَنْ يَدْخُلَ الْإِسْمُ لِلْفِعْلِ مَعْنَى الْفِعْلِ إِلَيْهِ وَ أَمَّا الْإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ فَهِيَ
چې داخل شي په اسم باندې ددې دپاره چې اضافت وکړي دمعنی د فعل دې ته اوهر چې اضافت لفظیه دي نودا
فَرْعٌ لِلْمَعْنَوِيَّةِ فَيَكُونُ أَنْ يُخَالِفَ الْأَصْلُ بِأَنْ يُخْتَصَّ بِهَا
فرع داضافت معنوي ده نو مناسب دي چې مخالف نه شي داصل سره په داسې شان چې خاص شي هغه چې
يُخَالِفُ مَا يُخْتَصُّ بِهِ الْأَصْلُ أَغْنَى الْفِعْلُ أَوْ يَزِيدُ عَلَيْهِ بِأَنْ تَعَمَّ الْإِسْمُ وَ الْفِعْلُ.

مخالف وي د هغې سره اصل یعنې فعل یاریات شي په هغې باندې چې عام شي اسم او فعل دواړو ته
خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې بل خاصیت بیانوي دخاصیتو داسم نه
چې هغه دخول د جړ دي.

اغراض دجامی: ومنها دخول: په دې عبارت سره شارح د الجهر عطف ظاهروي ، چې دې لره
منجور وویلې شي او ددې عطف وکړې شي په اللام باندې نو څنگه چې دا د دخول دپاره
مضاف الیه جوړېږي نو همدارنگې دا هم په واسطې د عطف سره د دخول مضاف الیه جوړېږي
او تقدیر د عبارت به داسې شي چې : ومن خواصه دخول الجهر .
په دې باندې یو سوال وار دپري :

سوال: د دخول لفظ خو په ابتداء کې د راتللو دلپاره ویلې شي او جړ خو ددې په آخر کې
لگي . ددې وجې نه تاته لحوق ویل په کار وو .

جواب: دلته ذکر د ملزوم او مراد ترې لازم دی همدارنگې چې دخول لره اتصال لازم دي ، نو
ذکر د دخول یې وکړو چې مراد ترې اتصال دي برابره خبره ده چې په شروع کې وي او که په آخر
کې .

وانما اختص دخول الجهر: په دې عبارت سره شارح د جړ دااختصاص وجه بیانوي چې خلاصه یې
داده چې جړ اثر د حرف جړ دی که لفظاً وي او که تقدیراً او حرف جړ چونکه د اسم سره خاص
دی ددې وجې نه ددې اثر به هم د اسم سره خاص وي ورته مخالفت به لازم راشي په مینځ داتر
او مؤثر کې ، پاتې شوه دا خبره چې حرف جړ داسم پورې ولې خاص دی نو ددې وجه داده چې
واضع دې لره وضع کړې دی د معنی د فعل تر اسم پورې د رسولو دپاره نو ظاهره ده چې دا به
په اسم باندې داخلېږي نو معنی د فعل به خپل مدخول ته رسوي نو معلومه شوه چې حرف جړ
اسم پورې خاص دی لکه په مررت بزیږد کې بام د مرور معنی زید ته ورسوله

و بالإضافة اللفظية: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

راځي لکه د صوتون

۳: **تنوین عوضي:** چې د مضاف اليه په عوض کې راځي لکه یو مثلاً چې دا په اصل کې یو ماد کاڼا وو

۴: **تنوین مقابله:** چې د مذکر سالم د نون په مقابله کې د جمع مونث سالم په آخر کې راځي لکه مسلمان

دا څلور واړه اقسام تر اسم پورې خاص دي. ځکه چې منصرف او غیر منصرف کېدل معرفه نکره کېدل مضاف کېدل جمع کېدل دا تر اسم پورې خاص دي

۵: **تنوین ترنم:** هغه چې د اشعارو په آخر کې راځي او چونکه د اشعارو په آخر کې اسم فعل حرف درې واړه راتلې شي. ځکه چې تنوین ترنم د یو سره هم خاص نه دي. بلکې د درې واړو په آخر کې راتلې شي

د اسم او فعل په آخر کې د تنوین ترنم د راتلو مثال

اقلی اللوم عادل والعتابین فقولی ان اصبت لقد اصابین

په العتابین کې د اسم په آخر کې تنوین ترنم راځي او په لقد اصابین کې د فعل په آخر کې تنوین ترنم راځي.

او د حرف په آخر کې د تنوین ترنم د راتلو مثال:

افد الرجل غيران ركبنا لما نزل برحمانا وكان قدن

قد حرف دی او ددې په آخر کې تنوین ترنم راځي.

نو خلاصه داده چې د تنوین څلور قسمه د اسم سره خاص دي او یو قسم د کلمې په اقسام ثلاثه کې د هر یو په آخر کې راځي.

اسناد:

و مِنْهَا الْإِسْنَادُ إِلَيْهِ هُوَ بِالرَّفْعِ عَطْفٌ عَلَى الذَّخُولِ لَا عَلَى مَدْخُولِهِ
او بعضې د خواصو د اسم نه اسناد دي اسم ته دا په رفع سره عطف دي په دخول باندې نه په مدخول د لام باندې
لِإَنَّ الْمُتَّبَاعَ مِنَ الذَّخُولِ الذِّكْرُ فِي الْأَوَّلِ أَوْ اللَّحْوُ بِالْآخِرِ وَ كَلَامُهُمَا مُتَّفَعِيَانِ فِي الْإِسْنَادِ
ځکه چې متبادر د دخول نه ذکر دي په اول کې او يا لاحق دي په آخر کې او دواړه منتفعي دي په اسناد کې او
وَ كَذَا فِي الْإِصْلَافَةِ وَ الْوَاوُ بِهِ كَوْنُ الشَّيْ مُسْتَدًّا إِلَيْهِ وَ إِنَّمَا اخْتَصَّ هَذَا
همدارنگې په اضافت کې او مراد په هغې سره کېدل د یو څیز دی مسند اليه او به تحقیق سره خاص شوه دغه

التَّغَيُّ بِالْإِسْمِ لِأَنَّ الْفِعْلَ قَدْ وَضَعَ لِأَن يَكُونَ أَبَدًا مُسْتَدًّا فَقَطَّ فُلُو جَعَلَ
 معنی د اسم پورې ځکه چې فعل کله وضع کړی چې شي د همیشه د پاره مسند فقط پس که چیرته وگرځولې
 مُسْتَدًّا إِلَيْهِ يَلْزِمُ خِلَافٌ وَضْعُهُ
 شي مسنداليه لازم به شي خلاف دو وضع

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافي بل خاصیت بیانوي د خاصیتو د اسم نه چې هغه اسناد دي اسم ته

اغراض د جامی: هو بالرفع الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د الاسناد عطف په التئوين باندې او د التئوين عطف په الجر باندې او د الجر عطف په اللام باندې او اللام مضاف الیه دی د دخول یعنی ای دخول اللام و دخول الجر و التئوين نو د عطف په واسطې سره الف لام مضاف الیه جوړېږي، د دخول لپاره نو معنی به یې جوړه شي چې د اسم د خواصو نه دی د لام داخلیدل او د جر داخلیدل او د تئوين داخلیدل او د اسناد الیه داخلیدل، حال دادی چې اسناد خو مصنوعي څیز دی په دې کې دخول او لحوق نه شي متصور کیدای

جواب: هو بالرفع یعنی مرفوع دی او ددې عطف په دخول باندې دی او دا مجرور نه دی، ځکه چې ددې عطف د دخول په مدخول اللام باندې وي چې کله ددې عطف د دخول په لفظ باندې دي نو اوس به یې معنی جوړه شي چې د اسم خاصه د لام داخلیدل دي او د اسم خاصه ده مسنداليه کیدل.

والبراد به کون الشيء مستنداً إليه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د الاسناد الیه نه مراد مسنداليه دی او مسنداله خودات دی او د اسم خواص ټول په ټوله د اوصاف د قبیلې نه دي لهذا دې لره د اسم په خواصو کې شمارل صحیح نه دي؟

جواب: زمونږ مراد کون الشيء مسنداليه دی یعنی کوم یو څیز مسنداليه کیدل خاصه د اسم ده په خپله مسنداليه د اسم خاصه نه ده او کون الشيء وصف دی ذات نه دی.

وأنما اختص: په دې عبارت سره شارح د مسند الیه د اختصاص وجه بیانوي، چې خلاصه یې داده چې فعل خو واضع وضع کړی دی، د همیشه مسند کیدلو دپاره ددې دپاره که چېرته فعل مسنداليه جوړ کړي نو خلاف وضع لازم راځي هغه جائز نه ده باقي پاتې شو حرف نو ددې

معنی خو غیر مستقل وي نه دغه مسند جوړېږي او نه مسند اليه جوړېږي. چې کله د اسم نه په د اخرونه په کوم يو کې دننه د مسند اليه د جوړېدو صلاحيت د سره نه وي نو صرف اسم پاتې شو د مسند اليه د جوړېدو دپاره نو دا د اسم سره خاص شوه

اضافت:

وَ مِنْهَا الْإِضَافَةُ أَيْ كَوْنُ الشَّيْءِ مُضَافًا بِتَقْدِيرِ حَزَبِ الْحَزَبِ لَا بِذِكْرِهُ
 اوبعضې د خواصو د اسم نه اضافت دي معنی کيدل د يو څيز دي مضاف په تقدير د حرف جر سره نه په ذکر دهغې
 لَفْظًا وَ وَجْهُ اخْتِصَاصِهَا بِالْإِسْمِ اخْتِصَاصٌ لَوَازِمُهَا مِنْ التَّعْرِيفِ
 سره لفظاً او وجه د اختصاص د دې د اسم سره له وجې د اختصاص دلوازمو دهغې نه پر اسم پورې لکه تعريف .
 وَ التَّخْفِيفُ وَ التَّخْفِيفُ بِهِ وَ إِنَّمَا فَسَّرْنَا الْإِضَافَةَ بِكَوْنِ الشَّيْءِ مُضَافًا لِأَنَّ الْفِعْلَ أَوْ
 تخصيص او تخفيف اوبه تحقيق سره تفسير د اضافت مونږ وکړ په کيدلو د څيز سره مضاف ځکه چې فعل اویا
 الْجُمْلَةُ قَدْ يَنْفَعُ مُضَافًا إِلَيْهِ كَمَا فِي يَوْمٍ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ وَ قَدْ يُقَالُ هَذَا بِتَأْوِيلِ الْمَصْدَرِ
 جمله کله واقع کيږي مضاف اليه لکه په يوم ينفع الصادقين صدقهم کې او کله ويلی شي داپه تاويل دمصدر سره
 أَيْ يَوْمٍ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ فَالْإِضَافَةُ بِتَقْدِيرِ حَزَبِ الْحَزَبِ مُنْطَلَقًا يَخْتَصُّ بِالْإِسْمِ وَ إِنَّمَا قَيَّدْنَا
 يعني يوم نفع الصادقين پس اضافت په تقدير د حرف جر سره مطلق خاص دي تر اسم پورې او مقيد کړو مونږ په
 بِقَوْلَيْنَا بِتَقْدِيرِ حَزَبِ الْحَزَبِ لِأَنَّ لَا يَنْتَقِصُ بِقَوْلَيْنَا مَرَزُوتٌ بِرُيْدٍ فَإِنَّ مَرَزُوتَ
 دې قول خپل سره بتقدير حرف الجر ځکه چې منقوض نه شي په دې قول زمونږ مروت بزيږد سره ځکه چې مروت
 مُضَافٌ إِلَى رَيْدٍ بِوَاسِطَةِ حَزَبِ الْحَزَبِ لَفْظًا.
 مضاف دي زید ته په واسطه د حرف جر سره لفظاً

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې بل خاصیت بیانوي د خاصیتو د اسم نه چې هغه اضافت دي.

اغراض د جامي: ای کون الشئ مضافاً بتقدير: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: چې د اضافت نه مراد مضاف دی او مضاف خو ذات دی او خواص د اسم خواص او صف وي

جواب: د دې جواب دا ورکړی دی چې کون الشئ مضافاً یعنی زمونږ مراد د یو څیز مضاف کېدل دي په خپله مضاف مراد نه دی او کون وصف دی

ووجه اختصاصها: په دې عبارت سره شارح د اسم پورې د اضافت وجه د اختصاص بیانوي چې وجه د اختصاص یې داده چې د اضافت لوازم درې دي تعريف چې کله نکره معرفې طرف ته مضاف کړې شي ، تخصیص چې کله نکره نکرې طرف ته مضاف کړې شي ، او تخفیف په اضافت لفظي کې نون دتنوین ، نون دتثنیې او دجمع دسقوط نه ، اودا دري لوازم داسم سره خاص دي ځکه چې معرفه نکره کیدل هم داسم سره خاص دي اونون تنوني اونون تثنيه جمع هم داسم په آخر کې وي نو کله چې دا دري لوازم د اضافت داسم سره خاص وي نو ددې ملزوم اضافت هم داسم سره خاص وي ورنه مخالفت به راشي په مینځ دلازم او ملزوم کې چې کوم ناجائز دي

اقسام د اسم :

وَهُوَ أَى الْإِسْمِ قِسْمَانِ مُعْرَبٌ وَ مَبْنِيٌّ لِأَنَّهُ لَا يَخْلُوْا إِمَّا أَنْ يَكُوْنَ مُرَكَّبًا مَعَ غَيْرِهِ أَوْ لَا وَ الْأَوَّلُ
اودايعني اسم په دوه قسمه دي معرب اومبني ځکه چې دابه خالي نه وي يابه مرکب وي سره دغير اويانه اواول
إِمَّا أَنْ يُشْبِهَ مَبْنِيٍّ الْأَوَّلِ أَوْ لَا وَ هَذَا أَغْنَى الْمُرَكَّبَ الَّذِي لَمْ يُشْبِهْ مَبْنِيٍّ الْأَوَّلِ هُوَ الْمُعْرَبُ
يابه مشابه وي دمبني اصل سره اويانه اودايعني هغه مرکب چې مشابه نه وي دمبني اصل سره داسم معرب
وَ مَا عَدَاهُ أَغْنَى عَنِ الْمُرَكَّبِ وَ الْمُرَكَّبُ الَّذِي يُشْبِهَ مَبْنِيٍّ الْأَوَّلِ مَبْنِيٌّ.
دي اوماسوی ددې نه يعني غير مرکب اوهغه مرکب چې مشابه وي دمبني اصل سره دامبني دي

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب د کافيي د اسم اقسام بیانوي ، چونکې تقسیم د تعريف تتمه وي نو ددې وجې نه د تعريف نه پس ماتن دلته د اسم تقسیم کوي چې اسم په دوه (۲) قسمه دي : (۱) معرب ، (۲) مبني

اغراض دجامي : و هو ای الاسم قسمان : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : هو ضمیر مبتدا دی او معرب او مبني ددې خبر دی خو ددې خبر جوړیدل صحیح نه دي ، ځکه چې خبر په مبتدا باندې محمول وي ، ځکه چې دلته مبتدا عامه ده الاسم او خبر معرب او مبني خاص دی او حمل د خاص په عام باندې نه کیږي ، ځکه چې د حمل معنی وي صدق الخبر علی جمیع افراد البتداء نو لازم یږي چې د اسم ټول افراد معرب هم دي او د اسم ټول افراد مبني هم دي.

جواب : د معرب او مبني دپاره خبر نه دی ، بلکې مبتداء مخدوفه ده قسمان او په معرب او

مبني کې هر یو خبر دی د مبتدا مخدوفي چې تقدیر داعتبارت داسې شو چې احدهما معرب و

ثانیہ ما مبنی

لانه لا یخلوا: په دې عبارت سره شارح وجه دحصر بیانوي چې خلاصه یې داده چې اسم به د دوه حالو نه خالي نه وي یا خو به هغه د خپل غیر سره مرکب وي یا به نه وي که چیرته مرکب نه وي، نو مبنی به وي که چیرته مرکب وي نو بیا به د دوه حالو نه خالي نه وي یا به مشابه وي د مبنی الاصل سره او یا به نه وي که چیرته مشابه وي نو دا به بیامبنی وي او که چیرته مشابه نه وي، نو بیا به معرب وي ددې نه پس ماتن: د معرب تعریف کوي

تعریف د معرب:

قَالَ مُعَرَّبٌ الَّذِي هُوَ قِسْمٌ مِنَ الْإِسْمِ الْمُؤَكَّبِ أَيْ الْإِسْمِ الَّذِي رُكِّبَ مَعَ غَيْرِهِ كُزَيْبًا
پس هغه معرب چې هغه قسم دي داسم مرکب نه یعنې هغه اسم چې مرکب وي دغیر سره په داسې ترکیب کې
يَتَحَقَّقُ مَعَهُ عَامِلُهُ فَيَذْخُلُ فِيهِ زَيْدٌ وَ قَائِمٌ وَ هُوَ لَا فِي قَوْلِكَ زَيْدٌ
چې محقق وي د هغې سره عامل د هغې پس داخلېږي په هغې کې زید قائم و هولا په دې قول ستا کې چې زید
قَائِمٌ وَ قَامَ هُوَ لَا فِي هَذَا مَا لَيْسَ بِهِ مُرَكَّبٌ أَضْلًا مِنَ الْأَسْمَاءِ الْمُتَعَدِّدَةِ نَحْوَ أَلِفٍ بَا قَا زَيْدٌ وَ عَمْرٌ وَ بَكْرٌ
قائم و قام هولا په خلاف د هغه چې مرکب نه وي بالکل د اسماء معدودو نه لکه الف، با، تا، زید عمرو بکر په
هَذَا مَا هُوَ مُرَكَّبٌ مَعَ غَيْرِهِ لَكِنْ لَا كُزَيْبًا يَتَحَقَّقُ مَعَهُ عَامِلُهُ
خلاف دهغه چې مرکب وي دغیر سره لیکن نه په داسې ترکیب چې محقق وي دهغې سره عامل دهغې لکه
كُفْلَامٌ فِي عَلَامُ زَيْدٌ فَإِنَّ جَمْعَ ذَلِكَ مِنْ قِبَلِ التَّبْيِيحَاتِ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ الَّذِي لَمْ يُشْهِ
غلام په غلام زید ترکیب کې ځکه چې دا ټول د قبیلې د مبنیانو نه دي په نزد د مصنف هغه چې مشابه نه وي
أَيُّ لَمْ يُنَاسِبْ مُنَاسَبَةً مُؤَثَّرَةً فِي مَنَعِ الْإِعْوَاجِ.
یعنې چې مناسب نه وي په مناسبت مؤثره سره په منع دا عراب کې

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د اسم معرب تعریف کوي

اغراض د جامی: قال المعرب المركب الذي لم يشبهه مبني الاصل: په دې عبارت سره شارح د معرب تعریف کوي چې معرب هغه ته وايي چې مرکب وي او د مبنی الاصل سره مشابهت نه لري نو د معرب په تعریف کې دوه قیدونو لږول ضروري دي ۱: چې دابه مرکب مع الغیر وي ۲: دابه د مبنی الاصل سره مشابهت نه لري او یو دریم قید شارح لږولې دي چې ترکیباً یتحقق معه عامله، چې دابه مرکب مع الغیر وي په داسې ترکیب کې چې ددې سره ددې عامل هم موجود وي

الذی هو قسم من الاسم: په دې عبارت سره شارح د یو سوال مقدر جواب ورکوي

سوال: ستا د معرب تعریف جامع نه شو خپل افرادو لږد ځکه چې فعل مضارع هم معرب دی خو ستا تعریف په هغې صادق رانغلو

جواب: شارح جواب ورکړو په الذی هو قسم من الاسم سره چې تعریف د مطلق معرب نه دی، بلکې د معرب اسمي دی لهدا که چیرته په فعل مضارع نه صادقېږي نو مه دې صادقېږي ځکه چې فعل مضارع خو دسره د معرب فرد نه دي

ای الاسم الذی رکب مع غیره: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا چې د معرب کوم تعریف کړې دی نو هغه مانع نه دی د دخول د غیر نه ځکه چې ست تعریف په ضرب زید او اضرپ زید او من البصره مثالونو کې په ضرب، اضرپ او لفظ د من باندې صادق راځي، ځکه چې دا درې واړه مرکب هم دي او دمبني الاصل سره مشابهت هم نه لري، ځکه چې دا خو په خپله مبني الاصل دي که چېرته دا د مبني الاصل سره مشابهت لري نو لازم به راشي مشابهت د شی بنفسه او دا خو باطل دی؟

جواب: شارح ای الاسم وویل نو په دې سره یې جواب ورکړو، چې زموږ مراد د مرکب نه اسم مرکب دی، یعنې په محدود او حد دواړو کې د اسم قید ملحوظ دی اسم معرب او اسم مرکب مراد دی نو داسوال دفع شو ځکه چې په دې کې ضرب، اضرپ او من فعل او حرف دی اسم نه دی.

ترکیباً یتحقق معه عامله: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا د معرب تعریف مانع نه دی د دخول د غیر نه، ځکه چې غلام زید (بسکون المیم) په دې تعریف باندې صادق راځي او دامرکب مع الغیر هم دی او دمبني الاصل سره مشابه هم نه دی.

جواب: د دې جواب علامه هندي ورکړې ده چې د مرکب مع الغیر نه مراد عامل دی او دلته په غلام زید کې زید عامل نه دی، لیکن دا جواب کمزوری دی او شارح ددې جواب په ترکیباً یتحقق معه عامله سره ورکړو، چې خلاصه یې داده چې د ترکیب نه مراد داسې ترکیب دی، چې عامل هم په هغې کې متحقق وي برابره خبره ده که هغه غیر عامل وي او یا بل څه وي اوس په غلام زید کې خو زید معرب دی، ځکه هغه مرکب مع الغیر دی او غلام په دې کې عامل هم دی، خو غلام معرب نه دی ځکه چې هغه اگر که مرکب مع الغیر وي، خو ددې عامل دندنه متحقق نه

دی. خو که چېرته وویلې شي جامي غلام زید نو اوس غلام هم معرب کیږي

مَنْبِيُّ الْأَصْلِ أَيْ الْمَنْبِيُّ الَّذِي هُوَ الْأَصْلُ فِي الْبِنَاءِ فَلِإِضَافَةِ بَيَانِيَّةٍ وَ هُوَ الْمَاضِي وَ الْأَمْرُ
مبني الاصل دي يعني هغه اسم مبني چې هغه اصل وي په بنا. کې پس اضافت بيانيه هغه ماضي ده امر دي په
بَغْيَرِ اللَّامِ وَ الْخَوَافِ وَ يَهَذَا الْقَيْدِ خَرَجَ مِثْلُ هَؤُلَاءِ فِي مِثْلِ قَامَ هَؤُلَاءِ لِيَكُونِي مُشَابِهًا
غير د لام نه او د حرف نه او په دې قيد سره خارج شو په مثل د هؤلاه په قام هؤلاه تركيب کې خكه چې دا مشابه
لِئَمْنِي الْأَصْلِي كَمَا سَيَجِيءُ فِي بَابِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

دي دمبى اصل سره چې رابيه شي په باب دمبني کې ان شاء الله

اغراض د جامي: فالإضافة بيانية؛ په دې عبارت سره شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکوي

سوال: مبني مضاف دى او الاصل مضاف اليه دى او په مضاف او مضاف اليه کې مغايرت
وي او دلته مغايرت نشته دى. بلكې اتحاد ددې چې مبني دى او هغه اصل دى او چې كوم
اصل دى هغه مبني دى لكه فعل ماضي مبني هم دى او اصل هم دى

جواب: شارح ددې جواب ورکړى دى چې دا سوال په غلط فهمي باندې مبني دى چې تا د
مبني الاصل اضافت لره اضافت لامبي اخيستی دى او دا اضافت بياني دي معنى داده چې نه
مشابه وي د معنى سره هغه معنى چې اصل ده په بنا. کې او مغايرت خو په اضاف لامبي کې
وي او اضافت بياني دمضاف او مضاف اليه په مينځ کې نسبت د عموم و خصوص من وجه
وي هلته درې مادي وي يوه ماده اجتماعي لكه فعل ماضي امر حاضر جمله حروف دا درې
واړه مبني هم دي او اصل هم دي او ماده افتراقي لكه قام زید کې كوم چې لفظ دزيد دى دا
اصل دى د معرب كيدلو د وجې نه مگر مبني نه دى. دوهمه ماده د افتراق اسماء اشارات
وغيره مبني خودى مگر اصل نه دى

إِعْلَمْ أَنَّ صَاحِبَ الْكُتُبِ جَعَلَ الْأَسْمَاءَ الْمُعْدَوْدَةَ الْعَرَبِيَّةَ عَنِ الْمُشَابَهَةِ الْمَذْكُورَةِ مُعَرَّبَةً وَ لَيْسَ
پوه شه چې صاحب دكشاف گر خولي اسماء، معدوده كوم چې خالي وي د مشابهت مذكورونه معرب او نشته
الْوَضْعُ فِي الْمُعَرَّبِ الَّذِي هُوَ اسْمٌ مَفْعُولٌ مِنْ قَوْلِكَ أَعْرَبْتُ فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَخْصُلُ إِلَّا
نزاع په هغه معرب کې چې هغه اسم مفعول وي په دې قول ستا کې چې اعربت خكه چې دا نه حاصليري مگر په
بِأَجْزَاءِ الْإِعْرَابِ عَلَى آخِرِ الْكَلِمَةِ بَعْدَ التَّوَكُّيْفِ بَلْ فِي الْمُعَرَّبِ إِضْطِلَاحًا قَاعَتِي الْعَلَمَةِ
اجزاء، داعراب په آخر دكلمې وروستو دتركيب نه بلكې نزاع په معرب اصطلاحې کې ده پس غوره كړې علامه

مُجَرَّدُ الصَّلَاحِيَّةِ لِاسْتِحْقَاقِ الْإِعْرَابِ بَعْدَ التَّرْكِيبِ وَهُوَ الْقَاهِرُ مِنْ كَلَامِ الْإِمَامِ عَبْدِ الْقَاهِرِ

ز محشري مجرد صلاحيت دپاره داستحقاق دا عراب وروستو دتركيب نه اودا ظاهر يږي دکلام دامام عبد القاهر

وَاعْتَبَرَ الْمُصَنِّفُ مَسْعَ الصَّلَاحِيَّةِ حُصُولَ الْإِسْتِحْقَاقِ بِالْفِعْلِ وَ لِهَذَا أَخَذَ

نه اومعتبر کړي مصنف سره دصلاحيت دحصول داستحقاق بالفعل نه ددې وجې نه غوره کړي دي مصنف

التَّرْكِيبِ فِي تَعْرِيفِهِ وَ أَمَّا وَجُودُ الْإِعْرَابِ بِالْفِعْلِ فِي كَوْنِ الْإِسْمِ مُعْرَبًا فَلَمْ

تركيب په تعريف دمعرب کې هر چې وجود دا عراب بالفعل دي په کيدلو داسم کې چې معرب وي پس نه دي

يُعْتَبَرُ أَخَذَ وَ لِذَلِكَ يُقَالُ لَمْ تُعْرَبِ الْكَلِمَةُ وَ هِيَ مُعْرَبَةٌ.

غوره کړي هېچا ددې وجې نه ويلې کيږي لم تعرب الکلمه وهي معربة

خلاصه دمتن : به دې عبارت سره په ماتن باندې د شوې سوال جواب ورکوي ، سوال وشو

چې کافيه ماخوډ دي دمفصل نه اوصاحب دمفصل دمعرب په تعريف کې دمرکب قيد نه دي

ذکر کړي

اغراض دجامي : اعلم ان صاحب الکشاف : په دې اعلم سره شارح په ماتن باندې د وارد

شوې سوال جواب ورکوي

سوال : کافيه ماخوډه دمفصل نه اوصاحب دمفصل دمعرب په تعريف کې دمرکب قيد نه

دی ذکر کړی او د کافيې والاد مرکب قيد ذکر کړې او د صاحب مفصل مخالفت يې ولي

وکړو؟

جواب : دا مخالفت په يو اصولي اختلاف باندې مبني دی په دې اختلاف باندې ځان داسې

پوهه کړی، چې په دومره خبره خود دواړه اتفاق دی، چې د يو معرب د لغوي کېدلو لپاره په

دې باندې بالفعل اعراب او حرکت راتلو ضرورت وي د اعراب او د حرکت د راتلو نه بغير دي

اسم ته معرب لغوي نه شي ويلې .

والیه اشار الشارح بقوله وليس النزاع الخ : همدارنگې په دې خبره باندې هم اتفاق دی، چې د يو

معرب اصطلاحي کېدلو لپاره په دې باندې بالفعل اعراب او د حرکت راتلل څه ضروري نه ده

ددې وجې نه که چيرته يو سړی د عبارت او کلام په وخت کې يو اسم معرب لره موقوف ووايي

او په ده باندې حرکت ونه وایي لکه ووايي چې جاء في زيد (بسکون الدال)، نو ددې په باره کې

ويلې شي چې لم تعرب الکلمه وهي معربة يعنی تا کلمې لره اعراب ور نه کړل او حال دا دی چې

هغه خو معرب دی نو په لم تعرب کې د اعراب نفي هم کولې شي او په وهي معربة کې د معرب

اصطلاحی اثبات او اقرار هم کولی شي نوښته ولگیده چې د معرب اصطلاحی لپاره بالفعل اعراب او حرکت راوړل د چا په نزد هم ضروري نه دي نو په دې دواړو خبرو باندې اتفاق دی، البته اختلاف په دې خبره کې دی چې د اسم د معرب اصطلاحی کېدلو لپاره محض صلاحیت د اعراب کافي دی یا بالفعل د اعراب التحاق هم ضروري دی

د یو سوال جواب :

وَ إِنَّمَا عَدَلَ الْمُصَنِّفَ عَنَّا هُوَ الشُّهُورُ عِنْدَ الْمُجْمُوعِ مِنْ أَنَّ الْمُعْرَبَ مَا
 او بېشکه عدول کړي مصنف رحمه الله د هغه څه نه چې مشهور دي په نزد د جمهورو چې معرب هغه دي چې
 اختلف آخره باختلاف العوامل لِأَنَّ الغرض مِنَ التَّوْبِينِ عِلْمُ النَّحْوِ أَنْ يُعْرَفَ
 مختلف کېږي آخره هغې په اختلاف د عواملو څکه چې غرض د تدوین د علم نحوي نه دادي چې وپېژندلې شي
 بِهِ أَحْوَالٌ أَوْ آخِرُ الْكَلِمَةِ فِي التَّوْكِيفِ مَنْ لَمْ يَتَكَلَّفْ لَفْظَ الْعَرَبِ وَ لَمْ يُعْرَفْ
 په دې سره احوال داخر د کلمو په ترکیب کې چا چې تلاش نه دي کړي د لغت د عربو او نه یې دي پېژندلې
 أَحْكَامَهَا بِالسَّمْعِ مِنْهُمْ فَإِنَّ الْعَارِضَ بِأَحْكَامِهَا كَذَلِكَ
 احکامات د ژبې د عربو په اوریدلو سره د هغوي نه څکه چې پېژندونکي د احکامو د ژبې د عربو همدارنگې
 مُسْتَفْعِي عَنِ النَّحْوِ وَلَا قَائِدَةً لَهُ مُعْتَذِرًا بِهَا فِي مَعْرِفَةِ أَصْطِلَاحَاتِهِمْ
 مستغني دي د نحوي نه او هیڅ فائده نشته دهغه دپاره چې دې اتکا وکړي په پېژندلو د اصطلاحاتو د عربو پس
 قَالِقُصُودُ مِنْ مَعْرِفَةِ الْمُعْرَبِ مَقْلًا أَنْ يُعْرَفَ أَنَّهُ مِنَّا يَخْتَلِفُ آخِرُهُ فِي كَلَامِهِمْ
 مقصود د پېژندلو د معرب نه مثلاً دادي چې وپېژندلې شي هغه څه چې مختلف کېږي آخر ددې په کلام د هغوي کې
 لِيَجْعَلَ آخِرُهُ مُتَغَلِّفًا لِيَتَأَنَّى كَلَامَهُمْ فَمَعْرِفَتُهُ مُتَقَدِّمَةٌ عَلَى
 چې وگرځوي آخر د معرب مختلف پس موافق شي د لغت د هغوي سره پس معرفت د معرب مخکې دي په
 مَعْرِفَةِ أَنَّهُ مِنَّا يَخْتَلِفُ آخِرُهُ قُلُوْ كَانَ مَعْرِفَتُهُ الشَّقْدِمَةُ حَاصِلَةٌ بِمَعْرِفَةِ
 معرفت د هغه څه چې سبب وي د اختلاف د آخر ددې پس که چیرته شو هغه معرفت متقدمه حاصل په معرفت
 هَذَا الْإِخْتِلَافِ وَ تَعْرِيفُهُ بِهِ وَجَبَ أَنْ يُعْرَفَ أَوَّلًا بِأَنَّهُ مِنَّا
 ددغه اختلاف باندې او پېژندل د معرب په دې اختلاف نو لازميږي چې ودي پېژندلې شي اول چې دا هغه څه دي
 يَخْتَلِفُ آخِرُهُ لِيُعْرَفَ أَنَّهُ مِنَّا يَخْتَلِفُ آخِرُهُ
 چې مختلف کېږي آخر ددې، ددې دپاره چې وپېژندلې شي چې دا قبيلې د هغه څه نه دي چې مختلف کېږي آخر
 قِيلَ لَمْ تَقْدُرْ الشَّيْءُ عَلَى نَفْسِهِ فَمَعْرِفَتُهُ أَنْ يُعْرَفَ أَوَّلًا بِمَعْرِفَةِ مَا
 یې پس لازم به شي تقدم د څیز په خپل نفس باندې پس مناسب دي چې وپېژندلې شي اول په غیر د هغه څه چې

عَرَفَهُ بِهِ الْجُمْهُورُ وَ يَجْعَلُ مَا عَرَفُوهُ بِهِ مِنْ جُمْلَةِ أَحْكَامِهِ

پیژندلې وي په هغې سره جمهورو او وګړو ځای شي هغه څه چې پیژندلې وي معرب لره د جملې د احکامو د

کما فَعَلَهُ الْمُصَنِّفُ .

هغې نه لکه د اکاډرکري مصنف

خلاصه د متن : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د یو سوال جواب کوي ، هغه سوال دادې

چې مصنف ولې د جمهورو علماو مخالفت وکړو چې تفصیل یې لاندې په شرحه کې ذکر دي

اغراض د جامي : والماعدا ل المصنف : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : دا دی چې جمهورو د معرب تعریف کړې دی ما اختلف آخره باختلاف العوامل مصنف د

جمهورو د تعریف نه عدول ولې وکړو ؟

جواب : شارح ددې جواب ورکړو چې د جمهورو تعریف د ور لره مستلزم وو او دور باطل دی

نو ددې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ خپل تعریف وکړو او د جمهورو تعریف یې پرېځودو د

جمهورو تعریف د ور لره څنګه مستلزم دی ددې د تفصیل دپاره درې مقدمې په ذهن کې ساتئ

اوله مقدمه دا چې د علم نحو د تدوین غرض دا دی چې کوم یو کس د لغت عرب تتبع او تالاش

هم نه وي کړی او د هغوی نه یې سماع هم نه وي کړي نو دې کس لره د کلمې د آخر حالاتو

معرفت حاصل شي او معرب هم د علم نحوې حصه ده ددې په معرفت او پیژندلو سره به هم دا

غرض او مقصد وي یعنې معرفت او پیژندل د حالات آخر .

دوهمه مقدمه دا چې غرض د هې دامؤخر وي د شی نه لکه د کت جوړېدو غرض په کت کې اوده

کیدل دي نو اوده کېدل وروستو وي د کت جوړېدو نه .

درېمه مقدمه دا چې د حد او تعریف معرفت دا مقدم وي د معرفت او د محدود د معرفت نه څکه

چې حد او تعریف موقوف علیه وي اود معرفت معرفت موقوف وي اوقانون دادې چې موقوف

علیه د موقوف نه مقدم وي .

په دې درې مقدماتو باندې د ځان پوهه کولو نه پس اوس په دې خبرې ځان پوهه کړئ، چې د

اولنۍ او دوهمې مقدمې تقاضا داده چې د آخر معرفت د معرب د معرفت نه مؤخر وي او د

معرب معرفت دا اختلاف آخر د معرفت نه مقدم وي او که چیرته د جمهورو وولات تعریف وکړې شي

نو د دریمې مقدمې تقاضا به داوي چې دا اختلاف آخر معرفت به مقدم وي د معرب د معرفت نه

چې ددې په نتیجه کې به دا اختلاف آخر معرفت په خپله دا اختلاف آخر د معرفت نه مقدم وي نو

لازم به شي تقدم الشيء على نفسه او دا باطل دی لهذا مناسب داده چې تعريف دي د مصنف والا وکړي شي او د جمهورو تعريف دي د معرب د احکامو نه د کړخولي شي

د معرب حکم :

وَحُكْمُهُ أَنِّي مِنْ جُنْكَهٖ أَحْكَامِ الْمُعْرَبِ وَ أَكَاوِهُ الْمُتَوَكِّفِ عَلَيْهِ مِنْ حَيْثُ هُوَ مُعْرَبٌ أَنْ
 او حکم ددي يعني د جملې د احکامو د معرب نه او د آثار مرتبو د معرب نه ددي حيثيت نه چې معرب دي چې
 يَخْتَلِفُ آخِرُهُ أَيْ الْحَرْفُ الَّذِي هُوَ آخِرُ الْمُعْرَبِ ذَاتًا بِأَن يَتَّكَدَلْ حَرْفٌ بِحَرْفٍ آخَرَ
 مختلف کيږي آخر د هغې يعني هغه حرف چې هغه آخر د معرب دي ذاتا چې بدلېږي به حرف په حرف آخر د هغې
 حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا إِذَا كَانَ إِعْرَابُهُ بِالْحَرْفِ أَوْ صِفَةً بِأَن يَتَّكَدَلْ صِفَةً
 سره حقيقتا او يا حکما چې کله اعراب د هغې په حرف سره وي يا صفتا په داسې شان چې بدليږي به صفت
 بِصِفَةٍ أُخْرَى حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا إِذَا كَانَ إِعْرَابُهُ بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ
 د هغې په صفت آخر سره حقيقتا او يا حکما چې کله وي اعراب د هغې په حرکت سره به اختلاف د عواملو سره
 أَنِّي بِسَبَبِ إِخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ الدَّاخِلَةِ عَلَيْهِ فِي الْعَمَلِ بِأَن يَتَّكَدَلْ
 يعني په سبب د اختلاف د عواملو چې کوم داخليږي په دي باندې په عمل کې به داسې شان چې عمل به کوي
 بَعْضُ مِثْلِهَا خِلَافٌ مَا يَعْمَلُ الْبَعْضُ الْآخَرُ وَ إِنَّمَا خَصَصْنَا إِخْتِلَافَهَا بِكَوْنِ فِي الْعَمَلِ
 بعضي د هغې نه مخالف د عمل د بعضي نورو او خاص کړو مونږ اختلاف د عواملو په کيدلو ددي په عمل کې
 لِقَوْلِهِ يَتَّقِصُّ بِمِثْلِ قَوْلِنَا أَنَّ زَيْدًا مَضْرُوبٌ وَ إِنِّي مَضْرُوبٌ زَيْدًا فَإِنَّ
 ددي د پاره چې منقوض نه شي په مثل ددي قول زموږ چې ان زيد مضروب واني ضربيت زيدا واني ضارب زيدا خکه
 الْعَوَامِلُ فِي زَيْدًا فِي هَذَا الشُّوْرِ مُتَّكِفٌ بِالْإِسْمِيَّةِ وَ الْفِعْلِيَّةِ وَ الْحَرْفِيَّةِ مَعَ أَنَّ آخِرَ
 چې عامل په زيدا په دغه صورتونو کې مختلف دي په اسميت او فعليت او حرفيت سره. سره ددي نه چې آخر د
 الْمُعْرَبِ لَمْ يَخْتَلَفْ بِاخْتِلَافِهِ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا لِحُصْبِ عَلَى التَّمْيِيزِ أَنِّي يَخْتَلِفُ
 معرب نه دي مختلف شوې په اختلاف د عواملو سره لفظاً او تقديراً منصوب دي بڼه بر تميز يعني مختلف کيږي
 لَفْظًا آخِرُهُ أَوْ تَقْدِيرُهُ أَوْ عَلَى الْمُضَدَّرِيَّةِ أَنِّي يَخْتَلِفُ إِخْتِلَافٌ لَفْظِي أَوْ تَقْدِيرِي
 به لفظ آخر د هغې بڼه بر تقدير، يا بڼه بر مصدریت يعني چې مختلف کيږي به اختلاف لفظي او يا تدريري او
 الإِخْتِلَافُ لَفْظًا كَمَا فِي قَوْلِهِ جَاءَنِي زَيْدٌ وَ رَأَيْتُ زَيْدًا وَ مَرَرْتُ بِزَيْدٍ وَ تَقْدِيرًا كَمَا فِي قَوْلِهِ جَاءَنِي لَقَدْ
 اختلاف لفظي په دي قول ستا کې جاءني زيد ورايت زيدا ومرت بزيدا او تقدير ي په دي قول ستا کې جاءني لَقَدْ
 وَ رَأَيْتُ لَقَدْ وَ مَرَرْتُ بِلَقَدْ فَإِنَّ أَصْلَهُ لَقَدْ وَ فُلْكَأً وَ لَقَدْ إِنْ لَقَبْتُ الْبَاءَ أَيْلًا فَصَارَ الإِعْرَابُ تَقْدِيرِيًّا وَ
 رَأَيْتُ لَقَدْ وَ مَرَرْتُ بِلَقَدْ خکه چې اصل ددي لقي وفتياقي بدله شو يا په الف سره نو وگرځيده اعراب تدريري او

الْإِخْتِلَافُ اللفظي وَ التَّقْدِيرِيُّ أَعْمُ مِنْ أَنْ يَكُونَ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا كَمَا أَهَرُونَا إِلَيْهِ
 اختلاف لفظي او تقديري عام دي ددي نه چې وي حقيقتا او يا حكما لكه څنگه چې اشاره كړې مونږ هغې ته
 يَئَلَّا يَنْتَقِصَ بِهِ مِثْلُ قَوْلِنَا رَأَيْتُ أَخَصَدَ مَرُوثَ بِأَخَصَدَ وَ قَوْلِنَا رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ وَ مَرُوثَ
 ددې خكه چې منقوض شي په مثلاً ددې قول زموږ رآيت احمد مررت بأحمد او دا قول زموږ رآيت مسلمين و مررت
 بِمُسْلِمِينَ مَثْنًى أَوْ مَجْنُوعاً فَإِنَّهُ قَدْ اخْتَلَفَ الْعَوَامِلُ فِيهِ وَ لَا إِخْتِلَافَ فِي آخِرِ
 بمسلمين چې تشبيه وي او يا جمع وي خكه چې مختلف شو عوامل په دې كې او اختلاف نه ليدل كيږي په آخر د
 أَخَصَدَ حَقِيقَةً بَلْ حُكْمًا فَإِنْ فَتَحَهُ أَخَصَدَ بَعْدَ النَّاصِبِ عَلَامَةُ النَّصْبِ وَ بَعْدَ
 احمد كې حقيقتاً بلكه حكماً دي خكه چې فتحه د احمد وروستو د عامل ناصبه نه علامه د نصب ده او وروستو د
 الْحَازِمِ عَلَامَةُ الْحَزْرِ وَ كَذَا الْحَالُ فِي التَّكْثِيرِ وَ الْجَمْعِ فَأَخِرُ الْمُعَرَّبِ فِي هَذِهِ الصُّورِ يَخْتَلِفُ
 عامل جاره نه علامه دجرده همدارنگې حال دي په تشبيه او جمع كې نو آخر د معرب په دې صورتونو كې مختلف
 بِإِخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ حُكْمًا لَا حَقِيقَةً.
 كيږي په اختلاف د عواملو سره حكمانه حقيقتاً

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره صاحب دكافيې د معرب حكم بيانوي د معرب حكم دا
 دی، چې د معرب آخر په اختلاف د عواملو سره مختلف كيږي بيا ددې اختلاف اجمالاً شپږ
 صورتونه جوړېږي. په درې تعميمونو سره:

اولنی تعميم دا چې هغه اختلاف به ذاتاً وي يا صفتاً اختلاف ذاتاً وي يعنې حرف د حرف سره
 بدل شي او اختلاف صفتاً وي يعنې حرکت د حرکت سره بدل شي.

دوهم تعميم دا چې لفظاً ري. تقدير اختلاف لفظاً هغه ته وايي چې د هغې تلفظ كيدې شي
 او اختلاف تقديرأ هغه ته وايي چې د هغې تلفظ نه شي كيدې.

درېم تعميم دا چې حقيقه وي يا حكماً، حقيقه وي يعنې په درې واړو حالتونو كې اختلاف
 واقع وي اختلاف حكماً وي يعنې په بعضو حالتونو كې اختلاف واقع وي.

نو ددې درې واړو تعميمونو د وجهې نه په اجمالي طريقې سره خو شپږ صورتونه جوړېږي، خو
 په تفصيلي طريقې سره اته صورتونه جوړېږي، ځكه چې اصل تقسيم د اعراب اختلاف د ذاتاً
 او صفتاً طرف ته كيږي بيا د هر يو سره لفظاً او تقديرأ حقيقه او حكماً لږولې شي، نو ټول اته
 قسمونه جوړېږي چې مثالونه يې په لاندې ډول دي:

۱: اختلافي ذاتي لفظي حقيقي جام في ابوك، رايث اباك، مررت بابيك

۲: اختلاف ذاتي لفظي حكمي جام في مسلمان، ورايث مسلمين، و مررت بمسلمين.

- ۳ اختلاف ذاتي تقديرې حقيقي لکه جامني ابوالقوم، رأيت ابوالقوم، مررت بآبي القوم
- ۴ اختلاف ذاتي تقديرې حکمي، جامني مسلمي ورايت مسلمي، مررت بيسلمی
- ۵ اختلاف صفتي لفظي حقيقي، جامني زيد، رايت زيد و مررت بزيد
- ۶ اختلاف صفتي لفظي حکمي، جامني احمد ورايت احمد و مررت باحمد
- ۷ اختلاف صفتي تقديرې حقيقي، جامني فقي رأيت فقي و مررت بفقي
- ۸ اختلاف صفتي تقديرې حکمي، جامني موسى ورايت موسى و مررت بموسی.

اغراض د جامي: و حکمه: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: د حکم اضافت ضمير طرف ته صحيح نه دی، ځکه چې ضمير واپس کېږي د معرب طرف ته او د حکم معنی ده اثر نو دا اختلاف د عامل اثر وي نه د معرب نو د معرب طرف ته دې لره ولې مضاف کړو؟

جواب: شارح ددې دوه جوابونه ورکړي دي:

اول جواب: چې دا اضافت بتقدير اللام دی ای حکم له يعنې حکم د عامل چې ثابتېږي، په واسطې د معرب سره.

دوهم جواب: بعضو دا جواب ورکړې دې چې دا اضافت د ادنی ملايست د وجې نه دی، ځکه چې په عامل او معمول کې شدت اتصال وي نو د ادنی ملايست د وجې نه اضافت يې معرب طرف ته وکړو

ای من جمله احکام المعرب: په دې عبارت سره شارح د يو سوال مقدر جواب ورکوي:

سوال: چې تا د معرب کوم حکم اختلاف والا بيان کړو دا جامع نه دی، خپل ټول افرادو لره ځکه چې کله د اسماء معدوده نه يو اسم واخلې ابتداء اود عامل سره يې يوځای کړې، نو هلته د اسم معرب په آخر کې په اولني ځل اعراب راځي، چې هغې ته حدوث اعراب ویلی کېږي. اختلاف آخر خو هلته موجود نه وي، لکه په جامني زيد کې زيد معرب خو دی خو ددې په آخر کې اختلاف نشته دی، بلکې حدوث د اعرابو شوې دی د جامني د راتلو د وجې نه او د جامني نه پس چې کله رأيت پرې داخل کړې او رايت زیداً ووايي نو بيا به د اختلاف آخر حکم موجوېږي، نو د اختلاف آخر والا حکم جامع نه شو کله موندلی کېږي، او کله نه موندلی کېږي.

جواب: شارح د دې جواب ورکړې دی په من جمله احکام المعرب سره یعنې د معرب خو احکام ډیر دي حدوث اعراب هم د معرب حکم دی اختلاف آخر هم د معرب حکم دی په دې احکام کثیرو کې مونږ صرف یو حکم بیان کړي د اختلاف آخر والا مونږه دا دعوی په هغه وخت کې کړي ده، چې صرف دا یو حکم دی د معرب زیات نه زیات ته صرف دومره ویلې شي چې کوم حکم مونږ بیان کړی دی، هغه د معرب خاصه شامله نه ده، بلکې غیر شامله ده په بعضې افرادو کې موندلی کیږي، او په بعضو کې نه موندلی کیږي.

والاثر المتربة عليه: په دې عبارت کې شارح د حکم معنی بیان فرمایي ځکه چې د حکم متعدد معاني راځي ۱ اثر مرتب علی الشيء ۲ خطاب الله تعالی بأفعال المكلفین ۳ اسناد امر الی امر آخر ایجاباً او سلماً ۴ وقوع النسبة وعدم وقوعها، په دې مقام کې اوله معنی مراد ده باقي معناگانې دلته بدها ته نه شي جوړیدای

من حیث هو معرب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: حکم د اختلاف آخر والاخو د معرب په یو فرد هم صادق نه راځي، ځکه چې فاعل معرب دی ددې حکم دی مرفوع کیدل او مفعول معرب دی، ددې حکم دی منصوب کیدل مضاف الیه معرب وي او: دې حکم دی مجرور کیدل د چا حکم آخر لره مختلف کیدل نه دي، نو تا څنگه حکم وکړو چې په یو معرب کې هم نه شي موندلې.

جواب: شارح ددې جواب ورکړو، چې دا اختلاف آخر والا حکم معرب دی ددې حیثیت نه چې هغه معرب دی من حیث هو معرب، لامن حیث انه فاعل او مفعول تا چې کوم د فاعل حکم یعنې مرفوع کیدل او د مفعول منصوب کیدل او د مضاف الیه مجرور کیدل، بیان کړي دي هغه ددې احکام دي من حیث انه فاعل او مفعول او مضاف الیه لامن حیث انه معرب، نو هغه ددې احکام خاصه ده د معرب کېدو د حیثیت نه ددې مشترکه حکم اختلاف آخر والا هم دی.

ای الحرف الذی هو آخر المعرب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: سوال دا دی چې تشبیه او جمع معرب دی خو د مختلف عوامل په راتلو سره ددې آخر همیشه یو شان وي تبدیلی په کې نه راځي، لکه جامن مسلمان ورأیت مسلمان ومرت بمسلمان او اوس د تشبیه آخري حرف نون مکسوره دی هغه په درې واړو حالاتو کې یو شان موجود دی او دا حال د جمع هم دی.

جواب: شارح ددې جواب ورکړې دي. زموږ مراد دادې چې اختلاف به د معرب په آخر کې واقع کېږي، په تشبیه او جموع کې نون مستقله کلمه وي، چې د تنوین عوض جوړېږي، د معرب آخر خو ددې نون نه مخکې وي چې تبدیلیږي.

ذاتاً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: په جام فی زید، رأیت زیداً و مررت بزید کې د معرب آخري حرف دال دی او هغه خوبدل نه شو او زید معرب هم دی. او عوامل هم مختلف دي؟

جواب: چې زموږ مراد د آخر مختلف کیدو نه عام دی ذاتاً مختلف وي او که صفتاً د ذاتاً نه مراد دادی چې حرف د حرف سره بدل شي نو دا اعراب به بالحرف وي صفتاً مراد دی چې حرکت د حرکت سره بدل شي د اعراب بالحرکت وي لکه جام فی زید کې حرکت د حرکت سره بدل شوی دی، نو په دې کې اختلاف صفتاً دی.

سبب اختلاف العوامل الداخلة عليه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې موږ به تاته وښایو چې ستا د معرب دا حکم په مبني کې هم موندلی کېږي، لکه جام فی زید ته ویونکی ته به بعضې وختونو کې ویلی کېږي، مَن (بضم النون) رأیت زیداً ویونکی ته ویلی کېږي، مَن (بفتح النون) مررت بزید ویونکی ته ویلی کېږي، مَن (بکسر النون) نو من مبني دی او ددې آخر بدلیږي؟

جواب: زموږ د اختلاف د آخر نه مراد هغه اختلاف دی، چې د هغه سبب د مختلف عوامل دخول وي په خپل معرب باندې او د من آخر د عواملو د اختلاف د وجې نه حذف شوی نه دی، بلکې د زید د حرکت د مناسبت د وجې نه مختلف کېږي.

فی العمل: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: موږ به تاته وښایو چې د عواملو اختلاف موندلی کېږي، خو د معرب آخر مختلف شوې نه وي لکه اَنْ زیداً هَارِبٌ، اِنِ هَارِبٌ زیداً، اِنِ هَارِبٌ زیداً، اوس په دې دریو واړو مثالونو کې زید معرب دی او منسوب هم دی خو په اولني مثال کې ددې عامل ان هرب دی په دویم مثال کې هرب فعل دی په دریم مثال کې هارب اسم دی نو عوامل خو مختلف شو، خو د معرب آخر په درې بڼه مثالونو کې منسوب دی؟

جواب: شارح جواب ورکړی فی العمل اختلاف د عواملو مرادنه دی چې ددې ذات به مختلف

وي د اسمیت فعلیت او حرفیت په اعتبار سره بلکې د اختلاف د عواملو نه مراد دادی چې ددې عمل مختلف وي که یو رافع وي، نو دوهم به ناصب وي او دریم به جار وي په مذکوره مثالونو کې درې واړه عوامل ناصب دي، نو په عمل کې مختلف نه دي ددې وجې نه د معرب آخر نه شو.

نصب علی التمییز: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: لفظاً او تقدیراً یې منصوب ذکر کړې دی دې لره منصوب ویل صحیح نه دي، ځکه چې په نصب کې دوه احتماله دي یا به تمیز وي یا به مفعول مطلق خو دواړه احتمالونه صحیح نه دي، تمیز جوړول دې لره ځکه صحیح نه دي، چې مییز عن النسبة معنی فاعل یا مفعول وي او دلته فاعل په آخر کې وي لفظاً او تقدیراً فاعل نه شي کیدې، ځکه چې د مختلف کېدو والا خو د معرب آخر وي نه لفظاً او تقدیراً او مفعول مطلق جوړول هم صحیح نه دي، ځکه چې ددې معنی او د مخکي فعل معنی خویوه نه ده.

جواب: شارح جواب ورکړو چې باب التأویل مفتوح یعنی دواړه جوړول صحیح دي، چې تمیز یې جوړ کړی، نو تقدیر د عبارت به یې داسې شي چې ان یختلف لفظ آخره او تقدیر نو دا به معنی فاعل جوړ شي او که چیرته مفعول مطلق یې جوړ کړي نو بیا دا عبارت د حذف د مضاف الیه د قبیلې نه دی په اصل کې ان یختلف اختلاف لفظ او تقدیر مضاف یې حذف کړو او مضاف الیه د دې قائم مقام جوړ کړه او اعراب یې ورلره د مضاف والا ورکړل نو دا به مفعول مطلق جوړ شي.

د یو سوال جواب:

فَإِنْ فَلَمْ لَا يَتَحَقَّقُ الْإِخْتِلَافُ لَا فِي آخِرِ الْمُعْرَبِ وَلَا فِي الْعَوَامِلِ إِذَا رُكِبَ
که نه سوال وکړي چې محقق نه شو اختلاف نه په آخر د معرب کې او نه په عواملو کې چې کله مرکب شي
بَعْضُ الْأَسْمَاءِ الْمُعْدُوَّةِ الْقَوْرِ الْمُشَابِهَةِ لِتَبْنِي الْأَوَّلِ مَعَ عَامِلِهِ ابْتِدَاءً أَنْ لَا يَتَوَكَّفَ
بعضي اسماء معدوده چې غیر مشابه وي د مبني اصل سره، سره د عامل نه ابتداء، ځکه چې نه مرتب کېږي په
عَلَيْهِ الْإِخْتِلَافُ الْإِعْرَابُ بَلْ هُنَاكَ حُدُوثُ الْإِعْرَابِ بِدُخُولِ الْعَامِلِ فَلَمْ هَذَا حُكْمُ آخِرٍ مِنْ
لغوي باندې اختلاف د اعراب بلکې هلته حدوث د اعراب وي په دخول د عامل سره مونږ وایو دا حکم د آخر د
أَحْكَامِ الْمُعْرَبِ وَالْإِخْتِلَافُ حُكْمُ آخِرٍ فَلَمْ لَمْ يَدْخُلْ أَحَدُ الْحُكْمَيْنِ فِي الْآخِرِ لَا فَسَادَ فِيهِ
احکامو د معرب دي او اختلاف حکم آخر دي که چیرته داخل نه شي یو د حکمینو نه په بل کې فساد نشته په دې

فَإِنَّ الْمُعَرَّبَ أَحْكَامًا كَثِيرَةً لَمْ يَذْكُرْهُ هَهُنَا هَذَا الْحُكْمُ أَيْضاً مِنْ هَذَا الْقَبِيلِ
 کې څکه چې د معرب د پاره ډیر احکام دي چې نه دي ذکر شوي دلته پس دا حکم هم د قبیلې د همدې احکامو نه
 عَاقِبَةُ الْأَمْرِ أَنَّ هَذَا الْحُكْمَ لَا يَكُونُ مِنْ خَوَاصِهِ الشَّامِلَةِ لِلْإِعْرَابِ مَا آتَى حَرْكُهُ أَوْ حَوَظُ
 دي نهاني امر چې دا حکم نه دي دهغه خواصو نه چې شامل دي معرب ته اعراب یعنې که حرکت وي او یا حرف
 إِنْ اخْتَلَفَ آخِرُهُ أَيْ آخِرُ الْمُعَرَّبِ مِنْ حَيْثُ هُوَ مُعَرَّبٌ ذَاتًا أَوْ صِفَةً بِهِ أَيْ يَتَلَكَّ الْحَرْكَةُ أَوْ
 وي که چېرته مختلف شي آخر د اسم معرب د حیثیت ددې نه چې دا معرب دي ذاتاً او یا صفت په دغه حرکت او
 الْحَرْزِ، وَ جِئْنَا بِمَا يُؤَدُّهُ الْخَرْجُ أَوْ الْحَرْزُ لَا يَرُدُّ النَّقْصُ بِالْعَامِلِ أَوْ
 یا حرف سره دا هله چې مراد شي په ماموصولې سره حرکت او یا حرف نو نه واردیږي نقص په عامل سره او یا په
 النِّقْصِ الْمُقْتَضَى وَ لَوْ أَلْقَيْتَ عَلَى عُمُومِهَا حَرْجاً بِالسَّبَبِيَّةِ الْمُفْهُومَةِ
 معنی مقتضي سره پس که چېرته باقي پاتې شي په خپل عموم باندې پس خارج به شي په سببیت مفهومې سره
 مِنْ قَوْلِهِ بِهِ فَإِنَّ الْمُتَبَادِرَ مِنَ السَّبَبِ هُوَ السَّبَبُ الْقَرِيبُ وَالْعَامِلُ وَالْمُقْتَضَى مِنَ الْأَسْبَابِ الْبَعِيدَةُ.
 ددې قول نه څکه چې متبادر د سبب نه هغه سبب قریبه دي او عامل او معنی مقتضي د اسبابو بېعیدو نه ده.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د یو سوال جواب ورکوي.

اغراض د جامي: لا یتحقق الاختلاف لاني آخر المعرب ولا الخ: په دې عبارت سره شارح د یو

سوال مقدر جواب ورکوي.

سوال: چې تا د معرب کوم حکم اختلاف والا بیان کړو دا جامع نه دی، خپل ټول افرادو لره
 څکه چې کله د اسماء معدوم نه یو اسم واخلي ابتداءً اود عامل سره یې یوځای کړې، نو هلته
 د اسم معرب په آخر کې په اولني ځل اعراب راځي، چې هغې ته حدوث اعراب ویلي کېږي
 اختلاف آخر خو هلته موجود نه وي، لکه په جامه تي زید کې زید معرب خودی خو ددې په آخر
 کې اختلاف نشته دی، بلکې حدوث د اعرابو شوې دی د جامه تي د راتلو د وجې نه او د جامه تي نه
 پس چې کله رأیت پرې داخل کړې او رأیت زیداً ووايي نو بیا به د اختلاف آخر حکم موجودیږي.
 نو د اختلاف آخر والا حکم جامع نه شو کله موندلی کېږي، او کله نه موندلی کېږي

جواب: شارح د دې جواب ورکړې دی په من جمله احکام المعرب سره یعنې د معرب خو احکام
 ډیر دي حدوث اعراب هم د معرب حکم دی اختلاف آخر هم د معرب حکم دی په دې احکام
 کثیرو کې مونږ صرف یو حکم بیان کړي د اختلاف آخر والا مونږ به دا دعوی په هغه وخت کې
 کړي ده، چې صرف دا یو حکم دی د معرب زیت نه زیات ته صرف دومره ویلې شي چې کوم

حکم مونږ بیان کړی دی. هغه د معرب خاصه شامله نه ده، بلکې غیر شامله ده په بعضې افرادو کې موندلې کېږي، او په بعضو کې نه موندلې کېږي

ای آخر المعرب: په دې عبارت سره شارح په آخره کې د ضمیر مرجع متعین کوي چې د آخره ضمیر مرجع آخر المعرب دي

ای حرکت و حرف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: تاجې د اعراب کوم تعریف کړی دی هغه د دخول دغیر نه مانع نه دی په عامل او معنی مقتضی للاعراب باندې ستا تعریف صادق راځي، ځکه چې ددې وجې نه هم د معرب آخر مختلف کېږي.

جواب: شارح ددې جواب په دې مذکوره عبارت کې ورکړی دی، چې د مانع مراد هې نه دی بلکې حرکت یا حرف دی.

سوال: بعضې عامل هم خو حرف وي لکه حروف مشبه بالفعل وغیره نو هغه به بیا هم داخليږي؟

جواب: حروف په دوه قسمه دي حروف مباني او حروف معاني حروف مباني هغه ته وايي چې د معانيو په مقابل کې وضع کړي وي او حروف معاني هغې ته وايي چې د هغې نه کلمات جوړ شوي وي په دې مقام کې د حرف نه مراد زمونږ حروف مباني دي او عامل کوم چې حروف دي هغه د حروف معانيو نه وي.

دا جواب کمزوری دی ځکه چې د ما لفظ جنس دی په تعریف کې او د جنس مناسب شمول او عموم وي په دې کې تخصیص پیدا کولو سره چا لره خارجول مناسب نه وي، د دې وجې نه دوهم جواب بهتر دی هغه دا چې شارح د خپل قول ولو بقیة علی عمومها نه بیان کړی دی د دوهم جواب خلاصه داده، چې په به کې پاء د سببیت دپاره ده او د سبب نه مراد سبب قریبه دی نه سبب بعیده. ځکه چې المطلق اذا یطلق یزاد به الفرد الکامل ددې لپاره چې کله سبب وویلی شي نو ددې نه متبادر د فرد کامل سبب قریب اخیستلې شي، قریب هغه وي چې مفضی الی المسبب وي په غیر د واسطې نه، لکه اب للابن

نو د معرب په آخر کې چې کوم اختلاف وي ددې دپاره سبب قریب اعراب جوړېږي، عامل او معنی مقتضی د سبب بعید دپاره جوړېږي، ځکه چې عامل پیدا کوی اسناد لره او اسناد پیدا

کوي معنی مقتضى لره او معنی مقتضى پيدا کوي اعراب لره او اعراب پيدا کوي اختلاف آخر لره نو د عامل او اختلاف په مینځ کې درې واسطې شوي او معنی مقتضى او د اختلاف په مینځ کې يوه واسطه ده نو دا دواړه د اسباب بعيده نه شو، ځکه چې د اعراب او اختلاف په مینځ کې څه واسطه نشته دی، نو دا سبب قريب شو.

من حیث هو معرب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا د اعراب تعریف مانع نه دی د دخول د غیر نه دا په غلامی کې چې په میم باندې کومه کسره ده په هغې باندې هم د اعراب تعریف صادق راځي، ځکه چې دا په اصل کې غلام وو حرکت د کسری ددې په آخر کې اختلاف پيدا کړو.

جواب: دلته د حیثیت قید معتبر دی چې اعراب هغه څیز دی چې د هغې د وجې نه د معرب آخر مختلف وي ددې حیثیت نه چې هغه معرب دی او د غلامی په آخر کې حرکت د کسری چې کوم اختلاف پيدا کړی دی هغه ددې حیثیت نه دی چې دا به یاه د متکلم ما قبل جوړېږي نه ددې حیثیت نه چې هغه معرب دی.

ذاتاً و صفه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: په جام فی زید، رأیت زیداً ومرت یزید کې د معرب آخري حرف دال دی او هغه خو بدل نه شو او زید معرب هم دی، او عوامل هم مختلف دي؟

جواب: چې زمونې مراد د آخر مختلف کیدو نه عام دی ذاتاً مختلف وي او که صفتاً د ذاتاً نه مراد دادی چې حرف د حرف سره بدل شي نو دا اعراب به بالحرف وي صفتاً مراد دی چې حرکت د حرکت سره بدل شي د اعراب بالحرکت وي لکه جام فی زید کې حرکت د حرکت سره بدل شوی دی، نو په دې کې اختلاف صفتاً دی.

و يَقْتَدِ الْحَبِيبَةُ حَرْجَ حَرْكَةٍ لَعُو ظَلَامٍ لِأَنَّهُ مُعْرَبٌ عَلَى إِخْتِيَارِ الْمُصَنِّفِ لَكِنَّ
او په قید د حیثیت سره خارج شو حرکت په مثل د غلامی کې ځکه چې د معرب دي په اختیار د مصنف کې لیکن
إِلْتِلَافَ هَذَا الْحَرْكَةِ عَلَى آخِرِ الْمُعْرَبِ مِنْ حَيْثُ أَلَهُ مُعْرَبٌ بَلْ مِنْ حَيْثُ أَلَهُ
اختلاف ددې حرکت په آخر د معرب نه دي د حیثیت ددې نه چې دا اسم معرب دي بلکې ددې حیثیت نه چې
مَا قَبْلَ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ وَ يَهَذَا الْقَدَرِ ثُمَّ حُدَّ الْإِعْرَابُ جَمْعاً وَ مُعْماً لَكِنَّ
ما قبل ددې یاه متکلم ده او په همدې اندازه پوره شو تعریف د اعراب د حیثیت د جامعیت او مانعیت نه لیکن

المُصَنِّفُ أَرَادَ أَنْ يُنَبِّئَهُ عَلَى قَائِدَةٍ إِيْتِلَافٍ وَضَعَ الْإِعْرَابَ فَضَمَّ إِلَيْهِ
مصنف اراده وکړه چې خبردارې وکړي په یوې فاندې د اختلاف او وضعې د اعراب پس پیوسته یې کړو ددې
قَوْلُهُ لِيَذَلَّ عَلَى الْمَعْنَى الْمُتَعَوِّظَةِ عَلَيْهِ فَكَانَتْ أَرَادَ
سره دا قول لیدل علی المعانی چې دلالت وکړي په هغه معانیو چې پرلپسې راځي پس گویا چې ده اراده کړه مصنف
هَذَا التَّعْلِيَّ حَيْثُ قَالَ لَيْسَ هَذَا مِنْ كِتَابِ الْحَدِّ لَا أَنَّهُ خَارِجٌ عَنِ الْحَدِّ .
دامعنی په داسې شان چې وی ویل نه دي دا پوره تعریف اونه خارج د تعریف نه .

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه د قیودو فوائد بیانوي .

اغراض د جامي : وبقيد المعیثیه: په دې عبارت سره شارح د حیثیت د قید فائده بیانوي چې د حیثیت په قید سره حرکت خارج شو .

من حیث هو معرب : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : ستا د اعراب تعریف مانع نه دی د دخول د غیر نه دا په غلامی کې چې په میم باندې کومه کسره ده په هغې باندې هم د اعراب تعریف صادق راځي، ځکه چې دا په اصل کې غلام وو حرکت د کسری ددې په آخر کې اختلاف پیدا کړو .

جواب : دلته د حیثیت قید معتبر دی چې اعراب هغه څیز دی چې د هغې د وجې نه د معرب آخر مختلف وي ددې حیثیت نه چې هغه معرب دی او د غلامی په آخر کې حرکت د کسری چې کوم اختلاف پیدا کړی دی هغه ددې حیثیت نه دی چې دا به پام د متکلم ما قبل جوړېږي نه ددې حیثیت نه چې هغه معرب دی .

وبهذا القدر قد تم : ددې ځای نه تر لیدل علی الخ پورې شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : دا وارد شو چې د ماتن عبارت لیدل علی المعانی الخ سره چا لره خارجول مقصود دي، که چیرته چا لره خارجول مقصود وي، نو هغه دې بیان کړي او که چیرته چا لره یې خارجول مقصود نه وي نو بیا دا قید مستدرک او زائد دی، او بناء د متونو په اختصار وي .

جواب : ددې یو جواب علامه هندي ورکړی دی، چې ددې قید د اعراب د تعریف سره هیڅ تعلق نشته دی بلکې دا قید د تعریف نه خارج دی او دا جمله مستانفه ده .
دلته یو سوال راځي :

سوال : سوال دا دی چې ولې یې اعراب وضع نه کړو ؟

جواب: شارح ددې دوه جوابات ورکړي دي.

اول جواب: دادي چې وضع لیدل عل المعاني په دې احتمال کې لیدل به ظرف مستقر شي او متعلق به شي د وضع سره چې د فحوی د کلام نه په ذهن کې راځي قرینه په دې باندې داده چې په خپله مصنف د کافيې په شرح آملې کې ددې قید په باره کې ویلي دي: لیساً هذا من تمام العر بهر حال خلاصه د جواب داده، چې دا قید د اعراب د تعریف نه خارج دی او ظرف مستقر دی او متعلق دي تر وضع محذوف پورې.

دوهم جواب: دوهم جواب شارح ورکړې دی او د علامه هندي تر دېد یې کړې دی د شارح د جواب خلاصه داده، چې لیدل والا جمله د اعراب په تعریف کې داخل ده خارج نه ده او دا ظرف لغو جوړېږي متعلق دي تر اختلاف آخړه پورې، باقي پاتې شوستا دا سوال چې ددې نه چال وېستل مقصود دي، نو د هغې جواب دا دی چې په تعریف کې ذکر کړی شوي ټول په ټول قیودات احترازي نه دي بلکې قیودات اتفاقي هم دي، دې لره د تعریف په جامع کیدو او مانع کیدو کې هیڅ دخل نه وي، دا قاد اتفاقي دی احترازي نه دی ددې د ذکر کولو سره د وضع د اعراب د اختلاف په فائدي باندې تنبیه کول مقصود دي.

د علامه هندي د تردید خلاصه داده چې ستا په جواب کې انتهایي بُعد دی یو خو د تعریف سره متصل جملې د تعریف نه خارج کول بعیده ده بیا ددې نه ظرف مستقر جوړول هم بعید دي، ځکه چې اصل په ظرف کې ظرف لغوه ده نو دوه بعیدونه یو ځای شول نو د انتهایي درجې بُعد ترې نه جوړ شو باقي پاتې شو ستا استدلال د مصنف د قول لیساً هذا من تمام العدر ددې جواب دا دی، چې ددې مطلب هم دغه دی چې دې جملې لره د تعریف په جامع کیدو او مانع کیدو کې هیڅ دخل نشته دی څنګه چې من تمام العدر والا لفظ دلالت کوي ددې دا مطلب نه دی، چې د تعریف سره ددې بالکل تعلق نشته دی.

وَاللَّامُ فِي لَيْدَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَمْرِ خَارِجٍ عَنِ الْحَدِّ يُعْنَى وَطْئُ الْإِعْرَابِ الْقَهْوَرِ مِنْ قَهْوَى الْكَلَامِ قَلْبًا
 او لام په لیدل کې متعلق دي د امر خارج د تعریف نه یعنې وضع د اعراب چې فهمیږي د فحوی د کلام نه ځکه
 بَعِيدٌ عَنِ الْقَهْوَرِ غَايَةُ الْبُعْدِ قَالُوا فَيُو مُتَعَلِّقٌ بِقَوْلِهِ اِخْتَلَفَ آخِرُهُ
 چې دا بعیده ده د فیه نه په نهایت بعد سره پس لام په دې کې متعلق دي په دې قول سره چې مختلف کيږي آخر
 يُعْنَى اِخْتَلَفَ آخِرُهُ لَيْدَلٌ اِخْتِلَافٌ أَوْ مَا يُو اِخْتِلَافٌ عَلَى
 ددې یعنې مختلف دي آخر ددې د دې د باره چې دلالت وکړي اختلاف یا هغه چې قائم مقام د اختلاف وي په

الْمَعْنَى يُعْنَى الْفَاعِلِيَّةُ وَ الْمَفْعُولِيَّةُ وَ الْإِضَافَةُ الْمَعْتَوَرَةُ عَلَى صِيغَةِ اسْمِ الْفَاعِلِ عَلَيْهِ أَى
معانيو باندې يعنې په فاعليو او يا مفعوليو باندې او اضافت معتوره په صيغې د اسم فاعل په دې باندې يعنې
عَلَى الْمَعْرُوبِ مُتَعَلِّقٌ بِمَعْتَوَرَةٍ عَلَى تَضْمِينِ مِثْلِ مَعْنَى الْوُزُودِ أَوْ الْإِسْتِيْلَاءِ يُقَالُ إِعْتَوَزُوا
په معرب باندې متعلق دي په معتوره پورې سره دتضمين په مثل د معنى دورود يا د غلبې ويلي كيږي اعتوروا
الْفَتْحُ وَ تَعَاوَزُوهُ إِذَا تَدَاوَلُوهُ أَى أَخَذَ جَمَاعَةٌ وَاحِدَةً بَعْدَ وَاحِدَةٍ عَلَى سَبِيلِ التَّكَادُّبِ وَ
الشيء وتعاروه كله چې وارول راوړول شي يعنې واخيست يو جماعت وروستو دبل جماعت نه په طريقې دنمبر او
الْبَدِيلَةِ لَا عَلَى سَبِيلِ الْاجْتِمَاعِ فَإِذَا تَدَاوَلَتِ الْمَعْنَى الْمُتَضَمِّنَةُ لِلْإِعْرَابِ الْمَعْرُوبِ
بدليت سره نه په طريقې داجتماع سره پس هرکله چې متداولې شوي معنى مقتضي داعراب داسم معربه دپاره
مُتَعَارِفَةً مُتَّكَأَبَةً غَوًى مُجْتَمِعَةً لِيَضَافَهَا فَيَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ عَلَامَاتِهَا أَيْضاً كَذَلِكَ
پرلپسې چې غير مجتمع وي د وجې د ضديت د هغې نه پس مناسب دي چې شي علامت د هغې هم همدارنگې
فَوَقَعَ بِسَبَبِهَا اخْتِلَافٌ فِي آخِرِ الْمَعْرُوبِ فَوَضَعَ أَصْلُ الْإِعْرَابِ لِلذَّلَالَةِ عَلَى تِلْكَ الْمَعْنَى.
پس واقع شوپه سبب دا اختلاف په آخر دمعرب کې پس وضع شواصل اعراب دپاره ددلالت په دې معانيو باندې

خلاصه د متن : په دې عبارت سره صاحب کافيه په ليدل کې د لام وضاحت کوي .

اغراض د جامي : ليدل الاختلاف او مابه الاختلاف : ده ليدل د ضمير لپاره تعدد د مرجع راويستلو سره يو اختلاف طرف ته يې اشاره وکړه اختلاف په دې خبره کې دی چې اعراب د څه څيز نوم دی د متقدمين په نزد اعراب نوم دی د نفس اختلاف ځکه چې دا ضد دی د بناء او بناء نوم دی د نفس عدم اختلاف نو اعراب نوم شو د نفس اختلاف .

د متاخرينو په نزد د اعراب نوم دی د مابه اختلاف ځکه چې اعراب علامت دی او په علامت کې اصل دا دی ، چې هغه موجود او متحقق وي او موجود مابه الاختلاف وي نفس اختلاف متحقق کېږي نه په دې دواړو صورتونو کې د متاخرينو ټول راجح او مختار دی .

علی المعانی یعنی الفاعلية والمفعولية الخ : په دې عبارت سره شارح د علامه رضي ترديد کوي علامه رضي ويلي دي چې د معاني نه مراد کون الاسم عمداً و کون الاسم فضلةً بلا واسطة او بالواسطة نو شارح ددې ترديد وکړو ، چې د رضي خبره صحيح نه ده ، ځکه چې مصنف رَحِمَهُ اللهُ په خپله وويل : فالرفع علم الفاعلية والنصب علم المفعولية . نو بيا د مصنف په عبارت کې تضاد واقع کېدو چې دلته مراد دې کونين او مخکې مراد دی فاعليت او مفعوليت وغيره لهذا دلته هم د معاني نه فاعليت او مفعوليت وغيره مراد وي

المعتوره على صيغة اسم الفاعل : په دې ټول عبارت کې شارح په ماتن باندې د شوې سوال جواب ورکوي اود علامه هندي رد هم کوي

سوال : المعتوره د اعتوار نه مشتق دي او اعتوار وايي اخذ جماعة هيئاً واحد بعد واحد او اخذ متعدي بنفسه وي تاسو معتوره په واسطې د علی سره ولې متعدي کړو ؟

جواب : علامه هندي وايي چې داصيغه داسم مفعول ده او قانون دادې چې کله کوم فعل متعدي يادشبه فعل مجهول جوړ شي نو هغه فعل متعدي نه پاتې کيږي بلکې لږمې جوړيږي چې هرکله لږمې جوړ شو نو دعلی په واسطې سره متعدي کول صحيح دي ، نو علامه جامي رحمه الله على صيغة اسم الفاعل وويل دعلامه هندي رد يې وکړو چې دا جواب کمزوري دي ځکه چې اصل اسناد فعل ياشبه فعل دفاعل طرف ته وي اوچې کله ددې نه اسم مفعول جوړ کړو نو ددې اسناد فاعل طرف ته به نه وي بلکه مفعول طرف ته به وي کوم چې خلاف اصل دي اوپه غير ضرورت نه دخلاف اصل ارتکاب کولو څه ضرورت دي .

لهذا صحيح جواب دادې چې داصيغه داسم فاعل ده او علی ددې صله ځکه راوړې شوه چې دا متضمن ده داستيلاء اودورود معنى لره اوددې صله علی راتلې شي ځکه يې ددې صله علی راوړه .

فاذا ادأولت المعاني الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دا اعراب وضع يې مختلفا ولې وکړه يوه رفع يې دټولو دپاره ولې علامت جوړ نه کړو يانصوب اوياجر به يې صرف يو علامت جوړ کړي وي .

جواب : دا اعراب علامت جوړيږي په معاني معتورو باندې اودا معاني په اسم باندې څو څو ځلې مخکې وروستو داسې راځي چې نه جمع کيږي په خپل مينځ کې د ضد د وجې نه ، نو په دې باندې چې کوم اعراب علامت جوړيږي هغه هم همدارنگې کيدل په کار دي لکه مدلول وي نو هماغه شان به دال هم وي ، ددې جواب نه د وضع د اعراب د اختلاف فائده هم معلومه شوه .

وَ إِنَّمَا جُوزَ الْإِعْرَابُ فِي آخِرِ الْإِسْمِ الْمُفْرَدِ لِأَنَّ كَلِمَ الْإِسْمِ يَدُلُّ عَلَى الْمُسْتَعْنَى وَ
اوبې شکه وگرځولې شو اعراب په آخر د اسم معرب کې ځکه چې نفس اسم دلالت کوي په مسمی باندې او
الْإِعْرَابُ عَلَى صِفَتِهِ وَلَا هَلَاكَ أَنَّ الصِّفَةَ مُتَّاعِزَةٌ عَنْ التَّوَضُّعِ فَلَا كَسْبَ
اعراب دلالت کوي په صفت د هغې باندې او شک نشته چې صفت دا مؤخر وي د موصوف نه پس مناسب داده

أَنْ يَكُونُ الدَّالُّ عَلَيْهِمَا أَخْصَا مُتَّخِزاً عَنِ الدَّالِّ عَلَيْهِ وَ هُوَ مَأْخُودٌ مِنْ إِعْرَابِهِ إِذَا أَوْصَحَهُ
چې شي شی داله به اعراب باندې هم مؤخر دشی داله د موصوف نه او دا مأخوذ د اعراب نه په معنی د وضاحت
فَكَانَ الإِعْرَابُ يُوضِّحُ الْمَعْنَى الْمُتَّخِزَةَ أَوْ مِنْ عَرَبَتْ مَعْدَلُهُ إِذَا فَسَدَتْ عَلَى
سره ځکه چې اعراب وضاحت کوي د معنی مقتضی یا مأخوذ دي د عربت معدله نه په معنی د فساد په هغه
أَنْ يَكُونُ الْهَمْزُ لِلْسَّلْبِ فَيَكُونُ مَفْكَأً إِزَالَهُ الْفَسَادِ وَ سُبْقٌ لَهُ لِأَنَّهُ
صورت کې چې شي همزه دپاره د سلب مأخذونشي به په معنی دازالي دفساد مسمی شوی به دي سره ځکه چې دا
يُزِيلُ كَسَاةَ الْبَيَاسِ بَقِيضِ الْمَعَالِي بِبَقِيضٍ.
لري کوي فساد د اختلاط دبعضي معانيو دبعضو نورو سره.

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره یو د سوال جواب ورکوي اوبل دا اعراب وجه تسمیه بیانوي.

اغراض دجامی: والباجل الاعراب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:
سوال: د اسم دري محلونه دي ابتداء، وسط او آخر نو صرف آخر یې ولې دا اعراب دپاره منتخب کرو؟

جواب: اسم دال وي په مسمی باندې او اعراب دلالت کوي د مسمی په صفت باندې نو موصوف مقدم وي په دصفت نه نو په موصوف باندې دلالت کوونکې به هم دصفت نه مقدم وي او اعراب چونکه په صفت باندې دلالت کوي نو لهدا دا به په آخر کې وي.

وهو مأخوذ من اعرابه الخ: په دې عبارت سره شارح د اعراب وجه تسمیه بیانوي، چې وجه تسمیه په دوه قسمه ده:

اول قسم وجه تسمیه داده، چې اعرابه بمعنی اوضحه نه مشتق دی نو د اعراب معنی به شي ایضاح ځکه چې اعراب هم د معاني مقتضیه وضاحت کوي او ددې په ذریعه معاني مقتضیه پېژندلی شي، اوپته لگېږي چې دا فاعل دی او دا مفعول دی نو اعراب سبب جوړ شو د ایضاح دپاره نو د سبب ایضاح نوم اعراب په معنی د ایضاح کیخودو نو داد قبیلې د تسمیه السبب باسم السبب نه شو.

دوهم قسم وجه تسمیه داده چې دا مشتق ده د عربت معدله نه په معنی د فسدت سره نو ددې معنی ده فسادوالانو کله یې چې دباب افعال ته ویوړو نو همزه د باب سبب د مأخذ دپاره شوه

نو معنی شوه ازاله الفساد نو اوس د اعراب نوم یې ځکه اعراب کیځودو چې دا هم دې فساد لړ
زانلوي چې د معاني مقتضیه په خپل مینځ کې د التباس د وجې نه لازم راځي

اقسام د اعراب:

وَأَنوَاعُهُ أَيْ أَلْوَانُ عِزَابِ الْإِسْمِ ثَلَاثَةٌ رَفْعٌ وَ نَصْبٌ وَ جَرُّ هَذَا الْأَسْمَاءُ الثَّلَاثَةُ مُخْتَصَّةٌ بِالْحَرَكَاتِ وَالْحُرُوفِ
اوانواع ددې یعنې انواع د اعراب د اسم درې دي رفع نصب جر دا درې اسماء مختصه دي په حرکات او حروف
الاعرابیه ولا تثلث علی الحركات الیائیه اصلاً بخلاف الضمة والقنعة والکسرة فانها مستغفلة
اعرابیوې و اطلاق یې نه کیري په حرکات بنایویه خلاف ضمی فتحې او کسري ځکه چې دا مستعمل دي
في الحركات الیائیه غالباً و في الحركات الاعرابیه علی قلة فالرفع حركه كان أو حرفاً علم القاعلیه
په حرکات بناییه کې غالباً و په حرکات اعرابیو کې کم پس رفع حرکت وي او که حرف وي نښه دفاعلیت ده
أَيْ عَلَامَهُ كَوْنِ الشَّيْءِ قَاعِلًا حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا لِيَتَشَوَّلَ الْمُلْحَقَاتِ بِالْقَاعِلِ أَيْضًا كَالْبِتْدَانِ
یعنې علامه د کیدو دخیز فاعل حقیقتاً او یا حکماً ددې د پاره چې شامل شي ملحقاتو دفاعل ته هم لکه مبتدا
و الخبر و غیره و النصب حركه كان حرفاً علم المتعولیه أَيْ عَلَامَهُ كَوْنِ الشَّيْءِ مَفْعُولًا
او خبر او غیر ددې نه او نصب حرکت وي او که حرف وي نښه د مفعولیت ده یعنې علامه د کیدلو دخیز مفعول
حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا لِيَتَشَوَّلَ الْمُلْحَقَاتِ بِهِ وَ الْجَرُّ حركه كان أو حرفاً علم
حقیقتاً او یا حکماً ددې د پاره چې شامل شي ملحقات د مفعول ته هم او جر حرکت وي او که حرف وي دانښه د
الإحاقه أَيْ عَلَامَهُ كَوْنِ الشَّيْءِ مضافاً إِلَيْهِ وَ إِذَا كَانَتْ الإِحَاقَةُ بِنَفْسِهَا مَصْدَرًا لَمْ تَخْتِجْ
اضافت ده یعنې علامه د کیدلو دخیز مضاف الیه او چې کله اضافت په خپله مصدر وو احتیاج یې پیدا نه شو
إِلَى الْحَاقِ الْبَاءُ الْمَصْدَرِيَّةُ إِنَّهَا كَمَا فِي الْقَاعِلِيَّةِ وَ الْمَفْعُولِيَّةِ وَ إِنَّمَا اخْتَصَّ الرَّفْعُ بِالْقَاعِلِ وَ النَّصْبُ بِالمفعول
الحاق د یاء مصدریې دې ته لکه په فاعلیت او مفعولیت کې دي او خاص شوه رفع د فاعل او نصب د مفعول
وَ الْجَرُّ بِالنَّصَابِ إِلَيْهِ كَانَ الرَّفْعُ كَوْنِ وَ الْقَاعِلُ كَوْنِ لِأَنَّهُ وَاحِدٌ قَاعِلٌ الْقَوْنِ الْقَوْنِ
اوجرد مضاف الیه پورې ځکه چې رفع ثقیله ده او فاعل قلیل وي ځکه چې دا پورې نور کړي شو ثقیل قلیل نه
وَ النَّصْبُ حَرْفِيٌّ وَ الْمَقَاعِلُ كَثِيرَةٌ لِأَنَّهَا حَسَنَةٌ قَاعِلٌ الْحَرْفِيُّ الْحَرْفِيُّ وَ لَمَّا لَمْ يَبْقَ
اونصب خفیف دي او مفاعیل ډیر دي ځکه چې دا پنځه دي نور کړي شو خفیف کثیر ته او هر کله چې پاتې نه شو
لِلنَّصَابِ إِلَيْهِ عَلَامَهُ هَذِهِ الْجَرُّ مَجْعُولٌ عَلَامَهُ لَهُ.

د مضاف الیه د پاره علامه په غیر درجه نو وگرځولې شوه علامه د مضاف الیه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د اعراب اقسام بیانوي چې اعراب په درې
قسمه دي: رفع، نصب او جر، رفع دفاعلیت، نصب د مفعولیت او جر د مضاف الیه علامت دي

دلته یو څو خبرې ذکر کوو چې په دې سره به تاسو لاندې په شرحه باندې ښه پوهه شي.

اوله خبره د انواعو د اعرابو درې کیدلو: ددې وجه داده چې په کومو معانیو باندې دا دلالت کوي هغه مدلولات درې دي اوس که چېرته دا انواع څلور وی نو په کوم یو مدلول باندې به دوه دلالت کولو نو ترادف به لازم را تلو او که چېرته د دریو نه کم وی نو په دې کې کوم یو به دوه معاني باندې دلالت کولو نو لازم به راتلو اشتراک او اشتراک او ترادف دواړه خلاف اصل دي ددې لپاره مدلولات چې کله درې وو نو دال به هم درې وي.

دویمه خبره د انواع د اعراب تعریفات: رفع په لغت کې اوچت کېدل او په اصطلاح کې رفع هغه حرف یا حرکت ته وایي چې د کوم عامل رافع د راتلو سره د اسم په آخر کې پیدا کېږي، او نصب په لغت کې اودیدو ته وایي او په اصطلاح کې نصب هغه حرف یا حرکت ته وایي چې د کوم عامل نصب په راتلو سره د اسم په آخر کې پیدا کېږي، جر په لغت کې راښکلو ته وایي او په اصطلاح کې جر هغه حرف او حرکت ته وایي چې د کوم یو عامل جاره د راتلو سره د اسم په آخر کې پیدا کېږي.

درېمه خبره ددې انواعو وجه تسمیه: رفع ته رفع ځکه وایي چې ددې معنی د اوچت والي او ددې د ادا کولو په وخت کې هم دواړه شونې پورته طرف ته اوچتېږي.

او نصب ته نصب ځکه وایي چې نصب په لغت کې اودرېدلو ته وایي او ددې د ادا کولو په وخت کې هم دواړه شونې په خپل ځای اودرېږي.

او جر ته جر ځکه وایي چې ددې د ادا کولو په وخت کې هم لاندینی شونې لاندې طرف ته راښکلی کېږي.

څلورمه خبره ددې د ظاهر کېدو صورتونه: رفع د اسم په آخر کې په شپږ (۶) صورتونو کې ظاهرېږي: ضمه لفظي، ضمه تقدیري، الف لفظي، الف تقدیري، واو لفظي او واو تقدیري. نصب د اسم په آخر کې په اته (۸) صورتونو کې ظاهرېږي: فتحه لفظي، فتحه تقدیري، کسره لفظي، فتحه تقدیري، الف لفظي، الف تقدیري، یاء لفظي، یاء تقدیري.

جر د اسم په آخر کې په شپږ (۶) صورتونو کې ظاهرېږي: کسره لفظي، کسره تقدیري، فتحه لفظي، فتحه تقدیري، یاء لفظي او یاء تقدیري.

پنځمه خبره: د انواعو د اعرابو د نومونو لپاره درې قسمه الفاظ استعمالېږي: (۱) رفع، نصب، جر، (۲) ضمه، فتحه، کسره، (۳) ضم، فتح، کسر.

اول قسم خاص دی د حرکات اعرابیه پورې او دریم قسم خاص دی د حرکات بنائيو پورې، البته دوهم نمبر والا مشترک دی د حرکات اعرابیه او حرکات بنائيو دواړو باندې ددې اطلاق کېږي، خو په حرکات بنائيو کې ددې استعمال ډېر دی او په حرکات اعرابيو کې ددې استعمال لږ دی.

اغراض د جامي: ای انواع اعراب الاسم: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا انواع د اعراب په درې قسمه کې منحصر کول صحیح نه دي، ځکه چې د اعرابو په انواعو کې یو جزم هم دی نو انواع اعراب څلور شو، تا درې ولې ذکر کړل؟

جواب: شارح ددې جواب ورکړو، چې دا اضافت د عهد دی مراد ددې نه د اسم د اعرابو انواع دی، نه د مطلق اعرابو انواع او جزم اعراب د فعل دي، لکه جر د اسم سره خاص وي همدارنګې جزم د فعل سره خاص وي.

ثلاثة: په دې عبارت سره شارح د درې (۳) سوالونو جوابات ذکر کوي:

اول سوال: انواعه مبتدا ده کوم چې متعدد دي او په رفع، نصب او جر کې هر یو خبر دي، خبر په مبتدا باندې محمول وي دلته حمل صحیح نه دي ځکه چې لژم به شي حمل دواحد په متعدد باندې چې داجاز نه دي.

دوهم سوال: انواع جمع دي کوم چې دجماعت په تاویل سره مؤنث شوي او خبرونه دري او مذکر دي نو لژم به شي حمل د مذکر په مؤنث باندې.

دریم سوال: چې کله اقسام دري وو نو اداة دحصر یې ولې ذکر نه کړل؟

جواب: شارح ددې درې وارو سوالونو جواب په ثلاثة سره ورکړي چې ستا دا دري واړه سوالات په غلط فهمی باندې مېني دي تاسو سوچ کړي چې په رفع و نصب وجر کې ربط مقدم دي په عطف باندې ددې غلط فهمی دوجې نه دري سوالات پیدا شوي حالانکه دلته عطف مقدم دي په ربط باندې او ددې دري وارو مجموعه خبر جوړېږي چې ددې تعبیر د ثلاثة په الفاظو سره کیدي شي لهذا اوس حمل الواحد علی المتعدد هم لژم رانغلو بلکه حمل د متعدد راغې په متعدد باندې، همدارنګې حمل د مذکر په مؤنث هم رانغلو بلکه دا حمل د مؤنث په مؤنث راغې او د عطف تقدیم په ربط باندې مفید للحصر وي.

هذه الاسماء الثلاثة مختصة: په دې عبارت سره شارح د اعراب وجه د اختصاص بیانوي.

حرکه او حرفاً: په دې عبارت سره شارح د یو وهم ازاله کوي:

وهم: هغه وهم دا وو، چې د رفع اطلاق په عام طور باندې په حرکت باندې کېږي، ځکه چې وهم پیدا شو چې شاید صرف حرکت به د فاعل علامت وي شارح د وهم ازاله وکړه چې رفع، نصب، جر دا درې واړه مفهومات کلیه دي ددې نه لاندې متعدد افراد دي حرکت هم او حرف هم دواړه ددې افراد دي او دواړه دلته مراد دي.

ای علامه کون الشیء فاعلاً: دا د دوه سوالونو جواب دی.

اول سوال: چې ته وایې چې رفع د فاعل علم دی او قانون خو دا دی چې علم د هیم په هیم باندې محمول وي حال دا دی چې رفع په فاعل باندې نه شي محمول کیدي، الفاعل رفع نه شي ويلي.

جواب: شارح ددې جواب ورکړو، چې ای علامه یعنی علم په معنی د علامت دی او علامت د هیم په هیم باندې نه شي محمول کیدي.

دوهم سوال: چې مُتون بناء وي په اختصار باندې نو تا لره علم الفاعل ویل په کار وو، د پام او تام زیات دی ولي وکړو؟

جواب: ای کون الشیء فاعلاً سره یې جواب ورکړو یعنی دا پام او تام د مصدریت دپاره ده چې د هغې معنی داده چې رفع د یو څیز د فاعل کیدو علامت دی یعنې رفع د فاعلیت والاوصف علامت دی. که ته چیرته فالرفع علم الفاعل ووايي نو دا وهم پیدا کېږي، چې شاید چې رفع د فاعل د ذات علامت وي حال دا دی چې دا باطل دی ځکه چې په جامی زید کې زید فاعل دی او مرفوع هم دی او په رایت زید کې د فاعل ذات خو موجود دی، خو په دې باندې رفع په نظر نه راځي، نو معلومه شوه چې رفع د فاعل وصف د فاعلیت علامت دی.

حقیقه او حکماً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: علامت د هیم د هیم خاصه وي څنگه چې د کلمې د اقسام ثلاثه خواصو لره د نحو په اکثر و کتابونو کې په علامت سره تعبیر کړی دی بهر حال خلاصه داده، چې علامت د هیم خاصه وي او خاصه الشیء ما یخص به ولا یوجد فی غیره ځکه چې رفع د فاعل نه علاوه په مبتدا باندې هم موندلی شي، نو دا څنگه خاصه ده.

جواب: د فاعل کیدو نه مراد عام دی برابره خبره ده که حقیقتاً فاعل وي او که حکماً ، حقیقتاً فاعل کیدل خو واضح دي د حکماً فاعل کیدو نه مراد دا دی ، چې په دې کې د فاعل خصلت موجود وي هغه ته حکماً فاعل ويلي کېږي ، او د فاعل خصلت دی مسنداليه کېدل يا د کلام جز جوړېدل اوس د فاعل نه علاوه څومره چې مرفوعات دي په دې کې ددې دوه څيزونه نه يو څيز ضروري وي يا خو به دواړه څيزونه موندلی کېږي يا به کم از کم يو څيز موندلی کېږي ، مثلاً په مبتدا کې د مسنداليه والا خصلت هم موندلی کېږي ، او د کلام جز د جوړېدو والا خصلت هم موندلی کېږي او په خبر کې د جز د جوړېدو والا خصلت موندلې کېږي .
واذا كانت الاضافة بنفسها مصدرًا: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال: څه وجه ده چې ماتن انداز بدل کړو مخکې يې وويل علم الفاعلية او علم المفعولية ، نو دلته هم ويل په کار وو علم الاضافية ، فصيح بليغ انسان چې کله انداز بدلوي نو دده به ضرور څه وجه وي هغه وجه څه ده؟

جواب: په فاعل او مفعول کې د معنی وصفي د پيدا کولو لپاره ددې په آخر کې ياه مصدریت لږولې شي او اضافت چونکه په خپله مصدر دی ددې وجې نه ددې په آخر کې د ياه مصدریت ضرورت شته دی .

وانما اختص الرفع بالفاعل الخ: ددې ځای نه شارح د درې واړو انواعو وجه د تخصیص بيانوي ، چې د هغې خلاصه داده چې رفع ثقیل ده او فاعل قلیل دی نو قلیل ته يې ثقیل ورکړو ، ځکه چې بوج کله کله اوچتول په کار وي نو قابل برداشت وي د لږ وخت دپاره قابل برداشت وي او نصب خفیف او مفاعیل د پنځه کیدو د وجې نه ډېر وو نو د کثرت مناسب خفت و ، ځکه چې يې مفعول لږه نصب ورکړو ځکه چې د زیات وخت لپاره سپک وزن هم قابل برداشت وي ، اوس د جر نه علاوه د مضاف اليه لپاره څه پاتې نه شو نو د مجبوري نه يې مضاف اليه لږه جر ورکړو .

تعريف د عامل:

الْعَامِلُ لَفِعِيًّا كَانَ أَوْ مَفْعُولِيًّا مَا يَوْ يَتَقَوَّمُ أَنْ يَخْصُلَ الْمُتَقَيِّمُ الْمُتَقَيِّمُ أَنْ مَتَقَيِّمٌ مِنْ
عامل لفظي وي ، که نو وي هغه دي چې حاصل يې په هغې سره معنی مةتضي يعنې معنی هغه معنی د
الْمَعْنَى الْمُتَقَوِّمَةِ عَلَى الْمُتَقَوِّمَةِ لِلْأَعْرَابِ فَمِنْ جَاءَ زَيْدٌ جَاءَ عَامِلٌ إِذْ يَوْ
معانيومتداولو په هغه معرب چی کومه تقاضا دا عراب لري پس په چام زید کې چام عامل دي ځکه چې په هغې

حَصَلَ مَعْنَى الْفَاعِلِيَّةِ فِي زَيْدٍ فَجَعَلَ الرَّفْعَ عَلَامَةً لَهَا وَ فِي رَأَيْتَ زَيْدًا رَأَيْتَ
سره حاصله شوې معنی دفاعلیت په زید کې پس وگرځولې شوه رفع علامه دفاعلیت او په رایت زیدا کې رایت
عَامِلٌ إِذْ بِهِ حَصَلَ مَعْنَى الْمَفْعُولِيَّةِ فِي زَيْدًا فَجَعَلَ النَّصْبَ عَلَامَةً لَهَا وَ فِي مَزَزْتُ بِزَيْدٍ
عامل دي ځکه چې په دې سره حاصلیږي معنی دمفعولیت په زید کې پس وگرځولې شونښب علامه ددې دپاره
الْبَاءُ عَامِلٌ إِذْ بِهِ حَصَلَ مَعْنَى الْإِضَافَةِ فِي زَيْدٍ فَجَعَلَ الْجَزْءَ عَلَامَةً
اوپه مرت بزید کې بام عامل ده ځکه حاصلیږي په دې سره معنی داضافت په زید کې و وگرځولې شو جر نښه
لَهَا.
داضافت.

خلاصه دهن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د عامل تعویف بیانوي

اغراض دجامي: لفظیاکان او معنویا: په دې عبارت سره شارح د یو وهم ازاله کوي.

وهم: دا و چې د عامل نه متبادر عامل لفظي وي نو بیا د مبتدا او خبر عامل دلته نه

خارجیږي، ځکه چې هغه معنوي وي نو د عامل تعریف جامع نه شو، خپل ټولو افرادو لره.

جواب: شارح جواب ورکړی دی، چې د عامل نه مراد عام دی که لفظي وي او که معنوي.

ای یحصل: په دې عبارت سره شارح د دوه سوالونو جوابات ورکوي:

اول سوال: یتقوم د قیام نه مشتق دی او قیام ضد دی، د قعود چې دا خاصه ده د ذي روح

اجسامو او معنی مقتضی مین قبل اغراض دی د قیام سره نه شي متصف کیدې.

دوهم سوال: ددې عبارت معنی داده چې العامل ما به یتقوم المعنی المقتضي، عامل هغه دی

چې د هغې سره معنی مقتضی قائم وي نو بیا ستا تعریف په جام زید کې په زید باندې صادق

راځي، ځکه چې معنی مقتضی د فاعلیت والاخود زید سره قائم ده حالانکه دا خبره بده

باطله ده عامل خو جام دی زید خو معمول دی

جواب: شارح ای یحصل ویلو سره د دواړو سوالونو جواب ورکړو، چې خلاصه یې داده چې

یتقوم په معنی د یحصل سره دی اوس یتقوم لره په معنی د یحصل سره کولو دوه تقریرونه دي یا

خو اوایه چې قیام لره حصول لازم دی نو ذکر د ملزوم او مراد ترې نه لازم شو یا داسې ووايه

چې کله د قیام نسبت اغراضو طرف ته وشي نو چونکه حقیقي معنی متعذر وي ددې دپاره بیا

په دې صورت کې د قیام معنی حصول وي مجازاً بهر حال دلته یتقوم په معنی د یحصل سره ده

اوس دواړه سوالونه مندفع شو، ځکه چې حصول صفت دې اعراضو لپاره جوړېږي همدارنگې په جام زېد کې اگر چې معنی مقتضى قايده خو د زېد سره ده خو ددې حصول د جام زېد په ذريعې سره شوې دې ددې لپاره عامل جام شو.

ای معنی من المعانی المقتضية: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې ستاد عامل تعریف مانع نه دی د دخول د غیر نه ځکه چې ستا تعریف په حرف التین باندې صادق راځي هغه چې په فعل مضارع باندې داخلېږي او دېې وجې نه په فعل مضارع کې مشابعت داسم فاعل والامعنی پیدا کېږي، چې هغه تقاضا کوي د فعل مضارع د اعراب؟

جواب: په المعنی باندې الف لام د عهد دی ددې نه مراد مطلق معنی مقتضى للاعراب نه دی، بلکې ددې نه مراد معاني معتوره نه یوه معنی مراد ده، یعنې فاعلیت، مفعولیت او اضافت والامعنی مراد وي او مشابعت باسم الفعل والامعنی د معاني معتورو نه، نه ده.

د اسم معرب د اعراب اقسام:

قَالَفَعْلُوهُ الْمُتَنَصِّرُ أَيِ الْإِسْمِ الْمَعْرُوفِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ مُتَكِنًا وَلَا مُجْتَمِعًا وَلَا هَعْدَ مُتَنَصِّرٍ كَزَيْدٍ وَرَجُلٍ وَكَذَا
پس مفرد منصرف یعنې هغه اسم مفرد چې نه وي تشبیه اونه جمع اونه غیر منصرف لکه زید ورجل او همدارنگې
الْمَجْمُوعُ الْمُتَنَصِّرُ أَيِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ يَتَأَدُّ الْوَاحِدَ فَيُتَوَسَّلًا وَلَا يَكُنْ هَعْدَ مُتَنَصِّرٍ كَرَجَالٍ وَكَلْبَةٍ
جمع مکسر منصرف یعنې هغه چې نه وي بناء دواحد په دې کې سالمه اونه وي غیر منصرف لکه رجال وکلبه پس
قَالَإِعْرَابٌ فِي هَذِهِ الْقِسْمَيْنِ مِنَ الْإِسْمِ عَلَى الْأَصْلِ مِنْ وَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْإِعْرَابِ أَنْ يَكُونَ
اعراب په دغه دوو قسمونو کې داسم نه په خپل اصل باندې ددوو وجهونه یو داچې اصل په اعراب کې اعراب
بِالْعَرَكَةِ وَ الْإِعْرَابُ فِيهِمَا بِالْعَرَكَةِ وَ تَابِيئُهُمَا أَلَهُ إِذَا كَانَتِ الْإِعْرَابُ بِالْعَرَكَةِ قَالَاَصْلُ
بالحرکه دي او اعراب په دې دوو کې هم بالحرکه دي او دوهم داچې کله چې وواعراب بالحرکه پس اصل ددې
أَنْ يَكُونَ بِالْعَرَكَةِ الثَّلَاثِي فِي الْأَحْوَالِ الثَّلَاثِي وَ الْإِعْرَابُ فِيهِمَا بِالْعَرَكَاتِ الثَّلَاثِي فِي الْأَحْوَالِ الثَّلَاثِي.
چې وي به په هر حرکات ثلاثه سره په احوال ثلاثو کې او اعراب په دې دوو کې په حرکات ثلاثه سره په احوال ثلاثو کې دي

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د اسم معرب د اعراب اقسام بیانوي.

اغراض د جامي: الاسم المفرد: په دې عبارت سره شارح په الاسم سره یې د المفرد موصوف ذکر کړو.

الذي لم يكن متكنا ولا مجتمعا: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: عبدالله مفرد نه دی، بلکې مضاف دی مګر بیا هم ددې دا اعراب دی بالحرکت حقیقي؟

جواب: مفرد د څلور څیزونو په مقابله کې راځي ۱. د مرکب په مقابله کې ۲. مضاف د پاره مشابه بالمضاف په مقابله کې ۳. د جملې په مقابله کې ۴. د تشبې او جمعې په مقابله کې. په کوم ځای کې چې مفرد د یو څیز په مقابله کې وي په هغه مقام کې به لفظ مفرد ویلو سره ددې مقابل ویستل مقصود وي دلته چونکه مفرد د تشبې او جمع په مقابله کې دی ددې وجې نه مفرد یې ویلو تشبیه جمع لره ویستل یې مقصود و ګرځي مضاف ته چېرته شامل وی نو هیڅ خبره نه ده. بیا په دې باندې سوال وارد شو:

سوال: چې اسماء سته مکبره ددې معنی په اعتبار سره مفرد وي خو ددې دا اعراب نه وي، بلکې ددې اعراب خو بالحرف وي.

جواب: زموږ د مفرد نه مراد هغه مفرد دی، چې مفرد وي لفظاً وي که معنا اسماء سته مکبره لفظاً خو مفرد دی خو معنی تشبیه دی، ځکه چې ددې معنی په تعدد باندې دلالت کوي، مثلاً اب په ابن باندې او اخ په دویم اخ باندې او فر په دې فر باندې دلالت کوي. ای الذي لم یکن بقاء الواحد فیه سالم: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دادی چې مکسر لره د جمع صفت جوړول صحیح نه دي، ځکه چې په جمع مکسر کې کسر خود واحد په بناء کې وي په جمع کې خو کسر نه وي؟

جواب: دلته د جمع مکسرې لغوي معنی مراد نه ده، بلکې اصطلاحی معنی مراد ده، یعنې چې په هغې کې د واحد بناء سالم نه وي تا لغوي معنی اخیستی.

فَالْأَعْرَابُ فِينَا بِالضَّمِّ رَفْعاً أَيْ حَالَهُ الرُّفْعُ وَ الْفَتْحُ نَضْباً أَيْ حَالَهُ النَّضْبِ وَ الْكَسْرُ
پس اعراب په دې دوو کې په ضمي سره په حالت درفع کې او په فتحي سره په حالت دنصب کې او په کسري سره
جراً أَيْ حَالَهُ الْجَرَ فَتَصِبَ قَوْلُهُ رَفْعاً وَ نَضْباً وَ جَرّاً عَلَى الْفَرْقَةِ بِتَقْدِيرِ مُضَابٍ
په حالت دجر کې جوړ کړې شونون نصب ددې قول دمضاف چې رفعاونصباً جراً بنا بر ظرفیت دي په تقدیر د مضاف
وَ يَحْتَمِلُ النَّضْبُ عَلَى الْحَالِيَةِ أَوْ الْمُضَدَّرِيَةِ قَالَ الْقَسْمُ الْأَوَّلُ مِثْلُ جَاءَنِي رَجُلٌ وَ رَأَيْتُ رَجُلًا
سره او احتمال دنصب بنا بر حالیت او یا مصدریت هم کیدی شي نواول قسم مثال لکه جاءني رجل و رأيت رجلاً
وَ مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَ الْقَسْمُ الثَّانِي مِثْلُ جَاءَنِي طَلَبَةٌ وَ رَأَيْتُ طَلَبَةً وَ مَرَزْتُ وَ طَلَبَةُ جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ وَ هُوَ مَا يَكُونُ
و مررت برجل او دوهم قسم لکه جاءني طلبه و رأيت طلبه و مررت بطله. جمع مؤنث سالمه دا هغه ده چې وي په

مؤنث سالم تعريف هم کوي

اغراض د جامي : قوله فالاعراب : په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه چې دا رفعاً نصباً جرأ دامنصوب دي بناء بر ظرفيت

نصب قوله رفعاً ونصباً وجرأ على الظرفية بتقدير مضاف : په دې عبارت سره شارح وجهې د هر يوې بيانوي اوله وجه د نصب چې دامنصوب دي بنا بر ظرفيت ، دلته يو سوال وارد يږي :

سوال : دا رفعاً نصباً جرا خونه ظرف زمان دي اونه ظرف مکان نو څنگه منصوب دي بناء بر ظرفيت ؟

جواب : دامنصوب دي بناء بر حذف مضاف دلته مضاف حذف دي چې حالت دي مضاف حذف شو او مضاف اليه يې قائم مقام وگرځيده او کوم شی چې واقع شي په ځای دغير نو هغه لره حکم دغير وي نو مضاف منصوب وو نو دوي هم منصوب وگرځيدل .

ويحتمل النصب على الحالیة : په دې عبارت سره شارح اول ذکر د احتمالي نو کوي او بيا توضيح بالمثال کوي : دا رفعاً نصباً جرأ دامنصوب دي بناء بر حاليت نو عبارت په اصل کې داسې دي چې فالاعراب في هذين القسمين حال کونهما مرفوعين بالضمة وحال کونهما منصوبين بالفتحة وحال کونهما مجرورين بالكسرة او ذوالحال دا معلوم يږي د فحوى د کلام نه .

اوالمصدرية : او يا دامنصوب دي بناء بر مفعول مطلق تقدير د عبارت داسې دي چې اعراب اعراب رفع و اعراب اعراب نصب نصب و اعراب اعراب جر .

فالقسم الاول : په دې عبارت سره شارح توضيح بالمثال کوي لکه جامي في رجل رأيت رجلاً ومررت برجل .

والقسم الثاني : په دې عبارت سره هم شارح توضيح بالمثال کوي لکه جامي في طلبة رأيت طلبة ومررت بطلبة .

جمع المؤنث السالم : په دې عبارت سره شارح د جمعې مؤنثې سالمې تعريف کوي .

وهو ما يكون الخ : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دا دی چې تا کوم د جمع مؤنث سالمې اعراب ذکر کړی دی هغه جامع هم نه دی او مانع هم نه دی ، جامع خو ځکه نه دی چې سنون او ارضون د مونث جمع سالمې دي خو ددې

اعراب بالحرکت حکمي نه دی هغه چې کوم تا بیان کړې بلکې ددې اعراب بالحرف دی او مانع خو ځکه نه دی چې مرفوعات منصوبات او مجرورات د مذکر جمع سالمه ده خو ددې اعراب هم دغه دی کوم چې تا د جمع مؤنث سالمې لپاره ښودلی و.

جواب: شارح په مذکوره عبارت کې ددې جواب ورکړو، چې تا دلته د جمع مؤنث سالمې لغوي معنی اخیستې ده او اعتراض دې کړی دی، چې کومه د مؤنث جمع سالمه ده او زموږ مراد اصطلاحی معنی ده او په اصطلاحی کې د جمع مؤنث سالمې نه مراد هغه جمع ده، چې د هغې په آخر کې الف او تاء وي قطع نظر د دې نه، چې ددې مفرد مذکر وي یا مؤنث بس چې د چا په آخر کې چې الف او تاء وي هغه جمع مؤنث سالمه ده.

فان النصب فيه تابع للجر اجراء للفرع: په دې عبارت کې شارح د جمع مؤنث سالم د اعرابو وجه بیانوي، چې په دې کې یې نصب د جر تابع ولې کړی دې خلاصه داده چې جمع مؤنث سالم فرع ده د جمع مذکر سالم او په جمع مذکر سالم کې نصب یې د جر تابع کړې دی ددې لپاره چې ددې حالت نصبي او جري دواړه په پام سره وي اوس که چېرته په فرع کې نصب د جر تابع کړی نه وي نو زیادت د فرع راتلو په اصل باندې.

غير المنصرف بالضمه رفعاً الخ: د جمع مؤنث سالمې په شان د غیر منصرف اعراب هم اعراب بالحرکت حکمي وي خو په دې کې جر تابع د نصب وي وجه ددې داده، چې په غیر منصرف کې دوه اسبابه وي چې په هغې کې هر یو د بل دپاره فرع وي نو د دوه سببونو د وجهې نه په غیر منصرف کې دوه فرعیټونه موندلی کېږي، او د دوه فرعیټونو د موندل کېدو د وجهې نه دا مشابه شو نو اسمیت کمزوری شو ځکه چې په هغې باندې هغه حرکت نه شي راتلی چې هغه مختص بالاسم وي او هغه حرکت د کسري دی چې په فعل باندې نه شي راتلی نو ځکه ددې جر لره یې تابع د نصب کړو.

احوک و احوک و حوک: په دې عبارت سره شارح د اسماء سته مکبره اعراب بیانوي، چې ددې اعراب بالحرف لفظي وي اوس ددې ځای نه په ترتیب سره څه خبرې په ذهن کې کینوي:

اوله خبره: د ما قبل سره ربط دا دی چې تر اوسه پورې یې اعراب بالحرکت حقیقي او حکمي بیان کړو او د اصل کېدلو د وجې نه دې لره یې مقدم کړو اوس ددې ځای نه اعراب بالحرف بیانوي، بیا اعراب بالحرف حقیقي چونکه اصل دی د حکمي په مقابل کې چې ددې وجې نه یې حقیقي په حکمي باندې مقدم کړو.

دوهمه خبره: ددې اسماء لفظي تحقيق اخ اې ح او هن دا څلور واړه ناقص واوي دي په اصل کې وو اخو ابو حو هنو واوي د قال په قانون سره په الف سره بدل کړو د التقاء ساکنين د وجې نه الف وغورځېدو نو اې ترې جوړ شو د اضافت په وخت کې تنوين غورځېږي نو د واو د غورځېدو سبب التقاء د ساکنينو وه هغه ختمېږي، نو واو محذوفه د قولن په قانون سره واپس راغې بهر حال دا څلور واړه ناقص واوي دي دې طرف نه شارح اشاره وکړه او وې ويل: هذه الاسماء الاربعة منقوصات واوية.

دو مال: دا لفيف مقرون دی په اصل کې د دوو يو واوي د تحفیف دوجې نه حذف کړو، نو دو پاتې شو بيا د کثرت استعمال د وجې نه د خفت پيدا کولو لپاره واوي ساکن کړو او ددې ما قبل لره يې ضمه ورکړه نو دو ترې نه جوړ شو دا صرف اسم جنس ظرف ته مضاف وي ضمير خو اسم جنس نه دی، ځکه يې باقي اسماء لره ضمير ظرف ته مضاف کړو او دو لره يې اسم ظاهر ظرف ته مضاف کړو

فوک: دا اجوف واوي دی په اصل کې وو فوه لام کلمه ددې هاده او هالره يې خلاف القياس حذف کړه نو فو پاتې شو بيا په واو باندې د حرکت د راتلو په صورت کې د قال په قانون سره د الف سره بدل کړو نو د التقاء ساکنينو د وجې نه د غورځېدو خطره وه د واو د غورځېدو نه صرف ف پاتې کيدو چې د هغې التباس را تلو د حروف تهجي سره پته نه لگېده چې دا اسم دی او که د حروف تهجي نه يو حرف دی نو ددې التباس نه د ځان ساتلو لپاره واو لره په جيم سره بدل کړو ځکه چې په شفوي کېدو کې دا د يو بل مناسب وو نو فم ترې نه جوړ شو د اضافت په وخت کې د تنوين د غورځېدو د وجې نه التقاء ساکنين باقي پاتې نه شو ځکه چې د واو د غورځېدو خطره هم باقي پاتې نه شو، نو واو واپس راخي او ويلی کېږي فوک.

دو مال وهو لفيف مقرون: په دې عبارت سره شارح د دو تحقيق صرفي کوي چې دو دا لفيف مقرون بالواوين دي اصل کې دا دوو وو يو واو خلاف القياس حذف شو ضمه په واو ثاني باندې ثقیله وه هغه مو نقل کړه ماقبل ته پس دسلب د حرکت د ماقبل نه نو بيا اجتماع د ساکنينو راغله د تنوين او د واو په مينځ کې نو تنوين حذف شو نو دو ترې نه جوړ شو.

والها اضيف الى اسم الظاهر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دنورو اسماءو اضافت دي اسم ضمير ته ڪري اوددي ڏي اسم ظاهر ته وڪرو دا ولي؟

جواب: ددي اضافت يي خڪه اسم ظاهر ته وڪرو نه ڪاف ته خڪه چي دده اضافت اسم جنس ته ڪيري اودا خڪه چي دا واضع وضع ڪري ڊپاره دتوصيف دشئ اودا نه راخي مگر به اسم جنس سره.

فأعراب هذه الاسماء الستة بالواو: په دي عبارت سره شارح د دريو سوالونو جوابات ورکوي:

اول سوال: بالواو خبر دي د ابوک اخوک ڊپاره او خبر حامل وي دهغه شئ ڊپاره کوم چي د مبتداء نه، نه معلوميري

دوهم سوال: چي ابوک شونو بالواو خو شونو بالالف والياء خرنکه راخي.

دريم سوال: د ابوک اضافت شوي مخاطب ته معنی دا چي ستاب نو هغه بالواو اوبالالاد اوبالاء الیام راخي اوکه دغير اب و نو هغه به نه راخي؟

جواب: بالواو متعلق دي په فأعراب هذه الاسماء الستة پوري يعني دا خبر دابوک اخوک ڊپاره نه دي چي دا سوالات پري وارد شي.

لکن لا مطلقاً بل حال كونها مكبره: په دي عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: زه به درته وبنام چي دا اسماء به وي خو دا اعراب به يي نه وي لکه جام في اخيک ومررت باخيک ورأيت اخيک.

جواب: ددي اسماء به دا اعراب وي خو چي مکبره وي اوتاچي کوم وبنودل دا خو اسماء مصغره دي.

وموحدة: په دي عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: زه به درته وبنام چي اسماء مصغره به هم نه وي او هم دا اسماء به وي او اعراب به يي دا نه وي لکه جام في اخوان ورأيت اخوان ومررت باخوان.

جواب: دا اعراب به يي هله وي چي دا اسماء مفرد وي نه تشنيه اوجمع خڪه ڪه تشنيه اوجمع وي نو دهغوي اعراب بيا دتشنيو اوجمعو وي.

وَ إِنَّا لَمْ نَخْلُقْهُمْ إِلَّا عَبَادًا بِالْأَمْثَلِ مُخَافَةً لِّكَلِمَتِهَا إِذَا قَالَتْ
اوتصريح يي ونه ڪره په دي دواړو قيدونودجي داكتفاء نه په مثالونوددي چي مضاف به وي خڪه چي ڪله دا

مَكْرَبَةً وَ مُوَحَّدَةً وَلَمْ تَكُنْ مُضَافَةً أَضْلًا فَأَعْرَابُهَا بِالْعَرَابِ نَحْوُ جَاءَنِي أَخٌ وَ رَأَيْتُ أَخًا وَ مَرَزْتُ
 اسما مكرهه موحده او مضاف نه وي بالكل نواعراب ددې اعراب په حركاتوسره وي لكه جاءني اخ رايت اخامرت
 بِأَخٍ فَيَنْتَبِهُ أَنْ تَكُونَ مُضَافَةً وَ لَكِنْ إِلَى غَيْرِ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ لِأَنَّهَا إِذَا كَانَتْ مُضَافَةً إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ فَحَالُهَا
 باخ نومناسب دي چې مضاف وي خو ليكن غير د ياء د متكلم نه خكه چې كله مضاف وي ياء د متكلم نه نوحال
 كَسَائِرِ الْأَسْمَاءِ الْمُضَافَةِ إِلَيْهَا وَ لَمْ يَكْتُبْ فِي هَذَا الْقَوِطِ بِالْيَاءِ لِثَلَا يَتَوَهَّمُ
 ددې په شان د ټولو اسماء مضاف اليه دي او اكتفاء يې ونه كړه په دې شرط كې په مثال سره خكه چې وهم راشي
 إِهْتَظِ إِصَابَتَهَا بِكُونِهَا إِلَى الْكَلْبِ وَ إِنَّمَا جُعِلَ إِعْرَابُ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ بِالْحُرُوفِ لِأَنَّهُمْ لَنَا جَعَلُوا
 د اشتراط د اضافت په كيدلو د كان ته او وگرځول شو اعراب د دغه اسماء په حروفو سره خكه چې كله وگرځول
 إِعْرَابِ الْمُتَكَلِّمِ وَ جُمِعَ الْمَذْكُورُ الْقَالِمُ بِالْحُرُوفِ أَرَادُوا أَنْ يَجْعَلُوا إِعْرَابَ بَعْضِ الْأَحَادِ
 نحو بيانوا اعراب د مشني او د جمع مذكر سالم په حروفو سره اراده يې وكړه چې وگرځوي اعراب د بعضي آحادو
 أَيْضًا كَذَلِكَ لِثَلَا يَكُونَ بَيِّنَتُهُمَا وَ بَيِّنَ الْأَحَادِ وَ حَقُّهُ وَ مُتَّفِقَةٌ تَامَةً وَ إِنَّمَا اخْتَارُوا
 هم همدارنگې ددې دپاره چې رانه شي په مينځ د جمع مشني او په مينځ د آحادو كې پوره لرې والې او غوره كړو
 أَسْمَاءَ سِتَّةٍ لِأَنَّ إِعْرَابَ كُلِّ مِّنَ الْمُتَكَلِّمِ وَالْمَجْمُوعِ لَكُلَّهُ فَعَمَلُوا فِي مُقَابَلَةِ كُلِّ إِعْرَابٍ
 دوي اسماء سته خكه چې اعراب د هر يو د مشني او د جمع دري دي پس وي گرځول په مقابله د هر يو اعراب
 إِنْسَاءً وَ إِنَّمَا اخْتَارُوا هَذِهِ الْأَسْمَاءَ السِتَّةَ لِشَبَابَتِهِمَا الْمُتَكَلِّمِ وَ الْمَجْمُوعِ فِي كَوْنِ مَعَارِفَتِهَا
 كې اسم واحد او غوره كړودوي دغه اسماء سته خكه چې د امشابه دي دمشي او جمع سره په كيدلو د معانيو ددې
 مُنْبَغَةً عَنِ تَعَدُّدٍ وَ لِيُجَوِّدَ حَزْبُ صَالِحٍ لِلْإِعْرَابِ فِي أَوَاخِرِهَا جِئْنَا بِالْإِعْرَابِ
 كې چې خبر ورکوي د شمار نه او د وجې د وجود د حرف صالح د پاره دا اعراب په آخر د اسماءو كې كله چې معرب
 سِتَاعًا بِخِلَافِ سَائِرِ الْأَسْمَاءِ الْمُتَعَدِّدَةِ الْإِعْجَابُ كُنْدِي وَ دَمِي قَالَهُ لَمْ يَسْتَعِ فِيهَا مِنْ
 كيدي شي سماعاً په خلاف د نورو اسماء محذوفو معجزوسره لكه د يادوم خكه چې سميع نه ده شوي په دې كې د
 الْعَرَبِ إِعَادَةُ الْحُرُوفِ الْمُتَعَدِّدَةِ جِئْنَا بِالْإِعْرَابِ الْمُتَكَلِّمِ وَمَا يَلْحَقُ بِهِ وَ هُوَ يَلَا وَ كَذَا يَلْتَأُ وَلَمْ يَذْكُرْ
 عربونه اعاده د حرف محذوفه په وخت دا اعراب كې مشني او ملحقات ددې چې كلا او همدارنگې كلتادي او ذكر نه
 يَكُونُ فَرْعٌ كَيْلَا مَعْنَاكَ أَنَّى حَالُ كَوْنِ يَلَا وَ يَلْتَأُ مُضَافًا إِلَى مُطَبَّرٍ
 كره مصنف كلتا خكه چې د افرع د كلابه مضاف وي يعني په حال كون د كلا او كلتا چې مضاف وي مضمر ته.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب كافيه ددوه قيدونو د عدم تصريح وجه بيانوي.

اغراض دجامي: وَاَلْبَاسُ يَصْرَحُ بِهِذَيْنِ الْقَيْدَيْنِ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې مکبره او موحدہ قیودات په کې معتبر وو نو بیا به دې ذکر کړې وي کنه.

جواب: دا یې ذکر نه کړل اکتفاء یې وکړه په مثالونو سره.

مضافة إلى غير ياء المتكلم: په کافیه کې دا عبارت مقدم دي په بالواو باندې اوداصحیح هم دي ځکه چې د بالواو نه دا حال دي او بالواو دا ظرف دي نو ظرف عامل وگرځیده او ظرف ضعیف العمل وي په معمول مقدم کې عمل کوي فقط

اوشارح دا مضافة وروستو راوړي دې وايي چې ظرف دا عامل دي لفظاً او عامل لفظي داپه معمول متقدمه اومتاخره دواړو کې عمل کولې شي.

یابله وجه دادچې دادکاتب غلطی ده کاتب چیرته مولاؤ هغه دا سوچ کړې دي چې دا حال دي د بالواو نه حال دادې چې دا صفت دي حکماً اوصفت دا مؤخر وي دموصوف نه نو دلته هم وروستو کول په کار دي.

لانها اذا كانت مكبرة وموحدة ولم تكن مضافة: په دې عبارت سره شارح د مضافة دقید فائده ذکر کوي چې دا قید یې ځکه ولړول چې کله دا اسماء مکبره وي اوموحدہ وي اومضاف نه وي نو بیا اعراب ددوي بالحركة دي لکه جامي اخ ورايت اخاومررت پاخ.

لانها اذا كانت مضافة: دا اسماء به مضاف وي غیر د ياء دم تکلم ته ځکه که چیرته مضاف شي ياء دم تکلم ته نو بیا به یې دا اعراب نه وي.

ولم يكتف في هذا الشرط بالمثال: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: په مکبرو اوموحدو قیوداتو کې دې اکتفاء په مثالونو سره کړې وه نو دلته دې هم اکتفاء په مثال سره کړې وې کنه.

جواب: اکتفاء په مثال سره ځکه ونه کړه چې خلکو بیا دا توهم کولو چې ددې اسماء به دا اعراب په هغه وخت کې وي چې کله یې اضافت حرف کاف ته شوې وي.

وانما جعل اعراب هذه الاسماء بالحروف: په دې عبارت سره شارح وجه دتخصیص داعراب بیانوي چې ددې اسماء اعراب یې بالحرف وگرځولو ځکه چې دعامو تشنیو اوجموعو اعراب بالحرف وو اودعامو مفرداتو اعراب بالحركة ؤ نو مونږ دغه بعضو مفرداتو ته اعراب بالحرف ورکړو چې دتشنیو اوجموعو دمفرداتو سره وحشت اومنافت تامه رانه شي.

وانما اختاروا أسماء ستة: داشپړ اسماء یې خاص کړل داعراب بالحرف پورې ځکه دتشیې دري

حالات و او د جمعې درې حالات و نوټول شپږ اقسام جوړیدل د هر اعراب په مقابله کې یو اسم وگرځولو

والما اختاروا هذه الاسماء الستة: دا شپږ اسماء یې بیا دنورو اسماءو نه خاص کړل ځکه ددوي مشابهت د تشنېې او جمع سره وو ځکه دوي هم په تعدد دلالت کوي ځکه چې اب دلالت کوي په من له اب باندې او بل دا چې ددوي په اخر کې حرف صالح دپاره د اعراب شته.

بغلاف سائر الاسماء المحذوفة الاعجاز: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ید او دم ددې آخر هم صالح دي دپاره د اعراب دابه دې خاص کړې وې.

جواب: دا اسماء محذوفه الاعجاز دي یعنې کوم حروف چې ددوي نه حذف شوې هغه په وخت د اضافت کې نه رامنځته کیږي او د اخ اب الخ را منځته کیږي.

المثنی: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د مثنی نه لفر د مثنی اخلي او که ماصدق علیه د مثنی اخلي که لفظ اخلي نو د مثنی د لفظ اعراب خو بالالف والیا نه دي بلکه تقدیري دي او که ما صدق علیه د مثنی اخلي نو د کلا او کلتا ذکر کولو ته حاجت نه و ځکه په دې هم د مثنی لفظ صادقېږي.

جواب: زه دا دواړه نه اخلم بلکه مصداق د تشنېې اخلم نو چې دا مې واخستو نو کلا او کلتا دا مصداق د تشنېې نه دي ځکه ددې مفرد من لفظ شته نو دا ملحقات د تشنېې دي.

وما يلحق به: په دې عبارت سره شارح حال د متن اتي بیانوي چې دا راتلونکي شيان ملحقات د تشنېې دي چې هغه کلا دي.

وکذا کلتا: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا چې صرف کلا یې ذکر کړه او کلتا یې ذکر نه کړه؟

جواب: ځکه چې کلا اصل دي او کلتا دا فرع ده.

مضافا ای حال کون کلا وکلتا: دا حال دي د کلا او کلتا نو ځکه منصوب دي، په دې باندې یو سوال واردېږي:

سوال: مونږ خو ویلي دي چې الحال ما یبین هیئة الفاعل او المفعول به دلته دا کلا او کلتا څه واقع دي.

جواب: پہ دے کہ دري توجیہات دي اولہ توجیہ ابن مالک کہري دہ اوہسے خان یی خلاصہ کہري دے وایی چے المثنی معطوف علیہ او کلا او کلتا دامعطوف دي دا مبتدا او بالواو خبر دي اوحال رااتلل دمہندا نہ صحیح دي نو کلا او کلتا دا ذوالحال شو دوہمہ توجیہ داچے دا کلا او کلتا دا فاعل دي دفعل مقدر دپارہ تقدیر یی داسے دي چے اعراب کلا وکلتا.

دریمہ توجیہ دا چے دابناء دہ پہ یوہ قاعدہ باندے اوہغہ قاعدہ داچے حال دمضاف الیہ نہ ہ واقع کیدے شي خو چے حذف دمضاف جائز وي اواقامت دمضاف الیہ دہغے پہ خای باندے صحیح وي لکہ بل نفعی ملة ابراہیم حنیفاً ، دلته نفعی فعل ملة مضاف او ابراہیم مضاف الیہ حنیفاً دا حال دي و اوس دلته حذف دمضاف چے ملة دي جائز دي اواقامت دا ابراہیم پہ مقام ددہ باندے صحیح دي خکہ ملة دمخکے فعل دپارہ مفعول بہ واقع شوے دي اوس ابراہیم دہغہ قائم مقام شو او چے شي واقع شي پہ خای دغیر نو ہغہ تہ حکم دغیر وي نو ابراہیم ہم مفعول شو نو د حنیفاً حال جو ریدل ترے نہ صحیح شو .

اوس دلته مضافاً حال دي دکلا او کلتا نہ اودامضاف الیہ واقع شوے دپارہ دمضاف مقدرہ چے ہغہ اعراب کلا وکلتا دي تقدیر یی داسے شو چے اعراب المثنی اعراب کلا وکلتا اعراب فعل فاعل المثنی مفعول اعراب مضاف کلا وکلتا مضاف الیہ مضاف حذف شو اومضاف الیہ داد ہغہ قائم مقام شو نو مضاف خو مفعول مطلق وو نو دا ہم مفعول مطلق شو اوحال دمفعول مطلق نہ صحیح دي .

ای حال کون کلا وکلتا مضافاً: پہ دے عبارت سرہ شارح دیو سوال جواب ورکوي :

سوال: حال قید وي دپارہ د ذوالحال نو ذوالحال المثنی کلا وکلتا دا تول شو نو دتثنیی بہ ہم ہلہ دا اعراب وي چے کلہ مضاف وي .

جواب: نو شارح جواب ورکيو چے ذوالحال ہغہ صرف کلا وکلتا دي دتثنیی مطلقا دا اعراب دي کہ مضاف وي او کہ نہ وي .

وَ اَلْتَا قُوْدَ بِذٰلِكَ لِاَنَّ كَلَا بِإِغْتِبَارِ كَفْوِهِ مُفْرَدٌ وَ بِإِغْتِبَارِ مَعْنَاهُ مُثَنًى
اوبیشکہ مقید یی کر وہ دے قید سرہ خکہ چے کلا پہ اعتبار دلفظ سرہ مفرد دہ اعتبار د معنی سرہ مثنی دہ
كَفْوُهُ يُلْتَقِي الْإِعْرَابَ بِالْحَرْكَاتِ وَ مَعْنَاهُ يُلْتَقِي الْإِعْرَابَ بِالْحَرْكَاتِ قُرُونٌ فِينِ
پس لفظ د کلا تقاضا د اعراب بالحرکۃ کوي اومعنی یی تقاضا د اعراب بالحرک کوي پس مراعت شوہ دے کہ

كَلَّا اِلْعَبَارَيْنِ فَاِذَا اُضِيفَ اِلَى اَلْمَقْدَرِ الَّذِي هُوَ الْاَصْلُ دُوْعَى
دواړه اعتبارات كله چې اضايف وكړي سي اسم ظاهر نه چې هغه اصل دي نور عايت به وكړي شي په هغې كې د
جَانِبِ لَفْظِهِ الَّذِي هُوَ الْاَصْلُ وَ اُعْرِبَ بِالْحُرُوْفِ الَّتِي هِيَ الْاَصْلُ وَ لَكِنْ كُنُوْنَ حُرُوْفًا
جانب لفظي چې هغه اصل دي او معرب شي په هغه حركت سره چې هغه هم اصل دي ليكن حركات د هغې
تَقْدِيرِيَّةٌ لِأَنَّ اُخْرَاهُ اِنْتَ تَسْقُطُ بِالتَّقَاةِ السَّاكِنَتَيْنِ نَحْوَ جَانِبِي كَلَّا الرَّجُلَيْنِ وَ رَأَيْتُ كَلَّا
تقديري وي ځكه چې آخر يې الف دي چې ساقطيري په التقاء د ساكنينو سره لكه جامي كلا الرجلين درأيت كلا
الرَّجُلَيْنِ وَ مَرَرْتُ بِكَلَّا الرَّجُلَيْنِ وَ اِذَا اُضِيفَ اِلَى النُّسْخِ الَّذِي هُوَ الْقَرْعُ دُوْعَى
الرجلين ومرتت بكلا الرجلين اوچې كله يې اضايفت وكړي شي ضمير ته چې هغه فرع ده نور ثابت به وكړي شي په
جَانِبِ مَعْنَاهُ الَّذِي هُوَ الْقَرْعُ وَ اُعْرِبَ بِالْحُرُوْفِ الَّتِي هِيَ الْقَرْعُ نَحْوَ جَانِبِي كَلَامًا وَ رَأَيْتُ بَكْلِيْمًا وَ
جانب دهغه معنی چې هغه هم فرع ده او معرب شي په حروفو سره چې داهم فرع ده لكه جامي كلاهما رأيت كلیمها و
مَرَرْتُ بِبَكْلِيْمَهَا قَدْ لَيْلَةً قَتَلَتْ كَوْنُ اِعْرَابُهُ بِالْحُرُوْفِ يَكُوْنُهُ مُضَافًا اِلَى مُطَبَّرِ
مرتت بکلیمها نودې وچې نه يې مفید کړو په کیدلو د اعراب ددې په حروفو سره چې کله مضاف وي ضمير ته
وَالْاِثْنَانِ وَ كَذَا اِلْتَقَانِ وَ اِثْنَانِ قَالَتْ هَذِهِ الْاَلْفَاظُ وَ اِنْ كَانَتْ مُفْرَدَةً لَكِنْ صُوْرَتُهَا صُوْرَةُ التَّثْنِيَةِ
اثنان او همدارنگې اثنان او اثنان ځكه چې داالفاظ اهرکه مفرد دي ليكن صورتونو ددې صورتونه دثنیې دي
وَ مَعْنَاهَا مَعْنَى التَّثْنِيَةِ فَالْحَقُّ وَهَا بِالْاَلْفِ رَفْعًا وَ اِلْيَاءُ الْمَفْتُوحُ
او معنی ددې معنی دثنیې ده نو پیوسته شو په هغې پورې په الف سره په حالت رفعی کې یام چې مفتوح دي
مَا قَبْلَهَا كُضِبًا وَ جَزَا كَمَا سَمِعْتِ
ما قبل دهغې په حالت نصبی او جری کې چې دابه شي

خلاصه د متن : په دې عبارت سره صاحب کافیه د مضافا د قید فاندې بیانوي .

اغراض د جامي : واما قید بذكر لان كلا باعتبار لفظه مفرد : د كلا او کلتا سره يې د مضافا قید

ولېولو ځکه چې کلا په اعتبار د لفظ سره مفرد دي ځکه چې مفرد يې نشته او په اعتبار د معنی سره جمع ده لفظ يې تقاضا د اعراب بالحركة کوي او معنی يې تقاضا د اعراب بالحرف کوي نو د دواړو اعتبارينو لحاظ په کې ساتلې شوي دي هر کله يې چې اضايفت اسم ظاهر ته وشي نو اعراب به يې بالحركة وي خو تقدیرا ځکه چې په آخر کې الف دي نو دابه د التقاء ساکنينو د وچې نه غورزیږي او اعراب به په عين کلمه جاري کېږي لكه جامي كلا الرجلين و رأيت كلا الرجلين ومرتت بكلا الرجلين ، اوچې كله يې اضايفت اسم ضمير ته وشي نو بيا به يې اعراب بالحرف وي

لکه جاء فی کلاماً در آیت کلیهما ومرت بکلیهما

فلذلک قید کون اعرابه بالحروف بگونه مضافاً الی مضمیر: په دې عبارت سره شارح نتیجه ذکر کوي

واثنان وکذا اثنتان: دا حکم د اثنان نه دي بلکه د اثنتان او ثنتان هم دا حکم دي، بل دا چې دا الفاظ اگر که مفرد دي لیکن صورت یې دثنیې دي، په دې باندې یو سوال وارد یږي:

سوال: کلا دې ذکر کړو او کلتا دې ذکر نه کړو او ددې ویل چې دا فرع ده دلته به دې هم داسې کړې وي

جواب: شارح ددې دوه جوابات ذکر کړي دي

اول جواب: دا اسماء العدد دي او ددوي تمیز خلاف القیاس راځي خو دلته مونږ دا کار خلاف القیاس وکړو خو دا وجه ضعیفه ده

دوهم جواب: دا چې مونږ دفع دتوهم دپاره ذکر کړو چې متوهم به دا وهم کولو چې د اثنان به داسې اعراب وي او د اثنان به داسې اعراب نه وي نو دا سوال او وهم خو په کلام راځي چې هلته هم داسې وهم کیدای شو.

جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ وَالْمَوَادِّ بِمَا سَقَى بِهِ اضْطِحَاحاً وَهُوَ الْجَمْعُ بِالْأَوَّاءِ وَالْثُّونُ قَيْدٌ خَلَّ
جمع مذکر سالم او مراد په دې سره هغه ده چې مسمی کوي اصطلاحاً هغه جمع په واو او نون سره ده نو دا ځلېږي
فِيهِ كُفُو سَيْنَيْنِ وَ أَزْوَاجَيْنِ مِمَّا لَمْ يَكُنْ وَاحِدُهُ مَذَكَّرًا لِيَكُنْ جَمْعُ بِالْأَوَّاءِ وَالْثُّونِ وَ مَا
په دې کې په مثل دسین او اړوین هغه چې نه وي واحد د هغې مذكر لیکن جمع کېږي په واو او نون سره او هغه
الْجَمْعُ بِهِ وَ هُوَ الْأَوَّاءُ جَمْعٌ ذُو لَا عَيْنَ لَفْظُهُ وَ عَشْرُونَ وَ أَحْوَاثُهَا أَيْ تَكَادُّوْهَا
چې ملحق وي تر دې پورې چې هغه اولوده چې جمع ددو ده نه په لفظ کې او عشرون او اخوات ددې یعنی نظائر
السَّيْنِ وَ هِيَ ثَلَاثُونَ إِلَى ثَمَانِينَ وَ لَيْسَ عَشْرُونَ جَمْعٌ عَشْرَةٍ وَلَا ثَلَاثُونَ جَمْعٌ ثَلَاثَةٍ إِلَّا لَصَحَّ إِطْلَاقُ
سبع چې د ثلاثون نه تر تسعين پورې اونه عشرون جمع د عشرة اونه ثلاثون جمع د ثلاثة ورنه صحیح به وي اطلاق
عَشْرِينَ عَلَى ثَلَاثِينَ لِأَنَّهُ ثَلَاثَةٌ مَقَادِيرُ الْعَشْرَةِ وَ إِطْلَاقُ ثَلَاثِينَ عَلَى الثَّمَانَةِ لِأَنَّهَا ثَلَاثَةٌ
دعشرین په ثلاثین ځکه چې ثلاثه مقادیر د عشرو دي او صحیح به وو اطلاق د ثلاثین په تسعین باندې ځکه چې ثلاثه
مَقَادِيرُ الثَّلَاثَةِ وَ عَلَى هَذِهِ الْقِيَاسِ الْجَوَائِزُ وَ أَيْضًا هَذِهِ الْكَلَامُ عَلَى مَعَانٍ مُتَوَنِّئَةٍ
مقادیر د ثلاثو دي او په همدې قیاس باندې باقی هم دي او همدارنگې دغه الفاظ: زلت کوي په معنی معینو

وَلَا تَعِينِينَ فِي الْجُمُوعِ بِالْوَاوِ رَفْعًا وَ الْيَاءِ النُّكْسُورِ مَا قَبْلَهَا تَضْبِئًا وَ جَزْأً.

باندې تعین نشته په جموع کې به واوره په حالت رفعې په یا، مکسورې ما قبل سره په حالت نصب او جري کې

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه تعریف د جمع مذكر سالم کوي

اغراض دجامي: جمع المذكر السالم: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: دا دی چې تا کوم د جمع مذكرې سالمې اعراب ذکر کړی دی هغه جامع هم نه دی او مانع هم نه دی. جامع خو ځکه نه دی چې سنون او ارضون د مونث جمع سالمې دي خو ددې اعراب بالحركة حکمي نه دی هغه چې کوم تا بیان کړې بلکې ددې اعراب بالحرف دی او مانع خو ځکه نه دی چې مرفوعات منصوبات او مجرورات د مذكر جمع سالمه ده خو ددې اعراب هم دغه دی کوم چې تا د جمع مذكر سالمې لپاره بنودلی و

جواب: شارح په مذکوره عبارت کې ددې جواب ورکړو، چې تا دلته د جمع مذكر سالمې لغوي معنی اخیستې ده او سوال دې کړی دی، چې کومه د مذكر جمع سالمه ده او زموږ مراد اصطلاحي معنی ده او په اصطلاحي کې د جمع مذكر سالمې نه مراد هغه جمع ده، چې د هغې په آخر کې واو او نون وي قطع نظر د دې نه، چې ددې مفرد مذكر وي یا مؤنث بس چې د چا په آخر کې چې الف او تاء وي هغه جمع مؤنث سالمه ده.

وما الحق به: الو دا جمع ده خو د محلقاتو د جمع څخه ده ځکه معنی خو یې د جمع ده خو مفرد ورلره من لفظه نشته دي ځکه مفرد یې څو دي نو چې لفظ دمفرد یې جدا شو نو هم حقیقتا ونه گرځیده جمع څو لاهن لفظه دا دلیل دي دملحق کیدلو دپاره.

وعشرون واخواتها: او اخوات یې د ثلاثون نه دي تر تسعون پورې.

ولیس عشرون جمع عشرة: عشرون د جمع د عشرة نه ده او که چیرته شي نو صحیح به شي اطلاق د عشرون په ثلاثون باندې ځکه اقل د جمع دري دي او درې واري عشرة دانه دي مگر ثلاثین اونه ثلاثین جمع د ثلاثة ده ځکه صحیح به شي اطلاق د ثلاثین په تسعة باندې ځکه اقل افراد د جمع دري دي او درې واري ثلاثة دا نه دي مگر تسعة.

وايضاً هذه الالفاظ تدل على معان: دا الفاظ چې عشرون نه تر تسعون پورې دا دلالت کوي په معانیو معینو باندې او په جموعو کې تعین نه وي.

وَ إِنَّمَا جُعِلَ إِعْرَابُ الْمُتَنَبِّئِ مَعَ مُلْحَقَاتِهِ وَ الْجَنَحُ مَعَ مُلْحَقَاتِهِ بِالْمُرُوءِ لِأَنَّهُمَا قَرَعَانِ لِلْوَاجِدِ
اووگرخولې شي اعراب دمنشی سره دملحقاتو اود جمع سره دملحقاتو څخه چې دادواړه فرعي دي دپاره دواحد
وَ فِي آخِرِهِمَا حَرْفٌ يَصْلُحُ لِلْإِعْرَابِ وَ هُوَ عَلَامَةُ التَّنْبِيَةِ وَ الْجَنَحُ فَكَانَتْ
اوبه آخر ددې دواړو کې داسې حرف دي صلاحیت لري دا اعراب چې هغه علامه دتنبيې اود جمع دي پس مناسب
أَنْ يُجْعَلَ ذَلِكَ الْحَرْفُ إِعْرَابُهُمَا لِيَكُونَ إِعْرَابُهُمَا قَوْماً لِإِعْرَابِهِ
دي چې وگرخولې شي دغه اعراب ددې دواړو ددې د پاره چې شي اعراب بالحر ف فرع دپاره دا اعراب بالحرکه
كَمَا أَنَّهَا قَرَعَانِ لَهُ لِأَنَّ الْإِعْرَابَ بِالْمُرُوءِ قَرَعُ لِلْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ وَ كَمَا
لکه څنگه چې دادواړه ډېرې دي د پاره دهغې څخه چې اعراب بالحر ف فرع ده دا اعراب بالحرکه او هرکله
جُوعِلَ إِعْرَابُهُمَا بِالْمُرُوءِ وَ كَانَ حَرْفُ الْإِعْرَابِ ثَلَاثَةً وَ إِعْرَابُهُمَا سِتَّةً ثَلَاثَةٌ لِلْمُتَنَبِّئِ
چې وگرخولې شو اعراب ددې دواړو په حرف سره اووو حروف دا اعراب دري او اعراب ددې دواړو و شپږ وودري دمنشی
وَ ثَلَاثَةٌ لِلْمَجْمُوعِ فَلَمَّا جُعِلَ إِعْرَابُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِحَلَكِ الْمُرُوءِ الثَّلَاثَةُ لَوُفَّ
او دري د جمع پس که چېرته گرځولې شوي وي اعراب د هر يو ددې په دغه حروفو ثلاثوسره نواقع شوې به وي
الْإِلْتِبَاسُ وَ كَمَا خَصَّ الْمُتَنَبِّئُ بِهَا بَقِيَ الْمَجْمُوعُ بِهَا إِعْرَابُ وَ كَمَا خَصَّ
التباس او که چېرته خاص شوي وي منشی به ددې سره باقي به پاتې وه جمع به غير دا اعراب نه او که خاص شوي وي
الْمَجْمُوعُ بِهَا بَقِيَ الْمُتَنَبِّئُ بِهَا إِعْرَابُ قَوْزَعَتْ عَلَيْهِمَا بِأَنْ جُعِلُوا الْاَلِفُ
جمع په دې سره نويافي به وي منشی په شپږ دا اعراب نه پس تقسيم کړې شو په دې دواړو چې وگرخولې شوالف
عَلَامَةُ الرَّفْعِ فِي الْمُتَنَبِّئِ لِأَنَّهُ السَّيِّدُ الْمَرْفُوعُ لِلتَّنْبِيَةِ فِي الْفِعْلِ لَعُو يَضْرِبَانِ وَ ضَرْبَانِ وَ التَّوَا
علامت درفع په منشی کې څکه چې داضمير مرفوع دي د پاره دتنبيې په فعل کې لکه يضربان و ضربا او واد
عَلَامَةُ الرَّفْعِ فِي الْمَجْمُوعِ لِأَنَّهُ السَّيِّدُ الْمَرْفُوعُ لِلتَّنْبِيَةِ فِي الْفِعْلِ لَعُو يَضْرِبُونِ وَ ضَرْبُونَا وَ
علامه درفعي په جمع کې څکه چې داضمير مرفوعه دي د پاره د جمع په فعل کې لکه يضربون او ضربوا او وي
جُعِلُوا إِعْرَابُهُمَا بِالنَّيَّاءِ خَالِ الْجَزْ عَنِ الْأَصْلِ وَ قَوْزَعُوا بِمَنْتَهُمَا
گرځول اعراب دواړو په يا، سره په حالت جوي کې بنا، بواصليت او فرق يې راوستو په مينځ د دواړو کې چې
بَأَنْ قُضِيَ مَا قَبِلَ النَّيَّاءُ فِي التَّنْبِيَةِ بِهَفَاةِ الْفَتْحَةِ وَ يَكُونُ اسْتِغْيَالُ التَّنْبِيَةِ وَ كَسْرُهُ
فتحه يې ورکړه ما قبل دپاء ته په تنبيې کې دوجې دخفت دفتحي نه اودزيات استعمال دتنبيې نه او کسره يې
فِي الْجَنَحِ يَفْعَلُ الْكَسْرُ وَ فَلَمَّا الْمَجْمُوعُ وَ حَلُّوا النَّصْبَ عَلَى الْجَزْ
ورکړه په جمع کې دوجې دثقل والي دکسري نه اودکم استعمال دجمع نه او حمل يې کړو نصب په جر باندې نه
لَا عَلَى الرَّفْعِ لِإِسْتِثْنَاءِ النَّصْبِ بِالْجَزْ لَوْفَعِ كُلِّ مِنْهُمَا فَهَلْكَ فِي الْكَلَامِ
په رفع باندې دوجې دنسبیت دنصب دجر سره څکه چې دواړه په کلام کې فضله واقع کيږي

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه وجه دا اعراب بیانوي

اغراض دجامی: و انما جعل الاعراب المثق مع ملحقاته بالحروف: تنبیې اوجمع او محلقاتو

ددې ته اعراب بالحرف ورکړې شو ځکه چې دافرع دواحد ده اواعراب بالحرف دا فرع دا اعراب بالحركة وي اوپه آخر ددې دواړو کې چې تشبیه اوجمع ده حرف صالح للاعراب ؤ چې هغه علامه دتشبیه اودجمع ده نو مناسب وه چې دغه حرف صالح اعراب وگرځي ددې دواړو دپاره چې شي اعراب ددوي فرعه دا اعراب دمفرد لکه څرنگه چې دوي فرعه وو دمفرد په دې باندې یو سوال واردیږي.

سوال: دا خو لازم شو توارد دعلتینو مستقليتو په معلول واحده باندې علامه دتشبیه او د اعراب دواړو شوه او همدارنگه واو.

جواب: دا خو علل حقیقه نه دي بلکه علامات دي او یو شی د ډیرو شیانو دپاره هم علامه گرځیدې شي.

ولما جعل اعرابها بالحروف وكان حروف الاعراب ثلاثة: هر کله چې اعراب دتشبیه اودجمع بالحرف وو او حروف دا اعراب دري وو اواعراب دتشبیه هم دري حالات وو اودجمع هم دري حالات وو که چیرته مو حروف دا اعراب تشبیه ته ورکړې وي نو جمع بلا اعرابه پاتې کیده او که عکس مو کړې وي نو تشبیه بلا اعرابه پاتې کیده او که مشترک کړې مو وي نو ویره دالتباس وه نو تقسیم مو وکړو په داسې طریقې سره چې الف مو علامه درفع کړي په تشبیه کې ځکه دا الف ضمیر دفاعل دي په تشبیه کې لکه یضربان اوضربا او مو علامه درفع وگرځوله په جمع کې ځکه دا ضمیر دفاعل دي په جمع کې احوال جري یې په دواړو کې په یاه سره وگرځولو.

وفرقوا بينهما الخ: په دې عبارت سره شارح فرق بیانوي چې فرق مو دتشبیه وکړو دجمع سره په ماقبل د یاه سره په تشبیه کې به مفتوح وي ماقبل د یاه اوپه جمع کې به مکسور وي احوال نصبي مو تابع دجري وگرځولو.

وحملوا النصب على الجر لا على الرفع: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: جری تابع دنصب ولې نه کړو؟

جواب: چې نصب یې تابع دجر کړو ځکه مناسبت دنصب دجر سره شته چې هغه وقوع ددې دواړو ده په کلام کې فضله.

د اعراب لفظي او تقديري ځايونه:

وَلَمَّا قَرَعُ مِنْ تَفْسِيرِ الْإِعْرَابِ إِلَى الْحَرْكِ وَالْحَرْفِ وَبَيَّانِ مَوَاضِعِهَا الْمُخْتَلِفَةِ هُوَ
اوکله چې فارغ شو معصف د تفسيم د اعراب نه حرکت او حرف ته او بيا د مواضعو مختلفو د هغې نه نو شروع
فِي بَيَّانِ مَوَاضِعِ الْإِعْرَابِ لِلْفَتْحِ وَالتَّقْدِيرِ الَّذِي أَشِيرُ إِلَى تَفْسِيرِهِ إِلَيْهِمَا فِيمَا سَبَقَ وَ لَمَّا
بي وکړه په بيان د مواضعو د اعراب لفظي او تقديري کې چې اشاره يې وکړه تقسيم د دې دواړو ته مخکې هرکله
كَانَ التَّقْدِيرُ أَكْثَرَ إِهَارَةً إِلَيْهِ أَوَّلًا ثُمَّ بَيَّنَّ أَنَّ الْفَتْحَ مَا عَدَاهُ فَقَالَ
چې وراعراب ته يې ډېرې نو اشاره يې وکړه هغې ته اوليا يې وويل چې لفظي ماسو د هغې دي پس ري ويل
التَّقْدِيرُ أَيْ تَقْدِيرُ الْإِعْرَابِ فِيمَا أَيْ فِي الْإِسْمِ الْمُعْرَبِ الَّذِي كَعَدَرُ الْإِعْرَابِ فِيهِ أَيْ
چې تقديري اعراب يعنې تقدير د اعراب په هغه اسم معرب کې چې معتذر وي اعراب په هغې کې يعنې چې
إِمْتَنَعَ فَهُوَ فِي لَفْظِهِ وَ ذَلِكَ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْحَرْفُ الَّذِي هُوَ مَحَلُّ الْإِعْرَابِ قَابِلًا لِلْحَرْكِ
مانع وي ظهور د اعراب په لفظ کې او دا چې کله نه وي حرف چې هغه محل د اعراب دي قابل د پاره د حرکت
الْإِعْرَابِيَّةُ كَمَا فِي الْإِسْمِ الْمُعْرَبِ بِالْحَرْكِ الَّذِي فِي آخِرِهِ أَلِفٌ مَقْصُودَةٌ سَوَاءٌ كَانَتْ مَوْجُودَةً فِي
اعرابه لکه څنگه چې په اسم معرب بالحرکه دي چې آخري الف مقصوره وي برابره خبره ده که موجود وي په
الْفَتْحِ كَالْعَصَا بِلَامٍ التَّغْوِيْفِ أَوْ مَحْدُودَةٍ بِالْبَقَاءِ السَّائِكَيْنِ كَعَصَا بِالتَّوْنِ فَإِنَّ الْأَلِفَ
لفظ کې لکه عصا په لام د تعريف سره يا محذوف وي په التقاء د ساکينو لکه عصا په توين سره څکه چې الف
التَّغْوِيْفِ فِي الصُّورَتَيْنِ غَيْرِ قَابِلَةٍ لِلْحَرْكِ وَ كَمَا فِي الْإِسْمِ الْمُعْرَبِ بِالْحَرْكِ الْمُضَافِ إِلَى يَاءٍ
مقصوره په دواړو صورتونو کې غير قابل دي دپاره د حرکت او يا په اسم معرب بالحرکه کې چې مضاف وي ياء د
الْمُتَّكِلِ نَحْوَ غَلَامِي فَإِنَّهُ لَمَّا إِشْتَقَلَ مَا قَبْلَ يَاءِ الْمُتَّكِلِ بِالْكَسْرِ لِلْمُتَّاسِئَةِ قَبْلَ
متکلم ته لکه غلامي څکه چې کله مشغول شو ما قبل د ياد متکلم په کسري سره دوجې د متاسبت نه مخکې د
دُخُولِ الْعَامِلِ إِمْتَنَعَ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْهِ حَرْكُهُ أَخُوْنِي بَعْدَ دُخُولِهِ مُوَافَقَةً
دخول د عامل نه نومع د چې داخل شي په دې باندې حرکت آخرو روستو د دخول د عامل نه د پاره د موافقت د
لَهَا أَوْ مُخَالَفَةً كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ بَعْضُ مَنْ أَنَّ إِعْرَابَ وَمِثْلَ هَذَا الْإِسْمِ فِي حَالَةِ الْحَرْزِ
هغې او ياد مخالفت پس هغه چې د هاب کړې هغې ته بعضې هغه چا چې اعراب د مثل د دې اسم په حالت جري
لَفْظِي هُنَّ مَوْضِعٌ مُطْلَقًا أَيْ فِي الْأَحْوَالِ الْعَلَيَّ يَغْنِي كَوْنُ الْإِعْرَابِ تَقْدِيرًا فِي هَذِهِ النَّوْعَيْنِ
کې لفظي دي غير صحيح ده مطلقا يعنې په احوال ثلاثو کې يعنې کيدل د اعراب دي تقديري په دغه نوعو کې د
مِنَ الْإِسْمِ الْمُعْرَبِ إِنَّمَا هُوَ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ هُنَّ مَخْتَصَّ بِبَعْضِهَا أَوْ إِشْتَقْلَقَ عَلَى تَعْدِيرِ أَيْ تَقْدِيرِ
اسم معرب نه داپه ټولو احوالو کې غير مختص دي دبعضې پورې اشتقل عطف دي په تعذر باندې يعنې تقدير د

الْإِعْرَابُ فَيَتَنَا تَعَدُّوْا فِي الْإِسْمِ الَّذِي اسْتَقْبَلَ ظُهُورَ الْإِعْرَابِ فِي لَفْظِهِ وَ ذَلِكَ إِذَا كَانَ
اعراب به هغه ځای کې چې منعدروي بابه هغه اسم کې چې ثقیل وي ظهور دا اعراب به لفظ کې داده چې کله
مَعْلُ الْإِعْرَابِ قَابِلًا لِلْحُرُوكِ الْإِعْرَابِيَّةِ لَكِنْ يَكُونُ ظُهُورُهُ فِي اللَّفْظِ كَوْنًا عَلَى اللِّسَانِ كَمَا
وي محل دا اعراب قابل دپاره دحرکت اعرابيه لیکن ثقیل وي ظهور دا اعراب به لفظ کې په ژبه لکه څرنگه چې
فِي الْإِسْمِ الَّذِي فِي آخِرِهِ يَاءٌ مُنْكَوُومَةٌ قَبْلَهَا سَوَاءٌ كَانَتْ مُعْلُوَّةً أَوْ بِالتَّعَاوُ السَّاكِنَيْنِ كَقَايْنٍ أَوْ هُكْهُ مُعْلُوَّةً
په هغه اسم کې چې آخري ياء ماکوومه قائله کانه کانه ساکنین کقاین او هکله معلوه وي
كَالْقَايْنِ رَفْعًا وَ جَرًّا أَيْ فِي خَالِكِي الرَّفْعِ وَ الْجَرِّ لَا فِي خَالِكِ النَّسَبِ لِاسْتِثْقَالِ
لکه قايي به حالت رفعي او جري کې يعني به دواړو حالتونو دفع او جري نه په حالت د نصب کې دوجې د ثقیل
الْمُعْتَمِدَةِ وَ الْكُسُوفِ عَلَى الْيَأِ دُونَ الْفَتْحَةِ.

والی د ضمی او کسري نه په یاء باندې په غیر دفتحي نه.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه دا اعراب لفظي او تقديري بيان کوي.

اغراض دجامی : ولما فرغ من تقسيم الاعراب الى الحركة والحرف : په دې عبارت سره شارح

تذکیر دما سبق او توطیه او تمهید دمتن آتی دپاره کوي.

ولما کان التقدير : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : اعراب لفظي اصل دي په نسبت سره اعراب تقديري ته په کار وه چې اعراب لفظي یې

مقدم کړي وي په اعراب تقديري باندې سره ددې نه چې ده وروستو ذکر کړي دي.

جواب : شارح ددې دوه جوابات ورکړي دي :

اول جواب : خبره دې صحیح ده خو دتقديري اقسام کم دي دوه دي یو فیما تعدل او دویم

استثقل او اقل مقدم وي په اکثر باندې.

دوهم جواب : زمونې مقصد او مراد اختصار وو او اختصار په دې کې وو چې اول تقديري

ذکر کړو او بیا لفظي.

التقدير ای تقدیر الاعراب : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : زمونې خبره شروع وه په اعراب کې اوته تقدیر اوتو ته لاړي.

جواب : نو شارح جواب ورکړو چې زه مقدرات نه بیانوم بلکه تقدیر دا اعراب بیانوم.

فیما ای فی الاسم المعرب : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: چې اعراب به تقديري وي په هغه ځای کې چې اعراب متعذر وي نو مبني خو ه متعذر دي په کار ده چې په ټولو مبنياتو کې اعراب تقديري شي

جواب: مراد د مانه اسم معرب دي نه اسم مبني

تعذر الاعراب فيه: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې ما موصوله شوه نو تعذر ضمير ماته راجع دي او که اعراب ته که ماته راجع وي نو فساد د معنی راځي نو معنی دا شوه چې اعراب به تقديري وي په هغه اسم معرب کې چې تعذر وي په کې معرب، او که ضمير اعراب ته راجع کوي نو معنی خو صحيح شوه خو ليکن تعذر دا جمله صله واقع شوې او چې جمله صله واقع شي نو هغې کې عائد ضروري وي نو صله بلا عائده وگرځيده

جواب: ضمير اعراب ته راجع دي خو کله کله عائد حذف کيږي.

ای امتنع: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تعذر اود استثقال خو يوه معنی ده چې گران نو په دې اقسامو کې خو تقابل صحيح نه شو.

جواب: د تعذر معنی ده چې مانع وي د ظهور نه اود استثقال معنی ده چې ظهور يې کيدې شي خو ثقل په لسان راوړلي.

وذلك اذا لم يكن الحرف الذي: بيان د قاعدي د تقدير د اعراب به په هغه صورت کې وي چې هغه حرف چې هغه محل د اعراب دي چې هغه قابل د حرکت اعرابيه نه وي لکه هغه اسم مقصور چې په اخر کې يې الف مقصوره وي او معرب بالحرکه وي اوس برابره خبره ده چې دغه الف يې په لفظ کې ذکر وي لکه العصا او که حذف شوې وي په التقاء د ساکنينو سره لکه په عصا کې تنوين او الف دواړه ساکن دي نو الف حذف شوې او همدارنگه هغه اسم معرب بالحرکه چې مضاف وي يا، د متکلم ته لکه غلامي.

فان الالف مور قابل: چې الف دا قابل د حرکت نه دي په اسم مقصور کې.

نحو غلامي فانه: د غلامي اعراب به تقديري وي ځکه چې ماقبل دياء نه مشغول وي په کسرې سره د مناسبت دياء دوجې نه مخکې د دخول د عامل نه اوس د عامل د دخول نه بعد پرې بل حرکت هم نه شي راتللی چې موافق وي د حرکت دياء سره او که مخالف موافق خو ځکه نه شي

راتلې چې لازم به شي توار د علتینو په معلول واحد کې یاء یو دا معلول دي او یو علت هغه کسره اوبل به عامل شي او مخالف حرکت هم نه شي راتلې ځکه لازم به شي وجود د علت په غیر د معلول نه علت به وي چې یاء ده او معلول چې کسره د ماقبل د یاء ده نه وي .
دلته یو سوال واردېږي .

سوال : مخکې تا وویل چې الف هم علامه د تشنې او علامه د اعراب ده دلته به دې هم داسې کړې وي کسره به دې هم علامه د اعراب او هم علامه د یاء کړې وي

جواب : دا مونږ نه شو کولې ځکه په تشنیه کې چې الف علامه د تشنیه ده خو علامه حقیقه ده او مونږه چې غلامه د رفع ګرځولې وه نو هغه علامه اصطلاحیه وه یوه علامه حقیقه ده اوبله اصطلاحیه لکه جامني زېد دلته دلته عامل حقیقي متکلم دي او عامل اصطلاحی هغه جامني دي نو دلته یوه رفعه ده او اثر د عامل حقیقي او اصطلاحی دواړو وګرځیده نو د عامل اصطلاحی او حقیقي جمع په یو معمول کې راتلې شي .

فما ذهب اليه بعض : په غلامی کې په حالت جري کې اعراب لفظي دي او توار نه لزمېږي ځکه دا جر معلول د یاء دپاره وو مخکې او اوس دا معلول وګرځیده دپاره د عامل یاد علت .
مطلقاً : دا ځکه منصوب دي چې دا حال دي د غلامی نه او غلامی معنی مفعول مطلق دي د تعذر دپاره تعذر فعل الاعراب فاعل کعضاً و غلامی کاف په معنی د مثل سره .

او استثقل عطف علی تعذر : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : زه به درته وېنايم چې یو لفظ به وي په لسان باندې به ثقیل وي او اعراب به یې تقدري نه وي لکه قبر حرب بمكان قبر ليس قرب قبر حرب قبر .
جواب : ظهور د اعراب به پرې ثقیل وي اوتا چې کوم مثال ذکر کړو ددې خو الفاظ ثقیل دي په لسان باندې .

وذلك اذا كان محل الاعراب الخ : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : تعذر یې فعل معلوم راوړو او استثقل یې فعل مجهول نو ددې څه وجه ده ؟

جواب : تعذر فعل لازمي دي نو ددې وجې نه یې معلوم راوړو او استثقل متعدي دي نو ددې وجې نه یې هغه مجهول راوړو .

رفعاً وجرأ ای فی حالي الرفع والجر : په فی حالي الرفع والجر سره وجه د نصب معلومه شوه چې رفعاً

جراد امنتسوب دي ښاير ظرف زمان

وَ تَحُو مُسْلِيْعٌ عَطَفٌ عَلَى قَوْلِهِ كَقَائِيْ يَغْنِي تَقْدِيْرُ الْأَعْرَابِ لِلْإِسْتِثْقَالِ قَدْ يَكُوْنُ فِي الْأَعْرَابِ بِالْعَرَكَةِ
اوسلمسي عطف دي په قول دمصف قايي باندې يعني تقدير د اعراب دوجې دثقل نه کله وي په اعراب بالحرکه
وَ قَدْ يَكُوْنُ فِي الْأَعْرَابِ بِالْحَرْبِ تَحُو مُسْلِيْعٌ بِخِلَافِ تَقْدِيْرِ الْأَعْرَابِ لِلتَّعْدِيْرِ قَائِلُهُ مُتَعَدِّلٌ
کې اوکله وي په اعراب بالحرف کې لکه مسلمي په خلاف دتقدير د اعراب متعذره نه خکه چې هغه خاص دي
بِالْأَعْرَابِ بِالْعَرَكَةِ رَفْعًا يَغْنِي تَقْدِيْرُ الْأَعْرَابِ فِي تَحُو مُسْلِيْعٌ إِنَّمَا هُوَ فِي حَالِهِ الرَّفْعِ
په اعراب بالحرکه پورې په حالت رفعې کې يعني تقدير د اعراب په مثل د مسلمي دا په حالت د رفعې کې دي
فَقَطَّ دُونَ النَّصْبِ وَ الْحَرْبِ تَحُو جَاءَ فِي مُسْلِيْعٍ قَائِلُهُ أَصْلُهُ مُسْلِيْعُوْنَ يَسْقُوطُ النُّونُ بِالإِضَافَةِ
فقط په غير د نصب اوحر نه لکه جاء في مسلمي خکه اصل دې مسلموي وويه سقوط د نون د وجې د اضافت نه نو
فَاجْتَمَعَ الْوَاوُ وَ الْيَاءُ وَ السَّيِّئُ مِنْهَا سَائِرٌ فَالْعَلِيْبِ الْوَاوُ يَاءٌ وَ أُوذِيْعَتِ الْيَاءُ فِي يَاءٍ وَ كَيْسَرٌ مَا قَبْلَ
جمع شو داوا ياء او مخکې ترې نه ساکن نو بدل شو داويه ياء باندې نوم د غم شوه ياء په ياء کې او مکسورشو ما قبل
الْيَاءِ فَلَمْ يَبْقَ عِلَامَةُ الرَّفْعِ الَّتِي هِيَ الْوَاوُ فِي اللَّفْظِ فَصَارَ الْأَعْرَابُ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ تَقْدِيْرِيًّا
دياهه پس پاتې نه شو علامه درفع چې هغه واو وويه لفظ کې پس وگرځيده اعراب په حالت رفعې کې تقدير په
بِخِلَافِ حَالَتِي النَّصْبِ وَ الْحَرْبِ قَائِلُهُ الْإِدْعَاءُ يَخْرُجُ الْيَاءُ مِنْ حَوِيَّتِهَا قَائِلُهُ الْيَاءُ الْمُدْعَمَةُ أَيْضًا يَاءٌ
خلاف دحالت نصبي او جري کې خکه چې ادغام نه خارجوي ياء دخپل حقيقت نه خکه چې ياء مدغمه هم ياء ده
وَ قَدْ يَكُوْنُ الْأَعْرَابُ بِالْحَرْبِ تَقْدِيْرِيًّا فِي الْأَحْوَالِ الثَّلَاثِ فِي مِثْلِ جَاءَ فِي أَبُو الْقَوْمِ وَ زَائِلُ الْقَوْمِ وَ مَزْوَرٌ وَ أَبِي
اوکله وي اعراب په حروفوسره تقديرې په دري واړواحو الکې په مثل د جاء في ابو القوم و زائت ابا القوم و مزورت و أبي
الْقَوْمِ قَائِلُهُ لَنَا سَقَطَ حُرُوفُ الْأَعْرَابِ عَنِ اللَّفْظِ بِالتَّحْقِيقِ السَّائِكَيْنِ لَمْ يَبْقَ الْأَعْرَابُ لَفْظًا
القوم خکه چې کله چې ساقط شو حروف د اعراب دلفظ نه دوجې د التقاء ساکنينو نه پاتې نه شو اعراب لفظي
صَارَ تَقْدِيْرِيًّا وَ اللَّفْظُ أَيْ الْأَعْرَابُ الْمُتَلَفِظُ فِيمَا عَدَاهُ يَغْنِي فِيمَا عَدَا
بلکې وگرځيد تقديرې اولفظي يعني هغه اعراب چې تلفظ پرې کيدې شي ماسوي ددغو ځايونو نه دي يعني
مَا ذَكَرَهُ وَمَا تَعَدَّى فِيهِ الْأَعْرَابُ أَوْ اسْتَقْبَلَتْ وَ لَنَا ذَكَرَهُ فِي تَفْصِيلِ الْمُتَعَرِّبِ
چې کوم مونږ ذکر کړل هغه چې متعذرو په هغې کې اعراب اويانقبيل ووکله چې ذکر شو په تفصيل دمعرب کې
الْمُنْتَصِرِ وَ غَيْرِ الْمُنْتَصِرِ وَ كَانَ غَيْرُ الْمُنْتَصِرِ أَكْثَرَ مِنَ الْمُنْتَصِرِ وَ يَتَعَرَّبُ غَيْرُ الْمُنْتَصِرِ عَلَى
منصرف اوغير منصرف او وو غير منصرف کم دمنصرف نه او په پيژندلو دغير منصرف پيژندل شي منصرف په
يُقَاسُ الْأَعْرَابُ التَّقْدِيْرِيَّةِ وَ اللَّفْظُ غُرْفٌ غَيْرُ الْمُنْتَصِرِ وَ اَلْكَتَفَى يَتَعَرَّبُ
قياس د اعراب تقديرې اولفظي نه نو تعريف وکړو ومصنف دغير منصرف او اکتفا يې وکړه په تعريف دغير منصرف

نَسَّالَ.

نوي ويل

اغراض د جامي : ونحو مسلمي عطف على قوله كقائض : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال : دا دی، چې لفظ د نحو مستدرک او بې فائدي دی ځکه چې ددې مسلمي عطف په قاض باندې دی نو د کاف مثليه لاندې د عطف په واسطې سره داخل دی نو بيا د نحو څه ضرورت دی؟

جواب : شارح ددې جواب ورکړو، چې ددې عطف په قاض باندې نه دی، بلکې په قاض باندې دی لهذا د عطف په واسطې سره دا د کاف مثليه لاندې داخل نه شو.

وقد يكون الاعراب تقديرياً بالحروف في الاحوال الثلاث : شارح وايي چې کله کله په دريو حالاتو کې هم اعراب بالحرف تقديري راتلې شي لکه جام في ابو القوم الخ في ما عدا ما ذکر : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دادی چې د ما عداه ضمير راجع دی د تعذر او استعقال طرف ته او هغه دوه څيزونه دي نو د تشبي ضمير راوړل په کار وو، دلته د ضمير او د مرجع په مينځ کې مطابقت نشته دی.

جواب : ددې دواړو تاويل د ما ذکر يا مذكور سره يې وکړو، بيا دې طرف ته ضمير راجع کړو مذكور واحد دی لهذا مطابقت موجود دی.

ولما ذکر في تفصيل المعرب : په دې عبارت سره شارح توطيه او تمهيد کيږدي د متن آتي دپاره .

وكان غير المنصرف : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : په کار دا وه چې منصرف دې مخکې کړې وي په غير منصرف د دوه وجهو نه : اول دا چې په اجمال کې منصرف مقدم وو او دوهم دا چې منصرف اصل دي په نسبت سره غير منصرف ته څه په مصرف باندې په ټولو حالاتو کې اعراب جاري کيږي .

جواب : غير منصرف دا اقل دي ځکه دامشروط بشرائط دي او کوم څيز چې مشروط بشرائط وي نو هغه اقل وجودا وي او بله وجه دا چې معرفت دمنصرف داپيژندل کيږي په غير منصرف لکه په اعراب لفظي او تقديري کې يې چې کړې وو .

على قياس الاعراب اللفظي والتقديري : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال: په اعراب تقدیري کې دا ویلي وو چې التقدير فیما تعدل الی اخره واللفظي فیما عداه نو دلته به هم تعریف د غیر منصرف کرې وي اویا دې ویلي وي چې والمنصرف ماعداه

جواب: منصرف دا فرد دي دافرادو د غیر منصرف نه او اعراب لفظي دا فرد نه وو د اعراب تقدیري نه نو ځکه مو هلته داسې وویل اودلته مو ونه ویل

تعریف د غیر منصرف:

هُوَ الْمُنْصَرِفُ مَا آتَى إِسْمُهُ مُفْرَقًا فِيمَا جَلَّتْ أَوَّلُهَا بِإِجْتِمَاعِهَا
چې غیر منصرف یعنې هغه اسم معرب چې په هغې کې دوه علتونه وي چې په اجتماع د هغه عللوسره اوبه
وَاجْتِمَاعَ هَوَائِطِهَا فِيمَا أَكْثَرُ سِمَاتٍ وَكُورٍ مِنْ جِلِّي تَشِعُّ أَوْ جِلَّةٌ وَاحِدَةٌ وَمِنْهَا أُنْ
اجتماع دشرائطو د هغې سره په هغې کې اثروکړي چې رابۀ شي ذکر د هغې د علتونو نهونه یا یو علت ددې نه یعنې
مِنْ يَلَّةِ التَّشْعِ تَقْوَ هَذِهِ الْجِلَّةُ الْوَاحِدَةُ مَقَامًا آتَى مَقَامَ هَاتَيْنِ الْجَلَّتَيْنِ بِأَنْ تَوَكَّرَ وَحْدَهَا تَائِدَةً هُنَا.
ددغو نهو علتونو نه چې قائم وي دغه یو علت په ځای ددوه علتونو چې تاثیر وکړي یواځې تاثیر د دوو عللو.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د غیر منصرف تعریف کوي.

اغراض د جامی: غیر المنصرف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

غیر المنصرف مبتدا ده ما موصوفه فیه علتان دا ورلره صفت موصوف سره دصفت نه دا خبر د مبتدا دی او مبتدا معرفه وي اودلته نکره ده ځکه اضافت د همد سره هم دا معرفه نه گرځي ځکه همد داهم متوغل فی الإبهام دي نو منصرف ده ته په اضافت سره معرفه نه گرځي.

جواب: دا خبره دې صحیح ده چې همد دتوغل فی الإبهام دوجې نه مضاف الیه دده معرفه نه گرځي خو داهله چې مضاف الیه دغیر دپاره اضداد کثیره وي اودلته خو ضد واحد دي چې د منصرف ضد غیر منصرف دي فقط نو معرفه گرځ لکه عرب وایي چې علیک بالحرکه همد السکون نو دلته الحرکه دا موصوف دي او همد السکون دا ورلره صفت دي اودلته هم صفت دا مضاف دي غیر ته خو دغیر د مضاف الیه چې سکون دي، دې دپاره ضد واحد دي چې حرکه دي نو صفت هم معرفه وگرځید.

ما ای اسم معرب: په دې عبارت سره شارح د ما وضاحت کوي چې ما موصوفه ده، دلته یو سوال واردېږي:

سوال: ته وایي چې غیر منصرف داهغه دي چې فیه علتان زه به درته وښاتم چې دوه علتونه به په

کې وي او غیر منصرف به نه وي لکه ضربت یو په کې تانیث دي او بل په کې وزن فعل یا وصفت دي

جواب: په ای اسم سرد جواب وشو چې مراد د مانه اسم دي او ضربت خو فعل دي ، فاندفع الاشكال

دلته یو بل سوال وارد یږي

سوال: تا وویل چې غیر المنصرف مافیه علتان زه به درته وښاتم چې دوه علت به په کې وي او غیر منصرف به نه وي لکه حضار او تمار .

جواب: دوه سببه به وي خو په معرب کې او حضار او تمار خو مبني دي معرب نه دي .

فیه علتان توثران: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: زه به درته وښاتم چې علتین به په کې وي او حکم به یې دغیر منصرف نه وي لکه قائمه تنوین پرې راغلې اوسره ددې نه چې وصفت او تانیث په کې دي .

جواب: دوه سببه به وي خو مؤثر به وي او دلته خو مؤثر نه دي .

باجتماعها واستجماع هراثهما فیه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: دوه سببه به په کې وي او مؤثر به هم وي اوسره ددې نه حکم به یې دغیر منصرف نه وي لکه نوح په دې کې علمیت او عجمه شته او تنوین پرې راغلې دي .

جواب: سببیین مؤثرین به وي خو سره دشرائطونه او په نوح کې تحرک الاوسط او زیاده علی الثلاثة دا دوه شرطه نه دي موجود .

الترأسیجی ذکره: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: په قائمه کې خو سببیینو اثر کړې دي مخکې یې په ډیرو اطلاق کیدلو او چې علم یې وگرځوي نو اوس یې په ډیرو اطلاق نه کیږي .

جواب: مراد دا اثر نه علم اثر نه دي بلکه خاص اثر دي چې ان لاکسره ولا تنوین .

من علل تسع او علة واحدة منها ای من تلک: په دې عبارت سره شارح اول د تسع نه مخکې علل راویستلو نو غرض یې ترې دادې چې تسع صفت دي موصوف غواړي چې علل دي نو عبارت په حذف دمضاف سره شو . او بل رد کوي په شارح هندي هغه وایي چې دلته عبارت په حذف

دمضاف اليه سره دي چې من تسع علة دي اوس دارد ولې کوي خکه مقصد ددواړو خو يودي نو دارد خکه کوي چې وروستو راځي اوواحدة منها مونږ تقدير راوباسو چې علة واحدة او شارح هندي وايي چې او واحدة علة نو واحد مضاف او علة مضاف اليه او مضاف اليه په حقيقت کې تميز وي او تميز واحد لره نه راځي ، نو ددې وجې نه يې دشارح هندي رد وکړو
منها ای من تلك التسع : په دې عبارت سره شارح په منها کې د ها د ضمير مرجع متعينه کوي چې د ها ضمير راجع دي تسع ته .

تقوم : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال : په تقوم کې ضمير چا ته راجع دي ؟

جواب : په تقوم کې ضمير راجع دي علت واحدة ته .

په دې باندې يو سوال کيږي

سوال : يو علت څنگه قائم مقام ددو سببو گرځي ؟

جواب : مراد قيام في الذات نه دي بلکه مراد قيام في الاثر دي او اثر يې ان لاکسرة ولا تنوين دي

اقسام د غير منصرف :

و هي آي الکل القسح مجنوع ما في هذني البيتين من الأمور التسعة لا كل واحد حتى يقال لا اودانه علتونه جمع شوي دي په دې دوو بيتونو کې دامور وتسعونه، نه هريو دهغې تردې چې وويلې شي چې نه يصح الحكم على الکل القسح بکل واحد من هذی الأمور و ذللة المجنوع :
صحيح کيږي حکم په علل تسعويه هروا حده ده امورونه اود مجموعه د شعره :

هغو حدان و وصف و تانيث	و معرفه و غيبة لم جنح لم تركيب
------------------------	--------------------------------

عدل دي وصف دي تانيث دي	معرفه ده عجمه ده بيا جمع ده بياتر کيب دي
------------------------	--

و العدول في غلظ هاتين العلتين من الواو إلى ثم لمجد المبالغة على الواو .

او عدول په عطف ددې دوو علتونو کې د واو نه ثم نه د باره د ساتلود وزن شعري دي .

و التثنية زائدة من قبلها ألت	و دآن فعل و هذی القول و غريب
------------------------------	------------------------------

اوهغه نون چې زاندوي مخکې دهغه نه الف وي	او وزن فعل دي اودا وينا ډيره نژدې ده حقيقت ته
---	---

فَقَوْلُهُ زَائِدَةٌ مَثْبُوتَةٌ عَلَى أَلِفٍ حَالٍ إِذَا تَقَطَّعَ التَّوْنُ الصَّوْفِ

دا قول دمصنف چې زائده دامنصوب دي بنابر حالييت خکه چې معنی به يې داشي چې منع کوي نون منصرف لره

حَالٌ كَوْنُهَا زَائِدَةٌ وَ قَوْلُهُ أَلِفٌ فَاعِلٌ الْقَرْفُ أَغْنَى مِنْ قَبْلِهَا أَوْ
په حال کون د نون کې چې زائد وي او دا قول د مصنف چې الف فاعل د ظرف دي یعنې مخکې د هغې نه یا
مُبْتَدَأٌ خَبَرُهُ الْقَرْفُ الْمُتَقَدِّمُ وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ لَا يُفْهَمُ مِنْ هَذَا التَّوْجِيهِ زِيَادَةُ الْكَرْبِ مَعَ أَكْثَرِهَا
مبتدا ده چې خبرېې ظرف متقدم دي او پته دې نه وي چې نه فهمېږي ددې توجیه نه زیادت دالف سره ددې نه
أَيْضاً زَائِدَةٌ وَ لِهَذَا يُعَيَّرُ عَنْهُمَا بِالْكَرْبِ وَ الْقَرْفِ الْوَالِدَيْنِ.
چې داهم زائد دي او ددې وچې نه تعبیر کیدی شي ددې دواړو نه په الف او نون زاندتان سره.

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه اقسام د غیر منصرف بیانوي.

اغراض دجامی : وهی ای العلل التسع : په دې عبارت سره شارح اول بیان دمرجع کوي د هی

ضمیر راجع دي علل تسعوته ، بل په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : هی واحد دي او عدل وصف تائید الخ دا خبر دي نولزم شو حمل د متعدد په مفرد باندې.

جواب : دلته عطف مقدم دي په ربط باندې.

وذلك المجموع شعر والعدول في عطف : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : بعضی اسباب عطف دي په و او سره او بعضی په ثمر سره په دې کې څه نکته ده ؟

جواب : په دې کې صرف رعایت د وزن شوې دي .

فقوله زائدة : په دې عبارت سره شارح د زائده د نصب وجه ذکر کوي چې زائده څکه منصوب دي چې دا حال دي دنون نه ، په دې باندې یو سوال وارد شو :

سوال : حال د فاعل یا د مفعول نه وي او نون څه شی دي ؟

جواب : دانون معنی فاعل دي اصل عبارت داسې دي چې وتمنع نون الصرف او زائدة حال شو د نون نه چې فاعل دي او د نون فعل اول بیت نه معلومېږي چې موانع الصرف چې دا اسباب موانع دي .

اذا المعنى : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : حال خو یا د فاعل او یا د مفعول نه وي نو نون څه شی دي .

جواب : نون معنی فاعل دي .

وقوله الف : الف فاعل دي دظرف طرف من قبلها دي په اعتبار دمتعلق سره چې ثبت من قبلها الف ،
أو مبتدأ الف مبتدا مؤخره او من قبلها خبر مقدم په اعتبار دمتعلق سره چې الف ثابت دي
ولا يخفى : په دې عبارت سره شارح په دې تركيب رد كوي .

والنون زائدة من قبلها الف : په حال كون دنون كې چې نون به زائد وي او مخكې به الف وي اوس
پښه نشته چې الف به هم زائد وي او كه نه سره ددې نه چې دې ته الف نون زائدتان وايي

وَلَوْ جَوَلَ الْاَكْبَرُ فَاعِلًا لِقَوْلِهِ زَائِدَةً وَ الْقَوْلُ مُتَعَلِّقًا بِالزَّيَادَةِ وَ اُرِيدَ بِزَيَادَةٍ
كه چيرته وگرځولې شي الف فاعل دپاره دقول زائدة او ظرف متعلق شي ترزيادت پورې اواراده شي دزيادت د
الأكبر قبل النون اشتهر اكهنما في وصف الزيادة وَ تَقْدِيرُ الْاَكْبَرِ عَلَيْهَا فِي هَذِهِ الْوَصْفِ
الف نه مخكې دنون نه شريكيدل ددواړو په وصف دزيادت كې او تقدم دالف په دې نون باندې په دغه وصف
فهم زَيَادَتُهُمَا جَمِيعًا وَ هَذَا إِذَا فُلْتُ جَاءَ زَيْدٌ رَأْيًا مِنْ قَبْلِهِ أَخُوهُ فَإِنَّهُ يَدُلُّ عَلَى
كې نوفهم به شي زيادت ددواړو اودلكه څرنگه چې ته وايي جاء زيد راكبا من قبله اخوه خكه چې دلالت كوي په
إشتهر اكهنما في وصف الزكوب وَ تَقْدِيرُ أَخِيهِ عَلَيْهِ فِي هَذِهِ الْوَصْفِ وَ قَوْلُهُ وَ هَذَا الْقَوْلُ
اشترك ددې دواړو په وصف دركوب كې او تقدم داخ په زهد باندې په دغه وصف كې داقول دمصف هذا القول
تقریب یعنی ذکر دعلل په صورت د نظم كې قريب دي يادونې ته خكه چې حفظ دنظم آسان وي او يا قول په دې
كُنْ وَاجِدٌ مِنَ الْأُمُورِ الْتَسَعُ جَلَّةٌ كَوْنٌ تَقْرِيبِي لَا تَحْقِيقِي إِذَا الْجَلَّةُ فِي الْحَقِيقَةِ اِثْنَانِ وَمِنْهَا
چې هريو واحد دې امورو تسعونه علت دي داقول قريبي دي نه تحقيقي خكه علت په حقيقت كې دوه دي ددې
لَا وَاجِدٌ أَوْ الْقَوْلُ بَأَنَّهَا تَسَعُ تَقْرِيبِي لَهَا إِلَى السَّوَابِ لِأَنَّ فِي عَدِّهَا خِلَافًا فَقَالَ بَعْضُهُمْ
نه ، نه بيا قول په دې چې علتونه نهه دي دا قريب دي حقيقت ته خكه چې په شمار د عللو كې اختلاف دي بعضو
أَنَّهَا تَسَعُ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ اِثْنَانِ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ أَحَدٌ فَقَرَّبَ لِكُلِّ الْقَوْلِ بِأَنَّهَا تَسَعُ تَقْرِيبِي لَهَا إِلَى مَا هُوَ
ويلي دي چې دانهه دي بعضي ويلي دي چې دوه دي او بعضو ويلي دي چې يولس دي ليكن قول په نهود نزدې
السَّوَابِ مِنَ الْمَذَاهِبِ الْفَلَكُورَةُ أَلَمْ تَكُنْ كَوْنٌ عَلَى تَقْرِيبٍ وَ كَرِهًا فِي الْبَيِّنَاتِ فَقَالَ .
دي حقيقت ته دماهيو ثلاثو نه بيا ذكر كرل مصنف امثله دعلل مذكورو په ترتيب شعري سره نووي ويل

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب كافيه خپل تركيب ذكر كوي .

اغراض دجامي : ولو جعل الالف : په دې عبارت سره شارح خپل تركيب بيانوي او وايي چې
دا الف فاعل دي دپاره دزائدة اودا طرف من قبلها متعلق دي ترزائدة پورې ، شعر داسې شو چې

والنون زائدة الف چې الف به زائد وي الف فاعل د زائدة شو او من قبلها جار مجرور متعلق شو
تر زائدة پورې

واريد بزيادة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ستا د توجه نه زيات د الف معلوم شو ځکه نون چې زائد به وي الف او من قبلها به متعلق شي تر زائدة پورې نو دنون پته ونه لگيده چې زائد به وي او که نه؟

جواب: په اريد سره جواب ورکوي چې زما ترکيب بناء دي په يوې قاعدې باندې چې يو اسم مشتقي راشي خو صفت دمذکور نه وي او وروستو ترې ظرف راشي ورپسې فاعل وي ددغه مشتقي راشي قاعده داده چې دغه فاعل دمشتقي پلودي مشتقي نه مخکې بل اسم دا دواړه به شريک وي په دغه مشتقي کې لکه جام زيد را کبا من قبله اخوه را کبا مشتقي دي خو صفت دمذکور نه دي را کبا اخوه صفت داخ دي او اخ فاعل دي را کبا نو دا فاعل او مخکې مشتقي نه هغه اسم دابه دواړه شريک وي په مشتقي کې دلته قاعده داده چې دا فاعل اخوه او را کبا نه مخکې اسم دا دواړه به شريک وي په رکوب کې فرق يې دادې چې ورور يې مخکې وو او زيد ورپسې وو

وقوله هذا القول تقريب: تقريب نژدې والې راوړلي يادولو ته ځکه نظم اسهل وي په حفظ کې په نسبت سره نثر ته.

او القول: تقريب په معنى د صواب سره صحيح داده نو غير صحيح به هم وي څه، څوک وايي علتته دوه دي ترکيب او حکايت دا قول ضعيف دي، چې ته وايي چې دا دوه په ټولو کې موجود يې نو بيا خو ترکيب په ټولو کې موجود يې نو صرف ترکيب واخله حکايت پرېږده. بعضې وايي چې يولس دي نهه دادې او يو هغه الف چې مشابه وي دالفينو دتانيث سره لکه ارط او حبل، دوه و صف اصلي معتبر کول پس دزوال نه لکه په احمر کې دسيبويه په نزد بعضې وايي چې نهه (۹) دي اودا صواب دي ځکه غير الامور واسطها.

ثرا نه ذکر: د مثالونو راوړو دوه ترتيبه دي اول لف نشر مرتب، دوه لف نشر غير مرتب، دلته لف نشر مرتب دي په دې کې دوه مذهب دي: اول لف نشر مرتب اولی دې ځکه په دې کې به مطابقت وي دا جمال او تفصيل او د مثال او د ممثل. دوه مذهب دا چې لف نشر غير مرتب اولی دې چې مثال د ممثل سره نژدې شي.

د غیر منصرف د اقسامو مثالونه :

مِثْلُ عُمَرَ مِثَالُ الْبَعْدَالِ وَ أَحْمَرُ مِثَالُ الْيُوزِفِ وَ ظَلَمَهُ مِثَالُ اللَّتَائِيَّةِ وَ زَيْنَبُ مِثَالُ الْمَتَعْرِفَةِ وَ فِي إِيزَاوِ
لکه عمر مـال دي دپاره دعدل احمو مثال دي دوصف طلعه مثال دي دتانيث زينب مثال دي دمعرفي اوبه راوړلو
زَيْنَبُ مِثَالُ الْمَتَعْرِفَةِ بَعْدَ ظَلَمَةٍ إِشَارَةً إِلَى اللَّفْظِي وَ الْمَعْنَوِي وَ إِيزَاهِيْمُ
دزينب کي مثال دپاره دمعرفي وروستو طلعه نه اشاره ده دواړو قسمونو ته نه چي لفظي اومعنوي ته اوابراهيم
مِثَالُ الْمَغْنَمَةِ وَ مَسَاجِدُ مِثَالُ الْجَنِّحِ وَ مَعْدِيكَوْبُ مِثَالُ اللَّتَزَكِيَّةِ وَ عَمْرَانُ مِثَالُ الْإِلَافِ وَ الثَّوْنُ وَ أَحْمَدُ
مثال دي دحجمي مساجد مثال دي دجمع اومعديکوب مثال دي دترکيب او عمران مثال دي دالف اونون اواحد
مِثَالُ يُوْزَنِ الْفِعْلِ.
مثال دي دوزن فعل

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافيه دغير منصرف د اقسامو مثالونه ذکر کوي .

اغراض دجامي : مثل عمر : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : دا خو د عدل مثال نه دي بلکه د غير منصرف دي ؟

جواب : دامثال دغير منصرف نه دي خو چې غير منصرف شوي نو دوجي دااعتبار دعدل نه غير منصرف شوي .

وفي ايراد زينب : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : مثال وي دپاره دتوضيح دممثل اوتا دلته دتانيث لپاره دوه مثال راوړي .

جواب : چونکه دتانيث دوه قسمه دي لفظي اومعنوي نو طلعه دلفظي مثال دي او زينب د معنوي مثال دي .

د غیر منصرف حکم :

وَ حُكْمُهُ أَنَّى حُكْمُ هَذِهِ الْمُنْصَرِفِ وَ الْأَكْثَرُ الْمَكْرُوبُ عَلَيْهِ مِنْ حَيْثُ الْهَيْئَةِ عَلَى جَلَّتَيْنِ
اوحکم ددي يعني حکم دغير منصرف اواثر مرتبه په غير منصرف دحيثيت داشتعال دغير منصرف په دوو علتونو
أَوْ وَاحِدَةً وَبَيْنَهُمَا تَقْوَمُ مَقَامَهُمَا أَنْ لَا كَسْرَ لَهَا وَ لَا ثَوْنٌ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ لِكُلِّ عَلَمٍ قَوْصِيَّةً
يا يو چي قائم مقام وي ددووجي نه به راخي کسره په هغې اونه تنوين دا حکم چي دهر يو دپاره شته علت فرعيه
فَلَاذًا وَكَفَّ فِي الْإِسْمِ جَلَّتَانِ حَصَلَ فَيُؤَيِّدُ قَوْصِيَّتَيْنِ فَيُشَبِّهُ الْفِعْلَ مِنْ حَيْثُ
پس کله چي واقع شو په اسم کي دوه علتونه حاصل شو هغه ته دوه فرعيته پس مشابه شو د فعل سره دحيثيته

أَنَّ لَهُ فَرْجَتَيْنِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِسْمِ أَحَدُهُمَا إِفْتِقَارُهُ إِلَى الْفَاعِلِ وَ آخِرُهُمَا اشْتِقَاقُهُ مِنْ
 دَدِي نَهْ جِي دَا فَرَجْ دِهْ پِه نِسْبَت سره اسم ته يو د مشابهتونو نه احتياج دي فاعل ته او دوهم يي اشتقاق دي د
 الْمُصْدِرِ فَمَنْعَ الْإِعْرَاطِ الْمُخْتَصَّ بِالْإِسْمِ وَ هُوَ الْجَرْجُ وَ التَّنْوِينُ الَّذِي هُوَ عَلَامَةُ
 مصدر نه پس منع شو د هغې نه اعراب كوم چې خاصه د اسم وي چې جر او تنوين دي چې هغه علامه د اسم
 التَّمَكُّسِ وَ إِنَّمَا لَمَّا لِكُنْ جَلُوَ فَرْجِيَّةٌ لِأَنَّ الْعَدْلَ قَوْعُ الْمُعْدُولِ عَلَيْهِ وَ الْوُضْعُ قَوْعُ الْمُضَوِّبِ وَ
 متمكن ده او مونرو ويل چې هريو علت فرعيه خكه چې عدل فرع د معدول عنه ده او وصف فرع د موصوف ده او
 التَّأْيِيدُ قَوْعُ التَّلْكِيزِ لِأَنَّهُ تَقْوَمُ قَائِمُهُ وَ التَّغْيِيرُ قَوْعُ التَّنْكِيزِ لِأَنَّهُ تَقْوَمُ رَجُلٌ ثُمَّ الرَّجُلُ
 تانيث فرع د تذكر ده لكه چې ته وايي قائم او قائمه او تعريف فرع د تنكير ده لكه ته وايي چې رجل او الرجل
 وَ الْعُمُومَةُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ قَوْعُ الْعَرَبِيَّةِ إِذَا الْأَصْلُ فِي كُلِّ كَلَامٍ أَنَّ لَا يُحَالِلُهُ لِسَانُ آخَرِ
 عجمه په كلام د عربو كي فرع د عربيت ده خكه چې اصل په هريو كلام كي داده چې خلط به نه وي د بل سره
 وَ الْجَمْعُ قَوْعُ الْوَاحِدِ وَ التَّكْرِيْبُ قَوْعُ الْأَفْرَادِ وَ الْأَلْفُ وَ التَّنُونُ الرَّائِدُ تَيْنِ قَوْعُ مَا زِيدَ تَأْخِذُهُ وَ وَزْنُ الْغِلْجِلِ قَوْعُ وَزْنِ
 جمع فرع ده د واحد تركيب فرع ده د افراد الف او نون زائدتان فرع ده د ما زيدا تاعليه او وزن فعل فرع ده د وزن
 الْإِسْمِ لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي كُلِّ نَوْعٍ أَنْ لَا يَكُونَ فِيهِ الْوُزْنُ الْمُخْتَصَّ بِنَوْعٍ آخَرَ فَإِذَا وَجَدَ
 اسم خكه چې اصل په هريو نوع كي داده چې نه به وي په هغې كي وزن مختص به نوع آخره پوري كله چې موجود
 فِيهِ هَذَا الْوُزْنُ كَانَ قَوْعًا يَوْزِيهِ الْأَصْلِي وَ يَجُودُ أَيْ لَا يَمْتَنِعُ سَوَاءٌ كَانَ هَمْزِيًّا
 شويه هغې كي د وزن نوشوه فرع دپاره د وزن اصلي او جائزه نه دي چې منع نه شي برابره خبره ده چې ضروري وي
 أَوْ غَفْلَةً هَمْزِيًّا صَرْفُهُ أَيْ جَعَلُهُ فِي حُكْمِ الْمُتَصَرِّفِ بِإِذْخَالِ الْكُسْرَةِ وَ التَّنْوِينِ فِيهِ لَا
 اوكه غير ضروري منصرف كيدل دهغې يعني په حكم د منصرف كي په داخليدو د كسري او تنوين په هغې كي نه
 جَعَلَهُ مُتَصَرِّفًا حَقِيقَةً فَإِنَّ غَفْلَةَ الْمُتَصَرِّفِ عِنْدَ الْمُتَصَرِّفِ مَا فِيهِ جَلَّتَانِ أَوْ وَاحِدَةٌ
 كيدل دهغې منصرف حقيقتا خكه چې غير منصرف په نزد د مصنف هغه دي چې په هغې كي دوه علتونه او يا يو
 تَقْوَمُ مَقَامَهُمَا وَ بِإِذْخَالِ الْكُسْرَةِ وَ التَّنْوِينِ لَا يَلْزَمُ خُلُوعُ الْإِسْمِ عَنْهُمَا
 علت چې قائم مقام دوه علتونو وي او په داخليدو د كسري د تنوين نه لازم يي خالي كيدل د اسم د دوه علتونو نه
 وَ قِيلَ الْمُرَادُ بِالصَّرْفِ مَعْنَاهُ اللَّغَوِيُّ لَا الْإِضْغَالِيُّ وَ الصَّبِيحَةُ فِي صَرْفِهِ رَاجِعٌ
 چاويلي دي چې مراد په منصرف كيدو سره معنى لغوي دهغې ده نه اصطلاحوي اوضمير په صرغه كي راجع دي
 إِلَى حُكْمِهِ لِلصَّرْفِ أَيْ لِلصَّرْفِ وَزْنُ الْفِعْلِ أَوْ رِعَايَةُ الْقَائِيَةِ فَإِذَا وَقَعَ غَفْلَةُ الْمُتَصَرِّفِ
 حكم دهغې ته دپاره د ضرورت يعني د ضرورت شعري يادپاره د رعايت د قافيه نوكله چې واقع شو غير منصرف
 فِي الْفِعْلِ فَكَيْفُ مَا يَقَعُ مِنْ مَنَعِ صَرْفِ الْكُسَا وَ يَخُوجُهُ عَنِ الْوُزْنِ أَوْ الْإِعْرَاطِ
 په شعركي نو دير خله هغه څه چې واقع كوي منع صرف دهغې انكسار وي چې خارجوي د وزن نه او يا انحراف

يُخْرِجُهُ عَنِ السَّلَاةِ أَمَّا الْأَوَّلُ فَكَقُولُهُ هُفَر:

وي چې خارجوي دسلالت نه هرچې اول دي لکه دا قول د شاعر

صُبَّتْ عَلَيَّ مَصَائِبُ كَوِّ أَلْهَا صُبَّتْ عَلَى الْأَيَّامِ صِرْنَ لَيْلِيَا

را واول شو په ما باندې مصائب که چیرته راړول شوي وي دا مصائب په ورځو گرځيدلې به وې شېبې

وَأَمَّا الثَّانِي فَكَقُولُهُ هُفَر:

اوهرچې دوهم دي لکه دا قول د شاعر

أَعِذْ ذِكْرَ لُعْمَانٍ لَنَا أَنْ ذِكْرُهُ هُوَ الْيُسْتُ مَا كَزَزَتْهُ يَتَضَعُ

دوباره کړه مالره ياد د نعمان څکه چې ياد دهغه مشک دي ترڅو چې بيا بيا راځي خورېږي

قَائِلُهُ كَوِّ فَتَحَ ثُونُ نُعْمَانَ مِنْ غَيْرِ ثُنُونٍ كَيْسَتْ قَيْنُهُ الْوُزْنُ وَ لَكِنْ يَفْقَهُ

څکه چې که چیرته فتحه ورکړې شي فتح دنون د نعمان ته په غیره تنوین نه نو صحيح شو وزن شعري ليکن واقع

فِيهِ زِحَاثٌ يُخْرِجُهُ عَنِ السَّلَاةِ كَمَا يُخْلِكُهُ بِه سَلَامَةُ الطَّبَعِ

شو په دې کې زحاف چې خارجوي کلام دسلالت نه لکه څنگه چې پوهېږي په هغې باندې سليم الطبع انسان

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافيي د غیر منصرف حکم بيانوي.

اغراض دجامي: و حکمه ان لاکسره ولاتنوين: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب

ورکوي:

سوال: بناء دمتونو په اختصار وي دا خبره د غیر منصرف په اعراب کې معلومه شوې وه چې

بالضمة والفتحة نو معلومه وه چې کسره پرې نه راځي نو بيا ولي ان لاکسره وايي دلته به دې

ويلې وي چې ولايجوز عليه تنوين.

جواب: شارح ددې درې (۳) جوابات ورکړي دي:

اول جواب: دا حکم د غیر منصرف وو او حکم باندې تصريح په کار ده دا ضمنا ويل نه دي په

کار.

دوهم جواب: بعضې خلکو ويلي وو چې په غیر منصرف کسره نه راځي او تنوين تابع

د کسرې دي نو هغه به هم نه راځي نو دې وايي چې تابع تابع نشته اصالة دواړه نه راځي.

درېم جواب: دا چې مصنف رَحِمَهُ اللهُ دا تصريح وکړه ځکه چې بعضو خلکو دا تعريف د غیر

منصرف گرځولي وو نو مصنف رَحِمَهُ اللهُ وويل چې تعريف د غیر منصرف مافيه ملتان دي او دا يې

حکم دي

ای حکم غیر المنصرف : په دې عبارت سره شارح په حکمه کې د ضمیر مرجع متعین کوي چې

په حکمه کې ضمیر راجع دي غیر منصرف ته . او په دې باندې د یو سوال جواب هم ورکوي

سوال : دا ان لاکسره ولاتنویڼ معلول دي اوسبیین ورلره علت دي د معلول اضافت کیږي علت

ته نو داسې ویل په کار وو چې وحکما او تا اضافت غیر منصرف ته وکړو .

جواب : چونکه دا ان لاکسره الخ داچې په چانه راځي نو دایه غیر منصرف نه راځي نو ځکه یې

ده ته اضافت وکړو نو اضافت دلته د ادنی ملا بست د وجې نه دي .

والاثر المرتب علیه : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : د حکم خو ډیرې معاني دي ستا کومه معنی مراد ده ؟

جواب : مراد زما نحوي معنی مراد ده چې اثر مرتبه په غیر منصرف ده .

من حیث اھتواله : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : د غیر منصرف خو نور احکام هم دي چې رفع نصب جر وغیره نو ته څنگه وایي چې ان

لاکسره ولاتنویڼ ؟

جواب : دا حکم یې ځکه دي چې دا مشتمل دي په علتین باندې اورفع یې بناء بر فاعلیت

اونصب یې بناء بر مفعولیت .

فیه : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : کسره به نه وي په دنیا کې ؟

جواب : په غیر منصرف کې به نه وي .

ولک لان لکل : په دې عبارت سره شارح د کسري اودتنوین دنه راتلو وجه بیانوي ، قاعده داده

چې اصل په اسم او کې اعراب دي او اصل په افعالو کې بناء او عمل دي اوس خواصو د اسم جر

اوتنوین وغیره دي نو اوس اسم چې عمل کوي نو دایه دوجې د مشابهت د فعل نه کوي نو دا

مشابهت په دري (۳) قسمه دي :

(۱) که مشابهت تمام دمعنی کې وو یعنې اسم فعل سره مشابه وو تمام دمعنی کې لکه اسماء

افعال شو نو فعل خپل دواړه خواص اسم ته ورکړل چې بناء ده او عمل دي .

(۲) اوکه دا مشابهت ترتیب دحروف اصليو کې وو لکه اسم فاعل او اسم مفعول نو فعل ورلره

یوه خاصه ورکوي چې عمل دي

(۳) اوکه مشابهت داسم دفعل سره په جزء دمعنی کې وو یعنې مشابهت بعیده یعنې اسم کې دوه سببه راغلل نو فعل کې هم دوه (۲) سببه دي (۱) احتیاج الی الفاعل ، (۲) اشتقاق من المصدر نو دامشابهت کمزوري دي نو اسم غیر منصرف مشابه شو دفعل سره په مشابهت بعیده سره نو عام اسم ددې خاص اسم چې غیر منصرف دي ترې نه خفه شو چې زما دشمن سره دي دوستانه وکړه نو کسره او تنوین یې ترې نه منع کړو ، مونږ وویل چې په فعل کې دوه (۲) سببه دي : (۱) احتیاج الی الفاعل ، (۲) اشتقاق من المصدر .

او کوفیان وايي چې مصدر اشتق دي دفعل نه نو بیا اشتقاقه من المصدر راغللو نو یو علت پاتې شو ، نو یو بل علت هم شته چې اصل په فعل کې اعلال وي او اعلال بیماری ته وایي نو دا په کې بل علت راغلو .

ویجوړ ای لایمتنع : هر کله چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ فارغ شو داسبابو دغیر منصرف نه اجمالاً نو شروع یې وکړه په اسبابو دمنصرف کې ، دغیر منصرف نهه (۹) اسباب وو او د منصرف پنځه (۵) اسباب دي .

ای لایمتنع : په دې سره شارح معنی دجواز کوي ، معنی دجواز ده لایمتنع منصرف کیدل به ممتنع نه وي بیا که ضروري وي اوکه غیر ضروري ، په دې باندې یو سوال وارد شو :

سوال : جواز مرادف دي دامکان سره اوامکان په دوه (۲) قسمه دي : خاص ، عام ، دلته به امکان خاص مراد وي چې هغه سلب دضرورة من الجانبین دي یعنې نه به منصرف والې ضروري وي او نه به غیر منصرف والې سره ددې نه چې ضرورة شعري کې منصرف والې ضروري وي .

جواب : جواز مرادف دامکان دي خو امکان په دوه قسمه دي خاص او بل عام او مراد دلته عام دي چې هغه سلب دضرورت دي دجانب مقابل دحکم نه .

صرفه ای جعله : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : غیر منصرف چاته وایي ته وایي چې مافیه علتان نو ته وایي چې دضرورت دوجې نه به منصرف شي نو علتین خو په کې موجود وي .

جواب : مراد دادې چې په حکم دمنصرف کې به یې وگرځوي .

لا جعله منصرفاً حقيقة : یعنې حقیقي منصرف به یې نه گرځوي خو علتین به ترې نه بالکل لري

کوي

وقيل المراد: دلته مراد هغه معنی لغوي ده چې تغير په حکم دغير منصرف کې . نه معنی اصطلاحی چې منصرف کول دي نو تقدیر به داسې شي چې ویجوز تغير حکم غیر المنصرف . دا مذهب یې په قیل سره ذکر کړو ددوه وجهونه اوله وجه داچې معتبر په علومو کې هغه معانی اصطلاحیه وي نه معانی لغویه . اودوهمه وجه داچې انتشار په ضمانرو کې راځي مخکې ځایونو کې ضمیرونه غیر منصرف ته راجع وو او دلته به حکم ته راجع شي

للضرورة ای للضرورة وزن الشعر: معنی دضرورت داده چې دپاره د وزن شعري و او دپاره درعايت دقافیې قافیه حرف آخر نه وایي چې موافقت د یو بیت دبل بیت سره په آخر کې راشي اوپه اصطلاح دقرآن کې دې ته رعایت دفاصلې وایي ځکه قافیه خو په اشعارو کې راځي اما الاول: شعر کې مصائب راغلې داصیغه دمنتهی الجموع ده اودا یو سبب قائمقام دسببینو دي نو غیر منصرف دي

واما الثاني: په دې شعر کې نعبان غیر منصرف دي اوتنوین پرې راغلې ځکه که چیرته تنوین ونه وایو نو په سبب کې به تغير راشي عُ یو سبب دي او مابل سبب دي او نن بل سبب دي که تنوین ونه وایو نو سبب به په یو حرف سره پاتې شي

د یو سوال جواب:

فَإِنْ قُلْتَ الْإِحْتِرَازُ عَنِ الزَّحَاظِ لَيْسَ بِضَرُورِي فَكَيْفَ يَحْمِلُهُ قَوْلُهُ لِلضَّرُورَةِ قُلْنَا	
که ته ووايي چې احتراز دزحاف ضروري نه دي نوڅنگه به شامل شي دې قول دمصنف ته چې للضرورة مونږ وایو	
الْإِحْتِرَازُ عَنِ بَعْضِ الزَّحَاظَاتِ إِذَا أَمَكُنَ الْإِحْتِرَازُ عَنْهُ ضَرُورِي عِنْدَ الشُّعْرَاءِ وَ أَمَّا الضَّرُورَةُ	
احتراز د بعضي زحافاتو نه چې کله ممکن وي احتراز ددې نه ضروري دي په نزد شعراو اوهرچې ضرورت چې	
الْوَاقِعَةُ لِرِعَايَةِ الْقَافِيَةِ فَكُنَا فِي قَوْلِهِ هُغَرُ:	
چې واقع وي دپاره درعايت دقافیې لکه په دې قول دشاعر کې:	
سَلَامٌ عَلَى خَيْرِ الْأَكْبَامِ وَ سَيِّدِ	حَبِيبِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ مُحَمَّدٍ
سلام دې وي په بهترين دخلکو اوپه سردار	دمحبوب دالله تعالی اودبنده گانوچې محمد ﷺ دي
بِهَيْبِ لَدَائِرِ هَاشِمِي مُكَرَّمِ	عَظِيمِ زُؤُنِ مَنْ تُسْقَى بِأَحْمَدِ
زیرې وړکونکي، ویرونکي هاشمي اومعززدي	مهربان دي اونرم دي څوک چې مسمی دي په: احمد سره
فَقَالَهُ لَوْ كَانَ بِأَحْمَدَ بِالْفَتْحِ لَا يَهْدُنِ بِالْوَلَدِ وَ لَيْكُنْهُ يَهْدُنِ بِالْقَافِيَةِ	
پس که چیرته وویل شي احمد په فتحې سره نو خلل نه واقع کیږي په وزن کې لیکن خلل واقع شو په قافیه کې	

فَإِنَّ حَرْفَ الرَّوِّي فِي سَائِرِ الْأَكْبِيَاتِ الدَّالَّ الْمَكْسُورَةَ.

څکه چې حرف آخر په ټولو ایساتو کې دال مکسوره وي.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د یو سوال جواب کوي

اغراض د جامی: فان قلت: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: احتراز د زحاف نه خو ضروري نه دي نو څنگه دې د ضرورت لاندې راوستو

جواب: شارح په قلنا سره جواب کوي چې احتراز د بعضي زحافاتو نه چې کله ممکن وي

ضروري وي.

واما الضرورة الواقعة: په دې شعر کې احمد مجرور ویلي شوې دي که په فتحې سره یې ووايو نو

په وزن کې خو څه خرابي نه راځي بلکه په قافیه کې خرابي راځي چې په ټولو ایساتو کې دال

مکسور دي نو دلته به مغائر شي.

أَوْ لِلتَّنَاسُبِ أَيْ وَ يَجُوزُ صَوْتُ عَفْوِ الْمُتَنَصِّرِ لِيَخْصُلَ التَّنَاسُبُ بَيْنَهُ

او د پاره د تناسب یعنی جائز دي منصرف کیدل د غیر منصرف دې د پاره چې حاصل شي مناسبت په مینځ د غیر

و بَيْنَ الْمُتَنَصِّرِ لِأَنَّ رِعَايَةَ التَّنَاسُبِ بَيْنَ الْكَلِمَاتِ أَمْرٌ مُهِمٌّ عِنْدَهُمْ

منصرف او په مینځ د منصرف کې څکه چې رعایت د مناسبت په مینځ د کلماتو کې امر مهم دي په نزد د نحویانو

وَأَنْ لَمْ يَجِدْ إِلَى حَدِّ الضُّرُورَةِ وَمِنْ سَلَسِلَا وَ أَغْلَا لَا حَيْثُ صَوْتُ سَلَسِلَا لِقَنَاسِبِ الْمُتَنَصِّرِ

اگرکه نه وي رسیدلې حد ضرورت ته لکه سلاسل او اغلا لا چې منصرف شوې سلاسل دوجې د تناسب د منصرف نه

الَّذِي يَلِيهِ أَغْفَى أَغْلَا لَا فَقَوْلُهُ سَلَسِلَا وَ أَغْلَا لَا وَمَثَالُ لِيَجْمَعَ عَفْوِ الْمُتَنَصِّرِ الَّذِي

چې کوم نژدي دي دده سره یعنی اغلا لا پس دا قول چې سلاسل او اغلا لا د پاره د مثال د جمع غیر منصرف دي هغه

صَوْتُ وَ الْمُتَنَصِّرِ الَّذِي صَوْتُ عَفْوِ الْمُتَنَصِّرِ لِقَنَاسِبِهِ وَ مَا

چې منصرف شوې ده او هغه منصرف چې گرځیدلې وي غیر منصرف د پاره د مناسبت د غیر منصرف یا هغه چې

يَقُومُ مَقَامَهُمَا أَيْ الْعِلَّةُ الْوَاحِدَةُ الَّتِي تَقُومُ مَقَامَ الْعِلَّتَيْنِ مِنَ الْوَلَلِ الشَّعِ عِلَّتَانِ مُكَرَّرَتَانِ

قائم وي په مقام د هغې یعنی علت واحدې چې قائم وي په مقام د دوه علتونو د نهو علتونو نه دي دوه علتونه مکرر

قَامَتِ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مَقَامَ الْوَلَّتَيْنِ لِكُرَارِهِمَا أَحَدُهُمَا الْجَنَحُ الْبَالِغُ

چې قائم وي هر واحد د هغې نه په مقام د دوه علتونو کې دوجې د مکرر کیدو د هغې نه یو یې جمع ده چې رسیدلې

إِلَى صِيغَةٍ مُتَنَهَى الْجُمُوعِ فَإِنَّهُ قَدْ تَكْرَّرَ فِيهِ الْجَنِيَّةُ حَقِيقَةً كَالْكَالِبِ وَ أَسَاوَرِ أُنَاعِيْمِهِ

وي صیغې د منتهی الجموع ته څکه چې مکرر شوې په دې کې جمعیت حقیقتاً لکه الکالب، اساور او اناعیم

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافيېه مناسبت ذکر کوي دمنصرف اود غیر

منصرف په مینځ کې

اغراض د جامي: اول للتناسب: په ويجوز غیر المنصرف سره اشاره وشوه چې للتناسب عطف دي په للضرورة باندې نو د ويجوز صرفه لاندې راغلو.

ليحصل التناوب: للتناوب دا مفعول له دي دپاره دييجوز، مفعول له په دوه قسمه دي: يو هغه چې مفعول علت وي دپاره دوجود دفعول لکه قعدت عن الحرب جيناً نو دلته به مفعول له مقدم وي اودا مفعول له په وړ شعري کې جوړيده چې اول به ضرورت راغلې وي بيا به منصرف ولاړي راغلې وي، اوبل مفعول له هغه دي چې باعث دفعول وي لکه ضربته تاديباً او په دې کې به اول فعل راځي بيا مفعول له راځي اودامفعول له په تناسب کې جوړيږي چې اول به منصرف والې راځي اوبيا به تناسب راځي.

لان رعاية التناوب: په دې عبارت سره دليل ذکر کوي: منصرف والې دغير منصرف دتناسب دوجې دا جائز دي ځکه رعایت دتناسب بين الكلمات دا امر مهم دي عند اللغات اگر که حد ضرورت ته نه رسيږي.

مثل سلاسلًا واغلالاً: په دې عبارت سره شارح مثال تطبيق کوي دممثل سره، سلاسلًا دا غير منصرف دي اوسره ددې نه چې تنوين پرې راغلې خو دا دوجې داغلالاً نه منصرف گرځيدلې دي.

فقله سلاسلًا: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دتوضيح دممثل دپاره يو مثال کافي ووتا دوه مثالې ولې ذکر کړل؟

جواب: دا په حقيقت کې يو مثال دمنصرف دي اوبل مثال دغير منصرف دي کوم چې د منصرف دتناسب دوجې نه منصرف شوې دي.

ومايقوم مقامهما اي العلة الواحدة: ما موصوله ده او عبارت ده د حلة نه، بل په مقام علتين سره. مرجع دهما ذکر شوه چې علتين دي. دلته يو سوال واردېږي:

سوال: مايقوم مقامهما مبتدا ده او الجمع او الفالتانيث يې خبر دي اوخبر حمل وي په مبتدا باندې او دلته حمل نه صحيح کيږي ځکه حمل دخاص راځي په عام باندې اودا جائز نه دي.

جواب: مراد دمانہ خاص دہ عام نہ دہ اگرچی لفظاً عامہ دہ

علتان مکررتان په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: ته واي چي په دې کې سببين راغلل نو اسم سره يې تعلق کم شو نو اسم ترې نه تنوير او کسره منع کړه نو س چې يو سبب په کې راغلو نو د فعل سره يې مشابهت کم شو نو اوس ترې نه کسره او تنوير ولي منع کوي ؟

جواب : علت خو یو دی لیکن تکرار په کی راغلو نو داتکرار سبب ثانی شو

لتکوارهما: په دې عبارت سره شارح بیان دا اختلاف کوي: اختلاف په دې کې دي چې دا پر سبب قائم مقام دسببینو ولی دی نو په دې کې درې مذاهب دي:

اول مذهب دمڻف چي ڊي کي تڪرار سبب ٿاني ڊي اوڌا تڪرار عام ڊي حقيقتا وي اوکي
حکماً دحقيقتاً مثال لکه اکلب جمع د اکلب او اکلب جمع د کلب ده او حکماً چي د ڊي جمعو سره
په حروفو او حرکاتو اوسکنا تو کي برابر وي لکه مساجد .

دوهم مذهب دادې چې اصل په اسماءو کې اعراب دي اوس چې تنوين او كسره ترې منع كوي اوس ددې دپاره سبب قويه په كار دي او هغه عدم تغير دي په جمع كې او عدم تغير دي په الفينو كې .

دوریم مذهب دادی چې په جمع کې سبب ثاني هغه عدم تغیر دي اویه الفینو دتانیث کې هغه دادی چې دوی لره مفرد من لفظه نشته دي .

الجمع البالغ الى صيغة المنتهى الجموع: په دې سره يو دالف تعين کوي چې الف لام عهدي دي مراد په جمع سره صيغه دمنتهى الجموع ده ، او بل راجح مذهب طرف ته اشاره کوي چې د مصنف چې کوم مذهب دى نو دا راجع دي .

حقیقتاً: تکرار عام دي که حقیقتاً وي لکه اکالب جمع د اکلب او اکلب جمع د کلب ده .

أَوْ حُكْمًا كَالْجُمُوعِ الْمَوَافَقَةِ لَهَا فِي عَدَدِ الْحُرُوفِ وَالْحَرَكَاتِ وَالسَّكَنَاتِ كَمَسَاجِدَ وَمَصَابِيحَ وَزَيْنَتَهُمَا التَّانِيثُ
يُحْكَمُ لَهُ هُفَعٌ جَمْعُ هِيَ مُوَافِقٌ وَبِهِ عَدَدُ حُرُوفٍ وَحَرَكَاتٍ وَسُكُونَاتٍ كَمَا لِمَسَاجِدَ وَمَصَابِيحَ وَهُوَ تَانِيثٌ دِي

لَكِنْ لَا مُطْلَقاً بَلْ بَعْضُ أَقْسَامِهِ وَهُوَ أَيْضاً الثَّانِيَةُ الْمُقْصُورَةُ وَ الْمُنْدُودَةُ أَيْ كُلُّ وَاحِدَةٍ
ليكن نه مطلقا بل بعض اقسام دي او هغه دوه الفه دتانيه دي چې مقصوره او مندوده دي يعنى هرواحد

[illegible]

فَلَا يُقَالُ فِي حُبْلِ حَبْلٍ وَلَا فِي حَمَاءٍ حَبْرٌ فَيَجْعَلُ لُؤْمُهَا لِكَلِمَةٍ بِمَنْوَلَةٍ تَانِيثٍ آخِرٍ
پس نه شي ويلې په حېښ کې چې اوبه حمراء کې حمرنويس وگرځيدو لزوم دې دپاره د کلمې په منزله دبل تانيث نو
فَصَارَ التَّانِيثُ مَكْرُورًا بِخِلَافِ النَّاءِ فَإِنَّهَا لَمْ تَسْتَلِمْ لِأَزْمَةٍ لِلْكَلِمَةِ بِحَسَبِ أَصْلِ الْوَضْعِ فَإِنَّهَا
وگرځيد تانيث مکرر په خلاف د تاء سره ځکه چې دانه دي لازم د کلمې سره په اعتبار د اصل وضع ځکه چې دا
وُضِعَتْ قَارِئَةً بَيْنَ الْمَذْكُورِ وَالْمُؤَكَّدِ فَلَوْ عَرَضَ الْوُضْعُ لِعَارِضٍ كَالْعَلِيَّةِ مَثَلًا
وضع شوي دپاره دفرق په مينځ د مذکور او مؤنث نوکه چيرته عارض شي لزوم دوجې دعارض نه لکه علميت مثلاً
لَمْ يَفْرِقُوا الْوُضْعَ.
نه قوي کوي لزوم وضعي

اغراض د جامي : او حکماً: او که تکرار حکماً وي لکه مساجد جمع د مسجد ده تکرار په کې

شته خو دهغه مکررې جمعې سره په عدد او حروفو او حرکتاتو اوسکنتاتو کې مشابه ده

وثانيتهما التانيث : الف التانيث دا مبتدا مؤخره ده او ثانيتهما دا ورلره خبر مقدم شو. او بل دا چې بعضو خلکو به دا توهم کولو چې سبب به الفين وي نو دې وايي چې نه سبب هغه تانيث دي په الفينو کې.

وهو الف التانيث المقصورة والمدودة : په دې عبارت سره شارح د الف التانيث مصداق بيانوي چې الف د تانيث هغه الف مقصورة او الف مدوده دي.

اي کل واحد منهما : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : الفين به مجموعه چې په يوه کلمه کې راشي نو د ا به سبب وي.

جواب : هر يو واحد جدا جدا سبب دي.

لانهما لازمتان للکلمة : ځکه چې دا الفين لازم دي د کلمې سره دانه جدا کيږي د کلمې نه نو په حبل کې حبل او په حمراء کې حمر نه شي ويلې نو ددې لزوم د کلمې سره دا تانيث آخر وگرځيدو.

بخلاف التاء : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : د يو سري نوم و و رحمت نو يو په کې تانيث او بل په کې لزوم د تانيث شو نو دا غير منصرف کړه.

جواب : د تاء اصل د لزوم دپاره نه ده شوي بلکه وضع دپاره دفرق بين المذكر والمؤنث

راغلی ده اوس که د علمیت دوجې نه ورته لزوم عارض شي نو دا قري نه دي په لزوم د وضع باندې

فالمفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضمه رفعاً وبالفتحة نصباً وبالكسرة جرّاً: تركيب فا تفصيله المفرد موصوف المنصرف يي صفت موصوف سره دصفت نه معطوف عليه واو عاطفه الجمع مضاف المكسر مضاف اليه مضاف سره دمضاف اليه نه موصوف المنصرف صفت موصوف سره دصفت نه معطوف ، معطوف عليه سره دمعطوف نه مبتدا با حرف جر الضمة معطوف عليه واو عاطفه الفتحة معطوف معطوف معطوف عليه واو عاطفه الكسرة معطوف معطوف عليه سره ددواړو معطوفاتو نه مجرور دجار ، جار سره دمجرور نه متعلق شو تر ثابت پورې ثابت صيغه داسم فاعل ضمير په كې فاعل اوسره دمتعلق شبه جمله خبر دمبتدا شو مبتدا او خبر جمله اسميه

او رفعاً نصباً جرّاً دا يا منصوب دي بناير ظرفيت تقدير دعبارت به داسې شي چې اعرب بالضمه حالة الرفع والفتحة حالة النصب والكسرة حالة الجر اويامنصوب دي بناير حاليت نو تقدير دعبارت دارنگې دي چې فاعراب هذين القسمين حال كونهما مرفوعين بالضمه وحال كونهما منصوبين بالفتحة وحال كونهما مجرورين بالكسرة .

اويامنصوب دي بناير مصدريت يعنې مفعول مطلق واقع په حذف دمضاف سره تقدير دعبارت داسې دي چې اعرب اعراب رفع واعرب اعراب نصب واعرب اعراب جر

ابوك واخوك وحموك وهنوك وفوك وذو مال بالواو والالف والياء مضافة الى غير ياء المتكلم: ابوك مضاف مضاف اليه معطوف عليه ، واخوك وحموك وهنوك وفوك وذو مال دا ټول معطوف ، معطوف عليه سره دمعطوف نه مبتدا با جار الواو معطوف عليه والالف والياء معطوف معطوف عليه سره دمعطوف نه مجرور دجار جارسره دمجرور په اعتبار دمتعلق سره ذوالحال مضافة الى غير ياء المتكلم ورله حال ذوالحال سره دحال نه خبر دپاره دمبتدا ، مبتدا سره دخبر ته جمله اسميه .

عدل :

فَالْعَدْلُ مَصْدَرٌ مَبْنِيٌّ لِلْمَفْعُولِ اَنَّى كَوْنِ الْاِسْمِ مَعْدُولًا خُرُوجُهُ اَنَّى خُرُوجِ الْاِسْمِ اَنَّى كَوْنُهُ
نو عدل مصدر مبني للمفعول دي يعنې كيدل د اسم معدول خروج ددي يعنې خروج د اسم يعنې كيدل ددي

مُخْرِجًا عَنْ صِيغَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ أَيْ عَنْ صُورَتِهِ الَّتِي يَقْتَضِي الْأَصْلَ وَالْقَاعِدَةَ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ الْإِسْمُ عَلَيْهَا
 وبستونکي دصغې اصلي نه يعنې دهغه صورت نه چې تقاضا کوي اصل او قاعده چې وي ده دغه اسم په دې
 وَلَا يَخُفُّ أَنْ صِيغَةُ الْمَصْدَرِ لَيْسَتْ صِيغَةُ الْمُشْتَقَّاتِ فَيُضَافَةُ الصِّيغَةُ إِلَى صِيغَةِ الْإِسْمِ
 باندي او پته دې نه وي چې صيغه د مصدر نه ده صيغه د مشتقاتو نو په اضافت د صيغې سره ضمير د اسم ته
 خَرَجَتْ الْمُشْتَقَّاتُ كُلُّهَا وَإِنَّ الْمُتَبَاذِرَ مِنْ خُرُوجِهِ عَنْ صِيغَةِ الْأَصْلِيِّ أَنْ يَكُونَ الْمَادَّةُ بَاقِيَةً وَالتَّعْدُّلُ إِنَّمَا وَقَعَ فِي
 خارج شومشتقات تول او متبادر خروج دصغې اصلي نه دا خبره ده چې وي دي ماده باقي او تغير واقع شويه
 الصُّورِ فَقَطْ فَلَا يَلْتَقِضُ بِمَا حُدِّثَ عَنْهُ بَعْضُ الْخُرُوجِ كَالْأَسْمَاءِ الْمُحْدَوِّقَةِ
 صورت کې فقط پس نه منقوضيږي په هغې سره چې حذف شوې وي دهغې نه بعضې حروف لکه اسماء محذوفه
 الْإِعْجَازِ وَمِثْلُ يَدَوْدِيمٍ فَإِنَّ الْمَادَّةَ لَيْسَتْ بَاقِيَةً فِيهَا وَإِنْ خُرُوجُهُ عَنْ صِيغَتِهِ الْأَصْلِيَّةِ يَسْتَلْزِمُ دُخُولَهُ فِي
 الاعجاز لکه يد او دم خکه ماده نه ده باقي په دې کې او خروج دهغې د صيغې اصلي نه لازمي د دخول ددې په
 صِيغَةٍ أُخْرَى أَيْ مُعَايِرَةً لِلأَوَّلَى وَلَا يَبْغَدُ أَنْ يَتَعَدَّى مُعَايِرَتُهَا فِي كَوْنِهَا غَيْرَ دَاخِلَةٍ
 بلې صيغې کې يعنې مغاړوي داوې نه او بعيد نه ده چې معتبر شي مغاړدې په کيدل ددې چې غير داخل وي
 تَحْتَ أَصْلٍ وَ قَاعِدَةٍ كَمَا كَانَتِ الْأَوَّلَى دَاخِلَةً تَحْتَهُ فَخَرَجَتْ عَنْهُ الْمُفَوِّدَاتُ الْقِيَاسِيَّةُ.
 لاندې د اصل او قاعدې نه لکه څنگه چې اول داخله وه لاندې د اصل او قاعدې نه نو خارج شو مغاړات قياسي.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د عدل تعريف او تفصيل بيانوي.

اغراض د جامي: فالعديل خروجه عن صيغته الاصلية: عدل يې مقدم کړو په نورو اسبابو
 باندي ځکه چې په اجمال کې هم مقدم دي او په اجمال کې يې ځکه مقدم کړو چې دشروط يې
 کم دي او د کوم شيز چې شرطونه کم وي نو هغه اکثر وجودا وي نو ځکه يې مقدم کړو.

مصدر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې عدل د افعال په وزن دي او دا وزن کله کله په معنى د اسم تفضيل سره وي او اسم
 تفضيل خو ذات مع الوصف دي او نور اسباب د منع صرف خو صفات وي.
جواب: شارح جواب ورکړو چې دا مصدر دي.

مبني للمفعول: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې عدل مصدر دي دا کله مبني للفاعل وي نو عدل چې په معنى د عادل سره شي نو
 دا خو بيا ذات مع الوصف شو

جواب: شارح جواب ورکړو چې دا مبني للمفعول دي.

ای کون الاسم معدولاً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: چې عدل په معنی د معدول سره شو نو معدول خو عین لفظ شو او عدل دا خو صفت د لفظ دي

جواب: شارح جواب ورکړو چې معدول په معنی د کون الاسم معدولا سره دي نو معدول صفت د اسم شو چې لفظ دي

خروجه: په خروجه کې د ضمیر راجع دې اسم ته.

ای کونه مغرجاً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: د عدل نه دې تعبیر په معدول سره وکړو اودا متعدي دي اویا ددې تفسیر دې په خروج سره وکړو او خروج لازمي دي نو لازم شو تفسیر د متعدي په لازمي سره.

جواب: نو شارح جواب ورکړو چې خروجه په معنی د مخرج سره دي او مخرج صیغه د اسم مفعول ده اودا خوفاعل غواړي نو متعدي شو.

عن صیفته الاصلية: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: اسم په معنی دهیئت اومادې سره دي اوصیغه هم په معنی دهیئت اومادې سره نو لازم شو خروج دکل اودا نه دي جائز ځکه چې خروج سبق دخول غواړي.

جواب: صیغه په معنی دهیئت اوصورت سره دي او اسم په معنی دماډې سره دي ، نو سوال دفع شو.

ولا یخفی: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: تعریف د عدل دې مانع نه شو د دخول دغیر نه داخل شو په کې ټول اسماء مشتقات ځکه ددې خروج هم د اصل او هیئت نه راغلې وي.

جواب: په اضافت دصیغې سره اسم ته داخراج شول ځکه چې معنی داشوه چې دمعدول اود معدول عنه معنی به یوه وي اوپه مشتقاتو کې د مشتق اود مشتق منه معنی یوه نه وي.

وان المتبادر: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: تعریف د عدل دې مانع نه شو د دخول دغیر نه داخل شو په کې اسماء محذوفة الاعجاز لکه دم او ید ځکه ددې خروج د دمعاً و یدو نه راغلې دي اومعنی یې هم یوه ده.

جواب: دې سره يو بل قید هم مونږ لږو چې ماده به يې هم باقي وي او به يد او دم کې واو حرف اصلي باقي نه دي پاتې شوي

وان غروجه عن صيغة الاصلية: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: تعريف د عدل دې مانع نه شو د دخول دغير نه داخل شو په کې مغائرات قياسيه لکه مقول چې دا خارج دمقوول نه معنی يې هم يوه ده او ماده يې هم باقي ده ځکه واو زانده حذف شوې دي.

جواب: يو بل قید هم شته دي هغه دا چې معدول عنه به دقاعدي او دقياس لاتدي وي او معدول به نه وي لکه ثلث او مثلث چې دهر يو معنی ده دري دري او هر يو معدول دي دثلاثة ثلاثة نه ، ثلاثة ثلاثة دقاعدي لاتدي راغې ځکه چې قاعده داده چې تکرار دلفظ دا دلالت کوي په تکرار دمعنی باندې اومقول کې خو دواړه ديوي قاعدي لاتدي دي مخرج عنه چې مقوول دي هم د قاعدي لاتدي دي ځکه دمجردو نه اسم مفعول په وزن دمفعول سره راځي اومقول هم دقاعدي لاتدي دي ځکه دا قاعده ده چې حرف علت متحرک وي اوماقبل ترې نه ساکن وي حرکت ماقبل ته نقل کيږي نو چې حرکت نقل شو اجتماع دساکنينو راغله نو واو وغورځيدلو مقول شو نو په مغائرات قياسيو کې دواړه دقاعدي لاتدي دي.

وَأَمَّا الْمُغَايِرَاتُ الشَّاذَّةُ فَلَا تُسَلِّمُ أَنَّهَا مُخْرِجَةٌ عَنِ الصِّيغَةِ الْأَصْلِيَّةِ فَإِنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ مِثْلَ أَقْوَسٍ وَ هَرَجِي مغائرات شاذه دي نومونږ نه منو چې دا خارج دي د صيغې اصليې نه ځکه چې ظاهر په مثل د اقوس او اَنِيبٍ مِنَ الْجُمُوعِ الشَّاذَّةِ لَيْسَتْ مُخْرِجَةٌ عَنَّا هُوَ الْقِيَاسُ فِيهَا أَقْوَسًا وَ أَلْيَابًا بَلْ إِنَّمَا جُمِعَ انيب د جمع شاذو نه، نه دي خارج د هغه څه نه چې هغه قياس دي په دې کې يعنې اقوس او االياب بلکې جمع الاقوس و االياب اِنْبِذَاءً عَلَى أَقْوَسٍ وَ اَنِيبٍ عَلَى خِلَافِ الْقِيَاسِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُعْكَزَّ جَمْعُهُمَا أَوَّلًا عَلَى شوي اقوس او االياب اولږه اقوس او انيب سره خلاف القياس په غير ددې نه چې معتبر شي جمع والي دهغوي اولږه اقوس و االياب و اِنْبِذَاءً أَقْوَسٍ وَ اَنِيبٍ عَنْهُمَا وَ قَالَ بَعْضُ الشَّارِحِينَ قَدْ جَوَّزَ اقياس او االياب سره او معتبر شي اخراج د اقوس او انيب ددې نه ويلي دي بعضې شارحينو په تحقيق سره جواز ور بَعْضُهُمْ تَعْرِيفَ الشَّيْءِ بِمَا هُوَ أَقْسَمُ مِنْهُ إِذَا كَانَ الْمَقْصُودُ كَيْفِيَّةً عَنْ بَعْضِ مَا هَذَا كَرِي بعضې تعريف دشي په هغه څه سره چې عام وي ددې نه چې كله وي مقصود تميز ددې د بعضې ماعدانه لَيْسَ أَنْ يُقَالُ الْمَقْصُودُ هَهُنَا تَنْوِينُ الْعَدَلِ عَنْ سَائِرِ الْعِلَلِ لَا عَنْ كُلِّ مَا هَذَا فَحَيْثُ پس ممکن دي چې وويل شي چې مقصود دلته تميز د عدل دي د نورو علتونو نه، نه ماسوي د عدل نه په داسې

حَصَلَ بِتَعْرِيفِهِ هَذَا التَّيْزُ لَا بَأْسَ بِكَوْنِهِ أَعْمٌ مِنْهُ فَجَيِّزٌ

سان چې حاصل به شي به تعريف د عدل سره دغه فرق نوباک نشته په کيدلو د عدل سره چې عام وي په دغه

لَا حَاجَةَ فِي التَّضْجِيحِ هَذَا التَّعْرِيفِ إِلَى إِزْكَابِ تِلْكَ التَّكْلِيفَاتِ.

وځ کې يو حجت نشته په تصحيح د دې تعريف کې ازکاب دغه تکليفونو ته

خلاصه د هتن: په دې عبارت سره صاحب کافيه د مغائراتو شاذو بيان کوي.

اغراض د جامي: واما المغیرات الشاذة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې تعريف د عدل ستا مانع نه شو د دخول دغير نه داخل شو په کې مغیرات شاذه لکه

اقوس او انیب چې دامخرج دي د اقواس او انیاب نه چې د اجمع د قوس او اناب ده په اصل کې نیب و نو ستا درې واړه شروط په کې شته معنی یې هم متحده ده ماده یې هم باقي ده او اول چې اقواس او انیاب دي دي د قاعدې لاندې هم دي چې دغه وزن فعل فعل د اجمع کېږي په افعال سره اودادو هم چې اقوس او انیب دي د قاعدې لاندې نه دي اوسره ددې نه چې دې ته څوک معدول نه وایي.

جواب: زه دانه منم چې قوس او نیب د اجمع شوې دي په اقواس او انیاب سره او بیا اقوس او انیب دامخرج دي ددې نه بلکه قوس او اناب دا اول اجمع شوي دي په اقوس او انیب سره ددې وجې نه ورته جموع شاذه هم وایي.

وقال بعض الشارحين: په دې عبارت سره شارح رد کوي په ماتن باندې ، دلته یو تمهید ذکر کوو: یو معرف دي او بل معرف دي لکه دانسان تعريف وشي په حیوان ناطق سره نو انسان معرف او حیوان ناطق معرف دي نو په دې کې دوه شرائط دي:

(۱) د معرف او معرف په مینځ کې به تساوي په حسب د مصداق سره وي یعنې چې معرف په څه صادقېږي په هغې به معرف هم صادقېږي لکه دانسان او د حیوان ناطق مصداق په خارج کې یو

چې د دواړو په مینځ کم په ډېر بحسب المفهوم وي لکه انسان معرف دي او مفهوم یې حیوان - یعنې دې معرف چې حیوان د حیوان مفهوم جسم نام حساس متحرک بالاراده دي اود غو مفهوم سدرك الکلیات والجزئیات دي اوتبائن به بحسب المفهوم وي ، په خلد له انسانات به لازم شي (۱) دواړه به الفاظ مترادفه او معنی به یې یوه شي ، (۲) یو شی به هم معلوم وگرځي او هم مجهول په دې حیثیت سره چې معرف موقوف دي په معرف

باندي نو مجهول شو او په دې حيثيت سره چې د دواړو مفهوم يو دي نو معلوم شو (۳). توقف د شي په راشي په خپل نفس معرف به موقوف شي په معرف يورې او معرف به موقوف شي په معرف پورې (۴). يو شي به هم مقدم او هم مؤخر وگرځي په دې حيثيت سره چې معرف موقوف دي په معرف نو معرف مؤخر شو او چې معرف موقوف دي په معرف نو معرف مؤخر شو او هغه اوله خبره چې معرف او معرف کې به تساوي وي په حسب دمصادق سره نو دا ځکه که تباين په کې راشي نو معرف او معرف خو يو په بل حمل کيږي نو حمل د تباين به راشي په مبانين اخر باندي او دا خو محال دي

دوهم دا چې معرف به اعم نه وي د معرف نه ځکه تعريف به مانع نه شي د دخول دغير نه لکه دانسان تعريف وشي په حيوان سره نوحمار وغيره په کې داخل شول دريم دا چې تعريف بالاخص هم نه دي جائز ځکه چې بيا به تعريف جامع نه شي خپلو افرادو لره لکه تعريف دانسان په حيوان ناطق ابيض سره نو ناطق اسود ترې نه خارج شو، دا مذهب دمحققينو دي.

نو قداماء وايي چې تعريف بالاعم جايز دي ځکه چې مقصود هغه امتياز د معرف وي د بعضي ماعدا نه.

اوس دلته يو سوال راځي :

سوال : العدل خروجه عن صيغته الاصلية دا كافي وو نور قيودات تا ولې ولېول ځکه چې تعريف بالاعم دا جائز دي.

جواب : تعريف بالاعم په هغه وخت کې جائز وي چې مقصود امتياز د معرف وي د بعضي ماعدا نه او دلته مقصود هغه امتياز دي د جميع ماعدا نه يعنې دا بنسودل غواړو چې دا غير منصرف دي او دا نه دي.

دلته يو بل سوال هم راځي :

سوال : د تعريف سره چې كوم قيودات لږولې شوې دا خو شارح لږولې ماتن خو نه دي لږولې نو دې خور د کوي په خپل خان باندي.

جواب : دغه قيودات د عدل د تعريف سره په اماليو دکافيي کې چې دادده خپله شرحه ده لږولي دي نو شارح رحمه الله گويا کې نقل کړې دي دهغې نه.

وَأَعْلَمُ أَنَّا نَعْلَمُ قَطْعًا أَنَّهُمْ لَنَا وَجَدُوا ذَلِكَ وَ مَثَلُكَ وَ آخَرُ وَ جُمُعُ وَ عُمَرُ عَفْوٌ مُنْصَرِفٌ وَ لَمْ يَجِدُوا
 بُوهُ شَهْ جِي مَوْنَرِ قَطْعًا بِوَهْبِ وَ جِي كُلُّهُ دُوِي مَوْنَدَه كَرِه ثَلَاثُ اَوْ مِثْلُ اِخْرَاو جَمْعُ اَوْ عَمْرٍ غَيْرِ مُنْصَرِفٍ اَوْ مَوْنَدَه يِي نَه
 فِيْهَا سَبَبًا كَاهِرًا عَفْوٌ اَلْوُضْعِيَّةُ اَوْ اَلْعَلِيَّةُ اِخْتِاجًا اِلَى اِغْتِبَارِ سَبَبِ آخَرٍ وَ لَمْ يَضْلُخْ
 كَرِهِيه دِي كِي سَبَبُ ظَاهِرِيه غَيْرِ دَوْصِفِ اَوْ دَعْلَمِيَّتِ نَه نُو مَحْتَاجُ شُو دُوِي مَعْتَبِرُ وَلَوْ دَسَبَبِ آخَرِ تَه اَوْ صَالِحِ نَه وَو
 لِلْاِغْتِبَارِ اِلَّا اَلْعَدْلُ فَاعْتَبَرُوْهُ فِيْهَا لَا اَنَّهُمْ تَكْتَبُوْهُا لِلْعَدْلِ فِيْهَا عَدَا
 دِيَارَه دَاعْتِبَارِ مَكْرِ عَدْلِ پَسِ دُوِي مَعْتَبِرِ كَرَلِ دَاعْدِلِ پَه دِي كِي دَانَه چِي دُوِي خُكَارَه كَرِي وَ عَدْلِ پَه مَاسُوِي دِ
 عَمْرُ مِنْ هَذِهِ اَلْاُمْلِيَّةِ فَجَعَلُوْهُ عَفْوٌ مُنْصَرِفٌ لِلْعَدْلِ وَ سَبَبِ آخَرٍ وَ لَكِنْ
 عَمْرُ كِي پَه غَيْرِ دَدِي دَرِي مَثَالُوْنَه پَسِ وَيِ مَرُخُولِ غَيْرِ مُنْصَرِفِ دُو جِي دَعْدِلِ نَه اَوْ دُو جِي دِ سَبَبِ آخَرِ نَه لِيَكِنْ
 لَا بُدَّ فِي اِغْتِبَارِ الْعَدْلِ مِنْ اَمْرَيْنِ اَحَدُهُمَا وَجُودُ اَصْلِ اِلِلْسِمِ اَلْعَدُولِ وَ كَانِيْهُمَا اِغْتِبَارُ اِخْرَاو
 لَآبِدِي دَه پَه مَعْتَبِرُ وَلَوْ دَعْدِلِ كِي دَوْدَه اَمُورُوْنَه چِي يُو وَ جُوْدُ اَصْلِ دِي دِيَارَه دَاسَمِ مَعْدُولِ اَوْ دُو هُمِ اَعْتِبَارُ دَاخِرَا
 عَنْ ذَلِكَ اَلْاَصْلِ اِذْ لَا يَتَحَقَّقُ اَلْقَرْيَةُ بِذَوْنِ اِغْتِبَارِ ذَلِكَ اِلِخْرَاو قَطْعًا بَعْضِ بِلَكِ اَلْاُمْلِيَّةِ
 دَدَغَه اَصْلِ نَه خُكِي چِي نَه مَتَحَقَّقِ كِي رِي فَرِيْعَتِ بَه غَيْرِ دَاعْتِبَارِ دَاخِرَا دَاصلِ نَه پَسِ پَه بَعْضِي دَدَغَه مَثَالُوْنَه
 يُوْجُدُ دَلِيْلٌ عَفْوٌ مَنَعَ الصَّرْفِ عَلَى وَجُودِ اَلْاَصْلِ اَلْعَدُولِ عَنْهُ فَوُجُوْدُهُ مُعَقَّقٌ بِلَا هَلِكِ وَ فِي بَعْضِيْهَا
 كِي دَلِيْلُ مَوْجُوْدِ دِي پَه دَلِيْلُ دَاصلِ مَعْدُولِ عَنْهُ بَانْدِي پَسِ وَ جُوْدِ يِي ثَابِتِ دِي پَه غَيْرِ دَشَكِ نَه اَوِيه بَعْضُو كِي
 لَا دَلِيْلٌ عَفْوٌ مَنَعَ الصَّرْفِ فَيُفْرَضُ لَا اَصْلٌ لِيَتَحَقَّقَ الْعَدْلُ
 دَلِيْلِ نَشْتَه پَه غَيْرِ دِ مُنْصَرِفِ بَانْدِي پَسِ فَرَضِ كُوْلِي شِي دِ هَغِي دِ پَارَه اَصْلِ دَدِي دِ پَارَه چِي ثَابِتِ شِي عَدْلِ پَه
 بِاِخْرَاو عَنْ ذَلِكَ اَلْاَصْلِ فَالْقِسْمُ الْعَدْلِي اِلَى اَلتَّحْقِيْقِ وَ اَلتَّقْدِيْرِ اِنَّمَا هُوَ بِاِغْتِبَارِ كَوْنِ ذَلِكَ اَلْاَصْلِ
 اِخْرَاو دِ هَغِي دَدَغَه اَصْلِ نَه پَسِ تَقْسِيْمِ دِ عَدْلِ تَحْقِيْقِي اَوْ تَقْدِيْرِي تَه دَا پَه اَعْتِبَارِ دِ كِيْدَلُو دَدَغَه اَصْلِ نَه دِي
 مُحَقَّقًا اَوْ مُقَدَّرًا وَ اَمَّا اِغْتِبَارُ اِخْرَاو اَلْعَدُولِ عَنْ ذَلِكَ اَلْاَصْلِ لِيَتَحَقَّقَ الْعَدْلُ فَلَا دَلِيْلٌ
 حَقِيْقَتًا اَوْ يَاتَقْدِيْرًا اَوْ هَرِ چِي اَعْتِبَارُ دَاخِرَا دَعْدِلِ دِي دَاصلِ نَه دِي دِيَارَه چِي ثَابِتِ شِي عَدْلِ پَسِ نَشْتَه دَلِيْلِ پَه
 عَلَيْهِ اِلَّا مَنَعَ الصَّرْفِ فَقُلْ هَذَا قَوْلُهُ تَحْقِيْقًا مَعْنَاةً خُرُوجًا كَانِيًا
 دِي بَانْدِي مَكْرٍ غَيْرِ مُنْصَرِفِ كِيْدَلُو نُو بِنَاهِ پَه دِي چِي دَاقُولِ دِ مَصْنَفِ چِي تَحْقِيْقًا مَعْنَى دَدِي هَغَه خُرُوْجِ چِي كَانِنْ
 عَنْ اَصْلِ مُحَقَّقِي يَدُلُّ عَلَيْهِ دَلِيْلٌ عَفْوٌ مَنَعَ الصَّرْفِ كُنْكَتُكَ وَ مَثَلُكَ.
 وَيِ دَاصلِ ثَابِتِ نَه چِي دَالَتِ كُوِي پَه هَغِي بَانْدِي دَلِيْلِ دَغَيْرِ مُنْصَرِفِ لَكِه ثَلَاثُ اَوْ مَثَلُكَ.

خلاصه دهمتن : په دې عبارت سره صاحب كافيه په علامه فاضل هندي او علامه رضي

باندې رد كول دي

اغراض دجامي : واعلم انا نعلم قطعاً: په دې عبارت سره شارح اشاره كړې ده اختلاف ته ،

او اختلاف په تعريف د عدل تحقيقي او عدل تقديري کې دي په دې کې دوه مذاهب دي :

اول مذهب دمحققينو: دوي وايي چې عدل تحقيقي وايي خروج اعتباري ته داصل محقق نه ، او تقديري وايي خروج اعتباري ته داصل اعتباري نه .

دوهم مذهب دمشهورينو: دوي وايي چې عدل تحقيقي وايي خروج تحقيقي ته داصل محقق نه ، او عدل تقديري وايي خروج اعتباري ته داصل اعتباري نه .

نو اختلاف صرف په خروج د عدل تحقيقي کې دي :

تحقيقي دې ته وايي چې په وجود داصل باندې ماسو دمنع نه بل دليل وي ، او تقديري چې په وجود داصل سوا دمنع صرف نه بل دليل نه وي ، دمشهورينو دپاره دري (۳) دلائل دي :

اول دليل: تحقيقاً او تقديرأ داصفات دخروج دي ددې نه معلومه شوه چې خروج به يو کې تحقيقي وي او بل کې به اعتباري يعنې تقديري وي .

دوهم دليل: خروج خو په عدل تقديري کې اعتباري دي په عدل تحقيقي کې هم اعتباري شي نو ددواړو په مينځ کې به فرق رانه شي .

دريم دليل: دليل په وجود داصل دابعينه دليل وي په وجود دفرعي باندې او دليل په وجود دفرعي دابعينه دليل وي په خروج دفرعي ددغه اصل نه .

او دمحققينو دپاره صرف يو دليل دي او هغه دا چې بعضې اسماء چې کله وده داصفات داصول نه ده م دغريو کې غير منصرف او موجود نه وو په کې سبب دمنع صرف سوا داصول نه ده .
وغیره اوسببیت واحده خو مؤثر نه وو په منع دصرف کې نو مجبور شو موثر اعتبار دسبب آخر ته اوصالح نه وو دپار . داغبار دسبب آخر سوا دعدل نه نومونږ په عدل معتبر کړو او بيا په بعضو اسماءو کې دليل په اصل باندې موجود وو او په بعضو کې نه وو نو په کومو اسماءو کې چې په اصل دليل موجود وو نو تحقيقي او که نه موجود نو تقديري .

نو محققين وايي چې خروج د معدول د معدول عنه نه مونږ معتبر کړې دي او دوي دمشهورينو ددریوارو دلائلو نه جواب هم کوي .

اول دليل: چې دوي ويلې وو چې تحقيقاً او تقديرأ داصفات دخروج دي نو محققين جواب کوي چې صفت په دوه قسمه دي : يو توصيف بحاله دي او بل توصيف بحال متعلقه دي نو دا تحقيقاً او تقديرأ دا خروج دي خو بحال متعلقه چې متعلق يې مخرج عنه دي اودا اصل دي نو دا صفات په حقیقت کې داصل دي اواصل خو تاسو هم مني چې يو کې تحقيقي او بل کې تقديري وي .

دوهم دلیل: چې درې ویلې وو چې فرق به رانه شي په عدل تحقيقي او تقديري کې نو دوي جواب کوي چې فرق په اعتبار داصل سره شته چې يو کې اصل تحقيقي دي او بل کې اعتباري دي

درېم دلیل: نه جواب دا کوي چې دامنم چې دلیل په وجود داصل دادلیل دي په وجود دفرع خو دانه منم چې دلیل په وجود دفرع دادلیل دي په خروج دفرع داصل نه لکه اقوس او انیب چې اصل یې اقوس او انیب دي دلیل په وجود داصل شته چې قیاس یې تقاضا کوي نو دادلیل دې په دې خبره چې اقوس او انیب فرع ده خو دادلیل نه دي په دې خبره چې اقوس او انیب مخرج دي دا قواس او انیب نه

فانقسام العدل الى التحقيقى الخ: په دې عبارت سره اشاره کوي ماهو الحق ته چې شارح د محققینو مذهب ته ترجیح ورکړې ده .

تحقیقاً معناه خروجاً کائناً عن اصل محقق: په دې عبارت سره شارح د تحقیقاً نصب وجه بیانوي او په اصل محقق سره جواب ورکوي د مشهورینو دلیل نه :

نو وایي چې دامنصوب دي بناء بر مفعول مطلق نو په دې باندې یو سوال واردېږي :

سوال: چې مفعول مطلق خو دې ته وایي چې فعل مشتمل وي په ده باندې د قبیلې داشتمال دکل نه په جزء باندې نو خروجه خو مشتمل دي په خروجاً باندې نه په تحقیقاً .

جواب: نو دې جواب کوي چې دامفعول مطلق دي بناء بر موصوف محذوفه سره تقدیر دعبارت داسې دي چې خروجه خروجاً تحقیقاً محققاً عن اصل محقق ، نو په دې باندې بیا یو سوال راځي .

سوال: تاویل چې مفعول مطلق دې ته وایي چې فعل مشتمل وي په ده باندې د قبیلې داشتمال دکل نه په جزء باندې نو خروج خو فعل نه دي بلکه مصدر دي ، یا خروجه هم مصدر دي او خروجاً هم مصدر دي نو احد المصدرین مستدرک اوبلا فاندې شو .

جواب: په خروجه کې دغه مصدر ، مصدر عامله دي اومصدر عامله داملول وي په تاویل د ان سره دفععل نه نو خروجه په معنی دان یخرج سره دي .

عن اصل محقق: په دې عبارت سره جواب د مشهورینو دلیل نه هم وشو . هغوي ویلې وو چې تحقیقاً داصفت دخبره ج دي نو دې وایي چې صفت داصل دي .

یدل علیه غیر منع الصرف : په دې عبارت سره شارح د تحقیقا معنی ذکر کول دي نو وايي چې په وجود د اصل باندې سوا د منع صرف نه بل دليل وي د تحقیقي دي
 کثلاث و مثلت: په دې عبارت سره شارح تطبیق د مثال کوي د ممثیل سره

وَالَّذِينَ عَلَىٰ أَصْلِهِمَا أَنَّ فِي مَعْنَاهُمَا تَكْرَارٌ دُونَ لَفْظِيَّتِهِمَا ۖ الْأَصْلُ أَنَّهُ إِذَا كَانَ التَّعْقَىٰ مُكَرَّرًا يَكُونُ
 او دليل په اصل ددې باندې چې معنی ددې مکرره ده نه لفظ، او قاعده داده کله چې وي معنی مکرره . وي به
 اللَّفْظُ أَيْضًا مُكَرَّرًا كَمَا فِي جَاءَنِي الْقَوْمُ ثَلَاثَةً ثَلَاثَةً فَقُلِمَ أَنَّ أَصْلَهُمَا لَفْظٌ مُكَرَّرٌ وَ هُوَ ثَلَاثَةٌ
 لفظ هم مکرر لکه په جاء في القوم ثلاثة ثلاثة کې نو معلومه شوه چې اصل ددې لفظ مکرره دي چې هغه ثلاثة
 ثَلَاثَةٌ وَ كَذَا الْحَالُ فِي أَحَادٍ وَ مَوْجِدٍ وَ ثَنَاءٍ وَ مَثْنَىٰ إِلَى دُبَاعٍ وَ مَرْبِعٍ بِلَا خِلَافٍ وَ فَيْتَا وَ زَاوَاهَا
 ثلاثة دي او همدارنگې حال دا احاد او موجد او ثناء، مثنى تر رباع او مربع پورې په غیر د خلاف نه او ماسوی ددې نه
 إِلَى عَشَارٍ وَ مَعْشَرَ خِلَافٍ وَ الصَّوَابُ مَجِئُهَا وَ السَّبَبُ فِي مَنَعِ صَوِّبٍ ثَلَاثٌ وَ مَثَلٌ وَ
 تر عشار او معشر پورې خلاف دي او صحیح خبره را تلل ددې دي او سبب په منع صرف کې ثلث او مثلت او په
 أَحَادِهِمَا الْعَدْلُ وَ الْوُضُفُ لِأَنَّ الْوُضُفِيَّةَ الْعَرَضِيَّةَ الَّتِي كَانَتْ فِي ثَلَاثَةٍ ثَلَاثَةً صَارَتْ أَصْلِيَّةً
 اخواتو دهغې کې عدل او وصف دي ځکه چې وصفت عرضي هغه چې دي په ثلاثة او ثلاثة کې وگرځیده اصلي
 فِي ثَلَاثٍ وَ مَثَلٌ لِإِغْتِبَارِهَا فَيْتَا وَضِعًا لَهُ وَ أَخَرُ جُمُعٌ أَخْرَىٰ مُؤَنَّثٌ أَخَرٌ وَ أَخَرُ إِسْمُ التَّفْضِيلِ
 په ثلاث او مثلت کې دوجې دا اعتبار د اصل وضع نه او اخر چې جمع داخری مؤنث د آخر او آخر اسم تفضیل دي او
 لِأَنَّ مَعْنَاهُ فِي الْأَصْلِ أَهْدُ تَأَخَّرَ أَلَمْ يُقُلْ إِلَى مَثْنَىٰ غَيْرٍ وَ قِيَاسُ إِسْمِ التَّفْضِيلِ أَنَّ يُسْتَعْمَلَ بِاللَّامِ
 معنی يې په اصل کې اشد تاخر دي بيا نقل شوه معنی غیر قیاسي ته اسم تفضیل که چیرته مستعمل شي په لام
 أَوْ الْإِصْفَافَةِ أَوْ قَلْبَةٍ مِنْ وَ حَيْثُ لَمْ يُسْتَعْمَلَ بِوَاحِدٍ مِنْهَا عَلِمَ أَنَّهُ مَعْدُولٌ
 او بيا اضافت سره او بيا په کلمې دمن او حیث سره نه استعمالیږي په یو ددوي کې نو معلومه شوه چې دا معدول دي
 مِنْ أَحَدِيهَا فَقَالَ بَعْضُهُمْ أَنَّهُ مَعْدُولٌ عَمَّا فِيهِ اللَّامُ أَنَّ عَنِ الْآخَرِ وَ قَالَ
 یو ددغو کلمو ته پس ویلي دي بعضو چې دا معدول دي دهغه نه چې په هغې کې لام وي یعنې د الآخر او ویلي دي
 بَعْضُهُمْ هُوَ مَعْدُولٌ عَمَّا ذَكَرَهُ مَعَهُ مِنْ أَيْ عَنِ الْآخَرِ مِنْ أَلَمَّا لَمْ يَذْهَبْ إِلَى تَقْدِيرِ الْإِصْفَافَةِ
 بعضو چې دا معدول دي د هغه نه چې په هغې کې من وي یعنې اخر من او ذهاب ونه کړو تقدیر د اضافت نه
 لِأَنَّهَا تُوجِبُ التَّنْوِينَ أَوْ الْإِيتَاءَ أَوْ إِصْفَافَةً أَخْرَىٰ مِثْلَهَا نَحْوُ حَيْثُ كَانَ وَ قَبْلَ وَ يَأْتِيهِ تِيْمٌ عَدِي وَ لَيْسَ
 ځکه چې لازمي هغه تنوین یا بئایا اضافت آخر ته په مثل دهغې کې لکه حیث و قبل و یا تيم تيم عدي او نه
 فِي الْآخَرِ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ فَتَعَيَّنَ أَنَّ يَكُونُ مَعْدُولًا عَنْ أَحَدِ الْآخَرَيْنِ وَ جُمُعٌ جُمُعٌ جُمُعًا مُؤَنَّثٌ
 په اخر کې هېڅ ددې نه پس معلومه شوه چې دا به وي معدول یو د آخریونو او جُمُعٌ چې جمع د جمعاء ده او د

اجْتَمَعَ وَكَذَلِكَ كُنْتُ وَ بُنِعَ وَ بُنِعَ وَ قِيَاسُ فِعْلٍ مُؤَنَّثٍ أَفْعَلُ إِنْ كَانَتْ صِفَةً أَنْ تَجْمَعَ عَلَى

اجمع ده او همدارنگې کتبع بفع بفع او وزن قیاس دفعلا مؤنث دافعل که چیرته شي صفت که چیرته جمع شي په

فِعْلٍ كَتَبُوا عَلَى حَنْزٍ وَ إِنْ كَانَتْ إِسْمًا أَنْ تَجْمَعَ عَلَى فَعَالٍ أَوْ فِعْلًاوَاتٍ كَصَحَّوَاتٍ

وزن دافعل باندې لکه صحراء په وزن دحرب باندې او یا وې اسم چې جمع شي په وزن دفعال او یا فعلوات لکه صحرا

عَلَى صَحَارِي أَوْ صَحَوَاتٍ فَأَصْلُهَا إِنَّمَا جُمِعَ أَوْ جُمِعَاتٍ.

په صحاري او صحراوات پس اصل يې يا جمع ده يا جماعي ده او يا جمعوات ده.

خلاصه دمنن په دې عبارت سره شارح دليل بيانوي دعدل تحقيقي دمثال دپاره .

اغراض دجامي : والدليل على اصلهما : په دې عبارت سره شارح دليل بيانوي دعدل تحقيقي

په مثال باندې څکه چې په اصل ددې باندې چې ثلاثة ثلاثة دي سواد منع صرف نه بل دليل

موجود دي هغه داچې تکرار دمعنی دلالت کوي په تکرار دمعنی نو هرکله چې دلته دثلاث

او مثلث په معنی کې تکرار و اولفظ کې نه وو نو معلومه شوه چې اصل ددې ثلاثة ثلاثة دي .

وکذا الحال في احاد و موحد الخ : په دې عبارت سره شارح تعميم ذکر کوي او وايي چې لکه څنگه

په ثلث مثلث کې عدل دي نو همدارنگې په احاد و موحد ثنا او مثنی رباع او مربع کې هم عدل

تحقيقي او وصف دي .

وفيما وراها الى عشار و معشر خلاف : په دې عبارت سره شارح اختلاف طرف ته اشاره کوي او هغه

اختلاف داچې دڅلورو نه تر لسو پورې په دې کې عدل شته او که نه ؟ نو امام سييويه رحمه الله

وايي چې په دې کې هم عدل راتلې شي څکه بعضو اشعارو کې يې استعمال راغلې دي ، او

بعضي وايي چې نه شي راتلې څکه چې دغريبو نه يې سماع نه ده شوي ، دشارح په نزد

سييويه مذهب غوره دي .

والسبب في منع الصرف : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : تا وويل چې ثلث او مثلث داغير منصرف دي څکه چې يو په کې عدل او بل په کې

وصف دي زه دانه منم چې په دې کې وصف شته څکه چې وصف کې شرط دادې چې دابه په

اصل وضع کې وصف وي او ثلث او مثلث کې خويه اصل وضع کې وصف نشته بلکه ددې

وضعه دمرتبې معينې دپاره شوې ده چې مافوق الاثنين او ماتحت الاربع ده نو داخو دعلم په

شان شو .

جواب: دا منم چې په دوي کې وصف عارضي دي خو چې کله مونږ په کې عدل معتبر کړ نو عدل دا په شان دوضع ثاني ده نو وصف هم په کې اصلي وگرځيد

واخر جمع اخري مؤنث آخر: په دې عبارت سره شارح تطبيق دمثال کوي دمثال سره: چې هرکله وموندلې شو اخر په کلام دعربو کې غير منصرف اوموجود وو په کې يو سبب چې وصف دي نولايدي شوه دااعتبار دسبب آخر نه، نو مونږ په کې عدل معتبر کړو ځکه چې جمع داخري ده واخري مؤنث دآخر دي اودا اسم تفضيل دي اوقاعده په اسم تفضيل کې داده چې دابه مستعمل وي په يو دطرق ثلاثو سره چې هغه طرق ثلاثه: لام، اضافه، من دي دلته په دغه يو سره هم نه وو مستعمل نو معلومه چې دامعدول دي دالاخر يا آخر من نه.

فقال بعضهم: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي اختلاف طرف ته: بعضې وايي چې دامعدول دي دالاخر نه نو په دې باندې يو سوال راځي:

سوال: چې دامعدول شو دالاخر نو آخر خو نکره ده او الاخر معرفه ده په کار ده چې دا هم معرفې شي.

جواب: دلته عدل مونږ لفظاً اومعناً دواړه ذکر کړي دي يعنې څرنگه مو چې لفظ کې الف لام لرې کړي همدارنگې مو دمعنی نه هم تعريف لرې کړي دي.

اوبعضې وايي چې دمعدول دي دآخر من نه.

وانما لم يذهب الى تقدير الاضافة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې تا وويل چې اسم تفضيل دابه يو ددريو طريقو سره استعمالېږي تا دلته وويل چې دالاخر يا آخر من نه معدول دي اضافه دې ولې ذکر نه کړو؟

جواب: شارح وايي چې اضافه ته موځکه ذهاب ونه کړو چې که ته دامعدول کړي داضافه نه نو مضاف اليه خو به حذف وي نو بيا لايدي شوه ديو ددريو امورو نه يا به تنوين پرې راغلې وي په عوض دمضاف اليه کې لکه په حيثذ کې تنوين عوضي دي داډاگان کډانه اويابه مبني وي په ضمي سره لکه قبل اوبعد چې مضاف اليه يې حذف شوي ده اويابه تکرار داضافه کوي لکه يا تيميم تيميم عدي داول تيميم مضاف اليه عدي حذف شوي دي تکرار يې کړي، نو دلته په اخر نه ضمه وه نه تنوين نه تکرار وو نو معلومه شوه چې دامعدول دي په غير داضافه نه.

و جمع جمع جمعاً مؤنث اجمع: په دې عبارت سره شرح تطبیق د مثال کوي د ممثل سره هغه داسې چې جمع دا غیر منصرف ده یو په کې وصف دي اوبل عدل دي عدل په کې خکه دي چې جمعاً د جمع د جمعاً ده او جمعاً مؤنث د اجمع دي او قاعده په جمعاً کې داده چې که داصفني وي نو جمع کيږي په جمع سره لکه حمراء چې جمع شوې په حمر سره او که اسمي وي نو جمع کيږي په فعالی فعلاوات سره لکه صحراء چې جمع شوې په صحاري صحراوات سره نو دلته په دغه وزن سره جمع شوې نه وو نو معلومه شوه چې دامعدول دي د جمع یا د جماعي یا د جمعاًواو خخه

وکذلك کتبع بفتح الخ: په دې عبارت سره شرح تعمیم ذکر کوي یعنی دا هم غیر منصرف دي دوجې د عدل او وصف نه د جمع په شان

د عدل اقسام:

قَالَا اغْتَبِرْ اخْرَاجَهَا عَنْ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا تَحَقَّقِ الْعَدْلُ فَاعَدِ السَّبَبَيْنِ فِيهَا الْعَدْلُ التَّحْقِيقِيَّ وَ
پس کله چې معتبر شواخراج ددې یو ددې نه ثابت شو عدل پس یو داسې اباددې نه په کې عدل تحقیقي شواو
الْأَخَرُ الصَّفَةُ الْأَصْلِيَّةُ وَ إِنْ صَارَتْ بِالْفَلَكَةِ فِي بَابِ التَّائِيدِ إِسَاءً وَ فِي أَجْمَعٍ وَ اخْوَاتِهِ
دوهم صفت اصلي شواگر که گر خیدلې وي په غلبي سره په باب د تاکید کې اسم او په اجمع او په اخواتو دهغې
أَحَدُ السَّبَبَيْنِ وَ زُنُ الْفِعْلِ وَ الْآخَرُ الصَّفَةُ الْأَصْلِيَّةُ وَ عَلَى مَا ذَكَرْنَا لَا يُرَادُ
کې یو د دوو سببونو وزن فعل نه او دوهم د صفت اصلي نه هغه بیان چې کوم مونږ ذکر کړ نه وارد یرې له دې نه په
الْجُمُوعِ الشَّاذَّةِ كَالنِّبِ وَ أَقْوَسَ قَالَهُ لَمْ يُعْكَزْ اخْرَاجُهَا عَمَّا هُوَ الْقِيَاسُ فِيهِمَا
جموع شاذو باندې لکه انیب او اقوس خکه چې نه دي معتبر کړي نحو یانو اخراج ددوي د وزن قیاسي نه په دې
كَالْأَنِيَابِ وَ الْأَقْوَسِ كَيْفَ وَ لَوْ اغْتَبِرْ جَمْعَهَا أَوَّلًا عَلَى الْأَنِيَابِ وَ أَقْوَسَ فَلَا شُدُودَ
کې لکه انیب او اقوس نو څرنگه به معتبر کړي جمع ددې اول په انیب او اقوس باندې پس نشته شاذ والې په
فِي هَذِهِ الْجُمُوعِ وَلَا قَاعِدَةً لِلإِسْمِ الْمَخْرُجِ لِتَلَوِّزٍ مِنْ مَخَالَفَتِهَا نَشُدُودُ قَبْلَ
دې جموعو کې او نشته قاعده لپاره د اسم مخرج دې د پاره چې لزم شي مخالفت ددې نه شاذ والي پس د کوم
أَيَّنَ يَكُنُّ فِيهِمَا بِالنَّشُدُودِ مِنْ هَذَا كَبَيِّنِ الْقَرْوِ بَيْنَ الشَّاذِ وَ النُّعْدُولِ أَوْ تَقْدِيرًا
خای نه حکم کیدې شي په دې د شاذوالي او ددې خای نه معلوم شو فرق په مینځ د شاذ او د معدول کې یا تقدیراً
أَيَّ خُرُوجًا كَانُوا عَنْ أَصْلِ مُقَدَّرٍ مَفْرُوضٍ يَكُونُ الدَّاعِي إِلَى تَقْدِيرِهِ وَ قَرْضُهُ مَنَعَ النَّوِي
یعني وتل ددې کائن وي د اصل مقدار مفروضه نه چې وي داعي تقدیر دهغې ته او تفریض دهغې ته غیر منصرف

لَا غَيْرَ كَعَمَرٍ وَ كَذَلِكَ زُفَرٌ فَإِنَّهُمَا لَمَّا وَجَدَا غَيْرَ مُنْصَرِفَيْنِ وَ لَمْ يُوْجَدْ فِيهِمَا سَبَبٌ
نه بل څه لكه عمر او همدارنگي زفر خكه چې دا دواړه چې كله موجود شو غير منصرف او نه وو په دې كې سبب
قَامُوا إِلَّا الْعَلَوِيَّةُ أُعْتَبِرَ فِيهِمَا الْعَدْلُ وَ لَمَّا تَوَقَّفَ اغْتِبَارُ الْعَدْلِ عَلَى وُجُودِ الْأَصْلِ
ظاهر مگر علميت نو معتبر شو په دې دواړو كې عدل او چې كله موقوف وويه اعتبار د عدل كې په وجود د اصل
وَ لَمْ يَكُنْ فِيهِمَا دَلِيلٌ عَلَى وُجُودِهِ غَيْرَ مَنَعِ الصَّرْفِ قَدَرٌ فِيهِمَا
باندې نونه وويه دې دواړو كې دليل په وجود د اصل نو مغايرت وركړې شو غير منصرف ته او مقدر شويه دې دواړو
أَنَّ أَصْلَهُمَا عَابِرٌ وَ زَاوِيٌّ مَعْدُودٌ لَا عَنْهُمَا إِلَى عَمَرٍ وَ زُفَرٍ وَ مِثْلُ بَابِ قَطَامٍ
كې چې اصل ددې دواړو عامر او زافر شو چې معدول شوي دي دهغې نه عمر او زفر او په مثل د باب قطام
الْمَعْدُودُ عَنْ قَاطِمَةٍ وَ أَرَادَ بِبَابِهَا كُلُّ مَا هُوَ عَلَى فَعَالٍ عَلَمًا لِلْأَعْيَانِ الْمَوْجُودَةِ
معدول دي د قاطمة اواراده يې وکړه په باب دهغې هر هغه څه چې په وزن د فعال وي چې علم وي دپاره داعيان موشو
مِنْ غَيْرِ ذَوَاتِ الزَّوَايِ فِي لُغَةِ بَنِي تَمِيمٍ فَإِنَّهُمْ اغْتَبَرُوا الْعَدْلَ فِي هَذَا الْبَابِ
په غير ذوات الراي نه په لغت د بني تميم كې خكه چې معبر كړي دوي عدل په دغه باب كې دوجې د معتبر كولو
خَلَا لَهُ عَلَى ذَوَاتِ الزَّوَايِ فِي الْأَعْلَامِ الْمَوْجُودَةِ مِثْلُ حَضَارٍ وَ كَلْبَارٍ فَإِنَّهُمَا مَبْنِيَتَاكَ وَ لَيْسَ فِيهِمَا
دحمل نه په ذوات الراي باندې په اعلام موشو كې لكه حضار او طبار خكه چې دا دواړه مبنې دي او نشته په دې كې
إِلَّا سَبَبَانِ الْعَلَوِيَّةُ وَ التَّائِيْنَةُ وَ السَّبَبَانِ لَا يُوجِبَانِ الْبَيِّنَاءَ فَأَعْتَكَرُوا فِيهِمَا الْعَدْلُ
مگر دوه سببونه چې علميت او تائيت دي اودوه سببونه . لازموي بناء پس معتبر شوه دې دواړو كې عدل
لِتَحْصِيلِ سَبَبِ الْبَيِّنَةِ فَلَمَّا اغْتَبَرُوا فِيهِمَا الْعَدْلَ لِتَحْصِيلِ سَبَبِ الْبَيِّنَةِ اغْتَبَرُوا فِيهَا عَدَاهُمَا
دپاره د حصول د سبب د بناء پس كله چې معتبر شويه دې كې عدل دپاره د حصول د سبب د بناء نو معتبر كړو په ماسوي
مِمَّا جَعَلُوهُ مُعَرَّبًا غَيْرَ مُنْصَرِفًا أَيْضًا خَلَا لَهُ عَلَى تَكَالُفِهِ
ددې دوونه او هغه چې گرځولي وو هغوي اسم معرب غير منصرف دوجې دحمل دهغې نه په خپلو مذهبوسره
مَعَ عَدَمِ الْإِحْتِياجِ إِلَيْهِ لِتَحَقُّقِ السَّبَبَيْنِ لِمَنَعِ الصَّرْفِ الْعَلَوِيَّةُ وَ التَّائِيْنَةُ فَأَعْتَكَرَا الْعَدْلَ
دعدم احتياج نه دې ته خكه چې ثابت شوده سببونه دغير منصرف چې علميت او تائيت دي پس اعتبار د عدل
فِيهِ إِكْمًا هُوَ لِلْمَحَلِّ عَلَى تَكَالُفِهِ لَا لِتَحْصِيلِ سَبَبِ مَنَعِ الصَّرْفِ
په هغې كې دادو چې دحمل دهغې نه په خپلو نظائرو باندې نه دوجې د حصول د سبب دغير منصرف نه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب دكافيي د عدل اقسام بيانوي . عدل په دوه قسمه

دي: (۱) عدل تحقيقي (۲) عدل تقديري

(۱) **عدل تحقيقي** هغه ته وايي چې موجود وي دليل په وجود د اصل سره په غير د منع صرف .

(۲) **عدل تقدیری** هغه ته وایي چې موجود نه وي دلیل په وجود د اصل سره په غیر دمنع صرف

اغراض د جامی: فاحد السببین فیها العدل: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: د امانم چې دامعدول شي د جمع نه ځکه فعل صفتي جمع کيږي په فعل سره نو په جمع کې هم وصف او علمیت دي خو دانه منم چې معدول د جماعی یا جماعاوات نه ځکه چې اسمي وي بیا په دغه وزن سره جمع کيږي او جمع کې خو وصفت دي.

جواب: شارح جواب کوي چې په اصل وضع کې خو وصف دي خو وروستو په استعمال کې بیا غلبه د اسمیت پرې راغلې ده او غلبه د اسمیت په وصفت باندې وصفت ته نقصان نه رسوي خو چې په اصل وضع کې وصف وي.

وفي جمع واخواته: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي دې خبرې ته چې لکه څنګه جمع کتغ بتع بصع غیر منصرف دي همدارنګې ددوي مفرد مذكر هم غیر منصرف چې اجمع اکتع الخ دي په دې کې یو سبب وصف او بل وزن فعل دي.

وعل ما ذکرنا لا یرد جموع الشاذة: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مخکې تا وویل چې په آخر کې عدل دي ځکه تا ویلې چې په اسم تفضیل کې قاعده داده چې دابه مستعمله وي په یو د طرق ثلاثو سره او دلته نه دي مستعمل شوي نو معلومه شوه چې دامعدول دي دالاخر یا اخر من نه نو همدارنګې اقوس او انیب کې هم عدل معتبر کړه ځکه دغه وزن قوس او ناب جمع کيږي په افعال یعنی اقوس او انیب سره او دلته نه وو جمع شوي نو معلومه شوه چې دا اقوس او انیب معدول دي د اقوس او انیب نه.

جواب: اقوس او انیب د اجموع شاذه دي او د اعدم جمع والې د اقوس او انیب په اقوس او انیب سره دا دلیل دي دپاره د شاذوالي اوس که چیرته دا دلیل شي دپاره د عدل نو بیا به د شاذوالي د پاره څه قاعده او دلیل پاتې نه شي.

او تقدیر ای خروجا کائنا عن اصل مقدر: په دې عبارت سره شارح د تقدیراً د نصب وجه بیانوي او ددې په ضمن کې دمشهورینو د دلیل نه جواب هم کوي.

نو وایي چې دامنصوب دي بناء بر مفعول مطلق نو په دې باندې یو سوال واردیږي:

سوال: چې مفعول مطلق خو دې ته وايي چې فعل مشتمل وي په ده باندې د قبيلې داشتال دکل نه په جزء باندې نو خروجه خو مشتمل دي په خروجا باندې نه په تحقيقاً.

جواب: نو دې جواب کوي چې دامفعول مطلق دي بناء بر موصوف محذوفه سره تقدير د عبارت داسې دي چې خروجه خروجا تحقيقاً محققاً يا عن اصل محقق، نو په دې باندې بيا يو سوال راځي

سوال: تاوويل چې مفعول مطلق دې ته وايي چې فعل مشتمل وي په ده باندې د قبيلې د اشتمال د گل نه په جزء باندې نو خروج خو فعل نه دي بلکه مصدر دي، يا خروجه هم بمصدر دي او خروجا هم مصدر دي نو احد المصدرين مستدرک اوبلا فاندې شو

جواب: په خروجه کې دغه مصدر، مصدر عامله دي او مصدر عامله دامؤل وي په تاويل د ان سره د فعل نه نو خروجه په معنی دان پخروج سره دي.

يکون الداعي: په دې عبارت سره شارح د اصل مقدر معنی بيانوي چې په وجود د اصل باندې په غير دمنع صرف نه بل دليل نه وي موجود دغې ته اصل مقدر وايي، په دې باندې يو سوال راځي:

سوال: عدل تقديري د دريو وجوهو نه مقدر کولې شي يو داچې دپاره دمنع صرف، بل داچې سبب ثاني نه وي، بل دا چې سبب ثاني وي خو صلاحيت دمنع صرف نه لري تا اولنې ذکر کړو اودا نور دوه دې پريخودل.

جواب: دا اولنې يو وجودي دي او ثاني دوه دعدمي دي او دسبب نسبت وجودي ته اولی وي په نسبت سره عدمي ته.

فائده: عمر او زفر دا غير منصرف دي ځکه چې دا کله وموندل شول په کلام د عربو کې غير منصرف او موجود نه وو په کې سبب ظاهر په غير دعلميت نه نو مونږه په کې معتبر کړو عدل ولما توقف: هر کله چې اعتبار د عدل داموصوف وو په وجود داصل اوپه وجود داصل باندې په عمر او زفر کې دليل نه وو په غير دمنع صرف نه نو فرض کړې شوه په کې دا خبره چې اصل ددوي عامر او زافر دي اودا دپاره معدول دي د عامر او زافر نه عمر او زفر ته.

ومثل باب قطام في لغة بني تميم: شارح قيد د مثل ولرولو اشاره يې وکړه دې خبرې ته چې په عمر کې عدل معتبر کړې شوې وو دپاره دغير منصرف والې اوپه باب دقطام کې معتبر شوې دي

عدل خو حلاً علی نظائره چې هغه نظائر حضار او طهار دي

المعدولة عن قاطمة: په دې عبارت سره شارح بیان داصل د قطام کوي قطام دامعدول دي د قاطم څخه. په دې یو سوال راځي

سوال: قاطمة دې وویل په غیر د تاء به دې ویلې یعنې عن قاطم لکه عمر چې معدول دي؛ عامر نه

جواب: قطام دا علم دښځې دي په کار ده چې معدول عنه یې هم مؤنث شي په خلاف د عمر ځکه دا علم دمذکر دي.

واراد بیابها: په دې عبارت سره شارح بیان دباب د قطام کوي عدل به معتبر کولې شي په هر هغه فعال وزن کې چې علم وي دپاره داعیان مؤنثو په غیر د ذوات الراء بالاتفاق مبني وي.

قاعده: فعال دا په څلور قسمه دي

(۱) فعال چې اسم فعل وي لکه نزال دابه مبني وي بالاتفاق.

(۲) چې صفت دپاره دمؤنثو وي لکه فساق په معنی د فاسقة سره.

(۳) چې علم وي دپاره دمعنی مصدري لکه فجار په معنی د فجور یا فجرة سره.

دا دوه قسمه به هم مبني وي دوجه دمشابهت دنزال نه وزنا هم اوعداً یعنې ددواړو وزن هم یوشان دي او په نزال کې هم عدل شوې دي اوپه دې دواړو کې هم.

(۴) قطام دابه مبني وی په نزد د حجازیینو اومعرب اومعرب دي په نزد دبنو تمیمو

قاعده: عدل دڅلورو وجوهو نه معتبر کولې شي.

(۱) دوجې دغیر منصرف والې څخه لکه په عمر کې.

(۲) دپاره دبناء لکه حضار او طهار په دې کې دوه سببه دي یو علمیت اویل په کې تانیث دي خو دسببینو دوجې نه یو اسم مبني نه گرځي نو مونږ په کې علمیت معتبر کړو چې دامعدول دي د احضر اود اتمر نه یو هغه مبني وو نو دا هم مبني شو.

(۳) عدل معتبر کولې شي دوجې دحمل نه په نظائرو باندې لکه په قطام کې نو دامعدول دي د قاطمة نه دا ځکه چې دا حمل دي په حضار او طهار باندې

(۴) عدل معتبر کولې شي دپاره دمبالغې لکه نزال د معدول دي دانزل نه د انزل معنی ده چې راکوز شه اود نزال معنی ده بار بار راکوز شه.

وَلِهَذَا يُقَالُ ذِكْرُ بَابِ قَطَامٍ هَهُنَا لَيْسَ فِي مَحَلِّهِ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِيْمَا قُدِرَ
ددې وچې نه ويلې شي ذکر دباب دقطام دلته نه دي په خپل محل حکه کلام نه هغه کې وو چې کوم مفدروي په
فِيهِ الْعَدْلُ لِتَحْصِيلِ سَبَبِ مَنَعِ الصَّوْفِ وَ إِنَّمَا قَالَ فِي تَمِيمٍ لِأَنَّ الْجَازِينَ مَبْنِي فَيُنَوَّلُهُ
هغې کې دپاره دحصول دسبب دغیر منصرف اووو   صنف في تميم حکه چې حجازين مبني گرخوي دغه اسم
فَلَا يَكُونُ مِمَّا تَحْنُ فِيهِ وَالْمُرَادُ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ أَكْثَرُهُمْ فَإِنَّ الْأَقْلِينَ مِنْهُمْ لَمْ يَجْعَلُوا
اومونږ بحث نه کوو دهغې نه اومراد د بني تميم نه اکثر ددوي دي حکه چې اقل د هغوي نه دي گرخولې اسماء
ذَوَاتِ الزَّوَادِ مَبْنِيَّةٌ بَلْ جَعَلُوهَا غَوِيَّةً مُنْصَرَفَةً فَلَا حَاجَةَ إِلَى إَعْتِبَارِ الْعَدْلِ فِيهَا لِتَحْصِيلِ
ذوات الرء مبني بلکهې گرخولې غیر منصرف پس ضرورت نشته اعتبار دعدل ته په هغې کې دوجې دحصول د
سَبَبِ الْبِنَاءِ وَ حَتَّى مَا عَدَّاهَا عَلَيْهَا.
سبب دبناء نه اوحمل دماسوی وو په هغې باندې

اغراض دجامي: ولهذا يقال: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: باب قطام ته څه ضرورت نه وو ځکه زمونږ بحث په هغه عدل کې دي چې دغیر منصرف کیدو دوجې نه راغلې وي.

جواب: باب قطام راوړلو کېداشته ده دې خبرې ته چې عدل یواځې دغیر منصرف والي دوجې څخه نه راځي بلکه دوجې دحمل نه په نظارو هم راځي.

والنما قال في تميم: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي اختلاف ته: د بنو تميم قید یې ځکه ولږولو چې حجازيين باب د قطام مبني گرخوي اوزمونږ بحث په معرب کې دي چې غیر منصرف دي، مراد اکثر بنو تميم دي ځکه اقل وايي چې حضار او تمار غیر منصرف دي نو عدل په کې معتبر نه شو دپاره دتحصيل دبناء او قطام کې هم دعدل اعتبار کولو ته حاجت پاتې نه شو ځکه داخو حمل وو په حضار او تمار نو په هغې کې عدل نه وو نو په قطام کې هم عدل نشته.

وصف:

أَوْصَفَ وَ هُوَ كَوْنُ الْإِسْمِ دَالًا عَلَى ذَاتِ مُبْتَدَأٍ مَأْخُودَةٍ مَعَ بَعْضِ صِفَاتِهَا سَوَاءٌ
وصف اودا کیدل داسم دي چې دال وي په ذات مبهمه باندې چې ماخوډوي سره دبعضي صفاتو برباره خبره ده
كَانَتْ هَذِهِ الدَّلَالَةُ بِحَسَبِ الْوُطْعِ وَمِثْلَ آخَرٍ فَإِنَّهُ مَوْشُوعٌ لِذَاتِ مَا أُجِلَتْ مَعَ بَعْضِ صِفَاتِهَا
که دادلالت په اعتبار دوضع سره وي لکه اصرحې داموضوع ده دپاره دیوډات چې اراده شوې سره دبعضي صفاتو

اَلَيْقَ هِيَ الْخُمْرَةُ اَوْ بِحَسَبِ الْاِسْتِعْمَالِ مِثْلُ اَرْبَعٍ فِي مَرَزَتْ بِنِسْوَةٍ اَرْبَعٌ قَالَتْهُ مَوْضُوعٌ
 چې هغه حمرت دي يابه اعتبار د استعمال سره وي لکه اربع په مررت بنسوة اربع کې ځکه چې دا موضوع دي د
 لِمَرْتَبَةِ مَوْضُوعَةٍ مِنْ مَرَاتِبِ الْعَدَدِ فَلَا وَضُوعِيَّةَ فِيهِ بِحَسَبِ الْوَضْعِ بَلْ قَدْ تَعَرَّضَهُ
 مرتبې معینې دپاره دمراتبو دعدد نه پس وصفیت نشته په دې کې په اعتبار دوضع سره بلکې راځي دې ته کله
 الْوَضُوعِيَّةُ كَمَا فِي الْمَثَالِ الْمَذْكُورِ قَالَتْهُ لَمَّا أُجْرِيَ فِيهِ عَلَى النِّسْوَةِ اَلَّتِي هِيَ مِنْ كَيْفِ الْمَعْدُودَاتِ
 وصفیت په مثال مذکور کې پس کله چې جاري شو په دې باندې په هغه نسو کې چې هغه دقبیلې دمعدوداتو
 لَا اَلْعَدَادِ عَلِمَ اَنَّ مَعْنَاهُ مَرَزَتْ بِنِسْوَةٍ مَوْضُوعِيَّةٌ بِالْاَرْبَعِيَّةِ وَ هَذَا مَعْنَى وَضُوعِيَّةِ
 نه وي نه د عاداتو نه نو معلومه شوه چې معنی د مررت بنسوة موصوف ده په اربع سره اودا معنی وصفی ده چې
 عَرَضَ لَهُ فِي الْاِسْتِعْمَالِ لَا اَضْلَى بِحَسَبِ الْوَضْعِ الْمُتَعَكَّرِ فِي سَبَبِيَّةِ مَنَعَ الصَّرْفِ هُوَ الْوَضْعُ الْاَضْلَى
 پیش شوه دې ته په استعمال کې نه په اعتبار داصل وضع سره او معتبر په سببیت دمنع صرف کې وصف اصلی
 لِاصْلَاتِهِ لَا اَلْعَرَضِ لِعَرَضِيَّتِهِ فَلِذَلِكَ قَالَ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللهُ
 دي دوجې داصل والي دهغې نه، نه عارضې دوجې دعروض دهغې نه ددې وجې نه وویل مصنف رَحِمَهُ اللهُ

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب د کافيې د وصف تعريف کوي .

اغراض دجامي : الوصف وهو كون الاسم دالاً على ذات مبهمه مأخوذة مع بعض الخ : په دې عبارت

سره شارح تعريف دو وصف کوي ، اوبل په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : چې شمارل ستا وصف داسبابو دمنع صرف نه صحيح نه دي ځکه وصف موصوف غواړي ياداعراض دي معرض غواړي نو دا خو ذات مع الوصف شو او نور اسباب داصرف صفات دي .

جواب : شارح جواب ورکړو په کون الاسم سره چې کون مصدر دي او مصدر صرف صفت وي .

سواء كانت الدلالة : په دې عبارت سره شارح دو وصف اقسام بيانوي : وصف په دوه (۲) قسمه دي :
 يو هغه وصف چې واضع وضع کړې وي دپاره دو وصف په اصل کې .

مثل احمر فانه موضوع لذات ما : په دې عبارت سره شارح توضيح بالمثال کوي چې په ذات کې
 تنوين دپاره دتعميم دي يعنې هر يو ذات چې وي او مانکره دپاره دتاکيد ددغه تعميم ده لکه
 احمر دا ذات من له الحمره ته وايي .

او بحسب الاستعمال : په دې عبارت سره شارح بل قسم دو وصف ذکر کوي ، يا به په اصل وضع
 کې وصف نه وي بلکه په استعمال کې به په کې وصفیت راغلې وي لکه اربع شو په دې ترکیب

کې چې مررت بنسوة اربع په اصل کې ددې وضع دپاره دتعيين دمرتبې معینې دعدد دپاره شوې ده چې مافوق الثلاثة او ماتحت الخمسة ده په دې ترکیب کې چونکه نسوة معدودات دي اعداد نه دي نو دا اربع صفت دي ای مررت بنسوة موصوفة بالاربعية اودا معنی وصفی ده چې عارضه شوې ده نسوة ته په استعمال کې

والمعتبر : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : چې وصف په دوه قسمه شو نو معتبر په کې کوم یو دي ؟

جواب : چې معتبر په کې وصف اصلي دي دوجې دقوت نه .

فلذلک قال المصنف : دلته یوه خارجي فائده ذکر کوو او هغه داچې ماقبل دفلذلک اود من ثم نه دلیل لري وي او مابعد ددې نه دلیل اتی وي او دلیل لري دې ته وایي چې دلیل ونیسي دجانب د علت نه په وجود دمعلول باندې لکه ته اور وويني او وایي چې دلته لوگي شته خو دا دشبې او دلیل اتی دې ته وایي چې دلیل ونیسي دجانب دمعلول نه په وجود دعلت باندې لکه دورخې لوگي وويني اوته ووايي چې دلته به اور هم وي نو وایي چې دا نصرف نه عدم انصرف ته اړول داسبب قویه غواړي اوسبب قویه هغه وصف دي چې په اصل وضع کې وصف وي نو وصف عرضي معتبر نه دي اوددې نه وروستو وایي چې شرط ورلره دادی چې په اصل وضع کې به وصف وي علت ورلره سبب قویه دي نو دلیل اتی شو .

دوصف شرط :

هَرُوطَةُ أَيْ هَرُوطُ الْوُصْفِ فِي سَبَبِيَّةٍ مَنَعَ الصَّرْفِ أَنْ يَكُونَ وَضْعًا فِي الْأَصْلِ الَّذِي هُوَ الْوُضْعُ بِأَنْ يَكُونَ
شرط ددې یعنې شرط د وصف په سببیت د منع صرف چې وي به وصف په اصل کې چې هغه وضع ده چې وي
وَضْعُهُ عَلَى الْوُضْفِيَّةِ لَا أَنَّ تَعَرُّضَهُ الْوُضْفِيَّةُ بَعْدَ الْوُضْعِ فِي الْإِسْتِعْمَالِ سَوَاءٌ بَقِيَ عَلَى
وضع دپاره دوصفیت نه پیش کیدل دوصفیت وروستو وضع نه په استعمال کې براهه خبره ده چې باقی وي به
الْأَصْلِيَّةِ أَوْ زَالَتْ عَنْهُ فَلَا تَعَرُّضَ بِأَنْ تُخْرِجَهُ عَنْ سَبَبِيَّةٍ مَنَعَ الصَّرْفِ الْعَلَكِيَّةِ أَيْ
اصلیت باندې اویانه وي نو ضرر نه رسوي دې ته چې خارج کړي دې لره دسببیت دمنع صرف نه نوغلبه یعنې
عَلَكِيَّةِ الْإِسْمِيَّةِ عَلَى الْوُضْفِيَّةِ وَ مَعْنَى الْعَلَكِيَّةِ اخْتِصَاصُهَا بِبَعْضِ أَفْرَادِهِ بِحَيْثُ
غلبه داسمیت په وصفیت باندې اومعنی دغلبې داده چې خاص کیدل داسم دپه بعضی افرادو پورې په داسې شان
لَا يَحْتَاجُ فِي الدَّلَالَةِ عَلَيْهِ إِلَى قَرِينَتِهِ كَمَا أَنَّ أَسْوَدَ كَانَ مَوْضُوعًا لِلْحَيِّ مَا فِيهِ
چې محتاج نه وي په دلالت کې پردې یو قرینې ته لکه څنگه چې اسود وضع وو دپاره دهغه څه چې په هغې کې

ذَ لَّمْ كَثُرَ اسْتِعْمَالُهُ فِي الْحَيَةِ السَّوْدَاءِ بِحَيْثُ لَا يَخْتَاجُ فِي الْقَعْرِ عَنْهُ إِلَى قَرِينَةٍ
 سوادوي بيازيات شوا استعمال بي په تورمار کې په داسې شان چې احتياج نه وي په فهم کې يوې قرينې ته نو د
 قَدْ لَيْلِكَ الْمَذْكُورُ مِنْ إِشْطِرَاطِ إِصَالَةِ الْوُضُفِيَّةِ وَ عَدَمِ مُضَرَّةِ الْغَلْبَةِ صُورُ
 دغه مذکور شرط دوجي چې هغه اصالت دوصف دي او عدم مضرت دغلبې دي نومنصرف وگرخولې شودوجي
 لَعْدِمِ إِصَالَةِ الْوُضُفِيَّةِ أَرْبَعٌ فِي قَوْلِهِمْ مَزُوتٌ بِنِسْوَةِ أَرْبَعٍ وَ امْتَنَعَ مِنَ الصَّوْرِ لَعْدِمِ
 دعدم اصالت دوصف نه اربع په قول ددې کې چې مررت بنسوة اربع منع شو دمنصرف کيدولونه دوجي دنشتوالي
 مُضَرَّةِ الْغَلْبَةِ أَسْوَدُ وَ أَرْقَهُ حَيْثُ صَارَا إِسْمَيْنِ لِلْحَيَةِ الْأَوَّلِ لِلْحَيَةِ السَّوْدَاءِ وَ الثَّانِي لِلْحَيَةِ الْبَيَاضِ
 دضرر دغلبې نه اسودوارقم گر خيدلې دواړه نومونه دپاره دماراول دپاره دتورمار او دوه د پاره دهغه مارچي په
 فِيهَا سَوَادٌ وَ بَيَاضٌ وَ أَذْهَمُ حَيْثُ صَارَ إِسْمًا لِلْقَيْدِ مِنَ الْحَدِيدِ لَمَّا فِيهِ مِنَ الذَّهْوَةِ أَنْبَى
 هغه کې توروالي اوسپين والي وي او ادهم چې گر خيدلې نوم دپاره دکړي داوسپني خکه چې په دې کې دهمت يعني
 السَّوَادَ فَإِنَّ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ وَ إِنْ حُرِّجَتْ عَنْ الْوُضُفِيَّةِ لِقَلْبَةِ الْإِسْمِيَّةِ لِكُنْهَاطِ بِحَسَبِ
 توروالي دي پس دااسماءاگرکه خارج شوي دوصفيت نه دوجي دغلبې داسميت نه په دې باندې ليکن په اعتبار
 أَهْلُ الْوُضُوعِ أَوْصَافٌ لَمْ يُهْجَزْ اسْتِعْمَالُهَا فِي مَعَانِيهَا الْأَصْلِيَّةِ أَيْضاً بِالْكَلْبَةِ قَالَتَانِجُ مِنْ
 د اصل وضعي سره اوصاف دي نه دي پريخودل شوي استعمال ددې په معنيو اصليو کې بالکليه پس مانع د
 الصَّوْرِ فِي هَذِهِ الْأَسْمَاءِ الصِّفَةُ الْأَصْلِيَّةُ وَ زُنَ الْفِعْلِ وَأَمَّا عِنْدَ اسْتِعْمَالِهَا فِي مَعَانِيهَا الْأَصْلِيَّةِ فَلَا اشْكَالَ فِي
 صرف نه په دغو اسماءو کې صفت اصليه دي او وزن فعل او استعمال ددې په معنيو اصليو کې اشكال نشته په
 مَنَعَ صَوْنَهَا يَوْزُنُ الْفِعْلِ وَ الْوُضُفِ فِي الْأَصْلِ وَ الْحَالِ.
 منع صرف ددې کې دوجي دوزن فعل اودوصف اصلي نه اودحال نه.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره شارح شرط دوصف ذکر کوي.

اغراض دجامي: هرطه: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا وويل چې د وجود دوصف دپاره شرط دادې چې دا به په اصل وضع کې وصف وي
 زه به درته وښاتم چې وصف به وي او په اصل وضع کې به نه وي.

جواب: شارح ورکړو چې شرط دوصف دپاره دسببیت دمنع صرف دادې نه دپاره دوجود
 دوصف.

ان پکون وصفا في الاصل: په وصفا سره شارح اشاره کوي ترکیب ته چې في الاصل دکان پاره اسم دي
 او وصفا محذوف ورلره خبر دي.

الذي هو الوضع: په دې عبارت سره شارح معنی د اصل بیانوي او هغه دا چې معنی د اصل وضع ده.

بأن يكون وضعه: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي بیان دمنن ته او وایي چې ددغه وصف وضع به دوصفیت دپاره شوې وي داسې نه چې وضع دوصفیت دپاره نه وي شوي خو په استعمال کې وصفیت ورته عارض شوې وي په وصف اصلي کې بیا برابره خبره ده چې وصفیت په کې باقی وي او که ترې نه زائل شوې وي

فلا تضره: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: چې ته وایي چې غلبه داسمیت په وصفیت باندې وصفیت ته نقصان نه رسوي ولې یې نه رسوي مخکې عام وو او وروستو دغلبې داسمیت نه خاص شو.

جواب: مراد زموږ خاص ضرر دي هغه دا چې دغه وصف دسببیت دمنع صرف نه خارج نه کړي.

الغلبة: په دې عبارت سره شارح تعین دالف لام کوي چې په الغلبة کې الف لام عوضي دي چې عوض دي دمضاف الیه نه یعنې غلبة الاسیة.

ومعنى الغلبة: دغلبې معنی ده چې دغه اسم خاص شي په بعضې افرادو ددغه اسم پورې په داسې شان چې په دلالت کې په دغه خاص اسم باندې قرینې ته ضرورت نه وي لکه اسود چې د مطلق تورخیز دپاره وضع شوې دي بیا ددې استعمال په تور مار کې داسې زیات شو دي چې په فهمیدلو ددغه مار کې ددغه اسود نه قرینې ته ضرورت نشته.

فلذلك: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مخکې دوه خپرې ذکر دي: یو اصاله فی الوصفية او بل عدم ضرر دغلبې، نو که دلک یو ته راجع کوي نو بل پاتې کیږي او که دواړو ته یې راجع کوي نو بیا مطابقت نه راځي په مینځ دشاري اودمشار الیه کې

جواب: دلک مذکور ته راجع دي نو په مذکور کې دواړه راغلل

وامتنع: شارح اشاره کوي وجهې دامتناع ته چې غلبه داسمیت په وصفیت باندې وصفیت ته ضرر نه رسوي نو اسود او ارقم غیر منصرف شو

اسود وارقم للحية په حيث صار اسمين سره شارح اشاره کوي متعلق دللحیه ته مخکې اسود تو خیز ته او ارق برک خیز ته ویل کیده نو وروستو اسود دتور ار دپاره نوم کیخودلې شواو ارقم دبرگ مار دپاره

للقید: شارح اشاره کوي معنی دقید ته چې داد اوسپنې هاتې کړې ته وایي او تطبیق دمثال کوي دمثال سره په داسې شان سره چې ادهم د دهه څخه دي او دا توروالې ته وایي بیا وروستو دهاتې کړو دپاره نوم کیخودل شو ځکه چې په دې کې هم توروالي وي ، نو په دغه مذکورو اسماءو کې سبب یو وزن فعل اوبل وصف اصلي دي او که چیرته دغه اسماء په وصف اصلي کې مستعمل شي نو بیا خو هیڅ اشکال نشته یو به په کې وصف حالي اوبل وزن فعل وي په کې او که غلبه داسمیت په کې راشي نو بیا به په کې یو وصف اصلي اوبل وزن فعل وي.

و ضَعُفَ مَنَعٌ أَفْعَى إِشْمًا لِلْحَيَّةِ عَلَ زَعْمٍ وَصِفِيَّةٍ لِّتَرْكُمِ إِهْتِقَاقٍ
اوضعیف دي غیر منصرف کیدل دافعی چې نوم شي دپاره دمار په گمان دوصفیت ددې دوجې د توهم داشتقاق
مِنَ الْقُوَّةِ الَّتِي هِيَ الْخُبْتُ وَ كَذَلِكَ مَنَعٌ أَجْدَلُ لِلصَّقْرِ عَلَى زَعْمٍ وَضُفُوتِهِ
ددې دفعوة نه چې په معنی دخبث سره همدارنگې غیر منصرف کیدل دپاز دپاره په گمان دوصفیت ددې
لِتَرْكُمِ إِهْتِقَاقٍ مِّنَ الْجَدْلِ بِمَعْنَى الْقُوَّةِ وَ أَخْيَلُ لِلطَّائِرِ أَيْ لِكَاثِرِ ذِي خَيْلَانٍ
دوجې دتوهم داشتقاق دجدل نه په معنی دقوت سره او اخیل دمارغه دپاره یعنې هغه مارغه چې خاوند دخالونو
عَلَى زَعْمٍ وَضُفُوتِهِ لِتَرْكُمِ إِهْتِقَاقٍ مِّنَ الْحَالِ وَ وَجْهُ ضَعْفٍ مَنَعٍ الصَّرَفِ فِي هَذِهِ الْأَسْمَاءِ
وي په گمان دوصفیت ددې دوجې دتوهم داشتقاق ددې دخال نه اووجه دضعف دمنع صرف په دغه اسماءو کې
عَدَمُ الْجَرْمِ بِكَوْنِهَا أَوْصَافًا أَصْرِيَّةً فَإِنَّهَا لَمْ تَقْصُدْ بِهَا التَّعَانِي الْوَصْفِيَّةَ مُطْلَقًا لَا
عدم یقین په کیدلو ددې دي صفات اصلیه ځکه چې نه دي قصد شوي په دې سره معاني اصلیه بالکل نه
فِي الْأَصْلِ وَلَا فِي الْحَالِ مَعَ أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْإِسْمِ الصَّرَفِ.
په اصل کې اونه په حال کې سره ددې نه چې اصل په اسم کې منصرف دي

اغراض دجامی: وضع منع افعل للحية: چا ویلي چې افعی دفعوة نه دي اودا خباثت نه وایي دگنجي مار دپاره نوم وگرځولې شو ځکه داهم خبیث مار دي.

اجدل للصقر: چا گمان کړې وو چې اجدل مشتق دي دجدل نه او داقوت ته وایي بیا وروستو باز دپاره نوم کیخودل شو ځکه دا هم قوي وي.

واخیل للطائر: چا گمان کړې چې اخیل دخیلان څخه دي اودا خال ته وایي بیا دهغه مارغه نوم

کيخودلې شو چې خال خال وي وجه دضعف يې يوه داده چې دا خبره يقيني نه ده چې دا ددغو اسماو څخه مشتق دي او په اصل وضع کې وصف وو

سوال: اصاله في الوصفيت يې ضعیف شو یعنی غیر منصرف والې يې ضعیف شو نو انصراف يې هم ضعیف شو نو ته يې منصرف کوي څنگه منصرف والې او عدم انصراف په کې علی السویه وگرځوه.

جواب: چې دلیل موجود دي په انصراف ځکه چې هر کله په کې دواړه برابر وو نو اصل په اسماو کې انصراف وو نو موږ منصرف کړو.

التَّائِيثُ اللَّفْظِيُّ الْخَاصِلُ بِالتَّاءِ لَا بِالْأَلِفِ فَإِنَّهُ لَا هُوَ ظ لَه هُوَ ظَةٌ فِي سَبَبِيَّةِ
تائيت لفظي چې حاصل وي په تاء سره نه په الف سره ځکه چې د هغې د پاره شرط نشته شرط يې په سببيت د
مَنْعِ الصَّرْفِ الْعَلِيَّةِ أَيْ عَلَيْهِ الْإِسْمُ الْمُؤَكَّدُ لِلْصَّرْفِ التَّائِيثِ لِأَمَّا لِأَنَّ الْإِعْلَامَ
منع صرف کې علميت دي يعني علميت د اسم مؤنث چې وگرځي تائيت لازم د هغې د پاره ځکه چې اعلام
مَحْفُوظٌ عَنِ انْتِصَارٍ يَقْدِرُ الْإِمْكَانُ وَلِأَنَّ الْعَلِيَّةَ وَطَعُ كَانِ وَكُلُّ حَرْفٍ وَضِعَتْ الْكَلِمَةُ عَلَيْهِ
محفوظ دي د تسلط نه په قدر د امکان سره او يا علميت وضعه ثاني ده او هر حرف چې وضع شي کلمه ددې د
لَا يَنْفَكُ عَنِ الْكَلِمَةِ وَالتَّائِيثِ الْمُعْتَوِي كَذَلِكَ أَيْ لَا يَتَّيْنِ اللَّفْظِيُّ بِالتَّاءِ فِي إِحْوَاطِ الْعَلِيَّةِ
پاره نه جدا کېږي دهغې نه کلمه تائيت معنوي په تاء تائيت لفظي دي په تاء سره په شرط کولو د علميت سره
فِيهِ إِلَّا أَنَّ بَيْنَهُمَا فَرْقًا فَإِنَّهَا فِي التَّائِيثِ اللَّفْظِيِّ بِالتَّاءِ هُوَ ظ
په دې کې مګر په مينځ د دواړو کې فرق شته ځکه چې تائيت په تائيت لفظي کې په تاء سره شرط دي د پاره د
لَوْجُوبِ مَنْعِ الصَّرْفِ وَ فِي الْمُعْتَوِي هُوَ ظ لَوْجُوبِهِ فِي وَجُوبِهِ مِنْ
وجود د منع صرف او په معنوي کې شرط دي د پاره د جواز د منع صرف او ضروري ده په وجوب د منع صرف کې د
هُوَ ظ آخَرَ كَمَا أَهَارَ إِلَيْهِ يَقُولُ وَ هُوَ ظ تَحْتَمُّ تَائِيثُهُ
شرط آخر نه لکه څرنگې چې اشاره کړي ده دې ته مصنف په دې قول سره چې شرط د وجوب د تائيت د تائيت
أَيْ هُوَ ظ وَجُوبِ تَائِيثِ التَّائِيثِ الْمُعْتَوِي فِي مَنْعِ الصَّرْفِ أَحَدُ الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ الَّتِي يَزِيدُ هُوَ ظ
يعني شرط د وجوب د تائيت معنوي په منع صرف کې يود امور ثلاثونه دي زيات د په دريو يعني زيات د حروفو
الْكَلِمَةِ عَلَى ثَلَاثَةٍ مِثْلَ زَيْتَبٍ أَوْ تَحْرُوكِ الْحَرْكِ الْأَوْسَطِ مِنْ حُرُوفِهَا الثَّلَاثَةِ مِثْلَ سَقَرٍ أَوْ الْعُجْمَةِ مِثْلَ مَاةٍ وَ حُجُورٍ وَ
د کلمې په ثلاثو لکه زينب يا حرکت د حرف اوسط ددې درې حروفونه لکه سقري يا عجمه ده لکه ماه و حور او په
إِنَّمَا إِشْطَرَطَ فِي وَجُوبِ تَائِيثِ التَّائِيثِ الْمُعْتَوِي أَحَدُ الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ لِيُخْرِجَ الْكَلِمَةَ بِشَقْلِ
تحقيق سره شرط کړې شوي په وجوب د تائيت معنوي کې يود امور ثلاثو ددې د پاره چې خارج شي کلمه د ثقل

الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ عَنِ الْخَفَةِ الَّتِي مِنْ شَانِهَا أَنَّ تَعَارُضَ ثِقُلٍ أَحَدُ السَّبَبَيْنِ فَتَزَاوَحَهُ تَأْثِيرُهُ
 ديو د امور ثلاثو نه هغه خفت نه چې د شان دهغي نه معارض دي ثقل ديو د سببونو نه پس مقابل شودهغي د تاثير
 وَ ثِقُلٍ الْأَوَّلَيْنِ ظَاهِرٌ وَ كَذَا الْعَجَبَةُ لِأَنَّ لِسَانَ الْعَجَمِ ثِقُلٌ عَلَى الْعَرَبِ فَهَهُنَّ يَجُوزُ صَرْفُهُ
 سره او ثقل داو لنيو ظهري همدارنگي عجمه خكه چې لسان د عجمو ثقل دي په عربوس هند جازده منصرف
 نَقَرُ إِلَى إِنْجَاءٍ شَرْطُ تَحْتَمُّ تَأْثِيرِ الثَّانِيَةِ الْمُعْنَوِيَّ أَغْنَى أَحَدُ الْأُمُورِ الثَّلَاثَةِ.
 كيدن د دي په نظر سره اسفا د شرط د حتمالي د تاثير د ثانيث معنوي يعني يو د دريو امورو

خلاصه د متن: په دې عبارت سره شارح د ثانیث لفظي تعريف کوي.

اغراض د جامي: الثانیث اللفظي بالتاء: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: تا وويل چې الثانیث بالتاء او معنوي به هم همدرنګې وي تا ثانیث بالتاء مقابل
 د معنوي وګرځولو او دلته تقابل نه صحيح کيږي ځکه کله ناکله ظهور د تاء په ثانیث معنوي
 کې هم کيږي.

جواب: مراد د ثانیث بالتاء نه ثانیث لفظي مراد دي او معنوي په شان د لفظي دي خو په شرط
 د علميت کې.

الحاصل بالتاء: دلته شارح الحاصل صفت راوويستو نه حال د دې وجه داده چې ثانیث لفظي
 سبب د منع صرف دي او داپه حقيقت کې فاعل وي نو دې دپاره يې الحاصل مناسب دي.

لا بالالف: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي چې دا بالتاء قيد احترازي دي په دې سره
 احتراز راغې د الف مقصوده او ممدوده نه ځکه چې په هغې کې دا شرط نشته ځکه هغه لازم
 دي د اسم سره.

هرطه في سببية منع الصرف: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: ته وايي چې شرط دپاره د ثانیث هغه علميت دي زه به درته وښاتم چې ثانیث به په کې
 موجود وي او علميت به په کې نه وي لکه امرأة.

جواب: شرطيت د علميت د ادپاره د وجود د ثانیث نه دي بلکه دپاره د سببيت د منع صرف
 علميت شرط دي.

العلمية اي علمية اسم المؤنث: په دې عبارت سره شارح په العلميه کې کې د الف لام تعين کوي
 چې په العلميه کې الف لام يا عوض دي دمضاف اليه نه او يا د الف لام عهد خارجي دي معهود

په دې سره هغه علمیت داسم موندل دي

ليښو التانيث لازماً: علميت ورلره ځكه شرط دي چې دا تانيث لازم وگرځي ددغه علم سره ځكه اعلام محفوظ وي دتغير نه

بقدر الامكان: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: ته وايي چې اعلام محفوظ وي دتغير نه زه به درته وښاتم چې علم به وي اوتغير به په کې راغلې وي لکه په ترخيم دمنادې کې لکه يا عثم .

جواب: اعلام محفوظ وي دتغير نه څومره چې ممکن وي

ولان العلميه: علميت دتانيث لفظي دپاره ځكه شرط وگرځولې شو چې علميت سره په کې گويا وضع ثاني راغله اوهر حرف چې وضع دکلمې راغلې وي په دغه حرف سره نو دانه جدا کيږي دکلمې نه

والتانيث المعنوي: په دې عبارت سره شارح موصوف دالمعنوي وښودلو چې التانيث موصوف دي .

اي كالتانيث اللفظي بالثناء في اشتراط العلميه: ذکر دوجې دتشبيه دتانيث معنوي په شان د تانيث لفظي په اشتراط د علميت کې .

الا ان بينها فرقا الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال: چې تانيث معنوي په شان دتانيث لفظي دي نو داسې به دې ويلې وي چې التانيث اللفظي والمعنوي شرطها العلميه .

جواب: په تانيث لفظي اومعنوي کې فرق دي په تانيث لفظي کې علميت شرط دي دپاره د وجوب د غير منصرف والې اوپه تانيث معنوي کې شرط دي علميت دپاره دجواز دغير منصرف والې .

ولا بد في وجوبه من شرط آخر: که چيرته ته غواړي چې وجوب دغير منصرف والې راشي په تانيث معنوي کې خود هغه دپاره دري شروط دي .

وشرط تحتم تائيد: اي شرط : په دې عبارت سره شارح د تختم معنی بيانوي اوبل په تائيد کې د ضمير مرجع متعينه کوي . نو معنی دتحتم وجوب ده ، او په تائيد کې ضمير راجع دي تانيث معنوي ته ، په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب هم ورکوي .

سوال: تا کلمه د اورا وړي او کلمه د اورا ځي دپاره دتشکيک نو ستاهم په کې شک دي په مؤثر والي کې ، يا سوال داسې دي چې او کله په معنی د واوره راځي او واوره دجمع راځي نو معنی دا شوه چې کله دا دريواره شروط په یوځای راغلل نو بیا به وجوب راشي

جواب: او دپاره دتنويع دي يعنې هر يو ددغه امور ثلاثو څخه جدا جدا مؤثر دي .

الزيادة على الثلاثة اى زیاده حروف الكلمة على ثلاثة: په دې عبارت سره شارح تعین دالف لام کوي په الزیاده کې چې الف لام دا عوض دي دمضاف الیه نه ، او زینب سره مثال ذکر کوي .

او تحرك الحرف الاوسط: شارح د الحرف قید راوړو دپاره دتعین دموصوف داللاوسط ، او سفر سره مثال ذکر کوي .

مثل ماه وجور: په دې عبارت سره شارح بیان دمثال دعجمې کوي .

وانما اشترط: په دې عبارت سره شارح وجه داشتراط ددې دریو شروطو ذکر کوي چې زیاده على الثلاثة دا ثقیل دي په نسبت سره ثلاثة ته ، او تحرك الاوسط دا ثقیل دي په نسبت سره ساکن الاوسط ته ، او عجمه دثقیله ده په نسبت سره عربي ته نو ددې دریو اوو ثقل داضعیف دي په نسبت سره ثقل دسببینو ته نو دامقابله دسببینو دثقل نه شي کولې نو غیر منصرف والې دا واجب شو اوچې کله داشروط ثلاثة نه وي نو بیا خفت دامقابله دثقل دسببینو کولې شي نو بیا په غیر منصرف والي صرف جواز لري اویس .

وَيَجُوزُ عَدَمُ صَرْفِهِ نَقَرًا إِلَى وُجُودِ السَّبَبَيْنِ فِيهِ وَ زَيْتَبٌ وَ سَقَرٌ عَلَمًا
 اوجانزدي غیر منصرف کیدل یې هم په نظر سره وجود دسببینو په دې کې زینب اوسقري دا علم دي دپاره د
 لِكَلْبَةِ مِنَ كَلِمَاتِ النَّارِ وَمَاهُ وَجُورٌ عَلَمَيْنِ لِلْمَلَكَيْنِ مُتَنَبِّحٌ صَرْفُهَا أَمَّا زَيْتَبٌ
 طبعي داوړاوماه اوچرچي علم دي دپاره دبنارونومنع دي منصرف کیدل ددې هرچې زینب دي نودوچي د
 فَلِلْعَرِيَّةِ وَ الثَّانِيَةِ الْمُعْتَوِيَةِ مَعَ هَؤُلَاءِ تَحْتُمُ تَأْوِيلُهُ وَ هُوَ الزِّيَادَةُ عَلَى الثَّلَاثَةِ أَمَّا سَقَرٌ
 علمیت اوتانیث معنوي نه په دې کې سره دشرط دختمالي دتائیرددې چې هغه زیادت دي په دریوهرچې سفر
 فَلِلْعَرِيَّةِ وَ الثَّانِيَةِ الْمُعْتَوِيَةِ مَعَ هَؤُلَاءِ تَحْتُمُ تَأْوِيلُهُ وَ هُوَ تَحْرُكُ الْأَوْسَطِ وَ أَمَّا
 دي دوچي دعلمیت اوتانیث معنوي نه سره دشرط دختمالي دتائیرددې چې هغه حرکت دحرف الاوسط دي اوهر
 مَاهُ وَ جُورٌ فَلِلْعَرِيَّةِ وَ الثَّانِيَةِ الْمُعْتَوِيَةِ مَعَ هَؤُلَاءِ تَحْتُمُ تَأْوِيلُهُ وَ هُوَ الْعُجْمَةُ فَإِنَّ
 چې ماه اوچرودوچي دعلمیت دتانیث معنوي نه سره دشرط دختمالي دتائیر د هغې چې هغه عجمه ده پس که

سُئِيَ بِهِ أَى بِالْمَوْثِقِ الْمَعْنَوِيِّ مُذَكَّرُو فَشَرْطُهُ فِي سَبَبِيَّةٍ مَنَعِ الصَّرْفِ الزِّيَادَةَ عَلَى الثَّلَاثَةِ لِأَنَّ الْحَرْفَ
مسمى شي په موث معنوي سره مذكر نو شرط يې په سبب د منع صرف کې زيات دې په دريو څخه چې حرف
الرَّابِعُ فِي حُكْمِ ثَاءِ الثَّانِيَةِ قَائِمٌ مَقَامَهَا فَقَدْ رُءِىَ وَهُوَ مُؤَنَّثٌ مَعْنَوِيٌّ سَمَاعِيٌّ بِإِعْتِبَارِ مَعْنَاهُ الْجِنْسِيِّ
رابع په حکم د تانيث کې قائم دې په مقام د تانيث پس قدم موث معنوي سماعي دې په اعتبار د معنوي جنسي
إِذَا سُئِيَ بِهِ رَجُلٌ مُنْصَرَفٌ لِأَنَّ الثَّانِيَةَ الْأَصْلِيَّةَ لِلْمُذَكَّرِ مِنْ غَيْرِ
سره چې کله مسمى شي پرې سري او منصرف دې څخه چې تانيث اصلي ختم شو په علميت سره مذكر نه غير
أَن يَقُومَ شَيْءٌ مَقَامَهُ شَيْءٌ مَقَامَهُ وَ الْعَلِيَّةُ وَحَدَّثَهَا لَا يَنْتَبِغُ الصَّرْفُ وَ عَقْرُوتٌ وَ هُوَ مُؤَنَّثٌ مَعْنَوِيٌّ
ددې نه چې قائم شي شي آخر په مقام ددې او علميت خان ته کافي نه دې د منع صرف دپاره عقرب موث معنوي
سَمَاعِيٌّ بِإِعْتِبَارِ مَعْنَاهُ الْجِنْسِيِّ إِذَا سُئِيَ بِهِ رَجُلٌ مُنْكَتَبٌ صَرَفُهَا لِأَنَّهُ
سماعي دې په اعتبار د معنوي جنسي سره چې کله مسمى شي پرې سري جائز نه دې منصرف کيدل ددې څخه
وَ إِنْ زَالَ الثَّانِيَةُ بِعَلِيَّتِهِ لِلْمُذَكَّرِ فَالْحَرْفُ الرَّابِعُ قَائِمٌ مَقَامَهُ بِدَلِيلِ أَنَّهُ
چې اگر که ختم شو تانيث دوجې د علميت نه مذكر ته ليکن حرف رابع قائم دې په مقام د تانيث په دليل ددې
إِذَا صَغُرَ قَدَمٌ كُلُّهُ الثَّاءُ الْمُتَقَدِّرَةُ كَمَا تَقْتَضِيهِ قَاعِدَةُ التَّصْغِيرِ فَيَقَالُ
چې کله تصغير وکړې شي نو څکاره شي ثاء مقدره لکه څرنگې چې مقتضي دې د قاعدې د تصغير پس ويلې
فَدِينُهُ بِخِلَافِ عَقْرُوتٍ قَائِمَةٌ إِذَا صَغُرَ يُقَالُ عَقْرُوتٌ مِنْ غَيْرِ إِظْهَارِ الثَّاءِ لِأَنَّ
شي قديمه خلاف د عقرب څخه چې کله تصغير وکړې شي ويلې کيږي عقرب په غير د اظهار د ثاء نه څخه چې
الْحَرْفُ الرَّابِعُ قَائِمٌ مَقَامَهُ فَعَقْرُوتٌ إِذَا سُئِيَ بِهِ رَجُلٌ إِمْتَنَعُ صَرَفُهُ
حرف رابع قائم دې په مقام د ثاء پس عقرب چې کله مسمى شي په دې سره سري نو جائز نه دې منصرف کيدل ددې
لِلْعَلِيَّةِ وَ الثَّانِيَةِ الْحُكْمِيُّ.
دوجې د علميت او تانيث حکمي نه.

اغراض د جامي : فهند يچوز صرفه : مخکې دا خبره ذکر وه چې د تانيث لفظي دپاره علميت شرط دي او همدارنگه په تانيث لفظي کې خو په اول کې وجوب د منع صرف راولي او په ثاني کې جواز د منع صرف والي او که په تانيث معنوي کې که غواړي چې منع صرف والې وجوبي شي نو دهغې دپاره درې شروط دي هغه شروط يې ذکر کړل اوس په هغې باندې تفريع ذکر کوي چې جائز دي صرف دهند جواز دلته په معنى دامکان خاص سره دي چې سلب د ضرورت د جانينو څخه راغلې وي يعنې انصراف او عدام انصراف دواړه يې برابر وي

لظراً الى التفاء شرط : په دې عبارت سره دليل ذکر کوي دپاره د انصراف منصرف والې يې څخه

جائز دي چې شرط دپاره دوجوب دمنع صرف والي دتانيث معنوي هغه شروط ثلاثه وو هغه په كې مفقود دي اوعدم انصراف يې هم جائز دي دوجې دوجود دسببينو نه چې يو علميت اوبل تانيث معنوي دي

وزينب وسقر و ماه و جور ممتنع صرفها: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: ته وايي چې زينب او سقر او ماه جور دامتنع دي ممتنع خو نه دي بلکه موجود دي.

جواب: مراد دامتنع نه امتناع صرفي ده نه امتناع وجودي

اما زينب: په دې عبارت سره شارح دليل دغير منصرف والي ذکر کوي زينب او سقر او ماه و جور دا غير منصرف دي سببين په دې دريواړو کې يو علميت اوبل تانيث معنوي دي او دوجوب دغير منصرف والي شروط هم په کې موجود دي په زينب کې زيادة على الثلاثة شرط شته او سقر کې تحرك الاوسط شرط شته او په ماه او جور کې شرط هغه عجمه ده.

فان سي به اي بالموثث المعنوي: په دې عبارت سره شارح تعيين دضمير کوي د به ضمير راجع دي مؤنث معنوي ته. که چيرته مړنث معنوي دمذکر دپاره علم وگرځوي نو ددې دمنع صرف والي دپاره شرط هغه زيادة على الثلاثة دي.

فشرطه في سببية منع الصرف: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا ويلې وو چې دمسمى کولو دمذکر دپاره په مؤنث معنوي سره ددې دپاره شرط هغه زيادت على الثلاثة دي زه به درته وښاتم چې زائد على الثلاثة به نه وي اومسمى شوې به وي په دې سره مذكر لکه قدم

جواب: دوجود دپاره داشروط نه دي بلکه دمنع صرف والي دپاره يې بيا دا شرط دي.

لان الحرف الرابع: په دې عبارت سره دليل ذکر کوي دپاره داشترط د حرف رابع څکه حرف رابع دپه حکم دتاء التانيث کې دي اوقانمقام دهغه دي اوس ده زيادة على الثلاثة معتبر کې او هغه نور دوه يې مه بر نه کړل

فقدم منصرف: قدم دامنصرف دي چې کله يې علم دپاره د رجل وگرځوي څکه تانيث خو ترې نه په علميت سره زائل شو اودهغې قانمقام چې زيادة على الثلاثة دي هم نشته اوصرف علميت خو مؤثر نه گرځي په مع دصرف کې

وعقرب مبتنع صرفها: عقرب دا چې کله علم وگرځولې شي دپاره درجل نو غیر منصرف دي لانه وان زال: په دې عبارت سره اول دلیل ذکر کوي ځکه چې تانیث خو یې د علمیت دوجې نه ختم شوي لیکن حرف داقانمقام دتانیث دي.

بدلیل انه: حرف رابع په عقرب کې ځکه قائم مقام دتانیث دي چې دقدم تصغیر کله راوړي نو تاء مقدره په کې ظاهر یږي لکه څرنګه چې قاعده دتصغیر تقاضا کوي نو قدیمه ویلې شي په خلاف دعقرب ځکه ددې په تصغیر کې تاء نه ظاهر یږي نو معلومه شوه چې حرف رابع دا قائم مقام دتانیث دي نو عقرب غیر منصرف شو دوجې دتانیث معنوي او علمیت نه

معرفه:

التَّعْرِيفُ أَيْ التَّعْرِيفُ لِأَنَّ سَبَبَ مَنَعِ الصَّوْرِ هُوَ وَصْفُ التَّعْرِيفِ لَا ذَاتُ التَّعْرِيفِ هُوَ لَهَا أَيْ هُزُطَ ثَائِيهَا فِي
معرفه یعنې تعریف ځکه چې سبب دغیر منصرف وصف دتعریف دي نه ذات دمعرفې شرط دتاثیر ددې په غیر
مَنَعِ الصَّوْرِ أَنْ تَكُونَ عَلِيَّةً أَيْ كَوْنُ هَذَا النَّوعِ مِنْ جُلْسِ التَّعْرِيفِ عَلَى أَنْ يَكُونَ الْيَاءُ مُضْمَرِيَّةً أَوْ مُسْوَبَةً
منصرف کې چې وي به علم یعنې کیدل ددې نوعي دجنس تعریف نه چې شي يام مصدر به يا منسوبه
إِلَى الْعِلْمِ بِأَنْ تَكُونَ حَاصِلَةً فِي هُنْدِهِ عَلَى أَنْ يَكُونَ الْيَاءُ لِلنَّشْبَةِ وَ إِنَّمَا جُعِلَتْ مَشْرُوعَةً بِالْعَلِيَّةِ
علم ته چې وي حاصله په ضمن دې کې اوچې وي ياء دپاره دنسبت اووگرځولې شوه معرفه مشروطه په علمیت
لِأَنَّ التَّعْرِيفَ الْمُضْمَرَاتِ وَالْمُضْمَرَاتِ لَا يُوْجَدُ إِلَّا فِي الْمُبْنِيَّاتِ وَ مَنَعِ الصَّوْرِ مِنْ أَحْكَامِ الْمُعْرَبَاتِ
سره ځکه چې تعریف دمضمرا تواو مبهماتونه موجود یږي مګر په مبنياتو کې نوغیر منصرف دا حکامو دمعرباتونه
وَ التَّعْرِيفُ بِاللَّامِ أَوْ الْإِضَافَةِ يَجْعَلُ عَيْنَ الْمُتَصَرِّفِ مُتَصَرِّفًا كَمَا سَيَجِيءُ فَلَا يَتَصَوَّرُ
دي اوتعریف په لام اواضافت سره ګرځوي غیر منصرف منصرف چې رابه شي ذکر ددې نو نه متصور کيږي
كَوْنُهُ سَبَبًا لِتَمْنَعِ الصَّوْرِ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا التَّعْرِيفُ الْعَلِيٌّ وَ إِنَّمَا جُوعِلَ التَّعْرِيفُ سَبَبًا وَ
کیدل ددې سبب دپاره د غیر منصرف پس پاتې نه شو مګر تعریف معنوي او وگرځولې شوه معرفه سبب او
الْعَلِيَّةِ هُوَ لَهَا وَ لَمْ يَجْعَلِ الْعَلِيَّةُ سَبَبًا كَمَا جَعَلَ الْبَقِيضَ لِأَنَّ فَرْعِيَّةَ
علمیت یې شرط او و به ګرځولې شي علمیت سبب لکه څرنګې چې ګرځولې دي بعضو ځکه چې فرعیت د
التَّعْرِيفِ لِلتَّنْكِيرِ أَكْثَرُ مِنْ فَرْعِيَّةِ الْعَلِيَّةِ لَهُ.
تعریف دپاره دتنکیر داځکاره ده دپاره دفرعیت دعلمیت نه تنکیر نه

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه دمعرفې تعریف کوي

اغراض دجامی: المعرفة ای التعریف: په دې عبارت، سره شارح د یو سوال جواب ورکوي

سوال: معرفه عبارت ده دهغه څيز نه چې وضع وي دپاره دذات معينه نو داخو ذات مع الوصف شو او نور اسباب دمنع صرف صفات دي فقط.

جواب: ذکر دمعرفې مراد ترې نه تعريف او تعريف دا صرف وصف دي

لان سبب منع الصرف: شارح دليل ذکر کوي چې مراد ترې نه تعريف ځکه دي چې سبب دمنع صرف هغه وصف ده معرفه دي چې هغه تعريف دي نه ذات دمعرفې سبب دي.

شرطها ای شرط تأثیرها: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تاوويل چې شرط دمعرفې دپاره علميت دي زه به درته وښاتم چې معرفه به وي او علم به نه وي لکه الرجل

جواب: دا شرط دپاره دوجود دمعرفې نه دي بلکه دسببیت دمنع صرف دپاره دي.

ای کون هذا النوع: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: تاوويل چې دمعرفې دپاره شرط علميت دي نو معرفه کې خو علميت پروت دي نو لازم شو شرطيت دشی ال نفسه ياداجې معرفه په علميت کې موجود دي نو بيا خو ظرفيت دشی ال نفسه راغلو ځکه ظرف او مظروف دواړه يو څيز دي.

جواب: معرفه جنس دي او معرفه عامه ده علميت الف لام موصولات مضمرات دا ټول په کې موجود دي نو ظرفيت يا شرطيت دخاص راغې عام لره.

وانما جعلت: دمعرفې نور اقسام مو معتبر نه کړو صرف علميت مو معتبر کړو ځکه که د معرفې دپاره شرط مضمرات او مبهمات شي نو دا خومبني دي اوغير منصرف خو دقبيلې د معربانو څخه دي او تعريف باللام او بالاضافه خو يې شرط نه کې ځکه چې دا خو غير منصرف لره منصرف کوي نو صرف علميت پاتې شو نو مونږ ورلره علميت شرط کړو.

وانما جعل المعرفة سبباً: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: بناء دمتونو په اختصار سره وي چې په معرفه کې صرف علميت شرط دي نو داسې ووايه چې علميت دا سبب دي او معرفه دا ورلره شرط دي يا داچې ستا کتاب ماخوځ دصاحب دمفصل نه هغه علميت سبب گرځولې او معرفه يې ورلره شرط گرځولې دي.

جواب: ما معرفه سبب کړه او علميت يې ورلره شرط وگرځولو دپاره دي وې نځنې او هغه داچې

اسباب دمنع صرف کې فرعیت دي او فرعیت دمعرفې دظاهر دتنکیر دپاره په نسبت سره فرعیت دعلمیت ته تنکیر لره ځکه تعریف دا فرعه دتنکیر ده بلا واسطه ځکه اول به یو شی نکره وي بیا به معرفه گرځي لکه درجل نه الرجل ، او علمیت دافرع دتنکیر ده خو په واسطې دمعرفې سره ځکه دا قسم دي دمعرفې نه او معرفه فرعه دتنکیر ده .

عجمه

الْعَجْمَةُ وَ هِيَ كَوْنُ اللَّفْظِ مِمَّا وَصَّعَهُ غَيْرُ الْعَرَبِ وَ لِقَائِهَا فِي مَنَعِ الصَّرْفِ هُزُلَانِ
 اوعجمه دا کیدل دلفظ دي چې وضع کړې دي غیردعربو او دتأثیر دغیرمنصرف کیدلو دپاره دوه شرطونه دي
 هُزُلَانِ الْأَوَّلُ أَنْ تَكُونَ عَلِيَّةً أَوْ مُنْشُوبَةً إِلَى الْعَلَمِ فِي اللُّغَةِ الْعَجَمِيَّةِ بِأَنْ تَكُونَ مُتَحَقِّقَةً فِي ضَمَنِ
 شرط اول یې دادي چې منصوبه به وي علمیت ته په لغت دعجمو کې په داسې شان چې وي به محققه په ضمن
 الْعَلَمِ فِي الْعَجْمِ سَقِيَّةً كَابْرَإِيلَيمَ أَوْ حُكْمًا بِأَنْ يَنْقُلَهُ الْعَرَبُ مِنْ لُغَةِ الْعَجْمِ
 دعلم کې په لغت عجمي کې حقیقتاً لکه ابراهیم او یاحکما په داسې شان چې نقل کړي عربو دلغت دعجمونه
 إِلَى الْعَلِيَّةِ مِنْ غَيْرِ تَصَرُّفٍ فِيهِ قَبْلَ النَّقْلِ كَقَالُونَ قَالَتْهُ كَانَ فِي الْعَجْمِ إِسْمٌ جَنْسٍ سَوِيٍّ
 علمیت ته په غیردبدلون نه په دې کې مخکې د نقل نه لکه قالون دالگر چې په عجمو کې اسم جنس دي بیا مسمی
 بِهِ أَحَدُ زَوَاجِ الْقُرْآنِ لِيُؤَدِّيَ قِرَاءَتَهُ قَبْلَ أَنْ يَتَصَرَّفَ فِيهِ الْعَرَبُ فَكَأَنَّهُ كَانَ عَلَمًا
 شوبه دې یو دقراونه دوجې دښه قرات دهغې نه مخکې ددې نه چې تصرف وکړي په دې کې عرب نوگويا چې دا علم
 فِي الْعَجَمِيَّةِ وَ إِنَّمَا جُعِلَتْ هُزُلًا لِقَلَّا يَتَصَرَّفُ فِيهَا الْعَرَبُ وَلِئَلَّا تَصَرَّفَاتِهِمْ
 شوبه لغت عجمي کې اووگرځولې شودا شرط ځکه چې تصرف ونه کړي په دې کې عرب په شان دخپلو تصرفاتو
 فِي كَلَامِهِمْ فَتَضَعُفُ فِيهِ الْعَجْمَةُ فَلَا تَصْلُحُ سَبَبًا لِمَنَعِ الصَّرْفِ فَقُلْ هَذَا
 په خپل کلام کې پس ضعیف شي په دې کې عجیمت نویبیا صالح نه گرځي دپاره دمنع صرف بناء په دې باندې
 كُو سَبَبٍ يَبْطُلُ لِهَاجِرٍ لَا يَمْتَنِعُ صَرْفُهُ لِعَدَمِ عَلَيَّتِهِ فِي الْعَجْمَةِ
 که چیرته مسمی شي په مثل دلجام جائز نه دي غیرمنصرف کیدل دهغې دوجې د عدم علمیت نه په عجمه کې
 وَ هُزُلَانِ الثَّانِي أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ تَحَوُّلُ الصَّرْفِ الْأَوْسَطِ أَوْ الْإِيَادَةِ عَلَى التَّكْوِينِ أَوْ عَلَى التَّكْوِينِ أَخْرَجَ لِقَلَّا
 دوهم شرط یو د امرینونه حرکت د حرف اوسط یا زیادت دي په حروفو ثلاثو یعنی په دریو حروفو ددې دپاره چې
 يُعَارِضُ الْهَفْظَ أَحَدُ السَّبَبَيْنِ فَتَوُجُّ مُنْصَرِفٌ هَذَا تَفْرِيعٌ بِالنَّكَرِ إِلَى الشَّرْطِ الثَّانِي قَالِصِرَافُ
 معارض نه شي خفت یو دسببینو سره پس نوح منصرف دي داتفریع ده په نظر سره شرط ثاني ته منصرف کیدل
 لَوْحٌ إِنَّمَا هُوَ لِإِتِّقَاءِ الشَّرْطِ الثَّانِي وَ هَذِهِ اخْتِيَارُ الْمُسِ الْعَجْمَةِ سَبَبٌ هَوْنِيثُ
 دنوح دوجې دانتفاء دشرط ثاني نه شو اوداغوره مذهب دمصنف دي ځکه چې عجیمت سبب ضعیفه دي

لَا تَهُ أَمرٌ مَعْنَوِيٌّ فَلَا يَجُوزُ إِعْتِبَارُهَا مَعَ سُكُونِ الْأَوْسَطِ وَ أَمَّا الثَّانِيَةُ فَكَرَرُ
 دى ځكه چې هغه امر معنوي دي پس جائز نه دي مغيرول دهغې سره دسكون داوسط نه هرچې تانيث دي پس
 لَهُ عَلَامَةٌ علامه مقدرةٌ تَكْلَهُ فِي بَعْضِ التَّصَرُّفَاتِ فَلَهُ نَوْعٌ . قَوْلُهُ فَمَا
 شته دهغې دپاره علامه مقدره چې ځكاره كېږي په بعضو تصرفاتو كې نوشته دهغې دپاره يو قسم قوه پس جائز
 أَنْ يُعْتَبَرَ مَعَ سُكُونِ الْأَوْسَطِ وَ إِنْ لَا يُعْتَكِرُ فَإِنْ فُلِكَ قَلْبِ اعْتِبَارِ الْمُجْمَعِ مَا هُوَ
 شوچې مغيرشي سره دسكون داوسط نه اويا مغير نه شي كه نه ووايي په تحقيق سره مغير شوي عجيمت په ماهار
 جُوز مَعَ سُكُونِ الْأَوْسَطِ فِيمَا سَبَقَ قَوْلَهُ لَمْ تُعْتَبَرْهَا فَلَمَّا إِعْتَبَرُهَا فِيمَا سَبَقَ ، إِنَّمَا هُوَ
 جوړ كې سره دسكون داوسط نه مخكې ولې معتبر نه شولته مونږ ووايو اعتبار دهغې نه په ماس . نې دادو چې
 لِتَقْوِيَّتِهِ بِسَبَبَيْنِ آخَرَيْنِ لِأَنَّ يُقَاوَمَ سُكُونُ الْأَوْسَطِ أَحَدُهُمَا فَلَا يَلْزَمُ مِنَ إِعْتِبَارِهِ
 تقويت دسببونو وادي ددې دپاره چې مقاومت ونه كړي سكون داوسط يوددو سره پس نه لازميږي اعتبار دهغې
 لِتَقْوِيَّتِهِ سَبَبٍ آخَرَ إِعْتِبَارَ سَبَبِيَّتِهَا بِالْإِسْتِغْلَالِ وَ هَذَا وَهُوَ إِسْمُ جَسَنِ بِهِ دِيَارُ بَنِي إِسْرَافِيلَ
 نه دپاره د تقويت دسبب آخر اعتبار دسببيت دهغې مستقلا او هتر چې نوم دقلاده په آبادي د بكر كې او ابراهيم
 مُنْتَبِعٌ صَرْفُهَا لُجُودُ الشَّرْطِ الثَّانِي فِيمَا قَانَ فِي شَرِّ تَحْوِيلِ الْأَوْسَطِ
 ممتنع دي متصرف كيدل ددواړو دوجي دوجود دشرط ثاني نه په دواړو كې ځكه چې په هتر كې حركت داوسط دي
 وَفِي إِسْرَافِيلَ الزِّيَادَةُ عَلَى الثَّلَاثَةِ وَ إِنَّمَا خُصَّ التَّغْرِيبُ بِالشَّرْطِ الثَّانِي لِأَنَّ عَوَضَهُ الثَّانِيَّةُ
 اوبه ابراهيم كې زيادت په دريودي او خاص كړومصنف تصريح په شرط ثاني ځكه چې غرض دده خبرداري وركول
 عَلَى مَا هُوَ الْحَقُّ عِنْدَهُ مِنَ الصِّرَافِ كَوْنُ نُوحٍ وَ لِهَذَا قَدَّمَ الصِّرَافُ
 دي په هغه څه چې حق دي په نزد دده چې هغه منفرد كيدل دنوح دي وچې نه چې مخكې كړومصنف كيدل د
 مَعَ أَنَّ مُتَقَرِّعَ عَلَى إِلْتِقَاءِ الشَّرْطِ الثَّانِي وَ الْأَوَّلِ تَقْدِيمُهُ مَا هُوَ مُتَقَرِّعٌ عَلَى وُجُودِهِ
 نوح سره ددې نه چې دامتفرع ده په استفاء دشرط ثاني سره او اولي تقدم دهغه څه ووجې كوم متفرع ووبه وجود
 كَمَا لَا يَسْتَلْزِمُ .

دشرط ثاني لكه چې داېته نه ده

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب كافيه د عجمي تعريف او وضاحت كوي .

اغراض دجامي: ومي كون اللفظ ماضع الخ: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب

ور كوي:

سوال: عجمه دا ذات مع الوصف دي او نور اسباب دمنع صرف ټول اوصاف دي نو شمارل

ددې داسبابو دمنع صرف څخه صحيح نه شو

جواب: مراد د عجمې نه کون اللفظ مېا وضع غير العرب دي نو کون دا مصدر دي او مصدر دا صرف وصف وي

في اللغة: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: عجمه مشروط ده او په ان تګون کې بيا ضمير راجع دي عجمې ته نو لازم شو ظرفيت د شئ ال نفسه يا في په معنى د ظرفيت ده او ظرفيت داپه دوه قسمه دي حقيقي لکه المام في الکوز، مجازي لکه ظرفيت دخاص وي دپاره دعام اودلته يو هم نه دي. داول عدم صحت خو ظاهر دي او دوهم هغه نه صحيح کيږي ځکه دلته ظرفيت دخاص عام لره نشته دي

جواب: في اللغة العجمة دلته عجمه عامه ده اولغت داخاص دي نو ظرفيت دخاص راغې عام لره.

حقيقتاً او حکماً: دابه په عجمه کې حقيقتاً علم وي لکه ابراهيم اويابه حکماً علم وي مطلب داچې په عجمو کې نوم نه وو او عربو رانقل کړي او علم يې ګرځولې او هيڅ قسم تغير يې په نه دي کړي لکه قالون دابه عجمو کې هر جيد څيز ته ويل کيدو يعنې اسم جنس وو او عربو بيا دا رانقل کړو او ديو جيد قاري دپاره چې حضرت نافع رضی الله عنه وو علم وګرځولو نو دا حکماً علم وو په عجمو کې.

وانما جعلت شرطاً: علميت د عجمې دپاره ځکه شرط وګرځول شو چې دتصرف کولو څخه بچ شي چې ضعف په کې رانه شي نو بيا صلاحيت دمنع صرف والي نه لري.

فعل هذا: بناء په دې چې دغه اسم به علم وي په عجمه کې نو که په پښل د لجام يې علم وګرځولو دپاره ديو کس نو دابه غير منصرف نه وي ځکه چې دا علم نه وو په عجمه کې او دليل په دې چې دا علم نه وو په عجمه کې ځکه عربو په دې کې تصرف کړې دي دلګام نه لجام ته.

وه شرطاً الثاني احد الامرين: سيبويه او اکثر نحاة دا وايي چې زيادة على الثلاثة وي نو تحرك الاوسط ته ضرورت نشته دي.

اي على ثلاثة احرف: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي الف لام ته چې الف لام په الثلاثة کې عوض دي دمضاف اليه نه چې احرف دي.

لثلا يعارض الخفة احد السببين: دا شرطين ځکه ولې شول چې خفت دامعارضه دا احد السببين ونه کړي چې بيا به سببين مؤثر ونه ګرځي په منع دصرف کې.

فانصراف: نوح منصور دې

وهذا اختيار المصنف: په دې عبارت کې اشاره ده اختلاف ته، يو مذهب دمصنف دي دې وايي چې نوح منصور دې ځکه عجمه سبب ضعيفه دي اوداسبب والې امر معنوي دي علامه لفظيه دې لره نشته نو جائز نه دي معتبر كول دعجمې سره دسكون داوسط نه، دوهم مذهب د جار الله زمحشري دي. دې وايي چې نوح په شان د هند دي هلته جواز دوجهين وو دلته به هم جواز د وجهينو وي

واما التانيث: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: تا وويل چې عجمه دا امر معنوي دي نو تانيث خو هم امر معنوي دي هلته دې جواز د وجهينو غوره کړې وو دلته هم داسې وکړه يعنې په عجمه کې **جواب**: دتانيث معنوي دپاره علامه شته چې په بعضو تصرفاتو کې ظهور راخي لکه په تصغير کې نو تانيث لره يو نوعه قوت شته نو ددې وجې هلته سره دسكون داوسط نه جواز دوجهين معتبر کولې شي اوپه عجمه کې نه.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: تا عجمې سره دسكون داوسط معتبر کړې دي په ماه وچور کې اودلته يې نه معتبروي **قلنا**: په دې سره جواب ورکوي چې په ماه وچور کې مونږ عجمه معتبر کړي دپاره دتقويت د سببين آخريو دپاره ددې چې سکون داوسط دامقابل دسببينو ونه گرځي اوددې خبرې نه چې دادپاره دتقويت دسببينو معتبر کړي شوې دانه لازمي يې چې دامستقل سبب دي.

صرفهما: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وايي چې ابراهيم او هتر دا ممتنع دي دا خو ممتنع نه دي دا خوراغلي دي.

جواب: مراد امتناع وجودي نه ده بلکه امتناعي حرفي مراد ده

لوجود الشرط الثاني فيهما: دا تفریع ده په شرط ثاني باندې

وانما اختص التفریع بالشرط الثاني: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: دعجمې دپاره دوه شرطه وو يو علميت اوبل احد الامرین په دویم شرط دې تفریع هم وجودا اوهم عدماً وکړه اوپه اول شرط دې ونه کړه، يا دا چې صحيح ده په دوهم شرط دې تفریع کوله خو په وجودي باندې اولی چې مخکې يې کړي اوتاعدمي مقدم کړي.

جواب: زموږ مقصود تفريع کول نه وو بلکه تعين اوبيان د ماهو الحق وو چې په انصراف او عدم انصراف کې دنوح کوم يو حق دي

وَاعْلَمَ أَنَّ أَسْمَاءَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مُتَّبِعَةٌ عَنِ الصَّوَرِ إِلَّا سَيِّئَةً مُحَمَّدٌ وَصَالِحٌ وَشُعَيْبٌ وَهُدُودٌ
پوه شته چې اسماء د انبياو عليهم السلام جائزه نه دي منصرف کيدل دهغې مگر دشپرو محمد، صالح، شعيب، هود
لکونېا عَزَبِيَّةٌ وَنُوحٌ وَ لُوطٌ لِحَفَّتَيْهَا وَ قَيْلٌ إِنَّ هُودًا كُنُوحٌ لِأَنَّ سُبُوتَهُ كَوْنُهُ مَعَهُ
چې دا عربي دي اونوح اولوط دوحې دخت ددې نه چاويلي دي چې هود په شان دنوح دي ځکه چې سيبويه يوځای
يُؤَيِّدُهُ مَا يُقَالُ مِنْ أَنَّ الْعَرَبَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَ مَنْ كَانَ قَبْلَ ذَلِكَ
کړې دهغې سره تائيدوي دا خبره کول چې ويل کيږي چې عرب دا اولاد د اسماعيل نه دي اوڅوک چې مخکې دده
فَلَيْسَ بِعَرَبٍ وَ هُودٌ قَبْلَ إِسْمَاعِيلَ فَيَسَا يَلْزَمُ فَكَانَ كُنُوحٌ
نه وهغه عربي نه وو او هودو مخکې د اسماعيل نه لکه څنگه چې ذکر شوي په تاريخ کې نوشوبه شان دنوح

اغراض د جامي: واعلم ان اسماء الانبياء عليهم السلام: په دې عبارت سره شارح يوه قاعده
کليه بيانوي هغه دا چې اسماء د انبياو عليهم السلام ټول غير منصرف دي په غير د محمد،
صالح، شعيب او هود نه ځکه دا عربي اسماء دي او نوح او لوط ځکه چې دا خفيف دي
وقيل ان هودا کنوح: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي اختلاف ته. بعضې وايي چې هود په
شان د نوح دي يعنې جواز د وجهينو په کې دي او دليل چې سيبويه دا پيوسته کړي د نوح سره
اوتائيد د سيبويه د قول دا خبره کوي چې عرب دا اولاد د اسماعيل عليه السلام وه او ددې نه
مخکې عرب نه وو او هود عليه السلام هم مخکې تير شوي دي.

جمع:

الْجَمْعُ وَ هُوَ سَبَبٌ قَائِمٌ مَقَامَ السَّبَبَيْنِ هُوَ ظَرْفٌ قِيَامُهُ مَقَامَ السَّبَبَيْنِ صِبْغَةٌ مُتَّبِعَةٌ الْجَمْعُ وَ هِيَ
جمع چې داسبب قائم مقام دسببينودي شرط يعنې شرط دپاره دقيام دسببينوب يغه دمنتهى الجموع ده دا هغه
الصِبْغَةُ الَّتِي كَانَ أَوَّلُهَا مَفْتُوحًا وَ كَالِئِهَا أَلِفًا وَ بَعْدَ الْأَلِفِ حَرْفَانِ أَوْ ثَلَاثَةٌ أَوْ سَلْطَانًا سَاكِنٌ
صيفه ده چې اول يې مفتوح وي دريم يې الف وي او وروستو دالف نه دوه يادري حرفه ويې چې اوسط يې ساکن
وَ هِيَ الصِبْغَةُ الَّتِي لَا تَجْمَعُ جَمْعَ التَّكْسِيرِ مَرَّةً أُخْرَى وَ لِهَذَا سُمِّيَتْ صِبْغَةً مُتَّبِعَةً الْجَمْعُ
وي دا هغه صيفه ده چې دوهم ځل په جمع تڪسيره نه جمع کيږي ددې وجې نه مسمی شويه منتهى الجموع سره
لَاكُنَّا جَمَعَتْ فِي بَعْضِ الصُّوَرِ مَرَّتَيْنِ تَكْسِيرًا قَالَتْهُي تَكْسِيرًا
ځکه چې په بعضو صورتونو کې دا جمع شوې دوه ځل په جمع تڪسير سره پس آخر ته ورسیده تڪسير ددې کوم

الْمُفِيدُ لِلصَّيْفَةِ

چې مغیردي صیغې لره

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د جمع تعریف کوي

اغراض د جامي: الجمع، هوسب قائم مقام: په دې عبارت سره شارح اول تعین د الفلام

کوي چې الفلام په الجمع کې عهدي دي او معهود په دې سره هغه جمع ده چې قائم مقام د سببونی وي.

شرطه ای شرط قیامه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ته وایي چې د جمع دپاره صیغه د منتهی الجمع شرط ده زه به درته وښاتم چې جمع به

وي او منتهی الجموع به نه وي لکه مسلمان

جواب: شرط دپاره د قیام ددې دي په مقام د سببونی

منتهی: داصیغه دمصدر میمي ده نو دلته اضافت دمصدر شوې فاعل ته نو تقدیر داسې شو چې صیغه ینتهی بها الجمع

وهي الصیغه اللتي: داهغه صیغه ده چې اول یې مفتوح وي او ثالث یې الف وي او مابعد د الف یې دوه حرفه وي او یادري وي خو اوسط حرف یې ساکن وي لکه مساجد او مصابیح.

ولهذا سمیت: وجه تسمیه ددې بیانوي ددې وجه چې دا بیا په جمع تکسیري نه جمع کیري مسمی کړې شوه په منتهی الجموع سره

لانها جمعت في بعض الصور الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: جموع جمع ده او اقل د جمع دري وي نو معنی دا شوه چې دا جمع به کم از کم دري کرته جمع شوې وي او سره ددې نه چې په بعضو ځایونو کې دوه کرته جمع شوې لکه انا عیم او بعضو ځایونو کې یو کرت جمع شوې وي لکه مساجد.

جواب: مراد دجموع نه مافوق الواحد ده نه به جمع کیري په تکسیري سره، خو که چیرته

جمع شوه په سالمې سره نو جمع کیدای شي لکه ایامن دا جمع ده صیغه د منتهی الجموع ده او غیر منصرف ده او جمع شوې په ایامنین سره او همدارنگه صواحب دا جمع شوې په صواحبان

سره.

فَأَمَّا جَمْعُ السَّلَامَةِ فَإِنَّهُ لَا يُغَيِّرُ الصِّغَةَ فَجُوزُ أَنْ تَجْمَعَ جَمْعُ السَّلَامِ كَمَا
هر چې جمع سالمه ده پس نه بدلېږي صيغه په هغې کې جائز دي چې جمع شي په جمع سالمې سره لکه څرنګې
تَجْمَعُ أَيْمَانٌ جَمْعُ أَيْمَانٍ عَلَى أَيْمَانَيْنِ وَ صَوَاحِبُ صَاحِبَةٍ عَلَى صَوَاحِبَاتٍ وَ إِنَّمَا أَهْطَرْتُ
چې جمع کېږي ايام چې جمع د ايمان ده په ايامنين سره او صواحب چې جمع د صاحبه ده په صواحابت سره او شرط کړې
لِتَكُونُ صِيغَتُهُ مَضْمُونَةٌ عَنِ قُبُولِ التَّغْيِيرِ فَتُؤَيَّرُ بِهَيْئِهِ
شودا منتهی الجموع دې دپاره چې شي صيغه محفوظه د قبول دتغير نه مؤثره ګرځي منتهی الجموع په غير د
هَاءٍ مُنْقَلِبَةٍ عَنِ تَاءِ الثَّانِيَةِ حَالَةً الْوَقْفِ أَوْ الْمُرَادُ بِهَا تَاءُ الثَّانِيَةِ
هام نه چې په بدل کې راوړلې شوې وي د تاء تانيث نه په حالت وقفي کې يا مراد په دې سره تاء د تانيث ده په
يَاغْتَبِرُ مَا يُؤَوَّلُ إِلَيْهِ حَالَةً الْوَقْفِ فَلَا يَرُدُّ كَحَوْ قَوَارِهِ جَمْعُ قَارِهَةٍ وَ إِنَّمَا أَهْطَرْتُ
اعتبار د ما يوول البه سره په حالت وقفي کې پس نه وارديږي په مثال دقواره چې جمع دقاره ده او شرط کړې شو
كُونِهَا بِهَيْئِهَا لِأَنَّهَا لَوْ كَانَتْ مَعَ هَاءٍ كَانَتْ عَلَى زَيْلِ الْمُفْرَدَاتِ كَقَوَارِئِهِ فَإِنَّهَا عَلَى
کيدل دهغې په غير د هام نه ځکه چې که چيرته وي سره د هام نه وي په وزن د مفرداتو لکه قوارنه چې دا په
زَيْلِ كَوَارِئِهِ وَ طَوَاعِيَةٍ بِمَعْنَى الْكَوَاهِةِ وَ الطَّاعَةِ فَيَدْخُلُ فِي قَوْلِهِ جَمْعِيَّتُهُ فَتُؤَرِّ
وزن د کراهيه ده او طواعيه چې په معنى د کراهيت او طاعت راځي پس داخل شويه قوت د جمعيت کې کوتاه
وَلَا حَاجَةَ إِلَى إِخْرَاجِ تَحْوِ مَدَائِي فَإِنَّهُ مُفْرَدٌ مَخْصُصٌ لِنَفْسٍ جَمْعًا لَا فِي الْحَالِ وَلَا فِي الْمَالِ
والې او حاجت نشته اخراج په مثل دمدانني ځکه چې دا مفرد محضه دي نه جمع نه په حال کې او نه په مال کې
وَإِنَّمَا الْجَمْعُ مَدَائِنٌ وَهُوَ لَفْظٌ آخَرٌ بِخِلَافِ قَوَارِئِهِ فَإِنَّهَا جَمْعُ قَوَارِئِينَ أَوْ قَوَارِئِ بَكْسَرِ الْقَاءِ
هر چې جمع دمدانن ده دلفظ آخر دي په خلاف د قوارنه چې دجمع د قوارين يا قوارن ده په کسري دفاء سره ده.

اغراض د جامي: والبا اهتراط: په دې عبارت سره شارح وجه داشتراط بيانوي دجمع دپاره شرط دا وګرځولې شو چې دابه صيغه دمنتهی الجموع وي دپاره ددې چې دا صيغه محفوظه شي دقبولو دتغير نه.

بهد هام منقلبه عن تاء: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې په غير د هام نه وي نو غير منصرف به وي نو فرازنه صيغه دمنتهی الجموع ده په غير د هام نه نو غير منصرف دې شي.

جواب: مراد د هام نه هغه هام ده چې منقلبه وي دتاء تانيث څخه په حالت دوقف کې.

او المراد منه: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: فواره صیغه دمنتهی الجموع ده دریم الف دي او بعده حرفان هم دي او په غیر د هاء نه ده په کار ده چې منصرف شي

جواب: مراد د هاء نه تاء تانیثي ده چې په آینده کې هاء گرځي اودا خو هاء د نفس کلمې څخه ده ځکه په مفرد کې هم موجوده ده

وانما اشترط: دا په غیر د هاء شرط ځکه ولېږلې شو که چیرته سره د هاء نه شي نو دابه بیا په وزن دمفرداتو شي لکه فزانة چې په وزن دکراهية او طواغية سره ده نو په دې سره به نقصان راشي په قوت د جمعیت کې.

ولا حاجة: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: مدائني داصیغه دمنتهی الجموع ده ځکه بعدالالف حرفان شته او غیر منصرف نه دي.

جواب: بعضو خلکو داسې جواب کړي چې دمصنف په متن کې یو بل قید لېږل په کار وو چې ولایاء نسبية.

نو شارح رد وکړو دا سوال هم غلط دي اوجواب یې هم ځکه چې مدائني دامفرد محض دي نه في الحال جمع ده اونه في المال اوجمع هغه مدائن ده او غیر منصرف هم دي په خلاف دفرازة سره ځکه داجمع ده نو په غیر د هاء قید یې ددې دخروج دپاره ولېږلو.

فَعْلَمَ مِمَّا سَبَقَ أَنَّ صِيغَةَ مُلْتَهَى الْجُمُوعِ عَلَى قِسْمَيْنِ أَحَدُهُمَا مَا يَكُونُ بِفِعْلِ هَاءٍ وَ ثَانِيَهُمَا

پس معلومه شوه دما سبق نه چې صیغه دمنتهی الجموع په دوه قسمه ده یوهغه چې په غیر د هاء نه وي دوه

مَا يَكُونُ بِهَاءٍ قَائِمًا. مَا كَانَ بِفِعْلِ هَاءٍ فَتُكْتَبُ صَوْرَتُهُ لَوْجُودَ هَرْوُ ثَانِيَهُمَا

هغه چې وي سره د هاء نه هر چې په غیر د هاء وي جائز نه دي منصرف کیدل دهغې دوجې دشرط دتاثیرد غیر

كَمَسَاجِدَ لَمَّا بَعْدَ أَلِفِهِ حَرْفَانِ وَ مَصَابِيحَ وَمِثْلَانِ لَمَّا

منصرف نه لکه مساجد مثال د هغې جمع دي چې وروستو دالف نه دوه حرفه وي او مصابيح مثال د هغه دي چې

بَعْدَ أَلِفِهِ ثَلَاثَةُ أَحْوَجٍ أَوْ سَطْلَهَا سَاكِنٌ وَ أَمَّا فَرْزَانَةُ وَ أَمْثَالُهَا وَمِثْلَانِ عَلَى صِيغَةِ مُلْتَهَى الْجُمُوعِ

و: ستودالف نه دري حروفه وي اوسط یې ساکن وي هر چې فزانة اومثل ددې دي چې په صیغه دمنتهی الجموع

مَعَ الْهَاءِ فَمُنْصَرِفٌ لِفَوَاتِ هَرْوُ ثَانِيَهُ الْجَمْعِيَّةِ وَ هُوَ كَوُتْلُهَا بَلَا هَاءٍ

وي سره د هاء نه دامنصرف دي دوجې دفوت کیدو دشرط دتاثیرد جمعیت نه چې هغه کیدل دي په غیر د هاء نه

وَ حَضَّاجِرٌ عَلَمًا لِلضَّنِيعِ هَذَا جَوَابُ سُؤَالٍ مُقَدَّرٍ تَقْدِيرُهُ أَنَّ حَضَّاجِرَ عَلَمٌ جُنْسٍ لِلضَّنِيعِ يُطْلَقُ
او حضاچر چې علم شي دپاره دليوه داجواب دسوال مقدر دي هغه داچې حضاچر علم جنس دي دپاره دضیع اطلاق
عَلَى الْوَاحِدِ وَ الْكَثَرِ كَمَا أَنَّ أَسَامَةَ عَلَمٌ جُنْسٍ الْأَسَدِ فَلَا جَمْعِيَّةَ فِيهِ وَ صِيغَةُ
یې په واحد او کثیر دواړو کيږي لکه اسامه علم جنس دي د اسد دپاره پس نشته جمعیت په دې کې او صیغه د
مُنْتَهَى الْجُمُوعِ لَيْسَتْ مِنْ أَشْبَابِ مَنَعَ الضَّرْفِ بَلْ هِيَ شَرْطٌ لِلْجَمْعِيَّةِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ مُنْصَرَفًا
منتهی الجموع نه ده داسبا بود منع صرف نه بلکې دشرط دي دپاره دجمعیت پس مناسب دي چې شي منصرف
لِكِنَّهُ غَرَضٌ مُنْصَرِفٍ وَ تَقْدِيرُ الْجَوَابِ حَضَّاجِرٌ حَالٌ كَوْنُهُ عَلَمًا لِلضَّنِيعِ غَرَضٌ
لیکن داغیر منصرف دي بیان د جواب دادې چې حضاچر په حال کون ددي کې چې دا علم وي دضیع دپاره غیر
مُنْصَرِفٌ لَا لِلْجَمْعِيَّةِ الْحَالِيَّةِ بَلْ لِلْجَمْعِيَّةِ الْأَصْلِيَّةِ لِأَنَّهُ مَنْقُولٌ عَنِ الْجَمْعِ فَإِنْ
منصرف دي نه دوجې دجمعیت حالیه نه بلکې دوجې دجمعیت اصلیه نه ځکه چې دامنقول دي دجمع نه ځکه
كَانَ فِي الْأَصْلِ جَمْعٌ حَضَّاجِرٌ بِمَعْنَى عَظِيمٍ الْبَظْنِ سَقَى نَبُو الضَّنِيعِ مُبَالَغَةً فِي عَظِيمٍ
چې دپه اصل کې جمع دحضاچر دمعنی دغټ خیتي سره مسمی شوی په دې سره لویه دپاره دمبالغې په غټ والي
بَطْنُهَا كَانَ كُلُّ قَزْدٍ مِنْهَا جَمَاعَةً مِنْ هَذَا الْجُنْسِ بِالْمُعْتَكِرِ فِي مَنَعَ صَرْفِهِ هُوَ
دختي د هغه کې گویا چې هر فرد د هغې نه جماعت دي ددغه جنس نه پس معتبر په منع منصرف د هغې کې
الْجَمْعِيَّةُ الْأَصْلِيَّةُ.
جمعیت اصلیه دي

اغراض دجامي : فعلم مما سبق : په دې عبارت سره خلاصه ذکر کوي خلاصه دا چې

صیغه دمنتهی الجموع دا په دوه قسمه ده یو سره دهاء او بل په غیر دهاء ، په غیر دهاء ، نه داغیر منصرف ده اوسره دهاء نه چې وي نو دامنصرف ده .

واما فرازة : بعضو شارحینو ویلي چې که دا اما تفصیلی وي نو اجمال کوم دي او که واو عاطفه وي نو معطوف علیه کوم دي ځکه داصحیح نه ده .

بعضو شارحینو ویلي چې واو استثنایه دي اودا تصریح بما علم التزاما ده او اما هم داستثناف دپاره اوداجمله معترضه ده او وضع شوې دپاره ددفع دتوهم چې متوهم به ویل چې فرازة خو په غیر دهاء څخه ده .

اوبعضو ویلي چې واو عاطفه دي اومعطوف علیه مقدر دي چې اما لجمع اذا وجد الشروط فقد علم حکمه واما فرازة .

واما فرازة فمنصرف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: فرازة مبتدا او منصرف ورلره خبر دي نو مطابقت بین المبتدا والخبر راغللو.

جواب: منصرف دا خبر دي خو دا جامد دي ځکه دا نوم دي دپاره دهرغه اسم چې منصرف وي نو مطابقت هله ضروري وي چې خبر مشتقي وي اودلته خو خبر جامد شو.

حضاجر علیاً للضیغ: په دې کې دوه نسخې دي: یو دا چې دا علم دامرفوع دي او خبر دي دپاره د مبتدا محذوفې چې وهو دي دامبتدا او خبر دواړه خبر دي دپاره د حضاجر مبتدا او غیر منصرف دا ورلره خبر ثاني دي

دوهمه نسخه داده چې دا علماً منصوب دي اوحال دي دمبتدا نه چې حضاجر دي اوحال دمبتدا نه صحیح دي په نزد دابن مالک.

په دې یو سوال راځي:

سوال: چې لکه څرنگه چې دمضاف الیه په مضاف باندې تقدیم نه دي جائز همدارنگې متعلقات دمضاف الیه هم په مضاف نه شي مقدم کیدې نو دلته هم داسې ویل په کار دي چې و حضاجر غیر منصرف علیاً

جواب: قاضي بیضاوي په غیر المنصرف کې داتحقیق ذکر کړي چې غیر داپه دوه قسمه دي: صفتي، په معنی د لاتنافي سره اوداییا په حقیقت کې مضاف مضاف الیه نه وي په دې صورت کې بیا تقدیم دمضاف الیه اودمتعلقاتو دواړو جائز دي په مضاف ځکه داپه حقیقت کې مضاف مضاف الیه نه وي نو دلته هم غیر په معنی ثاني سره دي.

هَذَا جَوَابُ سَوَالٍ مُقَدَّرٍ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: حضاجر او سراويل دا خو مفردات دي نو خروج عن البحث راغلو.

جواب: شارح جواب ورکړو چې دا جواب دسوال مقدره څخه وو.

او هغه دا چې حضاجر داصیغه دمنتهی الجموع اوصیغه یا وزن دمنتهی الجموع داخو ورلره شرط دي اوسبب په حقیقت کې جمع ده نو چې شرط راغلو اوشروط نشته نو حضاجر بیا ولي منصرف استعمالیږي.

۱: جمع په دوه قسمه ده: (۱) حالاً، (۲) اصالتاً، که دا حالا جمع نه وي نو اصالتاً جمع ده

ه دامنقول ده دجمع نه لکه رجال دیو سړي دپاره نوم وگرځوي نو اصالتاً جمع ده

فانه كان في الاصل: په حضاجر کې جمعيت اصلي دي ځكه دامنقول دي د جمع نه ځكه داپه اصل کې جمع دحضجر ده په معنى د عظيم البدن سره په دې سره وضع مسمى كړي شوه گويا كې هر فرد ددوي يو جماعت د عظيم البطن دي نو معتبر په حضاجر کې جمعيت اصلي دي

د يو سوال جواب:

فَإِنْ قُلْتَ لَا حَاجَةَ فِي مَنَعِ صَوْفِهِ إِلَى إِعْتِبَارِ الْجَمْعِيَّةِ الْأَصْلِيَّةِ فَإِنَّ فِيهِ
كه نه سوال وركړي چې نشته حاجت په منع صرف د هغې كې اعتبار د جمعيت اصليه ته ځكه چې په دې كې
الْعَلِيَّةِ وَالتَّائِيَّةِ لِأَنَّ الصَّنِيعَ هِيَ أُلْثَى الصُّبْحَانَ قُلْنَا عَلَيْهِ عَزَّ وَجْهٌ مُؤْتِرَةٌ وَ إِلَّا لَكَانَ
علميت اوتانيث شته ځكه چې ضيع دامونث دضبعان دي مونږاويو چې علميت ددې غير مؤثره دي ورته گرځيدلې
بَعْدَ التَّنْكِيرِ مُنْصَرِفًا وَ التَّائِيَّةِ عَزَّ وَجْهٌ مُسَلِّمٌ لِأَنَّهُ عِلْمُ الْجِلْسِ الصَّنِيعِ مُذَكَّرًا كَانَ أَوْ مَوْكَلًا
به وو وروستو د تنكير نه منصرف اوتانيث غير مسلم دي ځكه چې دا علم دي دپاره دجنس ضيع مذكروي او كه مونث
وَ إِنَّمَا إِكْتَفَى الْمُصَنِّفُ فِي التَّنْبِيهِ عَلَى إِعْتِبَارِ الْجَمْعِيَّةِ الْأَصْلِيَّةِ بِهَذَا الْقَوْلِ وَ لَمْ يَقُلْ الْجَمْعُ حَرْطُهُ أَنْ
وي اواك: تفاء و كړه په خبرداري كې په اعتبار د جمعيت اصليه سره په دې قول اوي نه ويل چې جمع شرط ده د
يَكُونُ فِي الْأَصْلِ كَمَا قَالَ فِي الْوَصْفِ لِقَلَّا يَتَوَهَّمُ أَنَّ الْجَمْعِيَّةَ
هغې چې وي به په اصل كې لكه څرنگه چې ويل شوي په وصف كې ددې دپاره چې توهم ونه شي چې جمعيت
كَالْوَصْفِ قَدْ تَكُونُ أَصْلِيَّةً مُغْتَبَرَةً وَ قَدْ تَكُونُ عَارِضَةً عَزَّ وَجْهٌ مُغْتَبَرَةٌ وَ لَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ إِذْ لَا
په شان د وصف دي كله اصلي معتبر وي او كله عارضي غير معتبر وي حالاتكه خبره داسې نه ده ځكه چې نه
يَسْتَعْوِذُ الْخُرُوضِ فِي الْجَمْعِيَّةِ.
متصور كيږي وروستو په جمعيت كې

خلاصه د همت: په دې عبارت سره صاحب كافيه د يو سوال جواب وركوي.

اغراض د جامي: فان قلت: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: په منع صرف د حضاجر كې جمعيت اصلي معتبرولو ته څه ضرورت نه وو ځكه يو په كې علميت دي اوبل په كې تانيث دي چې ضيع مونث د ضبعان دي.

جواب: په قلت سره شارح جواب وركوي چې جمعيت اصلي ځكه معتبر وو چې علميت په كې مؤثر نه دي كه چيرته مؤثر وي په كار وه چې بعد التذكير دامنصرف گرځيدلې وي اوسره ددې نه چې غير منصرف وي اوتانيث هم په كې غير معتبر دي ځكه چې دا علم جنس دضبع دي مذكر او مؤنث په كې برابر دي.

وانبأ اكتفى المصنف: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي

سوال: تا چې د جمع څخه اصالتاً جمع واخسته نو په کار ده چې ويلې دې وي چې شرطه ان يکون

جعاني الاصل لکه په وصف کې دې چې ويلې وو

جواب: دادپاره ددې چې متوهم دا وهم ونه کړي چې جمع يو اصلي ده او بله عارضي او

اصلي به غير منصرف وي او عارضي به نه وي اوسره ددې نه چې جمع عارضي بالکل نشته

وَسَوَائِلُ جَوَابٍ عَنْ سَوَالٍ مُّقَدَّرٍ تُقَدِّمُهُ أَنْ يُقَالَ قَدْ تَقَعَّيْتُ عَنْ الْإِشْكَالِ الْوَارِدِ عَلَى
او سراويل دا جواب دي د سوال مقدر چې ويل کيږي چې تا خان خلاص کړو دهغه اشکال نه کوم چې واردو په
قَاعِدَةِ الْجَمْعِ بِحَصَاحٍ يُجْعَلُ أَحَدٌ مِنْ أَنْ يُكُونَ فِي الْحَالِ أَوْ فِي الْأَصْلِ فَمَا تَقُولُ فِي
قاعدې د جمع د حضاچه گرځولو د جمع، عام ددې نه چې وي په حال کې او يا په اصل کې هغه چې نه وايي په
سَوَائِلِ إِسْمٍ جُنْسٍ يُطْلَقُ عَلَى الْوَاحِدِ وَالْكَثْرِ وَلَا جَمْعِيَّةَ فِيهِ لَا فِي الْحَالِ وَلَا فِي الْأَصْلِ
سراويل کې دا اسم جنس دي اطلاق يې په واحد او کثير کيږي او جمعيت نشته په دې کې نه په حال اونه په اصل کې
فَأَجَابَ بِأَنَّهُ قَدْ اِخْتَلَفَ فِي صَوْفِهِ وَ مَنُوبِهِ فَهُوَ إِذَا لَمْ يُصَوِّرْ
مصنف جواب ورکړو چې اختلاف شوي په منصرف کيدو او غير منصرف کيدو ددې کې کله چې د منصرف نه شي
وَهُوَ الْأَكْثَرُ فِي مَوَارِدِ الْإِسْتِعْمَالِ فَكَيْفَ بِهِ الْإِشْكَالُ عَلَى قَاعِدَةِ الْجَمْعِ
او دا د اکثرو رای ده او دا زيات وي په مورد د استعمال کې نو وارديږي په دې سره اشکال په قاعدې د جمعي
كَمَا قُلْتَ فَقَدْ قِيلَ فِي التَّقْيِصِ عَنْهُ . أَنَّهُ إِسْمٌ أَعْرَبِيٌّ لَيْسَ بِجَمْعٍ
باندې لکه څنگه چې تاويل په تحقيق سره ويل شوې دي په خلاصې کې دهغې نه چې دا اسم عجمي دي جمع نه ده
لَا فِي الْحَالِ وَلَا فِي الْأَصْلِ حَتَّى فِي مَنُوبِ عَلَى مَوَارِدِهِ أَيْ عَلَى مَا يُوَارِدُهُ مِنَ الْجُمُوعِ
نه په حال اونه په اصل کې چې حمل شوې په منع صرف دهغې کې په خپلو وزنونو باندې يعنې په هغه وزنونو د جمع
الْعَرَبِيَّةِ كَأَنَّ عَلَّمَ وَ مَصَابِيحَ فَإِنَّهُ فِي حَكِيمَا مِنْ حَيْثُ الْوُزْنُ فَهُوَ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ قِبَلِ الْجَمْعِ حَقِيقَةً
عربيو لکه اناعيم او مصابيح ځکه چې په حکم دهغې کې دحيثيته دوزن نه دا اگرکه نه ده د قبيلې د جمع نه حقيقتاً
لِسَكْنِهِ مِنْ قِبَلِهِ حُكْمًا.
ليکن د قبيلې د جمع نه حکماً ده.

اغراض د جامي: وسراويل جواب عن سوال مقدر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب

ورکوي

سوال: سراويل صيغه دمنتهى الجموع ده او جمع نه ده اوصيغه دمنتهى الجموع دا يواخي

مؤثر نه وي په منع دصرف کې په غير دجمع نه اوس دلته په کار ده چې سراويل دامنصرف شي او سره ددې نه چې غير منصرف دي.

جواب: نو شارح په قاجاب سره جواب ورکړو چې ددې په منصرف والي او غير منصرف والي کې اختلاف دي خو اکثر استعمال يې په غير منصرف کې کيږي، نو چې غير منصرف شونو دا سوال پرې راځي نو ددې جواب داده چې داعربي اسم نه دي بلکه عجمي دي او حمل دي په موازنو خپلو چې مصابيح او اناعيم دي نومع په دې کې اگر چې حقيقتا نه ده بلکه حکماً ده.

فَالْهَيَوِيَّةُ عَلَى هَذَا التَّقْدِيرِ أَهْمٌ مِنْ أَنْ تَكُونَ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا فَيَنَاءُ هَذَا الْجَوَابِ عَلَى تَعْيِيمِ
پس جمعيت په دغه تقدير باندې عام دي چې حقيقتا وي او که حکماً وي په دې کې او دا جواب بناء بر تعميم
الْهَيَوِيَّةِ لَا عَلَى رِيَاذَةِ سَبَبٍ آخَرَ عَلَى الْأَسْبَابِ الْبَشَعَةِ وَ هُوَ الْحَقُّ عَلَى التَّوَارِينِ وَ قِيلَ
جمعيت دي نه په سبب دزيادات دسبب آخر داسبابو تسعونه چې هغه حمل دي په موازنو باندې چاويلي دي چې
هُوَ إِسْمٌ عَرَبِيٌّ لَيْسَ بِجَمْعٍ تَحْقِيقًا لِأَنَّهُ إِسْمٌ جَمْعٍ عَلَى الْوَاحِدِ وَالْكَثْرِ لَكِنَّهُ جَمْعٌ سِرْوَالَةٍ
دا اسم عربي دي نه جمع ده حقيقتاً ځکه چې دا اسم جنس دي اطلاق يې کيږي په واحد او کثير ليکن جمع دسرواله
تَقْدِيرًا أَوْ فُرْضًا فَإِنَّهُ لَمَّا وَجَدَ هَذَا مُنْصَرَفٌ وَ مِنْ قَاعَدَتِهِمْ أَنَّ هَذَا الْوَزْنَ بُدُونِ الْهَيَوِيَّةِ
ده تقدير او فرضاً ځکه چې کله موجود شو غير منصرف او قاعده دنجويانو داده چې دغه وزن په غير دجمعيت نه،
لَمْ يَمْنَعِ الصَّرْفَ قَدَرٌ جَفْظًا لِإِعْدَادِ الْقَاعِدَةِ أَنَّهُ جَمْعٌ سِرْوَالَةٍ فَكَانَتْ سَبَبٌ
نه منع کول منصرف کيدولره نومقدر کړې شو دپاره دحفاظت ددې قاعدې چې دا جمع دسرواله ده گوياجې مسمی
كُنْ قَطْعًا مِنَ السَّرَاوِيلِ سِرْوَالَةٍ لَمْ يَمْنَعِ سِرْوَالَةٍ عَلَى سَرَاوِيلٍ.
کړې شوه هرې توتې په سراويل سره سرواله بيا جمع شو سرواله په سراويل سره

اغراض د جامي: فبناء هذا الجواب: په دې عبارت سره شارح رد په بعضو خلکو کوي بعضې خلکو ويلې وو چې دا جواب مبني دي په زيادات دسبب آخر باندې چې هغه حمل دي په موازنو خپلو نو ده پرې رد وکړو چې دا جواب مبني دي په تعميم دجمع باندې نه په زيادات دسبب عاشر باندې.

تقدير افرضا فانه: په دې عبارت سره شارح دتقدير افرضا معنى بيانوي چې دتقدير افرضا معنى ده فرضاً.

وَ إِذَا صُرِفَ أَمِنْ سَرَاوِيلٍ يَعْدَرُ تَعْيِيمِي جَمْعِيَّةً تَحْقِيقًا وَ الْأَصْلُ فِي الْأَشْيَاءِ
نو کله چې منصرف کړې شي دا سراويل د وجې د عدم تحقق د جمعيت نه حقيقتاً او بل چې اصل په اسماءو کې
الْصَّرْفُ فَلَا إِهْكَالَ بِالْفَتْحِ بُوَ عَلَى قَاعِدَةِ الْجَمْعِ لِيَمْتَنَاجَ إِلَى التَّقْدِيرِ
منصرف کيدل دي پس هيڅ اشکل نشته په نقض دقاعدې دجمع باندې چې احتياج پيداشي خان خلاصولوته

عَنْهُ وَ تَحُو جَوَارِ اَنْی کُلَّ جَنَیْعٍ مَنقُوضٍ عَلٰی فَوَاعِلٍ یَّائِیْنًا کَانَ اَوْ وَاوِیَا

د اشکال نه او به مثال د جوار یعنی هغه جمع منقوضه چې په وزن د فواعل وی باني وی او که واوی وی لکه

کَالْجَوَارِی وَ الدَّوَاعِی رَفَعَا وَ جَرَّآ اَنْی فِی حَالَتِی الرَّفْعِ وَ الْجَرِّ کَقَاضِی اَنْی فِی حُکْمِی حُکْمَ قَاضٍ یَحْسِبُ الصُّوْرَ

جواړي او دواغي په حالت درفع او جر کې په حالت درفع او جر کې په شان د حکم د قاضی دي په اعتبار د صورت

فِی حَذْفِ الْیَاءِ عَنْهُ وَ اِذْخَالَ التَّنْوِیْنَ عَلَیْهِ تَقُولُ جَاءَتْنِی جَوَارِ وَ مَزُوْتُ بِجَوَارِ کُنَّا

سره په حذف د یاء کې د هغې نه او په ادخال د تنوین کې په دې باندې ویل کېږي جاءتني جوار و مررت به جوار لکه

تَقُولُ جَاءَ فِی قَاضٍ وَ مَزُوْتُ بِقَاضٍ وَ اَمَّا فِی حَالَةِ النَّصْبِ فَالْیَاءُ مُتَحَرِّکَةٌ مَفْتُوحَةٌ لَحَوِّ رَأْسِهَا

څنګه چې ته وایي جاءني قاض و مررت بقاض هر چې په حالت د نصب دي نو یاء به متحرکه مفتوحه وي لکه رآه

جَوَارِی فَلَآ اِشْکَالٌ فِی حَالَةِ النَّصْبِ لِأَنَّ الْإِسْمَ عَلَیْهِ مُنْصَرِفٌ لِلْجَمْعِیَّةِ مَعَ

جواړي پس هیڅ اشکال نشته په حالت رفعي کې ځکه چې اسم غیر منصرف دي د وجې د جمعیت نه سره د

صِیغَةٍ مُتَّحِقَةٍ الْجُمُوعِ بِخِلَافِ حَالِی الرَّفْعِ وَ الْجَرِّ فَإِنَّهُ قَدْ اِخْتَلَفَ فِیْهِ فَلَا هَبَ

صیغې د منتهی الجموع خلاف د حالت رفعي او جري کې ځکه چې اختلاف کرل شوې په دې کې او ذهاب کرې

بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّ الْإِسْمَ مُنْصَرِفٌ وَ التَّنْوِیْنُ فِیْهِ تَنْوِیْنٌ الصَّوْرِ لِأَنَّ الْإِغْلَالَ الْمُتَعَلِّقَ

بعضو دي چې دا اسم منصرف دي او تنوین په کې تنوین د منصرف دي ځکه چې اغلال کوم چې متعلق دي به

یَجُوزُ الْکَلِمَةُ مُقَدَّمٌ عَلَى مَنَعِ الصَّوْرِ الَّذِي هُوَ مِنْ أَسْوَالِ الْکَلِمَةِ بَعْدَ تَمَامِهَا قَائِلٌ

اصل کلمې پورې د اقدم دي په منع صرف باندې هغه چې د احوالود کلمې نه دي وروستو د پوره کیدو د هغې نه

اغراض د جامی : و ادا صرف ای سراویل : سراویل غیر منصرف دسره نه دي ځکه داجمع

حقیقتا نه ده .

بالنقض به عل قاعدة الجمع : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : اشکال نکره ده اونکره چې واقع شي په سیاق د نفي کې عموم فائده کوي نو معنی دا

شوه چې جنس اشکال نه وارد ږيې سره ددې نه چې خاص اشکال خو وارد ږيې هغه چې مونږ

ونلې چې فرازة دابه په غیر دهام نه وي که چیرته شي نو خرابي به په کې راشي ځکه وزن به یې

دمفرد شي او په جمعیت کې به یې فتور راشي اوس مصاییح او اناعیم دا په وزن د سراویل دي

اودا مفرد دي په کار ده چې دمفرد د موازنت دوجې نه منصرف شي .

جواب : مراد زموږ خاص اشکال دي چې په سراویل کې واقع کیده .

ونمو جوار ای کل جمع: او اعتراضیه ده دا جمله معترضه ده بین کلامین او مقصود هغه بیان د حکم د جوار دي یا او عاطفه دي اودا جمله عطف ده په سراویل للقرب او په حضاجر للاصل رفعا وجرا ای فی حالي الرفع والجر: رفعا جرا منصوب بنابر ظرفیت یا منصوب دي علی نزع الخافض تقدیر عبارت داسې دي چې حالها کفای حالي الرفع والجر کفای: په دې عبارت سره شارح وجه د مشابهت بیانوي چې جوار په شان د قاض دي، دلته یو سوال واردیږي:

سوال: جوار جمع او قاض مفرد دي نو تشبیه د جوار د قاض سره صحیح نه شوه.

جواب: تشبیه یې بحسب الصورة دي په حذف دیام او په ادخال دتنوین کې.

تقول: په دې عبارت سره شارح توضیح بالمثال کوي لکه جاء تني جوار ومرت بهوار.

واما فی حالة النصب: په حالت رفعی او جری کې په شان د قاض دي احوال نصبی کې وایي چې دا په شان د قاض نه دي لکه رأیت جوارې.

فذهب بعضهم: په دې عبارت سره د زجاج مذهب بیانوي دې وایي چې قبل الاعلال او بعد الاعلال منصرف دي بعد الاعلال ځکه چې صیغه د منتهی الجموع نه ده پاتې او قبل الاعلال ځکه چې اعلال مقدم وي نو دا اسم په معرض ذوال کې دي نو کالوازل شو.

والتنوين: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تنوین خو په پنځه قسمه دي تنوین حرف خو په کې نشته.

جواب: مراد د حرف نه تمکن دي نو تنوین د تمکن شو.

و جَوَارٍ فِي قَوْلِكَ جَاءَتْ تَنِي جَوَارٍ جَوَارِيٍّ بِالْفَتْحِ وَ التَّنْوِينِ بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْأَصْلَ فِي الْإِسْمِ الْمُصَرَّفِ
او جوار په دې قول ستا کې چې جاء تني جوار جوارې وپه ضمي او تنوین سره بڼه په دې چې اصل په اسم کې منصرف
قَبْلُ الْإِعْلَالِ عَلَى مَا هُوَ الْأَصْلُ ثُمَّ أَسْقَطْتَ الضَّمَّةَ لِلثِقَلِ وَ الْيَاءِ
کیدل دي پس مبني کړې شو اعراب په هغه څه چې کوم اصل دي بیا ساقطه شوه ضمه د وجې د نقل نه او یام د
لِلْيَاءِ السَّاكِنَةِ فَصَارَ جَوَارٍ عَلَى وَزْنِ سَلَامٍ وَ كَلَامٍ فَلَمْ يَبْقَ عَلَى صِيغَةِ مُلْتَهَى الْجُمُوعِ فَهَـ
وجې دالتقاء ساکنینو نه پس وگرځیدو جوار په وزن دسلام اود کلام پس پاتې نه شو صیغه د منتهی الجموع نو دا
بَعْدَ الْإِعْلَالِ أَيْضاً مُصَرَّفٌ وَ التَّنْوِينُ فِيهِ لِلْمُصَرَّفِ كَمَا كَانَ قَبْلَ
وروستو د اعلال نه همدارنگې منصرف او تنوین په دې کې د پاره د صرف دي لکه څرنگې چې وه مخکې د

الْإِعْلَالُ كَذَلِكَ وَ ذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ بَعْدَ الْإِعْلَالِ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ لِأَنَّ فِيهِ الْجَنْوِيَّةَ مَعَ
اعراب نه ذهاب کړې بعضو چې دا وروستو د اعلال نه غیر منصرف دي ځکه چې په دې کې جمعیت دي سره
صِيغَةُ مُتَّحَمٍ الْجَمْعِ لِأَنَّ التَّحْدُوفَ بِمَنْزِلَةِ الْقَدْرِ وَ لِهَذَا لَا يَجْرِي الْإِعْرَابُ عَلَى الزَّوَادِ وَ
منتهی الجموع ځکه چې محدوف په منزله د مقدار وي ددې وجې نه، نه جاري کېږي اعراب په راء باندې او
التَّنْوِينُ فِيهِ تَنْوِينٌ الْوَعْدُ فَإِنَّهُ لَنَا أَشَقُّ تَنْوِينُ الصَّرْفِ جَوْش
تنوین په دې کې تنوین دعوض دي ځکه چې کله ساقط کړې شو تنوین دمنصرف کیدو په عوض کې راوړې شو
عَنِ الْيَاءِ التَّحْدُوفِ أَوْ عَنْ حَرْفَيْهَا هَذَا التَّنْوِينُ وَ عَلَى هَذَا الْوَيْاسِ حَالَةُ الْحَرْفِ بِلَا تَقَاوُتٍ وَ فِي لَفْظِ بَعْضٍ
دیاه محدوفه نه یاد حرکت دهغې نه داتنوین همدارنگې حال دحالت جري دي په غیر دفرق نه اوپه لغت دبعضي
الْعَرَبِ إِبْتِثَاتُ الْيَاءِ فِي حَالَةِ الْحَرْفِ كَمَا فِي حَالَةِ النُّصْبِ تَقُولُ مَزُونٌ
عربو کې ثابتیدل دیاه دي په حالت جري کې لکه څرنگې چې په حالت نصبي کې دي ته به وایي چې مررت
بِجَوَارِي كَمَا تَقُولُ رَأَيْتُ جَوَارِي وَ بِنَاءُ هَذِهِ اللَّفْظِ عَلَى تَقْدِيرِهِ مَنَعُ الصَّرْفِ عَلَى الْإِعْلَالِ
بجوارې لکه څنگه چې ته وایي رأیت جوارې او بناء په دغه لغت باندې په تقدیم د منع صرف په اعلال باندې پس
فَالْتَّحْدُوفُ يَكُونُ الْيَاءُ مَفْتُوحَةً فِي حَالَةِ الْجَوَزِ وَ الْقَتْعَةُ حَقِيقَةً قَتَا وَ قَعَ فِيهِ إِعْلَالٌ وَ أَمَّا
شي به په دغه وخت کې یاه مفتوحه په حالت جري کې او فتحه خفیفه هغه چې واقع شوي په دې کې اعلال اوهر
فِي حَالَةِ الرَّفْعِ قَاصِلٌ جَوَارِ جَوَارِي بِالنُّصْبِ بِلَا تَنْوِينٍ حَذَفَتِ النُّصْبَةُ لِلْقَصْلِ
چې حالت رفعي دي نواصل دجوار جوارې ووپه ضمی سره په غیر دتنوین نه حذف کړې شوه ضمه دوجې دثقل نه
وَ عِيُوضُ عَنْهَا التَّنْوِينُ فَسَقَطَتِ الْيَاءُ لِإِلْتِقَاءِ السَّاكِنَيْنِ قَصَارَ جَوَارِ وَ عَلَى هَذِهِ اللَّفْظِ
اوپه عوض کې راوړې شوتنوین پس ساقطه شوه یاه دوجې دالتقاء دساکنینو نه وگرځیدو جوار اوینا په دې لغت
لَا إِعْلَالُ إِلَّا فِي حَالَةٍ وَاحِدَةٍ بِحَالِ اللَّفْظِ الشَّهْوَةِ فَإِنَّ فِيهِ الْإِعْلَالَ فِي حَالَتَيْنِ كَمَا عَرَفْتِ.
نشته اعلال مگر په یو حالت کې خلاف د لغت مشهوره نه ځکه چې شته په دې کې په دواړو حالاتو کې.

اغراض دجامي: بناء على ان الاصل: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: اعلال مقدم دي په غیر منصرف نو په منصرف هم مقدم دي نو بیادې منصرف هم شي.

جواب: منصرف مقدم دي په غیر منصرف ځکه اصل انصراف دي.

ودهب بعضهم: په دې عبارت سره شارح د بعضو قول بیانوي چې دا غیر منصرف دي قبل
الاعلال او بعد الاعلال دواړه، قبل الاعلال خو صیغه دمنتهی الجموع نه، بعد الاعلال ځکه چې

المحدوف کالمفوظ وي

دلته يو سوال راځي

سوال: تنوين دکوم ځای نه راغلو چې غير منصرف شو

جواب: تنوين عوضي دي تنوين الصرف اوپاء دواړه حذف شو اوپاء نه مو تعبير په تنوين عوضي سره وکړو.

وفي لغة بعض العرب: په دې عبارت سره شارح دبعضو عربو قول ذکر کوي: دوي وايي چې په حالت جري کې به هم پاء ثابته وي لکه په حالت نصبي کې چې وه مثلاً رأيت جوارتي ومردت بجوارتي، دوي وايي چې اعلان باندې انصراف اوعدم انصراف مقدم دي نو چې اعلان په کې نه دي شوي نو صيغه دمنتهی الجموع باقي ده نو غير منصرف شوه.

تر کيب:

اَلتَّوَكُّبُ وَ هُوَ صَدُورُ كَيْفِيَّتَيْنِ اَوْ اَكْثَرُ كَيْفِيَّةٍ وَاَحَدَةٍ مِنْ غَيْرِ حَرْفِيَّةٍ جُزْءٍ فَلَا يَرُدُّ النَّجْمُ وَ بَصْرِيٌّ
تر کيب داگر خيدل دکلمودي يادو پرو کلمه يوه غير دحرفيت دجزء نه پس نه وارديږي چې نجم اوبصري دا دوه
عَلَيْنِ هَرْفُهُ الْعَلِيَّةُ يَتَأَمَّنُ مِنَ الرَّوَالِ فَيَحْصُلُ لَهُ قُوَّةٌ فَيُؤَكِّدُ بِهَا فِي مَنَعِ
علمونه دي شرط دهغي علميت دي چې په امن کې شي دزوال نه پس حاصل به شي هغه ته قوت مؤثره په منع
الصَّوْبِ وَ اِنْ لَا يَكُونُ بِإِضَافَةٍ لِأَنَّ الإِضَافَةَ تُخْرِجُ الْمُضَافَ إِلَى الصَّوْبِ اَوْ إِلَى حُكْمِهِ
صرف کې اونه به وي په اضافت سره ځکه چې اضافت خارجوي مضاف منصرف ته يا حکم دمنصرف کيدو ته
فَتَكُنْ تَوْكُّدٌ فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ مَا يُضَادُّهُ أَغْنَى مَنَعِ الصَّوْبِ وَلَا إِشْتَاؤُ
بيا به څنگه تائير وکړي په مضاف اليه کې هغه څيز کوم چې ضد دهغي وي يعنې غير منصرف اوپه غير د اسناد
لِأَنَّ الإِعْلَامَ الْمُشْتَمِلَةَ عَلَى الْإِشْتَاؤِ مِنَ قَبِيلِ التَّبَيِّنَاتِ كَهُ تَأَبَّطُ هَرًا فَلَهَا بَاقِيَةٌ
نه ځکه چې اعلام کوم چې مشتمل دي په اسناد باندې دقبيلي دتبيناتونو نه دي لکه تأبط الهرا ځکه چې دباقي
فِي حَالِهِ الْعَلِيَّةِ عَلَى مَا كَانَتْ عَلَيْهَا قَبْلَ الْعَلِيَّةِ فَإِنَّ التَّسْمِيَةَ بِهَا إِنَّمَا
دي په حالت دعلميت کې هغه حالت په کوم باندې چې مخکې د علميت نه وو ځکه چې تسميه په دې سره داد
هِيَ لِذَلِكَ عَلَى قِصَّةٍ غَرِيبَةٍ فَلَوْ تَعَرَّقَ إِلَيْهَا التَّعَرُّقُ يُكْرَهُ أَنْ تَكُونَ تِلْكَ الدَّلَالَةُ وَ
وچې د دلالت نه ده په يوه عجيبه قصه پس که لاز بيا موزي دې ته بدنون ممکن دي چې فوت شي دغه دلالت او
إِذَا كَانَتْ مِنَ قَبِيلِ التَّبَيِّنَاتِ فَكُنْتَ يَتَصَوَّرُ فِيهَا مَنَعُ الصَّوْبِ الَّذِي هُوَ مِنْ أَحْكَامِهِ
کله چې وو دغه د قبيلي د مبياتو نه نو ځنگه به متصور سي په هغې کې غير منصرف چې هغه د احکامو داسم

المُعَرَّبَاتِ

معرب نه دي

خلاصه دمټن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د ترکیب تعریف او تفصیل بیانوي.

اغراض دجامي: ترکیب: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: د ترکیب شمارل ستا د اسبابو د منع صرف نه صحیح نه دي ځکه چې اسباب د منع صرف من قبیل المفردات دي.

جواب: دا هم اوس بعد ترکیب مفرد ګرځیدلې دي.

وهو صیورۃ الکلمتین: په دې عبارت سره شارح بیان د معنی د ترکیب کوي، او تعیین د معنی هلته کیږي چې چیرته احتمالات متعدد وي د ترکیب ډیرې معاني دي: (۱) جعل المتکلم الکلام مرکباً، (۲) حاصل بالمصدر، (۳) صیورۃ کلمتین، دلته دریمه معنی مراد ده چې هغه صیورۃ کلمتین ده.

من غیر حرفیۃ جزم: په دې عبارت سره شارح بیان دیو قید کوي چې دوه کلمې اویازياتې خوبه یوه کلمه وګرځوي خو حرف به په کې جزء نه وي حرفیۃ مضاف اوجزء مضاف الیه او په مضاف مضاف الیه کې مقصود هغه مضاف وي دلته مقصود نفی د حرفیۃ ده د جزئیت نه ده.

فلا یرد: په دې عبارت سره شارح فائده د قید ذکر کوي چې که دا قید نه وي نو سوال راتلو چې النجم دوه کلمې دي بصري دوه کلمې دي که دایوکس ته نوم کیږدي په کار ده چې غیر منصرف شي اوسره ددې نه چې دامنصرف دي، نو جواب دادې چې دا یو جزء حرف دي.

العلمیۃ لیأمن: په دې عبارت سره شارح وجه د اشتراط ذکر کوي.

وان لایکون بأضافة: دانور شروط ذکر کوي په لان الاضافة سره شرط ذکر کوي اضافه غیر منصرف منصرف کوي نو دې به څنګه غیر منصرف لره شرط شي.

اولی حکمه: په دې عبارت کې اشاره ده اختلاف ته چې جمیع الباب باللام سره دا غیر منصرف منصرف شو بعضي وايي چې نه غیر منصرف باقي دي صرف حکم یې دمنصرف شو.

لان الاعلام: یو مرکب چې په کې اسنادي وي اوته یې چالره نوم کړي دادقبیلې د مبنیاتو څخه شو لکه تائبط هرا فعل فاعل مفعول، ولې په دې کې اسناد دي اودادقبیلې د مبنیاتو څخه دي اگر چې علم شي ځکه په دې کې اشاره ده هغه قصې غریبې ته که تغیر اوتبدیل په کې وکړي نو

په هغه قصه غریبه کې فرق راځي

د یو سوال جواب :

فَإِنْ قُلْتَ كَانَ عَلَى الْمَصْنُفِ أَنْ يَقُولَ ۖ أَنْ لَا يَكُونَ الْجُزْءُ الثَّانِي مِنَ الْمُرَكَّبِ صَوْتًا وَلَا مُتَضَمِّنًا
که نه سوال وکړي چې لازم وایه مصنف چې ویلي وچې نه به وي جزء ثاني د مرکب نه صوت او نه به متضمن وي د
لَحْزَمِ الْعَطْفِ لِيَخْرُجَ مِثْلَ سَيُبُوِيهِ وَ نَقْطُوِيهِ ۖ وَمِثْلَ خُصَّةٍ عَشَرَ ۖ وَ سِتَّةَ عَشَرَ
پاره د حرف عطف چې خارج شي په دې سره به مثل دسيبويه او نقطويه اوبه مثل د خسته عشر او سته عشر چې دا
عَلَيْنِ فَلَمَّا كَانَهُ إِكْتَفَى فِي ذَلِكَ بِمَا ذَكَرَهُ إِنَّمَا بَعْدَ الْكُفَا مِنْ قَبِيلِ الْمُبَيِّنَاتِ
دواړه علمین دي مونږ وایو ګویا چې اکتفاء وکړه مصنف په دې کې هغه چې ذکر شو چې داد مبیناتو نه
وَأَمَّا الْأَعْلَامُ الْمُشْتَبِهَةُ عَلَى الْإِسْنَادِ فَلَمْ يَذْكُرْ بِمَا هِيَ أَصْلًا فَلِلذَلِكَ إِخْتِاجُ
دي اوهر چې اعلام مشتمله په اسناد باندې پس ذکر یې نه کړل بناء دهغې بالکل ددې وچې نه احتیاج پیدا شو
إِلَى إِخْرَاجِهَا وَمِثْلُ بَعْلَبَكَ فَإِنَّهُ عُلِمَ لِبَلَدَةٍ مُرَكَّبٌ مِنْ بَغْلٍ هُوَ إِسْمٌ صَمٌّ وَ بَلَكٌ هُوَ
شواخارج دهغې ته لکه بعلبک دا علم دي د پاره دیوینار چې مرکب دي د بعل نه چې دانوم دي د بټ او بک چې دا
إِسْمٌ صَاحِبٌ هَذِهِ الْبَلَدَةِ جُعِلَا إِسْمًا وَاحِدًا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَقْصَدَ بِبَيِّنَتِهِمَا
نوم دي د صاحب ددې ښاریس وگرځولې شودواړه یو اسم په غیر ددې نه چې قصد کړې شي په مینځ ددوي کې
نِسْبَةُ إِصَافِيَّةٍ أَوْ إِسْنَادِيَّةٍ أَوْ غَيْرُهَا.
نسبت اضافي اویا اسنادي اویا غیر ددې دواړو نه

خلاصه دمتن : په دې عبارت کې صاحب کافیه دیو سوال جواب ورکوي .

اغراض دجامی : فان قلت : په دې عبارت سره شارح بیان دیو سوال کوي : چې د مصنف

رحمه الله په عبارت کې قصور دي ځکه په مصنف یو سوال راځي او دهغې دپاره یو قید لږول په کار وو او هغه نشته دي لکه خسته عشر سببويه نقطويه دا چالره نوم کېږده ترکیب په کې شته او علمیت په کې راوړله نو غیر منصرف دې شي سره ددې نه چې داد مبیناتو نه دي .

قیل : والا وایي چې اضافت به نه وي اسناد به نه وي او حرف صوت به نه وي نو سببويه ووتلو او جزء ثاني به متضمن حرف لره نه وي نو خسته عشر ووتلو نو دې جواب کوي چې

حلینا : ما د اقید و نه لږولو ځکه دا مې په مېني کې ویلي وو چې جزء ثاني به متضمن نه وي حرف لره او حرف صوت به نه وي ، په دې باندې یو بل سوال راځي .

سوال : نو بیا به دې ورسره ولا اسنادا هم نه ذکر کولې کنه .

جواب: دا مې هلته نه وو ذکر کړي دلته مې ولا استاد او ویلو

مثل بعلبک: په دې عبارت سره شارح تطبیق د مثال کوي د مثال سره

الف اونون زانندان:

أَكْثُ وَ التَّنُونُ الْمَعْدُونُ كَانَ مِنْ أَصْنَافٍ مِّنْ الصَّرَفِ تُسَمِّيَانِ مَزِيدَتَيْنِ لِأَكْثَمَا مِنَ الْحُرُوفِ
الف اونون هغه چې معدوده وي د سابو د منع صرف نه نوم ورکولې شي هغې ته د زانندانو څخه چې د ادحروف
الرَّوَايِدِ وَ تُسَمِّيَانِ مُضَارِعَتَيْنِ أَيْضاً لِمُضَارِعَتَيْهِمَا لِأَكْثَمِ التَّانِيْنِ فِي مَعْنَى
زواندونه دي او همدارنگې مسمې کولې شي په مضارعين سره دوجې د منع کولو د الفود تانيث په منع کيدود
دُخُولِ تَاءِ التَّانِيْنِ عَلَيْهِمَا وَ لِلتَّعَاكِ خِلَافٌ فِي أَنَّ سَبَبِيَّتَهُمَا لِمَنْعِ الصَّرَفِ إِمَّا لِكُونِهِمَا مَزِيدَتَيْنِ
دخول د تاء تانيثه کې نحو بيان اختلاف لري چې سببيت د منع صرف د الف او د نون يا كيدل د دې دي مزيدتين
وَ قُرْبِيَّتَهُمَا لِلْمَزِيدِ عَلَيْهِ وَ إِمَّا لِمُضَارِعَتَيْهِمَا لِأَكْثَمِ التَّانِيْنِ وَ الزَّاحِجُ هُوَ الْقَوْلُ الثَّانِي
اوفرع كيدل د دې دي مزيد عليه باندې او ياد مشابهت د دې دواړو نه د الفيو د تانيث سره اوراجح دوهم قول دي
لَمْ إِهْمَا إِنْ كَانَتَا فِي إِسْمٍ مُّغْفِي بِهِ مَا يُقَالُ الصِّفَةُ فَإِنَّ الْإِسْمَ
بيا كه چيرته دا دواړه وي په اسم کې، يعنې په هغه اسم کې چې كوم مقابل د صفت وي څخه چې هغه اسم چې
الْمُقَابِلَ لِلْفِعْلِ وَ الْحَرْفِ إِمَّا أَنْ لَا يَدُلَّ عَلَى ذَاتِ مَا لَوْ حَظَّ مَعَهَا صِفَةٌ مِنَ الصِّفَاتِ
هغه مقابل د فعل او حرف وي يا به دلالت نه کوي په ذات کوم چې ملحوظ وي په هغې سره په يو صفت د صفاتو
كَوَجْهِ وَ فَرْسٍ أَوْ يَدُلَّ كَاخْتَرِ وَ ضَارِبٍ وَ مَضْرُوبٍ فَلَاوَلَّ يُسْقَى
نه لکه رجل او فرس يا به دلالت کوي په صفت د يو صفاتو لکه اصر او ضارب او مضروب نواول مسمې کولې شي
إِسْتِثْنَاءُ الثَّانِي صِفَةُ الْقَالِزَادِ بِالْإِسْمِ الْمَذْكُورِ هَهُنَا هُوَ هَذَا الْمُتَعَفَّى لَا الْإِسْمَ النَّاصِلَ لِلْإِسْمِ وَ الصِّفَةُ
اسم او دوهم صفت نومراده په اسم مذکور سره دلته دغه معنی ده نه هغه اسم چې شامل وي اسم اوصفت ته.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د الف اونون زانندان تعريف کوي.

اغراض دجامي: الالف والنون: په دې عبارت سره شارح تعين د الف لام کوي چې په الالف

کې الف لام عهد خارجي دي مراد ترې نه هغه الف نون دي چې په اجمال کې ذکر دي.

تسميان: په دې عبارت سره شارح وجه د تسميې کوي چې د ادحروف زواندو څخه دي حروف زواند پس د تمام د کلمې څخه راځي.

وللنعاة: په دې عبارت سره شارح د الف نون په سببيت کې اختلاف بيانوي بصريان وايي چې د افرع د مزيد عليه دي مشابه دي د فعل سره په وجود د فرعيتين کې نو مشابهت سره د اسم

مشابهت سره داسم خواص لاپړل چې جر او تنوین دي.

کوفیان وايي چې داسبب دي دمنع صرف دوجې د مشابهت دالفین دتانیث سره هغه سبب وو نو داهم سبب شو.

والراجح : په دې عبارت سره شارح راجح قول بیانوي چې راجح قول دوهم دي چې دادوجې د مشابهت دالفین دتانیث نه سبب دي نه دوجې دوجود دفرعیتین نه ځکه دنامه کي فرعیت دي اوسره ددې نه چې غیر منصرف نه دي دا قول دماثن نه شارح نقل کړي محققین وايي چې اول قول غوره دي ځکه که داد مشابهت دوجې نه سبب شي نو دابه مسبب شي.

ثم ان کانتا في اسم يعني به : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : تا وویل چې ان کانتا في اسم او في صفة اسماء صفت کې دي مقابله راوستله د مقابله نه ده صحیح ځکه کله ناکله یو اسم اوصفت یو ځای جمع کیدای شي لکه ضارب.

جواب : اسم کله مقابل د فعل او حرف وي او کله مقابل دلقب اودکنیت وي او کله مقابله د صفت وي اودلته مراد هغه اسم دي چې مقابل دصفت راځي هغه صفت نه چې جمع کیږي نه فرق څه شو نو هغه اسم چې مقابل د فعل اودحرف دي دا اسم به یادالت کوي په صرف ذات لکه رجل او فرس او کله به دلالت په ذات مع الصفة کوي لکه دلالت صرف په ذات کوي نو دا اسم شو اوچې صفت ورسره وي نو بیا داصفت وي.

د الف او نون زائدتان شرائط :

فَعْرَضَهُ أَيْ هَرَّطَ الْأَكْبَ وَالنُّونَ فِي مَلْجَأٍ مِنَ الصَّوْبِ وَالْمَرْوِ الْعَبْرِ بِأَعْتَابٍ أَكْهَمَا سَبَبٍ وَاحِدٍ
شرط ددې یعنی د الف او د نون په منع صرف کې افراد د ضمیر په اعتبار ددې سره چې دا دواړه سبب واحد دي
أَوْ هَرَّطَ ذَلِكَ الْأِسْمَ فِي إِمْتِنَاعِهِ مِنَ الصَّوْبِ الْعَلِيَّةِ كَعَوْنًا لِلزُّوْمِ رِيَاءَ كِهْمَا
پاڼه اعتبار دشرط ددغه اسم کې د امتناع دمنع صرف نه علمیت دي حقیقتاً دوجې د لزوم د زیادت ددې دواړو
أَوْ لِيَمْتَنِعَ دُخُولُ النَّامِ فَيَتَحَقَّقَ مُشَابَهَتُهُمَا بِالْفِي الثَّانِيَةِ
یادې د پاره چې منع کړي دځول د تاء په دې دواړو پس ثابت به شي مشابهت ددې دواړو د الفیود تانیث سره لکه
كَمُزَانٍ أَوْ كَالْتَا فِي صِفَةٍ لِّلْإِعْقَاءِ فَلَاكِلَا أَيْ إِنْ كَانَ الْأَكْبَ وَالنُّونَ فِي صِفَةٍ فَعْرَضَهُ
عمران اویابه وي په یو صفت کې پس استثناء دفعلا تعنی که چیرته وي الف اونون په یو صفت کې پس شرط د
الْإِعْقَاءِ فَلَاكِلَا يَغْنِي امْتِنَاعُ دُخُولِ تَاءِ الثَّانِيَةِ عَلَيْهِ لِيَتَبَيَّنَ مُشَابَهَتُهُمَا بِالْفِي الثَّانِيَةِ عَلَى
استثناء دفعلا تعنی امتناع دځول دتاء تانیث ددې د پاره چې پاتې شي مشابهت ددې د الفیود تانیث سره په

حَالَهَا وَ لَذَا اِنْصَرَفَ عَزِيَانٌ مَعَ اَنَّ صِفَةً لِأَنَّ مُؤَنَّثَةً عَزِيَانُهُ
خپل حال باندې اوددې وجې نه منصرف شو عريان سره ددې نه چې صفت دي ځکه چې دا مؤنث د عريانه دي
وَ قِيلَ شَرْطُهُ وَجُودُ فَعُلَ لِأَنَّهُ مَتَى كَانَ مُؤَنَّثَةً فَعُلَ لَا يَكُونُ فَعْلَانَهُ فَيَبْقَى
او جا ويلى دي چې شرط يې وجود د فعلی دي ځکه چې کله دا وي مؤنث د فعلی نو نه راځي فعلا نه پس باقي
مُشَابَهَةً مَا لِكُلِّ التَّائِيْنِثِ عَلَى حَالِهَا.
پاتې شو مشابهت ددې د الفيو د تانيث سره په خپل حال

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافيه د الف نون زاندتان شرط بيانوي.

اغراض د جامي: فشرطه ای شرط الالف والنون: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب

ورکوي:

سوال: تا وويل چې شرط يې علميت دي زه به درته وښانم چې علميت به په کې نه وي لکه

سکران

جواب: دا شرط د وجود دپاره نه دي بلکه دسببیت دمنع صرف دپاره دي.

وافراد الضمير: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: مخکې الف نون دوه شيان دي او تا وويل چې شرطه نو شرطها ويل په کار وو.

جواب: ضمير مو ځکه مفرد راوړو سره ددې نه چې دوه شيان دي ځکه چې دا دواړه سبب واحد دي.

او شرط ذلک الاسم: په دې سره شارح دوهم جواب کوي: په شرطه کې ضمير الف نون ته نه دي راجع بلکه اسم ته راجع دي خو دا جواب ضعيف دي، ځکه داد ماسبق سره مخالف دي مخکې ضماير ټول اسبابو ته راجع وو او دلته اسم ته راجع شو.

العلمية تحقيقاً: په دې عبارت سره شارح وجه د اشتراط بيانوي چې الف نون زاندتين ولې سبب دي ياله وجې د مشابهت نه او ياله وجې د فرعيت نه او علميت په کې شرط دي چې فرعيت يې قوي شي ځکه اعلام محفوظ وي دتغير نه يا علميت په کې شرط دي دپاره ددې چې محفوظ شي د دخول د تاء نه.

کعمران: الف نون مزیدتان به اسم کې وي ددې دري حالات دي عثمان سلمان عمران او چې صفت کې وي هلته دوه حالات راتلې شي مفتوح لکه سکران مضموم لکه عريان.

فانتفاء فعلانة ای ان کان : دا عطف شو په فی اسم دهغې نه مخکې وو ان کانتا اوس وایي ان کانتا
فی صفة ای ان کان الالف والنون یعنی امتناع .

وقیل شرطه وجود فعل لانہ مقي : په دې عبارت سره شارح وجه داشتراط بیانوي چا ویلې چې
شرط وجود د فعل وي نو په دې تاء نه راځي مقصود د دواړو هغه نفی د تاء تانیثي ده .

وَمِنْ كُمْ أَيْ وَ مِنْ أَجْلِ الْمُخَالَفَةِ فِي الشَّرْطِ اخْتَلَفَ فِي رَحْمَنٍ فِي أَنَّهُ مُنْصَرِفٌ أَوْ غَيْرُ
اوددې وجې نه یعنی دوجې د مخالفت نه په شرط کې اختلاف شوې په رحمان کې چې دا منصرف دي او یا غیر
مُنْصَرِفٍ قَالَهُ لَيْسَ لَهُ مُؤَكَّدٌ إِلَّا رَحْمَانُهُ وَلَا رَحْمَانُهُ لِأَنَّهُ صِفَةٌ خَاصَّةٌ لِلَّهِ تَعَالَى لَا
منصرف ځکه چې دانه لري مؤنث مگر رحمانه او نشته ځکه چې داصفت خاصه دالله تعالی دي نه کېږي
يُطْلَقُ عَلَى غَيْرِهِ تَعَالَى لَا عَلَى مُذَكَّرٍ وَلَا عَلَى مُؤَكَّدٍ فَفَعْلٌ مَلْهَبٌ مِّنْ شَرْطِ
اطلاق یې په غیر د الله تعالی نه په بل چا نه په مذکر او نه په مؤنث پس په مذهب د هغه چا چې شرط یې لږولې
الِيتِفَاءِ فَعْلَانَةٍ فَهُوَ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ وَ عَلَى مَلْهَبٍ مِّنْ شَرْطِ وَجُودٍ فَفَعْلٌ هُوَ مُنْصَرِفٌ دُونَ سَكْرَانٍ
انتفاء د فعلانة دا غیر منصرف دي او په مذهب د هغه چا چې شرط کړي وجود د فعل دا منصرف دي نه سکران
قَالَهُ لَا خِلَافَ فِي مَنَعِ صَرْفِهِ لُجُودِ الشَّرْطِ عَلَى الْمَذْهَبَيْنِ قَالَهُ مُؤَكَّدُهُ
ځکه چې خلاف نشته په منع صرف دهغې کې دوجې د وجود د شرط نه په دواړو مذاهبو کې ځکه چې مؤنث د
سَكْرَانٍ لَا سَكْرَانَةٍ وَ دُونَ كَذَمَانٍ قَالَهُ لَا خِلَافَ فِي صَرْفِهِ لِإِيتِفَاءِ الشَّرْطِ
هغې سکری دي نه سکرانه اونه ندمان ځکه چې خلاف نشته په منصرف کیدو دهغې کې دوجې دانتفاء دشرط
عَلَى الْمَذْهَبَيْنِ لِأَنَّهُ مُؤَكَّدُهُ كَذَمَانَةٍ لَا كَذَمٍ هَذَا إِذَا كَانَ كَذَمَانٍ يَتَعْنَى التَّكْذِيبُ وَ أَمَّا إِذَا كَانَ
په دواړو مذاهبو ځکه چې مؤنث دهغې ندمانه دي نه ندی دا هله چې کله وي ندمان په معنی دندیم اوچې کله
يَتَعْنَى التَّكْذِيبُ فَهُوَ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ بِالْإِيتِفَاءِ لِأَنَّهُ مُؤَكَّدُهُ كَذَمٍ لَا كَذَمَانَةٍ .
په معنی دندام شي داغیر منصرف دي بالاتفاق ځکه چې مؤنث یې بیا ندی دي نه ندمانه .

اغراض دجامی : ومن ثم : چې مخالفت د شرط راشي .

اختلف رحمن : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : رحمن کې خو خلاف نشته داخو دالله نوم دي .

جواب : په انصراف اوعدم انصراف کې یې اختلاف دي په رحمن کې الف نون مزیدتان راغلې

دي مؤنث یې فعلانة رحمانه نشته دي نو شرط په کې موجود شو نو غیر منصرف شو .

دون سکران: دلته معنی د دون داده چې په دې کې خلاف نشته دي چې غیر منصرف دي اتفاقاً. خکه مؤنث یې سکرانه نه راځي او سکرې راځي.

ودون ندمان: ندمان کې اختلاف نشته چې منصرف دي معنی د دون ای لاخلان فی صرله. هذا اذا كان ندمان: په دې عبارت سره قول آخر ذکر کوي چې ندمان دندیم نه شي په معنی د ملګري سره بیا منصرف دي او چې ندمان دندم نه شي نو بیا غیر منصرف دي خکه شرطین په کې موجود دي چې مؤنث یې ندمې راځي ندمانه نه راځي.

وزن الفعل:

وَزْنُ الْفِعْلِ وَهُوَ كَوْنُ الْإِسْمِ عَلَى وَزْنٍ يَخْتَلِفُ مِنْ أَوْزَانِ الْفِعْلِ وَ هَذَا الْقَدْرُ لَا يَكُنْ فِي سَبِيئَةٍ
ورن فعل دا کیدل د اسم دي په داسې وزن چې شمارلې شي د اوزانو د فعل نه اودا قنډ نه دي کافي په سببیت د
مَنْعِ الصَّرْفِ بَلْ شَوَّلُهُ فِيهَا أَحَدُ الْأَمْزِينِ إِمَّا أَنْ يَخْتَصَّ فِي الْبَقَّةِ الْعَرَبِيَّةِ بِوَ آيٍ بِالْفِعْلِ
منع صرف کې بلکې شرطیږي چې یو د دوو امرینو د یابو خاص وي په لغت عربیه سره په دې پورې یعنې په فعل
يُخْفَى أَنَّهُ لَا يُوجَدُ فِي الْإِسْمِ الْعَرَبِيِّ إِلَّا مَنُفَوَلًا مِنَ الْفِعْلِ كَقَمَرٍ عَلَى صِيغَةِ النَّاسِ الْمُتَعَلِّمِينَ مِنَ
کې یعنې دا چې نه به موجود ډیرې په اسم عربي کې مګر منقول د فعل نه لکه شعر په صیغې دماضي معلوم سره د
التَّشْبِيهِ قَائِلًا نَقَلَ مِنْ هَذِهِ الصِّيغَةِ وَ جَعَلَ عَلَمًا لِلْقُرْآنِ وَ كَذَلِكَ يَذُو لِيَاءٍ وَ
تشبیه نه خکه چې دانقل شوې ددې صیغې نه او ګرځولې شي علم د پاره د آس او همدارنګې ډېر د پاره داوبو او
عَلُو يَتَوَضِعُ وَ خَطْمٌ يَرْجُلُ أَلْفَعَالُ لُقْلُكٌ إِلَى الْإِسْمِيَّةِ وَ أَمَّا كَخُو يَخُذُ
عُرد پاره د یوځای او غصه د پاره دسري داتول افعال دي چې نقل شوي دي اسمیت ته اوهر چې په مثل د بقم چې
إِسْمًا يَصْنَعُ مَعْرُوفٍ وَ هُوَ الْوَلَدُ وَ هَلَمَّ عَلَمًا يَتَوَضِعُ بِالنَّاسِ فَهُوَ مِنَ الْأَكْنَافِ
نوم دي د پاره د معلوم رنگ چې هغه عنندم (دم الاخرین)، دي او هلم دا نوم دي د یوځای په شام کې نوداد اسماء
الْعَمِيَّةِ الْمُتَعَلِّقَةِ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ فَلَا يَخْتَلِفُ فِي ذَلِكَ الْإِحْتِصَاصِ وَ مِثْلُ شَرِبَ عَلَى الْيَتَاءِ
عجمیو نه دي چې نقل شوي دي عربي ته پس نه منع کیږي په دې کې اختصاص او په مثل د شرب بنا بر صیغه
لِلْمُتَعَلِّقِ إِذَا جَعَلَ عَلَمًا لِشَخْصٍ قَائِلًا أَيْضًا هُوَ مُنْصَرِفٌ لِلْعَلَمِيَّةِ وَ وَزْنُ الْفِعْلِ.
مفعول چې کله وګرځولې شي علم د پاره د یو شخص نوداهم غیر منصرف دي دوجې د علمیت او وزن فعل نه

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د وزن فعل تعریف کوي

اغراض د جامی: وزن الفعل وهو کون الاسم على وزن: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: د وزن اضافت شوې دي فعل ته او متبادر د اضافت نه اضافت لامي وي او اضافت لامي مفید د تخصیص وي نو معنی دا شوه چې دا وزن به خاص وي په فعل پورې نو چې دافائده حاصله شوه نو وروسته عبارت ته حاجت پاتې نه شو چې هغه دادې ان یختص به.

جواب: چې مراد د وزن نه هغه وزن دي چې یعد من اوزان الفعل اوس فعل پورې خاص وي او که نه نو دا عام شو.

وهذا القدر لا یکنی: په دې عبارت سره شارح توضیه او تمهید د متن آتی دپاره ذکر کوي.

احد الامرین: په دې عبارت سره شارح د یو ال جواب ورکوي:

سوال: تا وویل چې هر طه ان یختص به او یکنون فی اوله الخ او راځي دپاره د تشکیک نو ستا هم په دې کې شک دي چې کوم یو به په کې وي.

جواب: او د پاره د تقسیم دي چې یو به ددې دواړو څخه په کې وي.

باللغة العربیة: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تا وزن فعل دپاره شرط هغه اختصاص وگرځولو په فعل پورې زه به درته وښاتم چې وزن فعل به هم په کې وي او علمیت به هم په کې وي او دغه وزن به خاص نه وي په فعل به بلکه داول نه به په دغه اسم کې موجودوي لکه بقم.

جواب: مراد د وزن هغه وزن دلغت عربي دي او بقم خو وزن عجمي دي.

کشر علی صیفة الخ: په دې عبارت سره شارح تطبیق د مثال کو د ممثیل سره، اویل دا پې اسم دي او وزن یې د فعل ماضي معلوم دي.

وکذلک بذر: په دې عبارت سره شارح تعمیم ذکر کوي چې دهم په شان بذر هم غیر منصرف دي دوجې د وزن فعل لویل دا چې بذر علم دي دپاره د ماضی او غیر منصرف دي، او همدارنگې خضم.

ومثل ضرب: دا ماضي مجهول ده.

وَ إِنَّمَا قِيلَ لَكَ بِالْيَتَامِ لِلْمَفْعُولِ قَالَهُ عَلَى الْيَتَامِ لِلْفَاعِلِ هَهُنَا مُخْتَصٍ بِالْفِعْلِ وَ لَمْ يَذْهَبْ
اومقید کړو مونږ دپه بناء للمفعول باندې ځکه چې دابنا مرفاعیت غیر مختص ده تر فعل پورې او ذهاب نه دي
إِلَى مَنَعِ صَرْفِهِ إِلَّا بَعْضَ النَّحْوِ أَوْ يَكُونُ هَهُنَا مُخْتَصٍ وَ لَكِنْ يَكُونُ فِي أَوَّلِهِ أَيْ فِي أَوَّلِ
کړي غیر منصرف کیدو ددې ته مگر بعضو نحو یا نوا یا به وي غیر مختص لیکن وي به په اول ددې یعنی په اول

وَزْنُ الْفِعْلِ أَوْ أَوَّلُ مَا كَانَ عَلَى وَزْنِ الْفِعْلِ زِيَادَةٌ أَيْ زِيَادَةُ حَرْفٍ أَوْ حَرْفٌ زَائِدٌ مِنْ حُرُوفِ

د وزن فعل کې اويا په اول دهغه څه چې په وزن د فعل وي زیادت یعنی زیادت د حرف او یا یو حرف زائد د حروف

آخَرِينَ كَزِيَادَتِهِ أَيْ مِثْلُ زِيَادَةِ حَرْفٍ أَوْ حَرْفٌ زَائِدٌ فِي أَوَّلِ الْفِعْلِ عَنَّهُ قَابِلٌ أَيْ كَانَ كَوْنِ

اخرين نه لکه زیادت یعنی په شان د زیادت د حرف او یا حرف زائد په اول د فعل کې غیر قابل یعنی په حال کون

وَزْنِ بِالْفِعْلِ أَوْ مَا كَانَ عَلَى وَزْنِهِ عَنَّهُ قَابِلٌ لِلتَّاءِ لِأَنَّهُ يَلْحُظُ الْوَزْنَ

ددې چې په وزن د فعل وي او یا هغه څه چې په وزن د فعل وي غیر قابل وي دپاره د تاء ځکه چې خارجي پي وزن په

يُحَذِّرُ التَّاءَ لِإِعْتِصَامِهَا بِالْإِسْمِ عَنْ أَوَّلِ الْفِعْلِ.

دې تاء سره د وجې د اختصاص د تاء نه د اسم سره د وزن فعل نه

اغراض د جامي: والباقيدنا بالبناء للمفعول: دا ځکه مبني للفاعل نه دي چې هغه مختص

نه دي په فعل پوري.

ولم يذهب الى منع صرفه: د ماضي معلوم چې کله دا وزن وي نو په دې کې اختلاف دي بعضي

وايي چې دا غير منصرف دي ځکه دا وزن مشترک دي چې په اسم کې موجود پري نو دا به منقول

وي د فعل نه، نو خاص شو دا وزن په فعل پوري، جمهور وايي چې نه دا منصرف دي ځکه چې

په دواړو کې جدا جدا استعمال پري منقول نه دي دچا نه او نه يې دچا پوري اختصاص شته.

او يکون غير مختص: په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه قاعدي د عطف ته چې او يکون عطف

دي په ان يختص نو د شرطه لاتدي راغلو نو تقدير د عبارت داسې شو چې فشرطه ان يختص

بالفعل او يکون في اوله.

في اوله ای في اول وزن الفعل او علی ماکان علی وزن الفعل: په دې عبارت سره شارح اشاره کوي ذکر

د احتمالي نو ته چې د اوله ضمير ياراجع دي وزن فعل ته ياراجع دي علی ماکان علی وزنه ته.

زياة ای زياد حرف او حرف زائد: په دې عبارت سره شارح دا خبره ذکر کوي چې که دا اوله ضمير

راجع شي وزن فعل ته نو زياده به په معنی مصدري سره استعمال پري تقدير د عبارت به داسې

وي چې في اول وزن الفعل زياده حرف او که د اوله ضمير راجع شي اول د ماکان علی وزن الفعل ته نو

بيا به زيادت په معنی د فاعل سره وي تقدير د عبارت به داسې شي چې في اول ماکان علی وزن

الفعل حرف زائد.

کزيادته ای مثل: په دې عبارت سره شارح تعين د ضمير کوي.

وَلَوْ قَالَ غَيْرُ قَابِلٍ لِلتَّاءِ قِيَّاسًا وَ بِالْإِغْتِبَارِ الَّذِي اِمْتَنَعَ مِنَ الصَّرْفِ
اوکه چیرته ولې وي مصنف چې غیر قابل به وي دپاره دتاء قیاساً او په هغه اعتبار سره چې منع کوي دصرف نه
لَا جَوَلَ لَمْ يَرِدْ عَلَيْهِ أَرْبَعٌ إِذَا سَبَّحَ بِهِ فَإِنَّ لُحُوقَ التَّاءِ بِهِ
دوچې دتاء نه نه واردېږي په مصنف باندې لفظ د اربع چې کله مسمی شي په دې سره ځکه چې لحوق دتاء په
لِلتَّاءِ كَيْفَ فَلَا يَكُونُ قِيَّاسًا وَلَا أَشَدُّ فَإِنَّ مَجِيئَ التَّاءِ فِي أَشْوَدِّ
دې اربع پورې دپاره د تذکیر وي نه قیاساً او نه لفظ د اشود ځکه چې راتلل دتاء په اشود کې چې علم وي دپاره
لِلغَيْرِ الْأَثْنَى لَيْسَ بِإِغْتِبَارِ الْوَصْفِ الْأَصْلِيِّ الَّذِي لَا جَوَلَ يَنْتَكِي مِنَ الصَّرْفِ بَلْ
د مؤنث مار دپاره نه دي په اعتبار دوصف اصلي سره هغه چې دوچې دهغې نه منع کېږي منصرف کیدل بلکې
بِإِغْتِبَارِ عَلَيْهِ الْإِسْمِيَّةِ الْعَارِضَةِ وَ مِنْ كَمِ أَيْ وَ مِنْ أَجْلِ إِهْوَاطِ عَدَمِ قُبُولِ التَّاءِ اِمْتَنَعَ أَحْوَجُ عَنِ
په اعتبار د غلبت د اسمیت عارضه سره او ددې وجې نه یعنې دوچې داشتراط د عدم قبول د تاء نه منع شو احوارد
الصَّرْفِ لِوُجُودِ الزِّيَادَةِ الْمَذْكُورَةِ مَعَ عَدَمِ قُبُولِ التَّاءِ وَالصَّرْفُ يَحْتَمِلُ لِقَبُولِهِ
منصرف کیدونه دوچې د وجود د زیادت مذکوره سره دشتوالي د قبول دتاء او منصرف شو یعلم دوچې د قبول د
التَّاءِ لَيْسَ يَحْتَمِلُ لِلتَّاءِ الْقَوِيَّةَ عَلَى الْعَمَلِ وَ السَّيْرُ وَ مَا فِيهِ عَلَيْهِ مُؤَوَّرَةٌ
تاء نه ځکه چې مستعملېږي یصله د قوي کار گرې او بڼې دپاره او هغه څه چې په هغې کې علمیت مؤثره وي
أَنْ كُلُّ شَيْءٍ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ كَيُكُونُ فِيهِ عَلَيْهِ مُؤَوَّرَةٌ فِي مَنَعِ الصَّرْفِ بِالسَّبَبِيَّةِ الْمُخَصَّةِ أَوْ مَعَ الْقِيَّاسِ
یعنې هر هغه اسم چې وي په هغې کې علمیت مؤثره په منع صرف کې په سببیت محضه سره یا سره د شرطیت نه
يَسَبِّبُ آخَرَ.
په بل سبب سره.

اغراض د جامی : غیر قابل ای حال کون وزن الفعل : په دې عبارت کې یو وجه د نصب د غیر

قابل ذکر کوي او بل بیان دا احتمالینو کوي ، غیر قابل دا حال دي د اوله د ضمیر نه اودا ضمیر مضاف الیه دي او حال واقع کیدل د مضاف الیه نه ضحیح دي په هغه صورت کې چې حذف مضاف جائز وي او مضاف الیه قائم مقام کیدای شي ددغه مضاف څخه اودلته هم داسې دي نو تقدیر به داسې شي چې او یو کون فی وزن الفعل زیاده ای حال کون وزن الفعل او ما کان علی وزن الفعل په دې سره دوهم غرض هم وشو .

غیر قابل للتاء لانه یخرج الوزن : په دې عبارت سره شارح دلیل ذکر کوي چې قابل د تاء به ولې نه وي ځکه چې په دې تاء سره دغه وزن داوزانو دفعل څخه وځي ځکه تا خاص ده په اسم پورې

ولو قال غیر قابل للتأمل قیاساً: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: اربع دادیو سري نوم کیده په کار ده چې دامنصرف شي ځکه وزن فعل او علمیت په کې شته خو شرط په کې نشته چې غیر قابل للتأمل بلکه قابل د تأمل وي.

جواب: مراد د تأمل نه تأمل قیاسیه ده او اربع کې خو تأمل غیر قیاسی ده ځکه په اسماء عددو کې تأمل خلاف القیاس راځي دپاره دفرق په مینځ د مذكر او مؤنث کې.

ومن ثم امتنع احمر: اودو چې د اشتراط د عدم قبول د تأمل څخه احمر غیر منصرف دي ځکه یو حرف د حروفو اتینو څخه هم په کې زیات شوي او عدم قابل د تأمل هم دي.

والنصرف يعمل: يعمل دامنصرف دي ځکه چې قابل د تأمل دي.

وما فيه علمية مؤثرة: ددې ځای نه شارح اسباب دانصراف ذکر کوي، دانصراف پنځه اسباب دي دوه یې مخکي کړل چې یو ضرورت شعري او بل تناسب وو اوس هغه نور دري ذکر کوي چې العلم ادا نکړ صرف دي او بل جمیع الیاب باللام او بالاهافه پنجر یا لکسر دي ذکر کوي، دلته یو قاعده ذکر کوو:

قاعده: هر هغه اسباب دمنع صرف چې علمیت په کې سبب او شرط دواړو وي نو چې کله دغه اسم نکره کړې شي نو بلا سببه به پاتې شي نو منصرف به گرځي او چې علمیت ورلره سبب ثاني وي شرط ووتله نه وي نو چې کله نکره کړې شي نو په سبب واحد سره به پاتې شي نو ددې وچې نه به منصرف گرځي او چې علمیت ورسره جمع شوې وي نه ورلره شرط وي اونه سبب نو چې کله نکره کړې شي نو بیا به غیر منصرف وي لکه په الفین دتانیث کې او په جمع کې.

ای کل اسم غیر منصرف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: وما فيه علمية مؤثرة داقضیه مهمله ده او مهملات په حکم د جزئیاتو کې وي او قضایا جزئیه دامنوع فی العلوم وي.

جواب: دامنم چې داقضیه مهمله ده خودانه منم چې هره مهمله په حکم د جزئیه کې وي بلکه مهمله په دوه قسمه ده مهمله په محاوراتو کې او مهمله په علومو کې مهمله په محاوراتو کې داپه حکم د جزئي کې وي او مهمله په علومو کې داپه حکم د جزئي کې نه وي اومونږ دلته بحث په علومو کې کوو.

مؤثرة في منع الصرف بالسببية المحضة او مع الشرطية: چې مؤثر دامعنی چې یا صرف سبب وي

او يا سبب هم وي او شرط هم

وَاحْتَزَرَ بِذَلِكَ عَنَّا تَجَامَعُ الْإِلَهِي التَّائِيْدُ أَوْ صِيغَةُ مُنْتَهَى الْجُمُوعِ فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ
او احتراز يي وکړو په دې سره د هغه څه نه چې جمع کې ي الف د تانيث يا صيغه د منتهی الجموع چې هريو واحد
وَلَهَا كَافٍ فِي مَنَعِ الصَّرْفِ لَا تَائِيْدُ فِيهِ بِالْعَلِيَّةِ إِذَا كُنَّ بِأَنْ يَكُونَ
ددې نه کافي دي په منع صرف کې په غير د تائيد علميت نه کله چې نکره کړې شي په دې شان چې تاويل وکړي
الْعَلَمُ بِوَاحِدٍ مِنَ الْجَمَاعَةِ السَّمَاءُ بِوَاحِدٍ هَذَا زَيْدٌ وَ زَيْنٌ زَيْدٌ أَخَرُ فَإِنَّهُ أَيْدٌ
شي د علم په واحد سره د هغه جماعت نه چې مسمی وي په هغې سره لکه هدا زيد درأيت زيدا اخر پس اراده وکړي
بِهِ الْمُسْتَعْنَى بِزَيْدٍ أَوْ يَحْتَمِلُ جَبَارَةً الْوَضِيعُ الْمُشْتَهَرُ صَاحِبُهُ
شوه په دې سره مسمی د زيد او وگرځولې شو عبارت د هغه وصف نه چې کوم مشهور وي په هغې سره صاحب د
بِهِ نَحْوُ قَوْلِهِمْ لِكُلِّ فِرْعَوْنٍ مُوسَى أَيْ لِكُلِّ مُبِطِلٍ مُحِقٍّ صَرَفَ لَنَا تَبَيَّنَ أَنَّ قَوْلَهُ
هغې سره لکه دا قول لکل فرعون موسى يعنې لکل مبطل محق نومصر ف کړي شود چې د ظهور نه يعنې ظاهر شو په
جَوْنٍ بَيَّنَّ أَشْبَابَ بَنِي الصَّرْفِ وَ هَرِاطِهَا فِيمَا سَبَقَ مِنْ أَنَّهَا أَيْ الْعَلِيَّةُ لَا تَجَامَعُ
هغه وخت کې چې بيان يي کړل اسباب د منع صرف او شرائط د هغې په فيما سبق کې چې دا علميت نه جمع کيږي
مُؤَيَّدَةً إِلَّا مَا أَيْ السَّبَبُ الَّذِي هِيَ أَيْ الْعَلِيَّةُ هَرْطٌ فِيهِ ذَلِكَ فِي التَّائِيْدِ بِالتَّاءِ لَفْعًا وَتَعْنَى وَالْعَجْمَةُ وَالتَّوَكُّيْتُ وَ
مؤثر مگر هغه سبب چې علميت شرط وي په هغې کې اودا په تانيث بالتاء کې لفظاً او معناً او عجمه او تر کيې او
الْأَلْفُ وَ التَّوَنُ التَّائِيْدُ فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ الْأَرْبَعَةِ مَشْرُوطٌ بِالْعَلِيَّةِ إِلَّا الْعَدْلُ وَ زَنْ الْفِعْلِ
الف اونون زائد تان څکه چې هريو واحد دې اسباب اربعونه مشروط دي بالعليه په غير عدل او وزن فعل نه دا
إِسْتِثْنَاءٌ مِمَّا بَقِيَ مِنَ الْإِسْتِثْنَاءِ الْأَوَّلِ أَيْ لَا تَجَامَعُ غَيْرُهُ مَا مِنْ هَرْطٍ فِيهِ
استثنا د مابقي نه شوه داستثنا اولې نه يعنې نه جمع کيږي غير د هغه نه چې شرط شوې وي په هغې کې علميت
إِلَّا الْعَدْلُ وَ زَنْ الْفِعْلِ فَإِنَّ الْعَلِيَّةَ تَجَامَعُهَا مُؤَيَّدَةً كَمَا فِي عَمْرٍ وَ أَحْمَدُ وَ لَيْسَتْ هَرْطًا
مگر عدل او وزن فعل څکه چې علميت جمع کيږي د دې سره مؤثره لکه په عمر او احمد کې اونه دي علميت شرط
فِيهَا كَمَا فِي ثَلَاثٍ وَ أَحْمَرُ
په دې دواړو کې لکه څنگه چې شرط دي په ثلاث او احمر کې

خلاصه دهن: په دې عبارت سره صاحب کافيه فائده د قيد ذکر کوي.

اغراض د جامي: و احتز بهلک: په دې عبارت سره شارح فائده د قيد ذکر کوي چې د مؤثره قيد نه هغه اسباب خارج شو چې علميت ورسره صرف جمع شوې نه سبب وي اونه شرط لکه الفين د تانيث او صيغه د منتهی الجموع څکه دا دواړه جدا جدا قائم مقام د سببينو دي

علمیت لره په کې څه تاثیر نشته.

اذا نكره صرف: ادا شرطیه ده او صرف یې جزا شوه.

بان یوؤل العلم: طریقه د تنکیر داده چې دا علم واحد من الجماعة و ګرځوي لا علی التعین لکه هدا زید و رأیت زیدا آخر، زید دانکره ده ځکه صفت یې نکره راغلې ده که چیرته معرفه وي نو صفت به یې هم معرفه راغلې وي.

او یجعل عباراً: په دې عبارت سره شارح دوهمه طریقه د تنکیر بیانوي او هغه دا چې دا علم و ګرځوي هغه وصف چې مشهور وي په هغې سره صاحب د دغه علم لکه فرعون دامشهور دي په مبطل سره او موسی مشهور دي په محق سره او ته د لکل فرعون موسی نه لکل مبطل محق واخلي.

لما تبين اى ظهر حین: معنی د تبیین بیانوي چې معنی د تبیین ظهور ده او بل دا چې علم کله نکره کړې شي نو منصرف ګرځي هغه اسم چې دا علمیت په کې سبب او شرط دواړه وي اودا ظاهر یې په تانیث لفظي او معنوي اویه عجمه ترکیب اوالف نون مزید تین کې.

الا ما ی السبب الذی: په دې عبارت سره شارح د تعین د ما کوي چې دا موصوله ده او بل ذکر د مشار الیه کوي چې دهغې دپاره شرط فیه او علمیت مشار الیه ده.

الا العدل ووزن الفعل استثناء من ما بقى من الاستثناء الاول الخ: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي، خو د سوال نه مخکې یوه قاعده ذکر کوو:

قاعده: چې یوه مستثنی منه راشي او دهغې نه وروستو استثناء راشي اود دې نه وروستو بله استثناء راشي نو کتابونه لیکي چې دوه مستثنی گانې دیو مستثنی منه څخه نه دي جائز اود عدم جواز دپاره یې مشهوره وجه دابنودلي ده چې فصل راځي په مینځ د مستثنی منه او استثناء ثاني کې په استثناء اولی سره لکه جاء فی القوم الا زیدا الا هموا خو دا وجه کمزوري دي ځکه چې فصل داپه صفت او موصوف کې نه دي جائز په مستثنی منه او استثناء کې خو جائز دي.

بل دا چې محققینو ذکر کړي دي او هغه دا چې مستثنی اوله داپه حقیقت کې مفعول اول او مستثنی ثاني د امفعول ثاني وي او قاعده داده چې فعل کله متعدي کیږي مفعول اول ته او بیایې ته متعدي کوي مفعول ثاني ته نو اعاده د عاطف د ضروري وي نو لهذا دلته هم اعاده د مستثنی منه ضروري ده داستثناء ثاني دپاره داسې ویل په کار دي چې لاتجام مؤثره الا ما هي

شرط فيه ولا تجماع مؤثرة الا العدل ووزن الفعل.

جواب: دلته مستثنی منه يوه نه ده بلکه داستثناء ثاني دپاره مستثنی منه مابقي داستثناء اولی ده تقدیر د عبارت داسې دي چې لاتجماع مؤثرة الا ماهي شرط فيه اولاتجماع غير ماهي شرط فيه الا العدل ووزن الفعل.

کما في عمر واحد: په دې عبارت سره شارح توضیح بالمثال کوي.

وَمَا أَيْ الْعَدْلُ وَ وَزْنُ الْفِعْلِ مُتَعَادِلَانِ لِأَنَّ الْأَسْمَاءَ الْمُتَعَدِّلَةَ بِالْإِسْتِفْرَافِ عَلَى أَوْزَانٍ مَحْضُومَةٍ
اودا عدل او وزن فعل متضادان دي ځکه چې اسماء معدوله په استقرا سره موجود ږي په یوڅو خاص وزنونو او
لَئِنْ هُنَّ مِنْ أَوْزَانٍ الْفِعْلِ الْمُتَعَدِّلَةِ فِي مَنَعِ الصَّوَرِ فَلَا يَكُونُ مَعَهَا أَنْ
نشته هیڅ څیز د دغه وزنونو د اوزان فعل نه چې معتبر وي په غیر منصرف کې پس نه به وي د علمیت سره یعنی
لَا يُوجَدُ مَعَهَا هُنَّ مِنَ الْأَمْرِ الدَّائِرِ بَيْنَ مَجْمُوعِ هَذَيْنِ السَّبَبَيْنِ وَ بَيْنَ أَحَدِهَا فَقَطْ إِلَّا أَحَدُهُمَا
نه به موجود ږي یو څیز د امر دائره مینځ د مجموع د دواړو سببینو کې یا په مابین د یو دې کې مگر یو دې نه
فَقَطْ لَا مَجْمُوعَهَا فَإِذَا لُكِرَ هَذِهِ الْمُتَصَرِّفِ الَّذِي أَحَدُ أَشْيَاءِهِ الْعَلِيَّةِ بَقِي
فقط نه مجموعا پس کله چې نکره کړې شي غیر منصرف چې یو د اسبابو دهغې نه علمیت وي باقي به پاتې شي
وَلَا سَبَبٍ أَنْ لَمْ يَبْقِ فِيهِ سَبَبٌ مِنْ حَيْثُ هُوَ سَبَبٌ فِيْمَا هِيَ قَرُوبٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ
بلا سببه یعنی پاتې به نه شي په هغې کې داسې سبب چې د حیثیته دې نه چې د اسباب مشروطه وي د اسباب
الْأَزْمَرَةُ الْمَلَكُوتِيَّةُ لِأَنَّهُ قَدْ اتَّفَقَ أَحَدُ السَّبَبَيْنِ الَّذِي هُوَ الْعَلِيَّةُ بِذَاتِهَا وَ السَّبَبِ
اربعو مذکورونه ځکه چې په تحقیق سره منتفی شو یو د سببینو هغه چې هغه علمیت وو په خپل ذات کې اوسبب
الْأَعْرُ الْمَشْرُوطُ بِالْعَلِيَّةِ مِنْ حَيْثُ صِفِ سَبَبِيَّتِهِو فَلَا يَبْقَى فِيهِ سَبَبٌ مِنْ حَيْثُ
آخري هغه مشروط بالعلمیت وود حیثیت دوصف نه نو باقي پاتې نه شوی دې کې سبب د حیثیت دې نه چې
هُوَ سَبَبٌ أَوْ عَلَى سَبَبٍ وَاحِدٍ فِيْمَا هِيَ لَكُنْتُ يَحْزُونُ فِيْمَا هِيَ قَرُوبٌ مِنَ الْعَدْلِ وَ
د اسباب وي په خپل ذات کې اویا به پاتې شي په یو سبب په هغه ځای کې چې نه وي شرط په هغې کې د عدل او
وَزْنِ الْفِعْلِ هَذَا وَ قَدْ قِيلَ عَلَى قَوْلِهِ وَ هُنَا مُتَعَادِلَانِ إِنْ أَصْبَحَتْ يَكْسَرَتَيْنِ عَلَيْنَا
وزن فعل نه او ویل شوي دي په دې قول د مصنف چې وهامتضادان چې لفظ داصت په کسرتینو سره چې علم دي
لِلْمُقَارَبَةِ مِنْ أَوْزَانٍ الْفِعْلِ مَعَ وَجُودِ الْعَدْلِ فِيهِ قَالَهُ أَمَرٌ مِنْ صَمَتٍ يَضَعُكَ وَ قِيَّاسُهُ
دپاره دیبیا نه داوازاند فعل نه دي سره د وجود د عدل نه په دې کې ځکه چې د امر دي د صمت یصت نه اوقیاس
أَنْ يَجِيءَ بِصَمَتَيْنِ فَلَمَّا جَاءَ يَكْسَرَتَيْنِ عَلَيْنَا أَلَهُ مَعْدُونُ عَنْهُ وَ الْجَوَابُ
دادې چې راځي په دوو ضموسره پس کله چې راغلو په دوو کسروسره نومعلومه شوه چې دامعدول عنه دي جواب

<p>أَنَّ هَذَا أَمْرٌ غَدَّ مُحَقَّقٌ لِحُجُوزِ وَزُونِ أَصْنُتٍ بِكُسْرَتَيْنِ وَ إِنْ لَمْ يَفْتَهَرْ   دادي چې دا امر غځېد محقق دي دوجې دجواز دراتلو د اصنت نه په کسرتينو سره اگر که دا مشهور نه دي پس هغه   قَالُوا زَانٌ أَلَيْسَ تَحَقُّقُ فِيهَا الْعَدْلُ كَحَقِّقَا كَانَ أَوْ تَقْدِيرًا لَمْ يُجَامِعْ مَعَ وَزْنِ الْفِعْلِ وَ أَهْمًا قَدْ   اوزان چې محقق وي په هغې کې عدل تحقيقي او يا تقديرې ، نه جمع کوي هغې لره وزن فعل او همدارنگې تا   حَرَفَتْ فِيمَا تَقَدَّمَ أَنَّ مُجَرَّدَ وُجُودِ أَصْلِ مُحَقَّقٍ لَا يَكْفِي فِي إِعْتِبَارِ الْعَدْلِ التَّحْقِيقِيِّ بِذَوْنِ الْهَيْئَةِ مَلْعٍ   پيژندلې مخکې چې مجرد وجود د اصل محقق کافي نه وي په معتبرولو عدل حقيقي کې په غير د اقتضاء د منع   الْعَدْلُ إِثْبَاتٌ وَ إِعْتِبَارُ حُرُوجِ الْعَيْبَةِ عَنْ ذَلِيلِ الْأَصْلِ وَ هَهُنَا لَا يَفْتَحِيهِ وُجُودُ السَّبَبَيْنِ فِي   صرف نه ده لره او اعتبار دخروج د صيغې د دغه اصل نه او دلته تقاضا نه کوي دغه دوجې د وجود د سببينو نه په   أَصْنُتٍ وَ زَاءَ الْعَدْلِ وَ هُنَا الْعَلِيَّةُ وَ الثَّانِيَةُ .   اصنت کې ماسوی د عدل نه چې هغه علميت اوتانيت دي .</p>

اغراض د جامي : وهما متضادان: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : د اقا عده دې نه منم چې ادا لکر صرف ځکه يو ځای کې عدل وزن فعل علميت راغلې وي نو چې علم نکره کړې شي نو بيا هم دوه سببه د منع صرف پاتې شول ته څرنگه وايي چې صرف ؟

جواب : عدل او وزن فعل متضاد دي .

ای العدل و وزن الفعل : په دې عبارت سره شارح تعین د ضمير کوي .

لان الاسماء المعدولة : په دې عبارت سره شارح دليل د تضاد ذکر کوي : متضادين په دوه قسمه دي : بحسب المفهوم ، بحسب الاعتبار والاصطلاح : بحسب المفهوم لکه صفت او علميت صفت دا هغه دي چې دلالت کوي په ذات مبهمه سره د بعضو صفاتو ، او علميت دا هغه دي چې دلالت کوي په ذات معينه په غير د صفاتو څخه . بحسب الاعتبار والاصطلاح لکه مونږ په عربو کې وگرځيدو د عدل اوزان يو هم د وزن فعل په شان نه وو .

فلا يكون معها الا احدهما : عدل او وزن فعل دا دواړه متضادين دي دانه جمع کيږي دواړه د علميت سره مگر يو جدا جدا .

ای لا يوجد هشي من الامر الدائر : په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي :

سوال : فلا يكون معها الا احدهما استثناء ده داد چا څخه ده که مطلق سبب څخه وي نو کذب

لازمیږي ځکه بیا به معنی داسې شي چې علمیت نه جمع کیږي دمطلق سبب سره مگر عدل او وزن فعل سره او حالانکه ددوي نه علم وه نورو سره هم جمع کیږي لکه الف نون مزیدتینو سره یا عجمي سره او که مستثنی منه عدل وگرځوي نو معنی به داسې شي چې نه جمع کیږي علمیت د عدل سره مگر دا حد هماغه سره جمع کیږي نو لازم شوه استثناء دشي دخپل نفس څخه ځکه احدها کې هم عدل شته او که مستثنی منه دا وزن فعل وگرځوي نو بیا هم لازمیږي استثناء د شي دخپل نفس څخه او که مستثنی منه دواړه وگرځوي یعنی عدل او وزن فعل نو مطابقت نه راځي په مرجع اوراجع کې ځکه یکون کې ضمیر مفرد دي .

جواب : خلاصه د جواب داده چې ضمیر دواړو ته راجع دي یعنی امر دائر بینهما ته لاهل التعین اوس امر دائر عام شو او احدها خاص شو نو استثناء دخاص راغله دعام نه اودا جائز ده .
فاذا نکر ای غیر المنصرف : په دې عبارت سره شارح تعین دضمیر کوي چې په نکر کې ضمیر هغه غیر منصرف ته راجع ده .

ای لریقی : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي .
سوال : ته وایي چې علمیت په کومو اسبابو کې شرط وي او کره شي نو باقي بلا سبب نو سبب خو باقي دي صرف نقصان په کې راغلې دي .

جواب : مراد دسبب نه سبب کامل دي اوسبب کامل هغه دي چې شرط ورسره موجود وي او دلته خو شرط ورسره نشته داداسې دي لکه صفت چې ورسره نه وي .

اولی سبب واحد : تعین دهغه غیر منصرف کوي چې وروستو دتکثیر نه باقي علی سبب وي .
فیما هی لیست پهرط لیه : هغه غیر منصرف چې وروستو دتکثیر نه باقي وي په سبب واحده سره هغه یو وزن فعل اوبل عدل دي .

وقد قبل : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : ته وایي چې عدل او وزن فعل نه جمع کیږي زه به درته وېنايم چې جمع شوې به وي لکه اصبت دا وزن فعل هم دي او عدل په کې هم شته ځکه چې دا امر دي د صبت یصبت کتو نه او قاعده داده چې امر دنصر نه بضمین راځي اودلته بکسرتین راغله نو ددې نه معلومه شوه چې دامعدول دي د بضمین څخه .

والجواب : په دې سره جواب اول ذکر کوي : زه دانه منم چې نصر څخه دي بلکه دا احتمال شته

حَقُّ صَارَ أَفْعَلُ إِنْسَاءً وَ إِنْ كَانَ مَعَهُ مِنْ فَلَا يَنْصَرِفُ بَلَا خِلَافٍ لِلْمَقُولِ
دې کې تردې چې وگرځیده افعل اسم او که چیرته وي دهغې سره من بیا منصرف نه گرځي بلخلاف دوجې دخکاره
مَعْقُ الْوُضُوءِ فِيهِ يَسْبَبُ مِنَ التَّضْيِئَةِ إِعْتِبَارًا لِصِفَةِ الْأَضْيَةِ أَيْ إِنَّمَا خَالَفَ
کیدود معنی دوصفیت نه په دې کې په سبب دمن تفضیلي دوجې دا اعتبار دصفت اصلیه نه معنی مخالفت وکړو
يُسَبِّغُوهُ الْأَخْفَشَ لِأَجْلِ إِعْتِبَارِهِ الْوُضُوءِ الْأَضْيَةِ بَعْدَ التَّنَكُّيَةِ قَالَهُ لَمَّا زَالَتْ الْعَلَمِيَّةُ بِالتَّنَكُّيَةِ
سیبویه داخفش نه دوجې دمعتبر ولودوصفیت اصلي وروستود تنکیر نه ځکه چې کله زائل شو علمیت په تنکیر
لَمْ يَنْقُ فِيهِ مَا لَيْعُ مِنْ إِعْتِبَارِ الْوُضُوءِ قَاغَلَبَهَا وَ جَعَلَهُ
سره پاتې نه شویو مانع دمعتبرولو د وصفیت اصلیه نه پس معتبر کړو دوي دا وصفیت او وي مگر خول دهغې نه
عَلَيْهِ مُلْصَرِّفٌ لِلْحِفَّةِ الْأَضْيَةِ وَ سَبَبُ آخَرُ كَوْنُ الْفُعْلِ وَ الْأَكْثُ وَ التَّنُونُ التَّيْمُنَةُ كَلِمٌ
غیر منصرف دوجې دصفت اصلیه نه اودبل سبب نه لکه وزن فعل او الف اونون زائدتان

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه اختلاف بیانوي .

اغراض دجامی : ثم انه اهاز : په دې عبارت سره شارح توطیه اوتمهید ذکر کوي .

المشهور هو ابوالحسن : په دې عبارت سره شارح تعین داخفش کوي : اخفش دري دي :

(۱) استاذ دسیبویه چې دهغې اسم کنیه ابوالخطاب ده .

(۲) دده شاگرد چې دهغه اسم کنیه ابوالحسن سعیدابن سعده دي اودلته مراد هم دادې .

(۳) دده ملگري چې دهغه اسم کنیه حسن علی ابن سلیمان دي .

ولما كان قول التلميذ الخ : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال : هرکله چې استاذ سیبویه شونو دمخالفت نسبت کول استاذ ته سوء ادب دي ځکه څوک چې مخالفت کوي نو په هغه کې یو نوعه تحقیر وي اودتحقیر نسبت کول شاگرد ته په کار وو چې اخفش وو .

جواب : دشاگرد قول موافق وو دقاعدې سره چې ادا انکر صرف نو دایې اصل وگرځولو اود مخالفت نسبت یې استاذ ته وکړو اگرچې داغیر مستحسنه ده .

والمراد بمثل احمر : په دې عبارت سره شارح یوه قاعده ذکر کوي : قاعده داده چې دا حمر څخه هر هغه اسم تفضیل مراد دي چې قبل دعلمیت نه په کې وصفیت ظاهر وي .

فیدخل فيه : په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي :

سوال: ستا داحمر نه باب د احمر مراد دي اوکه نه ، نو که باب داحمر دې مراد وي نو په سکران کې په کار ده چې دا اختلاف نه وي اوسره ددې نه چې په سکران کې هم دا اختلاف شته .
جواب: مراد د احمر نه نوع د احمر مراد ده نو سکران په کې هم داخل شو .

و کذلک الفعل : په دې عبارت سره شارح تقسیم د الفعل کوي : الفعل داپه دوه قسمه دي یعنې اسم تفضیل : یو هغه دي چې مجرد وي د من څخه دابعث التنکیر بالاتفاق منصرف دي څکه معنی د وصفیت په کې قبل العلمیه ظاهره نه وه تردې چې دا الفعل اسمي گرځیدلې دي . دوهم الفعل چې من ورسره ذکر وي نو دامنصرف نه دي بلاخلاف یعنې بالاتفاق منصرف نه دي څکه معنی دوصفیت په کې ظاهره ده قبل العلمیه فلاینصرف بلاخلاف .

نو اکثر و شارحینو معنی داسې کړي چې منصرف نه دي بالاتفاق خو دا توجیه او معنی صحیح نه ده ځکه ده مخکې وویل چې مثل د احمر کې اختلاف دي خو چې معنی دوصفیت په کې قبل العلمیه ظاهره وي اوس دلته په الفعل کې چې من ورسره وي نو دا غیر منصرف بالاتفاق نو په عبارت کې تضاد راغلو .

دوهمه وجه داده چې ده وویل چې فلاینصرف اودلیل دا وایي چې بلاخلاف نو دانه صحیح کیږي ځکه قاعده داده چې کله یو فعل مقید وي په یو قید سره اوپه هغه فعل نفي داخله شي نو نفي متوجه وي قید ته لکه ماچامني زهد را کما نو دلته نفي متوجه ده رکوب ته به فعل ته چې مجهول دي خو دا قاعده اکثریه ده کلیه نه ده ځکه الله تعالی فرمایي : وَأَنَّ اللَّهَ لَن يَكْفُرَ بِالْكَافِرِينَ ، اوس ظلام مبالغه ده په ظالم کې اوس دامبالغه هم قید دي نو لیس دلته متوجه دي قید او مقید دواړو ته اوکه داسې نه شي نو په معنی کې فساد راځي معنی به یې داسې شي چې الله ډیر ظالم نه دي او لږ دي اوحالاتکه الله تعالی خو بالکل ظالم نه دي .

اوس دلته ینصرف فعل مقید دي په بلاخلاف سره نو نفي پرې داخله شوه نو قید یې ختم کړو نو معنی داشوه چې غیر منصرف دي خو بلاخلاف نه بلکه سره دا اختلاف نه .

ای الیاء مخالف : په دې عبارت سره شارح تعین دلام کوي په للمصفه الاصلیه کې چې په للمصفه الاصلیه کې لام اجلیه دي .

فانه لما زالت : په دې عبارت سره شارح ذکر دنتیجې اوخلاصې کوي : خلاصه داده چې سیبویه په مثل د احمر کې بعد التنکیر وصفیت اصلي معتبروي اودلیل دا وایي چې مانع دوصفیت

اصلي چې علميت وو ختم شو په تنکیر سره نو احمر غیر منصرف شو دوجې د وصفیت اصلي او وزن فعل څخه

د یو سوال جواب :

قَالَ فَلْتَكُنَا أَنْ لَا مَانِعَ مِنْ اخْتِبَارِ الْوَضِيعَةِ الْأَصْلِيَّةِ لَا بَاعِدَ عَلَى اخْتِبَارِهَا
که ته سوال وکړي چې لکه څنګه مانع نشته اعتبار د وصفیت اصليه نه نو باعث هم نشته په اعتبار دهغي باندې
أَيْضاً فَلَمْ إِعْتَبَرْهَا وَ ذَهَبَ إِلَى مَا هُوَ خِلَافُ الْأَصْلِ أَخْفَى مَنَعُ الضَّرْبِ
همدارنگې نو بیا ولې معتبر کړې شواو ذهاب وکړې شوهغه څه ته چې هغه خلاف اصل دي يعنې غیر منصرف ته
فَلَمَّا الْبَاحِثُ عَلَى اخْتِبَارِهَا امْتِنَاعُ اسْوَدَ وَ أَرْقَمَ مَعَ زَوَالِ الْوَضِيعَةِ عَنْهَا
جواب کې ويل شوي دي باعث په معتبرولو دهغي کې امتناع د اسوداوارقم ده سره د زوال د وصفیت ددوي نه
جُنُكَيْلٍ وَ فِيهِ بَحْثٌ لِأَنَّ الْوَضِيعَةَ لَمْ تَكُنْ عَنْهَا بِالْكَلِيَّةِ بَلْ كَيْ بَاقِي
په دغه وخت کې اوبه دې کې بحث شته ځکه چې وصفیت نه دي زائله شوي ددوي نه بالکليه بلکې پاتې دي
فِيهَا هَاتِيئَةَ مِنَ الْوَضِيعَةِ لِأَنَّ الْأَسْوَدَ إِسْمٌ لِلْعَمَلِ السَّوَادِ وَ الْأَرْقَمَ إِسْمٌ
په دې دوو کې يو شائبه د وصفیت اصلي نه ځکه چې اسودد انوم دي دپاره د تک تور مار او ارقم نوم دي دپاره د
لِلْعَمَلِ أَلْفِي فِيهَا يَسَاوُ وَ يَبَاشُ وَ فِيهَا هَمَّةٌ مِنَ الْوَضِيعَةِ فَلَا يَلُومُ مِنْ
هغه مار چې په هغي کې سپين والی او توروالي وي او په دې دواړو کې بوي د وصفیت شته پس نه لزميرې په
اخْتِبَارِ الْوَضِيعَةِ فِيهَا اخْتِبَارُهَا فِي أَحْمَرَ بَعْدَ التَّنْكِيرِ لِأَنَّهَا قَدْ زَالَتْ
معتبرولو د وصفیت نه په دې دواړو کې معتبرول د وصفیت په احمر کې وروستو د تنکیر نه ځکه چې زائله شوي
بِالْكَلِمَةِ وَ أَمَّا الْخَفْضُ فَلَذَهَبَ إِلَى آلَةٍ مُلْصِقَةٍ قَالَنَ الْوَضِيعَةُ
دي په دې کې وصفیت بالکليه هرچې اخفش دي نو ذهاب يې کړي دي ته چې دامنصرف دي ځکه چې وصفیت
قَدْ زَالَتْ بِالْعَلِيَّةِ وَ الْعَلِيَّةُ بِالتَّنْكِيرِ وَ الْأَوَّلُ لَا يُغَيِّرُ مِنَ حَيَرِ حُرُوفِهِ فَلَمْ يَبْقَ
زائله شوي دي په علميت سره او علميت په تنکیر سره او زائل نه معتبريرې په غير د ضرورت نه پس پاتې نه شو
فِيهِ إِلَّا سَبَبٌ وَاحِدٌ هُوَ وَ زُنَ الْهَفْلِ وَالْكَفِ وَالنُّونَ وَ هَذَا الْقَوْلُ أَكْثَرُ وَ لَمَّا اخْتَبَرَ سَبَبَهُ
په دې کې يو سبب چې هغه وزن فعل او الف او نون دي نو دا قول ډير مناسب دي نو کله چې معتبر کړو سببونه
الْوَضِيفِ الْأَوَّلِيَّ بَعْدَ التَّنْكِيرِ وَ إِنْ كَانَ زَالِلاً لَوَمَةُ يُغَيِّرُ فِي حَالِ الْعَلِيَّةِ أَيْضاً
وصف اصلي وروستو د تنکیر نه اگر که هغه زائله ولول شو په ده چې معتبر يې کړي په حال د علميت کې هم
كُنْتُغَيَّرَ لَعَمْرُؤُا حَالَهُ مِنَ الضَّرْبِ لِلْوَضِيفِ الْأَصْلِيِّ وَ الْعَلِيَّةِ.
پس غير منصرف وگرځيدلکه حاتم دمنصرف کيدونه دوجې دوصف اصلي نه او علميت نه.

خلاصه د متن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د یو سوال جواب کوي:

اغراض د جامی: فان قلت: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې مانع دا اعتبار دوصفیت اصلیه څخه موجود نه وو نو باعث په معتبرولو دوصفیت څه دي سره ددې نه چې غیر منصرف والې خلاف الاصل دي.

قیل: په دې عبارت سره شارح جواب ورکوي:

جواب: وصفیت اصلیه یې ځکه معتبر کړو چې اوسو او ارقم دا بعد التنکیر هم غیر منصرف دي دوجې دوصفیت اصلي نه چې کوم زائل شوې وو اودوجې دوزن فعل څخه نو مونږ احمـر هم پرې قیاس کړو.

وفیه بحث: په دې عبارت سره شارح ذکر د رد کوي: خلاصه د رد داده چې احمـر مقیس دي او اوسو او ارقم دامقیس علیه دي او علت جامعۀ اعتبار دوصفیت اصلیه دي نو قیاس داحمر په اوسو او ارقم قیاس مع الفارق دي ځکه احمـر څخه صفت اصلیه بالکلیه ختم شوې دي او په اوسو او ارقم کې یې څه شائبه نشته ځکه اوسو تور مارتـه وایي او ارقم برگ مارتـه وایي نو لهـذا قیاس د احمـر په اوسو او ارقم باندې صحیح نه دي.

واما الاخفش: په دې عبارت سره شارح بیان د مذهب داخفش کوي: امام اخفش وایي چې احمـر وغیره به منصرف وي بعد التنکیر ځکه وصفیت زائله شو په علمیت سره او علمیت زائله شو په تنکیر سره اوزائل څیزنه شي معتبر کیدي په غیر دضرورت نه نو ضرورت ورته نشته نو احمـر وغیره چې سکوان دي په سبب واحده سره پاتې شو چې یو په کې وزن فعل اوبل په کې الف نون مزیدتان دي نو فیـنـصرف.

وهذا القول اظهر: په دې عبارت سره شارح ماهو الراجح قول ذکر کوي: دامام اخفش قول دا ظاهر دي ددریو وجهو نه: اول داچې دامذهب موافق دي دقاعدي سره چې العلم اذا لکر مرک، دوهم دا چې په مذهب دسیبویه باندې مخکې اعتراض وارد شو چې باعث په معتبر کولو دوصفیت اصله باندې څه شی دي، دریم داچې بل اعتراض هم پرې واردېږي د ولايلازم سره.

ولما اعتد سببويه: سببویه صفت اصلیه معتبر کړي اگر چې زائل شوي نو په دې باندې یو سوال راځي:

سوال : خاتم دادیو سړي نوم دي یو په کې وصفیت اصلیه دي او بل علمیت نو په احمر کې وصفیت اصلیه زائله شوې وو او یو محال شی وو او تافرض کړې و نو همدارنگې په باب د خاتم کې هم یو علمیت دي او بل په کې وصف اصلي معتبر کړه .

فَأَجَابَ عَنْهُ الْمُصَنِّفُ بِقَوْلِهِ وَلَا يَلْزِمُهُ أَيْ يُمْكِنُ لَهُ مِنْ اخْتِبَارِ
نو جواب ورکړو ددې نه مصنف په دې قول سره چې نه لازميږي دده نه یعنې نه لازميږي د سپړنه په اعتبار .
الْوُضُوءِ الْأَصْلِيَّةِ بَعْدَ التَّنَكُّهِ فِي مِثْلِ أَحَمَرٍ عَلَمًا تَابَ خَاتَمٌ أَيْ كُلُّ عَلَمٍ كَانَ فِي الْأَصْلِ
وصفیت اصلي لره پس د تنکیر نه په مثل د احمر کې چې علم وي باب د خاتم یعنې هر هغه علم چې دې په اصل
وَصَلَا مَعَ بَقَاءِ الْعَلَمِيَّةِ بِأَنْ إِخْتَلَفَ فِيهِ أَحْمَرُ الْأَصْلِيَّةِ وَ حَكْمُهُ
کې وصف سره د بقاء د علمیت نه په داسې شان چې معتبر شي په هغې کې هم وصفیت اصلي او حکم وکړې شي
وَيَتَلَعَّ سَوْدُوهُ لِلْعَلَمِيَّةِ وَ الْوُضُوءِ الْأَصْلِيَّةِ لَمَّا تَلَوُّهُ فِي تَابٍ خَاتَمٌ عَلَى تَقْدِيرِ مَلْعُو
په منع صرف د هغې دوجې د علمیت او د وصفیت اصلي نه ځکه چې لازم به شي په باب د خاتم په تقدیر د منع
مِنَ الْعَرَبِ مِنْ اخْتِبَارِ الْمُتَضَادِّينِ لِيُخَيَّرَ الْوُضُوءُ وَ الْعَلَمِيَّةُ لِأَنَّ الْعَلَمَ لِلْمُحْضَرِّ وَ الْوُضُوءَ
صرف باندې په اعتبار د متضادینو یعنې وصفیت او علمیت ځکه چې علم د پاره د تخصیص وي او وصف
لِلْمُحْضَرِّ فِي حُكْمٍ وَاجِبٍ وَ هُوَ مَلْعٌ سَوْدُ لَفْظٍ وَاجِبٍ
دپاره د تعمیم وي نو لازم به شي اعتبار د متضادینو په حکم واحده کې چې هغه منع صرف د لفظ واحده دي په
بِخِلَافِ مَا إِذَا اخْتَلَفَتْ الْوُضُوءُ الْأَصْلِيَّةُ مَعَ سَبَبٍ آخَرَ كَمَا فِي أَسْوَدَ وَ أَرْقَمَ .
خلاف دهغه چې معتبر شي وصفیت اصلیه سره د سبب آخر نه لکه په اسود او ارقم کې .

خلاصه دهتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه جواب ورکوي :

اغراض د جامي : ولا يلزمه ای سپړنه : په دې عبارت سره شارح د سوال جواب ذکر کوي :

جواب : خلاصه د جواب داده چې دا سوال نه واردیږي ځکه که په خاتم کې علمیت سره وصف اصلي هم معتبر کړي نو لازم به شي اعتبار د متضادینو په حکم واحده کې چې غیر منصرف والې دي .

باب خاتم ای کل علم : په دې عبارت سره شارح بیان د خاتم کوي چې د خاتم نه مراد هر هغه علم دي چې په اصل کې وصف وي سره د بقاء د علمیت نه .

بان اعتبار فیه : په دې عبارت سره حاصل د سوال ذکر کوي : چې حاصل د سوال دادې چې په خاتم کې دې وصف اصلي معتبر کړې شي او حکم وکړې شي په منع صرف والي ددې باندې

دوچې د علمیت او وصف اصلي نه.

يعني الوصفية والعلمية: په دې عبارت سره شارح تعین د متضادینو کوي چې هغه متضادین وصفیت او علمیت دي او بل دلیل د تضاد ذکر کوي او دلیل د تضاد هغه دا چې په علم کې خصوصیت وي او په وصف کې خصوصیت نه وي.

في حکم واحد: په دې عبارت سره شارح تعین د حکم کوي چې حکم واحد هغه منع صرف والي دي په لفظ واحد کې.

د یو سوال جواب:

فَإِنَّ فُلْكَ التَّضَادَّ إِنَّمَا هُوَ بَيْنَ الْوُضُفِيَّةِ الْحَقَّقَةِ وَالْعِلْمِيَّةِ لَا بَيْنَ الْوُضُفِيَّةِ الْأَصْلِيَّةِ الْأَوَّلَةِ وَ
که ته سوال وکړي چې تضاد په مینځ د وصفیت متحققه او علمیت کې دي نه په مینځ د وصفیت اصلیه زانله او
الْعِلْمِيَّةِ فَلَكَ اخْتِلَافُ الْوُضُفِيَّةِ الْأَصْلِيَّةِ وَالْعِلْمِيَّةِ فِي مَلْعِ صَوْبٍ مِثْلَ حَاكِمٍ لَا
علمیه کې نو که چیرته معتبر کړې شي وصفیت اصلیه او علمیت په غیر د منع صرف کې په مثل د حاکم کې نه
يَلْزِمُ اجْتِمَاعُ الْمُتَضَادِّينِ قُلْنَا تَقْدِيرُهُ أَحَدُ الْقِيَمَتَيْنِ بَعْدَ زَوَالِهِ مَعَ هَبْنِ آخَرَ فِي حُكْمٍ وَاحِدٍ
لزمېږي اجتماع د متضادینو مونږو او یو چې تقدیر د یو د ضدینو پس د زوال ددې نه سره د ضد آخر لري حکم واحد
وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ قِيَمَتَيْ اجْتِمَاعِ الْمُتَضَادِّينِ لِكَيْتَهُ هَبْنِ يَوْ قَاعِيَّتَاهُمَا مَعًا
اگر که نه وي د قبیلې د اجتماع د متضادینو لکه د امشابه دي د متضادینو سره پس معتبرول ددې دواړو یوځای
حَسْبُ مُسْتَحْسِنٍ.
امر غیر مستحسن دي.

خلاصه د هتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه د یو سوال جواب ورکوي.

اغراض د جامی: فان قلت: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: تضاد خو په وصفیت او علمیت کې په هغه وخت کې وي چې وصفیت خو متحقق وي نو وصفیت خو زانله دي صرف اعتبار یې وکړه.

قلنا: شارح په قلنا سره جواب ورکوي:

جواب: فرض کول د یو د متضادینو د ضد آخر سره پس د زوال نه داپه حکم د واحد کې دي

اوس دا اگر که د قبیلې د اجتماع د ضدینو څخه نه دي لیکن مشابه دي د اجتماع د ضدینو سره او اعتبار د ضدینو معاً دا غیر مستحسن دي.

دلته یو سوال راځي:

سوال: یو فعل چې کله مقید وي په یو قید سره نو کله چې نفی داخله شي په دغه فعل نو نفی به متوجه وي قید ته نه مقید ته نو دلته يلزم فعل دي مقید دي په لما يلزم سره اونفې پرې داخله شوې نو اوس به دانفې متوجه وي لما يلزم قید ته نو معنی داشوه چې سوال نه وارديږي په باب دخاتم باندې دوجې داعتبار دمتضادینو څخه بلکه دبل څه دوجې څخه وارديږي اوحالاتکه بالکل په خاتم سوال نه وارديږي.

جواب: دا قاعده اکثریه ده کلیه نه ده.

د غیر منصرف باب کله مجرور کیږي؟

وَجَمِيعُ الْبَابِ أَنَّ بَابَ هَذِهِ الْمُتَصْرِفِ بِاللَّامِ أَنَّ بِدُخُولِ لَامِ التَّنْوِينِ عَلَيْهِ أَوْ بِالْإِخَافَةِ
اوتول باب یعنی ټول باب د غیر منصرف په لام سره یعنی په دخول دلام تعریفې سره پردي اویا په اضافت سره
أَنَّ إِخَافَتَهُ أَنَّ هَذِهِ يَنْجُزُ أَنَّ يَصْنَعُ مَجْرُورًا بِالْكَسْرِ أَنَّ بِدُخُولِ الْكَسْرِ
یعنی اضافت ددې یعنی غیر ددې نه جرور کوي یعنی گرځي مجرور په کسري سره یعنی په صورت د کسري سره
لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا وَ إِنَّمَا لَمْ يَكُنْ بِقَوْلِهِ يَنْجُزُ لِأَنَّ الْإِلْحَاقَ قَدْ كُنَ بِالْفَتْحِ وَلَا
لفظاً او تقدیراً او اکتفا یې ونه کړه په دې قول سره چې جرور کوي ځکه چې جرور کول کله وي په فتحې سره اونه
بِأَنَّ يَكُونُ يَنْكَبِرُ لِأَنَّ الْكَسْرَ يُطْلَقُ عَلَى الْحَرَكَاتِ الْيَتَامَاةِ أَيْضًا وَ لِلنَّحْوِ
په دې قول سره چې کسره ورکوي ځکه چې اطلاق د کسري راځي په حرکات بنانیو سره همدارنگې او شته نحویانو
خِلَافَ فِي أَنَّ هَذَا الْإِسْمَ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ مُنْصَرِفٌ أَوْ هَذِهِ مُنْصَرِفٌ فَيَنْهَضُ مَنْ ذَهَبَ إِلَى أَنَّهُ
دپاره اختلاف چې داسم په دې حالت کې منصرف دي اویا غیر منصرف دي نو بعضو ذهاب کړي دي ته چې دا
مُنْصَرِفٌ مُطْلَقًا لِأَنَّ عَدَمَ الْإِصْرَافِ إِنَّمَا كَانَ لِشَبَابَةِ الْفِعْلِ فَلَمَّا صَحَّتْ
منصرف دي مطلقاً ځکه چې عدم انصراف دهغې وودو چې د مشابهت ددې نه دفعل سره هر کله چې ضعیف شو
هَذِهِ الشَّبَابَةُ بِدُخُولِ مَا هُوَ مِنْ خَوَاضِ الْإِسْمِ أَخْفَى الْأَلَامَ أَوْ الْإِخَافَةَ فَوَيْتَ جِهَهُ الْإِسْمِيَّةَ
دغه مشابهت په دخول دهغه څه سره چې هغه خواص دي داسم یعنی الفلام او اضافت نو قوی شولطرف د اسمیت
فَوَجَعَ إِلَى أَصْلِهِ الَّذِي هُوَ الصَّرْفُ فَدَخَلَ الْكَسْرُ دُونَ التَّنْوِينِ لِأَنَّهُ لَا يَجْمَعُ
پس راجع شو خپل اصل ته چې هغه منصرف دي داخلېږي په هغې باندې کسره نه تنوین ځکه چې تنوین نه جمع
مَعَ اللَّامِ وَ الْإِخَافَةِ وَ مِنْهُمْ مَنْ ذَهَبَ إِلَى أَنَّهُ هَذِهِ مُنْصَرِفٌ مُطْلَقًا وَ الْمَنْعُ مِنَ هَذِهِ الْمُتَصْرِفِ
کیږي د الفلام او اضافت سره او بعضو ذهاب کړي دي ته چې دا غیر منصرف دي مطلقاً او ممنوع د غیر منصرف
بِالْإِخَافَةِ هُوَ التَّنْوِينُ وَ سُقُوطُ الْكَسْرِ إِنَّمَا هُوَ بِكِبَرِيَّةِ التَّنْوِينِ وَ حَيْثُ صَحَّتْ مُشَابَهَتُهُ لِلْفِعْلِ
نه په اضافت کې هغه تنوین دي اوسقوط د کسري ووتایع د تنوین او کله چې ضعیف شو مشابهت یې دفعل سره

لَمْ يُؤْخَرْ إِلَّا فِي سُقُوطِ التَّنْزِيلِ دُونَ تَأْيِيدِهِ الَّذِي هُوَ الْكُسْرُ فَعَادَ الْكُسْرُ إِلَى حَالِهِ
تأثيرې ونه كړو مگر په سقوط د تنوين كې نه په تابع كې چې هغه كسره ده پس راوېس شوه كسره خپل حالت ته
سُقُوطِ التَّنْزِيلِ لِامْتِنَاعِهِ مِنَ الضَّرْفِ.
اوسافط شو تنوين خكه چې هغه منع وه د منصرف نه.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب كافيې دا بيانوي چې باب د منصرف كله مجرور

كېږي.

اغراض دجامي: اې باب: په دې عبارت سره شارح يو تعين دالف لام كوي چې په الهاب كې

الف لام عهدې دي معهود په دې سره ټول باب دغير منصرف دي او بل غرض دا چې باب مجرور دي چې تفسير شي د الهاب دپاره خكه اعراب دمفسر اومفسر منه يو وي او باب مرفوع دي اومستقله جمله ده.

بالام اې پدخول لام التعريف: په دې عبارت سره شارح تعين دالف لام كوي كوي چې په بالام كې الف لام عهدې وي مراد ترې نه لام تعريفې دي، او په دې عبارت باندې د يو سوال جواب هم وركوي:

سوال: ته وايي چې ټول باب دغير منصرف په لام سره منصرف گرځي نو په دنيا د خداى كې خو غير منصرف بالكل پاتې نه شو.

جواب: مراد دلام نه وجود دلام نه دي بلكه دخول دلام ترې نه مراد دي.

اې اضافته الى غيره: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: ته وايي چې په اضافت سره غير منصرف، منصرف گرځي زه به درته وښاتم اضافت يه وي او غير منصرف به نه وي منصرف شوې لكه مروت بهلام احمد.

جواب: مراد د اضافت نه مضاف دي چې دغير منصرف اضافت به بل چاته شوې وي نه اضافت دغير ده ته لكه مروت باحمد كم.

اې بصورة الكسر: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب وركوي:

سوال: ته وايي چې غير منصرف په دخول دالف لام او اضافت سره پدجر بالكسر زه به درته وښاتم دخول الف لام او اضافت به نه وي او كسره به راغلې وي لكه مروت باحمد دلته په احمد حكماً كسره راغلې ده خكه حالت نصبي تابع دجري وي په غير منصرف كې.

جواب: مراد د کسرې نه کسره لفظي یا تقديري ده نه حکمي کسره.

واشمال میکنف په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: بناء دمتونو په اختصار وي داسې به دې ویلې وي چې وجميع الباب باللام او الاضافة ينجر ، بالكسر به دې نه ویلې.

جواب: ينجر ما ځكه ونه ويل چې جر كله په فتحې سره هم راځي.

ولا بان يقول: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې د ينجر سره هغه نقصان لارمیده نو حرف ينکسر به دې ویلې وي.

جواب: ينکسر مو ځكه ونه ويل چې د کسرې اطلاق په حرکاتو بنائيو سره هم کيږي نو خلکو به داتوهم کولو چې وجميع الباب باللام او الاضافة يصيد مبيها ، او حالانکه خبره خو داسې نه ده.

وللنحاة خلاف: په دې عبارت سره شارح د یو سوال جواب ورکوي:

سوال: ينجر او ينکسر دواړه به دې نه ویلې ينصرف به دې ویلې وي.

جواب: ينصرف مو ځكه ونه ويل چې په انصراف او عدم انصراف کې يې اختلاف دي پس د دخول دلام نه او داضافت نه او په مجرور گرځيدلو کې په کسرې سره په دې کې اتفاق دي.

و مِنْهُمْ مَنْ ذَهَبَ إِلَى أَنَّ الْوَلَكَيْنِ كَانَتَا بَابَيْنَيْنِ مَعَ اللَّامِ أَوْ الْإِضَافَةِ كَانَ الْإِسْمُ هُنَا مُنْصَرِفٍ وَ إِنَّ
اوبعضو ذهاب کړې دې ته چې هغه علتونه اگرکه وي باقي سره دلام او اضافت نه وي به اسم غیر منصرف اگرکه
وَالْتَا مَعًا أَوْ زَالَتْ أَحَدُهُمَا كَانَ مُنْصَرِفًا وَ بَيَّانُ ذَلِكَ أَنَّ الْعَلِيَّةَ تَزُولُ بِاللَّامِ وَ
زائله شوي وي یوځای یا زائله وي یو ددې نه وي به اسم منصرف بیان یې دادې چې علمیت زائله کیږي په لام او
الِضَافَةِ كَانَ فَإِنَّ كَانَتِ الْعَلِيَّةُ هُوَ مَا لِلْسَّبَبِ الْآخَرِ زَالَتَا مَعًا كَمَا فِي إِبْرَاهِيمَ وَ إِنَّ
اضافت سره پس که شي چیرته علمیت شرط د پاره د سبب آخر نو زائله به شي یوځای لکه په ابراهیم کې او که
لَمْ تَكُنْ هُوَ مَا كَمَا فِي أَحْمَدَ زَالَتْ أَحَدُهُمَا وَ إِنَّ لَمْ تَكُنْ هُوَ مَا عَلَى الْعَلِيَّةِ كَمَا فِي أَحْمَدَ
چیرته نه وو شرط لکه په احمد کې نو زائله کیږي یو ددې دواړو نه او که چیرته نه وو هلته علمیت لکه په احمد کې
بَيَّانُ الْوَلَكَيْنِ عَلَى خَالِهِمَا وَ هَذَا الْقَوْلُ أَلَسْبَ بَيَّا هُوَ
نوباقی پاتې کیږي دواړه علتونه په خپل حال اوداقول ډیر مناسب دي دهغه څه نه چې تعریف کړي په هغې سره
الْمُسْ هُنَا الْمُنْصَرِفِ.
مصنف د غیر منصرف.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب کافیه بیان دا اختلاف کوي:

اغراض دجامي: فمنهم من ذهب: په دې عبارت سره شارح بیان دا اختلاف کوي: اختلاف په دې کې دي چې غیر منصرف په دخول دلام او اضافت سره منصرف گرځي او که نه په دې کې درې مذاهب دي:

اول مذهب: دوي وايي چې دغه غیر منصرف منصرف گرځي مطلقاً دامعنی چې علتین په کې پس ددخول دالف لام نه موجود وي او که نه او همدارنگه پس داضافت نه او دلیل دا وايي چې دا غیر منصرف وو دوجې دمشابهت دفعل نه اوس چې په ده خواص داسم راغلل نو مشابهت يې دفعل سره ضعیف شو نو جهت داسمیت په کې قوي شو نو اوس به يې رجوع کيږي اصل خپل ته چې انصراف دي.

فدخله الکسر دون التثوين: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې ته وايي منصرف گرځي نو کسره پرې راغله تنوين پرې ولې نه راځي؟

جواب: دتنوين ذاتا دالف لام او اضافت سره تضاد دي ځکه الف لام راځي دپاره دتعريف او تنوين راځي دپاره دتنکیر او اضافت راځي دپاره داتصال او تنوين راځي دپاره دانقطاع. **دوهم مذهب:** دوي وايي چې غیر منصرف به پس ددخول دالف لام نه او اضافت نه مطلقاً غیر منصرف وي.

والبنوع من غیر المنصرف: په دې عبارت سره شارح د يو سوال جواب ورکوي:

سوال: چې غیر منصرف شو نو کسره پرې ولې راځي؟

جواب: ممنوع په غیر منصرف باندې اصالتاً تنوين وو او کسره دتبعیت دتنوين نه پس منع شو ځکه تنوين خاصه داسم وه نو کسره هم خاصه داسم ده نو چې مشابهت يې دفعل سره ضعیف شو نو کسره چې تابع ده داپرې راتلې شي او مؤثر شو علتین صرف په سقوط دتنوين کې

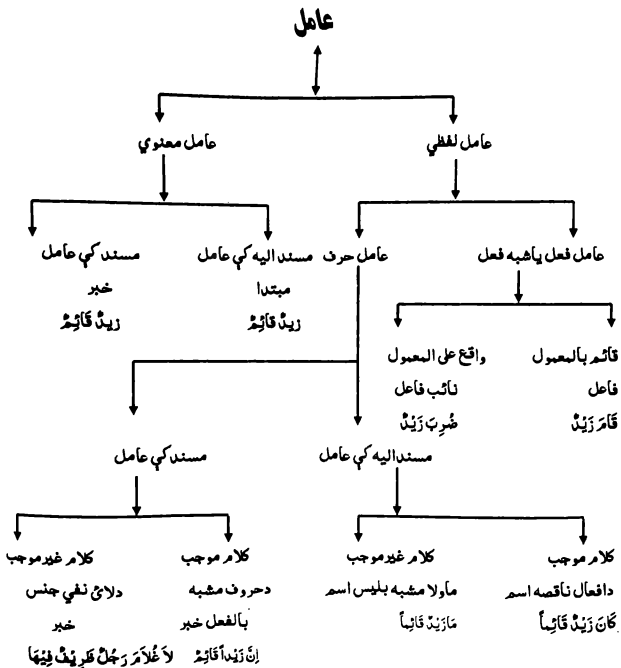
فمنهم من ذهب: په دې عبارت سره شارح دریم مذهب بیانوي: چې مونږ به گورو که علتین په کې موجود وو سره دلام او اضافت نه نو اسم به غیر منصرف وي او که نه کې نه نو موجود نو اسم به منصرف وي.

وېيان ذلک : په دې عبارت سره شارح يوه قاعده کليه بيانوي : قاعده بناء ده په دې خبره چې مونږ به دا څرنگه معلوموو چې علتين په کې يو پاتې دي يا يو هم نشته او يا دواړه شته . نو قاعده داده چې علميت د سبب آخر د پاره شرط وي نو اسم به منصرف گرځي په دخول دالف لام او اضافت سره ځکه علميت به هم ختم شي او مشروط به هم اسم به بلا سببه پاتې شي لکه ابراهيم او که چيرته علميت سبب وو نو اسم به هل سبب واحد پاتې شي نو منصرف به شي . او که په دغه اسم کې علميت نه وو نو علتان به دواړه باقي وي لکه په احرر کې يو وصفيت دي اوبل وزن فعل دي نو دغه اسم به غير منصرف وي .

وهذا القول انساب : په دې عبارت سره شارح بيان د ماهو الراجح کوي چې دا آخري مذهب راجح دي ځکه چې مصنف رَحْمَةُ اللهِ هُم دغير منصرف دتعريف کړي چې مافيه علتان .

د مرفوعاتو نقشه : المرفوعات :

(١) فاعل

(٢) مفعول مالم يسم فاعله

(٣) مبتدا

(٤) خبر

(٥) خبر دان

(٦) اسم دماولا

(٧) اسم دکان

(٨) خبر دلای نقي جنس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ الْمَرْفُوعَاتُ ﴾ :

د مرفوعاتو تعريف :

الْمَرْفُوعَاتُ جُمُوعُ الْمَرْفُوعِ لَا الْمَرْفُوعَةُ لِأَنَّ مَوْضُوعَهُ الْإِسْمُ وَ هُوَ مُدَكَّرٌ لَا يَخُولُ وَ يَجْمَعُ
المرفوعات د المرفوع جمع ده نه د المرفوعة خكه چې د مرفوع موصوف اسم دي او هغه مذكر غير ذوى العقول دي او جمع
هَذَا الْجُمُوعُ مُدَكَّرٌ وَ صِفَةُ الْمُدَكَّرِ الَّذِي لَا يَخُولُ كَالصَّافِيَّاتِ لِلدُّكُورِ مِنَ الْخَيْلِ وَ جَمَالٍ صِبْغَاتٍ أَيْ خَطَمَاتٍ
كبري دامد كره غير عاقل هميشه د الف او تا سر د لكه صافنات دمذكر آسونو دپاره او جمال سجلات يعنى مضبوط او بيان
وَ كَالْأَتَامِرِ الْخَالِيَّاتِ هُوَ أَيْ الْمَرْفُوعِ النَّدَاءُ عَلَيْهِ الْمَرْفُوعَاتُ لِأَنَّ التَّعْرِيفَ إِنَّمَا يَكُونُ لِلْمَاهِيَةِ لَا
اولكه ايام خاليات او د امر فوع چې په كوم باندې مرفوعات دللت كوي خكه چې تعريف د ماهيت دپاره وي نه د
لِلْأَفْرَادِ مَا اشْتَمَلَ عَلَى إِشْرَافٍ اشْتَمَلَ عَلَى عِلْمِ الْفَاعِلِيَّةِ أَيْ عِلَامَةِ كَوْنِ الْإِسْمِ فَاعِلًا وَ
افرادو دپاره هغه دي چې مشتمل وي په علامت د فاعل باندې يعنى د اسم د فاعل كيدو په علامت باندې او
وَ مِنَ الصَّنَةِ وَ الْوَادِ وَ الْأَيْفِ وَ الْمُرَادِ بِالْإِشْرَافِ عَلَيْهِمَا أَنْ يَكُونَ مَوْضُوعًا
علامت هغه ضمه، واو الف دي او مراد د اشتغال د اسم نه په علامت د فاعليت باندې دادي چې اسم دي علامت ته
بِهَا لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا أَوْ مَحَلًّا وَلَا هَكَذَا إِنَّ الْإِسْمَ مَوْضُوعٌ بِالْوَفْعِ الْمَحَلِّ إِذْ مَعْنَى الْوَفْعِ الْمَحَلِّ أَنَّهُ
موصوف وي لفظاً يا تقديرأ يا محلاً او هه شك نشته چې اسم رفع محلي سره موصوف وي خكه چې درفع
فِي مَحَلِّ كَوْنٍ كَانَ كَتَبُهُ مُعَرَّبٌ لَكَانَ مَرْفُوعًا لَفْظًا أَوْ
محلى معنى داده چې اسم په يوداسي محل كي وي چې كه چيرته په دي خاي اسم معرب وي نودا به لفظاً يا
تَقْدِيرًا كَيْفَ يَخْتَصُّ الْوَفْعُ بِأَعْدَادِ الْوَفْعِ الْمَحَلِّ وَ هُوَ يَبْحَثُ مَثَلًا عَنْ أَحْوَالِ الْفَاعِلِ
تقديرأ مرفوع وي نورفع درفع محلي سره څنگه خاص كيدى شي لكه مصنف مثلاً د فاعل د احوالونه بحث كوي
إِذَا كَانَ مُضْمَرًا مُتَّصِلًا كَمَا سَيَبَيِّنُ.
په هغه وخت كي چې ضمير متصل وي زړ ده چې ددي بيان به راشي

د مثنى خلاصه : هو ما اشتمل على علم الفاعلية : د علم نحوې د مبادياتو او مقدماتو نه د فارغيدو

نه پس علامه ابن حاجب رَحِمَهُ اللَّهُ د اسم مرفوع تعريف كوي چې مرفوع هغه اسم دي چې د فاعليت په علامت مشتمل وي .

اغراض جامي : عام طور باندې چې كله شارح شرحه ليكي نو ددي څلور اهم اغرض كيدي

شي: (۱) وضاحت دمتن، د ماتن عبارت مجمل وي شارح د اجمال وضاحت کوي. (۲) دفع د سوال مقدر چې په متن باندې کوم اعتراض کيږي شارح د دې اعتراض مقدر په خپله شرحه کې جواب ورکوي. (۳) ماتن په متن کې کوم قاعده کليه بيان کړي وي چې دهغه قاعدې څه شرائط او قيودات وي او ماتن نه وي ذکر کړي نو شارح د اقيودات او شرائط په خپله شرحه کې ذکر کوي. (۴) شارح کله په خپله د ماتن په متن باندې اعتراض کوي، او د دې نه غير نور اغراض هم کيږي شي ليکن اکثر دا څلور اغراض وي.

اوس شارح د هر عبارت نه مخکې غرض بيانوي چې په هغې سره د شارح د عبارت مفهوم په يادولو کې آساني وي دې ته په اصطلاح کې عبارت تقطيع او يا د شارح اغراض وايي، نو د جمع المرفوع نه تر کالايام الخاليات پورې د يو سوال مقدر جواب دی، ای المرفوع سره دفع دخل مقدر اولان التعريف انما يکون للماهية لالا افراد کې د يو سوال مقدر جواب دی، ای اسم اشتعل د دوه مقدر سوالونو جواب دی، علامه کون الاسم فاعلاً هم د يو سوال مقدر جواب دی، وهي الضمة والواو والالف کې د فاعليت د علامت مصداق بيانوي، والمراد باهتمام نه دراتلونکې متن اداکان مضمر امتصلاً کما سيحی پورې د يو سوال مقدر جواب دی.

سوال: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د مرفوعاتو بحث په منصوباتو او مجروراتو په بحث باندې ولې مقدم کړو؟

اول جواب: ځکه چې مرفوعات اصل دی په نسبت سره منصوباتو او مجروراتو ته، ځکه چې دا مرفوعات عمده في الکلام وي يعنې په فاعل او مبتداء باندې مشتمل کيږي او منصوبات او مجرورات فرع دی او اصل په فرع باندې مقدم وي.

دوهم جواب: د دې وجې نه چې دا په حرکت قويه يعنې په ضمه باندې مشتمل دی.

ترکيب د مرفوعات: دا مرفوع، منصوب، مجرور او ساکن په څلورو طريقو سره ويلي شي:

- (۱) ساکن: په دې بناء چې دا د باب او د فصل په شان يو عنوان دی او په دې هيڅ اعراب نشته لا محل لها من الاعراب لکه اسماء معدوده، زيد، عمرو، بکر وغيره. (۲) مرفوع ويلو په صورت کې دري ترکيبونه کيږي شي: (۱) دا خبر دی د مبتداء محذوف د هغه، دا په اصل کې وو: هله المرفوعات. (۲) دا مبتداء ده او د دې خبر محذوف دی دا په اصل کې وو: المرفوعات هله. (۳) دا مبتداء ده او د دې خبر: هو ما اشتعل الخ دی. (۳) د منصوب ويلو په صورت کې به دا

مفعول وي د اَقْرَأُ يا خُذْ يعنی اقر المرفوعات يا خُذ المرفوعات . (۴) د مجرور ویلویه صورت کې به دا مضاف الیه وي ددې مضاف بحث محذوف دی داپه اصل کې وو : هذا بحث المرفوعات .

جمع المرفوع : په دې عبارت سره شارح د جامي غرض ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مرفوعات دچا جمع ده ؟ د المرفوع يا د المرفوعة ؟ اودا دواپه احسب . . . . .

اول احتمال ددې وجې نه صحيح نه دي چې المرفوع مذکړ دی نو ددې جمع مرفوعون په کارېدو . مرفوعات ، او دوهم احتمال داچې دا ددې وجې نه صحيح نه دي چې مرفوعات صيغه دصفت ده چې تقاضاکوي د موصوف او ددې موصوف الاسماء دي ځکه دلته داسم مرفوع بحث کېږي . نو تقدير د عبارت به داسې شي الاسماء المرفوعات او قاعده ده چې التصانف الجمع بالتجمع تقاضا کوي دالتصانف المفرد بالمفرد . ددې قاعدې په رڼا کې د المرفوعات مفرد صفت به جوړ شي د الاسماء مفرد نو عبارت به داسې شي الاسم المرفوعة نو په دې صورت کې موصوف (الاسم) او صفت (المرفوعة) په مينځ کې مطابقت پاتې نه شو ځکه چې موصوف (الاسم) مذکړ دی او صفت (المرفوعة) مؤنث دی حالانکه د موصوف او صفت په مينځ کې مطابقت ضروري دی

جواب : مرفوعات داد مرفوع جمع ده ، نه د مرفوعة او وجه ددې داده چې ددې موصوف الاسم دی اودا مذکړ دی نو صفت به هم مذکړ وي ددې دپاره چې د موصوف او صفت په مينځ کې مطابقت پاتې شي ، پاتې شو دا سوال چې بيا ددې جمع مرفوعات په الف او تاء سره ولې ده مرفوعون ولې نه ده ؟ نو ددې جواب دادې چې المرفوع د الاسم صفت دی او الاسم مذکړ غير عاقل دی او قاعده داده چې مذکړ غير عاقل صفت جمع په الف او تاء سره راتلې شي ، شارح د جامي رَحْمَةُ اللَّهِ ددې دري مثالونه بيان کړي دي : (۱) لکه صافن ، داد خيل (آس) صفت دی چې مذکړ غير عاقل دی او ددې جمع په الف او تاء سره صافنات راځي . (۲) اودويم مثال لکه سجن دا دجمل (اوبښ) صفت دی چې مذکړ غير عاقل دی نو ددې جمع په الف او تاء سره سجلات راځي . (۳) اودريم مثال لکه الغالي دَيُّوم (ورځ) صفت دی چې مذکړ غير عاقل دی نو ددې جمع په الف او تاء سره خاليات راځي ، همدارنگې المرفوع د الاسم صفت دی اودا مذکړ غير عاقل دی نو ددې جمع هم په الف او تاء سره راځي نو ددې وجې نه يې مرفوعات راوړو .

فائده : سبعل په کسري د سين او په فتحي د باء او په سکون د حاء سره دی ، په معنی د

مضبوط

ای ضعیف: ددې نه یې مقصد تفسیر دغیر مشهور په مشهور سره دي.

سوال: د مذکر غیر ذوی العقول جمع په الف او تاء (جمع مؤنث) سره ولې راځي په واو او نون سره ولې نه راځي؟

جواب: ځکه چې مؤنث هم ناقص العقل کیږي شي نو ناقص العقل دکیدو په وجه گویا چې په دوي کې عقل دښت برابر دی اوداپه منزله دغیر عاقل کې دي نو ددې مناسبت دوجې نه مذکر غیر ذوی العقول (چې په هغې کې عقل نه وي) ددې جمع هم په الف او تاء سره راتلی شي.

هوای المرفوع: الدال علیه المرفوعات: په دې عبارت سره شارح دجامي غرض دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د هُو ضمیر په مرجع کې دوه احتماله دي: (۱) یا به د هُو مرجع المرفوعات وي. (۲) اویابه المرفوع وي، او دا دواړه باطل دي: (۱) المرفوعات ددې وجې نه صحیح نه دی چې په دې کې دري اشکاله دي: (۱) دراجع اومرجع په مینځ کې مطابقت نشته ځکه چې هُو ضمیر دواحد دی او مرفوعات جمع ده. (۲) ضمیر مذکر دی اومرفوعات مؤنث دی. (۳) المرفوعات جمع ده او جمع په افرادو باندې دلالت کوي نو دافرادو تعریف لږمي شو، حالانکه تعریف دماهیت کیږي شي نه د افرادو، ضابطه او قاعده داده چې: التعریف للماهیة بالماهية، چې تعریف د ماهیت په ماهیت وي (۲) او المرفوع ددې وجې نه صحیح نه دی چې د مرجع ماقبل کې ذکر کول ضروري دي او دلته دمرفوع ذکر په ماقبل کې نشته، لهذا اهما قبل الذکر لزم راغې کوم چې جائز نه دي.

جواب: د هُو مرجع المرفوع دی پاتې شو داسوال چې په دې صورت کې اهما قبل الذکر لزم راځي کوم چې جائز نه دي، نو ددې جواب دادې چې دمرجع په ذکر کولو کې دوه صورتونه دي: (۱) کله مرجع صراحتاً مذکور وي. (۲) اوکله ضمناً، معنی اودلالة مذکور وي. دلته مرجع د المرفوع اگرچې صراحتاً مذکور نه ده لیکن دالمرفوعات په ضمن کې مذکور ده ځکه چې په هره جمع کې ددې مفرد مذکور او موجود وي او د مذکور مرجع ضمني طرف ته ضمیر راجع کول

صحيح دى لكه اغښلوأ هُوَ أَقْوَبُ لِلتَّقْوَى كې دضمير مرجع عدل دى چې د اغښلوأ په ضمن كې مذكور دى ځكه چې په هر مشتق كې مصدر موجود وي نو لهذا اضمار قبل الذكو والاخرابي به لازم رانه شي ځكه چې اضمار قبل الذكو پر هغه وخت كې لازم راځي چې كله مرجع نه صراحة مذكور وي اونه ضمناً. شارح د ملا جامي په الدال عليه المرفوعات سره دې ضمني مرجع طرف ته اشاره كوي.

لان التعريف: په دې سره شارح د جامي غرض او مقصد د يو سوال مقدر جواب وركول دي:

سوال: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د هُوَ په ځاى ښي ولې نه راوړو ددې دپاره چې ضمير المرفوعات طرف ته راجع شوي وي او دما قبل والا اعتراض به هم نه كيدو؟ يا د هُوَ ضمير مرجع المرفوعات ولي نه جوړول يا په مذكور كې تاويل كړي وي ددې دپاره چې په راجع او مرجع كې تذكير او تانيث مفرد تشبيه جمع په اعتبار سره عدم مطابقت اشكال ختم شوي وي او هُوَ ضمير المرفوعات په تاويل سره مذكور طرف ته راجع كيدو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دا دوه صورتونه ولې اختيار كړي؟

جواب: د جواب نه مخكې يو تمهيدي خبره ياده وساتي چې تعريف هميشه د ماهيت كيږي د افرادو نه كيږي، منلي شوي قاعده ده چې: التعريف للماهية بالماهية مثلاً چې كله مونږ د كلمې تعريف په لفظ د وضع الخ سره كوو نو مونږ د كلمې د ماهيت تعريف كوو د كلمې د افراد: اسم، فعل، حرف تعريف نه كوو، اوس د جواب حاصل دادې چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د المرفوعات مرجع جوړه نه كړه او مذكوره دواړه صورتونه يې اختيار نه كړو ځكه چې المرفوعات جمع ده او په جمع كې د افرادو لحاظ ساتلې شي، كه چيرته د ضمير مرجع المرفوعات جوړ شي نو تعريف د افرادو به وشي حالته كه ذكر شوي ضابطې او قاعدې لاندې تعريف د افرادو نه كيږي بلكې د ماهيت كيږي ددې وجې نه مرجع المرفوع (مفرد) يې جوړه كړه.

هو ما اشتمل: په دې سره صاحب د كافيې غرض د مرفوع تعريف كول دي چې مرفوع هغه اسم دي چې د فاعليت په علامت مشتمل وي.

اي اسم: په دې سره شارح د جامي مقصد دري مقدرو سوالونو جواب وركول دي:

اول سوال: د مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ په عبارت كې كلمه د ما په ظاهره د عموم دپاره ده او ددې نه شى مراد ده: 'لهذا د مرفوع تعريف د دخول دغير نه مانع نه دي ځكه چې دا دلېد په هغه دال باندې

صادق راځي کوم چې په ځمکه کې واقع دی ځکه چې د زید دال فاعلیت په علامت، د ضمی باندې مشتمل دی حالانکه صرف دال مرفوع نه شي ویلي بلکه زید مکمل مرفوع ویلي شي، همدارنگې د مرفوع تعریف په پوره جمله د جامې زید باندې صادق راغله ځکه چې پوره جمله یو شي دی چې مشتمل ده په علامت د فاعل باندې حالانکه پوره جمله مرفوع نه شي ویلي بلکه مرفوع صرف زید دی نو تعریف مانع پاتې نه شو.

دوهم سوال: د مرفوع تعریف په فعل مضارع باندې صادق راځي ځکه چې هغه هم یو شي دی چې په علامت د فاعلیت باندې مشتمل دي حالانکه دې ته مرفوع نشي ویلي

دریم سوال: هُو مبتداء دي او ما اشتهل موصول صله یوځای شو نو خبر شو او موصول معرفه وي نو قاعده داده چې کله مبتداء او خبر دواړه معرفه وي نو ضمیر د فصل راوړل ضروري دي نو لهندا د ماتن عبارت صحیح نه دي؟

جواب: ای اسم یې راوړو شارح د جامي د دري وارو سوالونو جواب ورکوي چې ما د عموم د پاره نه دي بلکه ما نه مراد اسم دی قرینه پرې داده چې دلته د اسم مرفوع بحث کیږي لهندا د مرفوع تعریف د زید په دال باندې صادق نه راځي ځکه چې دا اسم نه دي بلکه حرف دی، د دویم سوال جواب هم وشو ځکه چې فعل مضارع فعل دي ځکه چې د ماته مراد اسم دی ځکه تعریف په فعل مضارع باندې صادق رانه غلو، د دریم سوال جواب دادې چې اسم یې نکره راوړه دې طرف ته یې اشاره وکړه چې ددې نه مراد ما موصوفه ده ما موصوله نه ده قرینه پرې داده چې دلته ما خبر واقع کیږي او په خبر کې اصل تنکیر دی لهندا ضمیر د فصل راوړل ضروري نه دی همدارنگې په جمله باندې هم صادق رانه غلو ځکه چې د ما نه مراد اسم دی او اسم د مفرد د قسم نه دي.

ای علامه: په دې سره د شارح غرض دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: علامه ابن حاجب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَیْهِ الفاعلیه راوړو او د فاعلیت د علاماتو نه مراد ضمه، واو، الف دی حالانکه د علم تعریف په دې باندې صادق رانه غلو ځکه چې د علم تعریف دی ما وضع لشي، یعنیه غیر متناول غیره بوضع واحد چې علم هغه دي چې د یو معین څیز د پاره وضع شوي وي او وضع د واحد سره غیر ته شامل نه وي، اوضمه، الف او واو په دی معنی فاعل او مرفوع علم

نه دي لهذا د مرفوع تعريف صحيح نه دي

جواب: د علم ډيرې معاني دي (۱) جهنډا (۲) غر (۳) علامت (۴) علم په معنى د ما وضع لشيء معين ، نو شارح علامه وويل معنى يې متعينه كړه چې دلته علم په معنى د علامت دي په معنى د ما وضع لشيء معين نه دى ، نو لهذا اشكال دفع شو .

كون الاسم فاعلاً: په دې سره د شارح مقصد د يو سوال مقدر جواب وركول دي

سوال: په عبارت كې اصل اختصار وي او اېن حاجب خو ډير اختصار قائل دي نو ده ته به كار وو چې د علم الفاعلية په ځاى علم الفاعل ويلي وي د ثام او يام مصدریت اضافه يې ولې وكړه ؟

جواب: مصنف رَحْمَةُ اللهِ د يا او يام مصدریه اضافه وكړه دې طرف ته اشاره وكړه چې رفع د يو شي د فاعل كيدو علامت دي نه د ذات د فاعل ، ځكه چې ذات د فاعل رفع نه په غير هم موندل كيږي لكه په رايټ زيدا كې ، يا په بل عبارت د سوال مقدر جواب يې هم كړي چې په الفاعلية كې يام دنسبت ده نو تقدير د عبارت به داسې وي چې : علامه الشيء الذي هو منسوب الى الفاعل مطلب به داوي چې اسم مرفوع هغه دي چې مشتمل وي دهغه څيز په علامت باندې چې دا څيز منسوب وي فاعل طرف ته حالتكه دامطلب غلط دي ځكه چې اسم مرفوع بعينه په علامت د فاعل باندې مشتمليږي نه د دې څيز په علامت باندې چې منسوب الى الفاعل وي . كون الاسم نه شارح د جامي د دې اشكال جواب وركوي چې الفاعلية كې يام دنسبت دپاره نه ده بلكې يام مصدریه ده نو مطلب به داوي چې اسم مرفوع هغه دي چې د فاعل كيدو په علامت باندې مشتمل وي .

سوال: د اسم مرفوع تعريف : وهو ما اهتمت على علم الفاعلية ، د مرفوعاتو ټول انواعو ته جامع نه دي داتعريف هغو انواعو ته خو شامل دي چې په علم الفاعلية باندې مشتمليږي او چې كوم انواعو د علم الفاعلية ته نه مشتمليږي لكه مبتداء خبر ، نو داتعريف دوي ته نه دي شامل ، حالتكه تعريف دپاره جامع كيدل ضروري دي .

جواب: په فاعل كې تعميم دى فاعل كه حقيقي وي يا حكمي ، مبتداء او خبر حكما فاعل كيږي ځكه چې د فاعل دوه خاصيتونه دي (۱) د جملې جزء ثاني وي . (۲) مسند اليه وي . په

مبتداء کې مسند اليه والا اويه خبر کې اول خاصيت د جملې جزه ناني کيدل ، موندل کيږي ځکه چې د احکماً فاعل دي اود مرفوعاتو تعريف خپلو ټولو انواعو ته شامل دي .

وهي الضمة : په دې سره د شارح غرض د علم الفاعلية مصداق بيانول دي چې ددې مصداق دري شيان دي : (۱) ضمه لکه جاء زيد (۲) واو لکه جاء ابوک (۳) الف لکه جاء رجلا .

والمراد : نه د شارح غرض ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : داشتعال څو قسمونه دي (۱) اهتمال الكل على الجزء (۲) اهتمال الطرف على المطروف (۳) اهتمال الموصوف على الصفة (۴) اهتمال ذي الحال على الحال (۵) اهتمال الكل على الجزئي باعتبار المصدق ، نو دلته د اهتمال کوم قسم مراد دي ؟

جواب : دلته اهتمال الموصوف على الصفة مراد دي گویا چې اسم مرفوع په منزله دموصوف دي او علامه الفاعلية ضمه وغيره په منزله دصفت کې دي او اهتمال نه مراد اهتمال الموصوف على الصفة ددې وجې نه دي چې لکه څنگه دصفت نه پس موصوف وي نو همدارنگې دعلامه الفاعلية نه پس به هم بعد الاسم مرفوع وي په منزله دتابع .

لفظاً او تقدیراً : په دې سره شارح مقصد ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمرفوع تعريف جامع نه دي ځکه چې دا په فقه باندې صادق نه راځي چې کوم په جامې فقه کې واقع دي ځکه چې په دې کې علامت دفاعليت : ضمه ، الف او واو کې په يو باندې هم مشتمل نه دي حالانکه دا مرفوع دي ؟

جواب : په اهتمال على علم الفاعلية کې تعميم دی برابره خبره ده چې دالفاظاً وي او باتقدیراً اوبه مثال مذکور کې فقه اگر چې لفظاً علامت دفاعليت ورته شامل نه دي ليکن تقدیراً ورته مشتمل دي ځکه چې په فقه کې رفع تقديري ده .

او محلاً : په دې سره د شارح غرض ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمرفوع تعريف جامع نه دي ځکه چې دا په هؤلام باندې صادق نه راځي چې کوم په قام هؤلام کې واقع دي ځکه چې دانه لفظاً په علامت دفاعليت باندې مشتمل دي اونه تقدیراً ځکه چې اعراب لفظي او تقديري دواړه دمعرب سره خاص دی او هؤلام مبني دي په دې باندې نه لفظي اعراب راتلی شي اونه تقديري نو تعريف دې جامع پاتې نه شو ؟

جواب: اشتغال على علم الفاعلية کې يو قسم بل تعميم هم دي که اللفظاً وي او که تقدیراً او که محلاً ، او په مثال مذکور هؤلام کې که لفظاً یا تقدیراً ورته علامت دفاعل شامل نه دی لیکن محلاً ورته شامل دي اود رفع محلي معنی داده چې اسم په داسې محل کې واقع وي چې که چیرته دده په خای باندې اسم معرب وي نو په دې باندې به رفع وي اولته همداسې دي چې که چیرته د هؤلام په خای باندې زید وي نو دا به لفظاً مرفوع وي .

ولا شک: په دې سره غرض دجامی علامه رضي اوشارح هندي باندې رد کول دي هغوي د ذکر شوي سوال جواب دا ورکړي چې ما اشتغال على علم الفاعلية مطلق داسم مرفوع تعريف نه دی کوم چې معرب اومبني دواړو ته شاملېږي بلکه دا تعريف صرف دمرفوع معرب دي گویا معرف خاص دي نو تعريف به یې هم خاص وي اومعرب دمرفوع کیدو همدا دوه صورتونه دي لفظاً یا تقدیراً او هؤلام چونکې معرب نه دي بلکه مبني دي لهذا که چیرته تعريف په دې صادق نه راځي نو داددې دجامعیت دپاره مضر نه دي ځکه چې دامعرف فرد دسره دي نه .

جواب: ولا شک نه علامه جامی په هغوبعضوشارحینو باندې رد کوي چې حاصل یې دادي چې معرف خاص نه دي بلکه عام دی معرب اومبني دواړو ته شامل دي ځکه چې دمرفوع (يعني فاعل وغيره) په شان چې دامعرب وي نو همدارنگې مبني هم کیدی شي چنانچې څو کرځې پس به مصنف د هغه فاعل نه بحث کوي چې ضمير متصل وي اوظاهره ده چې ضمير متصل مبني وي اودده رفع محلي وي لهذا دا ویل چې معرف مطلق مرفوع نه دي بلکه مرفوع معرب دي صحیح نه ده بلکه معرف مطلق مرفوع وي که دامعرب وي او که مبني لفظاً وي او که تقدیراً یا محلاً ، لهذا جواب او تشریح هماغه صحیح ده کومه چې ددې نه مخکې مونږه کړي ده .

فاعل :

قَبْلَهُ أَمَّا مِنَ التَّوْفُوعِ أَوْ مِمَّا اشْتَغَلَ عَلَى عِلْمِ الْفَاعِلِيَّةِ الْفَاعِلُ وَ إِنْ كُنَّا قَدَّمَ
نوددې نه يعنی دمرفوع نه اویا دهغه څه نه چې په علامت دفاعل مشتمل وي فاعل دي اودايې ځکه مقدم کړو
لَا كُنْ أَصْلُ التَّوْفُوعَاتِ عِنْدَ الْجَمْعِ لِأَنَّهُ جُزْءُ الْجُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ الَّتِي فِي أَصْلِ الْجُمْلَةِ وَ
چې دپه مرفوعاتو کې اصل دی دجمهوریه ترڅکه چې داجمله فعلیه جزدي کوم چې دتولوجملواصل دي او
لِأَنَّ عَامِلَهُ أَكْثَرُ مِنْ عَامِلِ الْمُبْتَدَأِ وَ قَبْلَ أَصْلِ التَّوْفُوعَاتِ الْمُبْتَدَأِ لِأَنَّهُ
داځکه چې دفاعل عامل دمبتدأ عامل نه ډیر قوي دي اوچا ویلي چې دتولومرفوعاتواصل مبتدأ ځکه چې

بَاتِي عَلَى مَا هُوَ الْأَصْلُ فِي الْمُسْتَدِرِّ إِلَيْهِ وَهُوَ التَّقْدُّمُ بِخِلَافِ الْقَاعِلِ وَلَاكِنَّ يُخَكِّمُ عَلَيْهِ بِكُلِّ
په هغه حالت باقي دي كوم چې په مسنداليه کې اصل وي په خلاف دفاعل اوداخکه چې په دې حکم کولې هر
عُكِّمُ جَامِدٍ أَوْ مُشْتَقٍّ فَكَانَ أَكْثَرُ بِخِلَافِ الْقَاعِلِ فَإِنَّهُ لَا
يو حکم دجامدسره بامشتق سره لهذا ابتدا دفاعل په نسبت ډيره قوي ده په خلاف دفاعل کې څکه چې نشي
يُخَكِّمُ عَلَيْهِ إِلَّا بِالْمُشْتَقِّ .
کولې حکم په دې باندې مگر صرف په مشتق سره

اغراض دجامي: ددې ځای نه دمرفوعات دهر يو قسم تعريف اودهر يو قسم احکاماتو دپيانونولو شروع کوي.

وجه دحصر دمرفوعاتو: دمرفوعاتو عامل به يالفظي وي اويامعنوي ، که چيرته معنوي نو بيا به خالي نه وي يابه په مسنداليه کې عامل وي يا په مسند کې ، که چيرته په مسنداليه کې عامل وي نو مبتداء ، اوکه چيرته په مسند کې عامل وو نو بيا خبر دی ، اوکه چيرته عامل لفظي وي نو يا به فعل شبه وي اويأ حرف ، که چيرته فعل شبه وي نو قائم بالمعمول به وي يا به واقع على المفعول که چيرته قائم بالمعمول وو نو فاعل به يا واقع على المفعول وي نونائب فاعل او که چيرته عامل حرف وي نو يابه په مسنداليه کې عامل وي اويأ په مسند کې که چيرته په مسند اليه کې عامل وي نو يابه په کلام موجب کې وي اويأ په کلام غير موجب کې ، که چيرته په کلام موجب کې وي نو دافعال ناقصه اسم به وي اوکه چيرته په کلام غير موجب کې وي نو د ما ولا مشبه بليس اسم اوکه چيرته په مسند کې عامل وي نو يابه کلام موجب وي اويأ به غير موجب که چيرته کارم موجب وي نو دمشبه بالفعل خبر اوکه چيرته کلام غير موجب وي نو د لئ نفي جنس خبر به وي .

ای من المرفوع: ددې نه دشارح غرض بيان دمرجع دي ، فَيُفِيدُ كَيْ د (ه) ضمير مرجع متعين كول دي د ضمير مرجع کې اختلاف دی دبعضو په نزد دضمير مرجع المرفوع ده اودليل هغه دليل پيش کوي چې په دې صورت کې ددواړو ضميرونو مرجع يوه وي يعنې لکه څنگه چې مخکې هُوَ ضمير مرجع المرفوع وو نو دلته هم المرفوع مرجع کيدل په کار دي . (۲) ، فَمِنْهُ الْفَاعِلُ نَهْ د مرفوع دتعريف نه پس دتقسيم بيان کوي اوپه تقسيم کې دمقسم ذکر کول ضروري وي اود بعضو په نزد دضمير مرجع ما اهتمل على علم الفاعلية دي هغوي دا دليل بيانوي چې : (۱) ، دا قريب دي او حق للاقرب وي . (۲) ، دا مرجع صراحة ذکر ده او المرفوع ضمناً مذکور ده . حاصل

داجی کہ چیرنہ اتحاد دمرجع تہ وکنل شی نو مرجع المرفوع زیاتہ مناسب دہ اوکہ چیرتہ دتردی والی دمرجع لحاظ وکرل شی نو ما اشمعل علی علم الفاعلیۃ مرجع جوړول ډیر زیات مناسب دی

دزیات تفصیل دپارہ وگورئ: سوال باسولی ص ۱۷۸. اعلم ان فی مرجع ضمیر منه خلاف ارجع البعض الی المرفوع بوجهین: احدهما اتحاد المرجع للضمیرین والاخر کونه معرفاً، وارجع البعض الی ما اشمعل بوجهین: احدهما قرب المرجع والاخر کونه مرجعاً صریحاً.

والباقدیم: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: سوال دادې چې فاعل یې په نورو مرفوعاتو ولې مقدم کړو؟

جواب: وائما قدیم سره جواب ورکوي چې دهغې حاصل دادې چې په دې باره کې دنجویانو دوه مسئله دي چې په مرفوعاتو کې اصل کوم یو دي: (۱) نو دجمهورو په نزد په مرفوعاتو کې اصل فاعل دي نو ځکه یې دامقدم کړو، دجمهورو دوه دلیلونه دي:

اول دلیل: داجې فاعل دجمله فعلی جز وي او جمله فعلیه په ټولو جملو کې اصل دي نو ددې وجې نه فاعل هم په ټولو مرفوعاتو کې اصل دي.

سوال: جمله فعلیه په ټولو جملو کې اصل ولې دي؟

جواب: ځکه دجملې نه مراد اومقصد مخاطب ته فائده ورسول دي اودا مقصد په جمله فعلیه کې ډیر موندل کیږي په نسبت سره جمله اسمیه ته ځکه چې په جمله فعلیه کې دفعل سره فاعل (کار کوونکي) هم معلومیږي ځکه چې دفعل وضع دده دپاره شوي وي چې دده اسناد شوي وي فاعل ته همدارنگې په جمله فعلیه کې زمانه هم موندل کیږي اودا خویسانې په جمله اسمیه کې نشته، نو چونکې فاعل دجملې فعلی جزء دې نو ددې وجې نه دا اصل المرفوعات شو. دجمله فعلیه داصل کیدو دویمه وجه یې دا بیان کړي چې دجملې نه مراد ربط بالغیر وي اوپه جمله فعلیه کې ربط بالغیر زیات موندل کیږي په نسبت سره جمله اسمیه ته چې دامستقل بالذات وي اودکوم څیز سره دربط تقاضا نه کوي. دجمله فعلیه داصل کیدو دریمه وجه یې یوه داهم بیان کړي: ده چې دجملې نه مقصود اخبار اوانشاء وي اوفعل ددواړو دپاره موضوع اومفید وي، په خلاف دجمله اسمیه کې چې دا صرف داخبار فائده ورکوي اود انشاء دپاره نه ده وضع، خارجي عوارض او ادوات خارجیه لکه استفهام، تمني، ترجی وغیره

چې ددې دوجې نه دانشه، معنی وړکوي

دویم دلیل: دا چې دفاعل عامل د مبتدا د عامل نه قوي وي ځکه چې دفاعل عامل لفظي موجود، محسوس او مسموع وي او د مبتدا، عامل معنوي معدوم او معقول وي او د مؤثر قوت د اثر د قوت تقاضا کوي لهذا فاعل اصل او قوي شو.

فائده: دفاعل داصل کیدو یوه وجه داهم بیانولې شي چې په دې کې معنی دفاعلیت بالا صالت موندل کیږي او په نورو مرفوعاتو کې بالتبع او دفاعل سره د مشابهت دوجې نه موندل کیږي. او یوه وجه یې داهم بیان کړي چې دفاعل حذف جائز نه دي مگر شاذ اونا در، او دنورو مرفوعاتو حذف جائز دی او همدارنگې دحضرت علي کرم الله وجهه نه منقول دي چې کل فاعل مرفوع ددې نه هم دفاعل اصل کیدل معلومېږي.

وقیل: (قائله سبویه): په دې سره دشارح غرض او مقصد دعلامه سبویه رحمه الله مذهب بیانول دي، علامه سبویه رحمه الله وايي چې په مرفوعاتو کې اصل مبتدا ده نو ددې وجې نه په مرفوعاتو کې ددې مخکي کول زیات مناسب دي ددې دوه دلیله دي.

اول دلیل: په مسند الیه کې اصل تقدیم دي او مبتدا، په خپل اصل باندې باقي ده نو لهذا مبتدا اصل شوه

دویم دلیل: په مبتدا، باندې په جامد او مشتق دواړو سره حکم لږولې شي په خلاف دفاعل کې چې په دې سره د مشتق سره حکم لږولې شي او جامد سره حکم نشي لږولې نو ددې وجې نه مبتدا، اصل او اقوی شوه

محاکمه: په دې کې راجح مسلک دجمهورو دي او دعلامه سبویه رحمه الله داول دلیل جواب دادې چې فاعل داصل په اعتبار سره خو مقدم دي لیکن دیومانع په وجه یې دا مقدم نه کړو هغه مانع دادې چې دفاعل د مبتدا، سره التباس لازم رانه شي لکه ضرب زید نو ثابت شوه چې دفاعل تاخیر ضروري دي، و تاخیر الضروري لا یفید هیئاً من الضعف ددوهم دلیل جواب دادې چې په مبتدا، کې تعمیم دي چې په دې باندې په اسم جامد او مشتق هر قسمه حکم لږولې شي او په فاعل کې تخصیص دي صرف په اسم مشتق سره حکم لږولې شي، او په تعمیم کې کمزوري موجود وي او په تخصیص کې رفعت او اوچتوالي وي لهذا فاعل اصل المرفوعات شو همدارنگې مونږ داجواب هم ورکولې شي چې اصل دادې چې په کوم څیز باندې حکم د مشتق

بروز و نور و سی نور دجامد سره حکم لېږل خلاف اصل ټولې او غیر معتد دي لهذا ددې خبر اعتبار نه شي کولی

د فاعل تعريف:

وَهُوَ أَيْ الْفَاعِلُ مَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ أَوْ حُكِيَ بِهِ دَلِيلٌ قَوْلُهُمْ أَهْبَيْتَنِي أَنْ هَوْنَتْ لِي دَا
اودا يعني فاعل هذه يعني غه اسم دي حقيقتاً باحکماً چې داخل شي په دې کې دا قول د نجاتوا هبتي ان هونک لدا
أَسْبَدَ إِلَيْهِ الْفِعْلُ بِالْإِصَالَةِ لَا بِالتَّبْيِيهِ لِخُرُوجِ هِيَ الْحَدِّ كَوَائِجِ الْفَاعِلِ
چې اسناد يې شوي وي دې ته د فعل بالاصالة نه بالتبعية ددې دپاره چې وځي د فاعل د تعريف نه توابع د فاعل
وَكَلَّ السُّرَادُ فِي حَبِيصِ حُلْدٍ الْمَرْفُوعَاتِ وَالْمَنْصُوبَاتِ وَالْمَجْرُورَاتِ غَوَى النَّايِبِ بِقَرِينَةٍ وَكِرِ النَّايِبِ
او همدارماده ټولو تعريفونو د مرفوعاتو منصوباتو او مجروراتو کې تابع د غير مراد دې په قرينه د ذکر کولو د توابع
بَسَدَهَا أَوْ هَبْنَهَا أَيْ مَسَا يَهْبِيهِ فِي السَّحْلِ وَ إِنْ كُنَّا كَانُوا
پس ددې نه ياد دې د مشابهه يعني دا چې په عمل کې د فعل سره مشابهت لري اودايې ددې وجې نه وويل چې
يَكُونُ الْفَاعِلُ اسْمُ الْفَاعِلِ، الصِّفَةُ الْمَشَبَّهَةُ وَالْمَصْدَرُ اسْمُ الْفِعْلِ، وَ أَفْعَلُ التَّفْضِيلِ وَالْقَرِيبُ.
د فاعل د تعريف اسم فاعل، صفت مشبه، مصدر، اسم فعل، اسم تفضيل او د ظرف فاعل ته شامل شي.

خلاصه دهنت: وهو ما اسند اليه الفعل او شبهه الخ، په دې کې علامه ابن حاجب رَحِمَهُ اللهُ د فاعل تعريف کوي چې فاعل هغه اسم دي کوم طرف ته چې د فعل يادشبه فعل اسناد وکړي شي اودا فعل شبه فعل ددې اسم نه مخکې وي اوددې اسم سره قائم وي اوپه دې واقع نه وي د فعل مثال قامر زيد او د شبه فعل مثال زيد قائم ابوه، دلته د ابوه اسناد دي قائم طرف ته.

اغراض د جامي: په پورتنۍ عبارت کې علامه جامي رَحِمَهُ اللهُ د فاعل تعريف، ددې دقيودو، فوائدو اوپه دې باندې کيدونکي سوال جواب اود صاحب د کافيې د عبارت وضاحت کوي چې دهغې تفصيل په لاندې ډول دي:

اي الفاعل: په دې سره غرض د شارح بيان د مرجع ده، علامه جامي رَحِمَهُ اللهُ اي الفاعل وويل د هغه ضمير مرجع يې متعينه کړه چې د ضمير مرجع فاعل دی.

اي اسم: په دې سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مانه مراد ما موصوله ده چې کوم معرفه وي ځکه دا په ذهن کې کثير الوقوع ده او قاعده دا ده چې کله مبتدا او خبر دواړه معرفه وي نوضمير د فصل راوړل ضروري وي او دلته يې نه دي راوړي؟

جواب: ای اسم یې راوړو علامه جامي ددې سوال جواب ورکوي چې دلته ما موصوفه ده چې کومه نکره وي قرینه پرې داده چې داپه محل دخبر کې ده اوپه خبر کې اصل نکره وي لهذا ضمیر دفصل راوړل ضروري نه دي.

حقیقه او حکما: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: چې کله دما نه مراد اسم دی نو دفاعل تعریف جامع نشو ځکه چې دا تعریف اعجمي ان ضربت زیداً کې ان ضربت باندې صادق نه راځي ځکه چې دا اسم نه دي بلکې دا جمله ده حالتکې دا فاعل دي

جواب: په اسم کې تعمیم دي که دا حقیقتاً وي اوکه حکماً اوپه ذکر شوي مثال کې ان ضربت اگر چې حقیقتاً اسم نه دي لیکن حکماً اسم دي ځکه چې ان ضربت کې د ان مصدریه دوجې نه په تاویل د ضربک کې په حکم داسم کې دي.

بالاصالة: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تعریف دفاعل ددخول دغیر نه مانع نه دي ځکه چې دافعال تابع دي مثلاً جاءني زید وعمر وکې عمرو باندې صادق راځي ځکه چې دا اسم دي چې دې طرف ته فعل مسند دي اوفعل ددې نه مقدم دي اوددې سره قائم هم دي حالتکه دا فاعل نه دي بلکې تابع دفاعل دي؟

جواب: بالاصالة سره علامه جامي رَحْمَةُ اللهِ ددې سوال جواب ورکوي چې دفاعل په تعریف کې اسناد نه مراد اسناد بالاصالة دی نه اسناد بالتبعیه اوپه ذکر شوي مثال کې اگرچې عمرو طرف ته دفاعل اسناد دي لیکن بالاصالة نه دي بلکې بالتبعیه دي لهذا دفاعل تعریف په دې باندې صادق نه راځي.

وکذا المراد: ددې نه دشارح غرض بیان دیوې فائدې دي:

فائده: شارح وایي چې همدارنگې دتولو مرفوعاتو، منصوباتو اومجوراتو په تعریفاتو کې هم اسناد نه مراد اسناد بالاصالة دي په دې باندې قرینه داده چې مصنف رَحْمَةُ اللهِ د مرفوعاتو، منصوباتو اومجوراتو نه پس دتوابعو بحث یې مستقل ذکر کړي دي.

ای مایهېمه: ددې نه غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف رَحْمَةُ اللهِ د فاعل تعریف کړي دي چې کوم طرف ته د فعل نسبت شوي وي یا د

شبه فعل ، نو د تعریف په دې اېوه باندې صادق رانه غلو کوم چې په زېد قائم اېوه کې واقع دي ځکه چې دې طرف ته د قائم نسبت دي اوقائم شبه فعل نه ده بلکه د امشابه بالفعل ده ځکه چې شبه مصدر نوم دي د هغه نسبت کوم چې دمشبه اود مشبه به په مینځ کې وي لهذا د فاعل تعریف په اېوه باندې صادق رانه غلو نو تعریف دې جامع نه شو .

جواب : په شبهه کې مصدر د اسم فاعل په معنی باندې دي په معنی د مشابهه لهذا تعریف په قائم اېوه باندې صادق راغې . بیا مشابه اسم فاعل صیغه د صفت ده چې تقاضا کوي د موصوف ځکه چې مصنف رحمه الله د ما موصوفه اضافه وکړه نو په دې سره یې حذف د موصوف طرف ته اشاره کړي . بیا دلته په دې باندې اعتراض وارد یږي چې د ما نه مراد شي ، دي کومه چې نکره ده او هبیه په معنی د مشابه اسم فاعل ضمیر په طرف د مضاف کیدو دوجې نه معرفه وي نو د موصوف صفت په مینځ کې مطابقت نشته ددې اعتراض نه دېج کیدو دپاره شارح رحمه الله د مشابه د فعل مضارع سره تعبیر وکړو ، اوس یسبه فعل دخپل فاعل اود مفعول سره یوځای شو نو جمله فعلیه ترې جوړه شوه او جمله فعلیه دنکرې په حکم کې راځي ځکه چې په موصوف اوصفت کې مطابقت موندل کیږي اومذکوره اعتراض به لازم رانه شي .

فی العمل : دا وجه د شبه بیان دي چې مشابهت په عمل کې مراد دي یا دا دیو سوال مقدر جواب دي :

سوال : شبه فعل ته دکوم مشابهت دوجې نه شبه فعل وایي ځکه چې مشابهت بالفعل ددري حالتو نو به خالي نه وي : (۱) که چیرته معنی حدثي مشابهت دوجې نه وي نو صحیح نه ده ځکه چې فی الدار زید کې فی الدار ظرف شبه فعل دي لیکن په دې کې معنی حدثي نشته . (۲) او که چیرته دحرکاتو او سکاناتو په اعتبار سره وي نویباهم نه ده صحیح ځکه چې هیهات شبه فعل دي اوحركاتو اوسکاناتو کې د فعل مشابه نه دي . (۳) او که چیرته دمشق کیدو مشابهت وي نو داهم صحیح نه دي ځکه چې اعجبني ضرب زید کې ضرب مصدر شبه فعل دي لیکن مشتق نه دي بلکه مشتق منه دي نو تاسو دکوم مشابهت په بناء شبه فعل ته فعل وایي ؟

جواب : په فی العمل سره یې جواب ورکړو چې د مشابهت مذکورو دري صورتونو نه ، یو هم مراد نه دي بلکه مشابهة فی العمل مع الفعل مراد دي یعنې لکه څنګه چې فعل خپل فاعل ته رفع او مفعول ته نصب ورکوي همدارنګې شبه فعل هم فاعل ته رفع او مفعول ته نصب ورکوي .

والنما قال: په دې سره اوهېمه د قید فاندې بیانوي چې ماتن شېبه ددې وجې نه وویل چې د فاعل تعریف په اسم الفاعل ، صفت مشبه ، مصدر ، اسم الفعل ، افعال التفضیل او د ظرف فاعل ته هم شامل شي ځکه چې دا ټول په عمل کې د فعل مشابه دي .

په اسم باندې د فعل او یا د شېبه فعل تقدیم :

وَلَمَّا أَيْ الْفِعْلُ أَوْ شِبْهُهُ عَلَيْهِ أَيْ عَلَى ذَلِكَ الْإِسْمِ وَ اخْتَرَهُ بِهِ عَنْ كُنْهِ تَقْدِيمُ فِي
اومخکې یې کړي یعنې فعل یا شېبه فعل په دې یعنې په دې اسم او په دې سره یې احتراز وکړود تَقْدِيمُ نه کوم چې
تَقْدِيمُ صَرَفَ لِأَنَّهُ وَمِمَّا أُسْنِدَ إِلَيْهِ الْفِعْلُ لِأَنَّ الْأَسْمَاءَ إِلَى هَيْئِهِ
په تَقْدِيمُ صَرَفَ کې دې ځکه چې دا د هغه قبیل نه دي چې هغه طرف ته د فعل اسناد شوي وي ځکه چې اسناد ضمیر
فَمِنْ إِسْنَادٍ إِلَيْهِ فِي الْحَقِيقَةِ لِأَنَّهُ مُؤَخَّرٌ عَنْهُ وَ الْمُرَادُ تَقْدِيمُهُ عَلَيْهِ وَجُوبًا
د یوڅیز ته په حقیقت کې اسناد همدې څیز طرف ته وي لیکن ددې نه اسم مؤخر دي او مراد تقدیم نه په دې کې وجوباً
لِيُطْرَقَ عَنْهُ الْمُبْتَدَأُ الْمَقْدَمُ عَلَيْهِ خَبْرُهُ كُنْهُ كَرِهُهُ مِنْ يُكْرِمُكَ فَإِنْ
دي ددې دپاره چې هغه مبتدا ترې خارج شي چې دهغې خبر ددې نه مقدم وي لکه كَرِهُهُ مِنْ يُكْرِمُكَ که چیرته
فَلْتُمْ قَدْ يَجِبُ تَقْدِيمُهُ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ لِكِرْفَةٍ وَ الْخَبْرُ قَرَفًا تَحْوِي الدَّارَ رَجُلٌ فَلْتُمْ
ته وایې چې کله تقدیم د خبر واجب وي چې کله مبتدا انکره او خبر ظرف وي لکه في الدار رجل نومونږ وایو په جواب
الْمُرَادُ وَجُوبُ تَقْدِيمِهِ تَوْجُوهُ وَ لَيْسَ تَوْعُ الْخَبَرِ وَمِمَّا يَجِبُ تَقْدِيمُهُ بِخِلَافِ
کې چې مراد د فعل شېبه د فعل دنوع تقدیم دي او د خبر نوع ددې نه نه دي چې ددې تقدیم واجب وي بالعکس
تَوْعُ مَا أُسْنِدَ إِلَى الْفَاعِلِ .
دهغه څیز چې دهغې اسناد وشي فاعل طرف ته .

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره غرض د شارح په تعریف د فاعل کې دلږیدلي دویم قید

و قدم عليه متعلق بحث کوي :

اغراض د جامی: ای الفعل: په دې سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د قدم ضمیر مرجع فعل او شېبه فعل دواړو ته راجع دي نوراجع کیدل د ضمیر واحد

تثنیې ته (د واحد ضمیر تثنیې طرف ته راگرځول) لازم راغلو کوم چې صحیح نه دي ؟

جواب: په قدم کې د ضمیر مرجع فعل او شېبه فعل دواړو مجموعه نه ده بلکه احد الامرین

دي ؟

ای عل ذلك الاسم: په دې سره غرض دشارح بیان دمرجع ده ، د عليه ضمير مرجع يې متعينه

کړه چې دضمير مرجع ماده کوم چې عبارت دې داسم نه

واحتراز به: په دې سره غرض دشارح د قدم عليه دقيد فاندې بيانوي چې دا قيد احترازي دي په

دې کې احتراز دې دهغه زيد نه چې په زيد ضرب کې واقع دي اگرچه زيد طرف ته فعل ضرب

مسند دي ليکن فعل مقدم نه دي بلکه مؤخر دي لهذا زيد فاعل به نه وي .

لان الاستناد الى ضمير هي: په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: په زيد ضرب کې ضرب ، زيد طرف ته مسند نه دي بلکه دضمير طرف ته مسند دی ،

چې کله دزيد طرف ته فعل ضرب مسند نه وي نو دا به د ما اسند اليه الفعل دقيد نه به خارج وي

لهذا قدم عليه دقيقه اضافه کولو سره دا خارجول اخراج دمخرج شو

جواب: ديو خيز ضمير طرف ته اسناد په حقيقت کې همدې طرف ته اسناد وي ، لهذا دضرب

زيد دضمير په طرف اسناد گویا زيد طرف ته اسناد دي ځکه ددې دويستلو دپاره دمدکور قید

ضرورت راغي .

والمراد: په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: تعريف دفاعل دخول دغير نه مانع نه دي ځکه چې دا تعريف په هغه مَن باندې صادق

راځي کوم چې په کريم من يکرمک کې واقع دي ځکه چې هغه اسم دي او دې طرف ته شبه فعل

يعنې کريم مسند دي او داددې نه هم مقدم دي او ددې سره قائم هم دي په دې واقع نه دي

حالاتکه دا فاعل نه دي بلکه مبتداءه .

جواب: قدم دتقديم نه مراد تقديم وجوبي دي ځکه چې قاعده ده : المطلق اذا يطلق يراد به الفرد

الکامل او فرد کامل تقديم وجوبي دي او په ذکر شوي مثال کې کريم اگرچې په مَن باندې مقدم

دې ليکن ددې تقديم وجوبي نه دي ، بلکه جوازي دي ، همدارنگې داهم ويلى شو چې من

يکرمک کريم ، نو لهذا تعريف مانع دي .

فان قلت: په دې غرض دشارح يو اعتراض نقل کړي وو او په قلت سره ددې جواب ورکوي :

اعتراض: تعريف دفاعل دخول دغير نه مانع نه دي ځکه چې دا تعريف په رجل باندې

صادق راخي کوم چې في الدار رجل کې واقع دي ځکه چې دا اسم دی چې کوم طرف ته شبه فعل يعنې ظرف (في الدار) مسند دي اودامقدم دي اوتقديم يې هم وجوبي دي ځکه چې قاعده ده چې کله خبر ظرف وي اومبتداء نکره وي نو دخبر تقديم په مبتداء باندې واجب وي ، نو لهذا د في الدار تقديم په رجل باندې واجب دي حالانکه رجل فاعل نه دي بلکې دا مبتداء ده .

جواب : دلته دقدم نه مراد دمسند دنوعې تقديم وجوب دي چې دا مسند (فعل ياشبه فعل) نوع مقدم کول واجب وي ، دخبر په نوع باندې تقديم دمبتداء واجب نه ده بلکې ددې بعض افراد (دبعضې عوارضو دوچې نه) تقديم واجب دي په خلاف د ماسند الی الفاعل کې چې ددې نوعې تقديم په فاعل باندې واجب دي .

عَلَى جِهَةِ قِيَامِهِ أَيْ إِسْنَادًا وَأَقْعًا عَلَى طَرِيقَةِ قِيَامِ الْفِعْلِ أَوْ هَبْنَاهُ بِهِ أَيْ بِالْفَاعِلِ
په جهت دقيام ددې يعنې داسې اسناد چې واقع وي په طريقي دقيام دفعل يادشبه فعل ددې سره يعنې دفاعل سره
فَكَرِهُنَّ قِيَامَهُ بِهِ أَنْ يَكُونَنَّ عَلَى صِيغَةِ الْمَعْلُومِ أَوْ عَلَى مَا فِي حُكْمِهَا كَأَسْمِ الْقَائِلِ وَالصِّفَةِ الْمُتَبَهِّهِ وَ
نوطريقه دقيام داده چې دابه په صيغې دمعلم سره وي اويابه حكم ددې کې وي لکه اسم فاعل صفت مشبه او
اخْتَرَهُ بِهَذَا الْقَيْدِ عَنْ مَعْلُولٍ مَالَمْ يُسَمَّ قَاعِلُهُ كَرُيْدٍ فِي صَرْبٍ زَيْدٍ عَلَى صِيغَةِ التَّجْهُّلِ وَالْإِخْتِاجِ
په دې قيد سره يې احتراز وکړو د مفعول مالم يسم فاعله نه لکه زَيْدٍ په صَرْبٍ زَيْدٍ په صيغه دمجهول اوضرورت
إِلَى هَذَا الْقَيْدِ إِنَّمَا هُوَ عَلَى مَذْهَبٍ مِنْ لَمْ يَجْعَلْهُ دَاخِلًا فِي الْقَائِلِ كَالْمُصَنِّفِ وَ أَمَّا
دې قيد ته دهغه چا په مذهب باندې چې مفعول مالم يسم فاعله په فاعل کې نه داخلي لکه مصنف اوهر چې د
عَلَى مَذْهَبٍ مِنْ جَعَلَهُ دَاخِلًا فِيهِ كَصَاحِبِ الْمُقْصَلِ فَلَا حَاجَةَ إِلَى هَذَا الْقَيْدِ بَلْ يَجِبُ أَنْ لَا
هغه چا په مذهب چې داخلي يې لکه صاحب دمفصل نوبيا حاجت نشته دې قيد ته بلکې واجب دي چې نه
يُقَيَّدَ بِهِ وَيُكَلِّفُ زَيْدٍ فِي قَامَرٍ زَيْدٌ فَهَذَا وَمِثَالٌ إِنَّمَا أُشِيدَ إِلَيْهِ الْفِعْلُ وَمِثْلُ أَبْوَةٍ فِي زَيْدٍ قَائِلٌ أَبْوَةٌ
شي مقيد لکه زَيْدٍ په قَامَرٍ زَيْدٍ کې نودامثال دهغه فاعل دي چې دفعل اسناد شوي وي ورته اوبه أَبْوَةٌ په زَيْدٍ قَائِلٌ أَبْوَةٌ
فَهَذَا وَمِثَالٌ إِنَّمَا أُشِيدَ إِلَيْهِ هَبْنَةُ الْفِعْلِ .
کې نودامثال دهغه چې اسناد شوي دي دې فاعل ته د شبه فعل .

خلاصه دمتن : په پورتني عبارت کې دفاعل په تعريف کې د موجود دويم قيد فاعله اوبه دي باندې کيدونکي سوال اوجواب تفصيل دي :

اغراض دجامي : ای اسناد واقعا دايې وييل شارح دې ته اشاره وکړه چې علی جهة قیامه متعلق محذوف دي چې کوم واقعا دي او واقعا صفت دي د اسنادا محذوف ، اسنادا واقعا

موصوف صفت یوځای شو د اُسند مفعول مطلق دي .

علی طریقه : په دې عبارت کې شارح دجهت معنی متعینه کړه چې جهت په معنی دطریقې سره دي

قیام الفعل اوشبهه : په دې سره غرض دشارح بیان د مرجع دی ، د قیامه د ضمیر مرجع یې متعینه کړه چې د ضمیر مرجع احد الامرین دی لکه دکلمې د آؤ نه معلومېږي .

فطریق قیامه : په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال (۱) : د فاعل تعریف جامع نه دي ځکه چې داتعریف په هغه فاعل باندې صادق نه راځي کوم چې په مات زید او طال عمرو کې واقع دي ځکه چې دقیام مطلب په ظاهر همدا دي چې د فاعل نه هغه فعل صادر وي حالانکه په دې مثالونو کې مرگ او اوږدیدل داد فاعل (زید) نه ، نه دي صادر شوي ؟

سوال (۲) : دوهم سوال داچې دفاعل تعریف دې جامع نه دي ځکه چې دفعل منفي په فاعل باندې صادق نه راځي لکه ما طُرب زید په دې کې دطرب دزید سره قیام نه دي بلکې دقیام نفي اوعدم دي .

جواب : دفاعل سره فعل یا شبه فعل دقیام مطلب دادې چې فعل په صیغې دمعلوم سره وي یا په حکم دمعلوم کې لکه اسم تفضیل ، صفت مشبهه وغیره اوس داتعریف په هغه فاعل باندې صادق راځي کوم چې په مات زید او طال عمرو کې واقع دي ځکه چې په دې کې فعل په صیغې دمعلوم سره دي ، همدارنگې فعل منفي ما طُرب زید باندې هم داتعریف صادق راځي ځکه چې کله چې دقیام نه مراد فعل معلوم وي نو دا عام دي که منفي وي اوکه مثبت .

واحتراز بهدا : په دې سره غرض دشارح د علی جهة قیامه دقید فائدې بیانول دي چې داقید احترازي دي په دې سره دمفعول مالم یسم فاعله نه احتراز دي اوپه دې کې دهغه زید نه هم احتراز دي چې کوم په طُرب زید کې واقع دي ځکه چې په دې کې صیغه دمعلوم نه ده بلکې صیغه دمجهول ده .

والاحتیاج : په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : صاحب دمفصل اوعبدالقاهر جرجاني دفاعل په تعریف کې علی جهة قیامه به نه دي

ذکر کړي نو ابن حاجب ته هم په کار وو چې نه یې وو ذکر کړي د هغوي خلاف ابن حاجب ولې وکړو؟ حالانکه هغه دواړه هم د نحوې امامان منلي شي

جواب: په اصل کې صاحب دمفصل او د عبدالقاهر جرجاني په نزد مفعول مالم یسم فاعله په فاعل کې داخل دي لهذا د هغوي په نزد ددې قید د لږولو ضرورت نشته، او ابن حاجب او نور نحویان وایي چې مفعول مالم یسم فاعله په فاعل کې داخل نه دي بلکه د فاعل نه غیر د مرفوعاتو جدا قسم دي لهذا ددوي په نزد ددې قید ضرورت دي ددې دپاره چې ددې نه مفعول مالم یسم فاعله خارج کړې شي.

زید في: دا یې زیات کړو شارح دا بیانوي چې محل داستشهاد د قام زید مجموعه نه ده بلکه صرف زید دي چې کوم په قام زید کې واقع دي او دا قام فاعل دي دا خبره د سوال او جواب په صورت کې هم زده کولې شي نو په دې وخت کې به غرض د جامي دفع او حل دیو مقدر سوال وي:

سوال: په تاباندې د فاعل مثال پیش کول لازم وو، او په قام زید کې قام فعل دی نو دا مثال صحیح نه دي؟

جواب: مقصود خود فاعل مثال وو لیکن د فاعل سره یې فعل هم ذکر کړو ددې دپاره چې دا معلومه شي چې دا د چا فاعل دي نو په قام زید کې قام فعل او زید فاعل دي او زید محل داستشهاد دي.

لهذا مثال: په دې سره دممثل له تعیین کوي چې زید دهغه فاعل مثال دي چې کوم طرف ته فعل مسند وي، همدارنگې دمثل لفظ یې زیات کړو دې خبرې طرف ته یې اشاره وکړه چې د جملې عطف په جملې باندې دې.

ابوه في: په دې کې شارح دا بیانوي چې محل داستشهاد د زید قائم ابوه مجموعه نه ده بلکه صرف ابوه دي چې کوم په زید قائم ابوه کې واقع دي.

لهذا مثال: په دې سره دممثل له تعیین کوي چې ابوه دهغه فاعل مثال دي چې کوم طرف ته شبه فعل مسند دي.

سوال : صاحب د کافيې د فاعل دوه مثالونه ذکر کړي دي : (۱) قام زيد . (۲) زيد قائم ابره . حالانکه مثال د وضاحت دپاره وي ددې دپاره يو مثال کافي وي دوه مثالونه يې ولې ذکر کړل ؟

جواب : صاحب د کافيې دلته دوه مثالونه ددې وجې نه راوړل چې دلته ممثل له متعدد و يو ممثل د ما اسند اليه الفعل دي او دويم مثال د ما اسند اليه هبه الفعل دي لهدا چې کله ممثل متعدد وي نو په مثالونو کې تعدد ضروري دي .

د فاعل د پاره يوه ضابطه او قاعده :

وَ الْأَصْلُ فِي الْفَاعِلِ أَيْ مَا يَنْتَبِهُنِ أَنْ يَكُونَنَّ الْفَاعِلَ عَلَيْهِ إِنْ لَمْ يَنْتَبِغْ مَالِي	
اواصل په فاعل کې يعنې هغه حالت چې په هغې باندې فاعل کيدل مناسب وي که چيرته نه و موجود مانع چې	
أَنْ يَلِيَ الْفِعْلَ الْمُسْتَعْدَّ إِلَيْهِ أَنْ يَكُونَ بَعْدَهُ مِنْ هُوَ أَنْ يَتَقَدَّمَ عَلَيْهِ هُوَ	
فاعل متصل وي د مسند اليه سره يعنې فاعل د فعل نه پس وي غير ددې نه چې مخکې کړي شي په دې باندې بل	
أَخْرُ مِنْ مَعْمُولَاتِهِ لِأَنَّهُ كَالْمَجْرُومِ مِنَ الْفِعْلِ لِإِجْتِنَابِ الْفِعْلِ إِلَيْهِ وَ يَدُلُّ	
خيز د معمولاتو د فعل نه ځکه د اېه شان د جز دي د فعل نه دوجې د سخت احتياج د فعل نه فاعل ته او دلالت کوي	
عَلَى ذَلِكَ إِسْكَانُ اللَّامِ فِي صَرْبَتِ لِأَنَّهُ لَدَفْعِ كَوَالِي أَوْ بَعِ حَوَاكِي فِيمَا هُوَ بِمَنْوَلَةٍ كَوَيْتٍ وَاجِدَةٍ	
په دې باندې ساکن کول د لام په صَرْبَت کې دوجې دفع کولو د تسلسل د خلورو حركاتو کوم چې په منزله ديوي کلمې	
فَيَدُلُّ عَلَى الْأَصْلِ الَّذِي يَنْتَبِهُنِ تَقَدَّمَ الْفَاعِلِ عَلَى سَائِرِ مَعْمُولَاتِ الْفِعْلِ جَاَزَ صَرْبَ عَلَامَةِ زَيْدٍ	
دي نو د هغه اصل دوجې نه چې تقاضا کوي تقدم د فاعل په ټولو معمولاتو د فعل باندې جائز دي صَرْبَ عَلَامَةِ زَيْدٍ دوجې	
لِتَقَدُّمِ مَرْجِعِ السَّمِيغِ وَهُوَ زَيْدٌ وَثَبَةُ فَلَا يَلْزَمُ الْأَصْنَافُ قَبْلَ الذِّكْرِ مُطْلَقًا بَلْ لَفْظًا فَقَطْ وَذَلِكَ جَاَزٌ	
د تقدم د مرجع د ضمير نه او هغه زَيْدٌ دي رتبه نو نه لازميږي اصناف قبل ل ذکر مطلقاً بلکې صرف لفظاً او دا جائز دي	
وَأَمَّا تَنْبَغُ صَرْبَ عَلَامَةِ زَيْدٍ لِأَنَّهُ مَرْجِعُ السَّمِيغِ وَهُوَ زَيْدٌ لَفْظًا وَثَبَةُ فَلْيَلْزَمُ الْإِسْنَافُ قَبْلَ الذِّكْرِ	
او ممتنع دي صرب غلامه زيدا دوجې د تاخير د مرجع نه چې زيد دي لفظاً او رتبته اولزم راغي اصناف قبل ذکر	
لَفْظًا وَثَبَةُ وَذَلِكَ هُوَ جَائِزٌ خِلَافًا لِلْأَخْفِضِ وَابْنِ جَنِّي وَهُمْ يَنْدَبُهُمَا فِي ذَلِكَ قَوْلُ الشَّاعِرِ هُوَ	
لفظاً او رتبته او دا غير جائز دي خلاف ثابت دي اخفش او ابن جني لره او دليل ددوي دا قول د شاعر دي، شعر	

جَزَى رَبُّهُ عَفَى عَدِيَّ بَنِ حَاتِمٍ	جَزَاءَ الْيَلَابِ الْعَاوِيَاتِ وَ كَذَ قَتَل
سزا دي ورکړي الله عدي بن حاتم ته	په شان د غيبيد و نکو سپړ او د اکر الله تعالی وکړو
وَ أُجِيبَ عَنْهُ بِأَنْ هَذَا لِمَنْوَرَةِ الشَّعْرِ وَ الْمُرَادُ هَهُنَا جَوَادِهِ فِي سَمَةِ الْكَلَامِ وَ بِأَنَّهُ	
او جواب ورکړود دې نه چې دا د ضرورت شعري دوجې نه دي او مراد عدم جواز دي په وسعت د کلام کې اودا چې	

لَا تُسَلِّمَنَّ أَنْ الصَّيِّمَةَ يَزْجِيَنَّ إِلَى الْعِدِيِّ بَلْ إِلَى الْمَصْدَرِ الَّذِي يَدُلُّ عَلَيْهِ
مونږ دا خبره نه مو چې ضمير عدي طرف ته راجع كيږي بلكې ددې دمصدر طرف ته چې په كوم باندې فعل
الْفِعْلُ أَنَّى جَزَى رَبُّ الْجَزَاءِ.
دلالت كوي يعنې جَزَى رَبُّ الْجَزَاءِ.

خلاصه د متن: د متن په عبارت کې د فاعل متعلق يو حکم بيان کړي چې فاعل په اصل کې دادي چې د فعل سره متصل وي.

بيا ماتن په دې ضابطه باندې يو تفريع ذکر کړي چې چونکې په فاعل کې اصل دادي چې دا د فعل سره متصل وي ددې وجې نه د هَرَبْ غلامه زېد ترکیب جائز دي او هَرَبْ غلامه زېد ترکیب ممتنع دي.

د اول ترکیب د جائز کيدو وجه داده چې په دې کې د غلامه د ضمير مرجع زېد دي کوم چې د فاعل کيدو په بنا باندې رتباً د غلام نه مخکې دي ځکه چې اھمار قبل الذکر لازم رانه شي.

اودوهم ترکیب ددې وجې نه ناجائز دي چې په دې کې د غلامه ضمير مرجع زېد دي کوم چې مفعول به دي او دا لفظاً او رتباً په دواړو اعتبارو سره د ضمير نه پس دي نو ددې وجې نه اھمار قبل الذکر لفظاً او رتباً په دواړو اعتبارو سره لازم راغي اودا جائز نه دي.

اغراض د جامي: د فاعل د تعريف د فارغيدو نه پس اوس د پورتنۍ عبارت نه د فاعل احکامات بيانوي:

في الفاعل: په دې سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: الاصل مبتدا او ورپسې جمله ان يلي الفعل خبر دي او خبر حمل كيږي په مبتداء باندې اولته الاصل عام او مبهم دي ځکه چې معلومه نه ده چې اصل نه کوم اصل مراد دي اصل في الفاعل يا اصل في المبتدا يا اصل في الغير وغيره او خبر (ان يلي الفعل) دا خاص دي او د خاص حمل په عام او مبهم باندې جائز نه دي؟

جواب: د في الفاعل لفظ مقدر راويستو سره علامه جامي جواب ورکوي چې الاصل عام او مبهم نه دي بلكه په دې باندې الف لام عهد خارجي دي ددې نه مراد اصل في الفاعل دي قرينه پرې داده چې بحث د فاعل جاري دي لهذا مبتداء هم خاص ده نو حمل صحيح دي.

ای ماینېغي: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: داصل مشهوره معنی قاعده کلیه ده اوقاعده کلیه هغه ده چې په خپلو ټولو افرادو او جزئیاتو باندې منطبق وي نود مصنف رَحْمَةُ اللهِ دعبارت مطلب به داوي چې په فاعل کې قاعده کلیه داده چې داد فعل سره متصل وي فعل اوددې په مینځ کې هیڅ فاصله نه وي حالانکه ډیر ځایونه دي چې هلته فاعل دفعل سره متصل نه وي بلکه په مینځ کې یې فاصله وي مثلاً (۱) ما ضرب عمرو الا زید (۲) ضربک زید ، نو قاعده کلیه دې منقوضه اوماته شوه ؟

جواب: ای ماینېغي سره شارح جواب ورکوي چې داصل ډیرې معاني دي: (۱) اصل په معنی دقاعده کې (۲) اصل په معنی ددلیل سره (۳) اصل په معنی د اولی او مناسب ، نو شارح دلته دریمه معنی متعینه کړي چې دلته اصل په معنی د اولی او مناسب دي یعنې دفاعل دپاره اولی او مناسب داده چې دادفعل سره متصل وي .

ان لم یمنع: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مونږ دا خبره نه منو چې په فاعل کې اولی او مناسب داده چې دفعل سره متصل وي ځکه چې مَا ضَرَبَ عمرو الا زید کې زید فاعل دي اودده سره دهرې متصل کیدل مناسب اواولی نه دي بلکې ممنوع دي ؟

جواب: جواب دادې چې دفاعل دفعل سره متصل کیدل مناسب اواولی په هغه وخت کې دي چې کله کوم مانع نه وي او په ذکر شوي مثال کې مانع موجود دي او هغه مانع دفاعل الا نه پس واقع کیدل دي .

المستند اليه: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: لکه څنګه چې دفاعل دفعل سره متصل کیدل اولی او مناسب دي همدارنګې فاعل د شبه فعل سره متصل کیدل هم اولی دي نو مصنف رَحْمَةُ اللهِ شبه فعل ولې ذکر نه کړو ؟

جواب: المستند اليه سره شارح جواب ورکړي چې دلته دفعل نه مراد مستند الی الفاعل دي اودا فعل او شبه فعل دواړو ته شامل دي .

ای یکون بعده: په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: علامه ابن حاجب فرمایلي دي چې دفاعل دپاره اصل دادې چې دادفعل سره متصل

وي ، ددې اتصال دوه صورتونه دي (۱) د فعل نه مقدم او متصل وي (۲) د فعل نه مؤخر او متصل وي ، او دلته كوم صورت مراد دي ؟

جواب : اى يکون بعده سره شارح د جامي جواب ورکړي چې دلته دا يلا دوه قسم مراد دي يعنې د فعل نه مؤخر او متصل وي او مقدم نه وي .

من معمولاته : په دې سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : تاسو وويل چې که چيرته مانع نه وي نو د فاعل سره د فعل متصل کيدل مناسب دي مونږ ورته مثال درکړو چې کوم مانع هم نشته ليکن ددې باوجود د فاعل سره فعل متصل نه دي لکه : ليضربن ويد په مينځ کې يې نون ثقيله فاصله ده ، يا لکه کفر بالله شهيدا کې لفظ د الله

فاعل دى کفر فعل دى د دواړو په مينځ کې بيا فاصله ده د فاعل د فعل سره اتصال نشته ؟

جواب : مراد دادې چې د فعل نور معمولات (مفعول به وغيره) د فاعل نه مخکې نه وي لهذا نون ثقيله په مينځ کې راتلل يا بالله کې د بيا راتلل د قاعدې خلاف نه دي ځکه چې دا د فعل معمولاتو نه دي .

لانه کالجزء من الفعل : ددې نه د فاعل د فعل سره د متصل کيدو داوولى کيدو دليل بيانوي :

حاصل : د فاعل سره د فعل د متصل کيدو اود ولويت د دليل حاصل دادې چې فاعل په منزله د فعل د جز دى ، د شارح په عبارت کې دا جمله صغرى ده او کبرى داده چې هر هغه څيز چې د يو څيز د جز په شان وو په هغې کې اصل او اولى داده چې دهغه څيز سره به متصل وي . لهذا د فاعل د پاره اولى داده چې د فاعل سره متصل وي .

لشده : په دې سره غرض د شارح د خپلې مخکينې دوه د صغرى دليل بيانوي چې حاصل يې دادې چې فعل د فاعل په طرف شدت احتياج وي لکه کل چې جز ته په شدت سره محتاج دي ددې نه معلومه شوه چې فاعل د فعل د جز په شان دي .

ويدل : ددې نه د فاعل په منزله د جز کيدو دليل بيانوي چې په هر پک کې لام کلمه (يعنې بيا) ساکن کول دلالت کوي چې فاعل د فعل د جز په شان دي ځکه چې لام کلمه (بيا) ددې وجې نه يې ساکن کړو چې توالي داربع جرکاتو لازم رانه شي اوتوالي داربع جرکاتو په يو کلمه کې منع ده نه په دوه کلمو کې نو ثابته شوه چې ضريت فعل فاعل يو ځاى يو کلمه ده ددې نه شدت اتصال او شدت احتياج ثابتيږي .

فلذک: دا عبارت په ماقبل باندې تفریع ده چې دهغې حاصل دادې چې چونکې فاعل په اصل کې دادې چې دادفعل سره متصل وي دهمدې وجې نه ضرب غلامه زید ترکیب جائز دي او ضرب غلامه زیداً ترکیب ممتنع دي

الاصل الذي الخ: په دې شارع د ذلک مشار الیه متعین کړه چې ذلک مشار الیه اصل دي یعنې ددې وجې نه دې اصل ته چې تقاضا کوي دفاعل تقدم دفعل په باقي معمولاتو باندې جائز دی ضرب غلامه زید

للقدم: په دې سره غرض دشارح دضرب غلامه زید دترکیب دجواز وجه بیانوي چې غلامه کې د ضمیر مرجع زید دي اگر چې لفظاً مؤخر دي لیکن رتبتاً مقدم دي ددې وجې نه زید فاعل دي او فاعل رتبتاً مفعول نه مقدم شو دفعل سره متصل وي لهذا لفظاً اضممار قبل الذکر لازم راغې نه رتبتاً او اضممار قبل الذکر لفظاً جائز دي.

لتأخر: په دې عبارت سره غرض دشارح دضرب غلامه زیداً دترکیب دممتنع کیدو وجه بیانول دي چې په غلامه کې د ضمیر مرجع زید دي چې کوم لفظاً هم مؤخر دي او رتبتاً هم مؤخر دی ، لفظاً خو ظاهر دي او رتبتاً ددې وجې نه مؤخر دي چې دامفعول به دي اومفعول به رتبتاً مؤخر وي ، لهذا لفظاً او رتبتاً اضممار قبل الذکر لازم راغې چې کوم جائز نه دي .

خلافًا للاخفش وابن جنی: په دې سره غرض دشارح بیان دا اختلاف دي: بعضې شارحینو ددې عبارت وضاحت دابیان کړي چې ددې عبارت تعلق ذلک غیر جائز سره دي اوددې مطلب دادې چې دجمهورو په نزد اضممار قبل الذکر لفظاً اورتبتاً ناجائز دی په خلاف داخفش اوابن جنی که دهغه په نزد اضممار قبل الذکر لفظاً اورتبتاً جائز دي . لیکن علامه جامی ددې عبارت دا مطلب بیانول صحیح نه دي ځکه چې اضممار قبل الذکر لفظاً اورتبتاً بالاتفاق ناجائز دي ، بلکه ددې صحیح وضاحت دادې چې ددې عبارت تعلق ذلک غیر جائز سره نه دي بلکه ددې تعلق د فیلزم سره دي اوس به د عبارت حاصل دا وي چې دجمهورو په نزد په ذکر شوي مثال کې اضممار قبل الذکر لفظاً اورتبتاً لازم راخي ددې وجې نه ددوي په نزد ذکر شوي مثال ممتنع دي ، اواخفش اوابن جنی په نزد په مثال مذکور کې لفظاً اورتبتاً لازم نه راخي ددې وجې نه ددوي په نزد ذکر شوي مثال جائز دي .

ددوي دلیل دادې چې لکه څنگه فعل په شدت کې فاعل ته محتاج وي همدارنگې فعل

په شدت کې دمفعول هم محتاج وي په دواړو کې اصل دادې چې دادفعول سره متصل وي نو په ذکر شوي ترکیب کې لفظاً او ترتیباً اضمار قبل الذکر لازم نه راځي بلکه صرف لفظاً اضمار قبل الذکر لازم راغې چې کوم جائز دي ، ددې وجې نه ذکر شوي مثال جائز دي ، او اخفش او ابن جنې د یو شاعر د شعر نه استدلال کوي

جَزَى رُبُّهُ عَنِّي عَدِيٌّ بَيْنَ حَاتِمٍ جَزَاءُ الْكَلَابِ الْعَاوِيَاتِ وَقَدْ فَعَلَ

په دې کې محل داستشهاد رُبُّهُ دي ، طریقه داستدلال داده چې رُبُّهُ د جَزَى فاعل دي اوددې سره ضمیر دمفعول متصل دي چې عدي بن حاتم طرف ته راجع دي چې کوم مفعول به دي او د فاعل نه مؤخر دي نو ددې نه معلومه شوه چې که چیرته دفاعل سره ضمیر وي اوداضمیر راجع وي مفعول مؤخر طرف ته نودا جائز دي .

اچيپ : په دې سره غرض دشارح داخفش او ابن جنې ددلیل دوه جوابونه ورکوي اول جواب تسلیمي دي اودوهم جواب عدم تسلیمي دي :

(۱) **جواب** : مونږ منو چې د ربه ضمیر عدي بن حاتم طرف ته راجع دي ددې باوجود هغه مؤخر دي لیکن دادضورت شعري دوجې نه دي ، قاعده داده چې : یچوز للشاعر مالا یچوز لغیره اوداچې کوم وویل شي چې دفاعل سره دضمیر اتصال سره دتاخیر دمفعول نه جائز نه دي دا په وسعت کلام (یعنی په نثر) کې دي .

(۲) **جواب** : مونږ دا نه منو چې د رُبُّهُ ضمیر مرجع عدي بن حاتم دي بلکه مرجع جزا مصدر دي چې په دې باندې جَزَى فعل دلالت کوي تقدیر دعبارت به داسې شي چې : جزى رب الهزم .

د شعر ترکیب : جَزَى صیغه د واحد مذکر غائب فعل ماضی معلوم . رُبُّهُ مرکب اضافي د جزى فاعل شو عني جار مجرور متعلق جزى فعل عدي بن حاتم عدي موصوف بن مضاف حاتم مضاف الیه ، مضاف سره د مضاف الیه صفت شو د پاره د موصوف ، موصوف سره د خپل صفت نه مفعول به شو د جزى فعل ، جزا مضاف الکلاب العاویات مرکب توصیفي مضاف الیه ، مضاف سره د مضاف الیه نه مفعول مطلق شو د جزى فعل ، فعل سره د خپل فاعل او سره د مفعول به او سره د مفعول مطلق نه دا جمله فعلیه خبریه شوه ، وقد فعل دا جمله خبریه د ربه نه حال واقع شو .

د فاعل د تقدیم و جوی خایونه :

وَ إِذَا اتَتْكَ الْإِعْرَابُ الدَّانَ عَلَى فَاعِلِيَّةِ الْفَاعِلِ وَ مَفْعُولِيَّةِ الْمَفْعُولِ بِالْوَضْعِ
اوجې كله نې شوا اعراب چې د فاعل په فاعليت اود مفعول په مفعوليت باندې د وضع په اعتبار سره دلالت كوي
لَفْظًا فِيهِمَا أَيْ فِي الْفَاعِلِ الْمُتَقَدِّمِ ذِكْرُهُ صَرِيحًا وَ فِي ضَمَنِ الْأَمْتَلِ وَ الْمَفْعُولِ
لفظاً په دواړو كې يعنې په فاعل كې چې دهغې ذكر مخكې صراحتاً اود مثالونو په ضمن كې تير شو اود مفعول
الْمُتَقَدِّمِ ذِكْرُهُ فِي ضَمَنِ الْأَمْتَلِ وَ الْقَرِينَةِ أَيْ الْأَمْرُ الدَّانَ عَلَيْهِمَا لَا بِالْوَضْعِ
متقدم ذكره ضمن مثالونو كې تير شو اوقرينه يعنې هغه خيز چې په فاعل اومفعول باندې بلا وضع دلالت كوي
إِذْ لَا يُعْهَدُ أَنْ يُطْلَقَ عَلَى مَا وَضِعَ بِإِذَا هَيِّءَ آتَهُ قَرِينَةُ عَلَيْهِ
خكه چې معلومه نه داچې اطلاق وشي په هغه خيز چې وضع شوي وي دپاره ديوخيز چې گني داقرينه ده په هغه خيز
فَلَا يَرُدُّ عَلَيْهِ أَنَّ ذِكْرَ الْإِعْرَابِ مُسْتَفْهِقٌ عَنْهُ إِذِ الْقَرِينَةُ هَامِلَةٌ لَهُ وَ هِيَ إِمَّا لَفْظِيَّةٌ كَخَوَ
نونه وارد بېرې اعتراض چې دا اعراب ذكر ضرورت نشته چې قرينه اعراب نه شامله ده اوقرينه به يالفظي وي لكه
صَرَبَتْ مُوسَى خُبْلَى أَوْ مَفْعُولِيَّةٌ كَخَوَ لَكُنْ أَوْ كَانَ الْفَاعِلُ مُتَّصِلًا بِالْفِعْلِ بِإِذَا كَصَرَبَتْ زَيْدًا
صَرَبَتْ مُوسَى خُبْلَى يامعنوي لكه اَكَلُ الْكُمُزَى يَخْبَى يايو فاعل ضمير متصل دفعل سره بارز لكه صَرَبَتْ زَيْدًا
أَوْ مُسْتَكِنًا كَزَيْدٌ صَرَبَ غَلَامَهُ بِشَوَطٍ أَنْ يَكُونَ الْمَفْعُولُ مُتَّخِذًا عَنِ الْفِعْلِ لِقَلًّا يَنْتَقِصُ بِشَوَطٍ
يامستتر لكه زَيْدٌ صَرَبَ غَلَامَهُ په دې شرط چې مفعول به دفعل نه مؤخروي ددې دپاره چې مات نه شي دا قول دمصف
زَيْدًا صَرَبَتْ أَوْ وَقَعَ مَفْعُولُهُ أَيْ مَفْعُولُ الْفَاعِلِ بَعْدَ إِلَّا بِشَوَطٍ كَوُشُطَهَا بَيْنَهُمَا
زَيْدًا صَرَبَتْ يا واقع وي مفعول ددي يعنې مفعول د فاعل نه پس دلأبه دې شرط چې لأبه په مينخ كې وي په دواړو
فِي مَوَازِيِ التَّقْدِيرِ وَ التَّأَخُّرِ كَخَوَ مَا صَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمَرُوا أَوْ بَعْدَ مَعْنَاهَا كَخَوَ إِنَّمَا صَرَبَ زَيْدٌ عَمَرُوا وَ هَبْ
صورتونو په تقديم اوتاخير كې لكه مَا صَرَبَ زَيْدٌ إِلَّا عَمَرُوا ياباس دمعنى دلأته لكه إِنَّمَا صَرَبَ زَيْدٌ عَمَرُوا ونو واجب دي
تَقْدِيرُهُ أَيْ تَقْدِيرُ الْفَاعِلِ عَلَى الْمَفْعُولِ فِي تَجْمِيعِ هَذِهِ الصُّورِ أَمَّا فِي صُورَةِ إِلْتِقَاءِ الْأَعْرَابِ فِيهِمَا وَالْقَرِينَةِ
تقديم يعنې د فاعل په مفعول په دې ټولو صورتونو كې هر چې په صورت دانساعدا اعراب اود قرينې په دې دواړو كې
فَلْيَتَحَرَّزْ عَنِ الْإِلْتِبَاسِ وَ أَمَّا فِي صُورَةِ كَوْنِ الْفَاعِلِ ضَمِيرًا مُتَّصِلًا فَلْيَتَأَمَّلْ الْإِلْتِقَاءَ الْإِلْتِقَاءَ
نودېج كيدو دالتباس نه اوهر چې په صورت د كيدو د فاعل كې ضمير متصل نودو چې د منافاة اتصال دانفصال سره
وَ أَمَّا فِي صُورَةِ وَفُوعِ الْمَفْعُولِ بَعْدَ إِلَّا لَكِنْ بِشَوَطٍ كَوُشُطَهَا بَيْنَهُمَا
اوهر چې په صورت د واقع كيدو دمفعول پس دلأته لكې په شرط د مينخ كې واقع كيدو په مينخ د فاعل اومفعول كې
فِي مَوَازِيِ التَّقْدِيرِ وَ التَّأَخُّرِ لِقَلًّا يَنْتَقِصُ الْحُضْرُ الْمَطْلُوبُ فَإِنَّ الْمَفْعُولَ مِنْ قَوْلِهِ مَا صَرَبَ
په دواړو صورتونو د تقديم اوتاخير كې نوددې وجې نه چې حصر مطلوب بدل نه شي خكه چې د قائل دا قول مافقوت

ثُمَّ إِلَّا عَمَرُوا إِنْجَصَا ضَارِبِيَّةَ زَيْدٍ فِي عَمَرِهِ مَعَ جَوَارٍ أَنْ يَكُونُ عَمَرُو مَضْرُوبًا لِشَخْصٍ آخَرَ
ثُمَّ إِلَّا عَمَرُوا نه مفهوم دزید دضاریت انحصار دي په عمرو کې سره دجواز ددي چې عمرو دیوبل جامضروب وي
وَالْتَفَعُولُ مِنْ قَوْلِهِ مَا ضَرَبَ عَمْرًا إِلَّا زَيْدٌ إِنْجَصَا مَضْرُوبِيَّةَ عَمَرٍ فِي زَيْدٍ مَعَ جَوَارٍ أَنْ يَكُونُ زَيْدٌ
اود قائل ددي قول مَا ضَرَبَ عَمْرًا إِلَّا زَيْدٌ انحصار د مضروبیت د عمرو په زید کې دي سره دجواز ددي چې وي ریه
ضَارِبًا لِشَخْصٍ آخَرَ فَلَوْ انْقَلَبَ أَحَدُهُمَا بِالْآخَرِ لَانْقَلَبَ الْخَصْمُ الْمَطْلُوبُ وَإِنَّمَا فَلْنَا بِشَرْطِ كَوْنِهَا بِمَنْعَتِهَا
ضارب دبل کس که چیرته بدل شي یو دبل نه نو حصر مطلوب به بدل شي اومونروا یوپه شرط دمنځ کې واقع کیدو
فِي صُورَةٍ التَّخْفِيرِ وَالتَّأْخِيرِ لِأَنَّهُ لَوْ قَدِمَ التَّفَعُّولُ عَلَى الْقَاعِلِ مَعَ إِلَّا فَيُقَالُ مَا ضَرَبَ
په دواړو صورتو دتقدیم اوتاخیر ځکه که چیرته مخکې کړي مفعول په فاعل سره دالانوولې به شي چې مَا ضَرَبَ
إِلَّا عَمَرُو زَيْدٌ قَالِقَاهُ أَنْ مَعْنَاهُ إِنْجَصَا ضَارِبِيَّةَ فِي عَمَرِهِ إِذِ الْخَصْمُ إِنَّمَا هُوَ فِي
إِلَّا عَمَرُو زَيْدٌ نو ظاهره داده چې ددي معنی دزید دضاریت انحصار دي په عمرو کې ځکه حصر په دې کې کېږي
مَا يَلِي إِلَّا فَلَا يَنْقَلِبُ الْخَصْمُ الْمَطْلُوبُ فَلَا يَجِبُ تَقْدِيمُ الْقَاعِلِ لِكِنْ كَمْ يَسْتَحْسِنُهُ
کوم چې دالاسره متصل دي لهدا حصر مطلوب به منقلب نه وي نو نه دي واجب دي تقدیم د فاعل لکن څه نه دي
بَعْضُهُمْ لِأَنَّهُ مِنْ قَبِيلِ قَضَرِ الصِّفَةِ قَبْلَ تَكْمِيلِهَا وَ إِنَّمَا فَلْنَا الْقَائِلُ أَنْ مَعْنَاهُ كَذَا
گنرلي بعضو ځکه چې دا قصر قبيلي دصفت نه دي مخکې دتماموالي دصفت نه اومونږدا الْقَائِلُ أَنْ مَعْنَاهُ كَذَا
لَاخْتِمَالٍ أَنْ يَكُونُ مَعْنَاهُ مَا ضَرَبَ أَحَدًا أَحَدٌ إِلَّا عَمَرُوا زَيْدٌ فَيَقْصُدُ إِنْجَصَا صِفَةٍ
ددي احتمال دوجې نه ویلي وو چې ددي معنی به دا وي چې مَا ضَرَبَ أَحَدًا أَحَدٌ إِلَّا عَمَرُوا زَيْدٌ نو قصد کوي انحصار دصفت
كُلٌّ وَاجِبٌ مِنْهُمَا فِي الْآخَرِ وَ هُوَ أَيْضًا خِلَافُ التَّفَعُّولِ وَ إِنَّمَا وَجُوبُ تَقْدِيمِهِ عَلَيْهِ
دهریو ددي نه په بل کې اوداسمه اړنګې خلاف مقصود دي اوهر چې وجوب دتقدیم د مفعول دي پس دفاعل نه
فِي صُورَةٍ وَفُتِحَ التَّفَعُّولُ بَعْدَ مَقْنَى إِلَّا لِأَنَّ الْخَصْمَ هَهُنَا فِي الْجُزْءِ الْآخِرِ فَلَوْ أُخِرَ
په صورت واقع کیدو د مفعول پس دمعنی دالانه ځکه چې حصر دلته په آخري جز کې دي لهدا که چیرته وروسته
الْقَاعِلِ لَانْقَلَبَ التَّفَعُّولُ قَطْعًا.
کړو فاعل نوم معنی به یې یقیناً بدله شي.

خلاصه دمتن : غرض دصاحب دکافیة دهغو عوارضو بیانول دي چې دهغې په وجه دفاعل تقدیم په مفعول باندې واجب دی هغه عوارض څلور دي : (۱) په فاعل اومفعول دواړو کې اعراب لفظي او قرینه منتفی وي لکه ضرب موسى عیسی (۲) دفاعل ضمیر متصل بالفعل وي لکه ضربک زیداً (۳) مفعول دالانه پس واقع وي لکه ما ضرب زیداً لامرأاً (۴) مفعول دالاد

معنی نه پس واقع وي لکه انما ضرب زيد عمرواً.

اغراض دجامی: الدال: داد اعراب صفت کاشفه دي دا اعراب تعريف نه دي مطلب دادې چې کله اعراب منتفي شي چې کوم بالوضع دفاعل په فاعليت اود مفعول په مفعوليت دلالت کوي که چيرته بالوضع سره ددې تشریح ونه کړي نو وييلي شي چې اعراب خوبه په هر صورت کې موجود وي که لفظاً نه وي نو تقدیراً به وي، که تقدیراً نه وي نو محلاً به وي ددې وجې نه يې وويل چې دا اعراب نه مراد هر اعراب نه دي بلکه صرف هغه اعراب مراد دي چې دهغې وضع دفاعل په فاعليت اود مفعول په مفعوليت باندې دلالت دپاره وي.

في الفاعل: په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په فيهما کې دضمير مرجع فاعل اومفعول دواړه دي دفاعل ذکر خو تير شوي دي ليکن د مفعول ذکر نه دي تير شوي نو لهذا په مفعول کې اضمار قبل الذکر لازم راغې کوم چې جائز نه دي.

جواب: دفاعل ذکر صراحتاً شوي اود مثالونو په ضمن کې هم شوي اود مفعول ذکر اگرچې صراحتاً نه دي شوي ليکن د مثالونو په ضمن کې شوي اومذکور ضمني طرف ته ضمير راجع کول صحيح دي لهذا اضمار قبل الذکر لازم رانغلو.

ای الامر الدال: په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا اعراب ذکر مستدرک اوبې فايدې دي ځکه چې قرينه اعراب ته هم شامل دي ځکه چې دقرينې تعريف دادې چې ديو څيز په تعين باندې دلالت کوي اودا خبره په اعراب کې هم موندل کيږي، لهذا اعراب ذکر کوږې فاندې شو، مصنف رحمۃ الله ته دا ويل په کار وو چې ادا التقي القرينة فيهما، دا اعراب ذکر کول نه وو پکار؟

جواب: دقرينې لفظ اعراب ته شامل نه دي ځکه چې قرينه هغه ده چې ديو څيز په تعين باندې په غير دوضع نه دلالت کوي اوا اعراب هغه دي چې ديو څيز په تعين باندې بالوضع دلالت کوي نو په دواړو کې فرق دي نوددې وجې نه قرينه اعراب ته شامل نه شوه، نو لهذا دا اعراب ذکر بې فاندې نه شو.

فلا يرد: دا په ماقبل باندې تفریع ده چې کله دا خبره معلومه شوه چې په قرينه اوا اعراب کې فرق دي، دقرينې دلالت ديو څيز په تعين باندې بې دوضع، اود اعراب دلالت ديو څيز په تعين

باندې بالوضع ، نو دا اعتراض به وارد نه وي چې دا اعراب نه پس دقرینې ذکر مستدرک اوبې فاندې دي ځکه چې قرینه اعراب ته هم شامل ده لکه علامه فاضل هندي ويلي دي چې قرینه عام ده اعراب ته هم شامل ، نو په دې عبارت سره علامه جامي په فاضل هندي باندې هم رد وکړو .

وهي اما لفظية : دلته غرض دشارح دقرینې تقسیمول دي چې قرینه په دوه قسمه دي . (۱) قرینه لفظیه . (۲) قرینه معنویه . (۱) دقرینه لفظي مطلب دادې چې په لفظونو کې کومه قرینه موجود وي لکه ضربت موسی حبلی په دې کې ضربت کې تاء دفاعل په مؤنث کیدو باندې دلالت کوي ددې نه معلومه شوه چې فاعل حبلی دي ځکه چې مؤنث همدا دي . (۲) دقرینې معنوی مطلب دادې چې لفظاً اگرچې قرینه نه وي لیکن دجملې په معنی کې قرینه موجود وي لکه اکل الکشری یحیی (یحیی ناشپاتي وخوړو) په دې مثال کې کمثری کې دفاعل دجوړیدو صلاحیت نشته ځکه معنی یې داده چې ناشپاتي یحیی وخوړو نو دامعنی خو غلطه ده .

الفاعل : په دې سره غرض دشارح بیان دمرجع دي چې دکان دضمیر مرجع فاعل دي .

بالفعل : داد متصل دصلي بیان دي .

بارزاً : په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : اوکان الفاعل مضمراً متصلاً کې دمتصل نه ضمیر بارز مراد دي ځکه چې داتصال معنی ده یو څیز دبل څیز سره یوځای کول اودا په معنی ملفوظ کې خو متصور کیدی شي لیکن په مستتر کې نشي متصور کیدی ؟

جواب : شارح دجامي جواب ورکړي چې دلته دمتصل نه غیر مستقل مراد دي اوپه دې کې تعمیم دي برابره خبره ده چې دا بارز وي لکه ضربت زیداً یا مستتر لکه زید ضرب کې هو ضمیر .

بشرط ان یکون : په دې سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : دا قاعده زیداً ضرب مثال سره منقوضه ده ځکه چې په دې کې فاعل دضمیر متصل دي ددې باوجود دفاعل په مفعول باندې تقدیم واجب نه دي بلکې مفعول دفاعل نه مقدم دي .

جواب : دادې چې دفاعل تقدیم په مفعول باندې وجوب مشروط دي په دې شرط سره چې مفعول د فعل نه مؤخر وي اوپه ذکر شوي مثال کې مفعول د فعل نه مؤخر نه دي بلکې مقدم

دي لهدا ددې په ذريعه نقض وارد نه شو

اي مفعول الفاعل: په دې کې غرض دشارح دمفعوله ضمير مرجع متعينه کړه چې دضمير مرجع فاعل دي.

بشرط توسطها: په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دا قاعده منقوضه ده په ماضرب الامر وايي سره ځکه چې په دې کې مفعول د الانه پس واقع دي سره دفاعل دتقديم نه په مفعول واجب نه دي بلکه فاعل مؤخر دي ؟

جواب: مفعول د الانه پس دواقع کيدو په صورت کې تقديم دفاعل په مفعول باندې وجوب په دې شرط سره مشروط دي چې په تقديم اوتاخير دواړو صورتونو کې إلا فاعل او مفعول دواړو په مينځ کې واقع وي اوپه ذکر شوي مثال کې إلا فاعل او مفعول په مينځ کې واقع نه دي بلکه دواړو نه مقدم دي لهدا ددې په ذريعه نقض به وارد نه وي ، اوياتي شوه داضابطه چې داوېله ده نو ددې وجه په خپله شارح مخکې بيانوي .

اي تقديم الفاعل: په دې سره غرض دشارح بيان دمرجع ده چې په تقديمه کې دضمير مرجع فاعل دي .

على المفعول: داد تقديم د صلي بيان دي .

في جميع هذه الصور: په دې عبارت کې دتقديم دمحل بيان کوي .

اما في صورة الخ: په دې سره غرض دشارح د ذکر شوو څلورو صورتونو په کومو کې چې فاعل په مفعول باندې دمقدم کيدو وجوهات بيانوي چې دهغې تفصيل په لاندې ډول دي :

اول صورت: په دې صورت کې دتقديم وجه داده چې کله فاعل اوپه مفعول دواړو کې اعراب لفظي او قرينه منفي وي نو دفاعل تقديم په مفعول باندې ددې وجې نه واجب دي چې په فاعل او مفعول دواړو کې التباس لازم رانه شي .

دوهم صورت: دا چې کله فاعل ضمير متصل بالفعل وي نو دفاعل تقديم په مفعول باندې واجب دي ځکه چې که چيرته دفاعل تقديم واجب نه وي نو بيا دفاعل تاخير دمفعول نه جائز وي چې کله فاعل مؤخر وي نو ضمير متصل منفصل راوړل به لازم راشي کوم چې جائز نه دي ، ځکه چې داتصال او انفصال په مينځ کې منافات دي .

دريم صورت: دا چې کله مفعول د الا نه پس واقع وي په دې شرط چې په تقديم او تاخير دواړو صورتونو کې به الا دفاعل او مفعول په مينځ کې واقع وي نو دفاعل تقديم به واجب وي ددې دپاره چې حصر مطلوب چې کوم دمتکلم مقصود وي هغه منقلب او البته نه شي لکه ما ضرب زيد الا عمرو او نه مقصود دزيد ضاربيت په عمرو کې بندول دي دکلام معنى داده چې زيد د عمرو نه غير بل چا نه دي وهلي البته دا کيدې شي ، چې زيد بل چا وهلي وي ، خلاصه داده چې که چيرته په دې کې يو په بل سره بدل کړي شي په داسې طريقې سره چې اول صورت کې فاعل مؤخر کړي شي اوپه دوهم صورت کې فاعل مقدم کړي شي نو حصر مطلوب به تبديل شي لهذا په اول مثال کې فاعل مقدم کول واجب دي اوپه دوهم مثال کې فاعل مؤخر کول واجب دي .

وانما قلنا بشرط توسطها: په دې سره غرض دشارح بشرط توسطها الخ دقيد فائدي بيانوي چې دا شرط يې ددې وجې نه ولېږول چې که چيرته مفعول په فاعل باندې د الا سره مقدم کړي شي اودا وويل شي چې ما ضرب الا عمرو او زيد نو ظاهره داده چې ددې معنى صحيح پاتې شوه يعنې ددې معنى به دا وي چې ضاربيت د زيد په عمرو کې بند دی ، ځکه چې حصر په دې کې کيږي چې کوم چې د الا سره متصل وي او دلته د الا سره متصل عمرو دي نو حصر به په عمرو کې وي ، لهذا حصر مطلوب به بدل نه وي ځکه چې کوم مفهوم د ما ضرب زيد الا عمرو دي نو همدغه مفهوم د ما ضرب الا عمرو او زيد هم دي لهذا دفاعل تقديم به په مفعول باندې واجب نه وي ، زيات نه زيات صفت دضرب ددې دمکمل کيدو نه مخکې په يو څيز کې بندول لږم راځي ځکه چې اصل صفت مقصوده عل عمرو هغه مطلق ضرب نه دي بلکه هغه ضرب دي چې کوم زيد (فاعل ، طرف ته مستند وي ، دې ته قصر الصفة قبل تمامها ويلي شي اودا اگر چې دبعضي نحويانو په نزد غير مستحسن دي ليکن نا جائز نه دي .

وانما قلنا الظاهر: چې کله لفظ الظاهر معرف باللام ذکر کړي شي نو ددې معنى به راجحه وي چې دا ترې معلومېږي چې په دې کې يو بل احتمال هم دي چې کوم مرجوح دي ، ليکن چې کله لفظ ظاهر نکره ذکر کړي شي نوداد دوهم احتمال فائده نه وي چونکې شارح الظاهر معرف باللام ذکر کړو نو ددې نه معلومه شوه چې په دې کې دوهم احتمال هم دي ، نو شارح وانما قلنا

سره ددې دوهم احتمال بیانوي چې ما الفاهر معناه ددې وجې نه وویل چې په دې کې دا احتمال هم کیدي شي چې ما ضرب الامروا زید نو ددې معنی به دا وي چې ما ضرب احدا احد الامروا زید (نه دي واهلي هیچا دیو چا نه مگر صرف عمرو زید) په دې صورت کې فاعل او مفعول دهر یو صفت په بل کې د انحصار فایده ورکوي. یعنې ضاریت دزید انحصار په عمرو کې وي او په عمرو کې د مضرویت انحصار په زید کې وي اودا هم د متکلم د مقصود خلاف دي ځکه چې د متکلم مقصد په یو جانب کې حصر کول دي په دواړو طرفونو کې نه وي او په دې صورت کې حصر د جابینو نه دي

څلورم صورت: چې کله مفعول د لا دمعنی نه پس واقع وي نو د فاعل په مفعول باندې تقدیم هم د دریم صورت په شان ددې وجې نه واجب دي چې حصر مطلوب منقلب او بدل نه شي مثلاً انما ضرب زید عمروا کې مقصود ضاریت د زید په عمرو کې منحصر دي ځکه چې حصر په آخري جز کې وي او آخري جز عمرو دي، که چیرته فاعل مؤخر کړي اودا وایي چې انما ضرب عمروا زید نو په دې وخت کې د عمرو د مضرویت انحصار به په زید کې وي حالانکه مقصود ضاریت د زید انحصار دي په عمرو کې لهذا د فاعل تقدیم په مفعول باندې واجب دي ددې دپاره چې حصر مطلوب منقلب او بدل نه شي.

د فاعل د تاخیر و جوبي ځایونه:

وَ إِذْ اقْتَصَلَ بِهِ أُنَى بِالْفَاعِلِ ضَمِيرُهُ مَفْعُولُ كُنْهُ ضَرْبٌ زَيْدٌ اِغْلَامُهُ أَوْ وَفَّحَ أَيُّ الْقَاعِلِ	او کله چې متصل شي ددې پورې یعنې د فاعل پورې ضمیر د مفعول لکه ضرب زید اغلانمه یا واقع شي یعنې فاعل
بَعْدَ إِلاَّ الْمُتَوَسِّطَةُ بَيْنَهُمَا فِي صُورَتِي التَّقْدِيرِ وَالْقَاضِي كُنْهُ مَا ضَرْبٌ عَمْرٌو إِلَّا زَيْدٌ وَقَائِدُهُ هَذَا الْقَيْدُ وَمِثْلُ	پس دالا نه چې په مینځ کې وي په صورت د تقدیم او د تاخیر لکه ما ضرب عمروا زید او فاعله ددې قید په شان د
مَا عَزَلْتُ أَيْفًا أَوْ وَفَّحَ الْقَاعِلِ بَعْدَ مَمْتَنَّا أُنَى مَعْقٍ إِلَّا كُنْهُ إِنَّمَا ضَرْبٌ عَمْرٌو زَيْدٌ	هغه ده چې تاسو مخکې وپیژندله یا واقع وي د فاعل د معنی نه پس یعنې دالا دمعنی نه پس لکه انما ضرب عمروا زید
أَوْ اقْتَصَلَ مَفْعُولُهُ بِهِ بِأَنْ يَكُونَ التَّفْعُولُ ضَمِيرًا مُتَّصِلًا بِالْفَاعِلِ وَ هُوَ أَيُّ الْقَاعِلِ	یا متصل وي مفعول ددې فعل پورې په دې شان چې وي مفعول ضمیر متصل د فعل پورې او هغه یعنې فاعل د
كُنْهُ ضَمِيرُهُ مُتَّصِلٌ بِهِ كُنْهُ ضَرْبُكَ زَيْدٌ وَ هَبْ قَائِدُهُ أُنَى تَأْخِيرُهُ الْقَاعِلِ عَنِ التَّفْعُولِ فِي جَمْعٍ هَذَا الصُّورِ	ضمیر پورې متصل نه وي لکه ضربک زید نو واجب دي تاخیر ددې یعنې تاخیر د فاعل د مفعول نه په دې ټولو صورتونو

أَمَّا فِي صُورَةِ إِتِّصَالِ الضَّمِيرِ الْمَفْعُولِ بِهِ لَفْظًا يَلْزَمُ الْإِضْمَارَ قَبْلَ الذِّكْرِ لَفْظًا وَرُتْبَةً وَ أَمَّا فِي
كَيْ هَرَجِي بِهِ صُورَتِ دَاتصال دضمير د مفعول به نو د دې وجې نه لازم نه شي اضممار قبل الذکر لفظاً او رتبه او هر چې به
صُورَةٍ وَفُوجِهِ بَعْدَ إِلَّا أَوْ مَعْنَاهَا لَفْظًا يَتَقَلَّبُ الْخَصَرُ الْمَقْلُوبُ وَ أَمَّا فِي صُورَةِ
صُورَتِ د وقوع كې دې پس دالاو يا د معنی دالانه نو د دې وجې نه چې بدل نه شي حصر مطلوب او هر چې به صورت
كُونِ الْمَفْعُولِ ضَمِيرًا مُتَّصِلًا وَالْقَائِلُ هَهُنَا مُتَّصِلٌ بِمُنَاكَاةِ الْإِضْمَالِ الْإِلْهَامِيِّ بِتَوَسُّطِ الْقَائِلِ الْقَوِي
د كيدو د مفعول كې ضمير متصل او فاعل غير متصل نو د وجې د منفاة د اتصال د انفصال سره به توسط د فاعل غير
الْمُتَّصِلِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْفِعْلِ بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ الْقَائِلُ أَنَهُ هَبِيدًا مُتَّصِلًا
متصل په مېنځ د دې كې او په مېنځ د فعل كې په خلاف دهغه صورت كې چې كله وي فاعل همدارنگې ضمير متصل
لِسَائِلِهِ جَمْعٌ يَجِبُ تَقْدِيمُ السَّائِلِ لَكُمْ مَرَّةً بَعْدَ
څكه چې په دې وخت كې واجب دي تقديم د فاعل لكه هره بڼه

خلاصه دهتن: د وادا اتصال نه تر ځېب تقدیمه پورې غرض د صاحب د کافيې دهغو عوارضو بیانول دي چې دهغې په وجه د فاعل په مفعول باندې تاخیر واجب دي او هغه عوارض څلور دي :

(۱) د فاعل سره ضمیر د مفعول متصل وي یعنې د فاعل سره داسې ضمیر متصل وي کوم چې مفعول طرف ته راجع وي لکه هرب زېدا غلامه . (۲) فاعل دالانه پس واقع وي لکه ماهرېب عمرو الا زید . (۳) فاعل دالا د معنی نه پس واقع وي لکه الماهرېب عمرو زید . (۴) مفعول ضمیر متصل بالفعل وي او فاعل ضمیر متصل نه وي لکه هربک زید ، په دې څلورو ځایونو کې د مفعول په فاعل باندې مقدم کول واجب دي .

اغراض د جامی: بالفاعل : د دې نه غرض د شارح بیان د مرجع ده چې د به ضمیر مرجع فاعل دي .

المتوسطة : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د سوال صورت داسې دي چې ستاسو د قاعده ماهرېب الا زید عمرو سره منقوضه او ماته ده ځکه چې په دې کې فاعل دالانه پس واقع دي سره د دې چې د فاعل تاخیر په مفعول باندې واجب نه دي .

جواب : د فاعل دالانه پس د واقع کیدو په صورت کې تأخیر الفاعل عن المفعول وجوب دي په دې شرط چې الا د فاعل او مفعول دواړو په مېنځ کې واقع وي په تقدیم او تاخیر دواړو صورتونو

کې او په ذکر شوي مثال کې الا دفاعل او مفعول په مینځ کې واقع نه دي بلکې ددې دواړو نه مقدم دي لهدا ددې په ذریعه نقض او اعتراض نه واردېږي.

وقع الفاعل بعد: په دې کې د عطف د حاصل بیان دي چې ددې عطف په الا باندې دي.

معنی الا: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مرجع دي چې د معناها ضمیر مرجع الا ده

بان یکون: په دې سره غرض د شارح د مفعول سره د فعل د متصل کیدو د صورت بیان دي چې مفعول ضمیر متصل بالفعل وي.

الفاعل: په دې سره غرض د شارح بیان د مرجع دي چې د ضمیر مرجع فاعل دي.

ضمیر: په دې سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې متصل د موصوف محذوف صفت دي کوم چې ضمیر دي.

تاخیر الفاعل: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مرجع دي چې په تاخیره کې د ضمیر مرجع فاعل دي.

عن المفعول: په دې کې د تاخیر د صلبی بیان دي.

في جميع هذه: په دې عبارت سره غرض د شارح د تاخیر د محل بیان دي.

واما في صورة اتصال: په دې عبارت سره غرض د شارح په ذکر شوي څلور صورتونو کې د فاعل د مفعول نه د مؤخر کیدو د وجوب وجه بیانول دي.

اول صورت: چې کله مفعول ضمیر متصل بالفعل وي نو د فاعل تاخیر ددې وجې نه واجب دي چې لفظاً اوربته اضمار قبل الذکر لازم رانه شي کوم چې ناجائز دي مثلاً ضرب زیداً غلامه په خای ضرب غلامه زیداً ووايي نو په غلامه کې د ضمیر مرجع زید دی کوم چې لفظاً هم مؤخر دي اوربته هم، لفظاً تاخیر خو یې ظاهر دي اوربته ددې وجې نه مؤخر دي چې هغه مفعول دي او مفعول د فاعل نه رتبته مؤخر وي نو اضمار قبل الذکر لازم راغې کوم چې جائز نه دي.

دویم صورت: چې کله فاعل د الا نه پس واقع وي نو د فاعل د تاخیر نه مفعول ددې وجې نه واجب دي چې حصراً مطلوب منقلب او بدل نه شي مثلاً ما ضرب عمرو الا زید ددې مطلب دادې چې مضروبیت د عمرو په زید کې بند دي که چیرته فاعل مقدم کړي اودا ووايي چې ما ضرب زید الا عمرو نو ددې مفهوم ضاربیت د زید په عمرو کې انحصار وي نو د فاعل تاخیر د مفعول نه

واجب دي ددې دپاره چې حصر مطلوب منقلب اوبدل نه شي .

دریم صورت : چې کله فاعل دمعنی دالانه پس واقع وي نو دفاعل تاخیر ددې وجې نه واجب

دي چې حصر مطلوب بدل نه شي لکه انبا ضرب عمرو ازیږد چې ددې مطلب دادې چې مضروبیت د عمرو په زیږد کې منحصر دي او که چیرته فاعل مقدم کړي اودا وایي چې انبا ضرب زیږد عمرو ا نو په دې وخت کې به مفهوم داوې چې ضاربیت د زیږد په عمرو کې منحصر دي اوداخلاف د مقصود دي نو دفاعل تاخیر دمفعول نه واجب دي ددې دپاره چې حصر مطلوب منقلب اوبدل نه شي .

څلورم صورت : چې کله مفعول ضمیر متصل بالفعل وي اودفاعل ضمیر متصل نه وي نو د فاعل تاخیر دمفعول نه واجب دي ځکه چې که چیرته دفاعل تقدیم جائز وي نو دضمیر متصل منفصل کیدل به لازم راشي کوم چې جائز نه دي .

بخلان ما : په دې کې غرض دشارح وهو غیر متصل دقید فائده بیانول دي چې که چیرته فاعل هم ضمیر متصل بالفعل وي نو دفاعل مؤخر کول جائز نه دي بلکه دفاعل په مفعول باندې تقدیم واجب دي لکه ضربتک .

د فاعل د حذف جوازي بحث :

وَ قَدْ يُحَذِّثُ الْفِعْلُ الرَّافِعُ لِلْقَاطِلِ لِقِيَامِ كَرِيْمَةٍ دَالَّةٍ عَلَى تَعْيِينِ الْمَحذُوفِ
اوکله حذف کولې شي هغه فعل چې رفع ورکوي فاعل ته دپاره دقيام دقرینې چې دلالت کوي په تعین دمحذوف
جَوَازاً أَوْ حَذْفاً جَائِزاً فِي مِثْلِ زَيْدٌ أَنْ يَمِيْنَا كَانَ جَوَاباً لِسْؤَالِ مُحَقِّقٍ لِمَنْ
باندې جواز آیدني جائز حذف په دې مثال کې چې زید یعنی په هغه څه کې چې وي جواب دپاره دسوال محقق دهغه چا د
كَانَ مَنْ قَامَ سَائِلاً عَنْ يَمُوزُ بِهِ الْقِيَامُ فَيَجُوزُ أَنْ تَقُولَ
پاره چې وایي چې څوک ولاړ دي یعنی سائل دي دهغه چا باره کې چې قائم دي دهغه پورې قیام نو جائز دي چې وایي
زَيْدٌ يَحَذِّثُ قَامَ أَنْ يَحَذِّثُ قَامَ زَيْدٌ يَحُوزُ أَنْ تَقُولَ قَامَ زَيْدٌ يَلِكُوهَ وَ إِنَّمَا قَدْ
زید په حذف دقآ سره یعنی قام زید اودا جائز دي چې وایي قام زید په ذکر کولو دقام سره او په تحقیق سره مقدر کړو
الْفِعْلُ دُونَ الْعَرَبِ لِأَن تَقْدِيرَ الْعَرَبِ يُوجِبُ حَذْفَ الْجُمْلَةِ وَتَقْدِيرُ الْفِعْلِ حَدَثَ أَحَدٍ جَوَازاً هَذَا وَ التَّعْلِيلُ فِي
فعل، نه خبر ځکه چې تقدیر د خبرو اجبوي حذف د جملې او تقدیر د فعلو اجبوي حذف کول یو جز د جملې او تقلیل په
الْحَذْفِ أَوَّلِي وَ كَذَا يُحَذِّثُ الْفِعْلُ جَوَازاً يَمِيْنَا كَانَ جَوَاباً لِسْؤَالِ مُقَدِّرٍ لَعُو
حذف کې اولی دي او همدارنگې حذف کول د فعل جواز په هغه صورت کې چې وي جواب دسوال مقدر لکه دا

قَوْلِ الشَّاعِرِ فِي مَرْثِيَةِ يَزِيدَ بْنِ تَهْمَلٍ يُبْنِكُ عَلَى الْبَيْتَاءِ لِلْمَفْعُولِ يَزِيدَ مَرْفُوعٌ عَلَى أَنَّهُ مَفْعُولٌ مَا لَمْ يُسَمَّ
 قَوْلُ دُشَاعِرِهِ مَرْثِيَةً دِزِيدَن تَهْمَلُ كَيْ لَبِكَ مَبْنِي بِرْمَفْعُولِ اَوْ يَزِيدَ مَرْفُوعٌ دِي پِه دې شان چې دامفعول مالم بسم
 فَاعِلُهُ ضَارِعٌ أَنَّى عَاجِزٌ ذَلِيلٌ وَهُوَ فَاعِلُ الْفِعْلِ الْمُحْذَوِّ أَنْ يَبْكِيَهُ ضَارِعٌ بِعَرَبِيَّةِ السُّؤَالِ الْمُقْدَرِ وَهُوَ
 فاعله دي ضارع يعنې عاجز او هغه فاعل دي دپاره د فعل محذوف يعنې بېكيه ضارع په قرينې د سوال مقدار او هغه
 مَنْ يَبْكِيَهُ وَأَمَّا عَلَى رِوَايَةِ يُبْنِكُ يَزِيدُ عَلَى الْبَيْتَاءِ لِلْفَاعِلِ وَكَسْبِ يَزِيدَ فَلَئْسَ مِنَّا
 مَنْ يَبْكِيَهُ دې اوهر چې په روايت د لېك يزيدي مبنې للفاعل دي او د يزيدي د نصب روايت نودانه دي دهغه روايت نه په
 لَحْنٍ فِيهِو لِحْصُومَةٍ مُتَعَلِّقٍ بِضَارِعٍ أَنَّى يَبْكِيَهُ مَنْ يَذِلُّ
 كوم کې چې مونږ وودو چې د خصوصت نه چې متعلق دي د ضارع پورې يعنې يزيدي ته هغه کس وژاري چې څوک ذليل
 وَ يَغْجُرُ عَنْ مَقَامَةِ الْخُصْمَاءِ لِأَنَّهُ كَانَ كَهَيْدُ الْبَصَرِ وَالْأَوْدَاءِ وَ آخِرُ الْبَيْتِ وَ مُخْطَبُ
 وي او عاجز وي دانتقام د دشمنانو نه ځکه چې يزيدي عاجز او د کمزور و خلکو مددگار و او دشعر آخر دي چې ومخبط
 وَمِنَّا تَوْنُجُ الطَّوَائِفِ الْمُخْطَبِ السَّائِلِ مِنْ غَيْرِ وَبَيْتُهُ وَ الْإِعْاضَةُ الْإِهْلَاقِ وَ الطَّوَائِفُ جَمْعُ مُؤَيِّنَةٍ
 ماتهيج الطوائف او مخبط يې وسيلي سوال کوونکي ته وايي او اطاحت هلاکولته وايي او طوائف دمطیحه جمع ده
 عَلَى غَيْرِ الْوَيَّاسِ كَمَا فَخِجَ جَمْعُ مُلَوَّحَةٍ وَمِنَّا يَتَعَلَّقُ بِمُخْطَبٍ وَ مَا مَضَرَّتُهُ يَخْفَى وَ يَبْكِيَهُ أَيْضاً
 خلاف قياس لکه لواقع د ملحقه جمع ده او مبادي مخبط متعلق دي او ماصدر يده يعنې يزيدي ته هغه کس هم وژاري
 مَنْ يُشَاكِلُ بِغَيْرِ وَبَيْتُهُ مِنْ أَجْلِ إِهْلَاقِ التَّهْلُكَاتِ مَالَهُ وَ مَا يَتَوَسَّلُ بِهِ إِلَى تَغْيِيثِهِ
 كوم چې سوال کوي يې وسيلي د و چې د هلاکيدو د مال دده نه او دهغه خيزنه چې د کوم په ذريعه چې به ده حاصلولو
 النَّالِ لِأَنَّهُ كَانَ مُغَوِّياً لِلْسَّائِلِينَ بِغَيْرِ وَبَيْتُهُ.
 مال وجه ځکه چې داور کوونکي وو سائلينو ته په غير دوسيلي نه.

خلاصه دهق: د وقد يحدف الفعل نه د صاحب د کافيې غرض د فاعل د عامل احوال بيانول
 دي چې هغه فعل چې رافع للفاعل وي هغه په وخت د قيام قرينه جوازي کې حذف کولې شي
 لکه څوک ووايي چې من قام نوددي په جواب کې وايي چې ليد نو زيد فاعل دي د فعل محذوف
 کوم چې قام دي په اصل کې داوو قام زيد، قام فعل يې حذف کړي او ددي په حذف باندې
 قرينه سوال محقق دي، او دويم مثال د شاعر شعر دي: لېک يزيدي ضارع الخ: په دې شعر کې
 بېکيه فعل يې حذف کړي دي او ددي په حذف باندې قرينه سوال مقدر دي ځکه چې کله شاعر
 په خپل قول لېک يزيدي سره په يزيدي باندې د ژريدو حکم ورکړ و نو گويا چې سائل سوال کړي چې

من ښکېه ، څوک ژاړي، نو ده جواب ورکړو چې یا ضارع یعنې ښکېه ضارع

فائده د قرینې متعلق : حذف کله جوازي وي او کله وجوبي ، چې کوم ځای کې حذف جوازي وي هلته دوه قرینې وي : (۱) لکه یواځې د قرینې حذف یعنې داسې قرینه وي چې د یو لفظ په حذف باندې دلالت کوي . (۲) د تعین د حذف قرینه یعنې داسې قرینه چې د ظاهره کړي چې دلته فلانې لفظ محذوف دي ، او چیرته چې حذف وجوبي وي هلته ددې دوه نه غیر یوه دریمه قرینه هم کیږي شي . (۳) دریمه قرینه داده چې قائم مقام د قرینې وي یعنې ددې محذوف لفظ کوم قائم مقام هم موجود وي دلته هم مرفوع ویل د یواځې د حذف قرینه ده چې کله مرفوع وي نو کوم رافع به هم وي او د سائل د سوال تعین حذف د قرینې ده چې کله د قیام سره متعلق وي نو فعل محذوف به قام وي .

اغراض د جامی : الرفع للفاعل : په دې عبارت سره غرض د شارح د دوه سوالونو مقدرو جواب ورکول دي :

سوال (۱) : لکه څنګه چې د فعل حذف جائز دي همدارنګې د شبه فعل حذف هم جائز دي نو مصنف د حذف تخصیص د فعل سره ولې وکړو ؟

سوال (۲) : دلته بحث د احوالو د فاعل نه کیږي او حذف د فعل خود فعل د احوالو نه دي حالاتکه مقصود د فاعل د احوالو نه بحث کول دي نو دا خروج عن البحث شو .

جواب د سوال (۱) : شارح الرفع للفاعل سره د دواړو سوالونو جواب ورکوي داو ل سوال جواب دادې چې د فعل نه مراد رافع للفاعل دي او د افعال اوشبه فعل دواړو ته شامل دي لهذا او ل سوال دفع شو .

جواب د سوال (۲) : د دویم سوال جواب دادې چې که چیرته حذف د فعل د فعل د احوالو نه دي لیکن دلته د فعل نه مراد هغه فعل دي کوم چې رافع للفاعل وي او چې کوم فعل رافع للفاعل وي هغه د فاعل د متعلقاتو نه دي لهذا په دې سره خروج عن البحث نه شو .

دالة حل تعین : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو و هم لري کول دي : و هم داو و چې د قرینې نه کیږي شي هغه قرینه مراد وي کوم چې دال وي په تعین د معنی باندې لکه په مشترک کې چې وي که چیرته د امراد وي نو ددې نه مقصود فوت کیږي ، شارح داو هم لري کړو چې د قرینه نه

مراد دمخذوف په تعین باندې دلالت کوونکي قرینه ده او قرینه دالة علی تعین المعنی مراد نه ده

ای حذفاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: جوازا مفعول مطلق دي دمحذوف حالانکه په دې کې دمفعول مطلق شرط نه موندل

کيږي دمفعول مطلق شرط دادې چې فعل دسابق مصدر وي دلته جوازا دمحذوف مصدر نه دي

جواب: جوازا په اعتبار دموصوف محذوف سره مفعول مطلق دي کوم چې حذفادي اوحذفاً

دمحذوف مصدر دي.

جائزاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: جوازا دحذفاً صفت جوړول صحیح نه دي ځکه چې دصفت حمل په موصوف باندې

کيږي او دلته دجوازا حمل په حذفاً باندې صحیح نه دي ځکه چې دمصدر حمل په یوڅیز باندې

صحیح نه دي ځکه چې حذف جائزي نه جواز.

ای فیماکان: په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه سوالونو مقدر جواب ورکول دي:

سوال (۱): په فی مثل زید کې دمثل دلفظ نه ثابتيږي چې حکم مذکور (حذف دفعل والا زید

په مثل کې ثابت دي نه په خپله په عین زید کې نوزید به خارج وي حالانکه داغلط دي ځکه چې

حذف دعامل والا حکم په خپله په عین زید کې موندل کيږي نه ددې په مثل کې.

سوال (۲): مثال دممثل له دوضاحت دپاره وي اودوضاحت دپاره یو مثال هم کافي وي

مصنف رحمه الله دوه مثالونه ولې ذکر کړل یو زید او یو ضارع؟

جواب دسوال (۱): په ای فیماکان سره جواب ورکوي چې دمثل لفظ نه یوه قاعدې کلیې

طرف ته اشاره ده هغه قاعده کلیه داده چې دمثل نه مراد هر هغه فاعل دي چې دسوال محقق په

جواب کې واقع وي یا دسوال مقدر په جواب کې نوزید په خپله هم په دې قاعده کې داخل دي

لهذا دایه خارج نه وي.

جواب دسوال (۲): ددویم سوال جواب په فیماکان جواباً لیسوال محقق اومقدر سره په دې

طریقی سره ورکړي چې دلته دمثال تعدد دممثل له دتعدد په وجه دي یو ممثل له جواب د

سوال محقق دي ددې مثال زید دي، اودویم ممثل له جواب دسوال مقدر دي ددې مثال ضارع

دي ددې وجه نه یې دوه مثالونه ذکر کړل.

سائلا عن یقوم: په دې عبارت سره غرض دشارح دفع دوهم ده وهم دادې چې لمن قال سن قام کې د من قام نه مراد درید علم غیر مشهور دي اوزید علم مشهور دي نو دقام زید مرادف دي لکه دما الفضل په جواب کې اسد وویل شي نو دمن قام مطلب به داوي چې قام کوم کس دي نو ددې په جواب کې وویل شو چې زید به مقصود وي چې دقام زید علم دي ددې نه مراد زید دي لهدا دلته په سوال کې فعل موجود نه دي په جواب کې هم درید نه مخکې به فعل محذوف نه وي بلکه زید به خبر وي دمبتدا محذوف چې هو دي.

جواب: سائلا عن یقوم به القیام نه دشارح دجامی ددې سوال جواب ورکوي چې حاصل دجواب دادې چې دقام نه مراد هغه قام نه دي کوم چې درید مرادف دي بلکه هغه قام مراد دي کوم چې فعل دي اود قیام نه مشتق دي لهدا په سوال کې فعل قام ذکر دي سائل ددې شخص متعلق سوال کوونکي دي چې دهغې سره دفعل قیام قائم دي نوپه جواب کې درید نه مخکې هم همدافعل قام به محذوف وي نوپه دې صورت کې فعل حذف کول اویواخي زید ویل هم جائز دي اوفعل ذکرکول او قام زید ویل هم جائز دي.

فیجوز: په دې عبارت سره غرض دشارح داظهارول دي چې په متن کې یجوز په معنی دجواز سره امکان خاص دي چې په دې کې دجانبینو نه ضرورت سلب کیږي نو مطلب به داوي چې دفعل حذف هم ضروري نه دي اوعدم حذف (ذکرکول) یې هم ضروري نه دي.

والیاقدر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: سوال دادې چې تاسو ویلي دي چې دمن قام په جواب کې درید نه مخکې قام فعل محذوف دي مونږ وایو چې فعل محذوف نه دي بلکه زید مبتدا ده ددې نه پس قام خبر محذوف دي اودخبر محذوف منل اولی اوانسب دي ځکه چې په دې صورت کې به جواب دسوال مطابق وي په سوال کې من قام جمله اسمیه ده نوپه جواب کې به یې هم جمله اسمیه وي په خلاف ددې صورت چې ددې حذف دفعل دقبیلې نه جوړکړي شي اووویل شي چې زید فاعل دي ددې نه مخکې قام فعل محذوف دي په دې صورت کې به دا جمله فعلیه وي اود سوال اود جواب په مینځ کې به مطابقت نه وي نو دخبر حذف کولو والا صورت اولی کیدل په کاروو.

جواب: که چیرته دا حذف د فعل د باب نه جوړ کړي شي نو د جملې یو جز یعنې د مسند حذف لازم راځي او که چیرته دخبر د حذف د باب نه جوړ کړي شي نو د مکمل جملې حذف لازم راځي نو د فعل د حذف په صورت کې تقلیل فی الحذف او دخبر د حذف په صورت کې تکثیر فی الحذف دي او تقلیل فی الحذف اولی وي د تکثیر فی الحذف نه ، پاتې شو داسوال چې په دې صورت کې جواب د سوال مطابق نه راځي نو د دې جواب دادې چې من قام اگر چې صورة جمله اسمیه ده لیکن معنا جمله فعلیه ده ځکه چې د من قام معنی ده اقام ږید امر جواد امر حمید الخ چونکې د هر فرد متعلق سوال کول محال وو نو د دې وجې نه داسې عام الفاظ راوړل شو کوم چې ټولو افراد ته شامل دي چې هغه من دي بیا چونکې من استفهامیه دي کوم چې تقاضا کوي د صدارت د کلام د دې وجې نه دایې مقدم کړو .

وکذا: په دې عبارت سره غرض د شارح د عطف د حاصل بیان دي چې حاصل یې دادې چې لکه څنگه د هغه فاعل د فعل حذف کول جائز دي کوم چې د سوال محقق په جواب کې واقع وي همدارنگې د هغه فاعل فعل حذف کول هم جائز دي چې د سوال مقدر په جواب کې واقع وي او حذف د فعل په قرینې د سوال محقق مثال خو مخکې ذکر شوي دي او حذف د فعل په قرینې د سوال مقدر مثال په دې شعر سره ورکوي چې کوم ضرار بن نهشل دخپل وروریزید بن نهشل په مرثیه کې ویلې دي ، شعر دادې چې :

لیک یزید هارح لخصومة و مختبط ما تطیح الطوائج

علی البناء للمفعول: په دې عبارت سره غرض د شارح د صیغې بیان دي چې داصیغه مجهول ده معلومه نه ده دا قید یې د دې وجې نه ولېږل چې دا شعر محل د استشهاد جوړ شي ، ځکه چې کله داپه صیغې د فعل مجهول وي نو یزید به نائب فاعل وي او هارح به مرفوع وي په دې بناء باندې چې دا فاعل دي د فعل محذوف دیېک ، که چیرته لېک په صیغې د فعل معروف سره وي نو یزید به منصوب وي د مفعول به کیدو په بناء باندې او هارح به مرفوع وي د فاعل کیدو په بناء باندې نویه دې صورت کې به هارح د فعل محذوف فاعل نه وي لهدا داز مونږ د بحث نه خارج دي .

مرفوع: په دې عبارت کې شارح د یزید اعراب سره دوجې د اعراب بیان کوي چې یزید مرفوع دي په دې بناء باندې چې د امفعول مالم یسم فاعله دي .

ای عاجز دلیل: په دې عبارت سره غرض دشارح دضارع معنی متعین کول دي ځکه چې دضارع دوه معنی گانې دي. (۱) په معنی دمشابه سره (۲) اودویم په معنی دماجز اوذلیل سره نوشارح دویمه معنی متعینه کړه چې هغه عجز اوذللت دي.

وهو فاعل: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره منطبق کول دي چې ضارع فاعل دي دفاعل محذوف چې کوم پیکیه دي په اصل کې وو پیکیه ضارع ددې په حذف کولو باندې قرینه سوال مقدر دي او هغه من پیکیه دي.

واما على رواية: په دې عبارت سره غرض دشارح علی البناء للمفعول دقید فاندې بیانوي چې داقید یې ددې وجې نه ولږول چې که چیرته لیبیک دفاعل معروف صیغه وي نو یزید به منصوب وي دمفعول به کیدو په بناء باندې اوضارع به مرفوع وي دفاعل کیدو په بناء باندې چونکې ضارع په دې صورت کې فعل محذوف دفاعل نه وي لهدا دازمونې دبحث نه خارج دي.

سوال: که چیرته دا لیبیک مبني للفاعل وویل شي او یزید مفعول جوړکړي شي نو دحذف ارتکاب به هم لازم رانه شي اومقصد چې کوم دیزید ژړل دي هغه به هم پوره شي.

جواب: که چیرته لیبیک مبني للفاعل یعنی په صیغې دمعروف سره وویل شي نو افعال به لا یعنی لازم راتلو ځکه چې علامه ابن حاجب دفاعل دحذف مثال بیانول اودمعروف ویلو په صورت کې دلته حذف نه وي لهدا دلته دامثال دهغه روایت نه په کوم کې چې مونږ یو دهغې نه به خارج شي.

متعلق بضارع: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د لغصومة دمتعلق په باره کې دوه احتماله دي یابه دامتعلق وي دیبکي اویادضارع اودا دواړه احتماله صحیح نه دي، اول احتمال ددې وجې نه صحیح نه دي چې په لغصومة کې لام اجلیه اوتعلیلیه دي اودلام اجلیه مدخول دماقبل دپاره علت جوړیږي په لغصومة کې یزید بن نهشل دمرثیې علت جوړیدو صلاحیت نشته، اودویم احتمال ددې وجې نه صحیح نه دي چې که چیرته دادضارع متعلق کړو نوپه اسم فاعل باندې به په غیردا اعتماد نه عمل کول لازم راشي کوم چې جائز نه دي.

جواب: مونږ دویم شق اختیاروو چې لغصومة دضارع متعلق دي باقي پاتې شو داسوال چې په

مفعول فاعل باندې به ٻه غير اعتماد نه عمل ڪول لازم راضي نوددي جواب دادې ڇي داد هٽار
صفت دي موصوف محذوف شغف ٻه شغف باندې اعتماد ڪولوسره دهٽار عمل ڪوي
نو عبارت به داسي شي ڇي بيڪيه شغف هٽار .

بيڪيه: ٻه ڏي عبارت سره غرض د شارح د اول مصرعي معني بيانول دي ڇي ژاري يزيده
عاجز او ذليل د خصوصت ٻه وخت ڪي خڪه ڇي يزيده عاجزو او ڪمزورو خلڪو مددگار وو .

وانهضبط: ٻه ڏي سره غرض د شارح د مختبض معني بيانول دي ڇي د مختبض معني ده بي
وسيلي سوال ڪوونڪي د .

الاطاحة: ٻه ڏي عبارت سره غرض د شارح د اطاحة معني بيانول دي ڇي د اطاحة معني اهلاڪ
يعني هلاڪول دي .

والطوائخ: داد مطيحه خلاف قياس جمع ده لکه لواقع داخلاف قياس جمع ده دملحقة خڪه ڇي
دقياس تقاضا داوه ڇي طوائخ دطائحه جمع وي نه د مطيحه لکه نواصر دناصرة جمع ده ، د مطيحه
جمع دقياس موافق مطيحات راتل ٻه ڪاروو خڪه ڇي دمفعلة جمع مفعلات راخي لکه مكرمة ڇي
ددي جمع مكرمات راخي ليڪن دلته خلاف قياس دطوائخ جمع مطيحه جوړه ڪري ددي دپاره ڇي
فساد دمعني لازم رانه شي .

مها: دمختبض متعلق دي او ما مصدر به ده ما موصوله نه دي ڇي دعائد في الصلة دعدم
موجودگي اعتراض واردوي ، ڇي هغوي دفعل يعني تطيح دمصدر ٻه تاويل سره گرڇولي ده .

ايضاً: ٻه ڏي عبارت سره غرض د شارح دشعر ددويمي مصرعي معني بيانول دي ڇي ده ته هغه
شخص هم وژاري ڪوم ڇي سائل وي بي وسيلي ٻه وجه د هلاڪ ڪولو د مهلڪاتو د مال دده او
ٻه وجه د هلاڪولو د ذرائعو د حاصلولو د مال ، خڪه ڇي يزيده بي وسيلي سوال ڪوونڪو ته مال
ورڪوي .

د فاعل د حذف وجوبي بحث :

وَقَدْ يُحَذِّثُ الْفَاعِلُ الْفَاعِلَ لِقَرْنِهِ دَالٌّ عَلَى تَعَرُّفِهِ وَجُوبِ
اَوْ ڪله ڪله حذف ڪيري هغه فعل ڇي رفع ورڪوي فاعل ته دوجي دقريني نه ڇي دلالت ڪوي به تعين دفعل وجوبا
أَنْ حَذَفَ وَاجِبًا فِي مِثْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الشَّرِّ كَيْفَ اشْتَهَارَكَ أَيْ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ حَذَفَ
يعني حذف واجب به مثل ددي قول دالله تعالي ڪي وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الشَّرِّ كَيْفَ اشْتَهَارَكَ يعني ٻه هر هغه ڇا ڪي ڇي حذف

الْفِعْلُ ثُمَّ فُسِّرَ لِرَفْعِ الْإِبْهَامِ النَّاسِي مِنَ الْحَذَبِ قَائِلَهُ لَوْ ذَكَرَ الْمُفَسِّرُ كَمْ شَيْءٍ فَعَلَّ بِاتِّسَابٍ وَكَرِي دَوْجِي دَرَفَعِي دَابْهَامَ نَهْ جِي بِيْدَادِي دَحْذَفَ نَهْ خَكَهْ جِي كَهْ جِيْرَتَهْ ذَكْرَشِي مَفْسِرُونَهْ بَهْ شِي
يُنْقِ الْمُفَسِّرُ مُفْتَبِرًا بَلْ صَارَ حُشْوًا بِخِلَافِ الْمُفَسِّرِ الَّذِي فِيهِ إِبْهَامٌ يَدُونُ حَذْفِهِ قَائِلَهُ يَجُوزُ بَاتِي مَفْسِرْ مَفْسِرْ بِلَكِيْ كَرُخِيْ بِيْ فَايْدِيْ بَهْ خِلَافْ دَهْغَهْ مَفْسِرْ جِيْ بَهْ كِيْ اِبْهَامْ وَيْ بَهْ غَيْرْ دَحْذَفْ دَدِيْ نَهْ خَكَهْ جِيْ جَانَزْ
الْمَجْعُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُفْتَبِرٍ لَقَوْلِكَ جَاءَنِي رَجُلٌ أَنِّي زَيْدٌ فَتَقْدِيرُ الْأَيَّةِ وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُفْسِّرِينَ دَهْ جَمْعْ بَهْ مِينْخْ دَهْ مَفْسِرْ اَوْ مَفْسِرْ كِيْ لَكَهْ دَا قَوْلْ جِيْ جَاءَ فِي رَجُلْ يَعْنِيْ زَيْدُنْ تَقْدِيرْ دَا يْتْ وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُفْسِّرِينَ
اسْتَجَارَكَ فَأَحَدٌ فِيهَا فَاعِلٌ فِعْلٍ مَحْذُوفٍ وَجُوبًا وَهُوَ اسْتَجَارَكَ الْأَوَّلُ الْمُفَسِّرُ بِاسْتِجَارَكَ اسْتَجَارَكَ نَوَاحِدْ بَهْ دِيْ كِيْ فَاعِلْ دَفْعَلْ مَحْذُوفْ دِيْ وَجُوبًا وَهْغَهْ اسْتَجَارَكَ اَوَّلْ دِيْ جِيْ تَفْسِيرِيْ شُوبِيْ بَهْ اسْتَجَارَكَ
الثَّانِي وَ إِنْمَا وَجِبَ حَذْفُهُ لِأَنَّ مُفْتَبِرَهُ قَائِمٌ مَقَامَهُ مُفْنٍ عَنْهُ دَوِيْمْ سِرَهْ اَوْبَهْ تَحْقِيقْ سِرَهْ وَاجِبْ دِيْ حَذْفْ دَدِيْ خَكَهْ جِيْ مَفْسِرْ دَدِيْ قَائِمْ دِيْ بَهْ خَايْ دَدِيْ جِيْ دَدِيْ نَهْ مُسْتَفْنِيْ دِيْ
وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ أَحَدٌ مَوْفُوعًا بِالْإِبْهَامِ لِامْتِنَاعِ دُخُولِ حَرْفِ الشَّرْطِ عَلَى الْإِسْمِ بَلْ لَا يَدْ أُونَهْ دِيْ جَانَزْ جِيْ شِيْ اَحْدَمْ رَفُوعْ بِنَا عِبْرَ ابْتِدَائِيْتْ دَوْجِيْ دَا مَتْنَاعْ دَدْخُولْ حَرْفْ الشَّرْطْ نَهْ پَهْ اِسْمْ بَانْدِيْ بِلَكَهْ لَاجِدِيْ
لَهُ مِنَ الْفِعْلِ.
دَهْ دَدِيْ دَپَارَهْ فَعْلْ.

خلاصه دهن: هغه فعل چې رافع للفاعل وي نوپه وخت دقرينې کومه چې دمحذوف په تعيين باندې دلالت کوي په وجوبي طور سره هم حذف کولې شي لکه دالله تعالی دا قول چې: ﴿وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُفْسِّرِينَ﴾ په دې کې داحد نه مخکې استجارک فعل په وجوبي طور باندې حذف کړي دي ځکه چې په آخر کې ددې قائم مقام لفظ داستجارک موجود دي دعبارت تقدیر داسې دي چې وان استجارک احد من المفسرين استجارک.

اغراض دجامي: وجوبا: دمصنف قول وجوبا په جوازا باندې عطف دي.

وقد يحذف: په دې عبارت سره غرض دشارح حاصل دعطف بيانوي چې دمانن قول وجوبا عطف دي په جوازا باندې ځکه چې شارح دجامي ددې ټولو قيوداتو دلته اعاده کړي چې: کوم ذکرې دجوازا لاندې کړي وو حاصل دادې چې هغه فعل کوم چې رافع للفاعل وي داپه وخت دقرينې کې چې دمحذوف په تعيين باندې دلالت کوي وجوبي طور باندې حذف کولې شي لکه دالله تعالی دا قول: ﴿وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُفْسِّرِينَ﴾ په دې کې داحد نه مخکې فعل

استحارک یې حذف کړي دي.

حذفاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: حذفاً مفعول مطلق دي حالانکه په دې کې د مفعول مطلق شرط نه موندل کېږي

د مفعول مطلق شرط دادې چې فعل د سابق مصدر وي او دلته داسې نه ده.

جواب: حذفاً په اعتبار د موصوف محذوف سره مفعول مطلق دي.

وجوباً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: وجوباً حذفاً صفت جوړول صحیح نه دي ځکه چې د صفت حمل په موصوف باندې

کيږي او دلته د وجوباً حمل په حذفاً باندې صحیح نه دي ځکه چې د مصدر حمل په یو څیز باندې صحیح نه دي ځکه چې حذف جائز کېږي نه جواز.

في مثل قوله: په دې عبارت سره شارح اشاره کړې ده چې مثل مضاف دي او د دې مضاف الیه قوله تعالى محذوف دي.

اي في کل موضع: په دې کې د ضابطې بیان دي چې د مثل نه مراد هر هغه ترکیب دي چې په هغې کې اول دیوې جوازې قرینې په وجه باندې فعل حذف کړي وي او حذف کولو نه پس ابهام پیدا شوي وي د دې ابهام دلرې کولو دپاره دویم فعل په طریقي د تفسیر سره ذکر کړي دي په داسې ترکیب کې د فعل حذف د دې وجې نه واجب دي چې که چیرته فعل ذکر کړي شي نو مفسر مفسر نه پاتې کېږي بلکې بې فائدې اوزاند کېږي او د مفسر او مفسر اجتماع ناجائز کیدو د وجې نه د مفسر ذکر صحیح نه وي بلکه حشو او لغوه به شي.

بغلاف المفسر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مونږ دانه منو چې د مفسر او د مفسر اجتماع ممنوع ده بلکه جائزه لکه جامي رحل ای

زید په دې کې رحل مفسر او زید مفسر دي او دواړه جمع دي.

جواب: د مفسر او د مفسر اجتماع په هغه وخت کې ممنوع ده چې کله مفسر د یو لفظ محذوف

نه ابهام لرې کولو او د دې د تفسیر دپاره راشي یعنې د ابهام علت حذف وي که چیرته مفسر د یو لفظ مذکور نه د ابهام دلرې کولو دپاره راغلي وي نو په هغه وخت کې اجتماع جائزه او په مثال

مذکور کې د مفسر د ابهام علت حذف نه دي بلکه لفظ مذکور د رحل نکارت دي او د نکارت

دابهام دلري کولو دپاره زید راوړل شو

فقدیر الآیة: په دې عبارت کې غرض دشارح مثال په مښل باندې تطبیق کول دي چې دآیت دعبارت تقدیر و ان استجارک احد من المشرکین استجارک دي . احد فاعل دي ددې فعل استجارک وجوبی طور باندې محذوف دي چې ددې تفسیر په دویم استجارک سره شوي دي

وانما وجب حذفها: په دې عبارت سره غرض دشارح په مثال مذکور کې دفعل حذف وجوبی وجه بیانوي چې دفعل حذف ددې وجې نه واجب دي چې مفسر دمفسر قانمقام کیدو سره ددې ذکر نه مستغنی کوي .

ولايجوز: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: داسې خو هم کیدی شي چې احد فعل محذوف دفاعل کیدو په بناء باندې مرفوع نه وي بلکه دمبتداء کیدو په بناء باندې وي .

جواب: احد دفاعل کیدو په بناء باندې مرفوع دي ددې نه مبتداء جوړول جائز نه دي ځکه چې ان حرف شرط دي او حرف شرط په فعل باندې داخلېږي په اسم باندې ددې دخول ممتنع دي او احد اسم دي ځکه چې دامبتدا نه شي کیدی بلکه دفعل محذوف فاعل دي .

د فعل او فاعل دواړو حذف کول :

وَقَدْ يُحَذِّقَانِ آيَ الْفِعْلِ وَالْفَاعِلِ مَعَ ذُنُ الْفَاعِلِ وَحْدَهُ فِي مِثْلِ نَعَمْ جَوَابًا لِنَ
او کله کله دواړه حذف کېږي یعنې فعل او فاعل یوځای نه یوځای فاعل په دې مثال کې چې نعم جواب دهغه چا دپاره
قَالَ أَقَامَ زَيْدٌ أَنِّي نَعَمْ قَامَ زَيْدٌ فَحُدِّثَتِ الْجُنَّةُ الْفِعْلِيَّةُ وَذَكَرَ نَعَمْ فِي مَقَامِهَا وَهَذَا الْحَذُّ جَائِزٌ
چې ووايي اقام زید یعنې نعم قام زید نو حذف شوه جمله فعلیه او ذکر شو نعم په ځای ددې کې او دا حذف جائز دي په
بِغَرِيَّتِهِ السُّؤَالِ لَا وَاجِبَ لِحَذِّهِ قِيَامٍ مَا يُؤَدِّي مُؤَادَةً فِي مَقَامِهِ كَالْمَفْسَرِ
قرینې دسوال سره او واجب نه دي ځکه چې دقام زید په ځای داسې څیز نه دي قائم په شان دمفسر چې ددې مفهوم
فَيَلْزَمُ فِي الْكَلَامِ اسْتِثْنَاءٌ وَ إِنَّمَا قُدِّرَتِ الْجُنَّةُ الْفِعْلِيَّةُ لَا الْإِسْمِيَّةُ بِأَنَّ يُقَالُ
ادا کړي نو لازم به شي په کلام کې استدراک او په تحقیق سره مقدر و منل شوه جمله فعلیه نه جمله اسمیه چې وویل شي
أَنِّي نَعَمْ زَيْدٌ قَامَ لِيَكُونَ الْجَوَابُ مُطَابِقًا لِّلْسُّؤَالِ فِي تَوْزِينِ جُنَّةٍ فِعْلِيَّةٍ .
یعنې نعم زید قام ددې دپاره چې شي جواب مطابق دسوال سره په کیدو ددې کې جمله فعلیه .

خلاصه دمتن: وقد يحذفان په دې عبارت سره غرض دصاحب دکافیې دظاهرو ل دي چې

کله کله فعل او فاعل دواړه هم حذف کیږي لکه نعم دهغه کس په جواب کې چې ووايي اقام زید ددې تقدیر د عبارت نعم قام زید دي په دې کې قام زید حذف کړو او ددې په ځای یې نعم ذکر کړو.

اغراض د جامی: ای الفعل والفاعل: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مرجع دی چې په یخذفان کې د هماغه ضمیر مرجع فعل او فاعل دواړه دي.

دون الفاعل: دایې وویل شارح دیو وهم ازاله وکړه هغه وهم دادې چې لکه څنگه یواځې د فعل حذف کول او د فعل او فاعل دواړو حذف کول جائز دي نو همدارنگې یواځې د فاعل حذف هم شائد چې جائز وي نو شارح دون الفاعل وحده وویل ددې وهم ازاله یې وکړه چې یواځې د فاعل حذف جائز نه دي.

ای نعم: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال په ممثل له باندې تطبیق کول دي چې نعم په اصل کې نعم قام زید وو جمله فعلیه یعنې قام زید یې حذف کړه او نعم یې ددې په ځای ذکر کړو. **وهذا الحذف:** په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دې حذف ته هم دمخکنې حذف په شان واجب کیدل په کاروو ځکه چې قام زید جمله یې حذف کړي او نعم یې ددې قائم مقام جوړ کړي وي او چې چیرته دمحذوف قائم مقام موجودوي هلته ددې حذف کول واجب وي.

جواب: نعم د حرف کیدو د وجې نه غیر مستقل دي او قام زید د جمله کیدو د وجې نه مستقل دي او غیر مستقل دمستقل قائم مقام نه شي کیدي لهذا نعم، د قام زید په ځای واقع کیدو سره ددې مفهوم کماحقه نه شي ادا کولی لکه دمفسر ذکر کولونه پس دمفسر ذکر کولو ضرورت نه پاتې کیږي بلکه که چیرته مفسر ذکر کړي شي نو استدراک لازم راځي.

په بل عبارت سره ددې جواب د اهام ورکولې شي چې قائم مقام په دوه قسمه دي: (۱) مؤدی ال اصل المعنى یعنې د اصل معنی ادا کولو والا، (۲) مشبه ال اصل المعنى یعنې اصل معنی ته صرف اشاره وکړي او اصل معنی ادا نه کړي، په اول کې اجتماع دمفسر په مفسر سره جائز نه ده لکه مخکنې مثال استعاره کې تیر شوي او په دویم کې اجتماع دمفسر په مفسر سره جائز ده لکه د نعم په صورت کې نو په دې کې حذف جوازي به وي وجوبي به نه وي.

وانما قدرت: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دَا حذف دجملې فعلیې دباب نه جوړه کړو دجملې اسمیې دباب نه یې ولې جوړنه کړو چې دایې ویلي وي چې ددې تقدیر نعم لید قام دي.

جواب: اولی خوداوه چې جواب دسوال مطابق وي اودلته سوال جمله فعلیه ده که چیرته ددې حذف دجملې فعلیې دباب نه ومنې نو جواب به دسوال مطابق وي اوکه چیرته ددې حذف دجملې اسمیې دباب نه ومنې نو جواب به دسوال مطابق نه وي ددې وجې نه ددې حذف دجملې فعلیې دباب نه ومنه.

د تنازع الفعلین بحث:

وَ إِذَا تَنَازَعَ الْفِعْلَانِ بَلَى الْعَامِلَانِ إِذِ التَّنَازُعُ يَجْعَلُهُ فِي غَيْرِ الْفِعْلِ أَحَدُهُمَا
اوجې کله تنازع وکړي دوه فعله بلکې دوه عامله ځکه چې تنازع جاري کیږي په غیر دفعل کې همدارنگې لکه
لَعَزَزْتُ مُعْطًى وَ مُكْرِمٌ عَمْرُوًا وَ بَكَوْا كَرِيْمٌ وَ هَرِيْفٌ أَبُوهُ اِفْتَصَرَ عَلَى الْفِعْلِ لِاصَاتِهِ فِي الْعَمَلِ وَ
لهدمط وکرم عمرو او بکو کریم وهریف ابوه نواکتفایې وکړه په فعل باندې دوچې داصل کیدونه په عمل کې او
إِنَّمَا قَالَ الْفِعْلَانِ مَعَ أَنَّ التَّنَازُعَ كَذَلِكَ فِي أَكْثَرِ مِنَ الْفِعْلَيْنِ اِفْتَصَارًا
په تحقیق سره یې وویل الفعلان سره ددې نه چې تنازع کله کله واقع کیږي زیات ددوه فعلینونه نواکتفایې و
عَلَى أَكْثَرِ مَوَازِيهِ التَّنَازُعِ وَ هُوَ الْإِثْنَانِ كَأَمْرًا أَوْ إِسْمًا كَأَمْرًا وَ أَفْعَالًا بَعْدَهُمَا أَيْ بَعْدَ
کړه په کومه مرتبه دتنازع باندې او هغه دوه دي ظاهر یعنی په اسم ظاهر کې چې واقع وي پس ددې دواړو نه یعنې پس د
الْفِعْلَيْنِ إِذِ الْمُتَقَدِّمُ عَلَيْهِمَا أَوْ الْمُتَوَسِّطُ بَيْنَهُمَا مَعْمُولٌ لِلْفِعْلِ الْأَوَّلِ إِذَا هُوَ يَسْتَحِقُّهُ
دوه فعلینونه ځکه چې مقدم په دې دواړو یا په منځ ددې دواړو کې معمول دي دپاره داول فعل ځکه چې دامستحق
قَبْلَ الثَّانِي فَلَا يَكُونُ فِيهِ مَجَالُ التَّنَازُعِ وَ مَعْنَى تَنَازُعِهِمَا فِيهِ أَنَّهُمَا
دي دمخکې دویم فعل نونشته په دې کې گنجناش دتنازع او معنی دتنازع ددې دواړو فعلونو په دې کې چې دابه په
يَحْسَبُ التَّغْلِيَّ يَتَوَجَّهَانِ إِلَيْهِ وَ يَصِيحُ أَنَّ يَكُونُ هُوَ مَعَ وَفَوْعُو فِي ذَلِكَ التَّوَجُّعِ مَعْمُولًا لِكُلِّ وَاحِدٍ
اعتبار دمعنی سره متوجه وي دې طرف ته اوصحیح ده چې وي داسره دقوع ددې نه په دې ځای کې معمول دهر یو ددې
وَلَهُمَا عَلَى التَّجْدِي فَحِينَئِذٍ لَا يَتَصَوَّرُ تَنَازُعُهُمَا فِي التَّجْدِي الْمُتَّصِلِ لِأَنَّ الْمُتَّصِلَ
دواړو نه دبدلیت په طور نویه دې وخت کې نه متصور کیږي تنازع دفعلینو په ضمیر متصل کې ځکه چې هغه متصل
الْوَاقِعِ بَعْدَهُمَا يَكُونُ تَتَمُّلًا بِالْفِعْلِ الثَّانِي وَ هُوَ مَعَ كَوْنِهِ مُتَّصِلًا بِالْفِعْلِ الثَّانِي
اوواقع وي وروسته ددې دواړو نه نووي به دامتصل دویم فعل پورې او هغه سره دکیدو ددې نه متصل دویم فعل

لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مَعْمُولًا لِلْفِعْلِ الْأَوَّلِ كَمَا لَا يَخْفَى وَ أَمَّا الْمُتَفَصِّلُ الْوَاقِعُ
 پورې نه ده خارج چې وي معمول دپاره دا اول فعل لکه څنگه چې دا حقیقي نه ده او هر چې هغه ضمیر منفصل چې واقع وي
 بَعْدَهُ نَحْنُ نَا ضَرَبَ وَ اكْرَمَ إِلَّا أَنَا فَفِيهِ تَنَازُعٌ لَكِنْ لَا يُمَكِّنُ قَطْعُهُ بَيِّنَتًا
 پس ددې نه لکه ما ضرب واکرم الا انانويه دې کې تنازع د فعلینو خوده لیکن نه ده ممکن ختمول ددې په مینځ ددوي
 هُوَ طَرِيقُ الْقَطْعِ عِنْدَهُمْ وَ هُوَ اِضْمَارُ الْفَاعِلِ فِي الْأَوَّلِ عِنْدَ النَّصْرَيْنِ وَ فِي الثَّانِي عِنْدَ الْكُوفِيَيْنِ لِأَنَّهُ لَا يُمَكِّنُ اِضْمَارَهُ
 کې چې هغه اضممار د فاعل دي په اول کې به زرد بصريانو او په دویم کې د کوفیانو څخه چې نه دي ممکن اضممار ددې
 مَعَ إِلَّا لِأَنَّهُ حَرْفٌ لَا يَصِحُّ اِضْمَارُهُ وَلَا يَنْوِيهِ لِقِسَادِ الْمَعْنَى لِأَنَّهُ
 سره د الانه څخه چې دا داسې حرف دي چې نه صحیح کيږي اضممار ددې اونه د الانه غیر دوجې دفسادد معنی څخه چې
 يُبَيِّنُ تَفْهِي الْفِعْلِ عَنِ الْفَاعِلِ وَ التَّفَضُّؤُ اثْبَاتُهُ وَ هُوَ الْمُصَرِّفُ بِالتَّنَازُعِ هَهُنَا مَا يَكُونُ
 دافانده کوي نفی د فعل د فاعل نه او مقصود اثبات د فعل دي او مراده مصنف په تنازع کې دلته هغه ده چې دهغې د
 طَرِيقُ قَطْعِهِ اِضْمَارُ الْفَاعِلِ فَلِهَذَا خَصَّهُ بِالِإِسْمِ الْقَاهِرِ وَ أَمَّا
 ختمولو طریقه فاعل ته ضمیر ورکول دي نو ددې وجې نه مصنف خاص کره د تنازع د اسم ظاهر پورې او هر چې هغه
 التَّنَازُعُ الْوَاقِعُ فِي التَّمْيِيزِ الْمُتَفَصِّلِ فَقُلْ مَذْهَبُ الْكَسَائِي يَقْطَعُ بِالْحَدِيثِ وَ أَمَّا عَلَى مَذْهَبِ
 تنازع چې واقع وي په ضمیر منفصل کې نویه مذهب د کسائي باندې ختمولې شي په حذف باندې او هر چې په مذهب
 الْفَرَاوِ قِيَعَتَانِ مَعًا وَ أَمَّا عَلَى مَذْهَبِ غَيْرِهِمَا لَا يُمَكِّنُ قَطْعُهُ
 د فراء باندې نو دواړه عمل کوي یو ځای او هر چې په مذهب د غیر ددې دواړو نه دي نو نه دي ممکن ختمول ددې تنازع
 لِأَنَّهُ طَرِيقُ الْقَطْعِ عِنْدَهُمُ اِضْمَارُ وَ هُوَ مُنْتَكَبٌ كَمَا عَرَفْتَ
 څکه چې د تنازع د ختمولو طریقه ضمیر ورکول دي او هغه ممنوع دي لکه تاجر و رسول

خلاصه دمتن: ددې ځای نه صاحب د کافيې د نشر یانو په مینځ کې یوه معرکه الآراء مسئله
 شروع کوي چې کله به یو ریا ته فعل چیرته په یو معمول کې چې اسم ظاهر وی تنازع
 اوجکړه وکړي نو ددې معمول تعلق به د چاسره جوړوي. او دویم اسم معمول به څوک جوړوي
 چنانچه په ذکر شوي پورتنې عبارت کې د تنازع او د جگړې څلور صورتونه دي: (۱) دواړه فعله
 په فاعل کې جگړه کوي لکه هربې واکرمي زید. (۲) دواړه فعله په مفعول کې جگړه کوي لکه
 هربې واکرم زید. (۳) اول فعل د فاعل تقاضا کوي او دویم فعل د مفعول تقاضا کوي لکه
 هربې واکرم زید. (۴) اول فعل د مفعول تقاضا کوي او دویم فعل د فاعل تقاضا کوي لکه
 هربې واکرمي زید.

اغراض دجامي: بل العّاملان: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول

دي

سوال: تنازع چې لکه څنگه په فعلينو کې کيږي همدارنگې په شبه فعل کې هم کيږي مثلاً اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبه ، اسم تفضيل وغيره لکه زيد معطو مکرم عمرو په دې کې معط او مکرم دواړه اسم فاعل دي چې دواړه په عمرو کې تنازع کوي لکه څنگه چې په بکر کریم وشریف ابوه کې کریم او شریف دواړه صفت مشبه دي کوم چې په ابوه کې تنازع کوي نو دعلان تخصیص صحیح نه دي .

جواب: دعلان نه مراد عاملان دي او عاملان فعل ، شبه فعل ټولونه شامل دي

واقتصر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: چې کله دعلان نه مراد عاملان دي نو مصنف ته واذا تنازع العّاملان ویل په کاروو چې اشکال نه وي نو القعلان یې ولې وویل .

جواب: په فعل باندې یې ددې وجې نه اکتفاء وکړه چې فعل په عمل کې اصل دي او اسم فرعه ده ځکه چې دفعل وضع دهمدې عمل دپاره وي همدا وجه ده چې یو فعل هم غیر عامل نه دي .

واما قال: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: تنازع چې لکه څنگه په دوه فعلينو کې راځي همدارنگې ددوه فعلينو په زیاتو کې هم راځي لکه کما صلیت وسلمت وبارکت ورحمت ورحمت علی ابراهیم په دې کې په پنځم فعل علی ابراهیم کې تنازع کوي هر یو غواړي چې دازما تعلق جوړشي نو فعلمان یې ولې وویل تنازع الالعمال ویل په کاروو .

جواب: دفعلین ذکر دحصر دپاره نه دي بلکه مصنف دتنازع کم نه کمه مرتبه یې بیان کړي ده چې تنازع کم نه کم په دوه فعلينو کې کيږي دزیاتو څه حد نه شته .

ای اسماً ظاهراً: په دې کې شارح دا ظاهره کړي ده چې ظاهر ددوه شیانو په مقابله کې راځي . (۱) د خفي په مقابله کې ، (۲) دمضمر په مقابله کې ، نو اسماً یې وویل شارح دا ظاهره کړه چې دلته

ظاهر دمضمّر په مقابله کې دي همدارنگې ظاهر اصیغه دصفت ده کوم چې د موصوف تقاضا کوي په اسم سره د موصوف حذف طرف ته یې اشاره کړي ده .

واقعا : په دې عبارت سره شارح اشاره کړي چې بعدهما ظرف دي اوددې متعلق محذوف دي کوم چې واقعا دي .

ای بعد الفعلین : په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دمرجع دي په بعدهما کې دهما ضمیر مرجع یې بیان کړي چې دهما ضمیر مرجع بعدالفعلین ده .

اذا المتقدم : په دې عبارت سره غرض دشارح دبعدهما دقید فائده بیانول دي چې داقید یې ددې وجې نه ولروول چې که چیرته اسم ظاهر دفعلینو نه مقدم وي یادفعلینو په مینځ کې واقع وي نودابه داول فعل معمول وي ځکه چې ددویم فعل دراتلو نه مخکې اول فعل ددې مستحق شوي دي لهذا په دې کې دتنازع گنجائش نشته .

ومعنی تنازعهما : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دتنازع نسبت فعلینو طرف ته کول صحیح نه دي ځکه چې دتنازع معنی ده جگړه کول او جگړه اومخاصمه په ذی روح شیانو کې متصور کیږي اوفعلین ذی روح نه دي .

جواب : دلته دتنازع معنی مخاصمت اوجگړه کول نه دي بلکه تنازع په معنی دتوجه سره ده نو معنی به یې داوي چې دوه فعله په اعتبارد معنی سره یواسم ظاهر طرف ته متوجه وي اواسم ظاهر دفعلینو نه پس واقع وي علی سبیل البدلیة دهریو معمول جوړشي .

سوال : چې لکه څنگه تنازع دذی روحو سره متحقق کیږي همدارنگې توجه هم دذی روحو سره متحقق کیږي نو اولنې اشکال بیا اعاده شو .

جواب : توجه مجازا دتعارض په معنی کې دي مطلب دادې چې په اسم ظاهر کې دعمل کولو دپاره دوه فعله په خپلو کې متعارض وي .

علی سبیل البدل : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : چې کله اسم ظاهر دهریو فعل معمول جوړیږي شي نوپه دې صورت کې به تواره البوترین حل اثر واحد لارم راشي کوم چې جائز نه دي .

جواب : په حل سبیل البدل سره یې جواب ورکړو چې معمول لکل واحد نه مراد معمول علی سبیل

البديلية دي نه په طريقې دا اجتماع سره .

فهيئت: په فحيئتو باندې فاء تفريعيه ده دپه ماقبل باندې دتفريع بيان دي چې كله دا خبره معلومه شوه چې دتنازع دمتحقق كيدو دپاره ددوه امرونو موندل ضروري دي نوپه ضمير متصل كې تنازع نه متصور كيږي ځكه چې ضمير متصل كه چيرته دفعلينو نه پس واقع وي نودابه ددويم فعل سره متصل وي اوكله چې ددويم فعل سره متصل شونوييا داول معمول نه جوړيږي اونه دضمير متصل په منفصل باندې راتلل لازم راځي كوم چې جائز نه دي .

واما الضمير المنفصل الخ: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال: تنازع دفعلينو لكه څنگه چې په اسم ظاهر كې متحقق كيږي همدارنگې په ضمير منفصل كې هم متحقق كيږي لكه ماهرب واكوم الا انا نو بيا داسم ظاهر سره يې تخصيص ولي وکړو ؟

جواب: په ضمير منفصل كې اگرچې تنازع متحقق كيږي ليكن ددې تنازع رفع كول په هغه طريقه ممكن نه دي كومه طريقه چې نحويانو درفع دتنازع دپاره تجويز كړي ده او هغه طريقه دبصرينو په نزد په اول فعل كې دفاعل ضمير راوړل دي اودكوفينو په نزد باندې په دويم فعل كې ضمير راويستل دي دلته په دې طريقه باندې تنازع ختمول ممكن نه دي ځكه چې دفاعل ضمير دراويستلو دوه صورتونه دي : (۱) دالاسره . (۲) دالا نه په غير ، دالاسره اضمار ددې وجې نه جائز نه دي چې الا حرف دي او حرف داضمار قابل نه وي اودالا نه په غير هم ممكن نه دي ځكه چې فساد دمعنى لازم راځي ځكه چې په ذكر شوي مثال كې مقصود دفاعل دپاره دفعل اثبات دي كه چيرته دالا نه په غير ضمير راوړي نودفاعل نه دفعل نفې كيږي چونكې په ضمير منفصل كې تنازع فعليين رفع كول داضمار په طريقه باندې نه دي اودمصنف مقصود دلته هغه تنازع بيانول دي چې دهغې رفع كول داضمار په طريقې باندې ممكن وي ددې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دلته داسم ظاهر تخصيص وكړو .

واما التنازع: داجمله مستانغه ده اوديو سوال مقدر جواب هم دي :

سوال: چې كله په ضمير منفصل كې په دې طريقه باندې دتنازع رفع كول ممكن نه دي چې كومه نحويانو تجويز كړي ده نوآيا په دې كې دتنازع درفع كولو كومه طريقه شته اويانه ؟

جواب: په دې كې اختلاف دي ، دامام كسائي وغيره مذهب دادې چې په ضمير منفصل كې

د تنازع درفع کولو طریقه حذف ده یعنې دیو فعل فاعل به حذف کړي او دویم ته به عمل ورکړي ، لهندا امام کسانې ماضرب واکرم الا انا کې د فاعل د حذف قایل دي په ده باندې اعتراض وشو چې د فاعل حذف کول خو جائز نه دي نو امام کسانې ددې دا جواب ورکوي چې په عامو حالاتو کې د فاعل حذف کول صحیح نه دي لیکن چې کله ددې نه غیر د تنازع درفع کولو کوم صورت باقي پاتې نه شي نو د فاعل حذف کول جائز دي او د امام فراء مذهب تشریک رافعیان دي یعنې دواړه فعله به یوځای شي او فاعل ته به رفع ورکړي او ددې نه غیر باقي نحو یان دبصري او د کوفې په نزد ددې تنازع درفع کولو طریقه دسره ممکن نه ده ځکه چې دهغوي په نزد د تنازع درفع کولو طریقه اضمار دي او هغه ممتنع دي .

په امام فراء باندې هم اعتراض کیږي چې کله تشریک الرافعیان جائز نه وي ځکه چې قاعده ده چې توارد العلتین المستقلین علی معمول واحد لایحوز ، په یو معمول کې ددوه علتونو واردیدل جائز نه دي ، امام فراء ددې دا جواب ورکوي چې کله د تنازع درفع کولو بله طریقه ممکنه صورت پاتې نه شي نو په دې وخت کې ددوه علتونو راوړل په یو معمول باندې جائز دي د مجبوري په اساس .

د تنازع الفعّلین صورتونه :

فَقَدْ يَكُونُ أَنَّ تَنَازُعَ الْفَعْلَيْنِ فِي الْقَاعِلِيَّةِ بِأَنْ تَقْتَضِيَ كُلُّ مِثْمَا أَنْ يَكُونَ الْإِسْمُ الظَّاهِرُ قَاعِلًا لَهُ
او کله کله وي یعنې تنازع د فعليتنو په فاعليته کې چې تقاضا کوي هریو ددې چې وي دي اسم ظاهر فاعل دده دپاره
فَيَكُونُ أَنَّ مَقْفُوعَيْنِ فِي إِقْتِضَاءِ الْقَاعِلِيَّةِ مِثْلَ هَرَبِيٍّ وَآكْرَمِيٍّ وَقَدْ يَكُونُ تَنَازُعُهُمَا فِي الْمَقْفُوعِيَّةِ بِأَنْ تَقْتَضِيَ
نوي د ادواړه متفق په اقتضاء د فاعليته کې لکه هربي واکرمي زيدا او کله کله وي تنازع په مفعولیت کې چې تقاضا
كُلُّ مِثْمَا أَنْ يَكُونَ الْإِسْمُ الظَّاهِرُ مَقْفُوعًا لَهُ فَيَكُونُ أَنَّ مَقْفُوعَيْنِ فِي إِقْتِضَاءِ الْمَقْفُوعِيَّةِ مِثْلَ
کوي هریو ددې نه چې وي دي اسم ظاهر مفعول دده دپاره نو وي دا دواړه متفق په اقتضاء د مفعولیت کې لکه
هَرَبِيٍّ وَآكْرَمِيٍّ زَيْدًا وَقَدْ يَكُونُ تَنَازُعُهُمَا فِي الْقَاعِلِيَّةِ وَالْمَقْفُوعِيَّةِ وَذَلِكَ يَكُونُ عَلَى وَجْهَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنْ تَقْتَضِيَ
هرېت واکرمي زيدا او کله کله وي تنازع ددوي په فاعليته او مفعولیت کې او داوي په دوه وجهو بودا چې تقاضا
كُلُّ مِثْمَا قَاعِلِيَّةٍ إِسْمٍ ظَاهِرٍ وَمَقْفُوعِيَّةٍ إِسْمٍ ظَاهِرٍ آخَرَ فَيَكُونُ أَنَّ مَقْفُوعَيْنِ فِي ذَلِكَ إِقْتِضَاءِ مِثْلَ
کوي هریو ددې دواړو نه د فاعليته د اسم او دویم د مفعولیت د اسم ظاهر نوي د ادواړه متفق په دې تقاضا کې لکه
هَرَبِيٍّ وَأَكْرَمَانِ زَيْدًا عَمْرًا أَوْ لَيْسَ هَذَا إِسْمًا ثَابِتًا مِنَ التَّنَازُعِ بَلْ هُوَ اجْتِمَاعُ الْقِسْمَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ وَقَدْ يَكُونُ أَنَّ تَقْتَضِي
ضرب واهان زید عمرو او نه دي دا دریم قسم د تنازع بلکې دا اجتماع د اولنې دوه قسمونو د ادواړه دواړو چې تقاضا کوي

أَحَدُ الْفَعْلَيْنِ فَاعِلِيَّةٌ إِسْمٌ ظَاهِرٌ وَالْآخَرُ مَفْعُولِيَّةٌ ذَلِكَ لِإِسْمِ الظَّاهِرِ بِعَيْنِهِ وَلَا شَكَّ فِي اخْتِلَافِ اقْتِضَاءِ
 يُوَدِّ فَعْلَيْنِ يُوَدِّ فَاعِلِيَّةٌ دَاسِمٌ ظَاهِرٌ أَوَّلُ مَفْعُولِيَّةٍ دَدِي اسْمٌ ظَاهِرٌ بَعْنَهُ أَوْشَكُ نَشْتَهُ بِهَ اخْتِلَافِ دَاقْتِضَاءِ
 الْفَعْلَيْنِ فِي الصُّوَرَةِ وَ هَذَا هُوَ الْقِسْمُ الثَّالِثُ الْبَقَائِلُ لِلْأَوَّلَيْنِ فَقَوْلُهُ مُخْتَلِفَيْنِ
 دَعْلَيْنِ بِهَ صَوْرَتِ كِي اوداهغه دريم قسم دي چې مقابل دي داوولو قسمونونو دا قول دمصنف چې مختلفين نو دا دپاره
 لِيَقْصِيصُ هَذِهِ الصُّوَرَةَ بِالْإِزَاجَةِ يَخْفَى قَدْ يَكُونُ تَنَازُعُ الْفَعْلَيْنِ وَاقْعَانِي الْفَاعِلِيَّةِ وَالْمَفْعُولِيَّةِ حَالِ
 دتخصيص ددي صورت تر ادي پوري يعني كله وي تنازع دفعالينو واقع په فاعليت او مفعوليت كي په حال
 كُونُ الْفَعْلَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ فِي الْإِقْتِضَاءِ وَ ذَلِكَ لَا يُتَصَوَّرُ إِلَّا إِذَا كَانَ الْإِسْمُ الظَّاهِرُ
 كُونِ ددي كي چې وي دا دواړه فعلين مختلفين په اقتضاء كي اودانه متصور كيږي مگر چې كله په اسم ظاهر كي
 الْمُتَنَازُعُ فِيهِ وَاحِدٌ وَأَمَّا لَمْ يُؤْرَدْ مِثَالًا لِقِسْمِ الثَّالِثِ لِأَنَّهُ إِذَا أُجِدَّ فِعْلٌ مِنَ الْبَقَائِلِ الْأَوَّلِ وَفِعْلٌ
 مُتَنَازِعٌ فِيهِ يُوَدِّي أَوْرَابِي نَه وَرُو مِثَالِ دپاره ددريم قسم خكه چې كله واخستل شي يو فعل اول مثال نه او يو فعل
 مِنَ الْبَقَائِلِ الثَّانِي حَصَلَ مِثَالٌ لِقِسْمِ الثَّالِثِ وَذَلِكَ يُتَصَوَّرُ عَلَى وَجْهِ كَثْرَةِ مِثْلِ ضَرَبْتُ وَضَرَبْتُ زَيْدًا
 ددويم مثال نه نو حاصل به شي مثال ددريم قسم دپاره اودا متصور كيږي په ديرو وجوهوسره لكه ضربتي وضربت زيدا و
 أَكْرَمْتُ وَأَكْرَمْتُ زَيْدًا وَضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتُ زَيْدًا وَأَكْرَمْتُ لِكَمْ مَيَّا كُونُ الْإِسْمِ الظَّاهِرِ مَرْفُوعًا
 اكرمي واكرم زيدا وضربي واكرم زيدا واكرممي وضربت زيدا او غير ددي نه هغه چې اسم ظاهر مرفوع وي .

خلاصه دمتن: په ذكر شوي پورتنې عبارت كي دتنازع الفعلين څلور صورتونه ذكر كي شو
 چې ددي وضاحت په مخكني متن كي شوي دي .

اغراض دجامي: فقد يكون: په دي عبارت سره غرض دشبارح بيان دا قسامو دتنازع دي
 چې تنازع په دري (۳) قسمه ده:

(۱) تنازع په فاعليت كي وي يعني اول فعل داتقاضا كوي چې اسم ظاهر دي زما دپاره فاعل
 شي اودويم فعل داتقاضا كوي چې اسم ظاهر دي زما دپاره فاعل شي، لكه ضربتي واكرممي زيدا .

(۲) تنازع په مفعوليت كي وي يعني اول فعل داتقاضا كوي چې اسم ظاهر دي زما دپاره
 مفعول شي اودويم فعل داتقاضا كوي چې اسم ظاهر دي زما دپاره مفعول شي، لكه ضربت
 واكرممت زيدا .

(۳) تنازع په فاعليت او مفعوليت دواړو كي وي په دي طريقه باندې چې دواړه فعله من حيث
 الاقتضاء مختلف وي لكه ضربتي واكرممت زيدا .

تنازع الفعلین: په دې عبارت کې شارح دیکون دضمیر مرجع بیان کړه چې مرجع یې تنازع الفعلین دي.

بان یقتضي: په دې عبارت سره غرض دشارح دتنازع الفعلین فی الفاعلیت صورت بیانول دي چې د تنازع فی الفاعلیت صورت دادې چې د فعلینو نه هر یو ددې خبرې تقاضا کوي چې اسم ظاهر زما فاعل جوړ شي.

فیكونان: داپه ماقبل باندې دتفریع بیان دي چې په دې صورت کې فعلین په اقتضاء دفاعلیت کې متفق وي لکه هربې واکرمي ږېد په دې کې دواړه فعل دهربې واکرمي ږېد دخپل فاعل جوړولو خواشمنند اوآرزومند دي اودواړه په ږېد کې متفق دي.

بان یقتضي: په دې عبارت سره غرض دشارح دتنازع فی المفعولیت صورت بیانول دي چې د فعلینو نه هر یو ددې خبرې تقاضا کوي چې اسم ظاهر دې زما مفعول جوړ شي.

فیكونان: داپه ماقبل باندې دتفریع بیان دي چې تنازع فی المفعولیت په صورت کې فعلین دمفعول دتقاضاکولو کې متفق وي لکه هربې واکرمت ږېد په دې دواړه فعل هربې واکرمت ددې نه هر یو زید خپل مفعول جوړولو خواهش اوآرزو لري اودواړه په اقتضاء دمفعولیت کې متفق دي په دې دواړو ځایونو کې د فیکونان متفقین داضافه کولو وجه داده چې دمصنف دقول مختلفین تقابل صحیح شي.

وذلك یكون: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: چې کله تنازع په فاعلیت اومفعولیت کې وي نوظااهره داده چې دادواړه فعله من حیث الالتضاء مختلف وي لهذا دفاعلیت اومفعولیت نه پس د مختلفین ذکر کول مستدرک اوبې فائدي شو.

جواب: دتنازع فی الفاعلیت والمفعولیت دوه صورتونه دي: (۱) د فعلینو نه هر یو فعل اسم ظاهر خپل فاعل جوړول غواړي اودویم اسم ظاهر خپل مفعول جوړول غواړي اوداپه دې طریقه باندې وي چې متنازع فیه اسم ظاهر دوه وي لکه هرب واهان ږېد هرو، په دې مثال کې هر یو فعل ږېد خپل فاعل او هرو خپل مفعول جوړولو تقاضاکوونکي دي لیکن دا قسم دمذکوره دوه قسمونواجماع ده مقابل نه دي. (۲) د فعلینو نه هر یو فعل اسم ظاهر خپل فاعل جوړول

غواړي او دویم فعل همدا اسم ظاهر خپل مفعول جوړول غواړي په دې طریقې سره چې متنازع فیه اسم ظاهر یو وي لکه څېړنې واکړمت زید په دې مثال کې فعل اول څېړنې زید خپل فاعل جوړول غواړي او دویم فعل واکړمت ، زید خپل مفعول جوړول غواړي په دې صورت کې دواړه فعل په اقتضاء کې مختلف دي ځکه چې دادویم قسم داول دوه قسمونو اجتماع نه ده بلکه مقابل دي نو مصنف دې قسم دتخصیص دپاره خپل قول مختلفین اضافه وکړه .

یعنی قد یكون : په دې عبارت کې شارح دري خبرو طرف ته اشاره وکړه : (۱) دې خبرې طرف ته یې اشاره کړې چې دعامل معنی هغه فعل دي کوم چې مستفاد وي دضمیر نه کوم چې مصدر طرف ته راجع وي لهذا تقدیر د عبارت داسې دي چې قد یكون تناع الفعلین واقعا فی الفاعلیة والمفعولیة حال کون الفعلین مختلفین فی الاقتضاء .

وانما لم یورد : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ددې څه وجه ده چې مصنف داول قسم مثال یې هم ذکر کړي او ددوهم قسم مثال یې هم ذکر کړي لیکن ددریم قسم مثال یې نه دي ذکر کړي .

جواب : شارح ددې نه دوه جوابه ورکړي دي :

جواب (۱) : ددریم قسم مثال سهل الحصول وو ددې وجې نه مصنف ذکر نه کړو ، اوسهل الحصول ددې وجې نه وو که چیرته داول قسم مثال نه یو فعل واخستل شي اوددویم قسم دمثال نه هم یو فعل واخستل شي نو ددریم قسم مثال ترې جوړېږي لکه څېړنې واکړمت زید .

جواب (۲) : وذلك یتممور : په دې عبارت سره غرض دشارح ددویم جواب بیان دي چې حاصل یې دادې چې ددریم قسم مثالونه ډیر دي ددې اته مثالونه متصور کیدی شي : (۱) داول قسم دمثال نه اول فعل اوددویم قسم دمثال نه هم اول واخستل شي لکه څېړنې وڅېړمت زید . (۲) د اول قسم مثال نه دویم فعل اوددویم قسم دمثال نه هم دویم فعل واخستل شي لکه واکړمې واکړمت زید . (۳) داول قسم دمثال نه اول فعل اوددویم قسم دمثال نه دویم فعل واخستل شي لکه څېړنې واکړمت زید . (۴) داول قسم دمثال نه دویم فعل اوددویم قسم دمثال نه اول فعل واخستل شي لکه واکړمې وڅېړمت زید . داڅلور صورتونه دي که چیرته دا څلور منعکس کړي شي چې عامل ناصب په رافع باندې مقدم کړي شي نو مزید څلور مثالونه به حاصل شي :

(۱) ضربت و ضربې زیداً (۲) اکرمت و اکرمتې زیداً (۳) اکرمت و ضربې زیداً (۴) ضربت و اکرمتې زیداً ، چونکې ددې مثالونه په دې ددې وچې نه ددې خاص مثال یې ذکر نه کړو .

اختلاف د نحویانو :

فَيُخْتَارُ النُّحَاةُ الْبَصْرِيُّونَ إِعْمَالُ الْفِعْلِ الثَّانِي لِقُرْبِهِ مَعَ تَجْوِيزِ إِعْمَالِ الْأَوَّلِ
نو غوره کوي نحویان دبصرې عمل ورکول دویم فعل ته دوجې دقربت نه سره دجائز کیدونه عمل ورکول اول فعل ته
و يُخْتَارُ النُّحَاةُ الْكُوفِيُّونَ الْأَوَّلُ أَيْ إِعْمَالُ الْفِعْلِ الْأَوَّلِ مَعَ تَجْوِيزِ إِعْمَالِ الثَّانِي
او غوره کړي نحویانو دکوفې اول یعنې عمل ورکول اول فعل ته سره دجائز کیدونه عمل ورکول دویم فعل ته دوجې د
يَسْبِقُوهُ وَلِلْاِخْتِرَارِ عَنِ الْإِضْمَارِ قَبْلَ الذِّكْرِ .
سبقت نه اودځان ساتلو داضمار قبل الذکر نه .

د مټن خلاصه : د فیهتار نه صاحب دکافیې په تنازع د فعلینو کې اختلاف د نحویانو بیانوي چې حاصل یې دادې چې دبصرې نحویان دویم فعل ته عمل ورکول راجح گڼي دوجې دقرب اودتردې والي نه ، خو اول فعل ته عمل ورکول هم جائز گڼي ، اونحویان دکوفې اول فعل ته عمل ورکول راجح گڼي دوجې دسبقت نه خو دویم فعل ته عمل ورکول هم جائز گڼي .

اغراض د جامی : النُّحَاةُ : په دې عبارت سره غرض دشارح دحذف موصوف طرف ته اشاره کړي ځکه البصريون اسم منسوب دي او اسم منسوب د مشتق په حکم کې وي او اسم مشتق صیغه دصفت وي کوم چې د موصوف تقاضا کوي نو النُّحَاةُ سره یې موصوف ذکر کړو همدارنگې دې خبرې طرف ته یې اشاره وکړه چې البصريون نه مراد ټول بصریان نه دي بلکې نحویان دبصرې مراد دي .

الفعل : په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه چې الثَّانِي صفت دي دمحذوف موصوف الفعل دپاره .

لقربه : په دې عبارت سره غرض دشارح دبصرې د نحویانو دلیل بیانول دي .

دلیل دبصريونو : دبصرې د نحویانو په نزد دویم فعل ته عمل ورکول اولی دي ځکه چې دویم فعل اسم ظاهر ته په ډیر ژر دي او د الحق للجار قاعدې لاندې اقرب دمطلوب حاصلولو زیات مستحق دي ، لهذا دویم فعل ته عمل ورکول اولی دي (۲) همدارنگې اول ته عمل ورکولوسره د عامل او د معمول په مینځ فصل په اجنبی سره به لازم راشي کوم چې په باب د تنازع د فعلینو

کې اترچې جر دي نېکڼ غیر مستحسن دي

مع تجویز اعمال الاول: په دې عبارت سره شارح د اظاهرې چې دمصنف عبارت فیختار کې اختیار به معنی د اولویت او ترجیح سره دي نه په معنی د قطع او د جزم اولزوم سره مطلب دادې چې دبصريانو په نزد دویم فعل ته عمل ورکول اولی اوراجح دي لږم او واجب نه دي ځکه چې اول فعل ته عمل ورکول هم جائز دي گویا چې اختلاف په اولویت او عدم اولویت کې دي نه په جواز او عدم جواز کې.

ویختار النحاة: په دې عبارت سره غرض د شارح د عطف د تعین بیان دي چې د الکوفیون عطف په البصريون باندې دي.

اعمال الفعل: په دې عبارت سره شارح داوضاحت کوي چې الاول داصفت دي د موصوف محذوف الفعل دپاره بیا موصوف اوصفت یوځای شو دمضاف محذوف دپاره مضاف الیه شو کوم چې اعمال دي.

مع تجویز اعمال الثاني: په دې عبارت سره شارح اشاره کړي ده دمصنف په عبارت کې داخیتر نه مراد اختیار په طریقي د ترجیح سره دي نه په طریقي د قطعي او دلزوم سره ، لکه مخکې ددې ذکر شوي دي.

لسبقه: په دې عبارت سره شارح دکوفي د نحویانو دلیل بیانوي:

دکوفیانو دلیل: دکوفیانو دلیل دادې چې ددوي په نزد اول فعل ته عمل ورکول اولی دي ځکه چې اول فعل به طلب معمول کې مقدم دي لهذا دمخکې کیدو دوجې نه معمول دفعل د حاصلولو زیات مستحق دي لکه په عام عرف کې ویلي شي چې مخکې راشي ، اومخکې خپل مقصود حاصل کړئ ، یعنې اول راشي او مقصود دتولو نه اول حاصل کړي ، او یا د عربی مقوله ده چې الحق للمتقدم ، حق دمخکې دپاره دي.

وللاحتراز: په دې عبارت سره شارح دکوفیانو دویم دلیل بیانوي چې که چیرته دویم فعل ته عمل ورکړل شي دتنازع درفع کولو دپاره په اول فعل کې دفاعل ضمیر راوړل شي نویه دې صورت کې به اضم قبل الله کوراشي کوم چې جائز نه دي ددې وجې نه اول فعل ته عمل ورکول باولی دي.

دبصرینو پہ نرد د قطع د تنازع طریقہ :

فَإِنْ أَعْمَلْتَ الْفِعْلَ الثَّانِيَ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْبَصَرِيِّينَ بَدَأَ بِهِ لِأَنَّهُ الْمَذْهَبُ الْفُضَائِلُ
کہ چیرہ عمل ورکری دوم فعل تہ لکہ دامذهب دبصرینو دی پہ دی بی شروع وکرہ خکہ چہ دامختار مذهب دی
الْأَوَّلُ إِشْتِعَالًا أَلْهَمْتُ الْقَاعِلَ فِي الْفِعْلِ الْأَوَّلِ إِذَا إِقْتَضَى الْقَاعِلَ لِحَوَالِ الْإِهْتِمَارِ قَبْلَ
اوزیات مستعمل دی نومضمر بہ کری فاعل پہ اول فعل کی چہ کلہ تقاضا د فاعل کوی دوجہ د جواز د اضمار قبل
الذِّكْرِ فِي الْمُنْطَوِّ بِحَرْفِ التَّغْسِيفِ وَالْأَوَّلُ بِالذِّكْرِ وَامْتِنَاعُ الْحَذْفِ عَلَى وَقْفِ الْإِسْمِ الْقَاطِرِ الْوَاقِعِ بَعْدَ
الذکر بہ عمدہ کی پہ شرط د تفسیر اول دوم ذکر کر بہ ذکر سرہ او امتناع د حذف موافق د اسم ظاہر چہ واقع وی پس
الْفِعْلَيْنِ أَنْ عَلَى مُوَافَقَتِهِمَا إِفْرَادًا وَتَشْبِيهًا وَجَمْعًا وَكَلًّا كَيْفًا وَثَانِيًا لِأَنَّهُ مَرْجِعُ التَّغْسِيفِ وَتَجِبُ أَنْ يَكُونَ
دفعلیون یعنی ددی موافق مفرد، تشبیہ، جمع، مذكر، مؤنث خکہ چہ دامرجع ضمیر دہ اوضمیر واجبوی چہ دی
مُؤَافِقًا لِلْمَرْجِعِ فِي هَذِهِ الْأُمُورِ دُونَ الْحَذْفِ لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ حَذْفُ الْقَاعِلِ إِلَّا إِذَا سُدَّ
موافق د مرجع سرہ پہ دی امور کی نہ پہ حذف کی خکہ چہ نہ دی جائز حذف کول د فاعل مگر کلہ چہ قائم شی یو
هَيْئَةً مَسْدُودَةً خِلَافًا لِلْكَسَائِيِّ فَإِنَّهُ لَا يُظْهِرُ الْقَاعِلَ بَلْ يَحْذِفُهُ كَحَرْفِ
خیز قائم مقام ددی خلاف ثابت دی د کسانئ خکہ چہ ہفہ نہ مضمر کوی فاعل بلکہ حذف کوی فاعل دوجہ دخان
عَنِ الْأَهْمَارِ قَبْلَ الذِّكْرِ وَنَهَى أَكْثَرَ الْخِلَافِ فِي كَعْرِ هَرَبَانِي وَالْأَوَّلُ فِي الرُّيْدَانِ عِنْدَ الْبَصَرِيِّينَ
ساتلود اضمار قبل الذکر نہ اوظاہر یزیر اثر د اختلاف پہ دی مثال کی لکہ ہربانی واکرمئی الزیدان پہ نرد دبصرینو
وَهَرَبَانِي وَالْأَوَّلُ فِي الرُّيْدَانِ عِنْدَ الْكَسَائِيِّ وَجَاءَ أَنْ إِغْنَاءَ الْفِعْلِ الثَّانِي مَعَ إِقْتِضَاءِ الْفِعْلِ الْأَوَّلِ الْقَاعِلِ
وہربانی واکرمئی الزیدان پہ نرد د کسانئ او جائز دی یعنی عمل ورکول دوم فعل تہ سرہ د اقتضاء د اول فعل نہ د فاعل
خِلَافًا لِلْقَزَائِمِ فَإِنَّهُ لَا يَجُوزُ إِغْنَاءُ الْفِعْلِ الثَّانِي عِنْدَ إِقْتِضَاءِ الْأَوَّلِ الْقَاعِلِ
خلاف ثابت دی د فرامد پارہ خکہ چہ ہفہ نہ جائز وی عمل ورکول دوم فعل تہ پہ وخت د اقتضاء د اول فعل کی فاعل
لِأَنَّهُ يَلْزِمُ عَلَى تَقْدِيرِ إِغْنَائِهِ إِمَّا الْإِهْتِمَارَ قَبْلَ الذِّكْرِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْجَهْمِيِّينَ أَوْ حَذْفَ
لرہ خکہ چہ لازم بی پہ تقدیر د عمل ورکول دہہ کی یا اضمار قبل الذکر لکہ دامذهب د جہمورودی او یا حذف
الْقَاعِلِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْكِسَائِيِّ بَلْ يَجِبُ عِنْدَهُ إِغْنَاءُ الْفِعْلِ الْأَوَّلِ قَبْلَ إِقْتِضَائِهِ الثَّانِي
فاعل لکہ دامذهب د کسانئ دی بلکہ واجب دی دہہ بہ نرد د عمل ورکول اول فعل تہ کہ چیرہ نہ تقاضا کولہ دوم فعل
الْقَاعِلَ أَلْهَمْتُ وَ إِنْ إِقْتَضَى الْمُتَعَوِّلُ حَذْفَهُ أَوْ أَشْرَكَهُ تَعَوَّلَ
د فاعل نو فاعل تہ بہ ضمیر ورکری او کہ چیرہ نہ تقاضا کولہ د مفعول نو مفعول بہ حذف کری او یا بہ بی مضمر کری نو
هَرَبَانِي وَ أَلْهَمْتُ الرُّيْدَانِ وَلَا يَلْزِمُ حَيْثُ كَانَ مَحْذُوفًا وَ قَبْلَ ذَوِي عَنْهُ
وایی بہ ہربانی واکرمائی الزیدان اونہ دی لازم پہ دی وخت کی کو مخرابی او جاولی دی چہ ددی نہ روایت شوی

تَشْرِيكَ الرَّافِعِينَ أَوْ إِضْمَارَهُ بَعْدَ الظَّاهِرِ كَمَا فِي صُورَةٍ تَأْخِيضِ النَّاصِبِ تَقُولُ صَرَفِي وَ
دواړه عامل رافع شريکول یا مضر کول پس د اسم ظاهر نه لکه په صوره د تاخیر د عامل ناصبه کې نوایي به ضربې و
الْمُغْنِي زَيْدٌ هُوَ وَصَرَفِي وَ الْكُومْتُ زَيْدًا هُوَ وَرَوَايَةُ اللَّحْنِ هَلْهُ مَشْهُورَةٌ عَنْهُ وَحَدَّثْتُ الْمَفْعُولَ
اکرمي زید هو و ضربې و اکومت زید او و روایت د متن دا غیر مشهور دي دده نه او حذف به کړي مفعول د وچې د
تَحَرُّزًا عَنِ التَّكْرَارِ لَوْ ذَكَرَ وَهِيَ الْإِضْمَارُ قَبْلَ الْإِذْكَارِ فِي الْفُعْلَةِ لَوْ أَطْوَرَ إِنِ اسْتَفْغِي عَنْهُ وَ
خان ساتلو د تکرار نه که چیرته ذکر کړي شي او د اضمار قبل الذکر نه په فضله کې که چیرته مضر کړي شي او که
إِلَّا أَيْ وَ إِن لَّمْ يُسْتَعْنِ عَنْهُ أَكَلَهَتْ أَيْ الْمَفْعُولَ كَهُوَ
چیرته مستغني وي ددې نه او که چیرته نه وي یعنې که چیرته مستغني نه وي نو ظاهر به کړي یعنې مفعول لکه
حَسْبِي مُنْطَلَقًا وَحَسْبِي زَيْدًا مُنْطَلَقًا لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ حَذْفُ أَحَدٍ مَفْعُولِي تَابٍ حَسْبَتُ وَلَا يَجُوزُ إِضْمَارُهُ
حسبي منطلقا و حسب زید ا منطلقا ځکه چې نه دي جائز حذف یو د مفعولینو د باب حسب او نه دي جائز اضمار ددې
يَلْقَا يَلْقَا الْأَهْمَارُ قَبْلَ الْإِذْكَارِ فِي الْفُعْلَةِ .
ځکه چې لازمي وي اضمار قبل الذکر په فضله کې .

خلاصه دمتن: ددې ځای نه صاحب د کافيې طريقه د قطع د تنازع په نزد دبصرينو د تفصيل

بيان کوي چې که چیرته دبصري د نحويانو د مذهب مطابق دويم فعل ته عمل ورکړي نو کتلې به شي چې اول د فاعل تقاضا کوي یا د مفعول که چیرته د فاعل تقاضا يې کوله نواول کې به د فاعل ضمير راوړې شي کوم چې په مفرد، تشنيه، جمع، مذکر مؤنث کې د اسم ظاهر موافق وي.

خلافاً للکسانې: لیکن دامام کسانې په دې کې اختلاف دي هغه دا وایي چې په اول فعل کې به فاعل حذف کولې شي ضمير به نه شي راوړې ځکه چې که چیرته ضمير راوړې شي نو اضمار قبل الذکر به لازم راشي کوم چې صحیح نه دي.

اغراض دجامي: وجاه خلافاً للفرام: ددې نه پس دامام فراء مسلک بیانوي چې که چیرته اول فعل د فاعل تقاضا کوي نو د جمهورو په نزد دويم فعل ته عمل ورکول هم جائز دي البته په راجع والي کې اختلاف دي لیکن امام فراء د جمهورو مخالفت کوي او وایي چې دويم فعل ته عمل ورکول دسره جائز نه دي بلکه اول فعل ته عمل ورکول واجب دي او که چیرته اول فعل د مفعول تقاضا کوي نو دبصري د نحويانو د مذهب مطابق د تنازع د دفع صورت دادې چې دابه کتلې شي د مفعول د ذکر نه استغناء ده او که نه یعنې مفعول که چیرته ذکر نه کړي شي نو کومه خرابي لازم راځي او که نه، که چیرته استغناء وه نو د اول فعل مفعول به حذف منلې شي او دا به

ذکر کولې هم نه شي اوددې دپاره به ضمير هم نه شي راوړلې اوکه چيرته د مفعول د ذکر نه اسفت نه راتله يعنې ددې ذکر کول ضروري وي نو داوول فعل مفعول به ظاهرولې شي عدم اسفت به په هغه وخت کې وې چې کله دامفعول د افعال قلوبو دوه مفعولونه ديو مفعول ثاني وي اوددې مفعول اول ذکر وي ځکه چې په افعال قلوبو کې ضابطه او قاعده داده چې ددې دوه مفعولونو نه د يو مفعول ذکر کول او ددوهم حذف کول جائز نه دي .

الفعل : په دې کې شارح دا ظاهر وي چې الثاني د اسفت دي د موصوف محذوف دپاره کوم چې الفعل دي

کها هو مذهب البصريين : په دې عبارت کې شارح د ابيسانوي چې د تفصيل دبصرينو د مذهب مطابق دي

ويبدأ : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مصنف په اجمال او تفصيل کې دبصرينو مذهب ولې مقدم کړي ؟

جواب : چونکې دبصرينو مذهب مختار او کثير الاستعمال وو نو ددې وجې نه يې دامقدم کړو .

الفعل : په دې عبارت سره غرض د شارح د ابيسانول دي چې الاول، د اسفت دي د موصوف محذوف دپاره کوم چې الفعل دي .

اذاقتضى الفاعل : د اد مصنف د قول اهميت الفاعل ظرف دي مطلب دادې چې کله اول فعل د فاعل تقاضا وکړي نو په اول فعل کې به د فاعل ضمير راوړلې شي .

لجواز الاضمار : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : که چيرته دويم فعل ته عمل ورکړي شي او په اول فعل کې د فاعل ضمير راوړې شي نو دا ضمير به وروسته اسم ظاهر طرف ته راجع وي نو ددې نه اضمار قبل ذکر به لازم راشي کوم چې جائز نه دي .

جواب : اگر چې اضمار قبل ذکر لازم راځي ليکن فاعل په کلام کې عمده وي او په عمده کې اضمار قبل ذکر به شرط د تفسير سره جائز دي يعنې که چيرته د عمده في الکلام مخکې تفسير کيږي نو په دې کې اضمار قبل ذکر جائز دي .

وللوزم التكرار: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دبصري نحويان داضمار قبل الذکر ارتکاب ولې کوي حالاتکې درفع دتنازع دپاره دوه طريقي نورې هم دي: (۱) داول فعل فاعل ذکر کول. (۲) داول فعل فاعل حذف منل. **جواب (۱):** که چيرته درفع دتنازع دپاره فاعل ذکر کړي شي نو تکرار به لازم راشي کوم چې دفصاحت خلاف دي.

جواب (۲): اوکه چيرته فاعل حذف ومنلې شي نو داهم غلط دي ځکه چې عمده في الکلام حذف کول ممنوع دي، اوس درفع دتنازع يو صورت پاتې شو او هغه ضمير راوړل ددې وجې نه بصرينو دا اختيار کړو.

الواقع بعد الفعلين: په دې عبارت کې شارح دابيانوي چې داسم ظاهر نه مراد هغه اسم ظاهر دي چې ددوه فعلينو نه پس واقع وي.

اي عل موافقته: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: وفق مصدر باب مجرد دي حالاتکه ددې باب مجرد غير مستعمل دي.

جواب: مصدر مجرد په معنى دمزيد سره ده وفق په معنى دموافقت.

ياپه بل عنوان چې دسوال صورت داسې دي چې دوفق معنى ده ددوه شيانو په خپل مينځ کې مطابق اوموافق کيدل نودالفاظ د نسب متکرره نه دي اوکوم لفظ چې دنسب متکرره نه وي هغه دمفاعله په وزن راځي لکه مضاربة يو بل وهل، نوجواب يې ورکړو چې دلته وفق په معنى دموافقت دي دقبيلي د ذکر کولو دمجردو اود اراده کولو دمزيد.

سوال: بيا سوال وارديږي چې دضمير موافقت داسم ظاهر سره ناممکن دي ځکه چې ضمير هميشه معرفه وي او اسم ظاهر کله معرفه وي اوکله نکره.

جواب: نو په افراد وتثنيه سره يې جواب ورکړو چې دموافقة نه موافقة في الافراد والتثنيه والجمع مراد دي نه في التعريف والتنكير.

لانه مرجع الضمير: په دې عبارت سره غرض دشارح په پينځو امورو مذکورو کې دضمير داسم ظاهر سره دموافقت دضروري کيدووجه بيان کړي ده چې دضمير مرجع اسم ظاهر دي اوپه راجع او مرجع کې په دې پنځو امورو مذکورو کې مطابقت واجبيږي ددې وجې نه ضمير په دې پنځو

امورو کې داسم ظاهر سره موافق کیدل ضروري دي .

دون الحذف : غرض دصاحب دکافیې په دې عبارت سره دایبانول دي چې په اول فعل کې دفاعل دپاره به ضمیر راوړلې شي اودافاعل به حذف کولې نه شي .

لانه لایچوز : په دې عبارت سره ددې دلیل بیانوي چې دفاعل حذف ددې وجې نه جائز نه دي چې په دې صورت کې په اول فعل کې دفاعل ضمیر دي کوم چې عمده دي لهذا که چیرته فاعل حذف کړي شي نو دعمده حذف به لازم راشي کوم چې جائز نه دي مگر چې کله ددې قائم مقام موجود وي اودلته ددې قائم مقام موجود نه دي نوددې وجې نه حذف جائز نه دي .

خلافاً للکسائي فانه لا يضير الفاعل : په دې عبارت سره غرض دشارح دکساني داختلف وضاحت کول دي کساني وايي چې په اول کې به فاعل حذف منلې شي اوضمیر به نه شي راوړلې ځکه چې دضمیر په صورت کې به اضمار قبل الذکر لازم راشي اواضمار قبل الذکر دکساني په نزد په عمده کې په شرط دتفسیر هم جائز نه دي .

ويظهر اثر الخلاف : په دې عبارت سره غرض دشارح دعامو نحویانو دبصرې اودامام کساني په مینځ کې داختلف ثمره بیانول دي چې ددواړو په مینځ کې ثمره داختلف په تشبیه اوجمع کې به ظاهر وي نه په مفرد کې ځکه چې دجمهورو نحویانو دبصرې په نزد په مفرد کې به هربني وا کرمي زید وي اودامام کساني په نزد هم همدارنگې وي لیکن ثمره داختلف په تشبیه اوجمع کې ظاهرېږي .

چنانچه دعامو نحویانو دبصرې په نزد په تشبیه کې به داویلي شي هرباني وا کرمي الزیدان ځکه چې په هرباني کې به دفاعل ضمیر راویستلې شي اودابه راجع وي وروسته الزیدان طرف ته نودراجع اودمرجع په مینځ کې مطابقت ضروري دي نو هرباني به وايي اودامام کساني په نزد باندې حذف دفاعل سره به داویي چې هربني وا کرمي الزیدان ، نو دهربني ته پس دالزیدان فاعل به محذوف وي په اصل کې دا داسې وو چې هربني الزیدان وا کرمي الزیدان فاعل چونکې اسم ظاهر دي ددې وجې نه به فعل واحد پاتې وي برابره خبره ده که فاعل تشبیه وي اوکه جمع .

همدارنگې په جمع کې دعامو نحویانو دبصرې په نزد هربوني وا کرمي الزیدون په اضمار دفاعل سره به وي اودامام کساني په نزد هربني وا کرمي الزیدون په حذف دفاعل سره به وي .

تبصره ۵: حق د جمهورو علماء سره دي په فاعل کې اضمار اولی دي د حذف نه اګر چې اضمار قبل الذکر د فاعل او حذف د فاعل دواړه خلاف قیاس دي لیکن اضمار قبل الذکر په کلام د عربو کې موجود او مستعمل دي مثلاً ضمیر دشان، ضمیر دقصه په خلاف د حذف د فاعل چې داپه کلام د عربو کې بالکل موجود نه دي لهذا د کسانې مذهب مرجوح دي ځکه چې دوي د شنيع (اضمار قبل الذکر) نه ځان ساتلې لیکن د اشنع (حذف د فاعل) ارتکاب یې کړي گویا چې فر من المطر وقام تحت المیزاب، لکه په پښتو کې متل دي چې: دباران نه تختیدم او دناوې لاندې مې هپه هوه.

فائده: په پنځو ځایونو کې اضمار قبل الذکر جائز دي: (۱) ربه رجلاً: (۲) په ضمیر شان کې لکه قل هو الله احد: (۳) نعم رجلاً زید، په نعم کې ضمیر دي کوم چې زید طرف ته راجع دي. (۴) په تنازع الفعلین کې: (۵) چې کله اسم ظاهر په ضمیر سره بدل کړي شي لکه هوبه زیداً. وجاهز خلافاً للفرام: دا جمله معترضه ده ددې نه دامام فراء مذهب بیانول مقصود دي که چیرته اول فعل د فاعل تقاضا وکړي نو د جمهورو په نزد دویم فعل ته عمل ورکول جائز دي لیکن امام فراء د جمهورو مخالفت کوي او وایي چې دویم فعل ته عمل ورکول جائز نه دي بلکه اول فعل ته عمل ورکول واجب دي.

لا ینلزم: په دې عبارت کې شارح دامام فراء دلیل بیانوي چې که چیرته دویم فعل ته عمل ورکړي او اول فعل د فاعل تقاضا وکړي نو ددوه حالتونو نه به خالي نه وي: (۱) یابه د فاعل د پاره ضمیر راوړې شي نو اضمار قبل الذکر به لازم راشي لفظاً او رتبه. (۲) یابه فاعل حذف کوي نو د عمده حذف لازم راځي اودا دواړه امره ممنوع دي لهذا دویم فعل ته عمل ورکول جائز نه دي بلکې اول فعل ته عمل ورکول واجب دي بیابه کتلې شي چې دویم فعل د فاعل تقاضا کوي یاد مفعول که چیرته د فاعل تقاضا کوي نو په فعل ثانې کې به د فاعل ضمیر راوړې شي کوم چې راجع وي اسم ظاهر مابعد طرف ته نو په دې صورت کې به لفظاً اضمار قبل الذکر لازم راشي لیکن رتبه به رانه شي، اوداسې اضمار قبل الذکر جائز دي او که چیرته دویم فعل د مفعول تقاضا وکړي نو په دې کې دوه صورتونه جائز دي:

(۱) مفعول حذف کول ځکه چې مفعول په کلام کې فضله واقع کیږي او د فضله حذف کول جائز دي.

(۲) د مفعول دپاره به ضمیر راوړلې شي چې مرجع به يې اسم ظاهر وي اگرچې لفظاً ددې نه مؤخروي ليکن رتباً به مقدم وي لهذا اضمار قبل الذکر لفظاً اوربته لازم رانه غلو بلکې فقط لفظاً لازم راغلو کوم چې جائز دي ځکه چې اسم ظاهر داول فعل معمول دي او اول فعل ددويم فعل نه مقدم دي

قیل روی عنه: دامام فراء دمتن دروایت نه غیر دوه روایتونه نور هم دي: (۱) تشریک رافعیڼ یعنې اسم ظاهر په طریقې داشتراك ددواړو فعلینو معمول جوړ کړي شي په دې صورت کې توارد العلتین علی معلول واحد به لازم راشي کوم چې جائز نه دي. (۲) اسم ظاهر ددويم فعل معمول جوړ کړي شي او داول فعل دفاعل دپاره داسم ظاهر نه پس ضمیر منفصل راوړي شي لکه ضربتي وا کرمتي زید هو لکه دناصب دتاخیر په صورت کې کولې شي یعنې چې کله اول فعل دفاعل تقاضا وکړي او ددويم دمفعول تقاضا وکړي نو فراء وایي چې دويم فعل ته به عمل ورکولې شي او اول فعل دفاعل دپاره داسم ظاهر نه پس ضمیر راوړي شي لکه ضربتي وا کرمتي زید هو.

نودامام فراء ددې روایت مطابق تنازع په دې طریقې باندې رفع کولې شي چې زید ته به ددويم فعل یعنې اکرم فاعل جوړ کړي او اول فعل دفاعل دپاره د اسم ظاهر نه پس ضمیر راوړي شي او داوويلي شي ضربتي وا کرمتي زید هو او ضربتي وا کرمتي زید اکې رفع دتنازع په دې طریقې باندې وې چې زید به ددويم فعل اکرم مفعول جوړ کړي شي او اول فعل ضربتي دفاعل دپاره داسم ظاهر نه پس ضمیر منفصل به راوړي شي ضربتي وا کرمتي زید هو.

ورواية: په دې عبارت سره غرض دشارح په صاحب دکافيې باندې اعتراض کول دي:

اعتراض: صاحب دکافيې په متن کې دامام فراء چې کوم روایت نقل کړي دي هغه روایت مشهور نه دي مصنف ته په کاروو چې ده مشهور روایت ذکر کړي وي.

جواب: بعضې حضراتو د مصنف د طرف نه جواب ورکوي چې غیر مشهور روایت يې ددې وجې نه ذکر کړو چې دا غیر مشهور هم مشهور شي.

وحلف: دمتن ددې عبارت عطف په اضمات الفاعل باندې دي د عبارت حاصل دادې چې که چیرته دبصري دنحوایانو د مذهب مطابق دويم فعل ته عمل ورکړي شي او اول فعل دمفعول

تقاضا کوي نو دوه صورتونه دي

(۱) دمفعول ذکر نه استغناء وي (۲) يابه دمفعول ذکر نه استغناء نه وي ، که چيرته استغناء وي يعنې دمفعول ذکر کول ضروري نه وي نو داول فعل مفعول به حذف منلې شي ، او ذکر کولې به نه شي اوددې دپاره به ضمير هم نه شي راوړلې .

تحرز: په دې کې ددې خبرې دليل بيانوي چې که چيرته مفعول ذکر کړي نو تکرار به لازم راشي کوم چې مغل في الفصاحة دي او که چيرته ددې دپاره ضمير راوړي نو اهما قبل الذکر في الفضلة به لازم راشي کوم چې جائز نه دي لهذا دتکرار اود اهما قبل الذکر في الفضلة نه دپېچ کيدو دپاره داول فعل مفعول به حذف منلې شي او که چيرته دمفعول ذکر نه استغناء نه وي يعنې ددې ذکر کول ضروري وي نو په دې وخت کې به داول فعل مفعول به ظاهرولې شي نه به حذف کولې شي اونه به ضمير راوړې شي اوعدم استغناء به په هغه وخت کې وي چې کله دامفعول د افعال قلوبو دوه مفعولو نه ديو مفعول ثاني وي او ددې مفعول اول مذکور وي لکه حسيني منطلقاً وحسبت زيدا منطلقاً دپه اصل کې حسيني وحسبت زيدا منطلقاً وو .

اولا: حسيني او حسبت په زيدا کې تنازع وکړه حسيني غواړي چې زيدا زما فاعل جوړ شي او حسبت غواړي چې زما مفعول جوړ شي نو دبصري د نحويانو د مذهب مطابق زيدا د فعل ثاني حسبت مفعول جوړ کړي شو او حسيني د فاعل دپاره يې ضمير راوړو .

ثانيا: حسيني او حسبت په منطلقاً کې تنازع وکړه حسيني غواړي چې منطلقاً دې زما مفعول ثاني جوړ شي او حسبت غواړي چې زما مفعول ثاني دې جوړ شي نو دبصري د نحويانو د مذهب مطابق منطلقاً د فعل ثاني مفعول ثاني جوړ شو او داول فعل مفعول ثاني ظاهر کړي شو نو حسيني منطلقاً وحسبت زيدا منطلقاً شو ، نه يې دا حذف کړو اونه يې ددې دپاره ضمير راوړو ځکه چې که چيرته حذف کول يې نو د افعال قلوبو دوه مفعولو نه ديو مفعول حذف لازم راتلو کوم چې جائز نه دي ځکه چې د افعال قلوبو دوه مفعوله د مبتدا او خبر په حکم کې دي نو يو حذف کول د جملې د يو جزء د حذف کولو مترادف به وي کوم چې جائز نه دي او که چيرته ضمير راوړي نو اهما قبل الذکر في الفضلة لازم راتلو او هغه هم جائز نه دي ددې وجې نه داول مفعول دويم فعل مو ظاهر کړو .

د مثالونو خلاصه د بصرینو د مذهب مطابق :

صورت د تنازع	اسم ظاهر مفرد	اسم ظاهر تشبیه	اسم ظاهر جمع
دواړه فعله اسم ظاهر فاعل جوړول غواړي	ضربني وا کرمت زیداً په اول فعل کې هو ضمير مستتر دي،	ضرباني وا کرمني الزیدان (اول فعل کې الف ضمير تشبیه دي،)	ضربوني وا کرمني الزیدون (اول فعل کې واو ضمير جمع دي،)
اول فعل اسم ظاهر فاعل او دویم ددي مفعول جوړول غواړي	ضربني وا کرمت زیداً په اول فعل کې هو ضمير مستتر دي،	ضرباني وا کرمت الزیدین (اول فعل کې الف ضمير تشبیه دي،)	ضربوني وا کرمت الزیدین (اول فعل کې واو ضمير جمع دي،)
دواړه فعله اسم ظاهر خپل مفعول جوړول غواړي	ضربت وا کرمت زیداً	ضربت وا کرمت الزیدین	ضربت وا کرمت الزیدین
اول فعل اسم ظاهر مفعول او دویم ددي فاعل جوړول غواړي	ضربت وا کرمني زید	ضربت وا کرمني الزیدان	ضربت وا کرمني الزیدون

د کوفیانو په نژدېدو د قطع د تنازع :

وَ إِنْ أَعْمَلْتَ الْفِعْلَ الْأَوَّلَ كَمَا هُوَ مُخْتَارُ الْكُوفِيِّينَ أَهْمَزَ الْقَاعِلَ فِي الْفِعْلِ الثَّانِي كَوِ إِفْعَلًا که چېرته عمل ورکوي اول فعل ته لکه دا غوره کړي کوفیانو نومضمر به کړي فاعل په دویم فعل کې که تقاضای
لَهُمْ ضَرْبَتِي وَ أَكْرَمَنِي زَيْدٌ إِذَا جَعَلْتَ زَيْدًا قَاعِلَ ضَرْبَتِي وَ أَهْمَزْتَ فِي أَكْرَمَنِي هَبْذًا کوله د فاعل لکه هربني وا کرمني زید چې کله وگرځوي زید فاعل د هربني وا ضمیر ورکړي اکرمني ته داسې ضمیر
وَاجِبًا إِلَى زَيْدٍ يَنْقُذُوهُ وَثَبَةً فَلَا مَخْلُودَ فِيهِ جِيئَكَ لََا حَدُّ الْقَاعِلِ وَ لَا الْإِهْمَازِ چې راجع وي زید ته دوجې د مخکې والي نه رتبه نونشته څه مانع په دې کې په دې وخت کې نه حذف د فاعل او
كُنَّ اللَّامُ لَفْظًا وَ وَثَبَةً بَنَ لَفْظًا فَكُلُّهُ هُوَ جَائِزٌ وَ أَهْمَزْتَ الْمُفْعُولَ فِي الْفِعْلِ الثَّانِي نه اضمار قبل الذکر لفظاً او رتبه بلکې لفظاً فقط او د اجازت دي وا ضمیر به ورکړي مفعول ته په دویم فعل کې که تقاضا
كُوِ إِفْعَلًا عَلَى الْمَذْهَبِ الْمُخْتَارِ وَ كَمُ مَخْلُودُهُ وَ إِنْ جَاءَ عِلَالُهُ لَفْظًا يَنْقُذُوهُ أَنْ مَفْعُولُ بي کوله به غوره مذهب باندې او دا به نه حذف کوي اگر چې جائز دي حذف د دې څکه چې دا و هم پیدا کړي چې مفعول
الْفِعْلِ الثَّانِي مُقَابِلَ لِمَذْهَبِ كُوِ وَ يَكُونُ الْمَخْلُودُ جِيئَكَ لََا وَاجِبًا إِلَى لَفْظِ مُنْقَذِهِ وَثَبَةً كَمَا تَقُولُ ضَرْبَتِي د دویم فعل دا جادې د مذکور نه او وي به ضمیر په دې وخت کې راجع مخکې لفظ ته رتباً لکه چې وايي هربني

وَأَكْرَمَتْهُ زَيْدًا إِلَّا أَنْ يَمْتَنَعَ مَانِعٌ مِنَ الْأَضْمَارِ كَمَا هُوَ الْقَوْلُ الْمُخْتَارُ وَمِنْ الْحَذَفِ كَمَا هُوَ الْقَوْلُ الْغَيْرُ الْمُخْتَارُ فَتُظْهِرُ
واکرمته زید مگر که چیرته مانع وود ضمیر نه لکه داغوره قول دي اود حذف نه لکه دا قول غیر مختار دي نو ظاهر وي
الْمَفْعُولُ فَإِنَّهُ إِذَا امْتَنَعَ الْأَضْمَارَ وَالْحَذَفُ لَا سَبِيلَ إِلَّا إِلَى الْإِظْهَارِ نَحْوُ حَسْبَنِي وَحَسْبُهُمَا مُنْطَلِقَيْنِ الزَّيْدَانِ
به مفعول خکه چې کله اضممار او حذف ممتنع وي نو بيله لاره نشته مگر داظهار لکه حسبي وحسبهما منطلقين الزيدان
مُنْطَلِقًا حَيْثُ أُعْجِلَ حَسْبَنِي فَجُعِلَ الزَّيْدَانِ قَاعِلًا لَهُ وَ مُنْطَلِقًا مَفْعُولًا لَهُ
منطلقه داسې شان چې عمل ورکړي شو حسبي ته نو وگرځول شو الزيدان فاعل ددې دپاره او منطلق مفعول ددې
وَأُضْمِرَ الْمَفْعُولُ الْأَوَّلُ فِي حَسْبُهُمَا وَ أَظْهَرَ الْمَفْعُولُ الثَّانِي وَ هُوَ مُنْطَلِقَيْنِ لِتَانِعٍ وَ هُوَ
دپاره او مضمير شاول مفعول په حسبهما کې و اظا هريې کړ و دويم مفعول او هغه منطلقين دي د مانع د وجې نه او هغه
أَنَّهُ لَوْ أُضْمِرَ مُفْرِدًا خَالَفَ الْمَفْعُولُ الْأَوَّلُ وَ لَوْ أُضْمِرَ مُثْنًى
مانع دادي چې که چيرته د مفرد ضمير ورکړي شي نو دا د مفعول اول خلاف دي او که چيرته د تشبيې ضمير ورکړي شي
خَالَفَ الْمَرْجِعَ وَ هُوَ قَوْلُهُ مُنْطَلِقًا وَ لَا يَخْفَى أَنَّهُ لَا يَتَصَوَّرُ التَّنَائُفُ فِي هَذِهِ الصُّورَةِ إِلَّا إِذَا
نودا خلاف دي د مرجع يعنې ددې قول منطلقاً وداخبره خفي نه ده چې نه ده متصور تنازع په دې صورت کې مگر کله
لَا حَلَّتِ الْمَفْعُولُ الثَّانِي إِسْمًا ذَالًا عَلَى إِحْصَاءِ ذَاتِ مَا بِالْإِظْهَارِ مِنْ غَيْرِ مَلَاحِظَةٍ تَشْبِيْهِهِ وَ إِفْرَادِهِ
چې ته لحاظ وکړي د دويم مفعول اسم چې دال وي په يودات بالانتلاق په غير د لحاظ کولو د تشبيې او د مفرد
وَ إِلَّا فَالْقَاهِرُ أَنَّهُ لَا تَنَائُفَ بَيْنَ الْفِعْلَيْنِ فِي الْمَفْعُولِ الثَّانِي لِأَنَّ الْأَوَّلَ يَقْتَضِي
کیدو ور نه ظاهر داده چې کومه تنازع نشته د دوه مفعولينو په مینځ کې په دويم مفعول کې خکه چې اول فعل تقاضا
مَفْعُولًا مُفْرِدًا وَ الثَّانِي مَفْعُولًا مُثْنًى فَلَا يَتَوَجَّهَانِ إِلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ فَلَا تَنَائُفَ.
کوي د مفعول مفرد او دويم فعل د مفعول تشبيې نونه متوجه کيږي يو امر طرف ته نو بيا څه تنازع نشته.

خلاصه دهتن: په دې عبارت کې غرض د مصنف د کوفې د نحويانو د مذهب مطابق درفع د تنازع تفصيل بيانول دي ، د کوفې د نحويانو د مذهب مطابق که چيرته اول فعل عمل ته ورکړل شي نو دويم فعل به ياد فاعل تقاضا کوي او ياد مفعول ، که چيرته د فاعل تقاضايې کوله نو په دې کې به ضمير راوړي شي لکه هريې واکرمي زید ، د کوفې د نحويانو د مذهب مطابق زید د اول فعل هرب فاعل جوړ شو او که چيرته دا کرمي د فاعل دپاره په دې کې ضمير مستتر ومنل شي کوم چې راجع وي اسم ظاهر يې طرف ته کوم چې لفظاً مؤخر دي ليکن رتباً مقدم دي خکه چې د اول فعل معمول دي لهذا لفظاً او رتباً اضممار قبل الذکر لارم راغلو کوم چې جائز دي او که چيرته دويم فعل د مفعول تقاضا وکړي نو په دې کې دوه مذهب دي غوره مذهب دادې چې ددې

دپاره به ضمير راوړې شي او غير مختار مذهب دادې چې مفعول به حذف ومنلې شي په دې شرط چې د ضمير راوړيد حذف نه کوم مانع نه وي او که چيرته مانع وو نو د دويم فعل مفعول به ظاهرولې شي او داپه هغه وخت کې چې کله دا د افعال قلوبونه د يو مفعول ثاني وي او اول مفعول ذکر وي چې ددې تفصيل مخکې ذکر شوي دي او په شرحه کې يې هم ذکر را روان دي.

اغراض د جامي: لثلايتوه: په دې عبارت سره غرض د شارح د مفعول د اضممار د غوره کيدو وجه بيانوي چې که چيرته د دويم فعل مفعول حذف ومنلې شي نو داوهم به پيداوي چې کيدای شي د دويم فعل مفعول د اسم ظاهر نه جدا وي او که چيرته ضمير راوړلې شي نو داوهم به نه پيدا کيږي ځکه چې ضمير د اسم ظاهر طرف ته راجع وي کوم چې په مابعد کې مذکور دي او هغه اسم ظاهر اگر چې لفظاً مؤخر دي ليکن رتباً مقدم دي ځکه چې دا د اول فعل معمول دي لهذا فقط اضممار قبل الذکر لازم راغي کوم چې جائز دي لکه هره يې واکر مته زيد.

الا ان يمنع مانع: چې کله د دويم فعل د مفعول د ضمير راوړلو نه کوم خيز مانع وي لکه دا غوره مذهب دي او حذف نه هم کوم مانع وي لکه دا مذهب غير مختار دي نو د دويم فعل مفعول به ظاهرولې شي چونکې اضممار قبل الذکر او حذف دواړه ممنوع دي نو د مفعول د ظاهرولو نه غير کومه بله لاره نشته ، او داپه هغه وخت کې وي چې کله دا د افعال قلوبونه د يو مفعول ثاني وي او اول مفعول مذکور وي او هغه د اسم ظاهر سره موافق نه وي لکه حسبي وحسبتهما منطلقين الزيدان منطلقاً داپه اصل کې وو حسبي وحسبت الزيدان منطلقاً.

اول: حسبي او حسبت په الزيدان کې تنازع وکړه حسبي غوښتل چې الزيدان زما فاعل جوړ شي او حسبت غوښتل چې الزيدان زما مفعول جوړ شي نو د کوفې د نحويانو د مذهب مطابق الزيدان يې د حسبي فاعل جوړ کړو او د حسبت د مفعول دپاره هماغه ضمير به راوړي نو حسبي وحسبتهما الزيدان منطلقاً شو.

دوهم: حسبي او حسبتهما په منطلقاً کې تنازع وکړه حسبي غوښتل چې منطلقاً دې زما مفعول ثاني جوړ شي او حسبت غوښتل چې منطلقاً دې زما مفعول ثاني جوړ شي نو د کوفې د نحويانو د مذهب مطابق منطلقاً د حسبي مفعول ثاني جوړ کړو او د دويم فعل مفعول يې ظاهر کړو نو حسبي وحسبتهما منطلقين الزيدان منطلقاً شو. مونږ د دويم فعل دويم مفعول يې ظاهر کړو نه يې حذف کړو اونه يې ضمير راوړو ځکه چې که چيرته حذف کول يې نو د افعال قلوبونو دوه

مفعولونه يو مفعول حذف كول او په يو مفعول باندې اكتفاء كول لازم راتلو اود جائز نه وو ، او كه چيرته ضمير يې راوړو نو په دې كې دوه صورتونه وو يابه يې مفرد ضمير راوړو او يابه د تشنې ، كه چيرته دمفرد ضمير يې راوړو نو دابه يې ويل : حسيبي وحسبتهما اياه الزيدان منطلقاً ، نو دافعال قلوبو ددوه مفعولينو په مينځ كې مطابقت نه پاتې كيدو ځكه چې اول مفعول د تشنې ضمير دي اودويم مفعول دمفرد ضمير دي حالانكه دافعال قلوبو ددوه مفعولينو په مينځ كې مطابقت ضروري وي او كه چيرته ضمير تشنې راوړي اوداووايي چې حسيبي وحسبتهما اياهما الزيدان منطلقاً ، نو دراجع اود مرجع په مينځ كې به مطابقت پاتې نه شي حالانكه دراجع اود مرجع په مينځ كې مطابقت ضروري وي ، نو چې كله ضمير راوړل هم جائز نه وي او حذف كول هم جائز نه وي نو مونږ ددويم فعل ددويم مفعول مو ظاهر كړو

ولا يفتي: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : په ذكر شوي مثال كې تنازع نه شي متصور كيدو ځكه چې دتنازع دمتحقق كيدو دپاره شرط دادې چې فعلين دعمل كولو دپاره دامرواحد طرف ته متوجه وي اوپه ذكر شوي مثال كې فعلين امر واحد طرف ته متوجه نه دي ځكه چې اول فعل دمفرد مفعول تقاضا كوي اودويم فعل دتشنې مفعول تقاضا كوي .

جواب : په ذكر شوي مثال كې منطلقاً نه مطلقاً لفظ دمنطلقاً مراد نه دي بلكې مراد هغه اسم دي چې ديو ذات دصفت انطلاق سره په متصف كيدو باندې دلالت وكړي داعام دي كه مفرد وي ياتشنې وي لهذا ددې معنى په اعتبار سره فعلين ددې طرف ته متوجه كيږي اودامثال دباب دتنازع نه دي او كه چيرته ددې اعتبار ونه كړي شي نو لفظ دمنطلقاً په جوړولو سره به تنازع نه متصور كيږي .

د مثالونو خلاصه د كوفيانو د مذهب مطابق :

صورت دتنازع	اسم ظاهر مفرد	اسم ظاهر تشنيه	اسم ظاهر جمع
دواړه فعل اسم ظاهر فاعل جوړول غواړي	هريبي واكرم ي زید	هريبي واكرماني الزیدان	هريبي واكرموني الزیدون
اول فعل اسم ظاهر خپل مفعول اودويم فعل فاعل جوړول غواړي	هريبت واكرم ي زید	هريبت واكرماني الزیدين	هريبت واكرموني الزیدين

دواړه فعل اسم ظاهر مفعول جوړول غواړي	ضربت واكرمت زیداً	ضربت واكرمت الزیدین	ضربت واكرمت الزیدین
دویم فعل اسم ظاهر مفعول او اول فعل خپل فاعل جوړول غواړي	ضربني واكرمت زید	ضربني واكرمت الزیدان	ضربني واكرمت الزیدون

په ضمير کې د مثالونو خلاصه :

صورت د تنازع	اسم ظاهر مفرد	اسم ظاهر تشبیه	اسم ظاهر جمع
دواړه فعله اسم ظاهر مفعول جوړول غواړي	ضربت واكرمته زیداً	ضربت واكرمتهم	ضربت واكرمتهم الزیدین
اول اسم ظاهر فاعل او دویم اسم ظاهر مفعول جوړول غواړي	ضربني واكرمته زید	ضربني واكرمتهم	ضربني واكرمتهم الزیدون

د کوفیانو د یو دلیل جواب :

وَ لَمَّا اسْتَدْلَلَ الْكُوفِيُّونَ عَلَى اَوْكُوَيْتٍ اِغْتَالِ الْفِعْلِ الْاَوَّلِ يَقُولُ اَمْرِي الْقَيْسُ (هُجَرُ) وَ كُوْ اُنْكَا اوچې كله استدلال وکړو کوفیانو په غوره والي د عمل ورکولو لول فعل ته په قول دامري القيس شعرکه چيرته ما
اَسْعَى لِاَكْثَرِ مَعِيْشَةٍ كَفَانِيْ وَ لَمْ اَكْلُبْ قَلِيْلًا مِّنَ التَّالِي حَيْثُ قَالُوا کوشش کولې دادنی معيشت نوکافي به ووزمادپاره اوما به نه طلب کولو لول مال په داسې شان چې دوي ويلي دي چې
قَدْ كَوْنَةُ الْفُعْلَانِ اَخْفَى كَفَانِيْ وَ لَمْ اَكْلُبْ اِلَى اَشْمِ وَاَحَدٍ وَهُوَ قَلِيْلٌ مِّنَ التَّالِي فَالْقَيْسُ الْاَوَّلُ دواړه فعله به متوجه وي يعنې کفاني ته اولم اطلب يو اسم طرف ته او هغه قليل من المال دي نو تقاضا کوي اول فعل
وَقَعَهُ بِالْقَائِيَّةِ وَ التَّالِي كُنْهَهُ بِالْمُفْعُولِيَّةِ وَ اَمْرُ الْقَيْسِ الَّذِي هُوَ اَفْصَحُ هُجَرَاءِ الْعَرَبِ درفع بنا بر فاعليت او دویم فعل دنصب بنا بر مفعوليت او امر القيس کوم چې ډير فصيح دي په شعراو د عربو کې
اَعْتَلَّ الْاَوَّلُ فَلَمَّا لَمْ يَكُنْ اِغْتَالُ الْاَوَّلِ اَوَّلِي لَمَّا اِخْتَارَهُ اِذَا لَا اوده اول فعل ته عمل ورکړي نو که چيرته اول فعل ته عمل ورکول اولی نه وي نو ده به نه اختيارولو ځکه چې نشته
قَائِلٌ يَسْأَلُ الْاِغْتَالَيْنِ فَاجَابَ الْمُتَقَرِّفُ عَنْ كَلَوِي الْبَصْرِيَيْنِ وَ قَالَ وَ كُوْلُ اَمْرِ الْقَيْسِ قائل په برابر والي د دواړو عملونو نو جواب ورکړو مصنف د طرف دبصرينونه اووي ويل چې قول دامري القيس
كَفَانِيْ وَ لَمْ اَكْلُبْ قَلِيْلًا مِّنَ التَّالِي لَمْ يَكُنْ اِغْتَالُ الْاَوَّلِ اَوَّلِي لَمَّا اِخْتَارَهُ كُوْجُوْ كُنْ مِّنْ کفاني ولم اطلب قليل من المال ددي نه، نه دي يعنې دباب دتنازع نه دوجې دفساد دمعنی په تقدير دتوجه دهريو

كُفَانِي وَ لَمْ أَطْلُبْ إِلَى قَلِيلٍ مِنَ الْمَالِ لِاسْتِئْذَانِهِ عَذَمَ السَّعْيِ لِأَذْنٍ مَعِيشَةٍ وَ انْتِفَاءِ كِفَايَةٍ
كفانی ولم اطلب نہ دقلیل من المال طرف تہ دوجہی داستلزام نہ کوشش نہ کول دادنی معیشت دپارہ وانتفاء دکافی
قَلِيلِ الْمَالِ وَ ثُبُوتِ ظَلَمِهِ التَّكَاثُفُ لَكِنْ مِنْهُمَا وَ ذَلِكَ لِأَنَّ كَوْنَهُ تَجَعُّلٌ مَذْخُولُهُمَا
کیدولرپمال اونبوت دطلب ددی کوم چہ منافی دی دهریوددی نہ اوداخکہ چہ کہ چیرتہ وگرخولی شی مدخول
الْمُتَّبَعِ هَرَطًا كَانَ أَوْ جَزَاءً أَوْ مَقْطُوفًا عَلَى أَحَدِهِمَا مَتَّعِيًّا وَ لَا مَتَّعِيٍّ مِنْ ذَلِكَ مُتَّبِعًا فَعَلَّ هَذَا يَلْبَسِي
ددی مثبت شرط یا جزاء اویا معطوف بہ یوددی دواروباندی منفی اومنفی ددی نہ مثبت نویہ دی اساس مناسب
أَنْ يَكُونَ مَفْعُولٌ لَمْ أَطْلُبْ مَعْدُومًا أَيْ لَمْ أَطْلُبِ الْوَرْدَ وَ التَّجَدُّدَ كَمَا يَذُلُّ عَلَيْهِ التَّيْنُ الْمَتَّاعِي
دی چہ وی مفعول لم اطلب محذوف یعنی لم اطلب العزوالمجدلکہ ځنگہ چہ دلالت کوی بہ دی باندی وروستی شعر
أَخْبَنِي قَوْلُهُ شِعْرًا وَلَكِنْ أَشْفَى لَتَجِدَ مُؤَلِّي وَ قَدْ يَذُرُكَ التَّجَدُّدُ الْمُوَلِّلُ امْتِنَانِي وَ حِينَئِذٍ يَسْتَقِيمُ النُّعْفَى
قصہ کوم دا قول شعرولکن اسی لجد مؤئل وقدیدرک المجد المؤئل امثالی اویہ دی وخت کہ بہ صحیح وی معنی
يُغْفَى أَكَا لَا أَشْفَى لِأَذْنٍ مَوْعِيَةٍ وَ لَا يَكْفِيْنِي قَلِيلٌ مِنَ الْمَالِ وَ لَكِنِّي أَطْلُبُ التَّجَدُّدَ الْأَكْبِيلَ
یعنی زہ کوشش نہ کوم دادنی معیشت دپارہ اونه کافی کیوی لرمال اولیکن زہ طلب کوم دانمی بزرگی چہ
الثَّاقِبَ وَ أَشْفَى لَهُ .
ثابتہ وی اوددی دپارہ کوشش کوم .

خلاصہ دہمتن: پہ دی عبارت کی صاحب د کافیہ د کوفیانو پہ خپل مسلک باندی یو استدلال ذکر کوی او شارح ددی دلیل ضعف بیانیوی .

دکوفینو اول فعل تہ دعمل ورکولو پہ اولویت باندی دامرؤ القیس شاعر داشعر :

كُفَانِي وَلَمْ أَطْلُبْ قَلِيلَ مِنَ الْمَالِ

نہ استدلال کړي او ویلي دي چې په لفظ د قلیل کې کفانی او لم اطلب دواړه تنازع کړي نو شاعر اول فعل تہ دعمل ورکولو په وجه قلیل ته رفع ورکړي ده ، لیکن صاحب دکافیہ وایی چې د کوفیانو دا استدلال صحیح نه دي بلکه داشعر دسرہ دباب دتنازع نه ، نه دي . ددی تفصیل لاندی په شرحه کې وگورئ :

اغراض دجامی: ولما استدلال په دی عبارت سره غرض دشارح راتلونکی عبارت کې د

صاحب د کافیہ غرض بیانول دي ددی حاصل دادی چې دکوفی نحویان اول فعل تہ دعمل ورکولو په اولویت باندی دامرؤ القیس شاعر په دی شعر سره استدلال کوي چې :

ولو انما اسی لادن معیثه کفانی ○ ولم اطلب قلیل من المال

طریقه داستدلال : په دې شعر کې د فعلینو یعنی دکفاني او دولم اطلب دواړه امر واحد یعنی قلیل من المال طرف ته متوجه دي کفاني دفاعل کیدو په بناء باندې درفع تقاضا کوي اولم اطلب دمفعول کیدو په بناء باندې ددې دنصب تقاضا کوي نو امرؤ القیس کوم چې افصح دشعراو دعربونه دي اول فعل ته عمل ورکړي دي ځکه چې ده قلیل مرفوع ویلي ددې نه معلومه شوه چې اول فعل ته عمل ورکول اولی دي که چیرته اول فعل ته عمل ورکول اولی نه وي نو د امرؤ القیس په شان فصیح اوبلیغ شاعر به قلیل مرفوع نه ویل.

اذلا قائل : په دې عبارت سره غرض دشراح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دامرؤ القیس اول فعل ته دعمل ورکولو نه دا نه لازمېږي چې اول فعل ته عمل ورکول اولی دي کیدي شي چې فعلینو ته عمل ورکول دده په نزد باندې مساوي وو نواول فعل ته عمل ورکول جائز شو اولی نه شو .

جواب : فعلینو ته عمل ورکولو کې دتساوي یعنی دتساوي د اعمالینو څوک هم قائل نه دي یو فریق دویم فعل ته دعمل ورکولو داولیت قائل دي ، اودویم فریق اول فعل دعمل داولیت قائل دي دریم څوک فریق نشته چې دتساوي قائل وي ، لهذا دامرؤ القیس اول فعل ته عمل ورکول ددې په اولویت باندې دلالت کوي چونکې دمصنف په نزد دبصرې دنحویانو مذهب راجع دي ځکه چې مصنف رحمه الله دبصرې دنحویانو دطرف نه دکوفي دنحویانو ته جواب ورکړو چې دامرؤ القیس مذکور شعر دسره دباب دتنازع نه ، نه دي ځکه چې که چیرته دآداب دتنازع نه ومنل شي نو فساد معنی اوتناقض اوخلاف مقصود لازم راتلو .

ددې دیادولو نه مخکې یوه قاعده په ذهن کې کښوي چې که چیرته دلفظ کو مدخول مثبت وي نو دا منفي کوي او که چیرته منفي وي نو دا مثبت کوي برباره خبره ده که مدخول شرط وي او که جزا ، او یا په دې کې په یو یعنی یا په شرط او یا په جزا باندې معطوف وي لکه ویلي شي چې : لوا کرمتي اکرمتک (که چیرته تا زما اکرام وکړو نو زه به هم ستا اکرام وکړم) ، یعنی نه تا زما اکرام وکړو او نه ما ستا اکرام وکړو په دې کې دواړه اکرامه منفي دي اولکه ویلي شي لوا کرمتي له اکرمک (که چیرته تا زما اکرام نه کولو نو ما به هم ستا اکرام نه کولو) ، یعنی نه تا زما اکرام وکړو نو ما ستا اکرام وکړو په دې کې دواړه اکرامه مثبت دي نو ددې قاعدې په اساس باندې دشاعر قول ولو انما اسی لادنی معیشته داجمله اولی ادنی معیشت دسعي او کوشش نه

کولو ته مستلزم دي ځکه چې دامثبت دي او د لو د واقع کيدو نه پس منفي شو .
 اود شاعر قول کفاني قليل من المال د اقليل مال دنه کفايت کولو ته مستلزم دي ځکه چې دامثبت دي او د لو د جزا واقع کيدو دوجې نه منفي شو او لم اطلب منفي دي ليکن د لو جزا کفاني باندې دمعطوف کيدو دوجې نه مثبت شو يعنې لږ مال طلب کوم پس که چيرته د شاعر قول لم اطلب هم قليل من المال طرف ته متوجه وي لکه څنگه چې دکوفې نحو بيانو دعوی کړي ده چې دابه د لږ مال طلب کولو ته مستلزم وي ځکه چې دامنفي دي ليکن د لو په جزاء باندې دمعطوف کيدو دوجې نه مثبت شو

نود ټول شعر مطلب به داوي چې ما ادنی معيشت لږ مال دپاره کوشش نه کولو ، اوماته لږ مال کافي هم نه دي ليکن زه لږ مال طلب کوم ، نود شعر اول و آخر کې تناقض اوتخالف لازم راځي چې مخکې يې وويل چې ماته ادنی معيشت اولږ مال کافي نه دي اوپه آخر کې وايي چې زه دا طلب کوم نومعنی به فاسده شي نوثابته شوه چې دلته کومه تنازع نشته بلکه معلومه شوه چې لم اطلب دې اسم طرف ته متوجه نه دي چې کوم طرف ته متوجه دي بلکې اول فعل کفاني ، قليل من المال طرف ته متوجه دي اود دويم فعل لم اطلب مفعول محذوف دي اوهغه العز والمجد دي اود دې مفعول محذوف باندې قرينه دويم بيت دي اوهغه دويم بيت دادې چې :

ولكنما اسعى ليجد مؤثلا * وقد يدرك المجد المؤثلا امثالي

ليکن زه ددائمي بزرگي کوشش کوم اوزما په شان خلک دائمي بزرگي حاصلوي .
 اوس به معنی صحيح وي چې ما د ادنی معيشت سعي نه ده کړي اولږ مال ما ته کفايت هم نه کوي ليکن زه دائمي بزرگي دپاره سعي اوکوشش کوم .

مفعول مالم يسم فاعله :

أَنْ مَفْعُولٌ فَعِلَ أَوْ هَبَّوْهُ فَعِلَ لَمْ يُدْكَزْ فَاعِلُهُ وَ إِنَّمَا لَمْ يَفْصِلُهُ عَنِ الْفَاعِلِ وَ لَمْ يَقْنُ
يعنې مفعول داسې فعل يا شېبه فعل چې دهغې فاعل مذکور نه وي اودايې جدا نه کړود فاعل نه اووي نه ويل
وَ مِنْهُ كَمَا قَصَلَ الْمُبْتَدَأُ حَيْثُ قَالَ وَ مِنْهَا الْمُبْتَدَأُ لِمُدَّةٍ إِثْرًا بِالْفَاعِلِ عَلَى سَنَاءِ
ومنه لکه مېتد ايې جدا کړي په داسې شان چې ويلي ومنهال مېتد اود چې د شدت اتصال نه د فاعل سره تر دې چې مسمی
يُحْمَلُ النُّحَاةَ فَاعِلًا كُلُّ مَفْعُولٍ حُرِّكَ فَاعِلُهُ أَنْ فَاعِلٌ ذَلِكَ الْمَفْعُولُ وَ إِنَّمَا
کړي بعضې نحاتو فاعل هر داسې مفعول چې حذف شوي وي فاعل ددې يعنې فاعل ددې مفعول اوپه تحقيق سره يې

أُخِيفَ إِلَى الْمُفْعُولِ لِلْإِلَاحَةِ كَوْنِهِ فَاعِلًا لِفِعْلِ مُتَعَلِّقٍ بِهِ وَ أَكْثَرُ
إِضافت وشو مفعول ته دوجې دناسب نه د کیدو ددې نه فاعل د فعل چې متعلق وي تردې پورې اوقانم کړي وي
هُوَ آيِ الْمَفْعُولُ مَقَامُهُ آيِ مَقَامِ الْفَاعِلِ فِي إِشْكَادِ الْفِعْلِ أَوْ هِنَهُو إِلَيْهِ .
دا یعنې مفعول په ځای ددې یعنې مقام د فاعل په اسناد د فعل اوشبه فعل کې دې طرف ته .

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې د مرفوعاتو د بل قسم مفعول مالم یسم فاعله بیان کوي یعنې هغه مفعول چې دهغې فاعل حذف کړي شوي وي اودايې د فاعل قائم مقام کړي وي اومفعول د فاعل د قائم مقام کیدو شرط دادې چې د فعل صیغه فعل یا یفعل طرف ته تبدیل کړي شي .

اغراض دجامی: ای مفعول فعل اوشبه فعل: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: په مفعول مالم یسم فاعله کې دمانه مراد فقط فعل دي ځکه چې عمل په همدې فعل کې اصل دي نولهدا تعریف دې جامع نه شو په شبه فعل کې په زید مضروب غلامه کې غلامه ته شامل نه شو .

جواب: شارح ای مفعول فعل اوشبه فعل وویل نوپه دې سره یې جواب ورکړو چې ماعام دي فعل اوشبه فعل دواړو ته شامل دي .

لمړی ذکر: په دې عبارت سره غرض د شارح ددوه سوالونو مقدرو جواب ورکول دي :

سوال (۱): لم یسم فاعله دلالت کوي په عدم وجود د فاعل باندې چې د مفعول فاعل بالکل موجود نه دي اوراتلونکي عبارت کل مفعول حذف فاعله دا دال دي په وجود د فاعل باندې فاعل خو موجود دي لیکن د عبارت نه محذوف دي په دواړو عبارتونو کې تضاد اومنافات دي .

سوال (۲): باب دسی یسی متعدي وي دوه مفعولینوته اولدته متعدي دي یومفعول ته .

جواب: په لمړی ذکر سره شارح ددواړو سوالونو جواب ورکړي :

داول سوال جواب: د اول سوال جواب داسې دي چې لم یسم په معنی د لمړی ذکر سره دي چې ددې مطلب دادې چې فاعل خو موجود وي لیکن په عبارت کې نه وي ذکر شوي اوبعینه همدا مطلب دي د مابعد عبارت د کل مفعول حذف فاعله نولهدا په دواړو کې څه تضاد نشته .

د دویم سوال جواب: او د دویم سوال جواب داسې دي چې لم یسم په معنی د لمړی ذکر سره

دي اوله يذکر متعدي دي يو مفعول طرف ته لهدا دويم سوال او اشکال هم ختم شو .

وانما لم يفصله : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : لکه څنگه چې مصنف مبتدا جدا ذکر کړي او ومنها مبتدا يې ويلې نو همدارنگې مفعول مالم يسم فاعله هم مستقل اوجدا ذکر کول په کار وو اوداسې ويل په کار وو چې ومنه مفعول مالم يسم فاعله ځکه چې د ادمرفوعاتو مستقل اوجدا قسم دي .

جواب : مفعول مالم يسم فاعله د فاعل سره شديد اتصال او کمال مناسبت دي د څوا حکامونه غير باقي ټول احکام مشترکه دي تر دې چې بعضې نحويانو همدا فاعل شمار کړي او د فاعل په تعريف کې حل ځه قیامه به د قيد ذکر يې نه دي کړي اودايې هم د فاعل په تعريف کې داخل کړي د دې شدت اتصال اود کمال مناسبت دوجې نه مصنف د فاعل نه يې جدا نه دي ذکر کړي بلکه د فاعل سره يې ذکر کړي دي .

ای فاعل ذلک المفعول : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د مرجع دي چې د فاعله ضمير مرجع مفعول دي .

وانما اضيف : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د فاعل اضافت مفعول طرف ته صحيح نه دي ځکه چې فاعل د فعل وي نه د مفعول .

جواب : د فاعل اضافت مفعول طرف ته دادنی ملايست دوجې نه دي اودادنی ملايست دادې چې فاعل هم د دې فعل وي کوم چې د مفعول سره متعلق وي د دې اعتبار نه چې د فاعل اضافت مفعول طرف ته صحيح دي .

واقیم هو ای المفعول : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د مرجع دي چې د هو ضمير مرجع مفعول دي .

ای مقام الفاعل : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د مرجع دي چې د ضمير مرجع فاعل دي .

فی استاد الفعل : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مفعول د فاعل قائم مقام کول صحيح نه دي ځکه چې د فاعل نه د فعل صدور کېږي او په مفعول باندې فعل واقع کېږي او په دې دواړو کې تضاد دي .

جواب : مفعول د فاعل قائم مقام کيدل صدور فعل يا د وقوع فعل د لحاظ نه ، نه دي بلکې

اسناد فعل او اسناد شبه فعل دلحاظ نه دي اوددي لحاظ نه په دواړو کې تضاد نشته .

د مفعول مال م یسم فاعله شرطونه :

وَضَرَبَهُ أَيْ ضَرَبَ مَفْعُولٌ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ فِي حَذْبِ فَاعِلِهِ وَإِقَامَتِهِ مَقَامَ الْفَاعِلِ إِذَا كَانَ عَامِلًا
اوشروط دي چې مفعول مال م یسم فاعله په حذف فاعل کې اود قائم مقام کیدو د فاعل کې چې کله عامل
فِعْلًا أَنْ تُفَعِّلَ صَيِّغُهُ الْفِعْلَ إِلَى فُؤَلٍ أَيْ إِلَى النَّاسِ الْتَجَهُّولِ أَوْ يُفَعِّلَ أَيْ إِلَى الْمُضَارِعِ التَّجَهُّولِ
ددې فعل وي چې بدله کړي صیغه د فعل فُؤَل طرف ته یعنې ماضی مجهول ته اویا يُفَعِّلَ یعنې مضارع مجهول
فَيَتَكَاوَلُ وَمِثْلُ أَفْتُوْنَ وَاسْتَفْتُوْنَ وَتُفْتَعِّلُ وَتُسْتَفْتَعِّلُ وَتَغْيِرُهَا مِنَ الْأَفْعَالِ التَّجَهُّولِ التَّوْبِيْهِ لَهَا .
طرف ته نو د اشاملی پرې مثل أَفْتُوْنَ وَاسْتَفْتُوْنَ وَتُفْتَعِّلُ وَتُسْتَفْتَعِّلُ او غیر دې نه د افعال مجهوله مزید فیه ته .

خلاصه دمتن : حاصل د صاحب د کافيې ددې عبارت نه دادې چې مفعول مال م یسم فاعله د

فاعل د قائم مقام کولو شرط دادې چې د فعل صیغه فُؤَل یعنې ماضی مجهول او یا يُفَعِّلَ یعنې مضارع مجهول طرف ته تبدیل کولې شي .

اغراض دجامی : ای شرط مفعول : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مرجع دي چې په شرطه کې د هضمیر مرجع مفعول مال م یسم فاعله دي .

في حذف فاعله : په دې عبارت سره د مافیه الشرط بیان دي یعنې د ظاهر وړي چې هغه شرط په کوم څیز کې دي .

اذا كان عامله : به دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : په زید مضروب غلامه کې غلامه مفعول مال م یسم فاعله دي حالانکه دلته د فعل صیغه فُؤَل یا يُفَعِّلَ طرف ته نه دي بدل شوي .

جواب : د اشرط په هغه وخت کې دي چې کله ددې عامل فعل وي دلته عامل فعل نه دي بلکه شبه فعل دي .

ای الی الماضی المجهول : د فعل نه پس ای الماضی المجهول اود یفعل نه پس ای المضارع المجهول سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : اکتسب زید ، استخرج زید ، يستخرج زید کې زید مفعول مال م یسم فاعله دي حالانکه د فعل صیغه فُؤَل یا يُفَعِّلَ طرف ته نه دي بدل شوي

جواب: ددې نه شارح دوه (۲) جوابات ورکړي دي:

جواب (۱): اول جواب دا چې دَفْعَل نه مراد ماضي مجهوله ده اود يُفْعَل نه مراد مضارع مجهول ده لهذا دا فاعل ، استفعل ، يفتعل ، يستفعل وغيره ټولو ته شامل دي ځکه چې داتول افعال مجهوله دي .

جواب (۲): اودوهم جواب يې داهم ورکړي دي چې اى فعل او يفعَل نه پس عبارت محذوف دي ، اولنوها ما هو مبني للمفعول نودا عبارت به ټولو ته شامل شي .

د مفعول ما لم يسم فاعله احکامات :

وَلَا يَخَعُ مَوْقِعَ الْفَاعِلِ الْمَفْعُولِ الثَّانِي مِنْ مَفْعُولِي بَابٍ عَلِيَّتٍ لِأَنَّهُ مُسْتَدٌ إِلَى الْمَفْعُولِ الْأَوَّلِ
اونه واقع کيږي په ځاي دفاعل دويم مفعول ددوه مفعولينو دباب دعلت نه ځکه چې دامسندوي اول مفعول ته د
إِسْتَدَا كَأَمَّا فَلَوْ أُشِيدَ الْفِعْلُ إِلَيْهِ وَلَا يَكُونُ إِسْتَادَةُ إِلَّا كَأَمَّا لَزِمَ كَوْنُهُ مُسْتَدًا
پوره اسناد سره نوکه اسناد وشي د فاعل دې مفعول طرف ته اود دې اسناد تام نه وي نولزم به شي كيدل ددې مسند
وَمُسْتَدًا إِلَيْهِ مَقَامَ كَوْنٍ كَلِّ مِنَ الْأَسْتَادَةِ كَأَمَّا بِحَلَالٍ أَحْبَبْتَنِي هُزْبٌ هُزْبٌ عَمَرُوا لِأَنَّ أَحَدَ الْأَسْتَادَةِ وَهُوَ
اومسنداليه يوځاي سره د كيدو دهر يو اسناد ينونه تام په خلاف داعجبني هزب زيد عمرو ځکه چې يود اسناد ينونه هغه
إِسْتَادُ الْمُضَدِّ هُزْبٌ كَأَمَّا وَلَا الْمَفْعُولُ الثَّلَاثُ مِنْ مَقَاعِلِ بَابٍ أَعْلَنْتُ إِذْ حَكَمْتُ حَكْمُ الْمَفْعُولِ الثَّانِي
اسناد دمصدر دې غير تام اونه دريم مفعول دمفاعليو دباب دعلت نه ځکه چې حکم ددې په شان د حکم دويم مفعول
مِنْ بَابٍ عَلِيَّتٍ فِي كَوْنِهِ مُسْتَدًا وَ الْمَفْعُولُ لَهُ بَلَا لَمْ لِأَنَّ النَّصَبَ فِيهِ مُشْعَرٌ بِالْمَوْلِيَّةِ
دي دباب دعلت په كيدو ددې سره مسند اومفعول له بې دلم نه ځکه نصب په دې كې اشاره كوي علت جوړيدو طرف
فَلَوْ أُشِيدَ إِلَيْهِ لَقَاتِ النَّصَبِ وَالْإِهْطَاءُ بِحَلَالٍ مَا إِذَا كَانَ مَعَ اللَّامِ كَعُوْ هُزْبٌ لِلثَّانِي
ته نوکه اسناد يې وشي دې طرف ته نونوت به شي نصب او اشاره په خلاف دهغه چې وي سره دلم لكه ضرب للتاذهب
مَعَهُ كَذَلِكَ أَيْ كُلٌّ مِنَ الْمَفْعُولِ لَهُ وَ الْمَفْعُولُ مَعَهُ كَذَلِكَ أَيْ كَالْمَفْعُولِ الثَّانِي وَ
اومفعول معه همدارنگې دي يعنې هريو دمفعول له اود مفعول معه نه همدارنگې دي يعنې دمفعول ثاني اود
الثَّلَاثِ مِنْ بَابٍ عَلِيَّتٍ وَ أَعْلَنْتُ فِي أَهْمَا لَا يَقَعَانِ مَوْقِعَ الْفَاعِلِ أَمَّا الْمَفْعُولُ لَهُ فَلَبَّيَا عَزَمْتُ
مفعول ثالث دباب دعلت او اعلت نه چې دادواړه نه واقع کيږي په ځاي دفاعل هر چې مفعول له دي نودا ټاڼيز دلې
وَ أَمَّا الْمَفْعُولُ مَعَهُ فَلِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ إِقَامَتُهُ مَقَامَ الْفَاعِلِ مَعَ الزَّوَايِ أَلَيْهَا أَصْلُهَا الْعَطْفُ
اوهر چې مفعول معه دي نوځکه چې نه دي جائز قانمول ددې په ځاي دفاعل سره دهغه واو چې اصل يې عطف وي

و هِيَ ذَلِيلُ الْإِنْفِصَالِ وَ الْفَاعِلُ كَالْجَزَاءِ مِنَ الْفِعْلِ وَلَا يَذُونُ الْوَاوِ فَإِنَّهُ لَمْ يُعَوَّنْ
اودا دليل د انفصال دي اوفاعل په شان د جزدې د فعل نه اونه په غير دواونه څخه چې نه معلومېږي په دې وخت
جِيْتَنِي كُوْنُهُ مَفْعُولًا مَعَهُ.
کې نه معلومېږي کيدل ددې مفعول معه.

خلاصه دمتن: د صاحب د کافيي د عبارت حاصل دادې چې څلور مفاعيل داسې دي چې د فاعل قائم مقام نه شي جوړيږي: (۱) د باب د علمت دويم مفعول (۲) د باب د اعلمت دريم مفعول (۳) مفعول له (۴) مفعول معه.

اغراض د جامي: مواقع الفاعل: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف ويلي دي چې د باب د علمت نه د دوه مفعولينو نه دويم مفعول نه واقع کيږي او عدم وقوع نه متبادر الی الذهن عدم وقوع في الكلام دي نو مطلب دادې چې په کلام د عربيو کې د باب د علمت مفعول ثاني واقع نه وي حالتيکه دا غلط دي بلکه واقع کيږي لکه علمت زيدا فاضلاً

جواب: موقع الفاعل سره يې ددې اشکال جواب ورکړو چې د عدم وقوع نه مراد عدم وقوع في الكلام نه دي بلکه موقع الفاعل دي چې د باب د علمت مفعول ثاني د فاعل په ځای نه واقع کيږي. مفعولي: په دې عبارت سره شارح د اظاهر وې چې باب د علمت مضاف اليه دي ددې مضاف محذوف دي کوم چې مفعولي دي.

باب علمت: ددې نه مراد هغه فعل يا شبه فعل دي چې دوه مفعولينو طرف ته متعدي وي او دويم مفعول مخکې طرف ته مسند وي.

لانه: په دې عبارت سره غرض د شارح د باب د علمت د دويم مفعول د فاعل د قائم مقام نه کيدو وجه بيانوي چې باب د علمت مفعول ثاني اول مفعول طرف ته په پوره اسناد سره مسند کيږي او فعل هم د خپل مفعول مالم يسم فاعله طرف ته پوره اسناد سره مسند وي که چيرته باب د علمت د مفعول ثاني د فاعل قائم مقام يې کړو نو د مفعول ثاني په يو وخت کې مسند او مسند اليه کيدل به لازم راشي کوم چې جائز نه دي.

بغلاف: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: مونږ دانه منو چې شی واحد په یو وخت کې مسند اومسند الیه کیدل جائز نه دي بلکه جائز دي لکه اعجبني ضرب زید عمروا کې ضرب زید طرف ته مسند دي او اعجبني دفاعل کیدو دوچې نه مسند الیه هم دي نو شی واحد (ضرب) په یو وخت کې مسند هم دي اومسند الیه هم دي.

جواب: دعدم جواز نه مراد دادي چې شی واحد په یو وخت کې مسند اومسند الیه کیدل په هغه وخت کې جائز دي چې کله دواړه اسناد تام سره وي او په ذکر شوي مثال کې اگر چې اعجبني اسناد ضرب طرف ته اسناد تام دي لیکن دضرب اسناد زید طرف ته اسناد تام نه دي بلکې ناقص دي ځکه چې هغه مرکب اضافي دي لهذا اعتراض وارد نه دي.

المفعول: په دې عبارت سره شارح دظاهروي چې الثالث صفت دي دموصوف محذوف المفعول دپاره.

مفاعیل: په دې عبارت سره شارح دابیانيوي چې باب اعلیت مضاف الیه دي دمضاف محذوف کوم چې مفاعیل دي.

الاحکمه: په دې عبارت سره غرض دشارح دباب اعلیت دمفعول ثالث دفاعل دقائمقام نه کیدو وجه بیانيوي چې دباب اعلیت دمفعول ثالث مفعول ثاني طرف ته اسناد تام سره مسند وي اوفعل مفعول ما لم یسم فاعله طرف ته په اسناد تام سره مسند وي که چیرته باب داهلیت دمفعول ثالث دفاعل قائمقام کړي شي نو مفعول ثالث په یو وخت کې مسند تام سره مسند اومسند الیه کیدل لازم به راشي کوم چې جائز نه دي.

لان النصب فیہ: په دې عبارت سره غرض دشارح دمفعول له بلالام دفاعل دقائمقام نه کیدو وجه بیانول دي چې مفعول له بې دلام نه نصب ددې دفعل دپاره دعلت کیدو باندې دلالت کوي که چیرته دا دفاعل قائمقام کړي دي نوددې نصب به فوت شي ځکه چې مفعول مال م یسم فاعله مرفوع وي منصوب نه وي چې کله ددې نصب فوت شي نو به علت کیدو باندې دلالت به هم فوت شي ددې وجې نه مفعول له دفاعل قائمقام نه شي کیدی.

بغلاف: په دې عبارت سره غرض دشرح دبلالام دقید فائده بیانول دي چې داقید یې ددې وجې نه لږولې دي چې که چیرته داقید یې نه وي لږولې نواعتراض به واردیدو چې مفعول له

دفاعل قائمقام کیدي شي لکه ضرب للتادیب کې ، للتادیب مفعول له دي حالانکه دادفاعل قائمقام دي لیکن چې کله بهې دلام قید یې ولېول نو دا اعتراض رفیع شو ځکه چې للتادیب دفاعل قائمقام کیدو بلالام نه دي بلکه مع اللام دي

ای کل من المفعول : په دې عبارت سره شارح دابیانوني چې کذالک دافقط دمفعول له خبرنه دي بلکه داد مفعول له اومفعول معه ددواړو خبر دي .

ای کالمفعول : په دې کې دذکر مشارالیه بیان یې کړي چې مشار الیه دباب علمت مفعول ثاني اودباب اعلمت مفعول ثالث دي .

في انهما لا يقعان : په دې عبارت سره وجه دشبیه بیان دي چې تشبیه په دې خبره کې دي چې دادواړه دفاعل په ځای نه واقع کیږي مطلب دادې چې لکه څنگه باب علمت مفعول ثاني اودباب اعلمت مفعول ثالث دفاعل قائمقام نه شي کیدي همدارنگې مفعول له اومفعول له هم دفاعل قائمقام نه شي کیدي مفعول له دفاعل دقائمقام نه کیدو دلیل مخکې ذکر شوي دي .

واما المفعول معه : په دې عبارت سره غرض دشارح دمفعول معه دفاعل دقائمقام نه کیدو دلیل بیانول دي چې مفعول معه دفاعل دقائمقام نه کیدودوه صورتونه دي : او سره . په غیر دواونه (۱) : او سره دفاعل دقائمقام کیدل ددې وجې نه جائز نه ځکه چې دواو اصل عطف دي : اوعطف معطوف علیه په مینځ کې مغاثر غواړي اودواو عطف دپاره کیدل دادانفصال دلیل دي اومفعول مالم یسم فاعله په منزله د جُزء د فعل وي (دفاعل په شان) ، اوجزء داتصال تقاضا کوي اوداتصال او انفصال په مینځ کې منافات دي .

(۲) : او په غیر دواونه په غیر هم دفاعل قائمقام نه شي کیدي ځکه چې په دې وخت کې ددې مفعول معه کیدل معلوم نه وي ځکه چې مفعول معه دواو سره وي .

مفعول به په نائب فاعل جوړیدو کې قوي کیدل :

وَ إِذَا وَجَدَ الْمَفْعُولُ بِوَ فِي الْكَلَامِ مَعَ غَيْرِهِ مِنَ الْمَفَاعِلِ الَّتِي يَجُوزُ وَكُوعُهَا مَوْقِعَ الْقَائِلِ اوجې کله وموندل شي مفعول به په کلام کې سره دنورو مفاعیلو مغه چې جائزوي واقع کیدل په ځای دفاعل نو

كَتَبَنَّ أَيْ الْمَفْعُولُ بِوَ أَيْ يُؤَكِّدُ مَوْقِعَ الْقَائِلِ لِقَدَرِهِ بِالْقَائِلِ فِي تَوَقُّفِ تَعَقُّلِ الْوَقْلِ متعین به وي یعنی مفعول به یعنی دواقع کیدو په ځای دفاعل باندې دوجې دشدت شبه نه دفاعل سره په توقف

عَلَيْهِنَّ فَإِنَّ الضَّرْبَ مَثَلًا كَمَا أَنَّه لَا يُنْكَنُ تَعَقُّلُهُ وَلَا ضَارِبٌ كَذَلِكَ لَا
دېهيدو د فعل كې په دې دواړو باندې خكه ضرب مثلا ممكن نه دي پوهيدل ددې په غير د ضارب نه همدارنگې نه
يُنْكَنُ تَعَقُّلُهُ وَلَا مَضْرُوبٌ بِخِلَافِ سَائِرِ الْمُتَعَايِلِ قَائِلًا لِكَيْسَتْ بِهَذِهِ الصِّفَةِ
دي ممكن پوهيدل ددې په غير د مضروب نه په خلاف د ټولو مفاعيلو سره خكه چې ددې صفت سره موصوف نه
تَقُولُ ضَرِبَ زَيْدٌ بِإِقَامَةِ التَّفْعُولِ بِهِ مَقَامَ الْقَاعِلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَقَوْلِ زَمَانَ أَمَامَ الْأَمِيرِ كَقَوْلِ
دي نوويلي به شي ضرب زيد سره قائم كيدو مفعول به د فاعل په ځاي يوم الجمعة طرف زمان دي امام الامير طرف
مَكَانٍ مَضْرُوبًا شَدِيدًا مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ لِلنَّوْعِ بِإِعْتِبَارِ الصِّفَةِ وَ قَائِدَةٌ وَضَبُ الضَّرْبِ بِالصِّفَةِ الثَّانِيَةِ
مكان دي ضرباً شديداً مفعول مطلق نوعي دي په اعتبار د صفت سره او فاعله د وصف د ضرب د شدت سره تنبيه ده
حَلَّ أَنْ الْمَضْمَرِ لَا يَقُومُ مَقَامَ الْقَاعِلِ وَلَا قَيِّدٍ مُخَصِّصٍ إِذْ لَا قَائِدَةَ
په دې خبره باندې چې مصدر نه دي قائم مقام د فاعل نه په غير داسې قيد سره چې مخصص وي خكه چې نشته فاعله
فِيهِ لِدَلَالَةِ الْفِعْلِ عَلَيْهِ فِي دَارِهِ جَاءَ وَ مَجْزُوءٌ شَيْئُهُ بِالْمُتَعَايِلِ أَتَيْمٌ
په دې كې دوجې د دلالت د فعل نه په دې باندې في داره جار مجرور دي چې مشابه دي د مفاعيلو سره قائم وي په
مَقَامَ الْقَاعِلِ مِثْلَهَا فَتَعَيَّنَ زَيْدٌ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ آتِي وَ إِنْ لَمْ يُوْجَدْ فِي الْكَلَامِ التَّفْعُولُ بِهِ
ځاي د فاعل په شان نوم تعين يې كړي وزياد او كه چيرته نه وي يعنې كه چيرته نه موندل كيږي په كلام كې مفعول به
قَالَ جَمِيعٌ أَنِّي جَمِيعٌ مَا يَسُوِي التَّفْعُولُ بِهِ سَوَاءٌ فِي جَوَازٍ وَفَوْضٍ مَوْضِعِ الْقَاعِلِ وَ
نوتول يعنې مفعول به نه غير باقي ټول برابر دي په دې باره كې چې جائز دي ددې واقع كيدل د فاعل په ځاي او
التَّفْعُولُ الْأَوَّلُ مِنْ بَابِ أَعْطَيْتُ آيِ الْفِعْلِ الْمُتَعَدِّي إِلَى مَفْعُولَيْنِ كَانِيَهُمَا عَقْدُ الْأَوَّلِ
مفعول اول د باب اعطيت يعنې دهغه فعل چې متعدي وي دواړو مفعولينو طرف ته چې دهغې نه دويم د اول نه غيرو ي
أَوَّلِي بِأَنْ يُقَامَ مَقَامَ الْقَاعِلِ مِنَ التَّفْعُولِ الثَّانِي لِأَنَّ فِيهِ
داو يره برتري په دې طريقه باندې چې قائم كړي شي د فاعل په ځاي د مفعول ثاني په نسبت خكه چې په دې كې
مَقَى الْقَاعِلِيَّةِ بِالنَّسْبَةِ إِلَى الثَّانِي لِأَنَّهُ عَاطٍ أَنَّى أَخَذَ كَقَوْلِ أَعْطَى زَيْدٌ وَهَذَا مَعَ جَوَازِ
دفاعليت معنى وي په نسبت سره نورو ته خكه چې داعاط يعنې اخستونكي لکه اعطي زيد درهما سره د جائز كيدو
أَعْطَى وَهَذَا زَيْدًا وَكَذَلِكَ عِنْدَ الْأَمْنِ مِنَ اللَّبَاسِ وَ أَمَّا عِنْدَ عَدُوِّهِ فَيَجِبُ إِقَامَةُ التَّفْعُولِ الْأَوَّلِ
اعطي درهم زيدا په وخت كې دامن كيدو دلبس نه او چې كله دلباس نه امن نه وي نو واجب د مفعول اول قائمولى
كَقَوْلِ أَعْطَى زَيْدٌ عَمْرًا.
لكه اعطي زيد عمروا.

خلاصه د مټن: د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې کله په کلام کې مفعول به وموندل شي او ددې سره نور مفاعیل هم وي کوم چې د فاعل د قائم مقام کیدو صلاحیت لري نو د فاعل د قائم مقام کیدو دپاره به مفعول به متعین وي ، بیا تقول ضرب زید سره صاحب د کافيې یو داسې مثال پیش کړي چې په کوم کې مفعول به کې ټول داسې مفاعیل وموندل شي کوم چې د فاعل د قائم مقام جوړیدو صلاحیت لري لکه ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضربا هدیداً فی داره . په دې کې زید مفعول به دي کوم چې د فاعل د قائم مقام کیدو دپاره متعین دي او یوم الجمعة مفعول فیه ظرف زمان دي او امام الامیر مفعول فیه ظرف مکان دي ضربا هدیداً مفعول مطلق د نوعې دپاره دي او فی داره جار مجرور دي کوم چې د فضله فی الکلام کیدو د مفاعیلو مشابه دي ددې نه پس وان لم یکن سره د ابیانوي چې که چیرته په کلام کې مفعول به ونه موندل شي نو باقی مفاعیل د فاعل قائم مقام کیدو کې برابر دي بل ته ترجیح نه شي ورکولې بیا والاو له من سره یې د ظاهره کړه چې د باب اعطیت مفعول ثاني د فاعل قائم مقام کول جائز دي لیکن اول : مفعول د فاعل قائم مقام کول اولی دي .

اغراض د جامی: فی الکلام : داد وجد د صلی بیان دي .

مع غیره: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دا خبره واضحه ده چې کله په کلام کې مفعول به وموندل شي نو د فاعل د قائم مقام کیدو دپاره همدا متعین وي لهذا ددې ذکر کولو ضرورت نشته .

جواب: مراد دانه دي چې یواځې مفعول به وي بلکه مراد دادې چې په کلام کې مفعول به هم وي او باقی مفاعیل هم وي کوم چې د فاعل د قائم مقام کیدو صلاحیت لري نو په دې وخت کې فاعل د قائم مقام کیدو دپاره به مفعول به متعین وي .

ای المفعول: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د مرجع دي د تعین د ضمیر مرجع یې متعین کړه چې د ضمیر مرجع موقع الفاعل دي .

لهده: په دې عبارت سره غرض د شارح د فاعل د قائم مقام کیدو دپاره د مفعول به د متعین کولو وجه بیانوي چې د مفعول به د فاعل سره شدید مشابهت دي ځکه چې لکه څنګه د فعل متعدي تعقل په فاعل باندې موقوف دي نو همدارنګې په مفعول به باندې هم موقوف دي مثلاً ضرب

چې لکه څنگه ددې تعقل دضارب نه په غیر ممکن نه دي همدارنگې د مضروب نه په غیر هم ممکن نه دي په خلاف دباقي مفاعیلو چې هغه په دې مرتبه کې نه دي نو ددې وجې نه به نائب فاعل به مفعول به وي

تقول ضرب زید: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو مثال پیش کول دي چې په هغې کې مفعول به او ټول مفاعیل موندل کیږي کوم چې دفاعل دقائمقام جوړیدو صلاحیت لري لکه ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرباً شدیداً فی داره په دې کې زید مفعول به دي چې دفاعل د قائمقام کیدو دپاره متعین دي او یوم الجمعة مفعول فیه ظرف زمان دي او امام الامیر مفعول فیه ظرف مکان دي ضرباً شدیداً مفعول مطلق دنوع دپاره دي او فی داره جار مجرور دفضله فی الکلام کیدو دوجې نه دمفاعیلو مشابه دي.

باعتبار الصفة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مفعول مطلق نوعي څنگه جوړ شو حالاتکه مفعول مطلق نوعي دپاره شرط دي چې فاء کلمه مکسوره وي او په آخر کې یې تاء وي.

جواب: مفعول مطلق نوعي په دوه قسمه دي: (۱) مفعول مطلق نوعي په اعتبار دصفت سره. (۲) مفعول مطلق نوعي په اعتبار دصیغې سره، دلته مفعول مطلق نوعي په اعتبار دصفت سره دي اود فاء کلمې مکسور کیدل او په آخر کې تاء کیدل داسرط په مفعول مطلق نوعي په اعتبار دصیغې سره دي.

وفائدة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمفعول مطلق مثال خو په ضربا باندې پوره شویا شیدا راوړو ته څه ضرورت وو؟

جواب: ضرباً یې ددهیددا سره دمتصف کولو فائده په دې خبره باندې تنبیه کول دي چې مصدر په غیر دمخصص دفاعل قائمقام نه شي کیدي ځکه چې یواځې دمصدر یې دقید دمخصص نه کومه معتد به فائده نه وي ځکه چې په مصدری معنی باندې په خپله فعل مذکور دلالت کوي حالاتکه دفاعل دعمده کیدو دوجې نه معتد به دفائدي محل دي لهدا دکوم خیزنه چې کوم معتد به فائده نه وي نوهغه دفاعل قائمقام نه شي کیدي مگردا چې کله مصدر په یو صفت سره متصف کړي شي نو ددې نه به دافائده حاصله وي لهدا دافاعل قائمقام جوړیدی شي.

ای وان له یوچد: په دې عبارت سره غرض دشارح دظاهرو ل دې چې په لم یکن کې کان تامه دي ، دلم یوچد په معنی کې دي .

فی الکلام: په دې عبارت سره غرض دشارح لم یکن په معنی دلم یوچد دصلي بیان کوي .

المفعول به: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دمرجع دي چې دلم یکن دضمیر مرجع مفعول دي .

ای جمیع ماسوی: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په جمیع باندې الف لام دمضاف الیه دعوض نه دي کوم چې مفعول به دي .

فی جواز: په دې عبارت سره دسواء دصلي بیان کوي .

المفعول: په دې عبارت سره شارح بیان دترکیب کوي چې الاول صفت دي ددې موصوف محذوف المفعول دي .

ای الفعل المتعدي: په دې عبارت سره شارح دایانوي چې دباب اعطیت نه مراد هر هغه فعل دي چې دوه مفعولینو طرف ته متعدي وي اود مفعول ثاني مفعول اول نه جدا وي .

بأن: په دې عبارت سره شارح دصلي بیان کوي .

المفعول: په دې عبارت سره دا ظاهروي چې الثانی صفت دي د موصوف محذوف چې هغه المفعول دي .

لان فیہ معنی: په دې عبارت سره شارح دنیابت دفاعل دپاره دباب اعطیت دمفعول اول داوولی کیدو وجه بیانوي چې حاصل یې دادې چې دباب اعطیت اول مفعول دفاعل قائم مقام کول ځکه اولی دي ځکه په دې کې په نسبت د دویم مفعول دفاعلیت والا معنی زیاته موندل کیږي ځکه چې مفعول اول آخذ (یعنې اخستونکي) وي اودویم مفعول ماخوذا (اخستل شوي) وي لکه اعطیت زیدا درهما په دې کې زید آخذ (اخستونکي دي) ، اودرهما ماخوذا دي ددې وجې نه مفعول اول د فاعل قائم مقام کول اولی دي چنانچه اعطي درهم زيدا هم ویل جائز دي لیکن اعطي زيدا درهما ویل اولی دي .

وذلك عند الامن من اللبس: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دا مخکنې قاعده په اعطي زيدا عمروا سره منقوضه او ماته ده ځکه چې په دې کې

مفعول اول زید دفاعل قائمقام کول اولی نه دي بلکه واجب دي اودویم مفعول دفاعل قائمقام کول جائز نه دي

جواب: دمفعول اول اولویت اودودویم مفعول جواز په هغه وخت کې دي چې کله دالتباس نه په امن کې وي اوبه ذکر شوي مثال کې دالتباس نه امن نشته ځکه چې دانه معلومېږي چې ورکونکي څوک دي او ورکړي شوي څیز څه دي ددې وجې نه مفعول اول دفاعل قائمقام کول واجب دي

﴿ وَمِنْهَا الْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ ﴾ :

مبتداء او خبر :

وَمِنْهَا الْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ فِي بَعْضِ النُّسخِ وَمِنْهُ يُعْنَى مِنْ جُمْلَةِ الزُّفُوعَاتِ أَوْ مِنْ جُمْلَةِ الزُّفُوعِ الْمُبْتَدَأُ وَ
اودې نه مبتداء او خبر په بعضې نسخو کې ومنه دي يعنې دجملې دمرفعاتو نه او يا دجملې دمرفع نه مبتداء او
الْخَبَرُ جَمْعُهُمَا فِي فَضْلِ وَاحِدٍ لِلتَّكْذِيرِ الْوَاقِعِ بَيْنَهُمَا عَلَى مَا هُوَ
خبر دي اودا دواړه يې جمع کړل په يو فصل کې دوې دتلازم نه چې واقع دي په مېنځ ددې دواړو کې بنا په هغه څه چې
الْأَصْلُ فِيهِمَا . وَ أَشْبَهَا لِهَيْمَا فِي الْعَامِلِ الْمُعْتَوِي قَالِ الْمُبْتَدَأُ هُوَ الْإِسْمُ كَفْعًا أَوْ تَقْدِيرًا
اصل دي په دې دواړو کې اود دواړو دشریکیدو دوې نه په عامل معنوي کې نو مبتداء هغه اسم دي لفظاً يا تقدير اودې
يُمْتَكَنُ أَنْ يَكُونَ قِسْمًا مِمَّا هُوَ كَلِمَةُ الْمُجَرَّدِ عَنِ الْعَوَامِلِ الَّلَفْظِيَّةِ أَيْ الَّلِيَّ لَمْ يُوجَدْ
دپاره چې شامل شي دې مثال ته چې ان تصوموا خبر لکه چې خالي دي دعوامل لفظيونه يعنې هغه چې نه وي موجود
فِيهِ عَامِلٌ لَفْظِيًّا أَصْلًا وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنِ الْإِسْمِ الَّلِيَّ فِيهِ عَامِلٌ لَفْظِيًّا كَاسْمِي
په دې کې عامل لفظي بالکل او احترازي يې وکړو په دې سره دهغه اسم نه چې په دې کې عامل لفظي وي لکه اسم
إِنْ وَ كَانَ وَ كَالَهُ أَرَادَ بِالْعَامِلِ الَّلَفْظِي مَا يَكُونُ مُؤَوَّرًا فِي الْمَعْنَى بِقَلَا
دان اودکان او گویا چې اراده کړي په دې سره عامل لفظي هغه چې مؤثر وي په معنی کې ددې وجې نه چې ونه
يُخْرَجُ عَنْهُ مِثْلُ بِحُسْبِيَّتِكَ وَزَهْرٌ مُسْتَدَأٌ إِلَيْهِ وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَنِ الْخَبَرِ وَ كَانَ قِسْمِي الْمُبْتَدَأِ
وخي ددې نه دامثال بصحب درهم مسند اليه وي او احترازي يې وکړو په دې سره دخبر نه اودقسم ثاني دمبتداء نه کوم
الْيَخَارِجُ عَنْ هَذَا الْقِسْمِ قَالَهُمَا لَا يَكُونَانِ إِلَّا مُسْتَدْعَيْنِ .
چې ددې قسم نه خارج دي ځکه چې دا دواړه نه وي مگر مسند.

خلاصه دهتن: صاحب دكافيې دمبتدا داوول قسم تعريف كوي مبتدا هغه اسم دي چې دعوامل لفظيونه خالي وي اومسند اليه وي.

اغراض د جامي: وفي بعض النسخ: په دې عبارت سره غرض د شارح بيان دا اختلاف د نسخو دي چې په بعضې نسخو کې ومنها المبتدا والخبر دي او په بعضې کې ومنها المبتدا والخبر دي، که چيرته منها وي نو ضمير د مرجع به مرفوعات ته راجع وي مطلب به يې دا وي چې من جمله د مرفوعاتو نه مبتدا او خبر دي، او که چيرته منه وي نو مرجع به يې مرفوع وي معنی به يې دا وي چې د جمله مرفوع نه مبتدا او خبر دي په دواړو صورتونو کې من تبعية يه دي او منه والا نسخه راجع ده ځکه چې ما قبل فمته الفاعل سره موافقت کيږي

جمعها في فصل واحد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مبتدا او خبر نه هر يو د مرفوعاتو جدا او مستقل قسم دي نو هر يه يې په جدا فصل کې بيانول په کار وو لکه نور مرفوعات يې په منها يا په منه سره جدا ذکر کړي دي، مصنف دا په يو فصل کې ولې جمع کړو؟

جواب: شارح مبتدا او خبر په يو فصل کې د جمع کولو دوه وجې بيان کړي دي: (۱) اوله وجه د تلازم د وجې نه چې په مبتدا او خبر کې د اصل دلحاظ نه تلازم دي يو د بل سره لازم او ملزوم دي هيڅ يوه مبتدا بې خبر نه، نه وي او هيڅ يو خبر بې د مبتدا نه، نه وي نو گویا چې دا دواړه جوړه ورونه دي (۲) دويمه وجه داده چې په مبتدا او خبر کې عامل معنوي يعنې په ابتداء کې هم شريک دي د دې دواړو وجهو نه يې دا دواړه په يو فصل کې ذکر کړل.

على ما هو الاصل فيها: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستاسو دا قول چې د مبتدا او خبر په مینځ کې تلازم دي هيڅ يوه مبتدا بې خبر نه، نه وي او هيڅ يو خبر بې د مبتدا نه، نه وي نو دا فنقوض دي په مبتدا قسم ثاني سره ځکه چې هغه داسې مبتدا ده چې بې خبر نه وي ځکه چې د دې مابعد فاعل وي نه خبر لکه اقامت زېد کې قائم مبتدا قسم ثاني دي زېد د دې فاعل دي.

جواب: على ما هو الاصل سره علامه جامي د دې سوال جواب ورکوي چې تلازم په هغه صورت کې دي چې کله مبتدا او خبر په خپل اصل باندې وي او هغه اصل دادې چې مبتدا مسند اليه او خبر مسند وي چونکه مبتدا قسم ثاني کې مبتدا په خپل اصل (مسند اليه) باندې نه دي بلکه مسند دي ځکه چې هلته تلازم نشته.

لفظاً او تقدیراً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د مېتدا قسم اول تعريف جامع نه دي دا په ان تصوموا خير لکم کې په ان تصوموا باندي صادق نه راځي ځکه چې په تعريف کې هو الاسم قيد دي حالانکه ان تصوموا فعل دي نو تعريف په دې باندي صادق نه راځي لهذا تعريف جامع نه دي

جواب: هو الاسم کې تعميم دي برابره خبره ده که لفظاً وي يا تقدیراً او يا حکایتاً او يا تاويلاً په ذکر شوي مثال کې ان تصوموا اگر چې لفظاً اسم نه دي ليکن تقدیراً او تاويلاً اسم دي ځکه چې دان مصدریه دوجې نه دصومکم په تاويل کې دي.

لم یوجد: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: المجرود وتجريد نه مشتق دي چې ددې معنی ده خالي کول او يوڅيز دبل څيز نه خالي کول دا تقاضا کوي ددې خبرې چې اول هغه څيز موجود وي بيا وروسته خالي کړي شوي وي لکه زيد مجرد عن الثياب دا تقاضا کوي دجامو دوجود مخکې ددې نه معلومه شوه چې مېتدا باندي مخکې عامل لفظي موجود و بيا مېتدا ددې نه خالي کړي شوه حالانکه په مېتدا باندي خو دسره عامل لفظي وي نه.

جواب: المجرود په معنی دالذي لم یوجد کې دي يعنې عامل لفظي بالکل نه موندل کيږي.

اصلاً: په دې عبارت سره شارح وضاحت کوي چې دعدم وجود نه مراد عدم وجود په طريق دسلب کلي سره دي نه په طريق درفع ايجاب کلي، په ساده الفاظو کې داويلي شي چې مراد دادې چې عامل لفظي بالکل موندل کيږي نه دامراد نه دي چې اکثر نه موندل کيږي او کله کله موندل کيږي.

واحتراز به: په دې عبارت سره غرض دشارح مجرد عن العوامل اللفظية دقيق فائده بيانول دي چې دا قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه اسم نه چې په هغې کې عامل لفظي موندل کيږي لکه دان او دکان وغيره اسم.

کانه اراد: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مېتدا تعريف جامع نه دي په بحسبک درهم کې په بحسبک باندي نه صادقېږي ځکه چې داد عامل لفظي نه خالي نه دي حالانکه دامېتدا ده.

جواب : د عامل نه مراد هغه عامل دي چې په لفظ او معنی دواړو کې مؤثر وي نوم مقصد به دا وي چې مبتدا به د داسې عامل لفظي نه خالي وي چې په لفظ او معنی دواړو کې مؤثر وي او په ذکر شوي مثال کې بیا لفظ کې خو مؤثر ده لیکن په معنی کې مؤثر نه ده ځکه چې دا زانده ده

واحقزه : په دې عبارت سره غرض د شارح دمسنده الیه د قید فائده بیانول دي چې دا قید احترازي دي په دې سره د خبر او مبتدا قسم ثاني نه احتراز دي ځکه چې دامسند الیه نه وي بلکه مسند وي

د مبتداء ثاني تعريف :

أَوِ الصِّفَةِ سَوَاءٌ كَانَتْ مُشْتَقَّةً كَقَارِبٍ وَ مَضْرُوبٍ وَ حَسَنٍ أَوْ جَارِيَةً مَجْرَاهَا كَقُرْبِي
يا صيغه د صفت وي برابره خبره ده که مشتق وي لکه ضارب مضروب حسن ياد هغې قائم مقام وي لکه قريشي
الْوَاقِعِ بَعْدَ حَزَبِ النَّفْيِ كَمَا وَلَا أَوْ أَلَيْبِ الْإِسْتِفْهَامِ وَ تَحْوِي كَهَلٍ وَمَا وَمَنْ وَ عَنْ سَيَبُوتِهِ
يا واقع وي پس د حرف نفي نه لکه ما ولایا الف استفهام اود دې مثال نه وروستولکه هل او ما ومن اود سيبونه نه
جَوَاؤُ الْإِبْتِدَاءِ بِهَا مِنْ غَيْرِ اسْتِفْهَامٍ وَ نَفْيٍ مَعَ قُبْحٍ وَ الْإِعْشَلُ يَرَى ذَلِكَ حَسَنًا وَ عَلَيْهِ
نقل دي چې ابتدا د هغې سره بغير استفهام اونفي وي مگر قباحته سره او اخفش دې دا ښه گڼي او په دې باندې
قَوْلُ النَّاصِرِ عَفَيْتُ لَحْنٌ عِنْدَ النَّاسِ مِنْكُمْ فَخَيْتُ مُبْتَدَأٌ وَ لَحْنٌ قَاعِلُهُ وَ لَوْ جُودَ لَحْنٌ
د شاعر قول پيش کوي فَخَيْتُ لَحْنٌ عِنْدَ النَّاسِ مِنْكُمْ پس خبر مبتدا دي اونحن د دې فاعل دي اگر که جوړ کړي شي
تَحْبَرُ عَنْ لَحْنٍ لَفِيضٍ بَيْنَ إِسْمِ التَّفْخِيضِ وَ مَعْمُولِهِ الَّذِي هُوَ مِنْ بِأَجْنَبِيٍّ وَ هُوَ عَفَيْتُ جَائِزٌ لِمُضَعِفِ
خبر د نحن خبر نواسم تفصيل اود هغې معمول په مینځ کې چې من دي اجنبی فاصله لزمېږي او دا جائز نه دي د ضعیف
عَلَيْهِ بِحَلَالٍ مَا لَوْ كَانَ قَاعِلًا يَكُونُ كَالْهَرَمِ وَاقِعَةً
عمل دوجې نه په خلاف د دې صورت کې که چیرته نحن فاعل وي ځکه چې د هغه جزیه شان وي کوم چې رفع ورکوي
لِكَافٍ وَ مَا يَجْزِي مَجْرَأَهُ وَ هُوَ التَّفْخِيضُ الْمُتَفَصِّلُ لِثَلَا يَخْرُجَ لَحْنٌ قَوْلُهُ تَعَالَى
اسم ظاهر ته او کوم چې دهغې قائم مقام وي او هغه ضمير منفصل دي ځکه چې ونه وځي دې سره دا قول د الله تعالی
أَرَأَيْتَ أَتَكَ عَنْ آلَيْهِ يَأْتِيهِمْ وَ احْكُزْ بِهِ عَنْ لَحْنٍ أَكَاثِمَاتٍ الْأَيْدَانِ لِأَنَّ أَكَاثِمَاتٍ وَاقِعٌ
أَرَأَيْتَ أَتَكَ عَنْ آلَيْهِ يَأْتِيهِمْ او په دې سره احتراز کړي دي مثال د اکاثمان الزيدان نه ځکه چې اکاثمان رفع ورکونکي
لِضَمِيرٍ عَلَيٍّ إِلَى الْأَيْدَانِ وَ لَوْ كَانَ وَاقِعًا لِهَذَا النَّاصِرِ كَمَا يَجُوزُ تَلْوِينُهُ
دي هغه ضمير ته کوم چې الزيدان طرف ته راجع دي او که چیرته دې اسم ظاهر ته رفع ورکولې نونه ده جائز نشي د دې

مِثَالُ زَيْدٍ قَائِمٌ وَمِثَالُ الْقَائِمِ الزَّيْدَانِ وَمِثَالُ لِلصِّفَةِ الْوَاقِعَةُ بَعْدَ حَرْفِ

لکه زید قائم دامثال دمبتدا قسم اول دي اوماقائم الزیدان دامثال دي دهغه صفت کوم چې واقع وي پس دحرف

النفي و أقائم الزیدان مِثَالُ لِلصِّفَةِ الْوَاقِعَةُ بَعْدَ حَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ .

نفي نه واقائم الزیدان مثال دي دهغه صیغې صفت کوم چې واقع وي حرف استفهام نه وروستو .

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې دمبتداء د قسم ثاني تعريف بيانېږي چې مبتداء قسم ثاني هغه دصفت صیغه ده چې حرف نفي يا الف استفهام نه وروستو واقع وي او اسم ظاهر ته رفع ورکړي

اغراض دجامي: سواء کانت: په دې سره غرض دشارح دیوسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مبتداء د قسم ثاني تعريف جامع نه دي په قریشي انت کې په قریشي باندې نه صادقېږي ددې وجې نه چې هغه دصفت صیغه نه ده حالانکه هغه مبتداء ثاني ده او خپل مابعد انت ته رفع ورکوي.

جواب: صفت کې عموم دي برابره خبره ده که حقیقتاً وي لکه مشتقات ضارب، مضروب، حسن و غیره، یا حکماً وي یعنی دمشق قائمقام وي اودهغې په حکم کې وي اوس دمبتداء قسم ثاني تعريف په قریشي باندې صادقېږي ځکه چې دا اسم منسوب دي، او اسم منسوب دمشقاتو حکم لري.

کماولا: په دې عبارت کې غرض دشارح تعین دمصدق دحرف نفي کړي دي چې دحرف نفي مصداق ما ولا دي.

ونحوه: په دې سره غرض دشارح جواب دسوال مقدر دي:

سوال: دمبتداء قسم ثاني تعريف جامع نه دي داپه هل قائم زید کې په قائم باندې نه صادقېږي ددې وجې نه چې داحرف نفي يا استفهام نه وروستو واقع نه دي حالانکه دامبتداء قسم ثاني ده.

جواب: الف استفهام معطوف عليه دي اومعطوف سره دحرف عطف محذوف دي تقدیر د عبارت داسې دي چې: الف الاستفهام ونحوه، نو ددې نه معلومه شوه چې صرف الف استفهام مراد نه دي بلکه الف استفهام اوددې په شان نور حروف استفهامیه لکه من ما او هل وغیره

مراد دي . اوس تعريف په هل زید قائم کې په قائم باندې صادقېري

وعن سیدویه: په دې کې غرض: شارح په صاحب د کافيېه باندې اعتراض کول دي په مع القبح سره ددې جواب طرف ته اشاره کوي

اعتراض: سیبویه حرف نفی او استفهام نه په غیر هم د صفت صیغه مبتداء جوړول جائز گنږي او تاسو حرف نفی یا الف استفهام لره شرط مقرر کړي نو تاسو دامام النحوین مخالفت ولې کوي؟

جواب: شارح مع القبح سره ددې جواب طرف ته اشاره کړي ده اگرکه سیبویه حرف نفی او الف استفهام بغیر د صفت صیغې لره مبتداء جوړول جائز کړي دي لیکن مع القبح سره دا اعتراف هم کړي دي چې دا قبیح او ناخوښه دي لهذا دمصف قول راجح او غوره دي ځکه چې مصنف د حق تابع دي د سړو یعنې دخلکو تابع نه دي.

والا خفش: په دې سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستاسو خبره مو ومنله چې سیبویه دې لره قبیح گنږي لیکن امام اخفش حرف نفی او استفهام نه بغیر د صفت صیغې لره مبتداء مستحسن اوښه گنږي او امام اخفش په دلیل کې د شاعر دا شعر پېش کوي چې قَعَقُوا نَحْنُ عِنْدَ النَّاسِ وَنُكْمٌ.

طریقه داستدلال: طریقه داستدلال داده چې په دې کې څو صیغه د صفت ده اوداد مبتداء قسم ثاني ده او نحن فاعل قائم مقام دخبر دي او څو نه د حرف نفی نه وروستو واقع دي اونه د الف استفهام نه وروستو واقع دي ددې نه معلومه شوه چې حرف نفی او الف استفهام نه بغیر هم صیغه د صفت د مبتداء قسم ثاني جوړول مستحسن اوښه دي.

جواب: دامام اخفش ددې استدلال نه دوه (۲) جوابونه دي:

جواب (۱): دا شعر دکلام د فصحاء نه، نه دي بلکه د غیر فصحاء کلام دي اودې لره استشهاد اودلیل نه شي جوړولې.

جواب (۲): اگرکه داد فصحاء دکلام نه ومنل شي نو بیا به هم مونږ داسې وایو چې داد ضرورت شعري دوجې نه دي.

ولو جعل: په دې سره غرض د شارح دامام اخفش په استدلال باندې دیو سوال جواب ورکړه.

سوال : مونږ دانه منو چې په ذکر شوي شعر کې څو صیغه دصفت ده چې مبتداء قسم ثاني او نحن فاعل قائم مقام دخبر دي بلکه خبر مقدم اونحن مبتداء مؤخر ده اوداد مبتداء اول د قبيلې نه دي . لهدا دامام اخفش استدلال صحيح نه دي ؟

جواب : اگر که څو لره خبر مقدم او نحن مبتداء مؤخر جوړ کړي شي نو اسم تفضيل يعنې څو او ددې معمول يعنې من په مينځ کې په اجنبي څيز سره فاصله راځي او هغه اجنبي څيز نحن مبتداء ده حالانکه اسم تفضيل کمزورې عامل دي د اسم تفضيل اودهغې د معمول په مينځ کې په اجنبي څيز سره فاصله جائز نه ده .

په خلاف ددې صورت کې چې څو صیغه دصفت دمبتداء قسم ثاني وي اونحن فاعل قائم مقام خبر کې وي نو په دې صورت کې په اجنبي څيز سره فاصله نه راځي بلکه د نحن فاعل فاصله به وي اوافاعل په منزله دجز کې وي .

ومايجري : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : دمبتداء قسم ثاني تعريف جامع نه دي داپه آراءېب آلک عَنْ اَلْقِيَّيْ يَا اِيْزَاهِيْمُ ، کې په آراءېب باندې نه صادقېرې ځکه چې دا اسم ظاهر ته رفع نه ورکوي بلکه ضمير انت ته رفع ا ورکوي حالانکه دا مبتداء قسم ثاني ده .

جواب : په اسم کې تعميم دي برابره خبره ده که اسم ظاهر وي ياد اسم ظاهر قائم مقام وي او قائم مقام نه مراد ضمير منفصل دي ددې وجې نه چې لکه څنگه اسم ظاهر په تلفظ کې هېر ته محتاج نه وي نو همدارنگې ضمير منفصل هم په خپل تلفظ کې غير ته محتاج نه دي ، اوس دلته دمبتداء ثاني تعريف په آراءېب آلک عَنْ اَلْقِيَّيْ يَا اِيْزَاهِيْمُ باندې صادق شو .

واحتوز به : په دې عبارت سره غرض دشارح رافعة لظاهر دقيد فائده ذکر کوي چې داقيد احترازي دي ددې نه اقايمان الزيدان خارج شو ، ځکه چې صیغه دقايمان صفت دي واسم ظاهر لره رفع نه ورکوي بلکه اسم ضمير ته رفع ورکوي قرينه ورباندې داده چې که صیغه دصفت اسم ظاهر دپاره رافع وي نو فعل وشبه فعل تشبيه به نه وي ځکه چې کله فاعل اسم ظاهر وي نو فعل وشبه فعل به هميشه دپاره واحد راځي برابره خبره ده که فاعل تشبيه وي اوکه جمع .

مغال للقسم الاول : په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دتعيين دممثل له دي چې زهد قائم دا

مبتدا د قسم اول مثال دي

مثال للصفة: په دې عبارت سره هم غرض دشارح بيان دتعيين دممثل له دي اقاثم الزيدان ، داړ هغه صيغې دصفت بيان دي چې دالف استفهام نه پس واقع وي .

د صيغې د صفت تر کيبي احتمالات :

فَإِنْ طَائِفَتِ الصِّفَةِ الْوَاقِعَةُ بَعْدَ حَرْفِ النَّفْيِ وَ الْإِسْتِفْهَامِ إِشْبَاً مُفْرَدًا مَلَكُورًا
که چیرته مطابق وي صيغه دصفت چې واقع وي وروستو دحرف نفی او استفهام نه او هغه اسم مفرد چې مذکور وي
بَعْدَهَا نَحْوُ مَا قَائِمٌ زَيْدٌ وَ أَقَائِمٌ زَيْدٌ وَ اخْتَرَزَ بِهِ عَمَّا إِذَا طَائِفَتِ
دهغې نه وروستو لکه ماقائم زید و اقاثم زید او احترازی کې دي ددې په ذریعې سره دهغې نه چې کله مطابق وي
مُتَقًّى نَحْوُ أَقَائِمَاتِ الزَّيْدَانِ أَوْ مَجْمُوعًا نَحْوُ أَقَائِمُونَ الزَّيْدُونَ قَائِلًا جِيئَئِي خَبْرٌ كَيْسٌ إِلَّا
د تشبیه سره لکه اقاثمان الزیدان یا د جمع برابروي لکه اقاثمون الزیدون پس په دې وخت کې خبریه نه وي جائز مگر
جَاوَزَ الْأَمْرَانِ كَوْنِ الصِّفَةِ مُبْتَدَأً وَمَا بَعْدَهَا قَائِلًا بِسَدِّ الْخَبَرِ وَ كَوْنِ مَا بَعْدَهَا مُبْتَدَأً وَ الصِّفَةُ خَبْرٌ
دوه امرونه صيغه صفت مبتدا جوړول او مابعد فاعل قائم دخبروي او مابعد به مبتدا وي او صيغه دصفت به خبر
مُقَدَّمًا عَلَيْهِ فَهَهُمَا ذَلِكَ صَوْرَ أَحَدَهَا أَقَائِمَاتِ الزَّيْدَانِ وَ يَتَعَيَّنُ جِيئَئِي أَنْ يَكُونَ الزَّيْدَانِ مُبْتَدَأً
مقدم وي نو دلته درې صورتونه دي ددې نه یو اقاثمان الزیدان او متعین به وي په دې وخت کې دا الزیدان مبتدا
وَ أَقَائِمَاتِ خَبْرٌ مُقَدَّمًا عَلَيْهِ وَ كَائِلَتَهَا أَقَائِمُ الزَّيْدَانِ وَ يَتَعَيَّنُ جِيئَئِي أَنْ يَكُونَ الزَّيْدَانِ
او اقاثمان خبر مقدم به وي او بل په دې کې اقاثم الزیدان دي او متعین به وي په هغه وخت کې چې الزیدان صیغه د
قَائِلًا لِلصِّفَةِ قَائِمًا مَقَامَ الْخَبَرِ وَ كَائِلَتَهَا أَقَائِمُ زَيْدٌ وَ يَجُوزُ فِيهِ الْأَمْرَانِ كَمَا عَوَّلَتْ .
صفت دپاره فاعل قائم مقام خبروي په دې کې دریم اقاثم زید په دې کې دوه امره جائز دي لکه تاجې پیژندلې دي

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب دکافیې یو قانون اوقاعده بیانوي فرمایي چې که

چیرته صيغه دصفت اسم ظاهر دمفرد مطابق وي نو په دې کې دوه طریقي جائز دي : (۱) صیغه دصفت دمبتدا دقسم ثاني وي او دهغې مابعد فاعل قائم مقام دخبر کې وي . (۲) صيغه دصفت خبر مقدم او دهغې مابعد مبتدا د مؤخر جوړول جائز دي .

اغراض دجامی: الصفة الواقعة: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب

ورکول دي:

سوال: د طبقت په مرجع د هي ضمير کې دوه (۲)، احتمالات دي (۱)، يابه دهغې مرجع مطلق صفت وي (۲)، يا به مرجع هغه صفت وي کوم چې د حرف نفې يا حرف استفهام نه وروستو واقع وي پس دواړه احتمالات صحيح نه دي، اول احتمال ځکه صحيح نه دي که چيرته د طبقت هي ضمير مرجع مطلق صفت جوړ شي نو په قائم زېد کې به هم دوه امره جائز شي حالانکه دلته دوه امره جائز نه دي، بلکه دصيغه صفت خبر مقدم او دهغې مابعد مبتدا مؤخر کيدل متعين دي اودويم احتمال ځکه صحيح نه دي که چيرته هي ضمير مرجع هغه صيغه د صفت وي کوم چې حرف نفې يا حرف استفهام نه وروستو واقع وي اورفع ورکونکي وي اسم ظاهر ته نو کله چې هغه اسم ظاهر دپاره رافع وي نو اسم ظاهر به دهغې معمول وي نوپه دې کې دوه طريقې څنگه جائز دي.

جواب: د طبقت د هي ضمير مرجع هغه صيغه دصفت ده کوم چې حرف نفې يا الف استفهام نه وروستو واقع وي ليکن رافعة لظاهر دقيد سره يې لحاظ ساتلي دي يعنې چې په مرجع کې قيد اول خو ملحوظ دي خو قيد ثاني متروک وي.

اسأ: په دې عبارت سره شارح دا ذکر کړي دي چې مفردأصفت دي دموصوف محذوفه چې اسأ دي.

مذکورأبعدها: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستا مذکوره قاعده منقوضه اوماته ده په زيد قائم سره ځکه چې په دې مثال کې قائم صيغه دصفت ده او اسم ظاهر په زيد سره دمفرد کيدو کې مطابق دي، نو په دې کې دوه امره جائز کيدل په کار دي حالانکه دلته دوه طريقې جائز نه دي.

جواب: مذکورأبعدها سره غرض دشارح دجامي ددې اشکال جواب ورکول دي کوم چې د مفردأ نه وروستو صفت محذوف دي چې مذکورأبعدها دي يعنې دصفت صيغې اسم ظاهر دمفرد سره مطابق وي او اسم ظاهر مفرد دهغې نه وروستو ذکر وي هلته په دې کې دوه امره يعنې دوه طريقې جائز وي او په زيد قائم کې اسم ظاهر دصيغې دصفت نه وروستو واقع نه دي بلکه مخکې يعنې په اول کې واقع دي ددې وجې نه دوه طريقې جائز نه دي.

ماقائم زيد: دادهغه صيغې دصفت مثال دي کوم چې حرف استفهام نه وروستو واقع وي اود

اسم مفرد موافق وي

واحتراز به: په دې سره غرض دشارح دمفرداً دقيد فائده بيانول دي په دې سره احتراز دي د هغې صيغې دصفت نه کوم چې اسم ظاهر لره تشنيه اوجمع کې موافق وي ، دتثنيه مثال ما قائمان الزيدان اودجمع مثال ما قاتمون الزيدون ، په دې صورتونو کې دوه طريقي جائز نه دي بلکه دصيغې دصفت خبر مقدم او اسم ظاهر مبتدا کيدل متعين دي .

کون الصفة: په دې سره غرض دشارح داسمان مصداق بيانول دي چې ددې مصداق دوه شيان دي :

(۱) دصيغې دصفت مبتدا قسم ثاني اومابعد فاعل قائمقام دخبر وي .

(۲) دصيغې دصفت خبر مقدم اومابعد به مبتدا مؤخر وي .

فهنا ثلاث: دلته ټول څلور صورتونه دي چې په هغې کې درې مستعمل اوجائز دي اوڅلورم غير مستعمل اونا جائز دي هغه درې (۳) استعماله دادي :

(۱) دصيغه صفت اسم ظاهر سره په تشنيه اوجمع کې موافق وي دتثنيه مثال اقامان الزيدان ، دجمع مثال اقامون الزيدون په دې کې دوه طريقي جائز نه دي بلکه صيغه دصفت خبر مقدم کيدل اومابعد مبتدا مؤخر کيدل متعين او واضح دي .

(۲) صيغه دصفت مفرد وي او اسم ظاهر تشنيه وي مثال اقام الزيدان يا جمع وي مثال اقام الزيدون په دې کې هم دوه طريقي جائز نه دي بلکه صيغه دصفت مبتدا ثاني کيدل اووروستي فاعل قائمقام دخبر جوړول واضح اومتعين دي .

(۳) صيغه دصفت داسم مفرد موافق وي په دې کې دوه طريقي جائز دي اول داچې صيغه دصفت مبتدا قسم ثاني وي اووروستو فاعل قائمقام دخبر وي . دوهمه داچې صيغه دصفت خبر مقدم وي اومابعد مبتدا مؤخر وي .

(۴) صيغه دصفت تشنيه يا جمع وي اسم ظاهر مفرد وي مثال اقامان زيد ، او اقامون زيد ، داصورت صرف عقلي غير مستعمل اونا جائز دي .

د خبر تعريف :

وَالْخَبَرُ هُوَ الْمُجَرَّدُ أَيْ هُوَ الْإِسْمُ الْمُجَرَّدُ عَنِ الْعَوَائِلِ اللَّفْظِيَّةِ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي إِسْمِ الْمَرْفُوعَاتِ فَلَا يَصْدُقُ عَلَى خَبَرٍ هُغَا اسْمٍ دې چې خالي وي دعوامل لفظيونه څخه چې كلام دمرفعانو په اسم کې دې پس نه صادق وي په

يَضْرِبُ فِي يَضْرِبُ زَيْدٌ أَنَّهُ الْمَجْرُودُ الْمُسْتَنْدُ بِهِ التَّعَايُزُ لِلْيَضْفَةِ
تضرب باندې په يضرې زید کې چې هغه خالي دي دعواملو نه مسند به مغاير وي دهغه صفت د صيغې کوم چې
الْمَلُكُورَةُ لِأَنَّ لَفْظَ يَأْسِرُ الْمُسْتَنْدُ بِهِ أَيْ مَا يُؤَلِّقُ بِهِ الْإِسْنَادُ وَ اخْتَرُ
مذکور دي ځکه چې داسم نه دي بلکه مسند به دي يعنې هغه څيز کوم سره چې اسناد واقع کېږي او احترازي کړي
بِهِ هِيَ الْقِسْمُ الْأَوَّلِي مِنَ الْمُتَبَعَاتِ لِأَنَّ مُسْتَنْدَ إِيَّاهُ لَا مُسْتَنْدَ بِهِ التَّعَايُزُ
په دې ذريعې سره د مبتدا قسم اول نه ځکه چې هغه مسند اليه دي مسند به نه دي کوم چې مغاير وي د صيغې د
لِلْيَضْفَةِ الْمَلُكُورَةِ فِي تَعْرِيفِ الْمُتَبَعَاتِ وَ اخْتَرُ بِهِ هِيَ الْقِسْمُ الثَّانِي مِنَ الْمُتَبَعَاتِ وَلَكِنَّ
صفت نه چې ذکر شوي په تعريف د مبتدا کې او احترازي کړي په دې سره د مبتدا قسم ثاني نه اوستاد پاره جانز
أَنْ تَقُولَ الْمَوَادُّ الْمُسْتَنْدُ بِهِ إِلَى الْمُتَبَعَاتِ أَوْ تَجْعَلَ الْبَاءَ فِي بِي بِي هِيَ الْبَاءُ إِلَى
دي چې ته ووايي چې مراد هغه دي کوم چې مبتدا طرف ته مسند وي يابه ته گرځوي بالره په يو کې په مني دالي
وَالْمَوْجُودُ الْمَجْرُودُ رَاجِعًا إِلَى الْمُتَبَعَاتِ عَلَى التَّحْقِيقِ هِيَ الْخُرُجُ بِهِ الْقِسْمُ الثَّانِي مِنَ الْمُتَبَعَاتِ وَ تَكُونُ
سره اوضمير مجرور لره راجع کړي مبتدا طرف ته او په دې صورتونو سره به ووځي د مبتدا قسم ثاني اووي به د
قَوْلِهِ التَّعَايُزُ لِلْيَضْفَةِ الْمَلُكُورَةِ تَأْكِيدًا.
هغه دا قول التَّعَايُزُ لِلْيَضْفَةِ الْمَلُكُورَةِ تَأْكِيدًا.

خلاصه دهتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې دخبر تعريف بيانوي چې خبر هغه اسم دي چې عوامل لفظيه نه خالي وي اومسند به وي اودصفت مذکور مغاير وي.

اغراض دجامي: اى هو الاسم المجرد: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دخبر تعريف مانع نه دي په يضرې زید کې په يضرې باندې صادقېږي ځکه چې دا عوامل لفظيه نه خالي دي اومسند به وي اودصفت مذکور مغاير دي حالتکه داخبر نه دي؟

جواب: البجرد دا صفت دي د موصوف محذوفه چې الاسم دي ځکه چې دلته داسم مرفوعاتو نه بحث کېږي او خبر داسم داد مرفوع قسم وي اودقسم په تعريف کې دمقسم ذکر ضروري وي ځکه چې دلته الاسم محذوف ملحوظ دي ، نو لهذا په يضرې زید باندې تعريف نه صادقېږي ځکه چې هغه فعل دي.

سوال: کله چې دخبر په تعريف کې الاسم قيد ملحوظ دي نودهغې ذکر يې ولې ونه کړو؟

جواب: ځکه چې د مبتدا په تعريف کې الاسم لفظ مذکور وو او د مبتدا خبر د کنایې متلازمان دي نو په دې باندې یې اکتفاء وکړه.

ای مایوقع به الاسناد: په دې عبارت کې شارح ددو مقدرو سوالونو جواب ورکوي:

سوال (۱): مسند ماخوذ دي داسناد نه او اسناد دباب افعال مصدر متعدي بنفسه بلاواسطه حرف جروي نو مصنف رحمه الله دې لره په حرف دباء سره ولې متعدي کړو؟

سوال (۲): مسند داسناد نه دي او داسناد صله الی راخي بآه نه راخي نو په کار دا وه چې داسې یې ویلي وي چې المسند الیه.

جواب: شارح دجامي ددې نه دري (۳) جوابونه ورکوي:

جواب (۱): جار مجرور دالمسند متعلق دي په اعتبار دتضمین سره او المسند متضمن دي معنی دوقوع لره ، ددې وجې نه مصنف رحمه الله المسند به د مایوقع به الاسناد په معنی کې کړې دي او وقوع لږمي څیز دي او وقوع لره متعدي جوړولو دپاره حرف جر ضرورت دي ، ددې وجې نه یې بآه ذکر کړو په دې سره اول سوال ختم شو ، او دوقوع صله بآه راخي الی نه راخي نو په دې سره دویم سوال هم رفع او ختم شو.

فائده: تضمین د فصاحت او بلاغت یو صفت دي ددې مطلب دادې چې دیو مشبه فعل نه بل مشبه فعل معنی مراد واخیستی شي مجبوري په کې دا وي چې مابعد والجار مجرور د فعل مذکور متعلق نه شي کیدې شي چې دلته به جار مجرور د المسند متعلق نه شي کیدي نو دا یې د مایوقع په معنی کې ذکر کړه.

واحتراز به: په دې عبارت سره غرض د شارح د المسند به د قید فائدي بیانوي چې دا قید احترازي دي په دې سره د مبتداء قسم اول نه احتراز دي ځکه چې هغه مسند الیه وي مسند به نه وي.

فی تعريف المبتدا: په دې عبارت سره غرض د شارح د المذکور صله بیان کړي ده.

واحتراز به: په دې عبارت سره غرض د شارح د المغائر للصفة المذكورة د قید بیان دي چې دا قید احترازي دي په دې سره احتراز دي د مبتدا د قسم ثاني نه.

جواب (۲): ولک ان تقول ، په دې سره غرض د شارح دجامي المسند به په باره کې دویم

جواب ذکر کوي چې المسند به نه مراد اسناد الی المبتدا دي يعنې داسناد صله محذوف ده چې الی المبتداء دي د مسند به معنی ده مسند الی المبتداء.

جواب (۳): او تجعل له: په دې سره غرض دشارح دالمسند به په باره کې دریم جواب بیانوي چې حرف بام د الی په معنی کې ده اود پو ضمیر مرجع مبتدا وي تقدیر د عبارت به داسې شي چې المسند الی المبتدا.

سوال: چې کله بام د الی په معنی کې ده نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ داول نه الی ولې ذکر نه کړه چې اشکال د سره پیدا شوي نه وي اوالمسند الیه به یې ذکر کړي وي؟

جواب: دالی نه بام طرف ته په تللو کې نکته داده چې دالی په ذکر کولو سره دخبر دمبتداء سره التباس لازم راتلو ولې چې مبتدا کې هم المسند الیه مذکور دي که چیرته په خبر کې هم المسند الیه ذکر وي نو په مبتدا اوخبر کې په اعتبار دلفظ سره التباس راتلو نو ددې وجې نه مصنف د الیه په خای پو ذکر کړو.

وعلی التقديرین: په دې عبارت سره شارح دابیانوني چې ددوهم تقریر اود دریم تقریر مطابق په المسند په قید سره دمبتدا اول قسم اودوهم قسم دواړه خارج شول، مبتدا اول قسم ځکه خارج شوه چې هغه مسند الیه وي مسند به نه وي او مبتدا دوهم قسم ځکه خارج شوه چې هغه مسند الی الفاعل وي مسند الی المبتدا نه وي.

ویکون له: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې دالمسند به دقید سره مبتدا قسم اول اوقسم ثاني دواړه خارج شول نو المظاهر للصفة المذكورة ذکر مستدرک اوبې فائدې دي ځکه چې په دې سره دمبتدا قسم ثاني خارجول مقصود وو هغه په المسند به سره خارج شول نو بیامصنف رَحْمَةُ اللَّهِ المظاهر للصفة المذكورة ذکر کولو څه فائده ده؟

جواب: ددوهم تقریر اود دریم تقریر مطابق للصفة المذكورة قید احترازي نه دي بلکه محض تاکید دپاره دي.

فائده: د اول تقریر اود دوهم تقریر په مینځ کې دري (۳) فرقه دي: (۱) داول تقریر مطابق د

المسند به صله محذوف نه راځي اود دویم تقریر مطابق د المسند به صله محذوف ده چې ال المبتدا ده (۲)؛ د اول تقریر مطابق د المسند به قید سره فقط د مبتدا اول قسم خارج شواړد دویم تقریر مطابق د المسند به قید سره مبتدا اول اود دویم قسم دواړه خارج شول (۳)؛ د اول تقریر مطابق المعایر للصفة المذكورة قید احترازي دي اود دویم تقریر مطابق المعایر للصفة المذكورة قید احترازي نه دي بلکه صرف د تاکید دپاره دي.

د دوهم تقریر او د دریم تقریر په مینځ کې فرقونه:

د دوهم تقریر او د دریم تقریر په مینځ کې درې (۳) فرقونه دي:

(۱)؛ د دویم تقریر مطابق د المسند به صله محذوف ده اود دریم تقریر مطابق د المسند به صله محذوف نه ده.

(۲)؛ د دویم تقریر مطابق د پوښه په خپله معنی کې ده اود دریم تقریر مطابق د پوښه د ال په معنی کې ده.

(۳)؛ د دویم تقریر مطابق د پوښمیر مرجع الف لام په معنی د الذي دي اود دریم تقریر مطابق د پوښمیر مرجع مبتدا ده.

د اول تقریر او دریم تقریر په مینځ کې فرقونه:

د اول تقریر او دریم تقریر په مینځ کې څلور (۴) فرقونه دي:

(۱)؛ د اول تقریر مطابق د پوښه په خپله معنی کې ده اود دریم تقریر مطابق د پوښه د ال په معنی کې ده.

(۲)؛ د اول تقریر مطابق د پوښمیر مرجع الف لام په معنی د الذي دي، اود دریم تقریر مطابق د پوښمیر مرجع مبتدا دي.

(۳)؛ د اول تقریر مطابق د المسند به قید سره یواځې مبتدا اول قسم خارجيږي اود دریم تقریر مطابق د المسند به قید سره یواځې مبتدا اول قسم خارجيږي اود دریم تقریر مطابق د المسند به قید سره مبتدا اول قسم او دویم قسم دواړه خارج شول.

(۴)؛ د اول تقریر مطابق المعایر للصفة المذكورة قید احترازي دي او د دریم تقریر مطابق المعایر للصفة المذكورة قید احترازي نه دي بلکه صرف د تاکید دپاره دي.

په مبتدا کې عامل :

وَأَعْلَمُ أَنَّ الْعَامِلَ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ هُوَ الْإِبْتِدَاءُ أَيْ تَجَرُّدُ الْإِسْمِ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ لِيُسْتَدَّ
پوه شه چې عامل په مبتدا او خبر کې هغه ابتداء ده یعنې خالي کول داسم دي د عوامل لفظیونه چې اسناد یې وشي
إِلَى شَيْءٍ أَوْ يُسْتَدَّ إِلَيْهِ هَيْئُ فَتَمَقَّقَ الْإِبْتِدَاءُ عَامِلٌ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ رَافِعٌ
یوڅیز ته یا اسناد وشي ده ته دیو څیز پس د ابتدا معنی مبتدا خبر کې هغه عامل دي چې دې دواړو ته رفع ورکوي
لَهُمَا جِلْدٌ الْبَصَرِ يَنْبُتُ وَأَمَّا جِلْدُ الْخَبَرِ فَلَمَّا تَعَطَّيَهُمُ الْإِبْتِدَاءُ عَامِلٌ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْمُبْتَدَأُ فِي الْخَبَرِ وَقَالَ الْأَخْزُونُ
د بصیرینو او غیر بصیرینو په نزد پس بعضو ویلي دي چې ابتدا عامل ده په مبتدا کې او مبتدا په خبر کې او نور ویلي
إِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنَ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ عَامِلٌ فِي الْآخَرِ وَعَلَى هَذَا الْأَكْثَرُ أَنَّ مَجْمُوعَ هَاتَيْنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ
دي چې هر یو د مبتدا او خبر نه عامل دي په بل کې او بیا په دې باندې نه په دې خالي د عوامل لفظیونه نه.

خلاصه دهن: په دې عبارت کې صاحب د کافیه په مبتدا کې د عامل بیان کوي .

اغراض د جامی : واعلم ان العامل : د مذکور عبارت یوه جمله مستانفه ده چې دیو سوال

مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کله چې مبتدا خبر دواړه عوامل لفظی نه خالي وي نو په دې کې عامل څوک وي ؟

جواب : واعلم سره شارح د جامی جواب ورکوي چې پدې عامل کې اختلاف دي تفصیل یې

دادې چې په دې مقام کې دري مذاهب دي :

اول مذهب : دبصرې د نحویانو دي چې په مبتدا خبر کې عامل ابتدا ده یعنې داسم عوامل

لفظی نه خالي کیدل دي چې دهغه یو څیز طرف ته اسناد وشي یا هغې طرف ته دیو څیز اسناد

وشي نو معنی د ابتدا په مبتدا خبر کې عامل وي او هغه د دواړو دپاره رافع وي .

دویم مذهب : د کوفې په نحویانو کې د علامه زمخشری مذهب دي چې په مبتدا کې عامل

ابتدا ده او په خبر کې عامل مبتدا ده دده دلیل دادې چې ابتدا یو عدمي څیز دي ځکه چې

ابتدا عبارت ده د خلوهن العوامل اللفظی نه ، یعنې خالي والي د عوامل لفظی نه ، او عدمي

څیز عامل نه شي جوړیدي مگر د ضرورت د وجې نه جوړیدي شي ځکه چې په مبتدا کې

ضرورت مجبوري وه ، ځکه چې د مبتدا نه مخکې څه عامل موجود نه وو ددې وجې نه ابتدا

(عدم شی) لره عامل جوړ کړل او دخبر نه مخکې مبتدا موجود وه هغې لره مو عامل جوړ کړو

او ابتدا لره مو عامل جوړ نه کړو .

درېم مذهب: د کوفې په نحويانو کې د علامه سيويه ، فراء او د علامه رضي دي چې مبتدا په خبر کې عامل دي او خبر په مبتدا کې عامل دي دمصنف رَحْمَةُ اللَّهِ په نزد دبصري نحويانو مذهب راجع دي ددې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وويل چې مبتدا خبر دعوامل لفظيه نه خالي وي قوله: ای تجريد الاسم عن العوامل اللفظية: په دې عبارت سره غرض دشارح دجامي ددوه سوالونو مقدرو جواب ورکول دي:

سوال (۱): تا وويل چې په مبتدا خبر دواړو کې عامل ابتداء وي حالتيکه ابتداء خو په مبتدا کې عامل وي ځکه چې دا په ابتداء کې دي په خبر کې څنگه عامل دي؟

سوال (۲): که چېرې تا وويل چې مبتدا خبر کې ابتدا عامل دي نو ابتداء خو يو لفظ دي بيا په دواړو کې يعنې مبتدا خبر کې عامل لفظي شو نه معنوي؟

جواب: ای تجريد، سره جواب ورکوي چې دابتداء نه لفظ ابتدا امرانده دي بلکه تجريد عن العوامل اللفظية مراد دي چې دواړه عوامل لفظيونه خالي وي لهذا دواړه اشکال رفع او ختم شول قوله ليستند الى هي: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: که دابتداء مطلب تجريد عن العوامل اللفظية دي نو د مبتدا تعريف اسماء معدوده مثلاً زيد ، عمرو ، بکر باندې صادق راځي ځکه چې داهم دعوامل لفظيونه خالي دي؟

جواب: ليستند الى هي سره ددې اشکال رفع يې وکړه چې مبتدا خبر لره صرف عوامل لفظيه نه خالي کيدل کافي نه دي بلکه داهم ضروري دي چې هغې سره يو څيز طرف ته اسناد وشي يا هغې طرف ته ديو څيز اسناد وکړي شي او په اسماء معدوده کې اسناد نشته ددې وجې نه د مبتدا خبر تعريف په دې باندې نه صادق وي.

احکامات د مبتداء:

وَأَصْلُ الْمُبْتَدَأِ أَيْ مَا يَكْتَبُ أَنْ يَكُونَ الْمُبْتَدَأَ عَلَيْهِ إِذَا لَمْ يَمْتَنِعْ مَا نَبِغَ التَّقْدِيمُ عَلَى الْخَبَرِ
دمبتدا اصل يعنې هغه حالت چې په هغې باندې مبتدا کيدل مناسب وي کله چې څه مانع نه وي دتقديم په خبر
لَفْظًا لِأَنَّ الْمُبْتَدَأَ ذَاتٌ وَ الْخَبَرُ خَالٍ مِنْ أَعْوَالِهَا وَ الذَّاتُ مَقْدَمَةٌ عَلَى أَعْوَالِهَا وَ مِنْ
باندې لفظاً ځکه چې مبتدا ذات وي او خبر حال وي دهغې په احوالو کې او ذات مقدم وي په احوالو باندې او ددې
لَمْ أَنْ وَ مِنْ أَعْوَالِهَا أَنْ الْأَصْلُ فِي الْمُبْتَدَأِ التَّقْدِيمُ لَفْظًا جَاَزَ قَوْلُهُمْ فِي ذَاتِهِ وَ لَمْ يَمْتَنِعْ كَوْنُ الْخَبَرِ عَائِدًا إِلَى
و چې نه چې اصل په مبتدا کې تقديم دي لفظاً جائز دي دده دا قول چې في ذاته زهد بابا وجود دې چې ضمير راجع دي

لَيْلَى الْمُتَأَخِّرَ لَفْظًا لِيَقْدِمَهُ وَثْبَةً لِأَصَالَةِ التَّقْدِيرِ وَ امْتَنَعَ قَوْلُهُمْ صَاحِبَهَا فِي
زید طرف ته چې مؤخر دي لفظاً او مقدم دي رتبه څکه چې مقدم کیدل اصل دي او منع دي دده دا قول چې صاحبها في
الدَّارِ لِعَوْدِ الْعَمِيرِ إِلَى الدَّارِ وَ هُوَ فِي حَيْزِ الْعَمَلِ الَّذِي أَصْلُهُ التَّأَخُّرُ فَيَلْزَمُ
الدار څکه چې ضمير دار طرف ته راجع دي او هغه دخبر په ځای کې چې دهغه مؤخر کیدل دي پس لازم به شي
عَوْدُ الْعَمِيرِ إِلَى الْمُتَأَخِّرِ لَفْظًا وَ وَثْبَةً وَ هُوَ هَؤُلَاءِ جَائِزٌ.
واپس کیدل دضمير مؤخر لفظاً او رتبه او دا جائز نه دي.

خلاصه د متن: دمبتدا او خبر دتعريف دييانولو نه پس ددې احکامات بيانوي اولنې حکم دادې چې په مبتدا کې اصل او اولی دادې چې مبتدا دخبر نه مقدم راشي بيا په دې باندې يوه تفریع ذکر کړي ده ددې وجې نه في الدار زید ترکیب جائز دي او صاحبها في الدار ترکیب ممتنع دي ځکه چې صاحبها في الدار دضمير مرجع الدار چې لفظاً هم مؤخر دي رتبه هم مؤخر دي نو اضممار قبل الذکر لازمېږي.

اغراض د جامي: ای مایلمې: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: علامه ابن حاجب رحمه الله فرمایي چې اصل په مبتدا کې تقدیم دي اود اصل مشهوره او متبادر الی الذهن معنی قاعده کلیه ده او قاعده کلیه هغې ته ویلي شي چې دهغې په خلاف باندې عمل ونه شي نو مقصد دادې چې مبتدا همیشہ مقدم وي دمبتدا تاخیر جائز نه دي حالاتکه این زید کې این خبر مقدم او زید مبتدا مؤخر دي نو قاعده کلیه دلته قاعده کلیه پاتې نه شوه.

جواب: شارح دجامي جواب ورکوي چې دلته اصل په معنی د مایلمې (یعنی مناسب) او اولی سره ده او په معنی دقاعدي کليې سره نه ده.

اذا لم یمنع مانع: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمبتدا دتقدیم او اولویت منقوض او ختم دي په في الدار رجل کې ځکه چې رجل مبتدا دي لیکن دې لره دخبر نه مقدم کیدل نامناسب او نا جائز دي همدارنگې په من اهوک کې من خبر مقدم او اهوک مبتدا مؤخر دي ددې تقدیم نه دي جائز بل په في الدار صاحبها کې في الدار خبر

مقدم او صاحبها مبتدا مؤخر دي ددې تقديم جائز نه دي .

جواب : د مبتدا مقدم كيدل په هغه وخت كې اولی دي كله يې چې په مخكې كيدو كې څه مانع موجود نه وي اودلته مانع موجود دي هغه مانع دادې چې كه چيرته مبتدا مقدم كړي شي نو مبتدا به محض نكړه لږميرې چې دا جائز نه دي ، همدارنگې من اېوك كې مانع ددې چې كه چيرته اېوك مقدم كړي شي نود من استغهاميه صورت به په خطر ه كې پريوخي . همدارنگې به في الدار صاحبها كې مانع دادې چې كه چيرته صاحبها مقدم كړي شي نو اضممار قبل الذكربه لفظاً اورتبة لازم راخي چې دانا جائز ده .

على العبر : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : علامه ابن حاجب رحمه الله چې په واصل المبتدا التقديم كې كوم حكم بيان كړي دي هغه غير ضروري دي ځكه چې تقديم د مبتدا په خبر باندې يو بديهي خبره ده هر يو كس ته دا معلومه ده چې مبتدا ذات وي او خبر دهغې حالت ته وايي اوزات په خپل حال باندې مقدم وي .
جواب : لفظاً سره شارح دجامي جواب ورکوي چې دلته كې د مبتدا په خبر باندې تقديم اولويت نه مراد تقديم باعتبار اللفظ دي نه رتباً ځكه چې رتباً هر حال كې مبتدا مقدم وي اګر كه مانع من اللفظ هم موجود وي .

لان المبتدا : په دې سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د مبتدا تقديم په خبر باندې اولی اوانسب ولې دي ؟

جواب : شارح دجامي په لان سره جواب ورکوي چې مبتدا ذات وي او خبر دهغې داحوالو نه يو حال وي او ذات په حال باندې مقدم وي ددې وجې نه مبتدا په خبر باندې مقدم كول اولی وي .

ومن ثم : په دې سره غرض دصاحب دكافيې په ماقبل باندې تفریع كول دي چې مبتدا كې اصل دادې چې هغه به په خبر باندې مقدم وي نو ددې وجې نه في الدار زهد تركيب جائز دي او صاحبها في الدار تركيب ممتنع اونا جائز دي .

اي ومن اجل : په دې عبارت سره شارح د ثم مشار اليه متعين كوي چې دهغې مشار اليه اصل مذكور دي .

قولہم: یہ دے عبارت سرہ غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دی :

سوال: جاز فعل ، او فی دارہ زید ددے فاعل دی حالتکہ ددے فاعل جوړول صحیح نہ دی ځکه چې فاعل مفرد وي او فی دارہ زید جملہ ده ؟

جواب: شارح جواب ورکوي چې تسليم مې کړه چې فاعل مفرد وي لیکن په مفرد کې تعمیم دي برابرہ خبرہ ده کہ مفرد صریحی وي یا مفرد تاویلی اوفي دارہ زید په قول تاویل کې جوړ شو او مفرد تاویلی دي لہذا دے لره فاعل جوړول درست اوصحیح دي .

لعمدہ: په دے عبارت سرہ غرض دشارح دفي دارہ زید دترکیب دجواز وجہ بیانوني چې فی دارہ زید کې دارہ ضمیر مرجع زید دي اگرکہ لفظاً مؤخر دي لیکن رتباً مقدم دي ځکه چې دا مبتدا دي اوبہ مبتدا کې اصل دادې چې هغه په خبر باندې مقدم وي لہذا لفظاً اورتباً اضمار قبل الذکر لازم نہ شو بلکه لفظاً اضمار قبل الذکر راغلي خوداجائز دي .

لعود الضمیر: په دے عبارت سرہ غرض د شارح د صاحبہا فی الدار د ترکیب د ممانعت وجہ بیانوني چې د صاحبہا ضمیر مرجع الدار دي چې لفظاً هم مؤخر دي اورتباً هم مؤخر دي ، لفظاً مؤخر کیدل خو بی و واضح دي اورتباً ځکه مؤخر دي چې دا څیز په خبر کې واقع دي اوبہ خبر کې اصل دادې چې د مبتدا نہ مؤخر وي لہذا لفظاً اورتباً اضمار قبل الذکر راغلوچې دانا جائز دي .

د مبتدا نکرہ کیدل .:

وَقَدْ يَكُونُ الْمُبْتَدَأُ كَلِمَةً ۚ إِنْ كَانَ الْأَوَّلُ فِيهِ أَنْ يَكُونَ مَعْرِفَةً لِأَنَّ الْمَعْرِفَةَ مَعْنَى
او کله مبتدا هم نکره وي اگر چې اصل په دے کې دادې چې دامعرفه وي ځکه چې دمعرفې معنی ده متعین کیدل
وَالْمَعْرِفَةُ الْمَعْنَى الْوُقُوعُ فِي الْكَلَامِ لِأَنَّهَا الْكَلِمَةُ عَلَى الْأُمُورِ الْمَعْنَى وَلِكَيْلَهُ لَا يَتَّبِعُ كَلِمَةً عَلَى الْفَلَاحِ
او اکثر اہم کثیر الوقوع مقصد دادې چې امور معینہ باندې حکم ولېږلې شي لیکن نکرہ نہ واقع کیږي علی الاطلاق
بَلْ إِذَا تَخَصَّصَتْ يَلْتَكِ الْكَلِمَةُ بِوَجْهِ مَا مِنْ وَجْهِ التَّخَصُّصِ إِذَا
بلکہ هغه نکره چې کله په وجہ د تخصیص کې څخه وچې سره خاص وي په هغه وخت کې مبتدا واقع کیږي ځکه
بِالتَّخَصُّصِ يَقُولُ إِجْرَاءُهَا كَقَوْلِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ وَمَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَلَكِنَّهُ مُؤْمِنٌ
چې تخصیص سره ددې اشتراک کم واقع کیږي نو هغه دمعرفه نہ نژدې کیږي لکه دا قول دالله تعالی ولکنہ مؤمن
تَعَالَى مِنْ مُشْرِكٍ فَإِنَّ الْعَبْدَ مُتَكَلِّفٌ لِلْمُؤْمِنِ وَالْكَافِرِ وَعَيْنٌ وَصِفٌ بِالْمُؤْمِنِ تَخَصُّصٌ
مؤمن مخدوم مشرک پس بې شک هم شامل دي مؤمن او کافر لره کله چې موصوف شوبه مؤمن سره نواخاص شو

بِالصَّفَةِ فُجِعَ مُبْتَدَأٌ وَ خِيُوَ خَيْرُهُ.

د صفت پورې پس جوړ کړي شو عبداله مبتدا اوخو ددې خبر دې

خلاصه د متن: په دې عبارت کې مصنف د مبتدا یو بل حکم بیانوي فرمایي چې مبتدا کله نکره هم کیدي شي لیکن شرط په دې صورت کې دادې چې په دې کې د وجوه تخصیص نه په یو څیز سره تخصیص شوي وي ورنه نکره صرف مبتدا نه واقع کیږي ، بیا مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د شپږ (۶) وجوهو د تخصیص مثالونه ذکر کړه په دې مثالونو کې هر مثال کې وجه تخصیص طرف ته اشاره ده هغه نکره چې په هغې کې د صفت د وجې نه تخصیص پیدا شوي وي مثال لکه: وَلَكَيْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ

اغراض د جامی: وان کان الاصل: په دې سره غرض د شارح د مبتدا اصل حکم بیانوي چې هغې طرف ته قد تقليله اشاره کوي چې مبتدا کله نکره هم راتلې شي لیکن مبتدا کې اصل دادې چې دابه معرفه وي

لان المعرفة: په دې کې د اصل حکم وجه بیانوي چې مبتدا کې اصل معرفه ولې ده؟ دهغې حاصل دادې چې معرفه کې تعین وي په کلام کې اهم او مقصود او کثیر الوقوع امور معینه باندې حکم لږول دي ځکه چې مجهول څیز باندې حکم لږول غیر مفید دي مثلاً رَجُلٌ قَائِدٌ وِل لغو دي هر یوکس ته دا معلوم دي چې دنیا کې به څوک سړي خامخا ولاړ وي ددې وجې نه په مبتدا کې اصل معرفه ده .

لکنه: په دې سره غرض د شارح د یو شبهه ازاله کول دي هغه شبهه داده چې کیدي شي داذا تخصص قید اتفاقي نه وي بلکه احترازي وي چې نکره علی الاطلاق مبتدا نه شي کیدي نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ لکنه سره دې شبهه لره ختم کړه چې ادا تخصص قید اتفاقي نه دي بلکه قید احترازي دي چې نکره علی الاطلاق مبتدا نه شي جوړیدلې بلکه هغه وخت کې مبتدا جوړیدلې شي چې کله په دې کې وجوه تخصیص کې په څه وجې سره تخصیص پیدا شوي وي .

فائدة: پوښو ما کې دوه احتمالات دي: (۱) ما زانده دي . (۲) دوجه صفت دي . پوښو ما ای پوښو

ای وځو ، یعنی څه نه څه وجې سره کومه وجه وي .

ادبالتخصیص: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: په تخصیص سره خو نکره معرفه نه شي جوړیدلې نو دې لره مبتدا جوړول څنگه صحیح دي؟

جواب: د تخصیص معنی ده قلة الاشتراك نو د تخصیص د وجې نه نکره کې شریک افراد کمېږي نکره دغه وخت کې اگرکه معرفه نه شي جوړیدلې لیکن معرفې ته نژدې کیږي نو قرب الشيء دپاره دهغه څیز حکم وي نو دې وجې نه دې لره مبتدا جوړول صحیح دي وجوه تخصیص شپړدي: (۱) هغه نکره چې په صفت سره دهغې تخصیص شوي وي مثال لکه داقول دالله تعالی: وَلَقَدْ مَوْمِنٌ خَفِيٌّ مِنْ مُشْرِكٍ.

قوله تعالى: په دې عبارت سره غرض دشارح دپو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمثلي اضافت وَلَقَدْ مَوْمِنٌ خَفِيٌّ مِنْ مُشْرِكٍ، طرف ته صحیح نه دي ځکه چې مضاف الیه اسم مفرد دي او وَلَقَدْ مَوْمِنٌ خَفِيٌّ مِنْ مُشْرِكٍ جمله ده نو اضافت صحیح نه دي.

جواب: په اسم مفرد کې تعمیم دي برابر خبره ده که صریحي وي یا تاویلي وي ذکر شوي مثال کې مضاف الیه اگرکه صریحاً اسم مفرد نه دي لیکن تاویلاً اسم مفرد دي ځکه چې دا په تاویل د قول دي او قول مفرد هم دي او اسم هم دي.

فان العبد: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال لره ممثله باندې منطبق یعنې تطبیق کول دي چې وَلَقَدْ مَوْمِنٌ خَفِيٌّ مِنْ مُشْرِكٍ، کې محل استشهد عبد کوم چې نکره مخصصه مبتدا جوړیږي ځکه چې فی عبد اول کې عام وو مؤمن کافر دواړو ته شامل وو کله چې عبد سره مؤمن صفت راوړلې شو نو عبد کافر ترې خارج شو نو په دې کې تخصیص پیدا شو او شریک افراد کم شول نو دا معرفه ته نژدې شو لهدا دې لره مبتدا جوړول صحیح شو نو عبد مبتدا جوړ کړي شو او څو ددې خبر شو.

د تخصیص دویمه وجه:

وَمِنْ قَوْلِكَ أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْ إِمْرَأَةٌ لَمَّا الْكَلَامَ بِعَدَا الْكَلَامِ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَهُمَا فِي الدَّارِ
لکه داقول چې أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْ إِمْرَأَةٌ پس بې شک دي کلام ویلووا لېو هیږي چې په دې دواړو کې یوه کور کې دي
فَسَأَلَ الْمُخَاطَبَ عَنْ تَعْيِينِهِ فَكَانَهُ قَالَ آتَى مِنَ الْأَمْوَانِ الْمُغْلُوبِ كُؤُنْ
پس سوال کیږي دمخاطب نه دهغې تعین په باره کې پس گویا چې هغه وویل یعنې ددوه امرینو معلومونه کیدل

أَخْبَرَنَا فِي الدَّارِ كَاتِبٌ قَالَتْ فَمَنْ تَخَصَّصَ بِهَذِهِ الصِّلَةِ فَجَعَلَ رَجُلٌ مُبْتَدَأً
دېوددي په کور کې څنگه کيدل دي پس په دغه کې يو خاص شوي دي صفت سره پس جوړ کړي شو رجل مبتدا
و فِي الدَّارِ خَيْرٌ.
او وي الدار ددي خبر شو.

خلاصه دهتن: د تخصيص دوجوه دويمه وجه بيانېږي چې هغه نکره چې هغې کې دمتکلم

د علم په وجه سره تخصيص راشي مثال لکه أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْرًاؤًا.

اغراض د جامي: مثل قولک أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْرًاؤًا: شارح ددې عبارت اضافه وکړه نو اشاره

يې وکړه چې دا أَرْجُلٌ فِي الدَّارِ أَمْرًاؤًا، عطف دي په وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَلْفًا مِنْ مُطْرِكٍ باندې.

فان المتکلم: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال لره ممثل له باندې منطبق کول دي چې په

ذکر شوي مثال کې محل استشهاده رجل دي کوم چې نکره مخصوصه ده او مبتدا جوړېږي ځکه

چې متکلم پوهېږي چې په کور کې دسړي اوښخي نه يو ضرور شته او موجود دي البته متکلم

دمخاطب نه دهغې تعين سوال کوي گویا چې هغه داسې وایي چې دوه امرونه چې په هغې

کې يو په کور کې موجود کيدل دي هغه څوک دي پس رجل او امرآ په دې دواړو کې په هر يو

کې دمتکلم دعلم دوجه نه تخصيص پيدا شو ځکه چې رجل لره مبتدا جوړ کړي شو او في الدار

لره دهغې يعنې د مبتدا دپاره خبر جوړ کړي شو.

د تخصيص دريمه وجه:

وَمَنْ قَوْلِكَ مَا أَحَدٌ خَلُوَ مَعَكَ فَإِنَّ الْكِبْرَةَ فِيهَا وَكَعْتَ فِي حِجْرِ النَّفَى فَأَقَادَتْ عُمُومَ الْإِفْرَادِ
اولکه دامثال ستا ما أَحَدٌ خَلُوَ مَعَكَ پس نکره په دې کې واقع شوي ده په خاي دغې کې پس فاندې يې ورکړه عموم
وَلَمْ يُؤَلِّهَا فَتَعَيَّنَتْ فَأَلَّهُ لَا تَعَدُّ فِي جَمِيعِ الْإِفْرَادِ بَلْ هُوَ أَمْرٌ وَاحِدٌ وَ كَلِمًا
اوشمول دافراد پس متعين اوخاص شوه پس نشته دي تعدد په ټولو افرادو کې بلکه هغه يواړدي او دغه شان
كُلُّ كِبْرَةٍ فِي الْإِثْبَاتِ قَصِدٌ بِهَا الْعُمُومُ لَكُنْ لَمَّا خَلُوَ مَعَكَ مِنْ جَرَادَةٍ.
هره نکره په اثبات کې چې دهغې نه اراده کړي شوي وي دعموم مثال لکه تمبره خيږ من جرادۀ.

خلاصه دهتن: وجوه تخصيصه کې دريمه وجه بيانوي چې هغه نکره چې په هغې کې صفت

دعموم دوجې نه تخصيص پيدا شوي وي مثال مَا أَحَدٌ خَلُوَ مَعَكَ دا مبتدا جوړېږي شي.

اغراض د جامي: مثل قولک: په دې کې دا ښودلې ده چې مَا أَحَدٌ حَتَّىٰ مِثْکَ عَطَفَ بِهِ رِجْلًا فِي

الدار امرأَةً بَانَدِي دې.

فان النکرة: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال لره ممثل له باندې منطبق کول دي په مثال مذکور کې محل داستشهاد احد دي کوم چې نکره مخصصه مبتدا جوړه شوي ده په دې کې صفت دعموم دوجې نه تخصیص پیدا شوي دي ځکه چې قاعده ده چې کوم نکره تحت النفي واقع وي نو هغه دعموم اوشمول فائده ورکوي په مثال مذکور کې هم نکره تحت النفي واقع ده او خپل ټولو افرادو ته شامل ده پس په دې کې تخصیص پیدا شو ځکه چې په ټولو افرادو کې تعدد نشته دي بلکه ټول افراد په منزله دامر واحد کې دي پس احد کې صفت دعموم دوجې نه پیدا شو لهدا احد مبتدا جوړ شو اوخو د هغې خبر جوړ شو.

سوال: عموم وخصوص کې خو تضاد اوتناقض دي نکره تحت النفي چې کله دعموم فائده ورکوي نو په دې کې تخصیص څنگه راغلي؟

جواب: دلته دتخصیص نه مراد تعریف اوتفرد نه دي کوم چې دعموم اودشمول ضد دي بلکه مراد تعین اوتقلیل، دفع دابهام اوقطع داحتمالاتو ده اودفع دابهام هغه وخت کې کیږي چې واحد حقيقي مراد واخستي شي یا واحد حکمي مراد واخستي شي واحد حکمي نه مراد دادي چې ټول افراد یې مجموع من حیث المجموع مراد واخستې شي دلته کې واحد حکمي مراد دي، فتعینت وتخصیصت فانه لاتعدد فی جمیع الافراد بل هو امر واحد، سره علامه جامي رَحِمَهُ اللهُ دغې طرف ته اشاره کړې ده.

فائده: په ذکر شوي مثال کې د مبتدا نکره مخصصه مثال دي دبنو تمیم دمذهب مطابق ځکه چې هغه ماو لا مشبه بلیس لره عامل نه مني دجمهور مذهب مطابق خدای منصوب دي او مامشبه بلیس خبر دي اوددې بحث نه خارج دي پس ته سوچ اوفکر وکړه.

وکذا کل نکره: په دې کې دیوې فاندې بیان دي څنگه چې هغه نکره چې تحت النفي واقع وي مبتدا جوړیږي شي دغه شان هغه نکره کومه چې موضع اثبات کې واقع وي اود هغې نه مقصود عموم وي نو هغه هم مبتدا جوړیږي شي مثال یې دا قول دحضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې فرمایي: **تمروا خیر من جرادة**، فرق صرف دومره دي چې نکره تحت النفي مطلقاً مبتدا جوړیږي شي برابره خبره ده که هغې نه عموم مقصود وي او یا نه وي اونکره تحت اثبات هغه وخت

مبتدا جوړيدلې شي چې کله دهغې نه عموم مقصود وي .

د تخصیص څلورمه وجه :

وَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ هَؤُلَاءِ أَهْلُكُمْ ذَاكَ نَابٌ لِّتَخْصِيصِهِ بِنَا وَ تَخْصِيصُ بِنَا الْقَائِلِ
او مثال دهغوي دا قول چې هَؤُلَاءِ أَهْلُكُمْ دوحې د خاص کيدو دهغه څيز سره چې دهغه سره فاعل خاص کيږي دوحې
لِيُخْبِرَهُ بِنَا إِذَا مُسْتَعْتَلٌ فِي مَوْضِعٍ مَا أَهْوَى إِلَّا هَؤُلَاءِ وَ مَا يَخْصِيصُ بِنَا
د مشابهت نه دهغه فاعل سره ځکه چې هغه استعمال ښي په ځاي د ما هردا ناب الا هراو هغه چې خاص وي ددې پورې
الْقَائِلِ قَبْلَ دُرُوبِهِ هُوَ صِحَّةٌ كَوْنُهُ مَحْكَومًا عَلَيْهِ بِنَا أَشِدَّ
فاعل محکمې د ذکر ددې نه هغه صحيح کيدل دي دهغې محکوم عليه کيدل دهغه څيز سره چې هغې طرف ته دا
إِلَيْهِ فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنْهُ أَنَّ مَا يُدْكَرُ بَعْدَهُ أَمْرٌ
مسند شوي وي پس کله چې ته وايي قام نو دې نه معلوم ښي چې ددې نه وروستو چې کوم مذکور دي هغه داسې
يَصِحُّ أَنْ يُخْبِرَ عَلَيْهِ بِالْوَيْتَامِ فَإِذَا قُلْتَ رَجُلٌ فَهُوَ فِي قَوْلِهِ
امردې چې صحيح دي پس په دې باندې حکم لږول د قيام دي پس کله چې ته وايي رجل نو هغه دهغه په قوت کې
رَجُلٍ مُؤْمَدٍ بِصِحَّةِ الْحُكْمِ عَلَيْهِ بِالْوَيْتَامِ وَأَعْلَمُ أَنَّ الْمَوْزِلَ لِلْكَتَبِ بِالنَّبَاحِ الْمُتَقَادِ وَكَذَلِكَ يَكُونُ حَقًّا
دي رجل موصوف بصحة الحكم عليه باليتام به شته چې بې شک دسې عادت خپل کله ښه هم وي چې کله
كَمَا إِذَا كَانَ مَعَهُ حَبِيبٌ مَثَلًا وَكَذَلِكَ هَؤُلَاءِ كَمَا إِذَا كَانَ مَعَهُ عَدُوٌّ وَالْمَوْزِلُ لَهُ بِالنَّبَاحِ هُوَ مُتَقَادٌ يُتَقَامُ بِنَا
دوست راشي او کله شرم وي چې کله دښمن راشي او غير عادت خپل په دې سره بد فالي اخستي شي دا
فَيَكُونُ هَؤُلَاءِ لَا حَقَّ إِلَّا حَقًّا فَعَلِ الْأَوَّلِي يَصِحُّ الْقَصْرُ بِالنَّبَاحِ إِلَى الْخَيْرِ فَمَعْنَاهُ هُوَ لَا حَقُّ هَؤُلَاءِ
شردې خبرته دي پس داوولي مطابق قصر صحيح دي په نسبت دخير پس معنی داشوه چې نه شراونه خير سې لره
ذَلِكَ وَ عَلَى الْكَاثِرِ لَا يَصِحُّ فَيَقْدَرُ وَضْعٌ حَقٌّ يَصِحُّ الْقَصْرُ فَيَكُونُ التَّعْلِي
غېولي دي او د دويم مطابق نه صحيح کيږي پس وصف لره مقدر کولې شي چې قصر صحيح شي نو شي به معنی
هُوَ عَلَيْهِمْ لَا حَقُّ هَؤُلَاءِ ذَا نَابٍ وَ هَذَا مَثَلٌ يُخْبِرُ بِرَجُلٍ كَوْنِي أَزْرَمَةً
غټ شر نه وړ کوتي شرسې لره غېولي دي او د مثال دهغه چې بيان ښي هغه طاقتور سري دپاره چې بيا موندلي
الْمَوْزِلُ فِي حَادِثَةٍ .
وي عجز په څه واقع کې

خلاصه دهن: د تخصیص څلورمه وجه بيان ښي هغه نکره چې په هغې کې تخصیص پيدا شوي وي څنگه چې په فاعل کې تخصیص راځي يعنې هغه څيز سره تخصیص پيدا کيږي کوم

سره چې فاعل تخصیص حاصلوي مثال لکه هَرَاَهَرْدَا نَاب په دې کې په طریقه د فاعل تخصیص پیدا شوي دي .

اغراض د جامی : مثل ولهم : په دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې هَرَاَهَرْدَا نَاب ، عطف په ما احد خبره منک باندې دي

لشبهه : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : هر اهر داناب کې هر فاعل خونه دي بیا په دې کې په طریقه د تخصیص د فاعل څنگه پیدا شو ؟

جواب : شراکر که فاعل نه دي لیکن د فاعل مشابه دي ددې وجې نه په دې کې تخصیص د فاعل پیدا شو .

ادیتستعمل : په دې عبارت سره غرض د شارح وجه د مشابهت بیانوي چې هر اهر داناب الا هر په ځای باندې واقع دي یعنې دا جمله اسمیه د جمله فعلیه په ځای استعمالیږي په دې کې هر ضمیر د فاعل نه بدل دي او بدل عن الفاعل حکماً فاعل وي کله چې دا د فاعل په معنی کې دي نو په دې کې هم د فاعل په شان تخصیص پیدا شو .

سوال : د هر اهر داناب معنی ما اهر داناب الا هر څنگه کیدی شي ؟ حالانکه ما اهر داناب الا هر کې ما او الا سره حصر حاصل دي او هر اهر داناب کې حصر نشته دي ؟

جواب : هر اهر داناب کې هم حصر دي ځکه چې ددې اصل اهر هر داناب دي په اهر کې ضمیر مستتر فاعل دي د هر ضمیر د فاعل په بدل دي او بدل عن الفاعل حکماً فاعل وي او فاعل د فعل نه مؤخر وي او دلته کې چې کله فاعل لره مقدم کړي شو نو د حصر فائده یې ورکړه ځکه چې قاعده داده چې تقدیم ما حقه التأخیر یفید الحصر .

وما يتخصص به : ددې ځای نه د فاعل د تخصیص طریقه بیانېږي چې هغه څیز چې هغې سره فاعل خپل مذکور کیدونه مخکې تخصیص حاصلوي هغه دهغه محکوم علیه جوړولو صحت دي یعنې صحیح دي هغه فعل یا د حکم سره کوم چې هغې نه مخکې ذکر وي یعنې فاعل نه مخکې ذکر وه .

لهذا فعل یا د حکم نه وروستو کوم څیز چې ذکر شي هغه عام نه وي بلکه هغه د فعل یا حکم

سره خاص کيږي مثال کله چې وويلي شي قام نو دې نه معلومه شوه چې ددې نه وروستو کوم څيز ذکر کيږي هغه به عام نه وي بلکه قيام دوصف سره به خاص وي کله چې دې نه بعد زېد ذکر کړي شو نو ددې نه هغه زېد مراد دي کوم چې دقيام په وصف سره متصف دي دغه شان چې کله اهر ذکر شو نو ددې نه معلومه شوه چې ددې نه وروستو به هغه څيز وي کوم دصفت اهرار سره متصف وي کله چې ددې نه وروستو شر ذکر شو نو شر نه مطلق شر مراد نه دي بلکه هغه شر مراد دي کوم چې دصفت اهرار سره متصف وي لهدا په هر کې تخصيص پيدا شو پس دې سره مبتدا جوړول صحيح دي .

واعلم: په دې عبارت سره غرض دشرخ دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دسپي غېل په دوه قسمه دي: (۱) معتاد (دعادت مطابق) مثلاً کله چې نا آشنا سري راشي . (۲) غير معتاد (بغير دعادت نه خپل) بيا دنباح معتاد دوه صورتونه دي: (۱) کله دخير دوجې نه کيږي مثال دکور دځاوند دوست په راتلو سره دسپي غېل . (۲) اوکله دشر دوجې نه لکه مثال دکور دځاوند په دښمن په راتلو سره دسپي غېل اودويم قسم نباح غير معتاد نه هميشه بدفالي مراد اخستلې شي هغه هميشه شروي خير نه وي کله چې دسپي غېل معتاد وو نو په شر کې دخير لحاظ سره حصر او تخصيص صحيح وو اومعنی داوه هر لا خير اهر داناب اوکله چې نباح کلب يعني دسپي غېل غير معتاد وو نو هغه وخت کې حصر و تخصيص صحيح نه وو ځکه چې په هغې کې دشر نه علاوه دوهم احتمال نه وو دهغې په اعتبار سره په شر کې حصر خوبصحيح شو نو تخصيص په کې څنگه راغلې ؟

جواب: شارح دجامي په واعلم سره جواب ورکوي چې کله نباح غير معتاد مراد وي هغه وخت کې دشر صفت مقدر منلي شي يعني عظيم معنی به داسې شي هر عظيم لا حقير اهر داناب ، اوس حصر د تخصيص صحيح شو .

هذا مثل: په دې عبارت سره غرض دشارح دمثال محل استعمال بيانوي دا مثال په هغه وخت کې ويلي شي چې کله يو مضبوط اوطاقتور سري لره څه حادثې عاجزه او مغلوبه کړي وي .

د تخصيص پنځمه وجه :

وَ مِثْلُ قَوْلِهِ فِي الدَّارِ رَجُلٌ يَتَخَفُ مِنْهُ الْخَيْرُ لِأَنَّهُ إِذَا قِيلَ فِي الدَّارِ
أَوْ مِثَالِ دَسْتَا قَوْلِ فِي الدَّارِ رَجُلٌ بِهِ وَجْهٌ دَخَاصٍ وَالْهِ دَهْنِي خَيْرٌ دَقْدِيمٌ سِرْهُ خُكْهٌ جِي كَلْهُ وَوِيلِي شُو فِي الدَّارِ نُو

عِلْمٌ	أَنَّ	مَا	يُذَكِّرُ	بَعْدَهُ	مَوْصُوفٌ	بِصَحَّةٍ	إِسْتِقْرَارٍ
معلومه شوه چې هغه څيز كوم چې ذكر دي دهغې نه وروستو موصوف دي دهغې سره صحيح كيږي دهغې استقرار							
فِي الدَّارِ فَهُوَ فِي قُوَّةِ التَّخَصُّصِ بِالصِّفَةِ.							
په کور کې پس هغه د صفت سره د خاص کیدو په قوت کې دي.							

خلاصه د متن: د تخصیص په وجوهو کې پنځمه وجه د تخصیص بیانېږي چې هغه نکره چې

په هغې کې خبر د ظرف په مقدم کولو سره تخصیص پیدا کیږي مثال لکه فی الدار رجل.

اغراض د جامی: لتخصیصه: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال لره مثل له باندې

منطبق کول دي په دې مثال کې محل د استشهاد رجل دي کوم چې نکره مخصیصه مبتدا جوړېږي ځکه چې په دې کې تخصیص دهغې خبر د ظرف په مقدم کولو دوجې نه پیدا شو کله

چې فی الدار وويلي شو نو ددې نه معلومه شوه چې ددې نه وروستو چې کوم څیز ذکر کیږي هغه به استقرار فی الدار سره موصوف وي لهدا تقدیم د خبر په منزله د تخصیص په صفت سره دي.

د تخصیص شپږمه وجه:

وَمِثْلُ قَوْلِكَ سَلَامٌ عَلَيْكَ لِتَخْصِصِهِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْمُتَكَلِّمِ إِذَا أَصْلَهُ سَلَمْتُ سَلَامًا
مثال ستاد اقول سلام عليك دوجې د خاص کیدو د متکلم د نسبت دوجې نه ځکه چې اصل دهغې سلت سلاماً دي
فَعُدِلَ الْفِعْلُ وَ عُدِلَ إِلَى الزُّفْعِ لِقَصْدِ الدَّوَامِ وَ الْإِسْتِثْنَاءِ فَكَانَتْهُ قَال سَلَامِي
پس فعل حذف کړي شورفع طرف ته عدول وکړي شود دوام او استمرار دارادې دوجې نه گویا چې هغه ويلي دي
أَنِّي سَلَامٌ مِنْ قَبْلِي عَلَيْهِ هَذَا هُوَ الْمَشْهُورُ فِيمَا بَيْنَ النَّحَاةِ وَ قَالَ بَعْضُ الْمُعَرِّفِينَ وَمَهُمْ
سلامي یعنی سلام من قبلي عليك داد نحو بيانوپه مینځ کې مشهور ده او بعضي محققینود نحاتو ويلي دي چې دنکړې
مَذَاهِبُ صِحَّةِ الْإِخْتِبَارِ عَنِ التَّكْوِينِ عَلَى الْقَائِدَةِ لَا عَلَى مَا ذَكَرْتَهُ مِنَ التَّحْلِيلِ صَحَاتِ
د خبر جوړولو صحیح کیدو دارومدار په فائده باندې دي نه په هغه څیز باندې کوم چې نحاتو ذکر کړي دي تخصصاتو
أَلْفِي يَحْتَاجُ فِي تَوْجِيهَاتِهَا إِلَى هَذِهِ التَّكَلُّفَاتِ الزَّيْنِيَّةِ الْوَاهِيَةِ فَكُلُّ هَذَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ
نه چې دهغې په توجیه کې ضرورت دي دهغه تکلفات ضعیفه واهییه پس دهغوي مطابق جائز دي کله چې وويلي شي
كَوْنُكَ الْفَعْلُ السَّاعَةَ يَحْصُلُ الْقَائِدَةُ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ رَجُلٌ قَائِمٌ يَعْدَمُ
کو کب الفع الساعه فائده حاصلولو دوجې نه اوصحیح نه دي چې وويلي شي چې رجل قائم دفاندې نه ورکولو د
وَ هَذَا الْقَوْلُ أَكْثَرُ إِلَى الصَّوَابِ.
و چې نه او دا قول ډیر نژدې دي صحت ته.

خلاصه دهن: د تخصیص دوجو نه شپږمه وجه د تخصیص بیانېږي ې هغه نکره چې په هغې کې نسبت الی المتکلم دوجې نه تخصیص پیدا شوي وي لکه سلام علیک .

اغراض دجامي: لتخصیصه: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال لره ممثل له باندې تطبیق کول دي په دې مثال کې محل داستشهاد سلام دي کوم چې نکره مخصیصه مبتدا جوړېږي ځکه چې په دې کې متکلم ته دنسبت دوجې نه تخصیص پیدا شوي وي ځکه چې ددې اصل سلت سلاماً علیک وو سلت فعل حذف شو لکه څنگه چې دمفعول مطلق فعل حذف کیږي نو سلاماً علیک جوړشو او فعل دلالت کوي په حدوث باندې کله چې سلاماً لره مو په سلام سره بدل کړو نو سلام علیک شو پس سلام کې نسبت الی المتکلم دوجې نه تخصیص پیدا شو گویا چې متکلم داسې وایي سلامي علیک یعنی سلام من قبلي علیک .

من قبلي علیک: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: کله چې سلام علیک په اصل کې سلامي علیک وو یعنی متکلم طرف ته داضافت دوجې نه دا معرفه شو نکره نه شو نو مثال دممثل سره مطابق نه شو ځکه چې دلته دنکرې مخصیص مثالونه بیانېږي ؟

جواب: نو په سلام من قبلي سره جواب ورکوي چې په سلام کې یام دمتکلم طرف ته مضاف ده لیکن په مینځ کې دقتل فاصله موجود ده داسې اضافت دتعریف یعنی دمعرفې فائده نه ورکوي بلکه د تخصیص فائده ورکوي یعنی په معنی دقلت اشتراک سره .

هذا هو المشهور: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دا اختلاف دي چې نکره د مبتدا جوړولو دصحیح کیدو دپاره تخصیص ضروري کیدل مشهور دي په مینځ د نويانو کې لیکن بعضې محققین لکه علامه سید سند شریف جرجاني او علامه ابن الدهني وغیره وایي چې دنکرې د مبتدا جوړولو دصحت دارومدار په تخصیصاتو باندې نه دي بلکه په فائده باندې دي که چیرته دنکرې نه مخاطب ته فائده وي نو دې نکرې لره مبتدا جوړول صحیح دي او که فائده حاصله نه وي نو مبتدا جوړول صحیح نه دي لهذا کوکب النقص الساعة ویل صحیح دي ځکه چې ددې نه مخاطب ته دستوري د ماتیدو علم حاصل شو چې مخکې ده ته نه وو حاصل او رجل قائم ویل صحیح نه دي ځکه مخاطب ته مخکې علم وو .

هذا القول : په دې عبارت سره غرض د جامي د دوو قولونو په مینځ کې محاکمه کول دي چې دویم قول اقرب الی الصواب دي ځکه دادهغه تاویلاتو ضعیفه او تکلفات بعیده نه خالي دي کوم چې مخکې د نکرې مخصصې په ضمن کې بیان شو لکه مثال ولعبد مؤمن په دې کې داتکلیف وو چې د نکرې د مبتدا جوړولو دپاره تخصیص فردي ضروري دي دلته کې مؤمن دصفت دوجې نه عبد کې تخصیص نوعي حاصل شوي تخصیص فردي حاصل نه شو . ارجل فی الدار کې دا تکلیف دي چې هغه معتبر تخصیص دي کوم چې د مخاطب په اعتبار سره وي دلته هغه تخصیص حاصلېږي کوم چې د متکلم د اعتبار د وجې نه وي . ما احد غیر کې دا تکلیف دي چې کومه وجه چې د تخصیص بیانېږي ددې نه معلومیږي چې دا تخصیص نه دي ځکه چې د تخصیص معنی ده قلة الاعتراک ، بلکه دلته تعریف او تعیین حاصلېږي کوم چې د مطلوب خلاف دي . هراهر داناډ کې داتکلیف دي چې کوم تخصیص معتبرفي الفاعل دي هغه دادې چې کوم فاعل لره حکم اود مسند مقدم کیدو دوجې نه حاصل وي شر کې داسې تخصیص یعنی مذکورہ تخصیص نه حاصلېږي . فی الدار راجل کې داتکلیف دي چې دلته تخصیص خلاف اصل (خبر) د تقدیم دوجې نه حاصلېږي . سلام علیک کې تکلیف واضح دي چې جمله فعلیه جمله اسمیه طرف ته منتقل شوي دي بیا دسلام یاه متکلم طرف ته نسبت شوي ده داتول تکلفات رکیکه او واهیه دي . همدارنگې مشهور اقوال د قرآني نصوص اودنورو تصریحاتو خلاف دي په قرآن مجید کې الله تعالی فرمایلي دي : ﴿وَجُودَ يُؤْمِنُ بِالْإِسْلَامِ﴾ ، نو دلته وجوه نکره ده اوبې د څه تخصیص نه مبتدا ده همدارنگې یوم علیها ، هجره سجدت ، راجل علی الباب وغیره نو ځکه علامه جامي رحمه الله دویم قول ته اقرب الی الصواب ویلي دي .

خبر جمله کیدل :

وَلَمَّا كَانَ الْحَبْرُ الْمُتَعَرِّفُ فِيمَا سَبَقَ مُتَلَمِّصًا بِالْمُفْرَدِ لِيُؤَيِّدَ قِسْمًا مِنَ الْإِسْمِ لَمْ يَكُنِ الْجُمْلَةُ
اوهرکله چې خبر چې مخکې یې تعریف وشو خاص وي دمفرد پورې ځکه چې هغه قسم دي داسم نه نونه شوه جمله
داجمله ددې اَوَادَ أَنْ يُجِزَّ إِلَى أَنْ حَبْرُ الْمُتَعَرِّفِ قَدْ يَكْفُ جُمْلَةً أَيْضًا فَلَمَّا
داخه په دې کې نواراده یې وکړه چې اشاره وکړي دې طرف ته چې د مبتدا خبرکله جمله هم واقع کېږي نو دې
الْحَبْرُ قَدْ يَكُونُ جُمْلَةً إِسْمِيَّةً وَلَمَّا لَمْ يَكُنْ قَائِمًا وَفِعْلِيَّةً وَلَمَّا لَمْ يَكُنْ قَائِمًا أَيْضًا وَلَمْ يَكُنْ قَائِمًا أَيْضًا
چې خبرکله جمله هم واقع کېږي جمله اسمیه لکه لیدل اوه قائم او فعلیه لکه لیدل قائم اوه او جمله ظرفیه یې

لَا تَهَا رَاجِعَةً إِلَى الْفِعْلِيَّةِ وَإِذَا كَانَ الْخَبَرُ جُمْلَةً وَالْجُمْلَةُ مُسْتَقِلَّةً يَتَفَسَّرُ لَا تَقْتَضِي
 ذَكَرَ نَكْرَهَ خُكَّهَ جَيَّ هَعْدَ رَاجِعَ دَهْ فَعْلِيَّ طَرَفَ تَهْ أَوْ كَلَهَ جَيَّ خَبَرَ جُمْلَهَ وَيْ أَوْ جُمْلَهَ مُسْتَقِلَّ بِالذَّاتِ وَيْ تَقَاضَا
 الْأَوْتِبَاطَ بِخَبَرٍ غَيْرِ طَرَفٍ تَهْ نَوْضُرُورِي دَهْ پَهْ دَغَهْ جُمْلَهَ كَيَّ كُومَهْ جَيَّ خَبَرٍ وَاقِعَ كَبِيرِي دَمَبْتَدَا دِهَارَهْ يَوْعَانْدَهْ جَيَّ
 يَزِيظَهَا بِوْ وَ ذَالِكِ الْعَائِدِ إِمَّا هَمِيضٌ كَمَا فِي الْيَمَائِلِينَ الْمَلَكُوتِيَّةِ أَوْ هَمْزٌ كَالْكَامِرِ
 هَعْدَ جُمْلِي لَرَهْ دَمَبْتَدَا سِرَهْ رِبْطَ كَرِي أَوْ دَا عَانْدَهْ بِهْ ضَمِيرِي لَكَهْ پَهْ ذَكَرْ شَوْ وَمِثَالُونُوكِي يَادَضَمِيرَهْ غَيْرِ لَكَهْ لَام
 فِي يَحْمَرِ الرَّجُلِ زَيْدٌ أَوْ وَضَعَ الْمَلِكُ مَوْضِعَ الْمَطْمَرِ فِي كَعْبِ الْعَاقِلَةِ مَا الْعَاقِلَةُ أَوْ كُنُونُ الْخَبَرِ فَلْيَسْأَلِ
 بِهْ لَعْمَ الرَّجُلِ زَيْدُوكِي يَاسْمَ ظَاهِرْ لَرَهْ ضَمِيرَهْ خَايْ اَيَسْنُودَلْ لَكَهْ پَهْ الْعَاقِلَةُ مَا الْعَاقِلَةُ كَيَّ يَاخْبَرُ تَفْسِيرَ كِيدَلْ
 يَلْمُبْتَدَا كَعْبُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ كَذَ يُخَلِّدُ الْعَائِدِ إِذَا كَانَ هَمِيضاً لِقِيَامِ قَرِينَتِهِ كَعْبُ
 مَبْتَدَا دِهَارَهْ لَكَهْ پَهْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدُوكِي أَوْ كَلَهْ عَانْدَ حَذْفِ كَبِيرِي جَيَّ هَعْدَ وَيْ دَقْرِينِي دَ مَوْجُودَكِي دَوَجِي نَهْ لَكَهْ
 الْكُزُّ يَسْتَيْتِينَ وَهَمَا وَالسَّمْنُ مَتَوَانٍ يَدْرَهُمُ أَيِ الْكُزِّ مِنْهُ وَمَتَوَانٍ مِنْهُ بِقَرِينَتِهِ أَنْ بَاتَّعِ الْكُزُّ وَالسَّمْنُ
 لَكَهْ الْبِرَالِ الْكَبِيرِ سَتَيْنِ دَرَهْمَا وَالسَّمْنُ مَتَوَانٍ بِدَرَهْمٍ يَعْنِي الْكِرْمَنَهْ أَوْ مَتَوَانٍ مِنْهُ دَدِي قَرِينِي نَهْ جَيَّ غَنَمِ أَوْ غُورِي
 لَا يُسَوِّرُ عَيْدُهُ هَمَا .
 خړولو والته علاوه قيمت به نه ښاني .

خلاصه دهن: صاحب دكافيه فرمايي چې خبر كله جمله هم راځي لكه زېداپوه قائم ، زېدا
 قائم ابوه ليكن جمله په خپله مستقله وي لهذا جملې لره خبر جوړولو دپاره شرط دادې چې په
 دې كې عائد وي چې مبتدا طرف ته راجع وي چې د مبتدا دخبر سره رېط راشي ليكن كله چې
 عائد ضمير وي نو كله كله دقرينې دوجې نه حذف كولى شي .
اغراض دجامي: ولياكان الغير: دا عبارت دعلامه ابن الحاجب دقول والغير دپاره تمهيد
 دي همدارنگې د يو سوال مقدره جواب هم دي ، تمهيد خو ظاهر دي خو د سوال جواب تفصيل
 دادي :

سوال: د خبر ذكر خو ماقبل كې وشو لهذا والغير قد يكون د ذكر كولو څه فائده ده ؟
جواب: په ماقبل كې خبر مفرد ذكر وو ځكه چې هغه داسم يو قسم وو او اسم دجملې قسم دي
 او كله لفظ مفرد دي والغير قد يكون كې خبر دجملې بيان دي يعنې دلته كې خبر دجملې بيان
 دي .

اسمیه او فعلیه: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت وي دهغې دپاره یو مثال کافي وو نومصنف دوه مثالونه ولې ذکر کړه؟

جواب: د مثال تعدد د ممثل له دتعدد دوچې نه دي ممثل له دوه دي: (۱) جمله اسمیه. (۲) جمله فعلیه ځکه یې دوه مثالونه ذکر کړل.

ولم یدکر: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: خبر چې څنگه جمله اسمیه او جمله فعلیه وي دغه شان جمله ظرفیه هم وي مصنف رحمه الله جمله ظرفیه لره ولې ذکر نه کړو؟

جواب: مصنف ځکه جمله ظرفیه ذکر نه کړه چې جمله ظرفیه مستقله جمله نه وي بلکې د جملې فعلی نائب وي او دغې طرف ته راجع وي، ددې وجې نه د اکثر و نحاتو په نزد طرف متعلق دي فعل سره او فعل خپل فاعل سره جمله فعلیه دي.

واذا کان الخیر: د ادمصنف قول د فلا بد دلیل دي چې کله خبر جمله وي نو جمله مستقل بالذات وي نو خپل غیر سره دارتباط تقاضا نه لري کله چې خبر د مبتدا سره مربوط وي نو په خبر کې یو عائد ضروري وي چې خبر لره مبتدا سره ربط ورکړي.

اذا کان الخیر جمله: په دې عبارت سره شارح اشاره کړي ده چې فلا بد کې فاء جزائیه ده ددې شرط اذا کان الخیر محذوف دي.

ولذلك العائد: په دې کې د عائد اقسام بیانوي چې عائد په څلور قسمه دي:

وجه دحصر: وجه دحصر ددې څلورو قسمونو داده چې عائد به یا ضمیر وي او یا غیر ضمیر نو دا به ددري (۳) حالتونو به خالي نه وي (۱) یا به الف لام وي. (۲) اسم ظاهر لره به په اسم ضمیر په ځای ایښودي شوي وي. (۳) خبر به د مبتدا تغیر وي دهر یو مثال (۱) زید ابوه قائم او زید قائم ابوه، په دې کې ابوه ضمیر عائد دي. (۲) عائد الف لام مثال نعم الرجل زید په دې صورت کې نعم الرجل خبر مقدم دي او زید مبتداء مؤخر دي او رابط او عائد د الرجل الف لام دي. (۳) اسم ظاهر په ځای د ضمیر کې لکه العاقه ما العاقه، چې په اصل کې داسې وو العاقه ما هي په دې کې چې کوم ضمیر چې خبر دي د العاقه اسم ظاهر په ځای ایښودلې شوي دي چې عائد او رابط

جوړېږي ۴۱، دتفسیر مثال لکه قل هو الله احد په دې کې هو مبتدا دي الله احد جمله ده اوماقبل خبر دي کوم چې دمبتدا تفسیر دي ځکه چې د هو نه مراد هماغه دي کوم چې دالله نه مراد دي. العائد: په دې کې شارح دمخذوف هو ضمیر مرجع متعین کړي ده چې مرجع عائد دي. اذا كان ضميراً: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: وقد يحذف العائد کې العائد مطلق دي ددې نه معلومېږي چې دعائد ټول اقسام ضمير وغير ضمير ټولو لره حذف کول په وخت دقرینه کې جائز دي حالانکه عائد غير ضمير لره حذف کول جائز نه دي؟

جواب: شارح جواب ورکوي چې دعائد نه مراد فقط ضمير دي ځکه چې ضمير نه علاوه نور عائد مثلاً الف لام وغيره قليل الاستعمال دي که چیرته دا حذف شي نو ذهن هغې طرف ته نه متوجه کېږي.

لقيام قرينة: په دې کې دحذف شرط بيانوي لکه البر الکرهستين درهما او السمن متوان بدرهم، ددې اصل البر الکره منه بستين درهما او السمن متوان منه درهما و، منه ضمير عائد دي دې لره مر حذف کړو ددې په حذف باندې قرينه داده چې غنم او غوري خرڅولووالا به دغنم او دغورو قيمت لږوي دگازرو او دمولى قيمت به نه لږوي.

ظرف په تاويل دجملې کې کيدل:

وَمَا وَلَعَ كَوْكَبًا أَيْ الْخَبْرُ الَّذِي وَلَعَ كَوْكَبًا زَمَانًا أَوْ مَكَانًا أَوْ جَاوًا وَمَجْزُورًا كَالْكَوْكَبِ مِنَ النَّجْمِ
اودهنه خبرچې واقع وي ظرف يعنې هغه خبرچې واقع وي ظرف زمان يا ظرف مکان يا جار مجرور پس اکثر نعا
وَهُمُ التَّصْرِيفُونَ عَلَى أَنَّ أَيْ الْخَبْرُ الْوَاقِعُ كَوْكَبًا مُقَدَّرًا أَيْ مَوْضِعًا بِجَمَلِهِ
چې هغه بصيرين دي په دې خبره باندې دې چې هغه خبر کوم چې ظرف واقع وي مقدر به وي يعنې دجملې په تاويل
يَعْلَمُونَ الْوَقْعَ يُؤْنِ إِذَا قُدِّرَ يُؤْنِ الْوَقْعَ يَصْنَعُ جَمْلَةً بِجَمَلِهِ مَا
کې به وي په تقدیر فعل سره په دې کې ځکه چې کله مقدر کړي شي په دې کې فعل نوجمله گرځي په خلاف دهنه
إِذَا قُدِّرَ يُؤْنِ إِسْمُ الْقَائِلِ كَمَا هُوَ مَلْعَبٌ الْأَكْلَانِ وَهُمُ الْكُوفِيُّونَ قَائِلَةٌ يَصْنَعُ جَمْلَةً
صورت کې چې مقدر کړي شي په دې کې اسم فاعل لکه دامذهب دي دکموخلکوچې هغه کوفيان دي پس به دي
مُؤَدَّاةً وَوَجْهَهُ الْأَكْلَانُ أَنَّ الْكَلْبَ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ مُتَعَلِّقٍ قَائِلٍ يُؤْنِ وَالْأَصْلُ فِي الْقَتْلِ
وخت کې گرځي مفرد اود اکثرودليل دادې چې دظرف دپاره متعلق ضروري دي چې په هغې کې عمل وکړي او

وَهُوَ الْفِعْلُ فَلِذَا وَجَبَ التَّقْدِيرُ قَالَا ضَلُّ أَوَّلَى وَ وَجْهُ الْأَكْثَرِ أَنَّهُ حَتَّى
اصل په عمل کې فعل دي ددې وچې مقدر کول واجب دي اصل ډیر زیات ښه دي اوداقل دلیل دادې چې دا خبر
وَالْأَصْلُ فِي السَّخَرِ الْإِسْرَارُ.
دي اواصل په خبر کې افراد دي

خلاصه دمتن: د صاحب دکافيي د عبارت حاصل دي چې کله خبر ظرف وي دا کثرو نحويانو په نزد هغه د جملې په تاويل کې دي اود بعضي نحويانو په نزد هغه دمفرد په تاويل کې دي.

اغراض دجامي: ای الغیر: په دې سره شارح دجامي اشاره کړي ده چې ما موصوله ده چې ددې نه مراد خبر دي ما موصوله ځکه ده چې دخبر په ځای واقع دي اوپه مبتدا کې اصل تعريف يعنې معرفه ده.

ظرف زمان: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په ظرف کې دري (۳)، احتمالات دي: (۱)، فقط ظرف حقيقي مرادوي. (۲)، فقط ظرف مجازي مرادوي (۳)، يامجازي اوحقيقي دواړه مرادوي اودا دري واپه احتمالات صحيح نه دي: (۱)، اول احتمال ځکه صحيح نه دي ځکه که چيرته ظرف نه مراد حقيقي وي نودامنقوض ده په ليدنې الدار سره ځکه په دې کې في الدار مؤول دي په جملې دي حالتکه دا ظرف حقيقي نه دي بلکه ظرف مجازي دي.

(۲)، که چيرته ظرف نه مراد ظرف مجازي وي دامنقوض دي په ليدنې خلفک سره ، ځکه چې خلفک مؤول دي په جملې سره حالتکه دا ظرف مجازي نه دي بلکه ظرف حقيقي دي.

(۳)، که چيرته ظرف نه مراد ظرف حقيقي او ظرف مجازي دواړه وي نوجمع په مينځ دحقيقت او مجاز کې لازم راځي اودا باطل ده.

جواب: ظرف زمان او ظرف مکان اوجار مجرور نه شارح جامي جواب ورکوي چې دظرف نه مراد ظرف حقيقي اومجازي دواړه دي ليکن په طريقه جمع په مينځ دحقيقت اومجاز نه ده بلکه په طريقې دعموم مجاز دي اوعوم مجاز دادې چې دظرف نه مراد محتاج الی المتعلق دي دا ظرف حقيقي او مجازي دواړو ته شامل دي.

التعاض: په دې عبارت سره شارح اشاره کړي ده چې دا کثر الف لام عهدي دي ددې نه مراد اکثر نعاة دي.

البصرين: په دې عبارت سره شارح ډاکټرو نحويانو مصداق متعين کړي دي چې ډاکټرو نحويانو مصداق بصريين دي.

عل: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمصنف داقول فالاکثر مبتدا دي اوانه مقدر بهجمله ددې خبر دي ليکن دې لره خبر جوړول صحيح نه دي ځکه چې کله خبر جمله وي نو په هغې کې يوضمير عائد کيدل ضروري دي کوم چې خبر دمبتدا سره يوځای کوي په دې کې خو يو عائد هم نشته.

جواب: انه مقدر بهجمله منصوب للزع العافض، دی او هغه خافض عل دي اصل کې عل انه مقدر بهجمله وه بيا د جار مجرور متعلق محذوف شو او په دې کې ضمير مستتر دي کوم چې مبتدا يعنې الاكثر طرف ته راجع دي لهذا عائد موجود دي.

ای الخیر الواقع: په دې عبارت سره شارح د انه د ضمير مرجع متعين کړي ده چې د ضمير مرجع الخبر الواقع طرفاً دي.

مؤول: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوالينو مقدرينو جواب ورکول دي:

سوال (۱): خبر ظرف دي او ظرف مذکور وي مقدر نه وي نو دمصنف رَحْمَةُ اللَّهِ قول مقدراً ويل څنگه صحيح دي؟

سوال (۲): بهجمله دا دمقدر متعلق دي حالانکه دا دمقدر پورې متعلق کول صحيح نه دي ځکه چې دمقدر صله في راخي بآ نه راخي.

جواب: مؤول ويلو سره شارح ددواړو سوالونو جواب ورکوي چې دهغې حاصل دادې چې مقدر مؤول په معنی کې دې اود مؤول صله بآ راخي لهذا دواړه سوالونه رفع شول.

بتقدير الفعل: په دې عبارت سره غرض دشارح دخبر مؤول بهجمله صورت بيانول دي ددې صورت دادې چې دظرف متعلق فعل لره مقدر ومنلي شي نودغه وخت کې خبر جمله جوړېږي ځکه چې فعل دخپل فاعل سره جمله جوړېږي.

بغلاف: په دې عبارت سره غرض دشارح ډاکټر مقابل بيانوي چې اقل نحاۃ يعنې داهل کوفو په نزد باندې اسم فاعل به مقدر وي په دې صورت کې به خبر مفرد وي ځکه چې اسم فاعل دخپل فاعل سره جمله نه جوړېږي بلکه مفرد وي.

ووجه الاكثر: په دې عبارت سره غرض د شارح د نحويانو دبصري دليل بيانوي چې كله ظرف خبر وي نو دهغې دپاره متعلق كيدل واجب دي او دغه متعلق په دغه ظرف كې عامل هم وي او په عمل كې اصل فعل دې نو داصل تقدير اولی وي نو لهذا فعل به مقدر منلي شي.

ووجه الاقل: په دې عبارت سره غرض د شارح د نحويانو دكوفي دليل بيانوي چې ظرف خبر دې او اصل په خبر كې افراددي دڅو وجوهونه: (۱) خبر دمر فوعاتو قسم دي او مرفوع داسم قسم دي او اسم دمفرد قسم دي. (۲) مبتدا مفرد وي نو خبر كې هم اصل دادې چې په ركنان كې موافقت راشي. (۳) خبر كه جمله وي نو هغه عائد ته محتاج وي او خبر مفرد څه څيز ته محتاج نه دي غير محتاج اصل وي په نسبت سره محتاج ته. (۴) كه چيرته خبر مفرد وي نو هغه دمبتدا سره سخت مضبوط ربط وي په خلاف دجملې چې هغه مستقل بالذات وي په دې صورت كې د هغه دمبتدا سره ربط كمزوري كيږي لهذا اسم فاعل لره مقدر منلي شي ځكه چې اسم فاعل دخپل فاعل سره مفرد وي جمله نه وي.

ثمران الاصل: داد مابعد دپاره تمهيد دي چې مبتدا كې اصل تقديم دي او تاخير يې هم جائز دي ليكن كله كله دڅه عارض دوجې نه خبر باندې دمبتدا تقديم واجبيږي چې هغې طرف ته مصنف په دې خپل قول: اذا كان المبتدا، سره اشاره كړي ده يا غرض د شارح د سوال مقدر جواب وركول دي چې تقديم دمبتدا په خبر باندې بديهي حكم دي او ددې د بيانولو ضرورت نشته، نو جواب يې وركړو چې حكم بديهي هغه اصاله تقديم دمبتدا دي وجوب دتقديم نه دي دلته وجوب دتقديم دمبتدا بيانول مقصود دي ياد سوال تقرير داسې كولې شي چې دمصنف په عبارت كې تعارض او تدافع دي مخكې يې وويل چې: والاصل في المبتدا التقديم، او اصل په معنی اولی او ما بديهي سره دي او دلته فرمايي چې په دې څلورو صورتونو كې تقديم دمبتدا واجب دي نو دغه دواړو كلام كې تعارض دي نو په دې عبارت سره شارح جواب وركړو چې دمبتدا تقديم دوجوب دڅه عارض دوجې نه وي او عوارض مستثنی من القواعد والضوابط دي لهذا په كلامينو كې څه تعارض نشته.

دمبتدا دتقديم دوجوب اولني صورت:

ثُمَّ إِنَّ الْأَصْلَ فِي الْمُبْتَدَا التَّقْدِيمُ وَجَازٌ كَأَيْضَهُ لِكَيْلَهُ قَدْ يَجِبُ لِغَايَةِ مِمَّا أَهَارَ
بياصل په مبتدا كې تقديم دي او جائز دي تاخير دي ليكن كله واجبيږي دڅه عارض دوجې نه لكه اشاره يې هغه

إِلَيْهِ يَقُولُهُ وَ إِذَا كَانَ الْمُبْتَدَأُ مُشْتَبِلًا عَلَى مَا لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ
طرف ته کړي په دې قول کې او کله چې مبتدا مشتمل وي په هغه څيز باندې چې دهغې دپاره صدارت دکلام وي
أَنَّى عَلَى مَعْنَى وَجِبَ لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ كَالِاسْتِفْهَامِ فَإِنَّهُ يَجِبُ جِيلُهُ
يعني داسې معنی باندې چې دهغې دپاره صدارت دکلام واجب وي لکه استفهام نو په دې وخت کې واجب دي
تَقْدِيمُهُ حَقًّا لِمَصْدَارِيهِ وَمِثْلُ مَنْ أَبُوكَ فَإِنَّ مَنْ مُبْتَدَأٌ مُشْتَبِلٌ عَلَى مَا
تقديم د مبتدا دهغې صدارت محفوظ ساتلو دپاره لکه من ابوک پس من مبتدا دي شامل دي هغه څيز ته چې د
لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ وَ هُوَ الْإِسْتِفْهَامُ فَإِنَّ مَعْنَاهُ أَهَذَا أَبُوكَ أَمْ ذَاكَ وَ أَبُوكَ حَزْؤُهُ
هغې دپاره صدارت دکلام وي او هغه استفهام دي پس ددې معنی ده داستا بلار دي يا هغه او ابوک دهغې خبر
وَ هَذَا مَلَكٌ سَيِّئٌ وَ ذَهَبَ بَعْضُ النَّحَا إِلَى أَنَّ أَبُوكَ مُبْتَدَأٌ لِكُؤِيهِ مَعْرُفَةٌ
دي اودا دسيويه مذهب دي او بعضي نحات تللي دي دې طرف ته چې ابوک مبتدا دي ځکه چې دا معرفه ده
وَ مَنْ حَزْؤُهُ الْوَاحِدُ تَقْدِيمُهُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ لِمَعْنَاهُ مَعْنَى الْإِسْتِفْهَامِ.
اومن خبر دي او واجب وي دې لره مقدم کول په مبتدا باندې دوجې دمتضمن کيدو معنی د استفهام ته.

خلاصه دمتن: دصاحب دکافيې د عبارت حاصل دادې چې څلور صورتونه داسې دي چې په هغې کې د مبتدا تقديم په خبر واجب دي په هغې کې اولنۍ صورت لاندې ذکر دي (۱) چې کله مبتدا په داسې معنی باندې مشتمل وي چې دهغې دپاره صدارت دکلام واجب وي مثلاً استفهام، تمنی، و غیره مثال من ابوک.

اغراض دجامي: حل معنی: په دې عبارت کې شارح دې خبرې ته اشاره کړي ده چې ما موصوفه ده چې دهغې نه معنی مراد ده.

وچې: په دې عبارت کې شارح اشاره کړي ده چې که ظرف مستقر دي ددې متعلق محذوف دي کوم چې وچې دي وصدور الکلام د وچې فعل دي بیا دا جمله صفت ده د ماموصوفه د عبارت مطلب دادې چې کله مبتدا په داسې معنی باندې مشتمل وي چې دهغې دپاره صدارت دکلام واجب وي مثال لکه استفهام، تمنی، قسم، لام ابتدائي و تعجب و شرط و غیره نو په دې وخت کې تقديم د مبتدا په خبر باندې واجب دي، شارح استفهام خاص ځکه ذکر کړو چې مصنف مثال ددې استفهام ورکړي دي.

حفظاً لصدارته: په دې عبارت سره غرض د شارح صورت مذکور کړې دتقديم د مبتدا وجه بيانوي چې صورت مذکور کې په خبر باندې د مبتدا تقديم دوجوب صدارت د حفاظت په

خاطر دي ځكه چې كه دمبتدا تقدیم واجب نشي نوصورت به په خطره كې پریوځي .

فان من : په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره تطبیق كول دي چې من ابوك كې من مبتدا دي كوم چې په داسې معنی باندې مشتمل دي چې دهغې دپاره صدارت دكلام واجب دي هغه معنی استفهام ده او ابوك دهغې خبر دي ځكه چې مبتدا لره په خبر باندې مقدم كول واجب دي .

فان معناه اهذابوك امر ذاك : په دې عبارت سره غرض دشارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال : من نكره دي او ابوك كاف ضمير طرف ته دمضاف كيدو په وجه معرفه دي كه چيرته من مبتدا او ابوك خبر جوړ كړي شي نومبتدا لره نكره او خبرله معرفه كيدل لازميږي چې داناجائز دي .

جواب : من اگر چې صورت نكره دي ليكن دمعنی په اعتبار سره معرفه دي ځكه چې ددې معنی ده اهذابوك امر ذاك په دې كې هدا او ذاك معرفه دي لهذا څه نقصان وارد نه شو .

وهذا مذهب سيپويه : په دې عبارت سره غرض دشارح اختلاف بيانول دي چې په من ابوك كې من مبتدا جوړول او ابوك خبر جوړول دسيپويه مذهب دی ، دسيپويه په نزد معرفه دداسې فكرې خبر نه شي جوړيدي چې كوم داستفهام په معنی باندې مشتمل وي اودبعضې نحويانو مذهب دادې چې من دنكرې كيدو په وجه مبتدا نه شي جوړيدي ددې وجې نه ابوك دمعرفې په وجې سره مبتدا مؤخري او من خبر مقدم دي .

سوال : من كه خبر دي نو بيا دې خبر ولې په مبتدا باندې مقدم كړو ؟

جواب : من په معنی داستفهام باندې مشتمل دي اواقاعده داده چې كله خبر په معنی د استفهام باندې مشتمل وي نو دخبر تقدیم په مبتدا باندې واجب دي ددې وجې نه يې خبر په مبتدا باندې مقدم كړو .

دمبتدا دتقديم دوجوب دويم او دريم صورت :

أَوْ كَأَنَّا آتَى الْبَيْتَ أَوِ الْخَمْرُ مَعْرِفَتَيْنِ مُكْتَسِبَتَيْنِ فِي الشَّعْرِ أَوْ عَلَيَّ مُكْتَسِبَتَيْنِ وَلَا قَرِينَةَ عَلَى يَادِي دواړه يعنې مبتدا او خبر معرفه برابره خبره ده كه په معرفه كې برابروي او يانه وي برابرونه څه قرينه وي په كيدو

کونَ أَحَدَهَا مُبْتَدَأً وَالْآخَرُ خَبَرٌ نَحْوُ زَيْدٍ الْمُنْطَلِقِ أَوْ كَانَا مُتَسَاوِيَيْنِ فِي أَصْلِ التَّخْصِصِ لَا فِي قَدَرِهِ عَنِ
ددې چې یو مبتدا وي او بل خبر لکه زید المنطلق یا وي دواړه برابره اصل تخصیص کې نه په مقدار کې حتی که
لَوْ قِيلَ غُلَامٌ رَجُلٌ صَالِحٌ خَفِئَ مِنْكَ لَوْجَبَ تَقْدِيرُهُ أَيْضًا وَمِثْلُ أَفْضَلُ مِنِّي أَفْضَلُ مِنْكَ
چیرته وویلې شي غلام ، رجل صالح خیر منک نودې لره مقدم کول هم واجب دي لکه افضل مني افضل منک ، دپاره د
رَفَقًا لِلْأَفْطَبَاءِ .
لري کولو د اشنابه .

خلاصه دمتن: (۱) په دې عبارت کې د تقدیم د مبتدا په خبر باندې د وجوب دویم اودریم صورت ذکر کوي: (۲) مبتدا او خبر دواړه معرفه وي برابره خبره ده که په تعریف کې مساوي وي او یا نه ، او په دې کې د یو په مبتدا کیدو او د بل په خبر کیدو باندې څه قرینه نه وي لکه زید منطلق . (۳) مبتدا او خبر په اصل تخصیص کې مساوي وي برابره خبره ده که مقدار تخصیص کې مساوي وي او یا نه مثال لکه : افضل منک ، افضل مني .

اغراض د جامی: ای الیبتدا والخبر: په دې عبارت سره غرض د شارح د کانا ضمیر مرجع متعین کول دي چې د کانا ضمیر مرجع مبتدا او خبر دي .

متساوین: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د متساوین د ذکر کولو نه وروستو معرفتین ذکر کول بهی فائدې دي ځکه چې د متساوین لفظ مساوات في التخصیص او مساوات في التعریف دواړو ته شامل دي لهذا د معرفتین ذکر بلا فائدې دي

جواب: که چیرته مصنف په متساوین باندې اکتفا کړي وي نو ددې نه داوهم پیدا کیدو چې د مبتدا خبر په تعریف کې مساوي کیدل شرط دي حالانکه داسې نه دي بلکه کله هم مبتدا او خبر مساوي في التعریف نه وي بلکه خبر اعرف من الیبتدا وي ددې وجې نه مصنف خپل قول متساوین باندې اکتفا ونه کړه بلکه معرفتین سره یې اشاره وکړه چې مبتدا خبر معرفه کیدل ضروري دي په معرفه کیدو کې مساوات ضروري نه دي .

ولا قرینه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دا ضابطه منقوضه او ماته ده په ابو حنیفه ابو یوسف سره ځکه چې په دې جمله کې

ابو حنیفه او ابویوسف د کثرت کیدو د وجې نه معرفه دي حالانکه په دې کې د مبتدا تقدیم په خبر واجب نه دي بلکه خبر مقدم دي.

جواب: د مبتدا خبر په معرفه کیدو په صورت کې د مبتدا تقدیم هله واجب دي کله چې په هغې کې د یو په مبتدا او دویم په خبر کیدو باندې څه قرینه موجود نه وي او په ذکر شوي مثال کې ابویوسف د مبتدا کیدو او د ابو حنیفه په خبر کیدو باندې قرینه معنویه موجود ده او هغه قرینه تشبیه ده ځکه چې مقصود ابویوسف د ابو حنیفه سره تشبیه ورکول دي نه ابو حنیفه د ابویوسف سره ځکه چې ابو حنیفه اعظم من ابی یوسف دي او ابو حنیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ابویوسف استاذ دي.

کالا: د دې اضافه یې وکړه چې د متساوین عطف په معرفتین باندې دي.

فی اصل التخصیص: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په غلام رحیل صلیح څومک کې د مبتدا تقدیم په خبر باندې واجب دي حالانکه مبتدا او خبر په تخصیص کې مساوي نه دي ځکه چې خبر تخصیص حاصل کړي دي په یو وجې سره او مبتدا تخصیص حاصل کړي دي په دوو (۲) وجهو سره: (۱) د اضافت د وجې نه (۲) د صفت د وجې نه نو په مبتدا کې په نسبت د خبر تخصیص زیات دي نو په تخصیص کې مساوات نشته دي دا ولې؟

جواب: فی اصل التخصیص سره جواب ورکوي چې د مبتدا او خبر په اصل تخصیص کې مساوي کیدل شرط دي په مقدار تخصیص کې مساوي کیدل شرط نه دي او په ذکر شوي مثال کې مبتدا او خبر په اصل تخصیص کې مساوي دي.

زعمالاستباه: په دې عبارت سره غرض د شارح په دویم او دریم صورت کې تقدیم د مبتدا د وجوې وجه بیانوي په دغه دواړو صورتونو کې مبتدا لره ځکه مقدم کول واجب دي چې په مبتدا خبر کې اشتباه او التباس لږم نه شي.

د مبتدا د تقدیم د وجوې څلورم صورت:

أَوْ كَانَ الْقَرْيُ فَعَلًا لَهُ أَيْ لِلْمُبْتَدَأِ إِخْرَاجًا عَنَّا لَا يَكُونُ فَعَلًا لَهُ مِمَّا فِي زَيْدٍ قَامَ أَبُوهُ
ياوي فعل خبر دهغې دپاره يعنې د مبتدا دپاره احتراز دي دهغې نه چې نه وي فعل دهغه دپاره لکه زَيْدٌ قَامَ أَبُوهُ
قَالَهُ لَا يَجِبُ فِيهِ تَقْدِيمُ الْمُبْتَدَأِ لِجَوَازِ قَامَ أَبُوهُ زَيْدٌ لِعَدَمِ الْإِلْتِباسِ مِثْلَ زَيْدٍ قَامَ
پس نه دي واجب په دې کې تقدیم د مبتدا ځکه چې جایز دي قام ابو زید د نه کیدو د التباس د وجې نه لکه زید قام

وَجِبَ تَقْدِيمُهُ أَيْ تَقْدِيمُ الْمُبْتَدَأِ عَلَى الْخَبَرِ فِي هَذِهِ الصُّورِ أَمَّا فِي الصُّورِ الْأَوَّلِ
نُودِي تَقْدِيمَ وَاجِبٍ دِي يَعْنِي مَبْتَدَأَ خَبَرٍ بَانْدِي مُقَدِّمَ كُولِ بِه دِي سَوَر تُونُو كِي هَر جِي بِه اَوَّلِ صَوْرَتِ كِي نُودِ هَعِي
فُلَيْتَا دَاوَرُكَا وَ أَمَّا فِي الصُّورِ الْأَخِيرِ فَيُكْتَسَبُ الْمُبْتَدَأُ بِالْقَاعِلِ
وَجِي نِه كُوم جِي مُوَرِدَ ذِكْرِكِه هَر جِي بِه آخِرِي صَوْرَتِ كِي نُودِي وَجِي نِه جِي مُلْتَبِسَ نِه شَي مَبْتَدَأِ فَاعِلِ سَرِه جِي
إِذَا كَانَ الْفِعْلُ مُفْرَدًا مِثْلَ زَيْدٌ قَامَ فَإِنَّهُ إِذَا قِيلَ قَامَ زَيْدٌ لُكْتِسِبَ الْمُبْتَدَأُ بِالْقَاعِلِ أَوْ بِالْمَبْدَلِ هِي
كَلِه فِعْلِ مُفْرَدِي لَكِه زَيْدٌ قَامَ بِسَ جِي كَلِه وَوَيْلِ شَي قَامَ زَيْدٌ نُو مُلْتَبِسَ بِه شَي فَاعِلِ دِمَبْتَدَأِ سَرِه بِا دَبْدَلِ
الْقَاعِلِ إِذَا كَانَ مُكْتَبًى أَوْ مَعْجُومًا فَإِنَّهُ إِذَا قِيلَ فِي مِثْلِ الْأَزْدَانِ قَامَا وَالزَّيْدُونَ قَامُوا
فَاعِلِ نِه جِي كَلِه تَشْبِيهِ بِا جَمْعِ وَي خَكِه جِي كَلِه وَوَيْلِ شَي بِه دِي مِثَالِ كِي جِي الْأَزْدَانِ قَامَا وَالزَّيْدُونَ قَامُوا
قَامَا الزَّيْدَانِ وَ قَامُوا الزَّيْدُونَ نِي بِه دِي كِي اِحْتِمَالِ دَدِي خَبَرِي دِي جِي الزَّيْدَانِ أَوْ الزَّيْدُونَ بِدَلِ دِي دِفَاعِلِ نِه
قَالَتْسِبَ الْمُبْتَدَأُ بِه أَوْ بِالْقَاعِلِ عَلَى هَذَا التَّقْدِيرِ أَيْضًا عَلَى مَنْ يُجْعَزُ كُونُ
نُو بِسَ مُلْتَبِسَ بِه شَي مَبْتَدَأِ دَدِي فَاعِلِ سَرِه بِه دِي تَقْدِيرِ بَانْدِي هَم دِهغه سَرِي قُولِ كُوم جِي جَانَزَوِي كِيدَلِ
الْأَلِفِ وَالْوَاوِ حَقًّا دَالًا عَلَى ثَلَاثَةِ الْقَاعِلِ وَ جَمْعُو كَا لَتَامَ فِي هَذِهِ هُنْدُ.
الْفَاوَاوِ دَاسِي حَرْفِ جِي ذَلَلَتِ كُوِي دِفَاعِلِ بِه تَشْبِيهِ اَوْ جَمْعِ وَالِي بَانْدِي لَكِه ضَرِيبَتِ هِنْدِ كِي تَاءُ.

خلاصہ دہتن: پہ دے عبارت کی تقدیم د مبتدا پہ خبر واجب کیدو خلورمہ وجہ بیانوی
خبر فعل للمبتدا یعنی خبر داسی فعل وی جی د مبتدا ضمیر طرف تہ مسند وی مثال لکہ: زید
قام۔

اغراض دجامی: ای للمبتدا: پہ دے عبارت سرہ غرض دشارح د لہ ضمیر دمرجع تعین
کوی جی د لہ ضمیر مرجع مبتدا دہ۔

احترار: پہ دے عبارت سرہ د لہ دقید فاندی بیانوی جی داقید احترازی دی ددی نہ احتراز دی
دہغه خبر نہ کوم جی فعل للمبتدا نہ وی بلکہ لغیر المبتدا وی مثال لکہ زید قام ابوہ کی زید
مبتدا او قام ابوہ خبر دی پہ دے کی دقیام فعل زید دپارہ ثابت نہ دی بلکہ زید دغیر یعنی
دہغه پلار دپارہ ثابت دی۔

فانہ لایجب: پہ دے عبارت سرہ غرض دشارح وجہ داحتراز بیانوی جی ددی صورت نہ احتراز
پہ دے وجی سرہ کری دی جی پہ دے کی تقدیم دمبتدا پہ خبر باندی واجب نہ دی ہمدارنگی

زید قام ابوه په خای قام ابوه زید هم ویلي شي ځکه چې په دې صورت کې التباس نه لرمیري
 ومن تقدیم المبتدا: په دې عبارت سره غرض دشارح د تقدیمه د ضمیر د مرجع تعین کوي چې د
 ضمیر مرجع مبتدا ده

فی هذه الصورة: په دې عبارت سره بیان د محل د تقدیم دي.

اما فی الصور الاول: په دې عبارت سره غرض دشارح په صور اریعه مذکوره کې خبر باندې د
 تقدیم د مبتدا بیان دي کما مورت چې دهغې خلاصه داده چې په اولني صورت کې تقدیم ځکه
 واجب دي چې صدارت د کلام فوت نه شي او په دویم اودریم صورت کې تقدیم ځکه واجب دي
 چې په مبتدا او خبر کې التباس رانه شي.

واما فی الصورة الاخریة: په دې سره څلورم صورت کې په خبر باندې تقدیم د مبتدا د وجوب وجه
 بیانوي هغه وجه داده چې مبتدا د غیر مبتدا سره التباس لرم نه شي هغه غیر څه څیز دي په دې
 کې څه تفصیل دي هغه تفصیل دادې چې خبر په فعل مفرد یا تشبیه یا جمع به وي که چیرته خبر
 فعل مفرد وي نو تقدیم د مبتدا ځکه واجب دي چې د مبتدا د فاعل سره التباس لرم نه شي
 مثال زید قام په خای قام زید ویلي شي نو معلومه به نه شي چې زید مبتدا، مؤخر دي او که د
 قام فاعل دي.

او که خبر فعل تشبیه یا جمع وي نو د جمهورو په نزد اگر چې فاعل سره التباس خو نه راځي ځکه
 چې د تشبیه الف او د جمع واو د فاعل په ضمیر باندې دلالت کوي او ما بعدو الاسم ظاهر فاعل نه
 شي کیږي لیکن په دې صورت کې د مبتدا بدل عن الفاعل سره التباس لرم راځي لکه
 الزیدان قاما په خای قاما الزیدون قاما په خای قاما الزیدون ویلي شي نو به معلوم
 نه شي چې الزیدان یا الزیدون مبتدا مؤخر دي یا قاما او قاما ضمیر د فاعل نه بدل دي لیکن
 دا تقریر د جمهورو نحویانو په نزد دي او بعضي نحویان چې دهغې په نزد الف تشبیه او واو د
 جمع فاعل ضمیر نه دي بلکه حرف دي کوم چې د فاعل تشبیه کیدو او جمع کیدو باندې دلالت
 کوي مثال دفعلت تام د فاعل په مؤنث کیدو باندې دلالت کوي نو دهغوي په نزد دلته هم مبتدا
 د فاعل سره التباس لرم راځي مثال الزیدان قاما په خای قاما الزیدان ویلي شي نو معلوم به نه
 شي چې الزیدان فاعل دي یا مبتدا مؤخر دي.

او همدارنگې الزیدون قاما په خای قاما الزیدون ویلي شي نو معلوم به نه شي چې الزیدون

فاعل دي اويامبتدا مؤخره ده.

دمبتدا دتاخير دوجوب څلور (۴) صورتونه:

وَإِذَا تَصَنَّى الْحَبْرُ الْمُرْدُ أَيْ الَّذِي لَيْسَ بِجُمْلَةٍ صُورَةً سَوَاءً كَانَ بِحَسَبِ الْحَقِيقَةِ جُمْلَةً أَوْ غَيْرَ جُمْلَةٍ
اوکله چې متضمن وي خبر مفرد يعنې هغه چې صورت دجملې نه وي برابر خبره ده که حقيقه جمله وي يا نه وي
مَا لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ أَنِي مَعْنَى وَجِبَ لَهُ صَدْرُ الْكَلَامِ
هغه خبر لره چې دهغه دپاره صدارت دکلام وي يعنې داسې معنى لره چې دهغې دپاره صدارت دکلام واجب وي
كَالِاسْتِفْهَامِ مِثْلُ أَتَى زَيْدٌ فَرَضَ مُبْتَدَأً وَ أَتَى اسْمٌ مُتَّصِفٌ لِلِاسْتِفْهَامِ خَبْرُهُ
لکه استفهام مثلاً اېن زید پس زید مبتدا دی او اېن اسم دي چې متضمن دي استفهام لره داد مبتدا دپاره خبر دي
وَهُوَ كَلَوْ كَانَ قَدْ فَعَلَ بِفِعْلِ كَانَ الْحَبْرُ جُمْلَةً حَقِيقَةً مُفْرَدًا صُورَةً وَإِنْ قُدِّرَ بِإِسْمٍ الْفَاعِلِ
اوهغه ظرف دي پس که مقدر کړي شي فعل سره نوشي به خبر جمله حقيقه مفرد صورت او که مقدر کړي شي اسم فاعل
كَانَ الْحَبْرُ مُفْرَدًا صُورَةً وَحَقِيقَةً وَعَلَى التَّقْدِيرَيْنِ لَيْسَ بِجُمْلَةٍ صُورَةً وَاحْتَرَزَ عَنْ كَوْنِهِ زَيْدٌ أَتَى
سره نوشي به خبر مفرد صورت و حقيقه په دغه دوو صورتونو کې صورت جمله نه ده او احترازيې کړي دي لکه زید اېن
أَيُّهُ إِذَا لَا تَبْطُلُ بِتَأْخِيرِهِ صَدْرَةُ الْكَلَامِ لِمَقْدَرِهِ فِي جُمْلَةٍ أَوْ كَانَ الْحَبْرُ
ابوه سره ځکه چې نه باطلېږي په تاخير ددې سره صدارت دکلام ځکه چې هغه په جمله کې مخکې ده يا خبر خپل
بِقَدْرِهِ مَصْرُوعًا لَهُ أَيْ لِلْمُبْتَدَأِ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ مُبْتَدَأٌ قِيَمَتُهُ
مقدم کيدو سره هغې لره صحيح کيدونکي وي يعنې مبتدا لره دې حيثيت سره چې هغه مبتدا دي نو ددې تقديم
يَصِحُّ وَفَوْعُهُ مُبْتَدَأٌ مِثْلُ فِي الدَّارِ رَجُلٌ فَإِنَّ فِي الدَّارِ خَبْرُهُ تَخَصُّصٌ
به صحيح وي ددې مبتدا واقع کيدل مثال في الدار رجل ځکه چې في الدار کې خبر دي تخصيص حاصل کړي دي
الْمُبْتَدَأُ بِقَدْرِهِ كُنَّا عَوَفَتْ قَلْبُ أَخِي بَقِي الْمُبْتَدَأُ
مبتدا دهغې مقدم کيدلو سره څه رنگه چې تاييدن دلي دي پس اگر که هغه لره مؤخر کړي شي نوياتي به شي مبتدا
لِكُونِهِ غَيْرَ مَخْصُوصَةٍ أَوْ كَانَ لِمُتَعَلِّقِهِ بِكَسْرِ اللَّامِ أَيْ كَانَ لِمُتَعَلِّقِ الْحَبْرِ التَّايِعِ لَهُ بِكَبُورَةٍ يَسْتَنْفِضُ مَعَهَا تَقْدِيرُهُ
نکړه غير مخصوصه يا وي دهغې متعلق بکسر لام دپاره کوم چې دخبر تابع دي داسې تبعيت سره چې دهغې تقديم
عَلَى الْحَبْرِ فَلَا يَرِدُ كَوْنُهُ عَلَى اللَّهِ عَيْنُهُ مُتَوَكِّلٌ هَبْنِي كَأَوَّلٍ فِي جَانِبِ الْمُبْتَدَأِ
په خبر باندې منع دي پس اعتراض نه واردېږي په عل الله عبده باندې ضمير چې کائن وي په طرف دمبتدا کې
رَاجِعٌ إِلَى ذَلِكَ الْمُتَعَلِّقِ إِذَا لَوْ أَخِي لَازِمَ الْإِسْمَارِ قَبْلَ الذِّكْرِ لَفَقَا وَمَعْنَى مِثْلُ عَلَى التَّوَرَةِ
اوراجع وي دې متعلق طرف ته ځکه که مؤخر کړي شي نولازم به شي اضمار قبل الذكر لفظاً ومعناً لکه عل التورۃ

مِثْلَهَا زُبْدًا فَقَوْلُهُ مِثْلَهَا أَنَّى مِثْلُ الثَّمَرَةِ مُبْتَدَأٌ وَ قِيَمُهُ صِيغَةُ لِيَتَعَلَّقِي الْخَبَرُ وَ هُوَ الثَّمَرَةُ
مثلاً زبدایس دده قول مثلاً یعنی مثل الثمرة مبتداه اویه دي چې ضمیر دي خبر د متعلق دپاره او هغه تهرده
لِأَنَّ الْخَبَرَ هُوَ قَوْلُهُ عَلَى الثَّمَرَةِ وَ الثَّمَرَةُ مُتَعَلِّقٌ بِهِ مِثْلُ تَعَلَّقِي الْجُلَاءِ بِالْكَلْبِ أَوْ كَانَ
ځکه چې خبر دده هغه قول دي علی الثمرة د الثمرة متعلق دي چې دهغې سره په مثل د تعلق نیولو جز د کل سره یا وي
الْخَبَرُ خَبْرًا عَنْ أَنَّ الْمَفْتُوحَةَ الْوَاقِعَةَ مَعَ إِسْمِهَا وَ خَبَرُهَا الْمَوْذُولُ بِالْمَفْرُودِ مُبْتَدَأٌ إِذْ فِي تَأْخِيرِهِ
خبر خبردان مفتوحه چې واقع وي د اسم او خبر سره چې موزول وي دمفرده سره مبتداهغې ځکه چې په تاخیر دي
خَوْدُ لُبْسٍ أَنَّ الْمَفْتُوحَةَ بِالْمَكْسُورَةِ فِي التَّكْفِيزِ لِمَكَانِ الدُّوَلِ عَنِ الْمَفْتُوحَةِ
کې دان مفتوحه سره دالباس ویره وي اویه ان مکسوره سره د تلفظ په وجه ممکن کیدو دذهول دفتحي سره
يَعْقِلُهَا أَوْ فِي الْكِتَابَةِ مِثْلُ عِنْدِي إِلَيْكَ قَائِمٌ وَهَبَ تَقْدِيمُهُ أَنَّى تَقْدِيمُهُ الْخَبَرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ
بوجه مخفي کیدو دهغې سره یا کتابه لکه عندي الک قامي واجب دي دې لره مقدم کول یعنی مبتداه لره په خبر
فِي جَمِيعِ هَذِهِ بِمَا ذَكَرْنَا.
باندې په دي ټولو وجوهو کې چې مونږ مخکې ذکر کړي.

خلاصه دهقن: د صاحب دکافيي ددې عبارت حاصل دادې چې خلور صورتونه داسې دي چې په هغې کې دتقديم دخبر په مبتداه باندې واجب دي: (۱) کله چې مفرد په داسې معنی باندې مشتمل وي چې د هغې دپاره صدارت دکلام واجب وي لکه اېن زېد. (۲) تقديم دخبر مصحح للمبتدأ وي لکه في الدار رجل. (۳) دمبتدأ په جانب کې داسې ضمير وي چې دخبر متعلق طرف ته راجع وي لکه علی الثمرة مثلاً زېد. (۴) ان مفتوحه سره خبر واقع وي يعنی ان خپل اسم او خبر سره يوځای شي دمفرد په تاويل کې شي مبتدأ اودهغې نه خو لفظ خبر واقع وي لکه عندي الک قائم.

اغراض دجامي: ای الذي لبس: په دې عبارت سره شارح فرمایي چې دلته کې مفرد د جملې په مقابله کې دي معنی داده چې خبر جمله نه وي.

صورة: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مثال دي دممثل سره مطابق نه دي ځکه چې ممثل له خبر مفرد دي اوکوم مثال چې ذکر شوي دي اېن زېد په دې کې خبر مفرد نه دي بلکه جمله ده ځکه چې خبر اېن دي او هغه ظرف دي او دا کثرو نحویانو په نزد خبر ظرف موزول بالجمله وي.

جواب: خبر دمفرد کیدو مطلب دادې چې هغه صوره جمله نه وي برابر خبره ده که حقیقه جمله وي او یا نه وي او این زید کې این صوره جمله نه ده لهذا مثال دممثل سره مطابق شو
 ای معنی: په دې عبارت سره غرض دشارح دادې چې ما موصوفه ده چې دمعنی نه عبارت ده
 وچې: په دې عبارت سره شارح وایي چې که ظرف مستقر دوجب محذوفه متعلق دي اوصدر الکلام ددې فاعل دي د عبارت حاصل دادې چې کله خبر داسې معنی لره متضمن وي چې د هغې دپاره صدارت دکلام واجب وي لکه استفهام تمنی وغیره نو په دې صورت کې مبتدا باندې تقدیم دخبر واجب دي باقي استفهام لره شارح خاص طور باندې خکه ذکر کړو خکه چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ په مثال کې دغه ذکر کړي دي.

فزید مبتدا: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره منطبق کول دي چې این زید کې زید مبتدا دي او این دهغې خبر دي اوداداسې معنی لره متضمن دي چې دهغې دصدارت کلام واجب دي اوهغه معنی داستفهام ده خکه چې خبر په داسې معنی باندې مشتمل دي چې هغې دپاره صدارت دکلام واجب دي ددې وچې نه دلته کې خبر لره په مبتدا تقدیم واجب دي او این ظرف دي که چیرته ددې متعلق فعل مقدر ومنلي شي لکه دادبصرینومذهب دي نو خبر صوره به مفرد وي لیکن حقیقتاً به جمله وي اودکوفیونومذهب مطابق ددې متعلق اسم فاعل مقدر منلي شي نوخبربه صورتاً هم مفرد وي او حقیقتاً به هم مفرد وي بهر حال کوم صورت چې وي خبر صوره جمله نه وي لهذا مثال دممثل له سره مطابق شو.

واحتراز په: په دې عبارت سره غرض دشارح دمفرد دقید فائده بیانول دي چې داقیداحترازي دي ددې نه احتراز دي دهغه خبرنه چې جمله وي او داسې معنی ته متضمن وي چې هغې دپاره صدارت دکلام واجب وي لکه این زید په دې کې زید مبتدا دي او این ابوه جمله ددې خبر دي اوداداسې معنی لره متضمن دي چې هغې دپاره صدارت دکلام واجب دي اوهغه معنی داستفهام ده.

ادلا بطل: په دې عبارت سره غرض دشارح داحتراز وجه بیانول دي چې کله خبر جمله وي نو چې د هغې تقدیم دخبر په مبتدا واجب نه دي خکه چې دخبر په تاخیر په صورت کې مقتضی صدارت نه باطلیږي خکه چې این په کومه جمله کې واقع دي په هغې شروع کې موجود دي
 ای للمبتدا: په دې عبارت سره غرض دشارح تعین دمرجع دضمیر دي چې دهغې مرجع مبتدا

من حیث انه: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: ددې عبارت په ظاهره دامفهوم معلومیري چې تقدیم دخبر په مبتدا د ذات دپاره مصحح وي حالانکه داسې نه ده ځکه چې فی الدار رجل کې رجل مبتدا ده چې دیو مفید معنی دپاره موضوع ده هغه معنی مفیده داده چې ذکر من یې آدم جاوز حد الصغر الی حد الکبر نو تقدیم دخبر په مبتدا د ذات دپاره څنگه مصحح شو ؟

جواب: مراددانه دي چې تقدیم دخبر مبتدا ذات دپاره مصحح وي بلکه مراد دادې چې تقدیم دخبر مبتدا دصفت ابتدائیت دپاره مصحح وي او فی الدار رجل کې تقدیم دخبر مبتدا دوصف ابتدائیت دپاره مصحح دي ځکه چې که خبر مؤخر شي نو مبتدا نکره محضه غیر مخصصه لازم راځي اونکره محضه لره مبتدا جوړول صحیح نه دي ځکه چې تقدیم دخبر دوجې نه مبتدا لره مبتدا جوړول صحیح ده .

فان فی الدار: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره منطبق کول دي چې فی الدار رجل کې رجل مبتدا ده او فی الدار دهغې خبر دي چې دهغې تقدیم رجل دمبتدا دپاره مصحح دي ځکه چې که چیرته دا مؤخر کړي شي نو نکره محضه مبتدا جوړول لازم راځي اوداجائز نه دي .

ای کان: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: اولمتعلقه: په یو عطف کې دوه احتمالات دي (۱) ددې عطف دکان په اسم باندې دي . (۲) یا دکان په خبر باندې دي پس دواړه احتمالات صحیح نه دي (۱) اول احتمال ځکه صحیح نه دي چې کان په اسم باندې چې کوم عطف وي هغه هم دکان اسم وي حالانکه جار مجرور دکان اسم نه شي جوړیږي . (۲) او دکان په خبر باندې عطف ځکه صحیح نه دي ځکه چې دجملې عطف په مفرد باندې راځي اودا غیر مناسب دي .

جواب: شارح پکسر اللام سره جواب ورکوي چې دلته متعلق بفتح اللام مراد نه دي بلکه پکسر اللام مراد دي چې دهغې نه مراد دخبر تابع کیدل دي .

ای کان المتعلق: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د اضابطه په حل الله عېده متوکل سره منقوضه اوماته ده ځکه چې په دې کې عېده مبتدا ده اود هغې سره داسې ضمير متصل دي کوم چې متعلق خبر طرف ته راجع دي او هغه متعلق خبر لفظ الله دي ځکه چې خبر متوکل دي او حل الله دهغې متعلق دي حالانکه په دې کې تقديم د خبر په مبتدا باندې واجب نه دي.

جواب: خبر د متعلق نه مراد تابع د خبر دي داسې تابع چې دهغې تقديم په خبر باندې ممتنع دي او حل الله عېده متوکل کې حل الله د خبر داسې تابع نشته دي چې تابع کيدو سره دهغې تقديم په خبر باندې ممتنع وي بلکه دا خبر نه مقدم دي لهدا په دې سره نقض نه واردېږي.

کائن: په دې عبارت سره شارح اشاره کړي ده چې في الابتداء جار مجرور ظرف مستقر د کائن متعلق صفت دي د ضمير.

جانب: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: مثال دممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې مثل له دادي چې ضمير په مبتدا کې وي په مبتدا کې د کيدو مطلب دادي چې ضمير دمبتدا جز وي او په مثلاً کې ضمير دمبتدا جز نه دي ځکه چې هغه مضاف اليه دي او مضاف اليه قيد وي او قيد دمقيد نه خارج وي.

جواب: د همدې في الابتداء مطلب دانه دي چې ضمير دمبتدا جز وي بلکه مراد دادي چې په جانب مبتدا کې ضمير وي چې متعلق د ضمير طرف ته راجع وي او په مثال کې داسې نه دي لهدا مثال دممثل له سره مطابق شو.

راجع الی ذلک: په دې سره غرض د شارح دمبتدا په جانب کې متعلق د خبر ضمير کيدو مطلب بيانوي چې جانب دمبتدا کې متعلق د خبر د ضمير مطلب دادي چې ضمير د متعلق خبر طرف ته راجع دي.

ادلو اخر: په دې عبارت سره غرض د جامي په صورت مذکوره کې د مبتدا په تقديم د خبر د وجوب وجه بيانوي چې دهغې حاصل دادي چې صورت مذکوره کې په مبتدا باندې تقديم د خبر ځکه واجب دي چې که خبر لره مؤخر کړي شي نو لفظاً او ترتيباً اضممار قبل الذکر لژم راځي چې د جائز نه دي.

فقله مثلاً: په دې عبارت سره غرض د شارح مثال دممثل له سره تطبيق کول دي چې حل التبره مثلاً زېدا کې مثل مبتدا دي او دهغې سره داسې ضمير متصل دي کوم چې متعلق د ضمير

طرف ته راجع دي اومتعلق خبر التمرة دي ځكه چې خبر دغنى التمرة مجموعه ده او التمرة دهغې متعلق دي لكه څنگه چې جز دكل سره متعلق دي .

اوكان الغير: په الغير سره دضمير مرجع بيانوي المفتوحة سره شارح دجامي والاضبط اعراب بيانوي چې ان همزه مفتوحه سره ده .

الواقعة: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب وركول دي :

سوال: خبر دان نه مراد ياخو دان دلفظ نه به خبر وي يادهغې داسم خبر وي دواړه احتمالات ځكه صحيح نه دي چې ان حرف كيدو دوجې نه دمبتدا جوړيدو صلاحيت نه لري اودويم احتمال ځكه صحيح نه دي چې خروج عن المبحث لازم راځي ځكه چې بحث په مبتدا اوخبر كې كيږي د ان خبر داسم نه ، نه كيږي .

جواب: دواړه احتمالات مراد نه دي بلكه مراد دادې چې ان مفتوحه خپل اسم دخبر سره يوځاي شو بيا دمفرد په تاويل كې شوه اومبتدا جوړه شوه اوددې نه څه لفظ دخبر واقع وي .

ادني تاخير: په دې عبارت سره غرض دشارح تقديم دمبتدا په خبر باندې دوجوب وجه بيانوي چې په دې صورت كې تقديم دخبر په مبتدا باندې ځكه واجب دي كه چيرته خبر مؤخر شي نو ان مفتوحه دان مكسوره سره التباس راځي تلفظ اوكتابت دواړو كې دغه شان دفتحي سره دغفلت امكان دي ځكه چې فتح خفيف اوسريع ده ددې وجې نه مخاطب ته نه معلومېږي چې ان تلفظ وشو يا د ان تلفظ وشو او كتابت كې هم ځكه چې شروع د كلام كې ان راځي ان نه راځي .

اي تقديم: په دې عبارت سره په تقديمه كې د ضمير مرجع متعين كوي چې د ضمير مرجع خبر دي .

حل المبعدا: داد صلي بيان دي .

في جميع هذه الصور: په دې كې دمحل تقديم بيان دي .

د خبر د متعدد كيدو بحث :

وَكَلَّ يَكَلِّدُ الْكَلْبُ مِنْ هَوُو كَلَدٍ وَالْمُهَلِّبُ عَنَهُ لَيَكُونُ اِلْتَيْنَ لِمَصَادِرٍ وَكَذَلِكَ التَّعَدُّدُ اِمَّا بِحَسَبِ اللَّفْظِ وَالتَّعْدِيلِ
او كله متعدد كيږي خبر بغير دمخبر عنه نه پس وي به دوه يا زيات او دا تعدد يا په اعتبار د لفظ اومعنى وي يو

جَمِيعًا وَيُسْتَعْمَلُ ذَلِكَ عَلَى وَجْهَيْنِ بِالْعَطْفِ مِثْلُ زَيْدٌ عَالِمٌ وَعَاقِلٌ وَيَقْوَرُ الْعَطْفُ مِثْلُ زَيْدٌ عَالِمٌ وَعَاقِلٌ وَ إِمَّا خَائٍ أَوْ اسْتِعْمَالُ بَرِي دَافٍ دَوَّهٍ وَجْهٍ سَرٍ بِهٍ عَطْفٍ لَكِهِ زَيْدٌ عَالِمٌ وَعَاقِلٌ أَوْ بَعِيرٍ دَعْفٍ نَهْ لَكِهِ زَيْدٌ عَالِمٌ وَعَاقِلٌ أَوْ يَابِهٍ
بِحَسَبِ اللَّفْظِ فَقَطَّ نَحْوُ هَذَا حَامِضٌ فَإِنَّهَا فِي الْحَقِيقَةِ خَبْرٌ وَاحِدٌ أَنَّى مُرٌّ وَفِي هَذِهِ الصُّورَةِ كَوْنُ
اعتبار دلفظ سره صرف لکه هذا حلو حامض پس دابه حقیقت کې یو خبر دي یعنې مُر به دې صورت کې پرېښودل
الْعَطْفِ أَوَّلَى وَ تَكَوَّرَ بَعْضُ النُّحَاةِ إِلَى صُورَةِ التَّعَدُّدِ وَ جَوَزَ الْعَطْفُ وَلَا يَتَعَدُّ
د عطف ډیرنه دي او بعضې نحاتو تعدد صورت ته کتلي دي او عطف یې جائز گرځولې وي او بعیده نه دي چې
أَنْ يُقَالَ مَرَادُ الْمُصَنِّفِ بِتَعَدُّدِ الْخَبَرِ مَا يَكُونُ يَقْوَرُ عَاطِفٍ لِأَنَّ التَّعَدُّدَ بِالْعَاطِفِ
وويلي شي چې دمصنف مراد خبر تعدد نه هغه دي چې بغير د عطف نه یې څکه چې حرف عطف سره په تعدد کې
لَاخْفَاءَ بِهِ لَا فِي الْخَبَرِ وَلَا فِي الْمُتَعَدِّ وَلَا فِي غَيْرِهِمَا وَ أَيْضًا الْمُتَعَدُّدُ بِالْعَطْفِ
څه خفا راځي نه په خبر او نه په مبتدا کې او نه د دې دواړو نه په علاوه کې او همدارنگې د عطف په ذریعې سره تعدد
كَيْسَ بِخَبَرٍ، بَلْ هُوَ مِنْ تَوَابِعِهِ وَ لِهَذَا أَوْرَدَ فِي الْيَقَالِ الْخَبَرُ الْمُتَعَدُّدُ يَقْوَرُ عَاطِفٍ وَ
د خبر نشته بلکه هغه به د خبر د توابعو نه وي د دې وجې نه یې راوړي په مثال کې خبر متعدّد او بغير حرف عطف لره او
لَوْ جُحِلَ التَّعَدُّدُ أَعْمَرُ فَلَا لِقِصَاصَ عَلَيْهِ لِذَلِكَ.
که جوړ کړي شي تعدد لره عام نوا کتفا کول په دې باندې د همدې وجې نه دي.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې وایي چې ضمير کله متعدد هم وي دوه

یاد دوه نه زیات مثال لکه زید عالم عاقل او تعدد د خبر څکه جائز دي څکه چې خبر د مبتدا حال بیانوني او دیوشي متعدد احوال کیدي شي.

اغراض دجامی: من غیر تعدد المبتدا: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر

جواب ورکول دي:

سوال: کډ په مضارع باندې د تقلیل فائده ورکوي حالانکه تعدد د خبر خو کثیر دي؟

جواب: شارح په من غیر تعدد سره جواب ورکوي چې دلته کې د تعدد نه هغه تعدد د خبر مراد دي چې د مبتدا د تعدد نه غیر وي یعنې مبتدا یو وي او خبر متعدّد وي او د اقلیل وي څکه مصنف د قد ذکر راوړو.

ولذلك التعدد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د دې سوال نه مخکې یو تمهید بیانوي:

تمهید: د تمهید خلاصه داده چې تعدد دخبر یا خو دلفظ اومعنی دواړو لحاظ سره به وي یافقط دلفظ سره به وي که دواړو لحاظ سره وي نو ددې استعمال په دوو طریقو باندې دي:

(۱) عطف سره لکه زید عالم وعافل (۲) په غیر د عطف نه لکه زید عالم عاقل.

که تعدد فقط د لفظ لحاظ سره وي دهغې مثال هدا حلو حامض داپه حقیقت کې یو خبر دي ځکه چې مقصود د حالات او حموضت په مینځ کې منځنې کیفیت بیانول دي او په حقیقت کې په دې صورت کې تعدد نشته دي ځکه چې په دې کې ترک عطف اولی دې اوبعضې نحو یانو ظاهري تعدد ته کتلي دي او عطف یې جائز کړي دي.

ددې تمهید نه وروستواصل اعتراض ولا یبعد سره بیان کړي دي.

ولا یبعد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې تعدد دخبر دوه قسمونه وو: (۱) عطف سره (۲) په غیر د عطف نه، نو مصنف خو د تعدد بلا عطف مثال ورکړي دي خو د تعدد بالعطف مثال یې ولې نه دي ورکړي؟

جواب: شارح ددې دري (۳) جوابونه ورکړي دي:

جواب (۱): اول جواب دادې چې د مصنف مقصود هغه تعدد دخبر بیانول دي کوم چې د عطف نه بغیر وي ځکه چې په دې کې خفا ده او تعدد بالعطف کې څه خفا نشته دي نه په مبتدا کې اونه په خبر کې اونه ددې نه په غیر کې ددې وجې نه مصنف تعدد بالعطف مثال ذکر نه کړو دا جواب تسلیمي دي یعنې مونږ داتسلیموو چې تعدد عاطف دتعدد دخبر دقبیلې نه دي.

جواب (۲): دا جواب عدم تسلیمي دي چې مونږ دا خبره نه تسلیموو چې تعدد بالعاطف خبر دي بلکه خبر دتوابع نه دي خبر صرف معطوف علیه دي معطوف دهغې تابع نه چې خبر ددې وجې نه مصنف تعدد بالعاطف مثال ذکر نه کړو.

جواب (۳): دا جواب هم تسلیمي دي که مونږ داتسلیم کړو چې تعدد دخبر نه مراد عام دي برابره خبره ده که بالعطف وي او که بلاعطف نومونږ به داسې وایو چې مصنف په تعدد بلاعطف په مثال باندې اکتفا وکړه ځکه چې په دې کې خفا ده په خلاف دتعدد بالعاطف چې په دې کې هیڅ خفا نشته دي.

مبتدا معنی د شرط لره متضمن کیدل :

وَ كَذَٰلِكَ يُتَضَمَّنُ الْمُبْتَدَأُ مَعْنَى الشَّرْطِ وَ هُوَ سَبَبِيَّةُ الْأَوَّلِ لِلثَّانِي أَوْ لِلْخُلُوصِ بِهِ فَلَا يَرُدُّ
او كله متضمن كيږي مبتدا معنی د شرط لره او هغه سبب کیدل دي اول د ثاني دپاره ياد هغه حکم دپاره پس نه
عَلَيْهِ لَعْنُهُ وَ مَا يَكُنُّ مِنْ لَعْنَةِ قَوْمٍ اللَّهُ فَيُضْمُّهُ الْمُبْتَدَأُ الشَّرْطُ فِي سَبَبِيَّتِهِ
وارد ږيږي په دې باندې اعتراض لکه وَمَا يَكُنُّ مِنْ لَعْنَةِ قَوْمٍ الله پس مشابه به وي مبتدا د شرط سره په سببيت کې
لِلتَّخِيرِ كَسَبَبِيَّةِ الشَّرْطِ لِلْجَزَاءِ فَيَصِحُّ دُخُولُ الْقَاءِ فِي التَّخِيرِ وَ يَصِحُّ عَدَمُ دُخُولِهِ
دپاره دخبر لکه سببيت د شرط دپاره د جزا نو صحيح كيږي دخول دفاء په خبر باندې او صحيح كيږي نه داخلیدل
فِيهِ لَكُلًّا إِلَى مُجَرَّدِ تَضَمُّنِ الْمُبْتَدَأِ وَ أَمَّا إِذَا قُصِدَ الدَّلَالَةُ عَلَى ذَلِكَ التَّغْفِي فِي اللَّفْظِ
په دې کې دپاره د نظر صرف تضمن د مبتدا طرف ته او هر کله چې اراده وشي د دلالت په دې معنی په لفظ کې
فَيَجِبُ دُخُولُ الْقَاءِ فِيهِ وَ أَمَّا إِذَا كُنَّ تُقْصَدُ فَلَمْ يَجِبْ دُخُولُهُ فِيهِ
پس واجب دي داخلیدل دفاء په دې باندې او هر کله چې اراده نه کړي شي نونه ده واجب داخلیدل دفاء په دې باندې
بَلْ يَجِبُ عَدَمُهُ .
بلکې نه داخلیدل يې واجب دي .

خلاصه دهتن : د صاحب د کافيي د عبارت حاصل دادې چې کله کله مبتدا شرط لره متضمن وي په دې صورت کې دهغې په خبر باندې فاء داخلیدل صحيح دي .

اغراض د جامي : هوسببیه الاول: په دې عبارت سره غرض د شارح د مبتدا د شرط په معنی د متضمن کیدلو مطلب بیانوي چې مبتدا اول د مبتدا ثاني دپاره سبب وي لکه شرط چې د جزا دپاره سبب جوړ ږيږي مثال لکه الذي یأتيني فله درهم (کوم سړي چې زما خواته راغلو نو دهغې دپاره به یو درهم وي) په دې کې را تلل د درهم د حصول دپاره سبب دي .

اوللحکم : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستا ضابطه او قاعده منقوضه او ماته ده د قران کریم په دې آیت سره چې وَمَا يَكُنُّ مِنْ لَعْنَةِ قَوْمٍ الله (کوم نعمتونه چې ستاسو لره دي هغه د الله د طرف نه دي) په دې کې ما مبتدا ده چې ددې نه مراد نعمت دي په حکم کې باء د الصاق دپاره ده من نعمة دما بیان دي فمن الله خبر دي حاصل عبارت دادې چې ای النعمة الملصقة بکم فحاصلة من الله ، الصاق النعمة بالعباد مبتدا ده او فمن الله یعنی حصول النعمة من الله خبر دي اوشی اول یعنی الصاق النعمة بالعباد وجود دشی

ثاني يعنې حصول من العبد صدور من الله د وجود دپاره سبب نه دي ځکه چې د نعمت صدور هر حال کې من جانب الله وي برابره خبره ده که دا الصاق بالعباد وي يانه وي بلکه معامله برعکس ده چې د نعمت حصول او صدور من الله د اسباب دي اتصال او الصاق بالعباد دپاره لهذا شرط د معنی مذکور د اعتبار نه مبتدا د شرط معنی لره متضمن نه دي نو په دې خبر باندې د فاء داخلیدل صحیح نه دي حالانکه ددې په خبر باندې فاء داخل ده اودا د الله تعالی کلام دي اود ټولونه زیات فصیح او بلیغ کلام دي ؟

جواب : اول د دویم دپاره سبب کیدل په دې کې تعمیم دي برابره خبره ده که اول د دویم د وجود دپاره سبب وي یا اول په دویم باندې د حکم د لږولو د وجې نه وي په دې مثال کې اگر که اول د دویم د وجود دپاره سبب نه دي لیکن د حکم بالثاني سبب دي ځکه چې حصول د نعمت للمخاطبین د اسباب دي چې په دې خبره حکم ولږولې شي چې ددې نعمتونو صدور د الله تعالی د طرف نه دي .

فیثبه المبتدا : په دې عبارت سره غرض د جامي د مصنف د قول فیصح دخول الفاء دپاره دلیل بیانوي چې کله مبتدا د شرط معنی لره متضمن وي نو دا دهغه شرط سره مشابه کیږي لکه څنگه چې شرط د جزا سبب گرځي . همدارنگې مبتدا دخبر سبب جوړیږي ددې وجې نه د مبتدا په خبر باندې د فاء داخلیدل صحیح دي لکه څنگه چې د شرط په جزا باندې د فاء داخلیدل صحیح دي .

و یصح عدم دخوله : په دې عبارت سره غرض د شارح دې خبرې طرف ته اشاره کول دي چې د مصنف قول فیصح سره چې کوم صحت په ذهن کې راځي هغه د امکان خاص په معنی کې ده ددې تفصیل دادې چې د امکان دوه قسمونه دي : (۱) امکان عام ددې مطلب دادې چې صرف د جانب مخالف ضرورت سلب وي لکه زید کاتب ، د بالامکان العام معنی داوي چې زید کاتب دي او عدم کتابت دده دپاره ضروري نه دي . (۲) امکان خاص : ددې مطلب دادې چې د جانب موافق او جانب مخالف د دواړو ضرورت سلب وي لکه زید کاتب بالامکان الخاص نو ددې مطلب به داوي چې د زید دپاره کتابت او عدم کتابت دواړه ضروري نه دي .

ددې تمهید نه پس پوهه شی چې دلته فیصح نه مراد امکان خاص دي یعنې دا فاء داخلیدل اونه داخلیدل دواړه صحیح او جائز دي په دې کې څه واجب او ضروري نه دي . دې مذکوره عنوان ته مونږ د یو سوال مقدره جواب ورکول هم ويلي شو یعنې مذکوره عنوان د یو سوال

مقدره جواب ورکول دي

سوال: د مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د اقول چې مبتدا کله معنی د شرط لره متضمن وي دهغې دوه صورتونه دي: (۱) د شرط په معنی باندې قصد کړي شي يانه که قصد کړي شي نو خبرباندې د فاء داخلیدل واجب دي او که قصد نه کړي شي نو د فاء داخلیدل ممتنع دي نو د مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د اقول یصح دخول الفاء په یو طریقو هم نه صحیح کیږي ځکه چې صحت د عبارت دي د جواز اولاجواز نه اولدته خو یا وجوب دي او یا امتناع؟

جواب: دلته ټول دري صورتونه دي: (۱) مبتدا معنی شرط لره متضمن وي او د شرط اراده او قصد هم شوي وي دې لره بشرطه سره تعبیر کولې شي. (۲) مبتدا معنی شرط لره متضمن وي لیکن د شرط اراده د قصد نه وي شوي بلکه د عدم شرط قصد وي دې لره بشرطه لاشی سره تعبیر کولې شي. (۳) مبتدا معنی د شرط لره متضمن وي لیکن اراده هیڅ هم نه وي نه د شرط او نه د عدم شرط دې لره لا بشرطه سره تعبیر کولې شي. (۱) که معنی د شرط باندې دلالت قصد او اراده وي نو په خبر باندې د فاء داخلیدل واجب دي. (۲) او که عدم شرط اراده او قصد وي نو په خبر باندې د فاء داخلیدل ممتنع دي (۳) او په دریم صورت کې د فاء داخلیدل اونه داخلیدل دواړه جائز دي. دلته د دریم صورت نه مراد دي کوم چې د لا بشرطه په درجه کې دي ددې وجهې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ فیصح لفظ یې استعمال کړو.

ددې نور توضاحت او تفصیل دادې چې دلته د معنی د شرط د متضمن کیدو دري (۳) صورتونه دي: (۱) بشرطه هي. (۲) بشرطه لا هي. (۳) لا بشرطه هي. که معنی د شرط لره په متضمن کیدو کې د بشرطه هي اعتبار وشي نو په خبر باندې فاء داخلیدل واجب دي او که د بشرطه لا هي اعتبار وشي نو په خبر باندې د فاء داخلیدل ممتنع دي او که د لا بشرطه هي اعتبار وشي نو په خبر باندې د فاء داخلیدل اونه داخلیدل دواړه صحیح دي اولدته دریم صورت مراد دي.

مبتدا معنی د شرط لره د متضمن کیدو ځایونه:

وَذَلِكَ الْمُبْتَدَأُ الْمُتَضَمِّنُ مَعْنَى الشَّرْطِ إِنَّمَا الْأِسْمُ الْمَوْصُولُ بِفِعْلٍ أَوْ كَلَوْنٍ أَيْ الَّذِي جُعِلَتْ صَلَاتُهُ جُمْلَةً وَفِعْلِيَّةٌ
او د مبتدا متضمن معنی د شرط یا اسم موصول په فعل یا په ظرف یعنی هغه چې گرځولې صله ددې جمله فعلیه
أَوْ كَلَوْنِيَّةٌ مُؤَوَّلَةٌ بِجُمْلَةٍ وَفِعْلِيَّةٌ هَهُنَا بِالْإِلْفَاقِ وَ إِنَّمَا أَهْمُوظَ أَنْ تَكُونَ صَلَاتُهُ
یا ظرفیه چې په تاویل د جملي فعلی کې وي په دې مقام باندې بالاتفاق او بیسکه شرط یې گرځولې چې صله ددې

فِعْلًا أَوْ كَرَفًا مُؤَوَّلًا بِالْفِعْلِ يَتَأَكَّدُ مُشَابَهَتُهُ الشَّرْطَ لِأَنَّ الشَّرْطَ لَا يَكُونُ إِلَّا فِعْلًا وَفِي حُكْمِ الْإِسْمِ
فعل يا ظرف مؤول بالفعل وي چې مضبوط شي مشابهت د شرط سره ځکه چې شرط نه وي مګر فعل او اسم موصول
التَّوَصُّلُ الْمَذْكُورُ الْإِسْمُ الْمُتَوَصِّلُ بِهِ أَوْ التَّكْوِينُ التَّوَصُّفُ بِهِمَا
د مذکور په حکم کې وي کوم چې د اسم سره موصوف وي يا د نکرې موصوفې سره او يا د دواړو سره موصوف وي
أَيُّ بِأَحَدِهِمَا وَفِي حُكْمِهَا الْإِسْمُ الْمُضَامُّ إِلَيْهَا مِثْلُ الَّذِي يَأْتِي فِي هَذَا مِثَالُ الْإِسْمِ التَّوَصُّلُ
او يا يو سره او په حکم د دې کې هغه اسم دي چې مضاف وي دې طرف ته لکه الذي يا تيڼي د امثال دي د اسم موصول
وَيُفْعَلُ أَوِ الَّذِي فِي الدَّارِ هَذَا مِثَالُ الْإِسْمِ التَّوَصُّلُ بِكُلِّ وَهَذَا مِثَالُ الْإِسْمِ التَّوَصُّلُ بِالْإِسْمِ الْمَذْكُورِ
بفعل يا الذي في الدار او د امثال د اسم موصول بظرف فله درهم بهر حال مثال دهغه اسم چې موصوف وي په اسم مذکور
فَقَوْلُهُ تَمَالُ كُلُّ إِنَّ التَّوَتِ الَّذِي تَكُونُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَايِكَةٌ وَمِثْلُ كُلِّ رَجُلٍ يَأْتِي فِي هَذَا مِثَالُ
سره لکه دا قول د الله تعالی چې قُلْ إِنَّ التَّوَتِ الَّذِي تَكُونُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَايِكَةٌ بل مثال لکه کل رجل يا تيڼي د امثال دي
لِلْإِسْمِ التَّوَصُّلُ بِفِعْلِ أَوْ كُلِّ رَجُلٍ فِي الدَّارِ هَذَا مِثَالُ الْإِسْمِ التَّوَصُّلُ بِكُلِّ
دهغه اسم موصول چې اسم موصوف بفعل وي يا لکه کل رجل في الدار د امثال دي دهغه اسم چې موصوف بظرف وي
فَلَهُ وَهَذَا مِثَالُ الْإِسْمِ الْمُضَامِّ إِلَى التَّكْوِينِ التَّوَصُّفُ بِأَحَدِهِمَا فَقَوْلُكَ كُلُّ غَلَامٍ رَجُلٍ
فله درهم او هر چې مثال دهغه اسم چې مضاف وي نکره موصوفه باحدهما طرف ته پس ستا قول کل غلام رجل
يَأْتِي فِي الدَّارِ فَلَهِ وَهَذَا
يا تيڼي او في الدار فله درهم

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د دې تفصيل کوي چې مبتداه او په کوم خاي کې معنی د شرط لره متضمن وي دهغې خلاصه داده چې مبتداه دوه صورتونو کې معنی د شرط لره متضمن وي: (۱) چې مبتدا اسم موصول وي چې دهغې صله جمله فعلیه يا داسې جمله ظرفیه وي چې د جمله فعلیه په تاويل کې وي. (۲) مبتدا نکره موصوفه وي چې دهغې صفت جمله فعلیه يا داسې جمله ظرفیه وي چې جمله فعلیه په تاويل کې وي په دې دواړو صورتونو کې مبتدا په معنی د شرط لره متضمن وي.

اغراض د جامي: البتدأ المتضمن معنى الشرط: په دې عبارت سره غرض د شارح د جامي د ذلک مشاراليه تعين کړي دي چې د دې مشاراليه هغه مبتدا ده کومه چې معنی شرط لره متضمن وي.

اما: د اضاافه سره غرض د شارح د جامي د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : کله چې د یو شی په بل شی باندې د اما په ذریعې سره عطف وشي نو د معطوف علیه په شروع کې اما راوړل واجب دي او که د او په ذریعې سره یې عطف کړي نو د معطوف علیه په شروع کې اما راوړل اولی دي دلته یې په اوسره عطف شوي دي په کار خو داوه چې اما ذکر شوي وي .

جواب : د اما اضافه سره شارح جواب ورکوي چې تسلیم مې کړه چې اما ذکر کول د معطوف علیه په شروع کې اولی دی لیکن اما ملفوظ کیدل ضروري نه دي کله اما ملفوظ او کله محذوف وي دلته محذوف دي .

الذي جعلت : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د اسم موصول صله همیشه جمله وي او فعل په غیر د فاعل نه او ظرف په غیر د متعلق نه جمله نه شي جوړېدي نو د مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دا قول وذلک الاسم الموصول بفعل او ظرفي څنگه صحيح دي ؟

جواب : دلته کې مراد فقط فعل او فقط ظرف نه دي بلکه مراد فعل مع الفاعل او ظرف مع المتعلق دي او ظرف مع المتعلق او فعل مع الفاعل جمله وي .

ههنا : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دبصري د نحويانو د مذهب مطابق ظرف دخپل متعلق سره جمله فعلیه په تاویل کې وي لیکن دکوفي د نحويانو د مذهب مطابق اسم فاعل لره مقدر منلې شي او اسم فاعل دخپل فاعل سره جمله نه جوړېږي چې کله جمله جوړه نه شوه نو جمله به څنگه صله شي ؟

جواب : دلته بالاتفاق د ټولو نحويانو په نزد ظرف جمله فعلیه په تاویل کې وي .

وانما اشترک : د شرط مذکور دلرولو وجه بیانوي دا شرط یې ځکه لږولې دي چې مبتدا د شرط سره مشابعت مضبوط شي چې شرط همیشه فعل وي .

وفي حکم : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستاقاعده منقوضه ده په الله تعالی ددې قول سره چې ﴿ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَتَذَكَّرُونَ مِنْهُ قَائِلٌ بِكُمْ ﴾ ځکه چې په دې کې مبتدا اسم موصول نه دي بلکه داسې اسم دي چې په اسم موصول بفعل سره موصوف دي لهذا ددې په خبر باندې دفاء داخلیلد څنگه صحيح دي ؟

جواب : زموږ مراد داسم موصول نه عام دي برابره خبره ده كه مبتدا پخپله اسم موصول وي يا داسي اسم چې اسم موصول بفعل يا بطرف سره موصوف وي لهذا مثال مذکور زموږ په ضابطه کې داخل دي خارج ترې نه دي .

ای باحدھا : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : نکره دې دواړه سره په یو وخت کې موصوف نه وي بلکه دغه دواړو کې په یو سره موصوف وي نو د مصنف قول او النکرة الموصوفة بهما څنگه صحیح دي ؟

جواب : دلته هماغه ضمیر مضاف الیه دي ددې مضاف محذوف دي چې احد دي اصل کې داسې دي او النکرة الموصوفة باحدھا .

وفي حکمها : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ستا دا قاعده په کل غلام رجل یا ټیټي فله درهم سره ماته ده ځکه چې په دې کې نکره موصوفه بالفعل یا نکره موصوفه بالطرف نه ده حالانکه ددې په خبر باندې فاه داخله ده دا ولې؟

جواب : هغه اسم چې مضاف وي نکره موصوفه بالفعل یا نکره موصوفه بالطرف طرف ته هغه هم د اسم نکره موصوفه بالفعل یا بالطرف په حکم کې وي او په ذکر شوي مثال کې مبتدا داسې اسم دي کوم چې نکره موصوفه بالفعل طرف ته مضاف وي لهذا په دې باندې د فاه داخلیدل صحیح شو .

هذا مثال : په دې عبارت سره غرض دشارح د ذکر شوو صورتونو دهر یو مثال اوممثل له متعین کول کوم چې په دې لاندې نقشه کې ذکر دي :

۱	هغه اسم چې موصول بالفعل وي	الذي يأتي في فله درهم
۲	هغه اسم چې موصول بالطرف وي	الذي في الدار فله درهم
۳	هغه اسم چې اسم موصول بالفعل سره موصوف وي	قُلْ إِنَّ التَّوَكُّلَ الَّذِي فَعِلُوا مِنْهُ قُلُوبُهُمْ مُتْلَقٌ
۴	هغه اسم چې اسم موصول بالطرف سره موصوف وي	الرجل الذي في الدار فله درهم
۵	هغه اسم نکره چې موصوف بالفعل وي	کل رجل يأتي في فله درهم

۶	هغه اسم نکره چې موصوف بالظرف وي	کل رجل في الدار فله درهم
۷	هغه اسم چې مضاف وي داسې نکرې ته چې موصوف بالفعل وي	کل غلام رجل يأتيه في فله درهم
۸	هغه اسم چې مضاف وي داسې نکرې ته چې موصوف بالظرف وي	کل غلام رجل في الدار فله درهم

لیت او لعل په هغه مبتدا دا خلیل چې متضمن وي معنی د شرط لره:

وَكَيْتَ وَ لَعَلَّ مِنَ الْمُزَوَّبِ الْمُتَبَهِّةَ بِالْفِعْلِ إِذَا دَخَلَ عَلَى التَّبَقَّاءِ الَّذِي يَمِخُّ دُخُولَ الْقَامِ	اولیت ولعل کوم چې دحروف مشبه بالفعل نه وي کله چې دپه هغه مبتدا داخل وي چې صحیح وي دخول دفاء.
عَلَى حَبْرِهِ مَا يَنْعَانِ عَنْ دُخُولِهِ عَلَيْهِ لِأَنَّ صِحَّةَ دُخُولِهِ عَلَيْهِ إِنَّمَا كَانَتْ لِمُشَابَهَةِ	په خبر ددې باندې نودامانع وي دخول دفاء نه په دې باندې ځکه چې صحیح وي دهغه دفاء دخول چې وي مشابه
الْمُبْتَدَأِ وَ الْعَنْبَرِ لِلشَّرْطِ وَ الْجَزَاءِ وَ كَيْتَ وَ لَعَلَّ ثَرِيْلَانِ تِلْكَ الْمُشَابَهَةُ لِأَنَّهَا تُجْرِي	د مبتدا وخبر د شرط او جزا سره د مشابهت دوجې نه اولیت اولعل دې مشابهت لره زانله کوي ځکه چې داووباسي
الْكَلَامِ مِنَ الْهَنْزِ يُوَلِّي الْإِلْشَائِيَّةَ وَالشَّرْطَ وَالْجَزَاءَ مِنْ كَيْتِلِ الْأَخْبَارِ وَكَذَلِكَ الْمُنْعُ لِمَا هُوَ بِالْإِثْقَائِ مِنَ التَّعَايُنِ	کلام د خبریت نه انشائیت ته او شرط او جزاء د قبیلې د اخبار نه دي او دا منع بالاتفاق د نحاتو ده پس نه شي
يُقَالُ كَيْتَ أَوْ لَعَلَّ الَّذِي يَأْتِي فِي أَوْ فِي الدَّارِ فَلَهُ وَهَمْ فَإِنْ قِيلَ بَابُ كَانَ وَبَابُ عَلِمْتُ أَيُّهَا مَانَعَانِ بِالْإِثْقَائِ	ویلي لیت اولعل الذي یأتیې او فی الدار فله درهم پس که چیرته وویل شي باب کان وباب علمت هم مانع دي بالاتفاق
فَمَا وَجْهٌ تَخْصِيصُ كَيْتَ وَ لَعَلَّ قِيلَ تَخْصِيصُهُمَا بِمَعْنَى الْإِثْقَائِ إِنَّمَا هُوَ مِنْ بَيْنِ الْمُزَوَّبِ الْمُتَبَهِّةِ	پس دلیت اولعل سره د خاص کولو څه وجه ده ویلي شوي دي چې په بیان د اتفاق کې دا دحروف مشبه بالفعل د
لَا مُطْلَقًا وَ وَجْهٌ ذَلِكَ التَّخْصِيصُ الْإِثْقَائِيُّ بِمَعْنَى الْإِثْقَائِ الرَّائِعِ فِيهَا.	مینځ نه دي نه مطلقاً او ددې تخصیص دوجې نه اهتمام دي بیان د اختلاف کوم چې په دې کې واقع دي.

خلاصه دمتن: هغه مبتدا چې معنی د شرط لره متضمن وي کله چې په دې باندې لیت او لعل داخل شي نو دا دواړه ددې په خبر باندې دخول دفاء منع کوي بالاتفاق.

اغراض دجامي: من الحروف المشبهة: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مقصف عبارت لیت اولعل مبتدا دي او مانعان خبر دي حالانکه هغه لره مبتدا جوړول

صحيح نه دي ځکه چې مبتدا اسم دي اوليت او لعل حرف دي

جواب: ليت اولعل دا اسم و علم دي هغه ليت ولعل دپاره کوم چې په ترکیب کې واقع کیږي او حروف مشبه بالفعل څخه وي نو دا په تاویل داسم یا په تاویل د هذا اللفظ مبتدا وي ددې وجې نه دې لره مبتدا جوړول صحيح دي.

اذا دخلا: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: زموږ بحث په مبتدا او خبر کې روان دي اوليت اولعل حروف دي لهندا ددې نه بحث کرل خروج عن المبحث دي

جواب: ليت اولعل نه بحث په دې اعتبار سره دي چې دامبتدا په خبر باندې داخلېږي په دې حیثیت چې داد مبتدا د مباحثو سره متعلق دي لهندا خروج عن المبحث لازم نه راځي.
عن دخوله: داد مانعان دصلي بيان دي.

لان صحة: په دې عبارت سره غرض دشارح ليت ولعل د مبتدا متضمن معنی شرط لره په خبر باندې دخول دفاء نه منع والي وجه بیانوي چې وجه داده چې دخول دفاء مبتدا او دخبر او شرط د جزاء سره د مشابهت دوجې نه وو اوليت اولعل دې مشابهت لره زائل کوي ددې وجې نه ليت او لعل کلام لره دخبریت نه انشائیت طرف ته منتقل کوي او شرط او جزا من قبیل الاخبار نه دي نه من قبیل الانشاء کله چې مبتدا خبر شرط و جزاء مشابهت زائل شو نویه خبر باندې دفاء دخول صحيح نه دي.

وذلك المنع: په دې عبارت سره شارح دې طرف ته اشاره کوي چې بالاتفاق داد مانعان متعلق دي.

من النحاة: په دې کې شارح دې خبرې طرف ته اشاره کړي ده چې بالاتفاق الف لام دعهد دي ، ددې نه مراد د نحویانو اتفاق دي فلايقال په دې کې په دې ماقبل باندې دتفريع بيان دي ځکه چې ليت اولعل متضمن وي معنی دشرط په خبر باندې فاء داخلیدل ممنوع دي ددې وجې نه ليت الذي یاآتي فله درهم او لعل الذي في الدار فله درهم نه شي ویلي.

قیل: په قیل سره دیو اعتراض نقل کولو نه وروستو په قیل سره ددې جواب ورکوي

اعتراض: لکه څنگه چې لیت او لعل مبتدا متضمن معنی د شرط په خبر باندې دخول دفاء مانع وي نو همدا شان دباب دکان او دباب دعلت هم مبتدا متضمن معنی د شرط په خبر باندې دخول دفاء ممنوع دي بالاتفاق بیا لیت او لعل یې ولې خاص کړو؟

جواب: لیت اود لعل تخصیص په اعتبار دجمیع ماعده نه دي بلکه په اعتبار دحروف مشبه بالفعل دي اودحروف مشبه بالفعل نه صرف لیت اولعل مبتدا متضمن معنی د شرط په خبر باندې دفاء دخول بالاتفاق ممنوع دي اوددې تخصیص دوجې نه په حروف مشبه بالفعل کې د اختلاف بیانولر اهما تم دي.

دخول د ان وغیره په هغه مبتدا چې متضمن وي معنی د شرط لره:

وَالْحَقُّ بَعْضُهُمْ قِيْلَ هُوَ سَيُؤْيِيُوْهُ اِنَّ الْمَكْسُوْرَةَ يَهْمَا اَنْىٰ يَكِيْتُ وَ
اولا حق کړي دي بعضو ددوي نه ویلی شوي وي چې هغه سببویه دي ان مکسوره لره هغه دواړه سره یعنې لیت و
لَعَلَّ فِي الْمَنَعِ عَنْ دُخُولِ الْقَاءِ عَلَى الْخَيْرِ وَ الْاَصْحٰحُ اِنَّهَا لَا تَمْنَعُ عَنْهُ لِكُنْهَا
لعل سره منع کیدو کې دخول دفاء نه په خبر باندې اوصحیح خبره داده چې داده یې نه مانع نه دي ځکه چې هغه
لَا تَخْرُجُ عَنِ الْخَيْرِيَّةِ اِلَى الْاِلْعَاشِيَّةِ يَوْمَئِذٍ قَوْلُهُ تَعَالٰى اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ مَا ثَوَّا وَ هُمْ قُلُوبًا قَلَنَ يُقْبَلُ
نه اوباسي خبریت نه انشائیت طرف ته ددې تائید کوي دالله تعالی دا قول اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ مَا ثَوَّا وَ هُمْ قُلُوبًا قَلَنَ يُقْبَلُ
تَوْبَتُهُمْ فَاِنْ قِيْلَ قَدْ اَلْحَقَّ بَعْضُهُمْ اَنَّ الْمَفْتُوحَ وَ لِكِنْ يَكِيْتُ وَ لَعَلَّ قَمَّا وَجْهٌ تَخْصِيصِي
تَوْبَتُهُمْ پس که وویل شي چې لائق کړي دي بعضوان مفتوحه لره اولکن لره دلیت ولعل سره نوځه وجه ده دتخصیص
اِنَّ الْمَكْسُوْرَةَ بِالْاِلْحَاقِ قِيْلَ بَعْضُهُمُ الَّذِي اَلْحَقَّ اِنَّ يَهْمَا هُوَ سَيُؤْيِيُوْهُ
دان مکسوره دلائق کولو سره او ویلي دي بعضو ددوي نه چا چې لائق کړي دي ان لره ددې دواړو سره هغه سببویه
فَاعْتَدَّ بِقَوْلِهِ وَ ذَكَرَهُ وَ لَمْ يَتَعَدَّ بِقَوْلِي مِنْ سِوَا
دي پس مصنف اعتبار کړي دي دهغه قول اودغه لره یې ذکر کړي دي اوعتبار یې نه دي کړي ددې نه غیر قول
بِذِكْرِهِ مَعَ اَنَّ يَلَا الْقَوْلَيْنِ لَا يُسَاعِدُهُمَا الْقُرْآنُ وَ كَلَامُ الْمُصْحَاحِ قَمَّا يَدُلُّ
باوجود دې خبرې چې دواړه قولونه دقرآن مجید اوفصحاء دکلام موافقت نشي کولی پس هغه شی چې دلالت کوي
عَلَى عَدَمِ مَنَعِ اِنَّ الْمَكْسُوْرَةَ عَنْ دُخُولِ الْقَاءِ عَلَى الْخَيْرِ مَا سَبَقَ وَ مَا يَدُلُّ
دان مکسوره دمانع نه کیدو باندې دخول دفاء په خبر باندې هغه چې مخکې تیر شوي دي او کوم شی چې دلالت کوي
عَلَى عَدَمِ مَنَعِ اِنَّ الْمَفْتُوحَ وَ لِكِنْ عَنْ دُخُولِ الْقَاءِ قَوْلُهُ تَعَالٰى وَ اَعْلَمُوْا اَنَّا غَنِيْنُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنْ يَلُوْهُ خُسْرُهُ

په نه مانع كېدو : د مفرجه اولكن سره دخول دفاع نه دالله تعالى فرمان دي **وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ يُدْخِلُكُمْ**

وَقَوْلُ الشَّاعِرِ شِعْرًا:

اودشاعر دافول چې

قَوْلُ اللَّهِ مَا قَارَفْتُمْ قَالِيَا لَكُمْ وَ لَكِنْ مَا يُقْضَى فَسَوْفَ يَكُونُ

په الله قسم زه ستانه دښمنۍ په وجه جدا شوي نه يم | ليكن دڅه چې الله تعالى فيصله وكړي هغه خامخا كېږي

خلاصه دمتن: هغه مبتدا كومه چې شرط معنی لره متضمن وي كله په دې باندې ان داخل شي نو په دې كې دنحويانو اختلاف دي صاحب دكافيې دبعضو نحويانو هم دغه اختلاف لره دلته كې ذكر كړو چې بعضې نحويانو ان مكسوره لره لیت اولعل سره پيوست كړي دي يعنې لكه څنگه چې لیت اولعل مبتدا متضمن معنی دشرط په خبر دخول دفاع نه مانع دي همدغه شان ان مكسوره لره هم مبتدا متضمن معنی دشرط په خبر باندې دخول دفاع مانع دي.

اغراض دجامي: وقيل هو: په دې عبارت سره غرض دشارح دبعضهم مصداق متعين كړي دي چې دبعضهم نه مراد علامه سيبويه دي

المكسورة: دادضبط اعراب بيان دي چې مراد ان مكسوره دي ان مفتوحه نه دي

بهماي لیت ولعل: په دې كې دضمير مرجع متعين كړي ده چې هغه لیت اولعل دي.

في المنع: په دې كې مافيه اللاحق بيان دي چې دان مكسوره اللاحق لیت اولعل سره په خبر باندې دخول دفاع دمانع كېدو دوجې نه دي.

والاصح: ددې خاې نه دمذهب سابق ضعف طرف ته اشاره كوي صحيح مذهب دادې چې ان مكسوره مبتدا متضمن معنی دشرط په خبر باندې دخول دفاع نه مانع نه دي په دې باندې دوه دليلونه بيانوي ١٠٠ لیت اولعل مانع كيدل ددې وجې نه دي چې داكلام دخبريت نه انشائيت طرف ته منتقل كوي په خلاف دان مكسوره چې داكلام لره انشائيت طرف ته نه منتقل كوي بلكه دا څوكلام په خبريت باندې مضبوطوي (٢) دقرآن مجيدنه هم ددې قول تائيد كېږي چې **﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَكَانُوا يُقْبَلُ تَوْبَهُمْ﴾** په دې كې **الَّذِينَ** مبتدا متضمن معنی دشرط دي په دې باندې ان مكسوره داخل ده ددې باوجود خبر **فَكَانُوا يُقْبَلُ** باندې فاء داخل ده

فان قيل: په دې عبارت سره ديو اعتراض دنقل كولو نه وروستو په وروستي قيل سره ددې

جواب ورکوي

اعتراض: لکه څنگه چې بعضې نحویانو ان مکسوره دلیت اولعل سره لاحق کړي دي همدغه شان بعضې نحویانو ان مفتوحه اولکن لره هم دلیت اولعل سره لاحق کړي دي مصنف رحمه الله دې لره ولې ذکر نه کړو؟ اود ان مکسوره دالحاق سره دتخصیص څه وجه ده؟

جواب: هغه بعضې نحویان کوم چې ان مکسوره لره دلیت اولعل سره لاحق کړي دي هغه علامه سیبویه دي ځکه چې علامه سیبویه دنجوي امام وو ددې وجې نه مصنف دهغه قول لره قابل اعتبار ومنلو اودکړيې کړو او هغه بعضې نحویان کوم چې ان مفتوحه او لکن لره دلیت اولعل سره لاحق کړي دي مصنف رحمه الله دهغوي قول لره غیر معتبر وگڼلو اودکړيې نه کړو باوجود ددې چې دواړه قولونه داسې دي چې قرآن کریم اودفصحاء دکلام دهغې موافقت نه شي کولې د ان مکسوره په باره کې خودالله تعالی قول مخکې تیر شوي دي اود ان مفتوحه مثال دالله تعالی دافران دي چې **﴿وَاغْلَبُوا آلَ عَافِيَةَ مِنْ هَبْشٍ قَاتِلُوا خُصُفَةَ﴾**، په دې کې ما مبتدا متضمن معنی دشرط دي اوپه دې باندې ان مفتوحه داخل ده ددې باوجود په خبرباندې فام داخل ده، اود لکن مثال دشاعر په دې شعر کې مذکور دي:

قَوَّ اللَّهُ مَا قَارَفْتُمْ قَالِيَا لَكُمْ وَ لَكِنَّ مَا يُقْضَى فَسَوْفَ يَكُونُ

په دې کې په دویمه مصرعه کې ما مبتدا متضمن معنی دشرط لره ده په دې باندې لکن داخل دي ددې باوجود ددې په خبر فسوف یكون باندې فام داخل ده.

د مبتدا حذف کول:

وَ قَدْ يُحَدِّثُ الْمُتَبَدِّلُ لِقِيَامَ قَرِينَةٍ لَفِيئَةٍ أَوْ عَقْلِيَّةٍ جَوَازًا أَيْ حَذْفًا جَائِزًا لَا وَاجِبًا
اوکله کله حذف کيږي مبتدا دپاره دقيام دقريني لفظيې اوباعقليې جوازيعني حذف کول جائز دي نه واجب او
قَدْ يَجِبُ حَذْفُهُ إِذَا قُطِعَ النَّفْثُ بِالْوَفْعِ نَحْوُ الْحَمْدِ لِلَّهِ أَهْلُ الْحَمْدِ أَيْ هُوَ أَهْلُ الْحَمْدِ
کله کله واجبيږي حذف کول يې چې کله يې منع وشي دعت درفع سره لکه الحمد لله اهل الحمديعني هواله الصدا
وَ إِنَّمَا وَجِبَ حَذْفُهُ لِتَعْلَمَ أَنَّهُ كَانَ فِي الْأَصْلِ صِفَةً قُطِعَ
اوددې نه غيرواجب نه دي ددې حذف کول ددې دپاره چې معلوم شي چې په اصل کې صفت ووېس ختم کړي شو
لِقَضِي الْمَذْحِ أَوْ الذَّمِّ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ فَلَوْ فَهَرُ الْمُتَبَدِّلُ لَمْ يَتَبَيَّنْ ذَلِكَ وَ يَجِبُ
تعريف يامذمت ياددې نه علاوه دارادي دوجي نه پس که ظاهروي مبتدا لره نوداخبره نه واضع کيږي او واجب دي

حَذْفُهُ أَيْضًا عِنْدَ مَنْ قَالَ فِي نَعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ إِنَّ تَقْدِيرَهُ هُوَ زَيْدٌ
حذف کول ددي همدارنگي دهغه جابه نزدچي څوک وايي چې نعم الرجل زيدکي ددي تقدير دادي چې هو زيد په
تَقُولُ الْمُسْتَهْلُ أَي الْمُبْتَدَأُ الْمَحذُوفُ جَوَازاً مِثْلَ الْمُبْتَدَأِ الْمَحذُوفِ فِي مَقُولِ الْمُسْتَهْلِ
په شان د قول دمستهل يعني مبتدا محذوف جواز په مثل دمبتداکي چې محذوف وي په مقوله دمستهل کي
لِلْهَلَالِ الرَّافِعِ صَوْنُهُ عِنْدَ إِبْصَارِهِ الْهَلَالُ وَاللَّهُ أَيْ هَذَا الْهَلَالُ وَاللَّهُ بِالْقَرِينَةِ الْحَالِيَةِ وَكَيْسٌ مِنْ بَابِ
کومه چې سپوږمي د ليدو په وخت کي اوچتوي الهلال والله يعني هذا الهلال والله قرينه حالیه ده اونه ده دبَاب د
حَذْفِ الْخَبْرِ بِتَقْدِيرِ الْهَلَالِ هَذَا لِأَنَّ مَقْصُودَ الْمُسْتَهْلِ تَغْيِيضُ شَيْءٍ بِالْإِهَارَةِ وَ الْحُكْمُ
حذف دخبر نه په دې تقدير سره چې الهلال هذا ځکه چې مقصود دمستهل تعين د يو څيز دي په اشاره سره او حکم
عَلَيْهِ بِالْهَلَالِيَّةِ لِمَتَوَجَّهٍ إِلَيْهِ الظَّاهِرُونَ وَ يَزِيدُ كُنَّا
په دې باندې دي دهلاليت ځکه چې متوجه شي دې طرف ته د سپوږمي ليدونکي اودي ته وگوري لکه چې هغه
يَزِيدُ وَ إِنَّمَا أَنَّى وَالْقِسْمُ جَزْأً عَلَى عَادَةِ الْمُسْتَهْلِينَ هَالِباً وَ إِنَّمَا
بي گوري او په تحقيق سره راتگ کړي قسم لره چې جاري وي په عادت د سپوږمي ليدلو باندې غالب ځکه چې
يُتَوَهَّمُ كَسْبُ الْهَلَالِ عِنْدَ الْوَقْفِ.
وهم رانه شي د نصب د الهلال سره په وخت داوږيدو کي.

خلاصه دمتن: وقد ي حذف المبتدا، صاحب د کافيې والاويي چې کله کله مبتدا لره په وقت د قيام د قرينې جوازي طور باندې حذف کولې شي لکه څنگه چې د سپوږمي ليدلو والا قول الهلال والله په دې کې الهلال خبر دي دمبتدا محذوف يعني دهذا اصل کې داسې وو هذا الهلال والله.

اغراض دجامي: لفظية وعقلية: په دې کې شارح يو وهم لره زانلوي وهم داوو چې شايد د قريني نه مراد قرينه لفظيه وي ځکه چې متبادر قرينه لفظيه وي نولفظيه او عقليه سره يې وهم لري او ختم کړو چې په قرينه کې تعميم دي برابره خبره ده که لفظيه وي او که عقليه وي.

اي حذفاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: جوازاً مفعول مطلق دي دې حذف حالته په دې کې دمفعول مطلق شرط نه موندل کيږي دمفعول مطلق شرط دادي چې فعل دسابق مصدر وي دلته جوازاً دې حذف مصدر نه دي.

جواب: جوازاً په اعتبار دموصوف محذوف سره مفعول مطلق دي کوم چې حذفادي او حذفاً

دیحذف مصدر دي

جائزاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: جوازاً دحذفاً صفت جوړول صحيح نه دي ځکه چې دصفت حمل په موصوف باندې کيږي او دلته د جوازا حمل په حذفاباندې صحيح نه دي ځکه چې دمصدر حمل په يوڅيز باندې صحيح نه دي ځکه چې حذف جائز يږي نه جواز.

لا و اجباً: په دې عبارت سره شارح وايي چې دمصنف قول جوازاً د امکان خاص په معنی کې دي يعنې حذف کول او نه حذف کول دواړه په داسې ځاي کې صحيح کيږي.

وقد يجب: ددې عبارت دوه غرضه کيدای شي: (۱) په صاحب دکافيې باندې اعتراض کول (۲) يا په ابن حاجب باندې دشوي اعتراض جواب ورکول.

اول غرض: که اعتراض کول مقصود وي نو تقرير به داسې شي چې څنگه مبتدا حذف کول جائز دي همدارنگې په بعضې ځايونو باندې ددې حذف کول واجب هم دي بيا څه وجه ده چې صاحب دکافيې حذف جوازي لره يې ذکر کړو ليکن حذف وجوبي يې ذکر نه کړو دې لره ذکر کول په کار وو ددې نه وروستو شارح د حذف وجوبي دوه صورتونه بيان کړي دي: (۱) نعت دموصوف نه جداسي اود منعت د اعراب خلاف ولوستلې شي مثال لکه الحمد لله اهل الحمد په دې کې اهل الحمد کې صفت دي دلغظ الله بيا دې لره منعت نه دجدا کولو سره مرفوع لوستلې شي اوخبر جوړ کړي شو دمبتداې محذوف دهو تقدير به يې داسې شي الحمد لله هو اهل الحمد.

وانما وجب: په دې سره غرض دشارح دمبتدا دحذف وجوبي دوجې بيان دي چې حذف ځکه واجب دي چې معلوم شي چې په اصل کې هغه صفت وو بيا زيادتي مدح يا ذم دپاره دموصوف نه جدا کړي شو او دمنعت داعراب خلاف ولوستلې شو ځکه چې کله نعت لره دمنعت خلاف مرفوع ولوستلې شي نوسامع يودم متوجه شي چې دمنعت داعراب خلاف نعت لره مرفوع په لوستلو کې خامخا څه راز ضرور شته لهذا هغه متکلم طرف ته په پوره طريقه باندې متوجه وي اومقصود کوم چې زيادتي مدح او زيادتي ذم دي حاصل به شي اوکه مبتدا لره ظاهر کړي شي نودافانده به حاصل نه وي ځکه چې په دې وخت کې به داجمله مستأنفه وي نو معلوم به نه شي چې په اصل کې نعت وو لهذا مقصود کوم چې زيادتي مدح اوزيادتي ذم دي

حاصل به نه شي

فائده: د مبتدا حذف وجوبي مثال صرف دمدح سره خاص نه دي بلکه نور هم په دې کې ډیر مثالونه دي الحمد لله اهل الحمد داد زیادتي مدح مثال دي اوزیادتي ذم مثال اعوذ بالله من ابليس عدو الله په دې کې عدو الله په اصل کې د ابليس صفت دي دې لره دمنعوت نه جدا کړو دمنعوت اعراب خلاف مرفوع ولوستلي شو اوداخير دي د مبتدا محذوف چې هُو دي اصل کې اعوذ بالله من ابليس هو عدو الله دي

ويچې حذفه ايضاً: په دې عبارت سره غرض دشارح د مبتدا حذف وجوبي دويم صورت بيانول دي چې د بعضې نحويانو په نزد مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم د مبتدا محذوف خبر دي دهغوي په نزد هم مبتدا لره حذف کول واجب دي مخصوص بالمدح مثال نعم الرجل زيد په دې کې زيد خبر دي د مبتدا محذوف اصل کې نعم الرجل هو زيد دي او مخصوص بالذم مثال لکه بئس الرجل عمرو دپه اصل کې بئس الرجل هو عمرو دي داد بعضو نحويانو مذهب دي او د بعضې نحويانو په نزد هُو مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم په خپله مبتدا مؤخره او جمله فعلیه خبر دي دهغوي مسلک مطابق دلته څه مبتدا محذوف نشته اودازمو تر ډېر بحث نه خارج دي.

دويم غرض: که چيرته ددې عبارت نه غرض په ابن حاجب باندې دواړيدونکي اعتراض جواب ورکول وي نو دا اعتراض تقرير به هغه وي لکه چې مخکې تير شو چې څنگه د مبتدا حذف جائز کيږي نو همدارنگې واجب هم وي بيا څه وجه ده چې مصنف حذف جوازي بيان کړو او حذف وجوبي يې بيان نه کړو نو شارح ددې جواب ورکوي

جواب: علامه جامي رَحْمَةُ اللَّهِ قَدْ تَقْلِيلُهُ سره دهغې طرف ته اشاره وکړه چې د مبتدا حذف نهايت قليل دي او القليل کالبعدم لهذا دې لره مستقلاً ځان ته يواځې د ذکر کولو ضرورت نشته دي هسې خو ابن حاجب رَحْمَةُ اللَّهِ داختصار دريې کيدو په اساس د قليل مخکې راتلونکي صورتونه پرېږدي.

سوال: قَدْ تَقْلِيلُهُ په حذف جوازي هم داخل کړي شوي دي ددې حذف هم قليل دي دې لره هم ذکر په کار نه وو؟

جواب: کله چې د قلت نه وروستو قلت ذکر کړي شي نو دويم قلت په نسبت سره اول ته نهايت

قلیل بلکې په اقله او کمه درجه کې وي ځکه دې نه اول باندې نه شي قیاس کولې .

ای المبتدا المحذوف : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دابن حاجب مثال دممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې الهلال والله کې الهلال خبر دي د هذا مبتدا حالانکه مثال مبتدا محذوف جوازي پیش کوو نومثال دممثل له سره مطابق نه دي ؟

جواب : شارح جواب ورکوي چې کقول المستهل کې کاف په معنی د مثل مضاف دي اوددې مضاف الیه محذوف ده کومه چې المبتدا محذوفه ده اوقول په معنی دمقول سره دي اوددې نه مخکې حرف جر في مقدري مکمل عبارت داسې دي چې مثل المبتدا المحذوف في مقول المستهل، بیا دا عبارت خبر دي دمبتدا محذوف چې المبتدا المحذوف دي نومکمل عبارت به داسې شي چې والمبتدا المحذوف جوازاً مثل المبتدا المحذوف في قول المستهل نومعنی داده چې مبتدا محذوف جوازا مثل دهغه مبتدا ده کوم چې محذوف دي دمستهل په مقوله کې لهذا مثال دممثل له سره مطابق شو .

المبصر للهلال : دادمستهل معنی بیان دي استهلالا په دوه معنو سره راځي : (۱) په وخت دولادت کې دماشوم آواز کول . (۲) د سپوږمۍ لیدونکي دسپوږمۍ لیدلو په وخت کې آواز کول نو المبصر للهلال سره شارح معنی ثاني لره متعین کړه چې د سپوږمۍ لیدونکي دسپوږمۍ لیدلو په وخت کې آواز کول دي .

ای هذا الهلال : ددې ځای نه مثال دممثل له باندې منطبق کول دي چې حاصل یې دادې چې الهلال والله خبر دي دمبتدا محذوف چې هذا دي تقدیر د عبارت داسې دي چې هذا الهلال والله مبتدا لره حذف کړو اوددې په حذف باندې قرینه حالیه ده اوقرینه حالیه خلکو لره سپوږمۍ د لیدلو دپاره جمع کوي .

ولیس من باب الغیر : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مونږ دانه منو چې الهلال والله کې مبتدا محذوف دي بلکه خبر محذوف دي اصل کې وو الهلال هذا والله لهذا د مثال اوممثل له مطابق نه دي ؟

جواب : خبر لره حذف منل صحیح نه دي ځکه چې دسپوږمۍ لیدلو والا مقصود اشاره یوشی

لره متعین کول اوبه هغه باندې دهلالیت حکم لږول دي ځکه چې لیدلو والا هغه طرف ته متوجه شي او هغه ته وگوري گویا چې هغه دا سپوږمۍ لیدلې وي اودا مقصود هله حاصلیږي چې هغه لره د حذف مبتدا دباب نه ومنلې شي که چیرته دې لره دحذف خبر دباب نه ومنلې شي نو دا مقصود به حاصل نشي اود مستهل مقصود به فوت شي.

والناتق: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مثال خو په الهلال باندې تام شود والله اضافه یې ولي وکړه؟

جواب: د والله اضافه یې د دوو (۲) وجهو نه وکړه.

اوله وجه: اوله وجه داده چې عام طور باندې د سپوږمۍ لیدلو والا دا عادت وي چې هغه نورو ته د یقین ورکولو دپاره قسم خوري. مصنف د هغه عادت خیال وساتلو او د قسم اضافه یې وکړه.

دوهمه وجه: دوهمه وجه داده چې د قسم اضافه یې د درې (۳) وجهو نه وکړه چې په حالت د وقف کې د الهلال د نصب وهم پیدا نه شي ځکه چې په کلمه واحده کې اصل وقف دي نو دا وهم به پیدا کیدلو چې الهلال په اصل کې مفعول به دي د فعل محذوف رأیت چې په اصل کې رأیت الهلال وو د وخت دتنگۍ په اساس یې فعل لره حذف کړو حالانکه دا د فعل محذوف مفعول به نه دي بلکې خبر دي د مبتدا محذوف، نو ددې وجهي نه یې د قسم اضافه وکړه چې دا وهم پیدا نه شي.

د خبر حذف جوازي:

وَقَدْ تَحَدَّثَ الْخَبْرُ جَوَازًا أَيْ خَلَفًا جَائِزًا لِقِيَامِ قَرْنَتِهِ مِنْ خَلْفٍ إِقَامَةٍ هَيْهَ مَقَامَهُ وَمَثَلُ
او کله کله حذف کیږي خبر جوازي یعنې حذف جوازا دپاره د قیام دقرینې په غیر د قانمولو دیو څیز په ځای ددې په شان
الْخَبْرُ التَّحْدُوثُ جَوَازًا فِي قَوْلِكَ خَرَجْتُ فَلَمَّا السَّبْعُ فَإِنَّ تَقْدِيرَهُ عَلَى الْمَذْهَبِ الصَّحِيحِ كَمَا
دهغه خبر چې محذوف وي جواز لکه دا قول ستا چې خرجت فلما السبع نو ددې تقدیر په صحیح مذهب باندې لکه
لَكَ عَلَى صَاحِبِ اللَّبَابِ خَرَجْتُ فَلَمَّا السَّبْعُ وَالْقَوْلُ عَلَى أَنَّ كَلْفَ زَمَانٍ لِلْخَبْرِ التَّحْدُوثِ
نص کړي په دې باندې صاحب دلباب چې خرجت فلما السبع والقول په اساس چې ادا ظرف زمان دي دخبر دحذف
مِنْ خَلْفٍ سَائٍ مَسَدَةً أَيْ قَلْبِي وَقَدْ خَرَجْتُ السَّبْعَ وَالْقَوْلُ.
کولو دپاره په غیر د قانمقام نه یعنې لهي وقت خروجي السبع والقول.

خلاصه دمتن: کله خبر په وخت د قیام د قرینې کې حذف کولې شي نو بیا حذف په دوه ۲،
قسمه دي ۱، جائز ۲، واجب حذف خبر جوازي په هغه وخت کې وي چې کله دخبر په حذف
کولو باندې قرینه موجود وي اود خبر قائم مقام نه وي اود خبر حذف په هغه وخت کې واجبیږي
چې کله په حذف دخبر باندې قرینه هم موجود وي اود خبر قائم مقام هم موجود وي د حذف
جوازي مثال لکه خرجت فاذا السبع ، ددې تقدیر د عبارت دادې چې خرجت فاذا السبع واقف دي
ادا ظرف زمان دي کوم چې دخبر محذوف متعلق دي چونکې ددې محذوف خبر کوم قائم مقام
موجود نه دي نو ددې وجې نه به دا حذف جوازي وي وجوې نه وي

اغراض د جامی: قد یحذف: دایې مقدر کړو دې خبرې طرف ته یې اشاره وکړه چې
دمصنف قول العبیداعطف دي په المبتداء باندې .

ای حذفاً جائز: دا په اصل کې ددوو سوالونو مقدرو جواب دي چې د هغې تفصیل گزات مزان
یعنې خو کرته مخکې تیر شوي دي .

لقیام: په دې عبارت سره غرض دشارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دخبر د حذف په بیان کې مصنف قرینه ذکر نه کړه اود مبتدا د حذف په بیان کې یې
قرینه ذکر کړه نو ددې نه وهم پیدا شو چې کیدای شي خبر په هر حال کې حذف کول جائز وي
برابره خبره ده که قرینه وي یا نه وي حالانکه دخبر د حذف دپاره هم د مبتدا په شان قرینه په کار
ده ؟

جواب: په لقیام قرینه سره یې جواب ورکړو چې دخبر حذف کول پنه هغه وخت کې جائز وي
چې کله یې په حذف باندې قرینه موجود وي .

سوال: چې کله په دواړو کې قرینه شرط ده نو دلته مصنف ولې ذکر نه کړه ؟

جواب: نو شارح جواب ورکړو چې دلته موڅکه ذکر نه کړه چې په ماقبل باندې مو اکتفاء
وکړه من غیر اقامة سره شارح ثابته کړه چې که چیرته دخبر قائم مقام موجود وي نو دخبر حذف کول
جائز نه دي بلکه واجب دي .

الخبر المحذوف: په دې عبارت سره غرض دشارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: خرجت فاذا السبع کې السبع مبتدا ده نه خبر حالانکه مثال دخبر محذوف جوازا پیش

کول وو نو مثال دممثل له سره مطابق نه شو ؟

جواب : مثل مضاف دي ددې مضاف اليه محذوف دي کوم چې الخبر المحذوف جواز في قولك

دي

فان تقديره : په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره منطبق کول دي چې دهغې حاصل دادې چې دادصحيح مذهب مطابق ددې تقدير عبارت خرجت فاذا السبع واقف دي ادا ظرف زمان دي کوم چې دخبر محذوف متعلق دي چې معنى يې ده خرجت فلي وقت غروحي السبع واقف په دې صورت کې به خبر محذوف وي مذکور به نه وي اوددې قائمقا، هم موجود نه دي لهذا مثال دممثل له سره مطابق شو.

فائده : اصح مذهب يې ددې وجې نه وويل چې دبعضي نحويانو په نزد باندې ادا ظرف زمان نه دي بلکې ظرف مکان دي نو په دې وخت کې به خبر محذوف نه وي بلکه همدا ادا به خبر وي اومعنى به يې دا وي چې فلي مکان غروحي السبع ، نو ددې قول مطابق به دامثال زموني دبحث نه خارج وي.

د خبر د حذف جوازي اول مقام :

وَ كَذَلِكَ يُخَذَّلُ الْخَيْرُ لِقِيَامِهِ قَرِينَتُهُ وَجُوبًا أَيْ حَذْفًا وَاجِبًا فِيمَا التَّزَمَ أَيْ فِي تَرْكِيبِ
اوكله كله حذف كيږي خبرلره جواز اذ قيام دقريني دوجې نه وجوباً يعنې په حذف وجوبي سره په هغه تركيب کې
التَّزَمَ فِي مَوْضِعِهِ أَيْ مَوْضِعُ الْخَيْرِ عَقْدُهُ أَيْ عَقْدُ الْخَيْرِ وَكَذَلِكَ فِي أَرْبَعَةِ أَبْوَابٍ عَلَى مَا ذَكَرَهُ
چې التزام كړې شوې وي په هغه ځاي کې يعنې په غير خبر کې اودا په څلور بابونو کې دي لكه څنگه چې ذكر كړي
الْمُتَعَتِّفُ أَوْ لَهَا الْمُتَعَتِّفُ الَّذِي بَعْدَ لَوْلَا وَمِثْلَ لَوْلَا زَيْدٌ لَكَانَ كَذَا
مصنف چې دهغې نه اول هغه مبتدا ده چې لولانه وروستوي مثال لكه لَوْلَا زَيْدٌ لَكَانَ كَذَا يعنې لولا زيد موجوده
أَيْ لَوْلَا زَيْدٌ مَوْجُودٌ لِأَنَّ لَوْلَا لِمُتَعَتِّفٍ الشَّيْءِ لَوْجُودُ عَقْدِهِ قَيِّدٌ عَلَى الْوُجُودِ
چې لولا متناع دشي دپاره راځي د هغه دغير موجودگي په وجې سره پس دلالت به كوي په وجود باندې او په تحقيق
وَ كَذَلِكَ التَّزَمَ فِي مَوْضِعِ الْخَيْرِ جَوَابٌ لَوْلَا قَيِّدٌ حَذْفُهُ لِقِيَامِهِ قَرِينَتُهُ وَ التَّزَامُ قَائِمٌ مَقَامَهُ
سره التزام كړي شوي په ځاي دخبر کې جواب دلولا نواجب دي حذف كول دپاره دقيام دقريني اودوجې دالتزام.
هَذَا إِذَا كَانَ الْخَيْرُ عَامًّا وَ أَمَّا إِذَا كَانَ خَاصًّا فَلَا يَجِبُ حَذْفُهُ
دقائم مقام نه دپه هغه وخت کې دي چې كله خبر عام وي ليكن چې كله خبر خاص وي نو نه دي واجب حذف ك

کَمَا فِي قَوْلِهِ شِعْرُ :

دخبر لکه په دې شعر کې ذکر دي

لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرَ مِنْ لَيْبِنِد

وَ لَوْلَا الشِّعْرُ بِالْعُلَمَاءِ يُؤْرِي

نون به زه د لیبیدنه غټ شاعروم

که چیرته شعر علماو لره عیب دار کولی نه

هَذَا عَلَى مَذْهَبِ الْبَصْرِيِّينَ وَ قَالَ الْكِسَائِيُّ الْإِسْمُ الْوَاقِعُ بَعْدَهَا فَاعِلٌ لِلفِعْلِ مُقَدَّرٌ

دا په مذهب دبصریو باندې او کسانې ویلي دي چې هغه اسم چې واقع وي وروسته ددې نه فاعل دپاره د فاعل مقدر

أَنْ لَوْلَا وَجَدَ زَيْدًا وَ قَالَ الْفَرَّاءُ لَوْلَا هِيَ الْوَاقِعَةُ لِلْإِسْمِ الَّذِي بَعْدَهَا.

یعنې لولا وچند زید او فراء ویلي دي چې لولا رفع وړ کونکی دي هغه اسم لره کوم چې دهغه نه وروستوي.

خلاصه دهن: صاحب د کافیه وایی چې کله کله خبر لره و جویاً حذف کیږي او بیا په دغه

و جویاً باندې ماتن څلور مثالونه ورکړي دي چې په هغې کې د اصل څلورو ابوابو طرف ته

اشاره کړې ده چې دهغې تفصیل روستور اخی.

اغراض د جامی: یحذف الغیر: په دې عبارت سره شارح اشاره کړې ده چې د و جویاً عطف

په جواراً باندې دي.

في ترکیب: په دې کې دما مصداق لره متعین کوي چې د ما مصداق ترکیب دي.

موضع الغیر: په دې عبارت سره شارح د خبر مرجع متعین کړي ده.

غیر الغیر: په دې کې هم شارح د خبر مرجع متعین کړي ده

وذلك في أربعة ابواب: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت کول دي او د وضاحت دپاره یو مثال کافي وو

مصنف رَحِمَهُ اللهُ څلور مثالونه ولې ذکر کړه؟

جواب: د حذف خبر څلور بابونه دي ددې وجې نه مصنف د هر باب دپاره یو یو مثال بیان

کړي نو تعدد د مثالونو د ممثل له دتعدد د وجې نه، نه دي.

اولها: ددې خای نه اولنۍ مقام ذکر کوي چې هغه مبتدا چې د لولا نه وروستو واقع وي ددې

خبر لره حذف کول واجب دي مثال لولا زید لکان کذا.

ای لولا زید موجود: په دې عبارت سره غرض د شارح د جامی مثال لره په ممثل له باندې منطبق

کول دي چې لولا زید لکان کذا کې زید مبتدا ده کومه چې د لولا نه وروستو واقع دي ددې خبر محذوف دي چې کوم موجود دي دا په اصل کې وو لولا زید موجود لکان کذا.

لان لولا: ددی ځای نه په حذف باندې قرینه ذکر کوي چې ددې په حذف باندې قرینه لولا دي ځکه چې لولا د امتناع ثاني دپاره راځي په سبب د وجود اول سره یعنې لولا دا بنسټي چې اولنۍ شي موجود دي لهذا لولا په وجود باندې دلالت کوي.

وقد التزم: ددی ځای نه دخبر د قائم مقام بیان کوي چې دخبر قائم مقام جواب د لولا دي.

فیجپ: په دې عبارت سره د ماقبل د نتیجې بیان دي ځکه چې دلته کې حذف خبر باندې هم قرینه موجود ده او دخبر قائم مقام هم موجود دي ددې وجې نه خبر لره په وجوبي طور باندې حذف کړي شو.

هذا اذا کان: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: ستا ذکر شوې ضابطه او قاعده منقوضه او ماته ده د امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ په دې شعر سره چې فرمایي:

ولولا الشعر بالعلماء یزري * لکن الیوم اشعر من لیبد

په دې شعر کې د لولا نه وروستو مبتدا ده ددی خبر یزري وروستو ذکر دی محذوف نه دي، نوددی نه دا معلومه شوه چې د لولا نه وروستو حذف دخبر واجب نه دي.

جواب: هغه مبتدا چې د لولا نه وروستو واقع وي ددې خبر لره حذف کول په هغه صورت کې واجب دي چې کله خبر د افعال عامه څخه وي او په مثال مذکور کې خبر د افعال عامه څخه نه دي بلکه د افعال خاصه څخه دي لهذا ددې وجې نه نقض وارد نه شو.

هذا علی مذهبی: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مونږه دا خبره نه منو چې هغه اسم چې دلولا نه وروستو واقع وي او هغه مرفوع وي د مبتدا کیدو په وجه بلکه هغه مرفوع دي د فعل مقدر د فاعل په وجې سره لولا زید لکان کذا تقدیری عبارت لولا وجد زید لکان کذا دي یا هغه مرفوع وي په خپله د لولا د وجې نه ځکه چې لولا د اسماء افعال نه دي چې خپل ما بعد لره د فاعلیت په بناء رفع ورکوي لهذا مثال د ممثل سره مطابق نه شو.

جواب : هغه اسم چی لولا نه وروستو واقع وي دهغې په مرفوع کیدو کې اختلاف دي د نحاۃ بصري د مذهب مطابق هغه اسم چی لولا نه وروستو واقع وی هغه مرفوع وي د مبتدا په وجې سره که ددې خبر د افعال عامه څخه وي نو خبر لره حذف کول واجب دي او مصنف دغه مذهب لره اختیار کړو او مثال یې ذکر کړو لیکن دلته دوه (۲) مسلکونه نور هم دي کوم چې مرجوح دی کوم لره چی مصنف ذکر نه کړو ځکه چې د مصنف دخپل مذهب مطابق مثال د ممثل سره مطابق دي

مسلك (۲) : امام کسانې کوفي مذهب دادي چې هغه اسم چې لولا نه وروستو واقع وي هغه مرفوع وي د فعل مقدر د فاعل کیدو په بنا باندې لولا زید اصل کې داسې وو چې: لولا و جد زید

مسلك (۳) : دامام فراء په نزد هغه اسم چې د لولا نه وروستو واقع وي هغه مرفوع وي د لولا د وجې نه ځکه چې لولا د اسماء افعالو څخه دي کوم چې خپل مابعد لره د فاعلیت په بنا باندې رفع ورکوي.

د خبر د حذف وجوبي دویم مقام :

وَ تَاَنِيهَا كُلُّ مُبْتَدَأٍ كَانَ مُضَدًّا صَوْرَةً أَوْ بِتَأْوِيلِهِ مَسْنُوبًا إِلَى الْفَاعِلِ أَوْ التَّفْعُولِ أَوْ
اودویم ددې نه هر هغه مبتدا چې مصدر وي صورت یا د مصدر په تاویل کې وي منسوب وي فاعل یا مفعول یا
كَلِمَتَيْهَا وَ بَعْدَهُ حَالٌ أَوْ كَانَ إِسْمٌ تَفْضِيلِيٌّ مُضَافًا إِلَى ذَلِكَ التَّضَدِّ وَ ذَلِكَ مِثْلُ ذَهَابٍ رَاجِعًا وَ ضَرْبٍ زَيْدٍ
دواړو ته او دهغې نه وروستو حال وي یا اسم تفضیل وي مضاف وي دې مصدر طرف ته مثال دهان راجلا و ضرب زید
قَائِمًا إِذَا كَانَ زَيْدٌ مَفْعُولًا بِهِ وَ مِثْلُ ضَرْبٍ زَيْدٍ قَائِمًا وَ قَائِمَتَيْنِ وَأَنْ ضَرْبَتٌ زَيْدٌ قَائِمًا وَ الْكُفْرُ ضَرْبٌ السَّوِيْقِ مَلُوكًا
قائما که چې زید مفعول به وی مثال ضربی زید قائما او قائمتین او ان ضربت زید قائما او اکثر ضربی السویق ملوکا
أَخْطَبَ مَا يَكُونُ الْأَمِيرُ قَائِمًا فَذَهَبَ الْبَصْرِيُّونَ إِلَى أَنَّ تَعْدِيْرَهُ ضَرْبٌ زَيْدًا حَاصِلٌ إِذَا كَانَ قَائِمًا
اخطب مایکون الأمير قائم پس ذهاب بصريونو خبری ته چې تقدیر عبارت ضربی زید حاصل اداکان قائما دي
فَحَدَّثَ حَاصِلٌ كَمَا يُحَدَّثُ مُتَعَلِّقَاتُ الْقُرُوبِ كَعُوْ زَيْدٌ عِنْدَكَ فَجَبَّحَ إِذَا كَانَ
پس حذف کړي شو حاصل لره لکه څنگه چې حذف کيږي دظروفو متعلقات مثال زید عندک پس پاتی شو اداکان
ثُمَّ حَدَّثَ إِذَا مَعَ هَوِيلٍ الْفَاعِلِ فِي الْحَالِ وَأَقْبَمَ الْحَالُ مَقَامَ الْقُرْبِ لِأَنَّ
بیا حذف کړی شو ادا د خپل شرط سره کوم چې عامل دي په حال کې او حال لره د ظرف قائم مقام جوړ شو ځکه چې
فِي الْحَالِ مَعْنَى الْقُرْبِيَّةِ فَالْحَالُ قَائِمٌ مَقَامَ الْقُرْبِ الْقَائِمُ مَقَامَ الْعَبْرِ فَيَكُونُ الْحَالُ قَائِمًا

په حال کې د ظرفیت معنی موجود ده پس حال قائمقام دي د ظرف کوم چې قائمقام دي د خبر پس حال قائم

مَقَامَ الْخَبَرِ.

مقام د خبر دي

خلاصه دمتن: ددې ځای نه شارح د خبر د حذف وجوې دویم مقام بیانوي

اغراض دجامی: وثانیها: ددې ځای نه دخبر د حذف وجوې دویم مثال بیانېږي چې په هغې سره یوې ضابطې طرف ته اشاره ده چې د هغې حاصل دادې (۱)، هر هغه مبتدا چې صوره مصدر وي یا په تاویل د مصدر وي او منسوب الی الفاعل وي یا منسوب الی المفعول وي یا منسوب الی الفعل والمفعول دواړه وي او دمنسوب الیه نه وروستو حال وی (۲)، یا مبتدا اسم تفضیل وي چې مضاف وي داسې مصدر طرف ته چې صورتاً یا تاویلاً مصدر وي کوم چې فاعل یا مفعول دواړو طرف ته منسوب وي او دمنسوب الیه نه وروستو حال واقع وي نوپه داسې صورت کې خبر لره حذف کول واجب دي.

وضاحت: ددې ضابطې دوه (۲) جزونه دي: (۱) هغه مبتدا چې مصدر وي برابره خبره ده که صوره مصدر وي یا تاویلاً مصدر وي او منسوب وی فاعل طرف ته یا مفعول طرف ته یا دواړو طرف ته او منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي (۲) هغه مبتدا چې اسم تفضیل وي او مضاف وي دې مصدر طرف ته چې کوم صوره یا تاویلاً مصدر وي او منسوب وي فاعل طرف ته یا مفعول طرف ته یا دواړو طرف ته او منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي. ددغه دواړو جزونو څخه په هر یو کې شپږ (۶) صورتونه دي:

داول جز شپږ: (۶) صورتونه: داوول جز شپږ صورتونه دادې: (۱) مبتدا صورتاً مصدر وي او فاعل طرف ته منسوب وي او د منسوب الیه نه پس حال واقع وي مثال ذهاني راجلا په دې مثال کې ذهاني صورتاً مصدر دي او خپل فاعل ضمیر متکلم طرف ته منسوب وي او ددې نه وروستو حال واقع وي ددې تقدیر عبارت ذهاني حاصل اذا کنت راجلا دي اول مو حاصل خبر لره حذف کړو ځکه چې ظرف اذا کنت ددې متعلق دي او ظرف په خپل متعلق باندې دلالت کوي کله چې کوم خبر لره موحذف کړو نو ذهاني اذا کنت راجلا شو، دویم: اذا کنت فعل شرط کوم چې په حال کې فاعل دي حذف مو کړو او حال مو ددې قائمقام کړو ځکه چې په حال کې د ظرفیت معنی موندې شي مثال د جاء فی زید را کما معنی ده جاء فی زید فی زمان رکوبه کله چې حال لره

دضرب قائمقام جوړ شو نو دهاڼي راجلا شو پس دمبتدا خبر معنی حاصل لره په وجوبي طور باندې حذف شو ځکه چې د هغې په حذف باندې قرینه هم موجود ده او ددې قائمقام هم موجود وي قرینه راجلا دي ځکه چې راجلا په ظرف باندې دلالت کوي او ظرف په خبر باندې دلالت کوي نو راجلا به دلالت کوي په خبر باندې ځکه چې دال علی الشيء باندې دال ، دادال علی ذالک الشيء وي او قائمقام هم راجلا دې ځکه چې راجلا قائمقام دي د ظرف او ظرف قائمقام دي د خبر لهذا راجلا به هم قائمقام شي دخبر .

(۲) مبتدا صورتاً مصدر وي او مفعول طرف ته منسوب وي او قائما ددې نه حال واقع دي مثال ضرب زيد قائما په دې مثال کې ضرب صورتاً مصدر دي او مفعول طرف ته منسوب دي او قائما ددې نه واقع دي په اصل کې ضرب زيد حاصل اداکان قائما دي شارح رحمه الله دلته د زيد نه وروستو د اداکان مفعولا به اضافه ځکه وکړه ځکه چې ضرب زيد قائما کې دوه (۲) احتمالات دي : (۱) داد ضرب فاعل دي (۲) ضرب مفعول دي نو شارح اداکان الخ وويل اوپه دې سره يې دويم احتمال لره متعين کړو چې تکرار لازم نه شي ځکه د منسوب الی الفاعل مثال مخکې تير شوي دي .

(۳) مبتدا صورتاً مصدر وي او منسوب وي فاعل او مفعول دواړو طرف ته او ديو نه حال واقع وي او که دغه مثال لره ضرب زيد قائمين ولوستلې شي نو دا به دهغه مثال وي چې صورتاً مصدر وي او منسوب وي فاعل او مفعول دواړو طرف ته او قائمين دواړو نه حال واقع وي باقي تقدير دعبارت او نور تفصيل مخکې تير شوي دي .

(۴) مبتدا تاويلاً مصدر وي او منسوب وي فاعل طرف ته او ددې نه پس حال واقع وي مثال **أَنْ هَرَبْتُ قَائِمًا** .

(۵) مبتدا تاويلاً مصدر وي او منسوب وي مفعول طرف ته او منسوب اليه نه وروستو حال واقع وي مثال ضرب زيد قائما .

(۶) مبتدا تاويلاً مصدر وي او منسوب وي فاعل او مفعول دواړه طرف ته او دمنسوب اليه نه وروستو حال واقع وي مثال ان هربت زيد قائما .

او نورو مثالونو کې که چيرته دفاعل او مفعول دواړو نه دحال دجوړول او مثال جوړول وي نو دقائما په ځای تشبيه قائمين ولوستلې شي مثال ان هربت زيد قائمين .

د دوهم جز شپږ. (۶) صورتونه: او د دوهم جز هم همدړنگې شپږ (۷) صورتونه دي په لنډې

ډول

(۱) چې مبتدا اسم تفضیل وي او مضاف وي صورتاً مصدر طرف ته او هغه مصدر منسوب

وي فاعل طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اکثر شرقي قائماً

(۲) مبتدا اسم تفضیل مضاف وي صورتاً مصدر طرف ته او دا مصدر منسوب وي مفعول

طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اکثر ضرب زید قائماً

(۳) مبتدا اسم تفضیل وي او صورتاً مصدر طرف ته مضاف وي اودا مصدر منسوب وي فاعل

او مفعول دواړو طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اکثر شرقي السويقي

ملوتاً

(۴) مبتدا اسم تفضیل وي او مضاف وي مصدر تاویلی طرف ته او هغه مصدر تاویلی

منسوب وي فاعل طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اخطب ما یكون الامیر

قائماً

(۵) مبتدا اسم تفضیل وي او مضاف وي مصدر تاویلی طرف ته اودا منسوب وي مفعول

طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اکثر ان ضرب زید قائماً

(۶) مبتدا اسم تفضیل وي او مضاف وي مصدر تاویلی طرف ته اودا منسوب وي فاعل او

مفعول دواړو طرف ته او د منسوب الیه نه وروستو حال واقع وي مثال اکثر ان ضربت زید قائماً

د ټولو مثالونو خلاصه :

۱-	مبتدا صورتاً مصدر وي	منسوب الی الفاعل وي	ذهاني راجلاً
۲-	مبتدا صورتاً مصدر وي	منسوب الی المفعول وي	ضرب زید قائماً
۳-	مبتدا صورتاً مصدر وي	منسوب الی الفاعل والمفعول وي	شرقي زید قائماً
۴-	مبتدا تاویلاً مصدر وي	منسوب الی الفاعل وي	ان ضربت قائماً
۵-	مبتدا تاویلاً مصدر وي	منسوب الی المفعول وي	ان ضرب زید قائماً
۶-	مبتدا تاویلاً مصدر وي	منسوب الی الفاعل والمفعول وي	ان ضربت زید قائماً
۷-	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي صورتاً مصدر طرف ته	منسوب الی الفاعل وي	اکثر شرقي قائماً

۸	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي صورتاً مصدر طرف ته	منسوب الى المفعول وي	اکثر ضرب زید قائماً
۹	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي صورتاً مصدر طرف ته	منسوب الى الفاعل والمفعول وي	اکثر شرې السويق ملتوتا
۱۰	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي تاويلاً مصدر طرف ته	منسوب الى الفاعل وي	اخطب ما يكون الامير قائماً
۱۱	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي تاويلاً مصدر طرف ته	منسوب الى المفعول وي	اکثر ان ضرب زید قائماً
۱۲	مبتدا اسم تفضیل مضاف وي تاويلاً مصدر طرف ته	منسوب الى الفاعل والمفعول وي	اکثر ان ضربت زیداً قائماً

فذهب البصريون : په دې عبارت سره غرض د شارح دادې چې په دې دوهم مقام کې تقدير عبارت او د اصل متعلق د نحويانو اختلاف دي په دې خبره د ټولو اتفاق دي چې ضربې زیداً قائماً کې د مبتدا خبر وجوبا محذوف دي لیکن په دې خبره کې اختلاف دي چې ددې اصل څه شی دي او د حذف خبر صورت څه دي په دې کې پنځه (۵)، مذهب دي چی شارح را نقل کړي دي :

مذهب (۱) : فذهب البصريون سره د اول مذهب بیان دی دبصرې د نحويانو مذهب دادې چې د ضربې زیداً قائماً تقدير ضربې زیداً حاصل اداکان قائماً دي اول مو د حاصل خبر حذف کړو لکه څنکه چې د ظرف متعلقات حذف کولې شي مثال زید عندک ظرف متعلق حاصل محذوف دي کله چې حاصل لره حذف کړي شو نو ضربې زیداً اداکان قائماً جوړ شو ثانياً اداکان فعل شرط لره کوم چې په حال عامل دي حذف مو کړه او حال لره مو د هغې قائم مقام کړه ځکه چې په حال کې د ظرف معنی موندلې شي ځکه چې حال د ظرف قائم مقام شو نو ضربې زیداً قائماً جوړ شو اوس د خبر حذف واجب دي ځکه چې حذف د خبر باندې قرینه موجود ده او قائم مقام هم موجود دي قرینه قائماً دي ځکه چې قائماً دال دي په ظرف باندې او ظرف دال دي په خبر باندې او دال علی الشئ باندې دال ، دال علی ذلک الشئ وي او قائم مقام هم قائماً دی ځکه قائماً قائم مقام دي د ظرف او ظرف قائم مقام دي د خبر او قائم مقام د یو خبر د قائم مقام ددې خیز کیدي شي .

په دگر شوې مقام کې د مثال په ټوليز کې د نجويانو پنځه مذاهب :

قَالَ الرَّحْمَنُ هَذَا مَا قِيلَ فِيهِ تَكَلُّفَاتٌ كَثِيرَةٌ ; وَ هِيَ حَذْفٌ إِذَا مَعَ الْجُمْلَةِ
رضی وایې دا هغه چی ویلی شوی دی په دې کې ډیر زیات تکلفات دي او هغه اذا حذف کول دي سره د جملي
الْمَصَابِ إِلَيْهَا وَلَمْ يَثْبُتْ فِي غَيْرِ هَذَا الْمَكَانِ وَالْمَذْوُولُ عَنْ ظَاهِرِ مَعْنَى كَانَ النَّاقِصَةُ إِلَى مَعْنَى كَانَ الثَّامَّةُ
مضاف الیه او ثابت نه دي په غیر ددې ځای نه او عدول کول دکان ناقصه د ظاهر معنی نه د کان نامه طرف ته او
وَالَّذِي يَظْهَرُ لِي أَنَّ تَقْدِيرَهُ يَنْخَوِضُ ضَرْبِي زَيْدًا يُلَاسِسُهُ قَائِمًا إِذَا أَرَدْتُ
او هغه چی ظاهر شوي وي زما د پاره یې شک ده چی تقدیر مثال ضری زیدا یلاسیه قائم به وي کله چی ته اراده
الْحَالِ عَنِ الْمَفْعُولِ وَ ضَرْبِي زَيْدًا يُلَاسِسُهُ قَائِمًا إِذَا كَانَتْ عَنِ الْقَاعِلِ أُولَى . ثُمَّ تَقُولُ
و کړي د حال د مفعول نه او و ضری زیدا یلاسی قائم به وي کله چی حال فاعل نه اولی وي نو ته به بیا وایي چی
حَذْفُ الْمَفْعُولِ الَّذِي هُوَ ذُو الْحَالِ قَبْلَ ضَرْبِي زَيْدًا يُلَاسِسُ قَائِمًا وَ يَخُورُ حَذْفُ ذِي الْحَالِ
حذف کول د هغه مفعول چی ذوالحال دي نوباقی پاتې شو ضری زیدا یلاسی قائم او جانزدی حذف کول د ذوالحال
مَعَ قِيَامِ الْقَرِينَةِ كَمَا تَقُولُ الَّذِي صَرِّبْتَ قَائِمًا زَيْدٌ أَنِّي صَرَّبْتُهُ ثُمَّ حَذْفُ يُلَاسِسُ الَّذِي هُوَ خَبَرٌ
سره د قیام د قرینې لکه چی ته وایي الذي ضربت قائم زید یعنی ضربته بیا حذف کړي شو یلاسی لره کوم چی خبر
الْمُبْتَدَأِ وَالْحَامِلِ فِي الْحَالِ وَقَامَ الْحَالُ مَقَامَهُ كَمَا تَقُولُ وَاحِدًا مُهْدِيًا أَنَّى سِرَّ وَاحِدًا مُهْدِيًا فَعَلَ
دي د مبتدأ و حال کې او قام شو حال په ځای ددې باندې لکه چی ته وایي را هدا مهدی یعنی مهدی را هدا نونا په
هَذَا يَكُونُونَ مُسْتَرْجِعِينَ مِنْ تِلْكَ التَّكَلُّفَاتِ الَّتِي يُعِيدُهَا وَ قَالَ الْكُوفِيُّونَ تَقْدِيرُهُ ضَرْبِي زَيْدًا
دې باندې د ا به راحت موندونکې شي ددې تکلفات بعیده نه او کوفیانو ویلی دي چی تقدیر دهغه ضری زیدا
قَائِمًا حَاصِلٌ بِحَذْفِ قَائِمًا مِنْ مُتَعَلِّقَاتِ الْمُبْتَدَأِ وَ يَلْزَمُهُ حَذْفُ الْخَبَرِ مِنَ غَيْرِ سَبَبٍ شَيْءٍ
قائم حاصل دی او قائم لره د مبتدأ په متعلقات د جوړولو سره اولزم به راشي هغه لره حذف کول د خبر او څه شی لره
مَسَدُهُ وَ تَقْدِيرُهُ الْمُبْتَدَأُ الْمَقْصُودُ عُمُومُهُ بِدَلِيلِ الْإِسْتِعْمَالِ وَ ذَهَبَ
دهغه قائم مقام نه په غیر او مبتدأ مقصود لره مفید کول او ددې عام کیدل د استعمال دلیل نه وتلی دی او ذهاب
الْأَخْفَشُ إِلَى أَنَّ الْخَبَرَ الَّذِي شَدَّتِ الْحَالُ مَحَلُّهُ مَصْدَرٌ مَصْدَرٌ
کړي اخفش دې خبرې ته چی هغه خبر چی قائم شوي حال په محل ددې باندې هغه مصدر دي کوم چی مضاف
إِلَى صَاحِبِ الْحَالِ أَنَّى ضَرْبِي زَيْدًا صَرَّبْتُهُ قَائِمًا وَ ذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّ هَذَا الْمُبْتَدَأُ لَا خَبَرَ لَهُ
دي ذوالحال طرف نه یعنی ضری زیدا قائم او تللی دي بعضی دې خبرې طرف ته چی ددې مبتدأ خبر نشته دي
يَكُونُ بِمَعْنَى الْفِعْلِ إِذِ التَّخْفِ مَا أَضْرِبُ زَيْدًا إِلَّا قَائِمًا
څکه چی د معنی فعل څخه دي څکه چی ددې معنی داده ما اضرپ زیدا اولا قائم

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې شارح په ذکر شوې مقام کې د مثال په ټاویل کې د نحویانو پنځه مذاهب بیانوي

اغراض دجامي: اول مذهب: په مذکور ه مثال ضربي زیډا قائما د ټاویل کې اول مذهب په مخکني عبارت کې تیر شوي دي لیکن په دې کې د نحویانو اختلاف دي او په دې باره کې مزید څلور مذاهب شارح جامي په پورتنی عبارت کې بیان کړي دي چې دهغې تفصیل ذکر کولې شي

دویم مذهب: وقال الرضي: په دې عبارت سره غرض دشارح د دوهم مذهب بیان دي شیخ رضي رحمه الله فرمایي چې د بصرينو د مذهب مطابق په ذکر شوې توجیه کې ډیر تکلفات دي. (۱) اډالره بع جمله مضاف الیه حذف کول کوم چې ددې مقام نه علاوه په بل ځای کې ثابت نه دي.

جواب: (۱) دا جواب غلط دي ځکه چې حذف د اذامع الجملة شائع کثیر لاتعد ولا تحصی دي. خصوصاً د فام تفریعيه په مقام باندې مثلاً فهند یجوڑ صرفه ددې نه مخکې اډاکان الامر کډالک محذوف دي.

(۲) دکان ناقصه نه دکان تامه طرف ته عدول کول ځکه چې ظاهر دادي چې کان ناقصه دي ځکه چې قائما منصوب دي او هغه دکان خبر دي.

جواب: دلته کان تامه دي ناقصه نه شي کیدي ځکه چې د کان ناقصه خبر معرفه اونکره دواړه کیدي شي حالانکه دلته قائما نکره ده دې لره معرفه راوړل جائز نه دي ثابت شوه چې کان تامه دي ناقصه نه شي کیدلي.

(۳) حال دظرف قائم مقام کول چې ددې په کلام د عربو کې کوم مثال نشته.

جواب: حال لره د ظرف قائم مقام کول مشهور او معروف دي چې په حال کې هم د ظرفیت معنی شته لهذا دعلامه رضي رحمه الله دري واړه اعتراضونه غلط دي، علامه رضي رحمه الله فرمایي چې اولی دادې څې داسې وویلي شي چې ددې اصل ضربي زیډا یلابسه قائما دي که چیرته قائما د مفعول نه حال واقع وي او که د فاعل نه حال واقع وي نو په اصل کې ضربي زیډا یلابسي قائما دي بیا ضمیر مفعول کوم چې ذوالحال دي هغه لره مو حذف کړه نو ضربي زیډ

يلايس قائما ترې جوړ شو

وحذف: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دلته ذوالحال حذف کيږي مثال يې لکه الذي ضربت قائما زيد ددې اصل الذي ضربته قائما زيد دی په دې کې ضمير ذوالحال دي کوم چې حذف شو ددې په حذف باندې قرينه الذي دي ځکه چې د جملې په صله کې د عائد موجود کيدل ضروري دي ددې نه وروستو يلايس دي کوم چې مبتدا خبر او په حال کې عامل دي دې لره حذف کړي شو او حال لره ددې قائمقام شو نو ضربي زيدا قائما جوړ شو .

کما تقول راها مهيأ: په دې عبارت سره غرض د شارح د حال د عامل د حذف کولو نظير او مثال پيش کوي ددې مثال راها مهيأ دي ددې اصل س راها مهيأ دی سر په حال کې عامل دي دې لره مو حذف کړو او حال لره مو ددې قائمقام جوړ کړو نو راها مهيأ جوړ شو دغه شان يلايس چې په حال کې عامل دي دې لره حذف کړي شو او حال لره ددې قائمقام جوړ شو

تبصره ۵: دشيخ رضي رحمه الله تقدير هم د تکليف نه خالي نه دي ځکه چې د يلايس تقدير معهود او معروف نه دي همدارنگې مولانا وسيم گل باسولي وايي چې اگر چې دبصرينو په تفسير او تشریح کې تکلفات دي او د شيخ رضي رحمه الله په تقرير کې يو تکلف دي ليکن دا تکلف واحد دومره خطرناک دي چې په درې واړو باندې وزني دي . هغه دادې چې په عامل محذوف کې اصل دادې چې هغه به د افعال عامه څخه وي او ملايست د افعال خاصو څخه دي ، لهذا ددې حذف کول مناسب نه دي ، د زيات تفصيل دپاره تاسو وگورئ: سوال باسولي ص ۲۵۴ .

دريم مذهب: په قال الکوفيون سره ددريم مذهب بيان دي دکوفي دنحويانو مذهب دادې چې د ضربي زيدا قائما اصل ضربي زيدا قائما حاصل دي دا قائما دمبتدا د متعلقاتو نه جوړوي يعنې د قائما تعلق دخبر محذوف سره نه دی لکه په اول او دوهم مذهب کې تير شوې دي بلکې د قائما تعلق دضرب مصدر سره دي کوم چې په ترکيب کې مبتدا واقع دي او ددې نه پس ددې خبر په وجوبي طور باندې محذوف دي کوم چې حاصل دي .

پلزمهم: په دې سره علامه جامي رحمه الله دکوفي دنحويانو په مذهب باندې رد کوي په دوه وجهوسره:

اوله وجه: په دې صورت کې خبر لره په غیر قائم مقام محذوف کیدل لازم راځي ځکه چې قائماً د مبتدا د متعلقاتو څخه دي او کوم څیز چې د مبتدا د متعلقاتو څخه وي هغه د خبر قائم مقام نه شي جوړېدلې

دوهمه وجه: په دې صورت کې مبتدا لره مقید کول لازم راځي ځکه چې حال د خپل فاعل قید جوړېدې شي حالنکه په مبتدا کې مقصود عموم وي په دې باندې دلیل دادې چې اهل عرب په داسې موقع باندې مبتدا په عموم کې استعمالوي

څلورم مذهب: په ذهب الاخفش عبارت سره غرض د شارح بیان د څلورم مذهب دي د علامه اخفش مذهب دادې چې حال لره چې د کوم خبر قائم مقام جوړ شوي دي هغه حاصل نه دي بلکه مصدر دي چې مضاف دي ذوالحال طرف ته او ضریبی زیډا قائما په اصل کې ضریبی زیډا ضربه قائما وو په دې کې قائما حال دي د ضمیر نه بیا ضربه چې قائما کې عامل دي دې لره مو حذف کړو او قائما لره مو ددې قائم مقام جوړ کړو، اودا اخفش دلیل دادې چې په دې کې قلت د حذف دي.

لیکن دا مذهب هم د ضعف نه خالي نه دي ځکه چې عامل د مصدر ضعیف دي او کله چې ضعیف عامل حذف شي نو عمل نه شي کولې.

پنځم مذهب: ذهب بعضهم په دې عبارت سره غرض د شارح د پنځم مذهب بیان دي د بعضی نحویانو لکه علامه درستویه: د علامه ابن پاشا مذهب دادې چې دا داسې مبتدا ده چې ددې هیڅ خبر نشته لکه څنگه چې په مبتدا قسم ثاني کې د مبتدا خبر نه وي همدارنگې د ادفعل په معنی کې دي ضریبی زیډا قائما داد ما اضرب زیډا الا قائما په معنی کې دي.

د خبر د حذف و جوبي دریم مقام:

وَ قَائِلُهَا كُلُّ مُبْتَدَأٍ اِشْتَمَلَ خَبْرُهُ عَلَى مَعْنَى الْمَقَارَنَةِ وَ عَطِفَ عَلَيْهِ هَيْؤُهُ
او دریم هر هغه مبتدا چې شامل وي خبر ددې په معنی د مقارنت او عطف شوې وي په دې باندې بل څیز په هغه
يَا لَوَا اَلْاَنِّ يَمْنَعُ مَعَ وَ ذَلِكُمْ مِمَّنْ كُلِّ رَجُلٍ وَ ضَمِيْعَتُهُ اَنْ كُلِّ رَجُلٍ مَقْرُونٌ مَعَ ضَمِيْعَتِهِ فَهَذَا الْعَبْرُ وَاجِبٌ حَذْفُهُ
او سره چې په معنی دمع سره وي لکه کل راجل و ضمیعتہ ای کل راجل مقرون مع ضمیعتہ پس دا خبر واجب دي حذف
لَاَنَّ الْمَوَاقِفَ عَلَى الْحَبْرِ الَّذِي هُوَ مَقْرُونٌ وَ اَقْبَمَ الْمَقْرُونُ فِي مَوْضِعِهِ.
کول ددې ځکه چې او دلالت کوي په خبر باندې چې مقرون دي او معطوف لره ددې قائم مقام جوړ شو

خلاصه دمتن: کُلُّ رَجُلٍ وَصِيَّتُهُ د خبر د حذف وجوبي دریم مثال صاحب د کافيې پيش کړي

دي چې په دې سره يوې قاعدې طرف ته اشاره ده چې د هغې تفصيل په شرحه کې مذکور دي

اغراض د جامي: کُلُّ رَجُلٍ وَصِيَّتُهُ: د حذف وجوبي دریم مثال صاحب د کافيې پيش کړي

دي چې په دې سره يوې قاعدې طرف ته اشاره ده شرح دې قاعدې لره صراحتاً بيانوي هر

هغه مبتدا چې ددې خبر په مقارنت باندې مشتمل وي او په دې باندې يو څيز په ذريعې د

معنی د مع سره عطف وي دداسې مبتدا خبر حذف کول واجب دي مثال کل رجل وضيعة ددې

اصل کل رجل مقرون مع ضيعة دي په دې کې د مبتدا خبر مقرون دي کوم چې د مقارنت په معنی

باندې مشتمل دي او واو په ذريعې د معنی د مع په ضيعة باندې عطف دي لهدا ددې خبر

حذف کول واجب دي ځکه چې ددې په حذف باندې قرينه هم موجود ده او قائم مقام يې هم

موجود دي . قرينه پرې داده چې واو په معنی د مع سره دي ځکه چې معيت په مقارنت باندې

دلالت کوي او قائم مقام معطوف ضيعة دي

د خبر د حذف وجوبي څلورم مقام:

وَرَأَيْتُ كُلَّ مُبْتَدَأٍ يَكُونُ مَقْسَمًا بِهِ وَخَبْرُهُ الْقَسْمُ وَذَلِكَ مِثْلُ لَعْنُوكَ لَا تَفْعَلَنَّ كَذَا أَيْ لَعْنُوكَ وَتَقَاوُكَ قَسْمِي
او څلورم هر هغه مبتدا چې مقسم به وي او خبر ددې قسم وي لکه لَعْنُوكَ لَا تَفْعَلَنَّ كَذَا يعنې لَعْنُوكَ وَتَقَاوُكَ قَسْمِي
أَيْ مَا أَقْسِمُ بِهِ فَلَا شَكَّ أَنَّ لَعْنُوكَ يَدُلُّ عَلَى الْقَسْمِ التَّخْذُوفِ وَ جَوَابُ الْقَسْمِ قَائِمٌ
يعنې مَا أَقْسِمُ بِهِ پس هيڅ شک نشته چې لَعْنُوكَ دلالت کوي په قسم معذوف باندې او جواب قسم ددې قائم
مَقَامُهُ فَيَجِبُ حَذْفُهُ وَالْعَنْوَ وَالْعُنْوَ يَتَعَقَّبُ وَاجِبٌ وَلَا يُسْتَعْمَلُ مَعَ اللَّامِ إِلَّا الْمَفْتُوحُ
مقام ددې دي پس واجب دي حذف کول ددې او غبراو غبر په يو معنی دي او نه استعمال يې د لام سره مگر مفتوح
لِأَنَّ الْقَسْمَ مَوْضِعُ التَّخْذُوفِ لِكَثْرَةِ اسْتِعْمَالِهِ.
ځکه چې قسم د تخضيض ځای دي د کثرت استعمال دوجي نه.

خلاصه دمتن: په دې مقام کې صاحب د کافيې د خبر د حذف وجوبي څلورم مثال پيش کړو

چې هغه لَعْنُوكَ لَا تَفْعَلَنَّ كَذَا دي چې په دې سره يوې قاعدې طرف ته اشاره ده چې تفصيل يې

لاندې په شرحه کې ذکر کيږي.

اغراض د جامي: وَرَأَيْتُ كُلَّ مُبْتَدَأٍ يَكُونُ مَقْسَمًا بِهِ: څلورم مثال بيانوي چې ددې نه يوه قاعده او ضابطه معلوم يږي

چې هر هغه مبتدا چې مقسم به وي او ددې خبر لفظ قسم وي نو په دې کې حذف د خبر واجب

دي مثال لَعَنُوكَ لَا فَعَلَنَّ كَذَا داپه اصل کې لعمرك قسمي لافعلن كذا خبر قسمي په وجوبي طور باندې حذف دي ددې په حذف باندې قرينه هم موجود ده او قائم مقام هم موجود دي ، قرينه پرې لام د قسم دي ځكه چې لام قسم په قسم باندې دلالت كوي ، او د جواب قسم قائم مقام دي ددې وجې نه دخبر حذف كول واجب دي .

ای لعمرك وبقاؤك : په دې عبارت سره شارح دا بیانوي چې غمرو په فتحې سره په معنی د بقاء

دد

ای ما اقسام به : په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کله چې غمرو په فتحې سره په معنی د بقاء سره وي نو خبر محذوف قسمي په دې باندې حمل كول صحيح نه دي ځكه چې بقاء دمخاطب صفت دي او قسم دمتكلم فعل دي .

جواب : قسمي په معنی د ما اقسام به کې دي لهذا حمل يې صحيح كيږي .

والعمرو والعمير : په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : غمرو په فتحې سره او غمرو په ضمي سره ددې دواړو په مينځ کې ترادف دي ياتغاثر ؟ که ترادف وي نو د عمر بالفتح تخصيص يې ولې وکړو ؟

جواب : ان کې ترادف دي باقي عمرو بالفتح تخصيص يې ددې وجې نه وکړو چې په لام قسم سره عمرو بالفتح مستعمل يږي ځكه چې قسم د کثرت استعمال د وجې نه موضع تخفيف دي او تخفيف تقاضا د فتحې کوي .

﴿ خَبُرُ إِنِّ وَأَخَوَاتِهَا ﴾

دان دخبر تعريف :

خَبُرُ إِنِّ وَأَخَوَاتِهَا إِنِّ مِنَ الْمَرْفُوعَاتِ خَبُرُ إِنِّ وَأَخَوَاتِهَا إِنِّ أَخَوَاتِهَا مِنَ الْخُرُوفِ الْقَمَرِيَةِ الْبَاقِيَةِ
خبردان اوداخواتو ددې دمرفو عاتو څخه دي خبردان او ددې داخواتو يعنې داشباهو ددې دحروفو خمسوباقيونه
و هيَّ أَنْ وَ كَانَ وَ لَكِنْ وَ كَيْفَ وَ لَعَلَّ وَ هُوَ مَرْفُوعٌ بِحَذْوِ الْخُرُوفِ لَا بِإِلَاقَةِ إِدَاءِ عَلَى
دي اوهغه ان ، كان ، لكن ، ليت ، لعل دي اودامرفوع وي ددې حروفو په وجه نه دابتدائيت په وجه په مذهب
الْمَذْهَبِ الْأَصَحُّ لِأَنَّهَا لَنَا هَاتِهِتِ الْفِعْلِ الْمُتَعَدِّي كَمَا لَا يَجِيءُ عَيْلَتُ رَفْعًا وَ كَضْبًا وَمِثْلُهُ هُوَ
صحيح باندې ځكه چې كله دادفعل متعدي سره مشابه وي لكه چې راروان دي نوعمل به كوي درفعي اود

أَنْ خَبُرَ إِنَّ وَ أَخَوَاتِهَا الْمُسْتَدَّ إِلَى شَيْءٍ آخَرَ بَعْدَ دُخُولِ أَحَدٍ هَذِهِ الْحُرُوفُ عَلَيْهَا
نصب په شان ددې يعنې خبردان اود اخواتو چې مسندوي بل خبر ته پس د دخول د بوددې حروفونه په دې دواړو
فَقَوْلُهُ الْمُسْتَدَّ شَامِلٌ لِحَبْرِ كَانِ وَ حَبْرِ الْمُبْتَدَاءِ وَ حَبْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لِقَفْيِ الْجَنِّسِ وَ
باندې پس دده دا قول المسند د شامل دي خبر دكان او خبر د مبتدا او خبر د هغه لاحې دغې دجنس دپاره وي او
فَعُوْهَا وَ يَقُولُهُ بَعْدَ دُخُولِ هَذِهِ الْحُرُوفِ خَرَجَ جَمِيعُهَا عَنْهُ وَ الْمُرَادُ
غير ددې نه اوبه دې قول سره چې بعد دخول هذه الحروف نوبه دې سره ترې خارج شو بول ددې نه او مراد په
بِدُخُولِ هَذِهِ الْحُرُوفِ عَلَيْهَا وَ زَوْدُهَا عَلَيْهَا لِأَيِّوَاتٍ أَكْثَرٍ فِيْهَا لَفْظًا أَوْ مَعْنَى
دخول ددې حروفو سره په دې باندې ورو ددې په دې دواړو باندې دپاره دپيدا کولو د اثر په دې کې لفظا و معنا
فَلَا يَنْتَقِضُ التَّعْرِيفُ بِمِثْلِ يَقُومُ فِي قَوْلِنَا إِنَّ زَيْدًا يَقُومُ أَبُوهُ فَإِنَّ يَقُومُ هَهُنَا مِنْ حَيْثُ اسْتَأْوَى إِلَى
نونه ماتيري تعريف په دې يقوم سره زمونږ په قول ان زيدا يقوم ابوہ کې خکه چې يقوم دلته په اعتبار د مسند
أَبُو لَيْسَ وَمِمَّا يَدْخُلُ عَلَيْهِ إِنَّ هَذَا النُّعْيَ بَلْ إِنَّمَا دَخَلَ عَلَى جُنْدٍ يَقُومُ أَبُوهُ
ابو طرف ته نه دي ددې نه چې داخل وي په دې باندې ان په دې معنى سره بلکه دادا خلپري په جملې ديقوم ابوہ
فَلَا يَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يُجَابَ عَنْهُ بِأَنَّ الْمُرَادَ بِالْمُسْتَدِّ الْمُسْتَدَّ إِلَى إِسْمِ هَذِهِ الْحُرُوفِ
سره نواحياتج نه لري دي ته چې جواب ورکړي شي ددې نه چې مراد په المسند چې مسندوي د اسم ددې حروفو ته
وَ يَكْلَمُ مِنْهُ اسْتِغْرَاكُ قَوْلِهِ بَعْدَ دُخُولِ هَذِهِ الْحُرُوفِ وَلَا إِلَى أَنْ يُجَابَ بِأَنَّ الْمُرَادَ بِالْمُسْتَدِّ
اولزم دي ددې نه استدراک اودده دا قول چې بعد دخول هذه الحروف اونه دا چې جواب ورکړي چې مراد په مسند
الِإِسْمِ الْمُسْتَدَّ فَيَحْتَاجُ إِلَى تَأْوِيلِ الْجُنْدِ بِالْإِسْمِ حَيْثُ يَكُونُ خَبْرُهَا جُنْدًا مِثْلُ
سره اسم مسند دي نومحتاج به شي تاويل دجملې په اسم پورې په داسې شان سره چې خبر ددې به جمله وي لکه
إِنَّ زَيْدًا يَقُومُ مِثْلَ قَائِمٍ فِي إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ قَالَهُ الْمُسْتَدُّ بَعْدَ دُخُولِ هَذِهِ الْحُرُوفِ.
ان زيدا يقوم، په مثل قائم په ان زيدا قائم کې نودا مسند دي پس د دخول ددې حروفونه.

خلاصه دمتن: د مبتدا او خبر د بحث نه د فارغيدو نه پس اوس نور مرفوعات بيانوي د

مرفوعاتو څخه يو ان او ددې داخواتو خبر دي بيا مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ ددې تعريف وکړو چې ان او
ددې داخواتو خبر اصطلاحې تعريف دادې چې هغه ددې حروفو د داخليدو نه پس مسند وي.

اغراض د جامي: اى من المرفوعات: په دې عبارت سره غرض د شارح د بيانوي چې خبر دان
واخواتا مبتدا دي ددې خبر محذوف دي چې من المرفوعات دي دا په اصل کې من المرفوعات خبر
ان واخواتها دي.

ای اشباهها: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: داخوات اضافت ضمیر ان طرف ته صحیح نه دي ځکه چې داخواتو معنی ده خویندې یعنی خوریانې، ځکه چې ددې استعمال په ذوی العقول کې کیږي ان وغیره خو غیر ذوی العقول دي؟

جواب: داخوات معنی اشباه ده دقبیل ذکر دملزوم اواراده ترې لارم نه دي ځکه چې اڅ لره مشابهت لارم دي

من الحروف: په دې کې داخوات مصداق متعینوي چې دان نه مراد باقي پنځه حروف دي **وهي** ان: نه باقي پنځه حروفو مصداق متعین کړو چې دحروف خمسو باقيو نه مراد ان، کان، لیت، لکن، لعل دي

وهو المعروف: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دمبتدا دخبر نه پس دان وغیره خبر ذکر کول مستدرک اوبې فائدې دي ځکه چې ان وغیره صرف په خپل اسم کې عمل کوي په خبر کې عمل نه کوي دان خبر لکه څنگه چې په ان داخلیدو نه مخکې دا عامل معنوي د وجې نه مرفوع وو ددې داخلیدو نه پس هم دا عامل (ابتداء) دوجې نه مرفوع دي نه دان دحروفو دوجې نه لهدا دمبتدا خبر نه دوباره خبر دان واخواتها ویل تکرار دي.

جواب: زمونږ کلام دبصرې دنجویانو دمذهب مطابق دي، اودبصرې دنجویانو په نزد ان وغیره خبر ددې حروفو دوجې نه مرفوع وي نه دا عامل معنوي (ابتداء) دوجې نه لهدا دمبتدا دخبر نه پس ددې ذکر مستدرک اوبې فائدې نه شو اودامذهب اصح دي ځکه چې ان اوددې نظائر دفعل متعدي مشابه دي لفظاً اومعناً، لفظاً ددې وجې نه چې لکه څنگه فعل متعدي ثلاثي اورباعي وي همدارنگې ددوې نه بعضې (ان، ان لیت، ثلاثي دي اوبعضې (کان، لکن، لعل، رباعي دي اومعناً ددې وجې نه چې په دې کې دفعل معنی موندل کیږي لکه ان اوان په معنی دحقیقت اوان په معنی دهېهت اولکن په معنی د استدرک، اولعل په معنی دترجیت، او لیت په معنی دتملیت کې دي چې کله دا حروف لفظاً اومعنی دفعل متعدي مشابه وي نوددې عمل هم فعل متعدي والا ته یې ورکړو اوفعل متعدي په دوه اسمونو کې عمل کوي. (۱)، فاعل

(۲) مفعول ، نو دا حروف هم په دوه اسمونو کې عمل کوي ، بیا د فعل متعدي دوه عملونه دي (۱) عمل اصلي (۲) عمل فرعي ، عمل اصلي دادې چې فاعل مرفوع مخکې او منصوب وروسته ، او عمل فرعي دادې چې منصوب مقدم مرفوع فاعل مؤخر چونکه حروف مشبه بالفعل د فعل متعدي فرعه ده ځکه دې فعل متعدي ته یې عمل فرعي ورکړو نو لهذا ددې اول اسم منصوب او دویم به مرفوع وي

احد : په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : ان وغيره دخبر تعریف جامع نه دي ځکه چې دا په ان زیډا قائم کې په قائم باندې صادق نه راځي ځکه چې داپه ټولو حروفو باندې د داخلیدو نه پس مسند نه وي بلکه " صرف د ان داخلیدو نه پس مسند وي حالانکه د بعد دخول هذه الحروف نه معلومېږي چې ان او دا خوا ته خبر هغه دي چې ددې ټولو حروفو د داخلیدو نه پس مسند وي حالانکه دا خلاف واقع او بديهي البطلان وي .

جواب : دخول مضاف دي ددې مضاف الیه محذوف دي چې احد دي داپه اصل کې وو بعد

دخول احد هذه الحروف اوس دا تعریف په ان زیډا قائم کې په قائم باندې صادق راځي ځکه چې داپه دې کې په یو حرف باندې د داخلیدو نه پس مسند وي .

عليها : په دې سره غرض د شارح د دخول د صلی بیان دي .

فقوله المسند : په عبارت سره غرض د شارح د فوائدو او د قیوداتو بیان دي چې په تعریف کې المسند په منزله د جنس دي کوم چې دمبتدا خبر دکان خبر او لای نفی جنس غیر د ټولو خبر ته شامل دي او بعد هذه الحروف داپه منزله د فصل دي ددې نه ان او ددې نظائر خبر نه غیر باقی ټول خبرونه ترې خارج شول .

والمراد بـ : په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : دان وغيره خبر تعریف د دخول د غیر نه مانع نه دي ځکه چې دا ان زیډا یقوم ابو کې فقط په یقوم باندې صادق راځي ځکه چې دا ان د داخلیدو نه وروستو ابو طرف ته مسند دي حالانکه صرف یواځې یقوم دان خبر نه دي بلکه دان خبر یقوم ابو پوره جمله ده شارح جامی ددې سوال دري جوابونه ورکوي :

جواب (۱): د دخول نه مراد ددې حروف په مسند او مسنداليه باندې داسې واردیدل چې په هغې کې اثر لفظي او اثر معنوي پیدا کړي، د اثر معنوي مطلب دادې چې دامسند لره علی وجه التحقيق مسند الیه دپاره ثابت کړي اوس په ان زیډا یقوم ابوه کې په یقوم باندې دان دخول په دې معنی سره متحقق نه دي ځکه چې دلته په یقوم کې نه خو څه اثر لفظي ظاهر شو اونه اثر معنوی ظاهر شو اثر لفظي داوو چې یقوم د ان د داخلیدو نه وروستو مرفوع وي حالانکه یقوم د ان د داخلیدو دوجې نه مرفوع نه شو او اثر معنوي داوو چې ان یقوم لره د زیډ دپاره علی وجه التحقيق ثابتولې شي حالانکه دلته زیډ دپاره قیام علی وجه التحقيق ثابت نه دي بلکه قیام دابوه دپاره ثابت دي لهذا ان زیډا یقوم ابوه سره اعتراض نه واردیږي البته دلته یقوم ابوه مجموعه باندې دان دخول په دې معنی سره متحقق دي ځکه چې د ان په یقوم ابوه کې اثر لفظي هم دي او اثر معنوي هم دي اثر لفظي خو ځکه دي چې یقوم ابوه د ان داخلیدو نه وروستو مرفوع شوي دي او اثر معنوي خو ځکه دي چې قیام اوس د زیډ د پاره علی وجه التحقيق ثابت دي.

فلا یحتاج: په دې عبارت سره غرض دشارح دمذکوره اعتراض دوه (۲)، جوابونه نقل کول اوپه هغوي باندې رد کول دي.

جواب (۲): بعضې نحویانو دا جواب ورکړي دي چې دمسند نه مراد مسند الی اسماء هله الحروف دي نو اوس دا تعریف په ان زیډا یقوم ابوه کې په یقوم باندې صادق نه راځي ځکه چې په دې کې یقوم د ان نه اسم طرف ته مسند نه دي بلکه ابوه طرف ته مسند دي.

رد جواب (۲): شارح دې جواب لره رد کړي دي ځکه چې که چیرته مسند نه مراد مسند الی اسماء هله الحروف وي نو بعد دخول هله الحروف والاعبارت به مستدرک اوبې فاندې وي ځکه چې په دې صورت کې د المسند قدید نه دکان اومبتدا وغیره خبر به خارج شي اوددې قید هیڅ ضرورت به باقی پاتې نه شي.

جواب (۳): بعضې حضراتو مذکوره اعتراض ته دا جواب ورکړي دي چې په تعریف کې دمسند نه مراد اسم مسند دي لهذا دا تعریف په یقوم باندې صادق نه راځي ځکه چې هغه فعل مسند دي اسم مسند نه دي نو لهذا په دې سره نقض نه واردیږي.

رد جواب (۳): شارح دې جواب لره هم رد کړي دي چې دا جواب تام نه دي ځکه چې بعضې وخنونو کې دان خبر جمله وي مثال لکه ان زيدا يقوم دلته ان خبر يقوم دي کوم چې جمله ده که مسند نه مراد اسم مسند وي نو دجملې په صورت کې به جملې لره داسم په تاويل کې کول پکار وي

قائم في: په دې عبارت سره غرض دشارح دا دې چې خبرد ان زيدا قائم مجموعه نه ده بلکه فقط قائم خبر دي

فانه المسند: په دې عبارت سره غرض دشارح مثال دممثل له سره تطبيق کول دي چې په دې کې قائم خبر دي ځکه چې هغه ددې حروفو نه يو حرف يعنې د ان دداخليدو نه وروستو مسند دي.

دان د خبر احکامات:

وَأَمْرُهُ كَأَمْرِ خَيْرِ الْمُبْتَدَأِ أَيْ حُكْمُهُ كَحُكْمِ خَيْرِ الْمُبْتَدَأِ فِي أَقْسَامِهِ مِنْ كَوْنِهِ
او امر ددې په شان د امر د خبر دمبتدای يعنې حکم ددې په شان د حکم د خبر دمبتدای په اقسامو کې د کيدو ددې
مُفْرَدًا وَ جُمْلَةً وَ نَكِرَةً وَ فِي أَحْكَامِهِ مِنْ كَوْنِهِ وَاحِدًا وَ مُتَعَدِّيًا وَ مُتَمَتِّيًا وَ مَحْذُوفًا وَ فِي
نه مفرد او جمله او نکره او معرفه او دهغه په احکامو کې ددې کيدو نه واحد او متعدّد او مثبت او محذوف او ددې په
شَرَائِطِهِ مِنْ أَنَّهُ إِذَا كَانَ جُمْلَةً فَلَا بُدَّ مِنْ عَائِدٍ وَلَا يُحَدَّثُ إِلَّا إِذَا عَلِمَ
شرائطو کې دي چې کله هغه جمله وي نو د عائد کيدل ضروري دي او حذف به نه شي کولې مگر کله چې معلوم
وَالْمَوْذُ أَنْ أَمْرُهُ كَأَمْرِهِ بَعْدَ أَنْ يَصِحَّ كَوْنُهُ خَيْرًا وَ يُجُودُ شَرَائِطُهُ وَ الْحَقُّ وَ مَوَاقِفُهُ
وي او مراد ددې چې ددې امر په شان د امر دان دي چې صحيح وي کيدل ددې خبر په وجود د شرائطو او د منفي کيدو د
وَلَا يَلْزَمُ مِنْ ذَلِكَ أَنَّ كُلَّ مَا يَصِحُّ أَنْ يَكُونَ خَيْرًا لِلْمُبْتَدَأِ يَصِحُّ أَنْ يُقَعَّ خَيْرًا
اولام نه راځي ددې نه چې هر هغه څيز چې صحيح وي کيدل ددې خبر دپاره دمبتدایو صحيح دي چې دا واقع شي خبر
لِيَبَابِ إِنَّ حَقِّي يَرِدُ أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ آيُنَ زَيْدٌ وَ مِنْ آيُونِ وَ لَا
دپاره دباب دان تردې پورې چې اعتراض وارد شي چې جائز دي چې وويلي شي چې اين زيدا من ابوک او نه دي
يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ إِنَّ آيُنَ زَيْدٌ وَ إِنَّ مِنْ أَبَاكَ إِلَّا فِي تَقْدِيرِهِ أَيْ لَيْسَ أَمْرُهُ كَأَمْرِ
جائز چې وويلي شي ان اين زيدا او ان من اباک مگر ددې په مقدم کولو کې يعنې نشته امر ددې په شان د امر د
خَيْرِ الْمُبْتَدَأِ فِي تَقْدِيرِهِ فَإِنَّهُ لَا يَجُوزُ تَقْدِيرُهُ عَلَى الْإِسْمِ وَ قَدْ جَازَ تَقْدِيرُهُ عَلَى الْخَبَرِ
خبر او مبتدای په تقدير ددې کې ځکه چې نه دي جائز تقدير ددې په اسم باندې او په تحقيق سره جائز دي تقدير د خبر
عَلَى الْمُبْتَدَأِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ هَذِهِ الْحُرُوفَ فُتُوْعٌ عَلَى الْفِعْلِ فِي الْعَمَلِ فَإِنَّهُ أَنْ يَكُونَ عَمَلُهَا
په مبتدای باندې او داددې وجه نه چې دا حروف دافروغ دي په فعل باندې په عمل کې نواراده کړي چې عمل ددې

فَرَعِيًّا أَيْضًا وَ الْعَمَلُ الْفَرَعِيُّ لِلْفِعْلِ أَنْ يَتَقَدَّمَ الْمَنْصُوبُ عَلَى الْمَرْفُوعِ وَ الْأَصْلِيُّ أَنْ
 فرعه وي همدارنگې او عمل فرعي دپاره د فعل چې منصوب مقدم وي په مرفوع باندې او عمل اصلي دادې چې
 يَتَقَدَّمَ الْمَرْفُوعُ عَلَى الْمَنْصُوبِ فَلَمَّا أُعْلِلَ الْعَمَلُ الْفَرَعِيُّ لَمْ يُتَصَرَّفْ فِي
 مخکې وي مرفوع په منصوب باندې پس کله چې دې ته عملي فرعي ورکړي شونو تصرف به نه شي کولې په دغه
 مَعْمُولِيهَا بِتَقْدِيمِ قَانِيهِمَا عَلَى الْأَوَّلِ كَمَا يُتَصَرَّفُ فِي مَعْمُولِي الْفِعْلِ
 دوه معمولو کې په تقديم سره په اول باندې لکه څنگه چې تصرف کولې شي به دواړو معمولو د فعل کې د
 لِنَقْصَانِهَا عَنْ دَرَجَةِ الْفِعْلِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْحَرْفُ قَرْفًا أَيْ لَيْسَ أَمْرُهُ كَأَمْرِ خَيْرِ الْمُتَقَدِّمِ فِي تَقْدِيمِهِ
 وجې نقصان د درجې د فعل نه مگر چې وي خبر ظرف يعني چې نه وي امر ددې په شان د امر دخبر او مبتدا په تقديم
 إِلَّا إِذَا كَانَ قَرْفًا فَإِنَّهُ حُكْمُهُ إِذَا حُكْمُهُ فِي جَوَازِ التَّقْدِيمِ إِذَا كَانَ
 ددې مگر چې کله دا ظرف وي پس بې شک دهغه حکم هغه وخت کې حکم دې مقدم کېدو په جائز کيدو کې چې کله
 الْإِسْمُ مَعْرِفَةٌ لِحُكْمِهِ تَعَالَى إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَتُهُمْ وَ فِي دُجُوبِهِ إِذَا كَانَ الْإِسْمُ لِكِرَّةٍ
 اسم معرفه ري مثال لکه د الله تعالى دا قول إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَتُهُمْ او هغه لره واجب کيدو کې چې کله اسم نکره وي
 تَعْلُوقُ إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَيْسَخَرًا وَ إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِكْمَةٌ وَ ذَلِكَ لِتَوْشِعِهِمْ فِي الْكُؤُودِ
 لکه إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَيْسَخَرًا وَ إِنَّ مِنَ الشَّعْرِ لِحِکْمَةٌ او دابه وجې دهغه دوست په کيدو سره په ظروف کې او په
 مَا لَا يَتَوَسَّعُ فِي غَوْرًا
 غير ظروف کې وسعت نه شي کيدې.

خلاصه دمتن: غرض د صاحب د کافيې ددې ځاي نه خبر د ان حکم بيانول دي چې د ان
 وغيره دخبر حکم دمبتدا دخبر د حکم په شان دي خو بيا هم ددې نه باب تقديم مستثنی دي
 يعني همداسې خو ان وغيره دخبر حکم دمبتدا د حکم خبر د حکم په شان دي ليکن يو فرق په
 کې شته دي چې دمبتدا دخبر تقديم په مبتدا باندې جائز دې او ان وغيره خبر د تقديم دهغه په
 اسماء باندې جائز نه دي مگر چې کله ان وغيره خبر ظرف وي نو باب تقديم يعني (يعنی
 مقدم کيدو په صورت کې) هم ان وغيره خبر حکم مبتدا دخبر د حکم په شان دي يعني بيا
 تقديم دخبر هم جائز دي.

اغراض دجامي: اې حکم حکم: په دې عبارت سره غرض د شارح د امر د معنی بيانول
 دي چې د امر معنی حکم دي يعني د ان وغيره دخبر حکم مبتدا دخبر د حکم په شان دي.

في اقسامه: ددې خاې نه وجه د مشابهت بيانوي، وجه د مشابهت د احكامو او شرائطو په اقسامو كې د خبر د مبتدا د حكم په شان دي مطلب دادې چې څنگه خبر د مبتدا مفرد وي جمله وي معرفه وي نكره وي د په شان كيدو مطلب دادې چې څنگه د مبتدا خبر يو وي متعدد وي محذوف وي مثبت وي ... رنگې د ان وغيره خبر كله يو وي متعدد وي محذوف وي، مثبت وي اوبه شرائطو كې دهغه په شان كيدو مطلب دادې چې څنگه د مبتدا خبر كه چيرته جمله وي سو به هغې عائد كيدل شرط دي اودې عائد لره حذف كول هم جائز دي كله چې قرينه موجود وي دغه نن دان وغيره خبر چې كله جمله وي نو دهغې عائد كيدل شرط دي كوم چې هغه اسماء طرف ته راجع وي هغه لره حذف هم جائز دي ځكه چې په دې باندې څه قرينه موجود وي وغيره وغيره.

والمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كول دي.

سوال: مونږ دا خبره نه منو چې ان وغيره خبر حكم د مبتدا د خبر د حكم په شان وي ځكه چې اين او من دا خو د مبتدا دپاره خبر جوړېدي شي مثال لكه اين زېد من اېوك ليكن دان وغيره خبر نشي جوړېدي داسې ويل جائز نه دي چې ان اين زېد ان من اېاك ځكه چې ان تحقيق دپاره راځي او اين او من د استفهام دپاره راځي په دې دواړو كې منافات دي.

جواب: ددې نه مراد دادې چې دان وغيره خبر حكم د خبر د مبتدا په شان هله وي چې دمخكې نه هغه لره خبر جوړول صحيح خو وي دې لره اكثر خبر جوړول صحيح نه دي د موانعو دوچې نه او د شرائطو نه مړندلو روچې نه نو دهغه حكم د مبتدا د خبر په شان نه دي ددې نه دانه لږميزې چې هر هغه لفظ چې دهغې مبتدا د خبر جوړول صحيح وي هغه دان وغيره خبر جوړېدل صحيح دي لهدا اوس د اين او من سره نقص نه واردېږي.

اي لويس امره: په دې عبارت سره غرض د شارح حاصل داستثناء بيانول دي چې په باب د تقديم كې ان وغيره خبر د حكم د مبتدا د خبر په شان نه دي ځكه چې تقديم د خبر په مبتدا باندې جائز دي اود ان وغيره خبر تقديم په هغه اسماء باندې جائز نه دي.

وذلك: په دې عبارت سره غرض د شارح دان وغيره د تقديم د خبر د عدم جواز وجه بيانوي چې حاصل يې دادې چې دا حروف په عمل كې د فعل فرع دي لهدا مناسب داده چې دې لره فعل عمل فرعي وركړي شي اود فعل عمل فرعي دادې چې منصوب د مرفوع نه مقدم وي او عيمل

اصلي دادې چې مرفوع دمنصوب نه مقدم وي كله چې هغه لره دفعل عمل فرعي وركړي شو نودهغې دواړو معمولينو نه په اول باندې ثاني نه شي مقدم كولې ورنه دهغه عمل به باطل شي لكه څنگه چې دفعل دواړو معمولينو څخه اول باندې ثاني لره مقدم كيږي ځكه چې ددغې حروفو درجه دفعل نه كمه ده .

الخير : په دې عبارت سره غرض دشارح پكون دضمير مرجع متعين كول دي چې دضمير مرجع الخير ده

اي ليس امره : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب وركول دي

سوال : دمصنف په عبارت كې دحرف عطف نه بغير ديومستثنى منه نه دوه استثنا لرم راځي : (١) الا في تقديمه ، (٢) الا ان يكون ظرفاً ، حالاتكه دا ناجائز دي .

جواب : الا ان يكون ظرفاً دمستثنى منه اول نه استثنى نه ده بلكه دمستثنى منه اول مستثنى نه استثناء ده مقصد دعبارت دادې چې په باب دتقديم كې ان وغيره دخبر حكم مبتدا دخبر حكم په شان نه دي مگر كله چې ان وغيره خبر ظرف وي نوباب تقديم يعنې تقديم په صورت كې ان وغيره خبر حكم دمبتدا دخبر په شان دي يعنې لكه څنگه چې مبتدا معرفه وي نو خبر دتقديم دظرف جائز دي مثال في الدار زيد دغه شان كله ان وغيره اسم معرفه وي نودهغې خبر ظرف لره په اسم باندې مقدم كول جائز دي مثال ان الينا ايا بهم ، اوكه مبتدا نكره وي نو خبر ظرف لره په مبتدا باندې واجب دي مثال في الدار رجل دغه شان كله چې ان وغيره اسم نكره وي نو خبر ظرف لره د اسم نه مخكې كول واجب دي مثال لكه ان من البيان لسحرا ، ان من الشعر لحكمة .

وذلك لتوسعهم : ددې ځاي نه داستثناء ثاني علت بيانوي چې لكه ان وغيره خبر ظرف وي نوبيا په باب دتقديم كې د ان وغيره خبر حكم مبتدا دخبر دحكم په شان ددې دجې نه دي چې ظروف كې هغه توسع وي كوم چې په غير ظروف كې نه وي مشهوره ضابضه اوقاعده ده چې يتوسع في الظروف مالا يتوسع في غيرها .

وجه دوست : وجه دوست داده چې ظرف په منزله دمحارم كې وي ځكه چې هر فعل څه نه څه زمان يا مكان كې ضرور وي برابر خبره ده كه دا مكان يا زمان سره ذكر شي او يانه ځكه

چې په ظرف کې وسعت وي

د لای نفي جنس د خبر تعريف:

خَيْرٌ لَا أَلَيْهَا الْكَائِنَةُ لِنَفْيِ الْجَنَسِ أَنَّى لِنَفْيِ صِفَتِهِ إِذَا لَا رَجُلٌ قَائِمٌ مَثَلًا لِنَفْيِ الْقِيَامِ
خبر دهغه چې کائن وي دپاره د نفي د جنس يعني دپاره د نفي د صفت څخه چې لارجل قائم مثلاً دپاره د قيام د نفي
هِيَ الرُّجُلُ لَا لِنَفْيِ الرُّجُلِ نَفْسِهِ هُوَ الْمُسْتَدُّ إِلَى هَيْئِهِ آخَرُ هَذَا هَاسِلٌ يَخْبِرُ الْمُتَبَدِّلُ وَخَيْرٌ إِنَّ وَ
دي د رجل نه نه د نفي د نفس رجل چې دامسندوي يوبل څيز طرف ته او د اشامل دي دپاره د خبر د مبتدا او د خبر دان او د
كَانَ وَغَيْرِهَا بَعْدَ دُخُولِهَا أَنَّى بَعْدَ دُخُولِ لَا فَخَرَجَ بِهِ سَائِرُ الْأَخْبَارِ وَ الْمَوَادِّ
كان وغيره نه دي داخلیدونه وروستوي يعني لا د داخلیدونه پس نو څار جيړي په دې سره باقي خبرونه او مراد په
بَلَدُهَا مَا عَرَفْتُ فِي خَيْرٍ إِنَّ فَلَا يَرُدُّ كَعُوْ يَضْرِبُ فِي لَا رَجُلٌ يَضْرِبُ أَبُوهُ
دخول ددې سره هغه دي چې تاييژندلې دي په خبردان کې پس نه وارد يږي په مثل د يضرب لارجل يضرب ابوه کې
كَعُو لَا غَلَامَ رَجُلٍ كَرِيْفٌ وَ إِنَّمَا عَدَلْ عَنِ الْيَقَالِ التَّشْهُؤُ وَ هُوَ قَوْلُهُمْ لَا رَجُلٌ فِي
مثال لا غلام رجل طريف او مصنف د مثال مشهور نه عدول کړي دي او هغه دده دا قول دي چې لارجل في الدار دوجې
الْبَارِ لِاخْتِيَالِ حَدَثِ الْخَيْرِ وَ جُعِلَ فِي الدَّارِ صِفَتُهُ بِخِلَافِ مَا ذَكَرُوهُ
دا احتمال د حذف د خبر او گرځولې په في الدار سره صفت ددې په خلاف دهغه مثال سره چې هغه يې ذکر کړي دي
لَأَنَّ غَلَامَ رَجُلٍ مُّصَوَّبٌ لَا يَجُوزُ إِزْتِمَاعُ صِفَتِهِ عَلَى مَا هُوَ الْقَائِمُ فِيهَا
ځکه چې غلام رجل معرب منصوب دي ددې صفت مرفوع کيدل لکه څنگه چې ظاهر دي او جائزه دي په دې کې
أَنَّى فِي الدَّارِ خَيْرٌ بَعْدَ خَيْرٍ لَا كَعُو كَرِيْفٌ وَلَا حَالٌ لِأَنَّ الْكُرَافَةَ لَا يَتَقَعَّدُ بِالْقُرْبِ
يعني في الدار کې دا خبر دي پس د خبر نه نه طرف د ظريف نه او نه د حال نه څخه چې ظرافت نه مقيد کيږي په ظرف سره
وَ تَعْوِي وَ إِنَّمَا أَنَّى بِهِ لِقَلَّ يَلَامُ الْكَذِبِ بِنَفْيِ كَرَافَةِ كُلِّ غَلَامٍ رَجُلٍ وَ
ابوه مثل ددې اوراتګ کړي دي مصنف په دې سره چې لازم نه شي کذب دانسان په نفي د ظرافت د هر غلام سره او
لَيَكُونُ مِثَالًا لِنَوْعِي خَيْرِهَا الْقُرْبِ وَ تَعْوِي وَ يُحَدِّثُ خَيْرٌ لَا هَلِوَهُ حَدَثًا كَرِيْفًا إِذَا كَانَ
ددې دپاره چې شي مثال دپاره د خبر د دواړو صورتونه ظرف او غير ظرف ته او حذف کيږي خبر د لازيات کله چې
الْخَيْرُ عَامًّا كَالْمَوْجُودِ وَالْحَاصِلِ لِدَلَالَةِ النَّفْيِ عَلَيْهِ كَعُو لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنَّى لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
خبر عام وي لکه موجود او حاصل دپاره د دلالت د نفي په دې باندې لکه لا اله الا الله اي لا اله موجود الا الله .

خلاصه دمتن: د مرفوعاتو نه د لای نفي جنس د خبر تعريف کوي چې د لای نفي جنس خبر

هغه دي چې د لا د داخلیدونه وروستو يوبل څيز طرف ته مسند وي مثال لکه لا غلام رجل

طريف فيها

اغراض دجامي : ويحذف: په دې عبارت سره شارح د ابيانوي چې دلای نفي جنس خبر اکثر محذوف وي

الكائنة: په دې عبارت سره شارح اشاره كوي چې دا لنفي الجنس د ظرف مستقر الكائنة محذوف متعلق دي .

ای لنفي صفته: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: لا رجل قائم کې لا نه جنس رجل نفي نه ده بلکه رجل نه صفت د قيام نفي ده نولای نفي جنس ويل څنگه صحيح شول ؟ .

جواب: د مصنف په عبارت کې لنفي مضاف دي د دې مضاف اليه محذوف دي چې صفت دي اصل کې دا داسې وو چې لنفي صفة الجنس .

الشي آخر: په دې عبارت سره شارح د المسند د صلی بيان كوي .

هذا شامل: په دې عبارت سره شارح اشاره كړي ده چې المسند په منزله د جنس دي خبر د مبتدا ان وغيره خبر ټولو ته شامل دي .

ای بعد دخول لا: په دې عبارت سره شارح په دخولها کې د هاضمير مرجع بيانوي .

فخرج به: دا په منزله د فصل دي په دې سره ترې دلای نفي جنس دخبر نه غیر ټول خبرونه خارج شول .

والمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ستا د تعریف مانع نه دي دا په لا رجل يضرب ابوه کې په يضرب باندې صادق راخي ځکه چې لا داخليدو نه وروستو مسند الی الشيء وي او هغه شي ابوه دي حالانکه فقط يضرب دهغه خبر نه دي بلکه خبر خو يضرب ابوه پوره جمله ده .

جواب: د دې جواب بعينه هغه دي کوم چې په مخکې باب کې تير شو ، او د دخول نه مراد دادې چې لای نفي جنس مسند او مسند اليه باندې وارد وي په دې کې د اثر لفظي او د اثر معنوي د پيدا کولو د پاره اثر لفظي دادې چې مسند اليه منصوب او مسند مرفوع وي او اثر معنوی دادې چې مسند د مسند اليه نه نفي وکړي او دلته يضرب باندې د لا دخول په دې معنی

متحقق نه دي ځکه چې دلته نه اثر لفظي دي او نه اثر معنوي اثر لفظي داوو چې دپضرب لا ددخول نه پس مرفوع دي حالانکه دامرفوع نه دي او اثر معنوی ځکه نشته چې رجل نه دضرب نفی کیده حالانکه رجل نه د ضرب نفی نه ده بلکه دضرب ابو د مجموعې نه نفی کيږي لهدا په دې سره نقض نه وازيږي ، او د پضرب ابو په مجموعې باندې د لا دخول په دې معنی سره متحقق دي اثر لفظي په دې شان چې پضرب ابو د لا داخلیدو نه پس په محل درفع کې دي او اثر معنوي په دې شان چې رجل نه د ضرب اوس نفی وشوه .

وانما عدل : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : مصنف دمثال مشهور لارجل في الدار نه عدول ولې وکړو ؟ حالانکه دا مثال مختصر

وو په نسبت سره مثال مذکور لاغلام رجل ظريف فيها چې په دې کې طوالت دي .

جواب : مصنف دمثال مشهور نه ځکه عدول وکړو ځکه چې په دې کې دا احتمال هم دي چې

د في الدار رجل صفت وي او خبر محذوف وي نو په دې وخت کې د مقصود نه حاصلیدو په خلاف

دمصنف مثال چې په دې کې دا احتمال نشته دي ځکه چې غلام رجل معرب منصوب دي او

ظريف مرفوع دي او ظاهره خبره ده چې مرفوع دمنصوب صفت نشي جوړېدي .

على ما هو الظاهر : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : مصنف په مثال کې هم احتمال دي چې ظريف دغلام رجل صفت وي ددې په محل

باندې محمول شي ځکه چې رجل اگرکه لفظا منصوب دي لیکن محلا مرفوع دي ځکه چې په

حقیقت کې مبتدا دي .

جواب : شارح په على ما هو الظاهر سره جواب ورکوي چې دا احتمال خلاف ظاهر او مرجوح دي

راجح داده چې دا خبر دي .

فيما اى في الدار : په دې عبارت سره غرض دشارح دها دضمير مرجع متعین کول دي چې في الدار

دي .

غير بعد خبر : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : دفيما په ترکیب کې دوه احتمالات دي یاخو ظرف دي دظريف دپاره یادظريف ضمير

دفاعل نه حال دي اودا دواړه احتمالات صحیح نه دي ځکه چې په دواړو صورتونو کې ظرافت

د ظرف سره مقید کیدل لازم راځي حالانکه ظرف د ظرف دار سره نه شي مقید کیدی ځکه چې کوم غلام په دار کې ظریف دي هغه د دار نه خارج هم ظریف دي
جواب: فیما نه ظرف دي اونه حال دي بلکه داد لا خبر ثاني دي.

وانما اق: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مثال خو لا غلام رحل ظریف باندې ختمیږي مصنف ددې نه وروستو د فیما اضافه ولې وکړه حالانکه دې د مثال سره څه تعلق نشته دي؟
جواب: شارح ددې سوال دوه جوابونه ورکړي دي:

جواب (۱): اول جواب دادې چې مصنف د فیما اضافه ددې وجې نه وکړه چې کذب لازم نه شي ځکه چې غلام رحل نکره تحت النفي واقع ده او قاعده داده چې کله نکره تحت النفي واقع وي نو د عموم فائده ورکوي که چیرته فیما لره یې نه وي ذکر کړې نو معنی به یې داسې وي چې دهیڅ سړي څه غلام ظریف نه دي حالانکه دا دروغ دي ځکه چې د یرو خلکو د یرغلام ظریف وي.

جواب (۲): مصنف ظریف نه پس فیما ددې وجې نه ذکر کړه چې تنبیه یې وکړه چې دلای نفي جنس خبر په دوه قسمه دي: (۱) ظرف، (۲) غیر ظرف. اول مثال د ظرف اودویم مثال د غیر ظرف.

ویحذف خبر لا: په دې سره غرض د شارح د یحذف د ضمیر مرجع متعین کوي چې مرجع یې خبر لا دي.

هذه: په دې سره مشبه بلیس خارجوي ځکه چې ددې خبر اکثر محذوف نه وي.

حذفاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کثراً د یحذف مفعول مطلق دي حالانکه د مفعول مطلق شرط دادې چې هغه د فعل سابق مصدر وي او کثراً د یحذف مصدر نه دي نو مفعول مطلق جوړول صحیح نه دي.
جواب: په حذفاً سره جواب ورکوي چې کثراً صفت وي د موصوف محذوفه د حذفاً د پاره چې هغه مفعول مطلق دي د یحذف، نو بیا څه اشکال وارد نه شو.

اذاکان الخبر عاماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال:

د مصنف د عبارت نه معلومېږي چې دلای نفي جنس خبر اکثر محذوف وي علی الاطلاق برابره خبره ده که د افعالو عامو څخه وي یا د افعال خاصو څخه وي حالانکه داسې نه ده بلکه دلای نفي جنس خبر حذف کثیر په هغه وخت کې وي چې کله د افعال عامه څخه وي

جواب:

شارح د جامي داذاکان الخبر عامأ سره جواب ورکوي چې دلای نفي جنس خبر په هغه وخت کې اکثر محذوف وي چې کله هغه د افعال عامه څخه وي

لدلالة: په دې کې د حکم مذکور دوجې بیان دي دلای نفي جنس خبر کثیر الحذف کیدل ددې وجې نه دي چې په دې باندې نفي دلالت کوي ځکه چې نفي تقاضا کوي دمنفي اوکله چې منفي خاص باندې څه قرینه موجود نه وي نو نفي راجع وي منفي عام طرف ته اومنفي عام چې کله په لفظونو مذکور نه وي نو دابه قرینه وي چې هغه محذوف وي مثال لکه لا اله الا الله په دې کې د لا خبر محذوف دي چې موجود دي اصل کې داسې وو لا اله موجود الا الله

په لای نفي جنس کې دنجویانو اختلاف:

وَبَنُو تَمِيمٍ لَا يُلَاقِيَهُمْ إِلَّا فِي الْبَلَدِ لِأَنَّ الْحَدَثَ عِنْدَهُمْ وَاجِبٌ أَوْ الْمَرَادُ
اوبنوتميم دانه ثابتوي يعنې نه ظاهروي خبر په لفظ کې ځکه چې حذف ددوي په نزد واجب دي يا مراد دادي چې
أَلَهُمْ لَا يُلَاقِيَهُمْ أَصْلًا لَا لَفْظًا وَلَا تَقْدِيرًا فَيَقُولُونَ مَتَى قَوْلُهُمْ لَا أَهْلٌ وَلَا مَالٌ انْتَقَى الْأَهْلَ
چې دوي د بالکل نه ثابتوي نه لفظاونه تقديرأيس دوي وايي چې معنی ددې قول لاهل، ولامال داده چې انتقياهل
وَالْمَالُ نُونَهُ دِي مَحْتَاجٌ تَقْدِيرٌ دَخِرْتَهُ أَوْ بَدَلٌ وَتَقْدِيرُ بِنْدِي حَمَلٌ كَوِي هُفْهْ چې خبر معلومېږي . ه دې مثل
لَا رَجُلٌ قَاتِمٌ عَلَى الصِّفَةِ دُونَ الْخَيْرِ.
کې چې لارجل قائم داحمل کوي په صفت باندې نه په خبر باندې

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دا اختلاف دبنو تمیم دي کوم چې دلای

نفي جنس په باره کې راغلي دي چې بنو تمیم دا لای نفي جنس دسره بالکل عامل نه مني

اغراض دجامي: بنو تمیم لایمیتوله ای لایطهرون: مصنف ددې عبارت په معنی کې دوه

احتماله بیانوي شارح ددې وضاحت کوي (۱)، لایطهرون نه داوولې معنی بیان دي چې بنو تمیم دلای نفي جنس خبر لره په لفظ کې نه ظاهروي ځکه چې ددوي په نزد لای نفي جنس خبر لره حذف کول واجب دي په دې احتمال سره به دا ثابت شي چې بنو تمیم دلای نفي جنس خبر لره

مني لیکن وایي چې همیشه به محذوف وي

او المراد: په دې عبارت سره غرض دشارح ددویمې معنی بیان کوي چې بنو تمیم دلامی نفي جنس خبر لره بالکل نه ثابتوي نه لفظاً اونه تقدیراً او لا لره په خبر کې بالکل عامل نه مني فیقولون: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: کله چې بنو تمیم دلامی نفي جنس دخبر قائل نه دي نو لا اهل ولا مال والا کلام خوبه به فاندې او لغوه شي اوددې نه به فائده تامه حاصله نه شي

جواب: دهغوي په نزد دلا اسم بمعنی التقي دي دلا اهل ولا مال معنی داده چی التقي الاهل والمال نو لهذا په دې صورت کې تقدیر دخبر طرف ته به احتیاج نه وي او کلام به مفید وي وعلی التقديرین: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مذکوره توجیه به په لا اهل ولا مال کې به په کار راشي لیکن لارجل قائم اوددې په شان نور مثالونه چې په هغې کې خبر محذوف نه وي بلکه مذکور وي دهغې په باره کې به هغوي څه وایي؟

جواب: هغوي دې لره په خبر باندې نه محمول کوي بلکه داپه صفت باندې محمول کوي مثلاً لارجل قائم کې په ظاهر چې کوم خبر مذکور دي هغه دلا خبر نه دي بلکه درجل صفت دي اومحل باندې محمول دي اومرفوع وي ځکه چې رجل دلا دوجې نه مبني په فتحې دي اودمبني تابع دهغې دمحل تابع وي.

د ما ولا مشبهتين بلیس د اسم تعریف:

إِسْمٌ مَا وَلَا الْمُشَبَّهَتَيْنِ بَلَيْسٌ فِي مَعْنَى النَّفْيِ وَالْإِثْبَاتِ عَلَى الْمُشَبَّهَاتِ وَالْعَبْرَةِ وَإِلْقَا
اسم دماولاچې مشابه وي دبلیس معنی نفي سره اوپه مبتدا اوخبر باندې داخليدو کې اوددې وجې نه دادهغه په
كَيْفَ لَانِ كَيْفَ هُوَ الْمُسْتَدْرَكُ إِلَيْهِ هَذَا هَامِلٌ لِلْمُشَبَّهَاتِ وَلَكِنْ مُسْتَعْيِلٌ إِلَيْهِ بَعْدَ دُخُولِهَا خَرَجَ بِه
شان عمل کوي دامسند الیه دي داشامل دي مبتدا اوهرهغه مسند الیه ته پس دداخليدونه پس خارج شویې دې سره
كَيْفَ إِسْمٌ مَا وَلَا وَ هَذَا عَرَفْتُ مِنْ مَعْنَى الدُّخُولِ لَا يَرُدُّ وَلَكِنْ أَيْدُو فِي مَا زَيْدٌ أَيْدُو قَائِمٌ
غیر د اسم د ماولانه او هغه څیز چې تايیدندلي دي دمعنی ددخول نه اونه واردېږي مثل ابوه مازید ابوه قائم کې
وَلَكِنْ مَا زَيْدٌ قَائِمٌ وَلَا رَجُلٌ أَلَمْتُ وَلَكِنْ أَلَيْتُ بِالْفَتْحِ بَعْدَ لَا لِأَنَّ لَا لَا تَقَعْنَ إِلَّا فِي
مثال مازید قائم ولا رجل اهل منک اوراتګ یې وکړوپه نکري سره وروستو دلانه ځکه چې لاعمل نه کوي مگرپه

النَّكَرَةُ بِخِلَافِ مَا قَاتَلَهَا تَعَمَلُ فِي الْمَعْرِفَةِ هَذَا أَهْلُ الْجَهَارِ وَ أَمَّا بَنُو تَيْمِيمٍ
نکره کې به خلاف د ماسې ښکته هغه عمل کوي معرفه کې دا د اهل حجاز ولعت دي او هر چې بنو تميم دي نو دوي
فَلَا يُكَلِّمُونَ لَهْمَا الْعَمَلُ وَ يَقُولُونَ الْإِسْمُ وَ الْحَبْرُ بَعْدَ دُخُولِهِمَا مَوْفُوعَانِ بِالْإِيجَادِ كَمَا
نه ثابتوي دغه دواړو د پاره عمل او وايي چې اسم او خبر ددې داخلیدونه وروستو مرفوع وي د ابتدا د وجې نه لکه
كَانَ قَبْلَ دُخُولِهِمَا وَ عَلَى لَفْظِ أَهْلِ الْجَهَارِ وَرَدَ الْقَوَانِ كَحُومًا هَذَا بَقَرًا.
څنگه چې ورو مخکې د دخول ددې دواړو نه او په لغت د اهل حجاز ونازل شوي دي لکه مثال ما هذا بهراً؟

خلاصه دمتن: د مرفوعاتو د اقسامو نه بل قسم د ما ولا المشبهتين بلیس اسم دي ددې تعریف دادې چې ما ولا مشبه بلیس هغه اسم دي چې ددې د داخلیدو نه وروستو دا مسند الیه وي.

اغراض دجامي: في معنى النفي: په دې عبارت سره د ما ولا دلیس سره د مشابهت وجه بیانوي چې په دې کې وجه د مشابهت معنی د نفي او مبتدا او خبر باندې داخلیدل دي یعنې څنگه چې په لیس کې د نفي معنی موندلې شي اودا په مبتدا او خبر باندې داخلېږي همدغه شان ما ولا کې هم نفي والا معنی موندلې شي اودا هم په مبتدا او په خبر باندې داخلېږي. ولېداً العملان: په دې عبارت سره غرض د شارح ثمره د مشابهت بیانوي ځکه چې ما ولا دلیس مشابه دي ددې وجې نه داد لیس والا عمل کوي.

هو المسند الیه: په دې عبارت کې شارح د ما ولا مشابه بلیس د اسم تعریف کوي چې ما ولا مشابه بلیس دا هغه اسم دي چې ددې نه یو په داخلیدو نه وروستو د مسند الیه وي.

هذا: په دې عبارت سره فوائد د قیودو بیان دي چې د مصنف په عبارت کې المسند الیه په منزله د جنس ده کومه چې مبتدا او هر مسند الیه ته شامل دي.

بعد دخولها: داپه منزله د فصل ده ددې نه ما ولانه علاوه باقي ټول اسماء خارج شول.

ولما عرفت: په دې عبارت کې دهغه سوال جواب دي کوم چې په ماقبل کې دوه کرته تیر شوي دي چې بعد دخولها نه مراد دادې چې ما ولا اثر لفظي او اثر معنوي پیدا کړي لېداً ما زید ابو قائم کې فقط ابو باندې تعریف نه صادقېږي ځکه چې د دخول نه مراد ذکرې الاول یا لوی فی الآخر نه دي بلکې مراد دادې چې هغه به مسند الیه وي او په مسند کې اثر لفظي او معنوي دواړه پیدا کړي په صورت معترضه کې داسې نه دي ، نو بیا څه اشکال نشته

وانما اتي: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: څه وجه ده چې مصنف چې د لا اسم يې نکره ذکر کړه اود ما اسم يې معرفه ذکر کړه؟

جواب: لا فقط په نکره کې عمل کوي ددې وجې نه د لا اسم يې نکره ذکر کړه په خلاف دما چې دا معرفه اونکره دواړو کې عمل کوي ځکه چې په مسند اليه کې اصل تعريف دي ددې وجې نه د ما اسم يې معرفه ذکر کړه

وهذا لفة: ددې ځای نه اختلاف بيانوي چې د ما ولا عامل کيدل داهل حجازو په لغت کې دي اوبنو تميم ما ولا بالکل عامل نه مني او وايي چې څنگه ما ولا اسم او خبر دهغه داخليدو نه مخکې مرفوع بالابتداء وي همدغه شان ددې داخليدو نه وروستو هم دابتدائيت په بناء باندې مرفوع وي

وعلى لغة اهل الحجاز: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف داهل حجاز لغت لره ولې اختيار کړو؟

جواب: ځکه چې قرآن مجيد دهغوي په لغت کې نازل شوي دي قرآن مجيد کې ذکر دي: ما هذا بشرا. په دې کې بشراً منصوب دي د ما دوجې نه، ددې نه معلومه شوه چې ما عامل دي که ما عامل نه وي نو بشرابه منصوب نه وي بلکه مرفوع به وي:

په لاکې دليس عمل دشا کيدو ذکر:

وَهُوَ أَمَرٌ لِّهٖ فِي لَا دُونَ مَا شَاءَ قَلِيلٌ لِّتَقْضَانَ مُشَابَهَةٌ لَا يَلْتَمِسُ لِأَنَّ
اودايغتې عمل دليس په لاکې نه په ما کې شاذ اوقليل دي ځکه چې دلا مشابهت دليس سره کم دي ځکه چې
لَيْسَ لِيَتْلِي الْحَالُ وَلَا لَيْسَ كَذَلِكَ قَائِلُهُ لِيَتْلِي مُطْلَقاً بِخِلَافِ مَا قَائِلُهُ أَيْضًا لِيَتْلِي الْحَالُ
ليس دنفې دحال دپاره وي اولاداسې نه دي ليس هغه مطلق نفې دپاره راځي په خلاف دما چې هغه هم نفې دحال
فَيَقْتَضِي عَمَلٌ لَا عَلَى مَوْزِدِ الِاتِّصَافِ لَكُنْ قَوْلُهُ:
دپاره وي پس بنده وي دلعمل دسماع په ځای کې په شان ددې قول:

مَنْ صَدَّ عَنْ يُؤْزِلَهَا	فَأَنَّ ابْنَ قَيْسٍ لَا يَزَالُ
چاچې دجنگ اور لړولې دي	نوزه ابن قيس يم اوز مادپاره هيڅ پرواه نشته دي

أَنَّ لَا يَزَالُ لِي وَلَا يُؤْزِلُ أَنْ لَكُنْ لِيَتْلِي الْجَلْسُ لَأَنَّهَا إِذَا كَانَتْ لِيَتْلِي الْجَلْسُ لَا

يعني لا براح لي اوجانز نه دي چې لاندنې جنس دپاره وي ځکه چې هغه لاکله چې نفې دجنس دپاره وي نه دي

يُجُوزُ فِيمَا بَعْدَهَا الرَّفْعُ مَا لَمْ يَتَكَوَّرْ وَلَا تَكْوَارٌ فِي التَّيْتِ إِغْلَمَ أَنَّ الْمُرَادَ بِالْمُسْتَدِّ وَالْمُسْتَدِّ إِلَيْهِ
 جَائِزٌ بِهِ مَعْدَدٌ دِي كِي دَع تَر حَوْجِي مَكْرَه شي اوي بيت كې نكړا رښته يوه شه چې مراد د مسند او مسند اليه نه
 فِي هَذِهِ التَّعْرِيفَاتِ مَا يَكُونُ مُسْتَدًّا أَوْ مُسْتَدًّا إِلَيْهِ بِالْأَصَالَةِ لَا بِالتَّبَعِيَّةِ بِقَرِينَةِ ذِكْرِ التَّوَابِعِ فِيمَا بَعْدَ
 په دې تعريفاتو كې هغه دي چې مسند يا مسند اليه بالاصاله وي نه تبعاً په فرېني د ذكر كولو د توابعو په مابعد كې
 فَلَا يَسْتَقِصُّ بِالتَّوَابِعِ.
 نونه ماتېري تعريف په توابعو سره

خلاصه دمتن: صاحب دكافيې فرمايي چې لوس والا عمل په لا كې شاذ دي ځكه چې د لا د

لوس سره مشابهت ناقص دي ، تفصيل يې لاندې په شرحه كې ذكر دي .

اغراض دجامي: عمل لوس: په دې كې ضمير دمرجع متعين كړي دي چې د ضمير مرجع
 عمل لوس دي .

دون: په دې كې شارح اشاره كړي ده چې د لا قيد احترازي دي ددې سره احتراز دي د مانه .

قليل: داد شاذ معنى تعين كول دي چې دلته ددې معنى قليل الاستعمال دي ځكه چې شاذ په
 دوو معنو كې استعمالېږي: (۱) خلاف قانون . (۲) قليل الاستعمال . نو په قليل سره يې معنى
 متعين كړه

لنقصان المشابهة: په دې كې دحكم مذكور وجه بيانوي چې دلوس والا عمل په لا كې شاذ دي
 ځكه چې د لا د لوس سره مشابهت ناقص دي ځكه چې لوس دنفى حال دپاره راځي او لا مطلق
 نفى دپاره راځي نه د نفى د حال دپاره په خلاف د ما چې دهغې دلوس سره مشابهت اتم دي لكه
 څنگه چې لوس دنفى د حال دپاره راځي همدارنگې ما هم دنفى د حال دپاره راځي اوهرچې لا
 دلوس سره مشابهت ناقص دي نو لا هميشه د لوس والا عمل نه كوي بلكه دهغه عمل به په
 صرف مورد سماع كې بندوي هرځاې به بند نه وي لكه دشاعر دا قول چې :

مَنْ صَدَّ عَنْ يَدِائِهَا   لَأَكُنَّ قَلْبِي لَا يَزَالُ

په دې كې براح دلا اسم دي ددې خبر محذوف دي چې لي دي په اصل كې دا داسې وو لا براح لي .

ولايجوز: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب وركول دي .

سوال: ممكن ده چې په دې شعر كې لى نفى جنس وي مشبه بليس نه وي لهدا دعوى خو

ثابته نه شوه ؟

جواب : دلای نفي جنس نه شي کيدې ځکه چې دلای نفي جنس د مابعد مرفوع کيدل په هغه وخت کې جائز دي کله چې د لا تکرار وي او په شعر کې خو د لا تکرار نشته نو ددې نه معلومه شوه چې دا دلای نفي جنس اسم نه دي بلکه لا داد ما مشبه بلیس اسم دي .

اعلم ان المراد : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د ان وغيره خبر او دلای نفي جنس خبر ما ولا مشابه بلیس اسم دهغې تعريف دخول دغير نه مانع نه دي ځکه دپه هغه توابعو باندې صادق راځي چې هغه هم دهغه داخلیدو نه وروستو مسند مسند اليه وي .

جواب : په تعريفاتو کې داسناد نه مراد اسناد بالاصاله دي قرينه پرې داده چې مصنف دتوابع بحث لره دمرفوعاتو اودمنصوباتو نه وروستو مستقلاً ذکر کړي دي ددې نه معلومه شوه چې داسناد نه مراد اسناد بالاصاله دي نه چې بالتبعه لهذا داتعريفات په خپلو توابعو باندې صادق نه راځي .

سوال : ماتن اسم مرفوع يعنې افعال ناقص اسم لره ذکر نه کړو ددې څه وجه ده ؟

جواب : شارح ددې نه دوه (۲) جوابونه ورکړي دي :

اول جواب : اول جواب دادې چې ماتن هغه لره ليکلي وو ليکن دکاتبينو نه دغلطۍ دوجې نه پاتې شوليکن دا جواب کمزوري اوضعیف دي .

دوهم جواب : دویم جواب دادې چې همدغه ما ولا المشبهتين بلیس دتعريف په ضمن کې د هغه بیان هم راغلي دي ځکه چې کله ما او لا عمل دلیس والا دي نو دلیس عمل هم د ما ولا په شان دي نو دلیس اسم مرفوع کیدو ذکر هم ضمناً راغلي دي نو ددې نه معلومه شوه چې دتولو افعالو ناقصه عمل دغه شان دي ځکه یې هغه لره خان له ذکر نه کړو .

تمت المرفوعات بحمد الله

﴿ الْمَنْصُوبَاتُ ﴾ :

﴿ (۱) مفعول مطلق ﴾

﴿ (۲) مفعول به ﴾

﴿ (۳) مفعول فيه ﴾

﴿ (۴) مفعول معه ﴾

﴿ (۵) مفعول له ﴾

﴿ (۶) حال ﴾

﴿ (۷) تمييز ﴾

﴿ (۸) مستثنى ﴾

﴿ (۹) دافعال ناقصو خبر ﴾

﴿ (۱۰) دحروف مشبه بالفعل اسم ﴾

﴿ (۱۱) دماولا مشبتهين بليس خبر ﴾

﴿ (۱۲) دلای نفی جنس اسم ﴾

﴿ الْمَنْصُوبَاتُ ﴾ :

وَلَمَّا قَرَعْنَا مِنَ الْمَرْفُوعَاتِ شَرَعَ فِي الْمَنْصُوبَاتِ وَ قَدَّمَهَا عَلَى الْمَجْرُورَاتِ
او کله چې فارغ شو مصنف د مرفوعاتو نه نو شروع یې وکړه په منصوباتو کې اودا یې مقدم کړل په مجروراتو باندې
يَكْتُمُوهَا وَ يَخْفَوُ النَّصِبُ فَقَالَ الْمَنْصُوبَاتُ هُوَ مَا اسْتَمْتَلَّ عَلَى عِلْمِ الْمُفْعُولِيَّةِ
د کثرت اود نصب د خفت د وجې نه پس وویل چې منصوبات دا هغه دي چې مشتمل وي په علامت د مفعولیت باندې
قَدْ كَبَّرْنَا شَرْحَهُ بِنَا ذِكْرُ فِي الْمَرْفُوعَاتِ وَ الْمُرَادُ بِعِلْمِ الْمُفْعُولِيَّةِ عِلَامَةُ
اوبه تحقیق سره بیان شوي ده شرحه ددې هغه چې ذکر شوي ده په مرفوعاتو کې او مراد د علامت د مفعولیت نه
غَوِي الْأِسْمِ مَفْعُولًا حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا وَ هِيَ أَرْبَعُ الْفَتْحَةِ وَالْكَسْرِ وَالْيَاءُ نَحْوُ رَأَيْتُ زَيْدًا وَمُسْلِمَاتٍ وَأَهَاكُ
کیدل د اسم مفعول حقیقتاً اویا حکماً اودا څلور دي فتحه او کسره او الف او یاء مثال رأیت زیداً و مسلمات او اهاک
وَمُسْلِمِينَ وَمُسْلِمَاتٍ
وَمُسْلِمِينَ وَمُسْلِمَاتٍ

خلاصه دمتن : مصنف د مرفوعاتو نه د فارغیدو نه پس اوس په منصوباتو باندې شروع وکړه د ټولو نه مخکې د منصوباتو تعریف یې وکړو چې منصوب هغه اسم دي کوم چې د مفعول په علامت باندې مشتمل وي بیا د علامت د مفعول تشریح کوي چې د مفعول علامت کله حقیقتاً وي او کله حکماً وي اود دې ټول څلور صورتونه دي :

(۱) نصب به کله د الف سره وي مثال رأیت زیداً

(۲) کله به د کسرې سره وي مثال رأیت مسلمات

(۳) او کله به د الف سره وي مثال رأیت اهاک

(۴) او کله به د یاء سره وي مثال رأیت مسلمین و مسلمین

اغراض د جامي : ولما فرغ : د اعبارت د مابعد دپاره تمهید دي چې کله مصنف د مرفوعاتو د بحث نه فارغ شو نو اوس منصوبات شروع کوي :

سوال : منصوبات یې په مجروراتو باندې ولې مقدم کړل ؟

جواب : ددې نه شارح څلور (۴) جوابات ورکړي دي :

اول جواب : منصوبات یې ځکه په مجروراتو باندې مقدم کړل چې د منصوباتو تعداد په

نسبت سره مجروراتو ته ډیر زیات دي اوضابطه اوقاعده داده چې العزّة للتکثیر.

دوهم جواب : نصب په نسبت سره جر ته خفیف وي ددې وجې نه یې منصوبات په مجروراتو باندې مقدم کړل.

دریم جواب : په منصوباتو کې فعل عامل وي چې په عمل کې اصل دي او په مجروراتو کې حروف عامل دي نو منصوبات په نسبت سره د مجروراتو نه اصل او قوي دي ځکه یې مقدم کړل.

څلورم جواب : منصوبات یې ځکه مقدم کړل چې ددې مرفوعاتو سره مناسبت دي په دواړو کې فعل عامل دي گویا چې دواړه وروڼه دي دواړو دیوې سینې نه پئی څکلي وي او هغه سینه فعل دي فکانهما اخوان رضیعان من ذرع واحد وهو الفعل.

قد تبین : دعلامه جامي غرض دمنصوباتو دشرحې نه کولو وجه بیانوي چې ددې تشریح د مرفوعاتو په تعریف کې تیره شوي دي مثلاً د هو ضمیر مرجع منصوب دي کوم چې دالمنصوبات په ضمن کې تیر شوي دي او د اشمال نه مراد احتمال الموصوف علی الصفة دي عام دي چې لفظاً وي تقدیراً وي اویامحلاً وي المنصوبات دمنصوب جمع ده یاد منصوبه وغیره ددې تفصیل مخکې تیر شوي دي فلانعیدها ثانیاً.

والمراد بعلم المفعولية : په دې کې داوضاحت کوي چې علم په معنی دعلامت سره دي غریا جنده نه ده اوالمفعولية کې یا مصدریه ده مطلب دادې چې منصوب هغه اسم دي کوم چې مفعول کیدو علامت باندې مشتمل وي.

حقیقه او حکماً : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : که نصب دمفعول علامت یې نو غیر مفعول حال ، تمیز وغیره کې نصب ولې موندلې شي ؟ حالانکه ضابطه اوقاعده داده چې علامه الشيء ما یوجد فيه ولا یوجد فی غیره .

جواب : په مفعول کې تعمیم دي برابره خبره ده که حقیقتاً وي لکه مفاعیل خمسہ یا حکماً وي لکه حال تمیز وغیره .

وهی اربع : په دې کې علامت دمفعول مصداق بیانوي چې دمفعولیت علامت څلور دي : (۱) فتحه لکه رأیت زیداً . (۲) کسره لکه رأیت مسلمات . (۳) الف لکه رأیت اباک . (۴) یاء لکه رأیت

مسلمین و مسلمین

د مفعول مطلق تعریف :

فَيَنْهَ أَنْ مِنَ الْمَنْصُوبِ أَوْ وَمَا اشْتَرَكَا عَلَى عِلْمِ التَّفَعُّلِيَّةِ التَّفَعُّلُ الْمَطْلُوقُ
نوددی نه یعنی دمنصوب څخه یاد هغه څه نه چې د مفعولیت په علامت باندې مشتمل وي مفعول مطلق دې
شُئِي بِهِ لِيَصِحَّ اِطْلَاقُ صِبْغَةِ الْمَفْعُولِ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ تَقْوِيْدٍ بِالْبَاءِ أَوْ فِي أَوْ مَعَ أَوْ الْإِمَامِ
دې لره دانوم څکه کيښودلې شو چې په دې باندې د مفعول اطلاق په بایا په فی یا مع یا لام سره مقید کیدونه بغیر
په خلاف التَّفَاعُلِ الْأَرْبَعَةِ الْبَاقِيَةِ فَإِنَّهُ لَا يَصِحُّ اِطْلَاقُ صِبْغَةِ الْمَفْعُولِ عَلَيْهَا إِلَّا بَعْدَ تَقْوِيْدِهَا بِوَاجِدَةٍ مِنْهَا
په خلاف د باقی څلورو مفعولو چې دې باندې د مفعول اطلاق هغه قیدو څخه دیو سره مقید کیدونه وروستو صحیح
فَيَقَالُ التَّفَعُّلُ بِهِ أَوْ فِيهِ أَوْ مَعَهُ أَوْ لَهُ وَهُوَ أَيْ التَّفَعُّلُ الْمَطْلُوقُ (إِسْمٌ مَا
وي لهذا ویلي شي مفعول به یا مفعول فيه یا مفعول معه یا مفعول به او هغه یعنی مفعول مطلق دهغه څیز نوم دې
فَعَلُهُ فَاعِلٌ لِفِعْلِ) وَ التَّرَادُّ بِفِعْلِ الْفَاعِلِ إِثَاءَ قِيَامِهِ بِهِ بِحَيْثُ لَصِخَّ اِسْتِثْنَاءُ
کوم لره چې د فاعل فعل کړي وي او فاعل د فعل د کولونه مراد فعل د فاعل سره قیام دې په داسې شان چې صحیح
إِلَيْهِ لَا أَنْ يَكُونَ مُؤْتَرَا فِيهِ مُوجِداً إِثَاءَ قِيَامِهِ فَلَا يَرُدُّ عَلَيْهِ مِثْلُ مَا مَاتَ مَوْتاً
وي اسناد د فعل فاعل طرف ته نه چې د فاعل په فاعل کې مؤثري دهغه موجود وي پس دې تعریف باندې مات موات
وَ جَسْمٌ جَسَامَةٌ وَ هَرَفٌ هَرْفًا وَ اِكْتَا زَيْدٌ لَفْظُ الْإِسْمِ لِأَنَّ
و جسم جسامه و هرف هرفاً مثل اعتراض وار د به نه شي اوبه تحقیق سره زیات کړي شوي دي لفظ اسم څکه چې
مَا فَعَلَهُ الْفَاعِلُ هُوَ التَّعْفَى وَ التَّفَعُّلُ الْمَطْلُوقُ مِنَ اِقْتِمَارِ اللَّفْظِ وَيَدْخُلُ فِيهِ الْمَصَادِرُ كُلُّهَا
هغه څه چې فاعل کړي وي هغه معنی ده او مفعول مطلق د لفظ اقسام څخه دي اوبه دې کې ټول مصادر داخلېږي
مَدَّوْرٌ صِبْغَةُ الْفِعْلِ وَهُوَ أَحَمُّ مِنْ أَنْ يَكُونَ مَدَّوْرًا حَقِيقَةً كَمَا إِذَا كَانَ مَدَّوْرًا بِحَيْثُ نَحْوُ
کوم چې مذکور دي اود افعال صفت او فعل عام دي حقیقه مذکورې څرنگه چې کله هغه بعینه مذکورې مثال
هَرْبُهُ هَرْبًا أَوْ حُكْمًا كَمَا إِذَا كَانَ مُقَدَّرًا نَحْوُ فَضْزَبَ الزَّقَابِ أَوْ إِسْبَأَ فِيهِ مَغْفَى الْفِعْلِ
هرې هرب یا حکماً مذکورې کله چې مقدروي مثال فضرب الزقاب یا اسم وي چې په دې کې د فعل معنی موجوده
نَحْوُ هَارِبٌ هَرْبًا وَخَرَجَ بِوَ الْمَصَادِرِ أَلْفٌ لَمْ يَدْكَو فِعْلُهَا لَا حَقِيقَةً وَ لَا حُكْمًا نَحْوُ
وي مثال هارباً اود مذکور قید نه هغه ټول مصادر خارج شول چې دهغې نه حقیقه مذکورې اونه حکماً مثال
الضَّرْبُ وَاقِعٌ عَلَى زَيْدٍ بِمَعْنَاهُ صِبْغَةُ كَالْيَبَةِ الْفِعْلِ وَ لَيْسَ التَّرَادُّ بِهِ أَنَّ الْفِعْلَ كَانِ
الضرب واقع على زيدا و دهغې معنی څخه وي د فاعل دویم صفت دي اود دې قید نه دامرانه دي چې فعل کائن وي

يَمْتَقِنُ ذَلِكَ الْأِسْمَ فَإِنَّ مَعْنَى الْأِسْمِ جُرَاءُ مَعْنَاهُ بَلِ الْمُرَادُ أَنَّ مَعْنَى الْفِعْلِ مُشْتَبِهٌ	د معنی ددی اسم یوری خکه معنی داسم دجزو دمعنی ددی دی بلکی مراد ددی چې معنی د فعل مشتعل وی په
عَلَيْهِ إِشْتِمَالُ الْكُلِّ عَلَى الْجُرَاءِ فَخَرَجَ بِهِ مِثْلَ تَادِيْبِيٍّ فِي قَوْلِكَ مَرَرْتُهُ	په دې اسم یوري لکه اشتمال دکل په جز باندې نو خارج شوی دې سره مثال تادیبیه دې قول ستاکې چې ضربته
تَادِيْبِيٍّ فَإِنَّهُ وَإِنْ كَانَ مِمَّا فَعَلَهُ فَأَعْلَ فِعْلٍ مَذْكُورٍ لَكِنَّهُ لَيْسَ	تادیباخکه چې بلا شبه تادیباً گر چې دهغه قبیل څخه دي کوم سره چې فعل مذکور فاعل کړي دي لیکن نه دي
مِمَّا يَشْتَمِلُ عَلَيْهِ مَعْنَى الْفِعْلِ وَ كَذَلِكَ خَرَجَ بِهِ مِثْلُ كَرَاهَتِي فِي	دهغه قبیلې نه چې مشتمل وي په دې باندې معنی د فعل او همدارنگې خارجیري په دې سره دامثال کراهتي په
نَحْوِ كَرِهْتُ كَرَاهَتِي فَإِنَّ يَلْكَرَاهَةً إِبْتِغَاءً لِحُكْمِهَا بِحَيْثُ قَامَتْ بِفَاعِلٍ	په کرهت کراهتي کې خکه چې دکرهت دپاره دوه اعتباره دي یو کیدل د کراهتي په دې شان چې قائم وي په فاعل
الْفِعْلِ الْمَذْكُورِ وَاشْتَقَّ مِنْهَا فِعْلٌ أُشِيدَ إِلَيْهِ وَلَا هَكَذَا أَنَّ مَعْنَى الْفِعْلِ	د فعل مذکور پوري او مشتق کیري ددی نه هغه فعل اسنادیې شوي دي طرف ته اوشک نشته چې معنی د فعل
مُشْتَبِهٌ عَلَيْهَا جِيْعَتِي وَ تَأْنِيْهُنَا كَوْنُهَا بِحَيْثُ وَقَعَ عَلَيْهَا فِعْلُ الْكَرَاهَةِ	مشتعل وي په دې باندې په دې وخت کې او دویم کیدل ددی په داسې شان چې واقع وي په دې باندې فعل دکرهت
فَإِذَا ذَكَرْتَ بَعْدَ الْفِعْلِ بِإِغْتِبَارِ الْأَوَّلِ كَمَا فِي قَوْلِكَ كَرِهْتُ كَرَاهَةً فَهُوَ مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ وَإِذَا	هرکله دا ذکر شوی د فعل نه په اول اعتبار سره لکه په دې قول ستاکې کرهت کراهه نودا مفعول مطلق دي اوکله
ذَكَرْتَ بَعْدَهُ بِإِغْتِبَارِ الثَّانِي كَمَا فِي قَوْلِكَ كَرِهْتُ كَرَاهَتِي فَهُوَ مَفْعُولٌ بِهِ لَا	چې ذکر شي پس ددی نه په دویم اعتبار سره لکه په دې قول ستاکې چې کرهت کراهتي نودا مفعول به دې نه
مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ إِذْ لَيْسَ ذَلِكَ الْفِعْلُ مُشْتَبِهًا عَلَيْهِ بِهَذَا الْإِغْتِبَارِ بَلِ هُوَ وَاقِعٌ عَلَيْهِ وَفَوْقَ	مفعول مطلق خکه چې نه دي دافعل مشتعل په دې باندې بلکې دواقع دي په دې باندې په شان دواقع کیدود
الْفِعْلِ عَلَى الْمَفْعُولِ فَخَرَجَ بِهَذَا الْإِغْتِبَارِ عَنِ الْحَذِّ وَالطَّبَقِ الْحَذُّ عَلَى التَّحْدُودِ جَامِعًا وَمَا يَمُوعًا.	فعل په مفعول باندې نو خارج شوی دې اعتبار سره دتعریف نه او منطق شون تعریف په معرف باندې جامع اومانع.

خلاصه دهمتن: ددې ځای نه صاحب د کافيې دمفعول مطلق تعریف بیانوني چې مفعول مطلق دهغه څیز نوم دي چې کوم لره د فعل مذکور فاعل کړي وي او هغه فعل مذکور دمفعول مطلق په معنی باندې مشتمل وي.

اغراض دجامي: من المنصوب: په دې عبارت سره شارح دجامي د هو ضمیر مرجع متعین

کوي چې ددې په مرجع کې دوه احتمالات دي: (۱) المنصوب (۲) ما اشتمل علی علم المفعولية. اوله مرجع ددوه حیثیتونو څخه راجع ده: (۱) ددواړو ضمیر مرجع متحد ده چې په اول کې هوما اشتمل کې دضمیر مرجع منصوب ده نودهغې مرجع هم کیدل په کار دي (۲) دامرجع مقصود بالذات ده او دویمه مرجع ددوه وجهونه هم راجع ده (۱) دامرجع فردي ده (۲) مرجع صریحي ده ، او منصوب مرجع ضمني ده .

سې په: ددې ځای نه شارح د مفعول وجه تسمیه بیانوي چې د مفعول مطلق نوم مفعول مطلق ددې وجې نه ایښودلې شوي دي چې په دې باندې دمفعول اطلاق په غیر دڅه قید نه کیږي نه ده قید اونه دله قید اونه دمعه قید اونه دقیه قید په خلاف دباقي مفاعیلو چې په دې باندې دمفعول اطلاق مفعول لره بام مع یا لام څخه څه دیو سره مقید کیدونه په غیر صحیح نه دي همدارنگې ویلي شي مفعول به ، مفعول معه ، مفعول فیه ، مفعول له .

وهوای المفعول المطلق: په دې عبارت سره غرض دعلامه جامی د هو ضمیر مرجع متعین کول دي چې د هو مرجع هغه مفعول مطلق دي .

والمراد بفعل الفاعل ایاه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمفعول مطلق تعریف جامع نه دي ځکه چې داپه هغه موتا ، جسمامة ، هرفا باندې صادق نه راځي کوم چې مات زید موتا ، جسم بکر جسمامة ، هرف عمرو هرفا کې واقع دي ځکه چې دې لره دفعل مذکور فاعل نه دي کړي بلکه دا افعال خو الله تعالی کړي دي حالانکه داتول مفعول مطلق دي .

جواب: فاعل دمفعول لره دکولومطلب دادې چې هغه دفاعل سزه قائم وي په داسې شان سره چې د هغه اسناد دفاعل طرف ته صحیح وي دامراد نه دي چې فاعل په هغې کې مؤثر اودهغې موجود هم وي اوس داتعریف په هغه موتا ، جسمامة ، هرفا باندې صادق راځي کوم چې مات موتا ، جسم جسمامة ، هرف هرفا کې واقع دي ځکه چې دفاعل سره په دې شان دي چې ددې نسبت اواسناد فاعل طرف ته صحیح دي .

وانما زید: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مصنف دمفعول مطلق پہ تعریف کي لفظ اسم اضافہ ولې وکړه ؟

جواب : که دلفظ اسم اضافہ يې نه کولې نو عبارت به داسې وي چې : هو مافعله فاعل فعل اودا صحيح نه دي ځکه چې مفعول مطلق دلفظ داقسامو څخه دي اومافعله فاعل فعل معنی ده او د معنی حمل په لفظ باندې صحيح نه دي نو مصنف دلفظ اسم اضافہ وکړه چې حمل يې صحيح شي .

ويځل فيه : په دې عبارت سره غرض دشارح دقيوداتو فوائد بيانوي چې په تعريف کي مافعله فاعل فعل داچنس دي کوم چې ټولو مصادرو ته شامل دي .

صفة للفعل : په دې سره دمذکور ترکیب بيان دي چې مذکور مجرور دي دفعل صفت اول دي .

وهو اعم : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمفعول مطلق تعريف جامع نه دي ځکه چې داپه هغه رقاب باندې صادق نه راځي کوم چې په فضرب الرقاب کي واقع دي ځکه چې هغه لره دفعل مذکور فاعل نه دي کړي بلکه فعل غير مذکور فاعل کړي دي حالانکه دامفعول مطلق دي .

جواب : په مذکور کي تعميم دي برابره خبره ده که حقيقتاً مذکور وي يا حکماً دحقيقة مطلب دادې چې يعينه مذکور وي مثال ضربته ضرباً اودحکماً مطلب دادې چې محذوف وي اوس دا تعريف په فضرب الرقاب کي په رقاب باندې صادق راځي ځکه چې دلته فعل اگرکه حقيقتاً مذکور نه دي ليکن حکماً مذکور دي ځکه چې ددې اصل فاضربوا ضرب الرقاب دي .

اواسياً : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمفعول مطلق تعريف جامع نه دي داپه ضرباً باندې صحيح نه راځي کوم چې ضارب ضرباً کي واقع دي ځکه چې هغه لره دفعل مذکور فاعل نه دي کړي بلکه صيغه دصفت فاعل کړي دي حالانکه دامفعول مطلق دي .

جواب : په فعل کي تعميم دي برابره خبره ده که حقيقتاً وي اوکه حکماً وي اويامعناً وي يعنې داسې اسم وي چې په هغې کي دفعل معنی موندلې شي مثال مذکور اگرکه حقيقتاً يا حکماً فعل مذکور نه دي ليکن معنی مذکور دي ځکه چې صيغه دصفت کي معنی دفعل موندلې شي لهذا داتعريف جامع دي .

خروج به المصادر: په دې عبارت کې د قیوداتو فوائد بیانوي چې مذکور په منزله د فصل اول دي په دې سره هغه ټول مصادر خارج شول چې دهغې فعل مذکور نه وي نه حقیقه اونه حکما اونه معناً مثال لکه الضرب واقع علی زيد کې الضرب مصدر دي

بمعناه صفة ثانية للفعل: په دې عبارت سره غرض د علامه جامی د بمعناه ترکیب بیانول دي چې جار مجرور د مشتمل سره متعلق او د فعل صفت ثاني دي.

ولیس المراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مفعول مطلق تعریف دده په افرادو کې په یو باندې هم صادق نه راځي ځکه چې په تعریف کې بمعناه لفظ دي چې ددې نه متبادر الی الذهن دادې چې فعل مذکور او مفعول مطلق دواړو معنی یو وي هم معنی او متحد فی المعنی وي حالانکه د فعل او مصدر یوه معنی نه شي کیدلې ځکه چې د مصدر معنی د فعل د معنی جز وي او فعل کل وي مثال ضربتاً ضرباً کې ضربت فعل دي په دې کې مصدر، زمانه نسبت الی الفاعل دري څیزونه دي. نو دا کل او ضرباً مفعول مطلق (حرف مصدر) دهغه جز دي.

جواب: دا اعتراض هله واردیږي چې کله د بمعناه با دې په معنی شي او افعال عامه څخه د یو سره متعلق وي حالانکه دلته داسې نه دي بلکه بآء دعل په معنی کې ده او جار مجرور د مشتمل متعلق دي معنی داده چې د فعل مذکور معنی د مفعول معنی باندې داسې مشتمل وي لکه څنگه چې کل په جز باندې مشتمل وي او په مفعول مطلق کې هم د فعل معنی د مفعول مطلق په معنی باندې مشتمل وي لهذا اشکال رفع شو.

فخرج به: په دې عبارت سره غرض د شارح د قیوداتو فوائد بیانول دي چې بمعناه فصل ثاني دي په دې سره هغه تادیباً خارج شو کوم چې په ضربته تادیباً کې واقع دي ځکه هغه اگر که مافعله فاعل فعل مذکور د قبیل څخه دي لیکن د ضرب معنی په دې باندې مشتمل نه ده.

وکذلك: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مفعول مطلق تعریف مانع نه دي ځکه چې دا په کراهتي باندې صادق راځي کوم چې کراهت کراهتي کې واقع دي ځکه چې د مافعله فاعل فعل د قبیل څخه دي لیکن د مفعول نه دي بلکه مفعول به دي.

جواب : بمعناه فید سره هغه تادیباً خارج شو کوم چې ضربت تادیباً کې واقع دي دغه شان بمعناه دقید سره هغه کراهي هم خارج شو کوم چې په کرهت کراهي کې واقع دي ځکه چې په کرهت کې دوه اعتباره اودوه حیثیتونه دي (۱)، کرهت په دې طور باندې کیدل چې هغه فعل مذکور دفاعل سره قائم دي او فعل ددې نه مشتق دي په دې اعتبار سره چې دفعل مذکور معنی په دې باندې مشتمل وي څنگه چې کل په جز باندې مشتمل وي (۲)، کرهت په دې طور سره کیدل چې په دې باندې فعل کرهت واقع وي یعنې بعضی الشیء المکروه وي کله چې اول اعتبار سره فعل کرهت لره ذکر کړي شي مثال کرهت کراهة نو په دې وخت کې به دامفعول مطلق وي ځکه چې په دې باندې دفعل مذکور معنی مشتمل ده کاهتمال الكل علی الجز: اوکله چې دویم اعتبار سره کرهت لره دفعل نه وروستو ذکر کړي شي مثال کرهت کراهي نودابه مفعول به وي نه چې مفعول مطلق ځکه چې فعل په دې باندې مشتمل نه دي بلکه واقع دي لکه څنگه چې په مفعول باندې واقع کيږي نوچې کوم اعتبار سره مفعول به دي هغه اعتبار سره د مفعول مطلق تعریف په ده باندې نه صادقېږي

د مفعول مطلق احکامات :

وَقَدْ يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمَطْلُوعُ لِلتَّأَكُّيدِ إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي مَفْهُومِهِ زِيَادَةٌ عَلَى مَا يُفْهَمُ مِنْ
اوکله کله مفعول مطلق دتاکید دپاره وي که چیرته ددې په مفهوم کې زیادت نه وي بیاپه هغه څه چې فهمېږي د
الْفِعْلِ وَالنَّوْعِ إِنْ دَلَّ عَلَى بَعْضِ أَلْوَانِهِ وَ الْعَدَدِ إِنْ دَلَّ عَلَى عَدَدِهِ وَمِثْلُ جَلَسَ
فعل نه اودنوعې نه که دلالت وکړي په بعضی انواعو باندې اوعددې دي که عدد باندې دلالت کوي مثال جلس
جُلُوسًا لِلتَّأَكُّيدِ وَ جَلَسَ بِكِسْرِ الْجِيمِ لِلنَّوْعِ وَ جَلَسْتُ بِفَتْحِهَا لِلْعَدَدِ فَلَاوَلِ أَمَّا
جلوسا دپاره دتاکید وجلسه په کسري دجیم سره نوع دپاره اوجلسته په فتحي دجیم سره دعدد دپاره پس اول یعنې
الَّذِي لِلتَّأَكُّيدِ لَا يُقْنَى وَ لَا يُجَنَّبُ لِأَنَّهُ دَالٌّ عَلَى التَّأَكُّدِ الْمُتَعَرِّفِ
هغه چې دتاکید دپاره وي نه تشبیه جوړېږي اونه جمع ځکه چې داپه داسې ماهیت باندې دلالت کوي کوم چې خالي
عَنِ الدَّلَالَةِ عَلَى التَّعَدُّدِ وَالتَّجَنُّبُ يُسْتَعْلَمُ أَنَّ التَّعَدُّدَ فَلَا يَقَالُ جَلَسْتُ جُلُوسَيْنِ أَوْ جُلُوسَاتٍ إِلَّا إِذَا
وي ددلالت نه په تعدد اوتشبه اوجمع مستلزم دي تعدد لره نونشي وي بلي جلست جلوسین یا جلوسات مکر کله چې
فُعِدَ بِهِ النَّوْعُ أَوْ الْعَدَدُ بِخِلَافِ أَخَوَيْهِ الذَّائِنِ، هُنَا لِلنَّوْعِ وَ الْعَدَدِ نَحْوُ جَلَسْتُ
قصد کړي شي په دې سره نوع اویاعدد په خلاف دهغه ورونوچې هغه دواړه دنوع اودعدد دپاره وي مثال جلست

جَلَسْتَيْنِ وَ جَلَسَاتِ بِكْثَرٍ الْجَنِيمِ أَوْ فَتَحَهَا .

جَلَسْتَيْنِ: دوه مختلفې ناستې، او جَلَسَاتِ: متعددې ناستې، په کسري دجیم سره یا په فتحې سره .

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې دمفعول مطلق اقسام بیانوي چې دمفعول مطلق درې قسمونه دي: (۱) تاکیدی، (۲) نوعي، (۳) عددي، (۱) تاکیدی هغه دي چې حرف تاکید دپاره راغلي وي څه نوي معنی په دې کې نه شي موندلې، (۲) نوعي هغه دي چې نوع لره بیانیدو دپاره راغلي وي (۳) عددي هغه دي چې بیان عدد دپاره وي .

اغراض دجامی: فالاول: په دې عبارت سره صاحب د کافيې تفریع ذکر کوي چې مفعول مطلق قسم اول تشبیه اوجمع راوړلې شي ځکه چې محض تاکید کې تشبیه جمع تصور نه وي او نوع او عدد کې تشبیه اوجمع راوړولو ضرورت وي .

ان لم یکن: په دې سره غرض دقسم اول اوقسم ثاني قسم ثالث بالمقابل کیدو دصحت بیان دي چې قسم اول مفهوم کې د فعل په مفهوم باندې زیادتي نه کیږي اوقسم ثاني او ثالث کې د فعل په مفهوم باندې زیادتي کیږي همدارنگې مفعول مطلق تاکیدی تعریف اوتعین طرف ته اشاره وکړه چې مفعول مطلق تاکیدی هلته وي چې حیرته دهغه معنی او مفهوم نه فعل دمفهوم د معنی نه څه زائد څیز پیدا نه شي بلکه دواړو نه یو معنی دمفهوم ذهن نشین شي .

ان دل علی بعض انواعه: په دې سره قسم ثاني، قسم ثالث بالمقابل کیدو بیان دي چې قسم ثاني او ثالث په دې خبره کې مشترک دي چې دهغه مفهوم کې د فعل په مفهوم باندې زیادتي کیږي لیکن قسم ثاني د فعل په بعض انواعو باندې دلالت کوي اوقسم ثالث د فعل بعضي انواعو باندې دلالت نه کوي بلکه عدد محضي باندې دلالت کوي همدارنگې مفعول مطلق نوعي طرف ته یې هم اشاره وکړه چې په فعل دنوع باندې دلالت کوي .

ان دل علی عدد: په دې کې قسم ثالث دقسم اول بالمقابل کیدو دصحت بیان دي چې قسم ثالث اوقسم اول په دې خبره کې شریک دي چې ددې په مفهوم کې د فعل بعضي انواعو باندې دلالت نه کیږي لیکن قسم ثالث کې دعدد ذکر کیږي کوم چې قسم اول کې نه کیږي همدارنگې مفعول مطلق عددي تعریف طرف ته اشاره وکړه کوم چې د فعل په تعداد باندې دلالت کوي .

للتاکید: په دې عبارت سره د ممثل له د تعین بیان دي چې جلسک جلوساً د مفعول مطلق تاکید شال دي .

پکسر الجيم: داد ضبط اعراب بيان دي.

للتنوع: دممثل له تعين دي چې جلست جلسته دامفعول مطلق نوعي مثال دي.

بفتحها: داد ضبط اعراب بيان دي.

للعدد: دممثل له تعين دي چې جلست جلسته دامفعول مطلق دعددي مثال دي.

الذي للتأكيد: په دې عبارت سره شارح د اول مصداق متعين کړي دي چې اول نه مراد هغه مفعول مطلق دي کوم چې تاکيد دپاره وي.

لانه دال: په دې کې غرض دشارح مذکور وجه بيانوي چې قسم اول کوم چې دتاکيد د پاره راځي هغه لره تشبيه اوجمع ځکه نشي راوړلې چې قسم اول په هغه ماهيت باندې دلالت کوي کوم چې ددلالت على التعدد نه خالي وي يعنې نفس ماهيت اونفس مفهوم باندې دلالت کوي اوتشبيه اوجمع تعدد لره مستلزم ده که قسم اول لره تشبيه اوجمع راوړلې شي نواجتماع دتقيضينو لازم راځي.

فلا يقال: په دې سره په ماقبل باندې تفریع ده چې قسم اول لره تشبيه اوجمع راوړل جائز نه دي نوددې وجې نه جلست جلوسين دتثنيې سره يا جلوسات دجمعې سره نه شي ويلي.

الا اذا قصد به: دادقسم اول نه استثناء نه ده ځکه چې کله مفعول مطلق نه عدد يادنوع قصد وشي نو هغه قسم اول نه پاتې کيږي بلکه دا فلايقال نه استثناء ده يعنې جلست جلوسين يا جلست جلوسات نشي ويلي مگر کله چې دې سره دنوع يادعدد اراده وشي نوبياد مقصود مطابق تشبيه اوجمع راوړلې شي.

اللذين هما: په دې سره داخويه مصداق متعين کوي چې داخوين مصداق هغه مفعول مطلق دي چې د بيان عدد دپاره وي او هغه مفعول مطلق کوم چې دبيان نوع دپاره وي هغه لره دمقصود مطابق تشبيه او جمع راوړلې شي مثال جلست جلستين وجلوسات که په کسرې دجيم سره وي نو دنوع دپاره به اوکه په فتحې دجيم سره وي نو عدد دپاره به وي.

وَكُنْ يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمَثَلِيُّ يَفْعُو لَفْظُهُ أَيْ مُفَاوِرًا لِكَلْفِظِ فَعْلِهِ إِذَا بِحَسْبِ الْمَثَلِ وَمَثَلُ
اوکله کله وي مفعول مطلق په غبرددې لفظ نه يعنې دخپل فعل دلحاظ نه مغاير اومختلف ياپه اعتبارمدادې
فَعَدَتْ جُلُوسًا وَ إِذَا بِحَسْبِ الْجَنَابِ كَعُوَ الْكَيْفَةُ اللَّهُ كَبَاتًا وَ سَمَوَتُوهُ يُغْدِرُ لَهُ عَامِلًا مِنْ
سره لکه مثال قعدت جلوسا په اعتبار دباب سره وي لکه مثال اثبت الله نباتا وسبويه ددې دپاره عامل لره ددې

بَابِهِ أَيْ قَعْدَتْ وَجَلَسَتْ جُلُوساً وَأَلْبَتَهُ اللَّهُ فَتَبَتَ نَبَاتاً.

باب به مقدر کوي يعنې قعدت و جلست جلوساً او ائبت الله فتنبت نباتاً

خلاصه دهتن: صاحب دکافيې وايي چې کله کله مفعول مطلق په اعتبار دلفظ دفعل

مذکور مغائر هم وي بيا هم په اعتبار د معنی مغائر نه وي.

اغراض د جامي: المفعول المطلق: په دې سره ديکون ضمير مرجع متعين کړي ده چې هغه

مفعول مطلق دي

اي مغائراً: به دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: شال د ممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې هېر. دون د علاوه په معنی کې راځي اوس

به يې معنی داوې چې کله کله مفعول مطلق د فعل لفظ سوا او علاوه يې حالتکه کوم مثال

يعنې قعدت جلوساً ذکر کړي دي په دې کې مفعول مطلق د فعل لفظ غير نه دي بلکه د فعل سره

مذکور دي

جواب: هېر د دون په معنی کې نه دي بلکه پام زانده ده او هېر په معنی د مغائر څخه دي اوس

به معنی دا وي چې کله کله مفعول مطلق دخپل دلفظ مغائر وي.

اما بحسب البأدة: په دې سره د مغايرت د تعميم بيان دي چې په مغايرت کې تعميم دي برابره

خبره ده که په اعتبار د مادي سره وي او که په اعتبار د باب سره وي، په اعتبار د مادي مثال

قعدت جلوساً او په اعتبار د باب مثال ائبت الله نباتاً چې فعل د باب مزید نه او مفعول مطلق

مجرد څخه دي.

وسېبويه: په دې کې دا اختلاف بيان دي امام سېبويه وايي چې مفعول مطلق او دهغه فعل په

مينځ کې لفظاً او معنی اتحاد ضروري دي لکه څنگه چې د معنی اعتبار سره تغائر جائز نه دي

همدغه شان د لفظ اعتبار سره هم تغائر جائز نه دي نه په اعتبار د مادي سره اونه په اعتبار

د باب سره د دې وجې نه هغه مذکور ده دوو مثالونو کې تاويل کوي او د مفعول مطلق لفظ څخه

عامل لره مقدم مني نو داسې وايي چې قعدت جلوساً تقدیري عبارت قعدت و جلست جلوساً دي

او ائبت الله نباتاً تقدیري عبارت ائبت الله فتنبت نباتاً دي

ليکن علامه مېرېد علامه مازني، علامه صيرفي تقدیر د فعل نه انکار کوي دوي وايي چې

تقدیر د اصل خلاف دي.

د مفعول مطلق فعل حذف جوازي :

وَقَدْ يُحْدِثُ الْفَعْلُ النَّاصِبَ لِلْمَفْعُولِ الْمُنْطَلِقِ لِقِيَامِهِ قَرِينَتُهُ جَوَازاً
او کله کله حذف کولې شي فعل لره مفعول مطلق لره نصب ورکوونکي د قرینې د قیام په وخت کې جواز لکه دا
مَقُولُكَ لَمَنْ قَدِمَ مِنْ سَفَرِهِ خَيْرٌ مَقْدَمِ آيٍ قَدِمْتَ قَدْوَمَا خَيْرٌ مَقْدَمِ فَخَيْرٌ
قول ستاد هغه سړي دپاره کوم چې راغلي وي دخپل سفر نه خیر مقدم یعنې قدمت قدوما خیر مقدم پس خیر
إِسْمُ تَفْضِيلٍ وَ مَصْدَرٌ يَكُونُ بِإِغْتِبَارِ الْمَوْصُوفِ أَوْ الْمَصْنُوعِ إِلَيْهِ لِأَنَّ إِسْمَ تَفْضِيلٍ
اسم تفضیل دي اودې لره مصدر کیدل خپل موصوف یا مضاف الیه داعبار څخه دي ځکه چې داسه تفضیل د
لَهُ حُكْمٌ مَا أَضِيفَ إِلَيْهِ.
پاره حکم دهغه څه دي چې اضافت یې شوي وي دې طرف ته

خلاصه دمتن : صاحب دکافیې وایي چې کله کله د مفعول مطلق فعل ناصب لرد په وخت د قیام د قرینې جوازي طور باندې حذف کولې شي مثال هغه سړي چې د سفر نه را واپس شي او هغه ته وویلي شي چې خیر مقدم ددې تقدیر عبارت قدمت قدوما خیر مقدم دي اول فعل قدمت لره مو حذف کړو بیا مو قدوما حذف کړو او خیر مقدم مو دهغه قائم مقام جوړ کړو

اغراض دجامي : ای المناصب: په دې عبارت سره غرض د شارح د دوو (۲) سوالونو جوابونه ورکول دي :

اول سوال : لکه څنګه چې د فعل حذف جائز دي همدغه شان د فعل مشابه حذف هم جائز دي بیا د فعل تخصیص یې ولې وکړو ؟

جواب : د فعل نه مراد ناصب مفعول مطلق دي او د افعول اوشبه فعل دواړو ته شامل دي .

دوهم سوال : حذف فعل د فعل د احوالو څخه دي او بحث په مفعول مطلق کې شروع دي لهذا بخروج عن المبحث لازم راځي .

جواب : د فعل نه مراد هغه فعل دي کوم چې ناصب للمفعول المطلق وي او کوم فعل مفعول مطلق دپاره ناصب وي هغه د مفعول مطلق د متعلقاتو څخه وي او دیر څیز د متعلقاتو نه بحث کول په اصل کې دهغه څیز نه بحث کول دي لهذا خروج عن المبحث نه راځي .

من سفره : داد قدم دصليې بیان دي

ای قدمت : په دې کې مثال لرډ په مثل له منطق کوي چې خپر مقدم په اصل کې قدمت قدمو
خپر مقدم دي اول قدمت فعل لرډ مو حذف کړو بیا قدمو ما لرډ مو حذف کړو او خپر مقدم لرډ د
هغې قائم مقام موجود کړو .

خپر اسم تفضیل : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مونږ دانه منو چې خپر مفعول مطلق دي ځکه چې دمفعول مطلق دوه شرطونه دي . (۱) د
فعل سابق معنی په دې باندې وي کاشتهال کلل علی الجزء ، دلته قدمت معنی په خپر باندې
مشمتمل نه ده . (۲) مفعول مطلق کې شرط دادې چې هغه به مصدر وي او خپر مصدر نه دي
بلکه اسم تفضیل دي .

جواب : خپر مفعول مطلق کیدل د موصوف محذوفه دا اعتبار نه دي چې قدمو ما دي یا مضاف
الیه دا اعتبار نه دي ځکه چې اسم تفضیل د مضاف الیه په حکم کې وي .

د مفعول مطلق فعل حذف و جوبي سماعي :

وَجُوبًا أَنَّى حَذَفًا وَاجِبًا سَمَاعًا أَنَّى سَمَاعِيًّا مَوْقُوفًا عَلَى السَّمَاعِ لَا قَاعِدَةً لَهُ
او جوباً یعنې حذف واجب سماعي یعنې سماعي چې موقوف وي په سماع باندې دهغې دپاره څه قاعده نشته
يُقَرَّرُ بِهَا كَحَوْثِيٍّ أَنَّى سَمَاعًا اللَّهُ سَقِيًّا وَرَعِيًّا أَنَّى رَعَاكَ اللَّهُ وَرَعِيًّا وَخَبِيَّةً أَنَّى خَابَ خَبِيَّةً مِنْ خَابَ
دي پيژندلې شي په دې مثال سقيايې سقاك الله سقياً اورعيايې رعاك الله رعيّاً او خبيبة يعنې خاب خبيبة دادخاب
الرَّجُلُ خَبِيَّةً إِذَا كَرِهَ يَتَلَّ مَا تَلَبَّ وَ جَدْحًا أَنَّى جَدَحَ جَدْحًا
الرجل نه ماخوډي داپه هغه صورت کې دي چې کله يوسري خپل مطلوب و نه مومي او جدعايې جدح جدا
وَالْجَدْحُ قُلْعُ الْكَلْبِ وَالْأَلْبَنُ وَالشَّفْوَةُ الْيَدِ وَحَدًّا أَنَّى حِدْتُ حَدًّا وَ هَكَذَا أَنَّى هَكَوْتُ هَكَرًا وَ هَجَبًا
او جدح معنی پوزه او غوړ او شونډي اولاس پريکيدل دي او حد ايې حدت حد او هکر ايې هکرت هکر او هجبا
أَنَّى عَجِبْتُ عَجَبًا قَالَتْ لَمْ يُؤْجَدْ فِي كَلَامِهِمْ اسْتِعْمَالُ الْأَفْعَالِ الْعَامِلَةِ فِي هَذِهِ الْمَصَادِرِ
يعنې عجب عجباً پس بې شکه نه موندل کيږي په کلام د عربي کې استعمال د افعال عاملو په دې مصادر وکې
وَهَذَا مَقْلُ وَجُوبِ الْحَذَفِ سَمَاعًا قِيلَ عَلَيْهِ قَدْ قَالُوا حِدْتُ اللَّهُ حَدًّا وَ هَكَوْتُ هَكَرًا وَ
او د معنی د وجوب الحدف سماعاً چا په دې باندې اعتراض کړي چې اهل عرب حدت الله حد او هکرته هکرا او
عَجِبْتُ عَجَبًا فَاجَابَ بَعْضُهُمْ بِأَنَّ ذَلِكَ لَيْسَ مِنْ كَلَامِ الْفَصَحَاءِ أَوْ
عجب عجباً بعض جواب ورکړي دي چې ددې عواملو استعمال د فصحاء و کلام څخه نه دي او بعضو بيلي دي

بَأَنَّهُ وَجُوبُ الْحَذْفِ إِنَّهُ هُوَ فِي مَا اسْتَقْبَلَ بِاللَّامِ نَحْوُ حَنْدًا لَهُ وَشُكْرًا لَهُ وَعَبَّأَ لَهُ.

چې وجوب حذف په دې کې دي کوم چې په لام سره استعمال وي مثال حنډاله، او شکراله او عبباله

د متن خلاصه : صاحب د کافيې وايي چې کله کله مفعول مطلق فعل ناصب لره وجوبا هم حذف کولې شي بيا د حذف وجوبي دوه قسمونه دي: (۱) سماعي، (۲) قياسي. (۱) د سماعي مطلب دادې چې د حذف وجوبي څه قاعده کليه نه وي صرف د اهل عربونه اوریدلې شوي وي چې هغه په دې مقام باندې عامل لره حذف کوي (۲) او د قياسي مطلب دادې چې د حذف وجوبي دپاره قاعده کليه هم وي په پورتني عبارت کې د حذف سماعي مثالونه هم بيان شوي دي چې تفصيل يې لاندې په شرحه کې راځي.

اغراض د جامي : حذفاً واجباً: په دې سره شارح اشاره کوي چې وجوباً دواجبا په معنی کې صفت دي د موصوف محذوفه نه چې حذفاً دي.

ای سماعياً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال : سماعياً د اصفت دي د حذفاً اودې لره صفت جوړول صحیح دي ځکه چې صفت په موصوف باندې حمل دي اولته حمل صحیح نه دي ځکه چې حذف سماعي دي نه چې سماع یعنې مصدر.

جواب : دلته پام د نسبت محذوف ده په اصل کې سماعياً وو اوس به حمل صحیح شي ځکه چې د پام نسبت لږولو سره د امصدر نه پاتې کیږي بلکه صیغه د صفت په حکم کې به شي.

موقوف علی سماع : په دې کې د سماع د معنی بیان دي چې ددې معنی ده کوم چې محض په سماع باندې موقوف وي دهغه دپاره څه قاعده کليه نه وي.

ای سقاک الله سقیاً : دادعامل مصدر د اظهار طرف ته اشاره ده صرف د تعلیم دپاره دویو نه هغه یوز کول واجب دي ذکر کول جائز نه دي.

ای رهاک الله رعیاً ای غاب غیبة ای جلع جلعاً : په دې ټولو کې د عامل مقدر طرف ته اشاره ده تعلیماً او تفهیماً.

من غاب : په دې کې لفظ د غیبة د ماخذ اشتقاقی بیان دي چې د اماخذ دي د غاب الرجل نه.

الامرینل : په دې کې ددې مثال محل استعمال بیانوي چې د امثال په هغه وخت کې ویلي شي

چې کله يو سړي خپل مقصود ونه مومي

والجدع قطع : شارح د جضع معنی بيانوي چې د جضع معنی ده پوزه غوړ يا شونډې پرې کول

فائده : د شارح په عبارت کې واو په معنی د او دي ځکه چې د جضع معنی ده چې په هغې کې يو لره پرې کول نه چې ټول پرې کول وي

فانه لم يوجد : په دې عبارت سره غرض د شارح په مذکوره مثال کې وجوب د حذف د فعل بيانول دي چې په ذکر شوي مثال کې فعل لره حذف کول ځکه واجب دي چې دا مصادريه کلام د عربو کې د خپلو افعالو عاملو سره نه مستعمليري او دغه د حذف وجوبي سماعي معنی ده.

قيل : په دې سره د شارح غرض د يو اعتراض نقل کول دي او دهغې اعتراض نه دوه (۲)، جابونه ورکول دي.

اعتراض : مونږ دانه منو چې دامصادر په کلام د عربو کې دخپل افعال عامله سره نه مستعمليري بلکه اهل عرب خو بې استعمالوي هغوي دا وايي شکر شکرا ، و هجيت عجباً ، او حصدت الله حصداً.

جواب : د دې نه شارح دوه (۲)، جوابات ورکړي دي

اول جواب : په دې مصادرو سره د افعال عامله ذکر کيدل د فصحاء کلام څخه نه دي بلکه غير فصحاء کلام کې دي اوزمونږ بحث په کلام فصحاء کې دي.

دوهم جواب : دې افعالو لره حذف کول په هغه وخت کې واجب دي چې کله مصادرو دلام سره مستعمل وي مثال جدعاله شکراله او عجباله او تاسوچې کوم مثالونه ذکر کرل نو په هغې کې دلام څخه مستعمل نه دي.

د مفعول مطلق فعل حذف وجوبي قياسي :

وَقَدْ يُحَذِّفُ الْفِعْلُ النَّاصِبُ لِلْمَفْعُولِ الْمُتَّكِلِ حَذْفًا وَاجِبًا قِيَاسِيًّا يُعْلَمُ لَهُ
او کله کله مفعول مطلق ناصب فعل لره واجبا قيا سا حذف کولې شي يعنې حذف قياسي باندې او معلومېږي د دې
ضابط كَلَمْ يُحَذِّفْ مَعَهُ الْفِعْلُ لُزُومًا فِي مَوَاضِعَ مُتَّعِدَّةٍ مِنْهَا أَنَّ مِنْ هَذِهِ الْمَوَاضِعِ
نه قاعده کليه چې دهغې سره فعل لره لازما حذف کولې شي په متعدد د خابونو کې دهغې نه يعنې د دې خابونونه
مَوْضِعٌ مَا وَقَعَ أَنَّ مَفْعُولٌ مُتَّكِلٌ وَقَعَ مُتَّكِلًا أُرِيدَ اِلْتِئَاثُهُ لَا تَلْفِيفُهُ فَإِنَّهُ لَوْ أُرِيدَ
يوځای هغه دي چې واقع يعنې مفعول مطلق مثبت واقع وي او اراده يې د اثبات وي نه د نفی ځکه که چيرته اراده

نَفْيُهُ نَحْوُ مَا زَيْدٌ يَسِيرُ سَوِيًّا لَا يَجِبُ حَذْفُهُ بَعْدَ نَفْيٍ دَاخِلٍ عَلَى إِسْمِهِ

کری نفی ددی لکه مثال ما زید سیر سوا تو ددی حذف واجب نه دی پس دنفی نه داخل وی به داسی اسم باندی

لَا يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمُنْطَلَقُ حَبْرًا عَنْهُ أَوْ بَعْدَ مَفْعَى نَفْيٍ دَاخِلٍ عَلَى إِسْمِهِ لَا يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمُنْطَلَقُ

چی نه وی مفعول مطلق خبر ددی نه او یاسی دمعنی دنفی نه به داسی اسم باندی داخل وی چی مفعول سطلو

حَبْرًا عَنْهُ أَيْ عَنْ ذَلِكَ الْإِسْمِ وَ إِنَّمَا قَالَ عَلَى إِسْمِهِ لِأَنَّهُ لَوْ دَخَلَ عَلَى

خبر وی ددی نه یعنی ددی اسم نه او به تحقیق سره ویلی دی چی به اسم باندی خکه چی که جبرته داخل شی به

لِفعلٍ نَحْوُ مَا يَزُتُ إِلَّا سَوِيًّا وَ إِنَّمَا يَزُتُ سَوِيًّا لَا يَكُونُ مِنْهُ وَ إِنَّمَا وَصَفَ الْإِسْمَ

فعل باندی لکه مثال ماسرت الاسوا او اناسرت سیرا نو دابه ددی فاعدی خخه نه وی او مصنف اسم لره موصوف

بأن لا يكون المفعول المنطلق خبراً عنه لأنه لو كان خبراً عنه نحو ما سئروا إلى الأسد قد بيند لكان

کرو چی نه وی مفعول مطلق خبر ددی نه خکه که جبرته خبر وی ددی نه لکه مثال ماسوی الاسو هدی نو مفعول

مَوْضِعًا عَلَى الْخَبَرِ أَوْ وَقَعَ الْمَفْعُولُ الْمُنْطَلَقُ مَكْرُورًا أَيْ فِي مَوْضِعِ الْخَبَرِ عَنْ إِسْمِهِ لَا يَصِحُّ

مطلق به دخبر کیدو به بنابه مرفوع وی او بابه واقع وی مفعول مطلق مکرر یعنی به خای دخبر کی داسم نه صحیح

وَلَوْعُهُ خَبْرًا عَنْهُ فَلَا يَرُدُّ نَحْوُ ذَلِكَ الْأَرْضُ دَكًا وَ إِنَّمَا جَمَعَ بَيْنَ الصَّاطِقَتَيْنِ لِأَهْتِزَاكُمَا فِي

کیری وقوع ددی خبر ددی نه نولهذا به دکت الأرض دکا و انما جمع بین الصاطقتین لاهتزازکما فی

الْوُقُوعِ بَعْدَ إِسْمِهِ لَا يَكُونُ خَبْرًا عَنْهُ نَحْوُ مَا أَتَتْ إِلَّا سَوِيًّا أَيْ تَسِيرُ سَوِيًّا وَ مَا أَتَتْ

بی کری دواړه ضابطی دوجی اشتراک نه په وقوع کی پس دداسی اسم نه چی نه وی خبر ددی لکه مثال مانت

إِلَّا سَوِيًّا الْكِرْيَدُ أَيْ تَسِيرُ الْكِرْيَدُ هَذَانِ وَمِثَالَانِ إِنَّمَا

الاسوا یعنی تسیر سیرا او مانت الاسو الیرید یعنی تسیر سیرا الیرید یعنی دادواړه مثالونه دهغه مفعول مطلق

وَقَعَ مُتْبِعًا بَعْدَ نَفْيٍ وَ إِنَّمَا أَوْرَدَ مِثَالَيْنِ كُتُبَيْهَا عَلَى أَنَّ الْإِسْمَ

دی کوم چی دنفی نه وروستو مثبت واقع وی او مصنف دوه مثالونه راوړی دوجی دتنبيه نه په ددی چی اسم چی

الْوَالِغِ مَوْضِعِ الْخَبَرِ يَنْقَسِمُ إِلَى التَّكْرِارِ وَالْمَعْرِفَةِ أَوْ إِلَى مَا هُوَ فِعْلٌ لِلْمُبْتَدَأِ وَإِلَى مَا

واقع وی به خای دخبر نونقسیمیری نکری او معرفتی ته یا هغی خبر طرف ته چی منقسم کیری مبتدا او یا هغه

يُخْبَرُ بِهِ. فَعَلُهُ أَوْ إِلَى مَفْرَدٍ وَ مَضَافٍ وَ إِنَّمَا أَتَتْ سَوِيًّا أَيْ تَسِيرُ سَوِيًّا وَمِثَالٌ

خه ته چی مشابه وی دفعل سره او یا اسم مفرد او یا مضاف طرف ته او انما انت سیرا یعنی تسیر سیرا دامثال دی دهغه

إِنَّمَا وَقَعَ بَعْدَ مَفْعَى النَّفْيِ وَ زَيْدٌ سَوِيًّا سَوِيًّا أَيْ تَسِيرُ سَوِيًّا وَمِثَالٌ إِنَّمَا وَقَعَ مَكْرُورًا

چی واقع وی پس دمعنی دنفی نه او زید سیرا سیرا یعنی تسیر سیرا دامثال دی دهغه مفعول چی مکرر واقع وی

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې دهغه مقاماتو نه دوه مقامات ذکر کوي چېرته چې دمفعول مطلق عامل ناصب لره په قياسي طور باندې حذف کول واجب وي دهغې اولنې مقام دادې چې هغه مفعول مطلق چې مثبت وي اونفي يامعنی دنفي نه وروستو واقع وي اونفي او يامعنی دنفي په داسې اسم باندې وي چې مفعول مطلق دهغې خبرنه شي جوړېدي اودويم هغه مفعول مطلق چې مکرر واقع وي او په داسې اسم باندې واقع وي چې مفعول دهغې خبرنه شي جوړېدي دغه دواړو ځايونو کې دمفعول مطلق عامل لره قیاساً حذف کول واجب دي.

اغراض دجامي: د قیاسا عطف په سماعاً باندې دي.

حذفاً قیاساً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: قیاساً صفت دي موصوف محذوفه د حذفاً حالاتکه دې لره صفت جوړول صحیح نه دي ځکه چې صفت په موصوف باندې حمل دي دلته حمل صحیح نه دي ځکه چې حذف قیاسي وي نه چې قیاس (مصدر).

جواب: دلته یاه دنسبت موجود ده داپه اصل کې قیاسی او.

یعلم له: په دې سره حذف قیاسي دمعنی بیان دي چې دهغې دپاره څه قاعده کلیه وي چې په هغې باندې نور امثله قیاس کړي شي چې چیرته قاعده اوضابطه وموندلې شي هلته حذف واجب دي.

متعدد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په عبارت کې اصل ایجاز او اختصار وي نومصنف رحمه الله له په کاروو چې داسې ویلي وي چې وقیاساً فیما وقع مثبتاً مواضع اود منها اضافه یې نه وي کړي ځکه چې اصل مقصود خو د حذف وجوبي قیاسي معرفت دي هغه ددې عبارت نه هم حاصلیدی شو او په دې کې اختصار هم دي علامه ابن حاجب رحمه الله هم دا اختصار پسې دي لهذا مواضع او منها ذکر بلا ضرورت اوبې فائده دي.

جواب: مصنف د مواضع لفظ ذکر کړو او اشاره یې وکړه چې حذف وجوبي قیاسي ځایونه ډیر او کثیر دي او منها سره یې اشاره وکړه چې مونږ دهغې نه بعضې لره ذکر کوو پس که مصنف

ددغه اضافه نه کولې نو داوهم به پيدا کيدو چې حذف وجوبي قياسي صرف مذکوره صورتونو کې منحصر دي حالانکه داسې نه دي نوځکه مواضع منها يې ذکر کړه .

ای من هذه المواضع: په دې سره د منها ضمير مرجع بيان دي .

موضع: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: کلمه د ما کې دوه احتماله دي: (۱) يادې نه مراد مفعول مطلق دي (۲) يا مراد

موضع دي . دواړه احتمالات صحيح نه دي ځکه چې که ددې نه مراد مفعول مطلق وي نو د ما حمل په منها باندې صحيح نه دي ځکه چې په منها کې من تبعيضيه ده دبعضې په معنې کې جوړ دي او مبتدا ده او ما وقع جمله ددې خبردي او کله چې جمله خبر وي نو په دې کې يو عايد کيدل ضروري دي کوم چې مبتدا طرف ته راجع وي دلته کې عائد نشته دي او که ددې نه مراد مواضع وي نو اگر که د ما وقع حمل په منها باندې صحيح دي ليکن بيا د وقع ضمير په مرجع کې دوه احتماله دي يا خود هغې مرجع موضع دي يا د هغه مرجع مفعول مطلق دي که مرجع موضع وي نو مثبتا په وقع باندې صحيح نه دي ځکه چې حذف او محذوف مفعول مطلق وي نه چې موضع او که مرجع مفعول مطلق وي نو اگر که د مثبتا حمل په وقع باندې صحيح به شي ليکن په دې صورت کې جمله صفتيه په غير د عائد کيدل لازم راځي چې ناجائز دي .

جواب: ما عبارت دي د مفعول مطلق نه ددې مضاف محذوف دي کوم چې موضع دي او د وضع ضمير مرجع هم مفعول مطلق دي اوس به حمل هم صحيح شي او جمله صفتيه بغير عائد کيدل به هم لازم نه راځي .

ای مفعول مطلق: دا د ما تفسير دي شارح وقع نه د مانتفسير لره ځکه مؤخر کړه چې د موصوف اوصفت په مينځ کې تفسير سره فصل لازم نه شي .

اريد اثباته: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: مثال د مثل له سره مطابق نه دي ځکه چې مثل له هغه مفعول مطلق دي کوم چې

کلام مثبت کې وي او کوم مثال چې مذکور دي ما انت الاسودا د کلام منفي دي .

جواب: چې مثبتانه مراد دادې چې په کلام کې مفعول مطلق د اثبات اراده شوي وي اگر که

کلام منفي وي او مثال مذکور کې ما انت الاسودا کې هم مفعول مطلق د اثبات اراده کړي شوي

ده ځکه چې نفی د الا دوجې نه ماته شوه یعنې ختمه شوه
لائقیه: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې مثبتاً قید احترازي دي په
 دې سره دهغه مفعول نه احتراز دي چې دنفی اراده شوي وي
فأنه لو ارید: په دې سره احتراز وجه بیانوي چې اگرکه مفعول مطلق دنفی اراده شوي وي نود
 هغه عامل ناصب لره حذف کول واجب نه دي مثال مازید یسیر سیرا

داخل علی اسم: دا اضافه یې ددې وجې نه وکړه چې دمصنف قول داخل علی اسم الی آخره دا
 متنازع فیه دي یعنې نفی غواړي چې دا زما صفت دي اومعنی غواړي چې دا زما صفت دي
 نومصنف داخل علی اسم لره دمعنی صفت جوړ کړه اودنفی صفت لره یې مقدر ومنلو اواشاره یې
 وکړه چې داخل علی اسم تعلق نفی اومعنی نفی ددواړو سره دي.

المفعول المطلق: په دې کې دیکون ضمیر مرجع لره متعین کوي چې ددې مرجع المفعول المطلق
 دي

ای عن ذلک الاسم: په دې سره غرض دشارح دعنه ضمیر مرجع متعین کړي ده چې مرجع الاسم
 ده.

وانما قال علی: په دې کې شارح دعلی اسم قید فایده بیانوي چې دا قید یې ځکه لږولي دي چې
 اگرکه نفی یا منفی نفی په اسم باندې قید داخل نه وي بلکه فعل په فعل باندې داخل وي نوپه
 دې وخت کې مفعول مطلق عامل ناصب لره حذف کول واجب نه دي مثال ما سرت الاسیرا وانما
 سرت سیرا.

وانما وصف: په دې کې اسم لره لایکون خبر عنه صفت سره دموصوف کیدو وجه بیانوي چې اسم
 لره لایکون سره ځکه موصوف کړه چې اگرکه مفعول مطلق دهغه اسم نه خبر جوړیدي شي
 نویابه هغه د خبریت په بناء باندې مرفوع وي دمفعول مطلق دکیدو په بناء منصوب به نه وي
 مثال ما سیری الاسیرا هدیدا

المفعول المطلق: په دې عبارت سره شارح دوقع دضمیر مرجع متعین کوي چې دضمیر مرجع
 مفعول مطلق دی.

ای فی موضع الخبر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : د الله تعالی داقول چې ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا﴾ مفعول مطلق دي ځكه چې مكرر دي حالانكه ددې عامل ناصب مذكور دي محذوف نه دي نو دوهمه قاعده كليده نه شوه ؟

جواب : دمفعول مطلق دمكرر كيدو په صورت كې دهغه عامل ناصب لره وجوبي طور باندې حذف كول مشروط دي په دې شرط سره چې كوم په ضابطه سابقه كې تير شوي دي يعنې في موضع الخبر عن اسم لا يصح وقوعه خبرا عنه يعنې مفعول مطلق خودخبر په ځاې باندې وي او داسې اسم نه وروستو واقع وي كوم چې دخبرتقاضاكوي ليكن هغه ددې نه خبر جوړ نه شي او ادا دكت الارض دكا دكا كې مفعول مطلق دكا دكا دخبر په ځاې كې نه دي دمقابل والا داسم نه ځكه چې ماقيل والا اسم د الارض نائب فاعل دي مبتدا نه دي چې دخبر تقاضا كوي .

وانما جمع : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي .

سوال : اوله قاعده اودوهمه قاعده هريوه مستقله اوجدا قاعده ده نومصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دادواړو ولې جمع كړه اودادنوروقاعدوپه شان دنورو قاعدو نه په منهاويلو سره جدا ذكر كول په كاروو .

جواب : ددې دواړو لره يې ځكه جمع كړه چې دا دواړه په يو شرط كې شريك دي هغه دادې چې في موضع الخبر لا يكون خبرا عنه يعنې دواړه دداسې اسم نه وروستو واقع وي هغه اسم دخبر تقاضاكوي ليكن هغه دواړه مفعول مطلق داسم نه خبر نه جوړيږي دې مناسبت دوجې نه دواړه مقاماتو لره داختيار دپاره يوځاې ذكر كړه .

اى تسير سيرا : په دې كې عامل : قدر اظهار طرف ته اشاره ده محض تعليم اوتفهيم دپاره ورنه فعل لره حذف كول واجب دي دې لره ذكر كول جائز نه دي په اصل كې ما انت الاتسير سيرا دي .

اى تسير سيرا البريد : په دې كې هم عامل مقدر لره يې ظاهر كړه .

هذان مثالان : په دې كې دممثل له دتعين بيان دي چې ما انت الاسيرا او ما انت الاتسير البريد دواړه دهغه مفعول مطلق مثالونه دي كوم چې دنفي نه وروستو واقع وي .

وانما آورد : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي .

سوال : دمثال نه مقصود دممثل له وضاحت كول دي او هغه ديو مثال نه هم حاصليري مصنف دوه (۲) مثالونه ولې ذكر كړل ؟

جواب : شارح ددې نه دري (۳) جوابات وركړي دي .

اول جواب : شارح دجامي وايي چې ددوه مثالونو ذکر کولو دري وجې دي : (۱) مصنف دوه مثالونه ذکر کول په دې خبره باندې تنبيه ده چې هغه اسم چې دخبر په ځای واقع وي اوداکله نکره وي اوکله معرفه وي اول مثال دنکړې دي اودويم مثال دمعرفي دي

دوهم جواب : يابه دې خبره باندې تنبيه کړي ده چې هغه اسم کوم چې دخبر په ځای کې واقع وي کله دمنها فعل وي اوکله دهغه سره دمبتدا فعل لره تشبيه ورکولې شي اول مثال دهغه دي چې دمبتدا فعل وي اودويم مثال دهغه دي چې په هغې کې دمبتدا فعل لره مفعول مطلق لره تشبيه ورکړي ده .

درېم جواب : يا په دې خبره باندې تنبيه ورکړي ده چې هغه اسم کوم چې دخبر په ځای کې واقع وي کله هغه مفرد وي اوکله مضاف وي اول مثال دمفرد دي اودويم مثال دمضاف دي .

ای تسير سيرا : په دې کې عامل مقدر اظهار طرف ته اشاره ده محض تعليم دپاره ورنه دهغه حذف کول واجب دي دې لره ذکر کول جائز نه دي .

لما وقع : په دې کې دممثل له دتعين بيان دي چې انما انت سيرا دادهغه مفعول مطلق مثال دي کوم چې معنى دتفي نه وروستو واقع وي .

ای يسير سيرا : په دې کې عامل مقدر اظهار طرف ته اشاره ده .

لما وقع مکروا : په دې کې ممثل له دتعين بيان دي زهد سيرا سيرا دهغه مفعول مطلق مثال دي کوم چې مکرر واقع وي يعنې د دويمې قاعدې مثال دي .

د فعل د حذف وجوبي قياسي دريم مقام :

وَمِنْهَا أَنْ مِنْ التَّوَاضِعِ الْفِعْلُ لَا يَجِبُ حَذْفُ التَّفْعُولِ النَّاصِبِ لِلتَّفْعُولِ
اوبعضې ددې نه يعنې دهغه مواضعو نه چې په هغې کې واجب دي حذف کول دهغه فعل چې نصب ورکول مفعول
التَّنْظِيلِ فِيهَا مَا وَفَّقَ أَنْ مَوْضِعُ تَفْعُولِي مُطْلَقِي وَفَّقَ تَفْصِيلاً لِأَكْرِ مَضْمُونِ
مطلق ته په دې کې هغه چې واقع دي يعنې په ځای د مفعول مطلق چې واقع وي تفصيل دپاره دائر د مضمون د
جمله مضمون او مراد مضمون دجمله نه هغه مصدر دي چې مضاف وي فاعل او مفعول طرف ته اوداثر نه مراد
غَرْظُهُ التَّنْظِيلُ مِنْهُ وَتَفْصِيلُ الْأَكْرِ بَيَانُ أَلْوَاوِ الْمُخْتَلِكَةِ وَمِنْ كَوْنِهِ تَعَالٍ
غرض ددې مضمون دي چې مقصود ددې نه اود تفصيل دائره بيان دانواعو محتملو دي لکه دا قول دالله تعالی

موضع او که مرجع مفعول مطلق وي نو اگر که د مثبتا حمل په وقع باندې صحیح به شي لیکن په دې صورت کې جمله صفتیه په غیر دعائد کیدل لازم راځي چې نا. نانز دي

جواب: مامفعول مطلق نه عبارت دي ددې مضاف محذوف دي کوم چې موضع دي اودوضع ضمیر مرجع هم مفعول مطلق دي اوس به حمل هم صحیح شي اوجمله صفتیه بغیرعائد کیدل به هم لازم نه راځي

والمراد بمضمون: په دې عبارت سره دمتن وضاحت دي دمضمون دجملې نه مراد هغه مصدر دي کوم چې دجملې نه معلومېږي اودا مضاف وي یا فاعل طرف ته اویا مفعول طرف ته ، اود مضمون جملې نه مراد هغه غرض دي کوم چې دمضمون دجملې نه مطلوب اومقصود وي اود تفصیل دائر نه مراد دهغو انواعو تفصیل دي چې دهغې احتمال په سابقه جمله کې موجودوي.

دمضمون جملې دویستلو طریقه: که چیرته جمله فعلیه وي نو دمضمون دجملې دویستلو طریقه داده چې دفعل نه به مصدر وباسي اوافاعل اویا مفعول طرف ته به یې مضاف کړي که چیرته جمله اسمیه وي نو دخبر نه به مصدر وباسي اومبتداء طرف ته به یې مضاف کړي لکه زید قائم مضمون دجملې قیام زید دي اودضرب زید (په جمله فعلیه کې) ددې مضمون دجملې ضرب زید دي .

قوله تعالى: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: مثل مضاف دي اوفشده والوثاق مضاف الیه دي حالانکه دفشده والوثاق مضاف الیه جوړول صحیح نه دي ځکه چې دافعل دي اویل داچې دا جمله ده اومضاف الیه خو مفرد وي .

جواب: دمثل مضاف الیه محذوف دي کوم چې قوله دي ، اوفشده والوثاق ددې مقوله ده اوتعالی جمله معترضه ده لهذا مضاف الیه اسم اومفرد دي ، فاندفع الاشکال .

ای بعد شد الوثاق: په دې عبارت کې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې بعد مبنی بر ضمه دي ځکه چې ددې مضاف الیه محذوف منوي دي .

فقوله: په دې عبارت سره مثال په ممثل له باندې تطبیق کوي چې دالله تعالی قول ﴿فَشَدُّوا الْوُثَاقَ﴾ جمله ده چې ددې مضمون شده والوثاق دي ددې نه غرض مطلوب یاخو من (احسان کول، دي اویا فداء یعنې فدیہ اخستل اوپریخودل دي نوالله تعالی دخپل قول ﴿فَأَيُّكُمْ يَهْدِي اللَّهُ إِنْ شَاءَ﴾

فداء سره ددې غرض تفصيل بيان کړو نومنا اوفداء دامفعول مطلق دي کوم چې دمخکې جملې دمضمون غرض او غايت دتفصيل په بيان کې واقع دي لهدا ددې عامل ناصب وجوبي قياسي طور باندې حذف کړو په اصل کې فاما تنون منا واما تفدون فداء وو

د فعل د حذف وجوبي قياسي څلورم مقام :

و مِنْهَا أَيْ مِنْ يَلِكِ الْمَوَاضِعِ مَا وَفَعِ أَيْ مَوْضِعٌ مَفْعُولٌ مُنْطَلَقٌ وَفَعِ
اوبعضې ددې نه يعنې ددې مواضعونه هغه چې واقع وي يعنې په ځاي د مفعول مطلق چې واقع وي دپاره د
لِلتَّشْفِيَةِ أَيْ لِأَنَّ يُشْفَى بِهِ أَمْرٌ آخَرٌ وَاحْتَرَزَ بِهِ عَنْ تَخَوُّمِ لَزِيذٍ صَوْتٌ صَوْتٌ حَسَنٌ
تشبيه يعنې ځکه چې ددې سره مشابه کړي شي بل څيز او احترازيې وکړو په دې سره دلزید صوت صوت حسن نه
لَأَنَّهُ لَمْ يَقَعِ لِلتَّشْفِيَةِ عِلَاجًا أَيْ حَالَ مَوْضِعٍ دَالًّا عَلَى فَعْلٍ
ځکه چې حسن دتشبيه دپاره نه دي واقع شوي علاجا يعنې په داسې حال کې چې دلالت کوونکي وي په يوفعل
مِنْ أَفْعَالِ الْجَوَارِحِ وَاحْتَرَزَ بِهِ عَنْ تَخَوُّمِ لَزِيذٍ زُهْدٌ زُهْدٌ الصَّلَاحُ لِأَنَّ
باندې دافعال جوارحو ظاهري اعضاء، نه ددې قيده نه مصنف لزید زهد زهد الصلحاء مثال نه احتراز وکړو ځکه چې
الزُّهْدُ لَيْسَ مِنْ أَفْعَالِ الْجَوَارِحِ بَعْدَ جُنُكَةٍ وَاحْتَرَزَ بِهِ عَنْ تَخَوُّمِ صَوْتٍ زَيْدٍ صَوْتٌ جَنَارٍ مُشْتَبِهٌ
زهدنه دي دافعال جوارحو نه پس دجملې نه او احترازيې وکړو په دې صوت زيد صوت حارنه ځکه چې مشتمله ده
يَلِكِ الْجُنُكَةُ عَلَى إِسْمِ كَاتِبٍ بِمَعْنَاهُ أَيْ بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ الْمُنْطَلَقِ وَاحْتَرَزَ بِهِ
داجمله په يوداسې اسم باندې چې کائن وي ددې په معنی يعنې په معنی د مفعول مطلق او احترازيې وکړو په
عَنْ تَخَوُّمِ مَزَوْتٍ بِزَيْدٍ فَإِذَا لَهُ صَوْتٌ جَنَارٍ وَعَلَى صَاحِبِهِ أَيْ صَاحِبِ ذَلِكَ الْإِسْمِ أَيْ الَّذِي
دي سره دمررت بزيده فاذا له ضرب صوت حارنه ددې په صاحب باندې يعنې په صاحب ددې اسم باندې يعنې هغه
قَالَ بِهِ مَعْنَاهُ وَاحْتَرَزَ بِهِ عَنْ تَخَوُّمِ مَزَوْتٍ بِالْبَلَدِ فَإِذَا لَهُ صَوْتٌ جَنَارٍ تَخَوُّمِ مَزَوْتٍ بِهِ
چې قائم په دې سره معنی ددې او احترازيې وکړو په دې سره مررت بالبلد فاذا به صوت صورت حارنه لکه مررت په
فَإِذَا لَهُ صَوْتٌ صَوْتٌ جَنَارٍ أَيْ يَصُوتُ صَوْتٌ جَنَارٍ مِنَ صَوْتِ الشَّيْءِ صَوْتًا بِمَعْنَى صَوْتٍ تَضَوُّبًا قَصُوتٌ
فاذا له صوت صوت حار يعنې يصوت صوت حار دادصاات الشئء صوتا نه ماخوژدي په معنی صوت تصويريانه پس صوت
جَنَارٍ مَصْدَرٌ وَفَعِ لِلتَّشْفِيَةِ عِلَاجًا بَعْدَ جُنُكَةٍ هِيَ قَوْلُهُ لَهُ صَوْتٌ وَهِيَ مُشْتَبِهَةٌ عَلَى
حار مصدر دي چې واقع دي دپاره دتشبيه علاجا پس دجملې دا قول چې له صوت اودامشتمل دي په داسې اسم
إِسْمٍ بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ الْمُنْطَلَقِ وَهُوَ صَوْتٌ وَمُشْتَبِهَةٌ عَلَى صَاحِبِ ذَلِكَ الْإِسْمِ وَهُوَ الشَّيْءُ النَّجْوُودُ
چې په معنی د مفعول مطلق وي او هغه صوت دي اودا مشتمل وي په صاحب ددې اسم او هغه ضمير مجرور دي

فِي قَوْلِهِ لَهُ وَتَحُو مَزَزْتُ بِهِ فَإِذَا لَهُ صُرَاخُ الثَّكُلِ أَيْ يَصْرُخُ صُرَاخُ الثَّكُلِ وَهِيَ إِمْرَأَةٌ

په دې قول کې چې له اولکه مررت په فذاله صراخ صراخ الثکل یعنی صرغ صراخ الثکل او ثکلې هغه ښځه ده چې

مَاكَ وَلَكَدَمَا.

مرشوي وي بچي ددې.

خلاصه د متن: هغه ځایونه چیرته چې د مفعول مطلق فعل ناصبه په قیاسي طور باندې

حذف کول واجب وي د هغې نه یو هغه مقام دي چې چیرته مفعول مطلق د تشبیه د پاره وي

یعنې د مفعول مطلق سره یو څیز سره تشبیه ورکړي شوي وي او هغه د داسې جملې نه پس واقع

وي چې هغه جمله د مفعول مطلق هم معنی اسم باندې مشتمل وي او په صاحب اسم باندې هم

مشتمل وي لکه مررت بآلبلد فاذا به صوت حمار دي په دې کې صوت حمار مفعول مطلق دي

کوم چې د تشبیه د پاره دي او د افعال جوارحو نه هم دي او پس د جملې نه واقع دي کوم چې له

صوت دي او دا جمله د مفعول مطلق په هم معنی اسم باندې مشتمل دي کوم چې صوت دي او

صاحب اسم باندې هم مشتمل دي کوم چې د له د ضمیر مجرور دي ځکه چې ددې فعل ناصبه

په وجوبي قیاسي طور باندې حذف کړو په اصل کې دا داسې وو چې یصوت صوت حمار .

اغراض د جامي: منها ای تلك المواضع: په دې عبارت سره د منها د ضمیر د مرجع بیان کړي

دي.

ای موضع مفعول مطلق: په دې عبارت سره یې اشاره کړي چې ما عبارت دي د مفعول مطلق نه

اود دې نه مخکې مضاف محذوف دي کوم چې موضع دي اوداهم دارنگې دیو سوال مقدر هم

دي:

سوال: کلمه د ما کې دوه احتماله دي: (۱) یاد دې نه مراد مفعول مطلق دي (۲) یا مراد

موضع دي. دواړه احتمالات صحیح نه دي ځکه چې که ددې نه مراد مفعول مطلق وي نو د ما

حمل په منها باندې صحیح نه دي ځکه چې په منها کې من تبعیضیه ده د بعضی په معنی کې

جوړ دي او مبتدا ده او ما وقع جمله ددې خبر دي او کله چې جمله خبر وي نو په دې کې یو عاید

کیدل ضروري دي کوم چې مبتدا طرف ته راجع وي دلته کې عائد نشته دي او که ددې نه مراد

مواضع وي نو اگر که د ما وقع حمل په منها باندې صحیح دای لیکن بیاد وقع ضمیر په مرجع کې

دوه (۲) احتمال له دې يا خو د هغې مرجع موضع دي يا د هغه مرجع مفعول مطلق دي ، که مرجع يې موضع وي نو مثبتاً په وقع باندې صحيح نه دي ځکه چې حذف او محذوف مفعول مطلق وي نه چې موضع ، او که مرجع مفعول مطلق وي نو اگر که دمثبتاً حمل په وقع باندې صحيح شي ليکن په دې صورت کې جمله صفتیه په غير د عائد کيدل لږم راځي چې ناجائز دي .

جواب : مامفعول مطلق نه عبارت دي ددې مضاف محذوف دي کوم چې موضع دي اودوضع ضمير مرجع هم مفعول مطلق دي اوس به حمل هم صحيح شي او جمله صفتیه په غير د عائد نه کيدل به هم لږم نه راځي .

ای لان یشبهه په : په دې عبارت سره دې خبرې طرف ته يې اشاره کړي ده چې تشبيه مصدر مبني للمفعول په معنی دمثبه دي اوددې صله محذوف دي کوم چې پو دي ، مراد دادې چې دمفعول مطلق سره ديوخيز تشبيه ورکړي شوي وي نه دمفعول مطلق سره تشبيه ورکړي شوي وي يو خيز سره وي يعنې دمفعول مطلق مشبه به وي .

واحتراز په : ددې ځای نه دتشبيه دقيد فائده بيانوي چې داقيد احترازي دي په دې قيد سره د لزيد صوت صوت حسن دمثال نه احتراز دي ځکه چې په دې کې صوت ثاني دتشبيه دپاره نه ده بلکه دصوت اول نه بدل دي .

ای حال کونه : په دې عبارت کې د علاجاً ترکیب طرف ته يې اشاره کړي ده چې علاجاً دوقع دضمير مستتر نه حال دي چې ددې مرجع مفعول مطلق دي .

دالا عل فعل : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : علاجاً دوقع دضمير دفاعل نه حال جوړول صحيح نه دي ځکه چې حال په ذوالحال باندې حملیږي او دلته د علاجاً حمل په مفعول مطلق باندې صحيح نه دي ځکه چې د علاج معنی کيږي دافع للداء اومفعول مطلق خو دافع نه وي .

جواب : د علاج نه مراد هغه علاج نه دي کوم چې دطیبانو په اصطلاح کې دي بلکه د علاج نه مراد دادې چې هغه دافعال جوارحو نه په یو فعل باندې دلالت کوي نو اوس يې حمل صحيح دي .

واحتراز په : په دې عبارت سره د علاجاً دقيد فائده بيانول دي چې داقيد احترازي دي ددې نه

احتراز کړي دي دلزید زهد زهد الصلحاء د مثال نه ځکه چې په دې کې دویم زهد اگر چې د تشبیه د پاره دي لیکن د افعال جوارحو نه نه دي بلکه د افعال قلوبو نه دي .

واحتراز به : په دې عبارت سره د بعد جمله د قید فائده بیانوي چې د اکید احترازي دي په دې سره یې احتراز کړي دي د صوت زید صوت حمار د مثال نه ځکه چې دا اگر چې د تشبیه د پاره دي اود افعال جوارحو نه هم دي لیکن دا د جملې نه پس واقع نه دي ځکه چې صوت زید جمله نه ده .

تلك الجملة : په دې کې یې د مشتمله د ضمیر مرجع متعینه کړي

کائن : په دې عبارت سره ترکیب طرف ته یې اشاره کړي ده چې بمعناه ظرف مستقر دکائن متعلق صفت شو داسم .

بمعناه ای بمعنى المفعول المطلق : په دې عبارت سره ده د ضمیر مرجع یې متعین کړي ده چې د ضمیر مرجع مفعول مطلق دي .

واحتراز به : په دې عبارت کې د بمعناه د قید فائده یې بیان کړي ده چې د اکید احترازي دي په دې سره د مررت بزید فاذا له ضرب صوت حمار د مثال نه احتراز دي ځکه چې په دې کې صوت حمار اگر چې د تشبیه د پاره دي اود افعال جوارحو نه هم دي اوبعد الجملة هم دي کوم چې له ضرب دي لیکن دا جمله د مفعول مطلق په هم معنی اسم باندې مشتمل نه ده .

علی : په دې عبارت کې دې خبرې طرف ته اشاره ده چې د صاحب عطف په اسم باندې دي .

ای الذي قام به : په دې عبارت سره تعین د مراد بیان دي چې د صاحب نه مراد هغه اسم دي چې دهغې سره د مفعول مطلق معنی قائم وي .

واحتراز به : په دې عبارت سره د صاحب د قید فائده بیانوي چې د اکید احترازي دي په دې سره احتراز دي د مررت بالیلد فاذا په صوت صوت حمار د مثال نه ځکه چې په دې کې صوت حمار اگر چې د تشبیه د پاره دي اود افعال جوارحو نه هم دي اوبعد الجملة هم دي کوم چې په صوت دي اوداد مفعول مطلق په هم معنی اسم باندې هم مشتمل دي لیکن په صاحب د اسم باندې مشتمل نه دي ځکه چې آواز د بلند سره نه قائمېږي .

ای یصوت صوت حمار : دا د عامل مقدره د اظهار طرف ته اشاره ده صرف د تعلیم د پاره ورنه ددې حذف کول واجب دي ، ذکر کول یې جائز نه دي .

من مات الشيء : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مثال دې دممثل له سره موافق نه دي ځکه چې ممثل له مفعول مطلق دي او صوت حمار مفعول مطلق نه دي ځکه چې دمفعول مطلق دپاره شرط دي چې هغه به مصدر وي صوت مصدر نه دي مصدر ددې وجې نه ، نه دي چې دمصدر علامت دادې چې په فارسي کې به ددې دمعنی په آخر کې به دن يا تن راځي لکه الضرب زدن ، والقتل کشتن اودصوت معنی ده صرف آواز ددې په آخر کې نه دن شته او نه تن شته . لهذا ددې مفعول مطلق جوړول صحيح نه دي

جواب : ددې سوال جواب يې په من مات سره ورکړو چې لفظ دصوت مجرد مزید فیه يعنې :

تصويت په معنی کې دی په معنی دآواز ويستلو لهذا ددې مفعول مطلق جوړول صحيح دي
فصوت حمار مصدر : په دې عبارت سره شارح مثال په ممثل له باندې تطبيق کوي چې مررت بزید فاذا له صوت صوت حمار کې صوت حمار مفعول مطلق دي کوم چې دتشبيه دپاره دي اودافعال جوارحو نه هم دي اوبعد الجملة هم واقع دي کوم چې له صوت دي اوداجمله دمفعول مطلق ده معنی اسم باندې هم مشتمله ده کوم چې صوت دي اوصاحب اسم باندې هم مشتمل دي کوم چې دله ضمير مجرور دي ځکه چې ددې فعل ناصب په وجوبي قياسي طور باندې حذف کړو په اصل کې دا بصوت صوت حمار به وو .

ونحو مررت به فاذا له صراخ صراخ الثعلب : ددې ځای نه ددې قاعدې دویم مثال پيش کړي دي لکه مررت به فاذا له صراخ صراخ الثعلب ، زما تلل وشو په داسې ښځې سره چې چغې يې وهلو په شان د هغه ښځې چې بچي يې مړه شوي وي ، صراخ د صاډ په پيش سره په وزن د سوال دباب د عِلْم نه په معنی د چغې وهلو سره ، په حديث شريف کې ذکر دي : ثعلبک امک ، په تا دې مړه بوره شي ، ويلې شي چې امرأة ثعلک وثلک .

سوال : مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ ددې قاعدې دوه مثالونه ولې ذکر کړل حالانکه دممثل له دوضاحت دپاره يو مثال کافي وو .

جواب : مصنف دوه مثالونه ددوه وجو نه ذکر کړي دي : (۱) ددې وجې نه چې معلوم شي چې مفعول مطلق کله اسم غير ذوي العقول وي لکه په اول مثال کې اوکله ذوي العقول وي لکه په

دویم مثال کې (۲)، دویم ددې وجې نه چې مفعول مطلق کله نکرې طرف ته مضاف کیږي لکه په اول مثال کې او کله دمعرفې طرف ته لکه په دویم مثال کې.

نحو مرتبه: په دې عبارت سره دې خبرې طرف ته اشاره وکړه چې صراخ صراخ الشکلی عطف دي په صوت صوت حصار باندې.

ای یصرخ صراخ: دا د عامل مقدره د اظهار طرف ته اشاره ده صرف د تعلیم دپاره ورنه ددې حذف کول واجب دي ذکر کول یې جائز نه دي.

وهي امرأة: په دې عبارت کې دثکلی دمعنی بیان کوي چې ثکلی هغه ښځې ته وایي چې دهغې بجې مړ شوي وي.

د فعل د حذف وجوې قیاسي پنځم مقام:

وَمِنْهَا أَيْ مِنْ تِلْكَ الْمَوَاضِعِ مَا وَقَعَ أَيْ مَوْضِعُ مَفْعُولٍ مُظْلِي وَقَعَ مَضْمُونٌ جُمْلَةً لَا مُحْتَمَلٌ
اوبعضې ددې نه یعنې ددې مواضعونه هغه چې واقع وي یعنې په خای دمفعول مطلق واقع وي مضمون دجملې
لَهَا أَيْ لِطَرَفٍ الْجُمْلَةُ عَقْدُهُ أَيْ عَقْدُ الْمَفْعُولِ الْمُظْلِي تَحْوِي لَهُ عَلَى الْكُلِّ وَهَهُ إِعْتَرَاً أَيْ
چې محتمل نه وي ددې دپاره یعنې ددې جملې دپاره غیر ددې نه یعنې غیر دمفعول مطلق لکه له علي الف درهم
إِعْتَرَفْتُ إِعْتَرَاً قَاعْتَرَاً مَضْمُونٌ وَقَعَ مَضْمُونٌ جُمْلَةً وَ هِيَ لَهُ عَلَى الْكُلِّ وَهَهُ لِأَنَّ مَضْمُونُهُ
اعترافا یعنې اعترفت اعترافا نوا عترافا مصدر دي واقع شوي مضمون دجملې او هغه له علي الف درهم دي ځکه
الْإِعْتَرَاثُ وَلَا مُحْتَمَلٌ لَهُ سِوَاهُ وَ يُسْقَى هَذَا النَّوعُ مِنَ الْمَفْعُولِ الْمُظْلِي كَأَكِيداً لِنَفْسِهِ
مضمون ددې اعتراف دي او ددې محتمل ددې نه غیر نه دي او مسمی کولې شي دا قسم دمفعول مطلق تاکید لنفسه
أَيْ لِنَفْسِ الْمَفْعُولِ الْمُظْلِي لِأَنَّهُ إِكْمَا يُؤَكِّدُ نَفْسَهُ وَ ذَاكَ لَا أَمْرًا
یعنې نفس مفعول مطلق دپاره ځکه چې مفعول دخپل نفس او ذات تاکید کوي نه دیو داسې څیز چې ددې نه
يُقَابَرُهُ وَ كَسْرٌ بِالْإِعْتَرَاثِ.
مغایروي 'کرچې اعتباري وي.

خلاصه دمتن: په ذکر شوي عبارت کې د بل داسې مقام ذکر کوي چې هلته د مفعول مطلق

نعل ناصبه په قیاسي طور باندې حذف کول واجب دي چیرته چې مفعول مطلق د داسې جملې مضمون او خلاصه واقع وي چې په هغې کې د مفعول مطلق د معنی نه غیر د دویم معنی احتمال نه وي لکه علي الف درهم اعترافا، دا په اصل کې اعترفت اعترافا وو دپه ماباندې زړ روږي

درهم واجب دي زه ددې اعتراف كوم ، اعتراف كول ، د مفعول مطلق دې قسم ته تاكيد لنفسه وايي .

اغراض دجامي : ای من تلك المواضع : په دې عبارت کې د هاضمير مرجع يې ظاهره کړه چې هغه مواضع دي .

ای موضع مفعول مطلق : په دې عبارت سره يې اشاره وکړه چې دمانه مراد مفعول مطلق دي اوددې نه مخکې موضع مضاف محذوف دي

ای لهذه الجملة : په دې کې د لها ضمير مرجع يې متعين کړه چې دضمير موجه جمله ده

ای غیر المفعول المطلق : په دې عبارت کې دغیره ضمير مرجع يې متعين کړه چې هغه مفعول مطلق دي .

ای اعترفت اعترافاً : داد عامل مقدر داظهار طرف ته اشاره ده ، په اصل کې دا اعترفت اعترافاً وو فاعترافاً مصدر وقع مضمون : په دې عبارت کې مثال په مثل له باندې تطبيق كول دي چې په دې مثال کې اعترافاً مصدر دي كوم چې دجملې مضمون اوخلاصه واقع کيږي اوپه دې جمله کې د اعتراف نه غير بل احتمال دسره نه دي .

هذا النوع : داد يسمی دضمير مرجع ظاهر وي .

ای لنفس المفعول المطلق : په دې عبارت کې دلنفسه دضمير مرجع يې ظاهره کړه چې هغه مفعول مطلق دي .

لانه انما يو کب نفسه : په دې عبارت کې دمفعول مطلق دتاکيد لنفسه دنام ايخودلو وجه بيانوي چونکې په دې کې مفعول مطلق دخپل ذات اودخپل نفس تاكيد کوي مؤکد اومؤکد يو څيز وي په دې کې هيڅ قسمه تغاير نه وي نه ذاتي اونه اعتباري نوددې وجې نه دې ته تاكيد لنفسه وايي .

د فعل د حذف و جوبي قياسي شپږم مقام :

وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مَضْنُونٌ جُمْلَةً لَهَا أُنْ لِهَلِ الْهَنْتِلَ مُضَعَّتِلَ هَنْتِلَ
اوبعضي ددې نه هغه چې واقع وي مضمون دجملې ددې دپاره يعنې ددې جملې دپاره ددې نه غير دبل څيز احتمال
أُنْ هَنْتِلَ التَّمْلُؤِلِ التَّمْلُؤِلِ كَمْؤُؤِلَ قَالِمَ هَنْتِلَ أُنْ اَجْؤِلَ هَنْتِلَ مِنْ هَنْتِلَ اِذَا كَيْتَ وَوَجِبَ قَسَقًا مَضَدَو
وي يعنې غيرد مفعول مطلق نه لکه زيدا قائم هقا يعنې حق حقا داد حق يعنې نه دي چې کله ثابت وي نو حقا مصدر

وَقَعَ مَضْمُونُ جُمْلَةٍ وَ هِيَ قَوْلُهُ زَيْدٌ قَائِمٌ وَ لَهَا مُحْتَمَلٌ غَيْرُهُ لِأَنَّهَا تَحْتَمِلُ الصِّدْقَ
دي واقع دي مضمون دجملې او هغه دا قول چې زید قائم او ددې دپاره بل احتمال وي ځکه چې دا احتمال د صدق
وَ الْكَذِبِ وَالْحَقُّ وَالْبَاطِلُ وَيُسَمَّى هَذَا النَّوعُ مِنَ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ تَاكِيدًا لِقَوِيهِ لِأَنَّهُ مِنْ حَيْثُ هُوَ مَضْمُونٌ
او د کذب او د حق او د باطل لري او مسمی کړي دا قسم دمفعول مطلق تاکید لغيره ددې حیثیت نه چې دامتنوع
عَلَيْهِ بِلَفْظِ الْمُضَدِّ يُؤَكِّدُ نَفْسَهُ مِنْ حَيْثُ هُوَ مُحْتَمَلُ الْجُمْلَةِ قَالَ مُؤَكِّدٌ إِسْمٌ
عليه وي په لفظ دمصدر سره نو دخپل نفس تاکید کوي ددې حیثیت نه چې دا جمله محتمله ده پس مؤکد اسم
مَفْعُولٍ مِنْ حَيْثُ اغْتِيَابٌ وَضُفَّ الْإِحْتِمَالُ فِيهِ يُقَايَرُ الْمُؤَكِّدُ إِسْمٌ فَاعِلٍ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ
مفعول دي دحیثیت داغیتبار دوصف دا احتمال نه په دې کې مؤکد مغایر دي اسم فاعل ددې حیثیت نه چې دا
مَنْصُصٌ عَلَيْهِ بِالْمُضَدِّ وَ يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ الْمَوَازُ أَنَّهُ تَاكِيدٌ لِأَجْلِ غَوِيهِ لِهَذَا فَعِلٌ
منصرف علیه وي په مصدر سره او دا احتمال لري چې وي مراد دا چې تاکید دوجې دغیر نه ددې وجې نه چې دفع شي
وَ عَلَى هَذَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْمَوَازُ بِالتَّكْيِيدِ لِنَفْيِهِ أَنَّهُ تَاكِيدٌ لِأَجْلِ نَفْسِهِ لِيَتَكَيَّرَ وَ يَتَقَرَّرَ
اوبنا په دې باندې مناسب دي چې وي مراد په تاکید لنفسه سره چې دا تاکید لاجل نفسه وي چې مکرر او مقرر وي
صَلَّى يَحْسُنُ الشَّكَايُنَ.
ددې دپاره چې تقابل په ښه طریقي سره راشي.

خلاصه دمتن: په ذکر شوي عبارت کې مزید دداسې مقام ذکر دي چې هلته دمفعول مطلق فعل ناصبه قیاسي طور باندې حذف کول واجب دي چیرته چې مفعول مطلق دداسې جمله مضمون او خلاصه واقع وي چې په هغې کې دمفعول مطلق دمعنی نه غیر ددویم معنی احتمال هم موجود وي لکه زید قائم حقا دا په اصل کې وو احق حقا (زه حقه خبره کوم ، حقه وینا کول) ،

اغراض دجامی: ای لهذه الجملة: په دې عبارت کې د لها دضمير مرجع يې متعين کړي ده چې دضمير مرجع جمله ده .

ای هذِهِ الجملة: په دې عبارت کې د لها دضمير مرجع يې متعين کړي ده چې دضمير مرجع جمله ده .

ای غَیر المفعول المطلق: په دې عبارت کې دغیر دضمير مرجع يې متعين کړي ده چې دضمير مرجع مفعول مطلق دي .

ای احق حقا: دا دعامل مقدر داظهار طرف ته اشاره ده لیکن داصرف دپوهیدلو دپاره دي ورته ددې حذف کول واجب دي ، ذکر کول يې جائز نه دي داپه اصل کې وو . احق حقا .

من حق یحق اذا ثبت : دلته دحقا دمعنی بیان کوي چې داد حق یحق نه ماخوږ دي چې ددې معنی ده ثبت وچې

حقا مصدر وقع : په دې عبارت کې مثال په مثل له باندې تطبیق کول دي چې په دې مثال کې حقا مصدر دي کوم چې دجملې مضمون او خلاصه واقع ده او هغه جمله زید قائم دي او په دې جمله کې د مفعول مطلق دمعنی حق نه غیر ددویمې معنی احتمال هم دي او هغه معنی کذب او باطل دي ځکه چې زید قائم جمله خبریه ده کوم چې دصدق او دکذب ، حق او باطل دواړو احتمال لري پس دحقا فعل ناصبه یعنې احق په وجوبي طور باندې حذف کړي شو .

لانه من حیث : په دې عبارت سره دتاکید لږه وجه دتسمیې دبیان په ضمن کې دیوسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : تاکید لږه خو محال دي ځکه چې تاکید نوم دي د تللفظ الشيء بللفظ واحد مرتین د تلفظ دیوڅیز په یو لفظ سره دوه کړت، لهدا په ذکر شوي مثال کې حقا دخپل نفس اودخپل ذات تاکید کوي په دې اعتبار سره چې هغه دجملې محتمل دي نودمصنف قول یسی تاکیدا لږه ویل څنگه صحیح شو ؟

جواب : شارح ددې نه دوه (۲) جوابونه ورکړي دي :

اول جواب : دلته داعتماري نه تغایر مراد دي ځکه چې مضمون جمله یعنې حقا ددې حیثیت نه چې منصوص علیه په لفظ دمصدر دي یعنې لفظ دمصدر په دې باندې صراحتا دلالت کوي دامتیقن دي او ددې حیثیت نه چې هغه دجملې محتمل دي داغیر متیقن دي لهدا ددې په مینځ کې تغایر اعتباري وموندل شو اوددې مغایرت اعتباري دوجې نه ددې نوم تاکید لږه کیخودل شو ورته په حقیقت کې خو داهم تاکید لنفسه دي .

دوهم جواب : ویمحتل ان پکون سره ددې ذکر شوي اعتراض دویم جواب ورکوي چې دتاکید لږه لام اجلیه اوتعلیلیه دي نو یسی تاکید لږه معنی ده یسی تاکید لاجل لږه اودغیر نه مخکې مضاف محذوف دي نوعبارت به داسې وي چې ویسی تاکید لاجل اندفاع لږه نو مطلب به داوي چې ددې قسم نوم تاکید لږه ددې وجې نه دي چې دادخپل ذات اودخپل نفس دتاکید کولو سره دغیر احتمال دفع کوي ځکه یې ددې نوم تاکید لږه کیخودو نوحاصل د

عبارت به داسې وي چې ویسې تاکید النفسه لاجل اندفاع غیره .

وعلی هذا ينبغي: په دې عبارت کې دیوې فاندې بیان کوي چې کله یسې تاکید الغیبه کې لام اجلیه دی نو مناسب داده چې تاکید لنفسه کې هم لام اجلیه وي ددې دپاره چې ددواړو په عبارتونو کې په ښه طریقي سره تقابل راشي نو عبارت به داسې وي چې تاکید لاجل نفسه یعنی دخپل ذات تاکید ، ددې دپاره چې دخپل ذات اودنفس تکرر اوتقرر وشي .

د فعل د حذف وجوبي قیاسي اوم مقام :

وَ مِنْهَا مَا وَكَّعَ مُتَّقِيْ اَنِّ عَلَى صِيغَةِ التَّثْنِيَةِ وَ اِنْ لَمْ يَكُنْ لِلتَّثْنِيَةِ لِلتَّكْرِيرِ	اوبعضې ددې نه هغه چې واقع وي مثنی یعنی په صیغې دثننه باندې اگر چې نه وي دثننې دپاره بلکې دتکریر
وَ التَّكْرِيرُ وَلَا بُدَّ فِي تَثْنِيْمِ هَذِهِ الْقَاعِدَةِ مِنْ قِيْدِ الْاِضَافَةِ اَنِّ مُتَّقِيْ مُضَافًا اِلَى الْقَاعِلِ	اودتکریر دپاره وي سر شته لابدې دتکمیل ددې قاعدې دپاره دقید اضافت نه یعنی مثنی چې مضاف وي فاعل
اَوْ الْمُفْعُولِ لِغَلَا يَرِدَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى ثُمَّ اَرْجِعَ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ اَنِّ رَجَعًا مَّكَرًا كَرِيْمًا	بامفعول نه ددې دپاره چې وار د نه شي په دې قول دالله تعالی ثُمَّ اَرْجِعَ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ اعتراض یعنی رجوع مکرره ډیره
وَ فِي جَعْلِ الْيَقَالِ مِنْ تَتَبُّوْهُ التَّعْرِيفُ لِاِقَادَةِ هَذِهِ الْقِيْدِ تَكَلَّفَ مِنْ لَكَبِ لِيَكُنْ اَمَلُهُ اَيْبُ لَكَ	اوپه ګرځولود مثال کې تکمیل دتعریف نه دپاره دافادې ددې قید کې تکلف دي لکه لیبک داپه اصل کې الب لک
الْيَايَيْنِ اَنِّ اُقِيْمَ لِحُدُودِكَ وَ اِسْتِقَالِ اَمْرِكَ وَ لَا اَبْرُحُ عَنْ مَكَانِيْ اِقَامَةً كَرِيْمَةً مُتَقَالِيَةً	البابین یعنی زه ولاړ یم ستاد خدمت دپایله اود حکم منلو دپاره اونه جدا کېږم دخپل ځای نه ولاړه ډیره پرلپسې
فَحَذِفَ الْفِعْلَ وَ اُقِيْمَ الْمُصَدَّرُ مَقَامَهُ وَ رَدَّ اِلَى الثَّلَاثِيْ بِحَذْفِ زَوَائِدِهِ ثُمَّ حَذِفَ	نوحذف شو فعل اوقائم شومصدر په ځای ددې اورواپس کړي شونلاتي ته په حذف دزوائدوسره بیا حذف کړي شو
حَرْفُ الْجَزْمِ مِنَ الْمَفْعُولِ وَ اُضِيْفَ الْمُصَدَّرُ الْاَيُّ وَ يَجُوزُ اَنْ يَكُوْنَ مِنْ كَبِّ بِالْمَكَانِ بِمَعْنَى اَلْكَفِّ فَلَا يَكُوْنُ	حرف جرد مفعول نه اومضاف یې کړومصدر دې طرف ته اوجانز دي چې وي دلې بالکان نه په معنی دالب نونه به وي
مَعْلُوْمُ الْاَوَائِدِ وَ عَلٰى هَذَا الْقِيَاسِ سَعْدُكَ اَنِّ اُسُوْدُكَ اِسْعَادًا بَعْدَ اِسْعَادٍ بِمَعْنَى اَعِيْنُكَ اِلَّا	زواندمحذوف اوپه همدې باندې سعدیک قیاس دی یعنی اسعدک اسعاداپس داسعادمعنی زه ستامد دکوم مګر
اَنِّ اُسُوْدُ يَتَعَدَّى بِفَعْلٍ اَيْبُ قَالَهُ يَتَعَدَّى بِالْاَلِفِ .	
داکه اسعدمعتدي بنفسه وي په خلاف دالب ځکه چې دامتعدی باللام دي .	

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې دلته آخري مقام بیانوي چیرته چې دمفعول مطلق فعل

ناصبه قیاسي طور باندې حذف کول واجب دي چې هغه مفعول مطلق چې دثننې په صورت

باندې وي ددې فعل ناصبه حذف کول هم واجب دي لکه لبيک داپه اصل کې الـ لک البابين وو نو بالآخر دتعليلاتو نه پس لبيک جوړ شو چې تفصيل يې لاندې په شرحه کې راروان دي . همدارنگې سعيديک داپه اصل کې اسعدک اسعادابعد اسعاد دفعل ناصبه حذف اودخو تبديلو نه پس دا سعيديک جوړ شو

اغراض دجامي : اي على صيغة التثنية : په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه سوالينو مقدرو جواب ورکول دي .

اول سوال : مثال د ممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې ممثل له هغه مفعول مطلق دي کوم چې تشبيه وي او لبيک ددې معنى تشبيه نه ده بلکې ددې معنى تکرار او کثرت ده .

دوهم سوال : ددې قاعدې تقاضا داده چې ضرب ضربين کې فعل ناصبه په قياسي طور باندې حذف کول واجب دي ځکه چې په دې کې مفعول مطلق يعنې ضربين تشبيه واقع ده حالانکه ددې فعل مذکور دي محذوف نه دي او نه د چا په نزد باندې ددې حذف کول واجب دي .

جواب : مثنى ، شارح په دې عبارت سره ددواړو سوالونو جواب ورکوي چې د مثنى نه مراد دادې چې هغه د تشبيه په صورت باندې وي او په معنى دتکرير اودتکثير باندې وي نو اوس دواړه سوالونه رفع شو ، اول سوال په دې طريقې باندې رفع شو چې لبيک صورة تشبيه ده اود تکرار او تکثير په معنى کې دي . او دويم سوال په دې طريقې سره رفع شو چې ضربين اگر چې صورة تشبيه ده ليکن ددې معنى تکرير او تکثير نه ده ځکه چې دفعل ناصبه حذف کول واجب نه دي .

وکلايد : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مصنف ته په کاروو چې هغه د مضاف الى الفاعل يا الى المفعول قيد لږولې اودايې ويلي وي چې منها ما وقع مثنى مضافا الى الفاعل والمفعول ځکه چې په ذکر شوي صورت کې دمفعول مطلق دفعل ناصبه حذف کول په هغه وخت کې وي چې کله دافاعل يامفعول طرف ته مضاف وي که چيرته فاعل يامفعول طرف ته مضاف نه وي نو ددې حذف کول واجب نه دي لکه لَمَّا أَذِجَ الْبَصَرَ كَرَّكَتَيْنِ په دې کې كَرَّكَتَيْنِ مفعول مطلق دي کوم چې دتشبيه په صورت کو . واقع دي

لیکن چونکې دافاعل یا مفعول طرف ته مضاف نه دي ددې وجې نه فعل مذکور دي محذوف نه دي

وفي جعل المثال: په دې عبارت کې شارح دغرض په فاضل هندي باندې رد کول دي ، فاضل هندي د مذکوره اعتراض جواب داور کړي دي چې مصنف داضافت دقید په مثال باندې داکتفا، کولو دوجې نه، نه دي ذکر کړي ځکه چې په لیبیک اوسعدیک کې مفعول مطلق د مفعول طرف ته مضاف دي گویا چې دامثال تعریف دضابطې دتمې نه دي نو شارح دا رد کړو چې دتعریف اودضابطې دتمې جوړولو کې تکلف دي ځکه چې مثال دتعریف اودضابطې دتام کیدو نه پس دوضاحت دپاره وي نه ددې تعریف یادضابطې دتمې دپاره .

اصله الب لک البایین: په دې عبارت کې دعامل مقدر داظهار طرف ته اشاره ده ، صرف دتعلیم دپاره ورنه ددې حذف کول واجب دي ذکر کول یې جائز نه دي .

ای اقیمر: په دې عبارت سره دمثال دمعنی بیان دي چې دلیبیک معنی ده زه ستا دخدمت اوستاد امر دتعمیل دپاره ولاړ یم مسلسل کثرت سره اوزه دخپل ځای نه ، نه جدا کیرم .

فحذف الفعل: په دې عبارت سره مثال په مثل له باندې تطبیق کول دي چې لیبیک په اصل کې الب لک البایین دي الب فعل یې حذف کړو اومصدر یې ددې قائمقام کړو نو البایین لک شو بیا البایین نه زوائد یعنې همزه مکسوره او الف یې حذف کړو اودایې مجرد طرف ته منتقل کړو نو لیبین لک شو بیا مصدر یې کاف ضمیر طرف ته مضاف کړو او لام جاره یې حذف کړو اونون دتثنیې داضافت په وجه وغورزیدو نو لیبیک شو بیا مو بیا په باء کې مدغم کړه نو لیبیک شو .

ویجوړ: په دې عبارت سره دلیبیک ددویمې توجیه بیان کوي چې لیبیک په اصل کې الب لک لیبین وو الب فعل یې حذف کړو مصدر یې ددې قائمقام کړو نو لیبین لک شو بیا مصدر یې کاف ضمیر طرف ته مضاف کړو او لام جاره یې حذف کړو اونون دتثنیې داضافت په وجه وغورزیدو نو لیبیک شو بیا مو بیا په باء کې مدغم کړه نو لیبیک شو .

داولي توجیه اوددویمې توجیه په مینځ کې صرف دومره فرق دي چې داولي توجیه مطابق لیبیک د محذوف الزوائد نه دي اوددویمې توجیه مطابق دمحذوف الزوائد نه ، نه دي .

وعلى هذا القياس سعدیک: په دې عبارت کې ددویم مثال سعدیک دتوجیه بیان دي چې دایې په لیبیک په اوله توجیه باندې قیاس کول په کار دي ، سعدیک په اصل کې اسعدک اسعادهن وو

معنی یہ دہے کہ ستا تائید اونصرت اومدد کوم بار بار پہ کثرت سرہ تائید اونصرت کول اسعد فعل یہ حذف کرو مصدر یہ ددی قائمقام کرو بیا زوائد یعنی حمزہ مکسورہ اوالف یہ حذف کرو اونون د تثنییہ د اضافت دوجہ نہ وغورزیدو نو سعدیک شو .

الا ان اسعد یتعدی بنفسه : پہ دے عبارت سرہ اول مثال اوددویم مثال پہ مینخ کہ فرق ظاہروی ، اسعد دابی دواسطی دحرف جر نہ متعدی وی ، او الب دلام پہ واسطہ باندی متعدی وی .

﴿ الْمَفْعُولُ بِهِ ﴾ د مفعول بہ تعریف :

الْمَفْعُولُ بِهِ هُوَ مَا وَقَعَ آتَى هُوَ إِسْمٌ مَا وَقَعَ عَلَيْهِ فِعْلٌ انْفَاعِلٌ وَ كَمْ يَذْكُرُ
مفعول بہ ہفہ چہ واقع وی یعنی داہفہ اسم دی چہ واقع وی پہ دی باندی فعل دفاع اود کریہ نہ کرومان
الْإِسْمُ الْكِتْمَانُ بِمَا سَبَقَ فِي الْمَفْعُولِ الْمَطْلُوعِ وَ الْمَوَاضِ يَوْفَرُ فِعْلٌ الْفَاعِلُ
اسم اکتفاء یہ وکرہ پہ ہفہ خیز باندی کوم چہ پہ مفعول مطلق کہ تیرشوی دی اومراد پہ وقوع فعل دفاعل پہ
عَلَيْهِ تَعَلُّقُهُ بِهِ وَلَا وَاسِطَةَ حَرْفِ الْجَزْمِ فَإِنَّهُمْ يَقُولُونَ فِي ضَرْبِ زَيْدٍ إِنَّ الشَّرْبَ وَاقِعٌ
دی پوری متعلق کیدل دی بہ دواسطی دحرف جر نہ خکہ چہ دوی وایی پہ ضربت زیداکہ چہ ضرب واقع دی
عَلَى زَيْدٍ وَلَا يَقُولُونَ فِي مَرْوُثٍ يَزِيدُ إِنَّ الْمَرْوُثَ وَاقِعٌ عَلَيْهِ بَلْ مُكَلِّسٌ بِهِ .
پہ زید باندی اودابہ نہ وایی پہ مررت بزید کہ چہ مرور واقع دی پہ دہ باندی بلکہ ددی سرہ متلبس دی .

خلاصہ دہتن : پہ دے عبارت سرہ صاحب دکافیہ د مفعول بہ تعریف کوی چہ مفعول بہ دہفہ خیز نوم دی چہ پہ ہفہ باندی دفاعل فعل واقع وی لکہ ضربت زید .

اغراض دجامی : ای ہواسم : پہ دے عبارت سرہ غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دی :

سوال : کلمہ دما ددوہ حالتونو نہ خالی نہ دہ یا بہ ددی نہ مراد اسم وی ، اویا بہ مسمی ، اودادوارہ احتمالہ صحیح نہ دی خکہ چہ کہ چیرتہ دمانہ مراد اسم واخلی نو پہ دی باندی دفاعل دفعل صحیح نہ دی خکہ چہ دفعل وقوع پہ مسمی باندی کیہی نہ پہ اسم باندی اوکہ چیرتہ دمانہ مراد مسمی واخلی نو خروج عن المبحث بہ لازم راشی خکہ چہ بحث پہ اسم

کې کيږي نه په مسمی کې .

جواب: د مانه مراد مسمی دي لیکن مضاف محذوف دي کوم چې اسم دي په اصل کې دا هو اسم ما وقع الخ وو اوس د فاعل د فعل وقوع هم صحیح شوه او خروج عن المبحث هم لازم رانه غلو

ولم يذكر الاسم: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په دې صورت کې خو به تعریف کې تقدیر لازم راغلو کوم چې جائزه دي ځکه چې تعریف د معرف د وضاحت دپاره وي او په تقدیر کې تجهیل دي کوم چې مخل او نقصان ده دي تعریف او وضاحت ته .

جواب: په تعریف کې تقدیر په هغه وخت کې ناجائز دي چې کله په دې باندې قرینه موجود نه وي او که چیرته قرینه موجود وي نو جائز دي او دلته قرینه موجود ده چې دمفاعیلو نه د ټولو نه مخکې مفعول یعنی د مفعول مطلق په تعریف کې لفظ داسم مذکور دي او همدا لفظ په ټولو مفاعیلو کې ملحوظ دي .

والمراد بوقوع: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مفعول به تعریف جامع نه دي داپه ایاک نعیید کې په ایاک باندې صادق نه راځي ځکه چې عبادت په الله باندې نه واقع کيږي بلکې عبادت دالله دپاره وي همدارنگې داتعریف په ماضیت زید کې په زید باندې هم صادق نه راځي ځکه چې ضرب په زید باندې واقع نه دي بلکه دزید نه دضرب نفي دي حالانکه دالمفعول به دي .

جواب: په مفعول به باندې دفاعل دفاعل کیدو نه مراد دادې چې ددې سره دفاعل تعلق وي بیا دا تعلق عام دي که نفیا وي یا اثباتا وي ، اوس داتعریف په ایاک نعیید کې په ایاک باندې صادق راغې ځکه چې دعبادت تعلق دالله سره دي اثباتا او په ماضیت زید کې په زید باندې هم صادق راغلو ځکه چې اګر چې دضرب تعلق دزید سره اثباتا نه دي لیکن نفیا دي اوقاعده داده چې السوالب تابعة للموجبات ، چې سوالب داتباع وي دموجباتو .

بلاواسطه: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: د مفعول به تعریف ددخول دغیر نه مانع دي ځکه چې داتعریف په مررت یزید کې په

زید باندې صادق راځي ځکه چې ددې سره دمرور دفعل تعلق دي حالانکه دامفعول به نه دي بلکه جار مجرور دي

جواب : دتعلق نه مراد تعلق بلاواسطه حرف جار دي اوپه ذکر شوي مثال کې دزید سره دمرور والافعل تعلق خو دي لیکن بې دواسطې دحرف جر نه ، نه دي بلکه په واسطې دحرف جر دي لهندا په دې باندې تعریف صادق نه راځي .

فانهم يقولون : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : ددې څه وجه ده چې په ضربت زیدا کې زید بې مفعول به جوړ کړو اوپه مورت بزید کې بې زید مفعول به جوړ نه کړو حالانکه چې لکه څنگه په ضربت زیدا کې دضرب دزید سره تعلق دي همدارنگې په مورت بزید کې هم دمرور تعلق دزید سره دي .

جواب : ددې وجه عرف او عادات دي چې داهل لغتو عادات همدارنگې جاري دي چې په ضربت زیدا کې خو داوايي چې ضرب په زید باندې واقع دي او په مورت بزید کې دا نه وایي چې دفعل مرور په زید باندې واقع دي بلکه دا وایي چې مرور ددې سره متلبس دي .

د تعریف دقیقو د فوائد :

فَخَرَجَ بِهِ الْمُبَارَكُ الْمَلَأَةُ الْبَائِيَّةُ فَإِنَّهُ لَا يُقَالُ فِي وَاحِدٍ مِنْهَا إِنَّ الْفِعْلَ
نوخارج شوپه دې سره باقي مفاعيل ثلاثه ځکه چې ددې نه یو نه شي ویلي چې فعل واقع دي په دې باندې
وَأَقْبَعَ عَلَيْهِ بَلَنٌ فَمِنْهُ أَوْ لَهُ أَوْ مَعَهُ وَالتَّفْعُولُ الْمُسْتَلْقَى بِمَا يُفْهَمُ مِنْ مُقَابَلَتِهِ لِفِعْلِ
بلکې په دې کې یا ددې دپاره یا ددې سره اومفعول مطلق دهغه څه دوجې نه چې نهمیري دمغايرت دفعل د
الْفَاعِلِ فَإِنَّ الْمَفْعُولَ الْمُسْتَلْقَى عَيْنُ فِعْلِهِ .
فاعل دوجې نه خارج شو ځکه چې مفعول مطلق دخپل فعل عين وي .

اغراض دجامي : فخر ج به : په دې عبارت سره غرض دشارح دقيوداتو فوائد بيانول دي ،

ماوقع عليه فعل الفاعل نه باقي مفاعيل مفعول فيه ، مفعول معه ، مفعول له خارج شو ځکه چې ددې په باره کې دانه شي ویلي چې په دې باندې فعل واقع وي بلکه وييلي شي چې په دې کې فعل واقع وي یاددې دپاره واقع دي یاددې سره واقع دي اوهمدارنگې مفعول مطلق هه خارج شو ځکه چې وقع عليه فعل الفاعل نه داهم معلومیري چې مفعول به دفعل مغاير وي حده چې

هیڅ یو فعل په خپل نفس او په خپل ذات باندې نه واقع کیږي او مفعول مطلق دفعل مغایر نه وي بلکه ددې عین وي

د فعل د فاعل نه مراد او مقصد :

وَالْمَرَادُ بِفَعْلِ الْفَاعِلِ فِعْلٌ ۖ أُعْطِيَ إِسْتَاذُهُ إِلَى مَا هُوَ قَائِلٌ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا
او مراد دفعل د فاعل نه هغه فعل چې معتبر کړي شي استاد دې هغه طرف ته چې فاعل وي حقیقه او یا حکمانه
فَخَرَجَ بِهِ مِثْلَ زَيْدٍ فِي ضَرْبٍ زَيْدٌ عَلَى صِنْفَةِ الْمَجْهُولِ قَائِلُهُ لَمْ يُعْطَ إِسْتَاذُهُ إِلَى قَائِلِهِ ۚ
خارج شوی په دې سره زید په ضرب زید کې په صیغې د مجهول سره ځکه چې نه دی معتبر استاد دې فاعل ته اوڅه
لَا يُشْكَنُ بِمِثْلِ زَيْدٍ دُحْمًا قَائِلُهُ يَضُدُّ عَلَى دُحْمًا أَنَّهُ وَقَعَ عَلَيْهِ
اشکال نشته په اعطی زید د هماغه باندې ځکه چې د اصاد فیږي په د هماغه باندې ځکه چې په دې باندې واقع کیږي
فِعْلُ الْفَاعِلِ الْحُكْمِيُّ الْمُعْتَبَرُ إِسْتَاذُ الْفِعْلِ إِلَيْهِ فَإِنَّ مَفْعُولَ مَا لَمْ يُسَمَّ قَائِلُهُ فِي حُكْمِ الْفَاعِلِ
فعل د فاعل حکمي چې معتبر دي استاد دفعل دې طرف ته ځکه چې مفعول مالهم یسم فاعله په حکم د فاعل کې
وَمَا ذَكْرُنَا فَكَلَّمَ قَائِدَهُ وَكَلَّمَ الْفَاعِلِ فَلَا يَرُدُّ أَنَّهُ لَوْ قَالَ مَا وَقَعَ عَلَيْهِ الْفِعْلُ
دې او په هغه چې مونږ ذکر کړي ظاهر یږي فاعله د ذکر د فاعل نونه وار د ږي داکه جبر ته وویل شي ماوقع علیه الفعل
لَكَانَ أَخْصَرَ تَحْوِثُ ضَرْبُ زَيْدٍ فَإِنَّ زَيْدًا قَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ بِلَا وَاسِطَةٍ حَوْثِ الْكَلَمِ فِعْلُ
نودابه ډیر مختصروي لکه ضربت زید ځکه زیداکله کله واقع کیږي په دې باندې بې د واسطې د حرف جر نه فعل
أُعْطِيَ إِسْتَاذُهُ إِلَى الْفَاعِلِ الَّذِي هُوَ صِيغَةُ الْمُتَكَلِّمِ .
چې معتبر وي استاد دې هغه فاعل ته چې هغه ضمیر د متکلم وي .

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب کافیه دفعل د فاعل نه چې کوم مراد او مقصود دي دهغې وضاحت کوي

اغراض د جامي : والمراد بفعل : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د مفعول به تعریف نه مانع دي او نه جامع ، جامع ځکه نه دي چې داپه ضرب زید کې په زید باندې صادق نه راځي ځکه چې په دې باندې د فاعل فعل واقع دي حالتکه زید مفعول به نه دي بلکه نائب فاعل دي ، او جامع ځکه نه دي ځکه چې د تعریف په اعطی زید د هماغه کې په د هماغه باندې صادق نه راځي ځکه چې په دې باندې د فاعل فعل نه دي واقع بلکه د نائب فاعل

فعل واقع دي

جواب: نو ددې جواب دادې چې ما وقع عليه فعل الفاعل کې فعل الفاعل مرکب اضافي دي په دې کې مضاف په فعل کې هم تصرف اوتاویل کولې شي او په مضاف اليه الفاعل کې هم تاویل کولې شي په مضاف کې به داتاویل کولې شي چې د فاعل نه مراد مطلق فعل نه دي بلکه هغه فعل مراد دي چې دهغې اسناد فاعل طرف ته معتبر وي او په فاعل کې داتاویل وکړي شي چې په دې کې تعميم دي برابره خبره ده چې فاعل حقیقتاً وي او یا حکماً چې کله د فاعل نه مراد هغه فعل وي چې دهغې اسناد فاعل طرف ته معتبر وي نو ددې نه ضرب زید کې زید خارج شو ځکه چې ددې فعل اسناد فاعل طرف ته نه دي بلکه مفعول طرف ته دي او چې کله په فاعل کې تعميم وي برابره خبره ده چې حقیقتاً وي او یا حکماً نو د تعریف په اعطي زید درهما کې په درهما باندې صادق راغلو ځکه چې په دې باندې د فاعل حکمي فعل واقع کیږي ځکه چې زید د نائب فاعل کیدو دوجې نه د فاعل په حکم کې کیږي.

وبیا ذکرنا: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: علامه ابن حاجب رحمه الله په خپل کتاب کې داختصار قائل دي او په عبارت کې اصل ایجاز او اختصار دي نو مصنف ته په کار وو چې داسې یې ویلي وي چې ما وقع عليه الفعل په دې سره مقصود هم حاصلیدو او اختصار هم وو د الفاعل اضافه یې فاندې اوبې ضرورته دي.

جواب: د پورتنې تقریر او د سوال او جواب نه د الفاعل ذکر کولو فائده هم واضحه شوه چې ددې نه هغه زید خارج شو کوم چې په ضرب زید کې واقع دي او په دې کې داخل دي درهما کوم چې په اعطي زید درهما کې واقع دي که چیرته الفاعل یې نه وي ذکر کړي نو د فاعل او د اسناد اعتبار به مقدر منل راتللو نو چې کله یې فاعل ذکر کړو نو اوس صرف د اسناد اعتبار مقدر منل راغلل ځکه چې دا قید یې فاندې اوبې ضرورته نه دي بلکې ضروري دي.

فان زیدنا: په دې عبارت سره مثال په ممثل باندې تطبیق کوي چې په ضرب زید کې زید مفعول به دي ځکه چې په دې باندې یې د واسطې د حرف جر نه د فاعل فعل واقع کیږي او ددې فعل اسناد فاعل طرف ته معتبر دي او هغه فاعل ضمیر متکلم دي.

د مفعول به جوازي او وجوبي تقدیم :

وَقَدْ يَتَقَدَّمُ الْمَفْعُولُ بِهٖ عَلَى الْفِعْلِ الْعَامِلِ فِيهِ لِقَوَّةِ الْفِعْلِ فِي الْقَعْلِ فَيَقْتُلُ
او کله کله مقدم وي مفعول به په هغه فعل باندې چې عامل وي په دې کې دوجې د قوت د فعل نه به عمل کې نو عمل
فِيهِ مُتَقَدِّمًا وَمُتَأَخِّرًا إِمَّا جَوَازًا مِثْلَ اللَّهِ أَعْبُدْ وَ وَجْهَ الْحَبِيبِ أَكْتَفَى وَإِمَّا وَجُوبًا فَيَبْئَا تَضَمَّنَ
به کوي په دې کې مقدم يا مؤخر يا جواز لکه الله اعبد ووجه الحبيب اتقى او يا وجوبا په هغه څه کې چې منضم
مَعْنَى الْأِسْتِفْهَامِ وَالشَّرْطِ نَحْوُ مَنْ رَأَيْتَ وَمَنْ تَكْرِمُ يَكْرِمُكَ هَذَا إِذَا لَمْ يَكُنْ مَانِعًا مِنَ التَّقْدِيمِ
وي معنی د استفهام او شرط لره لکه من رایت ، من تکریم یکریمک هذا اذا لم یکن مانع من التقدیم نه
كَوْفُوعٍ فِي حَيْزٍ أَنْ نَحْوُ مِنَ الْيَزِيدِ أَنْ تَكْفُفَ لِسَانَكَ .
لکه واقع کیدل ددې په ځای دان لکه من البران تکف لسانک

خلاصه دمتن : د تعریف نه د فارغیدونه پس اوس د مفعول به احکام بیانوي ، په پورتنی عبارت کې د مفعول به یوه قاعده بیانوي چې کله مفعول به د فعل نه مقدم وي ، بیا دا تقدیم کله جائز وي لکه الله اعبد او کله واجب لکه من رایت او که چیرته کوم مانع موجود وي نو بیا تقدیم جائز نه دي لکه من البران تکف لسانک ، چې باقی تفصیل او وضاحت یې لاندې په شرحه کې ذکر شوې دي

اغراض دجامي : المفعول به : په دې عبارت سره بیان د مرجع کوي چې دیتقدم دضمیر مرجع مفعول به دي

العامل فيه : په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه (۲) سوالینو مقدرو جواب ورکول دي :

اول سوال : تقدیم د معمول په فعل باندې د فعل د احوالو او د مباحثو نه دي دا په بحث د فعل کې ذکر کول په کار وو نه د اسم په بحث کې دلته ددې ذکر خروج عن المبحث دي .
دوهم سوال : چې لکه څنګه مفعول به د فعل نه مقدم وي نو همدارنګې شبه فعل نه هم مقدم وي نو د فعل تخصیص یې ولې وکړو ؟

جواب : دلته د فعل نه مراد مطلق عامل دي کوم چې فعل او شبه فعل دواړو ته شامل دي او د فعل تخصیص یې ددې وجې - وکړو چې دا په عمل کې اصل دي او د اول سوال جواب یې په دې طریقې سره ورکړو چې دلته د فعل نه مراد مطلق فعل نه دي بلکه عامل او ناصب د مفعول

به دي ځكه چې داد مفعول به د متعلقاتو او مباحثو نه دي په همدې بناء باندې دايي په ذكر د مفعول كې ذكر كړو نو خروج عن البيحث لازم رانه غلو

لغة الفعل: په دې عبارت كې د حكم مذكور دوجې بيان دي چې مفعول به د فعل نه مقدم كول ددې وجې نه جائز دي چې د فعل عامل قوي دي او داپه معمول مقدم او مؤخر دواړو كې عمل كوي.

اما جوازاً: په دې عبارت كې د مفعول به د اقسامو بيان كوي چې ددې درې ۳. قسمونه دي (۱) جائز (۲) واجب (۳) ممتنع

(۱): د جوازي مثال لكه الله اعيد په دې كې لفظ الله مفعول به دي داعيد اوددې . به جوازي طريقي سره مقدم دي او په وجه الحبيب التقي كې وجد الحبيب مفعول به دي داتقي كوم چې ددې نه په جوازي طريقي سره مقدم دي.

(۲): د مفعول به په وجوبي طريقي سره مقدم كيدل په هغه : حت كې كيږي چې كله مفعول به د استفهام يا د شرط معنى ته متضمن وي د استفهام مثال من رايه په دې كې من مفعول به دي كوم چې درايه نه په وجوبي طور باندې مقدم دي او د شرط مثال لكه من تكرم يكرمك په دې كې من مفعول به دي د تكرم اوددې نه په وجوبي طريقي سره مقدم دي.

(۳): هذا اذا لم يكن په دې عبارت سره ددر . قسم بيان كوي چې د مفعول به تقديم جواز يا وجوب په هغه وخت كې دي چې كله د تقديم نه كوم مانع موجود نه وي او چې كله كوم مانع موجود وي نو د مفعول به مقدم كيدل ممتنع دي او هغه مانع د مفعول به د ان مصدر په لاندې واقع كيدل دي لكه من البر ان تكف لسانك په دې كې لسانك د تكف مفعول به دي داپه خپل عام تكف باندې مقدم كول جائز نه دي ځكه چې ان مصدر فعل په تاويل د مصدر سره څرخوي او مصدر كمزورې عامل دي دخپل معمول په مقدم كولو كې عمل نه شي كولې ځكه چې په دې صورت كې د مفعول به مقدم كول ممتنع دي.

د مفعول به د فعل حذف جوازي :

وَ كَذَلِكَ الْفِعْلُ الْغَائِلُ فِي التَّغْلُوطِ بِوَلِيَّتِهِ كَرِيْمَتِهِ مَقَالَتِهِ اَوْ حَالَتِهِ جَوَازاً كُنْهُ
او كله كله حذف كېي هغه فعل چې عامل وي په مفعول به كې دوجې د قيام د قرينې مقالې او يا حاليې جواز لكه

زَيْدًا لَمْ يَنْ قَالَ مَنْ أَضْرِبْ أَيْ أَضْرِبْ زَيْدًا فَحُذِفَ الْفِعْلُ لِلْقَرِينَةِ التَّعْلِيلِيَّةِ الَّتِي
 يَدْفَعُهَا جَدِيدُهُ هِيَ وَوَأَيُّ مَنْ أَضْرِبْ يَعْنِي أَضْرِبْ زَيْدًا نَحْذِفُ كَرِي شَوْفَعْل دِبَارَهُ دَقَائِمُ دَقْرِينِي مَقَالِيهِ هَهُ
 هِيَ السُّوَالُ وَ تَخُو مَكَّةَ لِمَتَوَجُّهِ إِلَيْهَا أَيْ تُرِيدُ مَكَّةَ فَحُذِفَ الْفِعْلُ لِلْقَرِينَةِ التَّعْلِيلِيَّةِ وَ وَجُوباً فِي
 چې سوال دي اولکه مکه دې طرف ته نلونکي دپاره يعنې ترېدمکه نوحذف کړي شوه قرينه حالیه او وجوباً په
 أَزْبَقَةً مَوَاضِعَ تَخْصِيصُهَا بِالذِّكْرِ لَيْسَ لِلْخَصْرِ لِوَجُوبِ الْحَذْفِ فِي بَابِ الْإِغْرَاءِ
 څلور وځايونو کې دايې خاص کړود ذکر پورې دانه دي دپاره دحصر دوجې دوجوب دحذف نه په باب داغرا، کې
 وَ السُّنُوبِ عَلَى الْمَدْحِ أَوِ الذَّمِّ أَوِ التَّوْحِيهِ بِسَلِّ لِكَثْرَةِ مَبَاجِئِهَا بِالنِّسْبَةِ إِلَى هَذِهِ الْأَوْبَابِ
 او په منصوب علی المدح او الذم او یا ترحم کې بلکې د کثرت مې شود دې نه په نسبت سره دي ابوابو ته

خلاصه دمتن: کله کله دمفعول به فعل په وخت دقائم دقرينې کې حذف کولې شي بيا
 دا حذف به يا جوازي وي لکه يوکس ووايي چې من اضر ب نو ددې په جواب کې وويل شي زيدا ،
 زيدا مفعول به دي دفعل محذوف کوم چې اضر ب دې په اصل کې اضر ب زيدا وو اضر ب فعل يې
 حذف کړو د قرينې مقالېې (دسائل سوال ، دوجې نه همدارنگې کوم کس چې مکې طرف ته
 روان وي او ده ته وويل شي چې مکه ، نو مکه مفعول به دي دفعل محذوف کوم چې ترېد دي
 دايه اصل کې ترېد مکه وو د ترېد فعل يې حذف کړو ددې په حذف باندې قرينه حالیه ، دمکې
 طرف ته دتللو حالت ، دي .

اغراض دجامي : وجوباً: ددې عطف په جوازا باندې دي يعنې دمفعول به دفعل ناصبه
 حذف کله وجوبي وي اودا وجوبي په څلورو ځايونو کې وي چې په دې څلورو ځايونو کې حذف
 کول واجب دي چې تفصيل يې مخکې را روان دي

العامل في المفعول به: په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه سوالينو مقدرو جواب ورکول دي
سوال (۱): دلته دمفعول به بحث کيږي نه دحذف دفعل لهذا دحذف دفعل نه بحث کول
 اشتغال بى لايعني او خروج عن المبحث دي

سوال (۲): چې لکه څنگه دفعل حذف کول جائز دي هم: رنگې دشبیه فعل ف کول هم
 جائز دي دفعل تخصيص يې ولې وکړو؟

جواب: په العامل سره شرح ددواړو سوالونو جواب ورکړو چې دلته مطلق فعل مراد نه دي

بلکه عمل او نصب للمفعول به مراد دي لهذا خروج عن البحث لازم رانه غلو همدارنگې شبه فعل هم په دې کې داخل شو ځکه چې لفظ د العامل فعل اوشبه فعل دواړو ته شامل دي او دې تفصيل مخکې په بحث دمفعول مطلق کې تفصیلاً تیر شوي دي ، هلته یې وگورئ

مقالیه او حالیه : په دې عبارت سره شارح د قرینې اقسام بیانوي چې قرینه په دوه (۲) ، قسمه ده (۱) ، قرینه حالیه ، ۲ ، قرینه مقالیه دهر یو مثال په شرحه کې ذکر دي

تخصیصاً : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د حذف وجوبي تخصیص د اربعة مواضع سره صحیح نه دي ځکه چې ددې څلورو (۴) ، ځایونو نه غیر هم د مفعول به د عامل ناصبه حذف کول واجب وي لکه ، ۱ ، باب الاغراء (۲) ، منصوب على المدح ۳ ، منصوب على الذم (۴) ، منصوب على الترحم ، دباب الاغراء مثال لکه اخاک اخاک یعنې الزم اخاک په دې کې اخاک مفعول به دي ددې فعل وجوبي طور باندې حذف دي ، دمنصوب على المدح مثال الحمد لله الحميد یعنې اعني الحميد اود منصوب على الذم مثال لکه اتاني زيد الفاسق یعنې اعني الغبيث ، اود منصوب على الترحم مثال لکه مررت بزيد المسكين یعنې اعني المسكين په دې ټولو ځایونو کې دمفعول به دعامل حذف کول واجبېږي .

جواب : د مواضع اربعة تخصیص دحصر دپاره نه دي بلکه داپه نسبت سره نورو ځایونو ته ، او په دې څلورو ځایونو کې مباحث ډیر دي ځکه یې دا ذکر کړل اونور مواضع یې دغیر اهم کیدو دوجې نه ذکر نه کړل .

فائده (۱) : د اغراء معنی ده مخاطب په یو فعل باندې برانگیخته کول او په باب د اغراء کې دتنگي دوخت په بناء باندې حذف دفعل واجب وي

فائده (۲) : په اغراء اوتحذیر کې فرق دي په اغراء کې اقدام على الشيء باندې برانگیخته کولې شي او په تحذیر کې اعراض عن الشيء باندې برانگیخته کولې شي لکه ایاک والاسد لهذا بعضې حضراتو چې اغراء په تحذیر کې داخله کړي ده داصحیح نه ده

د مفعول به د فعل حذف وجوبي سماعي :

الْأَوَّلُ مِنْ تِلْكَ نَوَاضِعُ الْأَذْبَعَةِ سَمَاعِي مَقْشُورٌ عَلَى السَّيِّئِ لَا يَتَجَاوَزُ عَنْ أَثَرِهِ مَحْدُودَةٌ مَسْمُوعَةٌ
اول ددې څلورو ځایونو نه سماعي دی چې مقصور وي په سماع باندې چې تجاوز نه کوي د مثالونو محدودو مسموعو

بَانَ يُقَاسَ عَلَيْهَا أُخْرَىٰ أُخْرَىٰ نَحْوُ إِمْرَأٍ وَنَفْسُهُ أَيْ أَتْرُكُ إِمْرَأً وَنَفْسَهُ وَاتَّهَمُوا خَيْرًا لَّكُمْ أَيْ
 نه چې قياس کړي شي په دې باندې نور مثالونه لکه امرأ ونفسه يعنې اترک امرأ ونفسه و انتهموا خيرا لکم يعنې منع
 ائتمهموا عَنْ التَّثْلِيثِ وَأَقْصَدُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَ هُوَ التَّوَجُّيدُ وَ أَهْلًا وَ سَهْلًا أَيْ أَكْثَرُ أَهْلًا
 شي اي عيسايانو د تثليث نه اواراده وکړي دخپل خان د پاره دخير او هغه خير تو حيد دي او اهلا وسهلا يعنې اکثرت اهلا
 مَكَانًا مَأْمُولًا مَعْمُورًا لَا خَوَابًا وَ أَهْلًا لَا أَجَائِبَ وَ وَطِئَتْ سَهْلًا مِنْ الْبِلَادِ
 هغه ځاي ماهرول يعنې آباد نه خراب ته اورا غلي يې ته خپلوانو ته نه پر دوته او تابه نرم ځاي باندې قدم کيځودو
 لَا حُرْأً .
 نه په سخت باندې

خلاصه دقت : هغه څلور ځايونه چيرته چې د مفعول به فعل ناصبه حذف كول واجب دي
 ددې نه اول مقام سماعي دي يعنې ددې کومه قاعده کليه نشته بلکه په مورد د سماع باندې
 مقصور او بند دي لکه امرأ ونفسه او انتهموا خيرا لکم .

اغراض دجامي : من تلك الواضع : په دې سره شارح د جامي اشاره کړي چې په الاول
 باندې الف لام د عهد خارجي دي ددې نه خاص مواضع مراد دي
مقصور : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : ماتن راتلونکي دري اقسام : منادی ، تحذير ، ما اضمح عامله کې هم د فعل حذف سماعي
 يعنې مسبوع عن العرب دي نو دا اول قسم تخصیص او ددې تقابل دا قسمو ثلاثو سره صحيح نه
 دي .

جواب : شارح مقصور على السماع سره جواب ورکوي چې د سماعي معنی ده صرف په سماع
 باندې موقوف کيدل د عربونه اوريدل شوي وي او د محدود مثالونو نه متجاوز نه وي او په دې
 باندې به نور مثالونه ، نه شي قياس کولې په خلاف د منادی ، تحذير وغيره چې دهغه مورد په سماع
 باندې مقصور نه دي بلکې په دې باندې نور مثالونه هم قياس کولې شي لهذا تقابل صحيح دي .
امرأ ونفسه : په دې عبارت سره د مثال وضاحت کوي چې دا په اصل کې اترک امرأ ونفسه دي
 امرأ مفعول به دي د اترک د پاره کوم چې په وجوبي طور باندې محذوف دي او د نفسه په ترکیب
 کې دوه احتماله دي (۱) ، او عاطفه دي او د نفسه عطف په امرأ باندې دي (۲) ، او په معنی د مع
 دي او نفسه مفعول معه دي .

وَأَقْبَهُوا خَيْرَ الْكَمِّ : داد حذف سماعي دويم مثال دي داپه اصل کې انتھوا عن التشليث واقصدوا خيرا

لکم وو، خیراً مفعول به دي د اقصوا کوم چې محذوف دي وجوباً او سماعاً

اهلاً وسهلاً : دادریم مثال دي ددې اصل ائیت اهلا او وطیت سهلا دي اولفظ داهل ددود ۲، شیانو په مقابله کې راځي

(۱) : دخراب او وران په مقابله کې په دې صورت کې اهل په معنی دماحول اود معصور به وي

اوداپه صفت وي دپاره د مکانا موصوف محذوف نو معنی به یې داسې شي چې ته آباد ځای ته راغلي یې نه وران ځای ته.

(۲) دویم د اجنبی په مقابله کې په دې صورت کې به یې معنی داوي چې ته خپل کور او خپلو

خپلوانو ته راغلي یې نه پردو او اجنبی خلکو ته، او سهل د سخت په مقابله کې راځي د وطیت

سهلاً معنی داده چې تا په نرم ځای قدم ایځي دي نه په سخت ځای باندې.

دمنادی تعریف :

وَالْمَوْضِعُ الْغَائِي مِنْ تِلْكَ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعَةِ الْمُنَادَى وَهُوَ التَّظَلُّبُ الْإِقْبَالُ أَيْ تَوَجُّهُهُ إِلَيْكَ بِوَجْهِهِ
اودویم ځای ددې مواضعو اربعو نه منادی ده اوداهغه ده چې مطلوب وي اقبال ددې یعنی توجه ددې تاته په مخ
أَوْ يَقْلِبُو كَمَا إِذَا نَادَيْتَ مُقْبِلًا عَلَيْكَ بِوَجْهِهِ حَقِيقَةً مِثْلَ يَا زَيْدٌ أَوْ كَمَا مِثْلَ
سره بابه زړه سره لکه ته داسې کس ته آواز کړي چې مخامخ وي تاته مخ د هغه حقیقه لکه یازیدا ویا حکما لکه
يَا سَمَاءُ وَ يَا جَبَّالَ وَ يَا أَرْضَ فَإِنَّهَا لِكُنْ أَوَّلًا مَنُوكَةً مِنْ لَهُ صَلَاحِيَّةُ النَّدَامِ ثُمَّ أَدْخِلَ
یلسام ویا جبال ویا ارض ځکه چې دانازل شوي اولاپه منزلي د هغه جا چې وو د هغه دپاره صلاحیت دندا، بیاداخل
عَلَيْهَا حَرْفُ النَّدَامِ وَ قَصْدُ يَدَائِلِهَا قَوِي فِي حُكْمٍ مِنْ يُطْلَبُ الْإِقْبَالُ
شوپه دې باندې حرف دندا، اواراده کړي شوه دندا، ددې نوداپه حکم د هغه جا کې دي چې طلب کوي متوجه کول په
بِحَلَالِ الْمُنْدُوبِ لِأَنَّهُ الْمُتَقَبِّحُ عَلَيْهِ أَدْخِلَ عَلَيْهِ حَرْفُ النَّدَامِ لِمَجْرُؤِ التَّقْبِيعِ لَا
خلاف د مندوب ځکه چې مندوب متفجع علیه دي داخل شوي په دې باندې حرف دندا، صرف د تفجع دپاره نه د
لِقَلْبِهِ مَنُوكَةً الْمُنَادَى وَ قَصْدُ يَدَائِلِهِ فَكَرَجَ بِهَذَا الْكَلْبِ عَنْ تَعْرِيفِ الْمُنَادَى وَبِهَذَا
پاره دواقع کیدو په ځای دمنادی اوداراده کولو دندا، منو خارج شوپه دې قید سره دتعریف دمنادی نه اوددې وجې
الْوَرْدِ الْمُحَرَّرِ أَحْكَامَهُ بِاللِّحْزِ فِينَا بَعْدَ وَ فِينَا ثَعْمُ قَانَ الشُّدُوبِ
نه جدراوړه مصنف احکام ددې په ذکر کولو سره وروستواو په دې کې دزورني فیصله ده ځکه چې مندوب

دده اود منادی په مینځ کې دیوال و غیره حائل واقع وي ځکه چې دده اقبال او متوجه کول نه متصور کیږي دحائل اود مانع دوجي نه

جواب: دمنادی په اقبال کې تعمیم دي برابره خبره ده چې دمخ سره وي چې دی ته اقبال وجهي ويلي شي یا درره سره وي چې دی اقبال ته اقبال قلبي ويلي شي داقبال وجهي مثال سو مدبر ، مخ اړونکي ، رابلل . اوداقبال قلبي مثال لکه یو مقبل ، مخکې نه متوجه شوي کس . رابلل . همدارنګې دا تعریف په هغه منادی باندې هم صادق راغی چې ددې اودمنادی په مینځ کې څه حائل وي ځکه چې دا هم اقبال قلبي دي

حقیقه او حکم: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: یاسام او یا ارض او یا جبال ددې اقبال نه متصور کیږي نه بالوجه اونه بالقلب ځکه چې دا غیر ذوی العقول او غیر ذوی الروح دي حالانکه قرآن مجید کې دامنادی واقع ده لکه ﴿يَا اَرْضُ اَنْلِیْ مَا فِیْهَا وَیَا سَمَاءُ اَنْلِیْ﴾

جواب: اقبال عام دي برابره خبره ده که دا حقیقتاً وي او یا حکماً او یا مجازاً ، حقیقتاً لکه یازید ، حکماً لکه یاسام یا ارض یا جبال ، حکماً مطلب دادې چې مخکې منادی ددې څیز په مرتبه کې فرض کړي شوي وي چې په کوم څیز کې دنداء صلاحیت وي بیا په دې باندې حرف دنداء داخله کړي شوه اوددې دنداء قصد اوازاده یې وکړه حکماً ددې اقبال مطلوب دي

بغلان مندوب: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: چې کله په اقبال کې تعمیم دي برابره خبره ده که دا حقیقتاً وي او یا حکماً وي او یا مجازاً نو مندوب دمنادی په تعریف کې داخل شو ځکه چې حکماً ددې اقبال مطلوب دي لهدا دایې دمنادی نه پس جدا ذکر کول صحیح نه دي مصنف رحمه الله مندوب جدا ولې ذکر کړو ؟

جواب: دالمطلوب اقبانه په قیدسره یې مندوب دمنادی نه خارج کړو ځکه چې مندوب متفجع علیه کیږي او په دې کې مقصود دمتکلم دمنادی په مرتبه کې فرض کول اورا غوښتل او دنداء کول نه دي بلکه صرف تفجع و اظهار درد اوافسوس وي ځکه چې په مندوب کې نه اقبال حقیقي موجود دي اونه حکمي لهدا داقباله دقید نه دا خارج شو په دې بناء باندې مصنف دا جدا ذکر کړو

وفیه حکم: په دې عبارت سره شارح دجامي په صاحب دکافیې باندې اعتراض کول دي چې -

البطلوب اقباله د قید نه مندوب د منادی د تعریف نه خارج کول او د حقیقتاً او د حکما تعمیم کول او یا سماء یا ارض یا جبال داخلول د اتحکم یعنی حکم یې د لیلې دې ځکه چې سماء او ارض وغیره چې په هغې کې د اول نه د منادی د جوړېدو صلاحیت نه وي په وجه د غیر ذوی العقول کیدو هغه د منادی حکمي په حکم کې داخلول او هغه مندوب په کوم کې چې د مخکې نه حقیقه د منادی جوړېدو صلاحیت موجود وي او وروسته د عارض د مرگ د وجې نه ختم شو داپه منادی حکمي کې نه داخلول بالادستي او بې د لیلې حکم دې لهذا مندوب هم حکما منادی ده، **عل وجه التجمع** د دې اقبال مطلوب وې مثلاً چې کله ځوک ووايي یا محمداً کویا چې دا نبي کریم ﷺ ته آواز کوي او وایي چې تاسو تشریف راوړي زه ستاسو د ربارت او د لیدو مشتاق یم لهذا اولی داده چې مندوب هم په منادی کې داخل کړي لکه صاحب د مفصل چې داخل کړي او د سببویه د کلام نه هم دا ظاهره ده.

تیسره: د شرح جامي د دې اعتراض جواب بعضي شارحینو د اور کړي دي چې مندوب په کلام د عربو کې کثیر الاستعمال او د دې باب وسیع دي اگر چې د ادم منادی حکمي په حکم کې داخل کړي شي نو په باب وسیع او کثیر الاستعمال کې به د مجاز ارتکاب لازم راشي حالانکه مجاز په وخت د ضرورت کې د ډیرې مجبوري په حالت کې کله کله استعمالوي ځکه چې مندوب نه حقیقه منادی دي اونه حکماً اونه مجازاً په منادی کې داخلولې شي.

همدارنگې په کلمه د مندوب باندې کلمه د وا داخله وي که چیرته مندوب په منادی کې داخل کړي نو وایه په حرف نداء کې داخلوي حالانکه دا هیڅا په حروف نداء کې نه ده شمار کړي د دې وجوه په اساس باندې علامه ابن الحاجب رحمه الله مندوب مستقل او جدا ذکر و او په منادی حکمي کې یې داخل نه کړو.

ای من العروف: دا حرف نائب بیان دي چې د حرف نه مراد مطلق حرف نه دي بلکه د دې نه هغه حرف مراد دي کوم چې د پنځو حروفو نه وي.

وهي: په دې عبارت کې د پنځو حروفو د مصداق بیان کوي چې د دې مصداق یا ایا هیا ای هیزه مفتوحه ده.

واحتراز به: په دې عبارت سره شارح بحرف نائب د قید فاندې بیانوي چې دا قید احترازي دي د دې نه دلیل یې د مثال نه احتراز دي ځکه چې په دې کې اگر چې زید اقبال مطلوب دي

لیکن دداسې حرف به ذریعه نه دي کوم چې دادعوا قائمقام وي بلکه دلام امر په ذریعه باندې دي اولام د امر د ادعوا قائمقام به دي

د طلب اقسام :

لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا تَفْصِيلًا لِّلْكَلْبِ أَيْ كَلْبًا لَّفْظِيًّا بَأَن تَكُونُ آلَةُ الْكَلْبِ لَفْظِيَّةٌ تَحْوِي لَفْظًا يَاتَقْدِيرًا دَفْصِيلًا دِي د پاره د طلب يعنې طلب لفظي وي به دې طريقې سره چې آله د طلب لفظي وي لکه
يَا زَيْدٌ أَوْ تَقْدِيرِيًّا بَأَن تَكُونُ آلَتُهُ مَقْدَرَةً تَحْوِي يَوْشَفَ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا أَوْ لِيَتَابَةٍ أَيْ يازيد يا تقديری وی به دې طريقې سره چې آله د طلب مقدر وي لکه يوشف اعرض عن هذا يا د نيابت نه يعنې د
نِيَابَةِ لَفْظِيَّةٌ بَأَن يَكُونُ النَّائِبُ مَلْفُوظًا أَوْ تَقْدِيرِيَّةٌ بَأَن يَكُونُ النَّائِبُ مَقْدَرًا كَمَا فِي نِيَابَتِ لَفْظِي نَه په دې طريقې سره چې نائب لفظي وي يا تقديری په دې طريقې سره چې نائب مقدر وي لکه په ذکر
الْبَنَاتَيْنِ الْمَذْكُورَتَيْنِ أَوَّلُهُمَا دَائِيٌّ وَالْمَتَادِي الْمَلْفُوظُ مِثْلُ يَا زَيْدٌ وَالْمَقْدَرُ مِثْلُ أَلَا يَأْسُجِدُوا أَيْ أَلَا يَأْقُومُ اسْجِدُوا شورو ده مثالونو کې يامنادی اومنادی ملفوظ لکه يازيد اومقدر لکه الا يا اسجدوا يعنې الا يا قوم اسجدوا .

خلاصه د متن : صاحب د کافيې د منادی د تعريف تکميل کوي چې منادی هغه اسم دي چې ددې متوجه کيدل په هغه حرف سره طلب کړي شي چې دادعوا قائمقام وي برابره خبره ده چې دالفظي وي او يا تقديری .

اغراض د جامي : تفصيل للطلب: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د لفظاً او تقدير په ترکیب کې دري احتماله دي : (۱) دابه مفعول مطلق وي دالمطلوب (۲) دابه مفعول به مطلق وي دنايب نه (۳) دابه حال وي داقباله دضمير نه چې دهغې مرجع منادی ده اودا دري واړه احتمالات صحيح نه دي (۱) اول احتمال خو ددې وجې نه صحيح نه دي چې مطلوب په طلب باندې مشتمل نه دي نه لفظاً اونه تقديرأ حالانکه دمفعول مطلق شرط دادې چې دمخکنې فعل معنی په دې باندې مشتمل وي (۲) دوهم احتمال ځکه صحيح نه دي چې نائب په نيابت باندې مشتمل دي نه په لفظاً او تقديرأ باندې (۳) دريم احتمال ځکه صحيح نه دي چې دحال حمل په ذوالحال باندې کيږي اودلته دلفظاً او تقديرأ په منادی باندې حمل صحيح نه دي ځکه چې منادی يملفوظ يا مقدر وي لفظاً يا تقديرأ نه وي .

جواب : دري واړه احتمالات صحيح دي (۱) دامفعول مطلق دي دمطلوب دپاره پاتې شو دا

سوال چې مطلوب په طلب باندې مشتمل نه دي نه لفظاً او نه تقدیراً نو ددې جواب دادې چې لفظاً او تقدیراً مفعول مطلق دي د مطلوب په اعتبار د موصوف محذوف کوم چې طلب دي او ددې په آخر کې بیا د نسبت محذوف ده تقدیر د عبارت داسې دي چې بحرف نائب مناب ادعوا طلباً لفظياً او تقدیراً ، د طلب لفظي مطلب دادې چې آله د طلب ملفوظ وي لکه یازید او د طلب تقدیري مطلب دادې چې آله د طلب مقدر وي لکه یوسف اعرض عن هذا ، داپه اصل کې یوسف اعرض عن هذا وو ۲۰ دا مفعول مطلق دي د نائب ، پاتې شو دا سوال چې نائب په نیابت باندې مشتمل دي په لفظاً او تقدیراً باندې مشتمل نه دي ددې جواب دادې چې نائب په اعتبار د موصوف محذوف نیابة مفعول مطلق دي او ددې په آخر کې بیا د نسبت محذوف ده تقدیر د عبارت داسې دي چې بحرف نائب مناب ادعوا نیابة لفظياً او تقدیراً او د نیابت لفظي مطلب دادې چې نائب ملفوظ وي لکه یازید او د نیابت تقدیري مطلب دادې چې نائب مقدر وي لکه یوسف اعرض عن هذا داپه اصل کې وو یوسف اعرض عن هذا (۳) ، داحال دي د اقباله د ضمیر نه ، پاتې شو دا سوال چې د حال په ذوالحال باندې حمل کیږي ، نو ددې جواب دادې چې لفظاً اسم مفعول ملفوظ په معنی باندې دي او تقدیراً د اسم مفعول مقدر په معنی باندې دي نو اوس به حمل صحیح شي ، نو تقدیر د عبارت به داسې شي چې بحرف نائب مناب ادعوا حال کون المتنادی ملفوظاً او مقدرراً او د منادی ملفوظ مثال یازید او د مقدر مثال الا یسجدوا ای الا یاقوم اسجدوا

د منادی د منصوب کیدو وجه :

وَ اِئْتَصَابُ الْمُنَادِ عِنْدَ سَمْعِهِ عَلَى أَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ وَ تَأْصِيَةُ الْفِعْلِ الْمُنَادِ وَ أَصْلُ
اوتتصاب د منادی په نژد سیمه ددې وجې نه دي چې هغه مفعول په دي اوددې ناصب فعل مقدر دي او اصل
يَا زَيْدُ أَذْعُو زَيْدًا فَحَلَّتِ الْفِعْلُ حَذْفًا لِأَزْمَا لِكَثْرَةِ اسْتِعْمَالِهِ وَ لِدَلَالَةِ حَوَظِ الْمُنَادِ
د یازید ادعوزیدادي نو حذف یې کړ و فعل په لازمي طور سره دوجې د کثرت استعمال نه او دوجې د دلالت د حرف نداء
عَلَيْهِ وَ إِفَادَتِهِ فَأَيَّدَتْهُ وَ عِنْدَ الْمُبْدَوِ بِحَوَظِ الْمُنَادِ لِسَبَبِ مَسَدِّ الْفِعْلِ
نه په دي باندې او دوجې د فاندې وړ کولونه او په نژد میر د حرف نداء دوجې نه دي دوجې د قانع مقام کیدو و فعل نه
وَ قَالَ أَبُو عَلِيٍّ فِي بَعْضِ كَلَامِهِ إِنَّ يَأْ وَ أَخَوَاتَهَا أَشْأَاءَ الْأَفْعَالِ فَفَعَلَ هَذِهِنِ الْكَلِمَتَيْنِ لَا
اوابو علی نه خپل بعضې کلام کې ويلي دي چې یاء او ددې اخوات اسماء الافعال دي نو بیا په دي دواړو ممد هبونه

يَكُونُ مِنْ هَذَا النَّبَابِ أَيْ مِمَّا تُثْبِتُ التَّفْعُولُ بِهِ بِعَامِلٍ وَاجِبِ الْحَذْفِ وَعَلِ الْمَذَاهِبِ كُلِّهَا وَمِثْلُ يَأْزِيدُ جُنَّةً
 به وي داددي باب به يعي منصوب وي مفعول به دوجي د عامل نه اوداپه ټولو مذهبو باندې يا زېد مثال جمله ده
 وَلَيْسَ الْمُنَادَى أَحَدُ جُزَائِي الْجُنَّةِ فَعِنْدَ سَيِّبِيهِ جُزْءُ الْجُنَّةِ أَيْ الْفِعْلُ وَالْقَائِلُ مُقَدَّرٌ أَيْ وَفَعْلُ الْمُبْدِي
 اونه ده منادي بودوده جزونود جملې نه نودسيبويه په تړد جزء د جملې يعنې د فعل اود فاعل مقدر دي اود مېردي
 حُزْنُ الْيَتَامَى قَائِلٌ مَقَامَ أَحَدِ جُزَائِي الْجُنَّةِ أَيْ الْفِعْلُ وَالْقَائِلُ مُقَدَّرٌ وَفَعْلُ أَحَدِ جُزَائِيهَا إِشْرَ الْفِعْلِ
 تړد حرف نداء قانه دي په خاي د يو جز د جملې يعنې د فعل اود فاعل مقدر او په تړد دابي علي يوجزد اسم الفعل
 وَالْآخَرُ ضَمِيرٌ مُسْتَكْتَرٌ فِيهِ
 اوبل ضمير مستتر به دي کې

اغراض د جامي : وانتصاب المنادى : په دې عبارت سره غرض دشارح د يو سوال مقدر

جواب ورکول دي

سوال : منادی دباب حذف د عامل نه جوړول صحيح نه دي ځکه چې دمنادی عامل ياه
 حرف نداء ده کوم چې مذکور ده .

جواب : د مصنف کلام دسيبويه دمذهب مطابق دي (۱) ، دسيبويه مذهب دادې چې دمنادی
 منصوب کيدل دمفعول به په بناء باندې دي اوفعل ناصب مقدر دي يا زېد په اصل کې ادعو
 زېداوو فعل د کثرت استعمال دوجې نه وجوبا حذف کړي شواوددې وجې نه چې حرف نداء په
 دې باندې دلالت کوي او هغه د فعل محذوف فائده ورکوي (۲) ، اودمېر د مذهب دادې چې
 دمنادی منصوب کيدل دحرف نداء دوجې نه دي ځکه چې داپه عمل کې دفعل قائم مقام دي
 (۳) ، اودابو علي مذهب دادې چې ياه اوددې نظائر داسماء افعالو په شان دي او خپل مابعد ته
 دمفعوليت په بناء باندې نصب ورکوي ، د مېر د اودابو علي دمذهب مطابق منادی دحذف
 د عامل دباب نه ، نه دي ، اودسيبويه دمذهب مطابق د حذف د عامل دباب نه دي اود مصنف په
 تړد مذهب دسيبويه راجح دي ځکه يې منادی دحذف د عامل په باب کې يې شمار کړو .

وعلى المذاهب : په دې عبارت سره شارح د يوې فائدي بيان کوي چې ددرې واړو مذاهبو مطابق
 يا زېد وغيره جمله ده اومنادی د جملې ددوه جزونو نه يو جزء هم نه دي دسيبويه دمذهب مطابق
 د جملې دواړه جزونه فعل اوفاعل مقدر دي اودمېر دپه تړد حرف نداء د جملې ددواړو جزونو نه
 يو جزء دفعل قائم مقام دي اوفاعل مقدر دي ، اودابو علي دمذهب مطابق د جملې ددواړو جزونو
 نه يو جزء اسم فعل دی ، جزء په دې کې ضمير مستتر دي ، ددرې واړو مذاهبو مطابق

زید منادی دجملي نه خارج دي

اعراب دمنادی :

و يُنَادِي أَيُّ الْمُنَادَى قَدَّمَ بَيَانَ انْتِبَاهٍ وَ الْخَفِيزِ وَ الْفَتْحُ عَلَى النَّصْبِ لِقَلْبَتِهَا بِالنَّصْبِ إِلَى النَّصْبِ
 اوميني به وي معني منادی مخکي يې کړوبيان دينا، اود جړ اود فتح په نصب باندې دوجي دکم نسبت نه نصب
 وَ يَطْلُبُ الْإِخْتِصَارَ فِي بَيَانِ النَّصْبِ بِقَوْلِهِ وَ يُنْصَبُ مَا سِوَاهُمَا عَلَى مَا يُؤْفَقُ
 سره اود طلب د اختصار نه په بيان د نصب کې په دې قول سره چې وينصب ماسوا هيا به هغه څه باندې چې رفع وړ کولې
 بِوَأَيِّ عَلَى الشَّيْءِ أَوْ الْكَلِمَةِ أَوْ الْوَاوِ الَّتِي يُؤْفَقُ بِهَا الْمُنَادَى فِي غَيْرِ صَوْرَةِ الْإِنْدَاءِ أَوْ
 شي دې سره يعني ضمه يا الف يا واو باندې کوم سره چې دمنادی په غير دنداء صورت کې رفع وړ کولې شي يا
 الْفِعْلُ مُسْتَعِدٌّ إِلَى التَّجَارِ وَ الْمَجْرُورُ أَخْفَى بِوِ لَا هَبْطَ فِيهِ وَ إِزْجَأَ الصَّيْفُ إِلَى الْإِسْمِ غَيْرُ مُلَاكِمِ
 فعل چې مستندي جار مجرور طرف ته قصد کوم زه به او شته ضمير په دې کې اورا جمع کول د ضمير اسم ته غير مناسب
 لِسَوِيِّ الْكَلِمِ إِنْ كَانَ أَيُّ الْمُنَادَى مُفْرَدًا أَيْ لَا يَكُونُ مُضَافًا وَلَا هَبْطَ مُضَافٍ وَ هُوَ كُلُّ إِسْمٍ
 دي دسياق کلام سره که خبر ته وي يعني منادی مفرد يعني نه وي مضاف اونه شبه مضاف اود اهر هغه اسم دي چې
 لَا يَتِمُّ مَعْنَاهُ إِلَّا بِالنَّصْبِ أَمْرٌ آخَرُ إِلَيْهِ مَعْرِفَةٌ قَبْلَ الْإِنْدَاءِ أَوْ بَعْدَهُ وَ إِنَّمَا
 نه پوره کبري معنی ددې مگر په يوځای کولو دېل امر ددې سره معرفه مخکې دنداء نه او يا وروسته ددې نه او په
 بَيْنَ الْمَعْرُوفِ وَالْمَعْرُوفِ يُؤْفَقُ. مَوْقِعَ الْكَلِمِ الْإِسْمِيَّةِ الْمُشَابِهَةِ لَفْظًا وَ مَعْنَى لِكَلِمِ
 تحقيق سره مبني يې کړه مفرد معرفه دې چې دوقوع نه په ځای دکاف اسبيه چې مشابه دي لفظاً او معنایاً دکاف
 الْخُطَابِ الْحَرْفِيَّةِ وَ كَوْنِهِ مِثْلَهَا إِفْرَادًا وَ تَعْرِيفًا وَ ذَلِكَ لِأَنَّ يَأْ زَيْدٌ يَسْتَرْكُزُ أَدْعُوكَ وَ هَذَا الْكَلِمِ
 خطاب حرفيه سره دمثلي کيدو دوجي نه مفرد او معرفه اود اڅکه چې يازيد په منزله دادعوک دي اود اکاف په شان
 لِكَلِمِ لِكَلِمِ لَفْظًا وَ مَعْنَى وَ إِنَّمَا فَلَمَّا ذَلِكَ لِأَنَّ الْإِسْمَ لَا يُبْنَى إِلَّا لِمُشَابَهَةِ الْحَرْفِ
 دکاف ددک دي لفظاً او معنی اومونه د اڅکه وويل ځکه چې اسم دانه وي مبني مگردوجي د مشابهت دحرف او
 أَوْ الْفِعْلِ وَلَا يُبْنَى لِمُشَابَهَةِ الْإِسْمِ التَّنْبِيْهِ مِثْلَ يَأْ زَيْدٌ وَ يَأْ وَحَلَّ وَ قَالَانِ إِنَّمَا هُوَ
 ياد فعل سره اونه شي مبني کيدي د مشابهت داسم مبني سره لکه يازيد ويا رحل دادوار هشا لونه دهغه چادي چې
 مَبْنِيٌّ عَلَى الصَّيْءِ أَوْ لَمَّا مَعْرِفَةٌ قَبْلَ الْإِنْدَاءِ وَ كَانِيَهُمَا مَعْرِفَةٌ بَعْدَ الْإِنْدَاءِ وَ يَأْ زَيْدَانِ مِثْلَانِ
 مبني وي په ضمه باندې اول ددې نه معرفه وي مخکې دنداء نه اودويم معرفه ده پس دنداء نه او يازيدان مثال
 الْمَبْنِي عَلَى الْكَلِمِ وَ يَأْ زَيْدُونَ مِثْلَانِ التَّنْبِيْهِ عَلَى الْوَاوِ
 دي دمبني على الالف او يازيدون د امثال دي دمبني على الواو.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې دمنادی دا قسامو بیان کوي. منادی په څلور قسمه ده:

(۱) منادی مبني على علامة الرفع (۲) منادی مجرور (۳) منادی مبني على الفتح (۴) منادی معرب منصوب، چې ددې خلاصه داده چې که چیرته منادی مفرد معرفه وي نودابه په علامت درفع باندې مبني وي لکه یا زید، که چیرته په منادی باندې لام داستغاثې داخل وي نودامعرب به مجرور وي لکه یا زید، او که چیرته دمنادی په آخر کې دالف داستغاثه وي نودابه مبني علی الفتح وي لکه یا زید، که چیرته منادی مفرد معرفه اومنادی مستغاث نه وي نودابه معرب منصوب وي لکه یا عبد الله.

اغراض دجامی: ای المنادی: په دې عبارت سره په یښي کې د هو ضمیر مستتر مرجع یې بیان کړه.

قدم بیان البناء: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د منادی د پاره په اعتبار د اعراب سره څلور (۴) احوال دي: (۱) بناء على علامة الرفع (۲) جر (۳) بناء على الفتح (۴) نصب، په دې څلورو کې اصل نصب دي ځکه چې منادی د منصوباتو نه ده او په منصوباتو کې بحث کیږي نو علامه ابن حاجب رحمه الله دپاره مناسب وو چې نصب یې مقدم کړي وي اوباقی دري امور یې وروسته ذکر کړي وي نو مصنف دابر عکس ولې وکړو یعنې نصب یې وروسته کړو اودانور یې مخکې کړل؟

جواب: ددې دوه (۲) وجهې دي:

اوله وجه: داده چې منادی منصوب کثیر الاستعمال اوباقی دري واره لږ استعمال دي یا قلیل

العمل دي او قلیل په کثیرو باندې مقدم وي ددې وجهې نه مصنف رحمه الله نصب مؤخر کړو.

دوهمه وجه: داده چې علامه ابن حاجب رحمه الله خوداختصار قائل دي نو د مطلب د اختصار دپاره یې داسې وکړل ځکه چې دمنصوب منادی مواقع او مواضع ډیر زیات دي که چیرته د نصب بیان یې مقدم کړي وي نو بیا به ټول مقامات فردا فردا اوجدا جدا بیانول لازم راتلل چې په هغې سره طوالت لازم راتلو ځکه چې علامه مخکې ددې مقابلات او مغایرات (درې اقسام) کوم چې لږ وو هغه یې بیان کړل ددې نه پس یې دا وویل چې ویښب ماسواها چې په دې ماسوی کې به منادی منصوب وي او ددې نه اختصار هم حاصل شو کوم چې د مصنف مطلوب او

مقصود دي

ای علی الضمة: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دمصادق دما کوي چې په ما کې تنموم دي ضمّه ، الف ، واو ټولونه شامل دي

التي: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دښيي دضمير مرجع منادی ده اوديرفع دضمير مرجع هم منادی ده حاصل د عبارت به داوي چې ښيي المنادی علی ما یرفع به المنادی په دې صورت کې به اجتماع همدین علی هق واحد به لازم راشي ځکه ښيي دلالت کوي چې منادی مفرد معرفه مېني وي او یرفع دلالت کوي چې معرب وي ځکه چې رفع د القابو داعراب نه دي نودانه دي مگر تعارض اوتناقض

جواب: شارح ددې دوه ۲۰ جوابات ورکړي دي

اول جواب: اجتماع دضدينو په يو محل کې په يوزمان کې خونا جائز دي ليکن په دوه زمانو مختلفو کې جائز دي دلته دادويم صورت دي چې اجتماع دضدينو په دوه زمانو مختلفو کې راغلي ځکه چې د ښيي نه مراد دحرف نداء داخليدو نه پس زمانه ده اوديرفع نه مراد دحرف نداء ددخول نه مخکې دنداء غير صورت زمانه ده ، نومقصد د عبارت به داوي چې هغه منادی مفرد معرفه چې دحرف نداء ددخول نه مخکې معرب وو دحرف نداء داخليدو ته پس په علامت درفع به مېني ويلي شي .

او الفعل: په دې عبارت سره دسوال ددويم جواب بيان دي

دوهم جواب: دا اعتراض په هغه وخت کې واردېږي چې کله ديرفع نائب فاعل په دې کې ضمير هو مستتر وي او هغه منادی طرف ته راجع وي حالانکه داسې نه دي بلکه ديرفع نائب فاعل به دي .

وراجع الضمير: په دې عبارت سره غرض دشارح په فاضل هندي باندې رد کول دي ، فاضل هندي د مذکوره اعتراض جواب داوړکړي چې ديرفع دضمير مرجع اسم دي نه منادی لهذا اجتماع دمتضادينو په يو امر باندې لازم نه راځي ، مولانا جامي دفاضل هندي جواب رد کړي وجه د رد يې داده چې د یرفع د هو ضمير اسم طرف ته راجع کول د سياق کلام سره مناسب او موافق نه دي ځکه چې دلته په منادی کې بحث کيږي نه په مطلق اسم کې ، همدارنگې په دې صورت کې به انتشار دضمائر په لازم راشي

ان کان ای المنادی: په دې عبارت سره غرض دشارح دکان دضمير مرجع بيانول دي

ای لایکون: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: مثال دممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې ممثل له منادی مفرد دي اومثال زیدان زیدون مفرد نه دي بلکه تشبیه اوجمع ده.

جواب: دلته مفرد د مضاف او شبه مضاف په مقابله کې دي نه د تشبیه او د جمع په مقابله کې، لهذا مفرد تشبیه اوجمع ته به هم شامل وي. او د مفرد معنی داده چې مضاف شبه مضاف نه وي او زیدان او زیدون مضاف او شبه مضاف نه دي، لهذا مثال د ممثل له سره مطابق شو

وهوکل اسم لایتم: په دې عبارت سره دشبیه مضاف دتعریف بیان دي چې شبه مضاف هغه اسم دي چې دهغې معنی دیویل امر دیوخای کولو نه په غیر تام نه وي.

قیل النداء: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مثال دممثل له سره مطابق نه دي ځکه چې ممثل له منادی مفرد معرفه دې اوپه مثال کې رجل نکره ده نه چې معرفه.

جواب: په معرفه کې تعمیم دي، برابره خبره ده چې دنداء نه مخکې معرفه وي او یا دنداء نه پس معرفه وي لکه په یارجل کې رجل دنداء نه مخکې نکره وه لیکن دنداء نه پس معرفه شوه.

وانما یفی: په دې عبارت سره غرض دشارح دمنادی مفرد معرفه دمبني کیدو وجه بیانول دي چې ددې تقریر دادې چې منادی مفرد معرفه دکاف اسمي په خای کې واقع کیږي اوپه افراد او تعریف کې ددې مشابه دي اوکاف اسمي دذکر دکاف خطاب حرفي مشابه دي لفظاً اومعناً او قاعده ده چې هغه اسم چې دهغه اسم په خای واقع وي کوم چې دمبني الاصل مشابه وي نودغه اسم به هم مبني وي لهذا منادی مفرد معرفه مبني وي مثلاً په یازید کې دزید ادعوک کاف د کاف اسمي په خای واقع دي اودا کاف اسمي دذکر حرفي مشابه دي لفظاً اومعناً لفظاً خو ظاهر دي اومعناً ځکه چې دادواړه معنی دخطاب دپاره وضع شوي دي

وانما قلنا: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: منادی مفرد معرفه دمبني کيدو په دليل کې صرف لوقوعه موقع الکاف الاسمية ويل

کافي وو ددې نه پس المشابهة لکاف الخطاب الحرفية ويلو څه ضرورت وو؟

جواب: دالمشابهة اضافه يې ددې وجې نه وکړه ځکه چې اسم مبني وي مبني اصل دحرف يا د فعل د مشابهت دوجې نه، اسم مبني سره د مشابهت دوجې نه مبني نه وي په دې بناء باندې مصنف دالمشابهة اضافه وکړه صرف کاف ضمير اسمي سره دمنادی مفرد معرفه د مشابه کيدو دوجې نه ددې بناء ثابت نه وي.

مغالان: په دې عبارت سره دممثل له دتعيين بيان کوي چې يازيد او يا رجل کې دادواړه دهغه منادی مفرد مثالونه دي چې مبني بنا برضمه وي اول مثال دنداء نه مخکې دمعرفې دي او دويم مثال دنداء نه دپس معرفې دي.

مثال: په دې عبارت سره دممثل له دتعيين بيان دي چې يازيدان دهغه منادی مفرد معرفې مثال دي کوم چې په علامت رفع الف باندې مبني وي او يازيدون د هغه منادی مثال دي کوم چې په علامت رفع واو باندې مبني وي.

منادی مجرور په لام الاستغاثه سره:

و يُخْلَصُ أَيْ يَنْجُو الْمُنَادَى بِلَامِ الْإِسْتِغَاثَةِ أَيْ بِلَامٍ تَدْخُلُهُ
اوجرور کولې شي يعنې جريه ورکوي منادی ته دلام استغاثې دوجې نه يعنې په داسې لام سره چې داخلېږي په
وَقَدْ الْإِسْتِغَاثَةُ وَهِيَ لَأَمُ التَّخْصِيصِ أَدْخِلْتَ عَلَى الْمُسْتَعَاثِ دَلَالَةً عَلَى أَنَّهُ
وخت داستغاثه کې او هغه لام دتخصيص دي چې داخلېږي په مستغاث باندې دلالت کوي په دې خبرې چې دا
مَخْصُوصٌ مِنْ بَيْنِ امْتَارِهِ بِالذَّاءِ وَمِنْ يَأْ لَوْيْدٍ وَ إِنَّمَا فُتِحَتْ لِقَلًّا يَلْتَمِسُ
مخصوص دي په مينځ دخپلو امثالو کې لکه يازيد او فتحه ورکړي شوه ددې وجې نه چې التباس رانه شي د
بِالْمُسْتَعَاثِ لَهُ إِذَا حُدِثَ الْمُسْتَعَاثُ نَحْوُ يَا لَلْمَلُومِ أَيْ يَا لَقَوْمٍ قَالَهُ لَوْ لَمْ تُفْتَحْ لَأَمُ
مستغاث له سره چې کله حذف شي مستغاث لکه ياللملوم يعنې يالقوم ځکه چې که چيرته فتحه ور نه کړي لام
الْمُسْتَعَاثِ لَمْ يُغْلَمْ أَنَّ الْمَلُومَ فِي هَذَا الْيَقَالِ مُسْتَعَاثٌ أَوْ مُسْتَعَاثٌ لَهُ وَ لَمْ يُغْلَسْ
دمستغاث ته نونه معلومېږي چې مظلوم په دې مثال کې مستغاث دي او يا مستغاث له او ددې عکس يې نه
الْأَمْرُ لِأَنَّ الْمُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ وَالْفِعْلَ مَوْقِعٌ كَلَابِ الْقِيَمَةِ الَّتِي تَفْتَحُ لَأَمُ الْجَمْعِ مَعَهَا
دي اخستې ځکه چې منادی مستغاث واقع وي په ځاي دکاف دضمير چې فتحه ورکوي ددې سره لام دجرته

تَعْمُو لَكَ بِخِلَافِ الْمُسْتَفَاقِ لَهُ لِعَذْمٍ وَقُوْعِهِ مَوْقِعَ الضَّيْفِ فَإِنْ عَطَفْتَ عَلَى الْمُسْتَفَاقِ بَعْدَ
لكه لك بخلاف المستفاق له دعدم وقوع نه په خای دضمیر که چیرته عطف کړي شي په مستفاق باندې په غیر د
يَا تَعْمُو يَا لِيُزِيدَ وَ لِعَنْزٍ وَ كَسْرَتِ لَأَمِ الْمُعْظُوبِ لِأَنَّ الْفَرْقَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْمُسْتَفَاقِ
یاء لکه یالزیږد ولعمرو نو کسره به ورکولې شي لام دمعظوف ته ځکه چې فرق په مینځ ددې اوبه مینځ دمستفاق
لَهُ حَامِلٌ يَعْظِفُهُ عَلَى الْمُسْتَفَاقِ وَ إِنْ عَطَفْتَ مَعَ يَا فَلَا بُدَّ مِنْ فَتْحِ
له حاصل دي دوجې د عطف نه په مستفاق باندې او که چیرته عطف کړي سره د یانه نولاندې ده دفتحي ورکولو
الْأَمْرِ الْمُعْظُوبِ أَيْضاً تَعْمُو يَا لِيُزِيدَ وَيَا لِعَنْزٍ وَ
نه لام دمعظوف ته همدارنگې لکه یالزیږد ولعمرو

خلاصه دمتن: ددې خای نه دمنادی ددویم قسم بیان دي که چیرته په منادی باندې لام داستغاثې داخل وي نودابه معرب مجرور وي لکه یالزید .

اغراض دجامی: ای ینجر: په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه سوالونو مقدرو جواب ورکول دي:

اول سوال: اول سوال دادې چې خفض باب متعدي دي لهذا دادخافض صفت دي نه دمنادی که چیرته دمنادی صفت شي نودابه خروج عن المبحث لازم راشي .

دوهم سوال: دویم سوال دادې چې خفض دحرکت سره خاص دي ځکه چې داهغه منادی مستفاق ته به شامل نه وي کوم چې مجرور بالحرف وي لکه یالزیږدین حالانکه دې ته هم منادی مستفاق ويلي شي .

جواب: په ینجر سره شارح ددواړو سوالونو جواب ورکوي چې یخفض دینجر په معنی کې دي اودا لزمي دي اودمنادی صفت دي همدارنگې هر عام دي منادی مجرور بالحرف او مجرور بالحرف دواړو ته شامل دي .

ای بلام تدخلة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دلام اضافت استغاثې طرف ته صحیح نه دي ځکه چې لام حرف دي او حرف خپل مدلول او معنی طرف ته مضاف وي واستغاثه دلام دمعانیو اومدلول نه ، نه دي .

جواب: دلام اضافت استغاثې طرف ته دادنی ملایست او مناسبت دوجې نه دي اوهغه ادنی

ملاست دادې چې دا داستغاثي په وخت کې په لام د منادی باندې داخلېږي .

وهي لام التخصيص: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: دلام ډيرې معاني دي . تعليل ، تخصيص ، ابتداء ، وغيره دلته کومه يوه معنی مراد

ده

جواب: شارح جواب ورکوي چې دلام نه مراد لام دتخصيص دي اوداپه مستغاث باندې

داخلولي شي په دې خبرې باندې ددلالت کولو دپاره چې دادخپلو امثالو په مينځ کې ددعا،

سره مخصوص دي

وانما فتحت: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: لام استغاثه لام جاره دي اولام جاره چې کله په اسم ظاهر باندې داخل وي نوداپه خپله

مکسورېږي ددې دپاره چې لام ابتدائيه مفتوحې سره ددې التباس لازم رانه شي نوبيايې لام

استغاثه ته فتح ولې ورکړه ؟

جواب: لام داستغاثي ته يې فتحه ددې وجې نه ورکړه چې دمنادی مستغاث اومستغاث له

سره په هغه وخت کې التباس لازم رانه شي چې کله مستغاث حذف کړي شي لکه يا للمظلوم

داپه اصل کې وو يا لقوم للمظلوم اوس که چيرته دمستغاث لام ته يې فتحه ورنه کړه نودانه

معلومېږي چې په مثال کې مظلوم مستغاث دي اوکه مستغاث له ځکه چې په دواړو باندې لام

جاره داخلېږي نو دفرق کولو دپاره يې دمستغاث لام مفتوح اودمستغاث له لام يې مکسور

کړو .

وليعكس الامر: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: که چيرته مقصود دمستغاث اودمستغاث له په مينځ کې فرق کول اوالتباس ختمول

وو نو ددې بالعکس سره چې دمستغاث لام ته کسره اودمستغاث له لام ته فتحه ورکړي

نومصنف رَحْمَةُ اللهِ داسې ولې ونه کړل ؟

جواب: چونکه منادی مستغاث دکاف ضمير په ځای واقع کېږي اوپه کاف ضمير باندې لام

مفتوحه داخلېږي لکه لک نومستغاث باندې هم لام مفتوح داخل کړي ددې مناسبت نه چې دا

کاف دضمير قائم مقام اوددې په ځای واقع دي په خلاف دمستغاث له چې هغه دکاف ضمير په

ځای واقع نه دي ، لهدا دا يې په خپل اصل باندې پريخودو سره دې ته يې کسره ورکړه ځکه

چې اصل د دې چې لام جاره کله په اسم ظاهر باندې داخل وي نو دا په خپله مکسور وي لکه
ولله

فان عطف: د ایه ماقبل باندې تفریع ده چې دمستغاث لام ته فتحه ددې وجې نه ورکړي شوه
چې مستغاث او دمستغاث له په مینځ کې التباس رفع شي ورنه په اصل کې په دې کې هم
کسره وه دغه وجه ده چې که چیرته دیوبل سبب دوجې نه مستغاث او دمستغاث له په مینځ کې
فرق کيږي نوبیا به دمستغاث لام ته فتحه نه شي ورکولې بلکه چې ددې کوم اصل حرکت چې
کسره ده د ایه ورکولې شي مثلاً که چیرته په منادی مستغاث باندې دکوم اسم عطف وکړي
شي یا دحرف نداء اعادې نه په غیر نو دمعطوف لام ته به کسره ورکولې شي نه فتحه لکه
یا لزیډ ولعمرو . دلعمرو لام مکسور دي ځکه چې دلته دمعطوف او دمستغاث له په مینځ کې په
مستغاث باندې دعطف دوجې نه فرق حاصل شو ځکه چې معطوف دمعطوف علیه په حکم
کې وي چې کله معطوف علیه منادی مستغاث وي نو معطوف به هم منادی مستغاث وي نه
مستغاث له . چونکې دعطف دوجې نه مستغاث او دمستغاث له په مینځ کې فرق واضح شو
نودلام په ذریعه دفرق کولو ضرورت پاتې نه شو ځکه چې یا لزیډ ولعمرو کې معطوف ولعمرو کې
لام ته ددې خپل اصلي حرکت کسره ورکړي شوه او که چیرته دکوم اسم منادی په مستغاث
باندې عطف کړي شي دیام اعادې سره نوبیا به دمستغاث لام مکسور ویل جائز نه دي بلکه
مفتوح ویل واجب دي دوجې دویږي دالتباس نه لکه یا لزیډ ولعمرو ځکه چې کله په معطوف
باندې یا دحرف نداء او دلام استغاثې اعاده وکړي شو نودامستقل منادی دمستغاث په حکم
کې شي گویا چې ماقبل په دې باندې عطف نه دي ځکه چې په دې باندې لام مفتوح وي چې
دمستغاث له سره یې التباس نه وي .

منادی په لام الاستغاثه سره دمعرب کیدو وجه :

وَ اِنَّمَا اُخْرِجَ الْمُتَكَاذِبُ بَعْدَ دُخُولِ لَامِ الْاِسْتِغَاثَةِ لِأَنَّ جَلَّةَ سَمَاءِهِ كَانَ مُشَابِهَةً
اوپه تحقیق سره معرب کړي شوه منادی پس ددخول دلام استغاثې نه ځکه چې علت دبناء ددې وومشابهت
لِلْمُخْرِجِ وَ اللَّامُ الْجَارَةُ مِنَ الْاَسْمَاءِ لِقَبْلِ دُخُولِهَا فَعَقَّتْ مُشَابِهَتُهُ لِلْمُخْرِجِ
ددې دحرف سره اولام جاره دادخواصو اسم نه دي نویه دخول ددې سره دوه چنده شومشابهت دحرف سره نو
كَأُخْرِجَ عَلَى مَا هُوَ الْأَخْلَى فَيُؤَيَّ .
اعراب یې ورکړوکوم چې په اصل کې وو .

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب کافيه د منادی په لامل استغاثه باندې د معرب

کیدو وجه بیانوي

اغراض د جامي: وائما عرب المنادی: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب

ورکول دي

سوال: منادی مستغاث خو هم دکاف اسمي په ځای باندې واقع ده لهدا داهم مبني کیدل په

کاروو دا یې معرب ولې کړو؟

جواب: د جواب حاصل دادې چې د منادی مفرد معرفي د مبني کیدو وجه داوه چې هغه مبني

الاصل د حرف سره مشابه وو لیکن چې کله په دې باندې لامل داستغاثې داخل شو کوم چې د

خواصو د اسم نه دي نو ددې مشابهت د حرف سره ضعیف شو ځکه چې هغه منادی مفرد معرفه

په خپل اصلي حالت اعراب باندې راغله.

په منادی بلام الاستغاثه باندې یو اعتراض او دهغې جواب:

قِيلَ كَذَّ يَغْفُضُ الْمُتَادِي وَيَلْمِي التَّعَجُّبَ وَ التَّهْدِيْدَ اَيْضًا فَلَا مَرَّ التَّعَجُّبُ تَحْوُ يَا لِمَاءَ وَ
ويلي شوي دي چې کله کله مجرور پرې منادی په لامل د تعجب سره او په لامل د تهدید سره نولامل د تعجب لکه یاللماءو
يَاللِّدَّوَاهِي وَلَا مَرَّ التَّهْدِيْدَ تَحْوُ يَالِزَيْدِ لَا قُتْلَكَ قِيلَ اَهْمَلِ الْمُصْنِفُ ذِكْرَهُمَا وَكَيْفَ يَصْدُقُ قَوْلُهُ فَيَمَّا بَعْدُ
یاللدواهي اولامل تهدید لکه یالزید لاقتلک نولې پرې خود و مصنف ذکر ددې دواړو اړخه به صادق راشي وروستي
وَ يُنْصَبُ مَا يَوْهَتْهُمَا كَيْتًا وَ أُجِيبَ بِأَنَّ كُلًّا مِنْ هَاتَيْنِ اللَّامَتَيْنِ لَامُ الْإِسْتِغَاثَةِ
قول د مصنف چې وينصب ماسوا هابه کلي طريقي سره او جواب یې ورکړ چې هر یو ددې دواړو لامینو نه لامل داستغاثې
كَانَ الْمُجْزِئَةُ إِسْمَ فَاعِلٍ يَسْتَعْوِثُ بِالتَّهْدِيْدِ إِسْمَ مَفْعُولٍ لِيَحْضُرَ فَيَلْتَقِمْ مِنْهُ وَ يَسْتَعْوِثُ
دي گویا چې مهد د اسم فاعل فریاد کوي د مهد د اسم مفعول نه چې حاضر شي نو انتقام به واخلي ددې نه اواراحت
مِنْ أَلَمِ حُضُوْرَتِهِ وَ كَانَ التَّعَجُّبُ يَسْتَعْوِثُ بِالتَّعَجُّبِ مِنْهُ لِيَحْضُرَ فَيَغْفِي
بیاموزي د تکلیف د خصومت نه او گویا چې تعجب کوونکي فریاد کوي د تعجب مننه چې حاضر شي نو پوره یې
مِنْهُ الْعَجَبُ وَ يَتَغَلَّصُ مِنْهُ وَ أُجِيبَ عَنْ لَامِ التَّعَجُّبِ بِوَجْهِ آخَرٍ ذِكْرُهُ
کړو ددې نه تعجب او خلاصۍ به بیاموزي ددې نه او جواب یې ورکړي دلامل د تعجب نه په بلې وجې سره چې ذکر کړي
الْمُصْنِفُ فِي الْإِنْشَاحِ وَهُوَ أَنَّ الْمُتَادِي فِي قَوْلِهِمْ يَالِإِمَاءَ وَيَاللِّدَّوَاهِي لَيْسَ الْمَاءُ وَلَا الدَّوَاهِي وَإِلْمَاءُ الْمُتَادِي يَأْكُوْرُ
مصنف په ایضاح کې او هغه دا چې منادی ددې قول یاللماء و یاللدواهي کې الماء او الدواهي نه ده بلکه مراد یاللماء

أَوْ يَا هَؤُلَاءِ اعْجِبُوا لِلْمَاءِ الَّذِي هُوَ لَدَيْنَا وَمَا نَحْنُ عَلَيْكَ أَنْ الْقَوْلُ بِحَدِّ الْمُنَادِي عَلَى تَقْدِيرِ كَسْرِ اللَّامِ
 یا هو له اعجبوا للماء وللدواهي دي او خفي دي نه وي په تاباندې چې حذف د منادی قول د لام کسري په تقدیر باندې هم
 کاهو و اما على تقدير فتحها فمشيئ لايقاء ما يقتضي فتحها
 ظاهر دي او هر چې په تقدیر د فتحې ددې باندې نومشکل دي دوجې د انتفاء دهغه خبر چې تقاضا کوي د فتحې
 چې یکنیز گما هو القاهو متا سبب.
 ددې په دي وخت کې لکه دا ظاهر دي مخکې

خلاصه دمتن: په دي عبارت کې صاحب کافيه په منادی بلام الاستغاثه باندې اعتراض کيږي نو شارح دا بيانوي.

اغراض دجامي: قيل: په دي عبارت سره شارح په مصنف باندې شوي دوه (۲)، اعتراضونه نقل کوي او دهغې جواب ورکوي.

اول اعتراض: منادی چې لکه څنگه دلام استغاثې دوجې نه مجرور وي همدارنگې دلام تعجب او دلام تهديد د دخول د وجې نه به هم مجرور وي دلام تعجب مثال لکه یا للماء ویا للدواهي او دلام تهديد مثال لکه یا لزيد لا تلک نومصنف دادواړه ولې ذکر نه کړل؟

دوهم اعتراض: چې کله منادی دلام تعجب او دلام تهديد دوجې نه مجرور وي نو د مصنف قول وينصب ماسواها به څنگه صحيح وي ځکه چې ماسواه کې هغه منادی هم شامله ده چې په هغې باندې لام د تعجب اولام د تهديد داخل وي حالانکه ددې وجې نه منادی منصوب نه وي بلکه مجرور وي.

اول جواب: په احيب سره شارح ددواړو سوالونو جوابات ورکوي چې حاصل يې دادې چې لام د تعجب اولام د تهديد په حقيقت کې همدا لام داستغاثې دي گويا چې نومونه مختلف دي او مصداق يې يودي ځکه چې مهدد، د مهدد نه فرياد کوي چې هغه حاضر شي او دادهغه نه انتقام واخلي او د خصومت د تکليف نه په راحت کې شي همدارنگې لام د تعجب کې گويا چې متعجب، د متعجب منه نه فرياد کوي چې هغه حاضر شي او دادهغه نه خپل تعجب پوره کړي او دهغه نه خلاصۍ بيا موزي.

دوهم جواب: په احيب سره شارح دجامي دلام تعجب په باره کې دويم جواب ورکوي چې حاصل يې دادې چې په اصل کې ماء او دواهي منادی نه دي بلکه منادی محذوف ده کوم چې

قوم او هؤلا دي دا په اصل کې وو يا قوم اعجبوا للماء يا هؤلا اعجبوا للداهي

ولايخفي: په دې عبارت سره د شارح د جامي غرض په دويم جواب باندې اعتراض کول دي چې په لام تعجب باندې فتحه هم جائزه او کسره هم جائزه که چيرته الماء او الداهي په لام باندې کسره وي نو دا به مستغاث له جوړ شي او قوم هؤلا کوم چې محذوف دي دابه مستغاث جوړ شي په دې صورت کې کوم اشکال نشته ليکن که چيرته الماء الداهي په لام باندې فتحه وي نو بيا حذف دمنادى قول محل داشکال دي ځکه چې دفتحي مقتضى منتفي دي او هغه منادى دکاف اسمي په ځاى واقع کيږي او الماء الداهي منادى نه ده بلکه منادى قوم او هؤلا محذوف دي

منادى مبني په فتحي سره:

و يُلْتَفَحُ اَنْى يُبْنَى الْمُنَادَى عَلَى الْفَتْحِ لِإِلْحَاقِ اَلَيْهَا اَنْى اَلَيْتُ اَلِإِسْتِغَاثَةَ
او فتحه ورکولې شي يعنې منادى مبني کولې شي په فتحي باندې په يو ځاى کولو دالف سره يعنې الف داستغاثي
بِآخِرِهِ لِإِقْتِصَاءِ اَلْاَلِفِ فَتَحَ مَا قَبْلَهَا وَلَا لَمْ فِيْهِ جِيْثُ اَنَّ اللَّامَ يَفْتَحِي الْجَزَّ وَ الْاَلِفُ
په آخر ددې پورې د تقاضا کولو د الف د فتحي ما قبل دې او په دې کې به لام نه وي ځکه چې لام تقاضا کوي د جوا و الف
الْفَتْحَ قَبْلَهُ اَكْرَمَهُمَا كَتَابٍ فَلَا يَحْسُنُ الْجَنْحُ يَبْنِيْهَا وَمِثْلُ يَا زَيْدًا اَوْ اِلْحَاقِ
د فتحي نوبه مينځ ددې دواړو اثر کې منافات دي نو څه نه ده جمع په مينځ ددې دواړو کې لکه يا زيدا په الحاق
الهاء بِوِ يَلُوْقُ.
دهاء سره ددې پورې د پاره د وقف.

خلاصه دهمن: په دې ځاى کې دمنادى د دريم قسم بيان دي چې که چيرته دمنادى په آخر کې الف داستغاثي داخل وي نو منادى به مبني على الفتح وي ليکن په دې صورت کې به لام پرې نه وي داخل لکه يا زيدا.

اغراض د جامي: اى مبني المنادى: په دې عبارت سره شارح د يو سوال مقدر جواب ورکوي: **سوال:** و يفتح معطوف دي په مخکې ويخفف باندې او خفض نه اعراب مراد دي (يعنې خفض حرکت اعرابي ته وايي)، لهذا د يفتح نه به هم اعراب مراد وي نو يفتح المنادى د نصب المنادى په معنى به وي چې کله يفتح د نصب په معنى باندې وي نو وروسته وي نصب ماسواها ذکر نه به استغناء راشي او ددې ذکر کولو ضرورت به پاتې نه وي.

جواب : ددې جواب دادې چې دیفتح نه مراد ددې حقیقي معنی پناه عل الفتح دي نه چې یفتح دینصب په معنی باندې دي او وروسته دینصب نه مراد معرب منصوب کیدل دي ځکه چې دیفتح ذکر دینصب نه، نه مستغنی کوي

ای الف الاستغاثه : په دې عبارت سره په الفها کې د هاضمیر مرجع متعین کوي چې د هاضمیر مرجع الف الاستغاثه دي

لاقتضاء الالف : په دې عبارت سره دمفتوح کیدو وجه بیانوي ، دمنادی په آخر کې دالف استغاثه دلاحق کیدو په صورت کې به دمنادی دمفتوح کیدو وجه داده چې کله دمنادی په آخر کې الف داستغاثې داخل وي نوداماقبل دمفتوح کیدو تقاضا کوي .

وللام فيه : په دې عبارت کې بیان د فاندې کوي مصنف دا بیانوي چې کله د منادی په آخر کې الف د استغاثې داخل وي نو په دې صورت کې به په دې باندې لام د استغاثې نه داخلېږي

لان اللام : په دې عبارت سره دلام دنه موجودیدو وجه بیانوي چې لام تقاضا کوي دجر او الف تقاضا کوي دفتحې اوددې دواړو په اثر کې منافات دي ددې وجې نه دادواړه نه جمع کیږي لکه یازیداده ددې په آخر کې الف داستغاثې دي او هاء دوقف ده .

د منادی منصوب بیان :

و يُنْصَبُ مَا سِوَاهُمَا أَيْ يُنْصَبُ بِالنُّعْوِيَّةِ مَا سِوَى النُّمَادَى النُّعْوِيَّةِ الْمُفْرَقَةِ
اومنصوب به وي غیر ددې دواړو نه یعنې منادی به منصوب وي په مفعولیت سره غیر دمنادی مفرد معرفې نه
وَالنُّمَادَى الْمُسْتَعْتَابُ مَعَ الْاَلَامِ اَوْ الْاَلَامِ لَفْظًا اَوْ تَقْدِيرًا اِنْ كَانَ مُفْرَعًا قَبْلَ دُخُولِ حَرْفِ النُّدَاءِ لِأَنَّ
اومنادی مستغاث سره د لام او الف نه لفظاً او تقدیراً که چیرته معرب وي مخکې د دخول حرف ندانه ځکه چې
حَلَفَ النَّصْبِ وَ هِيَ النُّعْوِيَّةُ مُتَعَقِّقَةٌ فِيهِ وَمَا هُوَ عَنْ حَالِهِ وَمَا سِوَى
علت د نصب هغه مفعولیت دي چې متحقق وي په دې کې اونه وي بدل کړي یو بدلونکي دخپل حال نه او غیر
النُّعْوِيَّةِ الْمُفْرَقَةِ اِمَّا مَا لَا يَكُونُ مُفْرَعًا بِأَن يَكُونُ مُخَالَفًا اَوْ هِبَةً مُضَافًا وَاِمَّا مَا يَكُونُ مُفْرَعًا وَلَكِنْ لَا يَكُونُ
دمنادی مفرد معرفې نه یا هغه چې نه وي مفرد چې وي مضاف اویاشبه مضاف اویابه مفرد دي لیکن نه به وي
مُفْرَعٌ وَّ اِمَّا مَا لَا يَكُونُ مُفْرَعًا وَلَا مُفْرَعًا قَالِ لِنَسْءِ الْاَوَّلِ هُوَ مَا لَا يَكُونُ مُفْرَعًا يَكُونُ مُخَالَفًا
معرفه اویابه هغه وي چې نه وي مفرد اونه معرفه نواول قسم دا هغه دي چې نه وي مفرد دوجې دکیدونه مضاف

مِثْلَ يَا عَيْنَ اللَّهِ وَالْقِسْمُ الثَّانِي وَهُوَ مَا لَا يَكُونُ مَفْرُودًا لِكُونِهِ مِثْلَ يَا طَالِعًا جَبَلًا وَالْقِسْمُ الثَّالِثُ لَكَ يَا طَالِعًا جَبَلًا أَوْ دِيمَ قِسْمَ هَعْدِي چې نه وي مفرد دوجې د کيدونه شبه مضاف لکه ياطالعا جبالا اودريم قسم وَهُوَ مَا يَكُونُ مَفْرُودًا وَلَكِنْ لَا يَكُونُ مَعْرِفَةً مِثْلَ يَا رَجُلًا مَقُولًا لَعْنَةُ مُعَيِّنٍ أَوْ لِرَجُلٍ غَيْرِ هَعْدِي چې دی خو ليکن نه وي معرفه لکه يارجل اچې ويلي شوي دپاره د غير معين يعنې دپاره دسري غير مُعَيِّنٌ وَ هَذَا ثَوَقِيثٌ لِنَصَبِ رَجُلًا لَا تَقْيِيدُ لَهُ لِأَنَّهُ مَنْصُوبٌ لَا يَحْتَمِلُ الْمُعَيِّنُ معين اود اتوقيت دي دنصب درجلادپاره تقيد نه دي ددې دپاره ځکه چې داوي منصوب واحتمال دمعين نه لري وَالْقِسْمُ الرَّابِعُ وَهُوَ مَا لَا يَكُونُ مَفْرُودًا وَلَا مَعْرِفَةً مِثْلَ يَا عَسَاءَ وَجَهَهُ كَرِيْمًا وَلَمْ يُدْرِكْ الْمُنْصِبُ لِهَذَا الْقِسْمِ وَمِثْلًا وَخُلُوبِهِ قِسْمَ هَعْدِي چې نه وي مفرد اونه معرفه لکه ياحسنا وجهه هريفا اورانه وړومصنف ددې قسم دپاره مثال إِذْ حَيْثُ انْتَضَحَ انْتِضَاحًا كُلُّ مِنَ الْقَائِدَيْنِ بِمِثَالٍ سَهْلٍ تَصَوَّرُ إِلَيْهَا مَعًا فَلَا ځکه چې کله واضحه شوه دمثال نه ددواړو قيدينونه انتفاء نودود اوړود جدا منتفي کولو تصور آسان شونو نشته حَاجَةً إِلَى إِزَادٍ وَمِثَالٍ لَهُ عَلَى الْإِزَادَةِ مَعَ أَنَّ الْيَمَانَ الثَّانِي يَحْتَمِلُهُ فَيُنَكِّرُ أَنَّ يُزَادَ بِقَوْلِهِ حاجت در اوړود مثال ددې دپاره جدا سره ددې نه چې دويم مثال ددې احتمال لري نو ممکن ده چې راوړي په دې قول يَا طَالِعًا جَبَلًا هَلِوَالْجِبَارَةُ أَغْمَرُ مِنْ أَنْ يُزَادَ بِهَا مُعَيِّنٌ أَوْ غَيْرُ مُعَيِّنٍ فَأَمَّا لِكُلِّ الْأَقْسَامِ بِأَسْرَحًا مَذْمُومَةً وَهَلِوَالْجِبَارَةُ سره چې ياطالعا جبالا دعبارت عام چې مراد کړي شي په دې سره معين اوي اغير معين نودولو مثالونو ذکر شواودا الْأَمَلَةُ كُلُّهَا وَمِثَالٌ لِنَايَسِي الْمُسْتَعْتَابِ أَيْضًا فَلَا حَاجَةَ إِلَى إِزَادٍ وَمِثَالٍ لَهُ عَلَى جِدَّةٍ. مثالونه ټول مثالونه دي غير ده مستغاث نه همدارنگې نوضرورت نشته راوړود مثال ده ته جدا.

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې مصنف دمنادی دخلورم قسم بيان کوي چې که چيرته منادی مفرد معرفه نه وي او منادی مستغاث هم نه وي نو دابه معرب منصوب وي لکه يا عبد الله.

اغراض دجامي: بالفعولية: په دې عبارت سره شارح دجامي دمنادی دمنصوب کيدو وجه بيانوي چې منادی دمفعول کيدو دوجې نه به منصوب وي.

ماسوی المنادی المفرد المعرفة الخ: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: هما ضمير اوددې په مرجع کې مطابقت نشته ځکه چې ضمير دتثنيې دي اومرجع دري شيان دي: (۱) منادی مفرد معرفه. (۲) منادی مستغاث باللام. (۳) منادی مستغاث

بالالف نومرجمع امور ثلاثه شو ځکه چې وينصب ماسواها نوداضمير دواحد مؤنث سره راوړل په کار وو

جواب: د راجع او مرجع په مينځ کې مطابقت موجود دي ځکه چې مرجع دوه (۲) شيان دي: (۱) منادی مفرد معرفه (۲) منادی مستغاث مطلقاً، برابره خبره ده چې مستغاث باللام وي يا بالالف نو اجمالاً دوه قسمه دي البته په تفصيل کې دري قسمه جوړېږي مستغاث باللام، مستغاث بالالف يې دواړه جدا قسمونه شمار کړي دي.

لفظاً او تقديراً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په يا غلامي کې غلامي منادی مفرد معرفه اودمستغاث نه غير دي حالانکه په دې باندې نصب نشته.

جواب: په نصب کې تعميم دي برابره خبره ده چې لفظي وي اوکه تقديري، اوپه غلامي کې نصب اگرچې لفظي نه دي ليکن تقديري دي.

ان کان معرباً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: يا په يوم ينفع الصادقين کې يوم ينفع الصادقين چې کله يوکس علم جوړ کړي نودامنادی مفرد معرفه اودمنادی مستغاث نه ماسواء ده حالانکه دامعرب منصوب نه دي بلکه مبني بالفتح دي نود مصنف وينصب ماسواها ويل څنگه صحيح دي؟

جواب: منادی مفرد معرفه او د منادی مستغاث نه غير د منصوب کيدو شرط دادې چې هغه په حرف نداء باندې د داخلیدو نه مخکې معرب وي او يا يوم ينفع حرف نداء د داخلیدو نه مخکې مبني ده ځکه چې قاعده داده چې ظرف کله جملې طرف ته مضاف وي نو دا مبني وي.

لان علة النصب: په دې عبارت سره غرض د شارح په غير د منادی مفرد معرفه او د مستغاث د منصوب کيدو وجه بيانول دي چې په دې کې د نصب علت متحقق او موجود دي او هغه مفعول کيدل دي او کوم داسې مغير هم و نه موندل شو چې دا د خپل اصلي حالت نصب او د اعراب نه بدل کړي لکه څنگه چې منادی مفرد معرفه او منادی مستغاث کې مغير موندل شوي ځکه ددې دواړو نه غير منادی د خپل اصلي حالت نصب باندې باقي پريځي ده.

وماسوى المنادى المفرد المعرفة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول

دې

سوال: د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت وي او وضاحت يو مثال سره هم كيږي نومصنف دري مثالونه ولې ذکر كړل؟

جواب: د مثال تعدد د ممثل له تعدد د وجې نه دي ځكه چې د منادی مفرد معرفې څلور (۴) قسمونه دي. اول دا چې مفرد نه وي بلکه مضاف وي لکه یا عبد الله. دوهم دا چې مفرد نه وي بلکه شبه مضاف وي لکه یا طالعاً حبلاً. درېم دا چې مفرد وي لیکن معرفه نه وي لکه یا رجلاً. څلورم دا چې نه مفرد وي اونه معرفه لکه یا حسناً وجهه طریفاً، ددې آخري قسم مثال یې بیان نه کړو چې دهغې وجه شارح وړوسته ذکر کوي، نو چې کله ممثل له متعدد وو نومصنف رَحْمَةُ اللَّهِ مثالونه هم متعدد بیان کړل.

مقولا: په دې عبارت کې بیان د ترکیب دي، دې خبرې طرف ته یې اشاره کړي ده چې لغیر معین د مقولا متعلق شو او درجلاً نه حال دي.

ای لرجل غیر معین: په دې عبارت سره یې اشاره وکړه چې غیر معین صفت دي د موصوف محذوف درجلاً دپاره.

ولهذا توقیت: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: رجلاً د غیر معین سره د مقید کولو ضرورت نشته ځکه چې کله رجلاً منصوب وي نو په دې کې د معین احتمال د سره نه وي ځکه چې که چیرته معین وي نو بیا به منصوب نه وي بلکې مبني به وي على علامة الرفع.

جواب: غیر معین درجلاً تقید نه دي بلکه درجلاً دپاره توقیت دي یعنې رجل منصوب دهغه وخته پورې وي چې کله تر څوپورې د غیر معین دپاره وي.

ولم یورد: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ددې خبرې څه وجه ده چې مصنف ددري قسمونو مثالونه ذکر کړي لیکن د څلورم قسم مثال یې نه دي ذکر کړي

جواب: شارح ددې دوه (۲) جوابونه شارح ورکړي دي

اول جواب: چې کله د مفرد او د معرفې دواړو قیدونو نه د هر یو قید انتفا د مثالونو سره

واضحہ شوه نو یواځې ددې دواړو دانستفاء تصور آسان شو ددې وجې نه ددې مثال یې جدا ذکر نه کړو یعنې چې کله دمفرد دنه کیدو مثال یې هم ذکر کړه اود معرفې دنه کیدو مثال یې هم ذکر کړو نوددواړو دنه یوځای کیدو مثال په آسانی سره معلومېږي

دوهم جواب : په مع سره ددویم جواب بیان دي چې دویم مثال یعنې یا طالعاً جیلاً دڅلورم قسم دمثال احتمال هم لري ځکه چې ممکن ده چې یا طالعاً جیلاً نه داعبارت مراد واخستل شي عام ددې نه چې ددې نه معین مراد وي یا غیر معین که چیرته معین مراد وي نوددویم قسم مثال به جوړ شي او که چیرته غیر معین ترې مراد وي نودڅلورم قسم دپاره به مثال جوړ شي نو دټولو قسمونو مثالونه په متن کې ذکر دي

وله : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمصنف دپاره ضروري وو چې لکه څنگه ده دمنادی مفرد معرفه دماسواء مثالونه ذکر کړل همدارنگې دمستغاث دماسواء مثالونه به یې هم ذکر کړي وي داسې یې ولې ونه کړل

جواب : دامثالونه چې لکه څنگه منادی مفرد دمعرفه نه ماسواء کې دي همدارنگې دمنادی مستغاث دماسواء کې هم دي لهدا ددې دپاره دجدا مثالونو ذکر کولو ضرورت نه وو.

توابع دمنادی :

وَتَوَابِعُ الْمُتَادِي الْمُنْبِيِّ عَلَى مَا يُؤْفَقُ بِهِ الْمَفْرَدَةُ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا إِنَّهَا قَيِّدٌ
اوتوابع دمنادی مبنی په هغه خبر سره چې رفع ورکولې شي په دې سره مفرد حقیقه اویا حکم په تحقیق سره مفید
الْمُتَادِي يَكُونُ مَبْنِيًّا لِأَنَّ تَوَابِعَ الْمُتَادِي الْمُنْعَوِي تَابِعَةٌ لِكَلْفِهِ فَقَطَّ وَ قَيِّدًا
کړه مصنف منادی په کیدو ددې سره مبنی ځکه چې توابع دمنادی معرب تابع دي دلفظ فقط اومونه مفید کړو
الْمُنْبِيُّ يَكُونُ عَلَى مَا يُؤْفَقُ بِهِ لِأَنَّ تَوَابِعَ الْمُسْتَعَاثِ بِالْأَلِفِ لَا
مبنی په کیدو ددې سره په هغه څیز سره چې رفع ورکولې شي په دې سره ځکه چې توابع دمستغاث بالالف نه
يَجُوزُ فِيهَا الِوْفَقُ نَحْوُ يَا زَيْدًا وَ عَمْرُوًا لَا وَ عَمْرُوًا لِأَنَّ الْمُتَبَوِّعَ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ وَ قَيِّدُ التَّوَابِعِ
دي جائزه دي کې رفع لکه یازید او عمرو او عمرو ځکه چې متبوع مبنی ده په فتحې سره اومقید یې کړل توابع
يَكُونُهَا مَفْرَدَةً لِأَنَّهَا لَوْ لَمْ تَكُنْ مَفْرَدَةً لَأَحَقِيقَةً وَلَا حُكْمًا كَانَتْ مُضَافَةً بِالِإِضَافَةِ الْمُنْعَوِيَّةِ وَ
په کیدو ددې سره مفرد ځکه چې که نه وي مفرد نه حقیقه اونه حکم اونداه مضاف وي په اضافت معنوي سره او
جَائِزٌ لِأَنَّهُ يَجُوزُ فِيهَا إِلَّا النُّصْبُ وَ إِنَّهَا جَعَلْنَا الْمَفْرَدَةَ أَعْمَ مِنْ أَنْ تَكُونَ مَفْرَدَةً حَقِيقَةً
به دې وخت کې نه دي جائزه دي کې مگر نصب او په تحقیق سره وگرځول مفرد عام ددې چې دي مفرد حقیقه چې

بَانَ لَا تَكُونُ مُضَافَةً مُعْتَوِيَةً وَلَا كَلْفِيَّةً وَلَا حَبَّةَ مُضَابٍ أَوْ حُكْمًا بِأَن تَكُونُ مُضَافَةً لَكَلْفِيَّةٍ أَوْ مُقَبَّحَةً بِالمُضَابِ
نه وي مضاف معنوي او نه لفظي او نه شبه مضاف او يا حكما چې وي مضاف لفظي او يا شبه مضاف خكه
فَالْهَيْئَةُ لَنَا إِنْ تَلَقَّتْ فِيهِمَا الإِضَافَةُ الْمُعْتَوِيَّةُ كَانَتْ فِي حُكْمِ الْمُفْرَدَةِ لِقَدْ خَلَّ فِيهَا
چې كله منتفي شو په دې کې اضافت معنوي نودابه وي په حكم دمفرد کې ددې دپاره چې داخل شي په دې کې
المُضَافَةُ بِالإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ وَالْمُقَبَّحَةُ بِالمُضَابِ لِأَكْثَرِ كَالنَّوَاعِ الْمُفْرَدَةِ فِي جَوَارِ الزَّوْجِ وَالنَّصَبِ كَعُو يَأْزِيدُ
مضاف په اضافت لفظي او شبه مضاف خكه چې دابه شان دتوابع مفرد دي په جواز درفع اود نصب لکه يازيد
الْحَسَنُ الْوَجْهُ وَالْحَسَنُ الْوَجْهُ وَيَأْزِيدُ الْحَسَنَ وَجْهَهُ وَالْحَسَنَ وَجْهَهُ أَوْ هَرُ كُلَّهُ چې جاري نه شور اتلونكي حكم په توابعو
كُلُّهَا بَلْ فِي بَعْضِهَا وَ لَمْ يَنْجَرْ فِيهَا هُوَ جَارٍ فِيهِ مُطْلَقًا بَلْ لَا يَدْ
تولو کې بلکې په بعضو توابعو کې اونه جاري کيږي په هغه څه کې چې جاري وي په دې کې مطلق بلکې لايدي ده
فِي بَعْضِهَا مِنْ قَبْلِ قَدْ فَصَّلَ النَّوَاعِ الْجَارِيَةَ هَذَا الْحُكْمُ . فِيهَا وَ صَوَّغَ
په بعضو کې د قيد نه په تفصيل سره بيان کرل مصنف هغه توابع چې جاري دا حكم په دې کې اوتصریح يې وکړه
وَالْقَيْدُ فِيهَا هُوَ مُخْتَلَجٌ إِلَيْهِ فَقَالَ مِنَ التَّأْكِيدِ أَنِ الْمُعْتَوِي لَئِنْ التَّأْكِيدُ اللَّفْظِيُّ حُكْمُهُ فِي الْأَكْثَرِ حُكْمُ
په قيد سره هغه چې محتاج الیه وي نووي ويل دتاکيد نه يعنې معنوي خكه چې دتاکيد لفظي حكم په اغلب کې حكم
الْأَوَّلِ إِغْوَابًا وَ بَقَاءً كَعُو يَأْزِيدُ زَيْدٌ وَقَدْ يَجُوزُ إِغْوَابُهُ وَرُفْعًا وَ نَصَبًا وَ كَانَ
داول وي په اعتبار د اعراب اوبناء سره لکه يازيد زيد اويه تحقيق سره جائز دي اعراب ددې رفعا ونصبا او گويا
الْمُخْتَلَفُ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ ذَلِكَ وَلِذَلِكَ لَمْ يَقْبَلِ التَّأْكِيدَ بِالمُعْتَوِي وَالصَّوَرَةُ مُطْلَقًا وَ عَطَفَ الْبَيَانَ
چې غوره په ترد د مصنف دادي او ددې وجې نه مفيد يې نه کړو په معنوي سره او صفت مطلقاً او عطف بيان
كَذَلِكَ وَ الْمُعْظُوفُ بِحَرْفِ الْمُتَنَكِّحِ دُخُولُ يَا عَلَيْهِ يَغْنَى الْمُعْرُوفَ بِالْأَمْرِ بِهَلَاكِ الْبَيِّنِ
همدارنگې اومعظوف په هغه حرف چې متنوع وي دخول دپاڼه دې باندې يعنې معرف باللام په خلاف دبدل سره
وَ الْمُعْظُوفُ الْقِفْرِ الْمُتَنَكِّحِ دُخُولُ يَا عَلَيْهِ فَإِنَّ حُكْمَهَا هَكَذَا حُكْمُهَا كَمَا سَيَبَيِّنُ
اوهغه معظوف چې نه وي متنوع دخول دپاڼه دې باندې نوحكم ددې دتوابعو دحکم نه غير دي چې نژدي به يې
تَوْفِيقٌ خَلَا عَلَى لَفْظِهِ الظَّاهِرِ أَوْ الْمُقَدَّرِ لِأَنَّ بَقَاءَ التَّمَادِي عَرْضِي
بيان راشي مرفوع به ويلي شي دوجې دحمل نه په هغه لفظ ظاهر يا مقدر خكه چې بناء دمنادي عارضې دي نو
فَيَقْبِيهِ الْمُعْرُوفُ فَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ تَابِعُهُ تَابِعًا لِفَلْظِهِ وَ ثَلَاثُ خَلَا عَلَى مَحَلِّهِ
مشابه شو دمعرب سره نوجائزه چې تابع ددې تابع دلفظ اومنصوب به ويلي شي دوجې دحمل نه په محل باندې
لِأَنَّ حَقَّ تَابِعِ التَّمَادِي التَّابِعِ أَنْ يَكُونَ تَابِعًا لِمَحَلِّهِ هَهُنَا مُنْصُوبٌ بِمَحَلِّهِ بِالمُعْتَوِيَّةِ وَمِنْ
خكه حق دتابع دمنادي مبني هغه هاجې وي په تابع ددې محل اوهغه دلته منصوب المحل دي بالمفعولية لکه

يَأْتِيَهُمْ أَجْمَعُونَ وَأَجْمَعِينَ فِي التَّكْيِيدِ يَأْزِيدُ الْعَاقِلَ وَالْعَاقِلَ فِي الصِّفَةِ وَاقْتَصَرَ عَلَى مِثَالِهَا لِأَنَّهَا
يَأْتِيَهُمْ أَجْمَعُونَ وَاجْمَعِينَ په تاكيد كې يازيد العاقل و العاقل صفت كې او استفا، بې و كې په دې مثال باندې ځكه چې
أَكْثَرُ وَأَشْهُرُ وَيَاغْلَامَ بِشْرًا وَبَشْرًا فِي عَظْفِ النَّبِيَّانِ وَيَا زَيْدَ وَالْحَارِثَ وَالْحَارِثَ فِي الْمَعْطُوفِ
دا اكثر او ډير مشهور وي ويا غلام بشرو و بشرا په عطف بيان كې ويا زيد و الحارث و الحارث په معطوف كې په هغه
يَخُوفُ الْمُتَنَكِّعُ دُخُولُ يَا عَلَيَّو.
هغه حرف سره چې ممتنع وي دخول د يابه دې باندې.

خلاصه دمتن: د صاحب د كافيې د عبارت حاصل دادې چې د منادی مبني هغه توابع كوم چې مفرد وي برابر خبره ده چې تابع د صفت وي يا تاكيدوي يا عطف بيان وي او يا داسې معطوف بالحرف وي چې په هغې باندې دخول د ياء ممتنع وي د داسې توابعو حكم دادې چې دابه په لفظ باندې محمول كولو سره سره مرفوع ويل هم جائز دي او په لفظ باندې محمول كولو سره سره منصوب ويل هم جائز دي.

اغراض د جامي: عل مایرفع: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كولو دي:

سوال: دا قاعده منقوضه اوماته ده په يازيداه و الحارث مثال سره ځكه چې په دې كې الحارث د منادی جوړيدو تابع دي او د تابع معطوف په حرف دي چې په دې باندې دخول د ياء ممتنع دي حالانكه په دې كې دوه وجهې جائز نه دي بلكه نصب متعين دي.

جواب: د مبني نه مراد مطلق مبني نه ده بلكه مراد هغه منادی مفرد معرفه ده كوم چې مبني عل علامة الرفع وي او په يازيداه و الحارث كې زيد مبني عل علامة الرفع نه دي بلكه مبني عل الفتح دي لهذا د دې سره نقض نه وارد يږي.

حقيقتاً او حكماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كولو دي:

سوال: دا قاعده منقوضه ده دهغه الحسن سره كوم چې په يازيد الحسن الوجه كې واقع دي ځكه چې په دې كې دوه وجهې رفع او نصب جائز دي حالانكه دا د مفرد تابع نه دي بلكه مضاف په اضافت لفظيه سره دي ، او همدارنگې دا قاعده منقوضه ده هغه الحسن سره كوم چې په يازيد الحسن وجهه كې واقع دي ځكه چې په دې كې هم دوه وجهې جائز دي حالانكه دا د مفرد تابع نه دي بلكه داشبه مضاف دي.

جواب: په مفرد کې تعمیم دي برابره خبره ده چې دحقیقي وي یا حکمي وي ، مفرد حقیقي هغه دي چې مضاف په اضافت معنویه اومضاف په اضافت لفظیه اوشبه مضاف نه وي ، او مفرد حکمي هغه دي چې هغه فقط مضاف په اضافت معنویه سره نه وي ، اومضاف په اضافت لفظي سره وي اوشبه مضاف وي نومضاف په اضافت لفظیه سره اوشبه مضاف په مفرد حکمي کې داخل دي او په اول مثال کې الحسن اگرچې مفرد حقیقي نه دي لیکن مفرد حکمي دي ځکه چې دامضاف په اضافت معنویه سره نه دي بلکه مضاف په اضافت لفظي سره دي همدارنگې په دویم مثال کې اگرچې الحسن مفرد حقیقي نه دي لیکن مفرد حکمي دي ځکه چې داشبه مضاف دي .

وانما قید: په دې عبارت سره شارح منادی د مبني د قید سره دمقید کولو وجه بیانوي چې منادی یې د مبني قید سره ددې وجې نه مقید کړه چې دمنادی معرب تابع فقط دلفظ تابع وي د لفظ اودمحل د تابع کیدو په صورت کې دوه اعرابه جائز نه وي .

وقیدنا: په دې عبارت کې منادی مبني علی مایرفع به د قید سره دمقید کولو وجه بیانوي چې ددې تفصیل مخکې تیر شوي دي ، چې منادی مبني علی مایرفع د قید سره یې ددې وجې نه مقید کړو چې ددې نه منادی مبني مستغاث بالالف دتوابعو خارجول مقصود دي ځکه چې په دې دوه اعرابه جائز نه دي بلکه نصب متعین دي لکه یازیداه عمروا په دې کې عمرو مرفوع نه شي ويلي بلکه نصب متعین دي ځکه چې متبوع مبني علی الفتح دي .

وقید التوابع: په دې عبارت سره توابع دمفرد د قید سره دمقید کولو وجه بیانوي چې توابع یې دمفرد قید سره ددې وجې نه مقید کړو چې که چیرته توابع مفرد نه وي نه مفرد حقیقي اونه مفرد حکمي نو دا به مضاف وي په اضافت معنویه سره اوپه دې صورت کې په دې کې نصب متعین دې رفع جائز نه ده

وانما جعلنا: په دې عبارت کې دمفرد حقیقي اودحکمي دتعمیم فائده بیانوي چې داتعمیم یې ددې وجې نه کړي دي چې مضاف بالاضافة اللفظیه اوشبه مضاف په دې حکم کې داخل شي ځکه چې هغه هم درفع اودنصب په جواز کې دتوابع مفرد په شان دي

ولما یجر الحکم: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: توابع پنځه دي مصنف بعضي ذکر کړي مثلاً بدل یې پریځودي حالانکه د ټولو حکم

بیانول پہ کروو ، اوهمدارنگی پہ عبارت کی اصل ایجاز او اختصار وی نومصنف ته پہ کار وو چې داسی یې ویلی وی چې توابع المنادی البینی المفردة ترفع عل لفظه وتنصب عل محله ددی نه پس من الصفة والتاكيد وغیره به یې نه ذکر کولی ځکه چې توابع معلوم اومشهور دی په مینځ د خلکو ددی د ذکر کولو ضرورت نه وو ، همدارنگی ددی خبرې څه وجه ده چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ بعضی توابع مطلق ذکر کړي اوبعضی یې مقید ذکر کړي

جواب : راتلونکي حکم ترفع عل لفظه وتنصب عل محله په ټولو توابعو کې نه جاري کیږي په بعضو کې جاري کیږي اوپه بعضو کې نه جاري کیږي ځکه چې په کومو توابعو کې حکم جاري کیږي صرف هغه یې ذکر کړل اوباقی یې ذکر نه کړل اویاچې په کومو توابعو کې په بعضو کې حکم جاري کیږي دهغې نه په بعضو کې مطلق جاري کیږي اوپه بعضو کې دقید ضرورت وی ځکه یې چې چیرته دقید حاجت اوضرورت وو هلته یې قید ذکر کړو اوچې کوم ځای کې دقید د ذکر کولو ضرورت نه وو نو هلته یې قید ذکر نه کړو .

ای المعنوي : په دې عبارت سره توضیح دمتن ده شارح دابیان کړه چې دلته دتاکید نه تاکید معنوي مراد دی نه مطلق تاکید .

لان التاكيد : په دې عبارت سره دتاکید په معنوي قید سره دمقید کولو وجه بیانوي ، په اغلب اواکثرو مذاهبو د نحویانو کې داغراب اودبناء په اعتبار سره دتاکید لفظي حکم بعینه دمؤکد وی لکه یأزید زید په دې کې اول زید موکد میني برضمه دی نو دویم زید کوم چې تاکید دی دابه هم میني برضمه وی په دې کې دوه وجهې جائز نه دي .

وقد یجوز : په دې عبارت کې داغلب دقید فائده بیانوي چې داغلب نه مراد اغلب المذاهب دی نه اغلب الاستعمال اوداغلب قید یې ددې وجې نه ولړول چې بعضی نحویانو په تاکید لفظي کې هم رفع اونصب دواړه جائز کړي رفع په لفظ باندې محمول کوي اونصب په محل باندې محمول کوي لکه یأزید زید وزیداً

وكان المختار : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : چې کله دتاکید نه تاکید معنوي مراد دی نومصنف رَحْمَةُ اللَّهِ تاکید دمعنوي قید سره ولې مقید نه کړو چې لکه څنگه المعطوف بحرف یې په المستنوع دخول یاعلیه په قید سره مقید کړي

جواب: چونکې د مصنف په تړد مختار د بعضې نحويانو مذهب وو چې په تاکيد لفظي کې هم رفع او نصب دواړه جائز دي ددې وجې نه مصنف تاکيد مطلق ذکر کړو د معنوي قيد سره يې مقيد نه کړو

مطلقاً: په دې عبارت کې بيان د عموم دي چې د صفت نه مطلق صفت مراد دا عام دي که معرف باللام وي يا معرف باللام نه وي

وعطف البيان کذلک: ددې مطلب دادې چې عطف بيان هم د صفت په شان مطلق دي معرف باللام وي او يا نه وي.

يعني: ددې نه مراد تعيين دي چې معطوف بحرف چې په دې باندې دخول د بيا ممتنع وي ددې نه مراد هغه معطوف بحرف دي کوم چې معرف باللام وي.

بغلاف: په دې عبارت سره شارح د جامي تاکيد، صفت، عطف البيان او د معطوف بحرف ددې څلورو په خاص طور باندې د ذکر کولو او معطوف بحرف يې د الممتنع دخول يا عليه قيد سره د مقيد کولو فائده بيانوي چې مصنف دا څلور په خاص طور باندې ځکه ذکر کړل او معطوف بحرف يې په الممتنع دخول يا عليه په قيد سره يې ددې وجې نه مقيد کړل چې بدل او معطوف بحرف په کوم باندې چې د بيا دخول ممتنع نه وي ددې دواړو حکم دهغه څلورو د حکم نه لږ مختلف او بدل دي چې ددې تفصيل به ان شاء الله تړدي راشي.

حلاً: په دې عبارت سره شارح بيان د ترکیب کوي چې حل لفظه جار مجرور حلاً متعلق شود ترفع دپاره مفعول له شو.

الظاهر: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا قاعده منقوضه او ماته ده دهغه الحارث سره کوم چې يافق العاقل کې واقع دي ځکه چې په دې حمل علی اللفظ نه کيږي ځکه چې د متبوع په لفظ باندې ضمه موجود نه ده.

جواب: که دمنادی مبني کيدل عارضي وي نو دابه دمعرب مشابه وي لکه څنگه چې دمعرب اعراب ديو عارض دوجې نه کيږي هغه عارض دي دعامل همدارنگې منادی بناء هم ديو عارض دوجې نه وي او هغه عارض دي ددې کاف اسمي په ځای واقع کيدل دي لهذا دامنادی مشابه شوه دمعرب سره نولکه څنگه چې دمعرب تابع ددې لفظ تابع وي همدارنگې منادی مبني تابع به هم ددې لفظ تابع وي.

حلا: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي چې عل محله په اعتبار د متعلق سره مفعول له دې د تنصب دپاره

لان حق: په دې عبارت سره د حمل علی محله علت بیانوي چې په محل باندې ددې وجې نه محمول کړو چې منادی مبني د تابع حق دادې چې هغه ددې د محل تابع وي او دلته منادی متبوع د مفعول کیدو د وجې نه محل په نصب کې دي لهذا تابع باندې به هم نصب وي.

مثال یا تیم اجمعون: په دې عبارت سره د توابعو مثالونه بیانوي چې د تاکید مثال یا تیم اجمعون اجمعین ، اجمعون کې په حالت د رفع باندې وي نو په لفظ باندې به محمول وي او اجمعین په حالت د نصب کې به وي نو په محل باندې محمول وي د صفت مثال یې بیان کړو یا زید العاقل والعاقل که په العاقل باندې رفع وي نو حمل علی لفظه به وي او که نصب وي نو حمل به علی محله وي ، یا غلام بشر بشراً د عطف بیان مثال دي رفع حمل علی لفظه او نصب حمل علی محله بناء باندې او یا زید والجارح والجارح معطوف بالحرف چې په دې باندې دخول دباء ممتنع وي ددې مثال دي په الحارث باندې رفع او نصب دواړه جائز دي حلا علی لفظه و محله .

والقتصر: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: مصنف صرف د صفت مثال باندې اکتفاء ولې وکړه دنورو دري توابعو مثالونه یې ولې ذکر نه کړل ؟ .

جواب: مصنف صرف د صفت په مثال باندې اکتفاء وکړه ددې د کثرت استعمال او دخلکو په مینځ کې دشهرت د وجې نه ، دشهرت د وجې نه د صفت مثال اوقع فی ذهن المیتدي وي ، او دنورو دري قسمونو مثالونه یې د ایجاز او اختصار د وجې نه پریخوده . بعضې شارحینو دا ویلي دي چې مصنف خصوصاً د صفت مثال ذکر کړي په علامه اصمعي باندې یې رد کړي دي ، علامه اصمعي وايي چې منادی مبني صفت تابع په طور باندې نه واقع کیږي ځکه د منادی مفرد معرفه کاف ضمیر اسمي په ځای او ددې قائمقام واقع کیږي نو ددې حکم به د ضمیر والوې او د ضمیر متعلق قاعده ده چې المضمیر الموصوف ولا یوصف به چې نه موصوف کیږي شي او نه صفت چې کله ضمیر صفت نه شي راوړلې نو د منادی مفرد معرفه صفت هم نه شي راوړي نو مصنف د صفت تابع خاص مثال ذکر کړو په اصمعي باندې یې رد وکړو وجه در د داده چې د اصمعي دلیل

ضعیف دي ځکه چې یو څیز د بل څیز سره مشابهت تشبیه په ټولو امورو کې تقاضا نه کوي

په معطوف کې دنویانو اختلاف:

وَالْخَلِيلُ بْنُ أَحْمَدَ وَهُوَ أَشْتَدُّ سِيَمَؤِيَّةً فِي الْمَعْطُوفِ بِحَرْفِ الْمُنْتَعِنِ دُخُولُ يَا عَلَيْهِ
اوخليل بن احمد اودالستاددي دسيو په داسې معطوف کې چې په هغې باندې ممنوع وي دخول دپا په دې
يُخْتَارُ الرَّفْعُ مَعَ تَجْوِيذِهِ النَّصْبُ لِأَنَّ الْمَعْطُوفَ بِحَرْفِ فِي الْحَقِيقَةِ مُنَادَى مُسْتَقِلٌّ
باندې غوره کوي رفع سره دجانز کيدو د نصب نه ځکه چې معطوف بحرف په حقيقت کې مستقل منادی دي نو
فَيُتَبَيَّنُ أَنَّ يَكُونُ عَلَى حَالَةٍ جَارِيَةٍ عَلَيْهِ عَلَى تَقْدِيرِ مُبَاهَرَةٍ حَرْفِ النِّدَاءِ لَهُ وَ هِيَ الظَّنُّ
مناسب ده چې وي په داسې حالت باندې چې جاري وي په دې باندې تقدير د مباهرت د حرف دنداء او هغه ضمه ده
أَوْ مَا يَقُومُ مَقَامَهَا وَ لَكِنْ لَنَا لَمْ يُبَاهَرَهُ حَرْفُ النِّدَاءِ جُودُكَ وَلَكِ الْحَالَةُ
اوياهغه چې قائم وي په ځای ددې خولیکن چې کله په دې باندې نه داخليږي حرف دنداء نووگرخولي شودغه حالت
إِعْرَابًا فَصَارَتْ رَفْعًا وَأَبُو عَمْرٍو بْنُ الْعَلَاءِ النَّحْوِيُّ الْقَارِيُّ الْمُتَقَدِّمُ عَلَى الْخَلِيلِ يَخْتَارُ فِيهِ النَّصْبُ
اوعرابي نووگرځيد دارفع اوابوعمر وبن العلاء النحوي قاري چې مقدم دي په خليل باندې غوره کوي په دې کې نصب
مَعَ تَجْوِيذِهِ الرَّفْعُ فَإِنَّهُ لَنَا اِمْتِنَاعٌ فِيهِ تَقْدِيرُ حَرْفِ النِّدَاءِ بِوَاسِطَةِ اللَّامِ لَا يَكُونُ مُنَادَى
سره دجانز کيدو د رفع ځکه چې کله ممنوع وي په دې کې تقدير د حرف دنداء په واسطې د لام سره نودانه ده منادی
مُسْتَقِلًّا فَلَهُ حُكْمُ التَّنْبِيهِ وَ تَابِعُ التَّنْبِيِ تَابِعٌ لِمَحَلِّهِ وَ مَحَلُّهُ النَّصْبُ وَ أَبُو الْعَبَّاسِ
مستقله نوددې دپاره دې حکم د تابعیت اوتابع د مبني دتابع دي دمحل اومحل ددې نصب دي اوابوالعباس
الْمُبْدِئُ إِنْ كَانَ الْمَعْطُوفُ الْمَذْكُورُ كَالْحَسَنِ أَيْ كَاشِمِ الْحَسَنِ فِي جَوَازِ لِكُلِّ اللَّامِ عَنْهُ
المبرکه که چيرته معطوف مذکور وي په شان الحسن يعني په شان داسم دحسن په جواز جدا کولو دلام کې ددې نه
فَكَالْخَلِيلِ أَيْ قَابُو الْعَبَّاسِ مِثْلُ الْخَلِيلِ فِي إِخْتِيَارِ رَفْعِهِ لِامْكَانِ جَعْلِهِ مُنَادَى
نوبيا په شان دخليل دي يعني ابوالعباس په شان دخليل دي په غوره کولو درفع دوجې دامکان دگرخولو ددې منادی
مُسْتَقِلًّا بِتَرْغِ اللَّامِ عَنْهُ وَ إِلَّا أَيْ وَ إِنْ لَمْ يَكُنِ الْمَعْطُوفُ الْمَذْكُورُ كَاشِمِ الْحَسَنِ
مستقله په جدا کولو دلام سره ددې نه اوکه چيرته نه وي يعني که چيرته نه وي معطوف مذکور په شان داسم دحسن
فِي جَوَازِ لِكُلِّ اللَّامِ عَنْهُ مِثْلُ النَّجْمِ وَ الصَّقِيقِ فَكُلُّا عَنْهُ أَيْ قَابُو الْعَبَّاسِ مِثْلُ
په جانز کيدو جدا کولو دلام سره ددې نه لکه النجم والصقيق نوبيا په شان دابي عمرو دي يعني ابوالعباس په شان
أَبَا عَمْرٍو فِي إِخْتِيَارِ النَّصْبِ لِامْتِنَاعِ جَعْلِهِ مُنَادَى مُسْتَقِلًّا
دابي عمرو دي په غوره کولو د نصب کې دوجې دممنوع گرخولو ددې نه منادی مستقل

خلاصه دبحث: هغه معطوف بالحرف چې په هغې باندې دخول دپا په ممنوع وي چې کله هغه

منادی مبني على علامة الرفع تابع وي نوبه دې کې دجمهورو په نزد رفع اُونصب دواړه جائز دي البته په اولويت کې دنجويانو اختلاف دي دامام خليل په نزد داسې معطوف بحرف کې رفع غوره ده اود ابو عمرو په نزد باندې نصب غوره دي ، ابو العباس مبرد نجوي وايي چې کله معطوف بالحرف د الحسن په شان وي يعنې ددې نه لام حذف کول جائز وي نو دامام خليل مذهب غوره دي او که چيرته معطوف مذکور د الحسن په شان نه وي يعنې ددې نه لام حذف کول جائز نه وي نو د ابو عمرو مذهب غوره دي ، ددې وجه په شرحه کې راځي

اغراض دجامي : په دې عبارت سره صاحب د کافيي وايي چې منادی مبني على علامة الرفع هغه توابع کوم چې مضاف وي دامنصوب وي لکه يارجل ابا عبدالله .

وابن احمد : په دې عبارت سره دامام خليل تعارف مقصود دي چې ددې نه مراد خليل بن احمد فراهيدي دي کوم چې دامام سيبويه استاذ دي په اصل کې دخليل نوم ددري نجويانو تير شوي دي : (۱) دسيبويه استاذ . (۲) دسيبويه همعصر اوهم زمان . (۳) دسيبويه شاگرد ، نو استاذ دسيبويه وويل نو دباقي دوه نور يې ترې خارج کړل .

بحرف المستنقع : په دې عبارت سره دايانوي چې په المعطوف باندې لام دعهد دي ددې نه مراد المعطوف بحرف المستنقع دخول يا عليه دي چې ددې مخکې تفصيل ذکر شوي دي .

مع تهويزه : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : اختيار په دوه معنو باندې استعمال يږي : (۱) په معنى دترجيع اود اولويت . (۲) په معنى دقطع اود جزم اود وجوب سره ، نو دلته کومه معنى مراد ده ؟

جواب : نو شارح مع تهويزه سره جواب ورکړو چې دلته اختيار په معنى دقطع ووجوب نه دي بلکه اختيار په معنى دترجيع دي يعنې خليل رفع ته ترجيع ورکوي اونصب هم جائز گنځي .

لان المعطوف : په دې عبارت سره دخليل ددليل بيان کوي چې معطوف په حقيقت کې مستقل منادی وي ځکه چې حرف عاطف يا ء حرف نداء قائم مقام وي لهذا مناسب داده چې داپه همدې حالت باندې پريخودل شي کوم چې دحرف نداء دداخليدو نه پس مستقل منادی وي اومنادی مستقل باندې ضمه يا الف يا واو وي نو په دې باندې به هم ضمه الف او واو کيدل په کار دي ليکن معرف باللام کيدو دوجې نه په دې باندې حرف نداء دخول ممنوع دي ځکه يې دې ته د

منادی مستقل والاحیثیت ورکړو مېنې عل علامه الرفع خو نه شي کولې البته حتی الامکان ددې لحاظ کولو سره مېنې عل علامه الرفع په ځای معرب مرفوع کړو نو ددې وجې نه یې رفع غوره کړه .

العلاء النحوي : په دې عبارت کې بیان دتعارف دي ، ابو عمرو نحوي قاري دادخلیل نه مقدم دي اودا ټول صفات صفات مادحه دي دابو عمرو مدح دتوصیف دپاره دي داصفات موضحه نه دي ځکه چې ابو عمرو مشهور اومعروف دي په مینځ دنویانو کې دهیڅ وضاحت محتاج نه دي اود المقدم عل الغلیل نه مراد تقدم باعتبار الزمان مراد دي نه په اعتبار ترتیب سره ځکه چې لم یسبق عل الغلیل احد فی علم النحو .

مع تهویزه : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : اختیار په دوه معنو باندې استعمالیږي : (١) په معنی دترجیح اوداولویت . (٢) په معنی دقطع اودجزم اودوجوب سره ، نو دلته کومه معنی مراد ده ؟

جواب : نو شارح مع تهویزه سره جواب ورکړو چې دلته اختیار په معنی دقطع ووجوب نه دي بلکه اختیار په معنی دترجیح دي یعنې خلیل رفع ته ترجیح ورکوي اونصب هم جائز گنږي .

فاته لیا : په دې عبارت کې دابو عمرو ددلیل بیان دي چې کله معطوف بالحرف دمعرف باللام کیدو دوجې نه دحرف نداء دخول په دې باندې ممتنع دي نودامستقل منادی نه جوړیږي لهذا ددې حکم دخالص تابع حکم به وي اودمندای مېنې تابع ددې دمحل تابع وي اومتبوع چونکه محلاً منصوب دي لهذا په تابع باندې به هم نصب غوره وي .

وابوالعباس : په دې عبارت سره ددریم مذهب بیان کوي ابوالعباس مبرد دخلیل اودابو عمرو په مینځ کې محاکمه کوي چې کله معطوف معرف باللام الف والحسن په شان وي یعنې ددې نه لام حذف کول جائز وي نودخلیل مذهب به غوره وي ، ځکه چې کله ددې نه لام حذف کول جائز دي نودلام حذف کول اودامستقل منادی جوړول ممکن دي لهذا په دې باندې به رفع غوره وي اوکه چیرته معرف باللام د الحسن په شان نه وي یعنې ددې نه لام حذف کول جائز نه وي نودابو عمرو مذهب غوره دي ځکه چې کله ددې نه لام حذف کول جائز نه وي نوددې مستقل منادی جوړول ممتنع دي چې کله ددې مستقل منادی جوړول ممتنع دي نوددې حکم به دتابع والاوي اودمندای مېنې تابع ددې دمحل تابع وي اومتبوع محلاً منصوب دي لهذا نصب به

غوره وي

اي قابو العباس : په دې عبارت سره غرض دشارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : ان کان کالحسن شرط او کالخليل جزا ده حالانکه ددې جزا جوړول صحيح نه دي ځکه جزا جمله وي او دا جمله نه ده

جواب : فکالخليل دا خبر دي دپاره دمبتدا محذوف کوم چې ابو العباس دي مبتدا او خبر يوځاي کړو جمله شوه لهذا ددې جزا جوړول صحيح دي .

مثل الخليل : په دې عبارت سره غرض دشارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کالخليل دابو العباس خبر دي حالانکه کاف حرف دي دحرف خبر جوړول صحيح نه دي .

جواب : په مثل سره يې جواب ورکړو چې کاف په معنى دمثل سره اسم دي لهذا ددې خبر جوړول صحيح دي .

د توابو د مضاف بيان :

وَالْمُضَافَةُ عَطْفٌ عَلَى الْمَفْرُودَةِ أَيْ وَ تَوَابِعُ الْمُتَنَادَى التَّنْبِيْهِ عَلَى مَا يَوْفَعُ بِهِ
او مضاف دا عطف دي په مفردة باندې يعنې توابع د منادى مبني بناء په هغه څه چې رفع ورکوي په دې سره
الْمُضَافَةُ بِالْإِضَافَةِ الْحَقِيقِيَّةِ تُنْصَبُ لِأَنَّهَا إِذَا وَكَمَتْ مُتَنَادَى تُنْصَبُ
مضاف ته په اضاقت حقيقي سره نصب به ورکوي ځکه چې کله دا علت واقع شي منادى نونصب به ورکوي نو
فَتَنْصِبُهَا إِذَا وَكَمَتْ تَوَابِعُ أَوَّلَى لِأَنَّ حَزْنَ الْقِدَاوِ لَا يُتَابَهُوْهَا
نصب ددې چې کله واقع شي توابع نويه طريق اولی به منصوب وي ځکه چې حرف ندانه داخليږي په دې باندې
وَعَلَى تَأْتِيهِمْ كُلُّهُمْ فِي التَّأَكُّدِ وَتَأْتِيَهُ ذَا التَّأَلُّفِ فِي الصَّفَةِ وَتَأْتِيَهُ جُلُّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فِي عَطْفِ الْبَيِّنَاتِ وَلَا تَجِيءُ الْمَفْرُودَةُ
لکه ياتيمر کلهم په تاکيد کې ويازيد المال په صفت کې وياړجل ابا عبدالله په عطف بيان کې اونه راځي معطوف
يَحْزَنُ التَّنْبِيْهِ وَحُزْنٌ يَا عَلَيْهِ مُضَافًا لِأَنَّ الْأَمَرَ يَنْتَبِهُ دُلُوعُهَا عَلَى
په داسې حرف سره چې ممتنع وي دخول د بيا په دې باندې مضاف ځکه چې لام ممتنع دي دخول ددې په
السُّخَابِ بِالْإِضَافَةِ الْحَقِيقِيَّةِ .
مضاف باندې په اضاقت حقيقي سره .

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې وايي چې منادى مبني عل علامه الرفع هغه توابع چې مضاف وي هغه منصوب وي لکه يارجل ابا عبدالله .

اغراض دجامي : عطف على المفردة : په دې عبارت کې بيان د ترکیب دي چې المضافة عطف دي په المفردة باندې

ای وتوابع المنادی : په دې عبارت کې حاصل د عطف بیان دي مقصد دادې چې منادی مبني على علامة الرفع هغه توابع کوم چې مضاف وي دامنصوب وي

بالإضافة الحقيقية : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا قاعده منقوضه اوماته ده په هغه الحسن سره کوم چې په یازید الحسن الوجه کې واقع دي ځکه چې دامنادی مبني على علامة الرفع تابع مضاف دي حالانکه په دې باندې نصب متعین نه دي بلکه رفع اونصب دواړه جائز دي .

جواب : دلته د مضاف نه مراد مضاف بالاضافة الحقيقية دي او په ذکر شوي مثال کې الحسن مضاف بالاضافة الحقيقية یعنی مضاف بالاضافة المعنوية نه دي بلکه مضاف بالاضافة اللفظية دی او په مفرد حکمي کې داخل دي نه په المضافة کې لهذا نقض به وارد نه وي .

لأنها : په دې عبارت سره شارح هغه منادی چې مبني وي په علامت درفع او هغه توابع چې مضاف وي ددې د منصوب کیدو وجه بیانوي چې کله مضاف په خپله منادی واقع وي نو دابه منصوب وي نو چې کله دامنادی دمبني تابع وي نو په طریق اولی ددې منصوب کول په کار دي ځکه چې په دې صورت کې حرف ندا چې کوم موجب د بناء دي ددې نه لري دي په ذهن کې دې وي چې دلته د اولویت د نصب نه مراد اولویت په طریقې دوجوب دي یعنی په توابعو د مضاف باندې نصب واجب دي .

ياتيم کلهم : په دې عبارت سره شارح د تاکید مثال بیانوي .

يازيد ذا المال : په دې عبارت سره غرض د شارح د صفت مثال بیانول دي .

ولا يحيى : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د توابع مضاف تاکید صفت وغيره مثالونه يې بيان کړل ليکن دمعطوف بالحرف الممتنع دخول ياء مثال يې بيان نه کړو ددې مثال بيان هم کول په کار وو .

جواب : هغه معطوف بحرف چې په هغې باندې دخول د ياء ممتنع وي هغه نه شي مضاف کيدې ځکه چې دامعرف باللام وي اومضاف بالاضافة الحقيقية باندې دلام دخول ممتنع دي ددې وجهي نه يې ددې مثال ذکر نه کړو .

توابع د بدل او د غیر معطوف :

وَالْبَدَلُ وَ الْمَعْطُوفُ غَيْرُهُ مَا ذَكَرَ أَنَّى غَيْرُهُ الْمَعْطُوفُ الَّذِي ذَكَرَ مِنْ قَبْلُ وَ هُوَ
اوبدل او هغه معطوف چې دهغې ذکر شوی يعني غير دهغه معطوف نه چې مخکې يې ذکر شوي اودا هغه معطوف
الْمُنْتَبِغُ دُخُولُ يَأْ عَلَيْهِ فَهَذِهِ الْمَعْطُوفُ الَّذِي لَا يَنْتَبِغُ دُخُولُ يَأْ عَلَيْهِ
دي چې ممنوع وي دخول ديا، په دې باندې نو غير ددې نه هغه معطوف دي چې نه وي ممنوع دخول ديا، په دې
حُكْمُهُ أَنَّى حُكْمُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حُكْمُ الْمُتَنَادَى الْمُسْتَقِلِّ الَّذِي بَاقِرُهُ حَزَفٌ
باندې نوحکم ددې يعني حکم دهر يودې دواړو نه په شان د حکم دمنادی مستقل دي هغه چې داخل وي حرف
الْيَدَاوِ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْبَدَلُ هُوَ الْمُتَقَصُّدُ بِالذِّكْرِ وَ الْأَوَّلُ كَالْمَوْطِئَةِ لِذِكْرِهِ وَ
ندا، اوداددې وجې نه ځکه چې بدل هغه مقصد ددې بالذکر او اول په شان د تمهید دي ددې ذکر کولو او
الْمَعْطُوفِ الْمُتَخَصُّصُ مُتَنَادَى مُسْتَقِلٌّ فِي الْحَقِيقَةِ وَلَا مَالِغٍ مِنْ دُخُولِ حَزَفِ الْيَدَاوِ عَلَيْهِ فَيَكُونُ
معطوف مخصوص چې منادی مستقل ده په حقیقت کې اونشته څه مانع ددخول دحرف ندانه په دې کې نووي
حَزَفُ الْيَدَاوِ مُقَدَّرًا فِيهِ مُطْلَقًا أَنَّى حَالٌ كَوْنٍ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مُطْلَقًا فِي هَذَا الْحُكْمِ غَيْرُ مُقَيَّدٍ
به حرف ندا، په دې کې مقدره مطلقا يعني په حال کون دهر يو ددې نه مطلقا دي په دې حکم کې اومفيد نه دي
بِحَالٍ مِنَ الْأَحْوَالِ أَنَّى سَوَاءٌ كَانَا مُفْرَدَيْنِ أَوْ مُضَافَيْنِ أَوْ مُضَافَيْنِ لِمُضَافٍ أَوْ
په يو حال سره داحوالو نه يعني برابره خبره ده چې دادواړه مقدر وي اويامضاف وي اويابشبه مضاف وي اوياب
لِكُرْتَيْنِ فَالْبَدَلُ وَمِثْلُ يَأْزِيدُ وَغَيْرُهُ يَأْزِيدُ أَخَاعَتِي وَيَأْزِيدُ عَلَيَّ جَبَلًا وَيَأْزِيدُ رَجُلًا صَالِحًا وَ الْمَعْطُوفُ وَمِثْلُ يَأْ
نکړه وي نو بدل لکه يازيد و عمرو و يازيد اخاعمر و يازيد طالعا جبلا و يازيد رجلا صالحا او معطوف لکه يا
يَزِيدُ وَغَيْرُهُ يَأْزِيدُ وَأَخَاعَتِي وَيَأْزِيدُ عَلَيَّ جَبَلًا وَيَأْزِيدُ رَجُلًا صَالِحًا.
زيد و عمرو و يازيد و اخاعمر و يازيد و طالعا جبلا و يازيد و رجلا صالحا.

خلاصه دمتن : بدل او هغه معطوف چې په هغې باندې دخول ديا، ممنوع نه وي ددې دواړو

حکم دمستقل منادی والادي.

اغراض دجامي : ای غیر المعطوف: په دې عبارت سره غرض دشرح دسوال مقدر جواب

ورکول دي:

سوال : المعطوف غیر ماذکر کې المعطوف موصوف او غیر ماذکر صفت دي اود موصوف اوصفت په

مینځ کې په تعریف اوتنکیر کې مطابقت ضروري دي دلته مطابقت نشته ځکه چې المعطوف

معرفه ده او غیر ماذکر نکړه ده ځکه چې غیر دمعرفې طرف ته دمضاف کیدو باوجود معرفه نه

ښي جوړېږي

جواب: لفظ غير اگرچې معرفي طرف ته دمضاف كيدو باوجود معرفه نه جوړېږي ليكن كه چيرته دغير دمضاف اليه صرف يو ضد وي نو دامعرفه جوړېږي دلته مضاف اليه معطوف بالحرف الممتنع دخول يا عليه دي اوددې ضد صرف يو دي او هغه دي معطوف بالحرف چې په هغې باندې دخول ديا ممتنع نه وي لهذا دلته غير معرفه دي اود موصوف اوصفت په مينځ كې مطابقت موجود دي .

اي حكم كل واحد: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال: د حكمه ضمير بدل اومعطوف بالحرف طرف ته راجع دي نو دراجع اود مرجع په مينځ كې مطابقت نه دي حكمها ويل په كاروو .

جواب: مرجع بدل اومعطوف بحرف دواړه دي ليكن دكل واحد تاويل سره لهذا دراجع اود مرجع په مينځ كې مطابقت موجود دي .

النمادى: په دې عبارت كې بيان دتركيب دي ، المستقل داصفت دي دموصوف محذوف كوم چې النمادى دي .

الذي بأشوة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال: بدل اومعطوف بحرف هم مستقل نمادى دي لهذا دامستقل نمادى سره تشبيه ور كول تشبيه الشيء مع نفسه دي كوم چې جائز نه دي .

جواب: دلته نمادى مستقل نه مراد هغه نمادى ده چې په هغې باندې حرف نداء براه راست اوبې واسطه داخل وي او بدل اومعطوف بحرف باندې حرف نداء بې واسطې نه داخليږي لهذا دا تشبيه الشيء مع نفسه نه دي بلكه تشبيه احد القسمين مع آخر دي .

وذلك لان البدل: په دې عبارت سره دحكم مذكور وجه بيانوي چې بدل مقصود بالذات وي اومبدل منه په طور دتمهيد اوتوطيه وي چې كله مقصود بدل دي نوپه حقيقت كې نمادى هم بدل وي نه مبدل منه لهذا دبديل مستقل نمادى والاحكم به وي ، اودمعطوف بحرف حكم دنمادى مستقل والاخكه دي چې حرف عطف دحرف نداء قائم مقام دي اوپه دې باندې دحرف نداء ددخول نه كوم مانع هم نشته لهذا په دې كې حرف نداء مقدر وي خكه چې ددې حكم به د

منادی مستقل والاوي

ای حال: په دې عبارت کې بیان د ترکیب دي مطلقاً حال واقع دي په حکمه کې د ضمیر نه
سوال: قاعده داده چې حال د فاعل نه جوړېږي یا د مفعول نه د مضاف الیه نه حال جوړول
 صحیح نه دي.

جواب: د مضاف الیه نه حال جوړول په هغه وخت کې صحیح وي چې کله مضاف حذف کړي
 او مضاف الیه ددې قائم مقام جوړ کړي دلته داسې کیږي چې حکم حذف کړي او ضمیر ددې
 قائم مقام کړي عبارت به داسې وي چې وهو مطلقاً کالمنادی المستقل الخ.

غیر مقید: په دې عبارت سره شارح د مصداتاً معنی بیان کړي ده چې مطلقاً په معنی د کامل سره
 نه دي بلکه د مطلق مقید په مقابل کې دي مطلب دادې چې بدل او معطوف ددې دواړو حکم
 د مستقل منادی د حکم په شان کیدل دي او د یو حال سره مقید نه وي بلکه مطلق وي برابره خبره
 چې د مضاف وي یا مفرد وي یا شبه مضاف وي یا نکره وي.

فالبدل مثل: په دې عبارت سره شارح د بدل او د معطوف مثالونه بیانوي.

د بدل مثال: لکه یازید عمرو د ادبدل مفرد غیر مضاف مثال دي، او یازید اخاعمر د ادبدل
 مضاف مثال دي، او یازید طالعاً حبلاً د ادبدل د شبه مضاف مثال دي، او یازید رجلاً صالحاً د ادبدل
 نکره غیر معینه مثال دي.

د معطوف مثالونه: (۱) یازید و عمرو د اد معطوف غیر مضاف مثال دي. (۲) یازید و اخاعمر
 د اد معطوف مضاف مثال دي. (۳) یازید و طالعاً حبلاً د اد معطوف شبه مضاف مثال دي. (۴)
 یازید و رجلاً صالحاً د معطوف نکرې مثال دي.

منادی مفرد معرفه او هغه علم چې موصوف وي په ابن سره:

وَالْعَلَمُ أَيْ الْعَلَمُ الْمُنَادَى التَّنْبِيُّ عَلَى الشَّيْءِ أَمَّا كَوْنُهُ مُنَادًى فَلِأَنَّ الْكَلَامَ فِيهِ وَ أَمَّا كَوْنُهُ مُبَيِّنًا عَلَى الشَّيْءِ
او علم یعنې منادی مبني برضمه یا کیدود دې نه منادی ځکه چې کلام په دې کې دي او یاد کیدود دې مبني برضمه
فَلَمَّا يُلْفَهُ مِنْ اِخْتِيَارٍ فَتَجَرَّوْا السُّلُوفَ عَنْ جَوَارِ حَبْلِهِو لَمَّا جَوَّزَ الشَّيْءَ لَا يَكُونُ إِلَّا فِي
نومغه چې فهمېږي د غوره کولو د فتحې نه چې خبر ورکوي د جواز د ضمې نه ځکه چې جواز د ضمې نه وي مگر په
التَّنْبِيُّ عَلَى الشَّيْءِ التَّوَصُّوْتُ بِأَنْ يَنْبَغِي مُجَرَّدٌ عَنِ الْقَامِ أَوْ مَلْحُوظٌ بِهَا أَغْنَى
مبني برضمه کې چې موصوف وي په ابن سره چې خالي وي د تا نه یاد هغه موصوف سره چې لاحق وي د تا سره یعنې

رَبَّنَا لَا تَخْلِلْ وَاسْطِقَ بَيْنَ الزَّيْنِ وَ مَوْصُوفِهِ كَمَا هُوَ الْمُتَبَادِرُ إِلَى الْفَهْمِ فَيَخْرُجُ
 إِلَيْهِ بِحُلٍّ لَمْ يَحِلَّ فِيهِ مِثْلُ مَا فِيهِ دَابِّنُ كَيْ لَكَ جِي دَامْتَابِدَارُ إِلَى الْفَهْمِ دِي نُوخَارْ جِي
 غَنَّهُ مِثْلُ يَأْزِيدُنِ الْفَرْيَفِ ابْنِ عَمْرٍو مَضَافًا إِلَى حَالِ كُونِ ذَلِكَ الْإِبْنِ مَضَافًا إِلَى عِلْمٍ آخَرٍ فَكُلُّ
 دِي نُو دَامْتَابِل لَكَ يَأْزِيدُنِ الْفَرْيَفِ ابْنِ عَمْرٍو مَضَافٍ يَهْ حَالِ كُونِ دِي ابْنِ كِي جِي مَضَافٍ وَي بِلْ عِلْمِ تَهْ نُوهر
 عِلْمٍ يَكُونُ كَذَلِكَ يَخْرُجُ فِيهِ الضَّمُّ كَمَا عَرَفْتَ مِنْ قَاعِدَةٍ بِنَاءِ الْمَفْرُودِ عَلَى مَا يُرْفَعُ
 هغه علم چې وي دارنگې نوجانزده په دې کې ضمه لکه تاجې پيژندلي دقاعدي دبناء نه په هغه څه چې مرفوع
 په لَرْنِ يَخْتَارُ فَتَحُهُ يَكْمُرُهُ وَفُتُوحُ الْمُنَادَى الْهَامِجِ لِهَدَاوِ الصِّفَاتِ وَ الْكُمُرَةُ مُنَاسِبَةٌ
 وي به دې کې لکن غوره فتحه ده دوجې ددې ورفوع دمنادی نه چې جامع وي ددې صفاتو دپاره او کثرت مناسب
 لِسْتَنْخَفِيفٍ فَتَحْفُوهُ بِالْفَتْحَةِ الَّتِي هِيَ حَرْكُهُ الْأَصْلِيَّةُ لِكُونِهِ مَفْعُولًا بِهِ .
 دې د تخفيف سره نوحفیفه يې کره په فتحې سره هغه چې حرکت اصلي دي دوجې دکیدونه مفعول به

خلاصه دمتن: مخکې قاعده تیره شوه چې منادی مفرد معرفه په علامت درفع باندې مبني
 وي نو اوس دا دهغې قاعدې نه استثناء ده چې منادی مفرد معرفه اگرچې مبني على علامة الرفع
 وي لیکن چې کله منادی مفرد معرفه علم وي او موصوف وي او ددې صفت لفظ د ابېن یا دا ابنة
 وي نو بیا لفظ دابن او ابنة بل علم طرف ته مضاف وي نو په دې صورت کې اوله منادی مفرد
 معرفه (علم موصوف) مبني على علامة الرفع نه وي بلکه په دې باندې رفع مختارده اگرچې ضمه
 هم جائز ده .
اغراض دجامي: ای العلم المنادی: په دې عبارت سره غرض دشرح دسوال مقدر جواب
 ورکول دي .

سوال: دلته خو دمنادی او دتابعو دمنادی بحث روان دي ، نه دعلم موصوف نو په العلم
 الموصوف سره خروج عن المبحث لازم راځي .
جواب: دعلم نه مراد علم المنادی دي ځکه چې بحث دمنادی کیږي نو ددې وجې نه خروج عن
 المبحث لازم نه راځي .

مبني على الضم: په دې عبارت سره غرض دشرح دسوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: ذکر شوي قاعده منقوضه اوماته ده په یا عبدالله بن عمرو باندې په دې کې عبدالله
 منادی علم موصوف دي دابن سره او ابن مضاف دي دویم علم عمرو طرف ته لیکن په دې کې

فتح مختار نه ده بلکه نصب واجب دي.

جواب: د علم منادی نه مطلق منادی مراد نه ده بلکه منادی مبني علی الضم مراد ده په دې باندې شارح د اقرینه پیش کړي چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ يَخْتَارُ فَتَحَهُ وویل ددې عبارت نه دضمي جواز معلومېږي او دضمي جواز صرف په منادی مبني علی الضم کې کېږي.

مجرد عن التاء: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دا قاعده منقوضه اوماته ده په ياهنذا ابنة عمرو سره ځکه چې په هند باندې فتحه مختار او ضمه جائز ده حالانکه د اللفظ د ابن سره موصوف نه ده بلکه ابنة سره موصوف ده

جواب: په لفظ د ابن کې تعميم دي برابره خبره ده چې د مجرد عن التاء وي يا ملحق بالتاء وي او په ذکر شوي مثال کې ملحق بالتاء ده او په ابن کې تعميم دي نو نقض به وارد نه وي.

بلا تغلل: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا قاعده ماته ده په يازيدن الغريف ابن عمرو سره ځکه چې زید علم موصوف دي لفظ د ابن سره او د امضاف دي دویم علم عمرو طرف ته نو ذکر شوې قاعدې په رڼا کې په يازيد باندې فتحه په کار وه سره د جواز دضمي حالانکې مختار خو فتحه جائز نه ده بلکې ضمه واجب ده.

جواب: مراد دادې چې په لفظ د ابن او ددې د موصوف په مينځ کې کوم فاصل نه وي او په ذکر شوي مثال کې د هري فاصله موجود ده لهذا ددې په ذريعه نقض نه واردېږي.

ای حال کون: په دې کې بيان د ترکیب دي مضافه دا حال دي د ابن نه.

فکل علم: په دې عبارت سره د ذکر شوې قاعدې خلاصه بيانوي چې هر هغه علم چې ددې په شان وي يعنې مبني وي او موصوف وي لفظ د ابن يا د ابنة سره او مضاف وي دویم علم طرف ته نويه دې کې اگر چې ضمه هم جائز ده لیکن فتحه غوره دي ددې وجه داده چې هغه منادی چې په هغې کې د اتول صفات موندل کېږي نو ددې واقع کيدل په کلام د عربو کې ډير وي او کثرت دخفت تقاضا کوي او په حرکاتو کې فتحه اخف الحركات ده ددې وجې نه نحو بيانو په دې فتحې سره خفيف کړه او دا فتحه هم د منادی حرکت اصليه دي ځکه چې د امفعول به جوړېږي.

فائده: په یاد مو وي چې د منادی دپاره حرکت اصليه فتحه کيدل صورتاً دي نه حقیقتاً ځکه چې حقیقتاً حرکت اصليه د منادی دپاره نصب دي.

دمعرف باللام دندا طریقه:

وَ إِذَا نُودِيَ الْمَعْرُوفُ بِاللَّامِ أُنِى إِذَا أُرِيدَ نِدَاؤُهُ قِيلَ مَثَلًا يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ
اوکله چې معرف باللام ته ندا وکړل شي يعنې چې کله ددې دندا، راډه وکړي شي نوويلي به شي چې يا ايها الرجل
يَتَوَسَّطُ أَيْ مَعَ هَاءِ التَّنْبِيهِ بَيْنَ حَزَبِ الْقِدَادِ وَالْمُنَادَى الْمَعْرُوفِ بِاللَّامِ تَحْذَرًا عَنْ اجْتِمَاعِ الْكَلِمِ
په توسط دای او هاء تنبيه سره په مينځ دحرف نداء او دمنادی معرف باللام کې دخان ساتلو داجتماع ددوه آلود
التَّعَرِيبِ بِلَا قَاصِلَةٍ وَهَا هَذَا الرَّجُلُ يَتَوَسَّطُ هَذَا وَيَأْتِي هَذَا الرَّجُلُ يَتَوَسَّطُ الْأَمْرَيْنِ مَعًا وَالْقَرْمَا
تعريف بې دفاصلې نه او يا هدا الرجل په توسط دهذا سره او يا ايها الرجل په توسط ددوه امرينو يوځای اولزم کړي
يُخْفِي الْعَرَبُ رَفْعَ الرَّجُلِ مَثَلًا وَإِنْ كَانَ صِقَّةً وَحَقَّقَهَا جَوَارِ الْوَجْهَيْنِ الرَّفْعِ وَ النَّصْبِ كَمَا
دي يعنې عربو مثلاً د رعل رفع اگر چې داصفت وي او ددې حق په دواړو وجهو کې درفعې او د نصب جواز دي لکه
مَرَّ لِأَنَّ أَيْ الرَّجُلَ مَثَلًا هُوَ التَّقْصُودُ بِالْقِدَادِ قَالَتُ زَوْجَ رَفْعُهُ يَتَكُونُ
چې مخکې تير شوي دي ځکه چې دايعنې رعل مثلاً همدامقصود بالنداء دي نولزم دي رفع ددې ددې دپاره چې
حَزْمُهُ الْإِعْرَابِيَّةُ مُوَافَقَةً لِلْمَوَاقِفَةِ الَّتِي هِيَ عَلَامَةُ الْمُنَادَى فَقَدْ نُلَّ عَلَى
حركات اعرابيه د حرکت بنانيه سره موافق شي کوم چې دمنادی علامت دي پس د حرکت اعرابيه په دې خبره دلالت
أَنَّ هُوَ التَّقْصُودُ بِالْقِدَادِ وَهَذَا يَسْتَرْكِي الْمُسْتَعْلَى عَنْ قَاعِدَةِ جَوَارِ الْوَجْهَيْنِ فِي صِقَّةِ الْمُنَادَى
کوي چې دامقصود بالنداء دي اوداپه منزله دمستثنی کې دي دقاعدي دجواز ددوه وجهونه په صفت دمنادی کې
وَلِهَذَا لَمْ يَدْخُلْ هُنَاكَ مَا يُخْرِجُ صِقَّةَ الْإِسْمِ الْمُبْتَدِ عَنْ تِلْكَ الْقَاعِدَةِ.
اوددې وجې نه مصنف رحمه الله دلته داقيد بې ذکر نه کړو چې ددې قاعدي نه داسم مبهم صفت خارج کړي.

دنتن خلاصه: چې کله دمعرف باللام نه ندا کول مقصود وي نو دحرف نداء او منادی معرف

باللام په مينځ کې اي او هاء تنبيه راوړه نو يا ايها الرجل بې ووايه ددې دپاره چې بې دفاصلې نه ددو آلود تعريف اجتماع لازم رانه شي يا دحرف ندا اود معرف باللام په مينځ کې هدا راوړه يا هدا الرجل ووايه يا اي او هدا دواړه راوړه ايها الرجل ووايه.

اغراض دجامي: اي ادا اريد: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ادا لودي المعرف شرط او قيل يا ايها الرجل جزاء ده اود جزايه شرط باندي ترتب کيږي او دلته ترتب صحيح نه دي ځکه چې يا ايها الرجل کې منادی اي دي نه الرجل ځکه چې الرجل داي

صفت دي پس داويل چې كله معرف باللام منادی جوړه کړي شي نو یا ایها الرجل ویل به صحیح نه وي ځکه چې الرجل چې کوم معرف باللام دي هغه بالکل دسره منادی ده نه او اې چې کومه منادی ده هغه معرف باللام نه ده.

جواب: دلته شرط نودی په معنی دارادې دندا ده نومطلب به داوي چې کله معرف باللام دنداء اراده وکړي شي نو یا ایها الرجل کې اگر چې دلفظ په اعتبار سره الرجل دای منادی صفت دي لیکن په اعتبار دارادې سره اصل مقصود بالنداء همدا الرجل دي لهذا دجزا ترتب په شرط باندې صحیح دي.

مثلاً: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مصنف د عبارت نه معلومېږي چې کله هم د معرف باللام ندا کول مقصود وي نو ایها الرجل به ویلي شي حالانکه خبره داسې نه ده ځکه چې یا ایها الکرام وغیره هم ویلي شي، په بل عبارت سره سوال دادې چې دجزا ترتب په شرط باندې صحیح نه دي ځکه چې شرط کلي او عام دي اوجزاء جزئي او خاص دي دخاص ترتب په عام باندې صحیح نه دي نومعنی به داوي چې کله معرف باللام ندا کړي شي اوچې کله معرف باللام هم وي نو یا ایها الرجل هم ویلي شي اودامعنی باطله ده.

جواب: مثلاً سره مصنف جواب ورکړي دي چې حاصل یې دادې چې په جزا کې قیل نه پس دمعلّ لفظ مقدر منلي شي نو جزابه هم کلي جوړه شي او یا ایها الرجل ذکر په طور دتمثیل به وي نه په طور د تخصیص لهذا جزاء هم ټولو اسماء مبهمه اومعرفه ته به شامل وي.

والتزموا: په دې عبارت سره علامه ابن حاجب رحمه الله دیو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مخکې تاسو ویل چې دمنادی مبني هغه تابع چې مفرد وي برابره خبره ده چې داصفت وي او یا تاکید وي په داسې تابع باندې رفع اونصب دواړه جائز دي نوددې قاعدې مطابق یا ایها الرجل کې الرجل باندې رفع اونصب دواړه جائز کیدل په کار دي ځکه چې الرجل داي صفت مفرد دي او ای منادی مبني دي حالانکه په الرجل باندې رفع متعین ده نصب جائز نه دي.

جواب: یا ایها الرجل کې اگر چې الرجل دمنادی صفت دي اودتابع کیدودوچې نه ددې حق دا

وو چې په دې باندې دوه اعرابه رفع او نصب جانز کيدل په کار دي ليکن اهل عربويه دې باندې صرف يو اعراب درفع لازم کړي دي ددې دپاره چې دامعلومه شي چې اصل منادی الرجل دي او همدا مقصود بالنداء دي اي غير مقصود دي صرف دفاصلې په غرض يې راږوي نو دا يې مرفوع کړي دي ددې دپاره چې ددې حرکت اعرابه رفع ددې حرکت بناييه ضممه سره موافق شي کوم چې دمنادی علامت دي نو حرکت اعرابه په دې خبره باندې دلالت کوي چې اصل مقصود بالنداء همدا الرجل دي.

ولهذا: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دمصنف په عبارت کې تناقض دي ځکه چې د وتوابع المنادی نه معلومېږي چې دمنادی مبني په تابع کې دوه وجهې جانز دي (۱) رفع (۲) نصب او د التزموا نه معلومه شوه چې صرف يوه وجه جانز ده چې هغه رفع ده.

جواب: دا عبارت دمخکنې قاعدې نه داستثناء درجه لري ددې وجې نه مصنف هلته ديو داسې قيد اضافه نه ده کړي کوم چې داسم مبهم اسم نکړي، صفت ترې خارج کړي.

توابع دمعرف باللام:

وَتَوَابِعُهُ بِالْجَوْرِ عَظُفٌ عَلَى الرَّجُلِ أَيْ وَ التَّوَمُّوْا رَفَعَ تَوَابِعَ الرَّجُلِ مُضَافَةً أَوْ مُفَوِّدَةً
او توابع ددې په جر سره دا عطف دي په الرجل باندې يعنې دوي لازم کړي رفع دتوابع دالرجل په مضاف يا مفرد باندې
تَحْوِيَّاتُهَا الرَّجُلُ الْقَرِيفُ وَيَأْتِيهَا الرَّجُلُ دَوَالِي لَأَنَّهَا تَوَابِعٌ مُتَدَايٍ مُعْرَبٌ وَجَوَازُ الْوَجْهَيْنِ إِنَّمَا يَكُونُ
لکه يا ايها الرجل القريف او يا ايها الرجل دوالى ځکه چې دامنادى دمعرب دتوابعونه ده او جواز ددوه وجهو داوي
فِي تَوَابِعِ الْمُتَدَايِ التَّيْنِي وَقَالُوا بِنَاءً عَلَى قَاعِدَةٍ تَجْوِيزُ اجْتِنَابِ خَوْفِ النَّدَاءِ مَعَ الْأَمْرِ وَ هِيَ اجْتِنَابُ
په توابعو دمنادى مبني کې او دوي وويل بناء په قاعدې دتجويز داجتماع دحرف ندا سره دلام او هغه اجتماع ددوه
أَمْرَيْنِ أَحَدُهُمَا كَوْنُ الْأَمْرِ عَوْجًا عَنْ مَعْلُوفٍ وَ ثَانِيهِمَا لُزُومُهَا لِلْجَوْرِ يَا اللَّهُ لِأَنَّ أَصْلَهُ الْإِلَهَ
امرنيو ددې نه کيدل دلام عوض دمحذوف نه او دويم لزوم ددې دکلمي سره لکه يا الله ځکه چې اصل ددې الاله دي
فَعَلَقَتْ الْهَمْزُ وَ عَوَّضَتْ الْأَمْرَ عَنْهَا وَلَزِمَتْ الْكَلِمَةُ فَلَا يُقَالُ فِي سَعَةِ الْكَلَامِ لَا
پس همزه حذف کړي شوه ددې په عوض لام راوړي شواو هغه لام کله لازم شوه پس په وسعت دکلام کې لاهه شي ويلى
وَلَكِنَّا لَمْ نَجْعَلْ هَذَانِ الْأَمْرَيْنِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ أَخْصَصْ هَذَا الْإِسْمَ بِذَلِكَ الْجَوَازِ وَ لِهَذَا
او هر کله چې نه جمع کيږي دادواړه امرونه په بل ځاي کې نو خاص يې کړو دا اسم په دې جواز پورې او ددې وجې نه

كَانَ خَاصَّةً وَأَمَّا وَمِثْلُ النَّجْمِ وَالصَّعِقِ وَإِنْ كَانَتْ اللَّامُ لَازِمَةً فِيهِ لَكِنْ لَيْسَتْ عَوْضًا عَنْ مَحْذُوظٍ
 بې وويل خاصه او هر چې به النجم او الصعق مثال کې دي اگر چې په دې کې لام لازم وي ليکن نه وي عوض دمحذوف نه
 وَأَمَّا النَّاسُ وَإِنْ كَانَتْ اللَّامُ فِيهِ عَوْضًا عَنِ الْهَمْزِ لِأَنَّ أَصْلَهُ الْإِنْسَانُ لَكِنْ لَيْسَتْ لَازِمَةً لِلْكَلِمَةِ
 او هر چې الناس دي اگر چې په دې کې لام عوض وي دهمز نه ځکه چې د اېه اصل کې الانس دي ليکن نه دي لازم د کلمې
 لِأَنَّهُ يُقَالُ نَاسٌ فِي سَعَةِ الْكَلَامِ فَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ يَا النَّجْمُ وَيَا النَّاسُ وَلَعَدَمِ جَزَائَانِ
 سره ځکه چې دا ويلي شي ناس په وسعت د کلام کې نونه دي جانز چې وويل شي يا النجم او يا الناس او د عدم جريان
 هَلِو الْقَاعِدَةِ فِي الْيَنِّ فِي قَوْلِهِ هُمْ:
 د دې قاعدي هغه چې په دې شعر کې ذکر دي

وَأَلَيْتَ بَهِيئَةً بِالْوَضَلِ عَفِي	وَمِنْ أَجْلِكَ يَا أَلَيَّ تَتَيْبُ قَلْبِي
حالات کې ته د ماسره په ميلاويدو کې بخيله بې	ستاد محبت د وچې نه اې محبوبې ناز مازره پامال کرو

لِأَنَّ لَامَهَا لَيْسَتْ عَوْضًا عَنْ مَحْذُوظٍ وَإِنْ كَانَتْ لَازِمَةً لِلْكَلِمَةِ حَكْمًا عَلَيْهِ بِالشُّذُودِ
 ځکه چې د دې لامه دمحذوف په عوض کې نه دي اگر چې کلمې ته لام دي او نحو يانوحکم کړي په دې باندې دشذوذ
 وَ فِي الْغُلَامَانِ فِي قَوْلِهِمَا قِيَا الْغُلَامَانِ اللَّذَانِ قَوَا لِاتِّعَاقِ الْأَمْرَيْنِ كُلِّهِمَا حَكْمًا
 اوبه الغلامان کې چې په دې قول فيا الغلامان فراکي واقع دي دوجې داتتفاء ددواړه امرينو حکم کړي په دې باندې
 بِأَنَّهُ أَهْدَى هُذُودًا.
 چې دا اهد هذودا دي

خلاصه د متن: په دې عبارت سره ماتن دفع د سوال مقدر وکړه او وي ويل چې يا الله کې اگر
 چې په ظاهر د دوو آلو اجتماع کيږي او اې وغيره سره فاصله هم نه ده ليکن په حقيقت کې دا
 اجتماع نه دي ځکه چې دالته دلام همزه دمفتوحې په عوض کې ده اوداد کلمې جز دي پس په
 حقيقت کې اله تعريف ياه ده لام نه دي لهذا تعريف ددو آلو په مينځ کې اجتماع لازم رانه
 غله.

اغراض د جامي: يا لجر عطف: په دې سره غرض دشارح دتوابعه دلفظ دضبط اعراب او
 وجه د اعراب بيانول دي چې دامجرور دي وجه داده چې دا عطف دي په الرجل باندې کوم چې
 مجرور دي.

اې و الترموا: په دې کې حاصل دعطف بيان دي چې نحو يانو دالرجل په توابعو باندې هم رفع

لازم کړي برباره خبره ده دتابع مفرده وي يا مضاف وي مفرد طرف ته لکه مثال يا ايها الرجل
الظريف دمضاف مثال يا ايها الرجل ذوالمال

لانا: په دې کې د الرجل په توابعو باندې رفع لازم کولو وجه بيانوي چې د الرجل په توابعو
باندې يې رفع ددې وجې نه لازم کړه ځکه چې دامنادی دمعرب دتوابعو نه ده اومنادی معرب
توابع ددې لفظ تابع وي په دې باندې صرف يو اعراب جائز کيږي او ددوو وجهو جواز منادی
مبني په توابعو کې وي.

وقالوا: په دې عبارت سره غرض دصاحب دکافيي ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: مخکې ماتن قاعده بيان کړي چې کله معرف باللام دندا کول مقصود وي نو حرف ندا
اومعرف باللام په مينځ کې دايها وغيره فاصله ضروري ده دا قاعده منقوضه اوماته دي په يا
الله سره ځکه چې په دې کې حرف نداء بې فاصل نه معرف باللام باندې داخل ده اودتعريف
دوه آلي جمع کيږي.

جواب: په يا الله کې اگرچې په ظاهره باندې ددوو آلو اجتماع په نظر راځي ليکن په حقيقت
کې اجتماع نه ده ځکه چې په دې کې لام دهمزي محذوفې په عوض کې دي اوداد کلمې جز
جوړ شوي دي او په حقيقت کې آله دتعريف ياء ده لام نه دي لهذا په تعريف کې ددوو آلو جمع
کيدل لازم نه راځي.

بنام: په دې عبارت سره شارح ددې خبرې وضاحت کوي چې نحو بيانو په يا الله کې چې کوم
حرف ندا او معرف باللام دا اجتماع جائز کړي ده هغه ديوي نوې قاعدې په بناء او هغه قاعده
داده چې کله دوه امره جمع وي او هلته حرف ندا اولام جمع کيدل هم جائز وي (۱) لام دکوم حرف
محذوفه په عوض کې وي اصلي نه وي. (۲) لام کلمه لازم وي ددې نه جدا نه وي.

لان اصله: په دې کې شارح وجه بيانوي چې لفظ دالله کې لام عوضي اولازمي دي چې لفظ دالله
په اصل کې الا له وو همزه مو حذف کړه اوددې په عوض مولا م راوړو اودا لام دکلمې سره لازم
دي ددې نه جدا نه دي چنانچې په وسعت کلام کې لاه نه شي ويلي.

وليام يجمع: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دليل دې ددعوی سره مطابق نه دي ځکه چې ددليل نه دتعريف ددو آلو دا اجتماع نه د

لفظ د الله سره عدم اختصاص معلومېږي بلکې ددعوي نه دلفظ دالله سره اختصاص مفهوم وي ؟

جواب : واقعي دليل دمفهوم په اعتبار سره عام دي چې کله هم دوه شيان موندل شي هلته ددوو آلو تعريف جمع کيږي ليکن په ټول عربي لغت کې صرف يو ځای دي چې هلته دا دوه امرونه موندل کيږي هغه يو ځای الله دي گویا چې دايو داسې کلي دي چې په يوفرد کې منحصر دي په بل ځای کې دا دوه امره اجتماعاً نه موندل کيږي ددې وجې نه لفظ دالله ددې جواز سره مختص شو ددې وجې نه مصنف **رَحْمَةُ اللهِ خَاصَةً** وويل .

واما مثل النجم : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : داقاعدہ منقوضه اوماته ده په النجم او الصق سره ځکه چې ددې لام هم دکلمې سره لازم دي په دې باندې حرف ندا دخول بې دفاصلې نه جائز کيدل په کار دي حالانکه جائز نه دي .
جواب : اگر چې ددې لام دکلمې سره لازم دي ليکن دچا په عوض کې نه دي ددې وجې نه په دې باندې دحرف ندا داخليدل بې دفاصلې نه جائز نه دي .

واما الناس : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : داقاعدہ منقوضه اوماته ده په الناس سره ځکه چې ددې الف دمحذوف په عوض کې دي ځکه چې ددې اصل انسان دي حالانکه په دې باندې دحرف ندا داخليدل بې دفاصلې نه جائز نه دي .

جواب : اگر چې ددې لام دمحذوف په عوض کې دي ليکن دکلمې سره لازم نه دي چنانچې په وسعت د کلام کې ناس ويلي شي ددې وجې نه په دې باندې دحرف ندا داخليدل بې دفاصلې نه جائز نه دي .

ولعدم جريان : په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : داقاعدہ منقوضه اوماته ده دشاعر په دې شعر سره چې :

من اهلك يا القى تيمت قلبي وانت بهيمة بالوصل عني

په دې کې القى باندې حرف ندابي دفاصلې نه داخل دي اولام اگر چې دکلمې سره لازم دي ليکن دمحذوف په عوض کې نه دي ددې باوجود په دې باندې حرف ندا بې دفاصلې نه داخل دي .

جواب: جواب دادې چې دا شاذ دي

فائده: په تيسټ کې تاپه ضمي او کسري دواړو سره ويل جانز دي

وفي الغلامان: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دا قاعده منقوضه اوماته ده دشاعر په دې شعر سره چې فيا الغلامان اللدان فرا ، خکه چې په دې کې الغلامان الف لام نه دکلمې سره لږم دي اونه دمحذوف په عوض کې دي ددې باوجود په دې باندې حرف ندا بې دفاصلې نه داخل دي

جواب: چې کله دغلامان الف لام نه عوضي دي اونه لږمي نوددې وجې نه نحو بيان په دې باندې داهد هذو دا حکم لږوي چې په دې کې دوه شاذه جمع دي چې يو په القې کې شاذ دي چې مکمل شعر د... دي فيا الغلامان اللدان فرا ، اياکما ان تکسبان هرا ، (ترجمه: ای هغه دوه جينکو چې تختيدلي وي ، خپل ځان دبدی دار تکاب نه بچ وساتي) .

تثنيه: په تکسبان کې دوه (۲) نسخې دي :

(۱): په حذف د نون سره ان تکسبا لکه څنگه چې واضح دي چې ان مصدر يه ناصبه نون تثنيه غورځوي .

(۲): په اثبات دنون سره په دې صورت کې وجه يار غايت اولحاظ دسجع بندي وي يا دانون

دتثنيه نه دي بلکه دانون ، نون وقايه دي په اصل کې ان تکسباني وو .

په ياتيم تيم عدي کې درفعې اود نصب د دواړو جواز :

وَلَكْتُ أَيْ وَجَّازَ لَكَ فِي مِثْلِ يَا تَيْمَ تَيْمَ عِدِي أَيْ فِي تَرْكِيبِ كُتَّرَ فِيهِ الْمُتَادِي الْمَفْرُودُ
اوتادپاره يعنې تاته جانز دي ياتيم تيم عدي په مثل کې يعنې په داسې ترکيب کې چې تکراروي په دې کې منادی مفرد
الْمَعْرِفَةُ صُورَةٌ وَوَلَّى الثَّانِي إِسْمٌ مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ فِي الْأَوَّلِ الشَّمُّ وَالتَّصَبُّ وَ فِي الثَّانِي التَّصَبُّ فَتَحَسَّبُ
معرفه صوره او دودوم سره اسم مجرور په اضافت ملاوشوي وي په اول کې ضمه اونصب او په دويم کې صرف نصب
أَمَّا الشَّمُّ فِي الْأَوَّلِ فَلِأَنَّهُ مُتَادِي مَفْرُودٌ مَعْرِفَةٌ كَمَا هُوَ الظَّاهِرُ وَ التَّصَبُّ عَلَى أَلْهِ
هر چې ضمه ده په اول کې نوددې وجې نه چې دامنادی مفرد معرفه ده لکه چې ظاهر دي اونصب بنا ، په دې چې دا
مُتَبَّاتٌ إِلَى عِدِي الْمَذْكُورِ وَ تَيْمُ الثَّانِي فَالْكِينَةُ لَفْظِيٌّ فَاصِلٌ بَيْنَ الْمُتَبَّاتِ وَ الْمُتَبَّاتِ الْكُتُّ وَ ذَلِكَ
مضاف دي عدي مذکور طرف ته اودويم تيم تاکيد لفظي دي فاصل دي په مينځ دمضاف اومضاف اليه کې اوداد

مَذْهَبٌ يَنْبَغِيهِ أَوْ مَضَافٌ إِلَى عَدِيٍّ بِالنَّحْوِ بِقَرِيْنَةٍ التَّخْدُوْفِ وَ ذَلِكَ مَذْهَبُ الْمُتَزَكِّي وَ
 سببوه مذهب دي اوبا مضاف دي عدي محذوف طرف ته په ذکر شوي قريني سره اوداد امام مېر د مذهب دي او
 التَّخْدُوْفِ أَنَاذَرُ الْكُتُبِ مَكَانَ النُّصَبِ عَلَى أَنْ يَكُونَ فِي الْأَصْلِ يَأْتِيهِ بِالنُّصَبِ تَيْمٌ عَدِيٌّ فَفُتِحَ
 سیرامي جائز کړي ده فتحه په خای نصب چې د ایه اصل کې یاتیم په ضمی سره تیم عدي دي نو فتحه یې ورکړه
 إِلَيْهَا لِيَنْصِبَ الثَّانِي كَمَا فِي مَا زَيْدٌ بَنِي عَمْرٍو وَ تَعَيَّنَ النُّصَبُ فِي الثَّانِي لِأَنَّهُ إِنَّمَا
 اتباع یې وکړه د دویم نصب لکه په یازید بن عمرو کې چې دي او منعین کړي یې دي نصب په دویم کې ځکه چې
 قَائِمٌ مَضَافٌ أَوْ قَائِمٌ مَضَافٌ وَ تَبَاءُ الْبَيْتِ
 د اتباع دي د مضاف او یا په خپله تابع د مضاف دي او مکمل شعر داسې دي چې

يَأْتِيهِ تَيْمٌ عَدِيٌّ لَا أَبَا لَكُمْ	لَا يُقَالُ لَكُمْ فِي سَوْءٍ عُمَرُو
ای تیم عدي ستا پلار نشته دي	واقع دي نه کړي هرگز تا عمر په ناکاره څیز کې

وَ الْبَيْتُ لِتَجْرِيَةٍ جُرِيَتْ أَرَادَ عُمَرُو التَّيْمِي الشَّاعِرُ أَنْ يَهْجُوهُ فَقَالَ جَرِيْرٌ خُطَابًا لِيَتِي تَيْمٌ لَا
 اود اشعر د جریر دي چې کله عمر تيمي شاعر دې دهجوې اراده وکړه نو جریر يني تيم ته يې خطاب کولو چې ته مه
 تَجْرِيْوْا عُمَرُو أَنْ يَهْجُوْنِي فَيُقَالُ لَكُمْ فِي سَوْءٍ أَيْ مَكْرُوْرٍ مِنْ قِطْعِي
 پرېر ده عمر چې هغه زما هجو وکړي پس هغه دې تا واقع نه کړي په بد څيز کې يعنې په ناکاره څيز کې زما طرف
 يَتِي مَهَاجَاةً إِلَيْكُمْ
 نه يعنې هغه قصد کوي زما دهجوې

خلاصه دهن: صاحب د کالبي وایي چې په یاتیم تیم عدي مثال کې رفع او نصب دواړه
 جائز دي.

اغراض د جامي: ای و جاړه به وی عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې الضم
 و نصب داد لک ظرف فاعل دي په دې نظر متعلق سره کوم چې جاړ دي.

في ترکیب: په دې عبارت سره د کالبي وایي سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مصنف رحمه الله خو قواعد د کالبي وایي یو مثال جزئي یاتیم تیم عدي ولي
 بیان کړو؟

جواب: دلته یې هم قاعده کلیه بیان کړې ځکه چې د مثل نه مراد هر هغه ترکیب دي چې په
 هغې کې منادی مفره معرفه کې صورت تکرار وي او د دویمې منادی سره کوم اسم مجرور
 بالاضافت یوځای شوي وي یعنې ددې نه پس مضاف الیه واقع وي.

صورة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: مونږ دا خبره نه منو چې په ياتيم تيم عدي کې منادی مفرد معرفه ده بلکه منادی مضاف ده يا عدي مذکور طرف ته لکه دادسيبويه مذهب دي يا عدي محذوف طرف ته لکه دادمبرد مذهب دي

جواب: دمفرد نه مراد دادې چې هغه صورة مفرد وي او په ذکر شوي مثال کې اگرچې حقیقتاً منادی مضاف ده لیکن صورة مفرد دي.

في الاول: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمصنف رَحْمَةُ اللَّهِ داقول ولک في مثل ياتيم تيم عدي الضم والنصب کې حکم په مجهول لازم راځي ځکه چې دانه معلومېږي چې دا دوه اعرابه په اول تيم باندې دي يا په دويم باندې نو خبره دلته مجهوله شوه او حکم په مجهول باندې باطل دي.

جواب: ضمه اونصب په اول کې وي نه په دويم کې او قرينه پرې داده چې بحث دمنادی شروع دي او منادی اول ده او په دويم کې به صرف نصب وي.

اما الضم: په دې سره په اول غرض کې دضمي دجائز کيدو وجه بيانوي چې په اول کې ضمه ددې وجې نه جائز ده چې دامنادی مفرد معرفه ده او منادی معرفه په علامت درفع باندې مبني وي.

والنصب: په دې سره په اول غرض کې دنصب دجائز کيدو دوجې بيان دي چې په دې باندې نصب ددې وجې نه جائز دي چې دامضاف دي عدي مذکور طرف ته او منادی مضاف منصوب وي.

وتيم الثاني: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: که چيرته اول تيم مضاف وي عدي مذکور طرف ته نودمضاف اومضاف اليه په مينځ کې دتيم سره به فصل لازم راشي کوم چې جائز نه دي؟

جواب: دمضاف اومضاف اليه په مينځ کې فصل په اجنبي سره ناجائز وي او دويم تيم داوول تيم دپاره اجنبي نه دي بلکه ددې دپاره تاکيد اوتاکید دمؤکد عين وي نودافصل په منزله دلافصل کې دي.

وذلك مذهب سيبويه: په دې عبارت سره عرض دشارح بيان داخلاف دي په دې کې دري مذاهب دي

مذهب (۱): اول تيم مذکور عدي طرف ته مضاف کيدل دسيبويه مذهب دي.

مذهب (۲): اودمبرد په نزد باندې اول تيم باندې نصب ددې وجې نه جائز دي چې دامضاف دي عدي محذوف طرف ته په دې باندې قرينه عدي مذکور دي دا په اصل کې وو يا تيم عدي تيم عدي ، مبرد وايي چې په دې صورت کې تقديم تاخير دفصل دخرايو نه خلاصي کيږي.

مذهب (۳): والسورافي: داول تيم په خاي دنصب باندې فتح جائزوي ځکه چې ددې اصل يا تيم تيم عدي دي اول تيم مفرد دمعرفه کيدو په بناء باندې مبني په ضمي دي اودويم تيم عدي مذکور طرف ته دمضاف کيدو دوجې نه منصوب دي نو اول تيم ددويم تيم دتابع کيدو په اساس په دې باندې فتحه جائز ده لکه يازيد بن عمرو کې دابن عمرو تابع کوي او په زيد باندې فتحه جائز ده.

وتعين النصب: په دې عبارت سره شارح ددويم تيم اعراب اوددې وجه بيانوي چې په دويم تيم کې صرف نصب جائز دي ځکه چې دا يادامضاف تابع دي لکه دسيبويه مذهب دي اودمضاف تابع منصوب وي يا خودا په خپله مضاف دي لکه دمبرد مذهب دي اوتابع دمضاف هم منصوب وي. پوره شعردادې:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لَا أَبَا كُنْ	لَا يُلَوِّتُكُمْ فِي سَوَاءٍ عَمْرٍ
ای تيم عدي ستا پلار نشته دي	واقع دي نه کړي هرگز تا عمر په نا کاره څيز کې

دا شعر دجرير شاعر دي چې کله عمر تيمي دجرير دهجوي اراده وکړه نو جرير بنو تميم ته خطاب کوي او وايي چې عمر ته زما دهجوي دپاره اجازت مه ورکوي داسې نه چې تا زما دطرف نه په یو نا کاره او ناخوښه کار کې واقع کړي يعنې که چيرته دا زما هجوه وکړي نوزه به دتولو هجوه وکړم چې دهغې په وجه به تاسو ټول ذليل او خوار شي.

تفسير ۵: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ په لک في مثل يا تيم تيم عدي الضم والنصب کې حصروکړو اود سیرافي رَحْمَةُ اللَّهِ مذهب يې رد کړو وجه د رد يې داده چې د سیرافي مذهب کمزورې دي او يا تيم تيم عدي په يازيد بن عمرو باندې قياس کول قياس مع الفارق دي ځکه چې يازيد بن عمرو کې په ليد باندې فتح دابن په اتباع کې نه ده بلکه ددې په شان دمنادی دکثير الاستعمال دوجې نه

خلاصه دمتن: صاحب د کافیه وایې چې هغه منادی چې یاء د متکلم طرف ته مضاف وي په دې کې څلور وجهې دي: ۱. په فتحې د یاء سره لکه یاغلامې، ۲. په سکون د یاء سره لکه یاغلامې، ۳. یاء حذف کول او په ماقبل کسره باندې اکتفاء کول لکه یاغلام، ۴. یاء په الف سره بدلول لکه یاغلاما. همدارنگې په حالت د وقف کې په دې ټولو صورتونو کې په آخر کې هام د وقف لېرول هم جائز دي.

اغراض د جامی: المنادی: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: ستاسو ب عده منقوضه اوماته ده په جام فی غلامی کې په غلامی سره ځکه چې دامضاف دې یاء د متکلم طرف ته لیکن په دې کې څلور وجوه جائزه دي بلکه صرف دوه وجهې جائز دي. (۱) سکون د یاء، (۲) او فتحه د یاء.

جواب: دلته مطلق مراد نه دي بلکه منادی مضاف الی یاء المتکلم مراد دي المضاف صفت دي د موصوف محذوف المنادی ځکه چې بحث د منادی روان دي.

وجه: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: یجوز فعل دي ددې دپاره فاعل دمفرد کیدل ضروري دي او یاغلامی دجملې کیدو دوجې نه د فاعل جوړیدو صلاحیت نه لري.

جواب: د یجوز فاعل یاغلامی نه دي بلکه ددې فاعل وجهه محذوف دي کوم چې مفرد دي.

اربعه: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: یاغلامی یاغلامی وغیره تفصیل دي او تفصیل د اجمال تقاضا کوي دلته مخکې کوم اجمال نشته؟

جواب: دلته اربعه مقدر دي لهذا د تفصیل نه مخکې اجمال موجود دي.

مثل: ددې لفظ په اضافه کولو سره شارح دیو سوال مقدر جواب ورکوي.

سوال: مصنف رحمه الله خود قواعد کلیه بیان پسې دي دلته غلامی خو جزئی من الجزئیات دي. ددې نه معلومېږي چې څلور وجوه صرف په یاغلامی کې جائز وي.

جواب : دلته مثل محذوف دي مراد ترې هر هغه منادی ده چې مضاف وي ياء دمتکلم طرف ته نو حکم دياغلامي يا امتقي وغيره ټولو ته به شامل وي اولته دقاعدي کليې بيان وي .

اذا كان قبلها : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا قاعده منقوضه اوماته ده په يافتای په مثل سره يافتای منادی مضاف ده ياء دمتکلم طرف ته حالتي کې په دې کې ياء حذف کول او په ماقبل کسره باندې اکتفاء کول جائز نه دي .

جواب : دلته يو شرط محذوف دي هغه دادې چې ياء حذف کول او په ماقبل کسره باندې اکتفاء کول په هغه وخت کې جائز وي چې کله ياء ماقبل مکسور وي او په ذکر شوي مثال کې ياء ماقبل مکسور نه دي .

وهذان الوجهان : دا جمله مستانغه ده چې دسائل ديو سوال جواب دي سائل سوال کړي دي چې وجوه اربعه مذکوره مساوي في الاستعمال دي يا متفاوت في الاستعمال ؟

جواب : په دې کې تفاوت دي په آخري دوه وجهو کې ندا کثير الوقوع وي ځکه چې دندا موضع تخفيف دي ځکه چې دندا مقصود بالذات نه وي بلکه مقصود بالذات هغه کلام وي چې دندا نه پس واقع وي ځکه چې دمتکلم دندا نه زر فارغيدل غواړي ددې دپاره چې ددې نه خلاصي ومومي مقصود طرف ته متوجه وي په دې اساس باندې دندا کې په نسبت دنورو مواضع زيات تخفيف وکړي شولهدا په ياء غلامي کې په دوه (۲) وجهو کې تخفيف موندل کيږي :

(۱) : ياء حذف کول او په ماقبل کسره باندې اکتفاء کول ددې دپاره چې کسره په ياء محذوفه باندې دلالت وکړي .

(۲) : ياء په الف سره بدلول ځکه چې الف او فتحه د ياء او کسري نه خفيف دي .

وهما اي هذان الوجهان : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دا قاعده ماته ده په ياء دوي سره ځکه چې دامنادی مضاف دی ياء دمتکلم طرف ته حالتي کې په دې کې ياء حذف کول او په ماقبل کسره باندې اکتفاء کول او ياء په الف سره بدلول دادواړه وجهې جائز نه دي .

جواب : دا دوه وجهې په هر منادی مضاف الی ياء المتکلم کې نه جاري کيږي بلکه په هغه منادی

کې جاري کيږي چې دهغې اضافت شوي وي يام دم تکلم طرف ته کثير اومشهور وي اودا شهرت په دې يام باندې دلالت کوي چې د حذف کيدو دوجې نه ياپه الف سره دبديدو دوجې نه دخپل هينت اصليه نه بدل شوي وي چونکې د ياعدوي اضافت يام دم تکلم طرف ته مشهور نه دي ځکه چې په دې کې دا دوه وجې جائز نه وي .

وقد جاء : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : منادی مضاف ياء دم تکلم طرف ته په دې کې يوه بله پنځمه وجه هم جائز ده هغه داچې ياء به په الف سره بدل کړي شي بيا به الف حذف کړي او په ماقبل فتحه باندې به اکثفاء وکړي شي لکه يا غلام دا په اصل کې يا غلامي وو بيا يا غلاما شو ددې نه يا غلام جوړ شو لهدا په وجوه اربعه کې به انحصار باطل شي .

جواب : دا وجه شاذ او خلاف د قاعدي ده د قاعدي په اعتبار سره صرف څلور (۴) وجې جائز دي لهدا حصر صحيح دي .

وبالهام وقفا : صاحب د کافي وايي چې د منادی مضاف ال يام المتکلم په آخر کې دوجوه اربعو مذکورو په حالت دوقف کې هام داخلېږي پس يا غلاميه او يا غلامه او يا غلامه به ويلې شي .

ويكون المنادی المضاف : په دې کې يکون مقدر کړو او اشاره يې وکړه چې بالهام جار مجرور د يکون محذوف متعلق دي او په يکون کې ضمير مستتر المنادی المضاف طرف ته راجع دي .

في هذه الوجوه كلها : په دې عبارت سره غرض د شارح ديو وهم ازاله کول دي او هغه وهم داوو چې شايد د بالهام تعلق د آخري دوو وجهو سره وي دا وهم يې لرې کړو چې د بالهام تعلق د څلورو وجهو سره دي .

وقفا اي في حالة الوقف : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د تړکيب دي وقفا منصوب دي بناء برظرفيت په اعتبار د حذف د مضاف سره .

فرقا : په دې عبارت سره غرض د شارح بيان د علت دي په حالت د وقف کې مضاف ال يام المتکلم کې د منادی په آخر کې د هام د داخلولو وجه داده چې د وقف او د وصل په مېنځ کې فرق پيدا شي .

په يا ابني او يا امي کې د څلورو جوهاتو نه غير نورو جوهات:

وَقَالُوا يَا الْحَرَبُ فِي مُحَاوَرَاتِهِمْ يَا ابْنِي وَ يَا أُمِّي عَلَى الْوُجُوهِ الْأَرْبَعَةِ كَسَائِرِ مَا أُضِيفَ إِلَى
اوويلي يه عربويه خپلو محاوراتو کې يا ابني او يا امي په څلورو جوهو سره لکه ټول هغه الفاظ چې اضافت يې شوي
يَاو انْتَكَلِمَ مَعَهُ وَجُوهُ أُخَرُ زَائِدَةٌ عَلَيْهَا لِكثْرَةِ اسْتِعْمَالِ نِدَائِهَا فِي كَلَامِهِمْ
وي ياه دمه تلم ته سره دنورو جوهو چې زان دوي به دې باندې دوجې د کثرت استعمال نداء ددې نه په کلام ددوي کې
كَمَا أَشَارَ إِلَيْهَا بِقَوْلِهِ وَ يَا أَبَتِ وَ يَا أُمَّتِ أَنَّى قَالُوا يَا أَبَتِ وَ يَا أُمَّتِ أَيْضاً
لکه اشاره کړي دې ته مصنف په دې قول سره چې يَا أَبَتِ وَ يَا أُمَّتِ يعني دوي وييلي چې يَا أَبَتِ وَ يَا أُمَّتِ همدارنگې
يَا أَبَتِ يَا أَبَتِ يَا أَبَتِ قَدْ جَاءَ الْكُفْرُ بِهَا وَ كَسْرُ يَ بِهَا وَ قَوْلُ الْيَاو
په بدلولو سره په تاء باندې به فتحې او کسري سره يعني په حالت دمفتوح کيدو کې موافق د حرکت د ياه
أَوْ مَكْرُورَةً لِلتَّاسِيَةِ الْيَاو وَ قَدْ جَاءَ الضَّمُّ أَيْضاً يَا أَبَتِ وَ يَا أُمَّتِ
ياد مېکسو کيدويه حالت کې دوجې دمناسبت ياه نه اوضمه هم راغلي ده همدارنگې لکه يا اېت او يا امټ دوجې
لَاخِرَاتِهِ سَجَوَى الْمَفْرُودِ التَّعْرِفَةِ وَ لَمْ يَذْكُرْهُ لِلْقَلَّةِ وَ قَالُوا يَا أَبَتِ يَا أُمَّتِ
دا حرا کيد ددې په ځانې دمفر دمعرفه کې اودا بې نه دي ذکر کړي دوجې دقلت نه اوويلي دي چې يَا أَبَتِ يَا أُمَّتِ
بِالْكَفِّ بِنْدِ الثَّامِ جَمْعاً بَيْنَ الْوُجُوهِ دُونَ الْيَاو قَدْ جَاءَ قَالُوا يَا أَبَتِ يَا أُمَّتِ
په الف موعض د تاء نه دوجې د جمع کيدو نه په مينځ ددواړو عوضينو کې نه د ياه کې نوچا چې وييلي دي يَا أَبَتِ يَا أُمَّتِ
لَاخِرَاتِهِ الْجَمْعُ بَيْنَ الْوُجُوهِ وَالْمَعْوِضُ عَنْهُ قَائِلُهُ عَزَّ وَجَلَّ
دوجې د څلورو جوهو نه په مينځ دعوض اود معوض عنه کې ځکه چې دا غير جائز دي

خلاصه متن: صاحب د کافيې وييلي دي چې اهل عرب په خپلو محاوراتو کې ددې څلورو

جوهو دغير کوم چې په يا غلامي کې جائز دي يا ابني او يا امي کې ددې دنداء د کثرت دوجې نه دوه (۲) باندې وجهې هم په خصوصي طور باندې جائز کړي دي:

(۱) ياه ته سره بدلول يا اېت او امټ ويل بيا تاء د ياه د حرکت موافق مفتوح يا د ياه مناسب دوجې نه مکسور وييلي شي

تالانه پس دالف اضافه کول يا اېت او يا امټ ويل په دې صورت کې الف او تاء دادواړه د ياه

په عوض کې وي او په دې کې کومه خرابي نشته دي ځکه چې جمع بين العوضين

البقي او يا امټي ويل صحيح نه دي ځکه چې دعوض اود معوض عنه اجتماع جائز نه

ده لانه يو ځوب اللغو

اغراض دجامي: ای العرب: په دې سره دا ظاهروي چې دقالوا دضمير مرجع العرب دي

في محاوراتهم: په دې سره غرض دشارح دقالوا دصلي بيان کوي

ای قالوا یا ایت: په دې عبارت کې بیان دترکیب دي چې یا ایت او یا امت عطف دي په یا ای او یا امي باندې لکه څنگه چې معطوف علیه یا ای او یا امي دقالوا مقوله ده همدارنگې یا ایت یا امت هم دقالوا مقوله ده

ای حال: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دترکیب دي چې فتحا وکسرا دتام نه حال دي

مفتوحة او مکسورة: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: فتحا وکسرا حال جوړول صحیح نه دي ځکه چې دحال حمل په ذوالحال باندې کېږي او فتحا کسرا د مصدر کیدو دوجې نه، نه محمولېږي

جواب: فتحا وکسرا په تاویل داسم مفعول سره مفتوحة و مکسورة حال شو لهذا حال جوړول صحیح دي

وقد جاء: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: یا ایت و یا امت مفرد معرفي قائم مقام جوړول او مبنی علی الضم ویل هم ثابت دي ځکه چې دلته صوره اضافت نه دي، بیا مصنف دا ولی ذکر نه کړو؟

جواب: دتاء ضمه اګر چې ثابت ده لیکن قلیل ده اود القلیل کالمعدوم قاعدې لاندې ددې اعتبار ونه کړې شو.

په یا ابن ام او یا ابن عم کې دا عراب و جوړه:

وَقَالُوا يَا ابْنُ أُمِّرٍ وَيَا ابْنَ عَمِّ حَاصَّةٌ هَذَا الْإِخْتِصَاصُ بِالْقَلْبِ إِلَى الْأُمِّ وَالْعَمِّ
لوهغوي ویلي دي یا ابن ام او یا ابن عم خاص طور باندې دا اختصاص امر او عم طرف ته د نظر کولو په اعتبار سره دي
أَيُّ لَا يُقَالُ يَا ابْنَ أَخٍ وَيَا ابْنَ خَالٍ بَلْ يُقَالُ يَا ابْنَ أَخِي وَيَا ابْنَ خَالِي لَا بِالْقَلْبِ إِلَى الْإِبْنِ أَيْضًا
یعنې یا ابن اخ او یا ابن خاله شي ویلي بلکه یا ابن اخي و یا ابن خالي ویلي شي نه دا بن طرف ته د نظر کولو پوخت کې هم
لَقَالَهُمْ يَقُولُونَ يَا بَنُتُ أُمِّ وَبَنُتُ عَمِّ عَلَى الْوُجُوهِ الْأَرْبَعَةِ مِثْلَ بَابٍ يَا عَلَامِي فَقَالُوا يَا ابْنَ
ځکه چې هغه وایي یا بنت ام و یا بنت عم په څلورو وجو ه باندې په شان دباب د یا غلامي پس هغوي ویلي دي یا بن

أَمِي وَيَا ابْنَ عَمِّي بِفَتْحِ الْيَاءِ وَسُكُونِهَا وَيَا ابْنَ أُمِّ وَيَا ابْنَ عَمِّ بِحَذْفِ الْيَاءِ وَالْإِكْتِفَاءِ بِالْكَسْرِ
امي اويا ابن عمي په فتحې د ياء اود دې په سکون سره يا ابن ام ويا ابن عم د ياء په حذف کولو او د کسري په اکتفاء
و يَا ابْنَ أُمِّا وَيَا ابْنَ عَمَّا بِإِذْخَالِ الْيَاءِ أَيْفًا وَقَالُوا بِرِيَادَةٍ وَجْهُ آخَرُ
کولوسره اويا ابن اما ويا ابن عما ياء په الف سره د بدللولوسره او هغوي د يوې بلې وجې اضافه هم کړي دي چې شاذ
هُذً فِي الْمُضَافِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ يَا ابْنَ أُمِّ وَيَا ابْنَ عَمِّ بِحَذْفِ الْأَلِفِ وَالْإِكْتِفَاءِ بِالْفَتْحَةِ
دې په اضافت کې ياء متکلم طرف ته اويا ابن ام ويا ابن عم په حذف د الد او اکتفاء کول په فتحې سره د وجې د
لِكَثْرَةِ الْإِسْتِعْمَالِ وَكُنُوزِ اللَّفْظِ وَثِقَلِ التَّطْعِيمِ.
کثرت استعمال او د لفظ د طوالت او د تضعيف د ثقل د وجې نه.

خلاصه دمتن: صاحب ذکافيې وايي چې يا ابن ام ويا ابن عم دا دواړه هم د باب د غلامې په شان دي په دې باب کې د غلامې په شان څلور وجوهات جائز دي او د هغه څلورو وجوه نه غير يوه بله وجه هم جائز ده او هغه داده چې ياء په الف سره بدل کړي شي بيا الف حذف کړي شي او په ماقبل فتحه باندې اکتفاء وکړي شي اويا ابن ام اويا ابن عم وييلي شي.

اغراض دجامي: وهذا الاختصاص: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: مصنف رَحِمَهُ اللهُ د خاصه لفظ وويل ددې نه معلومېږي چې وجوه خمسسه مذکوره په دې صورت کې جائز دي چې کله لفظ ابن مضاف وي او لفظ عم او ام مضاف اليه وي يعنې تخصيص مضاف مضاف اليه دواړو اعتباراتو سره وي که چيرته به دې کې په يو کې تبديلي وشي نو وجوه خمسسه به جائز نه وي حالانکه په يابنت ام يا بنت عم کې هم وجوه خمسسه مذکوره جائز دي.

جواب: د خاصه تعلق صرف د مضاف اليه سره دي يعنې مضاف اليه لفظ دامر ياد عم کيدل په کار دي په دې کې تبديلي نه ده په کار که چيرته مضاف تبديل شي دا بن په خاي بنت شي نو کوم حرج نه راځي لهدا يابنت ام کې هم وجوه خمسسه مذکوره جائز دي او په يابن خالي يا ابن اخي يا ابن اخي کې جائز نه دي.

پرياده وجه اخر هذ: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : د مصنف عبارت و قالوا یا ابن امرأه الخ بی فاندې دي ځکه چې کله مثل باب یا غلامی وویل نو په دې کې وجه خامس هم راغله ځکه چې په یا غلامی کې د پنځمه وجه هم جائز ده اگرچې علی وجه الشذوذ ده لکه حضرت جامی رحمه الله ویلي دي چې وقد جاء شاذاً فی المنادی یا غلام بالفتح

جواب : په دواړو کې فرق دادې چې په یا غلامی کې وجه خامس شاذ وو لیکن یا ابن امرأه یا ابن امر کې شاذ نه دي په دې اساس باندې مصنف رحمه الله د مستقل ذکر کړي دي .

لکړه : په دې سره حذف د الف او اکتفاء په فتحې باندې ددې وجه بیانوني چې الف یې حذف کړو او په ماقبل فتحه باندې د اکتفاء کولو دري وجوهات دي :

(۱) ددې نداء کثیر الاستعمال دي او کثرت استعمال د خفت تقاضا کوي او فتحه اخف الحركات ده .

(۲) د طوالت د لفظ د وجې نه ځکه چې په یا غلامی کې درې لفظه دي او یا ابن امر کې څلور الفاظ دي : (۱) یا . (۲) ابن . (۳) امر . (۴) یا د متکلم او په یا ابن امر کې هم څلور الفاظ دي ځکه چې په دې تخفیف وکړي شو په خلاف د یا ابی او یا امی کې چې هغه کثیر الاستعمال دي لیکن په دې کې طوالت نشته .

(۳) د تضعیف د ثقل د وجې نه ځکه چې ددې دواړو په آخر کې میم مشدد دي په دې اساس باندې تخفیف وکړي شو ، په خلاف د یا ابن ابی چې په دې کې کثرت د استعمال هم دي او طوالت د لفظ هم دي لیکن په دې کې ثقل د تضعیف نشته ځکه یې په دې کې تخفیف نه دي کړي .

د منادی د ترخیم تعریف :

وَلَمَّا كَانَ مِنْ خَصَائِصِ الْمَدَائِ التَّخِيْمُ هَرَجَ فِي بَيَانِهِ فَقَالَ وَ تَخِيْمُ الْمُنَادَى جَائِزٌ أَمْ أَوْ كَلَمْ جِي دندامد خصائصونو ترخیم و نومو مصنف ددې په بیان شروع وکړه پس ویل چې ترخیم د منادی جائز ده یعنې واقعې فِي سَعَةِ الْكَلَامِ مِنْ غَيْرِ هَرْجٍ وَ غَيْرِ دَعَثٍ إِلَيْهِ فَإِنْ دَعَثَ إِلَيْهِ هَرْجٌ واقع دي په وسعت د کلام کې په غیر ضرورت شعري نه کوم چې دې طرف ته داعي وي پس که چیرته دې ته ضرورت پېښ شي نو په طریق اولی جائز دي او ددې په غیر کې یعنې په غیر د منادی کې ضرورت واقع دي یعنې د ضرورت شعري د

دَاعِيَةً إِلَيْهِ لَا فِي سَعَةِ الْكَلَامِ وَ هُوَ أَيْ تَرْخِيمُهُ الْمُنَادَى حَدَّثَ فِي
و چې نه كوم چې دې طرف ته داعي وي نه په وسعت د کلام کې او هغه يعنې ترخيم دمنادۍ چې حذف کولې به شي په
آخِرِهِ أَيْ آخِرَ الْمُنَادَى تَخْفِيفًا أَيْ لِيُجْعَلَ الْتَخْفِيفُ لِكَيْلَ أَنْ يَكُونَ مُفَضِّيًا إِلَى الْحَذْفِ الْمُسْتَعْلَمِ لِلتَّخْفِيفِ فَعَلْ
آخردې کې يعنې دمنادۍ په آخر کې تخفیفاً يعنې صرف د تخفیف دپاره نه د بل علت دپاره چې مفضي وي حذف
هَذَا يَكُونُ ذَلِكَ التَّخْفِيفُ مَعْنُومًا بِتَرْخِيمِ الْمُنَادَى وَ يُحْكَمُ مِنْهُ
د مستلزم ته دپاره د تخفیف نوبتاً په دې باندې وي به د تعريف خاص د ترخيم دمنادۍ پورې او معلومېږي ددې نه
تَرْخِيمُهُ فَخَوَّ الْمُنَادَى بِالْمَقَاسَةِ وَ يُكَيَّنُ حَتْلُهُ عَلَى تَعْرِيفِ التَّخْفِيمِ مُطْلَقًا بِإِزْجَاعِ
ترخيم ۱: ښودل دمنادۍ په توسط د قياس او ممکن دي حمل کول ددې په تعريف د ترخيم باندې مطلقاً په راجع کولو
تَعْرِيفُ التَّرْخِيمِ إِلَى التَّخْفِيمِ مُطْلَقًا وَ التَّخْفِيفُ الْمَجْزُورُ إِلَى الْإِسْمِ .
ضمير د مرفوع ترخيم ته مطلقاً او په راجع کولو د ضمير د مجرور اسم طرف ته .

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې په منادۍ کې ترخيم په هر حال کې جائز دي برابره خبره ده که د ضرورت شعري دوجې نه وي او يانه وي او په غير منادۍ کې د ضرورت شعري دوجې نه ترخيم جائز دي او په نثر کلام کې ترخيم جائز نه دي.

اغراض دجامي: ولماکان: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي: **سوال:** دلته بحث خو دمفعول به د عامل ناصب د حذف کيږي نه دمنادۍ په آخر کې د حذف کولو چې هغې ته ترخيم وايي نو د ترخيم دمنادۍ بحث ذکر کول خروج عن المبحث دي.

جواب: ترخيم دمنادۍ د خصائصو نه دي او د يو څيز د خصائصو په ذکر کولو سره هغه څيز واضح کيږي د همدې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ تَرْخِيمَ ذکر کړو.

ای واقع: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي: **سوال:** د جواز دوه قسمونه دي: (۱) جواز وقوعي يعنې کوم چې په کلام د عربيو کې موجود وي (۲) جواز امکانی لکه جواز مطابقي او دې ته جواز تصوري هم وي لي شي يعنې کوم چې موجود في الخارج نه وي نو دلته کوم يو جواز مراد دي؟

جواب: دلته جواز وقوعي مراد دي.

في سعة الكلام: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي: **سوال:** وقوع په دوه قسمه ده: (۱) وقوع په وسعت د کلام کې (۲) وقوع په وخت د ضرورت

کې . دلته کومه یو وقوع مراد ده ؟

جواب : دلته د وقوع نه مراد هغه وقوع ده کوم چې په وسعت دکلام او په کلام نشر کې وي د ضرورت شعري دوجې نه ، نه وي نو یس کله چې د ضرورت شعري نه په غیر په وسعت کلام کې جائز وي نو په ضرورت شعري کې خو به په طریق اولی جائز وي .

له المنادی : په دې سره دا واضح کوي چې د غیره ضمیر منادی طرف ته راجع دي .

ای لغزوة : په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د ترکیب دي چې ضرورۃً مفعول له دي جائز په معنی د واقع سره دې ددې وجې نه منصوب دي .

ای ترخیم المنادی : په دې عبارت سره غرض د سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : د هُو ضمیر په مرجع کې دوه احتماله دي : (۱) یادې مرجع مطلق ترخیم دي . (۲) یا ترخیم د منادی ده ، که چیرته مرجع ترخیم د منادی وي نو د مطلق ترخیم تعریف معلوم به نه وي ، او که چیرته مرجع مطلق ترخیم وي نو (۱) دمصف قول و هرطه الخ به صحیح نه وي ځکه چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ چې کوم شرائط بیان کړي دي هغه د ترخیم د منادی دي نه د مطلق ترخیم . (۲) همدارنگې به اضمار قبل الذکر لازم راشي ځکه چې مخکې د مطلق ترخیم ذکر نه دي . (۳) همدارنگې تعریف داعم بالاخص لازم راځي ځکه چې فی آخره کې ضمیر منادی طرف ته راجع دي هغه خاص دي او مطلق ترخیم عام دي نو تعریف داعم بالاخص لازم راغی .

جواب : ددې دپاره شارح دوه جوابه ورکړي دي :

جواب (۱) : اول جواب دادې چې د هُو ضمیر مرجع ترخیم د منادی دی پاتې شو داسوال چې د مطلق ترخیم تعریف نه معلومېږي نو ددې جواب دادې چې د ترخیم د منادی د تعریف نه د مطلق ترخیم تعریف هم معلومېږي ځکه چې د دواړو تعریفونو په غیر دڅه فرق نه یو شان دي نو د مطلق ترخیم تعریف د ترخیم د منادی په تعریف باندې قیاس کولې شي .

جواب (۲) : د هُو ضمیر مرجع مطلق ترخیم دي او د آخره ضمیر اسم طرف ته راجع دي نه د منادی طرف ته پاتې شو داسوال چې و هرطه کې شرائط د ترخیم د منادی دي نه د مطلق ترخیم (۱) نو جواب دادې چې شرائط هم د مطلق ترخیم دي کوم چې د مطلق ترخیم منادی په ضمن کې موندل کیږي . (۲) پاتې شو داسوال چې اضمار قبل الذکر لازم راځي نو ددې جواب دادې چې ذکر مقید ذکر مطلق ته مستلزم دي نو ترخیم د منادی نه مطلق ترخیم هم معلومېږي لهذا

اضمار قبل الذکر لازم نه راخي (۳) دریم داچې تعریف داعم بالاخص هم لازم نه راخي ځکه چې په آخره کې ضمیر مطلق اسم طرف ته راجع دي نه دمنادی طرف ته نو تعریف د مساوي بالمساوي شو

فائده: دویم جواب په یمن سره ذکر کوي او شارح په دې سره ددې ضعف طرف ته اشاره کوي ځکه چې دا آخره ضمیر مطلق اسم طرف ته راجع کول ضعیف دي ځکه چې بحث دمنادی شروع دي نه د مطلق اسم نود مطلق اسم طرف ته ضمیر راجع کول د سیاق کلام خلاف دي.

ای لجمه: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تعریف د ترخیم د دخول دغیر نه مانع نه دي ځکه چې داپه رام اوداع وغیره باندي صادق راخي ځکه چې ددې په آخر کې حذف هم د تخفیف دپاره دي حالانکه دې حذف ته ترخیم نشي ویلي؟

جواب: مراد دادې چې حذف صرف د تخفیف په غرض سره وي دبل کوم علت دوجې نه، نه وي مثلاً اصل حذف د تعلیل په وجه شوي وي بیا دا حذف مستلزم د تخفیف وي نو داسې حذف ته ترخیم نه شي ویلي اوداع او رام وغیره کې حذف صرف د تخفیف دوجې نه، نه دي بلکه دا علل دوجې نه شوي دي.

د ترخیم دمنادی شرائط:

وَهَوَظَةُ أَيْ وَهَوَظُ تَرْخِيمِ الْمُنَادَى عَلَى التَّقْدِيرِ الْأَوَّلِ أَوْ هَوَظُ التَّرْخِيمِ إِذَا كَانَ وَقِعاً فِي الْمُنَادَى
اوددې شرط یعنې شرط د ترخیم دمنادی په اول تقدیر باندې اویا شرط د ترخیم چې کله واقع وي په منادی کې
عَلَى التَّقْدِيرِ الثَّانِي أَمْزُورُ أَزَيْتُهُ ثَلَاثَةٌ مِنْهَا عَدَمِيَّةٌ وَهُوَ أَنْ لَا يَكُونَ مُضَافاً حَقِيقَةً أَوْ
په دویم تقدیر باندې څلور اموري دي ددې نه عدمي دي او هغه دادې چې دامنادی مضاف نه وي نه حقیقتاً او
حُكْمًا فَدَحَلُ فِيهِ الشَّكُّ بِالْمُضَافِ أَيْضاً إِذْ لَا يُنْكَرُ الْحَدُثُ مِنَ الْأَوَّلِ لِأَنَّهُ لَيْسَ
نه حکماً نو داخل شوی په دې کې شبه مضاف همدارنگې ځکه چې نه دي ممکن حذف داول نه ځکه چې دانه دي آخري
آخِرُ أَجْزَاءِ الْمُنَادَى تَكْرَارٌ إِلَى الْمُغْلَى وَلَا مِنَ الثَّانِي لِأَنَّهُ لَيْسَ آخِرَ أَجْزَائِهِ
جز دمنادی د اجزاو نه په نظر کولو سره معنی ته اونه دویم مضاف الیه ځکه چې دانه دي آخري جز دمنادی د اجزاو نه
تَكْرَارٌ إِلَى الْفَتْحِ قَامَتْكَ التَّرْخِيمُ فِيهِمَا بِالْكَثَرَةِ وَأَنْ لَا يَكُونَ مُسْتَقْفَاً لَا مَجْزُوراً بِاللَّامِ
په نظر کولو سره لفظ ته نو ممتنع دي ترخیم په دې دواړو کې بالکلیه اوبل داچې دانه وي مستغاث مجرور باللام دوجې

لَقَدْ مَرَّ أَثَرُ النِّدَاءِ فِيهِ مِنَ النَّصْبِ أَوْ الْبَيِّنَةِ أَوْ الْبَيِّنَةِ فَلَمْ يَرِدْ عَلَيْهِ التَّخْرِيمُ الَّذِي هُوَ مِنْ خَصَائِصِ
 دَعْمِ ظُهُورِ الدَّرَجَةِ بِهِيَ كَيْ دَنَسَ بِادْبَانِهِ نُونَهُ وَارْدِي بِهِ بَانْدِي هَفَةِ تَرْخِيمِ جِي هَفَةِ دَخْصَانِصُودِ
 الْمُنَادَى وَلَا مَفْتُوحًا بِزِيَادَةِ الْأَلِفِ لِأَنَّ الزِّيَادَةَ ثِنَاتِي الْحَذَفِ وَ لَمْ يَذْكُرِ الْمُنَادُ
 مَنَادِي نَهْ وَيْ أَوْ نَهْ مَفْتُوحِ وَيْ بِهْ زِيَادَتِ دَالِفِ سِرْ خَكِهْ جِي الْفِ دَامَنَافِي دِي دَحْذَفِ سِرْ أَوْ مَنَدِ وَيْ بِهْ ذَكَرْنَهْ كِرُو
 لِأَنَّهُ عَقَرٌ دَاخِلٌ فِي الْمُنَادَى عِنْدَهُ وَ مَا وَقَعَ فِي بَعْضِ النَّسَخِ فَكَانَهُ
 خَكِهْ جِي دَانَهْ دِي دَاخِلِ بِهْ مَنَادِي كِي دَدَهْ بِهْ نَزْدِ أَوْ هَفَةِ جِي وَاقِعِ دِي بِهْ بَعْضُ نَسْخِ كِي جِي وَلا مَنَدِ وَبَاذْ كِرْدِي نُو كِرْيَا
 مِنْ كَصْرُوفِ النَّاسِخِينَ مَعَ أَنَّ وَجْهَ إِهْتِرَاطِهِ عِنْدَ دُخُولِهِ فِي الْمُنَادَى كَاهِرٌ وَ هُوَ
 جِي دَادِ تَصَرَّفِ دَنَاسِخِي نُونَهْ دِي سِرْ دَدِي جِي وَجْهَ دَاشْتِرَاطِ بِهْ وَخْتِ دَدِ دَخُولِ دِي بِهْ مَنَادِي بَانْدِي ظَاهِرَهْ دَدَهْ أَوْ هَفَةِ
 أَنَّ الْأَعْلَبَ فِيهِ زِيَادَةُ الْأَلِفِ فِي آخِرِهِ لِمَنْ الصَّوْتِ إِظْهَارًا لِلتَّخْفِيفِ فَلَا
 دَاجِي غَالِبِ بِهْ دِي كِي زِيَادَتِ الْوَالِي دَالِفِ بِهْ آخِرِ دَمَنَادِي كِي دِبَارَهْ دَاوَرْدِ الْوَالِي دَاوَزْدِي دِبَارَهْ دَاظْهَارِ دَجَزَعِ أَوْ فَرَعِ نُونَهْ دِي
 بِتَّاسِبَةِ التَّخْرِيمِ لِلتَّخْفِيفِ وَ أَنَّ لَا يَكُونُ مُجْلَةً لِأَنَّ الْجُمْلَةَ مَخْفِيَةً بِحَالِهَا
 مَنَاسِبِ تَرْخِيمِ دِبَارَهْ دَتَخْفِيفِ أَوَّلِ دَاجِي نَهْ وَيْ دَامَنَادِي جُمْلَهْ خَكِهْ جِي جُمْلَهْ دَخِلِ حَالِ نَهْ حِكَايَتِ كُوي نُولْهَذَا
 فَلَا ثَقِيرٌ.

دانه شي متغير كيدي

خلاصه دهن: صاحب دكافيي به دي عبارت كي دترخيم دمنادي شرائط ذكر كوي دترخيم
 دمنادي خلور شرطونه دي چي ددي نه دري عديمي اويو وجودي دي ، دري عديمي شرطونه
 دادې: (١) منادي مضاف نه وي. (٢) منادي مستغاث باللام وبلاالف نه وي. (٣) منادي جمله
 نه وي ، او وجودي شرط دادې چي په دوو خبرو كي يوه خبره موندل كيږي. (٤) منادي علم
 رالده عل العلاءه وي. (٥) ياد منادي په آخر كي تاء دتانيث وي.

اغراض دجامي: اي هړط ترخيم المنادي: په دي عبارت سره غرض دشارح بيان دمرجع دي
 كه چيرته حذف وي نوبيا به د ترخيم دمنادي تعريف مقصود وي نو بيا دشرطه ضمير مرجع هم
 ترخيم دمنادي ده او كه چيرته دمطلق ترخيم تعريف مقصود وي نو مرجع به هم مطلق ترخيم
 وي.

اذا كان واقعا: په دي عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب وركول دي:

سوال: دضمير مرجع مطلق ترخيم جوړول صحيح نه دي خكه چي په هړطه سره مصنف كوم
 شرائط بيان كړي دي هغه دمطلق ترخيم نه دي بلكي دترخيم دمنادي دي

جواب: د اشرط دمطلق دترخیم دي لیکن په شرط ددې چې دامطلق ترخیم په منادی کې واقع وي

امور اریعة: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دامقام مقام دحصر دي مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ تَه دحصر لفظ ذکر کول په کار وو ؟

جواب: شرطه مبتدا ده خبر محذوف دي کوم چې امور اریعة دي اودامفید دحصر دي

ثلاثة منها: په دې عبارت سره غرض دشارح ددوه مقدره سوالونو جواب ورکول دي :

سوال (۱): شاید امور اریعة او هرائط اریعة یوشان او علی نمط واحد وي

جواب: امور اریعة علی نمط واحد نه دي بلکه په دې کې دري عدمي او یو وجودي دي

سوال (۲): دترخیم دشرائطو دوه قسمونه دي : عدمي ، وجودي ، وجودي اشرف من العدمي

وي نو د شرط وجودي تقدیم اولی وي ، نو دلته مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ تَه شرائط عدمي ولې مقدم کړل؟

جواب: عدمي شرائط زیات وو او قاعده داده چې العوة للثکائر ، نو ددې قاعدې ماتحت مو عدمي په وجودي باندې مخکې کړل

حقیقتاً او حکماً: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ستا قاعده منقوضه اوماته ده په باطالاً جیبلاً سره ځکه چې دامضاف نه دي بلکه شبه

مضاف دي په دې کې ترخیم جائز کیدل په کار وو ځکه چې په دې کې عدمي شرط ان لایکون

مضافاً موندل کیږي حالانکه په دې کې ترخیم جائز نه دي لکه څنگه چې په مضاف کې ترخیم نه

جائز کیږي .

جواب: په ان لایکون مضافاً کې تعمیم دي برابره خبره ده که داحقیقي وي او که حکمي وي ،

اوشبه مضاف اگرچې مضاف حقیقي نه دي لیکن مضاف حکمي دي .

الا لایمکن: په دې سره غرض دشارح دشرط مذکور عدمي وجه بیانول دي چې منادی مضاف

کې دترخیم دوه صورتونه دي : (۱) دمضاف په آخر کې به حذف کولې شي . (۲) یابه دمضاف

الیه په آخر کې حذف کولې شي . (۱) که چیرته دمضاف په آخر کې حذف کولې شي نو په وسط

دکلام کې به ترخیم لازم راشي ځکه چې مضاف مضاف الیه کې بالنظر الی المعنی کلمه واحده وي

(۲) او که چیرته دمضاف الیه په آخر کې حذف کولې شي نو په غیر منادی کې به ترخیم لازم

راشي ځکه چې د مضاف مضاف اليه د لفظ په اعتبار سره دوه جدا جدا کلمې وي کله چې د مضاف په آخر کې هم نه شي حذف کولې اود مضاف اليه په آخر کې هم نه شي حذف کولې نو په مرکب اضافي کې بالکليه ترخيم منع اونا جائز دي .

وان لا يکون مستغاثا: په دې کې بيان د ترکیب دي ، دان او دلا اضافه يې وکړه دا يې ظاهره کړه چې د مستغاثا عطف په مضافا باندې دي اوهغه د يکون خبر دي نودابه هم د يکون خبر وي .

لامجرورا باللام: په دې کې بيان د تعميم دي ، دمنادی مستغاث کې تعميم دي برابره خبره ده چې مجرور باللام وي يامفتوح وي په زيادت دالف سره اوپه دواړو کې ترخيم نه شي کيدې .

لعدم ظهور اثر النداء: په دې عبارت سره په مستغاث باللام کې دترخيم دعدم جواز وجه بيانوي چې حاصل يې دادې چې دنداء اثر يانصب وي يا بناء على الضم وي نصب ددې وجې نه اثر دي چې منادی په حقيقت کې دادعوف فعل مفعول به کيږي اوبناء ددې وجې نه اثر دي ځکه چې منادی دکاف حرفي مشابه دي اودا اثر نصب اوبناء على الضم منادی مستغاث باللام کې نه ظاهر يږي ځکه چې دامجرور وي لهذا دترخيم دمنادی دخصوصياتو نه ده نوپه دې باندې نه وارد يږي .

لان الزيادة اتفاق الحذف: په دې سره دمستغاث بالالف کې ترخيم دعدم جواز وجه بيانوي منادی مستغاث بالالف کې مد صوت او داواز اوږدوالي مطلوب اومقصود وي ځکه چې په آخر کې الف زياتولې شي اوپه ترخيم کې اختصار دمنادی مطلوب وي ددې وجې نه په آخر کې يو دوه حرفه حذف کولې شي نودزيادتي اوپه حذف کې منافاة دي ددې وجې نه منادی مستغاث بالالف کې ترخيم جائز نه دي .

ولم يذكر المندوب: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دترخيم دعدمي شرائطو نه يوشرط داهم دي چې دامندوب نه وي مصنف داوولي ذکر نه کړو؟

جواب: چونکې دمصنف په نزد مندوب په منادی کې داخل نه دې ددې وجې نه يې مندوب ذکر نه کړو .

وما وقع: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دکافيي په بعضو نسخو کې خو ولا مندوبا موجود دي .

جواب : شارح دجامی ددې دوه جوابه ورکړي دي

جواب (۱) : دادناسخينو اودکاتيينو تصرف دي هغوي دغلطۍ نه ولامندوبا ليکلي دي .

جواب (۲) : مع ان وجه سره دويم جواب ورکړو چې که چيرته مندوب په منادی کې داخل

ومنل شي نو بيا مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دولامندوبا سره ددې نفې ددې وجې نه، نه ده کړي ځکه چې ددې وجه واضحه وه او هغه دا چې کوم علت دمستغاث بالالف وو هغه په همدې کې موجود دي چې منادی په مندوب کې د اظهار تشجع دپاره ددې په آخر کې الف زيات کړو او په دې سره اوږدوالي دآواز مقصود وي او حذف ددې منافي دي لهدا ترخيم به جائز نه وي ددې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دولامندوبا ويلو ضرورت محسوس نه کړو .

وان لا يکون : په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دترکيب دي ، دجمله عطف په مضافا باندې دي .

لان الجملة : په دې عبارت سره غرض دشارح دمذکور شرط وجه بيانوي چې جمله کله علم وي نودا مبني وي اودخپل حال حکايت وي لهدا په دې کې څه قسم تغير حذف و قطع نه شي کيدې اونه ددې قصه محکي عنها باندې به دلالت فوت شي چې په دې سره به مقصود فوت شي او په ترخيم کې تغير او حذف ضروري دي لهدا په جمله کې به ترخيم نه شي کيدې .

د منادی د ترخيم څلورم شرط :

وَالشَّرْطُ الرَّابِعُ أَحَدُ الْأَمْزِنِ الْوُجُوذَيْنِ وَهُوَ أَنْ يَكُونَ الْمُنَادَى إِمَّا عَلِيًّا زَائِدًا عَلَى كَلَاكَةِ أَخَوَيْهِ لَاكَةً
اوڅلورم شرط يوددې امرينو وجودينونه هغه دادې چې منادی ياعلم وي اوزاندوي په درې حروفو باندې ځکه چې
لِيَكُنِيَتْهُ كَاسَبَةُ التَّخْفِيفِ بِالْتَّخْفِيفِ لِكَثْرَةِ زِدَادِ الْعَلَمِ مَعَ أَنَّهُ لَشَهْرٍ وَفِينَا
دوچې دعلميت نه مناسب دې ددې سره تخفيف دوچې د کثرت دعلم ندانه دوچې دشهرت نه په هغه څه کې چې
أَبْقَى مِنْهُ مَزِيدٌ عَلَى مَا أَلْفِي وَ لِيَزِيدَ عَلَيْهِ عَلَى الْكَلَاكَةِ لَمْ يَلَمْزْ لِقَضِ الْإِسْمِ عَنْ أَكْلِ أَبْنِيَةٍ
باقې وي ددې نه دليل په هغه څه چې حذف کړي شوي وي اويادوچې دزيادت نه په درې حروفو باندې نه لزميرې
الْمُعْزَبِ بَلَا وَلَوْ مُوجِبَةٍ وَ إِمَّا إِسْمًا مُتَكَبِّرًا بِتَاءِ التَّائِيَةِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلِيًّا وَلَا
ناقص کيدل داسم کم داوازاندو معرب بې د علت موجه نه اوياسم متلبس وي په تائيتاثير سره اگرکه علم نه وي اونه
زَائِدًا عَلَى الْكَلَاكَةِ لِأَنَّ وَطَعَ التَّاءِ عَلَى الرَّوَالِ قِيَمُونِي أَدْنَى مُقْتَضَى دپاره دسقوط نو
زاندوي په درې حروفو باندې ځکه چې وضع دتاء دزوال دپاره وي نوکافي کيږي ادنی مقتضى دپاره دسقوط نو

كُنَيْفَ إِذَا وَقَعَ مَوْقِعًا يَكْتُمُ فِيهِ سَقُوطَ الْحَرْبِ الْأَصْلِيِّ وَ لَمْ
څنگه به وي چې كله تا په داسې ځاي كې واقع وي چې زيات وي په هغه ځاي كې ساقطيدل د حرف اصلي اوښته
يُبَالُوا بِبَقَاءِ نَحْوِ كُنَيْفٍ وَ شَاءَ بَعْدَ التَّخْفِيرِ عَلَى حَوْفَيْنِ لِأَنَّ بَقَاءَهُ مِثْلُ ذَلِكَ لَيْسَ
څه باك به بقاء د مثل ثبته او هغه كې د پس ترخيم نه په دوه حرفونو باندې څنگه چې ددې بقاء همدارنگې نه دي د
لَا جُلَّ التَّخْفِيرِ بَلْ مَعَ النَّامِ أَيْضًا كَانَ نَائِمًا عَنْ كَلَاكَةِ إِدِ النَّامِ كَلِمَةً أُخْرَى بِرَأْسِهَا وَلَا يُرْخَمُ
و چې د ترخيم نه بلكه سره د تا هم ناقص دي د درې حروفو نه څنگه چې تا بيله كلمه ده په خپله او ترخيم نه شي كيدي
لِفَعْلٍ مَذْمُومَةٍ مَتَادَى لَمْ يَسْتَوْفِ السَّقُوطَ الْمَذْمُومَةَ إِلَّا مَا هَذَا نَحْوُ يَا صَاحِبِ فِي يَا صَاحِبِ
په غير د ضرورت د داسې منادۍ نه چې نه شي پوره كولې ذكر شوي شرطونه مگر كوم چې شاذ دي لكه يا صاحب يا صاحب
وَ مَعَ هَذَا وَدِوِ قَالَ وَجْهٌ فِي تَوْجِيهِهِ كَلْفَةٌ اسْتِعْمَالُهُ مَتَادَى.
كې اوده ندو د سره نو وجه په ترخيم ددې منادۍ كې هغه كثر استعمال د منادۍ دي.

خلاصه دمتن : ددې ځاي نه څلورم شرط يعني وجودي شرط بيانوي چې په دوه خبرو كې يوه خبره وموندل شي ياداد منادۍ مرخم علم جوړ شي او د درې حروفو نه په زياتو باندې مشتمل وي يادې په آخر كې تا د تانيث وي .

اغراض د جامي : لاند لعليتته د ناسبه التخفيف : د علميت د شرط لږولو وجه بيانوي چې د علميت شرط يې ددې وجې نه ولږول چې د علم ندا ډيره كيږي او كثر تقاضا كوي د تخفيف څنگه چې دا آخر نه ترخيم وكړو او تخفيف په كې وكړو همدارنگې د علم د شهرت د وجې نه چې كومه حصه ددې باقي ده هغه ددې په حذف شوي حصه باندې به دلالت كوي .

ولياتده على الثلاثه : په دې عبارت سره غرض د شارح د زائد على الثلاثه د شرط وجه بيانوي چې دا شرط يې ددې وجې نه ولږول چې د كوم علت موجب نه په غير د اسم معرب د اوزانو نه په كم ترين وزن نه هم كم تر وزن باندې كيدل لازم رانه شي (يعني ددري حروفو نه په كمو حروفو باندې كيدل لازم رانه شي) .

فائدة : بلاعلة موجبة قيد يې ددې وجې نه ولږول چې ددې دپاره چې عصايد دمر وغيره ترې خارج شي څنگه چې په دې كې نقص د علت موجب د وجې نه دي .

اسما : په دې كې بيان د تركيب دي چې بقاء القائيث ظرف مستقر معلبسا متعلق صفت شود موصوف محذوف اسما يعني اگرچه منادۍ علم نه وي يا علم وي لهېكن زائد على الثلاثه نه

وي نوييا شرط دادې چې داد تاء تانيث سره متلبس وي .

لان وضع التاء على الزوال : په دې عبارت سره د شرط مذکور وجه بيانوي چې د تاء وضع د زوال او سقوط د پاره ده لهذا د دې د ساقطيدو د پاره ادنی مقتضى كافي دي يعنې د تاء د غورزولو د پاره بهانې جوړوي په بعضې ځايونو كې په داسې ځاې كې واقع وي چې چيرته حروف اصلي هم غورزېږي پس د ترخيم د وجې نه تاء هم ساقطېږي خلاصه داده چې د منادى د آخر نه حرف اصلي په كثره سره ساقطېږي او هغه تاء چې دهغې وضع په زوال باندې وي نو هغه خو به په طريق اولى سره ساقطېږي .

ولم يبالوا : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : د تاء تانيث په صورت كې چې كله زائد على الثلاثة حروفو والا شرط نه وي نو يا ثابته او يا شاة كې د ترخيم نه پس اسم معرب په كم وزن (دري حروف) باندې باقي نه وي بلكه دوه حروف پاتې كيږي مثل يا هاة كې يا ها ويلي شي .

جواب : د ثابته او شاة د ترخيم نه پس په دوه حروفو باندې باقي پاتې كيدل د ترخيم د وجې نه ، نه دي بلكې د ترخيم نه مخكې د تاء سره هم په دوه حرفونو باندې وو ځكه چې تاء جدا مستقلة كلمه ده .

ولا يبرحم : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : يا صاحب كې ترخيم نه پس يا صاح ويلي شي حالانكه په دې كې وجودي شرط يعنې احد الامرین نه يو هم نه موندل كيږي نه په آخر كې تاء تانيث دي نه علم دي اگړ چې زائد على الثلاثة دي ليكن زائد على الثلاثة په غير د علم نه معتبر نه وي .

جواب : جواب دادې چې په يا صاحب كې ترخيم شاذ او خلاف قانون دي .

ومع هذوذه : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ور كول دي :

سوال : د شذوذ دوه قسمه دي : (۱) هذوذ مع الداعي . (۲) هذوذ من غير الداعي ، دلته كوم يو

مراد دي ؟

جواب : دلته هذوذ مع الداعي مراد دي او داعي په دې منادى كې كثير الاستعمال كيدل دي .

په ترخیم د منادی کې د محذوف د کمیت ذکر :

وَ تَأْتَا فَرْغٌ مِنْ بَيِّنَاتٍ شَرَاظِ الْتَرْخِيمِ شَرَعَ فِي بَيِّنَاتٍ كَرِيمَةٍ التَّخْلُوفِ بِسَبَبِهِ
 اولکه چې فارغ شومصنف د بیان دشرانظود ترخیم نه نوشروع یې وکړه په بیان د کمیت د محذوف کې به سبب
 فَقَالَ فَإِنْ كَانَ فِي آخِرِهِ أَيْ آخِرِ الْمُنَادَى زَيْدًا كَانَ كَالْيَتَّكَانِ فِي حُكْمِ الزَّيَادَةِ الْوَاحِدَةِ
 ددې کې نووړی ویل چې که چیرته ددې په آخر کې یعنی په آخر د منادی کې دوه زیادات چې کائن وپه حکم د یو زیادت
 فِي الْكُنْهَاتِ زَيْدًا مَمَّا وَ احْتَوَى بِهِ عَنْ كُنْهَاتِي وَ مَوْجَاةٍ فَإِنَّ التَّيَّاءَ وَ
 کې وپه دې خبره چې د ادواړه زیات شوي یوځای اوپه دې سره یې احتراز وکړو د ثابته او مرجانه نه ځکه چې یا او
 التَّوْنُ فِيهِمَا زَيْدًا أَوَّلًا ثُمَّ زَيْدًا ثَانِيًا فَلَمْ يُحْدَثْ مِنْهُمَا إِلَّا الْأَجْفُفُ كَانْتَاءَ
 نون په دې دواړو کې زیات شوي اولاییا زیات شوي تا د تانیث نوحف نه شوددې دواړو نه مگر آخری لکه اسماء
 إِذَا جَعَلْتَهَا فَعَلَاءَ مِنَ التَّوَسَامَةِ أَيْ الْخُسْنِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ سَبَبِيٍّ لَا
 په هغه وخت کې چې ته وگرځوی فعلاء دوسامة نه یعنی په معنی دحسن سره لکه دامذهب دامام سببویه دي نه
 أَفْعَالًا جَمْعٌ إِسْمٌ عَلَى مَا هُوَ مَذْهَبُ هَوِيٍّ لِأَنَّهُ يَكُونُ جَمْعًا مِنْ بَابِ عَتَّارٍ وَ
 دالعالیه وزن دالاسم جمع ده په هغه مذهب چې دسببویه نه غیر دي ځکه چې وي په دې وخت کې دباب دعمار او
 مَزَوَانٍ أَوْ كَانَ فِي آخِرِهِ حَرْفٌ صَحِيحٌ أَيْ صَحِيحٌ أَصْلِيًّا يَكْتَبُورُهُ إِلَى الْيُفْهِ لَأَنَّ
 مروان یا وپه آخر ددې کې حرف صحیح یعنی صحیح اصلي چې دوجي دمنتقل کیدو ته ذهن طرف ته ځکه چې
 الْقَائِلُ فِي الْحَرْفِ الصَّحِيحِ الْأَصْلُ فَيَكُونُ مِنْهُ كُنْهُ سَفَلًا لِأَنَّهُ لَا يُحْدَثُ مِنْهُ إِلَّا النَّاءُ وَهُوَ
 غالب په حرف صحیح کې اصل کیدل دي نووځي ددې نه دسغلا مثال ځکه چې نه حذف کیري ددې نه مگر تاء او دا
 أَحَدٌ مِنْ أَنْ يَكُونُ عَوْنَةً أَوْ حُكْمًا فَيَكُونُ مِثْلَ مَزْمُونٍ وَ مَذْهُوٍّ فَإِنَّ الْحَرْفَ الْأَجْفُفَ مِنْهُمَا فِي حُكْمِ
 عام دي ددې نه چې حقیقه وي او یا حکمانود اشاعلیه یې مرمی اومدعو مثال ته ځکه چې حرف آخر ددې نه په حکم د
 الصَّحِيحِ فِي الْأَصْلِ قَبْلَهُ مَذْهَبٌ أَيْ الْيُفْهِ لَأَنَّ الْيُفْهِ سَاكِنَةٌ حَرْفٌ مَقْبَلُهَا مِنْ جَلِسَتَا
 صحیح کې دي په اصل والي کې مخکې ددې نه مده وي یعنی الدیا و او یا یا م ساکنه وي او ماقبل حرکت ددې جنس
 وَالْمَزَاوِيَّةُ الْمَذْهَبُ الْيُفْهِ لَأَنَّ الْيُفْهِ يَكْتَبُورُهُ إِلَى الْيُفْهِ لِيَكْتَبُورُهُ وَ كُنْهَاتِي فَيَكُونُ
 نه وي اومراده دې ځای کې مده زانده ده چې دامته اودال الذهن دي دوجي دغلبی اودد یرواقع کیدونه نوخارجی
 مِنْهُ كُنْهُ مَقْبَلُهَا قَبْلَهُ لَا يُحْدَثُ مِنْهُ إِلَّا الْحَرْفُ الْأَجْفُفُ وَ هُوَ أَيْ وَ الْحَالُ أَنَّ فِي آخِرِهِ
 ددې نه مختار مثال ځکه چې ددې نه ، نه حذف کیري مگر آخرنې حرف او هغه یعنی حال دا چې په آخر ددې کې
 حَرْفًا صَحِيحًا قَبْلَهُ مَذْهَبٌ أَيْ الْيُفْهِ لَأَنَّ الْيُفْهِ سَاكِنَةٌ حَرْفٌ مَقْبَلُهَا مِنْ جَلِسَتَا
 حرف صحیح وي اومخکې ددې نه مده وي اوزیات وي دڅلوړ و حروفو نه لکه منصور ، حار ، مسکین ځکه چې لازم نه

مِنْ حَذْفِ حَرْفَيْنِ مِنْهُ عَدَمُ بَقَائِهِ عَلَى أَقَلِّ إِبْنِيَّةِ الْمُعَرَّبِ وَإِنَّمَا لَمْ يَأْخُذْ هَذَا الْقَيْدُ فِي
 شَيْءٍ دَحْذَفَ دَوَاهُ حَرْفَيْنِ دَدِي نَهَ عَدَمَ بَقَاءِ يَهْ كَمْ بِنَاءِ دَمَعَرَبَ بَانْدِي أَوْ يَهْ تَحْقِيقَ سِرِّ نَهَ دِي اخْسَتِي دَاقِيدَ يَهْ دِي
 قَوْلُهُ زِيَادَتَانِ فِي حُكْمِ الْوَاحِدَةِ لِأَنَّ نَحْوَ ثُبُونٍ وَ قُلُونٍ يُرْخَمُ بِحَذْفِ
 قَوْلِ دَمَصَفٍ كَيْ جِي زِيَادَتَانِ فِي حُكْمِ الْوَاحِدَةِ كَيْ خَكْ جِي يَهْ ثُبُونٍ أَوْ قُلُونٍ مِثَالُ كَيْ تَرْخِيمُ كَوْلِي شَيْ يَهْ حَذْفِ كَوْلِ
 زِيَادَتِيو لِأَنَّ بَقَاءَ الْكَلِمَةِ فِيهِ عَلَى حَرْفَيْنِ لَيْسَ لِلتَّرْخِيمِ حُدُودًا
 دِزِيَاتِي حُرُوفِ سِرِّ خَكْ جِي بَقَاءَ دَكَلَمِي يَهْ دِي كَيْ يَهْ دَوَاهُ حَرْفِ نَوَسِرِ نَهَ دَهْ دِهَارِ دِ تَرْخِيمِ، حَذْفِ كَوْلِي يَهْ شَيْ
 أَيْ الْحَرْفَانِ الْآخِرَانِ فِي كَلَامِ الْقَسْمَيْنِ أَمَّا فِي الْأَوَّلِ فَلَمَّا كَلَمْنَا فِي حُكْمِ الْوَاحِدَةِ فَلَمَّا زِيدْنَا
 بِعَنْ دَوَاهِ آخِرِي حُرُوفِ يَهْ دَوَاهِ وَقَسْمُونُ كِي هَرْ جِي يَهْ أَوَّلُ كِي نَوَدَوَاهِ يَهْ حُكْمِ دِيو كِيدُو دَوَجِي نَهْ لَكْ زِيَادَتِ
 مَمَّا حُذِفْنَا مَمَّا وَ أَمَّا فِي الثَّانِي فَلَمَّا حُذِفَ الْآخِرُ مَعَ صَحَّتِهِ وَ أَصَالَتِهِ
 وَ شَوِيخَايَ أَوْ حَذَفَ شَوِيخَايَ أَوْ هَرْ جِي يَهْ دَوِيمُ كِي نَوَخَكْ جِي كَلَّهْ آخِرِي حَرْفِ سِرِّ دَصَحَتِ أَوْدَاصِلُ كِيدُونِ
 حُذِفَتِ الْمَدَّةُ الرَّائِدَةُ لِقَلًّا يَرِدُ الْمَثَلُ السَّائِرُ صُلَّتْ عَلَى
 حَذْفِ كَرِي شُو نُو مَدَّهْ زَانْدَهْ يَهْ هَمْ حَذْفِ كَوْلِي شَيْ دَدِي دِهَارِ صَادَقَهْ نَهْ شَيْ هَغَهْ مَحَاوَرَهْ جِي تَابَهْ زَمَرِي بَانْدِي
 الْأَسَدُ وَ هُكَّتْ عَنِ النَّقْلِ
 حمله وکړه او چيلی دويرې نه متيازې وکړي.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې ددې ځای نه په ترخیم کې دحروفو دحذف مقدار بیانوني که
 چیرته د منادی په آخر کې داسې دوه حروف زیات وي دیوسره دزیاتیدو دوجې نه دیو زیاتې په
 حکم کې وي یا ددې په آخر کې حرف صحیح وي دهغې ماقبل مده زانده وي او هغه دڅلورو
 حروفو نه زانده وي نو په دې دواړو صورتونو کې په وقت دترخیم کې دآخر نه دوه حروف به حذف
 کولې شي دزیاده واحده مثال اسماء او مروان او دمده زاندي مثال منصور وغيره.

اغراض دجامي: ولما فرغ: دادما بعد دپاره تمهید دي چې کله مصنف دترخیم دشرائطو د
 بیانیدو نه فارغ شو نو دترخیم دسبب نه دمحذوف مقدار بیانوني.

ای آخر المتادی: په دې سره غرض دشارح په آخره کې د و ضمیر مرجع بیانول دي چې د و ضمیر
 مرجع آخر المتادی ده.

کائناتان: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دترکیب دي چې فی حکم الواحد ظرف مستفرد
 کائناتان متعلق شو دزیادتان صفت دي.

الزیاده: په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دترکیب دي چې الواحد صفت دي دموصوف

محذوف الزیادة دپاره

في انهما: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دوه زیادات ديو زیادتې په حکم کې په کوم اعتبار سره وي ؟

جواب: دوه زیادات ديو زیادت په حکم کې په دې اعتبار سره وي چې لکه څنگه چې حرف واحد

په یو کړت سره زیاتولې شي همدارنگې دادوه حروف هم په یوځای باندې زیاتیږي شي

واحتراز: په دې عبارت سره غرض دشارح في حکم الواحدة دقید فاندې بیانوني چې داقید

احترازي دي په دې سره دشانیه اودمرجانة مثال نه احتراز دي ځکه چې په شانیه کې مخکې

یام زیاته کړي شوه بیا تام زیاته کړي شوه اوپه مرجانۍ کې اول نون زیات کړي شو او بیا تام

دثانیث لهدا دا دوه زیادتیانې ديو زیادت په حکم کې نه دي .

کاسماء: په دې عبارت سره غرض دشارح توضیح دمثال دي ، مصنف دزیادتان في حکم زیادة

واحدة دمثال بیان وکړو په اسماء سره شارح ددې وضاحت کوي چې دامثال په هغه وخت کې

دي چې کله اسماء د فاعل په وزن باندې وي داپه اصل کې وسما و او داماخوذ دي دوسامة نه

چې ددې معنی ده حسن او داد سببویه مذهب دي چې ددې حاصل دادې چه اسم په اصل کې

وسم وو او مو خلاف قیاس په همزې سره بدل کړو نو اسم شو ، دسببویه نه غیر دنورو

نحویانو مذهب دادې چې اسماء په وزن دافعال دي په اصل کې اسماء وو واحد اسم دي چې په

اصل کې سبو وو ددې مذهب مطابق اسماء زیادتان کائناتان في حکم الزیادة الواحدة مثال نه

جوړېږي بلکه دابه دباب دعمار نه شي دباب عمار مطلب دادې چې دابه ددې قاعدې په دویم

شق اوکان في آخره حرف صحیح قبله مده کې داخل شي ځکه چې ددې په آخر کې حرف صحیح

ماقبل مده زانده ده .

اوکان في آخره: ددې عبارت اضافه یې وکړه شارح دجامی دبیانوني چې دحرف صحیح عطف په

مخکې زیادتان باندې دي .

ای صحیح اصلي: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: ستا قاعده منقوضه اوماته ده په سلا باندې ځکه چې ددې په آخر کې حرف صحیح

دي چې ددې نه مخکې مده ده ددې باوجود په وخت دترخیم کې ددې دآخر نه دوه حرفه نه شي

حذف کولې بلکې يو حرف حذف کولې شي

جواب: دحرف صحيح نه مراد مطلق حرف صحيح نه دي بلکه حرف صحيح اصلي مراد دي ځکه چې دصحيح نه متبادر الی الذهن اصلي مراد وي ددې وجه داده چې حرف صحيح غالباً اصلي وي لکه حرف علت غالباً زانده وي لهذا سعلات وغيره سره نقض نه واردیږي ځکه چې ددې تاء اصلي نه ده بلکې زانده ده .

وهو اعم: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: داقاعدۀ منقوضه ده په مدعو او مرمي سره ځکه چې په وخت دترخیم کې ددې آخرنه دوه حرفه حذف کولې شي حالانکه ددې په آخر کې حرف صحيح نه دي بلکه حرف علت دي .

جواب: په حرف صحيح کې تعمیم دي برابره خبره ده که حقیقي وي اویا حکمي اوددې په آخر کې اگر چې حرف صحيح حقیقي نه وي لیکن حرف صحيح حکمي موجود دي ځکه چې داداصلي کیدو دوجې نه دحرف صحيح په حکم کې دي .

ای الف او یاء: په دې عبارت سره غرض دشارح دمدې تعریف کوي چې مده هغه الف یا واو یا یاء ته ویلي شي کوم چې ساکن وي اوددې ماقبل حرکت ددې دجنس نه وي یعنې که چیرته واو وونو ماقبل مضموم اوکه چیرته یاء وي نوماقبل به مکسور وي اوکه چیرته الف وي نو ماقبل به مفتوح وي .

والمراد بها: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: داقاعدۀ منقوضه ده په مختاؤ سره ځکه چې ددې په آخر کې حرف صحيح دي چې ددې نه مخکې مده ده ددې باوجود په وخت دترخیم کې دوه حرفه نه شي حذف کولې بلکې يو حرف راء حذف کولې شي .

جواب: دمدې نه مراد مده زانده ده ځکه چې همدا متبادر الی الذهن دي ځکه چې مده زانده همدا غالب اوکثیر الاستعمال دي لهذا مختاؤ وغيره به ترې خارج شي ځکه چې ددې په آخر کې ماقبل مده زانده نه ده بلکه مده غیرزانده ده ځکه چې مختار په اصل کې مختاؤ وو .

وهو ای والحال: په دې سره غرض دشارح بیان دترکیب دي چې وهو اکثر من اربعة جمله حالیه ده داحال دي دآخره دضمیر مجرور نه مقصد دعبارت دادې چې هغه اسم چې دهغې په آخر کې

حرف صحیح وي او ددې ماقبل مده وي او هغه دڅلورو حروفو نه زیات هم وي لکه عمار ، منصور ، مسکین نو دترخیم په وخت کې دداسې اسم دآخر نه دوه حرفه به حذف کولې شي .

لثلا یلزم : په دې عبارت سره دشرط مذکور وجه بیانوي چې دشرط یې ددې وجې نه ولېږل چې ددوه حروفو دحذف نه پس دکلمې اسم معرب په اقل وزن یعنې ددري حروفو نه کم کیدو باندې لږم رانه شي .

والهائمر یاخذ : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مصنف ته په کار وه چې اوله قاعده په دې قید وها اکثر من اربعة احرف سره مقید کولې ددې دپاره چې هلته هم ددوه حروفونو دحذف نه دکلمې اسم معرب په اقل وزن یعنې ددري حروفو نه په کم باندې باقي پاتې کیدل لږم رانه شي مصنف رحمه الله داسې ولې ونه کړو ؟

جواب : که چیرته مصنف اوله قاعده هم دې قید سره مقیده کړي وي نو ټیون او قلون به داوړې قاعدې نه خارجیدو ددې وجې نه چې دادڅلورو حروفو نه زیات نه دي حالاتکې داپه اوله قاعده کې داخل دي .

لان بقاء : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : که چیرته دقید دنه لېږلو دوجې نه ټیون او قلون داخلول دي نو بیاباه هماغه خرابي لږم راځي د کوم نه چې مونږ ته بچ کیدل په کاروو یعنې دټیون او دقلون ددري حروفو نه کم کیدل لږم راځي .

جواب : ددې دري حروفو نه کم کیدل دترخیم دوجې نه ، نه ډي بلکه دادترخیم نه مخکې همدا دوه حروف دي ځکه چې ددې په آخر کې واو اونون زانده دي اود ثبة قلة تاء مستقلة اوجدا کلمه ده .

ای العرفان الاخیران : په دې عبارت سره غرض دشارح دا واضح کول دي چې دحذف تالف ضمیر مرجع العرفان الاخیران ته راجع دي .

فی کلا القسمین : په دې عبارت سره غرض دشارح بیان دصلې دي ، دحذف تالف یې بیان دي .

امانی الاول : په دې عبارت سره غرض دشارح په دواړو قسمونو کې دمنادۍ دآخر نه ددو ، حروفونو د حذف کولو وجه بیانوي چې حاصل یې دادې چې په اول قسم کې به دوه حرفه حذف

کولې شي چې دا دواړه زیادتیاې دیو زیادت په حکم کې دي نولهدا لکه څنگه چې دادواړه یوځای زیاتې شوي دي نو همدارنگې به یوځای حذف کولې شي ددې دپاره چې جدائی میان یاران خطا است ، ددوستانو په مینځ کې جدائی راوستل گناه ده ، لازم رانه شي ، اوپه دویم قسم کې ددې وجې نه چې کله آخري حرف باوجود د صحیح کیدو حذف کړو نو ددې سره به مده هم حذف کولې شي ددې دپاره چې مشهور مثال صادق رانه شي چې : صلت علی الاسد و بلت عن النقد ، چې په زمري باندې تا حمله وکړه او چیلې چې کله دا ولیده نو دویرې نه یې متیازې وکړي .

د مرکب کیدو په صورت کې د ترخیم مقدار :

وَ اِنْ كَانَ مُرَكَّبًا وَ يُعْلَمُ مِنْ بَيَانِ هَوَاطِ التَّرْخِيمِ اَلَّهُ لَا يَكُونُ مُضَافًا وَ لَا جُنْلَةً مِثْلَ بَعْلِكَ
اوکه چیرته مرکب وي او معلومېږي د بیان د شرانطو د ترخیم نه چې د اماندای به نه وي مضاف او نه جمله لکه بعلک
وَ خُمُسَةَ عَشَرَ عَلَيْكَ خُذِ الْاِسْمَ الْاَجْزَى فَيَقَالَ فِي بَعْلِكَ يَا بَعْلُ وَ فِي خُمُسَةَ عَشَرَ
او خسه عشر چې دادواړه علم وي نو حذف کولې به شي آخرې اسم نو ویلي به شي په بعلک کې بعل اوپه خسه عشر
يَا خُمُسَةَ لِيُؤْوِيهِ مَرْكَزَةً كَاءُ التَّائِيَةِ فِي كُونَ كَلْنِ مِنْهُمَا كَلَمَةً عَلَى جِدَّةٍ صَارَتْ
کې یاخسه دوجې د واقع کیدو نه په ځای د تاء تائیت کې په کیدو د هر یو ددې دواړو نه کلمه جدا نو دواړو غږ خیده په
بِمَرْكَزَةِ الْجُزْءِ اِنْ كَانَ هُوَ ذَلِكَ الْمَذْكُورِ مِنَ الْاَقْسَامِ الثَّلَاثَةِ فَهَوَتْ وَاجِدٌ اَتَى فَيُحْدِثُ حَوْثٌ وَاجِدٌ
منزله د جزء او که چیرته غیر ددې مذکور دري اقسامونه وي نو یو حرف دي یعنی یو حرف به حذف کولې شي د
لِحَصُولِ الْقَائِدَةِ الْمُتَعَضُّدَةِ وَ عَذِيرٍ مُوجِبٍ حَذْفِ الْاَكْثَرِ كَعُوْ يَا حَارٍ وَ يَا مَالِي فِي يَا حَارِثَ وَ
وجې د حصول د مقصودي فائده ی نه او دیونه د زیات حذف د عدم موجب دوجې نه لکه یا حار او یا مال په یا حارث او
يَا مَالِكُ .
یا مالک کې .

خلاصه دهتن : که چیرته منادی مرخم مرکب وي نو ددې آخري اسم به مکمل حذف کولې

شي لکه د بعلک نه بعل ، او که چیرته منادی د مذکوره دري قسمونو نه یو قسم هم نه وو یعنی نه ددې په آخر کې دوه زیادتیاې دیو زیادت په حکم کې وي ، اونه حرف صحیح وي چې ددې نه مخکې مده وي ، نه منادی مرکب وي نو په وخت د ترخیم کې به یو حرف حذف کولې شي ځکه چې په دې صورت کې د یو حرف په حذف کولو سره فائده ی مقصودي چې تخفیف دي

حاصلیږي. د ديو حرف نه زيات د حذف ډولر کوم موجب سنځنه لهذا فقط يو حرف به حذف کولې شي او په يا حارث کې يا حار او په يامالک کې به يا مال ويلي شي.

اغراض د جامي : وان کان مرکبا وיעلم منه : په دې عبارت سره غرض د شارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : د مصنف په عبارت کې مرکب عام دي مرکب اضافي او جمله ، مرکب اسنادي ، دواړو ته شامل دي نو د مصنف په عبارت کې تناقض لازم راځي ځکه چې مخکې د مصنف قول وان لايكون مضافا ولا جمله نه منادی مضاف او په جمله کې د ترخیم عدم جواز معلومیږي او د دې قول نه منادی مضاف او په جمله کې د ترخیم جواز معلومیږي.

جواب : د مرکب نه مراد هغه مرکب دي چې د جملې او د مرکب اضافي نه غیروي ځکه چې مخکې د ترخیم په شرائطو کې د دې دواړو نفي شوي ده.

لنزه منزلة التاء : په دې عبارت سره د مرکب د دویم جزء د حذف کولو وجه بیانوي چې حاصل یې دادې چې که چیرته منادی مرکب وي نو په وخت د ترخیم کې به آخري اسم حذف کولې شي چنانچه په بعلبک کې د ترخیم نه پس بعل او په خمسة عشر کې د ترخیم نه پس یا خمسة ويلي شي ځکه چې آخري اسم مستقل او جدا کلمه کیدو په اعتبار سره په منزله د تاء تانیث دي نو لکه څنګه چې په وخت د ترخیم کې تاء حذف کولې شي همدارنګې آخري اسم به هم حذف کولې شي.

المذکور : په دې عبارت سره غرض د شارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د اسم اشاري او د مشارالیه په مینځ کې مطابقت نشته اسم اشاره مفرد ده او مشارالیه اقسام ثلاثة دي .

جواب : اقسام ثلاثة د مذکور په تاویل کې دي او د امفرد دي لهذا د اسم اشاري او د مشارالیه په مینځ کې مطابقت موجود دي .

فی حذف : په دې عبارت سره غرض د شارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د مصنف قول وان کان عهد ذلک د شرط دي او فحرف واحد دا جرا ده حالانکه د دې جزا جوړول صحیح نه دي ځکه چې جزا جمله وي او د جمله نه ده .

جواب: حرف واحد نائب فاعل دي د فعل محذوف کوم چې يحذف دي فعل دخپل فاعل سره يوځای شو جمله شوه او جزا شوه دپاره د شرط لهذا اشکال کول صحيح نه دي.

د منادی مرخم اعراب:

وَهُوَ أَيْ الْمُنَادَى الْمُرَحَّمُ فِي حُكْمِ الْمُنَادَى الثَّابِتِ بِجَمِيعِ أَجْزَائِهِ فَيَبْقَى الْحَرْفُ الَّذِي صَارَ
اودايېني منادی مرخم په حکم د منادی ثابت کې دي په ټولو اجزاو کې نويافي يانې شوهغه حرف چې گرځېدلې
أَجْزَ الْكَلِمَةِ بَعْدَ التَّوْخِيمِ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ قَبْلَهُ عَلَى الْإِسْتِعْمَالِ الْأَكْثَرِ فَيَقَالُ فِي
وي آخر د کلمې پس د ترخيم نه په کوم باندې چې دامخکې وويه اکثر استعمال باندې پس ويلې به شي په ياحارث
يَا حَارِثُ يَا حَارِ بِكْسِرِ الزَّاءِ عَلَى مَا كَانَ قَبْلَ التَّوْخِيمِ وَ فِي يَا تَشْدُودُ يَا تَمُودُ يَوَاوُ مُتَّصِفَةٌ
کې ياحارث په کسري درامسره بيا په هغه څه چې مخکې د ترخيم نه وو او په ياشود کې ياشوبه هغه واوسره چې په طرف
بَعْدَ صَمْتٍ وَ فِي يَا كَزَوَانُ يَا كَزَوُ مُتَّصِرَةٌ بَعْدَ فَتْحَةٍ وَ قَدْ يُجْعَلُ قَدْ
کې واقع وي پس دضمي نه او په ياکروان کې ياکرويه واو متحرک سره پس دفتحې نه او کله کله گرځولې شي قَدْ
لِلتَّخْفِيلِ أَيْ وَ يُجْعَلُ الْمُنَادَى الْمُرَحَّمُ عَلَى الْإِسْتِعْمَالِ الْأَكْثَرِ إِسْمًا بِرَأْسِهِ كَأَنَّهُ لَمْ يُحْدَثْ
دپاره د تخفيل يعني گرځولې شي مناد: مرخمه په که استعمال باندې مستقل اسم گوياجې نه وي حذف شوي
مِنْهُ هَيْءٌ فَيَكُونُ لَهُ فِي بَيِّنَاتِهِ وَ إِغْلَاكِهِ وَ تَضْيِيقِهِ حُكْمٌ لِنَفْسِهِ لَا حُكْمٌ الْأَصْلِ فَيَقَالُ
ددې نه څه خيز نووي به ددې دپاره په بيا او په اعلان کې او په تصحيح کې خپل مستقل حکم نه د اصل حکم پس ويلې
يَا حَارِ بِالضَّمِّ كَأَنَّهُ إِسْمٌ مُفْرَدٌ مَعْرِفَةٌ بِرَأْسِهِ فَيَضَمُّ وَ يَا كَيْنِي لِأَنَّهُ لَنَا جُهْلٌ
به شي ياحارث په ضمي سره گوياجې دامستقل اسم مفرد معرفه دي نو داضمه وړ کوي او ياشي ځکه چې کله وگرځول
تَمُودُ إِسْمًا بِرَأْسِهِ صَارَتِ الزَّوَاوُ كَزَفًا بَعْدَ صَمْتٍ فَلَا حَزَمَ فَلَقَبَتِ الزَّوَاوُ يَاءً وَ كُسِرَ مَا قَبْلَهَا
ياشومستقل اسم نو وگرځيد او په طرف کې پس دضمي نو خامخا بدلولې به شي او په ياه سره او ماقبل ته به کسره
كَأَدَلٍ فِي أَذَلٍ وَ يَا كَزَا لِأَنَّهُ لَنَا جُهْلٌ إِسْمًا بِرَأْسِهِ إِزْكَفَ الْإِغْلَاكُ وَ هُوَ
ورکولې شي لکه ادل په ادلو کې او يا کرا ځکه چې کله کرو مستقل اسم جوړ شونو د تعليل مانع ختم شواو هغه مانع
وَقُوعُ السَّارِكِينَ بَعْدَ الزَّوَاوِ فَالْقَلْبَتِ الزَّوَاوُ أَلْفًا لِيَتَحَرَّكَا وَ انْفِتَاحٌ مَا قَبْلَهَا .
دواو نه پس د ساکن واقع کيدل وو پس واود متحرک کيد واو د ماقبل مفتوح کيدو وچې نه په الف سره بدل شو

خلاصه دهتن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې د منادی مرخم د اعراب بيان کوي:

(۱): د منادی مرخم د اعراب په باره کې دوه استعماله دي: (۱) په اکثر استعمال کې منادی مرخم د هغه منادی په حکم کې کولې شي کوم چې ثابت په ټولو اجزاو سره وي گویا چې ددې

دآخر نه څه دسره حذف شوي نه دي لهدا هغه حرف چې دترخيم نه پس دکلېمې آخر جوړشو هغه به هماغه حرکت باندې پريځودلې شي په کوم حرکت باندې چې هغه مخکې دترخيم نه وو پس په پاچارث کې ياچار په کسرې دراء سره به وييلې شي لکه څنگه چې دترخيم نه مخکې کسره وه اوپه ياثود کې ياثو وييلې شي يعنې واو کوم چې په طرف کې واقع کيږي پس دضمې نه داپه يام سره نه شي بدلولې بلکې په خپل حال به پريځودلې شي لکه څنگه چې دترخيم نه مخکې وو اوپا کروان کې پا کرو دفتحې نه پس واو متحرکه سره وييلې شي لکه څنگه چې د ترخيم نه مخکې وو گوياجې ددې نه پس الف اونون موجود دي نودقال والا قانون ماتحت به واو په الف سره نه شي بدلولې.

(۲): اوپه قليل استعمال کې کله هم منادی مستقل اسم جوړولې شي اوپه دې باندې د مستقل منادی حکم جاري کيږي لهدا ددې په مبني کيدو اواعلال اوتصحيح کې ددې دخپل ذات حکم به وي داصل حکم به نه وي يعنې دترخيم نه پس ددې په آخر کې چې کوم حرف دي اگرچې هغه دبناء مقتضى دي نو هغه به مبني جوړولې شي اوکه چيرته دااعلال مقتضي وي نو تحليل به کولې شي اوکه چيرته دااعلال مقتضي نه وي نو تحليل به نه شي کولې لهدا په پاچارث کې ياچار په ضمې دراء سره به وييلې شي ځکه چې کله دامستقل اسم جوړ شو نوپه دې باندې به د مستقل اسم حکم جاري وي چونکې دامفرد معرفه دي او مفرد معرفه مبني په ضمې باندې وي لهدا دابه مبني په ضمې وي اوپه ياثود کې به ياثمي وييلې شي ځکه چې کله دامستقل اسم جوړکړي شو نوواو په طرف کې دضمې نه پس واقع شو نو داموپه يام سره بدل کړو بيا دپام د مناسبت دوجې نه دماقبل ضمه په کسرې سره بدله کړه نو شمې شو لکه څنگه چې ادلي په اصل کې ادلو وو واو په طرف کې دضمې نه پس واقع شو نو وايې په ياء سره بدل کړو نو ادلي شو بيا دپام دمناسبت دوجې نه دماقبل ضمه په کسرې سره بدله کړه نو ادلي شو په يام باندې ضمه نغيله وه نو دامو وغورزوله ادلين شو بيا التقاء دساکنينو راغله دپام اودتنوين په مينځ کې ياء مو حذف کړه ادلي شو اوپه پا کروان کې به پا کروا وييلې شي ځکه چې کله دامستقل اسم جوړشو نو کوم څيز چې د تحليل نه مانع وو هغه مرتفع شو هغه مانع دادې چې کله واو نه پس ساکن واقع وي نو هلته به د قال والا قانون نه شي جاري کولې لهدا د واو متحرک او د ماقبل مفتوح

کیدو دوجې نه واو په الف سره بدل کړي شو نو یا کړا شو

اغراض دجامي: وهوای المنادی: په دې عبارت سره غرض دشارح د هُو ضمیر مرجع

ظاهرول وو چې د هُو ضمیر مرجع المنادی ده

فی حکم المنادی: د المنادی لفظ یې مقدر کړو شارح اشاره کوي چې الثابت صیغه دصفت ده

ددې موصوف المنادی محذوف ده

بجميع اجزائه: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دمصنف رَحْمَةُ اللَّهِ داوېل چې منادی مرخم دمنادی ثابت په حکم کې دي صحیح نه ده

ځکه چې منادی مرخم دثابت په حکم کې نه دي بلکې عین منادی ثابت دي ځکه چې ثابت په

معنی د متحقق اوموجود کې دي اومنادی مرخم هم په دې معنی ثابت ده لهذا منادی مرخم

دمنادی ثابت سره تشبیه ورکول صحیح نه دي

جواب: دلته ثابت متحقق اوموجود په معنی کې نه دي بلکه دمحذوف په مقابله کې دي

مطلب دادې چې منادی مرخم چې ددې داخر نه یو یادوه حرفه محذوف کیږي دې ته منادی

ثابت بجميع اجزاء په حکم کې کولې شي

فمبقی: ددې نه دي حکم الثابت تفصیل بیانوي چې دترخیم نه پس آخري کلمه په دې حرکت

باندې باقي پاتې کیږي په کوم باندې چې مخکې وو

على الاستعمال: دا لفظ یې مقدر راوويستو شارح اشاره وکړه چې دالاكثر صیغه دصفت ده ددې

موصوف الاستعمال محذوف دي همدارنگې دې خبرې طرف ته یې هم اشاره وکړه چې الاكثر د

الاستعمال صفت دي نه د المذهب ځکه چې په دې کې کوم اختلاف نشته بلکې متفق علیه

مسئله ده.

فيقال في يا حارث يا حار: په دې عبارت سره په مثالونو سره وضاحت کوي چې يا حارث دترخیم نه

پس يا حار په کسرې دراء سره ویلي شي ارياشوؤ دترخیم نه پس ياشموويلي شي اوياکروان

دترخیم نه پس ياکوؤ ویلي شي په دې کې څه قسم تبديلي نه شي کولې کوم چې په آخر دکلمه

کې داعلال وغيره په صورت کې کولې شي

قل للتقليل: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : داکثر په مقدمه کې اقل وي لهدا مصنف ته به کار وو چې اقل يې هم ذکر کړي وي مصنف داسې ونه کړو ؟

جواب : دا به قدیجعل باندې قدتقليله دي لهدا ددې ذکر کولو نه پس د اقل لفظ د ذکر کولو ضرورت نشته

ای ويجعل المنادی المرخم : په دې سره دیجعل هو ضمير مرجع يې بيان کړه

د مندوب تعريف :

وَقَدْ اسْتَعْمَلُوا يَغْنِي الْقَرْبَ صِيغَةُ التَّوَادُّ يَغْنِي يَا خَاصَّةً فِي الْمُنْدُوبِ لِأَنَّهُ لَا يَدْخُلُ

اوبه تحقيق استعمال کړي يعنې عربو صيغه دندا يعنې يا خاص به مندوب پورې خکه چې دانه داخلېږي په غبر دپاڼه

عَلَيْهِ يَوْمًا يَكُونُهَا أَشْهَرُ صِيغَتَا فُكَاثَتْ أَوَّلَى بِأَنْ يُتَوَسَّعَ فِيهَا بِاسْتِعْمَالِهَا فِي غَيْرِ تَبَلُّدٍ دوجې د مشهورې صيغې کېدونه پس داولۍ ده چې توسع وشي په دې کې به استعمال ددې سره په غبر

الْمُنَادَى وَ الْمُنْدُوبُ فِي اللَّفْظِ مِثْلُ يَبْكِي عَلَيْهِ أَحَدٌ وَ يُعَدُّ مَحَاسِنَهُ منادی کې اومندوب په لغت کې هغه مري دي چې ژاري په ده باندې يوکس اوشماري دده محاسن ددې دپاره چې

يُفْلَمُ النَّاسَ أَنَّ مَوْتَهُ أَمْرٌ عَظِيمٌ لِيُعْذِرُوهُ فِي الْبُكَاءِ وَ يُقَارِئُوهُ معلومه شي خلکو ته چې مرگ دده يو عظيم کار دي ددې دپاره چې داکس په ژراکې معذوره وگوري اوشريک شي دده

فِي التَّفَجُّعِ وَ فِي الْأَصْطِلَاحِ هُوَ التَّفَجُّعُ عَلَيْهِ وَجُوداً أَوْ عَدَمًا سره په تفجع کې اوبه اصطلاح کې مندوب هغه دي چې په هغې باندې دافسوس اظهار وکړي شي وجوداً يا عدماً به

يُنَا أَوْ وَ قَالَتَفَجُّعٌ عَلَيْهِ عَدَمًا مَا يَتَفَجُّعُ عَلَى عَدَمِهِ يادسره اويادوسره پس متفجع عليه عدمي هغه دي چې دهغې په نه موجوديدو باندې دافسوس اظهار وکړي شي

كَالْتَبِيتِ الَّتِي يَبْكِي عَلَيْهَا النَّادِي وَ التَّفَجُّعُ عَلَيْهِ وَجُوداً مَا يَتَفَجُّعُ عَلَى وَجُودِهِ لکه هغه مري چې په هغې باندې ژاري ژرېدونکي اومتفجع عليه وجودي هغه ده چې ددې په وجود باندې جزع

يُحْدِثُ فَقَدْ التَّفَجُّعُ عَلَيْهِ عَدَمًا كَالْمُصِيبَةِ وَ النِّسْرَةِ وَ الْوَيْلِ الْأَجْمَعِ لِلنَّادِي فرغ کولې شي په وخت دورکيدو دمتفجع عليه عدمي لکه مصيبت او حسرت اوويل کوم چې لاحق کېږي ژرېدونکي

لِقَوْلِ النَّبِيِّ قَالَعَدُّ هَامِلٌ لِقِسْمِي الْمُنْدُوبِ مِثْلُ يَا زَيْدَا وَ يَا عَمْرَا وَ مِثْلُ يَا حَسْرَتَا نه دمري دورکيدو په وجه نو تعريف دمندوب دواړو قسمونو ته شامل دي لکه يار : بده اوياعبراه اولکه يا حسرت

وَ يَا مُصِيبَتَا وَ يَا وَيْلَا وَ اخْتَصَّ الْمُنْدُوبُ بِوَا مُنْقَازًا بِوَا عَنِ الْمُنَادَى لِتَذِيرِ اوبه مصيبتاه اوياديله اومتدوب دوا سره خاص دي اوداددي وابه وجه باندې دمنادی نه ممتاز دي دوجې : ه

دُخُولِهِ عَلَيْهِ بِخِلَافٍ يَا قَائِلَهُ مُشْتَرِكٌ بَيْنَهُمَا.

داخليدو په دې باندې په خلاف دېاء چې دامشترك ده په مينځ ددواړو کې

خلاصه دمتن: صاحب دكافيې وايي چې اهل عرب كله صيغه دنداء په مندوب کې هم استعمالوي او صيغې دنداء نه مراد صرف يام ده او مندوب هغه دي چې په هغې باندې وايا دېاء په ذريعې باندې اظهار دتفجع اودافسوس وكړي شي لكه يازېدءء واهمراء او واصرف مندوب سره خاص دي په نداء کې نه استعمالېږي او يام په مندوب اونداء ددواړو په مينځ کې مشترك دي

اغراض دجامي: يعني العرب: په دې عبارت سره غرض دشارح داستعملوا دضمير دمرجع بيانول اودفاعل تعين كول دي.

يعني ياخاصه: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي
سوال: صيغې دنداء خو پنځه (۵) دي حالانکه په مندوب کې فقط يام استعمالېږي باقي حروف دنداء نه استعمالېږي نو دمصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وَقَدْ اسْتَعْمَلُوا صِيغَةَ النِّدَاءِ وَيَلْ بِه څنگه صحيح وي؟

جواب: په صيغه النداء کې اضافت عهدي دي ددې نه په دې کې دنداء دصيغونه خاص يام دنداء مراد ده فاندفع الاشكال.

لايه: په دې عبارت سره ديام دخصوصياتو دوجې بيان دي ديام نه غير چې كوم باقي حروف دنداء وي هغه په مندوب باندې نه داخليږي ځکه چې دنداء دصيغو نه يام په ټولو کې ډيره مشهوره ده لهندا دا ددې خبرې ډيره حقداره ده چې دا په غير منادی کې استعمالولوسره وسعت ورکړل شي.

لغة: په دې کې دمندوب لغوي بيان دي په لغت کې مندوب هغه مري ته وايي چې ددې محاسنو په ذکر کولو سره په ده باندې وژړل شي ددې دپاره چې خلک دده مرگ يوا مرعظم وگنړي او په اظهار دهمدردې کې ددوي سره شريک سي

وفي الاصطلاح: په دې سره دمندوب اصطلاحي تعريف دي به اصطلاح کې مندوب هغه نه وايي چې په هغې باندې واو يا يام سره وژړل شي

وجود او عدم: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دسندوب تعريف جامع نه دي ځکه چې ددې نه متفجع عليه وجودي ترې خارج شو مثلاً يا حسرتاه يا مصيبتاه يا ويلتاه ځکه چې تفجع په دې باندې نه شي بلکه ددې د وجې نه کيږي

جواب: په متفجع عليه کې تعميم دي برابره خبره ده که وجودي وي يا عدمي ، متفجع عليه عدمي هغه دي چې ددې د فقدان او عدم په وخت کې وژل شي مثلاً په مړي باندې ژړيدونکي وا يا يا سره وژاري او متفجع عليه وجودي هغه دي چې متفجع عليه عدمي فقدان او ورکيدو په وخت کې متفجع عليه په وجود باندې اظهار دتفجع وکړي شي مثلاً مړي دفن کړي او چې کله ولي کور ته راشي نو د فقدان دمړي دوجې نه ده ته غم ، مصيبت او حسرت وي او دا ووايي چې يا حسرتاه يا مصيبتاه نو دې ته متفجع عليه وجودي وايي

فالح: داپه ماقبل باندې دتفريع بيان دي چې کله په متفجع عليه کې تعميم وي برابره خبره ده که وجود او يا عدماً نو د مندوب د تعريف به دواړو قسمونو ته شامل وي لکه يا زيده يا عمر ، دا د متفجع عليه عدمي مثالونه دي او يا حسرتاه يا مصيبتاه د متفجع عليه وجودي مثالونه دي

واختص يوا: ددې عبارت حاصل دادې چې مندوب د و اسره خاص دي

المندوب: په دې کې بيان د مرجع دي چې په اختصاص کې ضمير مستتر مندوب طرف ته راجع دي **ممتاز:** په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د خاصې تعريف دادې چې : ما يختص به ولا يوجد في غيره ، او مندوب دپام سره هم مستعمل کيږي نو بيا دوا سره څنگه خاص شو ؟

جواب: بوا دا جار مجرور دي متعلق دي تر اختصاص پورې په اعتبار د تضمن د معنی د امتياز معنی داده چې مندوب د واپه ذريعي سره د منادی نه ممتاز کيږي ځکه چې واپه منادی باندې نه داخليږي په خلاف د پام چې دا د مندوب او منادی دواړو په مينځ کې مشترک دي .

د مندوب حکم :

وَ حُكْمُهُ أَمَّا حُكْمُ الْمَنْدُوبِ فِي الْإِعْرَافِ وَ الْبَيِّنَاتِ حُكْمُ الْمُنَادَى أَمَّا مِثْلُ حُكْمِهِ يَغْنِي إِذَا وَقَعَ
 اَوْ حَكْمُهُ دَدِي يَعْنِي حَكْمُهُ دَمَنْدُوبُ بِهٖ اَعْرَابُ اَوْ بِنَاءُ كِي دَمَنْدِي حَكْمُهُ دِي يَعْنِي بِهٖ شَان دَحَكْمُ دَمَنْدَادِي دِي يَعْنِي چي
 الْمَنْدُوبُ عَلَى صُورَةِ قِسْمٍ مِنْ اَقْسَامِ الْمُنَادَى فَحُكْمُهُ فِي الْإِعْرَافِ وَ الْبَيِّنَاتِ مِثْلُ حُكْمِ ذَلِكَ الْقِسْمِ مِنْ
 كَلِمَةٍ وَاقِعَةٍ شَيِّ مَنْدُوبُ بِهٖ صُورَتِ دَقِسْمِ دَا قِسَامُ دَمَنْدَادِي كِي نُو حَكْمُ دَدِي بِهٖ اَعْرَابُ اَوْ بِنَاءُ كِي بِهٖ شَان دَدِي قِسْمِ
 الْمُنَادَى كَمَا إِذَا كَانَ مُفْرَدًا مَعْرِفَةً يُضْمَرُ وَ إِذَا كَانَ مُضَافًا أَوْ مُقْتَبَهَا بِهٖ
 مَنَادِي كِي لَكِهٖ چي كَلِمَةُ مَنْدُوبِ مَفْرُودَةً مَعْرِفَةٍ وَي نَوْضَمُهُ بِهٖ وَر كُولِي شَيِّ اَوْ چي كَلِمَةُ مُضَافٍ يَاشِبُهُ مُضَافٌ وَي نُو
 يُنْصَبُ وَلَا يَلْزَمُ مِنْ ذَلِكَ جَوَازُ وَفُجُوهِ عَلَى صُورَةِ جَمِيعِ اَقْسَامِ الْمُنَادَى
 نَصَبُ بِهٖ وَر كُولِي شَيِّ اَوْ نَهٗ لَزَمِي دَدِي جَوَازُ دَوَقُوعِ دَدِي بِهٖ صُورَتِ دَتَوَلُّو اَقْسَامُ دَمَنْدَادِي كِي دَدِي دِيَارِهٖ چي
 لِيَوَدَّ عَلَيْهِ أَنَّهُ لَا يَقَعُ نَكِرَةً لِأَنَّهُ لَا يُنْدَبُ إِلَّا التَّعْرِفَةُ.
 وارد شي به دي باندې چې نه واقع كيږي نكړه خكه چې دانه مندوب كيږي مگر معرفه

خلاصه دمتن : د مندوب د حکم بیان دي چې په معرب او مبني کیدو کې د مندوب حکم
 د منادی د حکم په شان دي همدارنگې د مندوب په آخر کې د آواز د اوږدوالي دپاره الف زیاتول
 جائز دي ځکه چې په ندبه کې اوږدوالي د آواز مقصود او مطلوب وي او په حالت دوقف کې
 دالف نه پس د هاء زیاتول هم جائز دي لکه یازیداه

اغراض دجامی : فان خفت : صاحب د کافې وایي چې که چیرته د مندوب په آخر کې دالف
 په زیاتولو سره دبلي صیغې سره د التباس خوف وي نو په دې وخت کې الف د دویم مدې سره
 بدلولی شي کوم چې د آخر مندوب د حرکت سره موافق وي مثلاً دواحدې مؤنثې مخاطب غلام
 د ندبې سره التباس لازم راځي لهذا الف د کاف د کسري د مناسبت نه په یاء سره بدل کړي شو
 واغلامکيه به ویلي شي همدارنگې چې کله د مخاطبینو جماعت غلام ندبه کول مقصود وي نو
 واغلامکيه به نه شي ویلي ځکه چې که چیرنه ، غلام د دواوې نو تشنیه مخاطب غلام د ندبې
 سره به التباس لازم راشي لهذا الف به د میم دحرکت د مناسبت دوجې نه په واو سره بدلوو او
 واغلامکيه به وایو .

ای حکم المندوب : په دې کې د حکمه د ضمیر مرجع یې متعین کړه چې ددې مرجع مندوب دي
 ای مثل : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: مونږ دانه منو چې دمندوب حكم بعينه دمنادی حكم دي ځكه چې دحكم معنى دد اثر مرتبه على الشيء اوداعرض دي اوعرض صرف به نومحل سره قائمیدی شي كه چیرته منادی والا حكم په مندوب کې راشي نو د عرض واحد به دوه محلولو کې قیام به لازم راشي اودا ناجائز دي قاعده ده چې قیام العرض بالمحلین باطل

جواب: د مصنف په عبارت کې مضاف لفظ د مثل محذوف دي په اصل کې عبارت داسې وو چې وحكمه في الاعراب والبناء مثل حكم المنادی بعني دمندوب حكم په اعراب او بناء کې دمنادی دحكم په مثل دي نه چې عین منادی لهذا قیام العرض بالمحلین والا شکل به لازم رانه شي

يعني اذا وقع: په دې عبارت سره توضیح دمتن دي . چې کله مندوب دمنادی داقسامونه په یو قسم صورت کې واقع وي نو دمندوب حكم په اعراب او بناء کې دمنادی دهمدې قسم دحكم په مثل وي مثلاً كه چیرته مندوب مفرد معرفه وي نو دابه دمنادی مفرد معرفه په شان مېني په ضمه وي لكه وازيد او كه چیرته مندوب متنب يا شبه مضاف وي نو دا دمنادی مضاف يادشبه مضاف په شان به منصوب وي لكه واعبدالله واطالعا جلا

ولا يلزم: په دې عبارت سره غرض دشارح ديو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د مصنف د عبارت وحكمه في الاعراب والبناء الخ نه دا معلومېږي چې دمنادی ټول اقسام په مندوب کې هم موندل کېږي حالانكه داسې نه دي ځكه چې نكره غير معينه دمنادی قسم دي ، ليكن مندوب نكره نه وي لكه وروسته چې مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ ويلي دي . ولا يندب الا المعروف .

جواب: دلته تشبیه ومثليت اعراب او بناء والا دحكم دلحاظ نه دي داقسامو دلحاظ نه ، نه دي

په دې سره دا نه لازمېږي چې دمنادی ټول اقسام په مندوب کې هم موندل کېږي

په مداو سره الحاق دالف او دهاء ذکر:

وَ جَاءَ لَكَ زِيَادَةُ الْكَافِ فِي آخِرِهِ أَيْ آخِرِ الْمُنْدُوبِ لِمَنْ الصَّوْتُ انْطَلَقَ فِي
اوجائزدي ستادپاره زیاده دالف په آخر کې یعنی په آخر دمندوب کې دپاره دواړو والې دآواز کو. چې معنوب دي په
الْمُنْدُوبِ فَإِنْ خِفْتَ اللَّبْسَ أَيْ الْإِتْيَاسَ ذَلِكَ اللَّفْظُ عِنْدَ زِيَادَةِ الْكَافِ بِقُوَّةِ عَدَلَتِ
ندبه کې كه چیرته ویرده التباس وي یعنی التباس ددې لفظ دي په وخت دزیادت دالف دغیر سره نودول کوي

إِلَى حَرْبٍ مِّنْ مُّجَانِسٍ لَّحَرْزِكُمْ آخِرَ الْمُنْدُوبِ مِنْ كَسْرَةٍ أَوْ صَتَةٍ كَمَا إِذَا أَرَدْتُ
حرف مدې طرف ته چې هم جنس وي د حرکت د مندوب د آخر سره د کسري اوضعي نه لکه کله چې ته اراده وکړي
لُذْبَةً غَلَامٍ مُّخَاطَبَةٍ فَكَتْ وَ غَلَامُكَنْوَ لَا وَ غَلَامُكَاهُ لِإِلْتِبَاسِهِ بِذُبَّةٍ غَلَامٍ مُّخَاطَبِ
دندې د غلام د مخاطبې ښځې نوایي به او غلامکيه نه او غلامکه دوجې د التباس نه دندې د غلام د مخاطب سره
وَإِذَا أَرَدْتُ لُذْبَةً غَلَامٍ جَمَاعَةٍ مُّخَاطَبِينَ فَكَتْ وَ غَلَامُكَنْوَ إِذِ الْوَيْلُ أَصْلُهُ الْكُفْرُ لَا وَ غَلَامُكَنْوَ
او کله چې ته د مخاطبینو د یو جماعت دندې اراده وکړي نوایي به او غلامکيه ځکه چې دمیم اصل ضمه ده نه
لِإِلْتِبَاسِهِ بِذُبَّةٍ غَلَامٍ مُّخَاطَبِينَ إِنْ كُنْتَ وَ جَاَزَ لَكَ الْهَاءُ أَيْ الْعَاقِبَةُ بِهَلِ الْتَدَاتِ
او غلامکه دوجې د التباس نه دندې د غلام د مخاطبینو سره او جائزه ستادپاره هایعنی الحاق ددې ددې مداتو
فِي حَالِ الْوَقْفِ لِإِيْتَانِهَا .
پورې په حالت دوقف کې دیبانولو دمدې دپاره

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وایي چې ددې ټولو مداتو سره په حالت دوقف کې هاء لاحق

کول هم جائز دي ددې دپاره چې د اضافي د هاء په ذریعه مده ښه واضحه شي .

اغراض دجامي: و جاز لک: د مندوب په آخر کې د آواز د اوږدوالي دپاره الف زیاتول جائز دي ځکه چې په نډه کې اوږدوالي د آواز مطلوب وي او دالف په زیاتوالي سره دامطلوب حاصلیږي و جاز نه دجامي د شارح دوه غرضه دي:

(۱) اشاره یې وکړه چې لک جار مجرور د جاز متعلق دي او د زیاده الف متعلق اعتبار نه دظرف فاعل دي .

(۲) د جاز لفظ یې مقدر کړو په علامه اندلسي باندې یې رد وکړو چې فرمایي چې که چیرته یاء حرف نداء سره نډه کړي شي نو په آخر کې الف زیاتول واجب دي ددې دپاره چې دمنادی اود مندوب کې التباس نه وي نو د جاز لفظ یې مقدر کړو شارح په اندلسي باندې رد کوي چې د الف زیاتوالي جائز دي واجب نه دي ځکه چې ددې وجې نه التباس بیا هم نه ختمیږي ځکه منادی مستغاث بالالف کې التباس باقي پاتې وي همدارنگې لام د جاز صله جوړیږي د وجب صله نه جوړیږي .

ای آخر المندوب: په دې عبارت سره شارح د آخره ضمیر مرجع بیانوي چې د آخره ضمیر آخر المندوب ته راجع دي .

بند الصوت : په دې عبارت سره شارح د زیاده الف وجه او غرض بیانوي چې په نډبه کې داواز اوږدوالې مقصود وي او په زیاتوالي دالف سره دامقصور حاصلیږي

ای التباس ذلك اللفظ : په دې عبارت سره شارح د اللبس د تفسیر په التباس سره د کولو دوه غرضه کیدي شي

۱، لبس ثلاثي مجرد غیر مشهور وو او التباس د باب مزید مشهور وو ، نو تفسیر د غیر مشهور بالمشهور یې وکړو

۲، لکس په فتحې دلام سره د لکس معنی التباس او اشتباه ده او په ضم دلام سره لکس په معنی د کپرو اغوستلو سره ، نو د التباس نه یې تفسیر وکړو شارح دا ظاهره کړه چې د لکس په فتحې دلام سره دي نه په ضمی دلام سره ځکه چې د دواړو رسم الخط وونقش یوشان دي

ذلك اللفظ : په دې سره شارح د ابیانوي چې د اللبس الف لام دمضاف الیه عوض دي کوم چې ذلك اللفظ دي .

عدلت : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمصنف قول فان غفت شرط او قلت واغلامکيه جزا ده او د جزا په شرط باندې ترتب کیږي دلته ترتب صحیح نه دي ځکه چې د عبارت مطلب به دا جوړ شي چې کله هم د التباس خوف وي نو واغلامکيه وایي حالاتکه دا بدهیې البطان دي دهر التباس په وخت کې یا غلامکيه ویل صحیح نه دي مثلاً واامتکيه ویل هم جائز دي .

جواب : دمصنف قول قلت الخ داد شرط جزا نه ده بلکه ددې جزا محذوف ده کوم چې عدلت الخ دي یعنې که چیرته دالف په زیاتوالي سره د التباس خوف وي نو د حرف مدې طرف ته به عدول کولې شي کوم چې د مندوب د آخري حرف حرکت موافق وي برابره خبره ده چې دا قول وي یا بل خیز لهذا اوس د جزا ترتب او ربط مع الشرط به صحیح وي .

كما اذا اردت لدبة غلام : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : چې کله جزا عدلت محذوف دي نو قلت واغلامکيه ذکر مستدرک اوبې فائدي او اشتغال بسلامتکي به وي .

جواب : واغلامکيه ذکر په طور د مثال دي بیا مخکې د مثالونو وضاحت کوي

اذالیم: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: واغلامکوه کې واو دمندوب داخري حرف حرکت دمجانس څنگه وي ځکه چې واغلامکوه کې خو میم ساکن دي

جواب: میم په اصل کې مضموم وو ځکه چې واغلامکوه اصل کې واغلامکمووو دتخفیف دپاره مو میم ساکن کړو بیا اجتماع دساکنینو (واو میم) دوجې نه مو واوحذف کړو.

وجاز لک الهاء: ددې ټولو مداتو سره په حالت دوقف کې هاء لاحق کول جائز دي ددې دپاره چې دهاء د اضافې دوجې نه مده ښه واضحه شي لکه پایده.

ای الحاقها: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: وجاز لک الهاء کې دجواز نسبت هاء طرف ته صحیح نه دي ځکه چې جواز اوعدم جواز په اعراضو کې کیږي او هاء من قبیل الذوات دي

جواب: الحاق دمضاف محذوف دي او هغه عرض دي لهذا نسبت صحیح دي.

فی حال: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: الوقف دهاء دپاره مفعول فیه دي حالته مفعول فیه ظرف زمان وي یا مکان دلته ددې نه یو هم نه دي

جواب: دلته حال محذوف دي کوم چې ظرف زمان دي.

نډه دچا کیدې شي؟

وَلَا يُنْدَبُ مِنْ قِسْمِ الْمُنْدُوبِ الْمُتَفَجِّعُ عَلَيْهِ عَدَمًا إِلَّا الْأِسْمُ الْمَعْرُوفُ الَّذِي اِسْتَهْرَ الْمُنْدُوبُ بِهِ
اونډبه نه شي کولې دقسم دمندوب متفجع عليه عدمي نه مگر اسم معرفه هغه چې مشهور دي مندوب په دې سره
لِيُعَذَّرَ النَّادِبُ بِتَعْرِفَتِهِ فِي نُدْبَتِهِ وَ التَّفَجُّعُ عَلَيْهِ فَلَا يُقَالُ
ددې دپاره چې معذور وگنرل شي نادب په معرفت ددې سره په نډبه کې اوبه اظهار دهمدر دې کې نونه شي وبلي
وَأَرْجُلَاةٌ إِذْ مَا اِسْتَهْرَ بِهَذَا اللَّفْظِ مُنْدُوبٌ خَاصٌّ اِنْتَقَلَ إِلَيْهِ وَ
چې وارجله ځکه چې نه دي مشهور په دې لفظ سره خاص مندوب چې منتقل شي ذهن هغه طرف ته او
يُعَرَّفُ بِهِ لِيُعَذَّرَ النَّادِبُ بِالنُّدْبَةِ عَلَيْهِ.
ويپژندل شي په دې سره ددې دپاره چې معذوره وگنرل شي نادب په نډبې کولو سره په دې مندوب باندې

خلاصه دمتن: د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې ندبه صرف دمشهور اودمعروف کيډي شي دغير معروف اودغير مشهور نه شي کيډي.

اغراض دجامي: من قسم: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: ستاسو دا وينا چې ندبه صرف دمشهور اودمعروف کيډي شي دا منقوضه ده په يامصيبتاه يا حصر تاه يا وپلايه سره ځکه چې دامندوب دي حالاتکه نکره ده.

جواب: زمونږ مراد دمندوب نه مندوب عدمي دي اوپه ذکر شوي مثال کې مندوب متفجع عليه عدمي نه دي بلکې وجودي دي لهدا نقض به وارد نه وي.

الا اسم المعروف: دالاسم لفظ يې مقدر راوويستو شارح اشاره کوي چې المعروف صفت دي دموصوف الاسم محذوف.

الذي اشتهر به: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستاسو قاعده ولايندب الا المعروف منقوضه اوماته ده په وامن قلع باب خير سره ځکه چې دلته دغير معروف اودنکړې ندبه کولې شي.

جواب: دالمعروف نه مراد هغه اسم دي چې دهغې سره مندوب مشهور وي برابره خبره ده که علم وي يا غير علم چونکې په دې سره حضرت علي رضی الله عنه مشهور اومعروف دي لهدا دده ندبه کول جائز دي.

ليغذر النادب: په دې سره دمندوب دمعروف اودمشهور کيدو دشرط دوجې بيان کوي چې دمندوب مشهور کيدل ځکه ضروري دي چې دمندوب دشهرت دوجې نه ندبه کوونکي په ندبه کولو اوتفجع کې معذور وگنل شي.

فلايقال: داپه ماقبل باندې تفریع ده چونکه ندبه صرف دمشهور اودمعروف کيډي شي ددې وجې نه وارجلاله نه شي وبلي ځکه چې په دې لفظ سره کوم خاص مندوب مشهور نه دي چې هغه طرف ته ذهن منتقل شي اوهغه په دې سره مشهور وي ددې دپاره چې ندبه کوونکي په ندبې کولو سره معذور وگنل شي.

د مندوب پہ آخر کی دالف الحاق ممانعت :

وَ امْتَنَعَ الْحَاقُّ الْأَوَّلُ بِصِفَةِ الْمُنْدُوبِ بَلَّ يَجِبُ أَنْ يُلْحَقَ بِمَوْصُوفٍ وَمِثْلُ وَ
اومتنع دي الحاق دالف پہ صفت دمندوب سرہ بلکہ واجب دي جي الف د موصوف سرہ لاحق کري شي لکہ و
زَيْدَاهُ الطَّوِيلُ لِأَنَّ إِتِّصَالَهُ بِالصِّفَةِ لَيْسَ كِإِتِّصَالِ الْمُضَافِ بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ لِأَنَّهُ
زيداه الطويل خکہ جي ددي صفت سرہ اتصال دمضاف مضاف اليہ سرہ داتصال پہ شان نہ دي خکہ جي مضاف
جِي وَ لِيَتِمَّ الْمُضَافُ فَهُوَ كَالْجُزْءِ بِخِلَافِ الصِّفَةِ فَإِنَّهُ جِي بِهَا بَعْدَ
اليہ دمضاف دمکمل کيدودپارہ راوري شي پس داپہ شان دجہ دي پہ خلاف دصفت خکہ جي داراوري شي پس د
تَمَامِ الْمَوْصُوفِ لِلتَّخْصِيصِ أَوْ التَّوْضِيحِ فَلِهَذَا جَازَ مِثْلُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلَمْ يَجَزْ مِثْلُ وَ زَيْدُ الطَّوِيلُ لَا
تکميل دموصوف نہ دتخصيص اوياد توضيح دپارہ خکہ جي يا امير المومنينہ بہ مثل کی جائز دي او ازيد الطويلہ
خِلَافًا لِيُؤْتَسَ فَإِنَّهُ يَجُوزُ الْحَاقُّ الْأَوَّلُ بِآخِرِ الصِّفَةِ فَإِنَّ
پہ مثل جائز نہ دي خلاف ثابت دي امام يونس لہ خکہ جي ہغہ دصفت پہ آخر کی الف لاحق کول جائز گنري خکہ جي
إِتِّصَالِ الْمَوْصُوفِ بِالصِّفَةِ وَإِنْ كَانَ فِي اللَّفْظِ انْقِصَافٌ مِنَ الْإِتِّصَالِ بَيْنَ الْمُضَافِ وَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ
اتصال دموصوف دصفت سرہ اگر جي پہ اعتبار دلفظ سرہ ناقص دي داتصال نہ بہ مينخ دمضاف او مضاف اليہ کی
إِلَّا أَنَّهُ أَكْثَرُ مِنْهُ مِنْ جِهَةِ التَّغْيِ لِلِإِتِّحَادِ هُنَا بِالذَّاتِ فَإِنَّ الطَّوِيلَ هُوَ زَيْدٌ لَا
مگر اکمل دي ددي نہ پہ اعتبار دمعنی سرہ دوجي داتحاد ددوار ونہ بہ ذات کی خکہ جي طويل ہغہ زيد دي نہ ددہ نہ
عَزُيَ بِخِلَافِ الْمُضَافِ وَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ فَإِنَّهُمَا مُتَقَايِرَانِ وَ حَكِي يُؤْتَسَ
غيرہ خلاف دمضاف مضاف اليہ خکہ جي دارا پہ متغايړ دي پہ اعتبار دمعنی سرہ او امام يونس حکايت کري
أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ لَهْ قَدْ حَانَ فَقَالَ وَاجْمَعْنِي الشَّامِيَّةَ وَ الْجَنْجَنَةَ الْقَدْحُ.
کري جي ديوانسان دوه پيالې صنائع شوي نووي ويل جي های زما دوشامي پيالې او ججمہ پيالې تہ وايي

خلاصہ دمتن : صاحب دکافيي پہ دې عبارت کې يوه قاعدہ بيان کري ده چې دمندوب دصفت پہ آخر کې دالف لاحق کول ممتنع دي بلکہ دموصوف پہ آخر کې الف لاحق کول واجب دي لکہ و ازيد الطويل اليته پہ مضاف او مضاف اليہ کې بہ دالف الحاق دمضاف اليہ سرہ وي خکہ جي يا امير المومنينہ جائز دي او ازيد الطويلہ جائز نہ دي ليکن پہ دې کې دامام يونس اختلاف دي ددہ پہ نزد بہ الف دصفت پہ آخر کې لاحق کول جائز دي .

اغراض دجامي : الحاق الالف : پہ دې عبارت سرہ غرض دشارح د دوه سوالونو مقدرو جواب ورکول دي :

سوال (١): د امتناع کې د تخصيص د واژيدن الطويله سره صحيح نه دي ځکه چې لکه څنگه واژيد الطويله ممتنع دي همدارنگې واعبرون الغاضله هم ممتنع دي .

سوال (٢): امتنع فعل دي او فعل دفاعل تقاضا کوي او دفاعل دپاره مفرد کيدل ضروري دي او واژيدن الطويله جمله ده لهذا دفاعل نه شي جوړېدي .

جواب: د امتنع فاعل الحاق الالف محذوف دي چې ددې مطلب دادې چې دمندوب دصفت په آخر کې الحاق دالف منع دي بلکه دموصوف سره الحاق دالف واجب دي برابره خبره ده چې هغه هر يو موصوف صفت وي واژيدن الطويله سره تخصيص نه دي دلته صرف په طور دتمثيل سره يې ذکر کړي دي لکه شارح دجامي دمثل لفظ زيات کړو دې طرف ته يې اشاره وکړه همدارنگې الحاق الالف کوم چې فاعل محذوف دي هغه مفرد دي لهذا دواړه اشکاله دفع شو .

لان اتصاله: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دموصوف اوصفت اودمضاف اومضاف اليه په مينځ کې دفرق دوجې نه چې په اول دندبه کې د الف الحاق دموصوف په آخر کې کيږي اوپه دويم کې دمضاف اليه په آخر کې (٢)، همدارنگې دامتناع ددليل بيان هم دي . (٣) اويونس نحوي دقياس رد هم دي ، حاصل دادې چې دموصوف اتصال او ربط دصفت سره دادهغه اتصال په شان نه دي کوم چې دمضاف اومضاف اليه په مينځ کې کيږي بلکه دمضاف مضاف اليه اتصال شديد اوقوي وي ځکه چې مضاف اليه دمضاف دتتميم اود تکميل دپاره راوړي شي لهذا مضاف اليه دمضاف دپاره په منزله دجز کيدې شي په خلاف دصفت چې دموصوف دتتاميدو نه پس دموصوف دتخصيص ياد توضيح دپاره راوړي شي نو لهذا مضاف اليه د مضاف دپاره په منزله دجز وي ځکه چې هغه دواړه په منزله دکلمې واحده کې وي ددې وجې نه د مضاف اليه په آخر کې دمندوب الف لاحق کړو او يا اميدالومنيناه به ويلي شي چونکې صفت په منزله د موصوف دجز نه وي ځکه هغه دواړه جدا اومستقلې کلمې شمارېږي ددې وجې نه دصفت په آخر کې علامت دمندوب به ورسره لاحق کړو او يا واژيدن الطويله ويل جائز نه دي بلکې دموصوف په آخر کې به الف ملحق کړو او واژيداه الطويل ويل ضروري دي په خلاف ديونس نحوي چې هغه وايي چې دمندوب د صفت په آخر کې علامت دمندوب لاحق کول جائز دي په دې باندې يونس نحوي دوه دليلونه قائم کړي دي يو دليل عقلي او بل دليل نقلي .

لان اتصال: په دې سره د دلیل عقلي بیان کوي چې ددې خلاصه داده چې د موصوف صفت په خپل مینځ کې اتصال اوربط اگر چې په اعتبار د لفظ سره دمضاف مضاف الیه د اتصال نه انقش دي لیکن د معنی دلحاظ نه اکمل دي ځکه چې موصوف صفت د ذات په اعتبار سره متحد او شی واحد وي لکه مثال مذکور ته وگورئ چې دزید او طویل نه یو ذات مراد دي په خلاف: مضاف مضاف الیه چې هغه متحد بالذات نه وي بلکه دیو بل نه غیر وي نو چې کله دمضاف الیه په آخر کې علامت د مندوب الحاق جائز دي حالانکه هغه د معنی په اعتبار سره متغایر او دیو بل نه غیر دي نو د صفت په آخر کې په طریق اولی سره علامت د مندوب الحاق جائز کیدل په کار دي چې هغه دواړه د معنی په اعتبار سره دیو بل عین وي.

وحکی یونس: په دې سره د دلیل نقلی بیان دي چې دیو باندې چې دوه پیاوړي ورکې شوي وي نو دې باندې چې په دې باندې ندېه کوله او ویل یې چې **واجمعتی الشامیتیناه** د ادمندوب صفت دي او ددې په آخر کې یې الف لاحق کړي نو ددې نه معلومه شوه چې د مندوب د صفت په آخر کې الف لاحق کول جائز دي.

داوول دلیل جواب: د نحوي نظر لفظ طرف ته وي نه معنی طرف ته، د لفظ په اعتبار سره مضاف مضاف الیه په منزله د کلمه واحده کې وي او موصوف صفت په منزله د کلمتین مستقلین کې وي او اتصال د الف لفظ سره کېږي نه د معنی سره نو لهذا د لفظ اعتبار به وي

د دوهم دلیل جواب: د باندې چې دا قول شاذ او غیر فصیح دي لهذا دا قول قابل د استدلال نه دي.

والجمعة القدر: په دې عبارت سره غرض د شارح د جامي په مصنف **رَحْمَةُ اللَّهِ** باندې رد کول دي چې مصنف په شرح د مفصل کې د جمعه معنی **قَدَحُ الرَّأْسِ** سره کړي په منی د **عَظْمُ الرَّأْسِ** د سر هډوکي کوم چې په دماغو باندې مشتمل وي، نو شارح د جامي د جمعه معنی **القَدَحُ** سره وکړه په مصنف باندې یې رد وکړو وجه درد داده چې اگر چې جمعه په معنی د **عَظْمُ الرَّأْسِ** سره هم راځي لیکن دلته دا نه شي مراد کیدي د دوه وجو نه

۱. یو ددې وجې نه چې جمعه په معنی د **عَظْمُ الرَّأْسِ** د هر انسان دپاره جمعه واحده کیدي شي نه جمعتین چې دلته تشبیه ده، ۲. دویمه وجه داده چې دلته د جمعتین صفت **الشامیتیناه** راوړو دا هم قرینه ده چې دلته پیاوړه مراد ده نه **قَدَحُ الرَّأْسِ** ورنه معنی به دا وي چې های زما

دوا: دشامی دماغ حالتکه دامعنی غلطه ده ، نومصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دوه جوابه ورکړي دي
 (۱) قَدْح الرأس نه مراد هم پياله ده نه عظم الرأس چونکې غټه پياله عام طور باندې په سر
 باندې ايخودي شي ددې وجې نه مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ درأس طرف ته يې اضافت وکړو . (۲) اصل کې
 دمصنف عبارت قَدْح الکأس وو اضافت بيانيه وو کاتب دغلطي نه دکأس په ځای رأس ليکلي نو
 داسهوه دکاتب ده نه دمؤلف .

د حرف نداء حذف کول :

و يَجُوزُ إِيْتَامُ كَرِيْمَةٍ حَذَفَ حَوِى الْقِدَامِ إِلَّا إِذَا كَانَ مُقَارِنًا مَعَ إِشْمِ الْجَلِيسِ وَ يَخْفَى بِهِ
اوجانزوي دپاره دقيام دقرينې حذف دحرف نداء ، مگر چې کله مقارن وي داسم جنس سره اوقصد کوي په دې سره
مَا كَانَ تَكْرُؤَ قَبْلَ الْقِدَامِ سَوَاءٌ تَعَرَّى بِالْقِدَامِ كَيْفًا رَجُلٌ أَوْ لَمْ يَتَعَرَّ
مصنف هغه اسم کوم چې دنداء نه مخکې نکره وي برابره خبره ده که دنداء سره معرفه وي لکه يارجل يامعرفه نه
يُحِلُّ يَارَجُلًا لِأَنَّ نِدَاءَهُ لَمْ يَكُنْ كَثْرَةً نِدَاءِ الْعَلَمِ فَلَوْ حُدِفَ مِنْهُ حَوِى الْقِدَامِ
وي لکه يارجل ځکه چې دانداء دعلم دنداء په شان کثير نه دي پس که چيرته ددې نه حرف نداء حذف کړي شي نو
لَمْ يَنْسَبِ الْيَهُنُّ إِلَى أَنَّهُ مُتَادَى وَ الْإِهَارَةُ أَيْ وَ الْإِ مَعَ إِشْمِ الْإِهَارَةِ لِأَنَّهُ
سبقت نه کوي ذهن دې خبرې طرف ته چې دامنادى ده اواسم اشاره يعنې که چيرته نه وي سره داسم اشارې ځکه
كُاسِمِ الْجَلِيسِ فِي الْإِهْتَامِ وَ الْمُسْتَقَامِ وَ الْمُنْدُوبِ لِأَنَّ الْمَطْلُوبَ الْمَقْصُودَ فِيهِمَا مَذَ الصَّوْتِ وَ تَطْوِيلُ
چې داپه ابهام کې داسم جنس په شان دي اومستغاث اومندوب ځکه چې په دې دواړو کې مقصود اوږدول اوازاد
الْكَلَامِ وَ الْحَذَفُ يُتَأَوَّلُ قَبْقَبِي عَلَى هَذَا مِنَ الْمَعَارِفِ أَلَيْ يَجُوزُ فِيهَا حَذَفُ حَوِى الْقِدَامِ
کلام دي واحذف ددې منافي دي نوباقې پاتې شويده دې باندې دمعارفونه هغه چې جانزوي په دې حذف دحرف نداء
الْعَلَمُ سَوَاءٌ كَانَ مَعَ بَدَلٍ عَنِ حَوِى الْقِدَامِ كَلْفَلَكَةَ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا يُحْدَثُ مِنْهُ
اوپاتې شوعلم برابره خبره ده که داحذف وي سره دبدل دحرف نداء نه لکه لفظ دالله ځکه چې نه شي حذف کولى ددې
إِلَّا مَعَ إِهْدَالِ الْيَهُنِّ الْمَشْدُودَةِ مِنْهُ تَحْوُ اللَّهُ أَوْ يَغْيَرُ بَدَلٍ تَحْوُ يُؤْشَفُ عَنْ هَذَا أَيْ يَأْيُؤْشَفُ وَ لَفْظُهُ
نه حرف نداء مگر سره دبدلولودميم مشددلکه اللهم ياپه غير دبدل نه لکه يوسف اعرض عن هذا يعنې يايوسف اولفظ
أَيْ إِذَا وَصِفَ بِذِي اللَّامِ كَحْوِ أَيْهَا الرَّجُلُ أَيْ يَأْ أَيْهَا الرَّجُلُ أَوْ بِالْمَوْصُوفِ بِذِي
داى چې کله معرف باللام سره موصوف کړي شي لکه ايها الرجل يعنې يايها الرجل يالفظ داى موصوف وي په دې
اللام كَحْوِ أَيْهَا الرَّجُلُ أَيْ يَأْ أَيْهَا الرَّجُلُ فَلَا يَجُوزُ الْحَذَفُ مِنْ أَيْهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْتَصِفَ هَذَا بِذِي اللَّامِ
اللام بوري لکه ايها الرجل يعنې يايها نونه دي جانز حذف دايها نه په غير ددې نه چې متصف کړي داپه دى اللام

وَالْمُضَاتُّ إِلَى آتِي مَعْرِفَةٍ كَانَتْ تَحْوِي غَلَامَ زَيْدٍ أَفْعَلُ كَذَا وَالْمَوْضُو لَكَ تَحْوِي مَنْ لَا يَزَالُ مُخْسِنًا أَحْسِنَ إِلَيَّ وَأَمَّا

اوچې مضاف وي هري معرفې لکه غلام زید افعول کذا اوموصلات لکه من لايزال محسنًا احسن اليّ اولیکن په

الْمُضَمَّاتُ فَشَدَّ يَدَاهُ تَحْوِي يَأْتِيكَ وَيَأْتِيَاكَ.

په ضمائرو کې نداء شاذ ده لکه یا انت ویا یا ک.

خلاصه دمتن: دصاحب دکافيې دعبارت حاصل دادې چې که چيرته کومه قرينه موجودوي

نو د حرف نداء حذف کول جائز دي ليکن چې کله حرف اسم جنس يا اسم اشاره يا مستغاث يا مندوب مقارن وي نو ددې حذف کول جائز نه دي.

اغراض دجامي: لقيام قرينه: په دې عبارت سره شارح يووهم لري کړو: وهم داوو چې

شايد د حرف نداء حذف علی الاطلاق جائز وي برابره خبره ده که قرينه وي يا نه لکه دمصف د

عبارت نه اطلاق فهميږي نو لقيام قرينه يې وويل داوهم يې لرې کړو چې دحرف نداء حذف

مطلقاً جائز نه دي بلکه په هغه وخت کې جائز دي چې کله څه قرينه موجوده وي.

اذا كان مقارناً: په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه چې مع اسم الجنس ظرف مستقر په اعتبار د

متعلق سره خبر دې دکان محذوف.

يعني په: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: يارجل معرفه ده او اسم جنس هم نه دي ځکه چې ددې نه راجل معين مراد دي چې کله

اسم جنس په فرد مبهم باندې دلالت کوي نو ددې نه مخکې حرف نداء حذف کول په کار دي

حالاتکه دا جائز نه دي.

جواب: داسم جنس نه مراد هغه اسم دي چې دندا نه مخکې نکره وي برابره خبره ده که دندا

نه پس معرفه وي يانه دمعرفې مثال لکه يارجل دنکرې مثال لکه يارجلًا نو دداسې اسم جنس نه

مخکې دحرف نداء حذف کول جائز نه دي.

لان لداثه: په دې عبارت سره غرض دشارح وجه دعدم جواز بيانول دي چې داسم جنس نه

دحرف نداء حذف کول ځکه جائز نه دي چې داسم جنس نداء دعلم دندا په شان کهيږد الوقوع نه

وي لهدا که چيرته د اسم جنس نه حرف نداء حذف کړي شي نو ذهن ددې دمنادی کيدو طرف ته

سبقت نه کوي نو مقصد به فوت شي.

اي والا مع اسم الاشارة: په دې عبارت سره غرض دشارح بيان دعطف دي د والا هارة عطف دي

په الجنس باندې

لاره: کې داسم اشارې نه دحرفِ ندا حذف کولو دعدم جواز وجه بيانوي چې داسم اشارې نه حرفِ ندا حذف کول ددې وجې نه جائز نه دي چې اسم اشاره په ابهام کې داسم جنس په شان دي نو لکه څنگه چې داسم جنس نه حرفِ ندا حذف کول جائز نه دي نو همدارنگې داسم اشارې نه هم حرفِ نداء حذف کول جائز نه دي

لان المطلوب: په دې عبارت کې دستغاث اودمندوب نه حرفِ نداء دحذف کولو دعدم جواز وجه بيانوي چې دستغاث اودمندوب نه حرفِ نداء حذف کول ځکه جائز نه دي چې په دې دواړو کې اوږدوالي د آواز مطلوب وي او حذف ددې منافي دي.

فبقی هذا: داپه ماقبل باندې دتفريع بيان دي چې کله داسم جنس اسم اشاره اوددستغاث اومندوب نه حرفِ ندا حذف کول جائز نه دي نو هغه معارف چې دهغې نه حرفِ ندا حذف کول جائز دي نولاندې ذکر شوي شيان به باقي پاتې وي:

(۱) منادی دعلم نه مخکې حرفِ ندا حذف کول جائز دي بيا په علم کې تعميم دي برابره خبره ده که حرفِ ندا ترې حذف کړي اوددې په عوض په علم باندې بل څيز راوړل شي اويانه داول مثال لکه لفظ اللهم چې کله لفظ الله نه حرفِ ندا حذف کړي شي نوددې په عوضميم مشدد به راوړو اللهم به وايو اوددويم مثال لکه يوسف اعرض عن هذا داپه اصل کې وو يا يوسف اعرض عن هذا ديوسف نه مخکې حرفِ ندا مو حذف کړه ليکن ددې په عوض موبل څيز رانه وړو.

(۲) ولفظه ائ دويمه معرفه ده چې ددې نه مخکې حرفِ ندا حذف کول جائز دي هغه لفظ دائي دي برابره خبره ده چې ددې صفت معرف باللام وي يا داسې اسم وي چې موصوف وي دمعرف باللام سره لکه ايها الرجل داپه اصل کې يا ايها الرجل وو ددې نه يې حرفِ نداء حذف کړي ده ځکه چې دائي صفت معرف باللام دي اودويم مثال ايهذا الرجل داپه اصل کې وو يا ايهذا الرجل په دې کې هذا دائي صفت دي بيا داموصوف دي الرجل معرف باللام سره.

(۳) دريم مقام هغه منادی چې مضاف وي يوې معرفې طرف ته لکه غلام زيد افعال کذا په اصل کې دا يا غلام زيد افعال کذا وو.

(۴) څلورم مقام چې چيرته حرف نډا حذف کول جائز دي هغه موصولات دي لکه من لايزال الخ په اصل کې دا يا من لايزال وو

اما المضمرات: په دې عبارت سره شارح يو وهم لرې کوي هغه وهم دادې چې د موصولاتو نه د حرف نډا حذف کول ځکه جائز دي چې هغه معرفه دي نو مضمرات هم معرفې دي ددې نه مخکې هم د حرف نډا حذف کول جائز کيدل په کار دي نو واما المضمرات نه داوهم يې لرې کړو چې د مضمراتو نډا ډير شاذ اونا در دي ځکه چې ددې نه مخکې حرف نډا حذف کول جائز نه دي.

د حرف نډا په حذف کولو کې د يو سوال جواب:

وَهُذُ حَذَفَ حَرْفُ النِّدَاءِ مِنْ إِسْمِ الْجَنِّسِ فِي أَصْبَحَ لَيْلٌ أَيْ صَبَحَ صُبْحًا يَأْكُلُ حَذَفَ حَرْفُ
اوشاذ دي حذف کول د حرف نډا د اسم جنس نه په اصبح ليل کې يعنې صرصبعا يا ليل حذف کړي شوه حرف نډا د
النِّدَاءِ مِنَ اللَّيْلِ مَعَ أَنَّهُ إِسْمُ جَنْسٍ هُذُوذٌ قَالَتْهُ إِمْرَأَةٌ إِمْرِي الْقَيْسِ
الليل نه سره ددې چې د اسم جنس دي په شاذ طريقې سره د اللفظ د امر القيس ښځې په هغه وخت کې وويل چې
هَيْنَ كَرِهَتْهُ وَفِي إِفْتِدٍ مَخْنُوقٌ أَيْ يَا مَخْنُوقٌ قَالَهُ شَخْصٌ وَقَعَ فِي اللَّيْلِ عَلَى نَائِمٍ مُسْتَلْقٍ
کله ښځې د لره ناخوښ کړ او افتد مخنوق يعنې يا مخنوق دا هغه کس وويل چې دشپې په يوچت باندې پروت وو او
فَحَقَّقَهُ وَ قَالَ إِفْتِدٍ مَخْنُوقٌ حَذَفَ حَرْفُ النِّدَاءِ عَنِ الْمَخْنُوقِ مَعَ أَنَّهُ
دده مړې بنده کړي شوه او وي ويل چې ای مړې بندونکې فديه را کړه د مخنوق نه حرف نډا يې حذف کړه سره ددې
إِسْمُ جَنْسٍ هُذُوذٌ وَ فِي أَظْرَفٍ كَرَا أَيْ يَا كَرَوَانٌ وَ فِيهِ هُذُوذَانِ حَذَفَ
چې هغه اسم جنس دي په شاذ طريقې باندې او اظرف کړا کې يعنې يا کروان او په دې کې دوه شاذ دي ۱ حذف کول د
حَرْفِ النِّدَاءِ مِنْ إِسْمِ الْجَنْسِ وَ تَوَخُّمٌ غَيْرُ الْعَلَمِ قِيلَ هِيَ رُقِيَّةٌ يَصِيدُونَ بِهَا
حرف نډا د اسم جنس نه ۲ او ترخيم د غير علم اوويلي شوي دي چې د ايو منتر دي چې په دې باندې ښکار کولې
الْكِرَوَانِ وَ يَقُولُونَ كَرَا أَظْرَفٍ كَرَا إِنَّ النِّعَامَةَ فِي الْقَرْيِ قَيْسُكُنْ وَ يُظَرِّقُ
شي کروان مرغې او هغه وايي چې اظرف کړا اظراق کړا ان النعماء في القرى نويس بيا هغه اود ريرې اوسر لاندې کړي
حَقٌّ يُضَادُّ وَ الْمَغْنَى أَنَّ النِّعَامَةَ الَّتِي هُوَ أَكْبَرُ مِنْكَ قَدِ اضْطَبَّدَ وَ حِيلَ
تردې چې ښکار يې کړي او مطلب دادې چې بلا شبه شتر مرغ چې دنانه غټ دي هغه مو ښکار کړي دي او وري مودي
إِلَى السُّرَى فَلَا تَحُلْ أَيُّضًا.
کله ته نوته هم نه شي پاتې کيدلې.

خلاصه دمتن: په دې عبارت سره صاحب د کافيې د يو سوال مقدر جواب ورکوي چې ددې تفصيل لاندې په شرحه کې ذکر دي:

اغراض دجامي: دپورتني عبارت نه ماتن غرض ديو سوال مقدر جواب ورکول دي اوشارح دهغې وضاحت کوي

سوال: ستا داوينا چې داسم جنس نه حرف ندا حذف کول جائز نه دي دامنقوضه ده په اصبح ليل ، افتد مخنوق ، اطرق کرا سره ځکه چې په اصبح ليل کې ليل اسم جنس دي ددې نه مخکې حرف ندا حذف کړي شوي ده ، اوپه افتد مخنوق کې مخنوق اسم جنس دي ددې نه حرف ندا حذف کړي شوي ده اوپه اطرق کرا کې کرا اسم جنس دي اوددې نه حرف ندا حذف کړي شوي دي

جواب: نو ددې نه جواب دادې چې داټول شاذ دي .

حذف حرف النداء: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: هڅه ماضي مجهول دي اواصبح ليل ددې نائب فاعل دي حالانکه ددې نائب فاعل جوړول صحيح نه دي ځکه چې نائب فاعل اسم وي اوداسم مفرد قسم وي اودلته اصبح ليل جمله ده لهدا ددې نائب فاعل جوړول صحيح نه دي .

جواب: دهڅه نائب فاعل اصبح ليل نه دي بلکه نائب فاعل محذوف دي کوم چې حذف حرف النداء دي او هغه مفرد دي لهدا ددې نائب فاعل جوړول صحيح دي اوداصبح ليل نه مخکې في مقدر دي او داد هڅه دپاره ظرف دي .

ای صر صبحا: په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: داصبح همزه دتعدیې دپاره ده لکه دا کرم همزه دتعدیې دپاره دي نوپه دې وخت کې نه معنی داوي چې اصبح یا لیل هیڅا آخر ظاهره داده چې دامعنی صحیح نه ده .

جواب: داهمزه دصیوروت دپاره ده نه دتعدیې دپاره داصبح لیل معنی ده صر صبحا یا لیل .

فالته امرأة: په دې عبارت سره شارح دابیانوني چې دا قول دامراء القیس دپنځې دي دا ددې پنځې په هغه وخت کې وویل چې کله دابنځې د صحبت دامراء القیس نه تنگه راغله

افتد مخنوق: داپه اصل کې افتد یا مخنوق وو، ویلي شي چې سلیک بن سلکه په چت باندې پروت وو یوغل دده مړې باندې زور وکړ او وي ویل چې افتد مخنوق، څه مال را کره بیابه دې پرېږدم، د مخنوق نه حرف نداء دښود په طریقي باندې حذف کړي شوي دي باوجود ددې چې دا اسم جنس دي

اطرق کړا: دریم مثال، اصل کې دا یا کروان وو شارح وایي چې په دې کې دوه شذوذه دي:

(۱): د اسم جنس نه حرف نداء حذف کول

(۲): غیر علم کې ترخیم کول، شارح ددې مثال وضاحت کوي او وایي چې مشهوره داده چې دایو منتر دي چې ددې په ذریعه باندې دکروان مرغه ښکار کیږي او هغه ته ویل شي چې ا طرق کړا ان النعامه فی القرى، ای کروان مرغه خپل سر لاندې راتاو کړه ځکه چې ستر مرغ په کلې کې دي مطلب دادې چې ستر مرغ چې کوم دتانه غټ دي دهغې ښکار مو کړي دي او هغه مو کلي ته رسولې دي نو ته هم رانه بچ نه شي پاتې کیدلې او ښکار کیدي شي.

د منادی حذف کول:

وَقَدْ يُحَدِّثُ الْمُنَادَى لِقِيَامِهِ قَرِيْنَةً جَوَازاً كَقَوْلِ أَلَا يَا اسْجُدُوا بِتَخْفِيفٍ أَلَا عَلَى
او کله منادی د قرینې په موجودگي کې جواز حذف کولې شي لکه الا یا اسجدوا او الا بتخفيف سره په دې خبره باندې
أَنَّهُ حَوْثٌ ثَنِيْبُهُ وَيَا حَوْثُ الْيَدَاوِ أَيْ يَا قَوْمُ اسْجُدُوا وَالْقَرِيْنَةُ اِمْتِنَاعٌ دُخُولِ يَا عَلَى الْفِعْلِ
چې د احرف تنبيه دي او یا ه حرف نداء ده یعنې یا قوم اسجدوا او قرینه دیام په فعل باندې د دخول ممتنع کیدل دي
بِحَلَاكِ جَوَازٍ أَلَا يَسْجُدُوا بِتَخْفِيفٍ اللَّامُ لِأَنَّهُ لَنْسٌ مِنْ هَذَا الْبَابِ فَإِنَّ أَنْ جِيئَ بِهِ كَأَسْبَغَ
په خلاف د الا یسجدوا په تشدید د لام سره ځکه چې دانه دي ددې باب نه ځکه چې ان په دې وخت کې ناصب دې دپاره
لِلْمُضَارِعِ أَذْغَمَتْ ثَوْنَهَا فِي لَامٍ لَا وَ يَسْجُدُوا فِعْلٌ مُضَارِعٌ سَقَطَ ثَوْنُهُ بِالنَّصْبِ.
د مضارع مدغم کړي شونون ددې په لام کې او یسجدوا فعل مضارع دي ساقط شوي دي نو ددې نصب دوجې نه

خلاصه د متن او تشریح: د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې چې کله په وخت د قیام د

قرینې د منادی په جوازي طور باندې حذف کولې شي لکه الا یا اسجدوا همزه مفتوحه او د لام د تخفیف سره چې د احرف تنبيه دي او یا حرف نداء دي او منادی محذوف ده کوم چې قوم دي چې په اصل کې وو الا یا قوم اسجدوا او د منادی په حذف باندې قرینه داده چې یا ه حرف نداء ده او حرف نداء په فعل باندې نه داخلېږي ددې نه معلومه شوه چې منادی محذوف ده په خلاف دهغه

چې کله دې ته ایسجدوا په تشدید دلام سره وویل شي نوپه دې وخت کې به دا زموږ دبحث نه خارج وي ځکه چې په دې صورت کې ان مصدریه دفعل مضارع دپاره ناصب وي ، الا په اصل کې ان لا وون دلام دقرب المخرج دوجې نه په لام سره بدل کړي شواولام موپه لام کې مدغم کړو نو الا شو اویسجدوا فعل مضارع ده چې ددې نون ان ناصبه دوجې نه حذف شو .

د فعل د حذف دریم مقام :

اَلْقَائِلُ مِنْ يَلِكِ التَّوَاضِعِ اَلْاَرْبَعَةِ اَلَّذِي وَجِبَ حَذْفُ النَّاصِبِ التَّغْمُّلُ بِوَ فِيْهَا مَا اَنْى مَفْعُوْلٌ بِوَ اَطْوَرُ
دریم دهغو خابونو چې په هغې کې دمفعول به ناصب حذف کول واجب دي یعنې هغه مفعول به دي چې مضمر وي
اَنْى قَدَّرَ عَامِلُهُ النَّاصِبُ لَهُ عَلَى شَرْيْطَةِ التَّفْسِيْرِ الشَّرِيْطَةُ وَ الشَّرْطُ وَاجِدٌ وَ اِصَافَتُهَا اِلَى التَّفْسِيْرِ
یعنې ددې عامل ناصب مقدر کړي شوي وي په شرط دتفسیر الشریطة او الشرط یو دي اوددې اضافت تفسیر ته
بَيَانِيَّةٌ اَنْى مَا اُضْمِرَ عَامِلُهُ بَيَانًا عَلَى شَرْطٍ هُوَ تَفْسِيْرُهُ اَنْى تَفْسِيْرُهُ الْعَامِلُ
بیانیه دي یعنې هغه چې مضمر وي عامل ددې اوبناء وي به یو شرط سره چې هغه تفسیر دي یعنې تفسیر دعامل
بِمَا بَعْدَهُ وَ اِنَّمَا وَجِبَ حَذْفُهُ جُمْلَةً اِخْتِزَاً عَنِ الْجَمْعِ بَيْنَ التَّفْسِيْرِ
چې دما بعد سره وي اوپه تحقیق سره واجب دي حذف ددې په دې وخت کې احترازی وکړو دجمع نه په مینځ دمفسر
وَ الْمُفْسِّرِ وَ هُوَ اَنْى مَا اُضْمِرَ عَامِلُهُ عَلَى شَرْيْطَةِ التَّفْسِيْرِ كُلُّ اِسْمٍ بَعْدَهُ فِعْلٌ اَوْ هِنْبُهُ
اودمفسر کې او هغه یعنې ماضر عامله عل شریطة التفسیر هغه اسم دي چې دهغې نه پس فعل یا شبه فعل وي
اِخْتَرَزَ بِوَ عَنْ نَحْوِ زَيْدٌ اَبُوکَ وَلَا یُرِیدُ بِوَ اَنْ یَلِیْتُهُ الْفِعْلُ اَوْ هِنْبُهُ مُتَّصِلًا بِوَ
احترازی وکړوپه دې سره دزید ابوک دمثل نه اونه دي مراد په دې سره چې دامتصل وي دفعل یادشبه فعل سره
بَلْ اَنْ یَتَّوْنَ الْفِعْلُ اَوْ هِنْبُهُ جُلَاءَ الْکَلَامِ الَّذِیْ بَعْدَهُ نَحْوُ زَيْدٌ عَزَّوْهُ وَ زَيْدٌ اَلَتْ هَارِبُهُ
بلکه مراد ددې چې فعل یا شبه فعل ددې کلام جزوي کوم چې ددې نه پس وي لکه زید اعمرو سره او زید الت هاربه
مُتَّعِلٌ ذَلِکَ الْفِعْلُ اَوْ هِنْبُهُ عَنْهُ اَنْى عَنِ الْعَتَلِ فِیْ ذَلِکَ الْاِسْمِ یَضْمُرُ اَنْى بِالْعَتَلِ
اعراض کونکي وي ددې فعل یا شبه فعل ددې نه یعنې دعمل نه په دې اسم کې ضمیر سره یعنې په عمل کولو
فِیْ ضَمْرِهِ اَوْ فِیْ مُتَّعِلِهِ اَنْى مُتَّعِلِیْ ذَلِکَ الْاِسْمِ اَوْ مُتَّعِلِیْ ضَمْرِهِ وَ حَاصِلُهُ
کې ضمیر سره یاد ددې دمتعلق سره یعنې دمتعلق ددې اسم سره او یا دمتعلق ضمیر سره او حاصل ددې ددې چې
اَنْ یَتَّوْنَ الْفِعْلُ اَوْ هِنْبُهُ مُتَّعِلًا بِالْعَتَلِ فِیْ ضَمْرِهِ ذَلِکَ الْاِسْمِ اَوْ مُتَّعِلِهِ قَارِطًا عَنِ
چې فعل یا شبه فعل ددې مشغول وي په عمل سره په ضمیر ددې اسم کې او یا دمتعلق ددې کې چې فارغ وي د
الْعَتَلِ فِیْهِ یَسْتَبِیْ ذَلِکَ الْاِسْمَ لَا یَسْتَبِیْ اَخَرُ یَحِیْثُ کُوْ شَرْطُ

عمل نه په دې کې به سبب ددې اشتغال سره نه به بل سبب سره په داسې شان سره چې که چیرته مسلط کړي شي يَمْجَرِدُ رَفَعَ ذَلِكَ الْإِشْتِغَالَ عَلَيْهِ أَيْ عَلَى ذَلِكَ الْإِسْمِ هُوَ أَيْ أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ الْفِعْلُ أَوْ هُنْهَذَا يَمْجَرِدُ صرف درفع کولو ددې اشتغال په دې باندې معنی په دې اسم باندې هغه معنی یو ددوه امرینو فعل یا شبه فعل بعینه أَوْ مُنَاسِبُهُ أَيْ مَا يُنَاسِبُهُ بِاللَّزْزِ أَوْ اللَّزْزِ لَتَنْصِبَهُ أَيْ لَتَنْصِبَ یاد دې مناسب معنی هغه فعل چې مناسب وي په اعتبار د ترادف او یاد لزوم سره نونصب به ورکوي معنی نصب به أَحَدُ هَذَيْنِ الْأَمْرَيْنِ الْإِسْمُ بِالْمَفْعُولِيَّةِ كَمَا هُوَ الْفَاوِرُ الْمُبْتَادُ ورکوي یو ددې امرینو یو اسم ته د مفعولیت د وجې نه لکه چې ظاهر او متبادر دي پس ضمیر یاد دې د متعلق سره نو فَيَقِيدُ الْإِشْتِغَالَ بِالضَّمِيرِ أَوْ مُتَعَلِّقِهِ خَرَجَ كَحُزْنٍ أَوْ ضَرْبَةٍ وَ يَقِيدُ الْفَرَاحَ عَنِ الْعَمَلِ فِيهِ يَمْجَرِدُ ذَلِكَ الْإِشْتِغَالَ په قید د اشتغال بالضمیر او متعلق دې نه خارج شو زید اضر به مثال او په قید د فرح عن العمل فیه به مجرد د دې اشتغال خَرَجَ كَحُزْنٍ أَوْ ضَرْبَةٍ فَإِنَّ الْمَانِعَ عَنِ عَمَلِ ضَرْبَةٍ فِي زَيْدٍ لَيْسَ يَمْجَرِدُ إِشْتِغَالَهُ بِضَرْبِهِ فَإِنَّ خارج شو زید ضربته مثال خکه چې مانع د عمل د ضربته په زید کې نه دي صرف د اشتغال نه په ضمیر پورې خکه چې عَمَلٌ مَعْقَى الْإِبْتِدَاءِ فِيهِ وَ رَفَعَهُ إِيَّاهُ أَيْضاً مَانِعٌ عَنِ ذَلِكَ وَ يَقِيدُ النَّصْبَ بِالْمَفْعُولِيَّةِ عمل د معنی د ابتدا په دې کې اورفع ورکول دي، دې ته همدارنگې مانع دي ددې نه او په قید د نصب بالمفعولیه خَرَجَ كَحُزْنٍ كَانَ فِي كَحُزْنٍ زَيْدٌ كُنْتُ إِيَّاهُ. سره خارج شو خبر دگان په دې مثال کې چې زید اکت ایاه.

خلاصه دمتن : هغه مواضع اربعه چې په هغې کې د مفعول به عامل ناصب حذف کول جائز

دي په هغې کې ددې نه دریم مقام ما اضر عامله علی هریطة التفسیر دي ، ددې تعریف دادې چې
ما اضر عامله هر هغه اسم دي چې دهغې نه پس فعل یا شبه فعل وي او هغه فعل یا شبه فعل ددې
اسم نه اعراض وکړي او ددې ضمیر یاد دې متعلق کې عمل کوي ددې حیثیت نه که چیرته دې
فعل یا شبه فعل ته یو ددې مناسب مراد ته یا مناسب لازم په دې اسم باندې مقدم کړي شي
نوهغه دې ته د مفعولیت په بناء باندې نصب ورکوي .

اغراض دجامي : من تلک : په دې سره شارح دجامي دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په
الثالث باندې الف لام د عهد دي او مراد دادې چې هغه مواضع اربعه په کوم کې چې د مفعول به
عامل ناصب حذف کول واجب دي په هغې کې دریم خای ما اضر عامله علی هریطة التفسیر دي .
ای مفعول به : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مفرد جواب ورکول دي :

سوال: دما نه متبادرالى الذهن ماموصوله دي كوم چې معرفه دي چې كله مبتدا او خبر دواړه معرفه وي نو ضمير د فصل راوړل ضروري وي ددې دپاره چې دخبر اودنعت په مينځ کې امتياز راشي لهذا دلته ضمير د فصل په کاروو الثالث هو ما کيدل په کاروو .

جواب: شارح اى مفعول به نکره راوړه ددې جواب ورکوي چې ماموصوفه ده کومه چې نکره وي ځکه چې ضمير د فصل راوړل ضروري نه دي .

اى قدر: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: د مصنف د عبارت نه دامعلومېږي چې ضمير هم عامل وي حالانکه ددې څوک قائل نشته .

جواب: دلته داضمار نه ددې لغوي معنى اخفاء اوستر مراد دى اصطلاحى معنى ضمير مراد نه دي .

الناسب له: شارح اشاره وکړه د عامل اضافت د ضمير په طرف د عهد دپاره دي ددې نه خاص عامل ناصب مراد دي .

الشريطة والشرط واحد: په دې عبارت سره غرض د شارح ددري سوالونو جوابات ورکول دي :

سوال (۱): شريطة د فعيلة په وزن دي كوم چې د مفعول په معنى کې وي نو شريطة به د مشروط په معنى کې وي او معنى به داوي چې هغه مفعول به چې دهغې عامل مقدر کړي شوي وي د مشروط په تفسير باندې دامعنى ددې مقام سره مناسب نه ده .

سوال (۲): د شريطة معنى علامت دي لکه چې ويلې شي اهرط الساعه يعنې علاماتها دامعنى هم ددې مقام سره مناسب نه ده .

سوال (۳): مصنف دنورو نحويانو مخالفت ولې وکړو حالانکه نور نحويان ددې نوم مااضمر حامله على شرط التفسير ږدي ماتن دهرط په ځاى هريطة ولې وويل ؟

جواب: شارح ددري وارو سوالونو جواب ورکړي چې دلته شريطة دهرط په معنى کې ده په دواړو کې كوم فرق نشته لهذا درې واړه سوالات رفع او ختم شو .

واضاقتها الى التفسير ببيان: په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: شريطة التفسير مرکب اضافي دي او په دې کې مضاف مضاف اليه په مينځ کې تغاير

وي اودلته تغاير نشته ؟

جواب : د هريظه تفسير طرف ته اضافت ، اضافت بيانیه دي په دې کې تغاير شرط نه دي

البته د اضافت په نورو اقسامو کې تغاير ضروري وي .

ای ما اضمر عامله : په دې کې د حاصل معنی بیان کوي .

بناء : په دې کې اشاره کړي ده چې په متن کې کلمه د حل بنائیه ده همدارنگې یې اشاره وکړه

چې حل هريظه التفسير په اعتبار د متعلق سره د بناء مفعول له دي د ما اضمر دپاره .

ای تفسیر العامل : په دې عبارت سره یې اشاره کړي ده چې په التفسیر باندې الف لام مضاف

الیه (عامل) په عوض کې ده اوس به یې معنی داوي چې هغه مفعول به چې دهغې عامل

مقدر کړي شوي وي اویو د شرط په بناء باندې وي او هغه شرط ددې تفسیر یعنې د عامل

تفسیر وي ددې مابعد سره .

وانما وچې : په دې عبارت سره شارح په ما اضمر عامله کې د عامل ناصب د حذف کولو دوجوب

وجه بیانوي چې عامل حذف کول ددې وجې نه واجب دي چې که چیرته دا حذف نه کړي نو.

د مفسر اود مفسر اجتماع به لازم راشي او هغه جائز نه دي .

ای ما اضمر : په دې عبارت سره د هو د ضمیر مرجع متعین کړه چې د هو ضمیر مرجع ما اضمر

دي .

واحتراز : په دې عبارت کې د بعده د فعل اود شبهه د قید فائده بیانول دي چې د ا قید احترازي

دي د زید اېوک د مثال نه ځکه چې په دې کې د زید نه پس فعل یاشبه فعل نه دي .

ولا یرد : په دې عبارت سره غرض د شارح د سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د ما اضمر عامله تعریف جامع نه دي ځکه چې داپه هغه زید باندې نه صادقې کوم چې

په زید او عمرو ضربیه او زید ا انت ضاربیه کې واقع دي ځکه چې ددې نه پس فعل یاشبه فعل نه دي

بلکه ددې نه پس اسم واقع دي هغه عمرو او انت دي حالانکه دا دواړه مثالونه هم د ما اضمر عامله

د قبیل نه دي .

جواب : د بعده فعل اوشبهه نه د امراد نه دي چې هغه فعل یاشبه فعل ددې اسم سره متصل وي

بلکې ددې نه مراد دادې چې ددې اسم نه پس چې کوم کلام واقع وي فعل یاشبه فعل ددې جز

وي او زيدا عمرو ضربه اوزيدانت ضاربه کې هه دزید نه پس چې کوم کلام واقع دي فعل يا شبه فعل ددې جزء دي .

ذلک الفعل : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دضمير اوددې په مرجع کې مطابقت ضروري وي اودلته مطابقت نشته ځکه چې ضمير دواحد دي اومرجع دوه شيان (فعل ، شبه فعل) دي .

جواب : دضمير مرجع احداالامرين دي لکه کلمه د اُو نه معلومېږي .

عن العمل : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : اشتغال اوفراغ دعمل نه کيږي نه داسم نه اود عنه اود بضميره مرجع خو اسم دي نو دا څنگه صحيح دي .

جواب : دضمير مرجع عمل ده اواسم دضمير مرجع جوړول دادنی ملايست دوجې نه ده اوهغه ادنی ملايست دادې چې اسم دعمل دائر مظهر اومحل وي .

ای متعلق : په دې عبارت کې بيان دمرجع دي اشاره يې وکړه چې دمتعلقه دضمير مرجع کې اختيار دي برابره خبره ده چې ددې مرجع اسم جوړوي اوکه ضمير .

وحاصله : په دې عبارت سره غرض دشارح دسوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دلته د اشتغال معنی حقيقي مراد ده ، يا معنی مجازي فراغ مراد ده که معنی حقيقي وي ، نو بام ددې صله جوړول صحيح دي ، ليکن هن صله جوړول صحيح نه دي ، که مجازي معنی فراغ مراد وي ، نو هن صله جوړول صحيح او بام صله جوړول صحيح نه دي او که دواړه مراد وي ، نو جمع بين الحقيقة والمجاز راخي او جمع بين الحقيقة والمجاز دا ناجائز ده .

جواب : دلته داشتغال معني حقيقي مراد ده پاتې شو دا سوال چې په دې صورت کې هن ددې صله جوړول صحيح نه دي نو ددې جواب دادې چې هن د مشتغل صله ده ليکن مشتغل متضمن دي ، معنی د فارغاً ته گویا دلته صنعت تضمین اختیار کړې شوې دي ، د صنعت تضمین مطلب دادې چې د يو فعل شبه فعل نه دویم فعل يا شبه د معنی مراد واخستل شي دلته هم د اشتغال نه دفراغ معنی اخستل شوې ده نو تقدیر د عبارت داسې شو چې مشتغل بضميره او متعنه حال کونه فارغاً عن العمل في ذلك الاسم

بسبب ذلك الاشتغال لا بسبب آخر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د ما اضر عامله تعريف منقوض او مات شويه زيډا هل ضربته باندې دلته د ضربت زيډانه اعراض کول او ددې په ضمير کې عمل کول دي، ليکن که چيرته دا په زيډ باندې مسلط کړي شي، نو دا زيډ ته نصب نه ورکوي.

جواب: مراد دادې چې فعل يا شبه فعل په دې اسم کې عمل کولو نه اعراض او فراغ فقط د همدې اشتغال د وجې نه وي، نه د بلې وجې نه او زيډا هل ضربته کې ضربت اعراض او فراغ عن العمل صرف داشتغال بالضمير د وجې نه، نه دي، بلکې دلته د اعراض وجه هغه هل استفهاميه دي، ځکه د استفهام ما بعد په ما قبل کې عمل نه شي کولې.

بحيث لوسلط: شارح د بحيث اضافه وکړه، نو په دې سره د ابيانوي چې جمله شرطيه لوسلط فيه احترازي دي، د زيډ ذهب به نه احتراز دي.

بمجرد رفع ذلك الاشتغال: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د ما اضر عامله تعريف دخول دغير نه مانع نه دي، ځکه چې دا په هغه زيډ باندې صادق راخي کوم چې زيډ ضربته کې واقع دي، ځکه چې هغه اسم دي او ددې نه پس داسې فعل واقع دي کوم چې ددې اسم په ضمير کې د عمل کولو د وجې نه په خپله اسم کې عمل کولو ته اعراض کوي، او هغه فعل ددې حيثيت نه دي، چې که دغه فعل زيډ باندې مسلط شي، نو هغه به د نه مفعوليت د وجې نه نصب ورکوي حالانکه هغه د ما اضر عامله دباب نه، نه دي.

جواب: مطلب دادې چې د فعل په اسم کې عمل کولو نه مانع فقط د فعل ضمير اسم يا متعلق اسم کې عمل کولو سره مشغول کيدل دي، ځه نور مانع نه وي، او که اشتغال رفع شي، نو اسم ته به د مفعوليت په بناء سره نصب ورکوي او په ذکر شوي مثال کې يو مانع شته دي، هغه د زيډ مرفوع بالابتداء کيدل دي.

ای علی ذلك الاسم: په دې عبارت سره شارح د عليه دضمير مرجع متعين کړه.

هو ای احد الامرین: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال : د راجع او مرجع په مینځ کې مطابقت نشته هُو ضمير واحد او مرجع فعل شبه فعل دوه څيزونه دي

جواب : مرجع احد الامرین دي کومه چې دکلمې د او نه معلومېږي.

الفعل او هبهه په دې عبارت سره شارح د احد الامرین مصداق بیان کړو.

ای مایناسبه بالترادف واللزوم: په دې عبارت سره غرض دشارح دیو وهم لري کول دي :

وهم : شاید چې دمناسب نه مراد فقط مناسب مرادف وي، ځکه چې همدغه مشهور او معتبار الی الذهن دي ، نو دلته یې هغه وهم لري کړو، چې د مناسب نه مراد مناسب لازم او مرادف دواړه دي.

ای لتصب احد هذین الامرین: دلته شارح د کَصَب د هُو ضمير مستتر مرجع بیان کړه او د الاسم په لتصبه کې د هُو ضمير بارز منصوب مرجع بیان کړه.

بالمفعولية : د قید وجه په خپله شارح دجامي رحمه الله مخکې ذکر کوي.

فبقید : په دې عبارت شارح د قیدود د فواندو بیان کوي: (۱) اشتغال بالضمير او د متعلقه د قید نه زید ضربت مثال خارج شو، ځکه چې په دې کې د زید نه پس چې کوم فعل واقع دي هغه د زید ضمير یا په متعلق کې د عمل کولو سره مشغول نه دي.

بمجرد ذلك الاشتغال : په دې قید سره د زید ضربته مثال خارج شو، ځکه چې په زید کې د ضربته عمل کولو نه مانع صرف: بذل زید ضمير سره مشغولیدل نه دي، بلکې په زید کې معنی د ابتداء عمل کول او دې ته ابتداء په بناء رفع ورکول هم مانع دي.

بالمفعولية : په دې قید سره د کان خبر خارج شو، کوم چې په زید کنت ایاه کې واقع دي ، ځکه چې زید اگر چې اسم دي او ددې نه پس داسې فعل واقع دي کوم چې په ضمير کې د عمل کولو وجه ده ، چې په خپله په دې کې عمل کولو نه اعراض کوي او هغه فعل ددې حیثیت نه دي، چې که چیرته دا په دې باندې مسلط کړی شي نو دې ته نصب ورکوي ، لیکن دا نصب د مفعولیت د وجې نه ، نه دي ، بلکې د کان د خبر د وجې نه دي ، ددې وجې نه دي ته ما اضمير نه ویلي کیږي.

دما اضمر عامله خلور صورتونه :

و ههئا صَوَّرَ اَرْبَعَ اِحْدَاهَا اِشْتِغَالَ الْفِعْلِ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِهِ بَعَيْنِهِ
دلته خلور صورتونه دي يومشغوليدل د فعل دي د ضمير سره، سره د تقدير د مسلط كيدونه په عين د دي باندې
و الثَّانِيَةُ اِشْتِغَالُهُ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ مَا يُنَاسِبُ الْفِعْلَ
كې د دويم مشغوليدل د دي د ضمير سره، سره د تقدير د مسلط كيدو په هغه صورت كې چې مناسب وي د فعل
بِالْاَوَّلِ وَ الثَّالِثَةُ اِشْتِغَالَ الْفِعْلِ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ مَا
سره د و چې د ترادف نه اودريم مشغوليدل د فعل دي د ضمير سره، سره د تقدير د مسلط كيدو د هغه صورت چې
يُنَاسِبُ الْفِعْلَ بِاللُّزُومِ وَ الرَّابِعَةُ اِشْتِغَالَ الْفِعْلِ بِالْمُتَعَلِّقِ وَلَا يُتَصَوَّرُ جُنُكِلِي
مناسب وي د فعل سره د و چې دلزوم نه او خلورم مشغوليدل د فعل متعلق سره اونه متصور كېږي په دې وخت كې
إِلَّا تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ الْفِعْلِ الْمُنَاسِبِ بِاللُّزُومِ وَ لِهَذَا اَوْرَدَ الْمُصَنِّفُ اَرْبَعَةَ اَمْثَلَةٍ لِكُلِّهَا لِمُشْتِغَلٍ
مگر تقدير د مسلط كيدو د مناسب فعل نو د دي و چې نه مصنف راوړه خلور مثالونه دري د دي نه د مشغوليدو دي
بِالضَّمِيرِ بِاَقْسَامِهِ الثَّلَاثَةِ وَ وَاِجِدُ لِمُشْتِغَلٍ بِالْمُتَعَلِّقِ وَالْاَحْسَنُ فِي تَرْجِيْهِهَا جُنُكِلِي قَاخِيْذُ
د ضمير سره د خپلو دري قسمونو سره اويود متعلق سره اوڅه په ترتيب د مثالونو كې نو په دې وخت كې تاخير د
مِثَالِ الْمُشْتِغَلِ بِالْمُتَعَلِّقِ كَمَا لَا يَخْفَى وَجْهَهُ مِثْلَ زَيْدًا صَرَبَتْهُ مِثَالُ الْفِعْلِ
هغه مثال چې مشغول وي د متعلق سره لكه څنگه چې د دي وجه پته نه ده لكه زيدا ضربته د امثال دي دهغه فعل
الْمُشْتِغَلِ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِهِ بَعَيْنِهِ وَ زَيْدًا مَرُوْتُ هُوَ مِثَالُ الْفِعْلِ
چې مشغول وي د ضمير سره، سره د تقدير د مسلط كيدو د دي عين سره اوزيدا امررت به د امثال دي دهغه فعل چې
الْمُشْتِغَلِ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ مَا يُنَاسِبُهُ بِالْاَوَّلِ فَإِنَّ مَرُوْتُ بَعْدَ تَقْدِيرِهِ
مشغول وي د ضمير سره، سره د تقدير د مسلط كيدو د هغه چې مناسب وي د ترادف سره څكه مررت پس د متعدي
بِالْبَاءِ مَرُوْتُ لِحَاوِثُ وَ زَيْدًا صَرَبَتْ غَلَامَهُ مِثَالُ الْفِعْلِ الْمُشْتِغَلِ بِالْمُتَعَلِّقِ
كيدونه د بيا سره نو د امرادف دي جاوړت اوزيدا ضربت غلامه د امثال دي دهغه فعل چې مشغول وي د متعلق سره
مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ الْفِعْلِ الْمُنَاسِبِ بِاللُّزُومِ وَ زَيْدًا حُبِسْتُ عَلَيْهِ مِثَالُ الْفِعْلِ
سره د تقدير د مسلط كيدو د فعل مناسب دلزوم سره اوزيدا حبست عليه د امثال دي دهغه فعل چې مشغول وي
الْمُشْتِغَلِ بِالضَّمِيرِ مَعَ تَقْدِيرِ تَسْلِيْطِ مَا يُنَاسِبُهُ بِاللُّزُومِ فَإِنَّ حُبِسَ الشَّيْءُ
د ضمير سره، سره د مسلط كيدو د هغه تقدير چې مناسب وي دلزوم سره څكه چې حبس كول د يوڅيز به بل څيز
عَلَى الشَّيْءِ كُلُّهُ مَلَأَتْهُ لِمَخْبُوسٍ عَلَيْهِ يُنْصَبُ زَيْدٌ فِي هَذِهِ الْأَمْثَلَةِ بِفِعْلِ
باندې د الزاموي ملايست د محبوس عليه سره نونصب وركولې شي زيد ته په دې مثالونو كې په داسې فعل سره

مَنْ يَضْرِبُ مَا بَعْدَهُ أَيْ ضَرَبَتْ يَعْني أَنَّ الْفِعْلَ الْمَقْصُودَ النَّاصِبَ لِزَيْدٍ فِي زَيْدٍ ضَرَبَتْهُ
بې مضروي اود مابعد تفسير کوي يعنې ضربت يعنې هغه فعل مفسر چې نصب ورکوي زیداته په زیداً ضربته
ضَرَبْتُ الْمُقَدَّرَ فَإِنَّ الْأَصْلَ فِيهِ ضَرَبْتُ زَيْدًا ضَرَبْتُهُ أَضْمِرُ ضَرَبْتُ الْأَوَّلَ لِيُجُودَ
کې چه هغه ضربت مقدر دي خکه اصل په دې کې ضربت زیداً ضربته دي نومضمر کې شاول ضربت دوجې د
مَنْ يَضْرِبُ أَغْنَى ضَرَبْتُ الْغَائِيَّ وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ جَاوَزْتُ قَالَهُ مُقَسِّرُو بِنَا يُرَافِقُهُ
وجودد مفسرنه چې هغه دویم ضربت دي او په همدې قیاس باندې جاوزت خکه چې دامفسر دي دهغه څه چې مرادف
أَغْنَى مَزَوَتْ بِهِ وَ أَهْنَتْ قَالَهُ مُقَسِّرُو بِنَا يَسْتَلْزِمُهُ أَغْنَى
وي ددې سره چې قصد کوم زه په مرت به او اهنت سره خکه چې دامفسر دي دهغه څه سره چې مستلزم وي چې قصد
ضَرَبْتُ غَلَامَهُ فَإِنَّ ضَرَبَ الْغُلَامِ يَسْتَلْزِمُ إِهَانَةً سَيِّئَةً وَلَا يَنْسُ قَالَهُ مُقَسِّرُو بِنَا يَسْتَلْزِمُهُ
کوم زه په ضربت غلامه خکه ضرب د غلام لازموي اهانت د سردار اولاست خکه دامفسر دي دهغه څه مستلزم وي
أَغْنَى حُسْنٌ عَلَيْهِ.
چې قصد کوم زه په هغې سره حېست عليه .

خلاصه دمتن : په دې عبارت سره صاحب دکافيه د ما اضمر عامله څلور صورتونه بيانوي

چې تفصيل يې لاندې په شرحه کې ذکر کيږي .

اغراض دجامي : ددې ځاي نه شارح دما اضمر عامله څلور (۴) صورتونه ذکر کوي او د

ماتن د بيان کړي شوو صورتونو وضاحت کوي .

مهما صور اربع احدها اشتغال : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول

دي :

سوال : د مثال نه مقصود د ممثل له وضاحت کول وي او دوضاحت دپاره يو مثال هم کافي

دي نو مصنف رحمه الله څلور مثالونه ولې ذکر کړل؟

جواب : په اصل کې دما اضمر عامله څلور (۴) صورتونه دي کوم چې شارح په ترتيب سره ذکر

کوي :

(۱) فعل ضمير په اسم کې عمل کوي او بعينه فعل په دې اسم باندې مقدم کړې شي .

(۲) فعل په ضمير کې عمل کوي اود فعل مناسب مراد په دې باندې مقدم کړې شي .

(۳) فعل په ضمير داسم کې عمل کوي او د فعل مناسب لازم په دې باندې مسلط کولې شي .

(۲) فعل په متعلق د اسم کې عمل کوي او د فعل مناسب لږم په دې باندې مسلط کولې شي، ځکه ددې ټولو صورتونو دا حاطې کولو دپاره يې ډير مثالونه ورکړي دي نو د مثالونو تعدد د ممثل له دتعدد دوجې نه دي اودا جائز دي .

ولايتصور: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: فعل په متعلق د اسم کې عمل کوي دا هم د دري (۳) امورو احتمال لري :

(۱) بعينه فعل مسلط کړې شي، (۲) يا ددې مناسب مرادف مسلط کړې شي، (۳) يا ددې مناسب لږم مسلط کړې شي، نو تاسو ته د هغه امورا رباع ويل صحيح نه دي بلکې صور سق ويل په کار وو.

جواب: کله چې فعل په متعلق د اسم کې عمل کوي، نو په دغه وخت کې د فعل مناسب لږم مسلط کولو نه غير يو بل صورت نه متصور کيږي، لهذا ټول صورتونه هم څلور (۴) دي، ددې وجې نه مصنف څلور (۴) مثالونه ذکر کړي دي، په دې کې دري (۳) د هغه فعل شبه فعل دي کوم چې په ضمير کې عمل کوي او يو د هغه دي چې کوم په متعلق د اسم کې عمل کوي.

والاحسن: په دې عبارت سره شارح په صاحب کافيه باندې اعتراض کول دي :

اعتراض: چې د مثالونو په ترتيب کې ښه داوه، چې د مشتغل بالمثاله يې مؤخر کړي وي لکه په تعريف کې متعلق مؤخر کړي ددې دپاره چې د مشتغل بالضمير مثالونه جدا شوي او د مشتغل بالمتعلق مثالونه په آخر کې شي.

جواب: د ماتن د طرف نه د شارح د اعتراض جواب نورو شراحو ورکړې دي، چې نفس حسن خو د مصنف په ترتيب کې هم موجود دي، ځکه چې مصنف چې کوم ترتيب اختيار کړي دي په دې کې افعال معلومه يو ځای شوي دي او آخر کې فعل مجهول ذکر کړی دي.

مثال الفعل: په دې عبارت کې شارح د ممثل له نه تعيين کوي :

(۱) زيدا ضربته دهغه فعل مثال دي، چې بعينه هم دا مسلط شي.

(۲) زيدا مررت په دادهغه فعل مثال دي، چې ضمير په اسم کې په عمل کولو سره مشغول کړي او ددې مناسب مرادف يعنې جاوړت په دې باندې مسلط کړی شي، ځکه چې مررت بآء سره متعدي شي او د جاوړت مرادف شي.

زېدا ضربيت غلامه : دا دهغه فعل مثال دي کوم چې په متعلق داسم کې دعمل کولو سره مشغول وي او د فعل مناسب لازم يعنې اهنت په دې باندې مسلط کړي شوي وي نو دا هغې ته د مفعوليت په بناء باندې نصب ورکوي .

زېدا حسيت عليه : دا د هغه فعل مثال دي، کوم چې ضمير په اسم کې عمل کولو سره مشغول شو او په دې باندې ددې مناسب لازم يعنې لاېست مسلط کړی شو، ځکه چې د يوشي د بل د وجې نه محبوس کيدل او گيريدل دې ته لازم دي، چې محبوس، د محبوس عليه سره ملاېس وي

بنصب زېدا في هذه الامثلة : په دې عبارت سره شارح مثالونه په ممثل باندې تطبيق کوي . په ذکر شوو مثالونو کې زېد د هغه فعل مقدر د وجې نه منصوب دي ، چې ددې تفسير وروستني فعل کوي . يعنې هغه فعل مفسر کوم چې په زېدا ضربيت کې د زېد د پاره ناصب دي او هغه ضربيت مقدر دي . ځکه چې ددې اصل ضربيت زېدا ضربيت دي اول ضربيت يې حذف کړلو د مفسر د وجود د وجې نه او هغه مفسر دويم ضربيت دي .

همدارنگې هغه فعل مفسر کوم چې په زېدا مررت کې د زېد د پاره ناصب دي هغه جاوړت مقدر دي ، ځکه چې ددې تقدير جاوړت زېدا مررت په دې ، جاوړت يې د وجود د مفسر د وجې نه حذف کړو او هغه مفسر ددې مرادف يعنې مررت دي .

همدارنگې هغه فعل مفسر کوم چې په زېدا ضربيت غلامه کې د زېد د پاره ناصب دي هغه اهنت مقدر دي ، ځکه چې ددې تقدير اهنت زېدا ضربيت غلامه دي ، اهنت د وجود د مفسر د وجې نه يې حذف کړو او هغه مفسر ددې ملزوم ضربيت غلامه دي ، ځکه د غلام وهل دده د سيد د اهانت او سپکوالې سره مستلزم دي .

همدارنگې هغه فعل مفسر کوم چې په زېد حسيت عليه کې د زېد د پاره ناصب دي هغه لاېست مقدر دي . ځکه چې ددې تقدير لاېست زېدا حسيت عليه دي نو لاېست د وجود د مفسر د وجې نه حذف کړي شو هغه مفسر حسيت عليه دي کوم چې د لاېست ملزوم دي

پہ ما اضر عاملہ کی در فعی د غورہ کو لو جائز صورتونہ :

لَمْ أَنْزِلْهُ فِي مَكَانٍ الْأَضْمَارِ عَلَى شَرْطِطَةِ التَّفْسِيرِ أَمَّا الْمُخْتَارُ أَوِ الْوَاجِبُ فِيهِ الرَّفْعُ أَوِ النَّصْبُ أَوْ
بِأَكْثَرِ أَسْمَاءٍ وَاقِعٍ فِيهِ بِهَ خَافِ دَغْمَانِ دَا ضَمَارٍ عَلَى شَرْطِطَةِ التَّفْسِيرِ نَوَ غُورِهُ أَوْ وَاجِبٌ بِهَ دِي كِي رَفْعِ دِهْ أَوْ بَانِصَبِ أَوْ
يَسْتَوِي فِيهِ الْأَمْرَانِ وَالْإِلَى هَذِهِ الصُّورَةُ الْخَمْسُ أَهَارُ الْمَصِّ فَقَالَ وَيُخْتَارُ فِي الْإِسْمِ الْمَذْكُورِ
بِأَبْرَارِي بِهَ دِي كِي دَوَارِهُ أَوْ دِي بِنْخُصُورِ تَوْتُونِهُ اِشَارَہ کَری مَصْنَفِ اَوُولِی دِی جِی غُورِہ بِہ اِسمِ مَذْکُورِ کِی
الرَّفْعُ بِالْإِيتِدَاءِ أَيْ يَكُونُ مُبْتَدَأً لِأَنَّ تَعْرِضَهُ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ يُصَحِّحُ رَفْعَهُ
رَفْعِ دَابْتِدَآءِ دُوجِی نہ دِه یَعْنِی بِہ کِید و دِی کِی مَبْتَدَا خَکِہ جِی خَالِی کِید ل دُعَاوَمِل لَفْظِیُونِہ صَحِیح کُوی رَفْعِ
بِالْإِيتِدَاءِ يَرْجَحُ عِنْدَ عَدَمِ قَرِينَةٍ خِلَافِهِ أَيْ قَرِينَةٍ تَرْجَحُ
دِی بِہ اِبْتِدَا سِرِہ اَو رَفْعِ تہ تَرْجِیح و ر کُوی بِہ وَخْت دِنِہ مَوْنِد لُود قَرِینِی بِہ خِلَافِ دِی یَعْنِی دَاسِی قَرِینِہ جِی رَا جِ
خِلَافُ الرَّفْعِ يَغْنِي النَّصْبَ لِأَنَّ قَرِينَتِي الصِّحَّةِ فِيهِمَا مُتَسَاوِيَتَانِ لِأَنَّ وُجُودَ مَا
وِی بِہ خِلَافِ دِرْفَعِ یَعْنِی نَصْبِ خَکِہ جِی دَا دَوَارِہ قَرِینِی دَصَحْتِ بِہ دِی کِی بَرَابَرِی دِی خَکِہ وَجُودِ دِہْغِہ خَہ جِی
لَهُ صَلَاحِيَّةُ التَّفْسِيرِ قَرِينَةُ مُصَحِّحَةٍ لِلنَّصْبِ فَتَقَى لَمْ تَرْجَحِ النَّصْبَ قَرِينَةُ أُخْرَى
دِہْغِہ دِپَارِہ صَلَاحِیْتِ دِ تَفْسِیرِ وِی نَوَہْغِہ قَرِینِہ مَصْحُحِہ دِہ دِپَارِہ دِنَصْبِ تَوکلِہ جِی نَصْبِ رَا جِہ نہ شِی نَوِیْلِہ قَرِینِہ
يَرْجَحُ الرَّفْعُ بِسَلَامَتِهِ عَنِ الْحَذَبِ نَحْوُ زَيْدًا صَرِيحُهُ أَوْ عِنْدَ وُجُودِ الْقَرِينَةِ الْمَرْجُوحَةِ
رَا جِہ کُوی رَفْعِ بِہ سَلَامَتِیادِی سِرِہ دَحْذَفِ نہ لَکِہ زَیدَا صَرِیحِہ اَوِیہ وَخْت دِمُوجُودِ یَد و دِ قَرِینِی جِی رَا جِہ وِی
مِنْ الْجَائِزَيْنِ وَلَكِنْ تَكُونُ الْقَرِينَةُ الْمَرْجُوحَةُ لِلرَّفْعِ أَقْوَى مِنْهَا أَيْ مِنْ تِلْكَ الْقَرِينَةِ الْمَرْجُوحَةِ لِلنَّصْبِ
دِجَانِیْسُونِہ لَیْکِن ہَغِہ قَرِینِہ جِی رَا جِہ وِی دِپَارِہ دِرْفَعِ دَا قُوی دِہ یَعْنِی دِہْغِہ قَرِینِی نہ جِی رَا جِہ وِی دِپَارِہ دِنَصْبِ
كَأَمَّا الدَّخِيلَةُ عَلَى ذَلِكَ الْإِسْمِ مَعَ غَيْرِ الظَّلْبِ أَيْ يَشْرُطُ أَنْ لَا يَكُونَ الْفِعْلُ الْمُشْتَقُّ عَنْهُ عَلِيًّا
لَکِہ اَمَاجِی دَاخِلِ وِی بِہ دِی اِسمِ بَانْدِی سِرِہ دَغِیرِ طَلَبِ نہ یَعْنِی بِہ دِی شَرْطِ جِی نہ وِی فَعْلِ مُشْتَغَلِ دِی نہ طَلَبِ
كَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْإِعَاءِ نَحْوُ لَقِيْتُ الْقَوْمَ وَآمَّا زَيْدًا فَالْكَوْمَةُ فَالْعَطْفُ عَلَى الْفِعْلِيَّةِ قَرِينَةُ النَّصْبِ وَكَرِهَةُ
لَکِہ اَمْرَا وَنَہِی اَو دَعَا لَکِہ لَقِیْتُ الْقَوْمَ وَآمَّا زَیدَا فَکَرمِتِہ نَوَ عَطْفِ بِہ فَعْلِیْتِ بَانْدِی دَا قَرِینِہ دِہ دِپَارِہ دِنَصْبِ اَو کَلِمِہ
أَمَّا قَرِينَةُ الرَّفْعِ وَهِيَ أَقْوَى لِأَنَّهَا لَا يَتَعَقَّبُ بَعْدَهَا غَالِبًا إِلَّا الْمُبْتَدَأُ بِخِلَافِ عَطْفِ الْإِسْمِيَّةِ
دَا مَادَا قَرِینِہ دِہ دِپَارِہ دِرْفَعِ اَو دَا قُوی دِہ خَکِہ جِی نہ وَاقِعِ کِیرِی پَس دِی نہ اَکْثَرَا مَگرِ مَبْتَدَا بِہ خِلَافِ دِعَطْفِ دَا سَمِیْتِ
عَلَى الْفِعْلِيَّةِ فَإِنَّهُ كَرِهَةُ الْوُقُوعِ فِي كَلَامِهِمْ مَعَ أَنَّهَا تَأَيَّدَتْ بِالسَّلَامَةِ
بِہ فَعْلِیْتِ بَانْدِی خَکِہ جِی دَا دِیرِہ وَاقِعِ کِیرِی بِہ کَلَامِ دِوِی کِی اَو سِرِہ دِی نہ جِی دِی تَانِیدِ شُوی بِہ سَلَامَتِیَا سِرِہ
عَنِ الْحَذَبِ أَيْضًا وَ إِنَّمَا قَالَ مَعَ غَيْرِ الظَّلْبِ إِخْتِارًا عَنَّا إِذَا كَانَتْ مَعَ الظَّلْبِ نَحْوُ آمَّا زَيْدًا
دَحْذَفِ نہ اَو مَصْنَفِ وِوِیْلِ مَعَ غِیرِ الطَلَبِ نَوِیہ دِی سِرِہ بِہِی اَحْتِرَازِ و کُرو دِہْغِہ اَمَانِہ جِی وِی دِپَارِہ دِطَلَبِ لَکِہ اَمَازِیدَا

فَأَضْرِبْهُ فَإِنَّ الْمُخْتَارَ حِينَئِذٍ هُوَ النَّصَبُ فَإِنَّ الرَّفْعَ يَفْتَقِنُ وَتَوَعَّ الْقَلْبُ خَبْرًا وَهُوَ لَا يَجُوزُ إِلَّا
 فاضربه نوغوره په دې وخت کې هغه نصب دي ځکه رفع تقاضا کوي د واقع کيدو د طلب خبر او دانه دي جائز مگر په
 بِتَأْوِيلٍ وَ مِثْلُ أَمَّا مَعَ غَيْرِ الْقَلْبِ إِذَا تَوَقَّعَ عَلَى الْأَسْمِ الْمَذْكُورِ لِلْمُفَاجَاةِ فِي كَوْنِهَا
 تاويل سره او مثال داماسره د غير طلب ادا دي چې واقع وي په اسم مذکور باندې دپاره د مفاجات په کيدو ددې کې
 مِنْ أَقْوَى الْقَرَأَتَيْنِ مِثْلُ خَرَجْتُ فَإِذَا زَيْدٌ يَضْرِبُهُ عَمْرُو فَإِنَّ الْمُخْتَارَ فِيهِ الرَّفْعُ فَإِنَّ إِذَا لِلْمُفَاجَاةِ
 چې دا د قوي قرآنونه دي مثال لکه خرجت فاذا زيد يضربه عمرو نوغوره په دې کې رفع ده ځکه چې ادا دپاره د مفاجات
 لَا تَدْخُلُ إِلَّا عَلَى الْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ عَالِيًا وَمَا وَقَعَ فِي بَحْثِ الْقُرُونِ مِنْ أَنَّ إِذَا
 معاجات وي اونه دا خبرې مگر په جمله اسميه باندې غالباً او هغه چې واقع دي په بحث دظروفو کې چې ادا دپاره د
 لِلْمُفَاجَاةِ تَكْزِيمُ بَعْدَهَا الْإِسْمِيَّةِ فَالْمُرَادُ بِكُرُومِ الْإِسْمِيَّةِ عَلَيَّةٍ وَقُوْعُهَا بَعْدَهَا فَلَا
 مفاجات لازموي پس ددې نه مراد په لزوم د جملې اسميې غالب واقع کيدل دي پس د جملې اسميې نه نوځه
 تَنَاقُضٌ.

تناقض نشته

خلاصه دمتن : مصنف دا وايي، چې داسې اسم چې ما اضر عامله على شريطة التفسير واقع کېدای
 شي، په دې کې ټول پنځه ۵، صورتونه دي اول دا چې رفع مختار او نصب جائز دا په دوو صورتونو
 کې وي : (۱) اسم مرفوع بالابتداء کېدل صحيح وي او ددې خلاف د نصب قرينه مرجحه نه وي، لکه
 زيد ضربه په دې کې رفع مختار ده نصب جائز دی. (۲) قرينه مرجحه جانيبن نه دي ليکن قرينه
 مرجحه مرفعه د قرينه مرجحه للنصب نه قوي وي، بيا دا په دوه ځايونو کې کېږي يابه په اسم مذکور
 باندې داخل وي او اسم مذکور د داسې فعل سره مقارن وي کوم چې غير طلب وي، يعنې اسم مذکور
 نه پس جمله خبريه وي، جمله انشائيه نه وي، لکه لقيت اليوم واما زيد فاكرمه (۲)، په اسم مذکور
 باندې ادا مفاجاتيه داخل وي، لکه خرجت فاذا زيد يضربه عمرو.

اغراض دجامي : ثم ان الاسم : دا عبارت دما بعد لپاره توطيه او تمهيد دي او يا دا عبارت ديو
 سوال مقدر جواب دي، ددې توطيه او تمهيد کيدل خو ظاهر دي او که دا عبارت د سوال مقدر جواب
 وي، نو بيا تفصيل يې دادې :

سوال : دا اعراب په اعتبار سره د ما اضر عامله تقسيم پنځو اقسامو ته باطل دي، ځکه چې د
 تقسيم الشئ الى نفسه والاخرابي لازم راځي، ځکه چې وجوب درفع په صورت کې داد ما اضر
 عامله د قبيلې نه، نه دي، ځکه چې ما اضر عامله خو د منصوباتو د اقسامو نه دي او ددې نه

بحث دمفعول به کیدو دحیثیت نه کیږي، نو د مرفوع کیدو په صورت کې خو دا زموږ د بحث نه خارج دي

جواب: دلته د ما اضر نه اضر ظنی مراد دي نه اضر یقیني یعنې هغه اسم داسې ځای کې واقع وي، چې کوم ځای کې د ما اضر عامله کیدو گمان او شبه وي، برابره خبره ده که په واقع کې ما اضر عامله وي او یا نه وي، نو ددې اسم د اعراب په اعتبار سره پنځه (۵) صورتونه دي: (۱) رفع مختار، (۲) نصب مختار، (۳) رفع واجب، (۴) نصب واجب، (۵) دواړه مساوي، مصنف رحمه الله هم دې پنځو (۵) صورتونو طرف ته اشاره کوي.

ویختار: ددې ځای نه دمخکې صورت یعنې درفعې دغوره کیدو تفصیل بیانوي چې رفعه غوره کیږي په دوه صورتونو کې: (۱) اسم مرفوع بالابتداء کیدل صحیح وي او ددې خلاف نصب څه قرینه مرجحه نه وي. لکه زید هریته په دې کې زید د عوامل لفظیه نه خالي کیدل داد قرینې مصححه دپاره رفع ده او ددې نه پس دداسې فعل کیدل چې په هغې کې دتفسیر صلاحیت وي دا قرینه مصححه للنصب وي نو په دواړو کې قرینه مصححه موجود ده په دې اعتبار سره دواړه مساوي وي لیکن بیا درفعې دپاره قرینه مرجحه هم موجود ده هغه داده چې سلامتیا دحذف نه چې کله ددې مخالف د نصب دپاره کومه قرینه مرجحه موجود نه وي نو ددې وجې نه رفع غوره شوه.

في الاسم المذكور: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مصنف رحمه الله ویل ویختار الرفع بالابتداء حالانکه د مبتداء د وجې نه خو رفع واجب کیږي خو مختار نه وي.

جواب: دلته د الاسم المذكور یعنې هغه اسم کوم چې د ما اضر په مضان کې واقع وي دا مراد دي.

ای بکونه: په دې عبارت سره شارح دیو وهم ازاله کوي:

وهم: وهم دادې چې لکه څنګه ابتدا په ابتدا کې عامل وي همدارنګې په خبر کې هم عامل وي نو ممکن ده چې دلته د اسم مذکور دخبر کیدو دوجې نه مرفوع وي او په دې کې ابتدا عامل وي.

جواب: دلته د ابتدا نه مبتداء مراد ده، نو بیا څه اشکال نشته.

لان تجرد: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: اختيار رفع تقاضا کوي داوونې جواز درفع دلته دمخکې نه دسره جواز نشته نو بيا اختيار څنگه ثابت شو؟

جواب: مونږ دا خبره نه منو، چې داوول نه جواز موجود نه دي، بلکې جواز موجود دي. ځکه چې د اسم عوامل لفظيه نه خالي کيدل داد قرينه مصححه او مجوزه للرفع دي.

اي قرينه ترجح خلاف الرفع: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال (۱): کله چې د رفع خلاف دنصب کومه قرينه نه وي نو بيا رفع واجب کيدل په کار وو نه غوره کيدل.

سوال (۲): مونږ دا خبره نه منو، چې د رفع خلاف د نصب قرينه نشته. ځکه چې ددې نه پس د داسې فعل موجود کيدل، چې په کوم کې د تفسير صلاحيت وي دا د نصب قرينه ده.

جواب: شارح په اي قرينه سره ددواړو سوالونو جواب ورکړو، چې عدم قرينه خلافه نه مراد دقرينې مرجحې عدم دي نه دقرينې مصححې دعدم مقصد دادې چې دنصب قرينه مصححه وموندل شي البته قرينه مرجحه نه موندل کيږي نو رفع به غوره وي.

لان قرينتي الصحة: په دې عبارت سره شارح ددې دليل بيانوي چې دقرينې مصححې په وجود کې دواړه برابر دي ځکه چې تجرد دعوامل لفظيه دزيد درفع دپاره قرينه مصححه دي اود زيد نه پس دداسې فعل وجود کوم چې دمفسر دجوړيدو صلاحيت لري ددې دنصب دپاره قرينه مصححه ده ليکن د زيد درفع دپاره قرينه مرجحه هم موجود ده هغه ده سلامتيا دحذف نه چې کله په نصب باندې کومه قرينه مرجحه موجود نه وي نو چې ترڅو پورې چې په نصب باندې کومه قرينه مرجحه نه موندل کيږي نو په زيد باندې رفع راجح او غوره ده.

او عند وجود: په دې عبارت کې شارح درفعې دغوره کيدو دويم صورت بيانوي، ددې حاصل دادې چې د رفع او د نصب دواړو لپاره قرينه مصححه هم موجوده وي او قرينه مرجحه هم ددواړو لپاره موجود وي ليکن قرينه مرجحه للرفع قوي وي د نصب نه او دا په دوه (۲)، خايونو کې وي: (۱) اما په اسم مذکور باندې داخل وي اود اسم مذکور نه پس فعل طلب نه وي يعنې

اسم مذکور نه پس امر ، نهی او دعاء نه وي لکه لقيت اليوم و اما زيد فاکرمته ، په دې کې د زيد عوامل لفظیه نه خالي کيدل داقرینه مصححه للرفع ده . او ددې نه پس دداسې فعل کيدل کوم کې چې د تفسیر صلاحیت وي دا قرینه مصححه للنصب ده او کلمه دما دا قرینه مرجحه للرفع ده او عطف علی الفعلیه دا قرینه مرجحه للنصب ده ، لیکن قرینه مرجحه للرفع داقرینه مرجحه للنصب نه قوي دي دا قوت ددوه (۲) وجهو نه دي :

(۱) اما اکثر په مبتداء باندې داخلېږي په خلاف د عطف ، چې د جملې اسمي عطف په جمله فعلیه باندې په کلام دعربو کې شاع دی . (۲) درفع په صورت کې دحذف نه سلامتي ده .

القرینه المرجحة من الجانبين : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال : په اول صورت کې هم درفع قرینه دنصب دقرینې نه اولی او قوي دي نو په دې دواړو کې څه فرق شو ؟

جواب : ددې نه مراد دادې چې قرینه مرجحه دجانبين نه موندل کېږي ، لیکن مرجحه للرفع دا قرینه مرجحه للنصب نه ا قوی ده . چې کله په اول صورت کې قرینه مرجحه دجانبينو نه ، نه وي بلکه صرف په جانب درفع کې وي .

ای من تلك القرینه : په دې عبارت سره شارح د منها د ها دضمیر مرجع بیانوي .

کاماً الداخلة : په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره وکړه چې د اما نه مطلق اما مراد نه دی ، بلکه اما دې کوم چې په اسم مذکور باندې داخل وي .

ای بشرط ان لا يكون الفعل المشتغل عنه : په دې عبارت سره شارح دفع دوهم وکړه هغه وهم دادې چې شاید مع غیر الطلب قید اتفاقي وي احترازي نه وي ، ځکه چې کله قید اتفاقي وي ، نو بشرط ان لا يكون سره دوهم ازاله وکړه دا قید احترازي دي .

وانما قال : په دې عبارت سره شارح د مع غیر الطلب قید فائده بیانوي . چې دا قید احترازي دي ، په دې سره د هغه صورت نه احتراز دي ، چې کله اما په داسې اسم باندې داخل شي کوم چې فعل طلب سره مقارن وي ، یعنې ددې نه پس جمله انشائيه وي . جمله خبریه نه وي . لکه اما زيد فاعله څکه چې په دې صورت کې اسم مذکور باندې رفع غوره نه ده ، بلکه نصب غوره دي ، ځکه که چیرته په دې باندې رفع وویل شي نو دا ددې خبرې تقاضا کوي ، چې جمله انشائيه

ددې خبر جوړ کړې شي، حالتکه جمله انشائيه په غير د تاويل نه خبر نه شي جوړېدې، ځکه چې د رفع په صورت کې دا جمله اما زید مقول في حقه فاضره په تاويل کې وي.

دوهم مقام دادې، چې په اسم مذکور باندې ادا مفاجاتيه داخل وي، لکه خرجت فاذا زید يضر به عمرو، په دې کې زید د عوامل لفظيه نه خالي کيدل، دا قرينه للرفع ده او عطف على الفعلية دا قرينه مرجحه للنصب ده، ليکن قرينه مرجحه للرفع د اذ قرينه مرجحه للنصب نه اقوى ده. دا قوت په دوو (۲) وجهو سره دی: (۱) ادا مفاجاتيه اکثر په مبتدا باندې داخلېږي په خلاف د جمله اسميه او جمله فعليه په کلام د عربو کې اکثر الوقوع ده. (۲) د رفعې په صورت کې د حذف نه سلامتي ده.

ومثل اما: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې دا عطف المشبه على المشبه به د قبيلې نه دي.

واقعة على الاسم المذكور: په دې عبارت سره شارح د دوه (۲) غرضونو او مقصدونو بيان کوي: (۱) للمفاجأة د جار مجرور متعلق بيانول. (۲) يا داد يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: ستاسو ضابطه واقعه منقوضه اومه ده په خرجت فاذا السبع سره چې په دې کې هم ادا مفاجاتيه ده کومه چې په اسم باندې داخل ده په دې کې رفع غوره کيدل په کاروو حالاتکه رفع واجب ده.

جواب: دلته مطلق اسم مراد نه دي بلکه اسم مذکور ما اضر عامله مراد دي.

في کونها: په دې عبارت کې شارح وجه د مشابهت اود مماثلت بيانوي.

وما وقع: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د ظروفو په بحث کې مصنف دا ذکر کړل، چې ان اذا للمفاجات تلزم بعدها الجملة الاسمية ددې نه دا معلومه شوه، چې د ادا مفاجاتيه نه پس جمله اسميه لزمه ده او دلته دا معلومېږي چې د ادا مفاجاتيه نه پس د جملې اسميې وقوع لازمي نه دي. بلکې غالب او راجح دي، لهذا په دواړو عبارتونو کې ځکاره تناقض نشته دي.

جواب: د ظروفو په بحث کې چې کوم ويلزمها الجملة الاسمية دی دې نه مراد لزوم استعمالی اعتباري اکثري دي نه لزوم حقيقي. نو لهذا په دې دواړو کې څه تناقض نشته دي.

په ما اضمر عامله کې د نصب د غوره کولو صورتونه:

و يُخْتَارُ النَّصَبُ فِي الْإِسْمِ الْمَذْكُورِ بِالْعَظْفِ أَيْ بِسَبَبِ عَظْفٍ جُنْدَةٍ هُوَ فِيهَا عَلَى جُنْدَةٍ
او غوره دي نصب په اسم مذکور کې د عطف د وجې نه یعنې په سبب د عطف د داسې جملې نه چې هغه په دې جمله
فِعْلِيَّةٌ مُتَقَدِّمَةٌ لِلنَّاسِبِ أَيْ لِرِعَايَةِ التَّنَاسُبِ بَيْنَ الْجُنْدَةِ الْمُعْظُوفَةِ وَ الْجُنْدَةِ
کې وي په جمله فعلیه باندې چې مقدم وي د مناسبت د وجې نه یعنې د لحاظ ساتلو د مناسبت نه په مینځ د جملې
الْمُعْظُوفِ عَلَيْهَا فِي كَوْنِهَا فِعْلِيَّتَيْنِ تَخُو خَرَجَتْ فَرِيداً لِقَبْلِهِ وَ بَعْدَ حَرْفِ النَّفْيِ
معطوفې او د جملې معطوف علیها په کیدو د دې دواړو کې چې دافعې وي لکه خرجت فرید القیته او پس د حرف
يُخْفِي مَا وَلَا وَ إِنْ وَلَيْسَ وَلَمْ وَلِأَوَّلِ دې جملې نه ځکه چې د عامل دي په مضارع کې او نه شي مقدر کیدي
وَلَا يَقْدِرُ مَعْنُو لَهَا لِضَعْفِهَا فِي الْعَمَلِ تَخُو مَا زَيْدًا ضَرْبُهُ وَلَا زَيْدًا ضَرْبُهُ وَلَا عَمْرًا وَانْ زَيْدًا ضَرْبُهُ إِلَّا كَأَنَّهُمَا
معمول د دې د وجې د ضعف نه په عمل کې لکه ما زید اضر بته ولا زید اضر بته ولا عمرو اضر بته الا تادیباً
وَبَعْدَ حَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ تَخُو أَرَزِيدًا ضَرْبُهُ وَأَمَّا قَالَ حَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ لِأَنَّهُ يُخْتَارُ الرَّفْعُ فِي إِسْمِ
اوپس د حرف استفهام نه لکه ا زید اضر بته او هغه چې مصنف ویلي حرف الاستفهام ځکه چې غوره ده رفع په اسم
الْإِسْتِفْهَامِ مِثْلَ مَنْ أَكْرَمْتَهُ وَ لَمْ يَقُلْ هُمُوهُ الْإِسْتِفْهَامِ لِيَسْتَلِ مِثْلَ
استفهام کې لکه من اکرمته او داسې بې ونه ویل چې همزه الاستفهام د دې دپاره چې شامل شي دې مثال ته چې
هَلْ زَيْدٌ ضَرْبُهُ فَإِنَّهُ يَجُوزُ وَ إِنْ اسْتَقْبَحَهُ الثُّخَاءُ لَا قَبْضَاءَ هَلْ نَفَكَ الْفِعْلِ لِأَنَّهُ
هل زید اضر بته ځکه چې داهم جائزه اگر چې نحو باند اقبیح کنرلې ځکه چې لفظ دهل د فعل تقاضا کوي ځکه چې
يَتَعَلَّى قَدْ فِي الْأَصْلِ فَلَا يَكْفِي فِيهِ تَقْدِيرُ الْفِعْلِ وَ بَعْدَ إِذَا الشَّرْطِيَّةِ الدَّالَّةُ عَلَى
هل په اصل کې په معنی د قد دې نونه کافي کیږي په دې کې تقدیر د فعل او پس دا د اشرطیه نه چې دلالت کوي په
الْمَجَازِ فِي الزَّمَانِ تَخُو إِذَا عَبْدَ اللَّهِ ثَلَاثَةً فَأَكْرَمُهُ وَبَعْدَ حَيْثُ الدَّالَّةُ عَلَى الْمَجَازِ فِي الْمَكَانِ
مجازات في الزمان باندې لکه اذا عبد الله ثلثه فاكرمه او پس د حيث نه چې دلالت کوي په مجازات في المكان باندې
تَخُو حَيْثُ زَيْدًا أَتَجِدُهُ فَأَكْرَمُهُ وَفِي قَبْلِ الْأَمْرِ وَالنَّفْيِ يَخُو مَوْضِعُ وَفَوْقَ الْإِسْمِ الْمَذْكُورِ قَبْلَ الْأَمْرِ وَالنَّفْيِ
لکه حيث زید اتمجه فاكرمه او مخکې د امر او نهي نه یعنې په ځای د واقع کیدو د اسم مذکور مخکې د امر او نهي نه
مِثْلَ زَيْدًا إِطْرِبُهُ وَ زَيْدًا لَا تَضْرِبُهُ وَأَلَمَّا أُخْبِرَ فِي هَذِهِ الْمَوَاضِعِ أَنَّ مَا بَعْدَ حَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ وَ النَّفْيِ
لکه زید اضر به و زید لا اضر به او په تحقیق سره بې غوره کړو په دې ځایونو کې یعنې پس د حرف استفهام او د نفي
وَ إِذَا الشَّرْطِيَّةِ وَ حَيْثُ وَ مَا قَبْلَ الْأَمْرِ وَ النَّفْيِ النَّصَبُ فِي الْإِسْمِ الْمَذْكُورِ إِذَا هِيَ أَنَّى هَذِهِ الْمَوَاضِعِ
او دا د اشرطیه او د حيث نه او مخکې د امر او نهي نه نصب په اسم مذکور کې ځکه چې دا یعنې دا ځایونه مواضع د

مَوَاقِعُ الْفِعْلِ أَيْ مَوَاضِعُ وَقُوعِ الْفِعْلِ فِيهَا أَلْتَوَّ قَادًا تُجِبُ الْإِسْمُ الْمَذْكُورُ
نوع د فعل د فعل دي يعنې مواضع د وقوع د فعل په دې کې اکثر وي نو کله چې نصب ورکړي شو اسم مذکور ته
وَقَعَ فِيهَا الْفِعْلُ تَقْدِيرًا وَ إِلَّا فَلَا.
نواقع کېږي په دې کې فعل تقدير او که نصب ورنه کړي شي نوييانه واقع کېږي.

خلاصه دهتن : د صاحب د کافيې د عبارت حاصل دادې، چې اسم مذکور په څو ځايونو کې رفع جازم مگر نصب مختار او غوره دي، (۱) اسم مذکور چې په کومه جمله کې واقع دي، دا عطف وي په تيره شوي جمله فعلیه باندې لکه خرجت فزیداً لقيته، (۲) د حرف نفی نه پس واقع وي لکه ما زیداً ضربته، ولا زیداً ضربته ولا عمرواً، وإن زیداً ضربته، الا تادیباً، (۳) د حرف استفهام نه پس واقع وي، لکه ازیماً ضربته، (۴) د ادا شرطیه نه پس واقع وي، لکه اذا عبد الله تلقه فاکرمه، حیث نه پس واثع وي لکه حیث زیداً تجده فاکرمه، امر نه وړاندې واقع وي، لکه زیداً اضر به، نهی نه وړاندې واقع وي، زیداً لا تضربه په دې ځايونو کې اسم مذکور کې نصب مختار او غوره دي، پس کله چې اسم مذکور باندې نصب ویلی کېږي، نو فعل به په کې مقدر وي، ددې وضاحت په شرح کې را روان دي.

اغراض د جامي : فی الاسم المذكور په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دلته د ما اضر عامله نه بحث کېږي او په دې باندې خو نصب واجب دي، نو د مصنف ویختار فیه نصب ویل به څنگه صحیح وي ؟

جواب : ددې ځای نه مراد الاسم المذكور دي، یعنې هغه اسم کوم چې د ما اضر عامله په مظران کې واقع وي.

ای بسبب عطف جمله : په دې عبارت سره شارح دوه خبرو طرف ته اشاره کړي ده. (۱) بالعطف کې بام سببیه ده، (۲) د العطف الف لام، د مضاف الیه نه عوض دي.

متقدمة : دا د جمله دویم صفت موضحه دي صرف د وضاحت دپاره دي ورنه عطف ته تقدم لازم دی. لهذا دا قید اتفاقي دی نه احترازي

ما فیها : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: ستاسو ضابطه او قاعده منقوضه اوماته شوه په ضربت زید قائم سره په دې کې هم زیډا

قائم عطف په جمله فعلیه باندې موجود دي، لیکن په دې باندې نصب مختار نه دی ؟

جواب: د عطف علی الجملة الفعلية په صورت کې د نصب غوره کول په هغه جمله کې دي په کوم کې چې اسم مذکور واقع کیږي او په ذکر شوي مثال کې داسې نه دي.

الرعاية: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي، چې للتناسب مفعول له دي بیا د مفعول له دوه (۲)، قسمونه دي: هغه مفعول له چې دهغې د حاصلولو دپاره فعل ذکر کړې شوي وي لکه ضربته تادیباً، (۲) هغه مفعول له چې دهغې د وجود په سبب باندې فعل ذکر شوي وي لکه تعدد الحرب جُبناً په لرعاية سره شارح اشاره کړې ده چې داد مفعول له اول قسم دي یعنې د تناسب د حاصلولو دپاره نصب غوره کړې شوي دي.

نحو ضربت فزیداً تعتیته: په دې عبارت سره شارح بیان د مثال کوي.

یعنې: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په حرف نفی کې لملالڼ هم داخل دي. حالانکه ددې نه پس په اسم مذکور کې نصب غوره نه دي ؟

جواب: دلته د حرف نفی نه دري (۳)، حروف ما او لا او ان مراد دي، لملالڼ مراد نه دي، ددې وجه داده چې دا درې واړه په فعل مضارع باندې داخلېږي او په فعل مضارع کې عمل کوي او دا کمزورې عامل دي، ځکه دا فعل په ملفوظ کې عمل کوي. په فعل مقدر کې عمل نه کوي، لهذا ددې نه پس فعل مقدر نه وي او اسم مذکور کې نصب غوره په هغه وخت کې وي کوم وخت کې چې فعل مقدر وي، ځکه ددې حروفو نه پس اسم مذکور کې نصب نه شي غوره کیدای.

نحو ما زیداً ضربته: په دې عبارت سره شارح نه مثالونه بیانوي.

لا عبروا: شارح د جامي ددې اضافه څکه وکړه، ځکه چې د لا نه پس معرفه ده، نو په دې باندې رفع او تکرار واجبیږي. لیکن کله چې ما اضمهر عامله وي، نو په دې باندې رفع واجب نه ده، البته تکرار واجب دي.

ان زیداً ضربته الاتادیباً: د الاتادیباً اضافه یې څکه وکړه چې معلومه شي چې دا ان نافیة دی.

څکه چې ان نافيہ په غیر داستثناء نه ، نه راځي .

وبعد: شارح ددې لفظ په اضافو کولو سره ددې خبرې بیان کوي چې د حرف استفهام عطف په حرف النفي باندې دي

وانما قال: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: حرف استفهام یې وویل والاستفهام یې ولې ونه ویل، حالانکه په دې کې ایجاز او اختصار وو او مصنف هم اختصار خوښوي؟

جواب: دلفظ حرف اضافه کول د اسم استفهام دڅار جولو دپاره وو، ځکه چې په اسم استفهام باندې رفع غوره ده، نصب نه دي غوره لکه من اکرمته.

ولم يقل همة الاستفهام: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي .

سوال: مصنف حرف الاستفهام وویل او همة الاستفهام یې ولې ونه ویل؟

جواب: حرف استفهام یې ځکه وویل، ددې دپاره چې دا هل ته هم شامل شي، ځکه چې ددې حکم هم دغه دي لکه هل زیډأ ضربته .

فانه یجوز: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: هل زیډأ ض بته والاترکیب خو جائز هم نه دي، ځکه چې هل دفعل کیدو سره په اسم

باندې نه داخلېږي، ځکه چې هل په فعل باندې عاشق دي او داد خپل معشوق په طلب او تلاش کې ګرځي، لکه عاشق نامراده په خپل معشوق پسې سرگردانه ګرځي، کله چې دا خپل معشوق فعل وويني، نو ددې د صبر پیمانه ډکه شي، تر څو چې خپل محبوب سره معانقه و

مواصله ونه شي، ده ته سکون او صبر نه حاصلېږي، البته د ډېر تلاش نه پس اگر که معشوق ورته حاصل نه شي، نو فتصبر و تسکن نو بیا صبر کوي او گذاره کوي، لکه هل زیډأ ساکن که

چیرته یې معشوق ولیده، نو بیا بې تابه شي، ددې په موجودګۍ کې اسم لرې کوي، ځکه هل زیډأ ضربته والاترکیب ناجائز دي نو ستاسو دا قول څنگه صحیح شو، چې حرف استفهام یې

ځکه وویل ددې دپاره چې هل ته هم شامل شي ددې وجه داده، چې هل په حقیقت کې د قد په معنی باندې دي، لکه هل اقی عن الانسان په معنی د قداقی علی الانسان دي او په قد کې تقدیر د فعل کافي نه دي، نو په هل کې هم کافي نه دی، همدارنګه مولاتا محمد کابلي وي دي په

سوال کابلی کہی چي ﴿لأنها﴾ (ای هل) عاشق علی الفعل فهو اذا رأى المعشوق لاصبر له حق عائق بها لأنها به معنی قد فی الاصل ﴿خکه﴾ دا یعنی هل دا عاشق دي په فعل باندې نو دا چي کله وويني معشوق نو دده دپاره صبر نه وي تردې پورې چي دده سره معانقه وکړي اودده سره پیوسته شي خکه چي دا په معنی دقد دي په اصل کې

جواب: که چیرته داصل وضعې په اعتبار سره داترکیب جائز نه دي او نحو یانو دا قبیح جوړ کړي دي، لیکن په وخت د ضرورت کې داستعمال عارضي د وچي نه یې جائز کړی دي، په دې بنا باندې مصنف حرف الاستفهام وویل همزة الاستفهام یې ونه ویل.

الدالة على كلمة المجازاة: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي: **سوال:** که مصنف ببعده الشرط ویلې وي، نو دا به اخصر او اشمول وو اولفظ دشرط اذا او حیث دواړو ته به شامل شوي وو.

جواب: داسې یې خکه ونه ویل، چي په اذا او حیث کې فرق دي اذا په مجازاة فی الزمان باندې دلالت کوي او حیث په مجازاة فی المكان باندې دلالت کوي او که چیرته بعد الشرط یې ویلې وي، نو وهم به شوې وي، چي شاید په دې کې یو مراد وي دواړه مراد نه وي.

نحو اذا عبد الله: په دې عبارت سره د اذا دمثال بیان یې وکړو او په نحو حیث زیدا تجده سره یې د حیث دمثال بیان یې وکړو.

ما قبل الامر: په دې عبارت سره شارح دما قبل اضافہ ددې وچي نه وکړه چي دمصنف د عبارت دظاهر نه دغیر ظاهر طرف ته اوړېدلی دي، خکه چي دا مراد نه دي، چي نصب په نفس امر او نهی کې دي، بلکې په هغه اسم کې دي، په کوم کې چي د امر او نهی نه وړاندې واقع وي. یعني موضع: په دې عبارت کې شارح د مایان کوي چي ددې مانه مراد موضع مراد دي.

انما اختير: په دې عبارت کې شارح اشاره وکړه، چي اذهي مواقع الفعل بعد حرف النفي نه پس چي څه ذکر دي. ددې ټولو یو علت او یوه وجه ده.

ای هذه المواضع: په دې عبارت کې شارح د هم ضمیر مرجع یې متعین کړي دي.

ای المواضع: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مواقع الفعل نه معلومېږي چي په دې مواضع کې فقط فعل وي خکه چي د مواضعو

اضافت فعل طرف ته اضافت لامیه دي اواضافت لامیه داختصاص فائده ورکوي لهذا مواقع الفعل د نصب دوجوب فائده ورکوي نه د نصب د غوره کیدو نو په دې مواقعو کې نصب واجب کیدل په کار وو.

جواب: د مواقع اضافت فعل طرف ته په دې اعتبار سره دي، چې په دې خایونو کې د فعل وقوع اکثر او اغلب دي، دا مراد نه دي چې دا مواقع فعل سره خاص دي.

په ما اضمر عامله کې د نصب د غوره کولو یو بل صورت:

وَ كَذَلِكَ يَخْتَارُ النَّصْبُ فِي الْأَسْمِ الْمَذْكُورِ عِنْدَ حَوْثِ لَيْسَ الْمُفْسِرِ أَنَّ الْإِتْيَاسَ مَا هُوَ
اوهمدارنگې غوره دي نصب په اسم مختار کې په وخت د ویرې د التباس د مفسر سره یعنې التباس دهغه څه چې
مُقْتَرَفٌ فِي حَالِ النَّصْبِ لَكِنْ لَا مِنْ حَيْثُ هُوَ مُقْتَرَفٌ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ بَلْ مِنْ حَيْثُ هُوَ
مفسروي په حال د نصب کې لیکن نه د دې حیثیت نه چې دا مفسروي په دې حالت کې بلکې د دې حیثیت نه چې دا
خَبَرٌ فِي حَالِ الرَّفْعِ بِالْبَصَقَةِ فَلَا يُمْكُ أَثَرُ خَبَرٍ عَنِ الْأَسْمِ الْمَذْكُورِ فِي حَالِ الرَّفْعِ مَعَ
خبر دي په حال د رفعې کې په صفت سره سره نونه معلومېږي چې دا خبر دي د اسم مذکور نه په حال د رفعې سره د
مُؤَافَقَتِهِ لِمَتَعْنَى الْمُقْصُودِ أَوْ صِفَةٍ لَهُ مَعَ مُخَالَفَتِهِ لِمَتَعْنَى الْمُقْصُودِ فَالْإِتْيَاسُ إِنَّمَا هُوَ بَيْنَ خَبَرِيَّةٍ
موافقت نه د معنی مقصود سره او یا صفت وي سره د مخالفت د معنی مقصود نو التباس صرف د ایه مینځ د خبر د هغه
ذَاتٍ مَا هُوَ مُقْتَرَفٌ عَلَى تَقْدِيرِ النَّصْبِ وَ صِفَةٍ لَا بَيِّنَةٌ يَوْضَعُ التَّفْسِيرُ وَ بَيِّنٌ
ذات چې هغه مفسروي په تقدیر د نصب باندې اوصفت د دې کې نه په مینځ د دې کې په وصف د تفسیر او په مینځ د
الْبَصَقَةِ فَإِنَّ التَّوَكُّيْبَ لَا يَخْتَلِفُهُمَا مَعَ مِثْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّا كُلُّ هُنَّ خَلْقَتُهُ بِقَدَرٍ يَنْصَبُ
صفت سره ځکه ترکیب د دې دواړو احتمال نه لري یوځای لکه دا قول د الله تعالی اَنَّا كُلُّ هُنَّ خَلْقَتُهُ بِقَدَرٍ یَنْصَبُ
كُلٌّ عَلَى الْأَضْمَارِ بِشَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ وَ لَوْ رَفِعَ بِالْإِبْتِدَاءِ وَ جَعَلَ خَلْقَتَاهُ خَبَرًا
کل سره په اضمار علی شریطه التفسیر سره او که چیرته رفع ورکړي شي بنا برابتداء او وگرځولې شي خلقناه خبر
لَهُ كَانَ مُوَافِقًا لِلنَّصْبِ فِي آدَاءِ الْمُقْصُودِ لَكِنْ حَيْثُ لُبْسُهُ بِصِفَةٍ لِإِحْتِمَالِ كَوْنِ
د دې دپاره نو دا موافق شود نصب سره په اداء مقصود کې لیکن د دې سره د التباس ویرده ځکه چې دا احتمال لري
قَوْلِهِ تَعَالَى خَلْقَتَاهُ صِفَةٌ لِشَيْءٍ وَ قَوْلِهِ بِقَدَرٍ خَبَرٌ أَوْ هُوَ خِلَافُ الْمُقْصُودِ
چې دا قول د الله تعالی خلقناه د صفت شي دپاره دهی اودا قول بقدر د خبر شي د دې دپاره اودا خلاف مقصود دي
فَإِنَّ الْمُقْصُودَ الْحُكْمَ عَلَى كُلِّ هُنَّ بِأَنَّهُ مَخْلُوقٌ لَنَا بِقَدَرٍ لَا الْحُكْمَ عَلَى كُلِّ هُنَّ
ځکه مقصود حکم په هر څیز باندې په دې اعتبار سره چې دا مخلوق دي زموږ دپاره په تقدیر سره نه حکم په هر څیز

مَخْلُوقٌ لَنَا أَنَّهُ بِقَدْرِ قَاتِلِهِ يُؤْهِمُهُ كَوْنُ بَعْضِ الْأَشْيَاءِ الْمَوْجُودَةِ

چې پيدا شوي وي زموږ د پاره چې دا د تقدیر سره دي ځکه چې دا و هم پيدا کېږي چې کيدل د بعضي شيانو موجودو

غَيْرُ مَخْلُوقَةٍ لِّهِ تَعَالَى كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْمُعْتَزِلَةِ فِي الْأَفْعَالِ الْإِخْتِيَارِيَّةِ لِلْعِبَادِ.

غير مخلوق د الله تعالی د پاره لکه دا مذهب د معتزلو دي په افعال اختیارو د بندگانو کې.

خلاصه دمتن: صاحب کافیه په دې عبارت کې رفع جائز، نصب مختار یو بل صورت ذکر

کوي، کله چې رفع سره د صفت مفسر د التباس ویره وي، نو په دې وخت کې هم اسم مذکور باندې نصب غوره دي، لکه د الله تعالی دا قول چې: (انا کل شی خلقنا بقدر) چې د دې وضاحت په شرح کې را روان دي

اغراض د جامي: وعند خوف لبس المفسر: یو بل ځای چیرته چې نصب غوره دي، هغه

بیانوني د عبارت حاصل دادې چې کله د رفع په صورت کې د صفت سره د مفسر د التباس ویره وي، نو په دې وخت کې اسم مذکور باندې نصب مختار وي، لکه الله تعالی فرمایي: (انا کل شی خلقناه بقدر) په دې کې په کل شی باندې نصب مختار دي، د دې تقدیر د عبارت خلقناه کل شی خلقنا بقدر دي د نصب د مختار کیدو وجه داده، چې د دې آیت نه مقصود دوه څیزونه دي: (۱) د هر یو څیز خالق الله پاک دي. (۲) او هر څیز په اندازه پيدا کړې شوي دي، که دا منصوب ووايو نو د دې ترکیب به داسې شي: خلقناه فعل سره د فاعله کل شی مفعول به او د بقدر متعلق دي، نو د دې معنی دا شوه چې مونږ هر څیز په اندازه پيدا کړي دي، په دې صورت کې دواړه مقصودونه حاصل شو او که کل شی مرفوع ووايو، نو د دې په ترکیب کې دوه (۲) احتمال دي:

(۱) کل شی مبتدا خلقناه بقدر جمله د دې خبر په دې صورت کې هم دواړه مقصودونه حاصل شو، ځکه چې په دې وخت کې به یې معنی دا شي، چې مونږ هر څیز په اندازه پيدا کړي دي او دا بعینه هغه معنی ده کومه چې د نصب په صورت کې وه.

(۲) او دویم احتمال دادې چې کل مضاف شیء موصوف خلقناه فعل سره فاعل اوسره د مفعول به دا صفت شو موصوف سره د صفت ده مضاف الیه شو، مضاف الیه سره د مضاف الیه نه دا مبتدا شوه بقدر د دې خبر دي په دې صورت کې به یې معنی دا شي چې هر هغه څیز چې مونږه پيدا کړي دي هغه به اندازه دي د دې نه یو و هم پيدا کېږي، چې بعضي څیزونه د الله مخلوق نه دي لکه: د معتزله مذهب دی، چې د بنده افعال اختیاریه د الله تعالی مخلوق نه دي چونکې

د رفع په صورت کې د صفت سره د مفسر د التباس ويره ده او د صفت جوړولو په صورت کې په مقصود کې خلل واقع کېږي، لهذا نصب مختار دي، ددې لپاره چې په مقصود کې خلل واقع نه شي.

کذلك: په دې عبارت کې شارح بيان د عطف کوي، چې داد عطف المشبه على المشبه به د قبيلې نه دي.

اي التباس: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مصنف قول عند خوف لبس الخ صحيح نه دي، ځکه چې صفت سره د مفسر التباس نشته، بلکې دخبر التباس دي، ځکه چې په ذکر ثنوي مثال کې خلقتا مفسر دي په حالت د نصب کې او په دې صورت کې د صفت جوړيدو احتمال نشته لهذا د مصنف دا وينا چې د مفسر التباس به د صفت سره لازم راشي، باطل ده البته که خلقتا خبر جوړ کړو نو بيا يې د صفت سره التباس راځي ليکن په دې صورت کې خلقتا مفسر نه دي نو په کوم صورت کې چې التباس دي، په دې کې خلقتا مفسر نه دي او په کوم صورت کې چې مفسر دي، نو په هغه صورت کې التباس نشته لهذا د مصنف قول عند خوف لبس الفسر بالصفة په يو صورت کې هم صحيح نه دي.

جواب: دلته د مفسر نه مراد ذات مفسر دي، مطلب دادې چې کوم ذات چې د نصب په حالت کې مفسر دي د رفع په حالت کې د صفت سره يې التباس لازم راځي، ليکن په دې حيثيت سره نه چې هغه مفسر دي بلکې ددې حيثيت نه چې هغه خبر دي.

په ضمير عامله کې درفعې او د نصب مساوي صورت:

وَيُسْتَوَى الْأَمْرَانِ أَيْ الرَّفْعُ وَ النَّصْبُ فَلْيُلْزِمُوا أَنْ يُخْتَارَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِلَا تَفَاقُوتٍ
اړبر اړبر دي دواړه امره يعنې رفع او نصب نو جائز دي د متکلم دپاره چې غوره کړي هر يو ددې دواړو نه بې دڅه فرق
ثِي مِثْلِي زَيْدٌ قَامَ وَ عَبْرًا أَلَوْفَتْهُ أَيْ عِنْدَهُ أَوْ فِي دَارِهِ وَ تَحْوُ ذَلِكَ وَ إِلَّا لَا يَصِحُّ التَّطَلُّفُ
نه لکه زید قام و عمر اکرمته يعنې عنده يا في داره او ياد دې په شان نور او که چيرته نه وي نو بيا نه دي صحيح عطف
عَلِ الصَّغَرَى لِصَدْرِ الصَّبِيِّ أَيْ يُسْتَوَى الْأَمْرَانِ فِيمَا إِذَا عَطَفْتَ الْجُمْلَةَ نَحْوُ
په صغری باندې دوجې د عدم ضمير نه يعنې برابر دي دواړه امره په هغه ترکیب کې چې کله ته عطف کړي هغه جمله
وَقَعَ فِيهَا الْأَمْرُ الْمَذْكُورُ عَلَى جُمْلَةٍ ذَاتٍ وَجْهَيْنِ أَيْ جُمْلَةٍ إِنْشَائِيَةٍ
چې هغه واقع وي په دې اسم مذکور کې په داسې جمله چې خاوند د دود و جهنوي وي يعنې جمله اسميه چې ددې

خَبَرَهَا جُمْلَةً فَيَصِحُّ رَفْعُهُ بِالْإِيتِدَاءِ وَ تَصْبِيهِ بِتَقْدِيرِ الْفِعْلِ وَالْوَجْهَانِ مُسْتَوِيَانِ
خبر جملہ فعلیہ وی نود مبتدا کید و دوجی نہ صحیح دہ رفع ددی بہ تقدیر فعل سرہ اودوہ وجہی برابر دی دوجی
يَحْضُولُ التَّنَاسُبِ فِيهِمَا فَفِي الرَّفْعِ لَكُنْ إِسْمِيَّةٌ فَتُعْطَفُ عَلَى الْجُمْلَةِ الْكُبْرَى
د حصول دتناسب نہ بہ دی دوار وکی نو بہ رفع کی بہ وی جملہ اسمیہ نو عطف کولی بہ شی بہ جملہ کبری باندی
و فِي إِسْمِيَّةٍ وَ فِي النَّصْبِ لَكُنْ فِعْلِيَّةٌ فَتُعْطَفُ عَلَى الصَّغْرَى وَ هِيَ فِعْلِيَّةٌ
اوغہ اسمیہ دہ او بہ نصب کی بہ وی جملہ فعلیہ نو عطف کولی بہ شی بہ صغری باندی اوغہ جملہ فعلیہ دہ
فَإِنَّ فُلْتَ السَّلَامَةَ مِنَ الْعَذَابِ مُرَجَّحَةٌ لِلرَّفْعِ فَلَنَا هِيَ مُتَارِكَةٌ بِغَرْبِ
کہ چیرتہ تہ وراپی چی سلامتیہ حذف نہ دامر جحہ دہ دپارہ درفعی نو مونہ وایو چی دامعارض دی بہ قرب د
الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ فَإِنَّ فُلْتَ لَا تَقَاوُتُ فِي الْغَرْبِ وَالْبُعْدِ بَيْنَهُمَا إِذَا الْكُبْرَى أَهْضًا قَرِيبَةً
معطوف علیہ سرہ کہ چیرتہ تہ وایو چی خہ فرق نشتہ بہ مینخ دقرب او بعد کی خکہ چی کبری ہمدارنگی قریبہ
هَذِهِ مَفْضُولَةٌ عَنْهَا فَلَنَا هَذَا بِإِغْتِبَارِ النُّكْثَى وَأَمَّا بِإِغْتِبَارِ التَّيَكُّدِ فَالْصَّغْرَى أَكْثَرُ.
دہ چی جدا کیدونکی نہ دہ مونہ وایو بہ اعتبار دمنتهی اوہر چی بہ اعتبار مبتدا سرہ نو صغری دیرہ قریبہ دہ

خلاصہ دہتن : ددی خای نہ صاحب دکافیہ دما اضمر عاملہ د اعراب دریم قسم بیانوی،

صاحب دکافیہ وایی چی زید قام و عمرو اکرمتہ بہ شان مثال کی رفع او نصب دوارہ مساوی دی ددی مثل نہ مراد ہر ہغہ ترکیب دی بہ کوم کی چی ما اضمر عاملہ واقع وی، ددی عطف جملہ ذات و جہین باندی وہ یعنی داسی جملہ اسمیہ باندی عطف وی، چی د ہغی خبر جملہ فعلیہ وی لکہ زید قام و عمرو اکرمتہ بہ دی کی عمرو منصوب و وایی نو دا جملہ فعلیہ جو پیری او ددی عطف بہ جملہ صغری یعنی بہ قام باندی دی او کہ عمرو مرفوع و وایی نو دا بہ جملہ اسمیہ وی او ددی عطف بہ بہ جملہ کبری یعنی بہ زید قام باندی وی، چونکی بہ دوار و وجہو کی دمعطوف او معطوف علیہ بہ مینخ کی مناسبت موجود دی نولہذا دوارہ امرونہ برابر دی، او یہ یو بل باندی ورتہ ترجیح حاصلہ نہ دہ .

اغراض دجامی : ای الرفع والنصب : یہ دی عبارت کی شارح د الامران مصداق متعین کری

دی .

وللتمکلم : یہ دی عبارت سرہ غرض دشارح دیو وہم دفع کول او ختمول دی .

۱۹۹۹: وهم دادې چې شايد د استواء نه مراد استواء في الوجود وي اود امران نه مراد رفع اونصب رې نو مطلب به يې دا وي چې رفع او نصب په وجود على الاسم المذكور کې مساوي دي، نو په دې صورت کې اجتماع دحركاتينو مختلفينو په يو حرف والاخرايي لازم راځي، نو په لفظي متکلم سره يې دا وهم لرې کړو، چې د استواء نه مراد استواء في الوجود مراد نه ده، بلکه استواء في الاختيار مراد ده، يعني متکلم ته اختيار دي، په دې دواړو کې يې چې کوم خوښ وي اختيار دې کړي

ای عندہ: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په زيد قام و عمرو اکرمته کې په عمرو باندې نصب صحيح نه دي، ځکه چې که چېرته په دې باندې نصب ووايو، نو جمله عمرو اکرمته به عطف وي، په جمله صغری يعني په قام باندې، نو لکه څنگه چې قام زيد خبر دي همدارنگې په واسطه د عطف سره عمرو اکرمته هم د زيد خبر دي، حالانکه ددې خبر جوړېدل صحيح نه دي، ځکه چې خبر کله جمله وي، نو په دې کې عائد ضروري دي کوم چې مبتدا طرف ته راجع وي، اودلته په اکرمته کې عائد نشته دي، ځکه چې ضمير عمرو طرف ته راجع دي نه زيد طرف ته؟

جواب: دلته عائد محذوف دي دا په اصل کې زيد قام و عمرو اکرمته عندہ يا في داره وو.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل کوي اوپه قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: مونږ دا خبره نه منو چې په ذکر شوي صورت کې رفع اونصب دواړي مساوي دي، بلکې رفع ته په نصب باندې ترجيح حاصل ده، ځکه چې د رفع په صورت کې حذف نه سلامتيا ده او د نصب په صورت کې فعل حذف منل وي، نو راجحه قرينه دپاره درفعي هغه سلامتيا ده دحذف نه.

جواب: قرب معطوف عليه دسلامتي عن الحذف معارض دي، يعني که دا منصوب ووايي نو معطوف عليه به قريب وي، ځکه چې په دې صورت کې معطوف عليه قام دي او که دا مرفوع ووايو، نو معطوف عليه به بعيد وي، ځکه چې معطوف عليه به زيد وي کوم چې په نسبت سره دقام نه لرې ولاړ دي، نو لکه څنگه چې سلامتي عن الحذف قرينه مرجحه للرفع

ده، همدارنگې قرب معطوف عليه قرينه مرجحه للنصب ده، لهذا په دې کې يو ته په بل باندې ترجیح حاصل نه ده.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح يو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: دې دواړو جملو کې د قرب اود بُعد په اعتبار څه تفاوت نشته، ځکه چې لکه څنگه جمله صغری قریب ده، په مینځ کې یې فاصله نشته، همدارنگې جمله کبری هم قریب ده او په مینځ کې یې څه فاصله نشته؟

جواب: اگر چې د منتهی په اعتبار سره په دواړو کې فرق نشته، لیکن د مبداء په اعتبار سره په کې فرق شته دي، ځکه چې دجملې کبری مبداء زام ده او دجملې صغری مبداء قاف دي او قاف قریب دي په نسب سره زام ته.

دماضمر عامله داعراب څلورم قسم:

وَيَجِبُ النَّصْبُ أَى نَصَبُ الْأِسْمِ الْمَذْكُورِ بَعْدَ حَرْفِ الشَّرْطِ وَالْمُرَادُ بِهِ هَهُنَا إِنْ وَلَوْ قَانَ أَمَّا وَإِنْ كَانَتْ مِنْ حُرُوفِ
او واجب دي نصب يعنې نصب داسم مذکور پس دحرف شرط او مراد دلته ان او لو دي ځکه اما اگر که دحروفو د
الشَّرْطِ فَهَلْ هِيَ مَا سَبَقَ مِنْ إِيْتِيَارِ الرَّفْعِ مَعَ غَيْرِ الظَّكْبِ وَ إِيْتِيَارِ النَّصْبِ
شرط نه دي نوحکم ددې هغه دي چې مخکې تیر شوې دي داخیارولو درفعې سره دغیر طلب او اختیار د نصب
مَعَ الظَّكْبِ وَ كَذَا يَجِبُ نَصْبُهُ بَعْدَ حَرْفِ التَّحْضِيضِ وَهُوَ هَلَا وَآلَا وَكَلَا وَكُلُوا مَا وَائْتْنَا
سره دطلبه او همدارنگې واجب دي نصب ددې پس دحرف تحضيض نه او هغه هلا، والا، وکلا، وکول، او ما دي او په تحقیق
وَجِبَ النَّصْبُ بَعْدَهُمَا لِوُجُوبِ دُخُولِهِمَا عَلَى الْفِعْلِ لَفْظًا أَوْ تَقْدِيرًا مِثْلُ إِنْ زَيْدًا
سره واجب دي نصب پس ددې دواړو دوجې دوجوب ددخول ددې دواړو په فعل باندې لفظاً او تقدیراً لکه ان زیداً
فَرَبْتَهُ فَرَبْتُكَ مِثَالِ لِحَرْفِ الشَّرْطِ وَالْأَزِيدَا فَرَبْتَهُ مِثَالِ لِحَرْفِ التَّحْضِيضِ.
ضربته ضربک نودامثال دي دحرف شرط او الازیداً ضربته دامثال دي دحرف تحضيض.

خلاصه دمتن: دلته مصنف رَحِمَهُ اللَّهُ دماضمر عامله داعراب څلورم قسم وجوب د نصب

بیانوني، کله چې اسم مذکور دحرف شرط یا دحرف تحضيض نه پس واقع وي، نو په دې باندې نصب واجب دي د شرط مثال لکه ان زیداً ضربته ضربک د حرف تحضيض مثال لکه الازیداً

ضربته

اغراض دجامی : ای نصب الاسم المذکور: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال : دلته بحث د ما اضر عامله کېږي او په دې باندې مطلق نصب واجب دی، ځکه چې هغه د مفعول به د قبیلې نه دي لهذا مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دوجوب نصب مقید کول په حروف شرط او حروف تحضیض نه پس صحیح نه دي.

جواب : دلته مراد حقیقتاً ما اضر عامله نه دي، بلکې الاسم المذکور یعنې هغه اسم مراد دي کوم چې د ما اضر عامله په مظان کې واقع کېږي.

والمراد : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : اما هم حرف شرط دي، حالانکه ددې نه پس کله چې اسم مذکور واقع وي، نو په دې باندې نصب واجب نه دي، بلکې که اما د غیر طلب سره وي، نو په اسم مذکور باندې رفع غوره ده او که طلب سره وي، نو نصب مختار دي ؟

جواب : د حرف شرط نه مراد فقط اِنْ او کُو دي اما مراد نه دي، ځکه چې ددې تفصیل مخکې تېر شوې دي.

کذا يجب : دا عبارت یې مقدر کړو په دې سره شارح اشاره کړي چې دحرف تحضیض عطف په حرف شرط باندې دي

وهو : په دې عبارت کې شارح دحرف تحضیض مصداق بیانوي چې حروف تحضیض څلور (۴) دي : الا، هلا، لولا، لوما.

وانما وجب : په دې عبارت کې شارح دوجوب نصب وجه بیانوي، دحرف شرط اود حرف تحضیض نه پس اسم مذکور باندې نصب ځکه واجب دي. ځکه چې حرف شرط او حرف تحضیض په فعل باندې داخلیدل واجب دي، برابره خبره ده که دافعل مذکور وي او یا دا فعل مقدر وي، نو کله چې فعل مذکور نه وي، نو مقدر به وي 'بدا اسم مذکور به دفعل مقدر دوجې نه منصوب وي

مثال لحرف الشرط : په دې عبارت کې شارح دمثال له تعیین کوي

مثال لحرف التحضیض : په دې عبارت کې هم شارح دمثال له تعیین کوي

دماضمر عامله داغراب پنځم قسم :

وَلَيْسَ مِثْلَ أَزِيدَ ذَهَبٍ بِهِ مِنْهُ أَى مِنْ بَابِ الْإِضْمَارِ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ فَإِنَّ زَيْدًا فِيمُو وَإِنْ كَانَ
اونه دې دامثال ازيددهب به ددې نه يعنې دباب داضمارعلى شريطة التفسيرنه خكه زيدا په دې كې اكرچې
يُكَلِّفُ فِي بَادَى التَّكْلِيفِ أَنَّهُ مِمَّا أَضْمَرَ عَامِلُهُ عَلَى شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ وَ الْمُتَعَلِّقُ فِيمُو
معلوميرې دظاهر نظر نه چې دادهغه قبيلې نه دي چې مضروي عامل ددې په شرط دتفسير سره اوغوره په دې
النَّصَبِ يُؤْتَى الْإِشْرَ الْمَذْكُورَ فِيمُو بَعْدَ حَرْفِ الْإِسْتِفْهَامِ لَكِنْ يَكْلَهُ بَعْدَ كَسَمَتِي التَّكْلِيفِ
كې نصب دي دوجې دوقوع اسم مذكور نه په دې كې پس دحرف استفهام نه لکن ظاهريرې پس ددوب نظر نه چې
أَنَّهُ لَيْسَ مِنْهُ فَإِنَّهُ وَ إِنْ صَدَقَ عَلَيْهِ أَنَّهُ إِشْرٌ بَعْدَهُ فِعْلٌ مُشْتَرِكٌ عَنْهُ
داددي نه. نه دي خكه اكرچې صادقيرې په دې مثال باندې چې دالسم دي اوپس ددې نه فعل چې مشغول دي ددې
بِضَمِيرِهِ لِكِنَّهُ لَيْسَ بِحَيْثُ لَوْ سُلِطَ عَلَيْهِ هُوَ أَوْ مُنَاسِبُهُ
دضمير سره ليکن دانه دي ددې حيثيت نه كه جبرته مسلط كړې شي په دې باندې فعل اويامناسب ددې فعل نو
لَنَصَبِهِ لِأَنَّ ذَهَبَ بِهِ لَا يَفْعَلُ النَّصَبَ وَ كَذَا مُنَاسِبُهُ أَخْبَى أَذَاهِبَ فَإِنْ
نصب به وركوي خكه چې ذهب به داعمل نه وركوي نصب ته اوهمدارنگې ددې سره مناسب يعنې اذاهب كه جبرته
قُلْتَ لَا يَنْحَصِرُ الْمُنَاسِبُ فِي أَذْهَبَ فَلْيَقْدَرُ مُنَاسِبُ آخَرُ يَنْصِبُهُ مِثْلُ يُلَاسِ
ته ووايي چې نه دي مناسب حصريه اذهب كې نومقدريه راوړي بل مناسب چې نصب وركوي دې ته مثال لكه يلايس
أَوْ أَذْهَبَ عَلَى صِبْغَةِ الْمُعْلُومِ فَيَكُونُ تَقْدِيرُهُ زَيْدًا يُلَاسِيهِ الذَّهَابُ بِهِ أَوْ أَذْهَبُهُ أَحَدٌ فَلَمَّا الْمُرَادُ بِالْمُنَاسِبِ
اواذهب په صيغې د معلوم سره نوي به تقدير ددې زيدا يلايسه الذهاب به اواذهب احدنومونړوايو مراد په مناسب
مَا يُؤَادُ الْفِعْلُ الْمَذْكُورَ أَوْ يُلَاسِيهِ مَعَ إِتْحَادٍ مَا أَشْنَدَ
سره هغه دي چې مراد وي دذكر شوي فعل سره اويلازم وي ددې سره. سره داتحاد هغه څه چې اسناديې شوې
إِلَيْهِ قَالِإِتْحَادُ فِيمَا ذَكَرْتَهُ مَقْفُودٌ وَ إِذَا كَانَ الْأَمْرُ كَكَ قَالَرَفْعُ أَى رَفَعُ
وي دې طرف ته نواتحاد په دې مثالونوكې چې مونږ ذكر كړونشته اوچې كله امر داسې وي نوبيارفع ده يعنې رفع
زَيْدٌ فِي الْيَكَالِ وَاجِبٌ بِالْإِئْتِدَاءِ وَكُصْبُهُ عَقْدٌ جَائِزٌ بِالْمَقْعُودِ لِيَّةَ فَلَيْسَ مِنْ بَابِ الْإِضْمَارِ عَلَى
دزيد په مثال كې دمبتد اكيدودوجې نه او نصب ددې غير جائزي بنا بر مفعوليت نودانه دي دباب داضمارعلى
شَرِيطَةِ التَّفْسِيرِ فَكَيْفَ مِمَّا يُخْتَارُ فِيمُو النَّصَبِ.
شريطة التفسير نه نوڅنگه به غوره شي په دې كې نصب

خلاصه دمتن: دا عبارت په ظاهر کې د یو سوال مقدر جواب دي، لیکن په حقیقت کې د ما اضمیر عامله د اعراب پنځم قسم دي، چې په کوم باندې رفع واجب ده. اودا عبارت د یو سوال مقدر جواب هم دي.

سوال: مخکې تیر شو چې کله اسم مذکور د حرف استفهام نه پس واقع وي، نو په دې باندې نصب مختار او رفع جائز ده دا خبره منقوضه اوماته ده په ازیږد ذهب به مثال سره ځکه چې په دې کې زیږد د حرف استفهام نه پس واقع دي، ددې باوجود په دې باندې نصب مختار نه دي، بلکې نصب دسره جائز نه دي، بلکې رفع واجب ده؟

جواب: مصنف رحمۃ الله جواب ورکړو او شارح جامی په فان زیږد^۱ سره ددې تشریح کوي دا د ما اضمیر عامله د باب نه، نه دي، ځکه چې که چیرته په بادي النظر کې دزید په باره کې دا گمان وي چې داد ما اضمیر عامله د باب نه دي ځکه چې د حرف استفهام نه پس واقع دي لهدا په دې باندې نصب غوره کول په کار دي، لیکن د ژور نظر نه پس دا خبره واضحه شوه، چې داد ما اضمیر عامله د باب نه، نه دي، ځکه چې که چیرته په دې باندې دا خبره صادق راځي چې دا اسم دي او ددې نه پس یو فعل دي کوم چې ددې په ضمیر کې د عمل کولو نه پس په خپله په دې کې د عمل کولو نه اعراض کوي، لیکن هغه فعل ددې حیثیت نه، نه دي که چیرته بعینه دا یا ددې مناسب په دې باندې مسلط کړی شي، نو هغه به دې ته نصب ورکړي، ځکه که په خپله دا مسلط کړي نو ددې دوه (۲) صورتونه دي: (۱) د بهام سره (۲) په غیر د بهام نه، که د بهام سره مسلط کړي شي، نو د نصب په ځای به جر ورکوي او که په غیر د بهام نه مسلط کړي شي، نو دا فعل لازمي دي او فعل لازمي مفعول ته نصب نه ورکوي او که ددې مناسب مرادف لکه اذهب مسلط کړي شي، نو هغه دې مفعول مالم یسم فاسله کیدو په بناء باندې رفع ورکوي نه نصب نو معلومه شوه چې داد ما اضمیر عامله د باب نه، نه دي.

اغراض د جامی: منه ای من باب الایضار: په دې عبارت کې شارح د منه دضمیر مرجع بیان کړي ده.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره شارح ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: انحصار په اذهب کې مناسب خو نه دي نور هم مناسبات موجود دي، چې د چا د وجې نه په اسم مذکور باندې نصب راځي، بل مناسب دې مقدر کړې شي ددې لپاره چې هغه اسم مذکور ته نصب ورکړي، مثلاً یلابس یا اذهب په صیغې دماضي معلوم که چیرته یلابس مقدر وگنړي، نو تقدیر د عبارت به داسې شي: زیډا یلابسه الذهب په یا زیډا یلابسه احدالذهب به او که اذهب مقدر وگنړي، نو تقدیر د عبارت به داسې شي چې: زیډا اذهب احد.

جواب: په فعل مذکور کې دمناسب مرادف یا دمناسب لارم نه مراد هغه مناسب دي چې د فعل مذکور او دفعل مقدر دمناسب په مینځ کې په مسند الیه کې اتحاد وي، یعنې ددواړو مسند الیه یوه وي او په ذکر شوو صورتونو کې دفعل مذکور او دفعل مقدر مسند الیه یو نه پاتې کیدو ځکه چې دفعل مذکور مسند الیه زیډ دي، او دفعل مقدر مسند الیه الذهب دي یا احد دي نو لهذا اشکال او اعتراض کول غلط دي.

اذاکان: په دې عبارت کې شارح دمتن وضاحت کوي، په فالرفع کې فاء فصیحیه ده، ځکه چې دا جزء ده د شرط محذوف کوم چې اذاکان الامر کذلک دي، یعنې کله چې معامله دغه شان وه، نو په ذکر شوي مثال کې په زیډ باندې رفع بالابتداء واجب ده او د مفعولیت د وجې نه نصب جائز نه دي، کله چې په دې باندې نصب بالمفعولیه جائز نه دي، نو نصب مختار څنگه شو، لهذا داد ما اضر عامله د باب نه، نه دي، بلکې دمظان اضمار نه دي.

ای رفع زیډا: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په الرفع کې الف لام د مضاف الیه نه عوض دي چې زیډ دي.

واجب: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: فالرفع شرط محذوف د اذاکان الامر لپاره جزء ده او جزء دپاره جمله کیدل شرط دي، او فالرفع مفرد دي؟

جواب: الرفع مبتدا ده، ددې خبر واجب محذوف دي، مبتدا او خبر سره یوځای شو نو دا جمله جزا ده نو اشکال او سوال دفع شو.

دما اضر عامله د اعراب بل قسم:

وَكَلَّا أَنَّى مِثْلَ أَزِيدُ ذُوْبٍ بِهِ قَوْلُهُ تَعَالَى كُلُّ شَيْءٍ قَوْلُهُ فِي الرَّبْرِ أَنَّى فِي صَحَائِدٍ

او همدا رنگې يعنې په مثل دازيد د هې به دا قول د الله تعالى كُ شئْ فَعَلُوهُ فِي الرَّبْرِ يَعْنِي بِهِ صَحِيفُود
 أَغْنَاهُمْ فَهُوَ كَيْسٌ مِنْ بَابِ الْإِغْنَاءِ عَلَى هَرِيْطَةِ التَّفْسِيْرِ لِأَنَّهُ لَوْ جُيِلَ مِنْهُ لَصَارَ
 اِعْمَالُودُودِي كَيْ نُوْدَانَهُ دِي دِبَابِ دَاغْمَارِ عَلَى هَرِيْطَةِ التَّفْسِيْرِ نَهْ خُكْه چې كه چيرته وگرځول شي ددې نه نوو به گرځي
 التَّقْدِيْرُ فَعَلُوا كُلَّ شَيْءٍ فِي الرَّبْرِ فَقَوْلُهُ فِي الرَّبْرِ إِنْ كَانَ مُتَعَلِّقًا بِفَعْلِهِمَا فَسَدَ التَّغْنَى لِأَنَّ صَحَائِدَ
 تَقْدِيْرِ فَعَلُوا كُنْ شَيْءٍ فِي الرَّبْرِ نُوْدَا قَوْلُودُودِي فِي الزُّبْرِ كه چيرته متعلق وي تر فعلو انو معنی به يې فاسده شي خكه صحيفي
 أَغْنَاهُمْ كَيْسَتْ مَحَلًّا لِيُغْنِيَهُمْ لِأَنَّهُمْ لَمْ يُؤْمَرُوا فِيْهَا فَعَلًا بَلَى الْكِرَامُ الْكَاتِبُونَ أَوْفَعُوا
 د اعمالودودوي نه دي محل دپاره د فعلونودودوي خكه چې نه دي واقع شوي په دې كې فعل بلكې كرام كاتبين واقع
 فِيْهَا كِتَابَةً أَفْعَالُهُمْ وَ إِنْ كَانَ صِفَةً لِشَيْءٍ مَعَ أَنَّهُ خِلَافٌ كَالِهَرِ الْأَيَّةِ
 شوي دي دپاره د ليكلود افعالودودوي او كه چيرته د اصفت شي دپاره دهيم سره ددې چې داخل ظاهر دآيت دي
 فَاتَ التَّغْنَى الْمُتَقَصُّودُ إِذِ الْمُتَقَصُّودُ أَنْ كُلَّ شَيْءٍ هُوَ مَفْعُولٌ لَهُمْ كَالِثِ فِي الرَّبْرِ
 نُوْفُوتَ بِهِ شَيْءٍ مَعْنَى مَقْصُودٌ خُكْه چې مقصود ددې چې هرغه څيز چې كوونكي وي دوي لره د ثابت دي په زير
 مَكْتُوبٌ فِيْهَا مُوَافِقًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَ كُلُّ شَيْءٍ وَ كَيْفٍ مُسْتَكْتَرٌ لِأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ كَالِثِ فِي صَحَائِدِ
 اوليكل شوي دي په دې كې موافق ددې قول د الله تعالى وَ كُلُّ شَيْءٍ وَ كَيْفٍ مُسْتَكْتَرٌ نه چې هر څيز كان دي په صحيفود
 أَغْنَاهُمْ مَفْعُولٌ لَهُمْ فَالْوَقْفُ لَزِمٌ عَلَى أَنَّ يُكُونُ كُلُّ شَيْءٍ مُبْتَدَأً وَ الْمُهْمَلَةُ الْفِعْلِيَّةُ صِفَةً
 اعمالودودوي كې چې كوونكي وي دوي لره نورفع لازم ده په دې بناء چې شي كل هي مبتدا او جمله فعليه صفت شي
 لِشَيْءٍ وَ الْجَارُ وَ الْمَجْرُورُ فِي مَحَلِّ الرَّفْعِ عَلَى أَنَّهُ حَذْوُ الْمُبْتَدَأِ تَقْدِيْرُهُ كُلُّ شَيْءٍ هُوَ مَفْعُولٌ لَهُمْ
 دپاره دهيم اوجار مجروبه محل درفع كې سره ددې چې دا خبر دي دپاره دمبتدا نو تقديري كې شي هو مفعول لهم
 ثَابِتٌ فِي الرَّبْرِ بِحَيْثُ لَا يُقَادَرُ صِفَةً وَلَا كَيْفَةً.
 لهم ثابت في الزبر دي په داسې شان سره چې نه ده پريخي وړه گناه اونه غته گناه.

خلاصه دمتن : په ظاهره دا عبارت د يو سوال مقدر جواب دي، ليكن په حقيقت كې دا هم د

ما اضر عامله د اعراب يو قسم دي چې ددې تفصيل لاندې په شرحه كې ذكر دي.

اغراض دجامي : سوال : مخكې تير شوې دي كه درفعي او د نصب دواړو دپاره قرينه

مصاحبه وموندل شي، ليكن قرينه مرجحه صرف درفع دپاره وي، نورفع مختار او نصب جائز

وي، ليكن دا قاعده منقوضه اوماته شوه د الله تعالى په دې قول سره چې : كل هي فعلوه في الزبر،

خكه چې كل هي د عوامل لفظيه نه خالي كېدل قرينه مصاحبه للرفع دي او ددې نه پس داسې

فعل كيدل چې په هغې كې دتفسير جوړېدو صلاحيت دي دا قرينه مصاحبه للنصب دي، ليكن

قرینه مرجحه صرف په رفع باندې موجود ده، اوهغه سلامتیا ده دحذف نه، په نصب باندې قرینه مرجحه نشته، نو دقاعدي موافق په کل شي م باندې رفع غوره کیدل په کار وو او نصب هم جائز کیدل په کار وو حالانکه رفع واجب ده.

جواب: په وکذا کل شي سره مصنف جواب ورکړو، شارح ددې تفصیل بیانوي چې لکه څنګه ازید ذهب د ما اضر عامله د قبیلې نه، نه دي همدارنګې د الله تعالی دا قول کل شي فعلوه فی الزهر هم د ما اضر عامله د قبیلې نه، نه دي.

لانه لو جعل منه: په دې عبارت سره شارح د ما اضر عامله د قبیلې نه د نه کیدو وجه بیانوي، که داد ما اضر عامله د قبیلې نه وي، نو تقدیر عبارت به داسې شي، فعلو کل شي م فی الزهر بیا د فی الزهر په ترکیب کې دوه (۲)، احتمال دي: (۱) فی الزهر د فعلوه متعلق شي که چیرته داد فعلوه سره متعلق وي، نو معنی به یې فاسده شي، ځکه چې په دې وخت کې یې معنی دا شوه چې آیا هغوي هر یو څیز په اعمال نامه کې، ددې معنی د وجې نه به صحائف د بندګانو د فعل محل به جوړ شي، حالانکه صحائف اعمال د بندګانو د افعالو محل نه وي، بلکې د کراماګاتیبین افعال محل دي کراماګاتیبین د بندګانو افعال په صورت د کتابت کې په دې کې درج کوي.

(۲) دویم احتمال دادې چې فی الزهر د شي م صفت دي اگر چې دا د ظاهر آیت خلاف دي، ځکه چې په دې صورت کې به د موصوف اوصفت په مینځ کې فعلو فاصله به شي ددې باوجود که دا صفت جوړ کړي، نو معنی مقصودي به یې فوت شي، ځکه چې د آیت نه مقصود دادې چې څه چې بندګان کوي هغه د دوي په اعمال نامه کې لیکلې شي، لکه دالله تعالی فرمان دي: وکل صفیر وکبیر مستطر، چې هر وړوکی غټ څیز لیکلې شوې دي او که صفت جوړ کړې شي، نو معنی به یې دا شي چې هر هغه څیز چې په اعمال نامه کې درج وي، هغه د بندګانو کره وړه یعنې اعمال دي، په دې سره یو وهم باطل پیدا شو، چې د بندګانو بعض اعمال داسې هم دي، چې اعمال نامه کې هم نه وي، لهذا داد ما اضر عامله د باب نه، نه دي.

نو لهذا په کل شي م باندې رفع واجب ده او دا مبتداء او فعلوه جمله فعلیه ددې صفت دي او فی الزهر ظرف مستقر ثابت سره متعلق شو ددې خبردي، تقدیر د عبارت به داسې شي چې کل شي م هو مفعول لهم ثابت فی الزهر بحیث لا یغادر صفیر ولا کبیر، هر هغه عمل چې بندګانو کړي

دی دابہ ددوی پہ عمل نامہ کہی ثابت وی پہ زیر کہی پہ داسی شان سرہ چہ نہ به یی وروکی عمل پریخی وی اونه غت عمل .

ای فی صحائف اعیالهم : پہ دی عبارت سرہ شارح یا خو تفسیر دغیر مشهور پہ مشهور سرہ کوی او یا دفع دیو وهم کوی ، هغه وهم دادی چہ زبرد زبرد جمع ده ، ددی نہ مراد کتاب زبرد کوم چہ پہ داؤد علیہ السلام باندی نازل شو ی دی ، حالاتکہ دا معنی دلته مراد نہ ده ، نہ صحائف اغیال سرہ ددی وهم ازالہ وشوہ ، چہ دلته عمل نامہ مراد ده .

پہ الزانیة والزانی باندی در فعی بحث :

وَاعْلَمَ أَنَّهُ قَدْ سَبَقَ أَنَّ الرَّسْمَ الْمَلَكُوتِيَّ إِذَا كَانَ الْفِعْلُ الْمُشْتَعِلَ عَنْهُ بِطَوِيلِهِ أَوْ مُتَعَرِّقِهِ
پوه شه چہ داخبره مخکی تیره شو ی ده چہ اسم مذکور چہ کله مشغول وی ددی نه په ضمیر سرہ او یادی دمتعلق
أَمْرًا أَوْ تَهْنِئَةً قَالَهُمْ فِيهِ الْقَصَبُ وَالْقَاهِرُ أَنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي قَاجِلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ
سرہ امر او یانی نه نو غوره په دی کی نصب دی او ظاهر چہ دا قول دالله تعالی الزانیة والزانی قاجلدوا کل واحد منهنما مائة
جَلْدَةٍ دَاخِلٍ تَحْتَ هَذِهِ الْقَاعِدَةِ مَعَ أَنَّ الْقُرْآنَ إِتَّفَقُوا فِيهِ عَلَى الرَّفْعِ إِلَّا فِي رِوَايَةِ هَاشِمٍ
جلد دی داخل دی لاندی ددی قاعدی سرہ ددی چہ قاریان متفق دی په دی کی په رفعی سرہ مگر په روایت شاذه
عَنْ بَعْضِهِمْ قَاطِعًا لِّلنَّحْوِ إِلَى أَنَّ تَكْمُلُوا لِإِعْزَاجِهِ عَنِ الْقَاعِدَةِ الْمَلَكُوتِيَّةِ لِقَوْلِهِ
سرہ بعضو نور و نه نوم مجبوره شونحویان دی ته چہ حیلہ جوړه کړی د خارجو لوددی قاعدی مذکور ی نه خکه چہ
يَلِيزُ إِفْقَائِي الْقُرْآنُ عَلَى خَيْرِ الْمُخْتَارِ فَأَهَارَ الْمُصَيِّفِ إِلَى مَا تَكْمُلُوا
لزم نه شي اتفاق دقاریانو په غیر مختار باندی نو اشاره وکړه مصنف هغه څه ته چہ حیلہ جوړه کړی نحویانود
لِإِعْزَاجِهِ عَنْهَا فَقَالَ وَكُنْ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي قَاجِلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ
خارجو لوددی آیت ددی قاعدی نه نو وی ویل چہ په دی بدل کی الزانیة والزانی قاجلدوا کل واحد منهنما مائة جلدی
الْقَاءَ فِيهِ مُؤَبِّطَةٌ بِمَعْنَى الشَّرْطِ هَذَا الْمُبْدُو لِكُنْ الْكَلْبُ وَالْأَمْرُ فِي الزَّانِيَةِ وَالزَّانِي مُبْتَدَأٌ مَوْضُولٌ
نوفاه په دی کی مرتبط ده په معنی دشرط پوری په نزد مبرد کیدود الف اولام په الزانیة والزانی مبتدا موصول په
فِيهِ مَعْنَى الشَّرْطِ وَاسْمُ الْفَاعِلِ الَّذِي هُوَ صِلَتُهُ كَالشَّرْطِ فَهَذَا الْمُبْتَدَأُ كَالْجَزَاءِ وَالْقَاءُ
دی کی معنی دشرط ته او اسم فاعل هغه چہ هغه ددی صله وی لکه شرط نو خبر د مبتدا په شان دجزاده اوفاه
الذَّائِلَةُ عَلَيْهِ مُؤَبِّطَةٌ بِالشَّرْطِ لِذَلِكَ تَبَيَّنَ عَلَى سَبِيلَيْهِ لِلْجَزَاءِ
چہ کومه داخله ده په دی باندی نو دامرتبط ده دشرط پوری دوجی د دلالت نه به سببیت ددی باندی دپاره دجزا
وَ يَمْلَأُ هَذِهِ الْقَاءَ لَا يَمْلَأُ مَا فِي خَيْرِهَا فِي مَا قَبْلَهَا

اوبه شان ددي فاه په مابعد کې چې څه کيږي نو هغه ددي په مابعد کې کيږي نو دا په ماقبل کې عمل نه کوي نو
فَامَتَمَعَ تَسْلِيْطُ الْفِعْلِ الْمَذْكُوْرِ بَعْدَهَا عَلَى مَا قَبِلَهُ فَتَمَعَيْنَ فِيْهِ الرَّفْعُ وَ الْاَلِيَّةُ
ممتنع دي مسلط کول د ذکر شوي فعل وروسته ددي په ماقبل باندې نو ممتعين دي په دې کې رفع اود آيت دوه
جُمْلَتَانِ مُسْتَقْلَتَانِ عِنْدَ سَيِّبُوْنِهِ اِذَا الرَّايِيَّةُ مُبْتَدَأُ مَحْذُوْفُ الْمَصَافِ وَ الرَّايِي عَظُمَ
جملي دي مستقلې په نزد د امام سيبويه څخه چې الزاينيه مبتدا چې ددي مضاف محذوف دي او الزاين عطف دي په
عَلَيْهِ وَ الْخَبَرُ مَحْذُوْفٌ اَنْى حُكْمُ الرَّايِيَّةِ وَ الرَّايِي فَيَبْنَى يَحْتَلِ عَلَيْهِمْ بَعْدُ وَ قَوْلُهُ فَاجْلِدُوا جُمْلَةً
دې باندې او خبر محذوف دي يعنې حکم الزاينيه والزاين فيما يمتل عليهم بعد او قول دالله تعالى فاجلدوا دا جمله
ثَانِيَةً لِيَبَيَّنَ الْحُكْمَ الْمُعْذَرُ وَ الْقَاءُ عِنْدَهُ اَيْضاً لِلتَّسْبِيْهِ اَنْى
ده دويمه دپاره د بيان دهغه حکم چې وعده يې شوې ده او فاه همدارنگې د سيبويه په نزد د سببيت دپاره دي يعنې
اِنْ كُتِبَ رِكَائِمًا فَاجْلِدُوا وَ قِيْلَ زَائِدَةً اَوْ لِلتَّلْفِيْظِ وَ جُزْءُ
که چيرته ددي دواړو زنا ثابت شوه نو دوي ته دوري ورکړې او چاويلي چې فاه زانده ده او يا د تفسير دپاره ده او جزء
الْجُمْلَةُ لَا يَعْمَلُ فِيْ جُزْءٍ جُمْلَةً اُخْرٰى فَيَمْتَنِعُ التَّسْلِيْطُ فَلَا تَدْخُلُ فِي الطَّائِفَةِ لَتَمَعَيْنَ الرَّفْعُ
دجملي دا عمل نه کوي په جزه بدلې جملي نو ممتنع دي تسليط نو داخل نه شو ايت په قاعده کې نور رفع متعينه شوه
وَالَا اَنْى وَاِنْ لَمْ تَكُنِ الْقَاءُ يَتَعَقَى الشَّرْطُ وَلَمْ تَكُنِ الْاَلِيَّةُ جُمْلَتَيْنِ اَيْضًا فَيَوِي تَكُوْنُ دَاخِلَةً تَحْتَ
او که چيرته نه وي يعنې که چيرته نه وي فاه په معنى د شرط او نه وي ايت دوه جملي همدارنگې نو دا وي داخل لاندې
الطَّائِفَةِ قَالَهُمُخْتَارٌ جِيئْتِلَ فِيْهَا النَّصْبُ وَ اِخْتِيَارُ النَّصْبِ بِاطْلٍ لِاتِّفَاقِ الْقَرَّاءِ عَلَى
ددې قاعدې نو غوره په دې وخت کې په دې کې نصب دي او اختيار د نصب باطل دي دوجې د اتفاق دقاريانو په
الرَّفْعِ فَلَا بُدَّ مِنْ جَعْلِ الْقَاءِ يَتَعَقَى الشَّرْطُ اَوْ جَعْلِ الْاَلِيَّةِ جُمْلَتَيْنِ
رفع باندې نو نشته دي خلاصې د مگر خولو د فاه په معنى د شرط او يا مگر خول د ايت دوه جملي ددې دپاره چې
لِيَمْتَعَيْنَ الرَّفْعُ.
متعينه شي رفع.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې دالله تعالى په قول الزاينيه والزاين فاجلدوا اکل واحد

منها مائة جلدة کې د الزاينيه او الزاين نه پس امر واقع دي ، ليکن قراء سبعة ددې په رفعې متفق دي حالانکه په دې باندې نصب مختار په کار وو ، نو ايت يې د ذکر شوي قاعدې نه دخارجولو دپاره نحو بيانو څو حيلې اختيار کړې دي ، په ذکر شوي عبارت کې دغه حيلې مصنف ذکر کړي چې ددې حيلو تفصيل لاندې په شرحه کې ذکر شوي دي .

اغراض دجامی : واعلم: په دې عبارت کې شارح جامی دې خبرې طرف ته اشاره کوي.

چې د ماتن عبارت ونحو الزائیه والزانی د یو سوال مقدر جواب دي، واعلم سره شارح ددغه سوال تشریح کوي، چې د هغې حاصل دادې، چې مخکې تېر شوي دي، چې هغه فعل چې کوم داسم مذکور په ضمیر یا د هغه په متعلق کې دعمل کولو د وجې نه په دې اسم کې عمل کولو نه اعراض کوي او هغه فعل امر یا نهی وي، نو په اسم مذکور باندې نصب مختار ده او په ظاهره د الله تعالی فرمان الزائیه والزانی فاعل دواکله واحد منها مائة جمله ددې قاعدې لاندې داخل دي، ځکه چې په دې کې الزائیه والزانی نه پس فاعل دواکله امر واقع دي، حالانکه په دې باندې نصب مختار نه دي، بلکې قراء سبعة ددې په رفع باندې متفق دي، صرف د عیسی بن عمرو یو قرات شاذه د نصب دي، اوس په دوو (۲) محالونو کې یو محال لازم راځي:

(۱) یا خو د قراء سبعة په رفع باندې اتفاق غلط دي دا هم محال دي.

(۲) یا خو د نحو یانو ذکر شوي قاعده غلطه ده دا هم محال ده، نو ځکه نحو یانو حضراتو د خپلې قاعدې د بچ کولو دپاره په دې آیت کریمه کې څو تاویلات او حیلې کړي دي نو مصنف **رَحْمَةُ اللَّهِ** په **وَكُنْهُ** الزائیه سره دا حیلې کوي او شارح ددې تشریح کوي.

عند المبرد: په دې عبارت سره شارح دامام مبرد مذهب بیانوي، دامام مبرد په نزد په فاعل دواکله کې فاع د شرط معنی سره ده یعنې دا فاع جزائیه ده، کومه چې د مابعد د ماقبل سره د یو ځای کولو دپاره راځي، ځکه چې په الزائیه والزانی کې الف لام په معنی الذي اسم موصول سره دي موصول صله یو ځای شو دامبتدا چې متضمن وي معنی د شرط لره، ځکه چې کله مبتدا اسم موصول وي او ددې صله فعل یا ظرف وي، نو دغه مبتدا معنی د شرط ته متضمن وي او فعل او ظرف په منزله د شرط وي، لهذا اسم فاعل کوم چې صله ده دا په منزله د شرط دي او د مبتدا خبر فاعل دواکله په منزله د جزاء دي په دې باندې فاع داخله ده دا فاع خبر د شرط سره یو ځای کوي، ځکه چې دا فاع په دې خبره باندې دلالت کوي، چې شرط د جزاء دپاره سبب دي او دا یقیني خبره ده، چې دغه شان فاع مابعد په ماقبل کې عمل نه کوي، لهذا فاعل دواکله په الزائیه باندې مسلط کول ممنوع دي نو دا به د ماضی عامله دباب نه، نه وي، ځکه په دې باندې نصب مختار نه دي بلکې د مبتدا د وجې نه رفع مختار ده.

فیه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تَحْوُ الزائنية والزاني مبتداء او الفاء بمعنى الشرط ددې خبر دي حالانکه ددې خبر جوړول صحيح نه دي، ځکه چې کله خبر جمله وي، نو په دې کې عائد ضروري دی او دلته عائد نشته؟

جواب: عائد محذوف دی، چې هغه فيه دي.

مرتبطه: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي، اشاره یې کړي ده چې بمعنی الشرط ظرف مستقر په اعتبار د متعلق سره خبر دي د مبتدا.

والآية جملتان مستقلتان عند سبويه: په دې عبارت کې شارح بیان د دویم مذهب کوي چې دویم مذهب دامام سبويه دي، دامام سبويه په نزد دا آیت دوه مستقلې جملې دي، ځکه چې الزائنية مضاف الیه دي، ددې مضاف محذوف دي کوم چې حکم دي او الزاني په دې باندې معطوف دي، مضاف مضاف الیه، چې یو ځای شي، نو مبتداء شوه ددې خبر فیما یخلى علیکم بعد و او فاعل واکل واحد الخ دا جمله ثانیه مستقلة ده. په دې باندې فاء د سبويه په نزد هم جزائیه سببیه ده او ددې شرط محذوف دي اصل عبارت داسې دي ان ثبت زناهما فاعل واکل واحد او دا دویمه جمله داوولې جملې د حکم موعود د بیانولو دپاره دي چې کله دا دوه جدا جملې دي نو داد ما اضمر عامله د قبیلې نه، نه دي ځکه چې تسلیط ممتنع دي یو د جملې جز د دویمې جملې په جزء کې عمل نه کوي، د بعضو په نزد باندې په فاعل واکل کې فاء سببیه نه ده بلکه فاء زائده ده. او د بعضو په نزد فاء تفسیریه ده حکم د موعود تفسیر کوي ددې دواړو قولینو مطابق هم فاعل واکل جدا جمله به جوړېږي ددې د ماقبل سره تعلق به نه وي لهدا دابه د ما اضمر عامله د باب نه نه وي.

والا فاختار النصب: یعنې که فاء په معنی د شرط نه وي، لکه چې د مبرد مذهب دي او دا آیت دوه مستقلې جملې هم نه وي، لکه چې د سبويه مذهب دي، نو دا آیت د ذکر شوې قاعدې لاندې داخل شواو په دې باندې نصب مختار دي، لیکن د نصب غوره کیدل باطل دي، ځکه چې د قراء سبعة په رفع باندې اتفاق دي، ځکه ضروري ده چې دا فاء یا خود شرط په معنی باندې شي لکه چې د مبرد مذهب دي یا دا آیت دوه مستقلې جملې شي لکه چې د سبويه مذهب دي.

آلآه: په دې عبارت کې شارح بيان د ترکیب کوي، اشاره کوي دې خبرې طرف ته چې جملتان خبر دی د مبتدا محذوف چې هغه آلآه ده.

مستقلتان: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مبرد د قول مطابق هم دا آیت دوه جملې دي، ځکه چې شرط هم جمله او جزاء هم جمله ده، نو بیا د سیبویه او د مبرد په مذهب کې فرق څه شو؟

جواب: د سیبویه په نزد دا آیت دوه مستقلې جملې دي، لیکن د مبرد په نزد دوه مستقلې جملې نه دي، ځکه چې جزاء په شرط باندې مرتب وي

وان لا يوان لم تکن: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: الاشرطيه ده فالمختار التصب جزاء ده، حالانکه الاشرطيه کېدل صحیح نه دي، ځکه چې د شرط لپاره جمله کېدل ضروري دي، او الاحرف مفرد دي؟

جواب: دلته الاد ان لم تکن په معنی کې دي، چې هغه جمله ده لهذا ددې شرط جوړېدل صحیح دي.

څلورم قسم: تحذیر:

د تحذیر تعریف:

الرَّابِعُ مِنْ تِلْكَ الْمَوَاضِعِ الَّتِي وَجَبَ حَذُّ النَّاصِبِ لِلْمَفْعُولِ بِهَا فِيهَا التَّحْذِيرُ وَ إِنَّمَا
څلورم دهغه مواضعونه چې واجب وي حذف کول: ناصب دپاره د مفعول په بڼه کې هغه تحذیر دي اوبه تحقیق
وَجَبَ حَذُّ الْفِعْلِ فِيهِ لِيُضَيِّقَ الْوَقْتُ عَنْ ذِكْرِهِ وَ هُوَ فِي اللَّفْظِ تَحْوِيفٌ هُوَ
سره واجب دي حذف د فعل دوجې د تنگوالي دوخت نه د ذکر کولو ددې نه او تحذیر په لغت کې ویرول دیو څیز دي
عَنْ هُوَ وَ تَحْوِيفُهُ مِنْهُ وَ فِي إِصْطِلَاحِ النُّحَاةِ مَفْعُولٌ أَيْ إِسْمٌ عُمَلٌ
دېل څیز نه اویو څیز دېل څیز نه لرې کول دي اوبه اصطلاح د نحویانو کې معمول دي یعنې هغه اسم چې عمل کوي
فِيهِ النَّصَبُ بِالْمَفْعُولِيَّةِ بِتَحْدِيدِهَا أَيْ حَذَرُ ذَلِكَ الْمَفْعُولِ تَحْذِيرًا أَقْبَلُ مَفْعُولًا مُطْلَقًا
په دې کې نصب بڼه مفعولیت په تقدیر داتق سره تحذیرا یعنې حذر د لک المفعول تحذیرا نووي به مفعول مطلق
أَوْ ذِكْرُ تَحْذِيرًا قِيَمُونَ مَفْعُولًا لَهُ وَمَا بَعْدَهُ أَيْ وَمَا بَعْدَ ذَلِكَ الْمَفْعُولِ أَوْ
اوبه ذکر کولې شي تحذیرا نووي به مفعول له دهغه څیز دپاره چې ددې نه پس وي یعنې پس ددې مفعول نه اویا
ذِكْرُ الْمُحَذَّرِ مِنْهُ مَكْرُورًا عَلَى صِبْقَةِ الْمَفْعُولِ عَظُمَ عَلَى حَذَرٍ أَوْ ذِكْرُ الْمُقَدَّرِ

ذکر کړې شي محذر منه مکرر په صیغې د مجهول سره دا عطف دي په حذر باندې او یا ذکر په مقدر باندې عطف وي

فَإِنْ قُلْتَ فَقُلْ هَذَا لَا بُدَّ مِنْ صَوْنٍ فِي الْمَغْطُوبِ كَمَا فِي الْمَغْطُوبِ عَلَيْهِ

که چیرته ته ووايي نو بیا په دې باندې نښته دي ځکه چې د ضمیر نه په معطوف کې لکه څنګه چې په معطوف علیه

قُلْنَا نَعْمَ لِكَيْتَهُ وَضَعَ فِي الْمَغْطُوبِ الظَّاهِرَ مَوْضِعَ الضَّمِيرِ إِذْ تَقْدِيرُهُ الْكَلَامُ أَوْ

کې دي نومونه وایو چې صحیح ده لیکن وضع شوي په معطوف مظهر په ځای د مضمیر کې ځکه تقدیر د کلام او یا

مَعْمُولٍ بِتَقْدِيرِ إِنْ ذِكْرٍ مُكْرَرًا إِلَّا أَنَّهُ وَضَعَ الضَّمِيرَ الْمَعْنَى إِلَى الْمَعْمُولِ

معمول په تقدیر د اتق سره اذکر دي مکرر مکرر اچې وضع شوي محذر منه په ځای د ضمیر چې راجع دي معمول

إِسْتِعَارًا بِأَنَّهُ مَحْذَرٌ مِنْهُ لَا مُحْذَرٌ.

طرف ته دپاره د خبر ورکولو چې دا محذر منه دي نه محذر.

خلاصه د متن : صاحب د کافيې په دې عبارت سره دهغه مواضعو نه چې په کومو مواضعو

کې عامل ناصب حذف کول واجب دي دهغې ذکر کوي چې هغه تحذیر دي .

د تحذیر تعریف : تحذیر هغه اسم دي کوم چې د اتق وغیره مقدر معمول وي، بیا تحذیر

په دوه (۲) قسمه دي: (۱) اول هغه چې د اتق مقدر معمول وي او دا دما بعد نه د ویرولو دپاره

ذکر شوې وي، (۲) کوم چې د اتق مقدر معمول وي او محذر منه وي، چې هغه یې مکرر ذکر

کړي وي

اغراض د جامي : من تلك : په دې عبارت سره شارح اشاره کوي ، چې په رابع باندې الف

لام عهدې دي . یعنې هغه مواضع اریعه په کوم کې چې دمفعول به د عامل ناصب حذف کول

واجب دي ، په هغې کې څلورم قسم تحذیر دي .

وانما وجب : په دې عبارت سره شارح په دې مقام کې دمفعول به د عامل ناصبه د حذف وجوبي

وجه بیانول دي چې دهغې حاصل دادې چې په دې مقام د تحذیر کې دمفعول به د عامل ناصبه

حذف کول دوخت د تنگوالي د وجې نه کیږي .

في اللغة : په دې عبارت کې بیان لغوي د معنی کوي ، چې د تحذیر لغوي معنی ده یو څیز د بل

څیز نه یروړل او یو څیز د بل څیز نه لري کول ، دې ته تحذیر وایي

اي اسم : په دې عبارت سره شارح لفظ مقدر کړو نو دې خبرې طرف ته یې اشاره وکړه چې

معمول نیغه د صفت ده ددې موصوف اسم محذوف دي .

فی اصطلاح: په دې عبارت کې شارح د متن وضاحت کوي، چې صاحب د کافيې چې د تحذیر کومه معنی بیان کړي ده هغه معنی اصطلاحی ده لغوی نه ده.

عمل فیه: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د تحذیر تعریف په ایاک والاسد کې په ایاک باندې صادق نه راځي، ځکه چې هغه معمول فیه دي معمول نه دي، بلکې معمول خو ناصب وي او نصب تحذیر نه دي لهدا تعریف دې جامع نه دي؟

جواب: دلته د معمول نه مراد معمول فیه دي لکه د مشترک نه مراد مشترک فیه وي.

ای حذر: په دې عبارت سره شارح د تحذیراً ترکیب بیانوي، چې ددې په ترکیب کې دوه (۲) احتمال له دي: (۱) دا مفعول مطلق دي د فعل محذوف حذر، تقدیر د عبارت داسې دي چې: حذر ذلك المفعول تحذیراً. (۲) دا مفعول له دي د فعل محذوف ذکر تقدیر د عبارت داسې دي چې: ذکر ذلك المفعول تحذیراً.

ای ما بعد ذلك المفعول: په دې عبارت کې شارح د و ضمیر مرجع بیانوي.

علی صیفة: په دې عبارت کې شارح بیان د صیغې کوي چې ذکر د ماضی مجهول صیغه ده.

عطف: په دې عبارت کې شارح بیان د ترکیب کوي، چې ذکر شوي ذکر دا معطوف دي. په حذر یا په ذکر مقدر باندې.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: د ذکر شوي ذکر عطف په حذر یا په ذکر مقدر باندې صحیح نه دي، ځکه چې حذر یا ذکر مقدر کوم چې معطوف علیه دي په دې کې ضمیر دي، چې راجع دي معمول طرف ته او ذکر چې معطوف دي، په دې کې ضمیر نشته، ځکه چې ددې نائب فاعل المحذر منه اسم ظاهر مخکې ذکر دي، حالانکه کله چې په معطوف کې ضمیر وي، نو په معطوف کې هم ضمیر کیدل ضروري دي، ځکه قاعده داده، چې معطوف د معطوف علیه په حکم کې دي؟

جواب: مونږ منو چې په معطوف علیه کې ضمیر وي نو په معطوف کې هم ضمیر کیدل ضروري وي لیکن دا په هغه وخت کې چې کله د ضمیر نه غیر بل عائد او رابط نه وي دلته

عائد او رابط موجود دي او هغه وضع المظهر موضع المضر يعني اړخودل دمظهر په ځاي دمضر باندې دي ، په اصل کې دا موقع دضمير وه او ډکړه په کار وه مخکې المحذر منه نه وو په کار ، ليکن د ضمير په ځاي اسم ظاهر المحذر منه کيځودې شو .

الا انه : په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : د ضمير په ځاي اسم ظاهر د کيځودو څه فائده ده ، چې کله دضمير سره مقصود حاصليري او په دې کې ايجاز او اختصار هم وو او په عبارت کې اصل اختصار وي .

جواب : دضمير په ځاي اسم ظاهر يعني المحذر منه د ذکر کولو نه مقصود دې خبرې طرف ته اشاره کول دي ، چې په معطوف کې دمعمول نه مراد محذر منه دي ، نه محذر ، کله چې په معطوف عليه کې محذر يا ذکر ضمير معمول طرف ته راجع وي ، او دمعمول نه مراد محذر وو ، که چيرته ذکر په معطوف کې هم ضمير مستتر منلي کيځي نو دا به هم معمول طرف ته راجع کيدو نو په قريني دمعطوف عليه نه مراد محذر وو حالاتکه دا خلاف واقع دي ددې فائده په بناء باندې چې په معطوف کې دمعمول نه مراد محذر منه دي مصنف رَحِمَهُ اللهُ دضمير په ځاي اسم ظاهر ذکر کړو .

دتحذير مثالونه :

وَمَثَلُ إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ وَإِيَّاكَ وَإِنْ تَحَذَّرَ هَذَانِ مِثْلَانِ لِأَوَّلِ كَوْنِ التَّحذِيرِ وَمَعْنَاهُمَا بَعْدَ نَفْسِكَ مِنْ
لکه ایاک والاسد وایاک وان تحذرت دادواړه مثالونه دي داول قسمونود تحذیر او معنی ددې دواړو بعدنفسک من
الْأَسَدِ وَالْأَسَدَ مِنْ نَفْسِكَ وَبَعْدَ نَفْسِكَ عَنْ حَدِّ الْأَرْزَاقِ وَهُوَ هَوْنُهُ بِالْعَصَا وَ
الاسد والاسد من نفسک وبعدنفسک عن حد الارزاق دي اوداخرگوش دي چې وهلي يې وي په امساباندې و
يَعْنِي حَدَّ الْأَرْزَاقِ عَنْ نَفْسِكَ وَعَلَى التَّقْدِيرَيْنِ الْمُحَذَّرُ مِنْهُ هُوَ الْأَسَدُ وَالْحَدُّ قَانَ التَّوَادُّ مِنَ تَبَوُّعِهِ
بعدحد الارزاق عن نفسک نو په دواړو تقدیرونو سره محذر منه هغه اسد دي او حذف دي ځکه مراد دلرې والي
الْأَسَدِ أَوْ الْحَدِّ مِنْ نَفْسِكَ تَحْذِيرُهَا مِنْهُمَا لَا تَحْذِيرُهَا مِنْهُمَا
داسد نه اويادويرولودخپل نفس نه هغه ويرولودخپل نفس ددې دواړو نه ، نه ويرولوددې دواړو دخپل نفس نه او
وَالطَّرِيقَ الطَّرِيقَ وَمَثَلُ لِقَائِهِ كَوْنُهُ أَيْ إِيَّاكَ الطَّرِيقَ الطَّرِيقَ وَلَا يَخْفَى عَلَيْكَ أَنَّ تَقْدِيرَ
الطريق الطريق د امثال دي ددويم قسم دپاره يعني اتق الطريق الطريق او خفي دي نه وي په تاباندې چې تقدیر
إِيَّاكَ فِي أَوَّلِ التَّوَعُّنِ غَيْرَ صَحِيحٍ لِأَنَّهُ لَا يَحْالُاقُ اتَّقَيْتُ زَيْدًا مِنَ الْأَسَدِ فَيَنْتَبِهِي أَنْ يُقَدَّرَ

تقیه و نه د وروستيو کي غير صحيح ده ځکه چې په دې ويلي اتقيت زيدا من الاسد مناسب ده چې مقدر
 فِيهِ مِثْلُ بَعْدُ وَنَحْ وَتَقْدِيرُ بَعْدُ فِي مِثَالِ النَّوعِ الثَّانِي غَيْرُ مُنَاسِبٍ لِأَنَّ الْمَعْنَى عَلَى الْإِتْقَانِ
 کړې شي به دې کي بعد او نَحْ و نه د وروستيو کي غير مناسب دي ځکه معنی د پرهيز کولو په باب
 عَنِ الطَّرِيقِ لَا عَلَى تَبْعِيْدِهِ فَالضَّوْاطُ أَنْ يُقَالَ بِتَقْدِيرِ بَعْدُ أَوْ إِنِّي وَ
 نندي دي دلاري نه. نه دلري والي دمخاطب دلاري نه توضیح داده چې وویل شي په تقدیر بعد او د اتق سره او
 نَحْوَهَا فَيَقْدَرُ مِثْلُ بَعْدُ فِي جَمِيعِ أَفْرَادِ النَّوعِ الْأَوَّلِ وَفِي بَعْضِ أَفْرَادِ النَّوعِ الثَّانِي مِثْلُ نَفْسِكَ
 بابه مثل ددې نومقدر کونې به شي په شان د بعد په ټولو افرادو د اول قسم او په بعضو افرادو د دویم قسم لکه نفسک
 نَفْسِكَ فَإِنَّ الْمَعْنَى عَلَى بَعْدِ نَفْسِكَ مِمَّا يُؤْذِيكَ كَالْأَسَدِ وَنَحْوِهِ وَيَقْدَرُ مِثْلُ إِنِّي فِي بَعْضِهَا
 نفسک نوم معنی ددې بعد نفسک مایه ذیک دی په شان د اسد او مقدر ضلعي شي په شان د اتق په بعضو کي لکه ذکر شوي
 كَالْمِثَالِ الْمَذْكُورِ قِيلَ لَفْظُ الْأَسَدِ فِي إِيَّاكَ وَالْأَسَدُ خَارِجٌ عَنِ النَّوعَيْنِ فَيَمْتَنِعُ أَنْ لَا يَكُونَ
 مثال کې. جا ویلي دي چې لفظ د اسد په باب و الاسد کې داخل دي د دواړو قسمونو نه نوم مناسب دی چې نه وی
 تَحْذِيرًا وَ لَيْسَ كَذَلِكَ فَإِنَّهُ أَيْضًا تَحْذِيرٌ وَ أُجِيبَ بِأَنَّهُ تَابِعٌ لِلتَّحْذِيرِ وَ التَّوَابِعُ خَارِجُهُ
 تحذیر. اونه د دواړو کي ځکه چې همدارنگي تحذیر دي او جواب ورکړي شوي چې د تابع دي د تحذیر او توابع خارج
 عَنِ التَّحْذِيرِ وَ يَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ وَ كَرِهًا فَيَمْتَنِعُ.

دي د محدود نه په هغه دليل سره چې ذکر کړي يې دي وروستو

خلاصه د متن: صاحب د کافيي په ذکر شوي عبارت کې د تحذیر د دواړو قسمونو مثالونه
 ذکر کړي دي چې ددې وضاحت لاندې په شرحه کې راځي

اغراض د جامي: هذان مثالان: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب
 ورکول دي

سوال (۱): دننه مراد او مقصود بيان د مسائلو دي نه بيان د مثالونو. نو د مثالونو ذکر کول
 بې فائدي او اشتغال بېالايي دي

سوال (۲): د مثال نه غرض او مقصود د مثال له توضیح او وضاحت وي. ددې لپاره خو بې
 مثال هم کافي دي. مصنف رحمه الله دوه ۲، مثالونه ولې ذکر کړل؟

جواب (۱): کله د مسئلې د وضاحت دپاره مثال ضروري وي، نو په دې وخت کې به مثال
 ذکر کول اشتغال بېالايي نه دي

جواب (۲): د دویم سوال جواب دادې چې تعدد د مثالونو د ممثل له دندعد دوجې نه دي .

د مثالونو تشریح : ایاک، والاسد او ایاک، ان تحذف دا دواړه د تحذیر داول قسم مثالونه دي نو

په دې باندې یو سوال واردېږي

سوال : د تحذیر داول قسم دوه مثالونه یې ولې ذکر کړل د وضاحت دپاره خو یو مثال هم

کافي وو ؟

جواب : ددې جواب دادې چې په دې خبره باندې د تنبیه کولو دپاره یې دوه مثالونه ذکر کړل .

چې په اول قسم کې په محذر منه کې تعمیم دي برابره خبرد ده که اسم حقیقي وي ، او که اسم

صریحي وي او که اسم تاویلي په اول مثال کې محذر منه یعنې الاسد اسم صریحي دي او په

دویم مثال کې محذر منه یعنې ان تحذف اسم تاویلي دي

یا په دې خبره باندې د تنبیه کولو دپاره چې داول قسم په محذر منه کې تعمیم دي برابره خبره

ده چې دا اسم ذات وي یا اسم صفت په اول مثال کې محذر منه الاسد اسم ذات دي او په دویم

مثال کې محذر منه ان تحذف اسم صفت دي ددې دواړو مثالونو اصل دادې چې . بعد نفسک من

الاسد وبعد الاسد من نفسک بعد نفسک عن حذف الارب وبعد حذف الارب عن نفسک . د حذف

معنی ده معنی ده لرگی سره خرگوش (یعنې سویا) وهل ، دا د حضرت عمر (رضی الله عنه) وینا ده ، چې

په حالت د احرام کې خرگوش (یعنې سویا) په همساء مه وهی ، خکه که مړه شوه نو ضایع به

شي . نو د بعد نفسک من الاسد والاسد من نفسک نه ایاک والاسد څنکه جوړ شو . ددې تفصیل

دادې ، چې د معطوف نه من نفسک حذف کړې شو په معطوف علیه کې ددې په ذکر باندې

اکتفاء وکړي شوه او من الاسد یې د معطوف علیه نه حذف کړو په معطوف کې ددې په ذکر

کولو باندې یې اکتفاء وکړه نو بعد نفسک والاسد شویا دوخت د تنگ والي دوجې نه فعل یې

حذف کړ او لفظ نفس ته د ضرورت نه کیدو دوجې نه حذف کړو او ضمیر متصل دیواخي

کیدو دوجې نه په منفصل سره بدل شو نو ایاک والاسد شو .

و علی التقدیرین : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : بعد نفسک من الاسد والاسد من نفسک کې تناقض واقع او تدافع دي خکه چې د بعد

نفسک من الاسد نه معلومېږي چې الاسد محذر منه او نفسک محذر دي او د الاسد من نفسک نه

معلومېږي چې چې الاسد محذر او من نفسک محذر منه دي په دویم مثال کې هم همدا تعارض دي

جواب: په دې دواړو صورتونو کې په اول مثال کې محذر منه الاسد دي او په دویم مثال کې محذر منه حذف دي. ځکه دخپل نفس نه اسد او ارنې لرې کولو نه مراد نفس ددې دواړو نه ویرول دي. نه دا څیزونه د نفس نه ویرول او لرې کول دي او دویم داول قول دپاره تکیدل دي او په تقدیم او تاخیر کې دتکرار لفظي نه دپېچ کیدو دپاره دي

والطریق والطریق: په دې عبارت کې شارح دممثل له تعین کوي. داد تحذیر ددویم قسم مثال دي په اصل کې اتق الطریق الطریق وو دوخت دتنگ والي په بناء باندې فعل یې حذف کړو په دې کې الطریق محذر منه دي چې هغه یې دتکرار سره ذکر کړي دي.

ولایخی: په دې عبارت سره غرض د شرح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: معمول په تقدیر داتق کې اتق نه مراد فقط ددې معنی حقیقي ده او که فقط معنی مجازي ده یا دواړه معنی حقیقي او مجازي دواړه مراد دي. که معنی حقیقي اتقاء مراد وي، نو د تحذیر تعریف جامع نه شو، داول قسم په افرادو کې په یوفرد باندې صادق نه راځي، ځکه چې اول قسم اتق د مقدر معمول نه دي، ځکه چې دا فعل لازمي دی او فعل لازمي دمفعول به تقاضا نه کوي، ځکه چې داسې نه شي ویلې. اتقیة زیدامن الاسد او که مراد فقط معنی مجازي وي. بعدنح وغیره نو داتعریف جامع نه دي ددویم قسم په بعضې افرادو باندې صادق نه راځي لکه الطریق الطریق په دې کې دبعد تقدیر مناسب دي نه دي ځکه چې مقصود دلارې نه پېچ کیدل دي نه لازمه لرې کول که چیرته معنی حقیقي او مجازي دواړه مراد وي، نو جمع بین الحقیقة والمجاز لازم راځي او دا جائز نه دي

جواب: شارح په فالصواب سره ددې جواب ورکوي. چې د متن په عبارت کې معطوف سره د حرف عطف نه محذوف دي په اصل کې وو. معمول بتقدیر بعد واتق ونحوها پس تحذیر داول قسم په ټولو افرادو کې بعد مقدر منلې شي او په دویم قسم کې په بعضې افرادو کې به بعد مقدر منلې شي. لکه نفسک نفسک ددې معنی ده بعد نفسک مایو ذیک کالاسد ونحوه او په بعضې افرادو کې اتق مقدر منلې شي. لکه اتق الطریق الطریق نو اوس به تعریف جامع شي

قيل: په دې عبارت سره غرض يې د اعتراض منل کوي او په اجيب سره ددې اعتراض جواب درکوي.

اعتراض: د تحذير تعريف په اياک، والاسد کې په الاسد باندې صادق نه راځي، ځکه چې الاسد نه په اول قسم کې داخل دي او نه په دويم قسم کې، په اول قسم کې ځکه داخل نه دي، چې په اول قسم کې معمول محذر وي او دا محذر نه دي بلکه محذر منه دي او په دويم قسم کې ځکه نه داخلېږي چې په دويم قسم کې محذر منه مکرر وي او دا مکرر نه دي حالانکه دا په تحذير کې داخل دي.

جواب: دا تحذير نه دي، بلکې دا د تحذير تابع دي، ځکه چې دا معطوف دي په تحذير باندې او توابع د تعريف نه خارج دي، ځکه چې مصنف رحمه الله دا مستقل ذکر کړي دي.

د تحذير د مختلف صورتونو نور مثالونه:

وَتَقُولُ فِي قِسْمِ النَّوعِ الْأَوَّلِ إِيَّاكَ مِنَ الْأَسَدِ كَمَا كُنْتَ تَقُولُ إِيَّاكَ وَالْأَسَدُ مِنْ أَنْ تُحَذِرَ
او وايي به ته په دواړو قسمونو د اول قسم کې اياک من الاسد لکه څنگه چې تا اياک والاسد ويلې وو او من ان تحذر
کما كُنْتَ تَقُولُ إِيَّاكَ وَإِنْ تُحَذِرَ وَتَقُولُ فِي الْبَيْتِ الْأَخِيرِ إِيَّاكَ أَنْ تُحَذِرَ بِتَقْدِيرٍ مِنْ أَنَّ
لکه څنگه چې تا اياک وان تحذر ويلې وو او ته به وايي به آخري مثال کې اياک ان تحذر په تقدير د من سره يعنې
إِيَّاكَ مِنْ أَنْ تُحَذِرَ لِأَنَّ حَذَرَ حَرْفِ الْجَزْءِ عَنْ أَنْ وَأَنْ قِيَّاسٌ وَلَا تَقُولُ فِي الْبَيْتِ الْأَوَّلِ إِيَّاكَ الْأَسَدُ
اياک من ان تحذر ځکه حذف د حرف جر دان اودان نه قياس دي اوته به نه وايي په اول مثال کې اياک الاسد د
لَا مِتْنَاعَ تَقْدِيرٍ مِنْ وَ شَذُوذٍ مَعَ غَيْرِ أَنْ وَ أَنَّ فَإِنْ كُنْتَ فَلْيَكُنْ بِتَقْدِيرِ الْعَاطِفِ
و چې د امتناع د تقدير د من اود شذوذ ددې سره دان اودان که چيرته ته ووايي چې وي دا په تقدير د حرف عاطف سره
كُنَّا حَذَرَ الْعَاطِفِ أَشَدَّ شَذُوذًا لِأَنَّ حَذَرَ حَرْفِ الْجَزْءِ قِيَّاسٌ مَعَ أَنْ وَأَنَّ وَهَذَا كَيْفِيٌّ فِي غَيْرِهَا
موسر وايي حذف د عاطف دا پير شاذ دي ځکه چې حذف د حرف قياسوي سره دان اودان او ددې نه غير شاذ دي وړي
وَأَمَّا حَذَرُ الْعَاطِفِ فَلَمْ يَثْبُتْ إِلَّا تَأْوِيلًا

او هر چې حذف د عاطف دي نو دانه دي ثابت مکرر کم

خلاصه دمتن: په دې عبارت کې صاحب د کافيې د تحذير څو مثالونه ذکر کړي دي، چې د هغې تفصيل شرح کې لاندې ذکر دي.

اغراض د جامي: و تقول: په دې عبارت کې شارح په محذر منه کې استعمال د لحاظ نه

عقلي نه ۸. احكامات پښتو څكه چې محذر منه به يا اسم صريحي وي او يا به اسم تاويلي وي بې دهر بول استعمال به د من سره وي او يا د واو سره وي بيا به واو او من يا مذكور وي او يا به محذوف وي په دې اعصار سره ټول عقلي صورتونه اته ۸۰ جوړېږي چې تفصيل يې دادې

(۱) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال د من مذكوره سره وي لكه اياك من الاسد

(۲) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال په من محذوفه سره وي لكه اياك الاسد

(۳) محذر منه اسم تاويلي وي او ددې استعمال په من مذكوره سره وي لكه اياك من ان تحذف

(۴) محذر منه اسم تاويلي وي او ددې استعمال د من محذوفه سره وي لكه اياك ان تحذف

(۵) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال د واو مذكوره سره وي لكه اياك والاسد

(۶) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال د واو محذوفه سره وي لكه اياك الاسد

(۷) محذر منه اسم تاويلي وي او ددې استعمال د واو مذكوره سره وي لكه اياك وان تحذف

(۸) محذر منه اسم تاويلي وي او ددې استعمال د واو محذوفه سره شوي وي لكه اياك ان تحذف

په دې اته ۸۰ صورتونو كې درې ۳، صورتونه ناجائز دي صرف عقلي دي په خارج كې دهغه وجود نه وي

(۱) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال د واو محذوفه سره وي

(۲) محذر منه اسم تاويلي وي او ددې استعمال د واو محذوفه سره وي

(۳) محذر منه اسم تحقيقي وي او ددې استعمال د من محذوفه سره وي، څكه چې د اسم صريحي نه مخكې حذف د حرف جر جائز نه دي، كه چيرته حذف وي نو دا به شاذ او خلاف قياس به وي، البته د اسم تاويلي نه مخكې حذف د حرف جر قياسي دي لكه ان تحذف ددې درې صورتونو نه علاوه باقي پنځه ۵، صورتونه جائز او مستعمل دي، شارح د جامي ددې تفصيل سره د مثالونو ذكر كړي دي لكه مخكې ټول تفصيل سره د اته ۸۰، عقلي احتمالاتو ذكر كړي دي.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح يو اعتراض رانقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: مونږ په اياک کې من مقدر نه منو، بلکې مونږ واو مقدر منو او مونږ وايو اياک الاسد په اصل کې دا اياک والاسد وو

جواب: بيا خوف من المطر و قام تحت الميزاب يعنې د باران نه تختيدم او د ناوې لاندې مې شپه شوه دغه مثال صادق راځي، ځکه چې د الاسد نه مخکې د من تقدير شاذ وو، اوس د واو تقدير به اشذ الشذوذ شي، ځکه چې حرف جر کله آن يا آن سره وي نو ددې حذف قياسي وي، او کله چې د آن او آن نه غير وي نو دا شاذ او خلاف قانون خو دې خو ليکن کثير الاستعمال او کثير الوقوع دي ليکن د اسم صريحي يا تاويلي نه مخکې د حرف جر حذف کول خلاف قانون او شاذ هم دي او انتهائي نادر هم دي ځکه چې دا اشذ الشذوذ دي نو لهذا د واو تقدير صحيح نه دي

﴿ الْمَفْعُولُ فِيهِ ﴾:

د مفعول فيه تعريف:

الْمَفْعُولُ فِيهِ وَهُوَ مَا فُعِلَ فِيهِ فِعْلٌ أَمَّا حَدَثَ مَذْكُورٌ تَحْتَمُّنًا فِي ضَرْبِ الْفِعْلِ الْمَلْفُوظِ أَوْ
مَفْعُولٍ فِيهِ هغه دي چې په دې کې شوي وي يو کار يعنې کار چې مذکور وي متضمن په ضمن د فعل ملفوظ اوبيا
الْمَقْدَرِ أَوْ هَيْهَوَ كَكَ أَوْ مَطَابِقَةً إِذَا كَانَ الْعَامِلُ مَضْذَرًا فَقَوْلُهُ مَا فُعِلَ فِيهِ فِعْلٌ هَامِلٌ
مقدر اوياددې مشابهه سره همدارنگې اوبيا مطابقې وي چې کله عامل مصدر وي نو دا قول مافعل فيه فعل داشامل
لِاسْمَاءِ الْإِمَامَيْنِ وَ الْمَكَانِ كُلِّمَا فَإِنَّهُ لَا يَخْلُو زَمَانٌ أَوْ مَكَانٌ عَنْ أَنْ يُفْعَلَ فِيهِمَا فِعْلٌ سَوَاءٌ
دي اسماء زمان او مکان دواړو ته ځکه چې دانه وي خالي د زمان او مکان نه چې په دې کې څه کار شوي وي برابره
ذِكْرُ الْفِعْلِ الَّذِي فُعِلَ فِيهِمَا أَوْ لَا وَ قَوْلُهُ مَذْكُورٌ خَرَجَ بِهِ
خبره ده که ذکر شوي وي هغه فعل چې هغه په دې دواړو کې شوي وي اوبيانه او دا قول چې مذکور په دې سره خارج
مَا لَا يُلْكَو فِعْلٌ فِعْلٌ فِيهِ نَحْوُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ يَوْمٌ طَيِّبٌ فَإِنَّهُ وَ إِنْ كَانَ فِعْلٌ
شوهغه څه چې نه وي ذکر په دې کې هغه څه چې په دې کې شوي وي لکه يوم الجمعة يوم طيب اگر چې واقع شوې وي
فِيهِ فِعْلٌ لَا مَحَالَةَ لَكِنَّهُ لَيْسَ بِمَذْكُورٍ لَكِنْ بَقِيَ مِلْثَلُ شَهْدَتْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ دَاجِلًا فِيهِ فَإِنَّ يَوْمَ
په دې کې فعل لامحالة ليکن دامذکور نه وي ليکن باقي وي لکه شهدت يوم الجمعة دا داخل دي په دې کې ځکه ورځ

الْجُنَّةُ يَصْدُقُ عَلَيْهِ أَنَّهُ فَعَلَ فِيهِ فَعَلٌ مَذْكُورٌ فَإِنَّ شُهُودَ يَوْمِ الْجُنَّةِ لَا يَكُونُونَ إِلَّا فِي يَوْمِ
جمعې د اصداق راځي چې فعل مذکور به دې کې شوې وي ځکه چې د جمعې دور ځې راتلل دانه وي مگر به درې
الْجُنَّةُ قُلُوْا اَعْتَبِرْ فِي التَّعْرِيفِ قَيْدُ الْخَبَرِ أَيْ التَّفَعُّلُ فِيهِ مَا فَعَلَ فِيهِ فَعَلٌ مَذْكُورٌ
د جمعې کې نوکه خبرته معتبر کړې شي قيد د حيثيت يعنې مفعول فيه هغه فعل دي چې به دې کې فعل مذکور وي
مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ فَعَلَ فِيهِ فَعَلٌ مَذْكُورٌ لَخَرَجَ مِنْ هَذَا الْإِثَالِ مِنْهُ
ددې حيثيت نه چې به دې کې فعل ذکر شوې وي نو خارج شوي به وي ددې په شان مثال د مفعول فيه د تعريف نه
فَإِنْ ذُكِرَ يَوْمُ الْجُنَّةِ فِيهِ لَيْسَ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ فَعَلَ فِيهِ فَعَلٌ مَذْكُورٌ
ځکه د يوم الجمعة ذکر کول به دې کې الجمعة په شان کې نه وي ددې حيثيت نه چې هغه به دې کې فعل ذکر شوې وي
بَلْ مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ وَقَعَ عَلَيْهِ فَعَلٌ مَذْكُورٌ وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ عَلَ تَقْدِيرِ اِغْتِبَارِ قَيْدِ
ملکې ددې حيثيت نه چې به دې کې واقع شوي دي ذکر شوې فعل او خفي دي نه وي چې د اېه تقدير د اعتبار د قيد
الْخَبَرِ لَا حَاجَةَ إِلَى قَوْلِهِ مَذْكُورٌ إِلَّا لِزِيَادَةِ كَسْوَرِ التَّعْرِيفِ وَ قَوْلُهُ
حيثيت نه دي نور نشته حاجت نشته د مصنف د اقول مذکوره مگر د معرف د تصوير د زيات د پاره او د مصنف د اقول
مِنْ زَمَانٍ أَوْ مَكَانٍ بَيَانٌ لِمَا التَّوْضُؤَةُ أَوْ التَّوْضُؤَةُ إِهَارَةً إِلَى قِسْمِي التَّفَعُّلِ فِيهِ وَ تَهْنِئَةً
من زمان او مکان نو د بيان دي د مامو صولې او يا مامو صوفې نو اشاره ده دواړو قسمونو د مفعول فيه ته او تهديد
لِلْبَيَانِ حُكْمٌ كُلٌّ مِنْهُمَا.
دي د پاره د بيان د حکم د هريو

خلاصه د متن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې د مفعول فيه تعريف کوي مفعول فيه هغه

زمان يا مکان دي، چې په هغې کې فعل ذکر شوې وي.

اغراض د جامي: اې حدث: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

ورکول دي:

سوال: د مفعول فيه تعريف ددې په افرادو کې په يو فرد باندې هم صادق نه راځي، ځکه چې

زمان يا مکان داسې نه دي، چې په هغې کې فعل ذکر شوې وي، ځکه چې فعل شامل دي درې

(۳)، امورو ته: (۱)، حدث. (۲)، نسبت الی الفاعل (۳)، نسبت الی الزمان، په زمان او مکان کې

صرف حدث واقع کيږي. او نسبت الی الفاعل او نسبت الی الزمان نه واقع کيږي.

جواب: په تعريف کې د فعل نه فعل لغوي يعنې حدث مراد دي فعل اصطلاحی کوم چې

د امور ثلاثه نه مرکب دي مراد نه دي.

تضمن: به دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: کله چې فعل مذکور نه مراد فعل لغوي يعنې حدث دي، نو د مفعول فيه دا تعريف فقط په هغه مفعول فيه صادق راځي. د کوم عامل چې مصدر وي، لکه اعجبني جلوسک امام زيد. او د کوم مفعول فيه عامل چې مصدر نه وي، په دې باندې تعريف صادق نه راځي، لکه يوم الجمعة کوم چې به صحت يوم الجمعة کې واقع دي. ځکه چې په دې کې فعل نه دي ذکر شوي. ځکه چې کوم فعل ذکر دي هغه فعل اصطلاحي دي او تاسو د فعل نه فعل لغوي يعنې حدث مراد اخلي. او هغه دلته ذکر نه دي.

جواب: په فعل مذکور کې تعميم دي، برابره خبره ده که دا تضمناً ذکر وي او يا مطابقة ذکر وي مطابقة به په هغه وخت کې ذکر وي چې کله عامل مصدر وي لکه اعجبني جلوسک امام الامير، او تضمناً به په هغه وخت کې ذکر وي چې کله عامل فعل اصطلاحي وي ځکه چې ددې په ضدن کې مصدر، حدث، يعنې فعل لغوي موجود دي.

في ضمن الفعل الملفوظ او المقدر: به دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مفعول فيه تعريف جامع نه دي، په هغه يوم الجمعة باندې صادق نه راځي، کوم چې د مق صحت په جواب کې واقع دي. ځکه چې په دې کې فعل د سره ذکر نه دي نه تضمناً او نه مطابقاً حالانکه مفعول فيه دي.

جواب: په مذکور ضمناً کې تعميم دي برابره خبره ده که دافعل دملفوظ په ضمن کې وي او که دفعل مقدر په ضمن کې وي او يوم الجمعة کوم چې د مق صحت په جواب کې واقع دي، ددې نه مخکې فعل صحت مقدر دي.

شبه: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د مفعول فيه دا تعريف په يوم الجمعة باندې صادق نه راځي، کوم چې په انصائم يوم الجمعة کې واقع دي. ځکه چې په دې کې فعل نه دي ذکر شوي نه مطابقته او نه تضمناً، ځکه چې په دې کې فعل ذکر نه دي بلکې شبه فعل ذکر دي.

جواب: په ذکر شوي حدث کې تعميم دي برابره خبره ده که دا د فعل په ضمن کې وي يا د شبه

نعل په ضمن کې وی په ذکر شوي مثال کې دښه فعل په ضمن کې دي

نقوله: په دې عبارت سره شارح فوائد دقيودو بيانوي، دمفعول فيهِ په تعريف کې ما فعل فيهِ فعل دا په منزله دجنس دي. ټول اسماء زمان و مکان ته شامل دي، ځکه چې يو زمان او يو مکان داسې نه دي چې په هغې کې يو فعل نه وي شوي. برابره خبره ده که مذکور وي او که نه وي او مذکور فصل اول دي ددې نه هغه زمان او مکان خارج شو چې په هغې کې فعل کړي شوي وي ليکن دا مذکور نه وي لکه يوم الجمعة يوم طيب اگر چې په يوم الجمعة کې څه ناڅه فعل ضروري شوي وي ليکن هغه مذکور نه دي.

لکن بقي: په دې عبارت سره شارح بوا اعتراض نقل کوي او په فلواعتبر سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: دمفعول فيهِ تعريف دخول دغير نه مانع نه دي، ځکه چې داپه يوم الجمعة باندې صادق راخي کوم چې په شهادت يوم الجمعة کې واقع دي. ځکه چې په دې باندې دا خبره صادق راخي، چې په دې کې فعل ذکر شوې وي، ځکه چې فعل شهود او حضور، دجمعې په ورځ کيږي حالانکه په ذکر شوي مثال کې يوم الجمعة مفعول فيهِ نه دي بلکې مفعول به دي؟

جواب: په فلواعتبر سره شارح ددې اعتراض جواب ورکوي، چې په تعريف کې دحيثيت قيد ملحوظ دي. يعنې مفعول فيهِ هغه اسم دي چې په هغې کې فعل ذکر شوې وي، ددې حيثيت نه چې په دې کې فعل ذکر شوې وي اوس دا تعريف په شهادت يوم الجمعة کې په يوم الجمعة باندې صادق نه راخي، ځکه چې د يوم الجمعة ذکر په دې حيثيت سره نه دي، چې په دې کې فعل ذکر شوې وي بلکې ددې حيثيت نه دي، چې فعل مذکور په دې باندې واقع دي

لا يخفى: په دې عبارت سره شارح بوا اعتراض نقل کوي او په الا بزيادة سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: کله چې د حيثيت قيد معتبر دي، نو په تعريف کې لفظ دمذکور ذکر کول مستدرک دي ددې هېڅ حاجت نشته، ځکه چې دمذکور د ذکر کولو نه مقصود يوم الجمعة يوم طيب خارجول دي او هغه دحيثيت په قيد سره خارج شو.

جواب: په دې صورت کې په تعريف کې دمذکور ذکر دمغرف دمزيد وضاحت دپاره دي

بيان لما الموصولة: په دې عبارت سره شارح ددې خبرې وضاحت کوي چې من بيانیه دي د زمان او مکان ما موصوله یا موصوفه بیان دي.

اشاره: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: په تعریف کې کلمه د او ذکر کول صحیح نه دي، ځکه چې او د تشکیک دپاره وضع شوې دي او تعریف دایضاح او وضاحت دپاره وي، نو په دې دواړو کې منافات دي

جواب: دلته کلمه د او د تشکیک دپاره نه دي، بلکې د تقسیم او تنويع دپاره دي د مفعول فیه دوه قسمونو د بیانولو دپاره دي اودا او د تعریف سره منافي نه دي.

تمهید: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب وړاندې کول دي.

سوال: د مفعول فیه دا قسامو د ذکر کولو څه فائده ده؟

جواب: په ذکر دا قسامو کې د هر یو حکم بیانول په طور د تمهید دي.

د مفعول فیه اقسام:

وَهُوَ أَيْ التَّفْعُولُ فِيهِ ضَرْبَانِ مَا يُظْهَرُ فِيهِ فِي وَهُوَ مَجْرُورٌ بِهَا وَ مَا
اودا یعنی مفعول فیه په دوه قسمه دي هغه چې ظاهر کې شي په دې کې في اودا ددې وجې نه مجرور وي او هغه چې
يُقَدَّرُ فِيهِ فِي وَهُوَ مَنْصُوبٌ بِتَقْدِيرِ هُنَا وَ هَذَا خِلَافُ إِصْطِلَاحِ الْقَوْمِ فَإِنَّهُمْ لَا يَتَّبِعُونَ
مقدروي په دې کې في اودا منصوب وي په تقدیر د في سره اودا خلاف د اصطلاح د نحویانو دي ځکه دوي نه کوي اطلاق
التَّفْعُولُ فِيهِ إِلَّا عَلَى الْمَنْصُوبِ بِتَقْدِيرِ فِي وَ أَمَّا الْمَجْرُورُ بِهَا فَهُوَ مَفْعُولٌ بِدِ وَاسْطَةِ
په مفعول فیه مگر په منصوب باندې په تقدیر د في سره او هر چې مجرور د نحویانو په نزد نو د مفعول به دي په واسطې د
حَرْفِ الْجَرِّ لَا مَفْعُولٌ فِيهِ وَ خَالَفَهُمُ الْمَنْصُوبُ حَيْثُ جَعَلَ الْمَجْرُورُ أَنْضَأَ
حرف جر سره نه مفعول فیه او مخالفت کړې دي مصنف په داسې شان سره چې جر خولې دي مجرور همدارنگې
مَفْعُولًا فِيهِ وَ لِذَلِكَ قَالَ وَ شَرَطَ كَضِيهِ أَيْ شَرَطَ كَضِبِ التَّفْعُولُ فِيهِ تَقْدِيرُ فِي إِذْ
مفعول فیه نو ددې وجې نه یې ويلي دي چې ددې د نصب شرط یعنی شرط د نصب د مفعول فیه تقدیر د في دي ځکه
التَّكْفُلُ بِهَا يُوجِبُ الْجَرَّ.
تلفظ په دې باندې واجبي جر

خلاصه دمتن: د مصنف رحمه الله په نزد تقدیر د في په مفعول فیه کې د مفعول فیه کیدو شرط

نه دي بلکه ددې د منصوب کیدو شرط دي ددې وجې نه د مفعول فیه د منصوب کیدو د شرط

ذکر یې کړي چې مفعول فیه په هغه وخت کې منصوب وي چې کله په دې کې فی مقدر وي که چیرته فی مذکور وي نو دا به مفعول فیه وي لیکن منصوب به نه وي بلکه د فی دوجې نه به مجرور وي

اغراض دجامي : هو: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال : د مصنف رحمه الله قول و شرط نصبه تقدیر فی صحیح نه دي، ځکه چې تقدیر د فی د منصوب کیدو شرط نه دي، بلکې د مفعول فیه دپاره شرط دي، لکه داد جمهورو نحویانو مذهب دي؟

جواب : د مصنف مذهب هم دغه وو، چې فی به مقدر وي او یا به مذکور وي په دواړو صورتونو کې ظروف زمان و مکان مفعول به جوړېږي، لهذا تقدیر د فی د مفعول فیه جوړیدو شرط نه دي، بلکې د مفعول فیه د منصوب کیدو شرط دي. گویا چې د مصنف رحمه الله په نزد مفعول فیه په دوه (۲) قسمه دي (۱) هغه مفعول فیه به کوم کې چې فی مذکور دي، دا به مجرور شي په واسطې د حرف جر سره او مفعول فیه به ترې جوړېږي (۲) هغه مفعول فیه، چې په هغې کې فی مقدر وي دا به منصوب شي او مفعول فیه به جوړ شي، په دې باره کې مصنف رحمه الله وویل و شرط نصبه تقدیر فی، نو تقدیر د فی د مفعول فیه د منصوب کیدو شرط دي نه د مفعول فیه کېدو ځکه چې که چیرته فی مذکور وي نو بیا هم د مفعول فیه تعریف هم په دې صادق دي. ځکه چې په دې کې فعل ذکر کولې شي په خلاف دنورو نحویانو چې هغوي د فی د تقدیر په صورت کې مفعول فیه وایي که چیرته فی مذکور وي نو دې ته مفعول فیه نه وایي بلکه په واسطې د حرف جر سره مفعول به ګرځوي خلاصه دا چې د مصنف رحمه الله دا قول په خپل مذهب باندې مبنی دي او په دې کې مصنف رحمه الله د جمهورو نحویانو مخالفت کړي دي ځکه چې مصنف د حق تابع دي نه د سړو، یعنې حق چې کوم طرف وي نو مصنف رحمه الله هغې طرف ته وي او د حق په مقابل کې دخلکو تابعداري نه کوي.

والله قال : په دې عبارت سره شارح د ابیانوي چې د مصنف په نزد تقدیر د فی د مفعول فیه دپاره شرط نه دي، بلکې ددې د منصوب کیدو دپاره شرط دي، ځکه چې مصنف رحمه الله وویل

چې دمفعول فيه دمنصوب كيدو شرط دادې، چې في مقدر وي، خكه كه في ملفوظ وي، نو مفعول فيه به منصوب نه وي، بلكې مجرور به وي

ای شرط نصب المفعول فيه: په دې عبارت سره شارح ده دضمير مرجع متعينه كوي

په ظرف زمان او مكان كې دفي دتقدير ځايونه:

وَكُرُوفُ الزَّمَانِ كُلُّهَا مُبْتَهَمًا كَانَ الزَّمَانُ أَوْ مَحْدُودًا تَقْبَلُ ذَلِكَ أَيْ تَقْدِيرُ فِي لَأَنَّ الْمُبْتَهَمَ مِنْهَا جُزْءٌ مَفْهُومُ الْفِعْلِ
او ظرف زمان ټول مبهم دي ياوي زمان محدود نو قبلوي دايعني تقدير دفي خكه مبهم ددي نه داجز، دمفهوم دفعل
فَيَصِحُّ اِئْتِصَاؤُهُ بِلَا وَاسِطَةٍ كَالْمَصْدَرِ وَ الْمَحْدُودُ مِنْهَا مَحْمُولٌ عَلَيْهِ أَيْ عَلَى
دي نو صحيح دي منصوب كيدل ددي بې دواسطې نه لکه مصدر او محدود ددي نه محمول وي په دې باندې يعني په
الْمُبْتَهَمِ لِاخْتِرَافِهَا فِي الزَّمَانِيَّةِ نَحْوُ صُنْتُ دَهْرًا وَأَقْطَرْتُ الْيَوْمَ وَكُرُوفُ الْمَكَانِ إِنَّ كَأَنَّ الْمَكَانَ مُبْتَهَمًا
مبهم باندې دوجې د اشتراك نه په زمانه كې لکه صنت دهر او اقطرت اليوم او ظروف مكان كه جبرته مكان مبهم
قَبْلَ ذَلِكَ أَيْ تَقْدِيرُ فِي حَقْلًا عَلَى الزَّمَانِ الْمُبْتَهَمِ لِاخْتِرَافِهَا فِي الْإِبْهَامِ نَحْوُ جَلَسْتُ
وي نو د قبلوي يعني تقدير د في دوجې د حمل كولو په زمان مبهم باندې دوجې د اشتراك نه په ابهام كې لکه جلست
خَلْفَكَ وَ إِلَّا أَيْ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُبْتَهَمًا بَلْ يَكُونُ مَحْدُودًا فَلَا يَقْبَلُ تَقْدِيرُ فِي إِذَا
خلفك او كه جبرته نه وي يعني كه جبرته ظرف مكان مبهم نه وي بلكه محدود وي نويانه قبلوي تقدير دفي خكه
لَمْ يُنْكَنْ حَقْلُهُ عَلَى الزَّمَانِ الْمُبْتَهَمِ لِاخْتِرَافِهَا ذَاتًا وَصِفَةً نَحْوُ جَلَسْتُ فِي الْمَسْجِدِ وَ
چې نه دي ممكن حمل ددي په زمان مبهم باندې دوجې د اختلاف د دواړو نه ذاتاً او صفتاً لکه جلست في المسجد او
فُسِرَ الْمُبْتَهَمُ مِنَ الْمَكَانِ بِالْجِهَاتِ الَّتِي وَهِيَ أَمَامَ وَ خَلْفَ وَ يَمِينُ وَ شِمَالُ وَ فَوْقُ وَ تَحْتَ وَ مَا
تفسير كړي ظرف مبهم د قبيلې د مكان نه په شپږو جهتونو سره او هغه امام، خلف، يمين، شمال، فوق، تحت او هغه
فِي مَعْنَاهَا فَإِنَّ أَمَامَ زَيْدٍ مَثَلًا يَتَكَلَّوْنَ جَمِيعٌ مَا يُقَابِلُ وَجْهَهُ إِلَى اِلْقِطَاعِ
خه چې ددي په معني كې وي خكه امام زيد مثلاً د اشامليري ټولو هغو خه ته چې مقابل وي مخ ددي انقطاع
الْأَرْضِ فَيَكُونُ مُبْتَهَمًا
د زمكې ته نو وي به دا مبهم

خلاصه دیمتن: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وایي چې په ظروف زمان او مكان په كوم ځای كې، د في تقدير جائز دي او په كوم ځای كې ناجائز دي، نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ وایي چې ټول ظروف زمان برابره خبره ده كه مبهم وي او كه محدود وي نو تقدير د في قبلوي.

اغراض د جامي : لان المبهمة منها: په دې عبارت سره شارح ظرف زمان مبهم د في دتقدير د فېرولو وجه بيانوي. چې زمان مبهم د فعل دمفهوم جزه دي. ځكه چې په فعل كې هم زمانه مبهم وي. لهندا بې دواسطې دحرف جر نه ددې منصوب كېدل صحيح دي. ځكه چې قاعده داده چې كله د فعل جزه جدا ذكر كړې شي. نو ددې بې دواسطې دحرف جر نه منصوب كيدل صحيح دي. لكه په مفعول مطلق كې چې دي اوظروف زمان مبهم هم د فعل دمفهوم جزه دي او جدا مذكور دي. نو ځكه ددې بې دواسطې دحرف جر نه منصوب كيدل صحيح دي

والمحدود منها الخ: په دې عبارت سره شارح په ظرف زمان محدود كې د في دتقدير وجه بيانوي. او ظرف زمان محدود د في تقدير ځكه قبلوي چې دامحمول دي په زمان مبهم باندې اوشارح د حمل وجه دا بيان كړې ده. چې دا دواړه په زمانيت كې شريك دي د زمان مبهم مثال لكه صحت دهرأ. د زمان محدود مثال لكه افطرت اليوم. ظروف مكان كه مبهم وي. نو د في تقدير به قبلوي او كه ظروف محدود وي. نو د في تقدير به نه قبلوي.

تقبل ذلك اى تقدير في: په دې عبارت سره شارح د مشار اليه بيان كوي.

ان كان المكان: په لفظ د مكان سره شارح د يو سوال مقدر جواب ور كوي

سوال: د كان په ضمير هو مرجع كې دوه (۲)، احتمال دي (۱)، مرجع ظروف وي. (۲)، مرجع المكان وي اول صورت كې راجع مرجع كې مطابقت نشته مرجع جمع او راجع ضمير واحد دي په دويم صورت كې د جملې خبرې په غير دعائد نه راتلل لازم راځي. ځكه ظرف المكان مبتدا ان كان مبهما جمله خبريه ددې خبر دي.

جواب: مرجع المكان دي پاتې شوه داخبره چې جمله خبريه به په غير دعائد نه پاتې شي. نو ددې جواب دادې چې مكان طرف ته ضمير عائد اوراجع كول بعينه دظروفو طرف ته راجع كول دي. ځكه چې دظروفو اضافت مكان طرف ته اضافت بيان نه دي

خلا: په دې عبارت كې شارح په ظرف مكان مبهم كې دفي بندير دقبلولو وجه بيانوي چې ظرف مكان مبهم تقدير د في ددې وجې نه قبلو. چې دا محمول دي په زمان مبهم باندې اود حمل وجه يې داده چې دواړه په وصف دابهام كې شريعت لكه جنست خلك

اذا لم يكن: په دې عبارت سره شارح په ظرف مکان محدود کې د فی تقدیر د قبولولو وجه بیانوي چې مکان محدود د فی تقدیر ځکه نه قبلوي چې دا په زمان مبهم باندې حملول ممکن نه دي. ځکه چې دا دواړه ذات او وصف په اعتبار سره مختلف دي د ذات په لحاظ سره ځکه مختلف دي چې هغه زمان دي او دا مکان دي، اود صفت په لحاظ سره ځکه مختلف دي چې دا محدود دي او هغه مبهم دي.

سوال: که چیرته ظرف مکان محدود په ظرف مکان مبهم باندې حمل کړي نو په دې کې هم د فی تقدیر جانز کړي دي نو په دې کې څه حرج دي په ظرف زمان باندې حمل کول ضروري خونه دي **جواب:** په دې کې استعاره من المستعير الفقير ده یعنې د سوال کوونکي اوقیر نه غوښتل لازم راځي، ځکه چې ظرف مکان مبهم په تقدیر د فی کې په خپله محتاج دي د ظرف زمان مبهم وفسر المبهم: په دې عبارت سره شارح د ظرف مکان مبهم تفسیر په جهات سته سره کړي دي من المكان: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: فسر المبهم بالجهات الستة دا عبارت منقوض او مات دي په الدهر سره، ځکه چې دا مبهم دي حالانکه دا جهات سته نه، نه دي.

جواب: دلته د مبهم نه مراد مکان مبهم دي او الدهر مکان مبهم نه دي، بلکه زمان مبهم دي. وهي: په دې عبارت سره شارح د جهات سته مصداق بیانوي چې هغه جهات سته یعنې شپږ (۶) جهات دادې: (۱) خلف (وروسته)، (۲) امام (مخکې)، (۳) یمین (ځي طرف)، (۴) شمال (چپ طرف)، (۵) فوق (پاس، بره)، (۶) تحت (لاندې).

وما فی معناها: یعنې کوم چې ددې شپږو (۶) جهاتو په معنی کې دي، لکه (۱) ورام، (۲) قدام، (۳) یسار، (۴) قبل، (۵) دُبر، (۶) علو، (۷) سفلی، (۸) جنوب وغیره، دا تقسیم د کُل دي اجزاو طرف ته. نه د کلي تقسیم دي جزئیاتو طرف ته.

فان امام: په دې عبارت کې شارح د جهات سته دمبهم کیدو وجه بیانوي چې دامبهم ددې وجې نه دي چې په دې کې عموم دي مثلاً امام زید دا هغه ټولو څیزونو ته شامل دي کوم چې ددې مخ نه تر انقطاع د ارض پورې.

په مکان مبهم باندې د عند او لدی د حمل کولو ذکر :

وَلَمَّا لَمْ يَتَنَاولْ هَذَا التَّفْسِيرُ بَعْضُ الْقُرُوبِ الْمَكَانِيَّةِ الْجَائِزِ تَضَمُّهَا قَالَ وَ حُمِلَ
 او هر کله چې نه شاملېري د تفسير بعضي ظروفو مکانيوته چې جائزوي نصب ددې نومصف ويلي او حمل کړي
 عَلَيْهِمْ عَلَى الْمُبْهَمِ التَّفْسِيرِ بِالْجِهَاتِ السَّيِّئَةِ عِنْدَ وَكَلْدَى وَ هَبْهُمْ
 شوي په دې باندې يعني په هغه مبهم چې تفسير يې شوي په شېر وجهتو نوسره عند او لدی او ددې دواړو سره مشابه
 نَحْوُ دُونَ وَ سَوَى لِإِبْهَامِهِمَا أَيْ لِإِبْهَامِ عِنْدَ وَكَلْدَى وَ لَمْ يَذْكُرْ وَجْهَ حُمِلَ
 لکه دونه اوسوی دوجې د ابهام ددې دواړو نه يعني ابهام د عند او لدی او نه ده ذکر کړي مصنف وجه د حمل ددې دواړو
 فِيهِمَا عَلَيْهِ لِأَنَّ حُكْمَهُ حُكْمُهُمَا وَ فِي بَعْضِ النُّسخِ لِإِبْهَامِهِمَا كَمَا
 د مشاهه الفاظو د حمل کولو څخه چې حکم ددې دهغه دواړو حکم په شان دي او په بعضو نسخو کې لا بهامهادي لکه
 هُوَ الظَّاهِرُ وَ كَذَا حُمِلَ عَلَى الْمُبْهَمِ مِنَ الْمَكَانِ لَفْظَ مَكَانٍ وَإِنْ كَانَ مُعَيَّنًا نَحْوُ جَلَسْتَ مَكَانَكَ
 چې ظاهر دي او همدارنگې حمل کړي په مکان مبهم باندې لفظ د مکان اگرکه معين وي لکه جلست مکانک دوجې د
 لِكُلَّتِهِ فِي الْإِسْتِغْنَالِ وَمِنْ الْجِهَاتِ السَّيِّئَةِ لَا لِإِبْهَامِهِ وَ كَذَا حُمِلَ عَلَيْهِ مَا بَعْدَ
 کثرت استعمال نه لکه هغه شېر جهتونه ددې د ابهام دوجې نه او همدارنگې حمل کړي په دې باندې مابعد
 دَخَلَتْ وَإِنْ كَانَ مُعَيَّنًا نَحْوُ دَخَلْتَ الدَّارَ لِكُلَّتِهِ فِي الْإِسْتِغْنَالِ لَا لِإِبْهَامِهِ عَلَى الْأَصَحِّ أَيْ عَلَى الْمَذْهَبِ
 دخلت اگرکه معين وي لکه دخلت الدار دوجې د کثرت استعمال نه ، نه د ابهام دوجې نه په اصح يعني په مذهب
 الْأَصَحُّ فَإِنَّهُ ذَهَبَ بَعْضُ النُّحَاةِ إِلَى أَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ لَكِنَّ الْأَصَحَّ
 صحيح باندې ځکه چې ذهاب کړي بعضو نحويانو دې طرف ته چې د مفعول به دي لیکن زیاته صحیح داده چې
 أَنَّهُ مَفْعُولٌ فِيهِ وَالْأَصْلُ اسْتِغْنَاءُهُ بِحَرْفِ النَجْرِ لِكُنْهُ حُدُوفَ لِكُلَّتِهِ اسْتِغْنَاءُهُ وَ هَذَا
 د مفعول فيه دي اواصل استعمال ددې دي په حرف جر سره لیکن حذف شوي د کثرت استعمال دوجې نه او دا
 مَحَلٌّ تَأْمَلِ فَإِنَّ الْفِعْلَ لَا يَطْلُبُ الْمَفْعُولَ فِيهِ إِلَّا بَعْدَ تَتَابُعِ مَعْنَاهُ وَلَا شَكَّ أَنَّ مَعْنَى الدُّخُولِ
 ځای د فکر دي ځکه فعل نه طلب کوي مفعول فيه مگر پس دپوره والي دمعنی نه اوشک نشته چې معنی ددخول
 لَا يَجُزُّ بِذَوْنِ الدَّارِ وَبَعْدَ تَتَابُعِ مَعْنَاهُ بِهَا يَطْلُبُ الْمَفْعُولَ فِيهِ كَمَا إِذَا قُلْتَ دَخَلْتُ
 دانه پوره کيږي په غیر دار نه او پس دپوره والي دمعنی نه په دې سره غواړي مفعول فيه لکه چې ته ووايي دخلت
 الدَّارَ فِي الْبَلَدِ الْفُلَانِي قَالُوا هَذَا أَنَّهُ مَفْعُولٌ بِهِ لَا مَفْعُولٌ فِيهِ وَمِمَّا يُؤَيِّدُ ذَلِكَ أَنَّ حُلَّ فِعْلِ
 الدار في البلد الفلاني نوظاهر داد چې د مفعول به دي نه مفعول فيه او هغه چې تاکید کوي ددې چې هر هغه فعل

نُسِبَ إِلَى مَكَانٍ خَاصٍ بِوُقُوعِهِ فِيهِ يَصِحُّ أَنْ يُنْسَبَ
 چې نسبت يې شوې وي يو خاص مکان ته د وچې د واقع کېدو نه په دې کې نو صحيح ده چې نسبت يې وشي
 إِلَى مَكَانٍ شَامِلٍ لَهُ وَلِغَيْرِهِ فَإِنَّهُ إِذَا قُلْتَ ضَرَبْتُ زَيْدًا فِي الدَّارِ الَّتِي هِيَ
 داسې مکان طرف ته چې شامل وي دې طرف ته او غير دې نه خکه چې کله تاوويل ضربت زيدا في الدار هغه چې هغه
 جُزْءٌ مِنَ الْبَلَدِ فَكَمَا يَصِحُّ أَنْ تَقُولَ ضَرَبْتُ زَيْدًا فِي الدَّارِ كَذَلِكَ يَصِحُّ أَنْ تَقُولَ
 جزو ي د بلد نولکه خنځه چې صحيح کيږي چې ته ووايي ضربت زيدا في الدار نو همدارنگې صحيح دي چې ته ووايي
 ضَرَبْتُ فِي الْبَلَدِ وَفَعَلَ الدُّخُولُ إِلَى الدَّارِ لَيْسَ كَذَلِكَ فَإِنَّهُ إِذَا قَالَ الدَّاخِلُ فِي الْبَلَدِ دَخَلْتُ
 ضربت في البلد او فعل د دخول په نسبت سره دار طرف ته نه دي همدارنگې خکه چې کله تاوويل الداخِل في البلد دخلت
 الدَّارَ لَا يَصِحُّ أَنْ يَقُولَ دَخَلْتُ الْبَلَدَ فَيُنْسَبُ الدُّخُولُ إِلَى الدَّارِ لَيْسَتْ كُنُسَبَةِ الْأَفْعَالِ إِلَى
 الدار نو نه صحيح کيږي چې ووايي دخلت البلد نو نسبت د دخول دار طرف ته نه دي په شان د نسبت د افعالو هغه
 أَمْكِنَتَهَا الَّتِي فُعِلَتْ فِيهَا فَلَا تَكُونُ الدَّارُ مَفْعُولًا فِيهِ بَلْ مَفْعُولًا بِهِ وَ قِيلَ مَعْنَاهُ
 امکنوته چې شوې وي په دې کې نونه وي دار مفعول فيه بلکې مفعول به به وي او چا ويلي دي چې معنی ددې
 عَلَى الْإِسْتِعْمَالِ الْأَصَحِّ فَيَكُونُ أَشَارَةً إِلَى أَنَّ إِسْتِعْمَالَ دَخَلْتُ مَعَ فِي تَعْوُدِ دَخَلْتُ فِي الدَّارِ صَحِيحٌ
 على الاستعمال الاصح د نووي به اشار دې طرف ته چې استعمال د دخلت سره د في لکه دخلت في الدار نو دا هم صحيح دي
 لَكِنَّ الْأَصَحَّ إِسْتِعْمَالُهُ بِدُونِ فِي وَ قِيلَ عَنْ سَيِّدِيهِ أَنَّ إِسْتِعْمَالَهُ بِغَيْرِ شَأْنٍ
 لیکن صحیح استعمال په غیر د في نه دي او نقل شوي دي د سببونه نه چې استعمال ددې په في سره شاذ دي

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وايي چې عند او لدی او ددې دواړو سره مشابه دا په مکان
 مبهم (جهات سته) باندې محمول دي یعنې ددې حکم جهات سته والا دي. همدارنگې لفظ د
 مکان اگر چې مکان مبهم نه دي، لیکن د کثرت استعمال د وچې نه دا هم په مکان مبهم باندې
 محمول دي همدارنگې لفظ دخلت مابعد هم د صحیح قول مطابق په مکان مبهم باندې محمول
 دي.

اغراض د جامي: ولېالم یتناول هذا التفسیر: په دې عبارت سره د ما بعد لپاره تمهید
 بیانوي چې د تمهید حاصل د ادى چې د مکان مبهم تفسیر به جهات سته سره بعضې داسې
 ظروف زمانو ته شامل نه دي. په کوم باندې چې نصب جاز و. دې وچې نه مبصفت رجمه الله و
 حمل علیه وویل. دې مطلب د ادى چې عند او لدی وغیره د مکان مبهم په جهات سته باندې

محمول دي او د حمل وجه داده، چې لکه څنگه په جهات سته کې ابهام وي همدارنگې په دې کې هم ابهام وي ددې وجې نه دا په مکان مبهم باندې محمول دي.

ولم یذکر وجه حمل: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دا تقریب تام نه دي یعنې دلیل د دعوی مطابق نه دي، دعوی خو داوه، چې عند او لدی او ددې مشابهاات محمول دي په مکان مبهم باندې او دلیل صرف د عند او لدی، د حمل ذکر کړې شوي دي د مشابهاات نه دي پس دعوی عامه او دلیل خاص دي.

جواب: عند او لدی مشابهاات په مکان مبهم باندې د محمول کېدو وجه بیانوي چې ددې وجې نه ذکر نه کړه ځکه چې د مشابهااتو حکم بعینه د عند او د لدی حکم دي.

وفي بعض النسخ لابها ما: په دې عبارت سره شارح د نسخو اختلاف بیانوي، چې مخکني سوال او جواب په هغه صورت کې دي، چې کله عبارت لابها ما وي، لیکن په بعضې نسخو کې عبارت لابها ما دي، په دې صورت کې ها ضمیر تانیث عند او لدی نه غیر نور محمولاتو ته به هم شامل وي یعنې عند او لدی او ددې مشابه ټول ظروف مکان ددې د ابهام د وجې نه په ظرف مکان مبهم باندې محمول کړي دي لهدا ددې نسخې مطابق اشکال وارد نه شو.

وکذا حیل علی المبهمة: په دې عبارت سره شارح بیان د عطف کوي، لفظ د مکان عطف دي په عند او لدی باندې او دا عطف د مشبه علی المشبه به د قبیلې نه دي، یعنې لکه څنگه چې عند او لدی په مکان مبهم باندې محمول دي، همدارنگې لفظ د مکان هم په مکان مبهم باندې محمول دي د حمل وجه یې داده، چې لکه څنگه چې د جهات ستو استعمال کثیر او ډیر دي همدارنگې ددې استعمال هم کثیر او ډیر دي، او د حمل وجه ابهام نه ده، ځکه چې لفظ مکان معین وي لکه جلست مکانه.

وکذا حمل: په دې عبارت سره غرض د شارح بیان د عطف دي، وروستو خلعت معطوف دي په عند او لدی باندې د احم عطف د مشبه علی المشبه به د قبیلې نه دي، یعنې څنگه چې عند او لدی او ددې مشابهاات په مکان مبهم باندې محمول وي، همدارنگې د خلعت سا بعد په مکان مبهم باندې محمول دي، او د حمل وجه داده، چې ددې استعمال کثیر او ډیر دي، او د حمل وجه ابهام نه ده، ځکه چې دا په معین مکان باندې دلالت کوي لکه دخلت الدار.

علي المذهب الاصح: په دې عبارت سره شارح بيان د ترکیب کوي ، چې الاصح صفت دي د موصوف محذوف المذهب

فانه ذهب بعض النحاة: په دې عبارت سره شارح داصح مذهب مقابل بیانول دي ، د بعضی نحویانو مذهب دادې چې دامفعول به دي مفعول فیه نه دي ، اواصل دادې چې ددې استعمال دحرف جر سره وي لیکن د کثرت استعمال دوجې نه حرف جر حذف کړې شو .

هذا محل: په دې عبارت سره شارح په صحیح مذهب باندې یو اعتراض کوي :

اعتراض: دخلت نه وروستو مثلاً په دخلت الدار کې الدار مفعول فیه جوړول او د مفعول به نه جوړول صحیح نه دي ، ځکه چې دفعل نه دمفعول فیه طلب په هغه وخت کې وي چې کله ددې معنی تام شي ، او په ذکر شوي مثال کې د دخول معنی د دار د ذکر کولو نه په غیر نه پوره کېږي ، کله چې د دار سره ددې معنی نم کېږي ، نو بیا به داد مفعول فیه طلب کوي لکه دخلت الدار فی البلد الفلانی کې چې ذکر دي ، نو ظاهره ده چې الدار مفعول به دې مفعول فیه نه دي .

ولما یؤید: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي اعتراض مزید تائید کوي ، چې حاصل یې دادې چې په دخلت الدار کې الدار مفعول فیه جوړول صحیح نه دي ، ځکه چې دمفعول فیه علامت دادې چې هر هغه فعل چې یو خاص مکان طرف ته منسوب وي ، په دې مکان کې د واقع کېدو د وجې نه ، نو دا فعل داسې مکان طرف ته منسوب کول هم صحیح نه دي ، کوم چې دې مکان خاص ته هم شامل وي او ددې نه غیر ته هم شامل وي . مثلاً کله چې یو سړی ووايي : ضربت زیدا فی الدار په دې که الدار خاص مکان دی کوم کې چې فعل ضرب واقع کېږي او دا دار د ښار یو جزء دي او ښار عام دي دار او غیر دار ته شامل دي .

نو لکه څنگه چې ضربت زیدا فی الدار ویل صحیح دي ، همدارنگې ضربت زیدا فی البلد ویل هم صحیح دي ، لیکن د دخول نسبت دار طرف ته دغه شان نه دي مثلاً یو سړی ښار کې مقیم دي او هغه ووايي دخلت الدار نو دده دخلت البلد ویل صحیح نه دي ، ځکه چې دخول فرع ده د خروج او دلته بلد نه وتل بیا نه موندې شو . ځکه چې هغه مخکې نه په ښار کې مقیم دي کله چې په الدار کې دمفعول فیه علامت موجود نه دي ، نو ثابته شوه چې الدار مفعول به دی نه مفعول فیه .

جواب: د جمهورو طرف نه دا جواب وشو، چې دا قاعده اکثري ده کلي نه ده، فلا اشكال و قيل معناه: په دې عبارت سره شارح دسلی الاصح دویم تقریر او وضاحت بیانوي، چې الاصح صفت دي د موصوف محذوف الاستعمال داپه اصل کې عل الاستعمال الاصح وو، شارح وایي بیا دې خبرې طرف ته اشاره وشوه، چې د دخلت استعمال په فی سره هم صحیح دي، لکه دخلت فی الدار لیکن اصح او راجحه داده، چې ددې استعمال د فی نه په غیر کې دي.

نقل عن سیبویه: په دې عبارت سره شارح د دویمې معنی تائید کوي، چې امام سیبویه رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د دخلت استعمال په فی سره شاذ دي ددې نه معلومه شوه، چې د دخلت استعمال د فی نه په غیر اصح دي.

د عامل سره د مفعول فیه د منصوب کیدو بیان:

وَيُنْصَبُ أَيِ الْمَفْعُولِ فِيهِ بِعَامِلٍ مُضْطَرٍ بِلَا هَرِيقَةِ التَّفْسِيرِ لَخَوَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي جَوَابِ مَنْ
اومنصوب به وي يعنې مفعول فیه عامل مضمر سره بې د شرط د تفسیر نه لکه يوم الجمعة په جواب دهغه چاکې
قَالَ مَتَّى سَوْتُ أَيْ سَوْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَبِعَامِلٍ مُضْطَرٍ عَلَى هَرِيقَةِ التَّفْسِيرِ لَخَوَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ صُنْتُ
چې هغه ووايي متى سرت يعنې سرت يوم الجمعة اود مضمر عامل سره په شرط د تفسیر سره لکه يوم الجمعة صت
فِيهِ وَ التَّفْصِيلُ فِيهِ بِعَيْنِهِ كَمَا مَرَّ فِي الْمَفْعُولِ بِهِ.
فیه اوتفصیل په دې کې بعینه هغه دي چې کوم تیر شوي دي په مفعول به کې.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې وایي، چې مفعول فیه د عامل مقدر سره بې د شرط د تفسیر نه هم منصوب وي، مثلاً لکه یو سړی ووايي متى سرت نو ددې په جواب کې وویل شي: يوم الجمعة نو يوم الجمعة منصوب دي د عامل مقدر د وجې نه، چې هغه سرت دي او ددې عامل مقدر یو فعل هم تفسیر نه کوي، همدارنگې مفعول فیه په شرط د تفسیر سره د عامل مقدر د وجې نه هم منصوب دي، لکه یو سړی ووايي: يوم الجمعة صت فیه په دې کې يوم الجمعة منصوب دي د عامل مقدر د وجې نه چې هغه صت دي چې ددې تفسیر وروستنی صت کوي.

اغراض دجامي: والتفصيل فیه بعینه: په دې عبارت سره شارح د متن وضاحت کوي، چې په مفعول فیه کې چې کوم تفصیل دي هغه هماغه تفصیل دي کوم چې په مفعول به کې د ما اضرر عامله د عنوان لاندې تیر شوي دي یعنې لکه څنگه چې په هغې کې پنځه (۵) قسمونه وو

رفع (٤)، وجوب نصب (٥)، دواړه مساوي

﴿الْمَفْعُولُ لَهُ﴾:

د مفعول له تعريف:

الْمَفْعُولُ لَهُ هُوَ مَا فُعِلَ لِأَجْلِهِ أَيْ لِقَصْدِ تَحْصِيلِهِ وَ يَسْتَبِيعُ وَجُودَهُ وَ خَرَجَ بِهِ سَائِرُ
مفعول له هغه دي چې شوې وي کار ددې دپاره يعنې دوجې د قصد د حاصلولو ددې اوپه سبب د وجود ددې سره او
الْمَفْعُولُ مِمَّا فُعِلَ مُطْلَقاً أَوْ بِهِ أَوْ فِيهِ أَوْ مَعَهُ فَعْلٌ أَيْ حَدَثٌ مَذْكُورٌ أَيْ مَلْفُوظٌ
خارج شوي په دې سره ټول مفاعيل مفعول د مفعول مطلق، به، فيه او معه، فعل يعنې کار مذکور يعنې ملفوظ وي
حَقِيقَةً أَوْ حُكْماً فَلَا يَخْرُجُ عَنْهُ مَا كَانَ فِعْلُهُ مَقْدَرًا كَمَا إِذَا قُلْتَ تَأْدِيبًا فِي جَوَابِ مَنْ
حقيقتاً او يا حکمانو نه خارجيږي ددې نه هغه چې وي فعل ددې مقدر لکه څنگه چې ته ووايي تاديبياً په جواب د
قَالَ لِمَ ضَرَبْتَ زَيْدًا فَقَوْلُهُ مَذْكُورٌ إِخْرَاجٌ عَنْ مِثْلِ أَعْجَبَنِي التَّأْدِيبُ فَإِنْ قُلْتَ
هغه چا کې چې ووايي له ضربت زید! نو دا قول مذکور د اخراجي د اعجبني التاديب مثال نه که چيرته ته ووايي
كَيْفَ يَصِحُّ الْإِخْرَاجُ بِهِ عَنْهُ وَ هُوَ آيُ الْفِعْلِ الَّذِي فُعِلَ لِأَجْلِهِ مَذْكُورٌ
چې څنگه صحيح دي اخراج به ددې نه او حالته که دا يعنې هغه فعل چې شوې وي ددې دوجې نه دا ذکر
فِي الْجُمْلَةِ كَمَا فِي ضَرْبِ زَيْدٍ قُلْنَا الْمَرَادُ مَذْكُورٌ مَعَهُ فَإِنْ قُلْتَ
دي په جمله کې لکه څنگه چې په ضربت زید کې دي نومونې راويو چې مراد ذکر دي: ددې سره که چيرته ته ووايي
هُوَ مَذْكُورٌ مَعَهُ كَمَا فِي ضَرْبِ تَأْدِيبٍ قُلْنَا الْمَرَادُ مَذْكُورٌ مَعَهُ فِي
چې دا مذکور دي ددې سره لکه څنگه چې په ضربته تاديبي کې دي نومونې راويو چې مراد ذکر دي ددې سره په هغه
التَّكْنِيبِ الَّذِي هُوَ فِيهِ وَ يَرُدُّ حَ تَحْوِ أَعْجَبَنِي التَّأْدِيبُ الَّذِي ضَرَبْتُ لِأَجْلِهِ
ترکيب کې چې هغه په دې کې وي او وار دېري 'عراض په دې وخت کې په اعجبني التاديب الذي ضربت لاجله باندې
اللَّهُمَّ إِلَّا أَنْ يُؤَادَ بِذِكْرِهِ مَعَهُ إِيْرَادُهُ مَعَهُ لِعَمَلٍ فِيهِ مِثْلُ ضَرْبِهِ تَأْدِيبًا
اللهم مگر که چيرته مراد وي په ذکر ددې سره راوړل دهغه، ددې سره دپاره د عمل په دې کې لکه ضربته تاديبياً دا
مِثَالٌ لِمَا فُعِلَ لِقَصْدِ تَحْصِيلِهِ فَعْلٌ وَ هُوَ الضَّرْبُ فَإِنَّ التَّأْدِيبَ إِنَّمَا يَحْصِلُ بِالضَّرْبِ وَ يَكْتَرِبُ
مثال دي دهغه دپاره چې ددې د حاصلولو په ارادې سره فعل شوې وي ځکه تاديب د حاصلېږي په ضرب سره او مرتب
عَلَيْهِ وَ قَعَدْتُ عَنِ الْحَرْبِ جُبْنًا وَمِثَالٌ لِمَا فُعِلَ يَسْتَبِيعُ وَجُودَهُ فَعْلٌ
کېږي په دې باندې او قعدت عن الحرب جبناً! مثال دي دهغه مفعول له چې ددې د وجود په سبب سره فعل شوې

وَهُوَ الْقُعُودُ فَإِنَّ الْقُعُودَ إِنَّمَا وَقَعَ بِسَبَبِ الْجُنَيْنِ.

وي او هغه قعود دي ځكه قعود واقع شوې په سبب د جن اوبزدلې سره

خلاصه دمتن: صاحب دكافيې په دې عبارت سره د مفعول له تعريف كوي، چې مفعول له

مغه دي چې دچا دوجې نه چې فعل ذكر شوي وي لكه ضربته تادييأ او قعدت عن الحرب جينا.

اغراض دجامي: اى القصص: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب

وركول دي.

سوال: د مفعول له تعريف جامع نه دي، ځكه چې داپه هغه تادييأ باندې صادق نه راځي، كوم

چې په ضربته تادييأ كې واقع دي، ځكه چې د لاجله نه متبادر دادې، چې ددې دوجود دسبب

نه فعل ذكر شوي وي، په ضربته تادييأ كې د تادييأ دوجود دسبب دوجې نه فعل ذكر نه دي،

بلكې ددې د حاصلولو دارادې دوجې نه فعل ذكر شوي دي.

جواب: په لاجله كې تعميم دي برابره خبره ده چې ددې د وجود په سبب سره فعل ذكر شوي

وي نودې ته مفعول له وجودي وايي يا ددې د حاصلولو په ارادې سره فعل ذكر شوي وي، نو

دې ته مفعول له تحصيلي وايي، اوس دا تعريف په تادييأ باندې صادق راځي كوم چې په

ضربه تادييأ كې واقع دي، ځكه چې ددې د حاصلولو په ارادې سره فعل ذكر شوي دي.

اخرجه به: په دې عبارت سره شارح د لاجله دقيد فائده بيانوي چې ددې قيد په ذريعې سره د

مفعول له نه غير باقي ټول مفاعيل خارج شو، ځكه چې په باقي مفاعيلو كې يو هم داسې

نشته، چې د هغې د حاصلولو په ارادې سره ياددې دوجود دسبب نه فعل ذكر كړې شوي وي.

اى حديث: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب وركول دي.

سوال: د مفعول له تعريف د مفعول له په يو فرد باندې صادق نه راځي، ځكه چې مفعول له

داسې نه دى، چې د چا د وجود دسبب نه يا ددې د حاصلولو په ارادې سره فعل ذكر شوي وي،

ځكه چې دا فعل په درې (٣)، امورو باندې مشتمل دي: (١) په حدث (٢)، فاعل ته په نسبت.

(٣) اوزمان ته نسبت. او يو مفعول له داسې نه دي، چې د چا د وجود د سبب نه يا دچا د

حاصلولو د ارادې نه امور ثلاثه شوي وي.

جواب: دلته د فعل نه مراد فعل لغوي يعنې حدث دي فعل اصطلاحي مراد نه دي

ای ملفوظ: په دې عبارت سره شارح بیان دمعنی کوي، د مذکور معنی یې بیان کړه ده ددې ضرورت ځکه مخکې راغې ځکه چې د مذکور مصدر که چیرته ذکر په ضمني د زال سره وي نو ددې معنی متعقل به وي (یعنې په عقل سره پوه شوي وي)، نو شارح د مذکور ملفوظ نه اشاره وکړه. چې مذکور د ذکر نه په کسرې د زال سره دي، چې معنی یې ملفوظ ده، متعقل والا معنی مراد نه ده ورنه اعجبی التادیب د مذکوره قید نه خارج نه شو، ځکه چې ددې عامل هم متعقل دي.

حقیقتاً او حکماً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: د مفعول له، تعریف جامع نه دي، ځکه چې دا تعریف په تادیباً باندې صادق نه راځي،

کوم چې د لم ضربت زید په جواب کې ویلی کېږي، ځکه چې ددې فعل مذکور نه دي؟
جواب: په فعل ملفوظ کې تعمیم دي برابره خبره ده چې حقیقتاً وي او که حکماً وي او په ذکر شوي مثال کې اگر چې حقیقتاً ملفوظ نه دي لیکن حکماً ملفوظ دي.

فقره: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي قید فائده بیانوي دا قید احترازي دي، په دې سره احتراز وښود اعجبی التادیب مثال نه، ځکه چې د التادیب فعل یعنې ضرب کوم چې د تادیب د حاصلولو ارادې نه شوي وي هغه مذکور نه ده نه حقیقتاً او نه حکماً بلکه معقول او متعقل یعنې د عقل نه معلومېږي او فهمېږي.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: د ذکر شوي قید په ذریعې سره اعجبی التادیب خارج کول صحیح نه دي، ځکه چې د تادیب د حاصلولو په ارادې سره چې کوم فعل شوې دي، یعنې ضرب هغه في الجملة یعنې یو نه یو ترکیب کې ذکر دي، لکه ضربت زید اې.

جواب: مراد دادې چې هغه فعل ددې اسم سره مذکور وي.

فان قلت: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په قلنا سره ددې اعتراض جواب ورکوي:

اعتراض: هغه فعل خودي سره مذکور دي لکه په ضربت تادیباً کې چې ذکر دي؟

جواب: زموږ مقصد دا دی چې په کوم ترکیب کې مفعول له واقع وي په همدې ترکیب کې فعل ددې سره مذکور وي او ضربت په دې ترکیب کې واقع نه دي په کوم کې چې التادیب مذکور دي بلکه ددې سره خو اعجبي واقع دي او ضربت په دویم ترکیب کې واقع دي ویرد: په دې عبارت سره شارح یو اعتراض نقل کوي او په اللهم سره ددې اعتراض جواب ورکوي

اعتراض: په اعجبي التادیب الذي ضرب لاجله کې التادیب سره فعل مذکور دي او په همدې ترکیب کې دي په کوم کې چې التادیب دي، حالانکه مفعول له نه دي؟

جواب: شارح ددې سوال جواب په اللهم سره دور کولو کوشش کړي دي چې زموږ مراد دا دی چې دافعل ذکر کول ځکه دي چې دا په اسم کې عمل و کړي او په ذکر شوي مثال کې فعل خو یې ذکر کړي لیکن هغه فعل په اسم کې عمل نه کوي.

مثل ضربته تادیباً: په دې عبارت سره شارح دممثل له تعیین کوي ضربته تادیباً دهغه مفعول له مثال دي، چې د چا د تحصیل دارا دې سره فعل ذکر شوې دي او هغه فعل ضرب دي، ځکه چې تادیب د ضرب سره حاصل شوې دي او په دې باندې مرتب کیږي او قعدت عن الحرب جینا کې جینا دهغه مفعول له مثال دي چې د چا د وجې نه فعل ذکر شوې دي او هغه فعل قعود دي، ځکه چې قعود د بزدلی د وجې نه واقع شوي دي.

مفعول له په مستقل معمول کیدو کې د نويانو اختلاف:

وَالْقَائِلِ بِكَوْنِ الْمَفْعُولِ لَهُ مَعْمُولٌ مُسْتَقِلٌّ غَيْرُهُ دَاخِلٌ فِي الْمَفْعُولِ الْمُنْطَلِقِ يُخَالِفُ خِلَافًا ظَاهِرًا لِلْأُجَاجِ
اوقاتله په کیدو د مفعول له معمول مستقل داغیر داخل دي په مفعول مطلق کې خلاف کوي خلاف ظاهر دي زجاج
قَالَ لَهُ أَيُّ الْمَفْعُولِ لَهُ عِنْدَهُ أَيْ عِنْدَ الْأُجَاجِ مُصَدَّرٌ مِنْ غَيْرِ لَفْظٍ فَعِلُو قَالَتَعْنِي
لره ځکه هغه یعنی مفعول له دده په نزد یعنی په نزد د زجاج مصدر دي په غیر دخپل فعل دلفظ نه نومعنی دده په
عِنْدَهُ فِي الْإِثْمَانِ الْمَذْكُورِينَ أَذْبَنَهُ بِالضَرْبِ تَأْوِيلُهُ جَبْنَتْ فِي الْقُعُودِ عَنِ الْحَرْبِ جَبْنًا وَهَرَبَتْ هَرْبًا تَأْوِيلُ
نزد په دواړو ذکر شوو مثالونو کې ادبته بالضرب تادیباً او جبنه في القعود عن الحرب جینا او ضرب ضرب تادیب
وَقَعْدَتْ قُعُودَ جَبْنٍ وَ رَدَّ قَوْلَ الْأُجَاجِ بِأَنَّ صَحَّةَ تَأْوِيلِ نَوْعٍ بِنَوْعٍ لَا تُدْخِلُهُ فِي
وقعدت قعود جین دي او رد کړي دي قول د زجاج چې صحت د تاویل د یوې نوعې د بل نوعې سره دانه داخلي په

حَقِيقَتَهُ أَلَا تَرَى أَنَّ صِحَّةَ تَأْوِيلِ الْحَالِ بِالظُّوْرِ مِنْ حَيْثُ أَنَّ مَفْعُ جَاءَ

حقیقت ددې بلې نوعې کې آیاته نه وینئ چې صحت د تاویل د حال د ظرف سره په داسې شان سره چې معنی د جاء

زَيْدٌ رَاكِبًا جَاءَ زَيْدٌ وَقْتُ الْوُكُوبِ مِنْ غَيْرِ أَنْ تَخْرُجَ عَنْ حَقِيقَتِهَا.

زید را کباً زید وقت ال وکوب ددې نه چې دا خارج کړي ددې حقیقت نه.

خلاصه دمتن: صاحب د کافيې په دې عبارت کې دمفعول له په باره کې د نحویانو نه د

علامه زجاج اختلاف نقل کوي د علامه زجاج په نزد مفعول له، مستقل معمول نه دي، بلکې په اصل کې مفعول مطلق من غیر لفظ الفعل وي.

اغراض د جامي: و القائل: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي، چې د ماتن قول

خلافاً مفعول مطلق دي د یخالف د فعل محذوف بیا فعل فاعل او مفعول له دمفعول مطلق سره یوځای شونو جمله شوه او دا خبر شو دمبتدا محذوف کوم چې القائل الخ دي.

ظاهراً: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي خلافاً مفعول مطلق دي دنوع دپاره، ځکه چې د خلاف دوه (۲) قسمونه دي:

(۱) ظاهر، (۲) خفي، او دا خلاف د اول قسم نه دي. مقصد دا دې چې کوم نحویان چې دا وایي چې مفعول له، مستقل معمول دي او په مفعول مطلق کې داخل نه دي، هغه زجاج نحوي مخالف دي، ځکه چې د زجاج په نزد مفعول له، مستقل معمول نه دي، بلکې مفعول مطلق دي کوم چې په اعتبار د لفظ سره د فعل مذکور نه مغائر وي لهذا د زجاج په نزد د ضربته تأدیبا معنی ده: ادبته بالضرب تأدیبا او د قعدت عن الحرب جیناً معنی ده: جینت فی القعود عن الحرب جیناً یا د ضربت تأدیباً معنی ده: ضربته ضرب تأدیب او د قعدت عن الحرب جیناً معنی ده: قعدت قعود جین.

ورد قول الزجاج بأن صحة تأویل: په دې عبارت سره شارح د علامه زجاج د قول رد کوي او په دې باندې اعتراض کوي چې شارح وایي چې د زجاج قول مردود دي ځکه چې یو نوعه د بلې نوعې په تاویل کولو سره نه دا لازم نه راځي، چې اولنې نوعه د بلې نوعې عین جوړ او ددې په حقیقت کې داخل شي، چنانچه حال دمفعول فیه په تاویل کې کول صحیح دي، لکه جام زید را کباً ددې معنی ده جام زید وقت ال وکوب لیکن ددې تاویل سره دا لازم نه راځي. چې حال دخپل حقیقت نه ووځي او د مفعول له عین جوړ شي همدارنگې که مفعول له دمنعول مطلق په تاویل

کې شي. نو ددې مطلب هرگز دا نه دي، ددې خپل حقيقت به ختم شي.

د مفعول له د نصب شرط:

وَضَرَطُ تَضْيِهِ أَمَّا ضَرْطُ إِيْتِصَابِ الْمَفْعُولِ لَهُ لَا ضَرْطُ كَوْنِ الْإِسْمِ مَفْعُولًا لَهُ فَالْأَسْمَاءُ وَالْإِكْرَامُ فِي قَوْلِكَ
اَوْ ضَرْطُ دَنْصَبِ ددې يعنې شرط دا انتصاب د مفعول له نه شرط د کيدو د اسم مفعول له نو سن او اکرام په قول ستا
جَلَّتْكَ لِلْسَمَنِ وَلَا كِرَامِيكَ الرَّائِي عِنْدَهُ مَفْعُولُ لَهُ عَلَى مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ عَدُهُ وَ هَذَا
کې چنتک للسن ولا کرامک الزائر دمصف په نزد مفعول له دي بنا په هغه څه چې دلالت کوي تعريف ددې اودا
كُنَّا قَالِ فِي الْمَفْعُولِ فِيهِ إِنَّ ضَرْطُ تَضْيِهِ تَقْدِيرُ فِي وَ هَذَا أَيْضًا خِلَافَ إِضْطِلَاحِ
لکه څنگه چې بې ويلې په مفعول فيه کې چې شرط د نصب ددې تقدير ددې او دا همدارنگې خلاف د اصطلاح د
الْقَوْمِ تَقْدِيرِ الْأَمْرِ لِأَنَّهَا إِذَا كَلَّهَتْ لَوَمَ الْجَزْءِ وَ حَقَّ الْأَمْرُ بِالذِّكْرِ لِأَنَّهَا الْقَائِلُ فِي
نحويانو دي تقدير دلام دي ځکه چې کله لام ظاهر شونو لام دي جراواض بې کړو ذکر دلام ځکه غالب به تعليل تود
تَعْلِيلَاتِ الْأَفْعَالِ فَلَا يَقْدَرُ عَدُوًّا مِنْ أَوْ الْبَاءِ أَوْ فِي مَعَ أَنَّهَا مِنْ دَوَاجِلِ الْمَفْعُولِ لَهُ
افعالو کې نونه دي مقدر غير ددې د من اود بآه او في سره ددې چې داپه مفعول له باندې د داخليدونکو حرفو نه
لَقَوْلِهِ تَعَالَى خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى فَبُغِلَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا خَزْمَتًا وَقَوْلِهِ
دي لکه داقول الله تعالی خاشعًا متصدعًا من خشيَةِ الله اوداقول الله تعالی فَبُغِلَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا خَزْمَتًا اوداقول
عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ إِمْرَأَةً دَخَلَتْ النَّارَ فِي وَجْهٍ أَمَّا لِأَجْلِهَا.
دبې کریم ﷺ چې يوه زنانه داخله شوه اور ته په باره دپيشو کې يعنې دوجې دپيشونه.

خلاصه دهتن: په دې عبارت سره شارح د مفعول له دمنصب کيدو شرط بيانوي چې مفعول له په هغه وخت کې منصوب وي چې کنه په دې کې لام مقدر وي که چيرته لام مقدر نه وي بلکه ظاهر وي نو د مفعول له دمنصب کيدو په ځاي حرف جر دلام دوجې نه به مجرور وي.

اغراض دجامي: ای شرط انتصاب: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: تقدير دلام د مفعول له د نصب شرط نه دي، ځکه چې نصب خود نفس د حرکت نوم دي کوم چې د عامل د وجې نه حاصلېږي اودا د يو شرط محتاج نه دي؟

جواب: شارح د انتصاب دلفظ اضافه وکړه او جواب يې ورکړو چې دلته نصب د انتصاب په معنی کې دي يعنې تقدير دلام د نصب دپاره شرط نه دي بلکې دمنصب کيدو دپاره شرط دي

المفعول له: په دې عبارت سره شارح د نصبه د ضمير مرجع متعين کوي چې مرجع مفعول له ده.

لا شرط: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: په عبارت کې اصل اختصار وي لېذا مصنف رَحِمَهُ اللهُ له په کار وو، چې وشرطه يې ويلې وي ددې دپاره چې مطلوب هم حاصل شوې وي او ايجاز او اختصار هم شوې وي نو مصنف رَحِمَهُ اللهُ لا شرط کون الاسم مفعول له ولې وويل؟

جواب: که مصنف رَحِمَهُ اللهُ و شرطه ويلې وي نو دې سره به دا وهم پيدا کيدو چې تقدير دلام خو د مفعول له دپاره د مفعول له د کيدو شرط دي، حالانکه دادمفعول له دمفعول له کيدو دپاره شرط نه دي بلکه ددې دمنصوب کيدو دپاره شرط دي مثلاً جئتک للسنن او جئتک کرامک په دې کې سمن او اکرام مفعول له دي حالانکه لام مقدر نه دي او دا خبره داسې ده لکه دمفعول فيهِ په باره کې چې تيره شوي ده

وهذا كما قال: دا بالکل داسې ده لکه مصنف رَحِمَهُ اللهُ دمفعول له په بحث کې ويلي و شرط نصبه، يعنې څنگه چې هلته يې د قوم مخالفت کړی وو، همدارنگې يې دلته هم د قوم مخالفت کړي دي، ځکه چې د قوم نحويانو په نزد تقدير دلام دمفعول له د مفعول له کيدو دپاره شرط دي او د مصنف رَحِمَهُ اللهُ په نزد تقدير دلام دمفعول له دمنصوب کيدو دپاره شرط دي.

لأنها اذا ظهرت: په دې عبارت سره شارح د ذکر شوي شرط وجه بيانوي چې د لام دمقدر کېدو شرط يې ځکه ولېولو چې که چيرته لام مقدر نه وي، بلکې ظاهر وي نو مفعول له به منصوب نه وي بلکې مجرور به وي.

وخص اللام بالذكر: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: مفعول له، څنگه چې د لام سره وي دغه شان من، بآء او في سره هم وي، د من مثال د الله تعالی فرمان دي (حَاشِبًا مُتَّصِدًا قَاتِنًا حُسْبِيَّةَ اللَّهِ) دالله تعالی د ويرې نه ټيټيدونکي او عاجزي کوونکي، اود بآء سره وي لکه الله تعالی چې فرمايي (فَيُظْلَمُونَ أَلَدَيْنَ هَآؤُلًا عَزْمًا) د يهوديانو د ظلم د وجې نه مونږ حرام کړل الخ، او د في سره وي لکه د نبي کریم صلی الله عليه و آله وسلم فرمان دي:

(ان امرأة دخلت النار في هرة) بې شک يوه زنانه د يو پيشود وجې نه جهنم ته تللې وه.

نو کله چې مفعول له، د من، بام او فی سره هم وي، نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ لَمْ بِهِ خَصَصَ صی طور سره ولې ذکر کړو؟

جواب: مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ لَمْ په خاص طور سره ځکه ذکر کړو، چې د افعالو په تعلیلانو کې غالب لام دي د لام نه غیر من، بام، فی دا مقدر نه وي، ځکه که دا مقدر شي، نو ذهن دي طرف ته سبقت نه کوي، بلکې لام طرف ته سبقت کوي.

په مفعول له کې د لام د حذف کولو شرائط:

وَلَمَّا كَانَ تَقْدِيرُ اللَّامِ عِبَارَةً عَنْ حَذْفِهَا عَنِ اللَّفْظِ وَإِبْقَائِهَا فِي النِّيَّةِ وَكَانَ الْأَصْلُ إِبْقَاءُهَا	اوهر کله چې تقدیر د لام عبارت شي د حذف کولو د لفظ نه او د باقی کیدو نه په نیت کې اووي اصل باقی کیدل ددې
فِي اللَّفْظِ وَالنِّيَّةِ فَلَا حَاجَةَ فِي إِبْقَائِهَا فِي النِّيَّةِ إِلَى هَرُوطٍ بَلَى الْحَاجَةُ إِلَيْهِ إِنَّمَا تُكُونُ فِي حَذْفِهَا	په لفظ او نیت کې نونشته دي حاجت په باقی کیدو د نیت کې شرط ته بلکې حاجت دي ته دي چې وي په حذف ددې
مِنَ اللَّفْظِ وَ لِهَذَا قَالَ وَ إِنَّمَا يَجُوزُ حَذْفُهَا وَ لَمْ يَكْتَفِ بِإِزْجَاعِ ضَمِيرِ	کې د لفظ نه نو ددې وجې نه یې وویل او په تحقیق سره جائز دي حذف ددې او اکتفا یې ونه کړ په راجع کولو د ضمیر د
الْمُفَاعِلِ إِلَى تَقْدِيرِ اللَّامِ فَيَجُوزُ حَذْفُهَا كَمَا يَجُوزُ ذِكْرُهَا إِذَا كَانَ الْمَفْعُولُ لَهُ فِعْلًا	فاعل سره تقدیر د لام نو جائز دي حذف کول ددې لکه څنگه چې جائز دي ذکر ددې چې کله مفعول له فعل وي دا
إِعْتَرَاؤًا عَمَّا إِذَا كَانَ عَيْنًا كَعُوْ جِئْتُكَ لِلْمَسْمَنِ لِمُفَاعِلِ الْفِعْلِ الْمُعْتَلِّ بِهِ أَيْ أَحَدُ فَاعِلُهُ وَ فَاعِلِ	احتراز دي دهغه څه نه چې کله داعین وي لکه جئته لکلسن دپاره د فعل معلل به یعنی یووي فاعل ددې او فاعل
عَامِلِهِ إِحْتَكَزَ بِهِ عَمَّا إِذَا كَانَ فِعْلًا لِقَوْلِهِ كَعُوْ جِئْتُكَ لِمُجْمُوعِكِ إِنَّمَا	د عامل ددې په دې سره یې احتراز وکړو د دهغه څه نه چې کله فعل وي د خپل ضمیر نه غیر لکه جئته لکلسن ددې
وَمُقَارَنًا لَهُ أَيْ لِمُفْعَلِ الْمَذْكُورِ فِي الْوُجُودِ بِأَنْ يَتَّحِدَ زَمَانٌ وَوُجُودُهُمَا كَعُوْ مَرَبُوءُهُ تَادِيْبًا فَإِنْ	او بامقارن وي ددې سره یعنی د فعل مذکور سره په وجود کې چې یووي زمانه د وجود ددې لکه ضربته تادیب ځکه
زَمَانٌ الضَّرْبُ وَالْقَاوِصُ وَاحِدٌ إِذَا لَا مُقَابَرَةً بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْإِعْتِبَارِ أَوْ يَكُونُ زَمَانٌ	زمانه د ضرب او تادیب یوه څکه چې هېڅ مغایرت نشته په مینځ ددې دواړو کې مګر په اعتبار سره او بامقارن زمانه
وَجُودٌ أَحَدُهُمَا بَعْضُ مَنْ زَمَانٌ وَجُودٌ الْآخَرُ كَعُوْ قَعْدَتْ عَنِ الْحَرْبِ جَبْنًا فَإِنْ زَمَانُ الْفِعْلِ أَغْنَى الْقَوْلُ عَنْ الْحَرْبِ	د یو وجود دویم وجود د زمانې یوه حصه لکه قعدت عن الحرب جبن ځکه زمانه د فعل یعنی ناسته د جنگ نه دایره
بَعْضُ زَمَانِ الْمَفْعُولِ لَهُ أَغْنَى الْجَبْنُ وَكَعُوْ هَذَا الْحَرْبُ إِبْقَاءًا لِلصَّلَاحِ بَيْنَ الْقَرِيْقَيْنِ فَإِنْ زَمَانُ الْمَفْعُولِ لَهُ	حصه دي د زمانې د مفعول له یعنی د جبن او لکه همدې الحرب ایقاعاً للصالح بین القریقین ځکه زمانه د مفعول له

أَغْنِي إِيْقَاعُ الصُّلْحِ بَعْضُ زَمَانِ الْفِعْلِ أَغْنَى شُهُودُ الْحَرْبِ وَاحْتِرَازُ بَذَلِكَ الْقَيْدِ عَمَّا
یعني واقع کیدل: سلحي داحصه دد زمانې د فعل یعنی شهود د حرب او احترازيې وکړو په دې قيد سره دهغه څه
إِذَا لَمْ يَكُنْ مُقَارِنًا لَهُ فِي الوجودِ نَحْوُ أَكْرَمْتِكَ الْيَوْمَ لَوْ عُدِي بِذَلِكَ أَمْسٍ وَإِنَّمَا اشْتَرَطَ
نه چې کله نه وي مفارن د فعل مذکور سره په وجود کې لکه اکرمتک اليوم لوعدي بڼلک امس او په تحقيق سره شرط
هَذِهِ الشَّرَاطُ لِأَنَّهُ بِهَذِهِ الشَّرَاطِ يَشَبَّهُ الْمَصْدَرُ فَيَتَعَلَّقُ بِالْفِعْلِ بِلَا واسطه
يې کرل دا شرائط ځکه په دې شرائطو سره مشابه کيږي دمصدر سره نوم تعلق کيږي د فعل سره بې واسطې د
تَعَلَّقَ الْمَصْدَرُ بِهِ بِخِلَافِ مَا إِذَا اخْتَلَفَ هُنَا مِنْهَا.
تعلق دمصدر نه: عل سره په خلاف دهغه دهغه صورت چې کله مختل شي يوشرط ددې شروطونه.

خلاصه دمتن: ددې ځای نه ماتن په مفعول له کې دلام د حذف کولو شرائط ذکر کوي په مفعول له کې: ۱. د حذف کولو دوه (۲) شرطونه دي:

اول دا چې مفعول له، او ددې د عامل فاعل يو وي، لکه په ضربته تاديباً کې په دې کې ضرب او تاديب دواړه يو دي.

دويم دا چې مفعول له، او ددې د عامل فاعل وجود مقارن وي بيا ددې دوه (۲) صورتونه دي: (۱) ياد دواړو زمانه يوه وي، لکه په ضربته تاديباً کې د ضرب او د تاديب زمانه يوه ده. (۲) يا په دواړو کې د يو وجود زمانه د بل د وجود د زمانې يوه حصه وي، لکه قعدت عن الحرب جبناً په دې کې زمانه فعل یعنی قعود عن الحرب زمانه مفعول له، یعنی جبن د زمانې يوه حصه ده.

اغراض دجامي: ولما كان: دا عبارت د ما بعد دپاره تمهيد او توطيه ده او يا ديو سوال مقدر جواب دي:

سوال: په عبارت کې اصل ايجاز او اختصار دي، لهذا مصنف رَحِمَهُ اللهُ له په کار وو، چې د الما يجوز حذفها په ځای يې صرف الما يجوز ويلې وي، مخکې يې فاعل نه ذکر کولې او د يجوز ضمير تقدير دلام طرف ته راجع وي کوم چې په ما قبل کې مذکور دي، نو په دې کې اختصار هم وو او مقصود هم حاصلیدو. نو مصنف رَحِمَهُ اللهُ داسې ولې ونه کړل؟

جواب: نو شارح رَحِمَهُ اللهُ ددې نه دوه (۲) جوابات ورکړي دي:

جواب (۱): د تقدير مطلب حذف عن اللفظ وابقام في النية دي د دواړو د مجموعې نوم تقدير

دي او په لام کې اصل دادې، چې هغه په لفظونو کې هم باقي وي او په نيت کې هم باقي دي که مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ اِنما يَجُوزُ ووايي او يَجُوزُ کې هو ضمير راجع وي، تقدير دلام طرف ته، نو مطلب به يې دا وي، چې لام د لفظ نه حذف کول او په نيت کې باقي ساتل دواړو لپاره دا شرط دي، دې نه دا وهم پيدا کيږي، چې حذف من اللفظ او ابقاء في النية دواړه محتاج الی الشرط دي، حالانکه د ابقاء في النية دپاره هيڅ شرط نشته، ځکه چې هغه خو په خپل اصلي شرط باندې دي، راتلونکي شرائط صرف د حذف عن اللفظ په باره کې دي، نو ددې وهم دفع کولو دپاره مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ ويجوز حذفها ويلو سره فاعل ذکر کړو او تقدير دلام طرف ته يې ضمير دفاعل په راجع کولو باندې اکتفاء ونه کړه؟

جواب (۲): بعضې حضراتو دا جواب ورکړې دي، چې اِنما يَجُوزُ حذفها يې وويل او اسم ظاهر يې دضمير په ځای ذکر کړو نو مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ دحذف او تقدير دترادف طرف ته اشاره کول غوښتل ددې جواب مطابق په حذف او تقدير کې به کوم فرق نه وي.

خلاصه دشرائطو: د شرائطو خلاصه داده، چې دمفعول له نه دلام حذف کول جائز دي کله چې په دې کې درې (۳) شرطونه موجود وي: (۱) مفعول له فعل وي يعنې اثر وي عين نه وي. (۲) مفعول له، فعل معلل به د فاعل فعل دی، يعنې دا دواړو فاعل يو وي. (۳) مفعول له په وجود کې د فعل معلل به سره مقارن وي، يعنې د دواړو زمانه يوه وي.

احتراز: په دې عبارت سره شارح د فعل قيد فائده بيانوي او د فعل نه مراد اثر دي دا قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه مفعول له نه کوم چې عين وي اثر نه وي لکه چمتو کول لسمن په دې کې سمن عين دي، اثر نه دي.

لفاعل الفعل المعلل به: دا دويم قيد احترازي دي په دې سره احتراز وشو دهغه مفعول له نه کوم چې فعل معلل به د فاعل فعل اثر نه وي يعنې د دواړو فاعل يو نه وي، لکه چمتو کول لچمتو کول اياي، زه ستا خواته راغلم، زما خواته دراتللو دوجې نه، دلته د فعل معلل به فاعل متکلم دي او د مفعول له فاعل مخاطب دي.

بان ي متحد: په دې عبارت سره شارح دريم شرح يعنې مفعول له د فعل معلل به سره په وجود کې د مقارن کيدو درې (۳) صورتونه بيانوي (۱) فعل معلل به او مفعول له د دواړو د وجود زمانه

يوه وي لکه ضربته تأديباً په دې مثال کې د ضرب زمانه او د تأديب زمانه يوه ده، يو ضرب دي او بل تأديب په دواړو کې تغائر فقط اعتباري دي ځکه چې هغه فعل کوم چې دفاعل نه صادر وي به دې اعتبار سره چې داد مضروب دپاره د تکليف سبب دي نو ددې نوم يې ضرب کيخود او په دې اعتبار سره چې داد مضروب داخلاق حسنه سره دمتصف کيدو سبب دي نو ددې نوم يې تأديب کيخود (۲)، د فعل معلل به زمانه دمفعول له د زمانې جزء وي لکه قعدت عن الحرب جينا په دې کې د فعل معلل به يعني قعود عن الحرب زمانه د مفعول له يعني د جين د زمانې بعض او جزء دي. ځکه چې دېز دلې زمانه اوږده ده او د قعود يوه حصه ده (۳)، د مفعول له، زمانه د فعل معلل به د زمانې بعض او جزء وي لکه شهدت الحرب ايقاعاً للصالح بين الفريقين، ځکه چې په دې کې د مفعول له يعني ايقاع صلح زمانه د فعل معلل به يعني شهد د زمانې بعض او جزء دي.

احتراز: په دې عبارت سره شارح ددریم قيد فائده بيانوي چې دا قيد احترازي دي په دې سره احتراز دي دهغه مفعول له نه کوم چې په وجود کې د فعل معلل به سره مقارن نه وي لکه اکرمته اليوم لوعدي بذلک امس (ما نن ستا اکرام وکړو دوچې دوعدي نه په دې اکرام سره پرون ورځ، په دې کې د فعل معلل به زمانه نن ورځ او د مفعول له زمانه تېره شوې ورځ ده.

وانما اشتراط: په دې عبارت سره شارح ذکر شوو شرائطو وجه بيانوي، د حذف لام دجواز دپاره ذکر شوي شرائط يې ځکه ولږول چې ددې شرائطو د وجې نه مفعول له، به دمفعول مطلق سره مشابه شي چې ددې په وجه باندې ددې تعلق د فعل سره بې دواسطې نه صحيح وي لکه څنگه چې دمفعول مطلق تعلق د فعل سره بې دواسطې نه صحيح کيږي، او که چيرته ددې شرائطو نه يو شرط ونه موندل شي نو بيا په تعلق کې خلل، نقصان اوضعف لازم راځي، چې د چا د وجې نه فعل بې دواسطې دحرف جر نه نصب نه ورکوي.

﴿ اَلْمَفْعُولُ مَعَ 》

د مفعول له د لفظ وضاحت :

أَيُّ الَّتِي فُيْعِلَ بِمُصَاحَبَتِهِ بِأَنْ يَكُونَ الْفَاعِلُ مَصَاحِباً لَهُ فِي صُدُورِ الْفِعْلِ
يعني هغه چې کار کوي د پاره د مصاحبت په داسې شان سره چې وي فاعل مصاحب ددې سره په صدور د فعل
عَنْهُ أَوْ التَّمَعُّولُ بِهِ فِي وَفُوعِ الْفِعْلِ عَلَيْهِ فَقَوْلُهُ مَعَ مَفْعُولٍ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ أَشِيدَ
کې ددې نه او يا مفعول به په وقوع د فعل کې په دې باندې ترد اقول معه د مفعول مالهم یسم فاعله دي چې اسناد يې

إِلَيْهِ الْمَفْعُولُ كَمَا أُسْنِدَ إِلَى الْجَارِ وَ الْمَجْزُورِ فِي الْمَفْعُولِ بِهِ وَ فِيهِ وَ لَهُ وَ الْمَفْعُولُ
شوي دې طرف ته د مفعول لکه څنگه چې يې اسناد شوي جار او مجرور ته په مفعول به . فيه اوله کې اوضمير د
الْمَجْزُورُ رَاجِعٌ إِلَى اللَّامِ وَ اغْتِيَاذٌ عَنْ تَنْصِبِهِ مَعَهُ بِمَا جَوَّزَهُ بَعْضُ النُّحَاةِ
مجرور راجع دي لا طرف ته او عذر بيان کړي د نصب د معه سره په هغه څه سره چې جائز کړي بعضې نحويانو
مِنْ اسْتِثْنَاءِ الْفِعْلِ إِلَى لَازِمِ التَّنْصِبِ وَ تَرْكِهِ مَنْصُوباً جَزْياً عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ فِي الْأَكْثَرِ
د اسناد د فعل لازم د نصب طرف ته او پرېخودل ددې منصوب چې جاري وي په هغه څه باندې چې هغه په اکثر
وَ إِلَيْهِ ذَهَبَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ عَلَى قِرَاءَةِ النَّصْبِ
استعمال کې وي او دې طرف ته ذهاب کړي په دې قول د الله تعالی سره لاندې قطع بېنکې په قرائت د نصب سره
وَ فِي بَعْضِ الْحَوَاشِي أَنَّ هَذَا الرَّأْيَ شَرِيفٌ جَدًّا وَ قِيلَ الْوَجْهُ أَنَّ يُجْعَلَ مِنْ قَبْلِ
اوپه بعضې حواشيو کې ذکر دي چې دا توجیه ډیره ښه ده او جابلي چې ښه توجیه داده چې وگرځول شي د قبلي
وَقَدْ جِيلَ بَيْنَ الْعَمْرِ وَالْزَّوْجِ فَإِنَّ مَفْعُولَ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ فِيهِ الْمَفْعُولُ الرَّاجِعُ إِلَى مَصْدَرِهِ
و قد حیل بین العمر و الزوان نه ځکه چې مفعول مال مسم فاعله په دې کې ضمیر دي چې راجع دي مصدر خپل
أَنِّي جِيلَ الْحَيَلُولَةِ لِأَنَّ بَيْنَ لِلزَّوْمِ كَلَفِيَّتِهِ لَا يُقَامَرُ مَقَامَرِ الْقَاعِلِ فَعَلَى هَذَا مَعْنَاهُ
ته يعنې حیل الحیلولة ځکه بین دوجي دلزوم د ظرفیت نه . نه د کلفیې په ځای د فاعل نوبتا په دې باندې معنی د
الَّذِي فَعَلَ فِعْلًا بِمَصَاحِبَتِهِ عَلَى أَنْ يَكُونَ مَفْعُولُ مَا لَمْ يُسَمَّ فَاعِلُهُ مَفْعُولاً رَاجِعاً
مفعول معه چې الذي فعل فعل بمصاحبه په دې بناء باندې چې وي مفعول مال مسم فاعله ضمیر چې راجع وي
إِلَى مَصْدَرِهِ وَ الْمَفْعُولُ الْمَجْزُورُ لِلْمَوْضُولِ .
خپل مصدر ته او د معه ضمیر د مجرور موصول د پاره وي

خلاصه دمتن : صاحب د کافيې ددې ځای نه د مفعول معه ذکر شروع کوي په ذکر شوي

عبارت کې شارح مخکې دمعه دلفظ وضاحت کوي چې تفصيل يې په شرحه کې ذکر دي :

اغراض دجامي : اي الذي فعل : په دې عبارت سره شارح داييانوي چې په المفعول معه

باندې الف لام په معنی د الذي دي او مفعول . په معنی د فعل دي او لمصاحبه دا د معه تفسير دي

پان يکون : په دې عبارت سره شارح د الذي فعل لمصاحبه صورت بيانوي چې مفعول معه د فاعل نه د فعل د صدور په وخت کې ددې مصاحب وي يا فعل په مفعول به باندې د واقع کيدو په وخت کې ددې مصاحب وي

فقوله معه : په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي. معه مفعول مالم یسم فاعله دي د لفظ مفعول او د مفعول اسناد جار مجرور طرف ته دي. لکه په مفعول به او په مفعول له کې د مفعول اسناد جار مجرور طرف ته دي او د معه ضمیر راجع دي او الف لام طرف ته کوم چې د الذی په معنی کې دي.

واعترض : په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : کله چې معه مفعول مالم یسم فاعله دي نو دا مرفوع په کار دي، حالانکه د ظرف کیدو د وجې نه ددې نصب لازمي دي نو دا به نائب فاعل څنگه وي؟

جواب : بعضې نحویانود معه دنصب په باره کې دا عذر پیش کړې دي، چې کله فعل یو لازم النصب طرف ته مسند وي، نو دا باوجود د فاعل یا نائب فاعل کیدو د وجې نه باقی وي چې اکثر احوالو سره ددې موافقت وشي، مطلب دادې چې د معه استعمال په عام طور باندې په دوو (۲) طریقو باندې وي : (۱) بناء بر ظرفیت ، (۲) اویا بناء بر حالیت او دې دواړو ته نصب ورکول لازم دي لهدا کله چې معه فاعل یا نائب فاعل وي، نو په اکثر احوالو کې په موافقت باندې دا نصب باقی پاتې شو.

او کومو قاریانو چې په (لقد تقطع بینکم) کې په بین باندې نصب ویلې دي سره د فاعل کیدو نه دوي هم دا عذر پیش کړو، چې بین لازم النصب دي باوجود د فاعل کیدو نه ددې نصب برقرار اویه خپل حال باندې پریخودې شو.

وفي بعض الحواشي : بعض حواشیو کې دي، چې دا رای ډیره خه ده ، ځکه چې د کلام الله موافق ده لکه مخکې تیر شو دا قول د الله تعالی : (لقد تقطع بینکم) جدا ځکه چې دا د تکلف نه خالی نه دي، لکه چې د فاضل هندي په رای کې تکلف دي.

فان قيل : په دې عبارت سره شارح د معه دنصب دویمه وجه بیانوي ، کومه چې فاضل هندي بیان کړې ده، چې حاصل یې دادې چې المفعول معه د شاعر د قول مطابق و قد حیل بین العبد والنزوان د قبیلې نه دي. په دې قول کې حیل مفعول مالم یسم فاعله ضمیر دي چې راجع دي ددې مصدر حیلوله طرف ته داپه اصل کې حیل الحیلولة دي ، ددې وجه داده چې بین دلزوم ظرفیت او دنصب دوجې نه د فاعل قائم مقام نه شي کیدی لهدا نائب فاعل ضمیر مستتر به

منل لازم راشي کوم چې مصدر طرف ته راجع دي ، همدارنگې په المفعول معه کې هم نائب فاعل ضمير مستتر وي کوم چې راجع وي دمفعول مضارع يعنې دفاعل طرف ته نو په دې صورت کې دالمفعول معنی به دا وي چې الذي فُعلَ معه ، اود معه ظرفيت په بناء باندې منصوب دي اود دې ضمير راجع دي موصول يعنې الف لام طرف ته .

دفاضل هندي دليل : فاضل هندي دا دليل بيانوي چې که چيرته د المفعول اسناد مع طرف ته وي نو مع دظرف کيدو دوجې نه لازم النصب وي اودنائب فاعل کيدو دوجې نه به ددې مرفوع کيدل ضروري وي نو ديو څيز مرفوع کيدل اومنصوب کيدل به لازم راشي اودا ناجائز دي .

تبصره ۵ : شارح دجامي دعلامه فاضل هندي قول په قهمل سره ذکر کړو نو ددې ضعف او اول قول چې وهذا الرأي هريف جدا يې وويل نو ددې تائيد اوتوثيق يې وکړو نو ددې دري (۳) وجهي دي : (۱) دفاضل هندي په قول کې دحذف تکلف دي . (۲) دنورو نحويانو قول دقرآن مجيد سره موافق دي . (۳) مصدر په غير دتخصيص نه مسنداليه جوړول صحيح نه دي .

دمفعول معه تعريف :

هُوَ الْمَذْكُورُ بِعَدِّ الْوَاوِ إِخْرَاجًا عَنِ الْمَذْكُورِ بَعْدَ حَتْمِهِ كَالْقَاءِ لِمُصَاحِبَتِهِ مَفْعُولٌ
چې دامذکوروي پس دواونودا احترام دي دمذکورنه پس دواودغيرنه لکه فامدپاره دمصاحبت ددې دمفعول د
فِعْلٍ أَلَا مُرْتَبِعًا يَمْذُكُورُ أَيْ يَكُونُ ذِكْرُهُ بَعْدَ الْوَاوِ لِأَجْلِ مُصَاحِبَتِهِ مَفْعُولٌ فِعْلٍ
فعل سره لام متعلق دي دمذکورپورې يعنې وي ذکر ددې پس دواونه دوجې دمصاحبت دمفعول نه دفعل سره
وَإِقَادَتِهِ إِنَّمَا سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ الْمَفْعُولُ فَاِجْلًا كَحَوْ إِسْتَوَى الْمَاءُ وَالْعُثْبَةُ أَوْ مَفْعُولًا
اودفاندي ورکولو دوجې خاص دي لره برابره خبره ده که دامفعول فاعل وي لکه استوی الماء والعُثْبَةُ اويامفعول
كَحَوْ كَفَاكَ وَزَيْدًا وَ سَوَاءٌ كَانَ ذَلِكَ الْفِعْلُ تَفْعُلًا أَيْ كَفَيْتَا كَالْبَيْتَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ أَوْ مَفْعًى
وي لکه کفاک وزيدادرهم اوبرابره خبره ده که دافعل لفظاوي يعنې لفظي وي لکه ذکر شوي دوه مثالونه اويامعنا
أَيْ مَفْعُولًا كَحَوْ مَا لَكَ وَزَيْدًا أَيْ مَا تَضَعُ وَزَيْدًا وَالْمَزَادُ بِمُصَاحِبَتِهِ كَمَفْعُولٍ الْفِعْلُ مُقَارَنَةً
وي يعنې معنوي وي لکه مالک وزيدايه يعنې ماتمنع وزيد او مراد په مصاحبت ددې سره دمفعول دفعل سره مشارکت
لَهُ فِي ذَلِكَ الْفِعْلِ فِي زَمَانٍ وَاجِدٌ كَحَوْ يَوْزُ وَزَيْدًا أَوْ مَكَانٍ وَاجِدٌ كَحَوْ لَوْ تَرَكْتَ الثَّاقِلَ وَفَعِلْتَهَا
ددې دمفعول سر په دې فعل کې په يوه زمانه کې لکه سرت وزيد او يابه يومکان کې وي لکه لوترکت الثاقلة وفعلتها

لَرَضَعْنَهَا فَلَا يَمْتَقِصُ بِالنَّدَاوَرِ بَعْدَ الْوَاوِ نَحْوُ جَاءَ فِي زَيْدٍ وَعَمَرُوْا فَإِنَّهَا لَا تَدُلُّ إِلَّا عَلَى الْمَشَارَكَةِ فِي أَصْلِ
لرَضَعْتَهُنَّ سَاطِرِي بِه مذكور بعد الواو سره دكه جاء في زيد وعمر وحكه دادا لبت نه كوي مگر د مشاركت سره به اصل

الْفِعْلُ دُونَ الْمُصَاحَبَةِ إِعْلَمَنَّ أَنَّهُ مَذْهَبُ جَهْمٍ النَّحْوَةُ أَنَّ الْعَامِلَ فِي الْمَفْعُولِ مَعَ الْفِعْلِ أَوْ مَعْنَاهُ
فعل کې په مصاحبت کې یو ده چې مذهب د جهمور ونا توحي عامل به مفعول معه فعل دي اویا معنی د فعل

يَتَوَسَّطُ الْوَاوُ الَّتِي بَيْنَهُ مَعَ وَ إِنَّمَا وَصَعُوا الْوَاوَ مَوْضِعَ مَعَ لِكُونِهِ
به توسط دهغه واو سره چې به معنی دمع سره وي اویه تحقیق سره وضع کړې یې دي واو به خای دمع سره دوجې

أَخْصَرَ وَأَصْلُهَا وَاءُ الْعُظْفِ الَّتِي فِيهَا مَعْنَى الْجَمْعِ فَتَنَاسَبَ مَعْنَى التَّوْبَةِ
دمختصر کیدونه او اصل دواو عطف دي هغه چې په دې کې معنی دجمع وي نو مناسب ده معنی دمعت

خلاصه دمتن: صاحب د کافي په دې عبارت کې دمفعول معه تعریف کوي. مفعول معه

هغه دي چې واو په معنی دمع نه پس ذکر وي دفعل دمعمول دمصاحبت دپاره.

اغراض دجامی: هو مذكور بعد الواو احتراز: په دې عبارت سره شارح د بعد الواو د قيد

فائده بيانوي. چې دا قيد احترازي دي په دې کې احتراز دي دهغه اسم نه کوم چې واو نه پس
ذکر نه وي. بلکې د واو نه په غير مثلاً دفاع نه یس ذکر وي

اللام متعلق: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي چې په لمصاحبت کې لام د مذكور
متعلق دي

یکون: په دې عبارت سره شارح دې خبرې طرف ته اشاره کوي چې په لمصاحبت کې لام اجلیه
دي یعنې دمفعول معه ذکر د واو نه پس ددې فعل دمعمول سره دمصاحبت دفائدي ورکولو
دوجې نه وي.

کان: په دې عبارت سره شارح دمعمول نعمیم بیانوي چې دا عام دي. چې دا معمول فاعل وي
لکه استوی الماء والخشبۃ خشبة هغه لرکې دي په کوم سره چې د اوبو کموالي اویا زیاتوالي
معلومیږي. یا مفعول دي لکه کفاک وزیداً درهم او دا عام دي چې دافعل لفظي وي لکه استوی
الماء والخشبۃ او کفاک وزیداً درهم اویا فعل معنوي وي. لکه مالک وزیداً په دې کې مالک فعل نه
دي لیکل فعل تصنع دمعنی نه فهمیږي

سواء کان ذلك الفعل: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي. لفظاً او معنأً دا خبر دي د کان
محذوف.

وکړاى معنویاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: لفظاً کان خبر دي د کان خبر په اسم باندې محمول دي لفظاً مصدر دي وصف محضه دی ددې حمل صحیح نه دي؟

جواب: یاء د نسبت محذوف ده داپه اصل کې لفظیاً وو. یاء د نسبت سره به صیغه دصفت اسم منسوب جوړ شي او ددې حمل صحیح وي، او همدارنگې سوال او جواب په ای معنویاً باندې هم واردېږي

مالک و زیداً اى ماتصنع: په دې عبارت سره شارح د عامل معنوي مثال بیانوي

والمراد بمصاحبتہ: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دمفعول معه تعریف مانع نه دي. خکه چې دا تعریف په جاء فی زید و عمرو کې په عمرو باندې صادق راځي. خکه چې عمرو د او نه پس ذکر دي او په صدور د فعل کې د فعل معمول یعنی د زید مصاحب دي. حالانکه عمرو مفعول معه نه دي، بلکې په زید باندې معطوف دي

جواب: مفعول معه د فعل معمول سره دمصاحبت نه مراد دادې چې مفعول مفعله د فعل معمول سره په دې فعل کې شریک وي په دې طریقې سره چې ددواړو زمانه یوه وي یا ددواړو مکان یو وي، د زمان مثال لکه سرث و زیداً په دې کې زیداً اوفاعل سیر ددواړو زمانه یوه دي دمکان مثال لو ترکت الناقة وفصیلتها لرضعتها، که او خه خپل بچي سره پریخودې شي. نو هغې ددې پی څکلي وي، دلته مفعول معه فصیلتها او معمول د فعل الناقة دي اوددواړو مکان شریک دي او په کوم مثال سره نقض وارد شوې دي، په هغې کې واو عاطفه دي دا په محض نفس فعل کې په مشارکت باندې دلالت کوي. لیکن په مشارکت فی الزمان یا فی المكان باندې دلالت نه کوي، د جاء فی زید و عمرو مطلب دادې چې زید او عمرو دواړه په نفس او اصل فعل یعنی محیث کې شریک دي لیکن ضروري نه ده چې ددواړو د محیث زمانه یوه وي، همدا فرق دي په مینځ د واو دمصاحبت اود واو عاطفه په مینځ کې

واعلم: په دې عبارت سره شارح په بعضې نحویانو لکه علامه عبدالقاهر جرجاني وغیره

باندې رد کوي ، بعضې نحويانو ويلي دي چې دمفعول معه نصب دواو دوجې نه وي نو ددې ردې وکړو چې په مفعول معه کې عامل فعل يامعنی دفعل وي واو عامل نه شي کيدې وجه د رد داده چې واو خفيف اوضعیف عامل دي او فعل قوي عامل دي نو ځکه به هماغه عامل وي .
والما وضعوا: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : دمصاحبت دلفظ نه دمع معنی اخستل حقيقي ده او د واو نه دمصاحبت معنی اخستل مجازي ده نو داصل او حقيقت نه معنی مجازي طرف ته يې عدول ولې وکړو؟
جواب : مع مو د واو په ځای ځکه راوړو چې مع زيات مختصر دي په نسبت سره واو ته .

واصلها: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال : مختصر خو نور حروف هم دي ، مثلاً فاء نو واو يې ولې خاص کړو؟

جواب : واو يې ځکه خاص کړو ، چې په واو کې اصل عطف دي او په عطف کې دجمعيت معنی موندل شي او په جمعيت او مصاحبت کې مناسبت واضح او ځکاره دي نو ددې وجې نه يې واو خاص کړو .

په مفعول معه کې دواو نه پس په ماقبل باندې عطف او د نصب بحث :

فَإِنْ كَانَ أَيْ وَجَدَ الْفِعْلُ أَيْ مَا يَدُلُّ عَلَى الْحَدِيثِ فَيَعْمُرُ الْفِعْلُ وَ إِسْقَى الْقَاعِلِ وَ
که چیرته یعنې وموندل شو فعل یعنې هغه چې دلالت کوي په حدث باندې نوداشاملیرې فعل ته واو اسم فاعل او
الْمَفْعُولِ وَالصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةٌ وَعَنْهَا لَفْظاً وَ جَازْ أَيْ لَمْ يَجِبِ الْعَطْفُ وَ لَمْ يَنْتَعِجْ فَلَا يَنْتَعِجُ
اسم مفعول اوصفت مشبهه او غیر ددې نه لفظاً او جائز دي یعنې نه دي واجب عطف او نه ممتنع دي نو نقص نه وار دیرې
يُحْمَلُ مَبْرُكٌ زَيْدٌ وَعَمْرٌا يُوجِبُ الْعَطْفُ فِيهِ فَالْوَجْهَانِ أَيْ الْعَطْفُ وَالنَّصْبُ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ
په هربت زید او عیرا سره دوجې دوجوب د عطف نه په دې کې نودوه وجهې یعنې عطف او نصب بنا بر مفعولیت
جَائِزَانِ لَكُمُ جِئْتُ أَكَا وَزَيْدٌ بِالزَّفْعِ عَلَى الْعَطْفِ وَزَيْدٌ بِالنَّصْبِ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ وَ إِلَّا أَيْ وَإِنْ
جائز دي لکه جئت اوازید په رفعي سره بنا بر حذف وزید په نصب سره بنا بر مفعولیت او که نه وي یعنې که چیرته
لَمْ يَجِزِ الْعَطْفُ بَلْ يَنْتَعِجُ كَعَيْنِ النَّصْبِ مِثْلُ جِئْتُ وَ زَيْدٌ فَإِنَّ الْعَطْفَ فِيهِ مُنْتَعِجٌ
جائز نه وي عطف بلکې ممتنع وي نو نصب به متعین وي لکه جئت وزید اڅکه عطف په دې کې ممتنع دي دوجې
لَعَدِمِ الْقَاصِلَةَ لَا يَتَأَكِّدُ الْمُتَّصِلُ بِالْمُنْفَصِلِ وَلَا يَفْوِزُهُ وَإِنْ كَانَ الْفِعْلُ مَعْقًى أَيْ أَمْرًا مَعْقُولًا
دعدمې فاصلې نه ، نه په تاکید دمتصل دمنفصل سره اونه ددې نه غیر او که چیرته ووفعل معنی یعنې امر معنوي

مُسْتَنْبِطاً مِنَ اللَّفْظِ وَ جَاَزَ أَنْ لَمْ يَنْتَقِ الْعَطْفُ تَعَيَّنَ الْعَطْفُ حَيْثُ لَا
چې مستنبط وي دلغظ نه او جائز وي يعنې ممتنع نه وي عطف نومتعين به وي عطف په داسې شان سره چې نه شي
يُحْتَمَلُ عَلَى غَيْرِ الْعَامِلِ الْمُتَعَوِّي بِلَا حَاجَةٍ مَعَ جَوَازٍ وَجَوَازٍ آخَرَ وَهُوَ الْعَطْفُ لَكُمْ مَا لَزَيْدٍ وَعَمْرُو
حمل کولې به عمل د عامل معنوي سره بې د ضرورت نه سره د جواز د بلې وجې او هغه عطف دي لکه مال زيد و عمرو
وَ إِلَّا أَنْ وَ إِنْ لَمْ يَجْزِ الْعَطْفُ بَلْ إِمْتِنَاعٌ تَعَيَّنَ النَّصْبُ حَيْثُ
او که چيرته نه وي يعنې که چيرته نه وي جائز عطف بلکې ممتنع وي نومتعين به وي نصب په داسې شان سره چې
لَا وَجْهَ سِوَاهُ لَكُمْ مَا لَكَ وَ زَيْدٌ وَ مَا هَالِكٌ وَ غَيْرُ قَالَهُ إِمْتِنَاعُ الْعَطْفِ فِيهَا لِأَنَّ الْعَطْفَ
نه وي بل صورت غير د نصب نه لکه مالک و زيد او ما هالک و عمرو او هغه عطف دي عطف په دې کې ځکه عطف
عَلَى التَّوْبِخِ الْمَجْزُورِ بِلَا إِعَادَةِ الْحَاكِ هَلَا جَائِزٌ وَ لَمْ يَجْزِ عَطْفٌ غَيْرًا عَلَى الْهَائِلِ إِذِ السُّؤَالُ عَنْ
په ضمير مجرور باندې بې د اعادي د جاز نه د انا جائز دي او نه دي جائز عطف د هره په شان باندې ځکه سوال د شان
هَائِلِمَا لَا عَنْ هَائِلِ أَحَدِهِمَا وَ لَكِيسِ الْآخَرِ وَ إِنَّمَا عَيْنُنَا بِتَقْوِيَةِ الْوَقْفِ فِي هَذِهِ
د دواړو نه دي نه د شان د يود دې دواړو او ذات د بل نه او په تحقيق سره مونږ حکم وکړو په معنويت د فعل په دې
الْأَمَثِلَةِ لِأَنَّ التَّعْنِي مَا تَضَعُ وَ مَا يُنَاقِلُهُ فَتَعْنِي مَا هَالِكٌ وَ زَيْدٌ مَا تَضَعُ وَ زَيْدٌ وَ تَعْنِي
مثالونو کې ځکه معنی ماتصنع ده او هغه چې د دې په مثل وي نومعنی د ما هالک و زيد ، ماتصنع و زيد ده او معنی
مَالِكٌ وَ زَيْدٌ مَا تَضَعُ وَ زَيْدٌ وَ تَعْنِي مَا لَزَيْدٍ وَ غَيْرُ مَا تَضَعُ زَيْدٌ وَ غَيْرُ .
د مالک و زيد ، ماتصنع و زيد ده او معنی د مال زيد و عمرو ، ماتصنع زيد و عمرو ده .

خلاصه دمتن : صاحب د کافيي په دې عبارت سره څلور (۴) امور بيان کړي دي :

- (۱) : که چيرته دمفعول معه عامل ناصب فعلی وي او د واو د مابعد په ماقبل باندې عطف صحيح وي نو په دې صورت کې د واو نه پس دوه (۲) وجهې جائز دي : (۱) عطف . (۲) نصب لکه چمت انا و زيد ، په دې کې چمت فعل ناصب فعلی دي او د واو نه پس يعنې د زيد عطف د واو په ماقبل تاء ضمير باندې جائز دي ، ځکه چې د ضمير منفصل سره د ضمير متصل تاکيد راوړې شوې دي لهذا زيد په تاء د ضمير متصل باندې د عطف په بناء باندې مرفوع هم لوستلې شي او او مفعول کيدو په بناء باندې منصوب هم لوستلې شي .
- (۲) : او که چيرته دمفعول مغه عامل ناصب فعلی وي او د واو د مابعد په ماقبل باندې عطف صحيح نه وي ، بلکې ممتنع وي ، نو نصب به ويلې شي نه رفع لکه چمت و زيد دلته په

زیداً باندې صرف نصب ویلې شي دا په ضمير مرفوع متصل باندې د عطف جواز شرط دي، چې ضمير مرفوع منفصل سره ضمير مرفوع متصل تاکید راوړې شوي وي، یا ددې په مینځ کې څه فاصله وي او دلته په دې شيانو کې یو څیز هم نشته لهذا نصب به متعین وي، دمفعول معه د وجې نه

(۳): او که چیرته دمفعول معه عامل ناصب فعل معنوي وي، یعنې داسې عامل وي کوم چې دلفظ نه مستنبط وي او عطف جائز وي. نو عطف به متعین وي کلام به په عامل معنوي باندې بې ضرورت نه شي محمول کولې او ددې د جواز یوه بله وجه هم موجوده ده او هغه عطف دي لکه مالزید و عمرو، په دې کې اگر چې ددې نه فعل مستنبط کیږي لکه مالک وزیداً کې مستنبط دي او ددې وجې نه په عمرو باندې نصب راځي او په معنی دمع کې کولو سره لیکن عمرو ته نصب نه شي ورکولې ځکه چې عطف امر ظاهر دي او عامل معنوي امر خفي دي دامر ظاهر سره امر خفي نه شي اختیارولې

(۴): او که چیرته عامل معنوي وي او د واو ما بعد په ما قبل باندې عطف جائز نه وي، بلکې ممتنع وي نو نصب به متعین وي دمفعول معه کیدو په بناء باندې او عامل معنوي ته به عمل ورکولې شي ځکه چې ددې نه غیر بل کوم صورت نشته دي لکه مالک وزیداً و ما هانک و عمرو، په اول مثال کې دزید عطف په ک ضمير باندې دي او په دویم مثال کې د عمرو عطف په شان ضمير باندې جائز نه دي ځکه چې په ضمير مجرور باندې چې کله عطف کول مقصود وي نو دحرف جار اعاده کول ضروري وي او په دې مثالونو کې په معطوف باندې دجار اعاده نه ده کړي، لهذا په اول مثال کې په زید باندې او په دویم مثال کې په عمرو باندې نصب متعین دي او همدارنگې په دویم مثال کې په شان باندې د عمرو عطف جائز نه دي ځکه چې په دې صورت کې خلاف مقصود لازم راځي ځکه چې مقصود ددواړو دنان متعلق سوال کول وو او که چیرته عمرو په شان باندې عطف کړې شي نو بیا په دې کې دیو شان اودبل ذات متعلق سوال کولې شي حالانکه دا دمقصود خلاف دي.

اغراض دجامي: ای وجد: په دې عبارت سره شارح اشاره وکړه چې په متن کې ګان تامه

دي

ای مایدل: په دې عبارت سره غرض د شارح دیو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په مفعول معه کې د دوه وجهه حوازل لکه څنگه چې عامل د فعل په صورت کې وي

همدارنگې د شبه فعل په صورت کې هم وي نو د الفعل تخصیص یې ولې وکړو؟

جواب: دلته د فعل نه مراد فعل لغوي معنی یعنې حدث دي دافعل اوشبه فعل اسم فاعل او اسم مفعول وغیره ټولو ته شامل دي

ای لم یجب: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي.

سوال: د اقامه منقوضه اوماته ده په هغه عمرو سره کوم چې په ضربیت زیږد او عمروا کې واقع

دي ځکه چې عمروا د واو نه پس ذکر دي او ددې فعل ناصب لفظي دي او د واو مابعد عطف په ماقبل باندې جائز دي حالانکه په عمرو کې دوه ۲. وجهې جائز نه دي؟

جواب: دلته جوازاً په معنی دامکان خاص دي دامکان خاص مطلب دادی چې موافق او مخالف جنسین دواړه ضروري نه دي یعنې نه عطف واجب دي اونه مستنوع اوبه ذکر شوي مثال کې عطف واجب دي ځکه چې په دې کې دوه وجهې جائز نه دي

ای العطف والنصب: په دې عبارت سره شارح بیان د مصداق کوي د **الوجهان** مصداق یې بیان کړي دي چې د **الوجهان** مصداق عطف او نصب دي.

عل المفعولية: په دې عبارت سره شارح د نصب وجه بیان کړي ده

جائزان: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د مصنف رحمه الله قول فان کان العطف دا شرط دي او **الوجهان** جزاء ده حالانکه د جزاء د پاره جمله کیدل ضروري دي او فالوجهان جمله نه ده.

جواب: فالوجهان مبتدا ده او ددې خبر جائزان محذوف دي لهذا ددې جزاء جوړیدل صحیح دي

ای العطف: په دې عبارت سره شارح په جئت وزیږد کی د نصب د متعین کیدو وجه بیانوي په دې کې نصب ددې وجه نه متعین دي چې په دې کې غنم ممتنع دي ځکه چې په ضمیر مرفوع متصل باندې د عطف د جزاء شرط دادې چې ضمیر منفصل سره ددې تکید شوي وي. اویا یې په مینځ کې څه فاصلا وي. او دلته داسې نه دي ددې وجه نه عطف ن جائز دي

مستنبطا: د اد معنوي د پاره تفسیر دي. معنی امر معنوي هغه ته وایي چې د لفظ نه مستنبط وي

وانما حكمه : په دې عبارت سره شارح ذکر شوې مثالونه په عامل معنوي باندې د مشتمل کيدو وجه بيانوي چې په ذکر شوو مثالونو کې د فعل معنوي حکم يې ځکه ولېږل چې د مالک و زېداً معنی ماتصنع وزېدا اود ماهانک و همروا معنی ماتصنع و همروا اود مالزېد و همروا معنی ماتصنع زېد و همروا ده .

﴿ اَلْحَالُ ﴾ د حال تعريف :

لَمَّا قَرَأَ مِنَ الْقُرْآنِ هَرَعَ إِلَى الْمَلْعَاتِ بِهَا وَ هُوَ مَا يَتَّبِعُ كَهَيْئَةِ الْقَائِلِ أَوْ
هرکله چې فارغ شو د مغایلو شروع يې وکړ په ملحقاتو د فعل احوال هغه دي چې بيانوني هيئت د فاعل اویا
الْمَفْعُولِ بِهِ أَيْ مِنْ حَيْثُ هُوَ قَائِلٌ أَوْ مَفْعُولٌ بِهِ مِمَّا هُوَ الْقَائِلُ كَقِيلَ لِرَبِّهِ الْهَيْئَةُ
د مفعول به يعنې د دې حيثيت نه چې د فاعل دي او يا مفعول به لکه چې د اظاهر دي نو په ذکر د هيئت سره خارجي بي
يَخْرُجُ مَا يَتَّبِعُ الذَّاتَ كَالْتَّوْبِيزِ وَيَأْتِيهَا إِلَى الْقَائِلِ أَوِ الْمَفْعُولِ بِهِ يَخْرُجُ مَا يَتَّبِعُ كَهَيْئَةِ
هغه چې بيانوني ذات لکه تميز او په اضافت د دې سره فاعل او يا مفعول به ته خارجي بي هغه چې بيانوني هيئت د
عَلَى الْقَائِلِ أَوِ الْمَفْعُولِ بِهِ كَصِفَةِ الْمُتَبَدِّلِ كَعُوْذِ الْعَالِمِ أَخُوْكَ وَ يَتَّبِعُ الْحَزِيْزَةَ يَخْرُجُ صِفَةً
غير فاعل او يا د مفعول به په شان د صفت د مبتدأ لکه زېد العالم اخوک او په قيد د حيثيت سره خارجي صفت
الْقَائِلِ أَوِ الْمَفْعُولِ بِهِ قَائِلًا كَذَلِكَ عَلَى هَيْئَةِ الْقَائِلِ أَوِ الْمَفْعُولِ بِهِ مُطْلَقًا لَا مِنْ حَيْثُ هُوَ قَائِلٌ
د فاعل او يا مفعول به ځکه چې د دلالت کوي په هيئت د فاعل او يا مفعول به مطلقانه د دې حيثيت نه چې د فاعل
أَوْ مَفْعُولٌ وَ هَذَا التَّوْبِيزُ عَلَى سَبِيلِ الْخَلْوِ لَا الْهَجْعِ كَلَا يَخْرُجُ وَهُوَ وَمِنْ حَرَبٍ كَقَوْلِهِ عَزَّوَجَلَّ
دي او يا مفعول به او د تړيد په طريقې د مانعة الخلو دي نه په طريقې د مانعة الجمع نو نه خارجي بي هرب زېد همدا
وَأَيُّهَا لَمَّا آتَى سَوَاءً كَانِ الْقَائِلُ أَوِ الْمَفْعُولُ بِهِ الَّذِي وَفَّعَ الْحَالُ عَنْهُ لَمَّا آتَى لَمَّا
راکېين مثال لفظاً يعنې برابره خبره ده که فاعل او يا مفعول به هغه چې واقع وي حال د دې نه لفظاً يعنې لفظي
بِأَن تَكُونَ قَائِلِيَّةً الْقَائِلِ أَوْ مَفْعُولِيَّةً الْمَفْعُولِ بِهَا فَيَتَّبِعُ لَمَّا الْكَلَامِ وَ مَفْعُولِيَّةً
په داسې طريقې سره چې وي فاعليت د فاعل او يا مفعوليت د مفعول په اعتبار د لفظ د کلام او د دې د منطق په
مِنْ خَلْوٍ إِغْتِبَارٍ مَعْنَى خَارِجٍ عَنْهُ يُفْهَمُ مِنْ قَوْلِهِ الْكَلَامُ سَوَاءً
اعتبار سره په غير د اعتبار د معنی نه کوم چې د کلام نه خارج وي چې معلومېږي د سياق د کلام نه برابره خبره ده چې
كَأَنَّ مَفْعُولَيْنِ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا أَوْ مَعْنًى أَيْ مَفْعُولِيَّةً بِأَن تَكُونَ قَائِلِيَّةً الْفَاعِلِ أَوْ
وي د ادواړه ملفوظ حقيقت او يا حکم يا معنی يعنې معنوي وي په داسې شان سره چې وي فاعليت د فاعل اویا

مَفْعُولِيَّةُ التَّفْعُولِ بِإِعْتِبَارِ مَعْنَى يُفْعَلُ مِنْ قَسْوَى الْكَلَامِ لَا بِإِعْتِبَارِ لَفْظِهِ وَ مَفْعُولِيَّةُ
مفعولیت دمفعول به په اعتبار د معنی سره چې معلومیرې د سیاق د کلام نه، نه په اعتبار د دې لفظ او د منطق
وَالْمُرَادُ بِالْقَاعِلِ أَوِ التَّفْعُولِ بِهِ أَحَدٌ مِنْ أَنْ يَكُونَ حَقِيقَةً أَوْ حُكْمًا فَيَدْخُلُ فِيهِ الْحَالُ عَنِ التَّفْعُولِ مَعَهُ
د دې لفظ او مراد د فاعل او مفعول به نه عام دې چې دې حقیقه او یا حکم یا نو داخلیرې په دې کې حال دمفعول معنه نه
يَكُونُ فِي مَعْنَى الْقَاعِلِ أَوِ التَّفْعُولِ بِهِ وَ كَذَا عَنِ التَّفْعُولِ الْمُتَخَلِّي وَثَلُ حَرْبِكَ الْحَرْبُ هَيْدَأُ
دو چې د کیدونه په معنی د فاعل او یا دمفعول به کې او همدارنگې دمفعول مطلق نه حال لکه حربت الحرب هیدأ
قَالَهُ بِمَعْنَى أَخَذْتُ الْحَرْبَ هَيْدَأُ وَ كَذَا يَدْخُلُ فِيهِ الْحَالُ عَنِ الْمُضَاهِي إِيَّوْ كَمَا إِذَا كَانَ
خکه چې د ابه معنی د حادث الحرب هیدادی او همدارنگې داخلیرې په دې کې حال دمضاف الیه نه چې کله
الْمُضَاهِي قَاعِلًا أَوْ مَفْعُولًا يَصِحُّ عِلَاقُهُ وَ يُقَامُ الْمُضَاهِي إِيَّوْ مَقَامَهُ
مضاف فاعل وي او یا مفعول وي چې صحیح وي حذف د دې او قائم وي مضاف الیه په خای د فاعل او یا مفعول به نو
فَكَالَهُ الْقَاعِلُ أَوِ التَّفْعُولُ كَعُو بَلْ لَتُغِيغَ وَمَلَكُ إِبْرَاهِيمَ عَزِيقًا وَأَنْ يَكُنْ لَحْمٌ أَخِيهِ مِمَّا خَشَكَ صَحِيحٌ دِي چې
گو یا چې د اهماغه فاعل او مفعول به دې لکه بل تنیع ملة ابراهيم حنيفة وان يكل لحم اخيه مما خاشكه صحيح دي چې
أَنْ يُقَالَ بَلْ لَتُغِيغَ إِبْرَاهِيمَ مَقَامَهُ بَلْ لَتُغِيغَ وَمَلَكُ إِبْرَاهِيمَ وَأَنْ يَكُنْ لَحْمٌ أَخِيهِ مِمَّا خَشَكَ لَحْمٌ أَخِيهِ أَوْ كَانَ
وویل شي د بل تنیع ابراهيم په خای د بل تنیع ملة ابراهيم اود ان يكل اخاه مما ياكله خاي دان يكل لحم اخيه او یا وي
الْمُضَاهِي قَاعِلًا أَوْ مَفْعُولًا وَهُوَ جَاءَ الْمُضَاهِي إِيَّوْ كَانَ الْحَالُ عَنِ الْمُضَاهِي إِيَّوْ هُوَ الْحَالُ عَنِ الْمُضَاهِي
مضاف فاعل او یا مفعول او مضاف د اجر دمضاف الیه وي نو گو یا چې حال دمضاف الیه نه د احوال دي دمضاف نه
وَ إِنْ لَمْ يَصِحَّ قِيَامُهُ مَقَامَهُ كَمَا فِي قَوْلِهِ كَمَا أَنْ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ
اگر که نه دي صحیح قیام دمضاف الیه په خای دمضاف لکه په دې قول د الله تعالی کې ان د ابر هؤلاء مقطوع
لَقَوْلِهِ مُصْبِحِينَ حَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ بِإِعْتِبَارِ أَنَّ الدَّابِرَ الْمُضَاهِي إِيَّوْ
مصبحین نو د اقول چې مصبحین د احوال دي د هؤلاء په دې اعتبار سره چې د ابر چې مضاف دي هؤلاء طرف ته داد
جَزَاءً فَإِنَّ دَابِرَ الشَّيْءِ أَصْلُهُ وَالْدَّابِرُ مَفْعُولٌ مَا لَمْ يُسَمَّ قَاعِلًا بِإِعْتِبَارِ الطَّمْطِوِ الْمُسْتَكْرِي
هؤلاء جز دي خکه د ابر د خیز د اصل او جز د خیز وي اود ابر مفعول مالم یسم فاعله دي په اعتبار د ضمیر مستکن
فِي الْمَقْطُوعِ لَكَالَهُ حَالٌ عَنِ مَفْعُولٍ مَا لَمْ يُسَمَّ قَاعِلًا وَلَوْ فُرِئَ كَبَيِّنٌ عَلَى سِيَفِهِ
سره په مقطوع کې نو گو یا چې مصبحین حال شود مفعول مالم یسم فاعله نه او که چیرته وویل شي تبیین په صیغی
التَّاجِي التَّفْعُولِ مِنْ تَابِ التَّفْعُلِ أَوْ يَبَيِّنُ عَلَى سِيَفِهِ الْمَضَارِعَ التَّجْهُولِ مِنْ تَابِ التَّفْعُولِ وَجَمَلُ الْجَاوِ
دماضی معلوم سره د باب د تفعل نه او یبیین په صیغی دمضارع مجهول د باب د تفعل نه او نو گر خو لې شي جارا و

تَجْزُوْزٌ مُّتَعَلِّقًا بِهِ لَا بِاَلْمَفْعُوْلِ دَخَلَ فِيْهِ الْحَالُ مِنْ اَلْمَفْعُوْلِ مَعَهُ اَوْ اَلْمَفْعُوْلُ

سې حار او مجرور مسند بر تړين پورې په د مفعول پورې يو داخل شوی نه دي چې حال د مفعول معه نه او يا د مفعول

الْمُظَلِّي مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ اِلَى تَغْيِيْمِ الْفَاعِلِ اَوْ اَلْمَفْعُوْلِ اِلَّا لِدُخُوْلِ مَا وَقَعَ خَالًا عَنِ الْمَصَافِ اِلَيْهِ.

مطلق نه په غیر د ضرورت نه عصبه دي عل او يا مفعول نه مکرر دخول دهغه څه چې واقع وي حال د مضاف اليه نه

خلاصه د متن: صاحب ذکر فيه په دې عبارت کې د حال تعریف کوي چې حال هغه دي چې د

فاعل يا د مفعول به هینت بیان کړي دا بیا عام دي چې د فاعل يا مفعول به لفظي وي او يا

معنوي

اغراض د جامي: لما فرغ: په دې عبارت سره شارح د نوي بحث د شروع کولو د پاره توطیه

او تمهید بیانوي او یا مبتدي او نوي شروع کوونکي تشویقوي، ځکه چې مبتدي او نوي

شروع کوونکي طالب د نوي بحث شروع کیدو ته خوشحالیږي

ای من حیث: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د حال تعریف مانع نه دي، ځکه چې دا تعریف د فاعل او د مفعول به په صفت مثلاً

جامي زید الفاضل وراثت زیدن الفاضل کې په الفاضل باندې صادق راځي، ځکه چې داد فاعل

هینت او د مفعول به هینت بیانوي حالانکه دا حال نه دي

جواب: په تعریف کې د حیثیت قید معتبر دي یعنې حال هغه لفظ دي چې د فاعل او یا د

مفعول به هینت بیان کړي د دې حیثیت نه چې دا فاعل او یا مفعول به دي او په ذکر شوو

مثالونو کې فاعل او د مفعول به صفت اگر چې د فاعل او د مفعول به هینت بیانوي لیکن د فاعل

او د مفعول به کیدو د حیثیت نه، نه بلکه مطلقاً د ذات کیدو د حیثیت نه ځکه چې صفت په

داسې معنی باندې دلالت کوي کوم چې په موصوف کې موندل کیږي برابره خبره ده که دا

فعل او یا مفعول وي او یا نه وي.

کما هو الظاهر: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: په متن کې هینت مطلق مذکور دي بیا تاسو د حیثیت قید دکوم ځای نه ولږولو؟

جواب: د حیثیت قید بالکل ظاهر دي، ځکه چې دا مقام، مقام د تعریف دي او په تعریفاتو

حیثیت قید ملحوظ وي

س: الی کله چې حیثیت معتبر دي نو دا یې ولې ذکر نه کړو؟

جواب: دا قسم حیثیات مشهور دي. نو په شهرت باندې د اکثف د درجې په پلي د حالت کړل

فیذکر: په دې عبارت سره شارح د قیودو فوائد بیانوي، په تعریف کې د هیئت په قید سره دغه لفظ خارج شو کوم چې هیئت نه بیانوي، بلکې ذات بیانوي لکه تمیز چې دي، د هیئت فاعل یا مفعول طرف ته د اضافت د وجې نه هغه لفظ خارج شو، کوم چې د فاعل یا مفعول غیر هیئت بیانوي، لکه د مبتدا صفت مثلاً زهدن العالم اخوک په دې کې العالم د زهد هیئت بیانوي، لیکن د فاعل یا مفعول نه دي، بلکې مبتدا دي او د حیثیت قید نه د فاعل یا د مفعول صفت خارج شو، ځکه چې د فاعل یا مفعول په هیئت باندې دلالت کوي، لیکن دې حیثیت سره نه، چې هغه فاعل یا مفعول دي، بلکې مطلقاً د ذات کیدو د وجې نه

هذا التردید: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: د حال تعریف جامع نه دي، ځکه چې دا تعریف په ضرب زید عمرو او را کبیر کې په را کبیر باندې صادق نه راځي، ځکه چې په تعریف کې کلمه او احد الامرین د پاره وي نو د تعریف حاصل به دا وي چې حال هغه دي چې فقط یواځې د فاعل هیئت بیان کړي او یا فقط یواځې د مفعول هیئت بیان کړي او په ذکر شوي مثال کې را کبیر د دواړو هیئت بیانوي

جواب: په تعریف کې او د مانعة الجمع او انفصال حقیقي د پاره نه دي، بلکې د مانعة الخلو د پاره دي مطلب دا دي چې حال د فاعل یا د مفعول د هیئت د بیان نه خالي نه وي برابر خبره ده چې د دواړو مجموعو هیئت بیان کوي او که یا یواځې د یو هیئت بیان کوي نو اوس تعریف په را کبیر باندې به صادق راشي.

ای سوام: په دې عبارت سره شارح بیان د ترکیب کوي، چې لفظاً او معنأ دا د کان محذوف خبر دي مطلب دا دي چې هغه فاعل یا مفعول چې دهغې نه حال واقع وي په دې کې تعمیم دي برابر خبره ده چې د لفظاً وي 'و یا معنأ وي'.

ای لفظیاً: په دې عبارت سره غرض د شارح د یو سوال مقدر جواب ورکول دي

سوال: دلته د کان خبر ددې په اسم باندې حمل کېږي او حالانکه دا صحیح نه دي؟

جواب: دلته پام د نسبت محذوف ده چې دا په اصل کې اي لفظیاً وو نو اوس یې حمل صحیح

دي

پان ټکون: په دې عبارت سره شارح د فاعل او دمفعول به دلفظي کيدو صورت بيانوي، چې ددې صورت دادې چې د فاعل فاعليت او دمفعول مفعوليت دلفظ کلام او دمنطوق کلام په اعتبار سره وي دداسې معنی په اعتبار سره نه وي کوم چې دکلام نه خارج وي، او دفحوی کلام او دسياق کلام نه معلومېږي.

سواء کانا ملفوظين: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: زېد په في الدار قائماً کې حال دي د ظرف متعلق ضمير مستتر نه او هغه ملفوظ نه دي

لهذا فاعل لفظي نه د حال مثال دپاره ددې پيش کول څنگه صحيح دي؟

جواب: د فاعل او دمفعول به په ملفوظ کېدو کې تعميم دي برابره خبره ده چې دا حقيقتاً وي

او که حکماً وي او په زېد في الدار قائماً کې ضمير مستتر حکماً ملفوظ دي.

اي معنوياً: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: دلته د کان خبر ددې په اسم باندې حمل کېږي او حالته که دا صحيح نه دي؟

جواب: دلته يام دنسبت محذوف ده چې داپه اصل کې اي معنوياً و نو اوس يې حمل صحيح

دي.

پان ټکون: په دې عبارت سره شارح د فاعل او دمفعول به دمعنوي کيدو صورت بيانوي ددې

صورت دادې چې د فاعل فاعليت او دمفعول مفعوليت دداسې معنی په اعتبار سره وي کومه

چې دفحوی دکلام نه معلومېږي دکلام دلفظ او دمنطوق په اعتبار سره نه وي.

والمراد: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي:

سوال: حال چې لکه څنگه د فاعل او دمفعول به نه واقع کېږي، نو همدارنگې کله دمفعول

معه نه هم واقع کېږي، لکه جئت انا و زيدا را کبما همدارنگې کله دمفعول مطلق نه هم واقع

کېږي، لکه ضربت الضرب الشديد په دې کې هديداً، د الضرب مفعول مطلق نه حال دي

همدارنگې کله دمضاف اليه نه هم حال واقع کېږي، لکه هل لتبع ملة ابراهيم حنيفاً په دې کې

حنيفاً د ابراهيم نه حال واقع کېږي، اودا مضاف اليه دي کله چې حال دمفعول معته، دمفعول

مطلق او د مضاف اليه ټولو نه واقع کيږي، نو د فاعل او د مفعول به تخصيص يې څنگه صحيح دي ؟

جواب: په فاعل او په مفعول به کې تعميم دي برابره خبره ده که حقيقتاً وي، او يا حکماً وي اوس د حال په تعريف کې هغه حال هم داخل شو کوم چې مفعول معه نه دي، ځکه چې مفعول معه د فاعل يا د مفعول په معنی کې دي، ځکه چې مفعول معه د فاعل نه د فعل په صدور کې ددې مصاحب وي او يا په مفعول به باندې په وقوع کې ددې مصاحب وي، همدارنگې هغه حال هم داخلېږي کوم چې د مفعول مطلق نه حال واقع شي، ځکه چې مفعول مطلق د مفعول به په معنی کې وي، مثلاً هربت الضرب شديداً معنی احدث الضرب شديداً لهذا په دې کې الضرب چې هغه مفعول مطلق دي دا مفعول به حکمي دي همدارنگې هغه حال هم داخل وي کوم چې د مضاف اليه نه حال وي، ځکه چې د مضاف اليه نه په هغه وخت کې حال صحيح دي، کله چې مضاف اليه داسې فاعل او يا مفعول به وي چې دهغې حذف کول او مضاف اليه ددې قائم مقام جوړول صحيح وي لهذا په دې وخت کې مضاف اليه دنيابت په اعتبار سره فاعل او يا مفعول به به وي لکه په بل نتيجه ملة ابراهيم حنيفاً، کې مضاف يعنې ملة يې حذف کړي او مضاف اليه يې ددې قائم مقام کړي او نتيجه ابراهيم حنيفاً ويل صحيح دي، همدارنگې ان ياکل لحم اخيه ميتاً فکرهتوبه په دې کې مضاف لحم يې حذف کړي او مضاف اليه يعنې اخيه يې ددې قائم مقام کړي او ان ياکل اخاه ويل صحيح دي لهذا دا ټول احوال د فاعل حکمي يا د مفعول به حکمي نه حال دي ځکه دا به تعريف کې داخل دي او تعريف جامع دي.

اوکان المضاف: په دې عبارت سره غرض د شارح د يو سوال مقدر جواب ورکول دي :

سوال: دالله تعالى دا قول ان دابر هؤلاء مقطوع مصبحين په دې کې مصبحين د هؤلاء نه حال دي کوم چې د دابر مضاف اليه دي او دابر نه خو فاعل دي او نه مفعول به دي بلکه دا خو دآن اسم دي او مضاف يې حذف کړي او مضاف اليه ددې قائم مقام کول هم صحيح نه دي نو د حال د جوړېدو شرط نه موندل کيږي حالانکه مصبحين د هؤلاء نه حال دي.

جواب: په آيت کې دابر نائب فاعل حکمي دي ځکه چې دا د مقطوع د ضمير مرجع ده او هغه ضمير نائب فاعل دي پس کوم حکم چې دراجع دي نو هماغه حکم به د مرجع هم وي نو لهذا دابر به هم حکماً نائب فاعل وي. پاتې شو دا سوال چې مضاف يې حذف کړي او مضاف اليه

ددې په مقام کول صحيح نه دي نو ددې جواب دادې چې کله مضاف فاعل بامفعول به وي او د مضاف اليه جز - هم وي نو په دې وخت کې دمضاف اليه نه حال جوړيدل صحيح کيږي اگرچې مضاف يې حذف کړي وي او مضاف اليه ددې قائم مقام کول صحيح نه وي ځکه چې کله مضاف فاعل يا مفعول به وي او هغه دمضاف اليه جز، وي نو دمضاف اليه نه حال جوړول گویا چې دمضاف نه حال جوړول دي . لهندا دالله تعالی قول ان دابر هؤلاء الخ په دې کې مسبحين د هؤلاء نه په همدې اعتبار سره حال دي ځکه چې دابر مضاف دي د هؤلاء طرف ته او دابر د هؤلاء جز - هم دي ځکه چې د دابر معنی ده اصل او جرړه او دڅيز جرړه ددې څيز جز، وي لهندا شکل رفع شو

ولو قري : په دې عبارت سره شارح په فاضل هندي باندې رد کوي . فاضل هندي د ذکر شوي سوال جواب دا ورکړي دي چې دحال په تعريف کې تبين دماضي معلوم صيغه دباب تفعل نه جوړولې شي يا يبين دباب تفعل نه دمضارع مجهول صيغه جوړولې شي او په جار مجرور د المفعول متعلق کولو په ځاي دفعل تبين متعلق کړې شي نو په دې وخت کې به يې معنی داوي چې حال هغه دي چې ظاهر شي دفاعل يادمفعول هيئت ددې سره ، که مجهول وي نو معنی به يې داسې وي حال هغه دي چې ظاهر وي اودفاعل يادمفعول هيئت ددې سره بيانولې شي نو په دې وخت کې دحال په تعريف کې هغه حال هم داخليږي کوم چې دمفعول معه اودمفعول مطلق نه حال واقع وي ځکه چې اوس به دمفعول نه مطلق مفعول مراد وي نه مفعول به او به به جار مجرور دتبين متعلق وي ليکن شارح دا قول په آخر کې ذکر کړو ددې ضعف او رد طرف ته يې اشاره وکړي چې ددې دري (۳) وجهې دي : (۱) په دې صورت کې جار مجرور دبعيد متعلق کول به لازم راشي . (۲) په دې کې ما موصوله طرف ته عائد په نفس صله کې نه وي بلکې دصلي په متعلق کې به وي حالانکه اصل دادې چې عائد به په نفس صله کې وي اونفس صله جمله د يبين هيئة الفاعل ده او په دې کې يو عائد هم نشته . (۳) په دې صورت کې به خو مع - داخل شي کوم چې دمفعول معه يادمفعول مطلق نه وي ليکن هغه حال به داخل نه وي . ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۱ - ۱۰۲ - ۱۰۳ - ۱۰۴ - ۱۰۵ - ۱۰۶ - ۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹ - ۱۱۰ - ۱۱۱ - ۱۱۲ - ۱۱۳ - ۱۱۴ - ۱۱۵ - ۱۱۶ - ۱۱۷ - ۱۱۸ - ۱۱۹ - ۱۲۰ - ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳ - ۱۲۴ - ۱۲۵ - ۱۲۶ - ۱۲۷ - ۱۲۸ - ۱۲۹ - ۱۳۰ - ۱۳۱ - ۱۳۲ - ۱۳۳ - ۱۳۴ - ۱۳۵ - ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸ - ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ - ۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶ - ۱۴۷ - ۱۴۸ - ۱۴۹ - ۱۵۰ - ۱۵۱ - ۱۵۲ - ۱۵۳ - ۱۵۴ - ۱۵۵ - ۱۵۶ - ۱۵۷ - ۱۵۸ - ۱۵۹ - ۱۶۰ - ۱۶۱ - ۱۶۲ - ۱۶۳ - ۱۶۴ - ۱۶۵ - ۱۶۶ - ۱۶۷ - ۱۶۸ - ۱۶۹ - ۱۷۰ - ۱۷۱ - ۱۷۲ - ۱۷۳ - ۱۷۴ - ۱۷۵ - ۱۷۶ - ۱۷۷ - ۱۷۸ - ۱۷۹ - ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۲ - ۱۸۳ - ۱۸۴ - ۱۸۵ - ۱۸۶ - ۱۸۷ - ۱۸۸ - ۱۸۹ - ۱۹۰ - ۱۹۱ - ۱۹۲ - ۱۹۳ - ۱۹۴ - ۱۹۵ - ۱۹۶ - ۱۹۷ - ۱۹۸ - ۱۹۹ - ۲۰۰ - ۲۰۱ - ۲۰۲ - ۲۰۳ - ۲۰۴ - ۲۰۵ - ۲۰۶ - ۲۰۷ - ۲۰۸ - ۲۰۹ - ۲۱۰ - ۲۱۱ - ۲۱۲ - ۲۱۳ - ۲۱۴ - ۲۱۵ - ۲۱۶ - ۲۱۷ - ۲۱۸ - ۲۱۹ - ۲۲۰ - ۲۲۱ - ۲۲۲ - ۲۲۳ - ۲۲۴ - ۲۲۵ - ۲۲۶ - ۲۲۷ - ۲۲۸ - ۲۲۹ - ۲۳۰ - ۲۳۱ - ۲۳۲ - ۲۳۳ - ۲۳۴ - ۲۳۵ - ۲۳۶ - ۲۳۷ - ۲۳۸ - ۲۳۹ - ۲۴۰ - ۲۴۱ - ۲۴۲ - ۲۴۳ - ۲۴۴ - ۲۴۵ - ۲۴۶ - ۲۴۷ - ۲۴۸ - ۲۴۹ - ۲۵۰ - ۲۵۱ - ۲۵۲ - ۲۵۳ - ۲۵۴ - ۲۵۵ - ۲۵۶ - ۲۵۷ - ۲۵۸ - ۲۵۹ - ۲۶۰ - ۲۶۱ - ۲۶۲ - ۲۶۳ - ۲۶۴ - ۲۶۵ - ۲۶۶ - ۲۶۷ - ۲۶۸ - ۲۶۹ - ۲۷۰ - ۲۷۱ - ۲۷۲ - ۲۷۳ - ۲۷۴ - ۲۷۵ - ۲۷۶ - ۲۷۷ - ۲۷۸ - ۲۷۹ - ۲۸۰ - ۲۸۱ - ۲۸۲ - ۲۸۳ - ۲۸۴ - ۲۸۵ - ۲۸۶ - ۲۸۷ - ۲۸۸ - ۲۸۹ - ۲۹۰ - ۲۹۱ - ۲۹۲ - ۲۹۳ - ۲۹۴ - ۲۹۵ - ۲۹۶ - ۲۹۷ - ۲۹۸ - ۲۹۹ - ۳۰۰ - ۳۰۱ - ۳۰۲ - ۳۰۳ - ۳۰۴ - ۳۰۵ - ۳۰۶ - ۳۰۷ - ۳۰۸ - ۳۰۹ - ۳۱۰ - ۳۱۱ - ۳۱۲ - ۳۱۳ - ۳۱۴ - ۳۱۵ - ۳۱۶ - ۳۱۷ - ۳۱۸ - ۳۱۹ - ۳۲۰ - ۳۲۱ - ۳۲۲ - ۳۲۳ - ۳۲۴ - ۳۲۵ - ۳۲۶ - ۳۲۷ - ۳۲۸ - ۳۲۹ - ۳۳۰ - ۳۳۱ - ۳۳۲ - ۳۳۳ - ۳۳۴ - ۳۳۵ - ۳۳۶ - ۳۳۷ - ۳۳۸ - ۳۳۹ - ۳۴۰ - ۳۴۱ - ۳۴۲ - ۳۴۳ - ۳۴۴ - ۳۴۵ - ۳۴۶ - ۳۴۷ - ۳۴۸ - ۳۴۹ - ۳۵۰ - ۳۵۱ - ۳۵۲ - ۳۵۳ - ۳۵۴ - ۳۵۵ - ۳۵۶ - ۳۵۷ - ۳۵۸ - ۳۵۹ - ۳۶۰ - ۳۶۱ - ۳۶۲ - ۳۶۳ - ۳۶۴ - ۳۶۵ - ۳۶۶ - ۳۶۷ - ۳۶۸ - ۳۶۹ - ۳۷۰ - ۳۷۱ - ۳۷۲ - ۳۷۳ - ۳۷۴ - ۳۷۵ - ۳۷۶ - ۳۷۷ - ۳۷۸ - ۳۷۹ - ۳۸۰ - ۳۸۱ - ۳۸۲ - ۳۸۳ - ۳۸۴ - ۳۸۵ - ۳۸۶ - ۳۸۷ - ۳۸۸ - ۳۸۹ - ۳۹۰ - ۳۹۱ - ۳۹۲ - ۳۹۳ - ۳۹۴ - ۳۹۵ - ۳۹۶ - ۳۹۷ - ۳۹۸ - ۳۹۹ - ۴۰۰ - ۴۰۱ - ۴۰۲ - ۴۰۳ - ۴۰۴ - ۴۰۵ - ۴۰۶ - ۴۰۷ - ۴۰۸ - ۴۰۹ - ۴۱۰ - ۴۱۱ - ۴۱۲ - ۴۱۳ - ۴۱۴ - ۴۱۵ - ۴۱۶ - ۴۱۷ - ۴۱۸ - ۴۱۹ - ۴۲۰ - ۴۲۱ - ۴۲۲ - ۴۲۳ - ۴۲۴ - ۴۲۵ - ۴۲۶ - ۴۲۷ - ۴۲۸ - ۴۲۹ - ۴۳۰ - ۴۳۱ - ۴۳۲ - ۴۳۳ - ۴۳۴ - ۴۳۵ - ۴۳۶ - ۴۳۷ - ۴۳۸ - ۴۳۹ - ۴۴۰ - ۴۴۱ - ۴۴۲ - ۴۴۳ - ۴۴۴ - ۴۴۵ - ۴۴۶ - ۴۴۷ - ۴۴۸ - ۴۴۹ - ۴۵۰ - ۴۵۱ - ۴۵۲ - ۴۵۳ - ۴۵۴ - ۴۵۵ - ۴۵۶ - ۴۵۷ - ۴۵۸ - ۴۵۹ - ۴۶۰ - ۴۶۱ - ۴۶۲ - ۴۶۳ - ۴۶۴ - ۴۶۵ - ۴۶۶ - ۴۶۷ - ۴۶۸ - ۴۶۹ - ۴۷۰ - ۴۷۱ - ۴۷۲ - ۴۷۳ - ۴۷۴ - ۴۷۵ - ۴۷۶ - ۴۷۷ - ۴۷۸ - ۴۷۹ - ۴۸۰ - ۴۸۱ - ۴۸۲ - ۴۸۳ - ۴۸۴ - ۴۸۵ - ۴۸۶ - ۴۸۷ - ۴۸۸ - ۴۸۹ - ۴۹۰ - ۴۹۱ - ۴۹۲ - ۴۹۳ - ۴۹۴ - ۴۹۵ - ۴۹۶ - ۴۹۷ - ۴۹۸ - ۴۹۹ - ۵۰۰ - ۵۰۱ - ۵۰۲ - ۵۰۳ - ۵۰۴ - ۵۰۵ - ۵۰۶ - ۵۰۷ - ۵۰۸ - ۵۰۹ - ۵۱۰ - ۵۱۱ - ۵۱۲ - ۵۱۳ - ۵۱۴ - ۵۱۵ - ۵۱۶ - ۵۱۷ - ۵۱۸ - ۵۱۹ - ۵۲۰ - ۵۲۱ - ۵۲۲ - ۵۲۳ - ۵۲۴ - ۵۲۵ - ۵۲۶ - ۵۲۷ - ۵۲۸ - ۵۲۹ - ۵۳۰ - ۵۳۱ - ۵۳۲ - ۵۳۳ - ۵۳۴ - ۵۳۵ - ۵۳۶ - ۵۳۷ - ۵۳۸ - ۵۳۹ - ۵۴۰ - ۵۴۱ - ۵۴۲ - ۵۴۳ - ۵۴۴ - ۵۴۵ - ۵۴۶ - ۵۴۷ - ۵۴۸ - ۵۴۹ - ۵۵۰ - ۵۵۱ - ۵۵۲ - ۵۵۳ - ۵۵۴ - ۵۵۵ - ۵۵۶ - ۵۵۷ - ۵۵۸ - ۵۵۹ - ۵۶۰ - ۵۶۱ - ۵۶۲ - ۵۶۳ - ۵۶۴ - ۵۶۵ - ۵۶۶ - ۵۶۷ - ۵۶۸ - ۵۶۹ - ۵۷۰ - ۵۷۱ - ۵۷۲ - ۵۷۳ - ۵۷۴ - ۵۷۵ - ۵۷۶ - ۵۷۷ - ۵۷۸ - ۵۷۹ - ۵۸۰ - ۵۸۱ - ۵۸۲ - ۵۸۳ - ۵۸۴ - ۵۸۵ - ۵۸۶ - ۵۸۷ - ۵۸۸ - ۵۸۹ - ۵۹۰ - ۵۹۱ - ۵۹۲ - ۵۹۳ - ۵۹۴ - ۵۹۵ - ۵۹۶ - ۵۹۷ - ۵۹۸ - ۵۹۹ - ۶۰۰ - ۶۰۱ - ۶۰۲ - ۶۰۳ - ۶۰۴ - ۶۰۵ - ۶۰۶ - ۶۰۷ - ۶۰۸ - ۶۰۹ - ۶۱۰ - ۶۱۱ - ۶۱۲ - ۶۱۳ - ۶۱۴ - ۶۱۵ - ۶۱۶ - ۶۱۷ - ۶۱۸ - ۶۱۹ - ۶۲۰ - ۶۲۱ - ۶۲۲ - ۶۲۳ - ۶۲۴ - ۶۲۵ - ۶۲۶ - ۶۲۷ - ۶۲۸ - ۶۲۹ - ۶۳۰ - ۶۳۱ - ۶۳۲ - ۶۳۳ - ۶۳۴ - ۶۳۵ - ۶۳۶ - ۶۳۷ - ۶۳۸ - ۶۳۹ - ۶۴۰ - ۶۴۱ - ۶۴۲ - ۶۴۳ - ۶۴۴ - ۶۴۵ - ۶۴۶ - ۶۴۷ - ۶۴۸ - ۶۴۹ - ۶۵۰ - ۶۵۱ - ۶۵۲ - ۶۵۳ - ۶۵۴ - ۶۵۵ - ۶۵۶ - ۶۵۷ - ۶۵۸ - ۶۵۹ - ۶۶۰ - ۶۶۱ - ۶۶۲ - ۶۶۳ - ۶۶۴ - ۶۶۵ - ۶۶۶ - ۶۶۷ - ۶۶۸ - ۶۶۹ - ۶۷۰ - ۶۷۱ - ۶۷۲ - ۶۷۳ - ۶۷۴ - ۶۷۵ - ۶۷۶ - ۶۷۷ - ۶۷۸ - ۶۷۹ - ۶۸۰ - ۶۸۱ - ۶۸۲ - ۶۸۳ - ۶۸۴ - ۶۸۵ - ۶۸۶ - ۶۸۷ - ۶۸۸ - ۶۸۹ - ۶۹۰ - ۶۹۱ - ۶۹۲ - ۶۹۳ - ۶۹۴ - ۶۹۵ - ۶۹۶ - ۶۹۷ - ۶۹۸ - ۶۹۹ - ۷۰۰ - ۷۰۱ - ۷۰۲ - ۷۰۳ - ۷۰۴ - ۷۰۵ - ۷۰۶ - ۷۰۷ - ۷۰۸ - ۷۰۹ - ۷۱۰ - ۷۱۱ - ۷۱۲ - ۷۱۳ - ۷۱۴ - ۷۱۵ - ۷۱۶ - ۷۱۷ - ۷۱۸ - ۷۱۹ - ۷۲۰ - ۷۲۱ - ۷۲۲ - ۷۲۳ - ۷۲۴ - ۷۲۵ - ۷۲۶ - ۷۲۷ - ۷۲۸ - ۷۲۹ - ۷۳۰ - ۷۳۱ - ۷۳۲ - ۷۳۳ - ۷۳۴ - ۷۳۵ - ۷۳۶ - ۷۳۷ - ۷۳۸ - ۷۳۹ - ۷۴۰ - ۷۴۱ - ۷۴۲ - ۷۴۳ - ۷۴۴ - ۷۴۵ - ۷۴۶ - ۷۴۷ - ۷۴۸ - ۷۴۹ - ۷۵۰ - ۷۵۱ - ۷۵۲ - ۷۵۳ - ۷۵۴ - ۷۵۵ - ۷۵۶ - ۷۵۷ - ۷۵۸ - ۷۵۹ - ۷۶۰ - ۷۶۱ - ۷۶۲ - ۷۶۳ - ۷۶۴ - ۷۶۵ - ۷۶۶ - ۷۶۷ - ۷۶۸ - ۷۶۹ - ۷۷۰ - ۷۷۱ - ۷۷۲ - ۷۷۳ - ۷۷۴ - ۷۷۵ - ۷۷۶ - ۷۷۷ - ۷۷۸ - ۷۷۹ - ۷۸۰ - ۷۸۱ - ۷۸۲ - ۷۸۳ - ۷۸۴ - ۷۸۵ - ۷۸۶ - ۷۸۷ - ۷۸۸ - ۷۸۹ - ۷۹۰ - ۷۹۱ - ۷۹۲ - ۷۹۳ - ۷۹۴ - ۷۹۵ - ۷۹۶ - ۷۹۷ - ۷۹۸ - ۷۹۹ - ۸۰۰ - ۸۰۱ - ۸۰۲ - ۸۰۳ - ۸۰۴ - ۸۰۵ - ۸۰۶ - ۸۰۷ - ۸۰۸ - ۸۰۹ - ۸۱۰ - ۸۱۱ - ۸۱۲ - ۸۱۳ - ۸۱۴ - ۸۱۵ - ۸۱۶ - ۸۱۷ - ۸۱۸ - ۸۱۹ - ۸۲۰ - ۸۲۱ - ۸۲۲ - ۸۲۳ - ۸۲۴ - ۸۲۵ - ۸۲۶ - ۸۲۷ - ۸۲۸ - ۸۲۹ - ۸۳۰ - ۸۳۱ - ۸۳۲ - ۸۳۳ - ۸۳۴ - ۸۳۵ - ۸۳۶ - ۸۳۷ - ۸۳۸ - ۸۳۹ - ۸۴۰ - ۸۴۱ - ۸۴۲ - ۸۴۳ - ۸۴۴ - ۸۴۵ - ۸۴۶ - ۸۴۷ - ۸۴۸ - ۸۴۹ - ۸۵۰ - ۸۵۱ - ۸۵۲ - ۸۵۳ - ۸۵۴ - ۸۵۵ - ۸۵۶ - ۸۵۷ - ۸۵۸ - ۸۵۹ - ۸۶۰ - ۸۶۱ - ۸۶۲ - ۸۶۳ - ۸۶۴ - ۸۶۵ - ۸۶۶ - ۸۶۷ - ۸۶۸ - ۸۶۹ - ۸۷۰ - ۸۷۱ - ۸۷۲ - ۸۷۳ - ۸۷۴ - ۸۷۵ - ۸۷۶ - ۸۷۷ - ۸۷۸ - ۸۷۹ - ۸۸۰ - ۸۸۱ - ۸۸۲ - ۸۸۳ - ۸۸۴ - ۸۸۵ - ۸۸۶ - ۸۸۷ - ۸۸۸ - ۸۸۹ - ۸۹۰ - ۸۹۱ - ۸۹۲ - ۸۹۳ - ۸۹۴ - ۸۹۵ - ۸۹۶ - ۸۹۷ - ۸۹۸ - ۸۹۹ - ۹۰۰ - ۹۰۱ - ۹۰۲ - ۹۰۳ - ۹۰۴ - ۹۰۵ - ۹۰۶ - ۹۰۷ - ۹۰۸ - ۹۰۹ - ۹۱۰ - ۹۱۱ - ۹۱۲ - ۹۱۳ - ۹۱۴ - ۹۱۵ - ۹۱۶ - ۹۱۷ - ۹۱۸ - ۹۱۹ - ۹۲۰ - ۹۲۱ - ۹۲۲ - ۹۲۳ - ۹۲۴ - ۹۲۵ - ۹۲۶ - ۹۲۷ - ۹۲۸ - ۹۲۹ - ۹۳۰ - ۹۳۱ - ۹۳۲ - ۹۳۳ - ۹۳۴ - ۹۳۵ - ۹۳۶ - ۹۳۷ - ۹۳۸ - ۹۳۹ - ۹۴۰ - ۹۴۱ - ۹۴۲ - ۹۴۳ - ۹۴۴ - ۹۴۵ - ۹۴۶ - ۹۴۷ - ۹۴۸ - ۹۴۹ - ۹۵۰ - ۹۵۱ - ۹۵۲ - ۹۵۳ - ۹۵۴ - ۹۵۵ - ۹۵۶ - ۹۵۷ - ۹۵۸ - ۹۵۹ - ۹۶۰ - ۹۶۱ - ۹۶۲ - ۹۶۳ - ۹۶۴ - ۹۶۵ - ۹۶۶ - ۹۶۷ - ۹۶۸ - ۹۶۹ - ۹۷۰ - ۹۷۱ - ۹۷۲ - ۹۷۳ - ۹۷۴ - ۹۷۵ - ۹۷۶ - ۹۷۷ - ۹۷۸ - ۹۷۹ - ۹۸۰ - ۹۸۱ - ۹۸۲ - ۹۸۳ - ۹۸۴ - ۹۸۵ - ۹۸۶ - ۹۸۷ - ۹۸۸ - ۹۸۹ - ۹۹۰ - ۹۹۱ - ۹۹۲ - ۹۹۳ - ۹۹۴ - ۹۹۵ - ۹۹۶ - ۹۹۷ - ۹۹۸ - ۹۹۹ - ۱۰۰۰